T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER EL-BAĞDÂDÎ'NİN ŞERH-İ TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ'Sİ (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Hazırlayan
Eyup BARLAK

Danışman
Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Doktora Tezi

Eylül 2020
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER EL-BAĞDÂDÎ'NİN ŞERH-İ TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ'Sİ (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Eyup BARLAK

Danışman
Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Eylül 2020
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Eyup BARLAK

İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'si (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	**Danışman**
Eyup BARLAK	Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

KABUL ve ONAY

Prof. Dr. Atabey KILIÇ danışmanlığında Eyup BARLAK tarafından hazırlanan **"Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'si (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman :……..

Üye :……..

Üye :……..

Üye :……..

Üye :……..

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve …… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bilmek-anlamak ya da *bilinmek-anlaşılmak* ihtiyacı, yeryüzünde insanın ortaya çıkmasıyla başlamış olmalıdır. Bu anlama/anlaşılma çabasının neticesinde, sözlükler ortaya çıkmıştır. İnsanların yeryüzünde çoğalıp yayılması ve yeni yeni dillerin, kültürlerin oluşması sözlükçülük çalışmalarını hızlandırmıştır.

MÖ. 23. yüzyılda yazılan ve bilinen ilk sözlük sayılan, Sümerce-Akadca karşılıklar kılavuzu şeklinde hazırlanmış *Urra Hubullu*'dan günümüze sayısız sözlük kaleme alınmıştır. Zaman içinde sözlüklerin içerik ve hazırlanış teknikleri bakımından çeşitlendikleri görülür. Yazılış şekillerine göre (manzum, mensur), sözlükte kullanılan dil sayısı bakımından (tek dilli, iki dilli vb), maddelerin sıralanışına göre (alfabetik, tematik vb), kapsamı bakımından (genel sözlükler, lehçe/ağız sözlükleri, deyimler/atasözleri sözlükleri vb), boyutuna göre (cep sözlükleri, fasikül sözlükler vb), kullanım amacına göre (etimolojik sözlükler vb), kaynak dil ve hedef dil arasındaki ilişkiye göre (tek yönlü, çift yönlü, çok yönlü sözlükler) maddelerin açıklanış biçimine göre (madde başlarını tanımlayan sözlükler, madde başını açıklamadan tek sözcükle karşılayan sözlükler, ansiklopedik sözlükler vb) farklı türlerde hazırlanmış sözlükler görmek mümkündür. Elbette bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Türkçede *Dîvânu Lugati't-Türk*'ten günümüze kadar hazırlanmış sözlüklerin tamamına yakını bilimsel usûllerle incelenmiş ve yayımlanmıştır. Uzun yıllar boyunca, araştırmacılarımızın üzerine eğilmeye fırsat bulamadığı *manzum sözlükler* ve bunlarla ilgili çalışmalar ise ancak son 20 yılda yoğunlaşmaya başlamıştır. Manzum sözlüklerle ilgili olarak yapılan çalışmalar ve yayınlarda Prof. Dr. Atabey Kılıç, yapılan araştırmalar ve yayınlar bakımından bu sahada en çok eser veren bilim adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kılıç, ayrıca manzum sözlüklerle ilgili olarak hazırlanmış birçok teze de danışmanlık yaparak edebiyatımızın uzun yıllar hakettiği değeri görememiş bu eserlerinin gün yüzüne çıkarılmasında önemli katkılar yapmıştır.

Manzum sözlükler, yüzyıllar boyu Türk eğitim sistemi içinde genellikle temel eğitim seviyesindeki öğrencilerin, yabancı dillerdeki kelimelerin Türkçe karşılıklarını öğrenmeleri için kullanılan temel kaynaklardan olmuştur. Manzum sözlüklerde genellikle kelimelerin karşılıklarından sadece birinin verilmesi, bu eserlerin biraz yüzeysel kalmasına neden olmuştur. Temel eğitimde büyük faydaları olan bu eserler, medrese gibi daha ileri eğitim seviyelerindeki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap

verememiş ve bu durum da *manzum sözlük şerhleri*nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Verdikleri eğitimde bu sıkıntıyı bizzat hisseden müderrislerin, manzum sözlük şârihleri içinde önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Müderris şârihler tarafından şerh edilen kelimelerin anlamdaşlık, sesteşlik, yan anlam, mecaz anlam, terim anlamı gibi özelliklerinin derinlemesine incelenmesi ve verilen anlam özelliklerinin şâhid beyitlerle desteklenmesi, ayrıca konuyla ilgili olarak yapılan gramer açıklamaları, manzum sözlük şerhlerini birçok bakımdan kıymet biçilemez eserler hâline getirmiştir.

Manzum sözlüklerin belki de en meşhuru, *Şâhidî İbrâhim Dede* tarafından yazılan *Tuhfe-yi Şâhidî* adlı eserdir. Anadolu'da Tuhfe-yi Hüsâmî ile başlayan Farsça-Türkçe manzum sözlük yazımı, Tuhfe-yi Şâhidî'den sonra, bu sözlüğün şöhretinin etkisiyle önem kazanmıştır. Eserin ününün yanı sıra, önemli sayıda kelime ezberletilmesinde ve belli başlı vezinlerin öğretilmesinde sağladığı yararlar, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe, ya da bu üç dilin yer aldığı manzum sözlüklerin yazılmasında önemli rol oynamıştır. Diğer manzum sözlük yazarları, eserlerinde, Şâhidî'nin Tuhfe'sinden ilham aldıklarını, ününden az da olsa nasiplenmek istediklerini belirtmişlerdir.

Tuhfe-yi Şâhidî'nin ezber yoluyla dil öğretiminde ve bunun yanı sıra temel vezinlerin belletilmesinde bir ders kitabı olarak okutulması nedeniyle pek çok şerhi yapılmış, şerh dışında tercümeleri, nazmedilen Farsça kelimelerin alfabetik tertibi, kullanılan bahir ve vezinlerin açıklanması, nazire ve tazminleri gibi değişik amaç ve içerikte kitaplar yazılmıştır. Bu çalışma hazırlandığı sırada, yazma kütüphanelerimizde Tuhfe-yi Şâhidî için yazılmış 57 tane şerh türünde eserin bulunduğu tespit edilebilmişti.

Bu şerhler içerisinde en dikkat çekenlerden biri, bizim de bu tez çalışmasında incelemeye ve bilimsel metotlarla tenkitli metnini çıkarmaya çalıştığımız, *Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî* tarafından telif edilen *Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî*'dir. Bağdâdî, şerhinde, toplamda 27 kıtası ve 452 beyti bulunan bir eser olan *Tuhfe-yi Şâhidî*'nin, mesnevî tarzında yazılmış 61 beyitlik giriş bölümünden sonra gelen ilk kıtasının 10 beytini şerh etmiştir. İncelediğimiz yazmaların ortalama 110 varak olduğunu göz önüne alırsak şârihin, eseri şerh ederken ne kadar müdekkikâne bir tutum içerisinde olduğunu anlarız. Şârih, madde başı olarak aldığı kelimeleri derinlemesine incelemiş; kelimelerin asıl anlamlarının yanında anlamdaşlarını, sesteşlerini, mecaz ve yan anlamlarını da göstermiştir. Verdiği bilgilerin tamamını şâhid beyitlerle destekleyen şârih, şerhinde 1350 tane şâhid beyit kullanmıştır. Şârih, ayrıca eserde 60 farklı eserden yaptığı atıf ve

alıntılarla verdiği bilgileri sağlamlaştırmıştır. Atıf ve alıntı yapılan eserlerin ve bu eserlerin müelliflerin her zaman belirtilmesi, şârihin ilmî ciddiyetini ve kendinden önce eser vermiş âlimlere hürmetini göstermesi bakımından önemlidir.

Tez çalışmamıza bir *inceleme* bölümü ile başladık. Bu bölümde genel olarak manzum sözlüklerin ve şerhlerinin edebiyatımızdaki yerini ve önemini göstermeye çalıştık. Ayrıca Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî'nin ve Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî adlı eserinin bu alandaki yerini göstermeyi amaçladık. Daha sonra eserin yurt içinde ve yurt dışındaki yazma kütüphanelerinde bulunan nüshalarından tespit edebildiklerimizi kullanarak *Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'nin tenkitli metni*ni oluşturmaya çalıştık. Ayrıca şerhte anlamları ve açıklamaları verilen kelimeler için iki aşamalı bir *sözlük* bölümü hazırlamaya çalıştık. Sözlük bölümünün birinci kısmında kelimelerin anlamlarını şârihin ifâdelerine dokunmadan asıl hâlleriyle vermeye çalıştığımız bir *genel sözlük* hazırladık. İkinci kısımda ise sadece Eski Türk Edebiyatı alanının mensuplarının değil; her alandan bilim adamlarının ve ilgililerin eserden rahatça istifade edebilmeleri için birinci kısımdaki ifadeleri günümüz Türkçesiyle vermeye çalıştığımız bir *metin sözlüğü* hazırladık. Daha sonra tenkitli metinde geçen ve kültürel bir değer taşıyan kelime ve kavramlar için bir *dizin* oluşturmaya çalıştık. Çalışmamızın sonunda ise *Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî*'nin üzerinde çalıştığımız nüshalarından *Esad Efendi 3226* 'da kayıtlı nüshanın tıpkıbasımını verdik.

Bu tez çalışmasında, -ayrıntılarını *inceleme* bölümünde belirttiğimiz- yıllardır yapılan binlerce çalışmayla artık belli bir ortak anlayışın oluştuğu ilmî metodları takip etmeye çalıştık. Çalışmamızın -her ilmî eser gibi- hatasız olmadığını peşinen kabul ediyor ve bu hataların düzeltilmesi için yapılacak her türlü katkıyı memnûniyetle kabul ediyoruz.

Bu vesileyle ilmî faaliyetlerde ve derslerde asla taviz vermeyen, ilmî ciddiyetini hiç bozmayıp ilmin izzetini düşürmeyen; ancak ders dışında bizlere misafirperverliğin, cömertliğin, alçak gönüllülüğün en güzel örneklerini gösteren, talebesi olmakla şeref duyduğum çok kıymetli ve aziz hocamız Prof. Dr. Atabey Kılıç'a doktora eğitimi ve tez çalışması boyunca bizlere verdiği her türlü destek için kalbî minnetlerimi ve şükranlarımı arz ediyorum.

Doğrudan öğrencisi olmadığımız hâlde bizi kendi öğrencilerinden ayırmayan, "ilmin zekatı öğretmektir" fehvâsınca kapısına gelenleri boş çevirmeyen, derin ilmini

alçak gönüllükle birleştirmeyi başarmış nadide ilim adamlarımızdan, çok kıymetli ve aziz hocamız Prof. Dr. Süleyman Çaldak'a; doktora çalışmamızın başlangıcından sonuna kadar her aşamasında teşviklerini ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Korkut Çeçen'e çok değerli yardımları ve katkıları için hususî teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca kendilerinden güler yüzden başka bir şey görmediğimiz, her türlü sıkıntımızda bizlere kolaylık sağlayan Erciyes Üniversitesi idârî personeline ve hep iyilikleriyle, güzellikleriyle hatırlayacağımız Kayseri halkına teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak bu uzun ve meşakkatli süreçte benden sabır ve anlayışlarını esirgemeyen aileme ve kızlarıma teşekkür ederim.

Eyup BARLAK

Kayseri , 2020

ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER EL-BAĞDÂDÎ'NİN
ŞERH-İ TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ'Sİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Eyup BARLAK

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Tezi, Eylül 2020
Danışman: Prof. Dr. Atabey KILIÇ

ÖZET

Bu tez çalışmasında 17. yüzyılın önemli âlimlerinden Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî'nin, Şâhidî İbrâhim Dede'nin Tuhfe-yi Şâhidî adlı manzum sözlüğünü şerh etmek için yazdığı Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî adlı eseri, ilmî usûllerle incelenmeye çalışılmıştır.

Yazılmış en meşhur manzum sözlüklerden olan Tuhfe-yi Şâhidî, kendisinden sonra gelen yazarları çokça etkilemiş ve yüzyıllar boyunca Türk eğitim sisteminde temel eğitim seviyesinde kullanılmıştır. Bu sebeple, eser için çok sayıda şerh yazılmıştır. Bu şerhlerin en önemlilerinden biri, 17. yüzyılda Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî tarafından yazılan Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'dir. Bağdâdî şerhinde, Tuhfe-yi Şâhidî'de anlamları verilen kelimeleri derinlemesine incelemiş; kelimelerin ilk anlamlarının yanı sıra anlamdaşlarını, sesteşlerini, yan anlamlarını, mecaz anlamlarını ve terim anlamlarını da vermiştir. Ayrıca verdiği bilgileri şâhid beyitlerle desteklemiştir.

Tez çalışmamızda, eserin mensup olduğu şerh ve manzum sözlük geleneğindeki yerini ortaya koymak için ilmî bir inceleme yapılmıştır. Eseri bilim adamlarının istifadesine sunmak için eserin çeşitli yazma kütüphanelerinde bulunan nüshaları incelenerek nüsha tavsifleri yapılarak tasnif edilmiş; metin tenkidi yöntemiyle müellif nüshasına en yakın metin oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra eserde geçen ve kültürel bir değer taşıyan kelime ve kavramların dizini hazırlanmıştır. Ayrıca eserde geçen kelimelerle ilgili olarak bir sözlük hazırlanmış ve sözlükte şârihin ifadeleri hem orijinal hâliyle hem de günümüz Türkçesiyle verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Manzum sözlük, Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî, Şâhidî İbrâhim Dede, Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî

ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER EL-BAĞDÂDÎ'S
ŞERH-İ TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ
(COMMENTARY-TEXT-GLOSSARY-FACSIMILE)

Eyup BARLAK

Erciyes University, Social Sciences Institute
Ph. D Program Thesis, September 2020
Supervisor: Prof. Dr. Atabey KILIÇ

ABSTRACT

In this thesis, the work of Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî, one of the important scholars of the 17th century, written in order to annotate the verse dictionary of Şâhidî İbrâhim Dede, called Tuhfe-yi Şâhidî, was studied with scientific methods.

The Tuhfe-yi Şâhidî, which is one of the most known verse dictionary, has effected most of the writers who lives after it's written and was used at the level of basic education in the Turkish education system for centuries. For this reason, many annotations were written for this verse dictionary. One of the most important of these commentaries is Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî, written by Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî in the 17th century. Bağdâdî studied in depth the words given in Tuhfe-yi Şâhidî in his commentary and he gave synonyms, connotations, metaphor meanings and term meanings as well as the initial meanings of words. He also supported the information he gave with sample couplets.

In this thesis, a scientific examination has been made to reveal the place of the work in the annotation and verse dictionary tradition. In order to present the work for the use of scientists, the copies of the work in various manuscript libraries have been examined and classified by making a copy of manuscript description; with the text criticism method, the text closest to the author's copy was tried to be created. Later, an index of words and concepts that have a cultural value in the work was prepared. In addition, a glossary has been prepared regarding the words in the work and the expressions of the commentator are given both in their original form and in modern Turkish.

Key words: Commentary, Verse dictionary, Abdülkâdir bin Ömer el-Bağdâdî, Şâhidî İbrâhim Dede, Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî

İÇİNDEKİLER

ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER EL-BAĞDÂDÎ'NİN ŞERH-İ TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ'Sİ (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i

İNTİHAL RAPORU ii

YÖNERGEYE UYGUNLUK iii

KABUL ve ONAY SAYFASI iv

ÖN SÖZ v

ÖZET ix

ABSTRACT x

İÇİNDEKİLER xi

ÇEVİRİYAZI ALFABESİ xvi

KISALTMALAR xvii

GİRİŞ 1

MANZUM SÖZLÜKLER VE BU SÖZLÜKLERİN EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ 5

1. MANZUM SÖZLÜKLER 6

1.1. Yazma Hâlde Olan Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler 11

1.2. Eski Harflerle Basılmış Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler 12

1.3. Yazma Hâlde Olan Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler 13

1.4. Eski Harflerle Basılmış Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler 14

1.5. Türkçe-Fransızca Manzum Sözlükler 15

1.6. Türkçe- Rumca Manzum Sözlükler 15

1.7. Türkçe-Bulgarca Manzum Sözlükler 15

1.8. Türkçe-Ermenice Manzum Sözlükler 15

1.9. Türkçe-Boşnakça 15

1.10. Türkçe-Urduca-Farsça-Arapça 15
1.11. Türkçe-Arapça-Farsça-Afganca-Hintçe Manzum Sözlükler 15
2. MANZUM SÖZLÜK ŞERHLERİ 16
2.1. Ferişteoğlu Lugati için yapılan şerhler 19
2.2. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Nazmü'l-Le'âle yapılan şerhler 19
2.3. Türkçe-Farsça manzum sözlüklerden Tuhfe-yi Vehbî'ye yapılan şerhler 19
2.4. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Sübha-i Sıbyân için yapılan şerhler 19
2.5. Nisâbü's-Sıbyân için yapılan şerhler 20
2.6. Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüklerden Se Zebân için yapılan şerhler 20
2.7. Nuhbe-yi Vehbî için yazılan şerhler 20
2.8. Manzûmetü'l-Lüga için yapılan şerhler 20
2.9. Bahrü'l-Garâyib için yapılan şerhler 21

I. BÖLÜM

A. ŞÂHİDÎ İBRÂHİM DEDE (875/1470-957/1550) VE TUHFESİ 22
1. Hayatı 22
2. Edebî Kişiliği 23
3. Eserleri 24
3.1. Türkçe Dîvân 24
3.2. Farsça Dîvân 24
3.3. Gülşen-i Vahdet 24
3.4. Gülşen-i Tevhîd 25
3.5. Gülşen-i Esrâr 25
3.6. Şerh-i Gülistân 25
3.7. Gülşen-i İrfân 25
3.8. Müşâhedât-ı Şâhidiyye 26
3.9. Sohbet-nāme 26
3.10. Mevlid 26

3.11. Tıraş-nâme....26
3.12. Işk-nâme....26
3.13. Risâle-yi Âfâk u Enfüs....27
4. Tuhfe-yi Şâhidî....27
4.1. Tuhfe-yi Şâhidî Şerhleri....31
B. ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER BİN BÂYEZÎD EL-BAĞDÂDÎ (D. 1030/1621 - Ö. 1093/1682) (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri)
1. Hayatı....35
2. Eserleri....37
2.1. Matbu Eserler....37
2.1.1. Ḫizānetü'l-Edeb....37
2.1.2. el-Ḥāşiyetu ʿalā Şerḥi Bānet Suʿād....38
2.1.3. Şerḥu Şevāhidi Şürūḥi'ş-Şāfiye....38
2.1.4. Luġat-ı Şāh-nāme....38
2.1.5. Şerḥu Ebyāti Muġni'l-Lebîb....38
2.1.6. Şerḥu Şevāhidi Şerḥi't-Tuḥfeti'l-Verdiyye....40
2.1.7. Risāle fîMaʿne't-Tilmîẕ....40
2.2. El Yazması Hâlindeki Eserler....40
2.2.1. Şerḥu'ş-Şāhidî, el-Cāmiʿ Beyne'l-Fārisî ve't-Türkî ve Taʿrîbu Tuḥfeti'ş-Şāhidî....40
2.2.2. Taḫrîcü'l-Eḥādiṯ ve'l-Āṯāri'lletî fîŞerḥi'l-Ḳāfiye....40
2.2.3. Muḫtaṣaru Tamāmi'l-Mütūn fîŞerḥi Risāleti İbni Zeydūn....40
2.2.4. Maḳṣadü'l-Merām fîʿAcā'ibi'l-Ehrām....41
2.2.5. Luġatu Kütübi'l-Firdevsî....41
2.2.6. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 4879 Numaralı Muhtelif Risaleler Mecmuası....41
2.2.7. Kitābun fi't-Terācim....42
2.3. Şerh ve Haşiyelere Yaptığı Fihristler....42

2.3.1. Taḫrīcü'l-Ebyāti'lleti İsteşhede Bihā'r-Raḍıy fīŞerḥi'l-Ḳāfiye 42

2.3.2. Fihristü Esmā'i'ş-Şu'arā'i'llezīne İsteşhede'r-Raḍıy biŞi'rihim fīŞerḥi'l-Kāfiye 42

2.3.3. Taḫrīcü Kelāmi Seyyidinā 'Alī el-Mensūbi ilāNehci'l-Belāġah 42

2.3.4. el-Ebyātü'lletī Vaḳa'at fīŞerḥi Bānet Su'ād 42

2.3.5. Fihristü Terācimi'l-'Ulemā'i ve'ş-Şu'arā'i'lletī Vaḳa'at fīŞerḥi Bānet Su'ād 42

2.3.6. Şevāhidü'l-Muġnī 'alāTertībi'l-Ebvābi ve'l-Hicā'i 43

2.3.7. Fihristü'l-Ebyāti'lletī Vaḳa'at fīŞerḥi'ş-Şāfiye li'r-Raḍıy ve li'l-Cārbārdī ..43

2.3.8. Fihristü Terācimi'ş-Şu'arā'i'llezīne Tercemtühüm fīŞerḥi Şevāhidi Şüraḥā'i'ş-Şāfiye li'r-Raḍıy ve li'l-Cārbārdī 43

2.3.9. Taḫrīcü'l-Eḥādīṣ ve'l-Āṣāri'lletī Vaḳā'at fīŞerḥi'l-Verdiyye li'bni'l-Verdī 43

C. ŞERḤ-İ TUḤFE-Yİ ŞĀHİDĪ 44

1. Muhtevası ve Şerh Metodu 44

2. Kaynakları 56

3. Nüshaları ve Nüsha Tavsifleri 64

3.1. Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'nin Nüshaları 64

3.2. Nüsha Tavsifleri 67

3.2.1. İstanbul, Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Arşiv no:685 67

3.2.2. İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Arşiv no: 3226 68

3.2.3. Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, Arşiv no: 05 Ba 1201 69

3.2.4. Avusturya-Viyana, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv no: Mxt. 394 b 70

3.3. Nüshaların Şeceresi 70

4. Tenkitli Metnin İmlâsı İle İlgili Hususlar 75

4.1. Metin İçindeki Arapça/Farsça İbâreler ve Dipnotlardaki Açıklamalar 75

4.2.Tenkitli Metin Oluşturulurken Çeviriyazıda Takip Edilen Usûl..... 76

II. BÖLÜM

TENKİTLİ METİN 82

III. BÖLÜM

SÖZLÜKLER 422

A. GENEL SÖZLÜK 423

B. METİN SÖZLÜĞÜ 573

SONUÇ 703

DİZİN 711

KAYNAKÇA 732

TIPKIBASIM 759

ÖZGEÇMİŞ 875

ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

ÜNLÜLER

a) Kısa Ünlüler:

ا : a, e, ı, i, u, ü ـَ , ه : a, e ـِ , ى : ı, i ـُ , و , او : u, ü, o, ö

b) Uzun Ünlüler:

ا : ā ى : ī, ā̲ و : ū, ō

ÜNSÜZLER

ء : ʾ

ب : b, p

پ : p

ت : t

ث : s̲

ج : c, ç

چ : ç

ح : ḥ

خ : ḫ

د : d

ذ : z̲

ر : r

ز : z

س : s

ش : ş

ص : ṣ

ض : ḍ, ż

ط : ṭ

ظ : ẓ

ع : ʿ

غ : ġ

ف : f

ق : ḳ

ك : k, g, ñ

گ : g

ل : l

م : m

ن : n

و : v

ه : h

ى : y

KISALTMALAR

A. : Arapça

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

agy. : Adı geçen yazma

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. :Çeviren

F. : Farsça

Fak. : Fakültesi

haz. : Hazırlayan

No. : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

T. : Türkçe

TAED : Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Üni. : Üniversitesi

v. : Varak

vb : Ve benzeri

vd : Ve diğerleri

vol. : Volume

vs : Ve saire

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Türklerin İranlılarla münasebetleri, tarihin en eski dönemlerine kadar uzanır. İran, içinde barındırdığı medeniyetler ve onların oluşturduğu kültürler sebebiyle Türkler açısından her zaman önemli olmuştur. İskit (Saka)-Pers mücadeleleriyle başlayan ilişkiler, Hun çağında devam etmiş, Göktürk-Sasanî ve Safevî-Osmanlı mücadeleleri şeklinde tarihî süreçte yerini almıştır. Bugün ise Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslâm Cumhuriyeti devletlerinin ilişkileri sürmektedir.

Hz. Ömer döneminde (13-23/634-644) başlayıp Muaviye dönemine kadar devam eden müslüman Arap akınlarıyla İran'da İslâm hâkim olmuştur. İran'ın İslâmiyetten önceki son imparatorluğu olan Sasanîler'in (226-651) yıkılmasıyla İran'da yaklaşık üç yüzyıl sürecek Arap egemenliği başlamıştır. İranlılardan yaklaşık yüz yıl sonra, Arap ordularıyla karşılaşan Türklerin topluluklar hâlinde İslâm'a girmeleri ise Miladî 9. yüzyılı bulmuştur.

Daha önceki devirlerde, Batıya doğru göç eden Türk kavimleri, genelde Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Avrupa'ya doğru ilerlemeyi tercih ediyorlardı. Onların bu yolu tercih etmesinin en önemli sebeplerinden biri, o dönemlerde çok güçlü bir devlet olan Sasanîler'in orta ve Güney bölgelere hâkim olmasıydı. Doğudan Göktürklerin, Batıdan ise Bizansın sıkıştırmasıyla iyice zayıflamış olan Sasanîler'in Araplar tarafından yıkılmasıyla orta göç yolu Türkler için açılmış oldu. 10. yüzyılda, Orta Asya'da Türk göçlerinin hemen hemen tek bir istikâmeti vardı; o da batı idi. İran üzerinden Batıya doğru yürüyen Türkler, bu bölgede Gazneliler, Büyük Selçuklular, Harezmşahlar, Timur Devleti, Kara Koyunlular, Ak Koyunlular, Safevî Devleti gibi oldukça büyük ve güçlü devletler kurmuşlar; neredeyse bin yıla yakın bir süre İran coğrafyasına hâkim olmuşlardır.[1]

[1] Salim Koca, *Türklerin Göçleri ve Yayılmaları,* Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, İlkçağ, Ankara 2002, s. 651-663.

İslâmın yayılmasıyla birlikte Türklerin, Farsların ve Arapların birlikte yaşadığı bir bölgeye dönüşen Mâverâünnehir, Horasan ve İran coğrafyalarında, kültürel etkileşim nedeniyle bu milletlerin yaşayışlarında ve dillerinde köklü değişiklikler olmuştur. Bu değişimden en çok Türkçe ve Farsça etkilenmiştir.[2]

Tarihî kaynaklardan Arapların bölgede hâkim olmasından sonraki dönemde bütün resmî yazışmaların, defterlerin ve divanların Arapçaya çevrildiği; saraylarda Arapçanın hâkim olduğu anlaşılıyor. Dihhudâ da bu bilgileri teyit eder mahiyette şöyle demektedir: " 'Bana göre, Ebû Reyhân ve çağdaşı İbni Sînâ'nın döneminde zamanın bütün ilimleri Arapça öğretilmekteydi, hatta saray yazışmaları Arapçaydı'.[3] Ebû Reyhân el-Bîrûnî (ö. 453/1061?) ile İbni Sînâ (ö. 428/1037) X. asrın ikinci yarısında dünyaya gelmiş ve tahsil görmüşlerdir."[4]

"İran ve Türkistan'da böylece resmî, ilmî ve edebî faaliyetler bu yıllarda bütünüyle Arapça olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu arada mevcut Farsça ve Türkçe ise, Arapçadaki dinî kaynak ve bilgileri ifade edebilecek olgunlukta değildi. Dolayısıyla bu durumun etkisiyle olsa gerek, İslâm dinine büyük bir imanla sarılan bu dillerin sahipleri, Arapça öğrenmeyi bir gereklilik görmekteydi. İlave olarak yeni yönetimde, bilim ve edebiyat alanlarında yer edinmek isteyenler de bu mecburiyeti hissetmekteydi."[5]

"Arapçanın zamanla etkisini kaybetmesi neticesinde edebî dil olarak gelişen Farsça, Selçuklular kanalıyla Anadolu'ya, Timurlular vasıtasıyla da Hindistan'a taşınmıştır. 15. yüzyıldan itibaren Hindistan sahasına egemen olmuş sultanlar, Farsçayı resmî dil olarak kabul etmişler, bu dille ilmî ve edebî eserlerin yazılmasına destek vermişlerdir. Farsçanın Hindistan'da geçerli ve yaygın bir dil durumuna gelmesiyle, bu dili öğrenme ve öğretme ihtiyacı duyulmuştur. Dolayısıyla bu dili iyi bilenler, dil bilgisi kitapları ve sözlükler hazırlamışlardır."[6]

Türkler İran'a geldiklerinde zengin bir medeniyetle karşılaşmışlar ve bu medeniyetin unsurlarını kurdukları devletlerinde kullanmışlardır. Türklerin İran coğrafyasında kurdukları devletlerde -özellikle Selçuklularda- resmî yazışmalarda

---

[2] Adnan Karaismailoğlu, *"Tarih Boyunca Türkler ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri",* Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, sayı 1, Ocak-2013, s.8.
[3] Ali Ekber Dihhudâ, *Lugat-Nâme*, Mukaddime, Tahran 1993-1994, s.387. (Aktaran: Adnan Karaismailoğlu, agm, s.8.)
[4] Adnan Karaismailoğlu, agm, s.8.
[5] Adnan Karaismailoğlu, agm, s.8-9.
[6] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s.30.

Farsça ve devlet işlerinde İranlı görevliler etkili olmuşlardır. Hükümdar unvanları Farsça olmuş ve hatta Osmanlı hükümdarlarının kızlarının isimleri bile genellikle Farsça çiçek isimleri olmuştur. Fars etkisinin karşısında Türk etkisi ise Safevîlerle birlikte açık olarak hissedilmeye başlanmıştır. İran coğrafyasında Türkmen aşiretlerinin yoğun olarak yaşaması sayesinde Türkçe konuşma oranı artarken orduda ve sarayda Türkçe konuşulmuş ayrıca devlet teşkilatındaki unvanlar da genelde Türkçe olmuştur.

"Asırlarca aynı bölgelerde ya da komşu bölgelerde yaşamış olan Türkler ve Farslar, birbirlerinin dillerinden ve kültürlerinden çokça etkilenmişlerdir. Türkler ile Farsların dillerinde ve inançlarındaki değişme ve gelişme süreci, büyük ölçüde Mâverâünnehir/Batı Türkistan bölgesinde başlayarak bir arada geçirilmiştir. Her iki milletin o dönemlerdeki yönelişi ve yenileşmesi aynı yönde olmuştur."[7]

Her iki milletin de İslâmiyeti kabul etmesiyle birlikte dillerinde ve kültürlerinde köklü değişimlerin olduğu görülür. İslâmiyete girdikten sonra Arap alfabesinin kullanılmaya başlaması ve İslâm diniyle birlikte bu milletlerin diline giren Arapça kelime ve kavramlar, her iki dil için de derin değişimlere yol açmıştır. "İslâmî dönemde, Sasanîlerin dili olan Pehlevîcenin (Orta Farsça), Arap harfleriyle yazılması sonucu yeniden şekillenen hâli olan Derî Farsçası, İran'ın doğu bölgelerinde yaygınlaşmış; 10. ve 11. yüzyıllarda büyük şair ve ediplerin yetişmesiyle gelişerek bir edebiyat ve bilim dili olmuştur. Derî Farsçası, İran'ın geniş coğrafyasında yaygınlık kazandıktan sonra, Pehlevîcenin konuşulup yazıldığı bölgelerde yaşayan halk, bu yeni Farsçayı anlamakta güçlük çekmiştir. Asıl sahası Horasan bölgesi olan bu dil, Gazneliler (963-1186) zamanında İran'ın yukarı kesimlerine güneye ve batıya kayarak Isfahan ve Hemedan bölgelerinde de yaygın bir dil hâline gelmiş; Selçuklular (1038-1194) ile Azerbaycan sahasına taşınmıştır. Bu bölgede Derî Farsçası ile karşılaşan halk, bu dille şiir yazan şairlerin kullandığı ve İran'ın güney ve batı Pehlevîcesinde bulunmayan kelimeleri anlamaya yardımcı olacak kitaplara ihtiyaç duymuştur."[8]

"Horasan ve Mâverâünnehir bölgeleri dışında yaşayan halk, kendi yerel şiveleriyle konuşuyor, şiir söyleyip kitap da yazıyorlardı. Ancak çoğu Derî Farsçasını yeterince bilmiyordu. Horasan şairlerinin şiirlerini ve sözlerini anlamak için bu dili bilen kişilere ve sözlüklere ihtiyaç duyuldu. Böylece ilk Farsça sözlük çalışmaları başlamış oldu. Farsça sözlük çalışmaları 11. yüzyılda başlamış ve bu ilk sözlükler

[7] Adnan Karaismailoğlu, agm, s.14.
[8] Yusuf Öz, age., s.30.

Horasan bölgesinde yetişmiş şairlerin şiirlerinde geçen ve anlamı bilinmeyen kelimelerin açıklanması amacıyla hazırlanmıştır."[9]

"İlk Türkçe sözlük çalışmaları da Farsçada olduğu gibi 11. yüzyılda başlamıştır. İlk önceleri, Arap ordularında paralı asker olarak görev yapan Türk askerlerinin, savaş becerileri ve sağlam karakterleriyle görevlerinde hızla yükselmeleri ve ordu kumandanlığına kadar çıkmalarıyla Türklerin, Arap topraklarındaki itibarı artmış; daha sonra, özellikle de Büyük Selçuklu Devleti'nin Abbasî halifelerini himayeleri altına almaları ve onları Şii Büveyhîlerin ve Fatımîlerin baskılarından kurtarmaları ile Türkler, İslâm dünyasının liderliğini eline almıştır. Bu gelişmelerle birlikte artık, Araplar arasında, Türkçe öğrenmek ihtiyacı artmıştır. Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan ve Türkçenin ilk sözlüğü olan Dîvânu Lugati't-Türk, 1072-1074 yılları arasında Bağdat'ta tamamlanmış ve daha sonra halifeye takdim edilmiştir. Türkçenin ikinci sözlüğü sayılan Mukaddimetü'l-Edeb ise (yazılış tarihi tam bilinmese de 1128-1144 yılları arasında yazıldığı muhakkaktır) Zemahşerî tarafından yazılmıştır."[10]

Tez çalışmamızın konusunu dağıtmamak amacıyla, Farsçanın ve Türkçenin bu ilk sözlük çalışmalarıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi verilmeyecektir.[11]

---

[9] Yusuf Öz, age., s.31.
[10] Zemahşerî, *Mukaddimetü'l-Edeb,* (haz. Nuri Yüce), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.7.
[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

MANZUM SÖZLÜKLER VE BU SÖZLÜKLERİN EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

Farsça, Arapçayla birlikte Klâsik Türk Edebiyatımızı en çok etkilemiş dillerden biridir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çalışmalarıyla başlayan ilk sözlük çalışmalarının Arapça-Farsça olarak hazırlanmaları, mektep ve medreselerde Farsça öğrenimini zorunlu kılmıştır. Arapçayı öğrenebilmek için önce Farsçayı öğrenmek gerekliliği, Farsça Türkçe sözlüklerin hazırlanmasını gerektirmiştir. Yani Farsçayla ilgili olarak hazırlanan ilk eserler aslında Arapçanın öğrenilmesinde bir basamak olarak kullanılmak üzere hazırlanmıştı.

Farsça-Türkçe sözlük ihtiyacı ilk başlarda Arapça-Farsça sözlüklerdeki Farsça kelimelerin altına Türkçe karşılıklarının yazılması şeklinde giderilmeye çalışılmış; ancak bu yöntem zamanla ihtiyaca cevap vermeyince, Farsça-Türkçe sözlükler yazılmaya başlanmıştır.

Osmanlı eğitim sisteminde yabancı dil eğitimi, sıbyan mekteplerinde erken yaşlarda başlatılırdı. Genelikle camilerin yanında bulunan ve büyükçe bir odadan oluşan bu mekteplere 5-6 yaşlarında başlanırdı. Bu okulların caminin yanında olmasında, muallimlerinin büyük kısmının imam olmasını gösterebiliriz. Ayrıca sıbyan mekteplerinin temele amaçlarından olan, çocukların ilk dinî eğitiminin verilip onların namaza, farzlara, sünnetlere alıştırılmasının da bu durumun temel sebeplerinden olduğunu söyleyebiliriz.[12] Sıbyan mekteplerinde başlayan yabancı dil eğitimine medreselere kadar her seviyede eğitim kurumunda devam edilirdi. Yabancı dil eğitimine Farsça ile başlanır, Arapçaya daha sonra geçilirdi. Bu eğitimin temel yöntemlerinden biri olarak öğrencilere yabancı dillerdeki kelimelerin Türkçe karşılıkları ezberletilirdi. Bu yüzden hazırlanan mensur sözlüklerin, genellikle bu dersleri okutan ilmiye sınıfı mensuplarınca yazıldığı görülür. Kelime ezberlemenin daha rahat bir yöntemi olarak daha sonra ortaya çıkan manzum sözlükler ise daha çok şairler tarafından hazırlanmıştır.[13]

Manzum sözlükler sadece mektep ve medreselerde değil; kendi içlerinde bir eğitim sistemleri ve gelenekleri olan tekke ve dergâhlarda da okutuluyordu. Nitekim bazı manzum sözlük nâzımları da bu dergâhlardan çıkmıştır. Özellikle Mevlevî dergâhlarında, Mesnevî'nin dilinin Farsça olmasından dolayı Farsça eğitimi üzerinde

---

[12] Atabey Kılıç, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan-1 (İnceleme)",* Turkish Studies, S: 2, 2006, s. 84.
[13] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 51.

dikkatle durulurdu. Şâhidî İbrâhim Dede'nin Tuhfe-yi Şâhidî'sini bu tür eserlere örnek olarak gösterebiliriz.

Medreselerde okutulan derslerde, temel eğitim yöntemlerinden biri olarak ezbere başvurulması dikkat çeker. İslâmi bilimlerin çoğunun nakle dayanması bilginin sonraki kuşaklara değiştirilmeden aktarılmasını gerektiyordu. Bu da ancak ezberlenerek yapılabiliyordu. "Bu sebeple, sadece belli konular üzerindeki ders kitapları değil, bu kalemden olmak üzere Arapça ve Farsça sözlükler de manzum olarak yazılmıştır. Fatih devrinden Kanûnî devrine, oradan yakın zamana kadar nazmedilmiş *Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî* ve *Sübha-i Sıbyân* gibi eserlerin eğitim tarihimizdeki önemi inkâr edilemez."[14]

1. MANZUM SÖZLÜKLER

11. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan manzum sözlük ve gramer kitaplarının ilk örnekleri, Araplar tarafından kaside tarzında yazılmıştır. Ḫalīl b. Aḥmed'in *Kitābu'l-ʿAyn*'ındaki kelimeleri içeren kaside türünde yazılmış Arapça bir sözlük olan, Yemenli dilci İsmāʿil b. İbrāhīm er-Ribʿī (öl.1087)'nin *Ḳaydü'l-Evābid* adlı eseri, Zemaḫşerī'nin 513-514/1119-1120 yılları arasında yazdığı *el-Mufaṣṣal*'ı, Cemālüddīn Ebī ʿAbdullāh Muḥammed b. Mālik et-Tāʿī (öl. 672/1274)'nin *Teshīlü'l-Fevā'id ve Tekmīlü'l-Maḳāṣıd*'ı, Arapçanın temel gramer kurallarını işleyen manzum eserler olarak türün ilk örnekleri arasında sayılabilir. İki dilli manzum sözlük tarzına ilk olarak Edīb Naṭanazzī (öl. 499/1106) tarafından yazılan *Düstūru'l-Lüġa ve Kitābu'l-Ḫalāṣ* adlarıyla bilinen eserde rastlanır. Arapçadan Farsçaya hazırlanmış bir sözlük olan eserde, Arapça gramerine dair bilgilere de yer verilmiştir. Tamamında olmasa bile eserin bir kısmında, verilen bilgilerin kolayca ezberlenebilmesi için bu bilgiler manzum olarak kaydedilmiştir.[15]

İki dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneği olarak karşımıza çıkan eser *Niṣābu'ṣ-Ṣıbyān*'dır. Bedrüddīn Ebū Naṣr Mesʿūd (Maḥmūd) el-Ferāhī tarafından 13. yüzyılda yazılan eser 37 bend hâlinde tertip edilmiş 200 beyitten oluşur. Bazı kıtalarında *fevâid* denilen birtakım bilgiler ile din, edebiyat, tarih, astronomi gibi bazı bilimlere ait terimlere de yer verilen eser, çok beğenilmiş ve yazıldığı tarihten itibaren mektep ve medreselerde Arapça öğretmek için yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle

[14] Atabey Kılıç, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan-1 (İnceleme)",* Turkish Studies, S: 2, 2006, s. 85.
[15] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 51.

İran, Anadolu, Türkistan ve Hindistan'da büyük ilgi gören bu eser üzerine çok sayıda şerh de yazılmış; ayrıca değişik zamanlarda baskıları da yapılmıştır.[16]

Bilinen ikinci manzum sözlük, 640/1242-43 yılında telif edilen *Zühretü'l-Edeb*'tir. Kırk sekiz kıta hâlinde tertip edilen ve dört yüz on sekiz beyitten oluşan eser Şükrüllāh b. Şemsüddīn Aḥmed Zekeriyā tarafından yazılmıştır. Farsça mensur bir girişle başlayan eserde kıtalar, Arapça elifbâ sırasına göre düzenlenmiştir. Her harf için bir kıta yazılmış o harfiyle başlayan Arapça kelimeler Farsça karşılıklarıyla birlikte nazmedilmiştir.[17]

Anadolu'da yazılmış Arapça-Farsça sözlükler, manzum sözlük geleneğinin sonraki örnekleri olarak karşımıza çıkar. Anadolu'da Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin ilk örneği, Ḥüsām b. Ḥasan (Ḥüseyin) el-Ḳonevī'nin 802/1399-1400 yılında yazdığı *Tuḥfe-i Ḥüsāmī* 'dir. İlk Arapça-Türkçe sözlük ise, ʿAbdüllaṭīf İbn Melek'in on üçüncü yüzyıl sonlarında nazmettiği *Luġat-i Ferişteoġlu*'dur.[18] "Manzum sözlüklerin giriş bölümlerindeki bilgilerinden, Farsça-Türkçe sözlük grubunda *Tuḥfe-i Şāhidī*'nin, Arapça-Türkçe sözlük grubunda *Luġat-i Ferişteoġlu*'nun yazıldıktan sonra büyük bir ün kazandıkları anlaşılmaktadır."[19]

Manzum sözlüklerin tertibinde kullanılan usûl, bu tür eserlerin hemen hepsinde birbirine benzer. Genelde mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir mukaddimeyle başlayan manzum sözlüklerde, daha sonra asıl kısım olan sözlük bölümü gelir . Eserin sonunda ise yine mesnevî tarzında yazılmış olan bir hatime bulunur. Bazı manzum sözlüklerde hatimeden sonra, ebced hesabı ile ilgili ayrı bir bölüme de rastlanır.[20]

Manzum sözlüklerde -klasik bir eser tertibine uygun olarak-, mukaddimede, hamdele ve salveleden sonra, sebeb-i telif kısmı yer alır. Daha sonra eserin ismi verilerek müellifin, dil öğrenmenin faydalarıyla ilgili görüşlerine yer verilir. Asıl sözlük kısmını oluşturan beyitler, kıtalar hâlinde tertip edilir. Aynı zamanda aruz eğitimi için de bir araç olan bu tür eserler de kıtalar birbirinden farklı vezinlerde yazılır ve kıtaların sonlarında takti beyitleri de bulunur. [21] Manzum sözlük yazarları, eserlerinin vezin üzere

---

[16] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 52.
[17] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 52.
[18] Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü Lugat-ı Ferişteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
[19] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 52.
[20] Atabey Kılıç, Mustafa bin Osman Keskin, *Manzume-i Keskin,* TDK Yay., Ankara 2009, s.17.
[21] Atabey Kılıç, age., s.17.

okutulup ezberletilmesi istemişler bu eserleri okutanların da aruzu iyi bilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.[22]

Manzum sözlüklerde kullanılan kıtaların beyit sayısı nâzımların tercihine göre eserden esere değişir. Ayrıca bu tür eserlerin uzunlukları da birbirinden oldukça farklıdır. Hedef öğrenci kitlesinin yaşı ve bu sözlüklerin kaç dilli olduğu, eserin uzunluğunu etkilemektedir. İki dilli manzum sözlüklerin üç dilli manzum sözlüklere göre hem kıta hem de beyit sayıları bakımından daha kısa olduğu görülür. Manzum sözlüklerin asıl sözlük kısımları, 104 ile 1300 beyit arasında değişen uzunluklarda yazılmışlardır.[23]

Manzum sözlükler, muhtevaları ve uzunlukları birbirinden farklı olmakla beraber, ortak tertip özellikleri taşırlar. Bu tertip özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Aynı bahirde ve vezinde yazılmış beyitler *ḳıṭ'a* ibaresini taşıyan başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Arapça ya da Farsça yazılan bu ibarelerle yazılan başlıklarda, kıtanın kaçıncı kıta olduğu belirtilerek kıtanın nazmında kullanılan bahir ve vezin adı söylenmiştir. Bazı müellifler, bu başlıkları kıta ile aynı vezinde bır mısra ya da bir beyit şeklinde yazarak ayrıca nazım şekline, nazmedilen kelimelerin ağırlıklı özelliklerine ya da konusuna ve kâfiyesine de işaret etmişlerdir.

2. Kıtaların nazmında kullanılan bahir, veznin bilinmesi ve beyitlerin bu vezin üzere okunup daha rahat ezberlenmesi amacıyla genellikle kıta sonlarına aynı vezinde bir ya da iki takti beyti yazılmış ve bahrin adı söylendiği gibi veznin tefileleri de açık bir şekilde yazılmıştır. Bir beyitlik takti beyitlerinde veznin tefileleri ilk mısrada iki beyit olanlarda da üçüncü mısrada kaydedilmiştir.

3. Manzum sözlüklerde kıtaların ard arda sıralanışında çoğunlukla bir düzen takip edilmemiştir. Bazı manzum sözlüklerde kıtalar, kâfiye ve redifleri göz önünde tutularak alfabetik bir düzende tertip edilmiştir.

4. Manzum sözlüklerin ilk kıtalarında Alllah'ın ve Peygamber'in ad ve sıfatlarının zikredilmesi, bazı dinî terimlerin nazmedilmesi bir gelenek hâlini almış ve bu münasebetle ilk kıtalara *ḳıṭ'a-yı şer'iyye* adı verilmiştir.

---

[22] Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Alagöz Basım Lmtd., Konya, 1999, s. 8.
[23] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler,* (Danışman: Adnan Karaismailoğlu), Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 63-64.

5. Manzum sözlüklerde, beyitlerde önce yabancı dile ait kelimenin, daha sonra da Türkçe karşılığının nazmedilmesine dikkat edilmiştir. Ancak bir beyit içerisinde yabancı bir dile ait kelimenin diğer müteradiflerinin verilmesi, vezin gereği kelime ile Türkçe karşılığının yer değiştirmesi, Arapça, Farsça kelimeler ile Türkçe karşılıklarının aynı mısralarda zikredilmesi, kelimeler ve karşılıkları yanında vezni tamamlamak için ara ve zaid kelimelere yer verilmesi gibi sebeplerle bu usûl tam olarak tatbik edilememiştir. Bu sebeple nazmedilen yabancı kelimelerle Türkçe karşılıklarının karıştırılmaması ya da karşılıkların hangi kelimeye ait olduğunun bilinmesi gibi maksatlarla, numaralama sistemine gerek duyulmuştur. Bir beyitte ya da kıtada nazmedilen yabancı dilin kelimeleri, üzerlerine bir çizgi çekilmek suretiyle belirlenmiş ve birbirinin karşılığı olan kelimeler aynı rakamla işaretlenmiştir. Bu usûl, 18. yüzyıldan sonra pek kullanılmamıştır.[24]

Manzum sözlüklerde yer alan kelimelerin çoğu, isim ve sıfat türündendir. Bunların yanında Farsça fiillerin mâzî ve muzâri kökleri gösterilmiş; çekimli fiiller ve bu fiillerin mastarları da verilmiştir. Bazı manzum sözlüklerin son kıtalarında Farsça deyimlere de yer verilmiştir. Özellikle uzun manzum sözlüklerde çeşitli dinî terimler, tasavvufî ıstılahlar ve edebî mazmunlar da verilmiş; bu kelimeler yoluyla bazı bilgiler öğretilmek istenmiştir. Bazı manzum sözlüklerde kıtaların sonunda, örnekleriyle birlikte edebî sanatlara da yer verilmiştir.[25]

"Çoğu hükümdarların, emirlerin veya mühim mevki sahiplerinin çocuklarına ders kitabı, bir kısmı da bu tip eserlere nazire olarak yazılan bu lugatlerin manzum olması, diğer manzum-tâlimî eserlerde olduğu gibi, nazmın talebeye daha hoş ve câzip gelmesinden, tekrarı ve hatırda tutmayı kolaylaştırmak arzusundan ileri geliyordu."[26]

Yabancı dil eğitimine yeni başlamış çocukların, kelimelerin karşılıklarını ve bazı gramer kurallarını ezberlemelerini kolaylaştıran manzum sözlükler, çeşitli edebî bilgilerin ve özellikle de aruzun da uygulamalı olarak öğretilmesi sebebiyle zamanında büyük ilgi görmüştür. Dönemin bilim dilinde ağırlıklı olarak Arapçanın kullanılması ve Farsça bilmeden Arapça öğrenmenin zor olduğunun düşünülmesi, bu sözlüklere verilen önemi artırmıştır.[27] Manzum sözlüklerde dili ustaca kullanan şairlerin ve ediplerin

[24] Yusuf Öz, age., s. 64-69.
[25] Yusuf Öz, age., s. 70.
[26] Nihad M. Çetin, *"Ahmedî'nin Mirkâtü'l-Edeb'i Hakkında"*, Türkiyat Mecmuası, C. XIV, İstanbul, 1965, s.222.
[27] Nihad M. Çetin, agm., s. 221.

yaygın olarak kullandıkları Arapça ve Farsça kelimeler nazmedilmiş, nadir olarak kullanılan kelimelere yer verilmemiştir. Bu kelimeler verilirken fesahat ve belagat ilminin kurallarına uygun olarak kullanılmak sûretiyle talebelere konuşmada ve yazıda doğru ve düzgün ve akıcı olma becerisinin kazandırılması amaçlanmıştır.[28]

Manzum sözlük yazarlarının çoğu, küçük yaşlarda manzum sözlükler ezberleyerek Arapça ve Farsça öğrendiklerinden kendilerinden sonra gelen nesillerin eğitiminde faydalı olacağını düşünmüşler ve daha önce yazılmış eserlere göre daha kaliteli, eksiklikleri giderilip fazlalıkları atılmış yeni manzum sözlükler yazma yoluna gitmişlerdir. Anadolu sahasında en çok rağbet gören ve beğenilen manzum sözlük yazarı olduğunu söyleyebileceğimiz Şâhidî İbrâhim Dede, babası Hudāyī Ṣālih Dede'nin, kendisine önce *Tuḥfe-i Ḥüsāmī*'yi, daha sonra ise birçok manzum lugatı okuttuğunu söyler.

Daḫı maʿṣūm iken cehdile merḥūm
Oḳutmuşdı luġatler baña manẓūm

Oḳıdum evvelā Tuḥfe-Ḥüsāmı
Muʿaṭṭar old'anuñla can meşāmı

Daḫı manẓūm oḳıtdı çoḳ luġāti
İçürdi ṭabʿıma āb-ı ḥayātī[29]

15. yüzyıldan sonra Anadoluda yazılmış manzum sözlüklerin neredeyse tamamı Arapça-Türkçe ya da Farsça-Türkçe şeklinde hazırlanmıştır. Sadece, 851/1447 yılında Kātib-i Anḳaravī adıyla bilinen Meḥmed b. Velī b. Raẓiyüddīn'in Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine yazdığı *Kātibiyye* adlı manzum sözlüğü Arapça-Farsça olarak hazırlanmıştır. Ancak Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilli nazmedilmiş sözlükler de vardır. Ayrıca Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan çeşitli milletler ve dünyada yaygın olarak konuşulan bazı diller için hazırlanmış manzum sözlükler de vardır. İleride bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Cumhuriyet Dönemine kadar medreselerde, dergâhlarda ve mekteplerde, her yaştan talebelere manzum sözlükler okutulmuş; bazen bir tanesi yeterli görülmeyip

---

[28] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 53.
[29] Atabey Kılıç, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)"*, Turkish Studies, v. 2/4, Fall 2007, s. 518.

birden fazla manzum sözlük ezberletilmiştir. Manzum sözlüklerin eğitimde yaygın olarak kullanılması, birçok manzum sözlüğe aynı kitapta ulaşılmasını sağlayan manzum sözlük mecmualarının hazırlanmasını gerektirmiştir. Yazma eser kütüphanelerimizde *Cāmi'u'l-Luġat* ya da *Mecmū'a-yı Luġat* gibi adlarla kayıtlı bu mecmualar, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe ya da Arapça-Türkçe şeklinde dil gruplarına göre bir araya getirilmiştir.

"Anadolu sahasında yazılmış, Farsça ve Türkçenin yer aldığı 33 manzum sözlük belirlenmiştir. Bunlardan 16'sı Farsça-Türkçe olup 12'si yazma hâlde, 4'ü eski harflerle basılmıştır. Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlük sayısı ise 17 olup bunlardan 14'ü yazma hâlde, 3'ü eski harflerle basılmıştır."[30]

Manzum sözlüklerle ilgili olarak çalışan bilim adamlarının başında gelen Atabey Kılıç, birçok kaynakta hâlen hakkında bir satır bile bilgi bulunmayan manzum sözlüklerden bazılarının henüz tespit edilememiş olması ihtimaline dikkat çeker.[31]

Bugüne kadar tespit edilebilen manzum sözlükler şunlardır:

1.1. Yazma Hâlde Olan Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

1.1.1. *Tuḥfe-yi Ḥüsāmī ez Mültekāt-i Sāmī,* Ḥüsām b. Ḥasan (Ḥüseyin) el-Ḳonevī, telif tarihi 802/1399-1400.[32]

1.1.2. *Baḥrü'l-Ġarāyib*, Luṭfullāh Ḥalīmī b. Ebī Yūsuf, telif tarihi 850/1446.[33]

1.1.3. *Şādiye,* Meḥmed b. Yaḥyā-ī Ḳonevī, telif tarihi 889/1484.

1.1.4. *Luġat-ı Manẓūme*, Lami'ī Çelebi, telif tarihi 933/1527'den önce.[34]

---

[30] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca...,* s. 55.

[31] Atabey Kılıç, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan-1 (İnceleme)",* Turkish Studies, S: 2, 2006, s. 83.

[32] Ayrıntılı bilgi için bkz. Anıl Arslan, *Tuhfe-i Hüsâmî: İnceleme, Çeviri Yazılı Metin, Dizin,*(Danışman: Erdoğan Boz), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016; Erdoğan Boz, *"Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsâmî'nin Bursa (İneybey) Nüshası",* Osmanlı Bursasında Dil Kültür ve Edebiyat Şöleni, 29-30 Mayıs 2013-Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2013, s. 69-74; Teyyibe Eleskergızı ve Cemile Sadıggızı, *"Hüsam'ın Geciken Armağanı",* (Aktaran, Cengiz Akyılmaz)Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1996, s. 225-231, (http://dergipark.gov.tr/tdded/issue/12721/154963, Erişim Tarihi: 23.01.2019) ; Hüsâmeddîn Hasan b. Abdülmü'min Hôyî, *Tuhfe-i Hüsâm (Kadîmîterîn Lüğatnâme-i manzûm-i Farsî be Türkî),* Mukaddime, tahşiyye ve bâznevîsî: Hüseyin Muhammedzâde Sadîk ve Perviz Zâre' Şahmeresî, İntişârât-ı Tekdireht, Tahran,1389.

[33] Ayrıntılı bilgi için bkz. Necip Fazıl Duru, *"Lütfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf'un Bahru'l-Garâyib Adlı Eserinde Muamma Bahsi",* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 25, Konya, 2011, s. 109-138; Mustafa Erkan, *"Bahrü'l-Garâib",* TDVİA, c. 4, İstanbul, 1991, s. 513-514; E. Charles Faroe, *"Lütfullâh Halîmî'nin Bahru'l-Garâib'i"* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1991.

[34] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim İmran Öztahtalı, *Lâmî Çelebi ve Lugat-ı Manzumu*, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2004.

1.1.5. *ʿİlm-i Luġat,* ʿİmādzāde Velī b. Yūsuf-ı ʿİmādī, telif tarihi 968/1560 ya da daha önce.[35]

1.1.6. *Tuḥfe-i Manẓūme,* ʿOṯmān b. Ḥüseyin el-Bosnavī, telif tarihi 991/1583.[36]

1.1.7. *Naẓmü'l-Esāmī,* telif tarihi on altıncı yüzyılın ikinci yarısı.[37]

1.1.8. *Kān-ı Maʿānī,* Ḥasan Rıżāyī, telif tarihi 1082/1671.[38]

1.1.9. *Tuḥfetü'l-Ḥāfıẓ,* Ḥāfıẓ ʿAbdullāh b. Ḥalīl b. ʿAlī, telif tarihi 1224/1809.[39]

1.1.10. *Tuḥfe-yi Şemsī,* Şemsī, telif tarihi on sekizinci yüzyılın sonları.[40]

1.1.11. *Naẓm-ı Bedīʿ,* ʿİlmī ʿAlī Efendi, telif tarihi 1224/1809.[41]

1.1.12. *Tuḥfetü'l-Maʿnā,* ʿOṯmān-ı Şıḳlovīsī, telif tarihi 1268/1852.

1.2. Eski Harflerle Basılmış Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

1.2.1. *Tuḥfe-yi Şāhidī,* Şāhidī İbrāhīm Dede, telif tarihi 921/1515 (İstanbul, 1264/1848)[42]

1.2.2. *Tuḥfe-yi Vehbī*, Sünbülzāde Vehbī, telif tarihi 1197/1782 (İstanbul, 1213/1797)[43]

---

[35] Ayrıntılı bilgi için bkz. Rabia Şenay Şişman, *"Farsça-Türkçe Sözlüklerden İlm-i Lugat (Metin)"* Turkish Studies vol. 11/4, Winter, 2016, s.899-974.

[36] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ümran Ay, *"Osman Bosnevî'nin Manzum Farsça Türkçe Sözlüğü Lugat-i Manzûme",* 1. Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu, *15-17 Mayıs, 2012*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 683-732; Sait Okumuş, *"Bosnalı Osmân b. Hüseyin'in Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Manzûme"* Osmanlı'dan Günümüze Bosna-Hersek Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, *09-11 Haziran 2010*, Tuzla, Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Tuzla, 2011, s. 509-521.

[37] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Kaplan, Abdullah Demiral ve Hakan Yalap, *"16. Yüzyılda Yazılmış Farsça Türkçe Manzum Bir Sözlük: Nazmu'l-Esâmî"* II. Uluslararası Dil Eğitim ve Öğretimi Sempozyumu, Belgrad, 2016; Rabia Şenay Şişman, *Esâmî: İkidilli Sözlük, Türkçe-Farsça Manzum Sözlük*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2016.

[38] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Eken, *Hasan Rızâyî'nin Kân-ı Ma'ânî Adlı Manzum Farsça-Türkçe Sözlüğü,* (Danışman: Kaplan üstüner) Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2015; Muhittin Turan, *"Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü",* Turkish Studies vol. 7/4, Fall 2012, s. 2939-2992.

[39] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Bayram Düzenli, *"Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız",* Turkish Studies vol. 10/12, Summer, 2015, s. 329-370.

[40] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Bayram Düzenli ve Muhittin Turan, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şemsî",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, sayı 42, 2016, s. 122-154.

[41] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Akif Gözitok, *Çelebizade Ali İlmî ve Nazm-ı Bedî': Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Mim Yayınları, Erzurum, 2016; Mehmet Akif Gözitok, *"Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî",* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] sayı 55, Erzurum, 2016, s. 127-148.

[42] Tuhfe-i Şâhidî ile ilgili olarak çalışmamızda ayrıntılı bilgi verilecektir.

[43] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Alkan, *Mecmûa-Milli Kütüphane 2727 [Sübha-i Sıbyân,Tuhfe-yi Şâhidî, Tuhfe-yi Vehbî, Aruz Risalesi vs]: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım,* (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2008; İlker Demirci, *Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük: Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Sözlük*, (Danışman: İbrahim Ethem Özkan), Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2012; Turgut Karabey, Numan Külekçi, *Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe: Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1990; Atabey Kılıç",*Mevlânâ Müzesi Kitaplığı 4026'da Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında"* Mevlânâ, Mesnevi,

1.2.3. *Güher-rīz,* Süleymān Dürrī, telif tarihi 1263/1867 (İstanbul, 1267/1851)[44]

1.2.4. *Tuḥfe-yi Remzī,* Aḥmed Remzī Akyürek, telif tarihi 1343/1924 (İstanbul, 1344/1925)[45]

1.3. Yazma Hâlde Olan Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

1.3.1. *Uʿcūbetü'l-Ġarāyib fī Naẓmi'l-Cevāhiri'l-ʿAcāyib,* Behā'üddin İbn ʿAbdurraḥmān-ı Maġalḳaravī, telif tarihi 827/1424.

1.3.2. *Luġat-ı ʿAbdülkerīm,* telif tarihi 1002/1594.[46]

1.3.3. *Fetḥu'l-Fettāḥ,* Ṣunʿī-i Malatyavī, telif tarihi 1008/1599.

1.3.4. *Genc-i Leāl,* Gencī Pīr Meḥmed, telif tarihi 1041/1631.[47]

1.3.5. *Menāẓımu'l-Cevāhir,* Ḫākī Muṣṭafā-yı Üsküdārī, telif tarihi 1042/1632-1633.[48]

1.3.6. *Tevfīye,* ʿAbdurraḥmān Zāhidī-yi Ḳonevī, telif tarihi 1133/1721.

Mevlevihaneler Sempozyumu, 30 Eylül-1 Ekim 2006, Manisa, 2006, s. 161-170; Atabey Kılıç, *Manzum Sözlük Mecmûası: Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026, Tuhfe-i Vehbî, Tuhfe-i Şâhidî, Sübha-i Sıbyân*, Laçin Yayınları, Kayseri 2007; Atabey Kılıç, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî: Metin",* Turkish Studies, vol. 1/4, Bahar 2007, s. 410-475; Seyfullah Korkmaz, *"Hacı Torun Efendi'nin Miftâhu'l Hayât İsimli Eseri Üzerine Bir Araştırma",* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No: 30/1, Kayseri 2011, s. 363-372; Nesrin Moralı, *"Tuhfe-i Vehbi",* Tarih ve Edebiyat Mecmuası, XIV/8, Ağustos 1978, s. 84-86; Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî: Metin, Dizin, Tıpkıbasım*, (haz. Ahmet Yenikale), Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2012; Tuncay Öztürk, *"Lebîb Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı: Metin"* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 10/1, Manisa 2012, s. 197-220; Ali Alpaslan, *Manzum Lûgatler ve Tuhfe-yi Vehbî'nin Alfabetik Tertibi,* İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1947; Yusuf Öz, *"Tuhfe-yi Vehbî Şerhleri"* İlmî Araştırmalar, sayı: 5, İstanbul 1997, s. 219-232; Selda Alparslan, *"Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârsiyye ve'd-Deriyye: Bir Sözlük Denemesi,* (Danışman: Abdülkadir Gürer), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013; Nalan Kutsal, *"Hayati'nin Tuhfe-i Vehbi Şerhi Üzerine Bir Sözlük İncelemesi,* (Danışman: Muhammet Nur Doğan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017; Özlem Şahin, *Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî Adlı Eseri: 'Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye: İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Tıpkıbasım"*, (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2016.

[44] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahir Selçuk, Mesut Algül, *"Çocuklar İçin Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Dürrî'nin Güher-Rîz'i",* Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature, vol. 1, iss. 2, Autumn 2015, s. 133-164.

[45] Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, *"Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî",* Milli Kültür, sayı 74, Temmuz 1990, s. 60-61; Ahmet Kartal, *"Ahmet Remzî'nin Tuhfe-i Remzî İsimli Eseri",* Bilge, sayı 28, 2000, s. 159-161; Ahmet Kartal, *Tuhfe-i Remzî: Manzum Farsça Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

[46] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Kaplan, *"Üç Dilli (Arapça-Farsça-Türkçe) Manzum Bir Sözlük: Lugat-ı Kerîmî",* Geçmişten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü, Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri *(19-21 Nisan 2017)*, Elginkan Vakfı, İstanbul 2017, s. 445-478; Hasan Kaya, *"Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü"* Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.18, İstanbul 2017, s. 213-252.

[47] Ayrıntılı bilgi için bkz. Pîr Mehmed Gencî, *Lugat-ı Genc-i Le'âl Farsça – Türkçe Manzum Sözlük*, (Haz., Cemal Bayak), Kriter Yayınevi, İstanbul 2016.

[48] Mustafa Arslan, *Menâzımü'l-Cevâhir: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Genesis Kitap, Ankara 2011; İsmail Çubukçu, *Menâzimü'l-Cevâhir: İnceleme-Metin-Sözlük,* (Danışman: Nesrin Altun), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2004.

1.3.7. *Se Zebān,* Şeyḫ Aḥmed, telif tarihi 1135/1723.[49]

1.3.8. *Ḫoş Edā(Luġat-ı Feyzī),* Eşref Feyzī, telif tarihi, 1149/1736.[50]

1.3.9. *Naẓm-ı Girīdī,* Aḥmed Resmī b. İbrāhīm-i Girīdī, telif tarihi 1153/1740.[51]

1.3.10. *Manẓūme-yi Keskin,* Muṣṭafā b. ʿOṣmān Keskin, telif tarihi 1171/1758.[52]

1.3.11. *Tuḥfetü'l-İḫvān ve Hediyyetü'ṣ-Ṣıbyān,* Muṣṭafā ʿİlmī b. İbrāhīm, telif tarihi 1186/1772.[53]

1.3.12. *Müşelleşname-yi Şākir,* ʿOṣmān Şākir b. Muṣṭafā-yı Bozoḳī, telif tarihi 1210/1795-96.[54]

1.3.13. *Dürrü'n-Niẓām,* Ḥasan ʿAynī, telif tarihi 1226/1811.[55]

1.3.14. *Ḫayru'l-Luġat,* Süleymān Ḫayrī, telif tarihi 1309/1891'den önce.

1.4. Eski Harflerle Basılmış Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

1.4.1. *Tuḥfe-yi Zībā,* Ḥayret Meḥmed Efendi, telif tarihi 1234/1819 (Bulak, 1242/1826)[56]

---

[49] Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Duman, *Se-Zebân: Metin, Gramer, 1b-18a,* (Danışman: Orhan Yavuz), Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Konya 2000; Ülkü Mihriban Melekoğlu, *Se-Zebân: Metin, Gramer, 18b-33b,* (Danışman: Orhan Yavuz), Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Konya 2000; İlyas Karslı, *SeZebân: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, STS Kitap Kırtasiye Basın Yayın Dağıtım Dijital Kopyalama Merkezi, Rize 2013; Gökhan Ölker ve Hidayet Duyar, *Se-Zebân: Üç Dilli "Arapça-Farsça-Türkçe" Manzum Sözlük*, Palet Yayınları, Konya 2013.

[50] Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Taştan, *"Eşref Feyzî'nin Hoş-Edâ Adlı Manzum Sözlüğü",* 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 22-26 Mayıs 2017, Ankara 2017.

[51] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Kaya, *"Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı, 51, Ağustos 2017, s. 119-142.

[52] Ayrıntılı bilgi için bkz. Atabey Kılıç, *Mustafâ bin Osmân Keskin: Manzûme-i Keskin*, Laçin Yayınevi, Kayseri 2001; Mustafa Bin Osman Keskin, *Manzume-i Keskin,* (Haz. Atabey Kılıç), TDK Yayınları, Ankara 2009; Atabey Kılıç, *"Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin",* Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006, Denizli 2016; Atabey Kılıç, *"Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin"* Turkish Studies, vol. 2/3, Summer 2007, 340-348; Atabey Kılıç, *"Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin",* Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri, 12-13 Nisan 2001.

[53] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamil Ali Gıynaş, *"Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük:Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi c.8, sayı 41, Aralık 2015, s. 154-163; Kamil Ali Gıynaş, *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Asur Yayınları, İstanbul 2016.

[54] Ayrıntılı bilgi için bkz. Atabey Kılıç, *"Osman Şâkir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati Nazm-ı Dil-Ârâ",* Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu Anısına), 10-11-12 Mayıs, Ordu 2012, Ordu Üniversitesi Yayınları, Ordu 2013, s. 145-154.; Mehmet Halit Ayar, *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-Nâme isimliTürkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlüğü,* (Danışman: Ayşe Farsakoğlu Eroğlu), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2016.

[55] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Asım Aksoy, *"Dürrü'n-Nizâm ve Nazmü'l-Cevâhir",* TDAY Belleten, 1960, s.145-171; Ömer Asım Aksoy, *"Dürrü'n-Nizam-Nazmü'l-Cevâhir",* Başpınar Dergisi, sayı 29, 1941, s. 7-13.

[56] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Bayram Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zeban: İnceleme, Tenkitli Metin, Tıpkıbasım, Sözlük,* Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2015.

1.4.2. *Naẓmü'l-Cevāhir,* Ḥasan ʿAynī, telif tarihi 1236/1821 (İstanbul, 1241/1826)[57]

1.4.3. *Tuḥfe-yi Nuṣḥī,* Naṣūḥ Efendi, telif tarihi 1839-1861 arası (İstanbul, 1297/1880)[58]

1.5. Türkçe-Fransızca Manzum Sözlükler

1.5.1. *Miftāḥ-ı Lisān,* Yūsuf Ḫālis Efendi, telif tarihi 1849.[59]

1.6. Türkçe- Rumca Manzum Sözlükler

1.6.1. *Tuḥfe-yi Rūmī,* Yusufyan Han, telif tarihi 1783.

1.6.2. *Luġat-ı Manzūme-yi Nūriye,* Hanyalı Nūrī, telif tarihi 1797.

1.6.3. *Tuḥfetü'l-ʿUşşāḳ,* Aḥmed Feyzī Kīsedārzāde, telif tarihi 1815-16.[60]

1.7. Türkçe-Bulgarca Manzum Sözlükler

1.7.1. *Tuḥfe-yi Ṣabrī Anlisān-ı Bulgarī,* Muṣṭafā Ṣabrī.

1.8. Türkçe-Ermenice Manzum Sözlükler

1.8.1. *Luġat-ı Ermeniyye,* Refʿī Kālāyī.

1.9. Türkçe-Boşnakça

1.9.1. *Maḳbūl-i ʿĀrif,* Bosnalı Üsküfī, telif tarihi 1630.

1.10. Türkçe-Urduca-Farsça-Arapça

1.10.1. *Ġarā'ibü'l-Luġat,* Sirācüddīn ʿAlī Hān-ı Ekberānī.

1.11. Türkçe-Arapça-Farsça-Afganca-Hintçe Manzum Sözlükler

1.11.1. *Niṣāb-ı Şeş-Zebān,* Yūsuf, telif tarihi 1833'ten önce.

---

[57] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Asım Aksoy, *"Dürrü'n-Nizâm ve Nazmü'l-Cevâhir",* TDAY Belleten, 1960, s.145-171; Ömer Asım Aksoy, *"Dürrü'n-Nizam-Nazmü'l-Cevâhir",* Başpınar Dergisi, sayı 29, 1941, s. 7-13; Ömer Asım Aksoy, *Hasan Aynî ve Nazm-ül-Cevahir*, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, Gaziantep 1959.

[58] Kadir Güler, *"Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî",* International Journal of Social Science, S. 49, Güz 2016, s. 157-174.

[59] Ayrıntılı bilgi için bakz. Mehmet Kırbıyık, *"Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 11, Konya 2002, s. 184-200; Mehmet Kırbıyık, *Miftâh-ı Lisân-Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2007; Bekir Çınar, *Miftâh-ı Lisân, Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007; Bekir Çınar, *"Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân'ın Şekil, Dil ve Üslup Özellikleri",* 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu C.1, Ankara, 2007, s. 457-479; H. Harun Duman, *"Tuhaf Bir Lügat: Miftâh-ı Lisân"*, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 54, 1998, s. 82-88.

[60] Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Ölker, *"Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-Uşşâk",* Turkish Studies, Volume4/4, Summer 2009, s. 856-872; Gökhan Ölker, "Tuhfetü'l-Uşşâk (Metin-Sözlük)", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Semineri), Konya 2004.

2. MANZUM SÖZLÜK ŞERHLERİ

İslām, -her din gibi- kendisine inananların her türlü yaşantısını temelden etkilemiştir. İslâm kültür dairesi içine giren milletler, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamak için uğraşmışlardır. Nâzil olmasından sonraki dönemlerde Arapçada çokça değişiklikler yaşanması, kendi ana dillerinde nâzil olmuş olmasına rağmen, Arapların Kur'ân-ı Kerîm'i tam ve doğru olarak anlamasını güçleştirmiştir. İlk belâgat ve sözlükçülük faaliyetleri, Kur'ân-ı Kerîm'in manâsını, i'câzını doğru anlamak için yapılmıştır. Farslarda ve Türklerde de durum aynıdır. Her iki dilde de ilk sözlük çalışmalarının neredeyse tamamının Kur'ân-ı Kerîm'i ve çeşitli dinî kaynakları anlayabilmek amacıyla Arapçayla ilgili olarak yapıldığını görmekteyiz.

İslâm dünyasında Kur'ân-ı Kerîm'den ve Peygamber'imizin hadîs-i şerîflerinden sonra belki de en yaygın ve en etkili metinlerden biri, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sidir. Özellikle Farslar ve Türkler arasında çok önem verilen bu eserin iyi anlaşılması için de birçok eser yazılmıştır.

Bizde yazılmış birçok manzum sözlüğün, temelde Kur'ân-ı Kerîm'i ve Mesnevî'yi iyi ve doğru anlamak üzerine yazıldığı görülür. Genellikle sıbyân mekteplerinde okutulmak ve ilk yabancı dil bilgisini vermek amacıyla hazırlanan manzum sözlükler, bilimsel olarak pek de doyurucu olmayan metinler olarak kabul edilir. Hedef kitlenin çocuklar olması, eserlerin rahat ezberlenmeleri açısından manzum olarak yazılmış olmasından kaynaklanan zorluklar vb sebeplerle "manzum sözlükler, kelimelerin okunuşlarının verilmesi, kelimelerin bilinen anlamlarının bir yerde zikredilmesi, aranılan kelimeye kolayca ulaşılması gibi hususlarda ihtiyaca cevap verememiştir. Bu bakımdan manzum sözlüklerin mensur sözlüklere nazaran eksik kalan bu yönleri şerh yazmak, alfabetik tertip ve fihristler hazırlamak suretiyle giderilmeye çalışılmıştır."[61]

Çeşitli seviyedeki mekteplerde ve medreselerde en az bir tanesi, çoğunlukla da birden fazlası ders olarak okutulan ve ezberlenmesi istenen manzum sözlükler, eğitim seviyesi arttıkça yetersiz gelmeye başlamış; bu sözlüklerde görülen eksiklikler şerhler yoluyla tamamlanmak yoluna gidilmiştir. Bu sebeple manzum sözlük şârihlerinin ekserisinin, bu eksiklikleri ilk elden gören müderrrisler olduğu görülür.

---

[61] Yusuf Öz, *"Tuhfe-yi Vehbî Şerhleri",* İlmi Araştırmalar, S. 5, 1997, s.221

Manzum sözlükleri ders olarak okutan müderrisler, bu metinlerde geçen kelimeleri ayrıntılı olarak incelemişler, çoğu zaman birkaç dildeki karşılıklarını vermişler, çeşitli cümlelerle ve kelimelerle ilgili gramer bilgilerini de vererek konunun daha iyi anlaşılmasına çalışmışlardır. Şârihler, manzum sözlüklerde bulunmayan hareke kayıtlarını vererek kelimelerin vezin bilgilerinden de bahsetmiş böylece herhangi bir şekilde yanlış anlaşılabilecek bir husus kalmamasına gayret etmişlerdir. Yine birçok manzum sözlük şârihi, açıklamalarını *şâhid beyit*lerle destekleyerek, şerhinde ifade ettiği bilgileri pekiştirme yoluna gitmiştir.

"Geleneksel şerhlerde bilindiği gibi şârih önce metni verir, ardından metinle ilgili gramer bilgilerini sıralar, bu konu ile alâkalı söyleyebileceği başka türlü ne var ise onları ekler. Bir kısım şerhler neredeyse tercüme veya aktarma gibi karşımıza çıkarken, bir kısmında da okuyucuyu fazlasıyla doyuracak malumatla karşılaşırız."[62]

"Günümüze kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda, özellikle şerhe dair kaynaklarda, manzum sözlük şerhlerinin umumiyetle göz ardı edildiğini görmekteyiz. Halbuki, Türk edebiyatında özellikle şerh alanında manzum sözlük şerhleri ayrıca ilgilenilmesi gereken bir alan olarak dikkat çekmektedir."[63]

Manzum sözlükler ve şerhleriyle ilgili ilk doyurucu çalışmalar Yusuf Öz ve Atabey Kılıç tarafından yapılmış; yıllarca araştırmacıların dikkatlerinden kaçan bu eserler, yayınlanan kitaplar, makaleler, sunulan tebliğler, hazırlatılan yüksek lisans ve doktora tezleriyle gündeme getirilmiştir. Bu sebeple, konuyla ilgili yapılan çalışmaların 3/4'ü son 20 yılda yapılmıştır.[64] Manzum sözlükler ve şerhleriyle ilgili olarak en çok eser veren bilim adamının Atabey Kılıç olduğu görülür.[65] Kılıç, ilmî usûllerle yayınlamış olduğu metinler, konuyla ilgili olarak yazdığı makaleler, sunduğu tebliğler ve danışmanlığında hazırlanan tezlerle, manzum sözlükler ve bunlara yapılan şerhleri sürekli olarak araştırmacıların dikkatine sunmuştur.

"Akademik çalışmalarda ilk zamanlarda hak ettikleri alakayı görmediği anlaşılan manzum sözlüklerin sayısının, yapılan kütüphane, koleksiyon ve akademik çalışma taramalarında 100'ü aştığı anlaşılmıştır."[66]

---

[62] Atabey Kılıç, *"Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü'l-İhvân",* Turkish Studies, c.1, Sayı Temmuz-Ağustos-Eylül, 2006, s. 22.
[63] Atabey Kılıç, agm., s. 20.
[64] Güler Doğan Averbek, *"Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası",* Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 21, İstanbul 2018, s. 90.
[65] Güler Doğan Averbek, agm., s. 90.
[66] Güler Doğan Averbek, agm., s. 90.

2018 yılı itibariyle, "17'si Türkçe-Arapça, 23'ü Türkçe-Farsça, 14'ü Türkçe-Arapça-Farsça, 1'i Türkçe-Almanca, 2'si Türkçe-Arnavutça, 1'i Türkçe-Bulgarca, 1'i Türkçe-Ermenice, 1'i Türkçe-Fransızca, 3'ü Türkçe-Rumca, 1'i Türkçe-Boşnakça ve 1'i Kürtçe-Türkçe olmak üzere toplam 65 manzum sözlük üzerine kitap, makale, bildiri, tez, seminer ve ansiklopedi maddesi olmak üzere 221 çalışma hazırlandığı görülmüştür. Ancak aynı çalışmanın farklı baskıları ile birden çok manzum sözlük üzerine hazırlanmış çalışmalar dikkate alındığında 210 müstakil çalışmanın yapıldığı anlaşılmıştır. Manzum sözlükler üzerine hazırlanan tezlerin 30'u yüksek lisans, 5'i doktora ve 6'sı ise lisans tezidir."[67]

Manzum sözlük şerhlerinin, özellikle leksikoloji alanında paha biçilemez bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Şârihlerin, kelimeleri şerh ederken, nasıl okunmaları gerektiğine dair verdikleri hareke kayıtları, kelimelerin tarih içinde nasıl ses değişikliğine uğradıklarını takip etmekte büyük fayda sağlayacaktır. Ayrıca kelimelerin kökenlerine dair verilen ayrıntılı bilgiler, etimologlar için emsalsiz değerdedir. Malumdur ki, bu şerhlerde yeri geldikçe çeşitli bilgiler de verilmektedir. Yazıldığı dönemde yaygın olan örf ve âdetlerden tutun da kullanılan araç gereçlere, oynanan oyunlara kadar birçok alandan bilgilere, şerh metinlerinde rastlamak mümkündür. Bu bilgiler, konuyla alakalı bilim adamları tarafından çalışmalarındaki birçok eksikliğin giderilmesinde kullanılabilir. Daha sayamayacağımız birçok özelliğiyle genelde şerh metinleri, özelde ise manzum sözlük şerhleri bilimsel metodlarla ortaya konulmayı beklemektedir. Bu alanda son yıllarda artan bilimsel çalışmalar bir literatür oluşturacak kadar artmış olsa da henüz istenen seviyede olduğu söylenemez.

Manzum sözlüklere yapılan şerhler içerisinde *Tuhfe-yi Şâhidî*'ye yapılan şerhler ilk sırada gelir. Manzum sözlüklerin en beğenileni olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz bu sözlük, yazıldığı tarihten Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar her seviyeden mektepte, medresede, dergâhta en çok okunan ve ezberlenen eser olmuştur. Bu eser, tezimizin çerçevesi içinde kaldığından ileride hakkında detaylıca bilgi verilecektir. Bu yüzde *Tuhfe-yi Şâhidî* şerhleri burada zikredilmeyecektir.

Diğer manzum sözlükler için yapılan şerh çalışmaları ise şöyledir:

[67] Güler Doğan Averbek, agm., s. 89.

2.1. Ferişteoğlu Lugati için yapılan şerhler:[68]

2.1.1. Kara Yahyâ b. İsrâil: Şerh-i Lugat-i Ferişteoğlu

2.1.2. Yahya b. Nasûh b. İsrâîl: Şerh-i Lugat-i Ferişteoğlu

2.1.3. Ed-Duretü'l-Mensure Li Şerhi'l-Lugati'l-Manzûme

Ferişteoğlu lugatı ile ilgili müellifi belli olmayan çok sayıda şerh kayıtlıdır.

2.2. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Nazmü'l-Le'âle yapılan şerhler:[69]

2.2.1. Ahmed b. Ahmed Behisnî: Şerh-i Nazmü'l-Le'âlî

2.2.2. Ali Efendîzâde Abdurrahmân Efendi: Şerhu Nazmü'l-Le'âlî

2.2.3. Muhammed Ârif b. Raif: Şerhu Nazmü'l-Le'âlî

2.2.4. Hâkî Abdurrahmân, Savgu'l-Meâl fi Şerhi Nazmü'l-Leâl

2.3. Türkçe-Farsça manzum sözlüklerden Tuhfe-yi Vehbî'ye yapılan şerhler:[70]

2.3.1. Ahmed Hayâtî Efendi: Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî (Şerhu Tuhfeti'd-Düriyye fi-Lügati'-Fârsiyye)

2.3.2. Akovalı-zâde Ahmed b. Osman: Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî

2.3.3. Abdurrahman Fazıl: Şerh-i Vehbî

2.3.4. Mehmed Lebîb: Müntehab-i Lebîb

2.3.5. Yesârîzâde Mustafa İzzet: Tuhfe-yi Vehbî Şerhi

2.3.6. İbrâhîm b. Abdullâh b. İbrahîm Babadağî: Baba Dağlı Şerhi

2.4. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Sübha-yı Sıbyân için yapılan şerhler:[71]

---

[68] Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü, Luğat-ı Ferişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1993; Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[69] Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Gülhan, *"Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü'l-Leâl"*, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, ZİWT Vol. 2, No.2, 2010 s. 202; Zehra Gümüş, agm.

[70] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Öz, "Tuhfe-yi Vehbî Şerhleri", İlmi Araştırmalar, S.5, 1997, s.219-232; Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[71] Ayrıntılı bilgi için bkz. Atabey Kılıç, Bosnavî *Meḥmed Necîb Sübḥa-i Ṣıbyān Şerḥi Hediyyetü'l-Iḫvān (İnceleme-Metin),* Laçin Yayınları, Kayseri 2007; Atabey Kılıç, *"Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü'l-İhvân"*, Turkish Studies / Türkoloji Çalışmaları, C. 1. S. Temmuz- Ağustos-Eylül 2006, s.19-28; Atabey Kılıç, *"Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân"*, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa, (Haz. Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Şanlıurfa 2006; Atabey Kılıç, *"Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân",*

2.4.1. Mehmed Necîb: Hediyyetü'l-İhvân fî Şerhi Sübhati's-Sıbyân

2.4.2. Seyyid Efendi: Seheletü'l-Beyân Şerhü Sübhati's-Sıbyân

2.4.3. Râsim Fodlâcî-zâde Ahmed: Şerh-i Sübha-yı Sıbyân

2.4.4. Hâcî İsmâîl Zuhdî b. Ömer: Şerh-i Sübha-yı Sıbyân

2.5. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Nisâbü's-Sıbyân için yapılan şerhler:[72]

2.5.1. Nizâmeddin b. Kemâl b. Cemâl el-Herevî: Şerhu Nisâbi's-Sıbyân

2.5.2. Es-Seyyid Şerîf-Ali b. Muhammed el-Cürcânî: Şerhu Nisâbi's-Sıbyân

2.5.3. Murâd b. Yasîn: Şerh-i Nisâbü's-Sıbyân

2.5.4. Şerh-i Nisâbü's-Sıbyân li'l-Ferâhî: Yakûb-ı Çerhî[73]

2.6. Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüklerden Se Zebân için yapılan şerhler:[74]

2.6.1. Cemâlüddin Osmân b. Ömer ed-Dimaşkî en-Nahvî İbnü'l-Hâcib: Şurûhu'l-Kâfiye Se Zebân

2.6.2. Es-seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Hüseynî el-Cürcânî: Şerhu'l-Kâfiye Se Zebân

2.6.3. Sûdî el-Bosnavî: Şurûhu'l-Kâfiye Se Zebân

2.7. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerden Nuhbe-yi Vehbî için yazılan şerhler:[75]

2.7.1. Ali Rıza b. Mehmed Rüşdü Yalvacî: Şerh-i Nuhbe-yi Vehbî

2.7.2. Yayaköylü Ahmed Reşid el-İzmirî: Şerh-i Nuhbe-yi Vehbî

2.7.3. Râşid Efendi: Nuhbe-yi Vehbî Şerhi (matbu)

2.8. Manzûmetü'l-Lüga için yapılan şerhler:[76]

2.8.1. Dervîş Ömer el-Belgradî: Manzûmetü'l-lüga Şerhi

2.8.2.

Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, Kayseri 2006/1; Atabey Kılıç, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1- İnceleme"*, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 1/2 Fall 2006; Atabey Kılıç, *"Türkce-Arapca Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -2-" (Metin),* Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/1, Winter, 2007, s. 29-71; Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[72] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[73] Ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Nevşahi, "Ya'kûb-i Çerhî", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub-i-cerhi (Erişim Tarihi: 28.03.2019).

[74] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[75] Ayrıntılı bilgi için bkz. Emel Yılmaz, *"Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, S.1-221)",* (Danışman: Kenan Erdoğan), Celal Bayar Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2008; Dursun Görmez, *"Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, S.222-446)"*, (Danışman: Âdem Ceyhan), Celal Bayar Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2008.; Zehra Gümüş, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

[76] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gümüş, "Klasik Türk Edebiyatında..."

2.9. Bahrü'l-Garâyib için yapılan şerhler:[77]

2.9.1. Lütfullâh b. Yusuf b. Abdülhâlim el-Amasî Halimî: Şerh-i Bahru'l-Garâyib

Manzum sözlük şerhleriyle ilgili olarak kütüphanelerimizde çok sayıda müellifi belli olmayan yazma eser mevcuttur. Bu bakımdan, katalog ve tasnif çalışmaları tamamlandıkça daha birçok manzum sözlüğün ve şerh metninin ortaya çıkacağı muhakkaktır.

[77] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gümüş, "Klasik Türk Edebiyatında..."

I. BÖLÜM

A. ŞÂHİDÎ İBRÂHİM DEDE (875/1470-957/1550) VE TUHFESİ

1. Hayatı

Asıl adı İbrâhîm'dir. Menteşe Sancağı'na bağlı bir kasaba olan, bugünkü Muğla şehrinde doğmuştur. *Tuḥfe-yi Şāhidī* adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder:

Gedāyem Şāhidī-yi Mevlevīyem
Diyār-ı Menteşe'de Muġlavīyem[78]

Doğum tarihi hakkında Esrâr Dede, tezkiresinde *"...nām-ı mükerremleri İbrāhīm ve 875 senesi pā-nihāde-yi sarāy-ı şuhūd u pīçīde-yi gehvāre-yi vücūd olmış..."*[79] diyerek Hicrî 875, Miladî 1470 yılında doğduğunu belirtir.

Esrâr Dede ve Bursalı Mehmet Tahir, divanındaki şu beyte dayanarak, babasının adının "Hudâyî" olduğunu belirtiyorlar.[80]

Şāhidīyem Mevlevī-yi ʿārifem gelsün baña
İsteyen sırr-ı Ḫudāyı ben Ḫudāyīzādeyem[81]

"Muğla Mevlevî Dergâhı şeyhlerinden olan babası Hudâyî Sâlih Dede (öl. 885/1480), kendisi on yaşındayken ölmüştür. İlk eğitimini babasından alan Şâhidî, babasının ölümünden sonra dokuz yıl kadar Muğla'da kalmış, daha sonra İstanbul ve Bursa'ya giderek eğitimini bu şehirlerde sürdürmüştür.

Şâhidî, sırasıyla Lazkiye Mevlevîhânesi şeyhi Fânî Dede ve Paşa Çelebi'ye mürit olmuş ve bu şeyhlerden dersler almıştır. Daha sonra Muğla defterdarı, aynı

---

[78] Atabey Kılıç, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥfe-i Şāhidī (Metin)",* Turkish Studies, vol. 2/4, Fall 2007, s. 520.

[79] İlhan Genç, *Esrār Dede, Tezkire-i Şuʿarā-yı Mevlevīye,* Erzurum Atatürk Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1986, s.195; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuʿarā-yı Mevlevīye,* (Hazırlayan, İlhan Genç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 153. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0, (Erişim Tarihi:24.01.2019)

[80] İlhan Genç, age., s.195; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* Meral Yayınevi, c. 1, İstanbul 1964, s. 202.

[81] Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şuʿarā-yı Mevlevīye'*sinde bu beytin, Şâhidî'nin babası Hudâyî Dede'ye ait olduğu söylenip beyit şu şekilde verilir:

Şāhidī-i Mevlevī'yem ʿĀrifem gelsün beri
İsteyen sırr-ı Ḫudāyı ben Ḫudāyī-zādeyem

zamanda Karahisar Mevlevîhânesi şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi'nin (öl. 1544'ten sonra) ününü duyan Şâhidî, Kütahya'ya giderek Dîvâne Çelebi'ye bağlandıktan sonra şeyhinin vasıtasıyla Mevlevî olmuş; bu katılımı münasebetiyle Mevlâna'yı ziyarete geldiğinde bir süre Konya'da kalmıştır. Ömrünün sonlarına doğru Dîvâne Çelebi'nin Karahisar'daki dergâhında ikamet etmiş, burada Mesnevî okutmakla meşgul olmuştur. İntisap ettiği Dîvâne Mehmed Çelebi'nin ölümünden sonra Seyyid Kemal Zaviyesi postnişini olan Şâhidî, kalan ömrünü halkı irşad etmeye ve eserler yazmaya adamıştır. Her yıl şeyhinin Afyon'daki mezarını ziyaret eden şair son seferinde şeyhliği oğlu Şühûdî'ye teslim etmiş; 957/1550 yılında Karahisar'da bulunduğu sırada ölmüştür."[82] "Vefat ettikten sonra da şeyhinin ayak ucuna gömülmüştür."[83]

2. Edebî Kişiliği

Klâsik Türk Edebiyatının Hayâlî, Bâkî, Fuzûlî, Nev'î gibi şairlerinin yetiştiği bir dönemde yaşayan Şâhidî, şairliğiyle pek ön plana çıkamamıştır. Şairliği hakkında kaynaklar hemen hemen aynı fikirdedir. Latîfî, onun için "*Maḳbūl-i ehl-i ʿirfān ve memdūḥ-ı süḫanverāndır ammā fenn-i şiʿre ol ḳadar müdāvemet ü istiʿmāl ve mümāreset itmemişdir"*[84] der. Kınalızâde Hasan Çelebi, *"İklîm-i 'ilm-i fürs ve memâlik-i ma'ârife şâh idi ki Lugat-ı Şâhidî gibi isbât-ı müdde'âya şâhidi vardur. Gülistâna şerhi ve Mesnevî-yi Mevlevî tarzında Gülşen-i Tevhîd adlu kitâbı vardur. Eş'ârında halâvet yokdur."*[85]diyerek şairlik yönünden pek başarılı olmadığını dile getirir.

"Şâhidî, büyük bir şair değildir. Zaten kendisinin de böyle bir iddiası yoktur. Çünkü o, şiiri, Mevlevîliği tanıtmak ve yaymak için bir vasıta olarak kabul etmiştir. Ama bütün bunlara rağmen, vezne olan hâkimiyeti, samimiyeti ve özellikle kullandığı Türkçe kelime ve deyimlerle, üzerinde durulmaya değer bir sanatçı olduğunu ispatlamıştır."[86]

---

[82] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 139.
[83] Mustafa Çıpan, *"Şâhidî",* TDVİA, c. 38, İstanbul 2010, s.273-274.
[84] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ,* (Hazırlayan, Rıdvan Canım), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2018, s. 292. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0, Erişim Tarihi: 22.01.2019)
[85] Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuʿarā* (Hazırlayan, Aysun Sungurhan), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s. 466. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html, Erişim Tarihi: 22.01.2019)
[86] Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin),* (Danışman: Turgut Karabey), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993, s. 21.

Şiirlerinde, özellikle Mevlânâ ve şeyhi Dîvâne Çelebi'nin etkisinde kalmıştır. Gülşen-i Tevhîd adlı eserinin önsözünde "Ben kendimden boşaldım, onunla doldum. Sedef gibi onun incisiyle doldum. Ey sır isteyen okuyucum, bu sözler benim değildir. Şâhidî'nin dilinden söyleyen odur, Mevlânâ'dır."[87] diyerek, Mevlânâ'ya olan hürmetini dile getirmiştir. Şiiri, her ne kadar da çok kuvvetli bulunmamış olsa da Şeyh Gâlib, Nazmî gibi bazı şairler, şiirlerine nazireler yazmış, bazı şiirlerini tahmîs etmişlerdir."[88]

3. Eserleri

3.1. Türkçe Dîvân

"Türkçe eserlerinin en önemlilerindendir. Eserin tam bir nüshasına henüz tesadüf edilememiştir. Değişik mecmualarda bulunan şiirlerinin toplamı 100'ün üzerindedir. Özellikle Süleymaniye Kütüphanesi-İzmir 549/1 numarada kayıtlı nüshadaki şiir sayısı hepsinden daha fazladır."[89]

3.2. Farsça Dîvân

Sadece Ali Enver, *Semâhâne-yi Edeb* adlı eserinde *"...ve müretteb Türkî ve Fârsî dîvânı ve birçoḳ da resā'il-i şerîfeleri vardır."*[90] diyerek bu dîvândan söz eder. Başka bir kaynakta hakkında bilgi bulunmamaktadır.[91]

3.3. Gülşen-i Vahdet

"Şâhidî'nin bir diğer Türkçe eseridir. *Fā'ilātün/Fā'ilātün/Fā'ilāt* vezniye yazılmış 491 beyitlik bir mesnevîdir. Türkçe bir önsözden sonra uzunca bir Farsça önsözü de vardır. Bu önsözde, Attâr'ın gerçeği anlatmak düşüncesiye *Mantıku't-Tayr*'da Simurg ile diğer kuşları konuşturduğunu söyleyerek, kendisinin de bu eserde saç, yüz,sakal, ben, göz, baş ve ağızı konuşturarak, gerçekleri ortaya koyduğunu belirtir. Eserde Şebusterî'nin *Gülşen-i Râz*'ının etkileri görülür. İki Farsça beyitle düştüğü tarihte, eserini 943/1536'da tamamladığını açıklar."[92] "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'si tarzında ve aynı vezinde yazılmış, insan güzelliğine ait remizlerin tasavvûfî manalarının etraflı şekilde açıklandığı bu didaktik eserde sade ve hareketli bir dil

---

[87] İbrâhîm Şâhidî, *Gülşen-i Tevhîd,* (Çeviren, Midhat Bahari Beytur), İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1967, s. 9.
[88] Ahmet Hilmi İmamoğlu, age., s. 22.
[89] Ahmet Hilmi İmamoğlu, age., s. 28.
[90] Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb,* Âlem Matbaası, İstanbul 1309, s.105.
[91] Ahmet Hilmi İmamoğlu, age., s. 28.
[92] Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik,* İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1983, s. 136.

kullanılmıştır. Çok rağbet gören mesnevî, Numan Külekçi[93] tarafından yayımlanmıştır."[94]

3.4. Gülşen-i Tevhîd

"Gülşen-i Tevhîd 937 (1530) yılında yine Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'si tarzında ve aynı vezinde kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Mesnevî'nin her cildinden 100 beyit seçilmiş ve her beyit beşer beyitle şerhedilmiştir. Mesnevîde Yusuf Sineçak'in *Cezire-i Mesnevî* adlı eserinin etkisi görülür. Kırk iki nüshası tesbit edilen eser Ahmed Niyazi tarafından neşredilmiştir.[95] Midhat Bahari Beytur mesnevîyi aynı adla Türkçe'ye tercüme etmiştir. [96] "[97]

3.5. Gülşen-i Esrâr

"Farsça olan bu eser *Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Şâhidî'nin hayatı hakkında en önemli bilgileri bu eserden öğrenmekteyiz. Eserde ayrıca Mevlevîlik hakkında da bilgi verilmiştir. Eser 951/1544'te tamamlanmıştır. Eser üzerinde Nuri Şimşekler, bir doktora çalışması yapmıştır."[98]

3.6. Şerh-i Gülistân

Şîrazlı Sâdî'nin *Gülistân* adlı eserine yaptığı şerhtir. Bazı kaynaklarda[99] bahsedilen ve dilinin Farsça olduğu söylenen bu eserin iki nüshası vardır.[100]

3.7. Gülşen-i İrfân

"Şairin oğlu Şuhûdî'ye hitaben yazdığı bir eserdir."[101] Esrâr Dede, tezkiresinde "Şuhûdî" maddesinde eseri, "*Ḥażret-i Şāhidī Dede Ḥażretleri'nün küçek mürebbāsı olup envā'-ı feżā'il ü maʿārifde vāṣıl-ı sırr-ı aʿlāsı ve ḥattā Gülşen-i ʿİrfān-nām teʾlīf-i*

---

[93] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şâhidî İbrahim Dede, *Gülşen-i Vahdet*, (Hazırlayan, Numan Külekçi), Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
[94] Mustafa Çıpan, agm., s. 274.
[95] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrâhîm Şâhidî, *Gülşen-i Tevhîd,* (Hazırlayan, Ahmed Niyazi), Tıbbiye Matbaası, İstanbul 1298.
[96] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrâhîm Şâhidî,*Gülşen-i Tevhîd,* (Çeviren, Midhat Bahari Beytur), İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1967.
[97] Mustafa Çıpan, agm., s. 274.
[98] Nuri Şimşekler, *Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrârı Tenkitli Metin-Tahlil),* (Danışman: Adnan Karaismailoğlu), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1998.
[99] Âşık Çelebi (Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi), *Meşāʿirü'ş-Şuʿarā*, (Hazırlayan, Filiz Kılıç), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2018, s. 592; Kınalızâde Hasan Çelebi, age., s. 466; Bursalı Mehmed Tahir, age., s. 202.
[100] Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 979, 5255
[101] Mustafa Çıpan, agm., s. 274.

ġarîblerine muḫāṭab-ı müsteşnāsı vāḳı‘ olup ba‘de vefātihi cā-nişîn-i ekmelleri olmışdur.’’[102] diyerek zikretmiştir. Eserin nüshalarından birine bugüne kadar tesadüf edilmediği gibi, eserin adı da başka bir kaynakta geçmemektedir.

3.8. Müşâhedât-ı Şâhidiyye

Şâhidî'nin, Mevlânâ'dan ve şeyhi Dîvâne Çelebi'den aldığı feyizleri ve lütûfları anlattığı eserdir. Eserden sadece Mustafa Sâkıb Dede'nin *Sefîne-yi Nefîse-yi Mevleviyān* adlı eserinde bahsedilir.[103] Nüshalarına henüz tesadüf olunmamıştır.

3.9. Sohbet-nâme

Bu eserden Mustafa Sâkıb Dede'nin *Sefîne-yi Nefîse-yi Mevleviyān*[104] adlı eserinde ve Sâhih Ahmed Dede'nin *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye* adlı eserinde bahsedilir. Arapça olan eserde mürîd ile mürşîd arasındaki sohbet âdâbı anlatılır.[105]

3.10. Mevlid

Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün vezniyle yazılmış, dili Türkçe olan bu eser hakkında, tarihî kaynaklarda söz edilmez. Eser üzerine iki adet bitirme tezi yapılmıştır.[106]

3.11. Tıraş-nâme

"Farsça olan eserin Şâhidî'ye ait olduğu kesin değildir. Önceleri Mevlânâ'ya veya Sultan Veled'e atfedilen eser, yetmiş dokuz beyitlik tasavvufî bir mesnevîdir."[107] Abdülbâki Gölpınarlı, bir takım özelliklerinin Şâhidî'yi andırmasından ötürü, eserin onun olabileceğini söyler.[108] Eserde çehâr-darb âdâbının incelikleri anlatılır.

3.12. Işk-nâme

"*Fâ'ilâtün/Mefâ'îlün/Fâ'lün* vezniyle, mesnevî tarzıyla yazılan 94 beyitlik bu eserde, ayetlerden yararlanılarak aşkın vasıfları ve incelikleri anlatılır."[109]

---

[102] Esrâr Dede, age., s. 155.
[103] Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne-yi Nefîse-yi Mevleviyān,* Kahire 1283, s. 16.
[104] Mustafa Sâkıb Dede, age., s. 17.
[105] Mustafa Çıpan, agm., s. 274.
[106] Zehra Ünlü, *Mevlid-i Şâhidi,* DTCF (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara 1967; Melahat Yöntem, *Mevlid (Şâhidî) Metin ve İndeks,* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), nr. 1132, İstanbul 1971.
[107] Mustafa Çıpan, agm., s. 274.
[108] Abdülbâki Gölpınarlı, age., s. 140.
[109] Mürşide Topçu, *Işknâme, Tıraşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfüs (Metin-Çeviri-İnceleme)*, (Danışman: Nuri Şimşekler), Selçuk Üniversitesi Sosyal Billimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 27.

3.13. Risâle-yi Âfâk u Enfüs

"*Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün* vezniyle, kaside nazım biçimiyle yazılmış, 74 beyitlik tasavvufî bir eserdir. İnsanın bedenen ve rûhen anlatılmaya çalışıldığı eserde Şâhidî, evrende var olan her şeyin insanda bir yansımasının mutlaka var olduğunu, beden, ruh ve kalbin işte bu yansıma ile bir anlam bulduğunu söyler."[110]

3.14. Tuhfe-yi Şâhidî (bkz. 4. Tuhfe-yi Şâhidî)

4. Tuhfe-yi Şâhidî[111]

Şâhidî'nin ünü şairliğinden değil, *Tuḥfe-yi Şāhidī* adını verdiği manzum sözlüğünden kaynaklanır. Şâhidî'nin ilk eseri olan *Tuḥfe-yi Şāhidī,* Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin en meşhuru ve en iyi örneği olarak kabul edilir.

Yazar sözlüğünü kendi mahlasıyla adlandırmıştır:

Çu elṭāf-ı Ḫudā gösterdi itmām
Didim ben daḫı Tuḥfe-Şāhidī nām[112]

Sözlük, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde, 921/1515 yılında nazmedilmiştir:

Bu ḥisāb üzr'it bu mıṣra'dan şumār
"Ḳaldı senden Şāhidī nev-yādgār"

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Bu kitābı ögren iç āb-ı ḥayāt[113]

Beytin tarih mısraında yer alan harflerin ebced değerlerinin toplamı, sözlüğün yazıldığı yıl olan 921 sayısını verir.

Şâhidî, manzum giriş kısmında, on yaşında iken kaybettiği babası Hudâyî Dede'nin kendisine manzum sözlükler okuttuğunu, bunlar arasında önce *Tuḥfe-yi Ḥüsām*'ı okuyup ezberlediğini ve öğrenim hayatında bunun yararlarını tecrübe ettiğini ifade eder. Yazar, Tuhfe'sini bu tecrübelerinden ve manzum sözlüklerin tahsil çağına

[110] Mürşide Topçu, age., s. 120.
[111] Bu bölüm tamamıyla, "Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça Türkçe-Sözlükler,* s. 139-143." adlı esere göre hazırlanmıştır.
[112] Atabey Kılıç, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥfe-i Şāhidī (Metin),* vol. 2/4, Fall 2007, s. 520.
[113] Atabey Kılıç, agm., s. 546.

gelmiş çocukların dil ve ilim öğrenmelerini kolaylaştırdığı düşüncesinden hareketle yazmıştır:

Yaḳîn bildüm ki bir nev-reste maʿṣūm
Luġatler oḳıya veznile manẓūm

Aña her ʿilm olur elbette āsān
Olur ʿālemde bir merd-i suḫan-dān[114]

Sözlüğün yazılışında aruzun öğretilmesi de göz önünde tutulmuştur:

Murādım bu ki Tuḥfem bula şöhret
Gele evzānıla eṭfāle ḳudret

İdeler Fürsile evzānı ḥāṣıl
Olalar ʿilm-i Mevlānāya ḳābil[115]

Bir Mevlevî, aynı zamanda Mesnevî şârihi olan Şâhidî, Mesnevî okuyanların eserinden yarar görmelerini arzu etmiş, bir bakıma Tuḥfe-yi Şāhidî'yi Mevlevî ailelerin çocukları için nazmetmiştir:

Getürdüm Meşnevîden çoḳ ġarāyib
Ki ola mevlevîler buña rāġib[116]

Mevlânâ'nın düşüncelerini anlamak isteyenler genel olarak, Mevlevîler ise özel olarak Mesnevî'ye ilgi gösterdikleri için Mesnevî'de geçen bazı nadir Farsça kelimeler derlenerek Mesnevî'deki anlamlarıyla nazmedilmiştir. ʿAbdülḳādir el-Baġdādî, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidî*'sinde, Mesnevî'den derlenmiş Farsça kelimeleri belirlemiş ve bunların iki kıtada nazmedildiğini söylemiştir.

Tuḥfe-yi Şāhidî, Ḥüsām b Ḥasan (Ḥüseyin) el-Ḳonevî'nin *Tuḥfe-yi Ḥüsāmî* adlı sözlüğüne bir nazire olarak kaleme alınmıştır. Şāhidî, *Tuḥfe-yi Ḥüsāmî*'nin yazarını ön sözde andıktan sonra bu hususa da işaret etmiştir:

Diledüm ki yazam bir ḫoşça nāme
Naẓîre ola ol Tuḥfe-Ḥüsāma[117]

[114] Atabey Kılıç, agm., s. 519.
[115] Atabey Kılıç, agm., s. 520.
[116] Atabey Kılıç, agm., s. 519.

Tuḥfe-yi Şāhidī bir manzum giriş, beyit sayıları 5 ile 20 arasında değişen toplam 27 kıta ve bir hatimeden meydana gelir. Mesnevî tarzında yazılmış, asıl sözlük kısmından önce gelen 61 beyitlik girişinde besmele, hamdele, salvele ve sebeb-i telif kısımları vardır.[118] Hatimesi de mesnevî tarzında yazılmış 6 beyitlik bir tarih kıtasından ibarettir. Sözlük kısmını oluşturan kıtaların toplam beyit sayısı 385'dir. Buna göre sözlük toplam 452 beyittir. Ancak yazma nüshalarında toplam beyit sayısı daha fazladır. Çünkü yazma nüshalarında Tuḥfe-yi Şāhidī'nin aslında olmayan, kıta başlarına sonradan eklenmiş takti beyitleri mevcuttur. Bu manzum sözlüğü şerhedenler de toplam beyit sayısı hakkında farklı sayılar söylemişlerdir. Muṣṭafā ʿİsāmüddīn'in tespitlerine göre, *"evvel-i Tuḥfe'den Şāhidiyye ḳavlinin āḫirine varınca mecmūʿ-ı ebyātı 505'tir, 60 ḫutbe ve dībāçe içündür. 389'u ḳıtʿalar içündür ve daḫı taḳrīben ḳıtʿalarının luġatleri mükerrerler ʿadd olınaraḳ 1619'dur."*[119] Nādīde Aḥmed Ḥāfıẓ da Tuḥfe-yi Şāhidī'nin kıta sayısını 29, toplam beyit sayısını 399, nazmedilen Farsça kelimelerin toplamını da 1600 olarak kaydetmiştir.[120] Ahmet Hilmi İmamoğlu'nun çalışmasındaki tespitlere göre "Farsça kelime sayısı, tekrarlanmış kelimeler hâriç, 1400'dür. Bu kelimelerden 184 tanesi madde çekimli veya mastar hâliyle fiillerdir. En fazla kelime son bölümde yer almaktadır (452 kelime)"[121]

Kıtaların nazmında 12 bahir kullanılmıştır. 7 kıta hezec, 6 kıta recez, 3 kıta remel, muzari ve mütekarib bahirleri ile ikişer, hafif, kâmil, müktezap, müctes, münserih, tavil ve vafir bahirleri ile de birer kıta yazılmış, aynı bahrin kullanıldığı kıtalarda bu bahrin farklı vezinleri seçilmiştir. Eser, 131 beyitlik mesnevî tarzında yazılmış; eserin 27. ve son kıtasında fiillere ve deyimlere yer verilmiştir.

Kıtaların vezinleri, her kıta sonunda, 'beyt-i hümāyūn' adı verilen, birinci mısraı Farsça, ikinci mısraı ilkinin Türkçe çevirisi olan birer beyit ile örneklendirilmiş; son beyitlerde de bahrin adı ve tefileleri aynı vezinde söylenmiştir. Bu şekilde kıta sonlarına yazılmış takti beyitlerinin toplamı 56, sözlük metnini oluşturan beyitlerin sayısı 334'tür.

Şāhidī, *Tuḥfe-yi Ḥüsāmī*'yi örnek aldığını ve bundan yararlandığını belirtmiş; kendi eserinin *Tuḥfe-yi Ḥüsāmī*'den farklı olan yönlerine işaret etmiştir:

---

[117] Atabey Kılıç, agm., s. 519.
[118] Atabey Kılıç, agm., s. 517.
[119] Muṣṭafā ʿİsāmüddīn, *Gülşen-i Şāhidī,* yz., Konya, Yusufağa Ktp., Nu. 644, yp. 223b.
[120] Nādīde Aḥmed Ḥāfıẓ, *Şerḥ-i Şāhidī,* yz. TSMK, Bağdat Köşkü Nu. 391(Notlar nüshanın baş zahriyesindeki fihristte yer alır.) (Aktaran, Yusuf Öz, *Tarih Boyunca... s. 141.)*
[121] A. Hilmi İmamoğlu, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük,* Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006, s. 35-36.

Ne deñlü var ise anda cevāhir
Getürdüm bunda illā k'ola nādir

Ḳodum anları k'isti'māli yoḳdur
Velī olmayan anda bunda çoḳdur
...
Olan baḥr anda vardur bunda ammā
Daḫı var bunda niçe baḥr-ı ra'nā

Yoḳ anda daḫı ḳıt''oldukça āḫır
Getürdüm baḥrını içinde birbir[122]

Tuḥfe-yi Ḥüsāmī'de nazmedilen Farsça kelimelerin önemli bir kısmı Tuḥfe-yi Şāhidī'ye alınmış, nadir olarak kullanılan kelimeler alınmamıştır. Tuḥfe-yi Şāhidī şârihlerinden 'Abdülḳādir el-Baġdādī, Tuḥfe-yi Ḥüsāmī ile Tuḥfe-yi Şāhidī arasında bir karşılaştırma yaparak Tuḥfe-yi Ḥüsāmī'de olup da Tuḥfe-yi Şāhidī'de nazmedilmemiş 220 Farsça kelime belirlemiş ve şerhinde bu kelimeleri bir liste hâlinde vererek bunların hareke kayıtlarını ve Türkçe karşılıklarını yazmıştır.

Şāhidī, Tuḥfe-yi Şāhidī'yi yazdıktan sonra büyük bir ün kazanmıştır. Farsça ve Türkçe kelimelerin nazmında aruzun başarılı bir şekilde uygulanması, eserin şöhretinde önemli bir rol oynamıştır. Bu özelliğinden dolayı Osmanlı Devletinde, gerek medreselerde gerek benzeri eğitim kurumlarında hem aruz, hem dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okutulmuş ve ezberletilmiştir.

Tuḥfe-yi Şāhidī'ye ilişkin görüşlerini dile getirenlerden biri olan 'Āşıḳ Çelebi, tezkiresinde Şāhidī ve Tuḥfe'sini *"Bir mübārek manẓūm luġatı vardur ki her kūdek ki oḳumuşdur pür ma'rifet olmuşdur."*[123] cümlesiyle takdim etmiş; Ālī de *"Beyne'n-nās maḳbūl ve ta'līm-i eṭfāle 'arūż-ı ġayr-ı medḫūl olan luġat daḫı bunun te'lifidür. Ḥaḳ budur ki ḫūb ve mu'teber eşerdür. Ḳavā'id-i 'arūżiyye minvechin ol luġatda mü'eddā vü mu'teberdür"*[124] sözleriyle değerlendirmiştir. 'Aṭfī Aḥmed-i Boşnavī 1123/ 1711 yılında Tuḥfe-yi Şāhidī'ye yazdığı şerhte, sözlüğü *"İlm-i Fürse dā'ir ve evzān u buḥūru ḥā'iz pesendīde-i rūzgār, maḳbūl-i ekābir ü aṣāġir, mu'temed-i ḫavāṣṣ u 'avām, iki yüzüñ*

[122] Atabey Kılıç, agm., s. 519.
[123] 'Āşık Çelebi, age., s. 592.
[124] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı,* (Hazırlayan, Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s. 158.

fā'idesi ʿāmm, hem maʿrifet-i buḥūr ve naẓma delīl hem semt-i maʿrifete mübtedīlere vāżıḥ sebīl olan manẓūme-i keşīru'n-nefʿleri ki bu ana gelince naẓīri sibḳat itmiş değildir."[125] cümleleriyle tanıtmıştır.

Tuḥfe-yi Şāhidī, pek çok yazma nüshası olan eserlerden biri olmakla beraber, müellif nüshasına ulaşılamamıştır. Yazma nüshalarının çokluğu gördüğü ilgi ve ünü konusunda bir fikir vermektedir. Nüshaları, *Tuḥfe-yi Şāhidī, Tuḥfe-yi Şāhidiyye, Luġat-ı Şāhidī, Kitāb-ı Şāhidī, Manẓūme-yi Şāhidī* gibi adlarla kayıtlıdır. Tuḥfe-yi Şāhidī, 1264-1284/1848-1867 yılları arasında beş kez basılmıştır.[126]

Eserin sadece Türkiye kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Elde bulunan, kayda geçmemiş nüshaları da bulunacağı için, şu hâlde eserin ilmî usullerle tenkitli neşrinin yapılması pek mümkün görünmemektedir.[127]

Anadolu'da Tuḥfe-yi Ḥüsāmī ile başlayan Farsça-Türkçe manzum sözlük yazımı, Tuḥfe-yi Şāhidī'den sonra, bu sözlüğün şöhretinin etkisiyle önem kazanmıştır. Eserin ününün yanı sıra, önemli sayıda kelime ezberletilmesinde ve belli başlı vezinlerin öğretilmesinde sağladığı yararlar, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe, ya da bu üç dilin yer aldığı manzum sözlüklerin yazılmasında önemli rol oynamıştır. Diğer manzum sözlük yazarları, eserlerinde, Şāhidī'nin Tuḥfe'sinden ilham aldıklarını, ününden az da olsa nasiplenmek istediklerini belirtmişlerdir.

4.1. Tuhfe-yi Şâhidî Şerhleri

Tuḥfe-yi Şāhidī'nin ezber yoluyla dil öğretiminde ve bunun yanı sıra temel vezinlerin belletilmesinde bir ders kitabı olarak okutulması nedeniyle pek çok şerhi yapılmış, şerh dışında tercümeleri, nazmedilen Farsça kelimelerin alfabetik tertibi, kullanılan bahir ve vezinlerin açıklanması, nazire ve tazminleri gibi değişik amaç ve içerikte kitaplar yazılmıştır. Tespit edilebilenlerin listesi şöyledir:[128]

---

[125] ʿAtfī Aḥmed-i Boşnavī, *Şerḥ-i Tuḥfe,* yz. Ankara Milli Ktp., Nu. Yz. A 469, yp. 2a; Hasan Ekinci, *Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si,* (Danışman: İ. Halil Tuğluk), Adıyaman Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adıyaman 2017, s. 111.

[126] Sadi Çöğenli, *"Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu",* Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 38; M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu,* Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1975.

[127] Atabey Kılıç, agm., s. 517.

[128] Liste hazırlanırken şu eserlere başvurulmuştur: Yusuf Öz, *Tuhfe-yi Şâhîdî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1999; Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-yi Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük,* Muğla Üni. Yayınları, Muğla 2006.

4.1.1. Sûdî-yi Bosnavî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1598'den önce).[129]

4.1.2. Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, "Ta'rîbu Tuhfeti'ş-Şâhidî" (1640-67).

4.1.3. Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1667).

4.1.4. Kara İbrâhîm Efendi, "er-Risâle 'Ale'ş-Şâhidî" (1661'den sonra).

4.1.5. Mehmed Efendi, "Şerh-i Tuhfe-yi Şahîdî" (1664)

4.1.6. Abdurrahmân b. Abdullâh-ı Kuddûsî, "Tuhfetü'l-Mülûk" (1652).[130]

4.1.7. Ahmed b. Mehmed Selâmî İbn Ağrıboz, "Tezkiretü'l-Müntehî ve İfâdetü'l-Mübtedî (1695).

4.1.8. İbrâhim b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, "Dâiretü'l-İhtisâr ve't-ta'lîl 'ale'l-İksâr ve't-tatvîl (1703).

4.1.9. Atfî Ahmed Bosnavî, "Şerh-i Tuhfe" (1711).[131]

4.1.10. İbrâhîm Vahdî Efendi, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1711).

4.1.11. İbrâhim b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1717).

4.1.12. Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdulbâkî, "Tuhfe-yi Mîr"[132] (1719).

4.1.13. Hüseyin (Nûrî) el-Keşfî el-Karahisârî eş-Şarkî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1722'den önce).

4.1.14. Akovalızâde Hâtem Ahmed, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1730-1).[133]

---

[129] Ayrıntılı bilgi için bkz. İlham Köse, *Bosnalı Sûdî (ö. 1600)'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: İnceleme, Çeviriyazılı Metin,* (Danışman: Üzeyir Aslan) , Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017.

[130] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyma Nur Zararsız, *Tuhfetü'l-Mülûk (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım),* (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2015; Şeyma Nur Zararsız, *"Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî'nin Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi: 'Tuhfetü'l-Mülûk'",* Hikmet: Akademik Edebiyat Dergisi 3/6 (2017): 161-176.

[131] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ekinci, *Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si,* (Danışman: İ. Halil Tuğluk), Adıyaman Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adıyaman 2017; Hasan Ekici, *"Bosnalı Atfî Ahmed Efendinin Şerh-i Tuhfe'si ve Şerh Metodu",* KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S. 2, 2017, s. 19-36.

[132] Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Gümüş; "Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdulbâkî Tuhfe-yi Mîr (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi)", (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006; Zehra Gümüş, *"Pîrî Paşa-zâde Mehmed bin Abdü'l-Bâkî El-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidi Şerhi: Tuhfe-i Mîr",* Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, vol. 2/3, Fall 2007, 296-312; Zehra Gümüş, *"Şâhidî Şerhlerinden Tuhfe-i Mîr'de Geçen Bedenle İlgili Unsurlar",* Türk Kültüründe Beden Uluslararası Sempozyumu, 4-5 Nisan 2007, İstanbul; Zehra Paksoy, *"Tuhfe-i Mîr'de Aruz İmlâsına Dâir Husûsiyetler",* Turkish Studies, vol. 3/6, Fall 2008, s. 521-535.

[133] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Kaya, *Akovalı-zâde Hâtem Ahmed b. Osmân, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî: İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*, Gece Kitaplığı Yayınları, Kayseri 2016.

4.1.15. Alî Gürcî-i Bektâşî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1731-1740 arası).

4.1.16. Mehmed İsmet b. İbrâhîm, "Feyzü'l-Hâdî fî Halli Müşkilâti Şâhidî" (1740).

4.1.17. Mustafâ ibn Mirzâ, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1740).

4.1.18. İbrâhim b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, "Şerh-i Tuhfeti'ş-Şâhidî" (1746).

4.1.19. Mustafâ İsâmüddîn b. Abdullâh, "Gülşen-i Şâhidî" (1750).

4.1.20. Şâhinzâde Alî Dilkesîr el-Marâşî, "Tuhfetü'l-Vüzerâ"[134] (1759).

4.1.21. Alî Ruhâvî, "Tuhfe-yi Taksîrî" (1761).

4.1.22. Nâdîde Ahmed Hâfız, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî"[135] (1763).

4.1.23. Muhammed Necîb, "Şerh-i Tuhfeti'ş-Şâhidî" (1781)

4.1.24. Pîrî Mehmed Paşa, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhîdî" (1783)

4.1.25. İbrâhîm İsmet, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhîdî" (1794)

4.1.26. Ferdi Ali b. Mustafa, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhîdî" (1783)

4.1.27. Yorgancızâde Alî Hicâbî, "et-Tuhfetü'l-Hicâbiye 'ale't-Tuhfetü'ş-Şâhidiye" (1810).

4.1.28. Mehmed Murâd en-Nakşibendî, "Müzîlü'l-Hafâ" (1839).

4.1.29. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1709'dan önce).

4.1.30. "Celâl-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1710 'dan önce).

4.1.31. "Sürûr 'Ale'ş-Şâhidî" (1744'den önce).

4.1.32. "Şerh-i Şâhidî" (1786).

4.1.33. Rehâvî Seyyid Ali "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1815)

4.1.34. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (XIX. Yüzyılın ikinci yarısı).

4.1.35. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî"(1853).

4.1.36. Mustafâ b. Yûsuf b. Murâd el-Mostârî el-Bosnavî, "Hulle-yi Manzûme" (1698-99).[136]

4.1.37. Karadenizli Ahmed Efendi, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî ve Tercümân-ı Lugât-ı Şâhidî" (1700).

---

[134] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Altuner, *"Şâhin-zâde el-Mar'aşî "Şeyh Alî Dilkesîr'in Tuhfetü'l-Vüzerâ" Adlı Eserinin Tanıtımı"*, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, Maraş-Der, İstanbul 2005, s. 143-153.

[135] Ayrıntılı bilgi için bkz. Serap Yavaş, *Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 2013; Serap Soyçekiç, *"Nâdîde Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'si"*, Turkish Studies, Vol. 4/4, Summer 2009, s. 906-921.

[136] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Gönel ve Murat Dalokay, *"17. Yüzyılda Yazılmış Bir Şâhidî Şerhi: Hulle-i Manzûme",* International Journal of LanguagesEducation and Teaching, UDES 2015, s. 1407-1413.

4.1.38. Zekî Alî Efendi, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1711'den önce).

4.1.39. Fâiz Efendi, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1711'den önce).

4.1.40. Ebi İshak İbrâhîm b. Abdullâh (1722'den sonra)

4.1.41. Mehmed Sadık b. Ali Efendi, "Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi" (?) (Yazma Bağışlar 409)

4.1.42. Abdülmecid Şükrü, "Şerh-i Tuhfe-yi Şahîdî" (1800)

4.1.43. Hüsni Koç Halil, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (1804)

4.1.44. Atfî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî", (Bağdatlı Vehbî Efendi 1736)

4.1.45. Ahmed el-Mevlevî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (?) (Laleli 3561)

4.1.46. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (Esad Efendi 3226)

4.1.47. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (Yazma Bağışlar 1183)

4.1.48. "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (Hacı Mahmud Efendi 5447)

4.1.49. Abdurrahmân b. Abdullâh, "Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi", (Serez 3920/8)

4.1.50. Abdurrahmân b. Ali el-Kozanî, "Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî" (Yz.A 3263/5)

4.1.51. Ali b. Muhammed Mar'aşî, "Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi", (Yz.A. 726/3)

4.1.52. "Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi", (Hacı Mahmûd Efendi 5126)

4.1.53. Hayâtî Ahmed-i Elbistânî, (?), (1814)

4.1.54. Penbezâde Erzenü'r-Rûmî, (?), (?)

4.1.55. Ahmed b. Şabân en-Neccâr el-Utâbî, (?) (?)

4.1.56. Mehmed Uslu, Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî, (?) (?)

B. ABDÜLKÂDİR BİN ÖMER BİN BÂYEZÎD EL-BAĞDÂDÎ (D. 1030/1621 - Ö. 1093/1682) (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri)

1. Hayatı

"H.1030/M.1621 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Hayatının büyük kısmını Mısır'da geçirmiş, orada vefat etmiş ve defnedilmiş olduğundan ötürü kendisine, ***Bağdadlı*** sonra da ***Mısırlı*** denmiştir.[137] 18-19 yaşlarına kadar tahsilini Bağdat'ta yaparken, Farsça ve Türkçe dillerine, edebiyatıyla birlikte âşina oldu. Bağdat'ta geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarının ardından, Osmanlı-Safevî savaşlarından dolayı iç karışıklıkların hüküm sürdüğü Bağdat'tan ayrılarak Şam'a gitti (1049/1639)." Bu şehirde Dârü'n-Nakîb diye tanınmış olan Kubâla mescidinde, bir sene kadar kaldı ve Bağdat'ta başlattığı tahsil hayatını, Şam'da sürdürdü.[138] "Burada, Şam eşrâfının reisi, Muhammed b. Kemâlüddîn b. Muhammed el-Hüseynî (ö.1085/1674)'den, ve Muhammed Emin b. Fadlilleh el-Muhibbî (ö. 1111/1699)'nin de hocası olan, Muhammed b. Yahyâ b. Tekıyyiddîn el-Fardî (ö. 1090/1679)'den, Arapça tahsil etti ve 1050 (1640) senesinde, tahsilini tamamlamak üzere, Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitti."[139]

"Bağdâdî, Ezher'in önde gelen âlimlerinden ulûm-i şer'iyye, edebiyat, kelâm, felsefe, mantık ve akâid ilimleri okudu. Yâsîn el-Hımsî, Nûreddin eş-Şebrâmellisî, Şehâbeddin el-Hafâcî gibi devrin büyük âlimlerinden ders aldı. Yalnız, bu hocaları içinde en çok bağlandığı hocası, edebiyat, lugat ve diğer çeşitli ilimlerde şöhret sahibi olan ve bizzat kendisinin 90'ı aşkın eseri bulunan el-Hafâcî'dir. O'na o derece bağlanmıştır ki, Mısır'da, "el-Hafâcî'nin talebesi" diye tanınmıştır. Bu hocasından, edebiyat, tefsir ve hadis ilimlerinde icazet almış, el-Hafâcî vefat edince (1069/1659), eserleri ve sahip olduğu zengin kütüphanenin çoğu, Bağdâdî'ye kalmıştır. Zaten çok miktarda kıymetli eserleri kütüphanesinde bulunduran el-Bağdâdî'nin kütüphanesinde, sırf Arap Bedevî şairlerinden bin tanesinin divanının bulunduğu rivayet ediliyor ki bu gün bile, bu divanların bin tanesini bünyesinde toplayan bir kütüphane yok gibidir. Böylece zamanının en büyük kütüphanesine sahip olan el-Bağdâdî, Türk ve İran dili ve

---

[137] Ömer Rızâ Kehhâle, *El-Müstedrek ʿalâ Mu'cemi'l-Mü'ellifîn*, C. V, s.295, Beyrut 1406/1985. (Aktaran: Hüseyin Varol, *'Abdülkâdir bin 'Ömer bin Bâyezîd el-Bağdâdî el-Hanefî (İlmî Kişiliği, Eğitimciliği Ve Eserleri),* Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, C.1, s.145, Van, 1994.)

[138] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.119, İstanbul, 1961.

[139] Hüseyin Varol, *agm.*, s.146.

edebiyatları yanında, Arap Dili ve Edebiyatında da, şiir ve nesir olarak, bir otorite kabul edildiği gibi, diğer ilimlerde de şöhreti yaygındır."[140]

"Makâmâtü'l-Harîrî'yi ve bazı divanları ezberlemiş olan Bağdâdî, aynı zamanda bir tarihçi ve râvî olarak, Arapların eyyâmı (meşhur harpleri)'nı ve tarihlerini bilir; bilim, eğitim gâyesi ve ibret alınması maksadıyla naklederdi."[141]

"Gerek bu nakillerini, gerekse ilmî tenkidlerini en güzel ve âdilâne bir şekilde eda ettiğinden ötürüdür ki bazı kaynaklar kendisini 'bu ilimlerde yeni çağ âlimlerinin en iyisi' olarak tanıtırlar. Hatta, büyük şöhretine rağmen, hocası el-Hafâcî'nin dahi, birçok meselede onun bilgisine müracaat etmesi, Bağdâdî'nin engin ilmi derecesini, açıkça ortaya koymaktadır."[142]

"Anadolu'ya birkaç defa seyahatte bulundu. İlk defa Zilkade 1077'de (Mayıs 1667) Kahire'den İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitti. Ancak fazla kalmadan tekrar Kahire'ye döndü. İkinci seyahatini, Kahire'de tanışarak yakın bir dostluk kurduğu Kethüdâ İbrâhim Paşa ile birlikte Şam üzerinden yaptı. Bazı eserlerini ihtiva eden kendi el yazması bir mecmuada[143] belirttiği üzere, bu defa da Şevval 1084'te (Ocak 1674) Kahire'den ayrıldı ve İstanbul'a uğrayarak Edirne'ye geçti. Orada Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ile tanıştı ve *Şerhu Şevâhidi Şerhi't-Tuhfeti'l-Verdiyye* adlı eserini ona ithaf etti. Bir dostunun oğlu olan ve Edirne'de kendisini ziyaret eden *Hulâsatü'l-Eser* müellifi Muhibbî'nin belirttiğine göre, Osmanlı devlet büyüklerinden yakın ilgi gören Bağdâdî, Sultan IV. Mehmed'in de takdirini kazanmış ve *Hizânetü'l-Edeb* ile İbn Hişâm'ın *Şerhu Bânet Suâd* adlı eserine yaptığı hâşiyesini ona ithaf etmiştir. Bu seyahatinde oğlu Ahmed ile birlikte IV. Mehmed'in Lehistan seferine de katıldı. Ancak bu arada ağır bir hastalığa yakalandı ve İstanbul'a uğrayarak Konya üzerinden Kahire'ye döndü (Şâban 1087 / Ekim 1676). Daha sonra üçüncü defa Anadolu'ya yaptığı seyahatte gözünden rahatsızlanarak İstanbul'dan deniz yoluyla Kahire'ye döndü (1680) ve iki yıl sonra orada vefat etti."[144]

---

[140] Hüseyin Varol, *'Abdülkâdir b. 'Ömer b. Bâyezîd b. el-Bağdâdî el-Hanefî (İlmî Kişiliği, Eğitimciliği Ve Eserleri),* Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, c.1, s.146, Van, 1994.
[141] Hüseyin Varol, agm, s.146.
[142] Hüseyin Varol, agm, s.146.
[143] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.122, İstanbul, 1961.
[144] Nazif Hoca, "*Abdülkâdir el-Bağdâdî",* TDVİA, c.1, s.230. İstanbul, 1988.

2. Eserleri

"Abdülkâdir el-Bağdâdî, Fars edebiyatı alanında da söz sahibi olmakla birlikte asıl şöhretini nesir ve nazım yönleriyle ilgilendiği Arap dili ve edebiyatı üzerinde yapmış, bu sahada otorite kabul edilmiştir. Eserleri arasında başka edip ve şairlerin kitaplarına, özellikle 'şâhid beyit'lere yazdığı şerh ve hâşiyeler yekün tutmakta, ayrıca Arapça'ya yaptığı bazı tercümeler de yer almaktadır."[145]

"Bağdâdî'nin eserleri, çalışma nev'i bakımından kendi eserleri, başkalarının eserlerine yazdığı şerh ve haşiyeleri ve hâl tercümeleriyle fihristlemeleri olarak, başlıca üç kısımdır. Matbu olanlar ve olmayanlar yönünden de iki kısıma ayrılır."[146]

2.1. Matbu Eserler

2.1.1. Ḫizānetü'l-Edeb

"Tam adı *Ḫizānetü'l-Edeb ve Lübbü Lübābi Lisāni'l-'Arab*'dır. el-Ḫizāne diye de bilinen eser, Radî el-Esterâbâdî tarafından İbnü'l-Hâcib'in *el-Kāfiye*'sine yazılan şerhte örnek (şâhid) olarak kullanılan şiirleri şerhetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Osmanlı sultanlarından IV. Mehmed'e ithaf edilen kitabın sonunda belirtildiğine göre Bağdâdî eserini 1073 yılı Şâban ayının başında (Mart 1663 ortaları) Mısır'da yazmaya başlamış ve 22 Cemâziyelâhir 1079'da (27 Kasım 1668) bitirmiştir. Ancak müellifin kitabı yazmadan önce ihtiyaç duyduğu kaynakları belirlemesi, ayrıca el-Kâfiye şerhindeki beyitlerle hadislerin kaynaklarını tesbit eden ve şairlerin isimlerini içeren müstakil çalışmalar yapması[147] onun uzun bir hazırlık dönemi geçirdiğini göstermektedir.

Bağdâdî, eserin mukaddimesinde lugat, nahiv ve sarf ilimlerinde şiir veya sözleri şâhid olarak kullanılabilecek kişiler, kitabını yazarken faydalandığı kaynaklar ve Radî el-Esterâbâdî'nin biyografisi hakkında bilgi verdikten sonra onun şâhid olarak kullandığı 957 beyti şerh etmektedir. *Ḫizānetü'l-Edeb* her ne kadar bu şiirlerdeki gramerle ilgili meselelerin izahı maksadıyla yazılmışsa da müellif konuyla ilgili diğer beyitlerle sadece bir mısraı kaydedilmiş örneklerin ait olduğu beyitleri bulup göstermiş, bu arada örnek beytin daha iyi anlaşılması için, içinde yer aldığı manzumenin tamamını veya birkaç beytini de zikretmiştir. Ayrıca örnek beyitlerle ilgili lugat, sarf, nahiv, i'râb ve mâna açıklamaları yanında örnek gösterilen kısım (mahall-i şâhid) hakkında daha

---

[145] Nazif Hoca, "*Abdülkâdir el-Bağdâdî",* TDVİA, c.1, s.230. İstanbul, 1988.
[146] Hüseyin Varol, agm, s.147.
[147] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.139-141, İstanbul, 1961.

önce ileri sürülen farklı görüşlerin değerlendirmesini yapmıştır. Söz konusu şiirin nazmediliş sebebi ve şairiyle ilgili bilgi de veren Bağdâdî, tefsir, hadis, kırâat, edebiyat ve dil hakkındaki çeşitli konuları ele almıştır. Zaman zaman ahbâr, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'a da yer vermiş, şiirlerde geçen yer ve kişi adlarının doğru okunuşunu tesbit etmiştir. Müellif, *el-Ḫizāne*'den sonra yazdığı *Ḥāşiye ʿalâ Şerḥi Bānet Suʿād li'bni Hişām* adlı eserinde *Ḫizānetü'l-Edeb*'e atıfta bulunduğundan onun bu iki eseri birbirini tamamlayıcı mahiyettedir.

Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin, *Ḫizānetü'l-Edeb*'de kullandığı malzemeyi tenkit süzgecinden geçirdikten sonra alması ve nâdir bulunan metinlere yer vermesi, eserin ilmî değerini artırmıştır. Faydalandığı kaynaklara örnek olarak, girişte zikrettiği 308 eserle birlikte sayısı 692'ye ulaşan kaynakları arasında hâlen nüshası mevcut olmayanlar da bulunmakta olup Bağdâdî, yaptığı nakillerle okuyucuyu bu eserler ve muhtevaları hakkında bilgilendirmiştir. Bu özellikleriyle Bağdâdî'nin ismini ebedîleştiren *Ḫizānetü'l-Edeb,* Arap dili, edebiyatı ve tarihi alanında çalışanlar için her zaman başvurulan güvenilir bir ansiklopedik kaynak olmuştur.

Ḫizānetü'l-Edeb ilk defa 1299'da (M. 1882) Bulak'ta, kenarında Bedreddin el-Aynî'nin *el-Maḳāṣıdü'n-Naḥviyye fî Şerḥi Şevāhidi Şurūḥi'l-Elfiyye* (eş-Şevāhidü'l-Kübrā) adlı eseriyle birlikte dört cilt hâlinde yayımlanmıştır. Daha sonra Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd tarafından yalnız iki cildi yayımlanan (Kahire, 1347/1928) kitabın ilmî neşrini, son iki cildi fihrist olmak üzere on üç cilt hâlinde Abdüsselâm Muhammed Hârûn gerçekleştirmiştir (Kahire, 1387-1406/1967-1986). J. Guidi'nin *el-Ḫizāne*'deki şiirler üzerine yaptığı bir çalışma yanında ("Su poeti citati nell' opera H.", Atti Acad. Lincei, III, Roma 1887, s. 273-292) Abdülazîz el-Meymenî'nin de eserde zikredilen ve iktibasta bulunulan kitapların fihristiyle ilgili *İḳlîdü'l-Ḫizāne* adlı bir çalışması yayımlanmıştır."[148]

2.1.2. el-Ḥāşiyetu ʿalāŞerḥi Bānet Suʿād

"Bağdâdî'nin ikinci büyük eseri İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) Kaʿb b. Zuheyr'in, meşhûr *Bânet Suʿād* kasidesi şerhine yazmış olduğu hâşiyedir. el-Bağdâdî, bu eserini yazarken de bize kadar gelmemiş dil, edebiyat ve târihe dâir eserlerden istifâde ederek, bunlardan nakiller yapmış ve İbn Hişâm'ın şerhinde geçen şevâhidi şerhettikten başka, ismi geçen şâir ve âlimlerin hâl tercümelerini de vermiştir. Ancak aynı mes'ele veya

[148] Nazif Hoca, "*Ḫizānetü'l-edeb",* TDVİA, c.18, s.180, İstanbul, 1988.

şahıs hakkında *Ḫizānetü'l-Edeb*'inde izâhat vermiş ise, böyle hâllerde oraya atıfta bulunmuştur. Bu eseri mâlûmat bakımından, *Ḫizānetü'l-Edeb*'in tamamlayıcısı sayılabilir. Bu eserin el-Bağdâdî'nin elyazısı olması muhtemel olan bir nüshası, Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır."[149] Eserin nüshaları Köprülü/1301, 1302, Ayasofya/4069, Nuruosmaniye/3765, Ragıp Paşa/1089 numarada kayıtlıdır.[150] Eser, Nazif Hoca tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır.[151]

2.1.3. Şerḥu Şevāhidi Şürūḥi'ş-Şāfiye

"İbnü'l-Hâcib'in sarfa dair *eş-Şâfiye* adlı eserine Radıyyüddin el-Esterâbâdî tarafından yapılan şerhte geçen 190 şâhid beytin açıklamasından ibaret olan bu eser, söz konusu şerhle birlikte basılmıştır (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd vd, Kahire 1356, I-IV)."[152]

2.1.4. Luġat-ı Şāh-nāme

"Firdevsî'nin eserindeki güç anlaşılan Farsça kelimelerin Türkçe açıklaması olan bu eser C. Salemenn tarafından neşredilmiştir (Lugat-i Şahname, Abdulqadiri Bagdadensis Lexion Şahnamianum, Petersburg 1895)."[153]

2.1.5. Şerḥu Ebyāti Muġni'l-Lebîb

"İbn Hişâm'ın nahve dair *Muġni'l-Lebîb* adlı eserinde geçen 946 örnek beyti açıkladığı bu eseri, Abdülaziz Rebâh ve Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk tarafından yayımlanmıştır (Dımaşk 1973-1978, I-VI)."[154]

"Bu eserin İstanbul Kütüphanelerinde bulunan muhtelif el yazmalarından, Bayezid/6294 numaralı nüshasında, müellifin kendi ifadesine göre, bu eserini h. 1086 senesi'nin Ramazan ayının 23. gecesi saat 7'de başlamış, 1087 senesinin son ayı olan Zü'l-hicce'nin 4. gününde, 643. beytin şerhi esnasında sağ gözünden şiddetli şekilde, bir ay süreyle rahatsızlanmış, bu kitabını ancak 1091 senesinin Receb ayının altısına rastlayan, Cuma gününün ikindi vaktinde bitirmiş ve beş gün sonra da İstanbul'a sefere çıkmıştır."[155]

---

[149] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.128, İstanbul, 1961.
[150] Nazif Hoca, agm, s.129-130.
[151] Abdülkādir el-Bağdâdî, Hâşiye alâ Şerhi Bânet Suâd (nşr. Nazif Hoca), (I), Beyrut 1980.
[152] Nazif Hoca, "*Abdülkâdir el-Bağdâdî",* TDVİA, c.1, s.230. İstanbul, 1988.
[153] Nazif Hoca, agm, s.230.
[154] Nazif Hoca, agm, s.230.
[155] Hüseyin Varol, agm, s.148.

2.1.6. Şerḥu Şevāhidi Şerḥi't-Tuḥfeti'l-Verdiyye

"İbnü'l-Verdî'nin nahve dair 150 beyitlik manzumesine yine kendisinin yaptığı şerhte geçen örnek beyitleri açıkladığı bu eser (İstanbul 1978) ile İbn Hişâm'a ait *Şerḥu Bānet Su'ād* adlı esere yaptığı hâşiye (Beyrut 1980, I), Nazif Hoca tarafından neşredilmiştir."[156]

2.1.7. Risāle fîMa'ne't-Tilmîẕ

"Eser Abdüsselâm M. Hârûn tarafından *Mecelletü'l-Muktetaf*'ta (CVI/3, Kahire 1946) yayımlanmıştır."[157] el-Bağdâdî bu eserinde *talebe* kelimesinin manasını işlemektedir.

2.2. El Yazması Hâlindeki Eserler

Bağdâdî'nin basılmış bu eserlerinden başka henüz neşredilmemiş kitapları da vardır. Yukarıda zikredilen altı basılı kitabının el yazmalarından başka, henüz basılmamış diğer on dört kitabının İstanbul kütüphanelerinde bulunan muhtelif nüshaları Nazif Hoca tarafından tanıtılmıştır.[158] Basılmamış eserleri şunlardır:

2.2.1. Şerḥu'ş-Şāhidî, el-Cāmi' Beyne'l-Fārisî ve't-Türkî ve Ta'rîbu Tuḥfeti'ş-Şāhidî

Şâhidî İbrâhim Dede'nin (ö. 957/1550) Farsça-Türkçe manzum lugatı *Tuḥfe-yi Şāhidî*'ye yaptığı Türkçe ve Arapça şerhtir. Bu eser Bağdâdî'nin, tez çalışmamıza konu olan eseridir.

2.2.2. Taḫrîcu'l-Eḥādiṯ ve'l-Āṯāri'lletî fîŞerḥi'l-Ḳāfiye

"Radıyyüddin el-Esterâbâdî'nin *Şerḥu'l-Ḳāfîye* adlı eserinde geçen hadislerin kaynakları gösterilerek yapılmış bir fihristidir. Yazma nüshaları Laleli/144, Şehid Ali Paşa/2939, 2509, Reisü'l-küttab/1178 numaralardadır."[159]

2.2.3. Muḫtaṣaru Tamāmi'l-Mütūn fîŞerḥi Risāleti İbni Zeydūn

"463/l07l'de vefat eden İbnü Zeydûn Ebu'l-Velid Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-Mahzûmî el-Endelûsî el-Kurtubî'nin, Halife el-Müstekfî Billâh'ın kızı Vellâde'nin ağzından, Vezîr İbnü 'Abdû'a, tehekküm ve istihza maksadiyle ve yüksek bir edebî üslupla yazmış olduğu bu meşhur risaleyi çok sayıda şerh edenler arasında olan,

---

[156] Nazif Hoca, agm, s.230.
[157] Nazif Hoca, agm, s.230.
[158] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.119-145, İstanbul, 1961.
[159] Hüseyin Varol, agm, s.149.

764/l362'de vefat eden Salâhuddin Halil b. Eybek es-Safedî'nin *Tamāmi'l-Mütūn fîŞerḥi Risāleti İbni Zeydūn* adlı eserine, Bağdâdî'nin kısaltma ve özleştirme maksadıyla yaptığı çalışmadır."[160]

2.2.4. Maḳṣadü'l-Merām fî'Acā'ibi'l-Ehrām

"Bağdâdî'nin, Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan, Firavunların yaptırdığı harika piramitler üzerine kaleme aldığı risalesidir. Şehid Ali Paşa/2733 numarada bir nüshası mecuttur. Bu nüshada müellif, kendi tabiriyle bu kitabının, *Kitābün fi'l-ehrām ve'l-haccar el-müsemmā biEbi'l-hevl* başlığıyla eski bir tomar hâlinde ve okunamayacak derecede yıpranmış olarak bulduğu bir kitabın, kendisi tarafından bu hâle getirilmiş bir eser olduğunu ifâde eder."[161]

2.2.5. Luġatu Kütübi'l-Firdevsî

"Uzun Firdevsî ya da Firdevsî-yi Rûmî diye bilinen, Firdevsî'nin, 'Süleyman-Nâme, Silahşör-Nâme ve Kutup-Nâme' gibi, 14 kadar eserine el-Bağdâdî tarafından hazırlanan bir lugatçedir."[162]

2.2.6. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 4879 Numaralı Muhtelif Risaleler Mecmuası

"el-Bağdâdî'nin, İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshalarını Şarkıyat Mecmuası'nda tanıtan ve bazı eserlerini de neşreden Prof. Dr. Nazif Hoca, bu Yusuf Ağa Nüshasının mevcudiyetini, hocası merhum Prof. Ahmed Ateş'ten öğrendiğini kaydeder.[163] İfadeye göre mecmuanın muhtevasında tefsir, hadis, tarih, coğrafya, edebiyat, nahiv ve sarf gibi çok çeşitli kıymetli notlar ve risaleler yanında Arapça, Farsça ve Türkçe notlar da yer almaktadır. Bu mecmuanın son sahifesi (s.548)'nde Bağdâdî, oğlu Ahmed'le birlikte, mübarek Şevval ayının 12'sinde Mısır'dan hareket ederek, Safer ayı başında İstanbul'a geldiklerini; l2'sinde de, IV. Mehmed'in Lehistan seferi'ne katıldıklarını; bu harbde 150 binden fazla düşman askerini esir alarak, Sultan IV. Mehmed'in ihtişamlı ordusuyla birlikte, 1085 senesinin Şaban ayı'nın 22'sinde Edirne'ye vasıl olduklarını; daha sonra sultanın müsadesiyle oğluyla birlikte, 2 Cümâze'l-ûlâ'da, İstanbul'dan ayrıldıklarını; 4 Receb'de Konya'ya, 1087'nin, 28 Şaban'ında da Mısır'a ulaştıklarını kaydediyor."[164]

---

[160] Hüseyin Varol, agm, s.150.
[161] Hüseyin Varol, agm, s.150.
[162] Hüseyin Varol, agm, s.150.
[163] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.120, İstanbul, 1961.
[164] Hüseyin Varol, agm, s.150,151.

2.2.7. Kitābun fi't-Terācim

Nazif Hoca, Reisü'l-küttab Aşir Efendi 627 numarada bulunan bu nüshanın Bağdâdî'ye ait olup olmadığının belli olmadığını, ifade etmiştir.[165] Ancak "Bağdâdî'nin üzerinde çalıştığı eserin sahibinin ismini mutlaka zikretmesi, ismi zikredilmeyen çalışmanın da kendi eseri olduğunu taayyün ediyor. Bu durum Bağdâdî'nin prensibi hâline gelmiş olduğundan ve burada isim vermediğinden bu çalışmanın kendi eseri olduğu kanaati hasıl oluyor."[166]

2.3. Şerh ve Haşiyelere Yaptığı Fihristler

2.3.1. Taḫrîcü'l-Ebyāti'lletî İsteşhede Bihā'r-Raḍıy fîŞerḥi'l-Ḳāfiye

"*Şerḥu'l-Kāfiye*'de geçen şâhid beyitlerin fihristidir. Yazma nüshaları Şehid Ali Paşa/2429, 2836, 2590 ve Reisü'l-küttab/1178'dedir."[167]

2.3.2. Fihristü Esmā'i'ş-Şu'arā'i'lleẕîne İsteşhede'r-Raḍıy biŞi'rihim fîŞerḥi'l Kāfiye

"Yukarıda, şiirlerinin fihristini yaptığı aynı eserdeki, şairlerin fihristidir. Nüshaları, Reisü'l-küttab/1178, Şehid Ali Paşa/2509, 2836 numaralardadır."[168]

2.3.3. Taḫrîcü Kelāmi Seyyidinā 'Alî el-Mensūbi ilāNehci'l-Belāġa

"Yukarıdaki eserde zirkedilen hadislerin, sahabî sözlerinin, şiirlerin, lugatların ve hikmetlerin şerh ve fihristlerini on seneden beri yaptığını; fakat Hz. Ali'nin *Nehcü'l-Belāġa* daki sözlerine o zamana kadar dokunmadığını söyleyen müellif, bu sefer burada O'nun *Nehcül-Belāġa'*daki sözlerini ayrıca fihristleyip şerh etmiştir. Nüshaları Reisü'l-küttab/1178, Şehid Ali Paşa/2509 ve 2836'dadır."[169]

2.3.4. el-Ebyātü'lletî Vaḳa'at fîŞerḥi Bānet Su'ād

"İbn Hişâm'ın *Bânet Su'âd* kasidesine yaptığı şerhde geçen beyitlerin fihristidir. Nüshaları, Şehid Ali Paşa/2509, 2936'dadır."[170]

2.3.5. Fihristü Terācimi'l-'Ulemā'i ve'ş-Şu'arā'i'lletî Vaḳa'at fîŞerḥi Bānet Su'ād

"Şehid Ali Paşa/2836 ve 2509'da iki el yazması bulunan bu eserde *Bānet Su'ād* kasidesinin şerhi esnasında hâl tercümelerini verdiği şair ve ulemânın isim

---

[165] Nazif Hoca, agm, 137, 138.
[166] Hüseyin Varol, agm, s.151.
[167] Hüseyin Varol, agm, s.151.
[168] Hüseyin Varol, agm, s.151.
[169] Hüseyin Varol, agm, s.151.
[170] Hüseyin Varol, agm, s.151.

fihristidir."[171]

2.3.6. Şevāhidü'l-Muġnī ʿalāTertībi'l-Ebvābi ve'l-Hicā'i

"Reisü'l-küttab/178'de el yazması bulunan bu eser de önceden şerhettiği şahid beyitlerin, bu sefer bablarına ve hece harfleri sırasına göre fihristlerini yapmıştır."[172]

2.3.7. Fihristü'l-Ebyāti'lletī Vaḳaʿat fīŞerḥi'ş-Şāfiye li'r-Raḍıy ve li'l-Cārbārdī

"eş-Şāfiye'nin şerhi esnasında varid olan şahid beyitlerin fihristini yaptığı bu eserin, Şehid Ali Paşa/2509, 2836 ve Reisü'l-küttab/1178 numaralarda el yazmaları mevcuttur."[173]

2.3.8. Fihristü Terācimi'ş-Şuʿarā'i'lleẕīne Tercemtühüm fīŞerḥi Şevāhidi Şüraḥā'i'ş-Şāfiye li'r-Raḍıy ve li'l-Cārbārdī

"Yukarıdaki eserin, er-Radıy ve el-Çarpardi'nin şerhlerinde adları geçen şairlerin hâl tercümelerinin fihristi olan bu eserin, Râşid Efendi/1120 numarada bir el yazması mevcuttur."[174]

2.3.9. Taḫrīcü'l-Eḥādīṯ ve'l-Āṯāri'lletī Vaḳā'at fīŞerḥi'l-Verdiyye li'bni'l-Verdī

"İbnü'l-Verdî'nin, *Tuḥfetü'l-Verdī* adındaki eserinin şerhinde zikredilen hadislerin fihristi olan bu eserin de yazma nüshaları Şehid Ali Paşa/2509 ile Reisü'l-kütttab/1178 numaralardadır."[175]

---

[171] Hüseyin Varol, agm, s.152.
[172] Hüseyin Varol, agm, s.152.
[173] Hüseyin Varol, agm, s.152.
[174] Hüseyin Varol, agm, s.152.
[175] Hüseyin Varol, agm, s.153.

C. ŞERḤ-İ TUḤFE-Yİ ŞĀHİDĪ

1. Muhtevası ve Şerh Metodu

Eser, 17. yüzyılın tanınmış âlim ve müderrislerinden ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin, 1078/1667 yılında, Şāhidi İbrāhīm Dede'nin meşhur manzum sözlüğü *Tuḥfe-yi Şāhidī* üzerine yazdığı bir şerhtir. Sayıları, son çalışmalarla birlikte 60'a yaklaşan *Tuḥfe-yi Şāhidī* şerhleri içerisinde en önemlilerinden biridir.

Eserde, ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, toplamda 27 kıtası ve 452 beyti bulunan bir eser olan *Tuḥfe-yi Şāhidī*'nin, mesnevî tarzında yazılmış 61 beyitlik giriş bölümünden sonra gelen ilk kıtasının 10 beytini şerh etmiştir.

Eserin, aslında tamamlanmamış bir şerh olduğuna şüphe yoktur. Şârih, uzun yıllar boyunca -büyük ihtimalle derslerinde kullanmak üzere- tuttuğu notları, bir gün bir araya getirmek düşüncesiyle biriktirmiş; ancak kendi kafasındaki eseri tam anlamıyla hazırlayacak kadar zamanı veya imkânı bir türlü bulamamıştır. Şârih, eserin dibâcesinde bu durumu şöyle ifade eder:

...ve Tuḥfe-yi Ḥüsām luġatından ṭarḥ u mezīd itdügi elfāẓı tenbīh ve taḳrīb-i ifhām içün her kelime tefsīrinde tevcīh-i vecīh ve tercemeleri mābeyninde tercīḥ ve maḳbūl ü merdūd olanı taṣrīḥ iderdim. Yigirmi yıl miḳdārı müsveddesi zāviye-yi nisyān ve kūşe-yi hicrānda ḳalmışdı. Ḥālā ki tārīḫ sene şemāniye ve sebʿīn baʿde'l-elfdir, baʿż-ı eʿizze-yi kirām ol evrāḳ-ı bī̇intiẓāma vāḳıf olıcaḳ, tebyīżine işāret ü iḳdām eyledi. İşāretine iṭāʿat ve istidʿāsına icābet olunup tebyīż olundı.[176]

Eseri incelerken şârihin sonraki kıtalarda şerh edeceği kelimelere dair planları olduğunu kendi ifadelerinden anlıyoruz:

*"**Ās** degirmen maʿnāsınadur. inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı şāniyede şerḥ olunur."*[177]

*"**Zidāy,** zidūdenden fiʿl-i emrdür. Pası zāyil eyle dimekdür. Bu kelime inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı tāsiʿada şerḥ olunur."*[178]

*"...Fürs-i ḳadīmde her ayıñ on üçünci günidür. Tīr, māhda vāḳıʿ olduḳda mecūs yanında bayramdur. Bu bayrama **Tīr-gān** dinür. Menuçihr ile Efrāsiyāb, şehr-i*

[176] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 1b-2a.
[177] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 67a.
[178] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 114a.

Āmul'den Māverā'ü'n-Nehr semtine bir oḳ atımına dek ser-ḥadd ü sunur itmege ṣulḥ itdikleri yevme mensūbdur keẕā fīKitābi't-Tefhīm fīṢınā'ati't-Tencīm liEbī'r-Reyḥāni'l-Bīrūnī. İnşā'allāh on ikinci ḳıṭ'anıñ dördünci beytinde **eriş** *şerḥinde ẕikr olunur."*[179]

Eserin ilk kıtası hâricindeki kıtalarının, bu kıtalara ilişkin bilgilerin ve düşüncelerin yeterince olgunlaşması beklendiğinden, yazılmasının ertelendiği düşünülebilir veya şârihin, eser boyunca takındığı müdekkikâne ve iddialı tutum sebebiyle notlarını yetersiz bulmuş olabileceği de düşünülebilir. Fakat, bize göre en önemli sebep, şerhin hacminin, şârihin başta hesap ettiğinden çok daha büyük ve kapsamlı olmasıdır. Öyle ki, 27 kıtası ve 388'i sözlük kısmı olmak üzere toplamda 452 beyti olan bir eserin, sadece 10 beyitlik kısmının şerhi, ortalama 110 varakta yapılabilmiştir. Eğer şârih, aynı hassasiyetle eserin geri kalan kısımlarını da şerh etmiş olsaydı, en azından dört bin, beş bin varaklık dev bir eser yazması gerekecekti. Aslında ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, bu eseri yazabilecek ilmî seviyeye ve kaynağa da sahipti; ancak ilerlemiş yaşının ve peşini bir türlü bırakmayan hastalıkların, onun bu dev projesini yarım bıraktırdığını sanıyoruz. Yarım kalmış hâliyle bile eserin, emsalleri arasında en iyilerden ve beğenilenlerden biri olması, eserin planlandığı şekliyle tamamlanamamış olmasından dolayı kültür ve edebiyatımızın ne denli büyük bir değerden mahrum kaldığını gösterir.

Eser, klâsik tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Hemen ardından şârih, alçak gönüllü bir şekilde kendini tanıtır.

"*Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm, rabbi yessir. el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā̱ḥayri ḥalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi ecmaʿīn. Emmā baʿdu, sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl, rācī-yi tevfīḳ-i Rabb-i Hādī, ʿAbdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī..."*[180]

Bu kısımda dikkatimizi ilk çeken özellik, şârihin süsten uzak sade tarzı oldu. Örneklerini gördüğümüz diğer şerh metinlerinin aksine el-Bağdâdî, süsten ve yapmacıklıktan uzak, sade bir tutum takınmakta, bir âlime yakışan ilmî bir ciddiyetle eserinde, gereksiz sözlere yer vermemektedir. Şârihin bu tutumunu, kendisinin âlimlik

[179] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 59a.
[180] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī,* Yazma, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Nu. 3226, v. 1b.

yönünün diğer yönlerine göre ağır basmasına bağlayabiliriz. Şârih; eserini, sanattaki seviyesini ve hünerini isbat için değil; genelde Farsça öğrenmek isteyen herkese, özelde ise öğrencilerine faydalı olmak için yazmıştır. Bu nedenle de, kendi çağında ilmini ispatlamış, Osmanlı sarayına kadar kendini kabul ettirip hürmet görmüş büyük bir âlimin verdiği eser, elbette ki *efrâdını câmi', ağyârını mâni* olacaktır. Şârihin bu tutumunu, eserin tamamında devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

Daha sonra *sebeb-i telif* bölümüne geçilir. Şârih, bu bölüme -geleneğe uygun bir şekilde- Şâhidî İbrâhîm Dede'nin medhiyle başlar. Onun, kendi çağında Farsça eğitiminin şâhı olduğunu, dilinin akıcılıkta akar su gibi olduğunu ve yaratılıştan liyakat sahibi olduğunu belirtir:

"Mevlānā Şāhidī ki ʿaṣrında maʿarif-i Fārsī'ye şāh idi. Selāsetde āb-ı revān gibi olmaġıla ṭabīʿata çespān gelmiş idi."[181]

Şâhidî'ye olan hürmetini, eserin ilerleyen bölümlerinde onu eleştirdiğinde bile devam ettiren şârih, çok araştırıp derinlemesine inceleyerek *Tuhfe*'nin doğru anlaşılmasında mâhir, kelimelerinin zabtında ve doğrulanmasında üstün bir seviyeye geldiğinde, şaşılacak bir tarz ve hayret verici bir üslûpla eseri şerh ettiğini belirtir:

"Keşret-i tetebbuʿ ile fehminde ḥāẕıḳ ve żabt u taṣḥīḥinde fāyıḳ olıcaḳ, bir ṭarz-ı ʿacīb ve üslūb-ı ġarīb ile şerḥ itmişidim."[182]

Daha sonra şârih, Farsçada yaygın olarak kullanılan kelimelerin müfredatının şerh edilmesi sırasında, adeta birbiri üstüne dürüldüğünü, terkiplerin ve darb-ı mesellerin bir münasebetle içine konulmuş olduğunu söyler. Şâhidî'nin, *Tuḥfe-yi Ḥüsām* sözlüğünden alıp eserine kattığı kelimeleri, öğrencileri uyarmak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için, her kelimenin tefsirinde güzel ve isabetli anlamlar vermeye çalıştığını, tercümeleri arasında doğru olanı seçtiğini, hangisinin kabul edilebilir hangisinin kabul edilemez olduğunu açık açık anlattığını söyler. Şârih, tutmuş olduğu notların müsveddelerinin yirmi yıl boyunca *unutkanlık tekkesinde ve ayrılık köşesinde* kaldığını; 1078 tarihinde bazı aziz ve büyük kişilerin o düzensiz evrakı gördüklerinde, bunların beyaza çekilip yazılmasını işaret ettiklerini ve kendisini bu hususta gayrete

[181] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 1b.
[182] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 1b.

getirdiklerini; kendisinin de onların bu isteklerine uyarak dağınık hâldeki bu notları beyaza çektiğini söyler:

"Aġleb-i lisān-ı Fārsī müfredātı şerḥinde müdmec ve mürekkebāt u ḍurūb-ı emṡāli, münāsebet ile żımnında müdrec olmuşıdı ve Tuḥfe-yi Ḥüsām luġatından ṭarḥ u mezīd itdügi elfāẓı tenbīh ve taḳrīb-i ifhām içün, her kelime tefsīrinde tevcīh-i vecīh ve tercemeleri mābeyninde tercīḥ ve maḳbūl ü merdūd olanı taṣrīḥ iderdim. Yigirmi yıl miḳdārı müsveddesi zāviye-yi nisyān ve kūşe-yi hicrānda ḳalmışdı. Ḥālā ki tārīḫ, sene ṡemāniye ve seb'īn ba'de'l-elfdir, ba'ż-ı e'izze-yi kirām ol evrāḳ-ı bī'intiẓāma vāḳıf olıcaḳ, tebyīżine işāret ü iḳdām eyledi. İşāretine iṭā'at ve istid'āsına icābet olunup tebyīż olundı."[183]

Abdülkadir el-Bağdâdî, söze başlamadan önce, Şâhidî'nin *Tuḥfe-yi Ḥüsām*'dan aldığı kelimeleri eserinde kullandığının ve Mesnevî'den de bazı kelimeleri eserine ilave ettiğinin, özel olarak belirtilmeyen kelimelerin ise her iki manzumede ortak olduğunun bilinmesinin münasip olacağını söyler:

"Ḳable'ş-şurū' fī'l-maḳṣūdi, evvelā nāẓım, Tuḥfe-yi Ḥüsāmiyye'den ṭarḥ itdügi kelimātı mesrūd idüp ba'dehu her kelimeniñ şerḥi āḫirinde nāẓımıñ Meşnevī'den getürdügi mezīd-i menḳūd ve meskūtün-'anh olan kelimāt, iki manẓūmede mevcūd oldıġı ma'lūm olmaḳ, münāsib göründi."[184]

Daha sonra şârih, eserin şerhine başlar. Evvelâ *Tuḥfe-yi Şāhidī*'nin 31. ve 32. beyitlerinde Şâhidî'nin, "*Tuḥfe-yi Ḥüsām*'da mevcut olan kelimelerden gerekli olanların tamamını eserine aldığı; ancak nadiren kullanılan ya da kullanımdan düşmüş kelimeleri eserine almadığı; kendi eserinde karşılıklarını verdiği kelimelerden birçoğunun ise *Tuḥfe-yi Ḥüsām*'da bulunmadığı" şeklindeki ifadelerini değerlendirir.

Ne deñlü varısa anda cevāhir
Getürdüm bunda illā k'ola nādir

Ḳodum anları k'isti'māli yoḳdur
Velī olmayan anda bunda çoḳdur

[183] 'Abdülḳādir b. 'Ömer el-Baġdādī, agy., v. 1b-2a.
[184] 'Abdülḳādir b. 'Ömer el-Baġdādī, agy., v. 2a.

Bağdâdî, Şâhidî'nin sözlerine tam anlamıyla katılmaz. Şâhidî'nin, *Tuḥfe-yi Ḥüsām*'da olup da eserine almadığı kelimelerin sayısının 220 olduğunu ve Şâhidî'nin iddiasının aksine içlerinde kullanımdan düşmemiş kelimelerin çok olduğunu söyleyerek bu kelimelerin bir listesini, kısaca anlamlarını ve hareke kayıtlarını verir:

"Kelimātı nefāsetde vü mergūbiyyetde cevāhire teşbīh idüp müşebbehün-bihi müşebbeh üzerine ıṭlāḳı istiʿāre-yi muṣarraḥa-yı muṭlaḳa ḳabīlindendür. Yaʿnī, Tuḥfe-yi Ḥüsām'da mevcūd olan kelimātı, cümlesin bu kitābda īrād itdüm. İllā nādirü'l-istiʿmāl olan elfāẓı terk itdüm. Ḫafī olmaya ki īrād itmedügi kelimātda elfāẓ-ı müstaʿmele çoḳdur. Niteki serdinden maʿlūm olur ve terk itdügi elfāẓ mecmūʿı, iki yüz yigirmidür."[185]

Şârih, daha sonra Şâhidî'nin, *Tuḥfe-yi Şāhidî*'nin bazı beyitlerinin *mazmun*unu, Nizâmi'nin Hamse'sinden ve Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden aldığını söyleyerek şu iki beyti örnek verir:

"Ḳosañ egriyle bir tāze nihāli
Büyüse ṭoġrılur m'añla miṣāli

Bu maẕmūnı Ḫamse-yi Niẓāmī'den almışdur.

Beyt

Dıraḫtī k'ez civānī kūj berḫāst
Çu ḫuşk u pīr kerded ki şeved rāst[186]

Ve ḳavluhu baʿdehu

Ya yiñi bardaġa kim ola ol ḫāk
Ḳoyasın bevli yumaḳ ide mi pāk

Bu maẕmūnı Meṣnevī-yi Şerīf-i Mollā-yı Rūm'dan almışdır.

Beyt

Kūze-yi nev k'ū beḫud bevlī keşīd
Ān ḫabeṣrā āb nu'tvāned berīd[187],[188]

---

[185] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 2a.
[186] Daha bir fidan iken eğri büyüyen bir ağaç yaşlanıp kuruyunca doğrulur mu?
[187] Yeni dahi olsa bir çömlek içine çekerse sidiği; giderip temizleyemez su, o pisliği.
[188] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 5a.

Şârih, bu örneklerden sonra şerh kısmına geçer. Bu kısımda, *Tuḥfe-yi Şāhidî'* nin birinci kıtasını oluşturan on beyit şerh edilmiştir. Şârih evvelâ Şâhidî'den aldığı beyti yazar. Alıntılanan bu beyit, incelediğimiz nüshaların çoğunda sürh ile yazılmıştır. Daha sonra beyitteki sırasıyla, kelimelerin şerhine geçer. Kelimeler, müdekkikâne bir tarzda şerh edilir. Öncelikle kelime, birleşik bir kelime ise unsurları ayrı ayrı tespit edilir. Tespit edilen kelimelerin önce hareke kayıtları ve anlamları verilir. Birçok kelimede, kelimenin Türkçe karşılığının yanı sıra Arapçasının da verildiği görülür. Şârih, birçok yerde üç dili mukayese etmiş; herhangi bir karışıklığın ya da noksanlığın kalmaması için kelimeleri derinlemesine incelemiştir. Daha sonra sesteşleri verilip bu sesteşlerin anlamları da verilir. Ardından anlamdaşları verilir. Şârih, anlamını verdiği kelimelerin kökenlerine dair bilgiler vermeyi de ihmal etmez. Verilen her anlam özelliği bir şâhid beyit ile delillendirilir. Eserde 1300'ü aşkın şâhid beyit olduğunu düşünürsek, şârihin bu hususta ne kadar hassas olduğuna dair bir fikir edinebiliriz. Örnek olarak ***Rūy*** kelimesinin şerhine bakalım.

"***Rūy,*** *yānıñ ḥaẕf u iṣbātı ile yüzdür ki muḳābili puştdur. ʿArabīde vech dinür ammā Fürsde vechi maṣrıf u ḫarclıḳ maʿnāsına istiʿmāl olunmuşdur. Niteki Saʿdī buyurur.*

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Şeb perākende ḫusbed anki bedīd
Nebuved vech-i bāmdādāneş[189]

Ve vaẓife-yi rātıbe maʿnāsına da istiʿmāl olunmuşdur. Niteki Selmān buyurur.

Beyt

(Mefʿûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ḫurşīd-ṭalʿatā vuzerā-yı tu vech-i men
Eknūn se māh reft ki teʾḫīr mīkunend[190]

Vech, ʿArabīde cihet maʿnāsına geldügi gibi Fārsīde rūy, cānib maʿnāsına gelür. "Rūy-ı ū bīned" didikleri gibi. "Añın cānibin ṭutar." maʿnāsına. Niteki şāʿir dimiş.

[189] Sabahının gereksinimlerini temin etmeyen kişi, gece huzursuz yatar.
[190] Ey güneş yüzlü! Üç ay geçtiği halde senin vezirlerin benim maaşımı erteleyip duruyorlar.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Rīşdārī egereş bāpuserī ufted baḫş
Her ki āyed bemiyān rūy-ı puser mībined[191]

Rūy-dehed *teveccüh ü iḳbāl ider dimekdür.Niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur.*

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Her ki ezḫaṭṭ-ı şerīʿat nenehed pāy-ı birūn
Her demeş feṭḥ-i diger rūy-dehed çun pergār[192]

Rūy-bend, *yaşmaḳ u pīçedür.* ***Rū-pūş,*** *burḳuʿ vü ṭuvāḳ maʿnāsınadur. Maʿnā-yı lāzımīsi iḫfā vü taʿmiye maʿnāsına da gelür. Niteki Cāmī buyurur.*

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Nīst ḥadd çu menī burden-i nām çu tuyī
Behr-i rū-pūş benām-ı digerānet ḫᵛānem[193]

Rūy-numā, *yüz görümlügidür. Ḫāḳānī buyurur.*

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Cān pīşkeşet sāzem eger pīş-i men āyī
Dil rūy-numāyet dehem er rūy-numāyī[194]

Rū-māl, *yüz silecek mendīldür.* ***Rū-şinās,*** *vecīh ü maʿrūf u muʿteber kimse maʿnāsınadur. Mollā-yı Rūm buyurur.*

---

[191] Sakallanmış biri ile [tüylenmemiş parlak] bir çocuk arasında tartışma çıksa araya kim girse çocuğun tarafını tutar.

[192] Şeriatın çizgisinden dışarı ayağını koyma. Pergel gibi her zaman diğer ayağını açıp yönünü şeriata döndür.

[193] Senin gibi birinin ismini anmak, benim gibi birinin haddi değil. Gizlemek için seni başkalarının adıyla çağırıyorum.

[194] Eğer yanıma gelirsen canımı ayağına sererim. Yüzünü gösterirsen, yüz görümlüğü olarak gönlümü veririm.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Rūy-ı her yek mīniger mīdār pās
Bū ki gerdī tū ziḫıdmet rū-şinās[195]

Kemāl İsmā'īl de buyurur.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zisāye-yi tu şudest āftāb rūy-şinās
Ki hemnişīnrā herkes behemnişīn dāned[196]

Rūy derdīvār kerd, *bir köşede oturup münzevī oldı. Ẓahīr-i Fāryābī buyurur.*

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Felek becāh-ı tu efrāşt puşt bermesned
Sitem be'adl-i tu āverd rūy derdīvār[197]

Ve liġayrihi

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zişerm-i rūy-i cemāl-i tu āftāb henūz
Beher ṭaraf ki reved hest rūy derdīvār[198]

Der *yirine* ***bā*** *ile de isti'māl olunur. Niteki Āṣafī dimiş.*

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Āṣafī rūy berāverd bemiḥrāb-ı du'ā
Dūr ziebrūy-ı bütān rūy bedīvārī kerd[199]

Rūy zerd kerden, *yüz ḳızartmaḳ ma'nāsınadur. Niteki Āṣafī buyurur.*

---

[195] Her birinin yüzüne bak, hatırında tut. Belki hizmetten dolayı yüzleri tanırsın.
[196] Senin gölgenden dolayı güneş tanınmış olur. Çünkü herkes, arkadaşı arkadaşıyla tanır.
[197] Felek, senin makamınla sırtını dayanağa dayadı. Zulüm, senin adaletinden dolayı inzivaya çekildi.
[198] Güneş, senin yüzünün güzelliğinden utandığından, nereye giderse inzivaya çekilmektedir.
[199] Āsafī de yüzünü dua mihrabına döndürdü. Güzellerin kaşından uzak inzivaya çekildi.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Bīmār-ı ʿaşḳrā çu devā nīst ezçi rū

Pīş-i ṭabīb īn heme rū zerd mīkuned[200]

Eger rūy-sāzed, *alınursa dimekdür. Niteki Ẓuhūrī buyurur.*

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nişīn māhrā derʿuḳūbet benāz

Eger rūy-sāzed çi şud gū besāz[201]

Aşlı ***diger gūn-sāzed****dir.* ***Berrūy-ı rūz-uftāden,*** *āşikāre olmaḳdan kināyedür. Niteki Lisānī buyurur.*

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ġam ciger sūzest menʿ-i çeşm-i giryān çun kunem

Rāz-ı men berrūy-ı rūz-uftād pinhān çun kunem[202]

Rūz*suz daḫı müstaʿmeldür. Niteki Riyāżī buyurur.*

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Neguftem ḳıṣṣa-yı ḫūn ḫurden ḫud bākesī hergiz

Berūy-uftād pīş-i merdumān ezeşk-i ġammāzem[203]

Berūy-devīden, *yüze yapışmaḳ maʿnāsınadur. Niteki Riyāżī dimiş.*

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dīd eşk-i men ki çeşmem ḫʿābgāh-ı men neşud

Mīdevid berūy u mīgīred girībān-ı merā[204]

Devīden *yirine* ***cehīden*** *de müstaʿmeldür. Niteki Selmān dimişdür.*

---

[200] Madem ki aşk hastasına çare yok, doktorun önünde bütün bu yüz kızartmalar neden!

[201] Ay ışığında oturanın akıbeti nazlanmaktır. Eğer utanıp alınırsa en iyisi sazla söylemektir.

[202] Gam, ciğerimi yakmaktadır. Gözlerimi ağlamaktan nasıl men edebilirim? Sırrım ifşa oldu, nasıl gizleyebilirim?

[203] Kendi kanımı içtiğimin hikâyesini (içimin kan ağladığını), hiç kimseye anlatmadım. Gammaz gözyaşlarım, beni ele verip insanların önünde (sırrımı) ifşa etti.

[204] Gözyaşlarım gözlerimin uykuya hiç gitmediğini gördü. Yüzüme yapıştı da yakamı tutup bırakmadı.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Sālhā ey eşk cā dādem turā derçeşm-i ḫ^vīş
Vaḳt-i firḳat key revā-dārī ki rūyem cehī[205]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel. ***Metāʿ-ı rūy-ı dükkān,*** *ẕīḳıymet olmayan metāʿdur ki dükkān yüzünde vażʿ olunur. Ve ẕīḳıymet olan metāʿ boḳça ile dükkān içinde yā ṣandıḳda vażʿ olunur. Niteki ʿÖrfī buyurur.*

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Erzān metāʿ-ı rūy-ı dukān künh-i mumkinest
Ancā ki fiṭrat-ı tu guşāyed dukān-ı ʿilm[206]

Rūy, *imāle ile olursa tuc maʿnāsınadur. İnşā'allāh maḥallinde şerḥ olunur.* ***Dīmer,*** *kesr-i dāl ile luġat-ı Pehlevīde yüz maʿnāsınadur. Rā-yı mühmeleyi ḥaẕf idüp* ***dīm*** *daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs."*[207]

Şârih, şerh ettiği her kelimede, yeri geldikçe bazı konularla ilgili malumat vermeyi de ihmal etmez. Bazen bir deyimin anlamını, bazen melez bir hayvan türünün nasıl ortaya çıktığını, bazen bazı dinî inanışları vs anlatır. Eser, bu yönüyle ansiklopedik bir sözlük hüvviyeti taşır. Örnek olarak ***Uştur*** kelimesinin şerhi esnasında, ***buḫtī*** dedikleri deve türünün ortaya çıkışıyla ilgili olarak verdiği bilgilere bakalım:

*"****Buḫtī,*** *żamm-ı bā-yı ʿArabī ile besrek didikleri devedür. Buḫt-ı Naṣṣar'a mensūbdur. Buḫt-ı Naṣṣar, Behmen pādişāhıñ - ki mülūk-i Fürs-i cāhiliyyedendür- serdār u sipeh-sālārı idi. Anıñ ʿaṣrında, ṭāyife-yi Yahūdī ihlāk idüp Beytü'l-Maḳdis'i ḫarāb eyledi.* ***Naṣṣar,*** *feṭḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür ve* ***buḫt,*** *żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur. Veledü'z-zinā olmaġıla, anası ṭoġurduḳda ol ṣanemiñ yanına bıraḳdı. Vālideyni maʿlūm olmamaġıla* ***Buḫt-ı Naṣṣar*** *ile tesmiye olundı. ʿAṣrında, ʿArabī deve ile ʿAcemī deveyi*

[205] Ey gözyaşı, yıllarca sana kendi gözümde yer verdiğim halde ayrılık vaktinde yüzüme yapışmayı, bana nasıl reva görürsün?
[206] Senin fıtratının ilim dükkânını açtığı yerde, imkân âleminin (varlığın) özü ve mahiyeti, değersiz bir metadır.
[207] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 27a-29b.

cemʿ idüp ikisinden besrek deve mütevellid oldı. Cüz'-i evveline nisbet olup buḫtī denildi."[208]

Şârihin ilmî ciddiyetini bu tür bilgiler verdiği alanlarda da görürüz. Verilen bilgilerde, muhakkak kaynak gösterilir. Kendisi de onlarca eser telif etmiş bir müellif olan şârih, kendisinden önce eser vermiş müelliflerin emeklerine saygıyı ve vefayı hiç elden bırakmaz.

"...bu eyyām bu tertīb ile ṣayılur. Dördünci yıl kebīse yılı Tārīḫ-i Celālī iʿtibāri ile altı ṣayılur. Ve altıncı güne kebīse dinür. Ve Allāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb ve bu ḫamse-yi müstereḳanıñ mecmūʿına ***Ender-gāh*** *dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, ġalaṭ idüp "ol ḫamseye* ***Furdecān*** *dinür" dimişdür. Lafẓında bile ḫaṭā itmişdür. Lafẓ-ı ṣaḥīḥ,* ***ferverd-i cān****dur ve aṣlı* ***perverd-i cān****dur. Ḥalīmī daḫı Baḥru'l-Ġarāyıb'de bu lafẓda, lafẓen ve maʿnen ḫaṭā itmişdür. Dimişdür ki "****Ferverdgān,*** *ḫamse-yi müstereḳa ismidür ve taḥḳīḳ-ı maḳām budur ki* ***ferverdcān****dır". Ābān ayınıñ ṣoñ beşinci günleridür ki Mecūsuñ muʿteber bayramıdur. Maʿnā-yı terkībīsi, cān beslemesi dimekdür. Bu isimle müsemmā oldūġınıñ vechi budur ki meẕkūr olan beş günde ṭāyife-yi Mecūs, envāʿ-ı eṭʿime vü eşribe murdelerine müheyyā idüp zuʿm-ı fāsidlerince, cānları gelüp ġıdālanur. Ve Ābān ayından ṣoñra ḫamse-yi müstereḳa olmaġıla, baʿżılarına iştibāh olup ḫamse-yi müstereḳayı ferverd-i cân itmekle mābeynlerinde vāḳıʿ oldı. İḥtiyāṭ içün ḫamse-yi müstereḳayı ferverd-i cāna iżāfet idüp on güni bayram itdiler. Keẕā fīKitābi't-Tefhīm fīṢınāʿati't-Tencīm liEbi'r-Reyhāni Muḥammed bin Aḥmedi'l-Bīrūniyyi. ʿİbāreti budur ki naḳl olunur: " e****l-ferverd-i cān*** *hiye'l-eyyāmu'l-ḫamsetu'l-aḫīretu minĀbān māh ve tefsīruhā terbiyetu'r-rūḥi lienne'l-mecūse yaṣneʿūne fīhā eṭʿimeten ve eşrıbeten liervāḥi mevtāhim ve yezʿumūne ennehā ta'tī fetaġtezī bihā ve lemmā kāne ʿaḳbu Ābān māh ḫamsetun zāyidetun tuʿrefu bi'l-endergāh taḫayyele ilāḇaʿżihim ennehā'l-ferverd-i cān feevḳaʿa'l-ḫılāfu ve kāne ẕālike yuhimmuhum fi'l-mecūsiyyeti feeḫaẕū bikilteyi'l-ḫamseteyni iḥtiyāṭen ve ceʿalū's-sādise ve'l-ʿışrīne minĀbān māh evvelu'l-ferverd-i cān ve āḫiruhā el-musteraḳa feṣāre'l-ferverd-i cānu ʿaşrete eyyāmin"*[209] *intehā kelāmehu.*[210]

---

[208] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 84b-85a.

[209] Ahmed'in oğlu Ebu Reyhān Muḥammed el-Bīrūnī Kitābu't-Tefhim fī Ṣınaʿati't-Tencīm adlı kitabında şöyle diyor: "Ferverd-i cān Ābān ayının son beş gününe denilir. Bunun anlamı ruh beslemesidir. Zira Mecūsîler o günlerde ölmüşlerinin ruhları için yiyecek ve içecekler hazırlarlar. Zannederler ki bu ruhlar gelip bu yiyecek ve içeceklerle gıdalanırlar. Ābān ayının hemen ardından beş ziyade gün gelir. Bu günler Endergāh olarak bilinirler. Bazıları ise bunun Ferverd-i cān olduğunu hayal edip ihtilafa düşerler. Mecûsîlikte bu durum önem arzeder. Bu her iki beşer günlük zaman dilimlerini ihtiyatla karşılarlar. Ābān

Şârihin *elsine-yi selâse*deki derin ilmi ile, kendisinden önce eser vermiş çeşitli lugat ve şerh müelliflerinin eserlerinde görmüş olduğu çeşitli hataları da çekinmeden ifade ettiğini görürüz. Bu tür ifadelerde, muhakkak herkes tarafından kabul edilebilecek kaynaklardan deliller ve örnekler getirir. Eserde çok fazla şâhid beyit kullanılmış olmasının sebeplerinden biri de budur. Şârih, bu eleştirilerinde, yapılan yanlışın derecesine göre *ġalaṭ etmek, sehv etmek, ḫalt etmek* vb ifadeler kullanarak yanlışlıkları gösterip doğru hâllerini ayrıntısıyla anlatmıştır.

Buzurg-vār *ismeyn-i müterādifeyn ḳabīlinden mürekkebdür. Ve Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi Muḥammed bin Bedrü'd-dīn eş-Şehīr bi'l-Münşī vaṣf-ı terkībīdür didügi ġalaṭdur. Ḫafī olmaya ki luġat-ı Fārsīde bir maʿnāya delālet iden ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp kelime-yi vāḥide ḥükmünde istiʿmāl itdikleri mevcūddur. Cümleden* ***Ḫur-şīd****dür ki güneş maʿnāsınadur. İki cüz'i* ***ḫur*** *ile* ***şīd****, her biri yine güneş maʿnāsınadur. Ve biri de* ***Zāl-i Zer'****dür ki pīr maʿnāsınadur. Ve iki cüz'i ki* ***zāl*** *ile* ***zer****dür, her biri pīr maʿnāsınadur. İnşā'allāh* ***zāl*** *ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur. Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'da, bu tedḳīḳden ġāfil olmaġıla ṭarīḳ-ı taʿassüfe sülūk idüp dimişdür ki "Buzurg-vārda olan vār, liyāḳat maʿnāsın ifāde eder. Dürr-i şāh-vār u esb-i rāh-vār gibi ki maʿnāsı şāha lāyıḳ incü ve yola yarar at dimekdür. Buzurg-vārıñ maʿnā-yı terkībīsi, uluya lāyıḳdur. Ammā ululuġa lāyıḳ maʿnāsına da istiʿmāl iderler. Ol taḳdīrce aṣlı buzurgī-vārdur, andan iḫtiṣār olunmuş olur." Haẕā kelāmehu.*[211]

*"****Gev-pāre*** *ṣıġır sürisidür. Aṣlı gāv-pāredür, ḳatīʿu'l-baḳar maʿnāsına. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de kāf-ı ʿArabī ile żabṭ itdügi sehvdür."*[212]

"Uḳnūm ṣāḥibi ***ʿDūd****, tütün ü ḳūrd maʿnāsınadur.' didügi, ḫalṭ-ı luġateyn ḳabīlindendür. Zīrā dūd, ḳūrd maʿnāsına olmaḳ, lafẓ-ı ʿArabīdür."*[213]

*"Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi '****Māde****-gāv maʿnāsınadur.' didügi, ġafletden nāşīdür."*[214]

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin şerhinde en dikkat çeken özelliklerden biri de şârihin, en ufak bir şüpheye mahal bırakmayacak kadar hassas davranmasıdır.

---

ayının yirmi altıncı gününü Ferverd-i cān'ın başı sayarlar ve son tarafı da yılı tamamlamak için eklenen beş gün (ḫamse-yi müsteraḳa) olunca Ferverd-i cān on gün olur.

[210] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 74b.

[211] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 11b-12a.

[212] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 76a.

[213] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 48b.

[214] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 75b.

Meselâ *Mecmaʿü'l-Fürs* sahibi Sürūrī'nin, Şems-i Faḫrī'nin *Miʿyārü'l-Cemālī'*sinden naklettiği ***çeşm-i vehhām*** terkibinin eserde bu hâliyle geçmediğini; Sürūri'nin yanılgısının, tahrif olmuş bir nüshadan alıntı yapmasından kaynaklandığını söyler. Eserin, kendisinde bulunan dört nüshasını incelediğini, dördünde de kelimenin ***Çeşm-penām*** şeklinde kaydedildiğini belirtir. Bağdâdî'nin -biyografisinde bahsettiğimiz gibi- zamanının en büyük kütüphanelerinden birine sahip olmasının ve bu vesileyle binlerce eserin elinin altında olmasının da bu özelliğinde pay sahibi olduğunu düşünüyoruz. Şârih burada, küçük bir metin mukayesesi yapmaktadır:

"Ġāyile-yi çeşmi defʿ iden nesneniñ dört ismi vardur. Biri ***çeşm-penām****dur. Fetḥ-i bā-yı Fārsī ve nūn ile. Çeşm-zaḫmı defʿ iden ḫırz u taʿvīẕdür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi Miʿyārü'l-Cemālī'den* ***çeşm-i vehhām*** *naḳl itdügi nüsḫası muḥarref olduġuna binā'endür ve illā bizde olan dört nüsḫada çeşm-penāmdur bā ile; vāv ile degildür."*[215]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī'*si, maddelerinin derinlemesine incelenmesi, çok sayıda *şâhid beyit*le anlatılanların örneklendirilmesi, çok sayıda kaynağa müracaat edilip atıf yapılması, ilmî ciddiyeti, bilgilerin sağlamlığı ve benzeri bakımlarından, aynı türde yazılmış benzer eserlerden çok daha üstündür.

2. Kaynakları

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, çağının en büyük âlimlerinden ve müderrislerindendi. Onun talebeliği ve müderrisliği dönemlerinde yaptığı çalışmalardan ve elde ettiği haklı şöhretten daha önce ayrıntısıyla bahsettiğimiz için bunları burada tekrarlamayacağız. Ancak, özellikle şöhreti günümüze kadar gelmiş eşsiz kütüphanesini hatırlatmakta fayda olduğunu düşünüyoruz. Zaten çok sayıda esere sahip zengin bir kütüphanesi olan ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, hocası el-Hafecī'nin ölümünden sonra onun kitaplarını da kütüphanesine ekleyerek zamanının belki de en zengin kütüphanesine sahip olmuştur. Bu kütüphanede sadece Arap Bedevî şairlerden bin tanesinin divanının bulunması, kütüphanenin zenginliği bakımından bir fikir verecektir.[216] Böylece zamanının en büyük kütüphanesine sahip olan Bağdâdî, Arap dili ve edebiyatının yanında, Türk ve İran dili ve edebiyatlarında da bir otorite olarak kabul edilmiştir. Ayrıca diğer ilimlerde de yaygın şöhret sahibiydi.[217]

---

[215] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 26b.
[216] Hüseyin Varol, agm., s. 146.
[217] Hüseyin Varol, agm., s. 146.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'sinin her satırında bu kütüphanenin ve onu, çağının en büyük otoritelerinden biri yapan ilminin izleri görülür. Aşağıda *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'de çeşitli sebeplerle atıf ya da alıntı yapılan eserler, yazarlar; eserlerinden şâhid beyitler vasıtasıyla kullanım örnekleri verilen şairler ve eserlerinden yapılan alıntılarla, verilen çeşitli bilgilere delil ya da kaynak olarak gösterilen âlimlerin bir listesi verilecektir.

Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī'de adı zikredilerek alıntı yapılan eserler:

	Eser Adı	**Yazarı**	**Atıf Sayısı**
1	Mecmaʿü'l-Fürs	Sürūrī, Muḥammed Ḳāsım b. Muḥammed-i Kāşānī	163
2	Baḥru'l-Ġarāyib	Ḥalīmī	42
3	Uḳnūmu'l-ʿAcem	Yazarı bilinmiyor	25
4	Düstūru'l-ʿAmel	Riyāżī Meḥmed	18
5	Miʿyārü'l-Cemālī	Şems-i Faḫrī	17
6	Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ	Kemāl Pāşā-zāde	15
7	Şeh-Nāme	Firdevsī	13
8	Niṣābu'ṣ-Ṣıbyān	Ebū Nasır-ı Ferāhī	13
9	Mü'eyyedü'l-Fużalā	Muḥammed b. Lād-i Dihlevī	12
10	Tuḥfetü'l-Aḥbāb	Ḥasan b. ʿAbdülmü'min el-Hōyī	11
11	Meşnevī	Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī	11
12	Ḳāmūsu'l-Muḥīṭ	Fīrūzābādī	11
13	Şeref-Nāme	İbrāhīm Ḳıvām-ı Fārūḳī	10
14	İskender-Nāme	Mīr Ḫusrev-i Dihlevī	10
15	Risāletü'ṭ-Ṭūsī	Esedī-yi Ṭūsī	9
16	Ādātu'l-Fużalā	Bedrü'd-dīn-i Dihlevī	8
17	Tuḥfe-yi Ḥüsām	Ḥüsām b. Ḥasan el-Ḳonevī	8
18	Gülistān	Saʿdī-yi Şīrāzī	6
19	Cināsu'l-Cinās (Cinānü'l-Cinās)	Münşī Muḥammed b. Bedrü'd-dīn	5
20	Şerḥ-i Gülistān	Serverī	5

21	Luġatü'l-Vefāyī	Ḥüseyn-i Vefāyī	5
22	Ḳavāʿidü'l-Fürs	Kemāl Pāşā-zāde	3
23	Eş-Şaydane fi'ṭ-Ṭıb	Ebu'r-Reyḥān Muḥammed b. Aḥmed el-Bīrūnī	3
24	Kitābü't-Tefhīm fī Ṣınāʿati't-Tencīm	Ebu'r-Reyḥān Muḥammed b. Aḥmed el-Bīrūnī	3
25	Şerḥ-i Ḳānūn-ı İbni Sīnā	ʿAllâme-yi Şīrāzī	2
26	Maḳāme-yi İşneyn ve'l-ʿIşrīn	Ḥarīrī	2
27	Cām-ı Cem	Evḥadī	2
28	İḫtiyārātu'l-Bedīʿiyye	ʿAlī b. Ḥüseyn el-Enṣārī	2
29	Luġat-ı Esedī-yi Ṭūsī	Esedī-yi Ṭūsī	2
30	Ebkāru'l-Efkār	Āmidī	1
31	Bostān	Saʿdī-yi Şīrāzī	1
32	Meṭālib-i ʿĀliye	Faḫr-ı Rāzī	1
33	Fuṣūl-i ʿİmadiyye	Abdurrahim el-Merginānī	1
34	Şerḥ-i Dīvān-ı Ḥāfız	Sūdī	1
35	Vesīletü'l Maḳāṣıd ilā Aḥseni'l-Merāṣıd	Ḫaṭīb b. Rüstem b. ʿAbdullāh el-Mevlevī	1
36	Risāletü'l-Enġām (Kitābü Ravżati'l-Müstehām fīʿİlmi'l-Enġām)	Cemālüddīn Ḥasan İbn Aḥmed	1
37	Cevāhirü't-Tefsīr	Mollā Ḥüseyin el-Kāşifī	1
38	Ferheng-i Ḳavvās	Faḫrü'd-dīn Mübārekşāh	1
39	Ḥadīḳatü'l-Ḥaḳīḳa ve Şerīʿatü'ṭ-Ṭarīḳa	Ḥakīm Senāyī	1
40	Enīsü'l-ʿUşşāḳ	Şeref-i Rāmī	1
41	Manṭıḳu'ṭ-Ṭayr	Ferīdü'd-dīn ʿAṭṭār	1
42	Dīvān-ı Kemāl	Kemāl İsmāʿīl	1
43	Ḥāşiye-yi Müṭālaʿa	Seyyid Şerīf-i Cürcānī	1
44	Ṣıḥāḥu'l-Fürs	Hindūşāh	1
45	Pend-Nāme	Güvāhī	1
46	Pend-Nāme	Āgāhī	1
47	Merşiye-yi İmām Ḥüseyin	Mevlānā Kātibī	1
48	Nuḫbetü't-Tuḥfe	Aḥmed b. ʿAlī b. Aḥmed	1

49	Kitāb-ı Teẕkīretü'ş-Şuʿarā	ʿAbdü'n-Nebī-yi Faḫru'z-Zamānī	1
50	Miʿrāc-ı Resūl	Niẓāmī	1
51	Menāẓıru'l-İnşā'	Muḥammed el-Geylānī	1
52	Müşkilāt-ı Şeh-nāme	İbrāhīm el-Ḥāfıẓ eż-Żāʿifī	1
53	Hümā-yı Hümāyūn	Ḳara Fażlī	1
54	Şerḥ-i Şāfiye	Çārperdī	1
55	Tevḥīd	Selmān-ı Sāvecī	1
56	Żemm-i Şuʿarā	Enverī	1
57	Risāle-yi Ebī Ḥafṣü's-Soġdī	Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī	1
58	Teẕkīretü'ş-Şuʿarā	Mirzā Sām	1
59	Nān u Ḥelvā	Bahā'ü'd-dīn Muḥammed	1
60	Muʿarrebāt	Cevālikī	1

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'de çeşitli şairlerden alınmış 1350 beyti, *şāḥid beyit* olarak kullanmıştır. Bu beyitlerin tamamına yakınını, şairlerini zikrederek kullanırken küçük bir kısmını şair zikretmeden vermiştir. Ayrıca şârih, bazen alıntı yaptığı kişiyi belirtmiş ancak eserin adından bahsetmemiştir.

Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī'de adı zikredilerek beyitleri verilen şairler ve eserin genelinde kullanılan beyit sayıları ile adı zikredildiği hâlde eserinin adı zikredilmeyen âlimler ve atıf sayıları:

Sıra	**Şâir / Âlim**	**Beyit/atıf Sayısı**
1	Saʿdī-yi Şīrāzī	131
2	Firdevsī	123
3	Şems-i Faḫrī	96
4	Niẓāmī	84
5	Mollā-yı Rūm (Mevlānā)	72
6	Enverī	69
7	Kemāl Pāşā-zāde	59
8	Niʿmetu'llāh	56
9	Mīr Ḫusrev	50
10	Senāyī	49

11	Ḥāfıẓ-ı Şîrāzî	40
12	Kemāl İsmāʿîl	40
13	Ḫāḳānî	31
14	Selmān	27
15	ʿÖrfî	27
16	Mesʿūd-ı Saʿd	24
17	Ḥalîmî	23
18	Laṭîfî	19
19	Şāpūr	16
20	Mollā Hātifî	16
21	ʿUnṣurî	13
22	Ẓahîr-i Fāryābî	13
23	Rūdekî	13
24	Cāmî	13
25	Vaḥşî	10
26	Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev	10
27	Bisḥāḳ-ı Eṭʿime	10
28	Cāmiʿ Ṣāḥibi (Aḥmed Bardaḫî Beg)	9
29	Kemāl-i Ḫocendî	8
30	Ḥakîm Şifāyî	8
31	Sūdî	6
32	Ebū Nasr Ferāhî	6
33	Daḳîḳî	6
34	Kātibî	6
35	ʿAbdü'r-Rezzāḳ Muḥammed	5
36	Sūzenî	5
37	Ḥüseyn-i Vefāyî	5
38	Āṣafî	5
39	Mevlānā Revnaḳî-yi Hemedānî	5
40	Şāhî	4
41	Mencîk-i Tirmizî	4
42	İbn Yemîn	4
43	Ferruḫî	4

44	Şehābü'd-dīn-i Vergānī	4
45	Lisānī	4
46	Ḫusrevānī	4
47	Şerefüddīn-i Şīrāzī	4
48	Ebu'r-Reyḥān Muḥammed b. Aḥmed el-Bīrūnī	4
49	Lebībī	4
50	Ḥüseyn-i Kefevī	3
51	Muḥteşem	3
52	Şehīd	3
53	ʿĀscedī	3
54	Serverī	3
55	Şeyḫ Āẕerī	3
56	Evḥadī	3
57	Şāh Muḥammed-i Nihāvendī	3
58	Ümīdī	2
59	ʿAllâme-yi Şīrāzī (Faḫrü'd-dīn-i Rāzī)	2
60	Edīb Ṣābir	2
61	ʿAzīz-i Ḳaşasī	2
62	Aġācī	2
63	Cemālü'd-dīn ʿAbdü'r-Rezzāḳ	2
64	Ebū'l-ʿAbbās	2
65	Ferīdü'd-dīn ʿAṭṭār	2
66	Riyāżī	2
67	Ḥarīrī	2
68	Ebū Şekūr	2
69	Ebū İsḥāḳ-ı Ġazzī	2
70	Süleymān İbni ʿAbdü'l-Ḥaḳḳ	2
71	Dervīş Dehekī	2
72	Muḥammed Pāşā-yı Tebrīzī	2
73	Ḫuvācā	2

74	Ebū'l-Ferec-i Rūnī	2
75	Ezrāḳī	2
76	Uvrmuzdī	2
77	ʿUbeyd-i Zākānī	2
78	Ferālāvī	2
79	Şeref-i Bāfkī	2
80	Zeynebī	2
81	Ebū Yūsuf-ı Hereví	2
82	Mīr ʿAlī	2
83	Şemsü'd-dīn-i Ṭabsī	2
84	Seḥābī-yi Necefī	2
85	Ḥüseyin Ḳulī Mirzā	2
86	ʿAmāre	2
87	Mevlānā Hilālī	1
88	Faḫr-ı Rāzī	1
89	Sāmī el-Meydānī	1
90	Ḳarīʿu'd-Dehr	1
91	Ebū'l-Müʾeyyed-i Belhī	1
92	Şems-i Ḫocendī	1
93	Ṭayyān	1
94	Rüşdī-yi Kāmī	1
95	Şeref-i Rāmī	1
96	Ḥakkāk	1
97	Refīʿüddīn-i Lübnānī	1
98	ʿİmāre	1
99	Ẓuhūrī	1
100	Mollā Benāʾī	1
101	Seyyid Şerīf-i Cürcānī	1
102	ʿİṣmetī	1
103	Ḥamīdüddīn-i Ḫvārezmī	1
104	Şemsüddīn-i Ṭebsī	1
105	Hindūşāh	1
106	Seyf-i Esferengī	1

107	Ḫaffāf	1
108	Nefʿī	1
109	Mīr Ḥaydar-ı Kāşī	1
110	İbnu'r-Rūmī (Ebū'l Ḥasan ʿAlī)	1
111	Vālihī	1
112	Muḫtārī	1
113	Güvāhī	1
114	Aḥmed-i Kirmānī	1
115	Minūçihrī	1
116	Reşīd-i Vāṭvāṭ	1
117	Meylī	1
118	Aşmaʿī	1
119	Mecīr-i Bilḳānī	1
120	Pīrūz-ı Maşrıḳī	1
121	Behrāmī	1
122	Kemāl-i Ġıyāş	1
123	Ḥüseyn-i Şenāyī	1
124	Şeyḫ Fażlullāh	1
125	ʿAṭāyī	1
126	Mīr ʿAlāü'd-Devle-yi Ḳazvīnī	1
127	ʿAbdu'r-Raḥīm Ḫān	1
128	Zemaḫşerī	1
129	Emīr Muʿizzī	1
130	Ġavvāş	1
131	ʿİmād-ı Kātibī	1
132	Esīr-i Aḫsīketī	1
133	Mīr Ḥüseynī	1
134	Kisāyī	1
135	Ḳāsım-ı Günābādī	1
136	Aʿşā	1
137	İbnü'l-Muʿattiz	1
138	Feyzī-yi Hindī	1
139	Şāh Ṭāhir	1

140	Mirzā Sām	1
141	Pīre	1
142	ʿÖmer Ḫayyām	1
143	Bahāʾü'd-dīn Muḥammed	1
144	Tamāmī-yi Meşhedī	1
	Şāʿiri söylenmemiş beyitler[218]	39

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin faydalandığı kaynakların ve gösterdiği şâhid beyitlerin sayısı ve çeşitliliği, bize eserin kalitesi hakkında bir fikir vermektedir. Şerh edilen kısmın *Tuḥfe-yi Şāhidī*'nin sadece on beyitlik ilk kıtası olduğu düşünülünce şârihin ne kadar hassas ve derinlemesine bir şerh metodu izlediğini görebiliriz.

3. Nüshaları ve Nüsha Tavsifleri

3.1. Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'nin Nüshaları

Yaptığımız katalog taramalarında, eserin yurt içi ve yurt dışında bulunan 19 nüshasını tespit edebildik. Tespit edebildiğimiz nüshalar şunlardır:

Sıra	Bulunduğu Kütüphane	Bulunduğu Kolleksiyon	Arşiv No	Durumu
1	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi	Burdur İl Halk Kütüphanesi	15 Hk 834/2	Temin edildi. Taʿribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü.
2	İstanbul	Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	685	Temin edildi. **Üzerinde çalışıldı**
3	Kum-İran	Kitabhane-yi Umûmî-yi Hz. Ayetullâh Necefî Maraşi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	4006	Katalogdan bulundu. Taʿribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü

[218] Şârih, 39 beytin şâirini belirtmeden, "*bir şāʿir dimiş"* şeklinde ifade ederek şâhid beyti vermiştir.

4	Kum-İran	Kitabhane-yi Umûmî-yi Hz. Ayetullâh Necefî Maraşi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	199	Katalogdan bulundu. Taʿribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü
5	Fransa	Fransa Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Sainte-Genevieve	Katalogdan bulundu Taʿribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü
6	Kahire-Mısır	Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Timuriye 122	Temin edilemedi
7	Kahire-Mısır	Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Talat 39	Temin edilemedi
8	Kahire-Mısır	Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Timuriye 5	Temin edilemedi
9	Kahire-Mısır	Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	176	Temin edilemedi
10	Avusturya	Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	A. F. 352(15)	**Temin edildi Taʿribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü**
11	Avusturya	Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Mxt. 394b	Temin edildi **Üzerinde çalışıldı**
12	Tunus	Tunus Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	9593	Katalogdan bulundu Muhtasar eserlerden olduğu görüldü.

13	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi	Burdur İl Halk Kütüphanesi	15 Hk 1328	Temin edildi Ta'ribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü
14	Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi	Orhan Camii Koleksiyonu	16 Or 595/2	Katalogdan bulundu Muhtasar eserlerden olduğu görüldü
15	Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi	Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi	05 Ba 1201	Temin edildi **Üzerinde çalışıldı**
16	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	19 Hk 4571	Temin edildi Ta'ribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü
17	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	Esad Efendi	3226	Temin edildi **Üzerinde çalışıldı**
18	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	Köprülü	685 k. III.	Temin edildi **2.sıradaki yazmayla aynı olduğu görüldü**
19	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	Nadir Eserler Kütüphanesi	XX(1895118.1)	Temin edildi Ta'ribü'ş-Şâhidî adlı eser olduğu görüldü

Tespit edilen nüshaların, öncelikle çeşitli kataloglardan ve yayınlanmış bazı makalelerden yola çıkarak ön incelemelerini yaptık. Bazı nüshaların, yine ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī tarafından, *Tuḥfe-yi Şāhidî*'ye yapılmış Arapça bir şerh olan

Ta'ribü't-Tuḥfetü'ş-Şāhidī ya da kısaca *Ta'ribü'ş-Şāhidī* olarak bilinen eserle karıştırılmış olduğunu gördük.

Yaptığımız bu ilk inceleme neticesinde, tez çalışmamız için uygun olduğunu gördüğümüz nüshaları temin etmeye çalıştık. Tespit edebildiğimiz nüshalardan sadece Mısır'da bulunan dört nüshaya ulaşma imkânımız olmadı. Kahire Yunus Emre Enstitüsü vasıtasıyla iletişime geçmemize rağmen, genel olarak Mısır'daki karışıklıklar nedeniyle bu nüshalara ulaşamadık.

Yurt içinden ve yurt dışından temin ettiğimiz nüshalardan bir kısmının da yanlış kaydedilmiş ya da *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'nin muhtasarı veya fihristi olarak hazırlanmış küçük risaleler olduğu görüldü. Yanlış kaydedilmiş bu nüshalar http://www.yazmalar.gov.tr/ adresi üzerinden Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bildirildi.

Sonuç olarak temin ettiğimiz nüshalardan sadece dört tanesinin, tez çalışmamızın konusu olan ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī'nin *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'si olduğu görüldü ve tenkitli metin bu nüshalar esas alınarak hazırlandı. Bu dört nüsha şunlardır:

1. İstanbul, Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Arşiv no:685

2. İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Arşiv no: 3226

3. Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, Arşiv no: 05 Ba 1201

4. Avusturya-Viyana, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv no: Mxt. 394 b

3.2. Nüsha Tavsifleri

3.2.1. İstanbul, Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Arşiv no:685

Cilt: Vişne rengi, meşin, şemseli, zencirekli, miklepsiz.

Ölçüleri: 20.5 X 13 (15 X 7.7) cm ebadında.

Müstensih: Muṣṭafā ed-Diyārbekrī

İstinsah Tarihi: 23 Recep 1086 H./13 Ekim 1675 M.

Varak Sayısı, Satır Sayısı, Hat ve Kâğıt Özellikleri: 113 varak, 19 satırlık tâlik hat kullanılmış. Siyah mürekkep kullanılmış, söz başları ve Şâhidî'den alınan beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca açıklanan kelimelerin üzeri kırmızıyla çizilmiştir. Kâğıt, saykallıdır.

Baş: Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā ḫayri ḫalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi ecmaʿīn emmā baʿdu sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl rācī-yi tevfīḳ-ı rabb-i Hādī ʿAbdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī bu vechle taʿbīr-i merām ve bu ṭarz ile tevcīh-i kelām ider ki eyyām-ı şebābda ki muḳaddeme-yi her feṭ-i bābdur taḥṣīl-i zebān-ı Fārsī'ye gūşiş ve derk-i luġāt ü meʿānīsine verziş olunurdı...

Son: Deḳāyıḳ'da meẕkūrdur ki hemī taḳrīr içündür muḳarrer diyicek yirde ʿAcem hemī dir ve Firdevsī'niñ enguşterī beytini īrād eyledügi taḥḳīḳden ḫālīdir feteʾemmül **Zidāy** zidūdenden fiʿl-i emrdir pası zāyil eyle dimekdür bu kelime inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı tāsiʿada şerḥ olunur.

Ferâğ kaydı: Ketebehu el-faḳīr Muṣṭafā ed-Diyārbekrī fīṣelāṣe ve ʿışrūn Recebü'l-müreccb sene sitte ve ṣemānūn ve elf.

3.2.2. İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Arşiv no: 3226

Cilt: Kahverengi meşin, basma şemseli, miklepsiz.

Ölçüleri: 21 X 15.3 (14 X 7.8) cm.

Müstensih: ?

İstinsah Tarihi:? (XVIII. yüzyılda istinsah edildiği düşünülüyor)[219]

Varak Sayısı, Satır Sayısı, Hat ve Kâğıt Özellikleri: 128 varaklık bu mecmuada 1b-114a varaklarını işgal eder. 17 satırlı tâlik hat ile yazılmıştır. Mürekkep siyahtır. Şâhidî'den alınan beyitler, söz başları ve şerh edilen Farsça kelimeler kırmızı ile yazılmıştır. Kâğıt, saykallıdır.

---

[219] Nazif Hoca, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Baġdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., s.136, İstanbul, 1961.

Baş: Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā ḫayri ḫalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi ecmaʿīn emmā baʿdu sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl rācī-yi tevfīḳ-ı rabb-i Hādī ʿAbdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī bu vechle taʿbīr-i merām ve bu ṭarz ile tevcīh-i kelām ider ki eyyām-ı şebābda ki muḳaddeme-yi her fetḥ-i bābdur taḥṣīl-i zebān-ı Fārsī'ye gūşiş ve derk-i luġāt ü meʿānīsine verziş olunurdı...

Son: Deḳāyıḳ'da meẕkūrdur ki hemī taḳrīr içündür muḳarrer diyicek yirde ʿAcem hemī dir ve Firdevsī'niñ enguşterī beytini īrād eyledügi taḥḳīḳden ḫālīdir fete'emmül **Zidāy** zidūdenden fiʿl-i emrdir pası zāyil eyle dimekdür bu kelime inşā'allāh ḳıṭʿa-yı tāsiʿada şerḥ olunur.

Ferâğ kaydı: Yoktur

3.2.3. Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, Arşiv no: 05 Ba 1201

Cilt: Çaharkuşe meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva bir cildi vardır.

Ölçüleri: 22.5 X 13 (16.5 X 7.5) cm.

Müstensih: ?

İstinsah Tarihi:?

Varak Sayısı, Satır Sayısı, Hat ve Kâğıt Özellikleri: Yazma 93 varaktır. 27 satırlı sülüs hat ile yazılmıştır. Mürekkep siyahtır. Şâhidî'den alınan beyitler ve söz başları kırmızı ile yazılmıştır. Şerh edilen Farsça kelimelerin üzeri kırmızıyla çizilmiştir. Kâğıt, su yolu filigranlıdır.

Baş: Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm rabbi yessir el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā ḫayri ḫalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi ecmaʿīn emmā baʿdu sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl rācī-yi tevfīḳ-ı rabb-i Hādī ʿAbdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī bu vechle taʿbīr-i merām ve bu ṭarz ile tevcīh-i kelām ider ki eyyām-ı şebābda ki muḳaddeme-yi her fetḥ-i bābdur taḥṣīl-i zebān-ı Fārsī'ye gūşiş ve derk-i luġāt ü meʿānīsine verziş olunurdı...

Son: Deḳāyıḳ'da meẕkūrdur ki hemī taḳrīr içündür muḳarrer diyicek yirde ʿAcem hemī dir ve Firdevsī'niñ enguşterī beytini īrād eyledügi taḥḳīḳden ḫālīdir **Zidāy**

zidūdenden fiʿl-i emrdir pası zāyil eyle dimekdür bu kelime inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı tāsiʿada şerḥ olunur.

Ferağ Kaydı: Yoktur

3.2.4. Avusturya-Viyana, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv no: Mxt. 394 b

Cilt: ?

Ölçüleri: 23 X 12 (15 X 6.3) cm.

Müstensih: ?

İstinsah Tarihi:?

Varak Sayısı, Satır Sayısı, Hat ve Kâğıt Özellikleri: 92 varak. 23 satırlı nestâlik hat ile yazılmış. Kâğıt özellikleri bilinmiyor.

Baş: Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm rabbi yessir el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā ḫayri ḫalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi ecmaʿīn emmā baʿdu sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl rācī-yi tevfīḳ-ı rabb-i Hādī ʿAbdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī bu vechle taʿbīr-i merām ve bu ṭarz ile tevcīh-i kelām ider ki eyyām-ı şebābda ki muḳaddeme-yi her feṭḥ-i bābdur taḥṣīl-i zebān-ı Fārsī'ye gūşiş ve derk-i luġāt ü meʿānīsine verziş olunurdı...

Son: Deḳāyıḳ'da meẕkūrdur ki hemī taḳrīr içündür muḳarrer diyicek yirde ʿAcem hemī dir ve Firdevsī'niñ enguşterī beytini īrād eyledügi taḥḳīḳden ḫālīdir Zidāy zidūdenden fiʿl-i emrdir pası zāyil eyle dimekdür bu kelime inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı tāsiʿada şerḥ olunur.

Ferağ Kaydı: Yoktur

3.3. Nüshaların Şeceresi

Tenkitli metin neşri çalışmamıza esas olarak kullandığımız dört nüsha vardır. Bu nüshalar şunlardır:

1. İstanbul, Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Arşiv no:685 **(M)**

2. İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Arşiv no: 3226 **(E)**

3. Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, Arşiv no: 05 Ba 1201**(B)**

4. Avusturya-Viyana, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv no: Mxt. 394 b **(A)**

Maalesef elimizdeki nüshalardan sadece bir tanesinin, Mehmed Asım Bey 685 numaralı nüshanın (**M**) ferağ kaydı bulunmakta, diğerlerinde istinsah tarihi ve müstensihe dair bir kayıt bulunmamaktadır. M nüshası, 1086/1675 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserin 1078/1667 yılında telif edildiği düşünülürse, istinsah tarihiyle telif tarihi arasında 8 sene gibi kısa bir zaman olduğu görülür. Ayrıca nüsha, müellif hayattayken, ölümünden 15 sene önce istinsah edilmiştir. Nazif Hoca, Esad Efendi 3226 numaradaki nüshanın **(E),** XII./XVIII. asırda istinsah edilmiş olabileceğini söylemişse de bu kanaate nasıl vardığını belirtmemiştir.[220]

Nüshalardaki ortak hatalara baktığımızda **E** nüshası ile **M** nüshasının; **A** nüshası ile de **B** nüshasının aynı koldan geldiğini söyleyebiliriz. Nüshalardaki eksikliklere baktığımızda da aynı gruplanmayı görüyoruz.

E ve **M** nüshalarında olup da **A** ve **B** nüshalarında eksik olan kısımlardan bazıları:

*... baʿż-ı eʿizze-yi kirām ol evrāḳ-ı bī̇intiẓāma vāḳıf olıcaḳ tebyī̇żine işāret ü iḳdām eyledi "**işāretine iṭāʿat ve istidʿāsına icābet olunup tebyī̇ż olundı"...*** (Tırnak işareti içinde koyu olarak kısım **A** ve **B** nüshalarında yoktur.)

*Ki Kūh-i kelān "**dī̇dem**" ezseng-i ḫurd* (**Dī̇dem** kelimesi **A** ve **B** nüshalarında yazılmamıştır. Kelimenin eksikliği vezni de bozmaktadır.)

*...Rūd birḳaç maʿnāsı vardır biri çaydır cūy ile farḳı budur ki rūd cūydan büyükdür ve aḳan ṣudur cūy rūddan küçükdür ve cāri olan ṣunıñ yiridir "**niteki Türkī̇de çay ile ırmaḳ böyledir çay büyük ṣudur ve ırmaḳ andan küçükdür lākin ırmaḳ cārī̇ olan ṣudur çay anıñ yiridir**" ḳuruduḳda ḳuru çay dinür ırmaḳ dinmez...* (Tırnak içinde ve koyu olarak verilen kısım **A** ve **B** nüshalarında yoktur.)

[220] Nazif Hoca, agm., s.136.

*...esb-güş daḫı dinür aṣl üzerine bu kelime de taṣarruf olunmuşdur taʿrīfde bā fāya vü kāf yāya ḳalb olunup isfīyūş dinilmişdir "**ve ġayr-ı taʿrīfde kāfi yāya tebdīl idüp esbiyūş dinilmişdir**"...* (Tırnak içinde ve koyu olarak verilen kısım **A** ve **B** nüshalarında yoktur.)

Yukarıdaki ortak hatalara bakıldığında **A** ve **B** nüshalarının aynı koldan geldiğini söyleyebiliriz.

A ve **B** nüshalarında olup da **E** ve **M** nüshalarında eksik olan kısımlardan bazıları:

Dermen meniger tā digerān çeşm nedārend
K'ez dest-i gedāyān netuvān kerd ṣavābī

(Yukarıdaki beytin tamamı **A** ve **B** nüshalarında varken **E** ve **M** nüshalarında yoktur.)

*...ikisi daḫı ferkenden lafẓından **"yā ferkendīden lafẓından"** meʾḫūẕdur ki ırmaḳ ḳazmaḳ maʿnāsınadur...* (Tırnak içinde koyu olarak verilen kısım E ve M nüshalarında yoktur.)

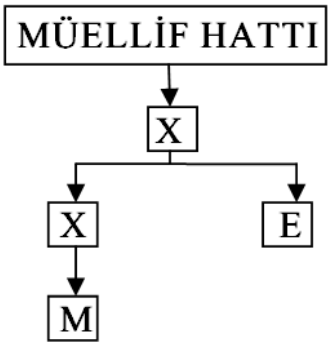
*...mān mānistenden meʾḫūẕdur mānend maʿnāsına mānisten beñzemek maʿnāsınadur maʿnā-yı terkībīsi **"degirmene beñzeyici dimekdür"** degirmene müşābih olmaġın āsmān dinildi...* (Tırnak içinde koyu olarak verilen kısım E ve M nüshalarında yoktur.)

*...ferāmūş olan nesneyi **"ẕikr idüp"** bir kimseye ẕikr itdürir ise ziHindūstān fīlrā yād-ı dād dinür...* (Tırnak içinde koyu olarak verilen kısım E ve M nüshalarında yoktur.)

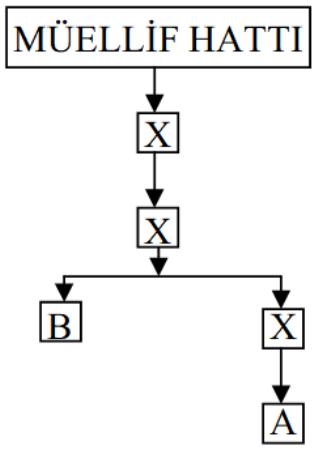
Yukarıdaki ortak hatalara bakıldığında **E** ve **M** nüshalarının aynı koldan geldiğini söyleyebiliriz.

E ve **M** nüshalarını karşılaştırınca, **M** nüshasındaki eksikliklerin ya da müstensih tarafından unutularak atlanan kelime, satır ve beyitlerin daha fazla olduğunu görüyoruz. Diğer üç nüshada bulunan fakat **M** nüshasında müstakil olarak bulunmayan 8 kelime, 1 satır kadar nesir ve 2 beyit vardır. Bunun yanında diğer nüshaların tamamında olup da **E** nüshasında yazılmamış herhangi bir kelime ya da beyit yoktur. Bu durumu göz önünde tutarak, aynı kolbaşından geldiğini düşündüğümüz bu iki nüshadan **M** nüshasının **E**

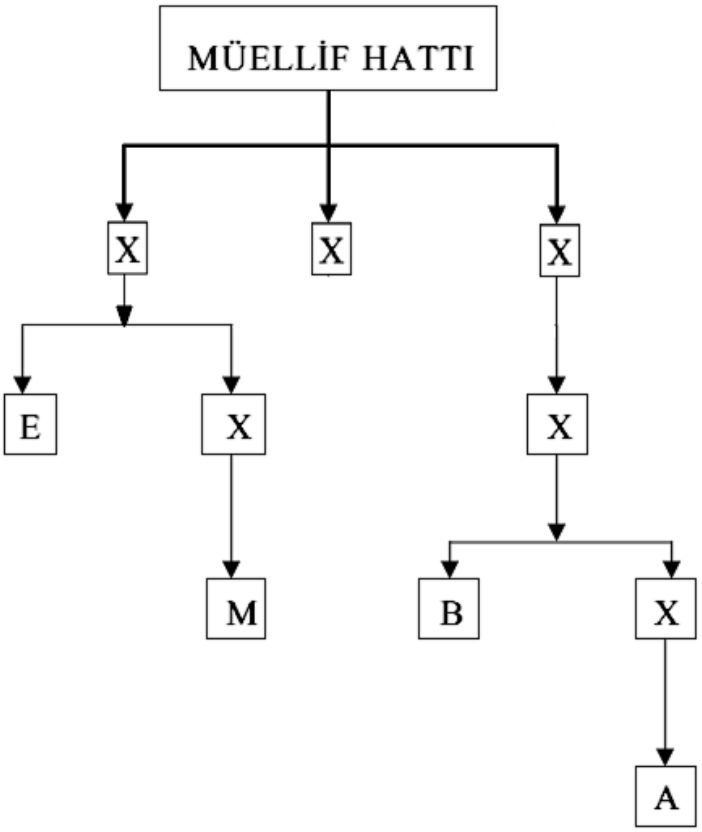
nüshasına göre, müellif nüshasına en azından bir fazla vasıta ile bağlandığını söyleyebiliriz. Bu durumda, bu iki nüshanın şeceresinin şöyle olduğunu söyleyebiliriz:

Aynı kol başından geldiğini düşündüğümüz **A** ve **B** nüshalarını karşılaştırdığımızda, **A** nüshasının çok daha fazla eksiğe ve hataya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hatta 80a varağında başka bir sözlükten istinsah yapılmıştır. Her iki nüshanın da **E** ve **M** nüshalarına göre çok daha fazla hata ve eksiklerinin olması, bu nüshaların müellif hattına çok daha fazla vasıtayla bağlanmış olabileceğini düşündürüyor. Bu durumda bu iki nüshanın şeceresi şöyle olabilir:

Ortak hatalar, müstakil hatalar, nüshalardaki eksiklikler veya fazlalıklar göz önünde bulundurulduğunda nüsha şeceresinin şu şekilde olabileceğini düşünüyoruz:

MÜELLİF HATTI
X
X
X
E
X
X
M
B
X
A

4. Tenkitli Metnin İmlâsı İle İlgili Hususlar

4.1. Metin İçindeki Arapça/Farsça İbâreler ve Dipnotlardaki Açıklamalar

-Tez çalışmamızda, âyet ve hadîslerden yapılan iktibaslar, metin içinde tırnak (“ ”) işareti içinde ve koyu harflerle gösterilmiştir. Bu iktibasların meâl ve tercümeleri ise dipnotta verilmiştir. Âyetin ya da hadîsin tamamı iktibas edilmemiş olsa da dipnotta tam hâllerinin meâl ve çevirileri verilmiş; iktibas edilen kısım metinde olduğu gibi tırnak içinde ve koyu harflerle gösterilmiştir. Âyetlerden yapılan iktibasların meâlleri Türkiye Diyanet Vakfı adına bir komite tarafından hazırlanan *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli’* nden alınmıştır.[221]

DerNubī bi’şnev beyāneş ezḪudā
Āyet-i “**eşfaḳne en yahmilnehā**”[222]* **

---

* Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar “**bunu yüklenmekten çekindiler**”, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. (Ahzâb 72.)

** Nubî (Kur’ân-ı Kerîm)’deki, “**Bunu yüklenmekten çekindiler.**” âyetinde Allâh’ın (CC) beyanlarını dinle.

Metinde iktibas edilmiş tek hadîs için de aynı yöntem kullanılmıştır.

Cubbeyī “**ḫayru’s̱-s̱iyābi’l-bıyż**”* ʿālimrā bebīn
Z’ānki ūrā derteh-i dürrāʿe rengīn esterest[223] **

---

* İbnu Abbas (RA) anlatıyor: Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “**Elbisenizin hayırlısı beyaz renkli olanıdır.**” Beyaz elbise giyiniz. Ölülerinizi de beyaz kumaş ile kefenleyiniz.” (Tirmizî, Cenaiz 18; Ebû Dâvûd, Tıbb 14.)

** Âlimin, “**Elbiselerin en hayırlısı beyaz olanıdır.**” (sırrını yansıtan) cübbesine bak! Ondan dolayıdır cübbesinin altı katır rengindedir.

---

[221] *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, (Haz.: Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Mustafa Çağrıcı-Sadrettin Gümüş-Ali Turgut), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
[222] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 16a.
[223] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 80b.

-Metinde geçen Farsça ve Arapça cümle ve ifadeler tırnak işaretiyle gösterilip tercümeleri dipnotta verilmiştir.

Şutur-gurbe *nīk ü bede müştemil olan nesnedür ʿArabīde "**mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru**"* didikleri meṣelden meʾḫūẕdur aṣlı budur ki bir bedevīnüñ bir bedḫūy devesi girīzān olup yemīn ider ki bulursam bir dirheme ṣatmazisem ʿavretim boş olsun deveyi bulduḳda itdügi yemīne peşīmān olur ṭalāḳ vāḳıʿ olmamaḳ içün ḥīle-yi şerʿiyye idüp gerdenine bir gurbe aṣup bāzāra ṣatmaġa çıḳarur bahāsın ṣoranlara şutur bir dirheme ve gurbe biñ dirheme ikisin bir ṣafḳa ile ṣatarın diyü cevāb virür idi müşterīler bu bahāyı işitdikde "**mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā**"** dirler idi Zemaḫşerī emṣālinde böyle rivāyet itmişdür ki "**mā erḫaṣe'l-cemele levlā el-hirru yurvā̱ en-nāḳate levlā es-sinnevr şerede liaʿrabiyyin baʿīrun neẕere leyubeyyiʿanehu bidirhemin in vecedehu ṣumme nedime ferabaṭa fīʿunuḳihi hırren ve ceʿale yunādīʾl-baʿīra bidirhemin veʾs-sinnevr bimiʾeteyni ve yurvā̱ bielfin ebīʿuhumā illā māʿan feḳīle ẕālike yuḍrabu limerġūbin ʿanhu lāyufāriḳuhu**"[224] ****

---

* Ne ucuz deve. Kedi olmasaydı.

** Ne ucuz deve. Boynundaki melun olmasa idi.

*** Ne ucuz deve (cemel) kedi (hirr) olmasa; bu söz "ne ucuz deve (nâka) kedi (sinnevr) olmasa şeklinde de rivayet edilir. Bir bedevînin devesi (baʿîr:erkek deve) kaçmıştı, bulduğunda onu bir dirheme satmaya yemin etmişti, sonra pişman olup devenin boynuna bir kedi bağladı ve deveyi bir dirheme kediyi ise iki yüz dirheme -bin dirhem olduğu da rivayet edilir- satacağını duyurdu. Ancak ikisini birlikte satacağını ifade etti. Bu söz, istenilen şeylerin ayrılmadan satılmasına mesel olarak söylenilir.

4.2. Tenkitli Metin Oluşturulurken Çeviriyazıda Takip Edilen Usûl.

Harf inkılabından sonra başlayan Arap harfli metinlerin neşrinde görülen imlâ tutarsızlıkları uzun yıllar boyunca konuyla ilgili bilim adamlarını meşgûl etmiş; konuya ilişkin farklı uygulamalar günümüze kadar süregelmiştir. İsmail Ünver'in,

---

[224] ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, agy., v. 87a-87b.

"Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"[225] adlı makalesinde teklif ettiği usûller bilim dünyasında büyük oranda kabul görüp uygulansa da çeviriyazı ile ilgili sorunlar günümüze kadar tam anlamıyla çözülmüş değildir. Konuyla ilgili olarak, 2008 yılında Kayseri'de İsmail Ünver adına imlâ konulu bir sempozyum düzenlenmiş; birçok bilim adamı konunun çeşitli yönlerini ele alan tebliğler sunmuşlardır.[226] Bu sempozyumda çeşitli bilim adamları, klâsik metinlerin imlâsına dair önemli tespitlerde ve tekliflerde bulunmuşlardır. Bu tebliğlerden önemli bir kısmı akademik bir dergide 2008 yılında yayınlanmıştır.[227] 2010 yılında da kitap olarak basılmıştır.[228] Tenkitli metni kurmaya çalışırken, yaptıkları çalışmalarla çeviriyazıda ülkemiz genelinde belli bir ortak anlayışın oluşmasını sağlamış çeşitli bilim adamlarının görüşleri çerçevesinde oluşmuş ve Eski Türk Edebiyatı sahasında çalışan bilim adamlarının genel olarak üzerinde ittifak ettiği ilmî neşir usûlleri doğrultusunda hareket edip aşağıda belirtilecek istisnâî durumlar haricinde yaygın olarak kullanılan çeviriyazı sistemine uyacağız. Bu şekilde, daha önce üniversitemiz bünyesinde ve çoğunlukla da Atabey Kılıç danışmanlığında yürütülüp tamamlanmış tezlerle de bir imlâ birlikteliği sağlamayı amaçlıyoruz.

- Arapça harf-i cerler (fî, min, bi, ʿalā, ilā, maʿa, ʿan, li vs), Türkçedeki ek fonksiyonu ile kullanıldığında kelimeyle birleştirilecektir:

Fīʿunuḳihi, fīcevābihi, fīMecmaʿi'l-Fürs, minfīʿlihi, minlafẓi, minḳabīli, bievtārin, bielfīn, ʿalāḫayri, ʿalāraġmihi, ʿalāḫilāfi'l-ḳıyās, ilābaʿżihim, ilāismihi, ilāmuḥarabeti, maʿa'lhā', ʿanḳarīb, ʿanZifāngūyā, lihaẕā, liecli.

- Harf-i cerler bir kelimeye harf-i ta'rîf (elif-lâm) vasıtasıyla bağlanmışsa izâfet durumu ve çizgiler korunmuştur:

Fī'l-cümle, fī'l-ḥāl, mine't-taḳvīmi, mine'l-cundiyyeti, bi'l-ʿarż, bi'l-muvaḥḥedeti, ʿale'l-külli, ʿale'l-Ḳuṭṭi, ʿani'd-desti, li'l-cundi, li'l-mevcūdi, li'l-iʿtiḳādi.

-Arapça ön ek konumundaki olumsuzluk edatları (lā, lem) isim ve fiillere çizgisiz olarak eklenmiştir:

---

[225] İsmail Ünver, *"Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler",* Türkoloji Dergisi, C. 2, S. 1, 1993, s.51-89.

[226] II. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına), 15-16 Mayıs 2008, Kayseri.

[227] Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına -The Serial of Special Volumes- İmlâ/Ortographic), (Editörler: Prof. Dr. Atabey Kılıç, Sibel Üst), Fall 2008.

[228] II. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına), 15-16 Mayıs 2008 Kayseri, (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Atabey Kılıç, Dr. Abdülkadir Dağlar, Dr. Ahmet Tanyıldız, Arş. Gör. Kezban Paksoy, Okt. Zehra Gümüş), Erciyes Üniversitesi Yayınları No. 181, Kayseri, 2010.

Lāyeḫfā, lāyeslemu, lābiġayrihi, lemyelid, lemyūled, lemtuṣaddaḳ.

- Farsça kelimelerde ek görevindeki ön ve son edatlar (der, ez, zi, ber, bā, rā, be vs) çizgi olmaksızın kelimelere eklenmiştir. Ön edatların özel isimlerden önce gelmesi durumunda yine çizgisiz biçimi tercih edilmiş ve ancak özel ismin baş harfi büyük yazılmıştır:

Derāvāz, dergūş, der'ālem, derŞıfāhān, ezḪudā, ezşumā, ezdervîş, zireh, ziāteş, ziîrān, berdehen, berçeşm, bercān, bāpuser, bāḫıred, bādest, mestrā, dehırrā, lebrā, beser, bederyā, bebāġ.

- İsim ve fiillerden önce gelen ek görevindeki Farsça olumsuzluk edatları (bî, nā, me, ne) çizgi olmadan kelimelere eklenmiştir:

Bîkulāh, bîpā, bîtevaḳḳuf, nāgehān, nāhuşūmend, nāpāk, merev, mekun, meniger, netuvān, neşinās, netābed.

-Farsçada çoğunlukla aynı iki kelime arasına gelen (ā, be) gibi edatlar, çizgi olmadan yazılmıştır:

Destādest, pesādest, girdāgird, dembedem, derbeder.

-Farsçada "ender" edatı -e (datif) ve -de (lokatif) eki görevi ile "içine, içinde, içeri" anlamlarıyla kullanılması dolayısıyla ayrı yazılmıştır:

Ender perde, ender cebîn, ender serāy, ender cūy.

- Bazı Farsça kelimeler, metnin Farsça kısımlarında asıl şekilleriyle kullanılmış, Türkçe kısımlarda ise dilimizdeki yaygın/galat şekilleriyle kullanılmıştır:

- dūst (Farsça) > dost (Türkçe)

Dūstan hemçü āb reh-siperend
K'ābhā pāyhā-yı yek-digerend

- pūst (Farsça) > post (Türkçe)

Ḫalvet ezaġyār bāyed ne ziyār
Pūstîn behr-i Dey āmed ne Bahār

- henūz (Farsça) > henüz (Türkçe)

Tuyī ki nīst ʿiẕār-ı tu muşk sūde henūz
Menem k'ezāteş-i dunyā nedīde dūd henūz

- kūr (Farsça) > kör (Türkçe)

Buved tārīkī-yi şebhā-yı deycūr
Beçeşm-i kūr-müşān sürme-yi nūr

Faḳīr yarasa ḫilḳatine müşāhede itdim gördüm ki anıñ ile şıçan mābeyninde farḳ ancaḳ ḳanatdur ve lihaẕā Türkīde kör şıçan daḫı dinür

-İlk sesi zamme ile olan bazı Arapça kelimeler, metnin Arapça ve Farsça kısımlarında asıl biçimi olan dar yuvarlak kalın (u) şekilleriyle kullanılmıştır. Türkçe kısımlarda ise dilimizdeki yaygın/galat telaffuzlu (o/ö) şekilleri kullanılmıştır

- ʿumr (Arapça/Farsça) > ʿömr (Türkçe)

Bādā şumār-ı ʿumr-i tu çendān bekām-i tu
K'āyed birūn zişūret-i bīdu duvist-i dem

Ve sinīn-i ʿömri erbaʿīne vāṣıl olmamışiken belde-yi Lāhōr'da raḥmet-i Rabbü'l-ʿālemīne intiḳāl itdi.

- ʿuẕr (Arapça/Farsça) > ʿöẕr (Türkçe)

Ādem ezfirdevs ü ezbālā-yı heft
Pāy-māçān ezberā-yı ʿuẕr reft
Beāvāz-ı ḥazīn çun ʿuẕr-ḫᵛāhān
Revān kerd īn ġazelrā derSipāhān

- ṣuḥbet (Arapça/Farsça) > ṣoḥbet (Türkçe)

Ḫᵛāhī ki berneḫīzedet ezdīde rūd-i ḫūn
Dil dervefā-yı ṣuḥbet-i rūd-ı kesān mebend

Evtār sebeb-i ṣoḥbet ü ʿişret olmaġıla ʿişret maʿnāsına da gelür.

- ʿUmer (Arapça/Farsça) > ʿÖmer (Türkçe)

Mışrāʿ-ı evvelde münādī ʿÖmer'dür ve ş̱ānīden murād ʿUṭārid'dür

- ʿUrfî (*Arapça/Farsça) > ʿÖrfî (Türkçe)*

Efsūs ki zūd ʿUrfî ezʿālem reft
Nādîde bekām-ı dünyî ezʿālem reft
Çun maʿnā-yı maḥż būd ezan guft ḫıred
Tārîḫ-i vefāt-ı "maʿnā ezʿālem reft"

Ve sinîn-i ʿömri erbaʿîne vāṣıl olmamışiken belde-yi Lāhōr'da raḥmet-i Rabbü'l-ʿālemîne intiḳāl itdi bu maḥalde Mevlānā ʿÖrfî bu münāsebet ile ẕikr olunmaġıla kitāb-ı mezbūrdan tercemesi ʿalāvechi'l-iḫtişār naḳl olunmaḳ münāsib oldı.

Metnin manzum kısımlarında vezin ve kâfiye zaruretiyle kelime ve terkiplerde birtakım tasarruflara gidilmesi gerekmektedir. Tenkitli metin oluşturulurken aşağıda belirtilen hususlar çerçevisinde hareket edilmiştir.

- Vezin gereği "vokalin vokale vaslı" durumlarında, ilk kelimedeki vokal düşürülerek yerine kesme işareti konmuştur:

Hîç ḫırfetrā bebîn k'în ʿaḳl-ı mā (< ki în)

Ān yekî ʿÎsā v'ān diger ḫar-sūl (< ve ān)

Bemen dād z'în gūne destār-ḫᵛān (< zi în)

Ve'z naẓar-ı çeşm-i bedeş güş-dār (< ve ez)

Dıraḫtî k'ez civānî kūj berḫāst (< ki ez)

Ve'r terāzū-yı āhenîn-düş est (<ve er)

-Vezin gereği "vokalin konsonanta vaslı" durumlarında birinci kelimenin konsonantın harekesi durumundaki vokal düşürülmüş ve yerine ikinci kelimenin konsonantının harekesi durumundaki vokal getirilip kesme işareti konmuştur:

Beḳavl-i duşmen peymān-ı dūst bi'şkestî (< be şikestî)

Bū ki būyî bi'şnevîm ezḫāk-i bustān-i şumā (< be şinevîm)

Bu'gşāy yā bekuş ki bemurdîm derḳafes (<be guşāy)

Ve'r guşāyed çunān ki nu'tvān best (< ne tuvān)

Pîş-destî kun ki nu'bved dest-pîşînrā bedel (<ne buved)

- Arapçada ecvef köklerin ism-i fâillerinde ve kelimelerin "fevâ'il" vezninde çokluklarında "hemze" değil "yâ" kullanılmıştır:

cāyiz (< cā'iz) *dāyim (< dā'im)* *dāyir (< dā'ir)*

ġāyib (< ġā'ib) *zāyil (< zā'il)* *zāyid (< Zā'id)*

deḳāyıḳ (< deḳā'iḳ) *ḥaḳāyıḳ (< ḥaḳā'iḳ)* *leṭāyif (< leṭā'if)*

şemāyil (<şemā'il) *neẓāyir (<neẓā'ir)* *ġarāyib(<ġarā'ib)*

- Metnin Arapça kısımlarında, konsonantlar ince sırada da olsa, ince dar yuvarlak vokal "ü" harfi kullanılmamıştır; onun yerine "u" harfi kullanılmıştır:

Ked bi'l-lisāni'l-Pehleviyyi maʿnāhu el-beytu ve Ḫudā maʿnāhu er-rabbu ve ked-ḫudā maʿnāhu rabbu'l-beyti ve ḳad yestaʿmilūnehu bimaʿnā'l mudebbiri fî'l-umuri.

Ve esāṭîru'l-belāġati tunseḫu lituderrese ve desātîru'l-ḥisbānāti tunseḫu ve't-tudresu.

Seyyid Şerîf-i Cürcānî Ḥāşiye-yi Müṭālaʿa'da didügümüzin ʿaksine ẕāhib oldı ʿibāreti budur "Ed-dustūr biżammi'd-dāli Fārisiyyun muʿarrebun el-vezîru'l-kebîrulleẕî yurcaʿu fîcemîʿi aḥvāli'n-nāsi ilā̱māyerā̱ ve aṣluhu ed-defteru'lleẕî cumiʿa fîhi ḳavānîni'l-mulki ve żevābıṭuhu"

- Metnin Farsça kısımlarında bazı Farsça kelimelerin Latin harflerine aktarılmasında "o" sesli imlânın yerine "u" harfli imlâ kullanılmıştır:

mîkuned (< mîkoned) *şud (< şod)* *buved (< boved)*

guft (< goft) *ḫurden (< ḫorden)* *burden (< borden)*

- Farsça kısımlarda, hâ-yı resmiyye ile biten kelimelerden sonra yâ-yı masdarî, yâ-yı vahdet veya fiilerden sonra şahıs eki geldiğinde hâ ile yâ arasındaki hemze "yâ"ya dönüştürülmüştür:

çeşmeyî (< çeşme'î) *neyî (< ne'î)* *pāyeyî (< pāye'î)*

hefteyî (< hefte'î) *endîşeyî (< endîşe'î)* *bāreyî (<bāre'î)*

II. BÖLÜM

TENKİTLİ METİN

[A1b] [B1b] [E1b] [M1b] Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm rabbi yessir[229]
el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ʿālemīn ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā ḫayri ḫalḳihi Muḥammedin ve ālihi ve ṣaḥbihi[230] ecmaʿīn emmā baʿd sākin-i zāviye-yi ḫumūl ve tārik-i ġavġā-yı redd ü ḳabūl rācī-yi tevfīḳ-ı Rabb-i Hādī 'Abdü'l-Ḳādir bin ʿÖmer el-Baġdādī bu vechle taʿbīr-i merām ve bu ṭarz ile tevcīh-i kelām ider ki eyyām-ı şebābda ki muḳaddeme-yi her fetḥ-i bābdur taḥṣīl-i zebān-ı Fārsī'ye gūşiş ve derk-i luġāt ü meʿānīsine verziş olunurdı bir müddet tetebbuʿ-ı luġātına ve tefehhüm-i mezāyā vü nikātına ṣarf olundı ibtidā-yı taʿallümde manẓūme-yi fāyiḳ-ı aḳrān ve meşhūr-ı devrān Mevlānā Şāhidī ki ʿaṣrında maʿārif-i Fārsī'ye şāh idi selāsetde āb-ı revān gibi olmaġıla ṭabīʿata çespān gelmiş idi keşret-i tetebbuʿ ile fehminde ḫāẕıḳ ve żabt u taṣḥīḥinde fāyiḳ olıcaḳ bir ṭarz-ı ʿacīb ve üslūb-ı ġarīb ile şerḥ itmişidim[231] aġleb-i lisān-ı Fārsī müfredātı şerḥinde müdmec ve mürekkebāt u ḍurūb-ı emşāli münāsebet ile żımnında müdrec olmuşıdı[232] **[B2a]** ve Tuḥfe-yi Ḥüsām luġatından ṭarḥ u mezīd itdügi elfāẓı tenbīh ve taḳrīb-i ifhām içün her kelime tefsīrinde tevcīh-i vecīh ve tercemeleri mābeyninde tercīḥ ve maḳbūl ü merdūd olanı taṣrīḥ iderdim yigirmi[233] yıl miḳdārı müsveddesi zāviye-yi nisyān ve kūşe-yi hicrānda ḳalmışdı[234] ḫālā ki[235] tārīḫ sene şemāniye ve sebʿīn baʿde'l-elfdür baʿż-ı eʿizze-yi kirām ol evrāḳ-ı **[M2a]** bī intiẓāma vāḳıf olıcaḳ tebyīżine işāret ü iḳdām eyledi işāretine iṭāʿat ve istidʿāsına **[E2a]** icābet olunup tebyīż olundı[236] lākin ḳable'ş-şürūʿ fī'l-maḳṣūdi evvelā[237] nāẓım Tuḥfe-yi Ḥüsāmiyye'den **[A2a]** ṭarḥ itdügi[238] kelimātı mesrūd idüp baʿdehu her kelimeniñ şerḥi āḫirinde nāẓımıñ Meşnevī'den getürdügi[239] mezīd-i menḳūd ve meskūtün-ʿanh olan kelimāt iki manẓūmede mevcūd olduġı[240] maʿlūm olmaḳ münāsib göründi **ḳavluhu fī'd-dībāceti**

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün)
Ne deñlü varısa[241] anda cevāhir[242]
Getürdüm bunda illā k'ola nādir

---

[229] Rabbi yessir (AB): -EM
[230] Ve ṣaḥbihi (AB): -EM
[231] İtmişidim (AB): İtmişdim (EM)
[232] Olmuşıdı (AB): Olmuşdı (EM)
[233] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[234] Ḳalmışdı (EM): Ḳalmışiken (AB)
[235] ki (EM): -AB
[236] işāretine iṭāʿat ve istidʿāsına icābet olunup tebyīż olundı (EM): -AB
[237] fī'l-maḳṣūdi evvelā (AB): - EM
[238] İtdügi (BEM): İtdigi (A)
[239] Getürdügi (BEM): Getürdigi (A)
[240] Olduġı (BEM): Oldıġı (A)
[241] Varısa (AB): Var ise (EM)
[242] Bu mısradan sonra gelen üç mısra, E ve M nüshalarında yazılmamış; yerine "ilā āḫiri'l-beyti'llezi baʿdehū" yazılmıştır.

Ḳodum anları k'isti'māli yoḳdur
Velī olmayan anda bunda çoḳdur

Kelimātı nefāsetde vü merġūbiyyetde[243] cevāhire teşbīh idüp müşebbehün-bihi müşebbeh üzerine ıṭlāḳı isti'āre-yi muṣarraḥa-yı muṭlaḳa ḳabīlindendür ya'nī Tuḥfe-yi Ḥüsām'da mevcūd olan kelimātı cümlesin bu kitābda īrād itdüm illā nādirü'l-isti'māl olan elfāẓı terk itdüm ḫafī olmaya ki īrād itmedügi kelimātda elfāẓ-ı müsta'mele çoḳdur niteki serdinden ma'lūm olur ve terk itdügi elfāẓ mecmū'ı iki yüz yigirmidür[244] **Rāy** 'Arabīdür tedebbür ü te'emmül **[B2b]** ma'nāsına **Pāhū** bā-yı Fārsī ile[245] degnek ü 'aṣā ma'nāsına[246] **Nem** çidür şebnem ma'nāsına **Dūġ** ayrandur meḫīż ma'nāsına **Erāk** 'Arabīdür misvāk aġacı ma'nāsına **Ling** kesr-i lām ve sükūn-ı nūn ile baldur ya'nī sāḳ ma'nāsına **Çek** ḳāḍı ḥüccetidür ta'rīb idüp şakk dinür **Tem** feṭḥ-i müşennāt ile göz perdesidür 'Arabīde sebel dinür **Ḫāşāk** çör çöb[247] **Ḫurşīd** güneşdür **Cuz** ġayr ma'nāsınadur **Siberk** bikesri's-sīn ve feṭḥi'l-bā ve sükūni'r-rā'i'l-mühmele ṣaru aġacdur **Nermūre** ṣalıncaḳdur 'Arabīde urcūḥa dinür **Süküṇdür** bir oyundur[248] degirmi dāyire çizüp ortasında oynayanlarıñ birisi olur **[M2b]** dāyireden ṭaşra **[E2b]** çıḳmadan kendini uranlarıñ ḳanġısını deperse anı yirine getürür **Merġazen** maḳbere vü yahūdī kilīsāsıdur **Nuġūşāk** küffār meẕāhibinden **[A2b]** bir meẕhebdür **Pejāvend** ḳapu mandalıdur **Kāvāk** içi boş mücevvef ma'nāsınadur[249] **Gurīçe** biżammi'l-kāf ḥücre ma'nāsınadur **Sevel** bifeṭḥateyn deve ṭabanıdur **Fāne** fā ve nūn ile çividür ki anıñla odun yararlar **Puġāz** żamm-ı bā-yı Fārsī ile[250] miṣluhu **Pīrāsten** deri dibāġat itmek ve aġac budamaḳ ve bezemek ārāsten ma'nāsına **Ḳābūl** dīvār üzerine yaġmurdan ṣaḳlamak içün yapdıḳları **Duşḫīm** sögmek şetm ma'nāsına **Nefrīn** bed-du'ā **Pere** kilīd dişi **Ḫarkeş** şoḳman ki ayaġa giyerler āteş ḳāfiyesinde gelür **Peşe** sivri siñek **Kemend** ma'rūfdur **Ferāmūş** ma'rūfdur **Ġarv** ḳamışdur ki 'Arabīde **[B3a]** ḳaṣab dinür **Fehe** gemi küregidür **Firesb** bikesri'l-fā ve feṭḥihā düger aġacı ki saḳf anıñ üzerine yapılur **Nemed** keçe ki 'Arabīde lebbād dinür **Buzġāle** oġlaḳdur **Şāşe** sidik bevl ma'nāsına **Buz** keçi ma'z ma'nāsınadur **Puşturm** ḳurdaşen marażıdur **Peryūn** demregū ki 'Arabīde ḳūbā dinür **Tekej** bifeṭḥateyn ve'l-efṣaḥ bi's-sīn mekānü'z-zā'ü'l-Fārsiyye üzüm çekirdegi **Heser** bifeṭḥateyn buzdur celīd

[243] Vü merġūbiyyetde (AB): -EM
[244] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[245] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[246] Ma'nāsına (BEM): Ma'nāsınadur (A)
[247] Çör çöb (BEM): Çör çöp (A)
[248] Oyundur (BEM): Oyundur ki (A)
[249] Ma'nāsınadur (AB): Ma'nāsına (EM)
[250] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)

maʿnāsına **Şārūc** sārūcdan muʿarreb alçudur ki ʿArabīde nūre dinür **Ḫancīr** çiriş tütüniniñ ḳoḳusudur ki pişirürken rāyiḥası yayılur **Kefcūk** eyer yumşaḳlığı **Çerb-dest** eli uzlu dimekdür **Pejej**[251] bifetḥi'l-bā ve'z-zā'i'l-Fārsiyyeyn şarp ʿaḳabedür ki **[E3a] [M3a]** zaḥmet ile geçilür **Guvājene** pervānedür ki şemʿ ile olur **Nev-bāve** turfanda yemiş **Sūfçe** ḫam ḳarpuz **Raḫt** maʿrūf **Nuhunben**[252] ḳapaḳ tencere ḳapağı gibi **Semārūġ** yumurda gibi başı yumru bir mantardur **Şenbelīd** ḥubūb cinsinden būydur ki ʿArabīde ḥulbe dinür **Kāflū** gönlek **Çerendū** yumuşaḳ kemik kemirdek ki ʿArabīde ġużrūf dinür **ʿUzyūn** bilek **Pek ü lek** küçüklenmek **Māḫ** ḳalb gümüş **[A3a] Kemā** ʿArabīdür mantar maʿnāsına **Mevīz-āb** ḳurı üzüm ṣuyı **Diye** kūy u ḳaryedür **Kūy** maḥalle vü zuḳāḳ **Kefçelīze** it balığı **Kirm** ḳurt ki ʿArabīde dūd dinür **Turāş** ʿArabīdür maʿrūf **Dānişmend** ʿālim maʿnāsına **Ḳūḥ**[253] nāehl ü cāhil **Rūḥ** Cibrīl-i emīndür ʿaleyhi's-selām **Şūje** ḫıştek **Ḫayū** tükrük **Befc**[254] aġız yarı ki söylerken ṣaçılur **Bād-reng** şinḫıyār **[B3b] Gāv-dum** bir nevʿ borıdur **Arpenīj** ṭarḫūndur **Rīj** nefs ārzūsı kām maʿnāsına **Çerḫişt** ʿaṣṣār mengenesi **Çāme** şiʿr ü naẓmdur[255] **Dūġbā** ayran aşı **Āsmāne** saḳfdur **Leşker-pijūh** cāsūsdur **Duḫter-ender** ügey ḳızdur **Sepīdār** ḳavaḳ aġacıdur **Ḫū** ḫulḳ u ʿādetdür **Ūmāc** pūte nişāne maʿnāsına **Fernās** ımızġanmış[256] yaʿnī uyḫusı gelmiş ağırlanmış kimse bunuñla ġāfil maʿnāsından kināye ederler **Ser-pās** çomaḳdur **Dās u delūs** ufaḳ defek **Keykenc** ṣu teresi ki ʿArabīde circīr dinür **Kenev-dāne** kendir toḫumı **Pūġenc** çörek otı[257] **Gezer** havuc ki ʿArabīde cezer dinür **[E3b] Suʿd** ṭopalaḳ otıdur **Ruḫ-bīn** ḳurut **Ḳanberīs** yoġurt ṭoraġı **Enbīş** çaç **Venā** yaban gügercini **Mejīde** bir oyundur **Rād [M3b]** cömerd ü seḫī **Dehre** naʿl-bend oraġı **Mevīze** sülügen ve ol nesnedür ki ʿavretler yüzlerine sürerler **Kurte** tegele ḳaftan **Lektār** bulamaç aşı **Yāre** bilezik **Dūdle** çelik oyunı **Se-dere** ṭoḳurcun oyunı **Engule** dügme iligi **Aḫgūze**[258] dügmedür **Neverd** çulhalar bezi üzerine ṣardıḳları aġacdur[259] **Per-meçīden**[260] ḳarvamaḳ[261] lems maʿnāsına **Dīze** mor rengidür **Çereb** yaġludur[262] **Rekve** ʿArabīdür matara maʿnāsına **Keşef** yaṣṣı bardaḳ ve ḳaplubaġa **Şīr-i mādiyān** at südidür **Rūle** kertenkele **Bābzen** kebāb çevirecek şişdür **Kefīz** kefgīr maʿnāsına **Kirbāsū** kertenkele

[251] Pejej (EM): Pej (AB)
[252] Nühünben (ABE): Nühünbaḳ (M)
[253] Ḳūḥ (BEM): Ḳūc (A)
[254] Befc (AEM): Yefc (B)
[255] Naẓmdur (ABE): Naẓm (M)
[256] Imızġanmış (BEM): Imızġanmaḳ
[257] Otı (ABE): -M
[258] Aḫgūze (EM): Aḫgūre (AB)
[259] Aġacdur (BE): Aġaçdur (AM)
[260] Per-meçīden (EM): Per-mecīden (AB)
[261] Ḳarvamaḳ (BEM): Ḳavramak (A)
[262] Yaġludur (BEM): Yaġlıdur (A)

Kevīz[263] muʿarrebi ḳafīzdür bir nevʿ **[A3b]** ölçekdür **Rān** uyluḳdur ki ʿArabīde faḫẕ dinür **Sīr** ṣarımsaḳdur **Vezīden** yel esmek **Murden** mevt ü ölmek maʿnāsına **Nāle** iñildü yaʿnī enīn **Yeng** ʿādet **Kū** ḳanı eyne maʿnāsına **Ḫāye** yumurda vü ṭaşaḳ **[B4a] Girev** rehin maʿnāsına **Mū-siturde** ṭaz baş demekdür **Nihān** gizlüdür **Kihbed** ṣarrāf u simsār **Aḫter-şinās** müneccimdür **Gumān-burden** ẓann itmek **Kāv** kāf-ı ʿArabī ile[264] ḳazmaḳ maʿnāsına ism-i maṣdar ve fiʿl-i emrdür **Evreng** taḫt-ı pādişāh **Dīhīm** tāc-ı pādişāh **Pīl-ġūş [E4a]** sūsen-i āzād didikleri münaḳḳaş sūsendür ki gök renklü gülleri vü ḳaraca noḳṭaları olur **Niyāyiş** duʿā vü şenā **Levīd** büyük ḳazan u tencere **Ḫāyegīne** ḳayġana **Kuvāre** biʾr-rāʾiʾl-mühmele seped ki anıñla mīve ṭaşırlar **Tiryān** çit ḳalbur **Dest-ās** el degirmeni **Ḫar-ās** at degirmeni **Lūġ** süt ṣaġmaḳ **Nāhīd** Zühre yıldızı **Kīr** ālet-i tenāsüldür yaʿnī ẕeker **Ferhiḫte [M4a]** edeblenmiş ve ögrenmiş gerek vaḥşī olsun gerek tosun olsun **Diremne** yavşan otıdur ki ʿArabīde şīḥ dinür **Germ-ābe** ḥammām u ılı ṣu **Cāvle** Pehlevīce gül ü verd **Ġonçe** maʿrūf **Ḫīrū** ḫaṭmī güli **Lāle** maʿrūf[265] **Veyd** yavı ḳılınmış **Nuvīd** muṣtuluḳ **Nihāle** puṣu ki içinde ṣayd içün gizlenür **Ḫebezdū** ṭoñuzlan böcegi **Şebgīr** ḥammām böcegi **Çeġāle** ḳuş dernegi **Ḫāla** ʿArabīdür vālide hemşīresi **Cem** Cemşīd didikleri pādşāhdur **Māle** bennāların bir āletidür **Şehd** ʿArabīdür gömeç balı **Segāle** it boḳıdur **Ferhānc** şol devekdür[266] ki yatururlar[267] ki köklenür **Teş** bıçḳu vü büyük keser ü balta **Pāşne** ökçedür ki ʿArabīde ʿaḳıb dinür **Ābā** aṣdur ṭabīḫ maʿnāsına **Yeşim** bir maʿrūf yeşil ṭaşdur **Ġang** ʿaṣṣārların yaġ çıḳaracaḳları ki teng-rūġan daḫı dinür **Dāş** kirec ve kiremid ve çölmek fırını **Yeşk** azu didikleri dişdür **Pīnū** keş **[A4a] Gītī** cihān ü dünyā **Kājīre** ʿuṣfur çiçegidür **[E4b] Ḫuşk-māz**[268] zā-yı muʿceme ile ṭutraḳ **Diz** ḳalʿa **Bun** dip **Kūn** göt **Rāsū** gelincik didikleri cānverdür **Gūrāb** ılġım ṣalġım **Şān** oġul balı **Mīv**[269] degek çubuġı tāk maʿnāsına ve her dal ki anda mīve biter **Tīv** ṭāḳat **Tīrāje [B4b]** ilegim ṣaġmal yaʿnī ḳavs-ı ḳuzeḥ **Kunde** tomruḳ **Dehle** bir otdur **Nūse** ilegim ṣaġmal **Peren** Ülker ü Ṣüreyyā **Kelendere** çāpük ü ḳuvvetlü ve gürbüz **Ḫarūhe** tilbe ki ḳuşcılar anıñla ḳuş oḳurlar **Ḳāb** aşuḳdur ki ʿArabīde kaʿb dinür **Jefek** göz çapaġıdur **Zebger** fiske **Dārḫāl** dikecek aġac **Duḫ** ḥaşīr ḳamışı **Şebeş** ʿArabīdür ṭuraḳ otıdur **Furuşk** ḫuşk ḳāfiyesinde **[M4b]** gelür üzüm dānesi **Kūḫek** üzüm ṣalḳımında olan küçük ṣalḳımlar **Keḫ** uşaḳlara dinür yaramaz

---

[263] Kevīz (ABM): Gevīz (E)
[264] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[265] **Lāle** maʿrūf **Veyd** yavı ḳılınmış **Nuvīd** muṣtuluḳ **Nihāle** puṣu ki içinde ṣayd içün gizlenür (EM): **Veyd** yavı ḳılınmış **Nuvīd** muṣtuluḳ **Nihāle** puṣu ki içinde ṣayd içün gizlenür **Lāle** maʿrūf (AB)
[266] Devekdür (EM): Degekdür (AB)
[267] Yatururlar (EM): Yaturur (AB)
[268] Ḫuşk-māz (AEM): Ḫuşkmār (B)
[269] Mīv (ABE): Mīve (M)

maʿnāsına **Luḫ** żamm-ı lām ile ḥaşīr sazı **Zehār** ḳasıḳ ki ʿArabīde ʿāne dinür **Kulūc** küt etmek ki kül üzerine düşer **Sekārū** poġaça didikleri etmek **Dād u sited** virme[270] alma yaʿnī viriş alış Guştī güreş ṭutmaḳ **Burnā** tāze yigit **Hem-nām** adaş **Rehvār** yorġa ṭavar **Esperīs** meydān **Rāh-zen** yol kesici **Sitām** at raḫtıdur **Būy** ḳoku vü rāyiḥa **Kirāmī**[271] ulu vü ʿazīz **Bāzinc** taḳdīm-i nūn ile şalıncaḳ ve oġlanlar oynamaġiçün beşiklerine aşdıḳları nesne **Ḫīm** yara vü cirāḥat **Ḫāmī** kemend ü ḳum yıġını **Būḳ** ʿArabīdür borı **[E5a]** maʿnāsına **Şād-kāmī** sevinmeklik **Sipihr-i gerdān** felek-i devvār **Supurī** tamām u kāmildür **ve ḳavluhu fī'd-dībāceti**

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ḳosañ egriyle[272] bir tāze nihāli
Büyüse ṭoġrılur m'añla miṣāli

Bu mażmūnı ḫamse-yi Niẓāmī'den almışdur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Dıraḫtī k'ez civānī kūj berḫāst
Çü ḫuşk u pīr gerded key şeved rāst[273]

[A4b] Ve ḳavluhu baʿdehu

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ya yiñi bardaġa kim ola ol ḫāk
Ḳoyasın bevli yumaḳ ide mi pāk

Bu mażmūnı Meṣnevī-yi Şerīf-i Mollā-yı Rūm'dan almışdur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Kūze-yi nev k'ū beḫud bevlī keşīd
Ān ḫabeṣrā āb nu'tvāned[274] berīd[275]

---

[270] Virme (BEM): Virme vü (A)
[271] Kirāmī (BEM): Kirāmī ve (A)
[272] Egriyle (AM): Egri ile (BE)
[273] Daha bir fidan iken eğri büyüyen bir ağaç, yaşlanıp kuruyunca doğrulur mu?
[274] Nu'tvāned (EM): Bu'tvāned (AB)
[275] Yeni dahi olsa bir çömlek içine çekerse sidiği; giderip temizleyemez su, o pisliği.

el-Ḳıṭʿatu'l-ūlā

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Tañrınıñ adıdurur Īzed ü Yezdān Ḫudāy
Daḫı buzurg ulu yol gösterici reh-numāy

[B5a] Nāẓım raḥmetu'llāh istikmāl-i ḫayr u bereket ve istitmām-ı[276] ʿāyide vü menfaʿat içün meşhūr olan ḥadīṯ-i şerīfiñ mażmūnuna ʿāmil olup tercemesiniñ ibtidāsını Ḫallāḳ-ı ʿālem ve Efrāzende-yi heft-ṭārem **[M5a]** ḥażretinüñ ism-i şerīfi ile müveşşaḥ u müzeyyen eyledi niteki dībācesiniñ ibtidāsını[277] böyle başladı ve Īzed ile Yezdān nāẓımıñ Meṯnevī'den getürdügi[278] ġarāyibindendür **Īzed** kesr-i hemze ve zā ile ẕāt-ı vācibu'l-vücūd ve ʿibādete müstaḥaḳḳ olan maʿbūda ʿalemdür ʿArabīde Allāh gibi merḥūm Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ'da zā meftūḥdur diyüp bu beyt ile[279] istişhād itdi

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Becā āmed ān vaʿde-yi Īzedī
Bizād ān puser pāk u dūr ezbedī[280]

Merḥūmuñ vech-i istidlāli **[E5b]** budur ki ḥarf-i zā kesre ile olursa beyt-i meẕkūr ʿuyūb-ı ḳāfiyeden sinād-ı tevcīh ile ki iḫtilāf-ı ḥareket-i māḳabl-i reviyyden ʿibāretdür maʿyūb olur lākin ʿilm-i ḳāfiyede mahāreti olan yārāna ḫafī degildür ki reviyy iki ḳısmdur biri mücerreddür ki ḥarf-i vaṣl aña lāḥıḳ olmaya gül ü mül gibi ve bunlarıñ ḥareket-i māḳabl ittiḥādı vācibdür ve iḫtilāfı ʿaybdur ve ol ʿayba sinād-ı tevcīh dinür ve biri reviyy-i muṭlaḳdur ki aña ḥarf-i vaṣl lāḥıḳ ola ne ḥarf olursa olsun gülī vü dilī gibi ve bunuñ ḥareket-i māḳabli muḫtelif olursa cāyizdür niteki temṯīl olundı ve istişhād itdügi[281] beyt daḫı bu ḳabīldendür ve cüzʾiyyātı ḳābil-i ḥaṣr degildür cümleden Enverī'niñ bu beytinde vāḳıʿdur

[276] İstitmām (ABE): İstimām (M)
[277] Dībācesiniñ ibtidāsını böyle (EM): Dībācesinde böyle (A); dībācesiniñ böyle (B)
[278] Getürdügi (BEM): Getürdigi (A)
[279] Beyt ile (BEM): Beytle (A)
[280] İzed'in o vaadi yerine geldi. O çocuk, temiz ve kötülükten uzak (olarak) doğdu.
[281] İtdügi (BEM): İtdigi (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

[A5a] Bī̇mühr-i cemāl-i tu gülī̇ nī̇st
Bī̇mihr-i hevā-yı tu dilī̇ nī̇st[282]

Pes imdi feṯ-i zā vācib degildür cāyizdür ki meksūr ola niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḫalḳ-ı Ḥaḳḳ efʿāl-i mārā mūcidest
Fiʿl-i mā āṩār-ı ḫalḳ-ı Ī̇zidest[283]

Ve cāyizdür ki meftūḥ ola niteki yine[284] Mollā-yı Rūm bu beytinde dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[M5b] Ġarḳa-yı nūrī̇ ki ū "lemyūled"[285]est
"Lemyelid"[286] "lemyūled"[287] ān-ı Ī̇zedest[288]

[B5b] Ī̇zedī̇ yā-yı nisbet ile Allāh'lıḳ dimekdür gerek fiʿl olsun gerek ṣadaka vü şükrāne olsun Firdevsī̇ Şeh-nāme'de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Diger Ī̇zedī̇ her çi bāyest būd
Yekī̇ surḫ-i yākūt bud nābesūd[289]

Benāmī̇zed aṣlı benām-ı Ī̇zed terkī̇b-i iżāfī̇dür elifi ḥaẕf olunmuşdur taʿaccüb ü istiḥsān maḳāmında istiʿmāl olunur maḳṣūd [E6a] zaḫm-ı çeşmi defʿ itmekdür benām-ı Ḫudā didikleri gibi niteki Enverī̇ dimişdür

---

[282] Senin güzelliğinin mührü olmayan bir gül yoktur. Senin sevginin girmediği bir gönül yoktur.
[283] Hakk'ın yaratma sıfatı, fiillerimizin yaratıcısıdır; (nitekim) fiillerimiz, Ī̇zid'in yaratmasının eseridir.
[284] Yine (BEM): - A
[285] O doğurmamış ve "doğurulmamıştır." (İhlâs 3.)
[286] "Doğurmamıştır." (İhlâs 3.)
[287] "Doğurulmamıştır." (İhlâs 3.)
[288] O, doğurulmamış olan bir nura gark olmuştur. Doğurmamış, doğurulmamış olmak, Ī̇zed'in güzelliğidir.
[289] Başka hediyelik ne gerekiyorsa vardı. (Bunlardan) biri de el sürülmemiş kızıl bir yakuttu.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Muzeyyen kerde meclismān nigārī
Benāmīzed zihī şīrīn ü zībā[290]

Şeyḫ Saʿdī daḫı dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zihī rūyet beḫūbī çeşme-yi nūr
Benāmīzed zirūyet çeşm-i bed dūr[291]

Yemin içün de gelmişdür bā ḥarf-i ḳasem olur niteki şāʿir dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Benāmīzed çi dil-keş menzilest īn
Ne āb u gil heme cān u dilest īn[292]

Ḥakīm Enverī daḫı dimişdür

Şiʿr

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beʿumrī derkefem yārī niyāyed
Ver āyed cuz ciger ḫᵛārī niyāyed[293]

Benāmīzed zibustān-ı zemāne
Zigül ḳasem becuz ḫārī niyāyed[294]

Sūdī benāmīzed lafẓ-ı basīṭdür yaʿnī müfreddür mürekkeb degildür dimiş "Allāh yavuz gözden saḳlasun" maḳāmında müstaʿmeldür taḥsīn maḳāmında da müstaʿmeldür "bārekallāh" maʿnāsına didügi ṣadr-ı kelāmı merdūddur ve Niʿmetu'llāh benāmīzed adlu

[290] Sevgili, gelip meclisimizi müzeyyen eyledi. Īzed hakkı için aferin! Tatlı ve güzel eyledi.
[291] Yüzün ne güzel! Güzellikte (adeta) nur pınarıdır. Īzed hakkı için yüzün kem gözden uzaktır.
[292] Îzed hakkı için ne cazip bir menzildir bu! Ne sudur ne de çamur, can u gönüldür bu.
[293] İntizarında olsam bile bir ömür, yâr gelmez. Ciğerimi yakan acıdan başka şey gelmez.
[294] Îzed hakkı için, zamane bostanında biten gülden -yemin olsun- dikenden başka bir şey gelmez.

sanlu ve ṭūbā lehu maʿnāsına gelür didügi[295] terzīḳdur aṣlını bilmemekden nāşīdür **Yezdān** Bārī-yi ʿazze'smuhu'nuñ vaṣfıdur yaradıcı vü ḫālıḳ maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[A5b] Sebuk dād sevgend ān pāk-dīn
[M6a] BeYezdān-ı heft-āsmān u zemīn[296]

Ve lehu eyżan

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Turā pāk Yezdān çunān āferīd
Ki mihr āvered her ki rūy-i tu dīd[297]

Mānī-yi naḳḳāş meẕhebinde Yezdān ḫālıḳ-ı ḫayra maḫṣūṣ ve Ehremen ḫālıḳ-ı şerre maḳṣūr olduġı[298] manṣūṣdur[299] niteki bir şāʿir[300] dimişdür

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ger ān du ʿārıż-ı muşkīn zifiʿl-i Yezdānest
Zifiʿl-i Ehremenest ān du zulf-i çevgān-zen[301]

[E6b] [B6a] Bedīn delīl hemī Mānivī durust kuned
Ki ḫayr hest ziYezdān u şer ziĀhermen[302] [303]

Mānī meẕhebi[304] Ṣeneviyyeniñ dīn-i bāṭılı ve āyīn-i ʿāṭılınıñ beş fırḳasından bir fırḳadur dīn-i Mecūs Ṣeneviyyeniñ ġayrıdur niteki Āmidī Ebkārü'l-Efkār'da dimişdür ki "emmā

[295] Didügi (BEM): Didigi (A)
[296] O tertemiz dinli hemen yedi göğün ve yerin ve yerin yaradanına yemin etti.
[297] Seni Yezdan pak olarak öylesine yarattı. Yüzünü her gören sana sevgiyle yaklaştı.
[298] Olduġı (BEM): Oldığı (A)
[299] Ḫālıḳ-ı şerre maḳṣūr olduġı manṣūṣdur (AEM): Ḫālıḳ-ı şerre maḫṣūṣdur (B)
[300] Bu iki beyit Emīr Muʿizzī'nin bir kasîdesinden alınmıştır.
(https://ganjoor.net/amir/ghasa/sh321/ Erişim Tarihi: 21.10.2019)
[301] Eğer o misk kokulu yanakların yaratıcısı Yezdān ise o iki çevgân (gibi) zülfü yaratan Ehremen'dir.
[302] Āhermen (EM): Ehremen (AB)
[303] Bu sebepten Mânî dininin hayır olan Yezdan'dan; şer ise Ehremen'dendir demesi yerindedir.
[304] Meẕhebi (ABE): - M

eş-Şeneviyyetu fefiraḳun ḫamsun el-fırḳatu'l-ūlā el-Māneviyyetu eş-şāniyyetu el-Mezdekiyyetu eş-şālişetu el-Merīşāniyyetu er-rābiʿatu el-Merḳabūniyyetu el-ḫāmisetu el-Keynūniyyetu ve emme'l-Mecūsu feḳad ittifaḳū eyżan ʿalāenne aṣle'l-ʿālemi en-nūru ve'ẓ-ẓulmetu kemeẕhebi'ş-Şeneviyyeti ve'ḫtelafū ve'fteraḳū firaḳan erbaʿan el-fırḳatu'l- ūlā el-Keyūmerşiyyetu eş-şāniyyetu ez-Zevāniyyetu eş-şālişetu el-Mesīḥiyyetu er-rābiʿatu ez-Zerāduştiyyetu intehā"[305] **Ehremen**den murād İblīs-i ḫasīs-i pür-telbīsdür lafẓında üç luġat vardur biri Ehremen feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı hā ve feṭḥ-i rā iledür ve biri **Āhermen**dür medd-i hemze ve feṭḥ-i hā ve sükūn-ı rā ile ve ikisi şiʿr-i müteḳaddimde meẕkūrdur şāliş **Ehrīmen** kesr-i rā ve ziyāde-yi yā iledür niteki Enverī dimişdür

Beyt[306]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ḫadenghā-yı şihāb ender ān şeb-i şebih gūn
Revān çu nūr-ı ḫıred derrevān-ı Ehrīmen[307]

Ḫudāy yānıñ ḫaẕf u işbātı ile[308] **[M6b]** iki ḳısmdur bir ḳısmı mürekkebdür[309] ve bir ḳısmı basīṭdür ḳısm-ı evvel **ḫud** ile **āy**dan mürekkebdür bir cüz'i **ḫud**dur bu daḫı iki ḳısmdur bir ḳısmı edātdur rūz-merre-yi[310] lisān-ı Fārsīde vü Türkīde maḳām-ı taḳrīr ü teʾkīdde istiʿmāl olunur gāh vasaṭ-ı kelāmda olur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Yā vefā ḫud nebūd derʿālem[311]
[E7a] [A6a] Yā meger kes derīn zemāne nekerd[312]

Ve gāh evvelinde olur niteki yine[313] Saʿdī buyurur

---

[305] Seneviyye inancı beş fırkadır: İlk fırka, Maniheizm'dir. İkincisi Mazdekizm, üçüncüsü Merisaniyye, dördüncüsü Merkabuniyye, beşincisi Keynuniyye'dir. Mecusilik ise tıpkı Senevîlik gibi âlemin aslının nur ve zulmet olduğunda ittifak etmişler ve kendi aralarında anlaşmazlığa düşüp dört fırkaya ayrılmışlardır. İlk fırka Keyumersiyye'dir. İkincisi Zevaniyye, üçüncüsü Mesihiyye, dördüncüsü Zerdüştiyye'dir.
[306] Beyt (BEM): Naẓm (A)
[307] O zifiri karanlık gecede ok gibi kayan yıldızlar, Ehrimen'in ruhundaki akıl nuru gibi akmada.
[308] İşbātı ile (BEM): İşbātıyla (A)
[309] Mürekkebdir (AB): Mürekkeb (EM)
[310] Rūzmerre (AEM): Vezmerre (B)
[311] Bu mısradan önce A nüshasında yanlışlıkla "Ger ḫud heme ʿaybhā bedīn-i bende derest" mısrası da yazılmıştır.
[312] Ya âlemin kendisinde hiç vefa yoktu ya da bu zamanda hiç kimse vefa göstermedi.

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Ger ḫud heme ʿaybhā bedīn bende derest
Her ʿayb ki sulṭān bepesended hunerest[314] [315]

Āḫirinden dālı ḥaẕf itmek cāyizdür ve nāẓım bu manẓūmede böyle çok istiʿmāl itmişdür[316] ḳısm-ı ṯānī ismdür bu daḫı iki maʿnāya gelür biri cenkde viḳāyet içün başa giydikleri tolġadur Türkīde ışıḳ daḫı dinür bu maʿnāda ekṯer vāv-ı melfūẓe iledür inşāʾallāh[317] ḳıṭʿa-yı aḫīrede şerḥ olunur ve biri ẕāt u nefs maʿnāsınadur **[B6b]** Türkīde kendü lafẓından ʿibāretdür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziḫud bihterī cūy u furṣat şumār
Ki yā çun ḫudī gum kunī rūzgār[318]

Ḫudādan cüzʾ olan ḫud bu maʿnāyadur bir cüzʾi daḫı **āy**dur gelmek ü[319] mecīʾ maʿnāsına olan **āyīden**den yā **āmeden**den meʾḫūẕdur mecīʾden murād kevn ü vücūddur yāḫud şuden maʿnāsına olan āmedenden meʾḫūẕ[320] ola ve bu maʿnāya vārid olmaḳ keṯīrdür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zemīn ezteb-i lerze āmed sutūh
Furū kūft berdāmeneş mīḫ-ı kūh[321]

Ḫud ile āy mürekkeb olıcaḳ vāv-ı resmiyye ḫaṭṭdan ḥaẕf olundı Ḥüseyn-i Kefevī Şerḥ-i Gülistān'da keṯret-i istiʿmāl ile ḫiffet-i lafẓ maḳṣūd olup vāv ḥaẕf olunmuşdur didüginde[322] naẓar vardur zīrā bu maḳūle vāvıñ telaffuẓda aṣlā vücūdı yoḳdur

---

[313] Yine (BM):- AE
[314] Her ʿayb ki sulṭān bepesended hunerest(BEM): Yā vefā ḫud nebūd derʿālem (A)
[315] Gerçi kul kendi ayıplarının tümünü işleyendir ama sultanın beğendiği ayıpları bir hünerdir.
[316] Āḫirinden dālı ḥaẕf itmek cāyizdir ve nāẓım bu manẓūmede böyle çok istiʿmāl itmişdir (ABE): -M
[317] İnşāʾallāh (BEM): İnşāʾallāhu teʿālā (A)
[318] Kendinden daha iyiyi arayıp fırsatları kollayasın ya da zaman gibi geçip gider, benliğini kaybedersin.
[319] ü (ABE): -M
[320] -dur mecīʾden murād kevn ü vücūddur yāḫud şuden maʿnāsına olan āmedenden meʾḫūẕ (ABE): -M
[321] Yeryüzü deprem sıtmasıyla sarsıldı. (Bu yüzden Allâh da) eteğine dağdan çivi çaktı.
[322] Didüginde (BEM): Didiginde (A)

Allāhumme[323] meger lafẓdan [M7a] murādı ḫaṭṭ-ı kelime ola ve bu nevʿ terkībe vaṣf-ı terkībī dinür cüzʾ-i evveli gerekdür ki ẕāt-ı maḥż içün [E7b] yā ẕāt-ı mevṣūf içün mevżūʿ ism-i cāmid ola miṡāl-i evvel ḫud u rāh u māh gibi miṡāl-i ṡānī merd gibi ki merdī ile muttaṣıf olan ẕātdur ʿArabīde recul gibi ki rucūliyyet ile muttaṣıf olan ẕātdur ve ism-i müştaḳḳ ism-i fāʿil ve ism-i mefʿūl gibi ve vaṣf-ı maḥża delālet iden[324] ism-i cāmid şekīb ü zīb [A6b] gibi cüzʾ-i evvel vāḳıʿ olmaz ve cüzʾ-i ṡānīsi fiʿl-i emr ṣūretinde olmaḳ gerekdür ve bunuñ taḥḳīḳinde iḫtilāf vardur[325] cumhūr yanında ism-i fāʿilden muḫaffefdür ve merḥūm Kemāl Pāşā-zāde Ḳavāʿidü'l-Fürs[326] adlu risālesinde aṣılda ṣīġa-yı emr olup mürekkeb olunmaġıla vaṣfiyyet ifāde ider oldı deyü[327] taḥḳīḳ itmişdür bu iki cüzʾe ʿalāḫaẕe't-tertīb baʿde't-terkīb vaṣf-ı terkībī dinür ġayrısına ıṭlāḳı ġalaṭdur inşāʾallāh niçe yirde vāḳıʿ olduḳça tenbīh olunur ve cüzʾ-i ṡānīyye ıṭlāḳı mecāz-ı meşhūrdur minḳabīli ıṭlāḳi'l-cüzʾi ʿale'l-külli ve cāyizdür ki cüzʾ-i evvel iki kelime ola yā ziyāde [B7a] niteki Vaḥşī dimişdür

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Nīst ḫoş-āmed beder ezçend-ḥāl
Bīġarażī nīst ḫoş-āmed-sikāl[328]

Ḫoş-āmed cüzʾ-i evveldür laṭīfe vü medḥ maʿnāsına ve sikāl sikālīdenden emrdür sikālīden guften maʿnāsınadur ve lehu eyżan[329]

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Tu heme ten ʿayb u ḫoş-āmed sikāl
Nām nihādet behuner bīmiṡāl[330]

Şeyḫ Saʿdī daḫı Bōstān'da buyurur

[323] Arapçada *Allāhumme*, illā, izā gibi bazı edatlarla kullanılan bir kalıp ifadedir. Ancak, fakat, şu kadar var ki, illâ gibi anlamlarda kullanılır. Meğer, ile, birlikte, illâ anlamını verir.
[324] İden (ABE): -M
[325] Vardur (AEM): vārid (B)
[326] Ḳavāʿidü'l-Fürs (EM): Mecmaʿü'l-Fürs (AB)
[327] Deyü (BEM): Diyü (A)
[328] Her ne hal ise kapıya hoş gelmedi. İçinde bir düşmanlık olmadan, hoş gelmedin dedi.
[329] Ve lehu eyżan (EM): -BA
[330] Sen, herkesin ayıbını hoş karşıla. Sana hünerle benzersiz bir nam verilmiştir.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Benām-ı Ḫudāvend-i cān-āferīn
Ḥakīm-i suḫan-derzebān-āferīn[331]

Suḫan-derzebān cüz'-i evvel **[M7b]** vāḳıʿ olmuşdur Gülistān'da daḫı "Dīn bedunyā furūşān **[E8a]** ḫarend Yūsufrā furūşend tā çi ḫarend"[332] didüginde **dīn bedunyā** cüz'-i evvel vāḳıʿ olmuşdur ve furūş emrdür ve elif ü nūn cemʿ içün yaʿnī dīni dünyāya ṣatıcılar eşeklerdür şurrāḥ-ı Gülistān bunda ḫabṭ itmişlerdür kimisi "dīn furūşān bedunyā taḳdīrindedür" dimiş ve kimisi "dunyā-furūşān vaṣf-ı terkībīdür" didikden ṣoñra "furūşān dünyā ile terkīb olunmuşdur" dimiş hiç birisi terkīb aḥvālinden ḫaberdār degil imiş **Ḫudāy** vaṣf-ı terkībī ḥasebi ile maʿnāsı kendü gelici yā kendü olıcı yaʿnī binefsihi lābiġayrihi vücūda gelici ve biẕātihi ḫāricde mevcūd olıcı dimekdür ʿArabīde vācibu'l-vücūd maʿnāsınadur niteki Faḫr-ı Rāzī Meṭālib-i ʿĀliyye adlu kitābında bu lafẓı taḥḳīḳ idüp dimişdür ki **[A7a]** "ve ḳarībun minhaẕe'l-lafẓi yaʿnī minlafẓi vācibu'l-vucūdi ḳavlunā bi'l-Fārisiyyeti ḫudāy ve aṣlu haẕe'l-lafẓi ḫud-āy ve huve murekkebun minlafẓateyni iḥdāhumā ḫud ve maʿnāhu ẕātu'ṣ-ṣeyʾi ve nefsuhu ve'ṣ-ṣānī ḳavlunā āy ve maʿnāhu cāyʾ ey binefsihi ve ẕātihi lābiġayrihi cāyʾ ve'l-murādu minhaẕā el-mecīʾ el-vucūd feṣāre ḳavlunā ḫud-āy binefsihi vucide ve ẕālike huve'l-lafẓu'l-muṭābıḳu liḳavlinā vācibi'l-vucūdi liẕātihi"[333] intehā ve ġalebe-yi istiʿmāl ile Ẕāt-ı Bārīye ʿalem olmuşdur andan ġayrıya ıṭlāḳı mümteniʿdür Fuṣūl-ı ʿİmadiyye'de mesṭūrdur ki "lev ḳāle ʿalāvechi'l-mizāḥi men ḫud āyem yurīdu bihi Ḫudāyem kefere"[334] pes ẓāhir olan budur ki

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)[335]
Āmed ber-i men ki men resūlem
[B7b] Guftem tu birev ki men ḫudāyem[336]

---

[331] Rahman adıyla ki nefisleri yarattı. Sözün hakīmi olup dilde onu yarattı.
[332] Dini dünyaya satanlar eşektirler. Yusuf'u satıyorlar, (karşılık olarak) acaba ne alacaklar?
[333] Bu lafza yani Vācibü'l-vücūd lafzına yakın olan, Farsçada kullandığımız Ḫudāy lafzıdır. Ḫudāy kelimesinin aslı *Ḫud* ve *āy* kelimeleridir. Ḫudāy kelimesi iki kelimeden oluşmaktadır. İlki, bir şeyin zatı ve nefsi (kendisi) anlamına gelen *Ḫud* kelimesidir. İkinci kelime ise *āy* kelimesidir. Başkasına muhtaç olmadan kendi gelen, yani bizzat kendisi gelen ve olan demektir. Yoksa başkasının vasıtasıyla var olan demek değildir. Buradaki gelmeden murâd edilen var ve mevcud olmaktır. O zaman Ḫudāy kelimesinin anlamı, "zatıyla ve nefsiyle var olan" olur. Ḫudāy kelimesi, *vācibi'l-vucūdi liẕātihi* (kimseye muhtaç olmaksızın kendi zatıyla varlığı gerekli) lafzımıza karşılık gelen kelimedir..
[334] Mizah yoluyla, "*Men ḫud āyem.*" (Ben kendim geldim) sözünü her kim "*Ḫudāyem.*" (Ben Allâh'ım.) anlamında kullanırsa kafir olur.
[335] İlk mısrada sekt-i melîh yapılmıştır.
[336] Bana geldi dedi ki: Ben resulüm. Dedim ki: Yürü git; ben Allâh'ım.

Bu beytiñ ḳāyili **[E8b]** evleviyyet ile kāfir olur zīrā resūl ḳarīnesiyle ʿalem-i şerīfe īhām ḳaṣd itmişdür Ḥalīmī **[M8a]** ve Niʿmetu'llāh ve ġayruhumā biri birine taḳlīd idüp ṣūret-i ıṭlāḳı maʿnā-yı terkībī mülāḥaẓasıyla cāyiz görüp beyt-i meẕkūr ile istişhād itdikleri maḥall-i teʾemmüldür ḳışm-ı şānī ki basīṭdür mālik ü mutaṣarrıf maʿnāsınadur **Ḫudāvend** gibi ve baʿīd degildür ki bundan muraḫḫam ola bu maʿnā ile olduḳda elbette memlūk ü mutaṣarraf olunan nesne ile ẕikr olunur meşelā **Sīm-ḫudā** dinür gümüş ṣāḥibi dimekdür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt[337]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Hem sīm-ḫudā vü hem ḳavī-puşt
Ḫalḳī su-yı ū keşīde-enguşt[338]

Ve **Dih-ḫudā** köy ṣāḥibi dimekdür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Sirke ezdest-renc-i ḫᵛīş u tere
Bihter eznān-ı dih-ḫudā vü bere[339]

Ve **Kişver-ḫudā** iḳlīm ṣāḥibidür niteki yine[340] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger kişver-ḫudā-yı kām-rānest
Ve ger dervīş-i ḥācetmend-i nānest[341]

Ve **Ḫāne-ḫudā** ev ṣāḥibidür niteki yine[342] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ḫāne-ḫudāy gū der-i burc-ı kebūterān
Bu'gşāy yā bekuş ki bemurdīm derḳafes[343]

---

[337] İkinci mısrada sekt-i melîh yapılmıştır
[338] Hem gümüş sahibi, hem de sırtı pek sağlam. İnsanlar parmaklarını ona doğru uzatmışlar, onu parmaklarıyla gösteriyorlar.
[339] Kendi emeğinin karşılığı olan sirke ve tereyi yemek, köy sahibinin ekmeğini ve kuzusunu yemekten daha hayırlıdır.
[340] Yine (BEM): -A
[341] İster mutlu, mesut bir padişah olsun. İster bir ekmeğe muhtaç fakir olsun.
[342] Yine (BEM): -A
[343] Ev sahibine söyle (ki) "Güvercinler sarayının kapısını aç ya da öldür!" zira kafeste öldük.

Ked-ḫudā bu daḫı ev ṣāḥibi maʿnāsınadur niteki yine Saʿdī buyurur **[A7b]**

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çun derāvāz āmed ān berbaṭ-serāy
Ked-ḫudārā guftem ezbehr-i Ḫudāy[344]

Zībaḳem dergūş kun tā ni'şnevem
Yāderem bu'gşāy tā bīrūn revem[345]

Ked-ḫudāda olan **ked** dālı tāya ḳalb olunmak cāyizdür niteki şāyiʿ ü müstaʿmeldür inşāʾallāh[346] **gedāy**da şerḥ olunur kināye ṭarīḳı ile müteʾehhil ü mütezevvic olana daḫı **[M8b] ket-ḫudā** dinür niteki Ümīdī dimiş

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Pīrāne-ser ki ḳadd-i Umīdī du tā şude
Ezçārḫāyegī du se**[E9a]**cā ket-ḫudā şude[347]

Çārḫāye ṭavr u ḥaddinden ziyāde ḥareket iden kimseye dinür Ḥüseyn-i Kefevī Gülistān'ın bu beytinde

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger gencī kunī berʿāmiyān baḫş
Resed her ket-ḫudāyīrā birincī[348]

"Ket-ḫudādan murād āḥād-ı nāsdur" didügi maḥall-i teʾemmüldür zīrā meẕkūr olan iki maʿnānın birisine ḥaml etmek eblaġdıu feteʾemmel ve umūrda müdebbir **[B8a]** ü mutaṣarrıf olana daḫı mecāzen ket-ḫudā dinür niteki ʿAllāme-yi Şīrāzī Şerḥ-i[349] Ḳānūn-ı İbn Sīnā'da tenbīh itmişdür ʿavām bu maʿnāda olanı taḥrīf idüp kāhye dir[350] **Bār-ḫudā** destūr ṣāḥibi ve iẕn ü icāzet māliki maʿnāsınadur her uluya ıṭlāḳ olunur Saʿdī bu beytde Bārī-yi ʿazze'smuhuya ıṭlāḳ eyledi

---

[344] O berbat çalanın sesi yükselince ev sahibine dedim Allâh için.
[345] Ya kulağıma civa akıt ki işitmeyeyim ya da kapıyı aç ki dışarı çıkayım.
[346] İnşāʾallāh (BEM): İnşāʾallāhu teʿālā (A)
[347] İhtiyarlıkta Ümīdī'nin beli bükülür. Kadına düşkünlüğünden dolayı haddini aşar da iki üç yerde zevce edinir.
[348] Eğer halka hazineyi dağıtırsan her hane sahibine (en fazla) bir pirinç düşer.
[349] Şerḥ-i (BEM): -A
[350] Dir (BEM):Dirler (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ey Bār-ḫudā-yı gīti-ārāy
Berbende-yi pīr-i ḫud bibaḫşāy[351]

Ve ġayrısına ıṭlāḳı niteki Enverī dimişdür

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Bār-ḫudāyā befażl bende-yi ḫudra
Ger betuvānī firist pāre-yi bāde[352]

İnşā'allāh bār maḥalli geldikde müstavfī şerḥ olunur Sūdī Dīvān-ı Ḥāfıẓ Şerḥi'nde ḫudā ile bār-ı ḫudā farḳın itmeyüp bu beytde ʿaceb ġalaṭ itmişdür

Beyt

(Mütefâ'ilün/Fe'ûlün/Mütefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ziraḳīb-i dīv-sīret beḪudā-yı ḫud penāhem
Meger ān şihāb-ı ṣāḳıb mededī dehed[353] Ḫudārā[354]

ʿİbāreti budur ki naḳl olunur "ḫudā efendi maʿnāsınadur cānāndan ʿibāretdür ḳudemā şiʿrinde ḫudā efendi maʿnāsına çoḳdur" Enverī buyurur

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Ḫᵛāce-yi kull-i cihān ānki ḫudāyeş kerdest
[A8a] [E9b] Cāvidān berheme aḥrār-ı cihān bār-ḫudāy[355]

ʿĀlem-i mecd ki berbār-ḫudāyān mulkest
Mecd-i dīn ān besezā bermelikān bār-ḫudāy[356]

Bār ulu maʿnāsınadur **[M9a] Bār-ḫudāy** ulu efendi dimekdür haẕā kelāmehu ḫafī olmaya ki ḫudā bir kelime-yi uḫrā ile mürekkeb olıcaḳ ġayrullāha ıṭlāḳı memnūʿdur niteki beyān olundı ve ḫudā beyt-i meẕkūrda Allāh'dan ġayrıya iḥtimāli yoḳdur ve bu meẕkūrāt

[351] Ey âlemi yaratıp süsleyen eşsiz yaratıcı! Senin yaşlı kuluna ihsanda bulun.
[352] Ey izin ve icazet sahibi ulu kişi! Eğer gücün yeterse faziletinle kölene bir parça içki gönder.
[353] Bu kelime, elimizdeki bütün nüshalarda "kuned" (کند) şeklinde geçmektedir; ancak Ḥāfıẓ Dīvānı'nda "dehed" (دهد)şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hâlini aldık. (Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī, **Ḫāfız Dīvānı,** Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar, Ayrıntı Yayınları, c. 1, s.54, İstanbul.)
[354] Şeytan tıynetli rakipten Allâh'a sığınırım. Umarım ki Allâh'ın ateş topları imdadıma yetişir.
[355] Dünyanın sultanı o kişidir ki Allâh onu, bütün dünya halkına ebedi efendi kıldı.
[356] Dünyanın şerefi zenginlerin mülküdür; ulu Tanrım, dinin şerefi de padişahlara layıktır.

iżafe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür aṣılları ḫudā-yı sīm ü ḫudā-yı dih ü ḫudā-yı kişver ü ḫudā-yı ḫāne vü ḫudā-yı ked ü ḫudā-yı bārdur mużāfun ileyhe taḳdīm olunup ḫudā ile mürekkeb ḳılındı tā ism-i Bārīye mültebis olmaya **Ḫudāygān** ulu vü ṣāḥib-i devlet maʿnāsınadur Münteḫab-ı Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi[357] dimişdür ki gān luġat-ı Fārsīde edāt-ı nisbetdür ḫudāygān-ı cihān dinür cihānın mālikiyyetine lāyıḳ u mensūb maʿnāsınadur intehā'l-maḳṣūd minhu **Ḫudāvendgār** inşā'allāh ḫudāvend şerḥinde ẕikr olunur **Ḫudā-ḫᵛān** bu ḳabīlden degildür ḳısm-ı evveldendür vaṣf-ı terkībīdür **[B8b]** şehādet barmaġı müsebbiḥa maʿnāsınadur **Ḫadāy** feṯḥ-i ḫā ile dād u leẕẕet ve ṭaʿam maʿnāsınadur keẕā fī'l[358]-Vesīleti'l-Maḳāṣidi ve ʿaleyhi'l-ʿuhde Niʿmetu'llāh ve ġayruhu Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi Ḥalīmī'ye taḳlīd idüp "ḫadāy aṣılda mālik ü ʿazīz maʿnāsınadur Allāhu teʿālādan ġayrıya ıṭlāḳı bi'ẕ-ẕāt degildür belki bi'l-ʿarażdur" ikisiniñ mābeyninde ancaḳ bu miḳdār ile farḳ iṣbāt idüp biri mürekkeb ve biri basīṭ olduġun īrād itmişler maʿlūm **[E10a]** ola ki nāẓım raḥmetullāh[359] Īzed ü Yezdān u Ḫudāy kelimeleri elfāẓ-ı müterādife ḳabīlinden ṭutup Tañrı ile terceme itmesi müsāmaḥadan ḫālī degildür zīrā Türkīde Tañrı[360] Īzed gibi ʿalem-i Ẕāt-ı Şerīfdür ʿArabīde Allāh gibi **[M9b]** ḫaṭṭ-ı Çaġatāyīde Tañrı resminde ṣaġır kāfdan muḳaddem nūn ile **Tengri** resm olunması muḳarrerdür baʿż-ı şuʿarā-yı Fürs ṣūret-i ḫaṭṭīsine göre kāf-ı ʿAcemī ile telaffuẓ ider niteki Ḥakīm Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[A8b] Ger zişeh sū-yı secdegeh pūyend
Tengri Tengri hemī gūyend[361]

Ḥakīm Enverī daḫı dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ānki berlevḥ-i zebānhā ḫaṭṭ-ı evvel nām-ı ūst
Īn hemī gūyed İlāh ān Īzed ü ān Tengri[362]

Ẕāt-ı Bārīniñ bir ismi daḫı Fārsīde **Şīẕer** kelimesidür ki kesr-i şīn-i muʿceme ve ẕāl-i muʿceme ve āḫiri rā-yı mühmele ile Ḥakīm ʿUnṣurī buyurur

---

[357] Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi (ABE): Baḥru'l-Ġarāyib'de (M)
[358] Fī'l-Vesīleti'l-Maḳāṣidi (EM): FīVesīleti'l-Maḳāṣidi (AB)
[359] Raḥmetullāh (BEM): Raḥmetullāhu teʿālā (A)
[360] Tañrı (EM): - AB
[361] Gerçi şah için secdeye doğru koşanlar, Tanrı! Tanrı! diye yakarırlar.
[362] Dil sayfasına yazılan ilk yazı, O'nun adıdır. Bu, İlâh der; şu, Îzed der; o, Tanrı der.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Tuyī ān dāver-i ḥākim ki ezdādeş benī Ādem
Biyārāmīd[363] derʿālem çu muʾmin derḥaḳ-ı Şīẕer[364]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve birḳaç ṣıfat-ı ẕāt-ı şerīfesi vardur biri **Kerūger** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve żamm-ı rā-yı mühmele ve vāv ve kāf-ı ṣānī Fārsīdür fāʿil-i muṭlaḳ ve ṣāniʿ-i Ḥaḳḳ maʿnāsınadur niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ger īn kām bed'hed Kerūger turā
Ziṣāhī merā nām dīger turā[365]

Firdevsī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nedānem çi āyed berīn būm u ber
Ziḥukm-i Kerūger niyāyed guẕer[366]

Vāvı ḥaẕf idüp **Kerger** ʿalāvezni ḥaydar daḫı dinür[367] niteki Daḳīḳī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Çü bīçāre geştend fermān custend
Berīşān bebaḫşūd dādār-ı Kerger[368]

Ker aşlda **[E10b]** tuvān u ḳuvvet maʿnāsınadur niteki Sūzenī dimişdür

---

[363] Bu kelime, elimizdeki tüm nüshalarda "biyārāmend" (بیارامند) şeklinde yazıldığı halde orijinali "biyārāmīd" (بیارامید) şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hâlini aldık. (https://ganjoor.net/onsori/oghat/sh33/ Erişim Tarihi: 21.10.2019)

[364] Sen o âdil hâkimsin ki adaletinden dolayı dünyada insanoğlunu, Tanrıya inananlar olarak yarattın.

[365] Eğer Kerûger (Fâil-i Mutlak olan Allâh), bu murâdı sana veririrse; padişahlıktan nam bizim; gerisi senin olsun.

[366] Bilmiyorum, bu yeryüzüne ne gelirse Tanrının hükmünün dışına çıkmaz.

[367] Daḫı dinür (AB): -EM

[368] Çaresiz kalıp da ferman ararlarsa bağışlayıcı Allâh, onlara merhamet eder.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

[B9a] Verā ezdevlet-i sulṭān-ı sulṭānān ziyādet şud
Şukūh u ḥaşmet u devlet naʿīm u nāz u kām u ker[369]

Ve ker-i şānīyye edāt-ı nisbetdür **[M10a]** beyt-i şānīde şerḥ olunur gāh **Kerger** dinür aṣl üzre ve gāh bir vāv ziyāde idüp **Kerūger** dinür Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi kergeri iki lām ile taḥrīf idüp "**Lerler** nām-ı Ḫudādur" diyüp[370] ʿUnṣurīniñ bu beytini īrād itdi

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beferzānegī sāye-yi efsereş
Bepūziş hemī ḫᵛāst ezLerlereş[371] [372]

Perverdgār u Kerdgār daḫı iki ṣıfatdur inşāʾallāh her biri ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Buzurg** żammeteyn ile rütbede ulu ve celīl ü ʿaẓīm maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Buzurgeş neḫᵛānend ehl-i ḫıred
Ki nām-ı buzurgān beziştī bered[373]

Ve cüşşede büyük ü kebīr maʿnāsına da **[A9a]** gelür niteki yine Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

ʿĀḳıbet gurk zāde gurk şeved
Gerçi bāĀdemī buzurg şeved[374]

Ḥakīm Senāyī daḫı buyurur

---

[369] Ona, sultanlar sultanının devletinden fazlaca verildi. Görkem, haşmet, nimet, bol devlet, naz, murâd alma ve kuvvet.
[370] Taḥrīf idüp "**Lerler** nām-ı ḫudādur" diyüp (BE): Taḥrīfen kerger nām-ı ḫudādur diyüp (A), Taḥrīf idüp (M)
[371] Lerlereş (EM): Kergereş (AB)
[372] Tacının gölgesindeki ilim ve hikmetle Tanrısından özür diledi.
[373] Akıl sahipleri, büyüklerin ismini kötülükle anmayı büyüklük saymazlar.
[374] İnsanlarla beraber büyütülse bile, kurt yavrusu kurt olur.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Dāşt pīlī buzurg bāheybet
Ezpey-i cāh u ḥaşmet ü şavlet[375]

Ḳāmūs şāḥibi daḫı taḳsīm idüp dimişdür ki "buzurg kelimetun aʿcemiyyetun maʿnāhā el-kebīru evi'l-ʿaẓīmu luḳḳibe bihā el-vezīru Niẓāmu'l-mulki"[376] o taḳsīm içündür teşkīk içün degildür egerçi cīm ile taʿrīb olunmuşdur ammā ʿalem vāḳıʿdur niteki yine Ḳāmūs şāḥibi dimişdür "buzurc ʿalemun muʿarrebun buzurg" maʿnā-yı evveliñ muḳābili ḫurddur niteki Ḥakīm Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Berbuzurgān-ı zemāne [E11a] şude ḫurdān sālār
Berkerīmān-ı cihān geşte leʾīmān mihter[377]

Maʿnā-yı şānīniñ muḳābili zemān ile olursa yine ḫurddur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Gerçi ḫurdī kunūn u bītemyīz
Rūzi āḫir buzurg gerdī nīz[378]

Cirm ü cüṣṣe ile olursa yine ḫurddur [M10b] niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Hest bīrūn ḳaṭre-yi ḫurd u buzurg
Derṣadef dürhā-yı ḫurdest u buzurg[379]

Muḥteşem'iñ bu beyti meʿānī-yi ṣelāṣeye muḥtemeldür

[375] Makam, haşmet ve savletinden başka bir de büyük fili vardı.
[376] Buzurg, Farsça bir kelimedir. Kebīr ve azīm anlamına gelir. Vezir Niẓāmü'l-mülk, bu kelimeyle lakaplanmıştır.
[377] Zamanın büyüklerine, küçükler komutan olmuş. Cihanın kerimlerine, alçaklar üstün olmuş.
[378] Gerçi şimdi çok küçüksün ve iyiyi kötüyü ayıramıyorsun; ancak bir gün, sonunda sen de büyürsün.
[379] Dışarıda küçük ve büyük damlalar vardır ki istridyede de küçük ve büyük inciler olurlar.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[B9b] Nişān-ı gum-şude-yi men becū ziḫurd u buzurg
Surāġ-ı Yūsuf-ı men kun zibende vü āzād[380]

Maʿnā-yı ṣānī **kūçek** ile de[381] vāḳıʿ olur niteki Muḥteşem buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

V'ender ān dāyire derpehlu-yi ān her du cihān
Çarḫ-ı bisyār buzurgest ü beġāyet kūçek[382]

Ḥaḳaret ṣıġara aġleb lāzım olmaġıla ḥaḳīre de kūçek dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

ʿAdūrā bekūçek nebāyed şumurd
Ki kūh-i kelān dīdem[383] ezseng-i ḫurd[384]

Kelān kāf-ı ʿArabī ile ḳaba vü büyük ve yumrı maʿnāsınadur keẕā fī'l-Uḳnūm ve Niʿmeti'llāh baʿż-ı şuʿarā dimişdür

Şiʿr[385]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Mollā Çelebī ki ṭabl-ı pür-velveleyī
Yek ḫargele nīstī tu ṣad ḫargeleyī[386]

Bīnī vü şikem kelān u gerden kutāh
Gīdī meger āftābe-yi mezbeleyī[387]

---

[380] Kaybolmuş izlerimi, büyük ve küçük (herkesten) ara. Benim Yusufumu, köle ve hür herkesten sor.
[381] İle de(EM): ile (AB)
[382] O dairede iki cihan yanında çok büyük olan felek, gayet küçük kalır.
[383] Dīdem (EM): -AB
[384] Düşmanı küçük saymamalı,çünkü büyük dağın, küçük taşlardan (oluştuğunu) gördüm.
[385] Şiʿr (BEM): Naẓm (A)
[386] Molla Çelebi ki bir eşek sürüsünün değil; yüz eşek sürüsünün velvelesini çıkaran bir davulsun.
[387] Burnun ve karnın büyük, boynun kısadır. Deyyus, yoksa hela ibriği misin!

Buzurcmihr buzurg-mihrden muʿarrebdür **[A9b]** celīlü'l-muḥabbet maʿnāsına bir ḥakīm-i ḥikmet-ārāy u feylesōf-ı dānānıñ ismidür ki Nūşīrevān'ıñ vezīr-i mükerremi ve destūr-ı aʿẓamı idi **Buzurg-vār** yine buzurg maʿnāsınadur buzurg gibi her nesneye vaṣf olur Niʿmetu'llāh **[E11b] "**ululuḳ ve kendüden ululuḳ idici maʿnāsınadur" didügi terzīḳdur ve Ḥalīmī "ūlū'l-ʿilme maḫṣūṣdur" didügi merdūddur niteki Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt[388]

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Dermulk zād evvel u bāmulk şud buzurg
V'angāh bāz mulk bedū şud buzurg-vār [389]

ʿAmʿaḳ-ı Buḫārī daḫı buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[M11a] Şāhī ki tā Ḫudāy cihānrā biyāferīd
Çun ū nedīd çeşm-i sipihr buzurg-vār[390]

Niẓāmī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tuḥfehā-yı buzurg-vāreş dād
Beryekī derʿivaż hezāreş dād[391]

Ve lehu

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ān rūz ki rūz-ı bār bāşed
Nev-rūz-ı buzurg-vār bāşed[392]

---

[388] Elimizdeki nüshaların tamamında bu beyit,
در ملک زاد اول و با درملک شد بزرگ
وانگاه باز ملک بازید و شد بزرگوار
şeklinde geçmektedir. Ancak Ẓahīr-i Fāryābī'nin, Atabek Ebu Bekir b. Muhammed b. İldeniz'i övmek için yazdığı bir kasideden alınan bu beytin orijinali aşağıdaki gibidir. Metinde ve tercümede orijinalini esas aldık.
در ملک زاد اول و با ملک شد بزرگ
وانگاه باز ملک بدو شد بزرگوار (https://ganjoor.net/zahir/ghasidez/sh35/, Erişim tarihi: 31.10.2019)

[389] İlk olarak o memlekette doğdu ve orada büyüdü. Ve o zaman, ülke onunla büyüdü.

[390] Öyle bir padişah ki Tanrı dünyayı yarattı yaratalı, feleğin gözü, onun gibisini görmemiştir.

[391] Büyük hediyelerini verdi. Birinin yerine bin tanesini verdi.

[392] O gün, padişahın bütün halka açık divan kurduğu gün idi ve büyük nevruz günü idi.

Ve lehu

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Rāz gūyem beḫalḳ ḫᵛār şevem
Bātu gūyem buzurg-vār şevem[393]

Buzurg ile **vār**dan mürekkebdür vārıñ aṣlı bārdur vāv bādan munḳalibdür niteki ḫar-vār u kūş-vārda olan vār böyleür ve bār-ı buzurg maʿnāsınadur inşāʾallāh bār şerḥinde ẕikr olunur niteki Ḥakīm **[B10a]** Enverī'niñ şiʿrinde aṣl üzerine gelmişdür

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Buzurg-bār Ḫudāyī ki ger ḳıyās kunend
Heme cihān zibuzurgīş nīst ʿuşr-ı ʿaşīr[394]

Ve lehu eyżan

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Buzurg-bār-ı Ḫudāyī kunī vü bif'ristī
Verā şarāb-ı ʿunāb u merā şarāb-ı ʿineb[395]

Buzurg-vār ismeyn-i müterādifeyn ḳabīlinden mürekkebdür ve Cināsu'l-Cināş ṣāḥibi Muḥammed bin Bedrü'd-dīn eş-Şehīr bi'l-Münşī vaṣf-ı terkībīdür didügi ġalaṭdur ḫafī olmaya ki luġat-ı Fārsīde bir maʿnāya delālet iden ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp kelime-yi vāḥide ḥükmünde istiʿmāl itdikleri mevcūddur cümleden **Ḫur-şīd**dür ki güneş maʿnāsınadur iki cüzʾi **ḫur** ile **şīd** her biri yine güneş maʿnāsınadur ve biri de **[E12a] Zāl-i Zer'**dür ki pīr maʿnāsınadur ve iki cüzʾi ki **zāl** ile **zer**dür her biri pīr maʿnāsınadur **[A10a]** inşāʾallāh zāl ẕikr olunduġı yirde[396] şerḥ olunur Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'da bu tedḳīḳden ġāfil olmaġıla ṭarīḳ-ı taʿassüfe sülūk idüp dimişdür ki "Buzurg-vārda olan vār liyāḳat maʿnāsın ifāde eder dürr-i[397] şāh-vār u esb-i rāh-vār gibi ki maʿnāsı şāha lāyıḳ incü **[M11b]** ve yola yarar at dimekdür buzurg-vārıñ maʿnā-yı terkībīsi uluya lāyıḳdur

[393] Halka sırlar anlatıp değersizleşiyorum. Seninle konuştuğumda ise büyüyorum.
[394] Tanrı öyle büyüktür ki kıyas edilirse cihanın tamamı, onun büyüklüğünün yüzde biri değildir.
[395] Ulu Tanrı'nın yaptığı gibi yaparsın ve ona hünnap şarabı, bana üzüm şarabı gönderirsin.
[396] Yirde (AEM): - B
[397] Dürr-i (ABE): -M

ammā ululuġa lāyıḳ maʿnāsında[398] istiʿmāl iderler ol taḳdīrce aṣlı buzurgī-vārdur andan iḫtiṣār olunmuş olur" haẕā kelāmuhu **Suturg** ve **Zeft** daḫı buzurg maʿnāsına inşāʾallāh her biri ẕikr olunduġı yirde[399] şerḥ olunur buzurg bir maʿnāsı daḫı vardur ʿilm-i mūsīḳīde on iki maḳāmıñ birisidür cümlesi budur[400] **ʿUşşāḳ Nevā Būselīk Rāst ʿIrāḳ Ṣıfāhān Zīr-efkend** dālı ḥaẕf idüp **Zīr-efken** daḫı dinür buña **Kūçek** daḫı dinür **Buzurg Zengūle** buña **Nihāvend** daḫı dinür **Rehāvī** buña **Rāhevī** daḫı dinür **Ḥüseynī Ḥicāzī** keẕā fīRisāleti'l-Enġām mecmūʿı bu rubāʿīde meẕkūrdur

Rubāʿī[401]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

ʿUşşāḳ merāḳid-i Ḥuseynī est çu rāst
Derperde-yi Būselīk Rehāvī vü Nevā'st
Çun geşte Buzurg derṢıfāhān u ʿIrāḳ
Zengūle Ḥicāz u Kūçek ender Berimā'st[402]

[B10b] ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi Nihāvend'i şuʿbe maʿnāsına taṣḥīḥ itdügi ġayr-ı ṣaḥīḥdür bu ebyātda aġlebi mevcūddur Saʿdī buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

V'er perde-yi ʿUşşāḳ u Ṣıfāhān u ʿIrāḳest
Ezḫancere-yi muṭrıb-ı **[E12b]** mekrūh nezībed[403]

Niẓāmī daḫı buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beāvāz-ı ḥazīn çun ʿuẕr-ḫᵛāhān
Revān kerd īn ġazelrā derSipāhān[404]

---

[398] Maʿnāsında (BEM): Maʿnāsına da (A)
[399] Yirde (ABE): -M
[400] Cümlesi budur (EM): - AB
[401] Rubāʿī (EM): Şiʿr (B), -A
[402] Uşşâk, Râst gibi Hüseynî'nin huzur makamıdır. Rehâvî ve Nevâ, Buselik perdesindedir. Nitekim Isfahan ve Irak'ta Büzürg; Berimâ'da ise Hicaz, Zengûle ve Küçek makamları olur.
[403] Ve eğer Uşşak, Isfahan ve Irak perdelerinde ise hoş olmayan mutrıbın hançeresine yakışmaz.
[404] Hüzünlü bir sesle özür dileyenler gibi bu gazeli, İsfahan makamında icra etti.

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

Naẓm

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Āh k'ez yād reh ü perde-yi ʿIrāḳ[405]
Reft ezyādem dem-i telḫ-i firāḳ[406]

Āh k'ezterrī-yi Zīr-efkend ḫurd
Ḫuşk şud kişt-i dil-i men dil bemurd[407]

Enverī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ġazelekhā-yı ḫud hemī ḫᵛāndem
DerNihāvend ü Rāhevī vü ʿIrāḳ[408]

Ammā Saʿdī'niñ bu beytinde āheng-i Ḥicāzī maḳām-ı **[A10b] [M12a]** meẕkūr degildür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Nemīdāned ki āheng-i Ḥicāzī
Furū māned zibāng-i ṭabl-ı ġāzī[409]

Belki āheng-i Ḥicāzīden murād mevsīm-i ḥacda ḥuccāc-ı ẕevi'l-ibtihācıñ lebbeyk Allāhumme lebbeyk ṣadāsıdur ki āheng-i Ḥicāzī andan ʿibāretdür ve fī'l-vāḳıʿ bāng-i ṭabl u kūs u nefīr yanında ol ṣadā işidilmez Ḥüseyn-i Kefevī Şerḥ-i Gülistān'da dimişdür ki "'Arabīde ġāzī ehl-i ġazā ve Fārsīde cān-bāz maʿnāsınadur" bu ḳayd ile ṭabl-bāzdan iḫtirāzdur cümle maḳāmāt miyānından bu ḥāleti Ḥicāza taḫṣīṣiñ vechi ẓāhir olmayup bu ʿuḳdeniñ ḥallinde müteḥayyir idim ṣoñra ahālī-yi Aʿcāmıñ birisinden mesmūʿum oldı ki āheng-i Ḥicāzī ḥuccāc ṣadāsıdur **Bezrek** kāf-ı taṣġīr ile caʿfer vezni üzre[410] olursa[411] ketān tuḫmıdur ve muṭlaḳā tuḫmuñ muṣaġġarıdur keẕā fīMecmaʿi'l-

[405] Mevlānā'nın "Meşnevī-yi Maʿnevī"sinden alınan bu beytin ilk mısrası, elimizdeki nüshaların tamamında "آه کز پرده رهاوی و عراق" şeklinde geçmektedir. Ancak çeşitli kaynaklarda mısranın orijinal hâlinin "آه کز یاد ره و پردهی عراق" şeklinde olduğunu gördük. Metne ve tercümeye esas olarak bu hâlini aldık. (http://www.mesnevi.org/2/10/tur/1/2192/ Erişim Tarihi: 22.10.2019)
[406] Ah! Irak perdesini ve yolunu anmaktan ayrılık zamanının acısı yadımdan gitti.
[407] Ah! Bu küçük Zir-efkend makamının canlılığından gönül tarlam kurudu kalbim ise öldü.
[408] Nihâvend, Râhevî ve Irâk makamlarında, küçük gazellerimi okuyordum.
[409] Bilmez ki hacda yükselen "lebbeyk" sadaları, savaş davulunun yanında cılız kalır.
[410] Üzere (AEM): -B

Fürs ve ġayrihi **Reh-numāy** bu kelime de nāẓımıñ Meşnevī-yi Şerīf'den mezīd itdügi ġarāyibindendür reh-numāy yol gösterici maʿnāsınadur ki ʿArabīde Hādī dinür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Gum şudegānīm derīn teng-nāy
Reh tu numāyī ki **[E13a]** tuyī reh-numāy[412]

Reh-numūn daḫı bu maʿnāyadur niteki Şāpūr buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Dunbāl-i naẓar merev ki dīde
Gum-rāh-kunest reh-numūn nīst[413]

[B11a] Reh yoldur aşlı **rāh**dur inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı aḫīre evvelinde şerḥ olunur ve **Numāy numūden**den emrdür **numūden**[414] müteʿaddī vü lāzımdur müteʿaddī olıcaḳ göstermek maʿnāsınadur ki ʿArabīde irāʾat dinür niteki Saʿdī dimişdür

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ezṣuḥbet-i dūstān berencem
K'aḫlāḳ-ı bedem ḥusn numāyend[415]

[M12b] ve lāzım olıcaḳ görünmek maʿnāsına ki ʿArabīde irtiʾāʾ dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ey ki şaḫṣ-ı menet ḥaḳīr numūd
Tā duruştī huner nepindārī[416]

---

[411] Olursa (BEM): -A
[412] Biz bu vadide kaybolmuş kimseleriz, sen yol göster; zira rehberlik eden sensin.
[413] Bakışın ardından gitme zira göz, yoldan çıkartır seni; rehber değildir.
[414] Numūden (BEM): -A
[415] Kötü ahlakımı iyi gösterdiği için dostların sohbetinden rahatsız oldum.
[416] Ey benim bedenimi hakir gören! Sakın iriliği hüner sayma!

Ve lehu eyżan

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Çeşm-i bed-endīş ki berkende bād
ʿAyb numāyed hunereş dernaẓar[417]

ʿArabīde fiʿl-i müteʿaddī vü lāzım ʿalāvechi'l-iştirāk çoḳdur ve maḫṣūṣ-ı lüzūm **[A11a]** içün iftiʿāl u infiʿāl u tefeʿʿül ṣīġaları ile[418] taʿbīr olunur Türkīde bunlarıñ ṣīġaları hemān ṣīġa-yı mechūl ile[419] beyān olunur muṭāviʿ[420] ile mechūl ṣīġaları Türkīde bir ṣīġada müşterekdür bunuñ emṣāli Fārsīde çoḳdur **Keşīden** gibi ki müteʿaddīsi çekmek maʿnāsınadur ve lāzımı çekilmek maʿnāsınadur ki ʿArabīde incirār dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Miyān-ı şevher ü zen ceng ü fitne ḫāst çunān[421]
Ki ser beşiḫne vü ḳāżī keşīd ü Saʿdī guft[422]

Mevlānā Hilālī daḫı buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Cā kun derūn-ı pāk-żamīrī ki ʿāḳıbet
Z'īn şīvekār-ı ḳaṭre bedurdānegī keşīd[423]

Ekṣer-i nās bu taḫḳīḳden bīḫaber olup bu maḳūle yirlerde fiʿl-i lāzımı fiʿl-i mechūldür dirler ve baʿżı temaḫḫüle düşüp bir fiʿl-i **[E13b]** münāsib bulup taḥavvül ü inḳılāb maʿnāsınadur dir ve Hilālīniñ meẕkūr beyti ile istişhād ider **Guşāden** daḫı böyledür

---

[417] Kötü düşüncelinin gözü çıksın! Hüneri hep kusur gösterir.
[418] Ṣīġaları ile (BEM): Ṣīġalarıyla (A)
[419] Mechūl ile (BEM): Mechūlile (A)
[420] Muṭāviʿ (EM): Mużāriʿ (AB)
[421] Saʿdī'nin Gülistān'ından alınan bu beytin ilk mısrası, elimizdeki tüm nüshalarda şöyle geçmektedir: "میان شوهر و زن فتنه آنچنان افتاد" Ancak aynı mısranın orijinali "میان شوهر و زن جنگ و فتنه خاست چنان" şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak mısranın orijinal hâli alınmıştır. (https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab6/sh9/ Erişim tarihi: 31.10.2019)
[422] Karı koca arasına öyle bir anlaşmazlık çıktı ki [koca] şahne (ahlak zabıtası) ve kadıya başvurmak zorunda kaldı ve bunun üzerine Sa'di dedi:
(Karı koca arasında öyle bir savaş ve fitne çıktı ki (davanın) ucu kadıya ve subaşına kadar çekildi.)
[423] Yüreği temiz birinin gönlünde yer et; zira neticede damla, bu yol ile inci olur.

müteʿaddī olıcaḳ açmaḳ maʿnāsınadur ve lāzım olıcaḳ açılmaḳ maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

V'er bebended çunān ki nu'gşāyed
Ger dil ezʿumr berkened şāyed[424]

V'er guşāyed çunān ki nu'tvān best
Gū beşū ezḥayāt-ı dunyā dest[425]

Burīden daḫı bu ḳabīldendür müteʿaddīsi kesmek ve lāzımı kesilmek maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt[426]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Beḳavl-i duşmen peymān-ı dūst bi'şkestī
Bebīn ki ezki burīdī vü bā ki peyvestī[427]

[B11b] Gusesten daḫı bu minvāl üzredür **[M13a]** müteʿaddīsi üzmek ve lāzımı üzülmek maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü dest ezheme ḥīletī dergusest
Ḥelālest burden beşemşīr dest[428]

Āvīḫten daḫı bu bābdandur müteʿaddīsi aşmaḳ ve lāzımı aşılmaḳ maʿnāsınadur ki ʿArabīde taʿalluḳ dinür niteki Saʿdī buyurur

---

[424] (Yaşamın devamı için elzem olan midenin kapısını) eğer hiç açmayacak şekilde kapatırsa (yani hiç yemez içmezse), gönlü ömründen ümidini yitirmiş demektir.
[425] Eğer onu kapatamayacak kadar açarsa (yani oburca yer içerse), de ki "Artık elini yıka (çek) bu dünya hayatından."
[426] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır. Daha çok Fars şiirinde görülen sekte-yi ḳabīh, şiirin esas vezni olan Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün kalıbının, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde getirilmesiyle yapılır.
[427] Bir düşmanın sözüyle dostluk ahdini bozdun. Baksana, kimden koptun? Kime bağlandın?
[428] [Barış için], bütün yollar tükenirse kılıca sarılıp [savaşa girmek] helaldir.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ġulāmī bud günāhī kerd u bi'grīḫt
Dil-i Ḫᵛārezm Şeh derkīneş āvīḫt[429]

Ve Gülistān dībācesinde daḫı "Dāmen-i gül berīḫt u derdāmenem āvīḫt"[430] didügi bu maʿnāyadur şurrāḥ-ı Gülistān bu maḳūle yirlerde ʿaceb ḫabṭ-ı fāḥişleri **[A11b]** vardur ve **reh-numūn**da olan numūn[431] **numūdīden**den fiʿl-i emrdür ve ism-i maṣdarda gelür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Berzenaḫ se çār mū behr-i numūn
Bihter ezsī ḫişt girdāgird kūn[432]

Numūneş daḫı ism-i maṣdardur gösteriş maʿnāsına niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Guft tā bāşed eznumūneş rāy
[E14a] Guften ezmā vu sāḫten ziḪudāy[433]

Numūne daḫı bundan meʾḫūẕdur hā-yı taḫṣīṣiyye ile örnek maʿnāsınadur ʿArabīde ismi **ʿayn**dur ve ʿavām ḳatında **ʿayyine** dinür[434] muʿarrebi **nemūẕec**dür feṭḥ-i nūn ve ẕāl-i muʿceme ile Ḳāmūs ṣāḥibi **unmūẕec** söyleyeni taḫṭīʾe itmişdür ve ġayrısı cāyiz görmüşdür numūneniñ bir maʿnāsı daḫı vardur zişt u ḳabīḥ maʿnāsınadur Şems-i Faḫrī iki maʿnāsın[435] bu beytde naẓm itmişdür

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilâtün)

Ey ḫusrevī ki bezmet şud ḫuldrā numūne
Bāḥusn-i nūr-i rāyet Ḫurşīd şud numūne[436]

---

[429] Bir köle vardı, suç işleyip de kaçıp gitmişti. Harezm şâhının gönlü onun kiniyle doldu.
[430] Eteğindeki gülü döktü ve benim eteğime yapıştı.
[431] Numūn (ABE): Numūden (M)
[432] Çenesinde numunelik üç dört kıl, kıçı etrafına dizdiği otuz kerpiçten daha iyidir.
[433] Dedi: Ola ki düşünmesi için bir örnek olur. Söylemesi bizden; yapması Hüda'dandır.
[434] ʿAyyine dinür (ABE): İsmi ʿayyine dinür (M)
[435] Maʿnāsın (BEM): Maʿnāsını (A)
[436] Ey meclisi cennet gibi güzel olan padişah! Güneş, senin fikir nurunun güzelliğine kıyasla çirkin oldu.

Numūdār daḫı örnek maʿnāsınadur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beçendīn sāl pīş ezmā bedīn kār
Raṣad bestend ü kerdend īn numūdār[437]

[M13b] Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Numūdār-ı gencīnehā-yı kuhen
Kunem rūşen ezkīmiyā-yı suḫan[438]

Bunuñ aṣlında iḫtilāf vardur ʿinde'l-baʿż aṣlı **numūnedār**dur ve ʿinde baʿżin āḫer **numūd** ile **ār**dan mürekkebdür niteki reftār u guftār u dīdār böyle mürekkebdür **[B12a]**

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Hem daḫı peyġamber ol kim vire Ḥaḳdan ḫaber
Bay tuvāngerdürür yoḫsula dirler gedāy

Peyġamber aṣlı peyġāmber iki kelimeden mürekkebdür biri **peyġām** ve biri **ber** kelimesidür **burden**den emrdür burden iletmek maʿnāsına egerçi[439] żamm-ı bā iledür lākin ism-i fāʿili vü emri meftūḥ olduġı[440] **burīden** lafẓından müştaḳḳ olan ism-i fāʿil ve emrine müştebih ü mültebis olmamaġiçündür ve lihaẕā ism-i mefʿūl aṣl üzerine geldi ve **Peyġām** vāsıṭa ile olan ḫaberdür niteki Senāyī buyurur **[E14b]**

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Dād peyġām-ı Ḥaḳ bepeyġamber
Ki bedunyā[441] vü māl-i ū men'ger[442]

---

[437] Bizden bunca yıl önce bu işe emek verenler, iyice gözlemleyip bu örneği yaptılar.
[438] Söz kimyasıyla onu, eski hazineler gibi gün yüzüne çıkarayım.
[439] Egerçi (EM): Eger (AB)
[440] Olduġı (BEM): Oldığı (A)
[441] Elimizdeki nüshaların tamamında ***bedīnī*** (بدینی) şeklinde olan ifade, orijinal metinde ***bedunyā*** (بدنیا) şekilinde geçmektedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hâli alınmıştır. (https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh06/sh23/ Erişim tarihi: 02.11.2019)
[442] Peygambere, doğru haber verdi ki dünyaya ve onun malına bakma.

Ġaynı ḥaẕf idüp **peyām** da dirler niteki Ḥāfıẓ dimişdür

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[A12a] Ey bād eger begülşen-i aḥbāb bu'gẕerī
Zinhār ʿarże dih ber-i cānān peyām-ı mā[443]

Ve ʿinde'l-efrād ikisinden[444] elifi ḥaẕf idüp peyġam u peyem dimek mesmūʿ degildür ammā Vesīletü'l-Maḳāṣid ṣāḥibi ikisin bile cāyiz görmüşdür ve Niʿmetu'llāh'da hemān peyġam mesṭūrdur ammā ʿinde't-terkīb mesmūʿdur niteki şāʿir dimişdür

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bidānist k'ān rūḥ-ı peyġamberest
Ki beher peyember bedān enderest[445]

Cāmiʿ ṣāḥibi iki luġat daḫı mezīd idüp **peyenber** ü **peyemmer** rivāyet eyledi evvelde mīmi nūna ve s̱ānīde bāyı mīme ibdāl ile peyġamberiñ maʿnā-yı terkībīsi ḫaber **[M14a]** iletici dimekdür enbiyāya ʿaleyhimü's-selām peyġāmber dinildügi ümmetlerine Allāhu Teʿālā'dan ḫaber iletdikleri iʿtibāriyledür yā bi'ẕ-ẕāt yā vāsıṭa ile nāẓım Ḥalīmī gibi enbiyāya taḫṣīṣ idüp dimişdür ki peyġāmber ol ki Ḥaḳḳ Teʿālā'dan ḳullarına ḫaberci gönderilmiş ola ve'ṣ-ṣaḥīḥu maḫṣūṣ degildür niteki ʿArabīde resūl lām ile muʿarref olmayıcaḳ maḫṣūṣ degildür Allāh'dan ḫaber teblīġ idici maḫṣūṣca **Veḫṣūr** lafẓıdur niteki gelür ve lihaẕā Uḳnūm'da peyġamber hemān ḫaber virici vü elçi[446] maʿnāsına meẕkūrdur ve Niʿmetu'llāh'da ancaḳ ḫaberci maʿnāsınadur dimiş keẕālik Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ'da ġayr-ı enbiyāya ıṭlāḳ[447] olunduġı ʿibāreti **[B12b]** ẓāhirdür ve bunlara mü'eyyid Şeh-nāme'de elçi[448] vü ḫaberci **[E15a]** maʿnāsına geldügi ḳatı çoḳdur cümleden bu ebyātda meẕkūrdur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çunīn guft k'āmed ziKābul peyām
Peyember zenī būd Sīnduḫt nām[449]

---

[443] Ey rüzgâr! Eğer dostların gül bahçesinden geçecek olursan, haberimizi canana arz et.
[444] İkisinden (BEM): İkisiniñ (A)
[445] Bildi ki o her peygambere gönderilen peygamber meleği (Cebrail)dir.
[446] Elçi (BEM): İlçi (A)
[447] Iṭlāḳ (AEM): Iṭlāḳı (B)
[448] Elçi (BEM): İlçi (A)
[449] Kâbil'den haber geldiğini söylemişti. Haberci ise Sînduht adında bir kadındı.

Ve lehu

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Peyember tuyī hem tu pīl-i dilīr
Beher kīnegeh berser-efrāz-şīr[450]

Ve lehu

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki peyġamber-i şāh-ı Tūrān-sipāh
Gevī pür meniş bādirefşī siyāh[451]

Hemī Şīde gūyed ki hestem benām
Kesī bāyedem tā guẕārem peyām[452]

Ve **Ḥaḳḳ** Allāhu Teʿālā esāmīsindendür ḳāle'r-Rāġibu "el-Ḥaḳḳu yuḳālu limūcidi'ş-şey'i biḥasebi mātaḳteḍīhi'l-ḥikmetu ve liẕālike ḳīle fi'llāhi huve'l-Ḥaḳḳu ve li'l-mevcūdi biḥasebi **[A12b]** muḳteḍī'l-ḥikmeti ve liẕālike yuḳālu fiʿlullāhi kulluhu ḥaḳḳun ve li'l-iʿtiḳādi fī'ş-şey'i'l-muṭābıḳu limā ʿaleyhi ẕālike'ş-şey'u fīnefsihi naḥve iʿtiḳādi Zeydin fī'l-baʿṣi[453] ḥaḳḳun ve li'l-fiʿli ve'l-ḳavli'l-vāḳıʿi biḥasebi māyecibu fī'l-vaḳti'lleẕi **[M14b]** yecibu naḥve fiʿluke ḥaḳḳun ve ḳavluke ḥaḳḳun"[454] intehā **Peyġamber** nebiyy ü resūle ve ulū'l-ʿazme ıṭlāḳ olunur mābeynlerinde temāyüz ḳavl-i eşherde budur ki **nebī** ol insān-ı kāmildür ki kendine bir şerīʿat vaḥy olup teblīġine me'mūr olmaya enbiyā-yı Benī İsrā'īl gibi ve resūlde teblīġ meşrūṭdur[455] ve enbiyā ʿadedi çoḳdur ve rusūlüñ mecmūʿı üç yüz on dörtdür ve **Ulū'l-ʿazm** ol rusūldür ki teblīġden[456] şoñra küffārıñ ḳıtāline ve cihādına me'mūr olalar ve ʿadedlerinde iḫtilāf vardur ḳavl-i eşher[457] beşdür Sūre-yi Aḥzāb'ıñ bu āyetinde ẕikr olunmuşlar[458] "**Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṣāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve**

[450] Elçi sensin, hem de yiğitlikte fil gibisin. Her intikam (savaş) meydanında başı dik (muzaffer) aslansın.
[451] Siyah sancağıyla akıllı bir pehlivan, Turan ordusunun şahına elçi oldu.
[452] Şîde diyordu ki ben bilinen biriyim. Kendisiyle haber göndereceğim bir kişi gerekir.
[453] Baʿṣi (EM): Buʿdi (AB)
[454] Rāġib dedi ki "Hikmetin gereği olarak bir şeyi yaratana Ḥaḳḳ denir. Bu nedenle Allâh için Ḥaḳḳ denmiştir. Ḥaḳḳ kelimesi, yaratılan için de kullanılır. Allâh'ın fiilleri, mutlak manâda hepsi haktır. Bizzat kişinin nefsindeki düşünceyle gerçek birbirine mutabıksa itikad için de ḥaḳḳ denir. Meselâ Zeyd'in öldükten sonra dirilmeye inanması haktır. Vuku bulan fiil ve sözler için de durum aynıdır. Eğer bir söz doğru zamanda ve doğru yerde söylenirse 'Söylediğin haktır.' deriz."
[455] Meşrūṭdur (EM): Şarṭdur (A), şurūṭdur (B)
[456] Teblīġden (BEM): Teblīġinden (A)
[457] Ḳavl-i eşher (BEM): Ḳavl-i eşher üzre (A)
[458] Olunmuşlar (ABE): Olunmuşlardur (M)

ʿĪsā'bni Meryeme..."[459] ve bir ḳavlde sekizdür Nūḥ ve İbrāhīm **[E15b]** ve Yaʿḳūb ve Yūsuf ve Eyyūb ve Mūsā ve Dāvūd ve ʿĪsā'dur[460] ʿaleyhimü's-selām bu ḳavl ṣāḥibi ulū'l-ʿazmi ulū'ṣ-ṣebāt ve'ṣ-ṣabr maʿnāsına ḥaml ider ve ʿinde'l-baʿż on sekizdür Sūre-yi Enʿām'da üç āyetde cümlesi meẕkūrdur[461] ḫuṣūṣ ile nebī maʿnāsına **veḫşūr**dur ʿalāvezni gencūr vāv ve ḫā vü şīn-i muʿcemeteyn ve āḫiri rā-yı mühmele ile niteki Daḳīḳī buyurur **[B13a]**

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Yekī ḥāl ezguẕeşte dī yekī eznāmede ferdā
Hemī gūyend pindārī ki veḫşūrend yā kendā[462]

Kelime-yi aḫīre feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ile feylesōf u dānā maʿnāsınadur żamm-ı kāf ile de mervīdür Şems-i Faḫrī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Cemāl-i dünyā vu dīn nisbet-i tu derrutbet
Buved beşāhān mānend-i ümmet ü veḫşūr[463]

Keẕā fīcemīʿi kütübi'l-luġat lākin Niʿmetu'llāh Cāmiʿ ṣāḥibi gibi elçi maʿnāsına daḫı gelür dimişler ve mürselün-ileyh ki ümmetdür **[M15a]** ismi **Berperūşān**dur ʿalāvezni nev-ʿarūsān bā-yı evvel ʿArabī ve bā-yı ṣānī Fārsī ve iki rā-yı mühmele ve şīn-i **[A13a]** muʿceme ile niteki Daḳīḳī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Şefīʿ bāş ber-i şeh merā beīn zillet
Çü Muṣṭafā ber-i dādār berperūşānrā[464]

---

[459] "**Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrâhîm, Mûsâ ve Meryem oğlu Îsâ'dan da.**" Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık. (Ahzâb 7.)

[460] Īsā'dur (BEM): Īsā'dur (A)

[461] 83- İşte bu, kavmine karşı İbrâhîm'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyle bilendir. 84- Biz O'na İshâk ve (İshâk'ın oğlu) Yakûb'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nûh'u ve O'nun soyundan Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yûsûf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u doğru yola iletmiştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız. 85- Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ ve İlyâs'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi. 86- İsmâil, Elyesâ, Yûnûs ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık. (En'âm 83-86.)

[462] Biri geçmiş dün, biri de gelmemiş yarın hakkında konuşuyordu. Sanırsın ki biri nebi biri de filozoftur.

[463] Dünya ve dinin cemali! Şahlar nezdinde senin mertebe cihetiyle derecen, ümmetle peygamberin derecesi gibidir.

[464] Mustafa'nın (SAV), Allâh'ın huzurunda ümmetine şefaatçi olduğu gibi, bu zilletimden dolayı, padişahın huzurunda, bana şefaatçi ol.

Şems-i Faḫrī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger daʿvī kuned rāyeş nubuvvet
Şeved Ḫurşīd ü māheş berperūşān[465]

Bu kelimede dört luġat daḫı vardur biri **Pervesennān** feṯḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı rā ve vāv ve feṯḥ-i sīn-i mühmele ve teşdīd-i nūn ile keẕā fīLuġati'l-Vefāyī Ḥalīmī daḫı bu luġatı rivāyet idüp Daḳīḳī'niñ beyt-i meẕkūrı ile istişhād eyledi ve bāḳī ḳalan üç luġatı Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi vāv bābında īrād eyledi biri **Versitān** feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı rā ve kesr-i sīn ve tā-yı ḳaraşat **[E16a]** ile ve biri **Verestān** ol ḥurūf ile ʿalāvezni nemekdān ve biri **Vereşnān** yine nemekdān vezni üzre şīn-i muʿceme ve nūn ile Niʿmetu'llāh bu üç luġatı bā-yı muvaḥḥede ile vāv yirine rivāyet eyledi Şeh-nāme'de verestān muṭlaḳā etbāʿ u cemāʿat maʿnāsına meẕkūrdur niteki bu beytdedür

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Firisteş besū-yı şebistān-ı ḫᵛīş
Ber-i ḫᵛāherān u verestān[466]-ı ḫᵛīş[467]

Ve mürselün-bih olan ki kütüb-i ilāhiyyedür cümlesi ʿalāvechi'l-ittifāḳ yüz on dört kitābdur ve on kitābda ḫilāf vardur elli ṣaḥīfe Ḥażret-i Şīş'e ve otuz ṣaḥīfe Ḥażret-i İdrīs'e ve yigirmi[468] ṣaḥīfe Ḥażret-i İbrāhīm'e ve **Tevrāt** Ḥażret-i Mūsā'ya ve **Zebūr** **[B13b]** Ḥażret-i Dāvūd'a ve **İncīl** Ḥażret-i ʿĪsā'ya[469] ve **Furḳān** Ḥażret-i Muḥammed'e ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-**[M15b]** ṣalātu ve's-selām nāzil olmuşdur ve muḫtelefun-fīh olan ṣuḥuf-ı ʿaşere baʿż-ı ʿulemā ḳatında Ḥażret-i Ādem'e nāzil olan ṣuḥufdur ki ismi **Engelyūn**'dur ve baʿż-ı āḫar yanında Ḥażret-i İbrāhīm'e nisbet idüp aña nāzil olan otuz ṣaḥīfedür söyler ve baʿżı Ḥażret-i Mūsā'ya[470] Tevrāt'dan evvel nāzil oldı dir keẕā

[465] Eğer nebilik davasında bulunursa ay ve güneş ona ümmet olur.
[466] Çeşitli kaynaklarda "Verestān" (ورستان) kelimesi yerine "fuġistān" (فغستان) kelimesi geçmektedir. Ancak şāhid beyit "verestān" kelimesi için verildiğinden, metinde ve tercümede değişime gitmemeyi tercih ettik. (Şükün, Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat (Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya), c.3, s.1446, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul,1996.; https://ganjoor.net/ferdousi/shahname/siavosh/sh3/ Erişim Tarihi: 30.10.2019)
[467] Onu kendi haremliği tarafına, kız kardeşlerinin ve cemaatinin yanına gönderdi.
[468] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[469] ʿĪsā'ya (AEM): Īsā'ya (B)
[470] Mūsā'ya (AEM): Mūsā'ya (B)

fîCevāhiri't-Tefsîr li'l-Mevlā Ḥüseyni'l-Vā'iẓ bizim peyġamberimize ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nāzil olan Furḳān'ıñ ismi **Nubî**'dür żamm-ı nūn ve kesr-i bā-yı **[A13b]** 'Arabî ile bāyı vāva ḳalb idüp **Nuvî** de dinür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

DerNubî bi'şnev beyāneş ezḤudā
Āyet-i "eşfaḳne en yahmilnehā"[471] [472]

Edîb Ṣābir daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[E16b] Besūre Sūre-yi Tevrāt u ḥarf ḥarf-i Zebūr
Beāyeh āyeh-i İncîl ü ḥarf ḥarf-i Nubî[473]

Furḳān'ıñ bir ismi daḫı **Temür Ḳazek**'dür feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve żamm-ı mîm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ḳāf ve zā-yı mu'ceme ve āḫiri kāf-ı 'Arabî ile keẕā fîMecma'i'l-Fürs 'anMü'eyyedi'l-Fużalā 'anFerheng-i Ḳavvās ve İncîl'iñ ismi **Engelyūn**'dur inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur ve Ḥażret-i İbrāhîm'e nāzil olan ṣuḥuf-ı 'aşr-ı evveliñ ismi **Zend** ve ṣuḥuf-ı 'aşr-ı aḫîriñ ismi **Pāẕend** ve tefsîr-i mecmū'-ı ṣuḥufuñ ismi **Ayārde** vü **Ebistā** ve tefsîr-i eczālarınıñ ismi **Ḫurde**'dür inşā'allāh ḳıṭ'a-yı aḫîrede Zerdüşt ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur bundan ġayrı ṣuḥufuñ ismi Fārsîde yoḳdur tetimme pādişāhdan pādişāha varan resūlüñ birḳaç ismi vardur biri **elçi**dür[474] ki meşhūrdur lākin luġat-ı Çaġatayîdür Fārsî-yi maḥż degildür ve biri **Firiste**dür **[M16a]** kesreteyn ile ve biri **Firistāde**dür keẕā fî'l-Mecma' ve Baḥri'l-Ġarāyib Firdevsî buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[B14a] Bedil pür zikîn şud beruḫ pür ziçîn
Firiste firistād zîşāh-ı Çîn[475]

---

[471] Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar "**bunu yüklenmekten çekindiler**", (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. (Ahzab 72.)
[472] Kur'ân-ı Kerîm'de, "**Bunu yüklenmekten çekindiler.**" âyetinde Allâh'ın (CC) beyanlarını dinle.
[473] Sûre, Tevrât'ın sûresi ve harf de Zebûr'un harfidir. Âyet, İncîl'in âyeti ve harf de Kur'ân-ı Kerîm'in harfidir.
[474] Elçidür (BEM): İlçidür (A)
[475] Gönlü tamamen kinle doldu; yüzünü kırışıklıklar kapladı (yüzü ekşidi). Çin padişahı tarafından elçi gönderildi.

Ve lehu

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Firistāde şādān beKābul resīd
Ve'z ü şāh-ı Kābul suḫanhā şenīd[476]

Ve lehu

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Firistāde nezd-i Siyāvuş resīd
Çü ān nāme-yi şāh-ı Īrān bedīd[477]

Ve pādişāhdan kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūlüñ daḫı birḳaç ismi vardur biri **Çeper**dür feṯḥ-i cīm ü bā-yı Fārsiyyeyn ile āḫiri rā-yı mühmele ile[478] ki her menzilde müretteb ṭavarı olur ve biri de **Uskdār**dur żamm-ı hemze ile niteki ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[E17a] Tu gūyī ziesrār-ı īşān hemī
Firisted bedū āftāb uskdār[479]

Şems-i Faḫrī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezberāy-ı iştihār-ı ṣīt-i tu
Ḫusrev-i ecrām bāşed uskdār[480]

Firdevsī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[A14a] Firistāde şud uskdārī berāh
Pes-i puşt-i ḫud sāḫt kuhrā penāh[481]

Keẕā fīcemīʿi kütübi'l-luġat ammā Meydānī Sāmī de dimişdür ki uskdār peykde olan fermān-ı pādişāhīdür ve biri de **Sebuk-guẕār**dur niteki Laṭīfī buyurur

[476] Elçi mutlu bir şekilde Kâbil'e ulaştı. Sonra Kâbil şâhı sözlerini dinledi.
[477] Elçi Siyavuş'un katına vardığında, o İran şahının mektubunu gördü.
[478] İle (BEM): - A
[479] Sen, onların sırlarından anlatıyorsun. Ona güneş, elçi gönderdi.
[480] Senin şöhretinin şanın bilinmesinden dolayı gök cisimlerinin hükümdarı (Güneş), sana elçi oldu.
[481] Bir elçi gönderildi. Sonra da dağı sığınak edinerek arkasını sağlamlaştırdı.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Nāgehānī sebuk-guẕār resīd
Ki ziĪrān sipāh geşt bedīd[482]

Ve ʿinde'l-baʿż uskdār bundan muḫaffefdür ve biri de **Nevend**dür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nevendī firistād nezdīk-i Zāl
Bedū guft rev hemçü bād-ı şimāl[483]

Ve biri de **Ulāġ**dur ki Türkīde taḥrīf olunup[484] ulaḳ dinür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dāşt kārī derSemerḳand ū muhim
Cust ulāġī tā şeved ū mustatim[485]

Ḥaḳīḳatde **[M16b]** nevend ile ulāġ ḳāṣıdıñ bindügi atdur inşā'allāhu teʿālā[486] esb şerḥinde beyān olunur[487] ve biri de **Du-esbe**dür bu daḫı inşā'allāh **esb**de şerḥ olunur[488] ve biri de **Peyk**dür ki sāʿī vü ḳāṣıd dinür Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ṣad nāme firistādem ü ān şāh-ı suvārān
Peykī nedevānīd ü peyāmī nefiristād[489]

[B14b] Bu kelime taʿrīb olunup **Feyc** oldı fā ve cīm ile niteki şāʿir dimişdür

---

[482] Ansızın bir ulak geldi. İran tarafından bir ordunun geldiğini bildirdi.
[483] Zâl'ın katına elçi gönderildi. Ona, "Kuzey rüzgârı gibi (hızlı) git." dedi.
[484] Olunup (BEM): İdüp (A)
[485] Onun Semerkant'ta mühim bir işi vardı. Onu halledecek bir elçi aradı.
[486] Teʿālā (AEM):- B
[487] Esb şerḥinde beyān olunur (AE): Esbde şerḥ olunur (B), Esb şerḥinde beyān (M)
[488] Esbde şerḥ olunur (AEM): Esb şerḥinde beyān olunur (B)
[489] O süvariler şahına yüzlerce mektup saldım. Hiçbir elçi koşmadı, hiçbir haber gelmedi.

Beyt

(Müstef'ilün/Fe'ilün/Müstef'ilün/Fe'ilün)

el-feycu ʿAlḳametu'l-Bekriyyu ḫabberenā
Enne'r-Rabīʿa Ebā Mervāne ḳad ḥażarā[490]

Tuvānger iki kelimeden mürekkebdür biri **tuvān**dur **tuvānīden**den fiʿl-i emr ve ism-i maṣdardur **[E17b]** tuvānīden ḳudret maʿnāsınadur Türkīde güc yetmek ile taʿbīr olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tuvānem ānki niyāzārem enderūn-i kesī
Ḥasūdrā çi kunem k'ū ziḫud berenc-i derest[491]

Tuvānisten daḫı bu maʿnāyadur vāvı ḥaẕf idüp **tānisten** dimek luġat-ı Māverā'ü'n-Nehrdür[492] Mollā-yı Rūm Meşnevīsinde bu luġat çoḳ vāḳıʿdur niteki bu beytde buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Hīç ḥırfetrā bebīn k'īn ʿaḳl-ı mā
Tānid ū āmūḫten bīūstā[493]

Ve lehu eyżan[494]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Āh u zārī pīş-i tu bes ḳadr dāşt
Men netānistem ḥuḳūḳ-ı ān guẕāşt[495]

Tuvān kelimesinden bile ḥaẕf itmişdür niteki bu beytde buyurur

---

[490] Elçi Alkametü'l-Bekrî bize haber verdi. Ve "Mervân'ın babası Rabî geldi." dedi.
[491] Kimsenin gönlünü incitmemek, elimden gelir; fakat hasûda ne yapayım ki o, kendiliğinden ıstırap içindedir.
[492] Māverā'ü'n-Nehrdür (AEM): Māverā'ü'n-Nehr (B)
[493] Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, ustasız (bir şekilde) öğrenebiliyor mu?
[494] Eyżan (EM): -AB
[495] Senin önünde âh u zâr etmek çok değerlidir. Ben onun hakkını veremedim.

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Hîn berev celdî mekun sevdā mepez
Ki netān peymūd Keyvānrā begez[496]

[A14b] Tuvān ol gücdür ki ḫılḳî ola **zūr** ol gücdür ki kesbî ola inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur tuvān maḳdūr u mümkin maʿnāsına çoḳ istiʿmāl olunmuşdur niteki Saʿdî buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger z'ān nusḫayî bāḫud tuvān burd
Tuvān ezzaḫm-ı **[M17a]** mār u ġār cān burd[497]

Kemāl-i Ḫocendî de buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

În çunîn ṣūret-i maṭbūʿ zicān nu'tvān sāḫt
V'er tuvān sāḫt ziḳadd-i tu revān nu'tvān sāḫt[498]

Ḥalîmî bu maḳūle yirlerde tuvān fiʿl-i mużāriʿ yaʿnî **tuvāned** maʿnāsına didügi terzîḳdur **Tuvānā** güclüdür **Tuvānger**[499] güci yeter dimekdür niteki Mîr Ḫusrev buyurur

Şiʿr
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Tuvānā çu pîş-i tu şud nātuvān
Mezen gerçi duşmen buved tā tuvān[500]

Kerem kun çu destet **[E18a]** tuvāngerterest
Ki baḫşāyiş ezḫışm zîbāterest[501]

Bu beytiñ ḳāfiyesi îṭā-yı celî ile maʿyūbdur māldār u ġanîye tuvānger dinüldügi kināye ṭarîḳı iledür[502] zîrā ḳudret ġınāya lāzımdur niteki Saʿdî buyurur

---

[496] Hadi yürü, yiğitliğini bırak, bu ham sevdayı pişirmeye kalkışma. Zuhal yıldızı arşınla ölçülemez!
[497] Eğer o muskayı yanında taşırsan, börtü böceğin zararından emin olabilirsin.
[498] Candaki bu güzel yüzü, kimse yapamaz. Yapsa da senin boyun ile birlikte yürütemez.
[499] Tüvānger (ABE): Tüvānā (M)
[500] Güçlü, senin yanında güçsüz düştüğünde düşmanın da olsa gücü olana kadar güçsüze vurma.
[501] Elin güçlü olduğu sürece alicenaplık yap. Zira bağışlamak, gazaplanmaktan daha güzeldir.
[502] İledür (AEM): İle (B)

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fâ')

[B15a] Ān kes ki tuvāngeret nemīgerdāned
Ū maṣlaḥat-ı tu eztu bihter dāned[503]

Ve lehu eyżan[504]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tuvāngerānrā vaḳf est ü nez̲r ü mihmāñī
Zekāt u fiṭre vü iʿtāḳ u hedy ü ḳurbānī[505]

Tu key bedevlet[506]-i īşān resī ki nu'tvānī
Cuz īn du rekʿat u ān hem beṣad-perīşānī[507]

Nāẓım Tuḥfe-yi Ḥüsām ṣāḥibi gibi bay ile terceme itdügi bu ṭarīḳ iledür[508] bay luġat-ı Türkīde ġanī vü māldār maʿnāsınadur Ḥalīmī hemān maʿnā-yı aṣlīsi ile şerḥ eyledi ve bir cüzʾi daḫı **ger**dür kāf-ı ʿAcemī ile edāt-ı nisbetdür ne kelimeye lāḥıḳ olursa ekş̲er ṣanʿat maʿnāsını ifāde ider **āhenger** ü **zerger** ü **kefşger** ü **kemānger** ü **sitemger** gibi ʿArabīde fāʿil ü faʿāl ṣīġaları gibi ṣāyiġ u ḥaddād gibi ve nisb-i ġayr-ı ṣınāyiʿ içün gelmesi ḳalīldür ʿArabīde **z̲ū** maʿnāsın ifāde ider **tuvān-ger** gibi ki ṣāḥib-i tuvān dimekdür **[M17b]** ʿArabīsi **muş̲rī**dür ki **z̲ū-ş̲erve** maʿnāsınadur ve **yārīger** gibi ki **muʿīn** dimekdür ki ʿArabīde **z̲ū-iʿāne** maʿnāsınadur niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[A15a] Velīkin turā baḫt yārīgerest
Zemīnet rehī v'āsmān çākerest[509]

Ve **gār ger** gibi ki mü'eş̲ş̲ir dimekdür ki ʿArabīde **z̲ū-eş̲er** maʿnāsınadur niteki yine Niẓāmī buyurur

---

[503] Zengin kişiler, hiç bir şeyden asla vazgeçmezler. Senin o maslahatını senden daha iyi bilirler.
[504] Eyżan (EM): -AB
[505] Zenginler vakfeder, adak adar, misafir ağırlar; zekat ve firte verir, köle azat eder ve kurban keser.
[506] Key bedevlet (EM): Bekey devlet (AB)
[507] Şu iki rekatla ve yüzlerce perişanlık ile sen onların bu devletine nasıl yetişeceksin?
[508] Ṭarīḳ iledür (BEM): Ṭarīḳledür (A)
[509] Bahtın senin yardımcındır; yeryüzü kölen, gökler hizmetkârındır.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çü dustūr-ı īn gūne bu’nmūd rāh
Suḫan kārger şud peẕīruft şāh[510]

Gār daḫı edāt-ı nisbetdür **ẕū** maʿnāsına māḳabli ekşer ism-i maṣdardur Āferīdgār **[E18b]** u Perverdgār u Āmuzgār u Girdgār gibi ki Ḫālıḳ u Rabb u Ġāfir ü Faʿāl maʿnāsınadur ve āmuzgār hem muʿallim ve hem müteʿallim maʿnāsınadur[511] niteki ʿAzīz-i Ḳaṣaṣī dimişdür

Şiʿr

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çirā zū niyāmūzed āmūzgār
Heme dāniş ezgerdiş-i rūzgār[512]

Ki tārīḫ māndest ezū yādgār
Buved dīgerānrā çu āmūzgār[513]

Firdevsī daḫı buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Zigītī huner-mend ü ḫāmuş tuyī
Ki perverdgār-ı Siyāvuş tuyī[514]

Ḫiṭāb Rüstem’edür zīrā Siyāvuş’uñ mürebbīsi idi ve **perhīzgār** müttaḳī ve **yādgār** bir müẕekkir nesne dimekdür ve ġayr-ı ism-i maṣdar olduġı ḳalīldür **rūzgār** gibi ki dehr maʿnāsınadur **Kār** kāf-ı ʿArabī ile olursa gilkār u cefākār u siyehkār u günehkār gibi iş maʿnāsına olur **[B15b] Ḫudāvendkār**da olan kār daḫı kāf-ı ʿArabī iledür[515] iş ṣāḥibi dimekdür keẕā fīNiʿmeti’llāh inşāʾallāh **kār gāh**da şerḥ olunur Niʿmetu’llāh Ḥalīmī’ye taḳlīd idüp dimişdür ki “kār edāt-ı mübālaġadur māżīniñ āḫirine lāḥıḳ olur mübālaġa-yı fāʿil içün Perverdkār **[M18a]** u Āferīdkār gibi ki Rabb u Ḫallāḳ maʿnāsınadur ve gāh olur ki ṣīġa-yı emr āḫirine Āmurzkār u Āmūzkār gibi ki Ġafūr ve keşīrü’l-ʿilm ü keşīrü’t-taʿlim maʿnāsınadur lāḥıḳ olur” Sūdī daḫı Şerḥ-i Ḥāfıẓ’da tuvānger şerḥinde

[510] Vezir bu şekilde yol gösterince söz etki etti ve padişah kabul etti.
[511] Maʿnāsınadur (EM): Maʿnāsına (AB)
[512] Her bilgi feleğin dönüşündendir; öğrenci niçin ondan ders almaz!
[513] Zira tarih, ondan yadigâr kalmıştır, diğerleri için bir öğretmen gibidir.
[514] Dünyada hünerli olduğu halde suskun duran sensin. Ki Siyavuş’u besleyip büyüten sensin.
[515] ʿArabī iledür (BEM): ʿArabīledür (A)

ġayrlara[516] taḳlīd idüp dimişdür ki "tuvān ḳudret ve ger edāt-ı fāʿildür Türkīde **-ci** maʿnāsına kārdan muḫaffefdür sitemkār u sitemger ve cefākār u cefāger gibi maʿnāsı **[A15b]** ḳudret ṣāḥibi ammā bunda ġanī vü māldār maḳṣūddur" haẕā kelāmehu **[E19a]** Ḥüseyn-i Kefevī daḫı Şerḥ-i Gülistān'da ġayrlara[517] iṭāle-yi lisān itdikden ṣoñra böyle dimişdür ki "Ḥaḳḳ budur ki gār edāt-ı nisbet olup **-ci** maʿnāsına murād olur gāh ḥaẕf-ı elif ile[518] daḫı istiʿmāl olunur baʿż-ı elfāẓa maḫṣūṣ olup elifi işbāt itmezler āhenger ü zerger gibi ve işbāt-ı elif daḫı baʿż-ı elfāẓa maḫṣūṣ olup ḥaẕf-ı elif ile[519] istiʿmāl olunmaz gilkār gibi ve baʿż-ı elfāẓda ḥaẕf u işbāt ikisi bile cāyizdür sitemgār u sitemger gibi ve baʿż-ı elfāz kāmkār u günāhkār u sitemkār u cefākār gibi kāf-ı ʿArabī ile ve kāf-ı ʿAcemī ile cāyiz ü müstaʿmeldür ve baʿż-ı elfāẓ kāf-ı ʿArabīye maḫṣūṣdur siyehkār gibi baʿż-ı elfāẓ kāf-ı ʿAcemīye maḫṣūṣdur rüzgār u perverdgār gibi" intehā kelāmehu Sūdī gibi cümle kelāmı nāmuḥarrer olduġundan māʿadā kilgār dinür kilger dinmez didügi merdūddur zīrā ṣınāyiʿ ger ile nisbet olunur niteki beyān olundı bunuñ miṣālini Ḥakīm Senāyī Ḥadīḳa'da taʿbīr-i menām bābında buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Merd-i seḳḳā vü gilger ü ḥammāl
Her se ānrā delīl dān bermāl[520]

Gedāy bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur gedāy kāf-ı **[M18b]**ʿAcemī ve yānıñ ḥaẕf u işbātı ile[521] dilenci maʿnāsınadur ki ḳapu ḳapu **[B16a]** gezüp dilenür ve **Ḫar-gedā** bir nesneyi başa ḳaḳa isteyen cerrārdur ve **Buz-gedā** kināye ile isteyen ve **Ter-gedā** yüz ḳızardup isteyen kimsedür ve **Gedye** feth-i kāf ile ism-i maṣdar dilenme maʿnāsına niteki Kemāl İsmāʿil buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)
Gedye vaṣfīst ki ḫud ẕātī-yi **[E19b]** şiʿrest çunānk'
Her kirā şāʿirī guftī tu beguftī ki gedāst[522]

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

---

[516] Ġayrlara (BE): Ġayrılara (AM)
[517] Ġayrlara (BE): Ġayrılara (AM)
[518] Elif ile (BEM): Elifle (A)
[519] Elif ile (BEM): Elifle (A)
[520] Su taşıyan, çamur katan ve yük taşıyan kişi. Bunların her üçü de servetin delilidir, (yani para kazanmanın yollarıdır).
[521] İşbātı ile (BEM): İşbātıyla (A)
[522] Dilencilik, şiirin zâtî vasfıdır; zira her kime, "şairsin" dersen, onun dilenci olduğunu söylemiş olursun.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezşumā key gedye-yi zer mīkunīm[523]
Mā[524] şumārā kīmyāger mīkunīm[525]

Selmān daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[A16a] Sāḥil-i ʿummān u ānki minnet ezseḳḳā-yı āb
Sufre-yi sulṭān u ānki gedye eznān-ı gedā[526]

Uḳnūm ṣāḥibi **gedā** ḥaẕf-ı yā ile yoḫsul u dilenci ve iṣbāt-ı yā ile dilenci ve ḫāne-yi zīrīn ü çārdāḳ maʿnāsınadur diyüp Niʿmetu'llāh aña mutābeʿat itmişdür bu tefriḳa iṣbāta muḥtācdur ve nāẕım "gedāy yoḫsul maʿnāsınadur" didügi cemīʿ-i erbāb-ı luġata muḫālifdür yoḫsul maʿnāsına vażʿ olunan **dervīş**dür ki ʿArabīde faḳīr ü miskīn dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Kes niyāyed beḫāne-yi dervīş
Ki ḫarāc-ı zemīn ü bāġ bedih[527]

Tuvānger ki ġanī maʿnāsınadur[528] muḳābil olan budur niteki yine[529] Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ger kesī ḫāk-i murde bāz kuned
Neşināsed tuvānger ezdervīş[530]

---

[523] Mevlānā'nın Mesnevī-yi Maʿnevī'sinde "میکنیم" (mīkunīm) şeklinde geçen bu kelime, elimizdeki nüshaların tamamında "میکنم" (mīkunem) şeklinde geçmektedir. Metinde ve tercümede aslını esas aldık. (https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar4/sh26/ , Erişim tarihi: 21.09.2019)

[524] Mevlānā'nın Mesnevī-yi Maʿnevī'sinde "ما" (mā) şeklinde geçen bu kelime, elimizdeki nüshaların tamamında "مر" (mer) şeklinde geçmektedir. Metinde ve tercümede aslını esas aldık. (https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar4/sh26/ , Erişim tarihi: 21.0.2019)

[525] Sizden altın mı isteriz biz? Biz sizi kimyager yaparız.

[526] Ummanın kenarında sâkiden minnetle su isteyen kişi, sultanın sofrasında dilenci ekmeğinden dilenen kişi...

[527] Köydeki bağın ve yerin haracını istemekten başka bir şey için kimse gelmedi fakirin evine.

[528] Tuvānger ki ġanī maʿnāsınadur (BEM): Ġanī maʿnāsına olan tuvāngere (A)

[529] Yine (BEM): - A

[530] Eğer bir kimse ölülerin mezarlarını açsa kim zengin kim yoksul bilemez.

Yāsını vāv üzerine[531] taḳdīm idüp **deryūş** daḫı dinür niteki Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Bi'nger ki çi mīgūyedet īn gunbed-i gerdān
Guftār-ı cihānrā zireh-i ḥaşmet binīyūş[532]

Zīn ḫāne-yi elfenc ü ezīn maʿden-i gūşiş
Bergīr helā zūd u merev lāġar u deryūş[533]

Naʿam mecāzen gedā yoḫsul maʿnāsına gelür niteki Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[M19a] Gedā çirā nezened lāf-ı salṭanat imrūz
Ki ḫayme sāye-yi ebrest ü bezmgeh leb-i kişt[534]

Bu ṭarīḳ ile[535] tuvāngere muḳābil olur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tā şudīm ezçunān metāʿ-ı umīd
Mā gedāyān tuvānger-i cāvīd[536]

Mollā Hātifī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[B16b] [E20a] Gedāyān-ı ān dertuvānger şudend
Heme ẕerrehā mihr-i enver şudend[537]

---

[531] Yāsını vāv üzerine (EM): Yāyı vāv üzre (A), Yāsını vāv üzre (B)
[532] Hele bir bak dönen kubbe neler söylüyor. Cihanın haşmetli sözlerini dinle.
[533] Burası bir toplanma yeri ve çalışma madeni olduğundan elini çabuk tut ve zayıf ve güçsüz gitme!
[534] Neden sultanlıktan dem vurmasın ki bugün dilenci? Bulutun gölgesi otağ olmuş; tarla kenarı da meclis sofrası.
[535] Ṭarīḳ ile (BEM): Ṭarīḳle (A)
[536] Nitekim biz fakirler, böylece ümit sermayesinin ebedi zenginleri olduk.
[537] Onun fakirleri zengin oldular. Her bir zerre parlak güneş oldu.

Gedāy dilenci içün vażʿ olunduġundan elbette faḳīr olmaḳ lāzım degildür cāyizdür ki nefsü'l-emrde māl ile ġanī iken cerr eyleye ve dervīş faḳīr içün vażʿ olunduġundan elbette cerrār olmaḳ lāzım degildür cāyizdür ki ġınā-yı nefs olup faḳr ile ḳanāʿat ide lākin mecāz ṭarīḳı ile[538] biri biriniñ yirine istiʿmāl itmek cāyizdür gedānıñ birḳaç ismi daḫı vardur biri **Sāsī**dür iki sīn-i mühmele ile Ḥakīm Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[A16b] Ḫāk-pāşān dīgerend ü bād peymāyān diger
Key tuvān mer sāsyānrā zāl-i sāmān dāşten[539]

Ve lehu eyżan[540]

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)/

Çi ḫīzed z'evvel-i mulkī ki[541] derpīş-i dem-i āḫir
Buved sāsī vü bīsāmān çi Sāmānī çi Sāsānī[542]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ḥaḳīḳatde **Sāsān** lafẓına ʿalāḫilāfi'l-ḳıyās mensūbdur baʿż-ı āl-i Sāsān salṭanatdan cudā düşüp ḥıfẓ-ı nefs içün cerrār ṣūretine girüp neslen baʿde neslin anı ḥırfet idinüp şöhret buldılar niteki Tevārīḫ'de mesṭūrdur ve biri de **Tulungī** żamm-ı müşennāt-ı fevḳıyye vü lām ve sükūn-ı nūn ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile[543] Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Eztulungī mecūy ṣıdḳ u ṣevāb
Ki necūyed kesī ziāteş āb[544]

Āḫirindeki yā nisbet içündür **tulung** dilencilikdür Ḥakīm**[M19b]** Senāyī buyurur

---

[538] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[539] Toprak saçanlar (başkalarını rahatsız edenler) başkadır, rüzgâr ölçenler (serseriler) başkadır. Fakirleri nasıl düzenli olgun kimseler yapabilirsin!
[540] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[541] ki (EM): - (AB)
[542] O saltanatın başlangıcından ne çıkar ki? Eninde sonunda, malsız mülksüz fakirliğe döner. İster Sâmânî olsun ister Sâsânî olsun.
[543] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[544] Dilencilikte doğruluk ve sadakat arama. Zira hiç kimse ateşten su beklemez.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Rāst ḫᵛāhī bedīn tulung ḫoşem
Īnkeşem bih ki bār-ı ḫalḳ keşem[545]

Tulne daḫı sükūn-ı lām ve feṯḥ-i nūn ile tulung maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **[E20b]** ve Baḥru'l-Ġarāyib'de "tulungī[546] külhān cimrīsidür ki dilenür" mesṭūrdur ve biri de **Şebkūk**dür iki kāf-ı ʿArabī ile lākin ol gedāya dinür ki gice ile bir yüksek yire çıḳup āvāz-ı bülend ile duʿā idüp ṣabāḥ oldıḳda duʿā itdügi kimesneleriñ[547] ḳapularında ṭurup iḥsān ricā ider Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zihī cev-furūşān-ı gendum-numāy
Cihān-gerd ü şebkūk ü ḫırmen-gedāy[548]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve biri de **Revān-ḫᵛāh**dur yaʿnī ṭālibu **[B17a]** māddeti'l-ḥayāt ki etmekdür Aġācī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Derān kūy pīrī revān-ḫᵛāh būd
Ki desteş ziher kām kūtāh būd[549]

Laṭīfī daḫı buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ger luṭf-ı Ḫudā resed şeved şāh
An ki pedereş buved revān-ḫᵛāh[550]

---

[545] Eğer doğrusunu istiyorsan ben bu dilencilikten memnunum. Bu (dilencilik sıkıntısı)nı çekmek, halkın yükünü çekmekten daha iyidir.
[546] Tulungī (EM): -AB
[547] Kimesneleriñ (AB): Kimseleriñ (EM)
[548] Ne hoş! Onlar buğday gösterip arpa satarlar; kapı kapı dilenir, gece yüksek sesle duâ edip sabah duâ ettiklerinden para ister ve harman harman dolaşıp ürün toplarlar.
[549] O mahallede ekmek dilenen bir ihtiyar vardı. Her nereye el uzatsa murâdına ulaşamazdı.
[550] Allâh'ın lutfu ulaştığında, babası ekmek dilenen kişi padişah olur.

Ve biri de **Nerregān**dur feṯ-i nūn ve rā-yı müşeddede ile lākin ism-i cemʿdür müfredi nāmesmūʿdur ḳıyās-ı müfredi **Nerre**dür niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezcihān berdāşt āyīn-i suʾāl
Kerd Ḳārūn ḫalḳrā tā nerregān[551]

Esedī-yi Ṭūsī daḫı Ḳarīʿu'd-dehr'iñ bu beytini miṣāl getürdi

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[A17a] An ki īn şiʿr-i nerregān guftest
Zīr-i sī ṣad hezār ten ḫuftest[552]

Dervīşiñ daḫı birḳaç ismi vardur biri **Nābūdmend**dür niteki şāʿir dimiş

Beyt

(Mefâ'îlün/Fâ'ilâtün/Fe'ûl)

Tu kūtāh-destī vü nābūdmend
Mezen dest berşāḫ-ı serv-i bulend[553]

Ve biri de **Nādār**dur niteki Hātifī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zinaẓẓāreyi ān hirāsān-**[M20a]**sipāh
Çü nādār ezdeyden-i ḳarż-ḫᵛāh[554]

Ve biri de **Nādaşt**dur niteki Ebū'l-Müʾeyyed buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Dil-i nādaşt pür ziḫūn bāşed
[E21a] Sāġar-ı ʿayş-ı ū nigūn bāşed[555]

---

[551] Kârûn, dünyada dilenme âdetini icat etti; böylece insanları yüzsüz dilenciler haline getirdi.
[552] Bu dilenci şiirini söyleyen kişi, üç yüz bin insan vebaline girmiştir.
[553] Elin dar ve mal varlığınsa yok. Öyleyse o uzun boylu servilerin dalına elini uzatma.
[554] Bir bakıma o korkak askerler, borç isteme yöntemiyle dilenen müflisler gibidir.
[555] Yoksulun gönlü kanla doludur . Onun içki kadehi baş aşağı durur.

Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur ol kimseye de[556] dinür ki kendi aʿżāsını ḳaṭʿ eyleyüp kendini öldüre niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Şūḫī-yi nādāşt zicellād bīş
K'ū ten-i ġayrī bured īn cān-ı ḫᵛīş[557]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanMü'eyyedi'l-Fużalā ve biri de **Muġlāk**dür żamm-ı mīm ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ile Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Pādşeh dertenaʿʿum u devlet
Duşmeneş ḫᵛār u ḫeste vü muġlāk[558]

Cemālü'd-dīn ʿAbdü'r-Rezzāḳ daḫı buyurur

Beyt
(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Beḳısmetest maḳādīr-i rızḳ nez'cehdest
Delīleş ebleh-i merzūḳ u zīregān muġlāk[559]

Ve biri de **Ḫışte**dür kesr-i ḫā vü sükūn-ı şīn-i muʿcemeteyn ve tā-yı ḳaraşat ile Ebū'l-ʿAbbās buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Maʿẕūr kun ey şeyḫ ki kustāḫī kerdem
Zīrā ki ġarībestem ü bīmārem ü ḫışte[560]

[B17b] Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve biri de **Pejūm**dur feṯ-i bā vü żamm-ı zā-yı Fārsīyyin ile keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs eyżan[561] ve biri de **Ḫetenber**dür feṯ-i ḫā-yı muʿceme vü tā-yı

[556] de (AB): -EM
[557] Kendini öldüren kişi, cellattan daha kötüdür. Zira cellat başkasının canına, o ise kendi canına kasteder.
[558] Padişah, devlet ve nimetler içindedir. Düşmanı ise hor, hakir ve yoksuldur.
[559] Rızkın takdiri bir kısmettir, yalnızca gayretle olmaz. Onun delili, aptal olduğu halde rızıklandırılan ve zeki olduğu halde fakir olan kişilerdir.
[560] Ey şeyh, mazur gör, küstahlık ettim ben. Çünkü garibim, hastayım ve yoksulum ben.
[561] Eyżan (ABE): -M

ḳaraşat ve sükūn-ı nūn ve feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ile lākin ol faḳīrdür ki cimrī ola yaʿnī nefsü'l-emrde faḳīr iken māldārlıḳ lāfın ura keẕā fīMiʿyāri'l-Cemālī ve Tuḥfeti'l-Aḥbāb ve Baḥri'l-Ġarāyib ve'l-Cāmiʿ ve Niʿmeti'llāh Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Ber-i dest-i tū baḥr her çend lāfed
Velī ʿaḳl dāned ki hest ū ḫetenber[562]

Niʿmetu'llāh Cāmiʿ ṣāḥibi ile baḫīl maʿnāsına da gelür dimişler bunuñ miṣālini Ebū'l-ʿAbbās buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Bāferāḫīst velīkin besitem teng ziyed
[A17b][M20b] Ū çunān şud ki çunān hīç ḫetenber nebuved[563]

[E21b]Ḫafī olmaya ki gedā vaṣf-ı terkībīdür aṣlda kāf-ı ʿArabī ile **ked** ile **āy**dan mürekkebdür **ked** feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ile[564] luġat-ı Pehlevī'de ḫāne maʿnāsınadur ʿAllāme-yi Şīrāzī Şerḥ-i Ḳānūn'da Ked-ḫudā terkībinde bunı taḥḳīḳ idüp dimişdür ki "ked bi'l-lisāni'l-Pehleviyyi maʿnāhu el-beytu ve Ḫudā maʿnāhu er-rabbu ve ked-ḫudā maʿnāhu rabbu'l-beyti ve ḳad yestaʿmilūnehu bimaʿnā'l-mudebbiri fī'l-umuri"[565] ve teşdīd-i dāl ile ʿArabīdür çalışmaḳ ve emek çekmek maʿnāsınadur Meşnevī'de birḳaç yirde vāḳıʿdur niteki buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Şīr-i peşmīn ezberā-yı ked kunend
Bū Museylemrā[566] laḳab Aḥmed kunend[567]

---

[562] Senin (cömert) elin karşısında deniz, her ne kadar böbürlense de akıl bilir ki o, hava atan bir yoksuldur.
[563] Bolluk içindedir, fakat sıkıntı ile yoksul yaşar. O öylesine cimridir ki hiç kimse onun gibi olamaz.
[564] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[565] Ked Pehlevîcedir, manası evdir. Ḥudā, rab (efendi) anlamındadır. Ked-ḫudā, evin efendisi anlamına gelir; işler hakkında tedbir alan kimse anlamında da kullanılır.
[566] Elimizdeki nüshaların tamamında "**Museylemerā" (**مسیلمه را) şeklinde geçen bu kelime, Mevlânâ'nın Meşnevī-yi Maʿnevī'sinde "**Museylemrā" (**مسیلم را) şeklindedir. Metinde ve tercümede bu şeklini esas aldık. (http://www.mesnevi.org/2/10/tur/1/321/ Erişim Tarihi: 22.10.2019)

Ve lehu eyżan[568]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ger zizindānem berānī tū bered
Ḫud bemīrem men zitaḳṣīrī vü ked[569]

Kede daḫı hā-yı resmī ile bu maʿnāyadur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü āmed kunūn nātuvānī bedīd
Bedīger kede raḫt bāyed keşīd[570]

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Himmet-i peyġamber-i rūşen-kede
Pīş-i ḫāṭır āmedeş ān gum-şude[571]

Taʿrībde hā-yı resmī cīme tebdīl olunmuşdur niteki Ḳāmūs'da dimişdür "el-keẕecū muḥarreketun el-meʾvā̱ muʿarrebu kede"[572] hā ile olan kede bir kelime ile mürekkeb olursa cüzʾ-i aḫīr vāḳıʿ olur niteki Mollā-yı Rūm beytindedür

Beyt[573]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B18a] Enderīn duşmen-kede key māndemī
Sū-yı şehr-i dūstān mīrāndemī[574]

Ḥakīm Senāyī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Meṣelest īn ki derʿaẕāb-kede
Ḥad-zede bih ezān ki bīm-zede[575]

---

[567] Dilenmek için yünden aslan yaparlar (yol aslanlarının şekline bürünür, onlar gibi görünürler), Ebū Museylem'e, Ahmet lâkabı verirler.
[568] Eyżan (EM): -AB
[569] Beni zindandan kovup sürersen, ben bizzat yoksulluk ve dilencilikten ölürüm.
[570] Şimdi çaresizlik ortaya çıkınca, başka bir yere göçmek gerekir.
[571] Peygamberin aydınlık kaynağı himmeti ile o unutulmuş olan (duâ), hatırına geldi.
[572] Keẕec, harekelidir. Hâne, ev mânâsına gelir. Kede kelimesinin Arapçalaştırılmış hâlidir.
[573] Beyt (ABE): Ve lehu eyżan (M)
[574] Bu düşman yurdunda nasıl kalırdım? Dostların yurduna doğru sürüp giderdim.
[575] Meseldir bu ki cezaevinde cezalandırılmak, korkutulmaktan daha iyidir.

Ve Niẓāmī bu beytde[576] tecevvüz itmişdür

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ān derz beṣadmehā-yı eyyām
Vādī-kedeyī şude[577] ser-encām[578]

Bu tecevvüz **ḫāne** lafẓında bile vāḳı'dur **[E22a]** niteki **rūd-ḫāne** dinür ve hāsız olan **ked** mürekkeb olursa cüz'-i evvel **[M21a]** vāḳı' olur **ked-ḫudā** vü **ked-bānū** gibi ked-bānū evi görüp gözedüp mutasarrife olan ḫātūndur ki Türkīde taḥrīf idüp ḳadın dinür ikisiniñ **[A18a]** miṣālini Ḥakīm Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Merd ü zenrā ki ḥırṣ-ı kān u gulūst
Nāmşān ked-ḫudā vü ked-bānūst[579]

Ve lehu

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Māderān pīş-i ḫᵛīş ezān mecāz
Duḫterānrā kunend luʿbeṭ-bāz[580]

Tāş çun şūy ḫᵛāst-kār āyed
Ān beked-bānūyīş kār āyed[581]

Tā çu bu'gzeşt luʿbet-i bīcān
Luʿbet-i zinde pervered pes ezān[582]

Bānū iki kelimeden mürekkebdür biri **bān**dur gözedici maʿnāsına bāġbān u keştībān gibi ve ṣaḥrālarda mezāriʿi görüp gözedene **deştbān** dinür ve ṣıġırtmāca gellebān dinür ve ḳıs ʿalāḫaẕā ve biri **vāv**dur bu maḳūle vāv nisbet-i lāzıme-yi cibilliyyeye delālet ider nisbet-

[576] Beytde (ABE): Beytinde (M)
[577] Şude (EM): Şud (AB)
[578] O çatlak, günlerin darbeleriyle, en sonunda bir vadiye dönüşmüştü.
[579] Erkek ve kadın ki cima ve boğaz (yemek) için hırslıdır, onlardan birine beyefendi, diğerine hanımefendi denir.
[580] Ondan dolayı anneler yanlarında kızlarına evcilik oynatırlar.
[581] Ta ki bir talibi çıkıp [da evlenince] evin hanımlığını yapabilsin.
[582] Cansız bebeği bıraktığında artık canlı bebeğin bakımını yapabilir.

i kesbiyye olursa vāv ile olmaz rūz-merre istiʿmālde ekşer bānū dinür niteki Hātifī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziīrān u Tūrān duyī şud cudā
Şudend ān du bānū ziyek ked-ḫudā[583]

Bānūnuñ ism-i basīṭi **Ḫadīş**dür feṯ-i ḫā-yı muʿceme ile Rūdekī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nikū guft muzdūr bāān ḫadīş
Mekun bed eger bed neḫʷāhī beḫʷīş[584]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt[585]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Felek ziḥukmeş ḫud ser nepīçed ezpey-i ānk
Ki ser netābed ezḥukm-i ked-ḫudāy ḫadīş[586]

Kezā fīcemīʿi kütübi'l-luġat lākin Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi żamm-ı ḫā ile żabṭ idüp **[E22b]** ḫudāvend maʿnāsına da gelür dimişdür ve Niʿmetu'llāh kesr-i ḫā ile **[B18b]** żabṭ eyledi **Kedīver [M21b]** daḫı bu ḳabīlden olup yā mezīddür ṣāḥib-i ḫāne maʿnāsınadur evi olmayana kedīver dinmez niteki ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlü/Fâ'ilātü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Cihānrā egerçi hest firāvān kede resed
Hem ezbendgān'ş her kede eyrā kedīverī [587] [588]

---

[583] İran ve Turan (arasındaki) ikilik kalktı. İkisi bir beyin hanımları oldular.
[584] Güzel sözlü işçi ne güzel dedi o ev hanımına. Kendine kötülük istemiyorsan kötülük etme başkalarına.
[585] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır. Daha çok Fars şiirinde görülen sekte-yi ḳabīh, şiirin esas vezni olan Mefâ'ilün/Fe'ilātün/Mefâ'ilün/Fe'ilün kalıbının, iki açık hecenin birleştirilip tek bir kapalı hece elde edilmesiyle Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şekline getirilmesiyle yapılır.
[586] Evin hanımı, evin beyinin emrine serkeşlik etmediği gibi felek de onun hükmüne itaatsizlik etmez.
[587] Beyit elimizdeki nüshalarda "هم ازآیندگانش هر کده را کدیوری/ جهانرا اگر چه کده بیکران باشد" şeklinde geçmektedir. Ancak beytin orijinali "هم از بندگانش هر کده ای را کدیوری / جهانرا اگر چه هست ، فراوان کده رسد" şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hālini aldık. (https://ganjoor.net/onsori/oghat/sh144/ Erişim Tarihi: 22.10.2019)
[588] Eğer dünya var ise (onda) pek çok ev olması yakışır. Her evin de kullardan bir sahibi vardır.

Keẕā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī ve Miʿyāri'l-Cemālī ve Mecmaʿi'l-Fürs ammā Uḳnūm ṣāḥibi "kedīver ḫātun maʿnāsınadur" diyüp Niʿmetu'llāh aña taḳlīd itdügi ʿindiyyāt ḳabīlindendür kedīveriñ iki maʿnāsı daḫı vardur biri **Berzīger** yaʿnī ekinci vü ḥāriṣ maʿnāsınadur niteki Rūdekī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Derdih ūrā ṣad kedīver bīş būd
Ān kucā bud kārşān kişt ü durūd[589]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[A18b] Kedīver zibāġ er nedāred turenc
Zibīnāniyeş murd bāyed begenc[590]

Kedīverī ekincilikdür niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Mefâ'ilün/Müfte'ilün/Mefâ'ilün)

Māyide sāzed ezbere berşıfat-ı tuvāngerān
Berzigerī kuned begāv ezḳıbel-i kedīverī[591]

Ve biri rūzgār u dehr maʿnāsınadur Şems-i Faḫrī maʿnā-yı evveli bu maʿnā-yı ṣāliş ile bir beytde naẓm eyledi

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Eger gūşdārī-yi ʿadlet nebūdī
Diger derkedīver[592] nebūdī kedīver[593]

Ked-vāde esās-ı beyt maʿnāsınadur niteki Şems-i Ḫocendī buyurur

[589] Onun köyde, yüzden fazla çiftçisi vardı. O nerede olsa onların işi ekip biçmek idi.
[590] Eğer çiftçinin bahçesinde turunç olmazsa hazinenin içinde, ekmeği olmadığı için ölen gibidir.
[591] (Felek) zenginler gibi kuzu/koçtan sofra düzer. Ev sahibi yerine öküz/boğa ile çiftçilik yaparlar.
[592] Derkedīver (EM): Ger kedīver (AB)
[593] Eğer adaletin kollayıp gözetmeseydi dünyada artık ev sahibi kalmazdı.

Beyt[594]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zifer' bîş ṭaleb aṣl k'ez berā-yı binā
Durust bāyed kerden nuḫust ked-vāde[595]

Keẕā fîMecma'i'l-Fürs **Vāde** resm ü ḳānūn ma'nāsınadur keẕā fîCināsi'l-Cinās **Ked-ābād** çārdāḳ taḥtında[596] olan ev ma'nāsınadur keẕā fî'l-Uḳnūm ve Ni'meti'llāh **Kude** żamm-ı kāf ile olursa iki ma'nāsı vardur biri kām ma'nāsınadur ki **[E23a]** Türkîde ṭımaḳ u 'Arabîde ḥenek dinür ve biri ḳapu ardında kilîd üzre bir taḫta pāresidür **[M22a]**kilîd üzre düşdükde ḳapu açılmaz 'Arabîde seḳḳāṭe dinür Şems-i Faḫrî Mi'yārü'l-Cemālî'de böyle diyüp bu iki beyti naẓm eyledi

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ānki ṭıflān-ı emelrā dāye-yi kām u murād
Cuz beşehd ü şekker-i şukreş nebu'gşāyed kude[597]

Geşte îmen sāḥet-i mulkeş ziduzdān ān çunānk
Ḫānehā îmen şudend ezzaḥmet-i der bākude[598]

[B19a] ve Mecma'ü'l-Fürs ṣāḥibi ma'nā-yı evveli taḳrîr itdikde kām üzerine **melāze**yi 'aṭf eyledi **melāze** dilcik ma'nāsınadur ve Esedî hemān **melāze** ile beyān eyledi[599] ve ma'nā-yı ṯānî taḳrîrinde nev'an taġayyür vardur 'ibāreti budur "kude beżamm-ı kāf çūbekî bāşed ki bekilîdan ufted tā bîkilîd der vā neşeved"[600] çunān ki Ṭayyān gufte

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Der kilîdān nebūd saḫt kude
Bāz kerdem derūn şudem bekede[601]

---

[594] İkinci mısrada **sekte-yi ḳabîḥ** yapılıp vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fâ'lün şeklinde uygulanmış.
[595] İkinci derecede önemli olandan çok birinci derecede olanı iste. Çünkü bina için, her şeyden önce temeli sağlam atmak gerektir.
[596] Taḥtında (ABE): İçinde (M)
[597] O kişi ki emel çocuklarının arzu ve murat dadısı, teşekkür şekeri ve balından başka bir şeyle damaklarını açamaz.
[598] Ülkesinin sahası hırsızlardan emin olduğunda evlerin kapıları da kilit zahmetinden kurtulur.
[599] Eyledi (ABE): - M
[600] Kâf harfinin ötreli okunmasıyla ***kude***, kilitlerin üzerine düştüğünde kapının açılmamasını sağlayan tahta parçasıdır.
[601] Kilitlerin dilleri sağlam değildi. Ben de (kapıyı) açtım eve girdim.

İkinci **kede** feṯḥ-i kāf ile ḫāne maʿnāsınadur ve Uḳnūm ṣāḥibi egerçi feṯḥ-i kāf ile żabṭ itdi Miʿyārü'l-Cemālī'niñ[602] ʿibāretini biʿaynihā naḳl idüp dimişdür ki "kede kām bāşed ü diger çūbī bāşed ki bekilīdān-ı **[A19a]** der ufted çun ḫᵛāhend ki der bendend"[603] Niʿmetu'llāh daḫı buña taḳlīd idüp feṯḥ-i kāf ile żabṭ itdi lākin kām lafẓı üzerine müştebeh olup murād maʿnāsına ḥaml idüp bir iki maʿnā daḫı artırup dimişdür ki "kede ism-i mekāndur meykede gibi ve ḫāne-yi zīrīn ve dilcik ki boġazda olur şişer meme gibi ṣarḳar gāh olur helāk ider ve kām maʿnāsına ki murāddur ve emcek **[E23b]** ucına daḫı dirler ve miftāḥıñ dendānesine vü kilīdin dendānelerine daḫı derler" haẕā kelāmehu feteʾemmel Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ ṣāḥibi **ked** luġat-ı Pehlevī'de ḫāne maʿnāsına geldüginden **[M22b]** ġāfil olmaġıla temeḥḥulāt irtikāb idüp dimişdür ki "ked muṭlaḳā maḥall-i ḳarārdur gerekse üzerinde binā olsun meykede bütkede gibi gerekse olmasun vādikede gibi kede maḳarr-ı maḫṣūṣdur ikisinde binā muʿteber olmaduġı[604] gibi zī-ḥayātıñ maḳarrına iḫtişāşları da[605] yoḳdur" intehā

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Leb ṭudaġ[606] *u ruḫ yañaḳ çeşm göz ü rūy yüz*
Kirpige mujgān muje dest el ayāġ oldı pāy

Leb ṭudaḳdur ki ʿArabīde **şefe** dinür Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Melāḥatīst leb-i laʿl-i ābdāretrā
Ki derḥadīṯ niyāyed çu derḥadīṯ āyī[607]

[B19b] Mecāzen her nesneniñ kenārına dinür **leb-i deryā** gibi niteki yine[608] Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Hemçunān derfikr-i ān beytem ki guft
Pīl-bānī berleb-i deryā-yı Nīl[609]

---

[602] Miʿyārü'l-Cemālī'niñ (BEM): Miʿyārü'l-Cemālī (A)
[603] Kede kelimesi, kâm (damak, murâd) anlamına gelir. Bir diğeri ise kapıyı kapatmak istediklerinde kapının kilidine geçirilen bir tahta parçasıdır.
[604] Olmaduġı (BEM): Olmadıġı (A)
[605] da (BEM): - A
[606] Ṭudaġ (ABE): Dudaġ (M)
[607] Konuşmaya başladığında, senin tatlı dudaklarında öyle bir güzellik var ki tarif edilemez.
[608] Yine (BEM): -A
[609] Hâlâ, Nil nehri kenarında, fil bakıcısının söylediği o beyti düşünmekteyim.

Ve **Leb-i nān** etmek dilimi niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ey ḳurṣ-ı āftāb ki dūrī ziçeşm-i mā
Mārā lebī bebaḫş ki Ḫusrev gedā-yı tust[610]

Lebāleb daḫı bu ḳabīldendür silme ṭolı[611] maʿnāsınadur ki ẓarfiñ kenārlarına dek ṭolı[612] ola niteki Şāhī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Lebālebest ziḫūn-ı ciger piyāle-yi mā
Çunīn şudest zirūz-ı ezel ḫavāle-yi mā[613]

Lebāleb olup tökülürse **Lebrīz** dinür niteki Rüşdī-yi Kamī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Sāġar-ı cānem bezehr-i ġuṣṣa lebrīzest ü men
[A19b] Tā negerded müddaʿī ḫoş-dil tebessüm mīkunem[614]

Leb u seng epsem ol dimekdür niteki Cāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Bes ki ezgūş-ı ḫesān dürr-i tu neng
Dāred ey ḫᵛāce ezīn pes leb u seng[615]

[E24a] Bir şāʿir daḫı dimiş

---

[610] Ey (yüzü) güneş çemberini (andıran sevgili), gözümüzden uzaksın. Bari bize bir dilim /öpücük ver ki Hüsrev senin dilencindir.
[611] Ṭolı (ABE): Ṭolu (M)
[612] Ṭolı (A): Ṭolu (BEM)
[613] Kadehimiz, ağzına kadar ciğer kanıyla doludur. Rûz-ı ezelde bize böyle kısmet olunmuştur.
[614] Can kadehim, sıkıntı zehriyle taşacak kadar doludur. Ben ise rakip mutlu olmasın diye tebessüm ediyorum.
[615] İnci (gibi söz)lerin, bayağı kişilerin kulağında o kadar çirkin duruyor ki ey hoca, bundan sonra sessiz ol.

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ilün)

Guftem ki merā būse bedih z'ān dehen-i teng

[M23a] Zed berdehenem seng-i cefāyī ki leb u seng[616]

Leb-i şīrīn meyḫoş dimekdür şā'ir dimiş

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Leb-i şīrīn bebāde-yi dīrīn

Çü resāndend geşt leb-şīrīn[617]

Keẕā fīDüstūri'l-'Amel **Leb-i der** iżāfet ile[618] ḳapu paşmaġıdur ve Mecma'ü'l-Fürs'de Tuḥfetü'l-Aḥbāb'dan menḳūldür ki leb sille ma'nāsına da gelür ki yüze ururlar 'Arabīde **laṭme** dinür **Lefc** ḳaba ṭudaġdur[619] deve ṭudaġı gibi bir kimse ġażab ile ṭudaḳ şarḳıtsa **lefc furū hişt** dinür feṭḥ-i lām ve sükūn-ı fā ve cīm-i 'Arabī ile[620] niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḫurūşān ziKābul hemīreft Zāl

Furū hişte lefc u berāverde yāl[621]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Sitem rāh-ı 'adem persān hemīreft

Furū hişte zisehmeş çun şutur lefc[622]

Niẓāmī daḫı bir 'acūze vaṣfında buyurmuş

---

[616] Ona, o küçük ağzınla bana bir buse ver dedim. Sesini kes! Diye cefa taşıyla ağzıma vurdu.
[617] Tatlı dudağı yıllanmış badeye değdirdiklerinde (bade) mayhoş oluverdi.
[618] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)
[619] Ṭudaġdur (BEM): Ṭudaḳdur (A)
[620] ile (AB): -EM
[621] İhtiyar adam (Zāl), Dudaklarını sarkıtıp başını dikmiş, Kabil'den haykırarak gidiyordu.
[622] Zulüm onun korkusundan deve gibi dudaklarını sarkıtmış (yani suratını asmış) yokluk yolunu sorarak gidiyordu.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Dehān-ı lefceş ezbes şāḫşāḫī
Begūrī teng mīmān'd ezferāḫī[623]

[B20a] Ve Miʿyārü'l-Cemālī'de lefc burundan cārī olan şu maʿnāsına da meẕkūrdur[624] **Ruḫ** Fārsīde dört maʿnāda müstaʿmeldür iki maʿnāsı vaż'-ı Fürs iledür ve taḫfīf-i ḫā iledür ve iki maʿnāsı vaż'-ı ʿArabī iledür ve teşdīd-i ḫā iledür ve Fārsīde taḫfīf ile istiʿmāl olunur ḳısm-ı evvel bir maʿnāsı yañaḳdur ki yüzüñ nışfıdur gözden zenaḫdāna varınca ismi ʿArabīde **ḫad**dür her yüzde iki yañaḳ olur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

ʿAşḳ-ı maʿşūḳān du ruḫ efrūḫte
ʿAşḳ-ı ʿāşıḳ cān-ı ūrā sūḫte[625]

[E24b] Niẓāmī daḫı bir ʿacūze vaṣfında dimiş

Şiʿr

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Du-ruḫ çun cevz-i Hindī rīşe rīşe
Çü ḥanẓal her yekī zehrī beşīşe[626]

[M23b] Rūḫ ziyāde-yi vāv ile gelmişdür niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ver berendāzed niḳāb ezrūḫ-ı cān-efzā-yı ū
[A20a] Raḫt berdāred zikeyhān zaḥmet-i leyl ü nehār[627]

---

[623] Ağzı ve dudağı lime lime olduğundan açıklığı bakımından dar bir mezara benzer.
[624] Meẕkūrdur (AB): Gelür (EM)
[625] Sevgililerin aşkı, onların iki yanağını parlatır. Aşığın aşkı ise canını yakar.
[626] Hindistan cevizi gibi püsküllü püsküllü iki yanak... Ki her biri Ebu Cehil karpuzu gibi şişelenmiş zehirdir.
[627] Eğer onun cana can katan yanağından nikap kaldırılsaydı, gece gündüzün zahmeti dünyadan göçer giderdi.

Mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile[628] yüze de ruḫ dinür ve maʿnā-yı ṣānī dizgin ü ʿinān maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs niteki beyt-i ʿUnṣurī'de gelür ve Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi feṭḥ-i rā ile żabṭ itdügi sehvdür ḳısm-ı ṣānī bir maʿnāsı devāb-ı şaṭrancdan olan maʿrūf ruḫdur ʿUnṣurī buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fâ')

Şaṭranc-ı kemālrā tu şāhī yā ruḫ
Mer esb-i cemālrā rikābī yā ruḫ[629]

Ruḫ-ı ṣānī ʿinān u dizgin maʿnāsınadur ve maʿnā-yı ṣānī meşhūr olan ṭayr-ı ʿaẓīmdür ki Hindūstān'da olur gergedeni götürür niteki Ḳāmūs ṣāḥibi dimişdür ʿibāreti budur "er-ruḫḫ bi'ż-żammi minedevāti'ş-şaṭranci ve ṭā'irun kebīrun yaḥmilu'l-gergeden"[630] merḥūm Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'da iki yirde "ruḫ lisān-ı Fārsīde gergedāndur ruḫ-rubā ol ḳuşdur ki gergedānı ḳapar alur ve ālāt-ı şaṭrancıñ birine daḫı ismdür" didügi iki vech ile sehvdür biri budur ki ruḫ bu iki maʿnāda vażʿ-ı Fürs ile[631] degildür belki vażʿ-ı ʿArabī iledür ve aṣlda teşdīd-i ḫā iledür biri daḫı budur ki ruḫ gergeden degildür belki gergedeni götüren ḳuşdur **Ruḫsār** yañağıñ yuḳarusıdur **[E25a]** ʿArabīde ismi[632] *vecne*dür ruḫ ile sārdan mürekkebdür inşāʾallāh **[B20b]** sār ser ile şerḥ olunur bu daḫı ruḫ gibi yüze ıṭlāḳ olunur ve Uḳnūm ṣāḥibi beñiz maʿnāsına da gelür didügi iṣbāta muḥtācdur **Ruḫsāre** hā-yı taḫṣīṣ ile yüz ü vech maʿnāsınadur **[M24a]** Şeref-i Rāmī Enīsü'l-ʿUşşāḳ'da luġat-ı Ḫorāsāndur diyüp Rūdekī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fa')
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

Ruḫsāre-yi tu perde-yi ʿuşşāḳ derīd
Bāānki nuhuft dāred ender perde[633]

---

[628] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[629] Olgunluk satrancında sen, ya şahsın ya kalesin. Kuşkusuz güzellik atının ya üzengisi ya da dizginisin.
[630] Ruḫḫ kelimesi, zammeli okunuşuyla satranç taşlarından biridir (kale) ve gergedanı taşıyan büyük bir kuştur.
[631] Fürs ile (ABE): Fürsle (M)
[632] İsmi (BEM): - A
[633] Perdede sır /nuhuft makamı (yegâh makamına, hüseynî aşiran perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsünün eklenmesiyle oluşmuş bir makam) olmasına karşın senin yanağın, âşıkların /uşşak perdesini yırttı.

Ruḫgīre ol bilezikdür ki dört ḳat burulmuş ola keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Rūḫ** ziyāde-yi vāv ile luġat-ı Pehlevīde bağırsaḳ maʿnāsınadur **Rūḫ-çekād** eṣlaʿdur[634] ki dāpesinden cebhesine varınca başında ḳıl bitmeyen kimesnedür çekād tārek-i serdür inşāʾallāh pīşānī ile şerḥ olunur Ḥakkāk dimiş

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[A20b] Īstāde beḫışm berder-i ū
Īn benefrīn siyāh rūḫ-çekād[635]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

ʿAceb medār ki farḳ-ı sipihr bīmūyest
Ki şud zisīlī-yi teʾdīb-i şāh rūḫ-çekād[636]

Çeşm gözdür Fārsīde gözüñ üç ismi vardur biri **Dīde**dür inşāʾallāhu teʿālā[637] ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur şānī **Kābine**dür kāf-ı ʿArabī ve kesr-i bā-yı muvaḥḥede ve nūn ile ve ekṣer-i erbāb-ı luġat yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ey şehenşāhī ki mihr-i çarḫrā
Hest rūşen ezvucūdet kābine[638]

Keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib ve Mecmaʿi'l-Fürs ṣāḥibi yanında iki kelime biri **kābne**dür[639] sükūn-ı muvaḥḥede göz maʿnāsınadur ve biri **kāyine**dür kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile fiʿl-i emr maʿnāsınadur baña gözüñ aç benden yüz çevirme dimekdür deyü żabṭeyledi ve ṣāliṣ meẕkūr olan çeşmdür ki ḥadeḳa vü ḳapaġ[640] u kirpikden ʿibāretdür **Dīde [E25b]** ancaḳ ḥadeḳa maʿnāsınadur ki sevād u beyāżdan ʿibāretdür Refīʿü'd-dīn-i Lübnānī buyurur

---

[634] Eṣlaʿdur (AB): Eṣʿaldur (EM)
[635] Bu lanetli, dazlak kafalı kara, onun kapısında öfkeyle dikilip durmuş.
[636] Feleğin başının kel olduğuna şaşma. Zira şahın terbiye için attığı silleden dolayı dazlak kafa olmuştur.
[637] İnşāʾallāhu teʿālā (BEM): İnşāʾallāh (A)
[638] Ey şahlar şahı! Senin varlığınla gökyüzündeki güneşinin gözü aydınlanmıştır.
[639] Kābnedür (BEM): Kābne (A)
[640] Ḳapaġ (BEM): Ḳapaḳ (A)

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Şafaḳ ġılāle-yi Ḫurşīd-i erġuvānī dūḫt
[M24b] Çü Zuhre best eyāzī-yi ʿanberīn berçeşm[641]

Eyāzī feṯḥ-i hemze ve yā-yı ḥāṭṭī ve rā-yı mühmele vü muʿceme ile de mervīdür niḳāb gibi **[B21a]** bir siyāh nesnedür göz üzre baġlanur kezā fīMecmaʿi’l-Fürs ẓāhiren ʿavretler yüzlerine ḳoduḳları peçedür[642] çeşmde mīmi şīn üzre taḳdīm idüp **çemş** daḫı dirler niteki Şehīd dimiş

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtün/Mef’ûlü/Fâ’ilün)

Yek tāziyāne ḫurdī bercān ezān du çemş
K’ez derd-i ū bemāndī mānend-i zerd-sīb[643]

Ger dil becāy dārī derpīş-i çemş-i ū
K’ū çemşrā beġamze begerdāned ezfirīb[644]

Çeşm-i mūjān żamm-ı mīm ve zā-yı Fārsī ile[645] girişmedār olan gözdür ki[646] ġancı vü leṭāfeti ola kezā fīRisāleti’ṭ-Ṭūsī ve Miʿyāri’l-Cemālī ve Mecmaʿi’l-Fürs ve Tuḥfetü’l-Aḥbāb’da **mūçān** cīm-i Fārsī ile[647] de dinür mesṭūrdur Ferruḫī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ḫūy-girifte lāle-yi sīrābeş eztuff-ı nebīz
Ḫīre-geşte nergis-i mūjāneş ezḫ^{v}āb-ı ḥumār[648]

ʿAmāre daḫı dimiş

---

[641] Şafak erguvan renkli Güneşin gömleğini dikti. Nitekim Zühre yıldızı da amberden peçeyi gözlerine bağladı.
[642] Peçe (AEM): Pīçe (B)
[643] O iki gözden canına bir kamçı yedin ki onun acısından, elma gibi sararıp kaldın.
[644] Eğer yalandan göz ucuyla bakmak için gözünü döndürse onun iki gözü karşısında, gönlün nasıl yerinde durur!
[645] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[646] ki (BEM): -A
[647] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[648] Suya kanmış körpe lale (gibi olan yanağı), hurma şarabının köpüğünden terlemiş. Yarı açılmış nergisi (andıran gözü), sarhoşluk uykusundan dolayı uyuşuktur.

Beyt[649]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Du çeşm-i nergis būdīş ḫūb u ḫᵛāb-ālūd

[A21a] Nemānd ḫᵛāb u şud ān nergisī ki mūjān būd[650]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Şiʿr[651]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ḫudāygānā şiʿrem ki hest siḥr-i helāl

Ḥarām-zāde buved her ki ḫᵛāndiş mercān[652]

Gereş belü'lü vü mercān kesī kuned nisbet

Çunān buved ki benergis teşebbuh-i mūjān[653]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi açılmış nergis maʿnāsına da gelür dimişdür ammā Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi mūjān nergisdür göze ıṭlāḳ olunduġı[654] istiʿāre ṭarīḳı iledür[655] dimişdür Cāmiʿ ṣāḥibi añā taḳlīd idüp Niʿmetu'llāh daḫı **[E26a]** aṣl u ferʿi cemʿ itdi cümlesi aşlını bilmedi **Çīḫ** kesr-i cīm-i Fārsī ve āḫiri ḫā-yı muʿceme ile cemlūz gözlüdür ki kirpigi tökülüp çapaġı[656] aḳar keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **[M25a]** niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ûl)

Çīḫ ki şud ġamze-zenī sāz-ı ū

Kūr buved ānki ḫured nāẕ-ı ū[657]

Tem feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ile göz perdesidür ki sebel dinür ve ismi ʿArabīde **ġışāve**dür niteki İbn Yemīn buyurur

---

[649] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır. Daha çok Fars şiirinde görülen sekte-yi ḳabīh, şiirin esas vezni olan Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün kalıbının, beytin birinci mısrasında Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/ Fa'lün şeklinde getirilmesiyle yapılır.

[650] İki nergis göz, uykulu ve güzel oldu. Uyku kalmayınca o yarı açılmış bir nergis oldu.

[651] Birinci beytin ilk mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.

[652] Allâh'ım! Benim şiirim sihr-i helaldir. Ona her kim mercan derse haramzadedir.

[653] Eğer bir kimse onu inci ve mercanla ilişkilendirirse işveli gözü nergise benzetmiş gibi olur.

[654] Olunduġı (BEM): Olundıġı (A)

[655] Ṭarīḳı iledür (BEM): Ṭarīḳıyledür (A)

[656] Çapaġı (EM): Çapaġı (AB)

[657] Gözü çapaklı kadın göz kırpmayı iş edinirse onun nazını çeken kör olur.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Nergis nişān-ı serverī ender cebīn-i tu
Bīned ü gerçi derbaşareş āfet-i temest[658]

Baḥru'l-Ġarāyib'de tem eṭibbā yanında maʿrūf olan ḳunāberā didikleri ot maʿnāsına mesṭūrdur çeşm-i recā vü ümīd maʿnāsına da **[B21b]** mecāzen gelür[659] niteki[660] Selmān buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Yā şefīʿa'l-muẕnibīn derḫuşk-sāl-i zaḥmetīm
Z'ebr-i ihsān-ı tu mārā çeşm-i bārān ʿiṭāst[661]

Ekṣer dāşten müştaḳḳātı ile[662] istiʿmāl olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Vefādārī medār ezbülbülān çeşm
Ki her dem bergülī dīger serānīd[663]

Ve lehu eyżan

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Dermen meniger tā digerān çeşm nedārend
K'ez dest-i gedāyān netuvān kerd ṣevābī[664] [665]

Ve lehu

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Her ānki tuḫm-ı bedī kişt ü çeşm-i nīkī dāşt
Dimāġ bīhude puḫt u ḫayāl-i bāṭıl best[666]

---

[658] Nergis (göz) senin alnındaki önderlik nişanıdır. O, gözünde perde hastalığı olmasına rağmen görür.
[659] Mecāzen gelür (AB): Gelür mecāzen (EM)
[660] Niteki (BEM): -A
[661] Ey günahkârların şefaatçisi! Sıkıntılı, kurak bir yıldayız. Senin ihsanının bulutundan bize yağmur ümidi ver.
[662] Müştaḳātı ile (BEM): Müştaḳātıyla (A)
[663] Bülbüllerden vefa umma, zira her an başka bir gül üzerinde öterler.
[664] Dermen meniger tā digerān çeşm nedārend
K'ez dest-i gedāyān netuvān kerd ṣevābī (AB): -EM
[665] Bana bakma ki başkası ümitlenmesin. Zira dilencilerin elinin bir ihsanda bulunması mümkün değildir.
[666] Kötülüğün tohumunu ekip de iyilik uman boşuna heveslenmiş, boş hayallere kapılmıştır.

Çeşm-ḫāne göz çanaġıdur ki ḥadeḳa maḳāmıdur Şeyḫ Saʿdī'niñ Evāyil-i Gülistān'da Sulṭān Maḥmūd Sübüktegin ḥikāyesinde "meger çeşmān-ı ū ki derçeşm-ḫāne hemīgerdīd ü naẓar mīkerd" ʿibāretinde olan çeşm-ḫāne bu maʿnāyadur Mollā Vaḥşī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çeşm derçeşm-ḫāne ḫāk şude
Mānde yek muşt neşter ü mismār[667]

[A21b] Ḫāne-yi çeşm iżāfet ile[668] de dinür niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Bārān-ı eşk ḫāne-yi çeşmem ḫarāb kerd
Ezbehr-i ānki ezsehereş būd feṯḥ-i bāb[669]

Çeşm-lān bu daḫı çeşm-ḫāne maʿnāsınadur keẕā fīNiʿmeti'llāh **lān** yuvadur inşā'allāh maḥallinde şerḥ**[M25b]** olunur çeşm göz işābeti **[E26b]** māʿnāsına da gelür "Bevey çeşm resīd" dinür añā göz degdi dimekdür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Çeşm ki resīd dercemālet
Nefrīn ki dād gūşmālet[670]

Çeşm-zaḫm göz degmek żararı dimekdür aşlda zaḫm-ı çeşmdür iżāfet ile zaḫm ḍarb u[671] urmaḳ maʿnāsınadur niteki Şehābü'd-dīn-i Vergānī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Hemīşe tā ebede'd-dehr dāyimā dārād
Ḫudāy-ı ʿazze ve cellet ziçeşm-zaḫm nigāh[672]

---

[667] Göz çukurunda gözler, toprak olmuş. Elde bir avuç bıçak ve çivi (diş ve kemik) kalmış.
[668] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)
[669] Yağmur gibi gözlerimden akan yaşlar, göz çukurlarımı harap etti. Böylece (gözümün) uyanık kalmasına kapı açıldı.
[670] Güzelliğine kimin gözü değdi? Kimin bedduasına uğradın?
[671] u (EM): -AB
[672] Aziz ve Celil olan Allâh, dünya durdukça daima, seni nazardan saklasın.

Ġāyile-yi çeşmi defʿ iden nesneniñ dört ismi vardur biri **Çeşm-penām**dur feṯḥ-i bā-yı Fārsī ve nūn ile çeşm-zaḫmı defʿ iden ḫırz u taʿvīẕdür niteki Şehīd buyurur

Beyt[673]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bütā nigārā ezçeşm-i bed beters hemī
Çirā neḫᵛāhī bāḫᵛīşten tu çeşm-penām[674]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[B22a] Her ki bāḫırz-ı medḥ-i ū zāyid
Nebuved ḫāceteş beçeşm-penām[675]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi Miʿyārü'l-Cemālī'den çeşm-i vehhām naḳl itdügi nüsḫası muḥarref olduġuna binā'endür ve illā bizde olan dört nüsḫada çeşm-penāmdur bā ile vāv ile degildür ṣānī **Çeşmār**dur zenān-ı ʿAcem ʿarūsdan zehr-i çeşmi defʿ itmek içün peydā itdikleri peykerdür ki bir sebūya gülgüne ve āb-ı zer ile ruḫsār-ı ʿarūsa naẓīr bir ṣūret-i dil-peẕīr taṣvīr idüp elbise-yi fāḫire giydürüp envāʿ-ı cevāhir ile müzeyyen ḳılup ʿarūsı görmek isteyenlere evvel anı gösterürler idi baʿde ol peykeri bālā-yı bāmdan pertāb idüp bu nice şikest olursa çeşm-i bed daḫı böyle şikest olsun dirler idi eger dügün ṣāḥibi aġniyādan ise yaġma-gerān içün derūn-ı **[M26a]** sebūya sīm ü zer fuḳarādan ise çemen ü çerez ḳorlar idi[676] bu vechi Şeyḫ ʿAṭṭār **[A22a]** Manṭıḳu'ṭ-Ṭayr'da **[E27a]** böyle beyān eyledi Şeyḫ Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü çeşmār āngeh ḫurend eztu sīr
Ki ezbām-ı pence gez uftī bezīr[677]

---

[673] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.
[674] Ey put gibi güzel sevgili! Kem gözlerden kork. Neden (kem gözlere karşı) kendine nazarlık istemiyorsun?
[675] Her kim onun övgüsünü muska gibi (boynunda) taşırsa nazarlıkla korunmaya ihtiyacı yoktur.
[676] Ḳorlar idi (AB): Ḳorlardı (EM)
[677] (Varisler) sen nazarlık testisi gibi elli arşın yükseklikteki damdan düştükten, (yani sen öldükten) sonra ancak sen(in malın)dan doyunca yiyebilirler.

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Çeşm-āver** daḫı bu maʿnāyadur niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Baḥr-ı dest-i tu behr-i çeşm-āver
Şāyed er berkeşed hezār çu Nīl[678]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bu kelimeniñ żabṭında ḫaṭā idüp rāyı vāv üzre taḳdīm idüp **çeşmārū** diyüp beyt-i meẕkūr ile istişhād eyledi ve maʿnāsın böyle beyān idüp dimişdür ki "çeşmārū çeyzīrā gūyend ki berā-yı defʿ-i zaḫm-ı çeşm berbām-ı ḫāne rāst kunend" ve beyt-i meẕkūr Dīvān-ı Kemāl'iñ iki nüsḫasına mürācaʿāt olunduḳda hemān vech-i evvel mesṭūr bulundı ve iştiḳāḳa münāsib olan hemān budur zīrā *āverden* müştakḳātında iki luġat vardur vāvıñ ḫaẕf u iṣbātı beyār u beyāver meyār u meyāver ārende vü āverende gibi inşāʾallāh maḥallinde şerḥ olunur ṣāliṣ **Çeşm-zed**dür niteki **[B22b]** Niẓāmī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ger āyem çunān bud ki ezçeşm-i bed
Ne tu ḫīre bāşī ne men çeşm-zed[679]

Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur ġamze maʿnāsına daḫı[680] gelür niteki[681] Ḫāḳānī buyurur

Beyt
(Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün)

Ey ṣayd-ı yek ʿaşḳet ḫıred cān ṣaydet ezyek tā beṣad
Çeşm-i tu deryek çeşm-zed ṣad ḫūn tenhā rīḫte[682]

Rābiʿ **Ḫermek**dür feṭḥ-i ḫā-yı muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i mīm ve kāf-ı ʿArabī ile bir boncuḳdur ki siyāh u beyāż u gök **[M26b]** ṣırçadan olur göz degmek içün boyuna taʿliḳ iderler niteki Mencīk buyurur

---

[678] Deniz gibi olan elin, nazardan korunmak için, eğer Nil gibi bin (nehir) akıtsa yeridir. (Nil keşiden: nazarlık olarak çivid /nil boya ile ele dövme yapılmasına telmihtir.)
[679] Ben geldiğimde öyle olsun ki kem gözlerden dolayı ne sen suçlanasın ne de bana nazar değmiş olsun.
[680] daḫı (EM): da (AB)
[681] Niteki (BEA): -M
[682] Ey aşkının bir avı akıl (olan sevgili!), can ise senin avının yüzde biridir. Senin gözün, bir gamzeyle tenhalarda yüzlercesinin kanını dökmüştür.

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Tersem-i çeşmet resed ki saḫt ḫeṭīrī
Çunki nebendend ḫermeket begulūbor[683]

Keẕā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī ve Mecmaʿi'l-Fürs **[E27b]** ṣāḥibi żāmm-ı ḫā ile de rivāyet idüp **Ḫürmek** daḫı dinür dimişdür ammā Ḥalīmī tevābiʿī ile ḫermek ḫar-muhredür ki göz boncuġı derler eşege ve ḳatıra ṭaḳarlar dimişler **Çeşm-āvīz [A22b]** iki maʿnāsı vardur biri sihr defʿine olan nesnedür[684] taʿvīẕ gibi ve boncuḳ gibi niteki[685] Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Sihr-i çeşmān-ı tu bāṭıl nekuned çeşm-āvīz
Mest her çend bepūşend negerded mestūr[686]

Ṣānī ḳıldan olan burḳuʿdur defʿ-i meges içün atıñ yüzine aṣarlar keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Çeşmek** iki maʿnāsı vardur biri göz edviyesinden olan dārūdur keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib ve ḥālā **çeşme-yi zen** dimek ile meşhūrdur ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bir otdur dimiş ki aña ʿArabīde eżrāsu'l-kelb dinür ṣānī gözlükdür niteki şāʿir dimiş

Beyt

(Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün)

Berdīde çeşmek mīnehem çun mevsim-i dīdār şud
Derārzū-yı rūy-ı tu bi'nger ki çeşmem çār şud[687]

Buña çeşm-i Frenkī daḫı dinür Frenk vilāyetinden gelmek ile Frenke nisbet olunmuşdur niteki şāʿir dimişdür

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Zibehr-i dīden-i rūy-ı tu rūz u şeb ḥammām
Hezār çeşm-i Frenkī nihāde berder u bām[688]

---

[683] Korkarım ki gözden sana büyük bir zarar gelir. Çünkü senin boynuna nazar boncuğu asmamışlar.
[684] Nesnedür (EM): -AB
[685] Niteki (BEM): -A
[686] Nazar boncuğu bile senin gözlerinin büyüsünü bozamaz. Sarhoşa her ne giydirilirse giydirilsin, yine de (sarhoşluğu) gizlenemez.
[687] Sevgiliyi görme mevsimi olunca gözüme gözlük taktım. Baksana, senin yüzünü görme arzusuyla gözlerim dört oldu.
[688] Hamam, gece gündüz senin yüzünü görebilmek için kubbeye ve pencereye binlerce gözlük takmıştır.

Çeşme bu daḫı iki maʿnāsı var[689] biri pıñardur ki ʿArabīde ʿayn u yenbuʿ dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Her kucā çeşmeyī buved şīrīn
Merdum u murġ u mūr gird āyend[690]

[B23a] Ṣānī igne vü çuvaldız ve buña mānend olan nesneleriñ balta vü keser delügidür Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Şutur beçeşme-yi sūzen **[M27a]** beder neḫᵛāhed şud
Ḥasūd-ı ḫām-ṭamaʿ gū derīn heves begudāz[691]

Bu maʿnāda hāʾsız çeşm daḫı dinür niteki[692] Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ver temāşā-yı revzenet heves est
Revzen-i çeşm-i sūzen-i tu besest[693]

Çeşm-āġīl ġażab yüzünden göz ucıyla baḳmaḳdur niteki Ḥakkāk dimiş

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[E28a] Nermek ūrā selām kerdem dūş
Kerd zīmen naẓar beçeşm-āġīl[694]

Şems-i Faḫrī daḫı dimiş

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ger kuned şehr-yār-ı ḫaşm-şikār
Sūy-ı gerdūn naẓar beçeşm-āġīl[695]

---

[689] Var (BEM): Vardur (A)
[690] Her nerede tatlı bir çeşme varsa insan, kuş ve karınca hep oraya toplanırlar.
[691] Deve iğnenin deliğinden geçmeyecektir. Ham hayalleri olan hasetçiye de ki bu hevesle yan yakıl!
[692] Niteki (MA): ki nite (B); ki niteki (E)
[693] Eğer senin pencereden seyretme arzun varsa senin iğne deliği kadar penceren yeterlidir.
[694] Dün gece ona yumuşak bir şekilde selam verdim. Bana sinirlenerek ters ters baktı.
[695] Düşmanı mağlup eden o hükümdar, eğer feleğe öfkeyle ters ters bakarsa.

Yāyı ḥaẕf idüp çeşm-āġil de dinür **Çeşm-ālūs** żamm-ı lām ve āḫiri sīn-i mühmele ile bu daḫı göz ucı ile[696] baḳmaḳ[697] maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **[A23a] Çeşm-derīde** yüzi gözi açılmış bīḥayā maʿnāsınadur niteki[698] Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Şūhī-yi nergis bebīn ki pīş-i tu bu'şkuft
Çeşm-derīde edeb nigāh nedāred[699]

Çeşm-i gāvmīş[700] bir çiçek ismidür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ġonçe bāçeşm-i gāvmīş benāz
Murġ bāgūş-ı pīl-gūş berāz[701]

Çeşm-cehīden ü **çeşm-perīden** göz segirmek iḫtilāc-ı ʿayn maʿnāsınadur inşāʾallāhu teʿālā[702] her birisi maḥallinde şerḥ olunur **Çeşmrā āb dāden** gözi nevrlendürmek bu daḫı inşāʾallāh ābda şerḥ olunur **"dārend ʿazīz behr-i çeşmī ṣad çeşm"** bir ʿazīziñ yanınça niçeler daḫı muʿazzez ü mükerrem olur diyecek yirde ḍarb olunur ʿArabīde **"ve liecli ʿaynin elfu ʿaynin tukremu"** meşeliniñ tercemesidür niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

Berdīde nehem zibehr-i çeşmet nergis
Dārend ʿazīz behr-i çeşmī ṣad çeşm[703]

Rūy yānıñ ḥaẕf u işbātı ile yüzdür ki muḳābili puştdur ʿArabīde vech dinür ammā Fürsde vechi maşrıf **[M27b]** u ḫarclıḳ maʿnāsına istiʿmāl **[B23b]** olunmuşdur niteki Saʿdī buyurur

---

[696] Ucı ile (B): Ucıyla (AEM)
[697] Baḳmaḳ (ABE): - M
[698] Niteki (BEM): ki (A)
[699] Nergisin küstahlığını gör ki senin önünde açılıyor. Yüzü yırtık, edebe riayet etmiyor.
[700] Sığır gözü denilen bir çeşit iri papatya.
[701] Gonca sığırgözü papatyası ile cilveleşir; kuş nilüfer çiçeği ile sır paylaşır.
[702] Teʿālā (BEM): - A
[703] Nergis gözlerinden her birini koyarım gözlerimin önüne. Bir azizin yanında nicceleri muazzez ve mükerrem olur.

Şiʿr

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Şeb perākende ḫusbed ānki bedīd

Nebuved vech-i bāmdādāneş[704]

Ve vaẓife-yi rātıbe maʿnāsına da istiʿmāl olunmuşdur niteki Selmān buyurur

Beyt

(Mefʿûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Ḫurşīd-ṭalʿatā vuzerā-yı tu vech-i men

Eknūn se māh reft ki teʾḫīr mīkunend[705]

Vech ʿArabīde **[E28b]** cihet maʿnāsına geldügi gibi Fārsīde rūy cānib maʿnāsına gelür “**rūy-ı ū bīned**” didikleri gibi añın cānibin ṭutar maʿnāsına niteki şāʿir dimiş

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fa’lün)

Rīşdārī egereş bāpuserī ufted baḫş

Her ki āyed bemiyān rūy-ı puser mībīned[706]

Rūy-dehed teveccüh ü iḳbāl ider dimekdür niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün)

Her ki ezḫaṭṭ-ı şerīʿat nenehed pāy-ı birūn

Her demeş feṭḥ-i diger rūy-dehed çun pergār[707]

Rūy-bend yaşmaḳ u pīçedür[708] **Rū-pūş** burḳuʿ vü ṭuvaḳ maʿnāsınadur maʿnā-yı lāzımīsi iḫfā vü taʿmiye maʿnāsına da gelür niteki Cāmī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fa’lün)

[A23b] Nīst ḥadd-i çu menī burden-i nām çu tuyī

Behr-i rū-pūş benām-ı digerānet ḫᵛānem[709]

---

[704] Sabahının gereksinimlerini temin etmeyen kişi, gece huzursuz yatar.

[705] Ey güneş yüzlü! Üç ay geçtiği halde senin vezirlerin benim maaşımı erteleyip duruyorlar.

[706] Sakallanmış biri ile [tüylenmemiş parlak] bir çocuk arasında tartışma çıksa araya kim girse çocuğun tarafını tutar.

[707] Her kim şeriatın çizgisinden dışarı ayağını atmazsa pergel gibi her defasında yeni açılan kendini gösterir.

[708] Pīçe (BE): Peçe (AM)

[709] Senin gibi birinin ismini anmak, benim gibi birinin haddi değil. Gizlemek için seni başkalarının adıyla çağırıyorum.

Rūy-numā yüz görümlügidür Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Cān pīşkeşet[710] sāzem eger pīş-i men āyī
Dil rūy-numāyet dehem er rūy-numāyī[711]

Rū-māl yüz silecek mendīldür **Rū-şinās** vecīh ü maʿrūf u muʿteber kimse maʿnāsınadur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Rūy-ı her yek mīniger mīdār pās
Bū ki gerdī tu ziḫıdmet rū-şinās[712]

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zisāye-yi tu şudest āftāb rūy-şinās
Ki hemnişīnrā herkes behemnişīn dāned[713]

Rūy derdīvār kerd bir köşede **[M28a]** oturup münzevī oldı Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Felek becāh-ı[714] tu efrāşt puşt bermesned
Sitem beʿadl-i tu āverd rūy derdīvār[715]

Ve liġayrihi

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zişerm-i rūy-i cemāl-i tu āftāb henūz
Beher ṭaraf ki reved hest rūy derdīvār[716]

---

[710] Pīşkeşet (AEM): Pīşkest (B)
[711] Eğer yanıma gelirsen canımı ayağına sererim. Yüzünü gösterirsen, yüz görümlüğü olarak gönlümü veririm.
[712] Her birinin yüzüne bak, hatırında tut. Belki hizmetten dolayı yüzleri tanırsın.
[713] Senin gölgenden dolayı güneş tanınmış olur. Çünkü herkes, arkadaşı arkadaşıyla tanır.
[714] Becāh (AEM): Beḥāh (B)
[715] Felek, senin makamınla sırtını dayanağa dayadı. Zulüm, senin adaletinden dolayı inzivaya çekildi.
[716] Güneş, senin yüzünün güzelliğinden utandığından, nereye giderse inzivaya çekilmektedir.

Der yirine bā ile de istiʿmāl olunur niteki Āṣafī **[E29a]** dimiş

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Āṣafī rūy berāverd bemiḥrāb-ı duʿā

Dūr ziebrūy-ı bütān rūy bedīvārī kerd[717]

Rūy zerd kerden yüz ḳızartmaḳ maʿnāsınadur niteki Āṣafī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[B24a] Bīmār-ı ʿaşḳrā çu devā nīst ezçi rū

Pīş-i ṭabīb īn heme rū zerd mīkuned[718]

Eger rūy-sāzed alınursa dimekdür niteki Ẓuhūrī[719] buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nişīn māhrā derʿuḳūbet benāz

Eger rūy-sāzed çi şud gū besāz[720]

Aşlı **diger gūn-sāzed**dür **Berrūy-ı rūz-uftāden** āşikāre[721] olmaḳdan kināyedür niteki Lisānī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ġam ciger sūzest menʿ-i çeşm-i giryān çun kunem

Rāz-ı men berrūy-ı rūz-uftād pinhān çun kunem[722]

Rūzsuz daḫı müstaʿmeldür niteki Riyāżī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Neguftem ḳıṣṣa-yı ḫūn ḫurden-i ḫud bākesī hergiz

Berūy-uftād pīş-i merdumān ezeşk-i ġammāzem[723]

---

[717] Āsafī de yüzünü dua mihrabına döndürdü. Güzellerin kaşından uzak inzivaya çekildi.
[718] Madem ki aşk hastasına çare yok, doktorun önünde bütün bu yüz kızartmalar neden!
[719] Ẓuhūrī (AB): Ẓahīr-i Fāryābī (EM), E nüshasında derkenarda "Ẓuhūrī" olarak not düşülmüş.
[720] Ay ışığında oturanın akıbeti nazlanmaktır. Eğer utanıp alınırsa en iyisi sazla söylemektir.
[721] Āşikāre (BEM): Aşikāre (A)
[722] Gam, ciğerimi yakmaktadır. Gözlerimi ağlamaktan nasıl men edebilirim? Sırrım ifşa oldu, nasıl gizleyebilirim?
[723] Kendi kanımı içtiğimin hikâyesini (içimin kan ağladığını), hiç kimseye anlatmadım. Gammaz gözyaşlarım, beni ele verip insanların önünde (sırrımı) ifşa etti.

Berūy-devīden yüze yapışmaḳ maʿnāsınadur niteki Riyāżī dimiş

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dīd eşk-i men ki çeşmem ḫᵛābgāh-ı men neşud
Mīdevid berūy u mīgīred girībān-ı merā[724]

Devīden yirine **cehīden** de müstaʿmeldür niteki Selmān dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[A24a] Sālhā ey eşk cā dādem turā derçeşm-i ḫᵛīş
Vaḳt-i firḳat key revā-dārī ki rūyem cehī[725]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Metāʿ-ı rūy-ı dükkān** ẕīḳıymet olmayan metāʿdur ki **[M28b]** dükkān yüzünde vażʿ olunur ve ẕīḳıymet olan metāʿ boḳça ile dükkān içinde yā ṣandıḳda vażʿ olunur niteki ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Erzān metāʿ-ı rūy-ı dukān künh-i mümkinest
Ancā ki **[E29b]** fıṭrat-ı tu guşāyed dukān-ı ʿilm[726]

Rūy imāle ile olursa tuc maʿnāsınadur inşāʾallāh maḥallinde şerḥ olunur **Dīmer** kesr-i dāl ile luġat-ı Pehlevīde yüz maʿnāsınadur rā-yı mühmeleyi ḥaẕf idüp **dīm** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Mujgān Muje** kelime-yi ūlā nāẓımıñ mezīdātındandur **mije** kesr-i mīm ile kirpikdür ʿArabīde hudb dinür Baḥru'l-Ġarāyib'de zā-yı ʿArabī ile de gelür diyüp Laṭīfī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Āftābem neyāmedī bebeze
Çi zenī ġamze gūlrā bemize[727]

---

[724] Gözyaşlarım, gözlerimin uykuya hiç gitmediğini gördü. Yüzüme yapıştı da yakamı tutup bırakmadı.
[725] Ey gözyaşı, yıllarca sana kendi gözümde yer verdiğim halde ayrılık vaktinde yüzüme yapışmayı, bana nasıl reva görürsün?
[726] Senin fıtratının ilim dükkânını açtığı yerde, imkân âleminin (varlığın) özü ve mahiyeti, değersiz bir metadır.
[727] Ey güneşim! Günah için gelmedin, niçin kirpikle ahmaklara göz kırpmaktasın?

Hā-yı resmī yirine kāf ile **mijek** daḫı dinür ve ʿalāḫilāfi'l-ḳıyās elif ve nūn ile cemʿ idüp mijegān dinilmişdür niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Dilem ezcāy[728] beşud nāgeh ü bu'ḫrūşīdem
Cāme bed'rīdem ü eşk ezmijegān kerd nişār[729]

Zānıñ teskīni de cāyiz ü meşhūrdur [730]Mollā Benāyī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

[B24b] Gülistānīst ḫurrem dīde em ezʿaks-i ruḫsāreş
Zimujgān ḫārhā bi'grift bereṭrāf-ı dīvāreş[731]

Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi daḫı mujgān ṣīġa-yı cemʿdür gāh olur vaḥdet maḳāmında istiʿmāl olunur diyüp Laṭīfī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Bemujgānī dilem mecrūḥ kerdī
Belaʿl-i leb bekun dermān-ı ḫaste[732]

Mujeniñ aṣlı **mījedür** yā ile Şeh-nāme'de aṣl üzerine çoḳ gelmişdür niteki bu ebyātında[733] aṣl üzerine gelmişdür[734]

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Siyeh mījje kerdend her du pür-āb
Zebān berguşādend berāftāb[735]

---

[728] Cāy (EM): Cān (AB)
[729] Gönlüm ansızın yerinden oynadığı için coştum. Elbisemi yırttım, kirpiklerimden gözyaşları saçıldı.
[730] Cāyiz ü meşhūrdur (ABE): cāyizdür ve meşhūrdur (M)
[731] Yanağının aksinde, güzelliklerle dolu bir gül bahçesi gördüm. Ancak duvarlarının üstüne kirpiklerden dikenler çekilmiş.
[732] Bir kirpik ile gönlümü yaraladın. Yakut renkli dudağınla hastayı tedavi et!
[733] Ebyātında (ABE): Ebyātda (M)
[734] Niteki bu ebyātında aṣl üzerine gelmişdür (BEM): -M
[735] Kara kirpikler, her iki gözü yaşla doldurdu. Güneşe karşı dil çözüldü.

Ve lehu eyżan[736]

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Siyeh mīje bernergisān-ı dijem
[M29a] Furū ḫᵛābanīd ü nezed hīç dem[737]
[E30a] Ve lehu eyżan[738]

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Gunehkār ger būd Miḥrāb būd
Pür ezḫūn dil ü mīje pür-āb būd[739]
Ve lehu eyżan[740]

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

[A24b] Verā dīd Nūder fer u rīḫt āb
Ezān mīje-yi sīr-i nādīde-ḫᵛāb[741]
Ve lehu eyżan[742]

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Beşud Veyse tā pīş-i Efrāsiyāb
Ziderd-i puser mīje vü ruḫ pür-āb[743]

Dest Fārsīde birḳaç maʿnāsı vardur biri ʿuzv-ı maʿrūfdur ḥaḳīḳati omuzdan barmaḳlar ucına dekdür mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile[744] ḳudrete de[745] ıṭlāḳ olunur niteki Enverī dimiş

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün)

Ḫusrevā derheme envāʿ-ı suḫan destet hest
Ḫāṣṣe derşīve-yi naẓm-ı ḫoş u eşʿār-ı ġurer[746]

---

[736] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[737] Kara kirpikler, yorgun nergislerin üzerine (kapanıp) uyudu ve hiç ses çıkarmadı.
[738] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[739] Eğer bir suçlu varsa o da (Kabil padişahı ve Rüstem’in annesinin babası) Mihrab’dır. Gönül kan ile dolu ve kirpikler ıslaktır.
[740] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[741] Gördü ki (Minuçehr’in oğlu) Nûder, o bitkin ve uykusuz kirpiklerinden yaşlar akıtıyordu.
[742] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[743] Nihayet (Turan ordusunun komutanı) Veyse, Afrasyab’ın önüne kadar gelmişti; oğlunun derdinden kirpikleri ve yanakları ıslanmıştı.
[744] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[745] de (BEM): -A
[746] Ey hükümdar, sözün her türünde, özellikle güzel manzumeler ve parlak şiirler söylemede yetkinliğin vardır.

Ālet-i ḳudret ve maḥall-i miknet olmaġıla ḳudrete vü imkāna **destgāh** dinür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Buzurgī kesīrā dehed destgāh
Ki dāred penāhenderā derpenāh[747]

Ḥāfıẓ daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Dīderā destgeh-i dürr ü guher gerçi nemānd
Beḫured ḫūnī vü tedbīr-i niṣārī bekuned[748]

Üzerine ḳudret ʿaṭf-ı tefsīr vāḳıʿ olur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

V'ānkirā destgāh-ı ḳudret nīst
Şalġam-ı puḫte murġ-ı buryānest[749]

Ve maḥall-i şuġul u taṣarrufa da destgāh dinür ʿavām-ı Etrāk[750] taḥrīf idüp **dezgāh** dirler Enverī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beiṣṭināʿ biyārāst destgāh-ı vucūd
Beistinād beyef'zūd pāy-gāh-ı ṣudūr[751]

Niẓāmī de buyurur

[747] Büyüklük, kişiye imkân ve güç kazandırır. Bundan dolayıdır ki sığınanı himayesine alır.
[748] Gözün her ne kadar (ağlamaktan) inci ve cevhere imkânı kalmadıysa da o kan içer, yine de inci saçmanın çaresini bulur.
[749] (Kızarmış tavuk yemeye) imkân ve gücü olmayana haşlanmış şalgam, kızarmış tavuk gibidir.
[750] Etrāk (ABE): - M
[751] İyi ve güzel işler yaparak varlık tezgâhını (yani âlemi) süsledi. (Vezirlik makamına) geçmekle vezirlik makamının derecesini yükseltti.

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Kīst derīn destgeh-i dīr-pāy
Gū "**limeni'l-mulk**"[752] zened cuz ḫudāy[753]

[B25a] **Dest-res** daḫı ḳudret maʿnāsınadur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür el irişmesi maʿnāsına ʿArabīde **[E30b]** daḫı bu maʿnādan "taṣilu yeduhu ilā̱keẕā" didikleri gibi taʿbīr olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

V'anrā ki bermurād-ı **[M29b]** cihān nīst dest-res
Derzādbūm-ı ḫᵛīş ġarībest ü nāşenāḫt[754]

Dest-yāft ḳudret buldı ve ẓafer buldı **Bedest-bāş** ḳudret u iḥtiyāt ile ol ġaflet itme dimekdür beḫıred gibi mürekkebdür aṣlda bādest ü bāḫıreddür ikisiniñ miṣālini Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çü bervilāyet-i dil dest-yāft leşker-i ʿaşḳ
Bedest-bāş ki her bāmdād yaġmāyīst[755]

Ḥāfıẓ da[756] buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[A25a] Geret zidest berāyed murād-ı ḫāṭır-ı mā
Bedest-bāş ki ḫāyrī becāy-ı ḫᵛīşten est[757]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bu iki beytde āgāh bāş ve taḳṣīr mekun didügi lāzım-ı māʿnā ile taʿbīrdür **Destūr** ḳudret ü ḳuvvet ṣāḥibi dimekdür gencūr u mezdūr gibi mürekkebdür

---

[752] O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allâh'a gizli kalmaz. **"Bugün hükümranlık kimindir?**" Kahhâr olan tek Allâh'ındır. (Mü'min 16)
[753] Bu kalıcı tezgâhta Allâh'tan başka kim, **"Bugün hükümranlık kimindir?** diyebilir?
[754] Dünyada arzu ve murâdına eli yetişmeyen (yoksul) kimse, kendi vatanında gurbettedir ve tanınmazdır.
[755] Gönül iline aşk askerleri hâkim olunca gafil olma, ihtiyatlı ol; çünkü her sabah bir yağma olacaktır.
[756] da (BEM): daḫı (A)
[757] Gönlümüzün murâdını vermek elinden geliyorsa durma, haydi! Bu, yerinde bir hayırdır.

vüzerāya icrā-yı ḳavānīn ve temşiyyet-i umūr ḳuvvet[758]-i ḳāhireleri ile[759] olmaġıla ıṭlāḳ olunur niteki[760] Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Hest aʿżā çu şehr-i pīşeverān
ʿAḳl destūr u dil derū sulṭān[761]
Ḫışm şaḥne est ü ārzū ʿāmil
Ān yeki ẓālim īn diger cāhil[762]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Şāh bāyek du ḫāṣṣegān-ı ḥużūr
Ḥāżır-ı bezm geşt bādestūr[763]

Mecāzen ḳānūna ve resme de ıṭlāḳ olunur niteki Hātifī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çunīn est destūr-ı īn zāl-i pīr
Ki zehret dehed çun çeşānīd şīr[764]

Ve mūcibi ile ʿamel olunan ḳānūn-nāmeye ve deftere de ıṭlāḳ olunur niteki Ḳāmūs ṣāḥibi **[E31a]** dimişdür "ed-dustūru bi'ż-żammi en-nusḫatu'l-maʿmuletu lilcemāʿāti'lletī yaḳaʿu minhā taḥrīruhā ve aṣluhu Fārisiyyun intehā̲"[765] Ḥarīrī Maḳāme-yi İs̲neyn ve ʿIşrīn'de münşī'i muḥāsib üzerine tafżīl itdügi maḥalde buyurur "ve esāṭīru'l-belāġati tunseḫu lituderrese **[M30a]** ve desātīru'l-ḥisbānāti tunseḫu ve't-tudresu"[766] **[B25b]**

[758] Ḳuvvet (AB): Ḳudret (EM)
[759] İle (EM): -AB
[760] Niteki (BEM): -A
[761] (İnsanda) organlar, zanaat erbabı çarşısı gibidir. Akıl vezirdir, gönül ise orada sultandır.
[762] Öfke bekçidir ve arzu işçidir. Onlardan biri zâlimdir, diğeri ise câhildir.
[763] Padişah, huzurdaki bir iki seçkin ve vezir ile meclise hazırlandı.
[764] Bu ihtiyar dünyanın kanunu böyledir, süt tattırırken sana zehir verir.
[765] Düstūr (şeklinde) zammeli okunursa toplumun kendisiyle amel etmiş olduğu yazılı metin (kanun) anlamına gelir.
[766] Kalem sahiplerinin beliğ satırları yazılır (istinsah edilir) ve okunur (öğrenilir). Hesap memurlarının (tuttuğu) kanunnâmeler ise nesh olunup izi bile kalmaz.

ammā Fārsīde bu maʿnāya müstaʿmel olduġuna[767] muṭṭaliʿ olmadım iḥtimāldür ki taʿrīb olunduḳda bu maʿnāya vażʿ olunmuş ola zīrā taʿrībde naḳl-i maʿnā-yı aṣlī şarṭ degildür cāyīzdür ki ḳāble't-taʿrīb bir maʿnāsı ola ve baʿdehu maʿnā-yı āḥire vażʿ oluna niteki maḥallinde mübeyyendür ve żamm-ı dāl ile olduġunuñ vechi budur ki faʿlūl feṯḥ-i fā ile luġat-ı ʿArabīde mevcūd degildür taʿrīb itdiklerini aġleb evzānlarına muvāfiḳ iderler ve Seyyid Şerīf-i Cürcānī Ḥāşiye-yi Müṭālaʿa'da didügümüzin ʿaksine ẕāhib oldı ʿibāreti budur "Ed-dustūr biżammi'd-dāli Fārisiyyun muʿarrebun el-vezīru'l-kebīrulleẕī yurcaʿu fīcemīʿi aḥvāli'n-nāsi ilāmāyerā ve aṣluhu **[A25b]** ed-defteru'lleẕī cumiʿa fīhi ḳavānīnu'l-mulki ve żevābıṭuhu"[768] intehā **Destūr** izin ü icāzet maʿnāsına da gelür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beṣad nevmīdī ezḫud dūriyem dād
Berāheng-i sefer destūriyem dād[769]

Ve örnek ü numūne maʿnāsına da gelür ve destūru'l-ʿamel didikleri bu maʿnāyadur Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Ey ḫudāvendī ki ezfikr-i tu destūr kunend
Naḳş-bendān ṭırāz ezfelek-i ṣūret-bāf[770]

Dest-burd ġalebe ve ḳahr maʿnāsınadur Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Yek reh īn dest-burd bu'nmāyeş
Tā bidāned **[E31b]** eger nekūr u kerest[771]

---

[767] Olduġuna (ABE): Olunduġuna (M)
[768] Düstûr, -dâlin ötreli okunmasıyla- Farsçadır. *Büyük vezir*in muarrebidir. Bütün insanların görünen hallerine ircâ edilir ve aslı devletin kanun ve zabıtlarının toplandığı/tutulduğu defterdir.
[769] Yüzlerce ümitsizlik ile beni kendinden uzaklaştırdı. Yolculuğa çıkmama izin verdi.
[770] Öyle bir padişahsın ki (her gün yeni) suretler dokuyan feleğin süs ve işlemelerini yapan nakkaşlar, senin düşüncelerini örnek ve model alırlar.
[771] Bir kere bu galibiyeti ona göster ki eğer kör ve sağır değilse görsün!

Kemāl İsmāʿīl daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tā cihān resm-i dest-burd nihād
Dest-burdī çunīn nedāred yād[772]

Dest-dāden teysīr ü imkān maʿnāsınadur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[M30b] "**Rabbi heb lī**"[773] ezSüleymān āmedest
Ki medeh ġayr-ı merā īn mulk dest[774]

Destādest elden ele olan naḳd maʿnāsınadur **Pesādest** viresiye dimekdür ikisiniñ miṣālini Ebū Şekūr dimiş

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Sited ü dād mekun hergiz cuz destādest
Ki pesādest ḫilāf āred ü ulfet beburd[775]

Dest-efşānden el ḳurşmaḳ taṣfīḳ maʿnāsınadur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B26a] Gāh dest-efşān ḳadem mīkūftend
Geh besecde ṣufferā mīrūftend[776]

Saʿdī daḫı buyurur

---

[772] Dünya, galebe ve kahrın geleneğini başlattığından beri, böyle bir galibiyet hatıra gelmez.

[773] Süleyman: **Rabbim**! Beni bağışla; **bana**, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık **ver**. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi. (Sâd 35.)

[774] Süleymân, "Rabbi heb lī (Ey rabbim, bana bağışla!)" diye dua etmiş, yani "Bu güç ve kudreti benden başkasına verme." demiştir.

[775] Alışverişi, asla elden peşin ödemeden başka bir yöntemle yapma. Veresiye alışveriş, insanlarla dostluğuna soğukluk getirir.

[776] Bazan el çırparak ayakla ritim tutarlar. Bazan da secde için sofaları süpürürler.

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ḳāḍī er bāmā nişīned berfeşāned destrā
Muḥtesib ger mey-ḫured maʿẕūr dāred mestrā[777]

Dest-efşān kerden miṣluhu Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Yār-ı mā çun sāzed āġāz-ı semāʿ
Ḳudsiyān ezʿarş dest-efşān kunend[778]

Destār aṣlda vaṣf-ı terkībīden menḳūldür iki maʿnāsı vardur biri ṣarıḳ u dülbend maʿnāsınadur ve bu maʿnā[779] ḥālā mustaʿmeldür ʿÖrfī-yi Şīrāzī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Gül-i ḥayāt-ı men ezbes ki hest pejmurde
Ecel nemīzened ezneng berser-i destār[780]

Ve biri yaġlıḳ u maḥreme[781] maʿnāsınadur Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Ey tehī dest refte derbāzār
Tersemet pür neyāverī destār[782]

[A26a] Destārçe daḫı taṣġīr ile bu maʿnāyadur niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Gehī mīzed zitundī dest berdest
Gehī destārçe berdīde mībest[783]

---

[777] Kadı, eğer bizimle birlikte otururbut el çırpmaya başlar. Zaptiye, eğer içki içerse o zaman sarhoşu mazur görür.
[778] Eğer sevgilimiz semaya başlarsa melekler arştan el çırpmaya başlarlar.
[779] Maʿnā (BEM): Maʿnạ̄ (A)
[780] Hayatımın gülü öyle çok solmuş ki ecel bile onu sarığının kenarına takmaktan utanır.
[781] Maḥreme (BEM): Maḳreme (A)
[782] Ey eli boş bir şekilde pazara giden kişi, korkarım mendilin dolduramadan (elin boş) dönersin.
[783] Kâh öfkeden elini eline vururdu. Kâh küçük bir mendille gözünü bağlardı.

[E32a] Destārçe sāḫten hediyye düzmek ve istimālet itmek niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt[784]

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Fa'lün)

Ezsīm-ṣurāḥī vü zer-mey
Destārçe sāz **[M31a]**dilberānrā[785]

Dāden ile de istiʿmāl olunur niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ezḥalḳa-yı zulf ü çenber-i dest
Destārçe dād u ṭarf berbest[786]

Destār-ḫᵛān bezden olan sofradur ḥālā müstaʿmeldür Niteki Enverī buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Destār-ḫᵛān buved zidu gez kem berūstā
Dervey nihend deh kedū-yı ter ne bes ʿaceb[787]

Līkin ʿaceb ziḫᵛāce ezān āyedem hemī
Kū berkedūy-ı ḫuşk nihed bīst gez ḳaṣeb[788]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi Tuḥfetü'l-Aḥbāb'dan nevāle vü zelle maʿnāsına naḳl idüp Firdevsī'niñ beytini īrād eyledi

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bemen dād z'īn gūne destār-ḫᵛān
Ki ezmen cihān-āferīnrā biḫᵛān[789]

---

[784] Beytin ilk mısrası, elimizdeki nüshalarda "از سیم و زر و صراحی می" şeklinde geçmektedir. Bu hâliyle vezni bozuk olan mısranın orijinal hâli "از سیم صراحی و زر می" şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hâlini tercih ettik. (https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh15/, https://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DA%86%D9%87 Erişim Tarihi:23.10.2019)

[785] Gönül çalan güzellere, gümüş sürahiden ve altın şaraptan hediye düz.

[786] Saç bağı ve bileklikten hediyeler verdi ve ondan yararlandı.

[787] Köylü için iki arşından daha az bir sofra serilir, üzerine on tane taze kabak konur. Bunda bir tuhaflık yok.

[788] Ancak beni şaşırtan şu ki ağa, kuru kabağın üzerine yirmi kabak tatlısı kor.

[789] Bana bu çeşit bir sofra sunup serdi. Benden cihanın yaratıcısına hamd istedi.

Ve sāyir kütüb-i luġātde **pīşgīr** maʿnāsına mesṭūrdur **Destār-bend** hediyye vü rüşvet viren kimsedür boḳça gönderür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[B26b] Çü ḳāḍī befikret nuvīsed sicil
Negerded zidestār-bendān ḫecil[790]

Destārān şākirdāne maʿnāsınadur ʿAscedī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlün/Mef'ûlü/Mefâ'îlün)

Bestī ḳaṣeb ender serāy dūst bemuştī zer
Yek būse bedeh mārā imrūz bedestārān[791]

Dest-efzār āletdür ki erbāb-ı ṣanayiʿ ele alup anıñla iş işlerler Kātibī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Huner seḫāst diger cumle dest-efzārend
Eger turā beher enguşt-i ḫvīş ṣad hunerest[792]

Dest-āmūz elde ögrenmiş cānver maʿnāsınadur cümle ḥayvānāta ıṭlāḳ olunur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Nev giriftānrā bebūsī beste kerd ezbehr-i ānk
Dāne dāden **[E32b]** şarṭ bāşed murġ dest-āmūzrā[793]

Dest-endāz iṭāle-yi yed teʿaddī **[M31b]** vü ẓulm dimekdür bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳuldür Selmān buyurur

---

[790] Kadı, kendi fikriyle (karar verip de onu) sicile kaydettiğinde hediye verenlerden utanmaz.
[791] Dost, sarayda bir avuç altın ile sarık bağladın (yani önemli bir konuma geldin, öyleyse) bu gün bize bahşiş olarak bir buse ver.
[792] Her parmağında yüzlerce marifet olsa bile hüner, cömertliktir. Diğerlerinin hepsi alet edevattır.
[793] Yeni âşıkları bir öpücükle her zaman kendine bağlar. Zira kuşu ele alıştırmak için yem vermek şarttır.

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

[A26b] Çunān zimulk berendāḫt resm-i dest-endāz
Ki bāz keş[794] netuvānist berkebūter zed[795]

Muḥteşem daḫı buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Türk-i men mestest ü dest-endāḫt berdūş-ı raḳīb
Veh ki şud mulk-i dilem vīrān zidest-endāz-ı ū[796]

Destāne vü **Dest-āheng** ṭutaḳ maʿnāsınadur ki çift āletlerindendür keẕā fīBaḥri’l-Ġarāyib **Dest-āviz** mülāḳātda el boş olmamaġiçün[797] māḥażar olan hediyye-yi ḳalīledür Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Hīn çi āverdīd dest-āvīzrā
Armaġānī rūz-ı restāḫīzrā[798]

Dest berterkeş zeden bir ʿaceb iş işlemekden kināyetdür Tatar ṭāyifesi çapdıḳlarında ellerini terkeşlerine ururaḳ ilġar iderler aña işāret murāddur dimişler Āṣafī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Z’ān kemān-ebrū ziçāk-i dil keşīdem tīr-i āh
Derṣaf-ı ʿuşşāḳ destī bāz berterkeş zedem[799]

Lisānī daḫı[800] bir civān-ı terkeş-sāz vaşfında buyurur

---

[794] Keş (BEM): Geşt (A)
[795] Ülkede zulmü öylesine uzaklaştırdı ki doğan güvercine saldıramıyor.
[796] Benim sevgilim sarhoştur ve rakibimin omzuna elini atmıştır. Vah ki onun cevr ü cefasıyla gönül mülküm viran oldu.
[797] Olmamaġiçün (ABE): Olmamaḳ içün (M)
[798] Peki mahşer gününün armağanı olarak ne hediye getirdiniz?
[799] O yay kaşlı sevgiliden dolayı gönül yarığından bir ah oku çektim ki âşıkların arasında elimi sadağa vurarak yine tuhaf bir iş yaptım.
[800] daḫı (ABE): -M

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Ser tā ḳadem ārāste eznūr ruḫeş
Destī ʿacebu'l-ḳıṣṣa terkeş-zede est[801]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Dest berdil-nihāden** cāna cebr itmek maʿnāsınadur niteki Vaḥşī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Mekun ān ṭavr ki āzurde şevem ezḫūyet
Dest berdil-nehem ü pāy-keşem ezgūyet[802]

[B27a] Dest-sutūn-ı zenaḫ būden taḥayyürden kināyetdür ki fikri olan kimse ḥayrete ṭalup elini zenaḫına ṭayaḳ ider niteki ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Dest-i mucerredāt sutūn-ı zenaḫ buved
İncā ki **[E33a]** fıṭrat-ı tu zened sāyebān-ı ʿilm[803]

Dest-beste ʿacz ile muḳirr ü muʿterif olan kimseden kināyetdür ki **[M32a]** ellerini ḳavuşdurup ṭurur[804] niteki yine[805] ʿÖrfī buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Bāānki dest-beste-yi meydān-ı dānişem
Ger nāmzed kunī bekef-i men ʿinān-ı ʿilm

Çun dānehā-yı gevher-i medhet besilk-i naẓm
Serhā-yı ḫeyl-i rāz keşem bersinān-ı ʿilm[806]

---

[801] Yüzü baştan ayağa nurdan donanmış. Şaşkınlık veren hadise için okluğa el vurmuş (yani tuhaf bir işe kalkışmış).

[802] Bana karşı şu tavrını takınma ki huyundan incindim. Söylediklerin canımı zorluyor ve ayak sürüyorum.

[803] Senin fıtratının ilim otağını kurduğu bu yerde, (on akıl ve melekler gibi) soyut âlemler, elini çenesine dayayıp hayrete dalmıştır.

[804] Ellerini ḳavuşdurup ṭurur (AEM): -B

[805] Yine (BEM): -(A)

[806] İlim meydanında eli bağlı bir aciz olmama rağmen, eğer ilim dizginini elime teslim edersen övgü inci tanelerinin şiir ipliğine dizildiği gibi sır askerinin kellelerini ilim mızrağına geçiririm.

Dest birūn kerden eli yirinden ḫalʿ u ḳaṭʿ etmek maʿnāsınadur niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Bāçunīn dest-i merā dest birūn kun pes ezīn
Ger ḳanāʿat nekuned dest-keşed pīş-i niyāz[807]

Dest-bend el ele virüp raḳs itmekdür Türkīde ḫoran didikleri oyundur **[A27a]**Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beher berzen āvā-yı rāmişgerān
Beher gūşe'i dest-bend-i serān[808]

Ve mecūsīleriñ ḫurūs depmek didikleri oyun maʿnāsına da gelür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Sāʿatī dest-bend mīkerdend
Berşemen rīşḫend mīkerdend[809]

Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Dest-pīşīnrā bedel nīst** evvel ṣunan yegdür diyecek yirde ḍarb-ı meṣeldür Cāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zebān-ı dehrrā z'īn bih meṣel nīst
Ki gūyed dest-pīşīnrā bedel nīst[810]

Ve lehu eyżan[811]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḳatl-i men ḫᵛāhed ziyek sū ġam zidīger sū ecel
Pīş-destī kun ki nu'bved dest-pīşīnrā bedel[812]

---

[807] [Bunca ihsana rağmen] hala kanaat etmeyip de istemeye devam ederse böylece elimi kes kopar.
[808] Her sokakta çalgıcıların sesi; her köşede büyüklerin halayı.
[809] Bir saat (ritim tutup) horon teptiler, böylece Şamanın sakalına güldüler, (görünürde onun gönlünü aldılar).
[810] İnsanların dilinde bu meselden daha iyisi yoktur ki derler, önce davranan kazanır.
[811] Ve lehu eyżan (EM): Ve lehu (AB)
[812] Bu taraftan gam, öte taraftan ecel benim ölümümü istiyor. Önce davran, zira önce davranan kazanır.

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Dest-peymān** kābinden muʿaccel mihr-i muḳaddem maʿnāsınadur Senāyī buyurur

Beyt
(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Çun ezīn gende-pīr geştī dūr
Dest-peymān bedādī ezpey-i ḥūr[813]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi evlenmek mühimmātı ve esbābı maʿnāsınadur diyüp Esedī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M32b] Mer ūrā zibehr-i **[E33b]** Nerīmān beḫᵛāst
Heme dest-peymān-ı ū kerd rāst[814]

Ve Cāmiʿ ṣāḥibi "el armaġānı maʿnāsınadur ki az nesneyi tuḥfe iletmekden **[B27b]** ʿibāretdür ve ıṣṭılāḥ-ı fuḳahāda ḳız ṭarafına virilen ḳaftānlıġa dirler" dimişdür **Dest-ḫar** ʿavrete oġlana sögüp alaca mindere geçmek keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel Saʿdī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Dest-ḫar nām mīberem ammā
Mīnegüyem ki derkucāst henūẕ[815]

Mollā Vaḥşī de buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Guftem ki befuḥş mīresānem
Endīşe-yi kūn u dest-ḫar kun[816]

---

[813] Bu koca karıdan uzaklaşınca, huri için mihr-i muacceli verdin (sayılır).
[814] Onu, Neriman için istedi, düğünü için ihtiyaç duyulan her şeyi hazırladı.
[815] Ağır küfürler savuruyorum; ama henüz nerede olduğunu söylemiyorum.
[816] (Küfrederek) tecavüz edeceğimi söyledim, şimdi sen kıçını ve avret mahallini düşün.

Dest-ḫoş ʿanberiyye vü lāden gibi elde oynadıḳları mülāyim nesnedür sükūn-ı tā ile kesr ile de olur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çun neyi kāmil[817] dukān tenhā megir
Dest-ḫoş mibāş tā gerdi ḫamir[818]

Mecāzen melʿabe olan kimseye de dinür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Pey-siper-i curʿa-yı mey-ḫᵛāregān
[A27b] Dest-ḫoş-ı bāzi-yi seyyāregān[819]

Kemāl İsmāʿil de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ṭabʿem terest ü ḫulḳ-ı ḫoş āri ezin ḳabl
Dest-ḫoş-ı zemāne çu güy-ı muʿanberem[820]

Tāsını ḥaẕf idüp **Desḫoş** da dinür niteki ʿİşmeti dimiş

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

ʿAḳlest berser āmede ezkāyināt u ū
Hem pāy-māl-i şehvet ü hem desḫoş-ı hevā[821]

Ve Ādātu'l-Fużalā'da destmāl maʿnāsına meẕkūrdur **Dest-renc** ṣanʿatdur ki andan kedd-i yemin ḥāṣıl olur niteki Saʿdi buyurur

---

[817] Kāmil (EM): Kāmrā (AB)
[818] Madem olgun değilsin yalnız olarak dükkân tutma. Mülayim ol ki (yoğrulup) hamur olasın.
[819] Ayyaşların kadehinin peşinden kervanların oyuncağı oldu.
[820] Şairlik yeteneğim canlı ve hoş huyluyum. Evet, bu yüzden amber kokulu top gibi feleğin elinde oyuncağım.
[821] Kainatta ve onda ileri gelen akıldır. Hem şehvet yüzünden ayak altında hem hevanın elinde oyuncak.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beyāmūz ferzendrā dest-renc
Eger dest dārī çu Ḳārūn begenc[822]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve ḳazanc u kedd-i yemīn maʿnāsına da gelür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beḳanṭār zer-baḫş kerden zigenc
[M33a] Nebāşed çu ḳīrāṭī ezdest-renc[823]

Ve lehu eyżan[824]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[E34a] Çü merdān beber renc ü rāḥat-resān
Muḫanneṣ ḫured dest-renc-i kesān[825]

ve Niʿmetu'llāh bıçḳı[826] vü destere maʿnāsınadur dimiş ve ʿaleyhi'l-ʿuhdet bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Dest-zen** muġannī vü el ḳarṣıcı maʿnāsınadur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)
Furū-hişte gīsū şiken berşiken
Yekī pāy-kūb u yekī dest-zen[827]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de nādim ü peşīmān maʿnāsına meẕkūrdur [B28a] niteki teʾessüf iden el ele çarpar bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Dest-şusten** meʾyūs u nāümīd olmaḳ maʿnāsınadur bu mażmūn ʿArabīde vü Türkīde daḫı müstaʿmeldür Gülistān'da "her ki dest ezcān beşūyed her çi derdil dāred begūyed"[828] **Dest-şūy** el yuyacak ṣu ki ṭaʿāmdan ṣoñra olur keẕā fī'l-Uḳnūm ve Niʿmeti'llāh **Dest-şalībī kerden** el ḳavuşdurup ḫıdmetde ṭurmaḳ keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Dest-kār** el işi maʿnāsınadur Kemāl İsmāʿīl buyurur

---

[822] Eğer elde Karun gibi hazinelerin de olsa oğluna sanat öğret.
[823] Kantarla hazine bağışlamak bir kıratlık el emeği kadar olmaz. (Kantar: 44 okkalık ağırlık birimi, 56,452 kg., Kırat: 1/24 miskallik ağırlık birimi, karat.)
[824] Eyżan (EM): -AB
[825] Mert insanlar gibi zahmet çek ve rahata kavuş. Karaktersizler başkalarının el emeğini yer.
[826] Bıçḳı (BEM): Bıçḳu (A)
[827] Kıvrım kıvrım saçlarını sarkıtmış, biri ayak vurarak dans ediyorken biri el çırpmaktadır.
[828] Kendi canlarından bıkıp ümitsizliğe düşenler, gönüllerinde her ne varsa onu söylerler.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Çun āstīn zidest guẕeştest kār-ı men
V'ū dernemīkeşed ziçunīn dest-kār dest[829]

İżafe-yi maḳlūbedür aṣlı kār-ı destdür ve el ile işleyen kimse maʿnāsına da gelür **Destek-zen** dest-zeden maʿnāsınadur yaʿnī el ele urıcı vaṣf-ı terkībīdür Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezġerīv u naʿre vü destek-zeden
[A28a] Pür şude ḥammām ḳad zāle'l-ḥezen[830]

Dest-keş beş maʿnāsı vardur biri aʿmāyı vü köri yeden kimsedür ki ʿArabīde **ḳā'idü'l-aʿmā** dinür niteki şāʿir dimiş

Şiʿr

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

[M33b] Farḳest miyān ānki ezrūy-ı yaḳīn
Bādīde-yi bīnā [E34b] reved ender reh-i dīn

Bāānki du çeşm-beste bīdest-keşī
Her sūy hemī reved beẓann u taḫmīn[831]

Ṣānī sāʿil ü gedā maʿnāsınadur ki ṣadaḳa almaġa el uzadur bu iki maʿnāda vaṣf-ı terkībīdür ṣāliṣ esīr maʿnāsınadur keẕā fī'ş-Şeref-nāme rābiʿ ḳazanc maʿnāsınadur ki[832] ʿArabīde **keddü'l-yed** dinür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Dest-ḫoş-ı kes neyem ezbehr-i genc
Dest-keşī mīḫurem ezdest-renc[833]

---

[829] Benim işim, elbisenin yeni gibi eli geçmiş ve o böyle el işinden elini çekmiyor.
[830] Çığlıklardan, naralardan ve alkışlamalarından hamam tamamen dolmuş, dert ve keder gitmişti.
[831] Gören gözüyle emin olarak din yolunda yürüyen ile, iki gözü bağlı olup da yol gösteren biri olmadan, her yöne zan ve tahminle giden arasında fark vardır.
[832] ki (AB):- EM
[833] Mal ve mülk için kimsenin oyuncağı değilim, kendi elimin kazancından yerim.

Ve lehu eyżan[834]

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Pāy-geh-i ʿaşḳ nemā kerde īm
Dest-keş-i ʿaşḳ nemā ḫurde īm[835]

Ḫāmis kebāde[836] olan yaydur niteki Selmān buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Pīş zūr-ı bāzūyet ḳavs-ı felek şud dest-keş
Zīr-i pāy-ı himmetet māl-i cihān şud pāy-māl[837]

Żikr-i mevṣūf ile kemān-ı dest-keş de dinür niteki yine Selmān buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ṭıfl-ı baḫt-ı tust pertābī ki çarḫ-ı kūz puşt
Çun kemān-ı dest-keş derḳabża-yı fermān-ı ūst[838]

[B28b] Bu üç maʿnāda vaṣf-ı terkībīden menḳūldür mecāzen kebāde[839] gibi mülāyim ü rām u yavaş maʿnāsına da gelür niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü bīdār şud Rustem ezḫʷāb-ı ḫoş
Berāşuft berbāre-yi dest-keş[840]

Ve maġlūb u zebūn maʿnāsına da gelür niteki[841] şāʿir dimiş

[834] Eyżan (EM):- AB
[835] Aşkın makamını biz oluşturmadık. Aşkın kazancını da biz yemedik.
[836] Kebāde (EM): Kepāde (AB)
[837] Kol kuvetinin önünde feleğin kavsi talim yayı oldu. Dünya malı, azminin ayakları altında çiğnendi.
[838] (Feleğin) bu deveranı senin talihinin çocuğudur. Sırtı kambur felek bile, talim yayı gibi onun fermanının kabzasındadır.
[839] Kebāde (EM): Kepāde (AB)
[840] Rüstem tatlı uykudan uyandığında mülayimliğine öfkelendi.
[841] Niteki (BEM):- A

Beyt

(Müfte'ilün/Mefâ'ilün/Müfte'ilün/Mefâ'ilün)

Dest-keş-i cefā mekun āb-ı ruḫem ki feyż-i ū
Bīmeded-i sirişk[842]-i mā dürr-i ʿAden nemīkuned[843]

Dest-gir kerden esīr eylemek maʿnāsınadur **Dest-merdī** sükūn-ı tā ile şefāʿat u iʿānet maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Dest-müze** eldiven maʿnāsınadur ki ʿArabīde ḳuffāz dinür iżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür mecāzen ālet-i tenāsülde[844] **[M34a]** istiʿmāl olunur Cāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Evvel ezşerʿ dest-**[E35a]**müze kuned
Pes su'āl-i namāz u rūze kuned[845]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Dest-māl** yaġlıḳ u maḥramedür[846] vaṣf-ı terkībīden menḳūldür bunuñ ism-i baṣīṭi **dezek**dür fetḥ-i dāl **[A28b]** ve zā-yı ʿArabī[847] ve kāf-ı ʿArabī ile[848] rā-yı mühmele ile[849] de mervīdür niteki Rūdekī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fa'lün)

Ey ṭurfe-yi ḫūbān-ı men ey şuhre-yi Rey
Lebrā beser-i dezek bikun pāk zimey[850]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tuyī ḥaḳīḳat-ı maḳṣūd baʿde ḫalḳ-ı rusul
Ne ān şehān ki nedānend hud kuleh zidezek[851]

---

[842] Sirişk (EM): Ser-i şāh (AB)
[843] Yanaklarımdan akan yaşları cefaya mahkum ve mağlub etme, zira gözyaşlarımın yardımı olmadan Aden incileri oluşmaz.
[844] Tenāsülde (AB): Maʿnāsında (EM)
[845] Şeriatte, önce iffetten sorguya çekerler. Sonra namaz ve orucu sorarlar.
[846] Maḥramedür (BEM): Maḳramedür (A)
[847] ʿArabī (AB): ʿArabī ile (EM)
[848] ile (BEM): -A
[849] ile (BEM): -A
[850] Ey benim güzeller güzeli sevgilim, ey Rey şehrinin meşhuru, dudaklarını mendilin ucuyla şaraptan temizle.
[851] Resullerin yaratılmasından sonra asıl maksat sensin. Tacı mendilden fark etmeyen, o şahlar değildir.

Ve Niʿmetu'llāh'da dezek pāre vü rükʿa maʿnāsına mesṭūrdur **Destvār** aṣlda el uzunluġı deñlü ʿaṣā maʿnāsınadur ṣoñra muṭlaḳ ʿaṣā maʿnāsına istiʿmāl olundı niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'ilün)

Vaḳt-i ḳıyām hest ʿaṣā destgīr-i men
Bīçāre ānki ū kuned ezdestvār pāy[852]

Ve lehu eyżan[853]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Dıraḫt pīr ki mūy-ı sereş beriḫte buved
Ezān sipes ki du tā geşt ü destvār girift[854]

Destvāre el uzunluġı mikdārı olan nesnedür niteki[855] Evḥadī Cām-ı Cem'de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çun ḫurī nān-ı destvāre-yi ū
Naẓarī kun bedest-pāre-yi ū[856]

Destvān ḥammāmıñ nāṭūrı vü cāmedārı maʿnāsınadur keẕā fīNiʿmeti'llāh ve Uḳnūm'da ṭoġan elligi maʿnāsına da meẕkūrdur **[B29a]** bu taḳdīrce vāv bādan bedel olur **Dest-vāne** ṭoġan elligidür ki ʿArabīde ḳuffāz dinür ve cengde ḳol vikāyesi olan ḳolçaḳ maʿnāsına da gelür ṭoġan elliginiñ iki ismi daḫı vardur biri **behle**dür feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ile niteki şāʿir dimiş

Beyt[857]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilü/Mefâ'îlü/Fa'lün)
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fa')

Z'an behle keşend **[M34b]** pāk şāhān berdest
Tā dest-i laṭīfşān **[E35b]** negīred āzār[858]

---

[852] Kalkma vakti, asa yardımcımdır. Biçare o kimsedir ki bastondan ayak yapar.
[853] Eyżan (EM): -AB
[854] Ağaçlar saçları dökülmüş ihtiyarlar gibi oldu. Ondan sonra iki büklüm olup baston aldılar.
[855] Niteki (BEM): -A
[856] Onun el kadar ekmeğini yiyorsan, onun eline iyice bak.
[857] Şems-i Faḫrī'ye ait bir rubainin son iki mısrasıdır.
[858] O tertemiz şahlar, doğan elliğini ellerine geçirirler ki o latif elleri incinmesin.

Ve biri **nikāb**dur kesr-i nūn ve āḫiri bā ile ve Mecmaʿü'l-Fürs'de āḫiri fā ile mażbūṭdur Ḥamīdü'd-dīn-i Ḫᵛārezmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Īn nikāb ezbehr-i şāhān berkef-i dest-i menest
Tā neyāzāred[859] bilūr-ı ten benāḫun-çeng-i bāz[860]

Dest ü pā zeden çalışmak u saʿydan kināyedür niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Dest ü pāyī hemī zen ender cūy
Çun bederyā resī zicūy megūy[861]

Yalñuz **dest ü pā** daḫı istiʿmāl olunur niteki yine Senāyī dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

An ki der ḫud bedest ü pāy resed
Key tuvāned ki derḪudāy resed[862]

Deste dört maʿnāsı vardur biri **[A29a]** demeddür ki ʿArabīde ḥüzme vü rabṭe dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Dīdem gül-i tāze çend deste
Bergunbedī ezgiyāh beste[863]

Ṣānī her nesneniñ yapışacaḳ yiridür ṭulumuñ bacaġı ve çuvālıñ ḳulpı vü köşesi gibi her birisine ḥuşūş ile[864] mużāf olur deste-yi meşk ü deste-yi çuvāl gibi ve ṣap maʿnāsına daḫı deste-yi teber ü deste-yi kārd gibi Enverī buyurur

[859] Neyāzāred (EM): Benāzāred (AB)
[860] Padişahlara özgü bu doğan elliği benim elimdedir. Tâ ki doğanın pençeleri billur teni incitmesin.
[861] Akarsuda çırpın çabala, denize ulaştığında ise akarsudan söz etme.
[862] Kendine ait şeylere çalışmasıyla (zor) ulaşan kimse, Hüda'ya ait olana nasıl ulaşmaya güç yetirir.
[863] Taze güllerden birkaç deste gördüm ki ot bürümüş bir kubbede çiçek açmıştı.
[864] Ḥuşūş ile (BEM): Ḥuşūṣla (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ger neşv-i bīḫ-i emn şeved cuz bebāġ-ı tu
Ezşāḫhāş derteber-i fitne deste-bād[865]

Ṣāliş küstāḫ maʿnāsınadur niteki Rūdekī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Nīst ezmen ʿaceb ki kustāḫem
Ki tu kerdī derevvelem deste[866]

Selmān da buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Benefşe deste ezan mīşeved bemeclis-i bāġ
Ki derbahār beḫud mīreved furū ġamkīn[867]

Ḥāfıẓ da buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

[M35a] Derbāġ ziiştiyāḳ-ı vuṣlat
Gül sāḫte deste ḫᵛīştenrā[868]

Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi **deste-şud** mużṭarib oldı ve **deste-sāḫt [B29b] [E36a]** mużṭarib itdi diyüp ve iki beyt-i sābıḳ ile istişhād eyledi rābiʿ yārī vü muʿāvenet maʿnāsınadur Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlün)

Beste-yi hevā mebāş eger ḫᵛāhī
Tā dīvmer turā nigered beste[869]

[865] Eğer senin bağında, güvenin kökünden başka bir kök gelişirse fitne baltasının sapı, onun dallarından yapılır.
[866] Benim küstah olmama şaşılır mı? Ki sen bende önce küstahlık ettin.
[867] Menekşe, bahçe meclisinde pervasız davrandığından, baharda içe kapanıp gamlı düşüncelere daldı.
[868] Gül, bağda kavuşma arzusuyla kendini muzdarip etti.
[869] Eğer istersen, hevanın bağlısı olma ta ki şeytan bile sana yardım etmeye baksın.

Çun ezfesād bāz geştī destet
Angeh kuned ṣalāḥ turā deste[870]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Dūste** żamm-ı dāl ile olursa ṭaş u seng maʿnāsınadur keẕā fīh eyżan **Dest-yār** aṣlda el yardımıdur ṣoñra muṭlaḳ iʿānet u yardım maʿnāsına oldı Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Nīst mer dermāndegān-ı fāḳarā
Cuz eyādī vü ʿıṭāyet dest-yār[871]

Ve güreşcileriñ baş pehlivāndan bir mertebe aşaġa olan pehlivāndur keẕā fī'l-Uḳnūm ve Niʿmeti'llāh **Dest-yāre** el bilezügidür yāre bilezik maʿnāsınadur inşā'allāh ḳıṭʿa-yı aḫīrede şerḥ olunur **Destiyāne** ḳamçıdur keẕā fīNiʿmeti'llāh **[A29b] Destīne** iki maʿnāsı vardur biri tevḳīʿdur ki pādişāhıñ ve ḳaḍınıñ nişānıdur Mencīk buyurur

Beyt
(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Ki kuned kār betevḳīʿ-i tu ey merdik-i ḫar
Derkus-i zenet sezed ān ḫaṭṭ u an destīne[872]

Ve biri bilezikdür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Tā çu hem-āġūş-ı ġayyūrān şudem
Maḥrem-i destīne-yi ḥūrān şudem[873]

Cāmī daḫı buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zidestīne du sāʿid dāde revnak
Zizer kerde du māhīrā muṭavvaḳ[874]

---

[870] Elin fesattan ayrı olursa eğer, o an senin iyiliğin için yardım eder.
[871] Yoksul çaresizlerin, senin inayet ve ihsanından başka yardımcısı yoktur.
[872] Ey ahmak adam, senin imzanla kim iş yapar? O hat ve tuğra ancak karının münasip bir yerine layıktır.
[873] Gayretli insanlara arkadaş ve hurilerin bileziklerine sırdaş olaydım.
[874] İki kola bilezikle parlaklık verdi. Altından balık şeklinde iki kolye yaptı.

Taʿrīfde hā cīme tebdīl olunup **destīnc** dinmişdür Ḥalīmī ve ġayruhu **[M35b]** ḳol bağı maʿnāsınadur dimiş ki ʿavretler ḳollarına bağlarlar **Dest-ās** inşāʾallāh āsyāda şerḥ olunur ve **Dest-efşār-ı zer** zer şerḥinde beyān olunur ve **Dest-enbūy** u **Dest-nebū** inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı aḫīre **[E36b]** āḫirinde şerḥ olunur maʿnā-yı ṣānī cins ü nevʿ maʿnāsınadur ekṣeren zā ile istiʿmāl olunur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Guft ṣūfī çun ziyek kānest zer
Īn çirā nefʿest[875] u ān dīger żarar[876]

Çunki cumle ezyekī dest-āmedest
Īn çirā huşyār u ān mest āmedest[877]

[B30a] Niẓāmī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'lün)

Şeh ezḳıṣṣa-yı ārzūhā-yı ḫᵛīş
Suḫanhā zehr-i destī āverd pīş[878]

Ḥāfıẓ daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Sāḳī ezbāde ezīn dest becām endāzed
ʿĀrifānrā heme derşurb-ı mudām endāzed[879]

Ve lehu eyżan[880]

---

[875] Elimizdeki nüshaların tamamında "تیغست" şeklinde olan bu kelime, Mevlānā'nın Meşnevī-yi Maʿnevī'sinde "نفعست" şeklinde geçmektedir. Metne ve tercümeye esas olarak bu hâlini aldık. (http://www.mesnevi.org/2/10/tur/6/1604/ Erişim tarihi: 11.11.2019, https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh50/ Erişim tarihi: 11.11.2019)

[876] Sûfî dedi, (madem ki) altın bir ocaktandır. Neden bu kâr da diğeri zarardır?

[877] Hepsi tek bir cinsden geliyorsa bu neden ayık da şu sarhoş olmuş?

[878] Şah kendi arzularının hikâyesini anlattı. Sözleri, zehrini öne çıkardı.

[879] Saki içkiyi elleriyle bu kadehe doldurursa. Bütün arifleri, devamlı devamlı içen kişiler haline getirir.

[880] Eyżan (EM): -AB

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Ger tu z'īn dest merā bīser ü sāmān dārī
Men beāh-ı seḥeret zulf muşevveş dārem[881]

Gāh olur dest ḥaẕf olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ezīn meh-pāre-yi ʿābid-firībī
Melāyik-ṣūretī ṭāvūs-ı zībī[882]

Selmān da buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Ḳażā tā mehd-i eṭfāl-i felekrā mīdehed cünbiş
Neḫᵛābānīd ezīn māhī derīn gehvāre-yi mīnā[883]

Hem-dest hem cins ü hem nevʿ maʿnāsınadur niteki[884] Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Yār-ı nācins tuḫm-ı ḫᵛāb āmed
Yār-ı hem-dest pāy-ı āb āmed[885]

Dūstan hemçü āb reh-siperend
K'ābhā pāyhā-yı yek-digerend[886]

[A30a] Kemāl İsmāʿīl de[887] buyurur

---

[881] Bu özelliklerimle beni yersiz, yurtsuz, mutsuz belledin. Halbuki seher vakti zülüflerini dağıtacak kadar güçlü ahlarım var.
[882] Sûfilerin gönlünü çelen bir ay parçası. Melek görünümlü, süslü bir tavus.
[883] Kader, feleğin çocuklarının beşiğini salladığından beri bu mavi beşikte böylesi bir ay uyutulmamıştır.
[884] Niteki (BEM): -A
[885] Uyumsuz arkadaş, uyku sebebidir; uyumlu arkadaş, suyun ayağı, (sığınılacak liman)dır.
[886] Dostlar sular gibi yol alırlar, zira sular birbirlerinin ayaklarıdır, (yani su suyu götürür).
[887] de (BEM): Daḫı (A)

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Her ānk'ū çun ḫazān ezşāḫ bermīkend durrāʿe
Bezer pāşī kunūn hem-dest-i bād-ı Mihrgān bāşed[888]

Cinsiyyetde **[M36a]** muvāfaḳat olmaġıla muvāfiḳ maʿnāsına da gelür niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Beher ç'īn kerd derḫāṭır ḳażā hem-dest şud bāū
Beher ç'ān kerd endīşe ḳader hem-dāstān āmed[889]

Ḥāfıẓ da buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Key dehed dest īn ġaraż yā rab ki hem-destān şevend
Ḫāṭır-ı mecmūʿ-ı mā zulf-i perīşān-ı şumā[890]

Maʿnā-yı şāliş kerre vü merre maʿnāsına yek dest du dest dinür **[E37a]** yaʿnī bir yol u bir defʿa ekşer bir kerre oyuna ıṭlāḳ olunur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü meydān serāyīd tābīd rūy
Bedīşān sipārīd yek dest gūy[891]

Niẓāmī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dilā çend ezīn bāzī engīḫten
Beher dest rengī berāmīḫten[892]

---

[888] Hırkasını sonbaharın dallardan (yaprakları kopardığı gibi) çıkaran hazan rüzgarları, aynen Mihrgân (bayramında altın saçıldığı) gibi altın saçmaya başlar.
[889] Her ne hatırından geçirse kaza onun [gönlünden geçene] muvafakat eder. Her ne düşünse kader onunla aynı hikâyeyi paylaşır.
[890] Düşüncemiz odaklanmış sana; zülüflerin dağılmış oysa. Bu ikisi birleşir mi Tanrım? Mümkün mü acaba?
[891] Meydanın sonuna varınca yüz döndünüz, birden topu onlara gönderdiniz.
[892] Ey gönül, daha ne kadar bu oyundan kaçacaksın? Her türlü hileyi karıştıracaksın?

Şemsü’d-dīn-i Ṭabsī de buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Dest-i tu k’ez dest-i ū āmed becān ḥırṣ u niyāz
Bāḫt deryek dest naḳd-i kīse-yi deryā vü kān[893]

[B30b] Senāyī daḫı buyurur

Beyt[894]

(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Derbāḫten ḳımār bādūst
Dest-i evelīn mekun daġāyī[895]

Hindū Şāh daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Beehl-i bezm-i dih çun dest-burdī
Nuḳūd-i çarḫ-ı heftumrā bebūrek[896]

Ḳımār-bāz ġālib olduḳda seyr idenlere virdügi[897] ṣadaḳaya **būrek** dinür **Dest-i ḫaṭar** bir oyundur ki rehini çoḳ olmaġıla ḫavf u muḫāṭarası ola **Ḫaṭar** lafẓ-ı ʿArabīdür ḫavf maʿnāsına **Dest-ḫūn** bir oyundur ki cān ile rehin oluna niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Mefâ’ilü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Derḳamre-yi zemāne futādī bedest-ḫūn
V’āmāl-i kaʿbeteyn ki ḥarīfīst bes daġa[898]

---

[893] Senin ellerin ki onun elinden hırs ve niyazla cana gelmiştir. Bir elde derya ve maden kadar nakit kesesini kaybetti.

[894] Beytin ikinci mısrası elimizdeki nüshalarda “در اول دست کن دغایی” şeklindedir. Ancak çeşitli kaynaklarda mısranın orijinal hâlinin “دست اولین مکن دغایی” şeklinde olduğunu gördük.Metne ve tercümeye esas olarak bu hâlini aldık. (https://ganjoor.net/sanaee/divans/ghazal-sanaee/sh391/ Erişim Tarihi: 24.11.2019)

[895] Dostla oynanan kumarda (daha) ilk elde hile yapma.

[896] Zafer kazandığında meclisinin üyeleri, yedinci feleğin nakitlerini bahşiş olarak ver.

[897] Virdügi (BEM): Virdigi (A)

[898] Felek ile oynanan kumarda canını rehin bıraktın. Sırasıyla (kah iyi kah kötü) gelen zara bağlanan umut çok aldatıcıdır.

Ve lehu eyżan[899]

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Īn felek kaʿbeteyn-i bīnaḳşest
Heme berdest-ḫūn ḳımār kunend[900]

Dest-i pesīn lüʿb-i aḫīrdür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nek imşeb bekūşīm dest-i pesīn
[M36b] Ki dāned ki dīdār bāşed cuz īn[901]

Maʿnā-yı rābiʿ bir ḳat şiyāb u melbūs maʿnāsınadur ki ʿArabīde ḥulle vü bizle dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī dest cāme bepūşīd u reft
[A30b] Bedānsān ki guftī ki cāneş bekeft[902]

Ve lehu eyżan

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zigusterdenīhā şuturvār şest
Zizerbeft pūşīdenī hem se dest[903]

[E37b] Maʿnā-yı ḫāmis cihet ü cānib maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziyek-dest Rustem berāmed zideşt
Zigerd-i suvārān hevā tīre keşt[904]

---

[899] Eyżan (EM): -AB
[900] Bu felek, şekilleri (ne yapacağı belli) olmayan zardır. Herkes bu kumarda canını rehin bıraktı.
[901] İşte bu gece son oyunumuzu oynuyoruz. Bundan başka (oyunu) göreceğimizi kim bilebilir.
[902] Biri, bir kat elbise giyinip gitti. Öyle sanırsın ki ruhu uçup gitti.
[903] (Halı, kilim türü) sergiden altmış deve yükü; giysiden üç kat altın sırmalı elbise (hediye olarak gönderildi).
[904] Bir taraftan Rüstem, çölden geldi. Süvarilerin kaldırdığı tozdan hava karardı.

Zidest-i diger Gīv Gūderz ü Ṭūs
Bepīş-i sipāh enderūn pīl ü kūs[905]

Ve lehu eyżan[906]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dehā deh berāmed ziḳalb-i sipāh
Ziyek-dest duşmen ziyek-dest şāh[907]

Maʿnā-yı sādis ṣadr-ı meclis ü pīşgāh maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nişestest berdest-i Destān-ı Sām
Kemer-beste berdergeheş ḫāṣ u ʿām[908]

Dest ʿArabīde taʿrīb ile altı maʿnāsı vardur biri **ṣadr-ı meclis**dür niteki Ebū İsḥāḳ-ı Ġazzī dimişdür

Şiʿr

(Müstef'ilün/Fâ'ilün/Müstef'ilün/Fâ'ilün)

Min āleti'd-desti mā ʿinde'l-vezīri sivā
Taḥrīki liḥyetihi fīḥāli īmāʾi[909]

Fehve'l-vezīru velā ezrun yuşeddu bihi
Miṣlu'l-ʿarūżi lehu baḥrun bilā māʾi[910]

[B31a] Bir şāʿir daḫı dimişdür

Şiʿr

(Fe'ûlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün/Mefâ'ilün)

Yeḳūlūne sāde'l-erẕelūne biarżinā
Ve ṣāre lehum mālun ve ḫıylun sevābıḳu[911]

---

[905] Diğer taraftan Gîv, Gûderz ve Tûs atlıların önünde, fillerin ve büyük davulların arasında geldiler.
[906] Eyżan (EM):- AB
[907] Onlarcası, atlıların ortasına vardılar. Bir tarafta düşman, bir tarafta şâh yer aldı.
[908] Sâm'ın oğlu Destan'ın huzurunda oturdular. Halk ve ileri gelenler, onun dergâhında el pençe durdular.
[909] Vezirin yanında, sadaret aracı olarak, sakalıyla işaret etmesinden başka bir şey yoktur.
[910] Zira o vezirdir, kendisine destek olacak bir güç yoktur. Aruz gibidir, denizi (bahri) var ama suyu yoktur.
[911] Diyorlar ki: Aşağı tabakadan insanlar bizim topraklarımızda hâkim oldular ve mal mülk sahibi oldular.

Feḳultu lehum ṣāḥu'z-zemānu ve innemā
Tuferzinu fīuḫrā'd-dusūti'l-beyādıḳu[912]

Ṯānī **ṣāḥra vü deşt**dür ṯāliṯ **siyāb u libās**dur rābiʿ **kāġıd u varaḳ**dur Ḳāmūs'da ancaḳ bu dört maʿnā meẕkūrdur[913] ḫāmis **ḥīle** vü **mekr**dür sādis **oynamaḳ** u **leʿib**dür **[M37a]**Ḥarīrī Maḳame-yi Ṯāliṯ ü ʿIşrīn'de dört maʿnāsın cemʿ idüp dimişdür ki "Ṯumme ḳāle neşedtukAllāhe eleste'lleẕī eʿārehu'd-dest feḳultu lā ve'lleẕī ecleseke fīhaẕā'd-desti mā enā biṣāḥibi ẕālike ed-desti bel entelleẕī temme ʿaleyhi'd-destu"[914] **Dest-i evvel** siyābdur ve ṯānī ṣadr-ı meclisdür ve ṯāliṯ ḥīledür ve rābiʿ leʿibdür ġālib olana "temme lehu'd-destu" ve maġlūb **[E38a]** olana "temme ʿaleyhu'd-destu" dinür ve ʿavām-ı ʿArab yanında dest **tencere** maʿnāsınadur bu maʿnāda müvelleddür muʿarreb degildür niteki Süleymān ibni ʿAbdü'l-Ḥaḳḳ Ḳuṭṭ ile mülaḳḳab olan bir ehl-i dīvānı hicv idüp dimişdür

Şiʿr
(Müstef'ilün/Müstef'ilün/Fâ'ilün)

Mā nāle Ḳuṭṭu'd-deste minfiʿlihi
[A31a] Ġayre suḫāmi'l-vechi ve's-suḫṭi[915]

Vellā ʿani'd-desti ʿalāraġmihi
Ve'nḳalebe'd-destu ʿale'l-Ḳuṭṭi[916]

Dest-i ṯānī ṣadr-ı dīvān maʿnāsınadur ve dest-i evvel ü ṯāliṯ tevriye ṭarīḳı ile[917] tencere vü ṣadr-ı meclis maʿnāsınadur Niʿmetu'llāh Uḳnūm ṣāḥibine tābiʿ olup "dest el ü ṣadr-ı meclis ü ḳuvvet ü ġalebe maʿnāsınadur" dimiş taḳṣīrden māʿadā ḫalṭ itmişdür **Pāy** yānıñ ḥaẕf u iṯbātı ile[918] iki ḳısmdur cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı[919] evvel ayaġ maʿnāsınadur ki ʿArabīde ismi **ricl**dür ḥaḳīḳati uyluḳ dibinden ḳademe dekdür mecāzen ḳademe daḫı ıṭlāḳ olunur elifi ḥaẕf idüp **pey** daḫı dinür Niteki Saʿdī buyurur

---

[912] Ben de onlara dedim ki: Zaman ihtiyarladı (yani devir değişti) ve vezaret makamının sonuna (oyun tahtasının son karesine) ulaşınca, piyonlar vezir olur.
[913] Ḳāmūs'da ancaḳ bu dört maʿnā meẕkūrdur (BEM): -A
[914] Sonra, "Allâh aşkına! Doğru söyle. Ona elbiseyi sen mi ödünç verdin?" dedi. Ben ona şu cevabı verdim: Seni bu makama oturtan Allâh'a yemin ederim ki hayır! Bu hileyi yapan ben değilim. Belki bu dolap senin üzerine çevrilmiştir.
[915] Kutt, yaptıklarının karşılığında kara bir yüz ve öfkeden başka bir tencere bile kazanamadı.
[916] Tencereden vazgeçmesine rağmen tencere devrildi, Kutt'un başına geçti.
[917] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[918] İṯbātı ile (BEM): İṯbātıyla (A)
[919] Ḳısm-ı (AB): -EM

Naẓm

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Hemāndem k'an dıraḫt ezbād bi'nşest
Biyāsūd u ezancā berzemīn cest[920]

Çü pey bi'nhād ḫudrā berzemīn dīd
Neşāṭī derdil ü cān-ı ḥazīn dīd[921]

[M37b] Mecāzen her nesneniñ ṭaraf-ı esfeline pāy dinür niteki ṭaraf-ı aʿlāya ser dinür **[B31b]** pāy-ı dıraḫt gibi ki[922] aṣlu **ʿırḳ**dur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dıraḫtī ki eknūn giriftest pāy
Benīrū-yi şaḫṣī berāyed zicāy[923]

Ve **pāy-ı dīvār** gibi ki esās u temel maʿnāsınadur niteki yine Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Pādişāhī ki ṭarḥ-ı ẓulm efkened
Pāy-ı dīvār-ı mulk-i ḫᵛīş bekened[924]

Senāyī daḫı dimiş ḥaẕf-ı elif ile

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ezraʿiyyet şehī ki **[E38b]** māye rubūd
Pey-i dīvār kend ü bām endūd[925]

Best kelimesi ile[926] mürekkeb olursa ancaḳ esās maʿnāsına olur niteki[927] Saʿdī dimiş

---

[920] Ağaç rüzgârdan dolayı devrildiğinde, rahatladı ve yere uzandı.
[921] Ayağını (yere) koyduğunda, kederli can u gönlünde bir heyecan hissetti.
[922] ki (AB): - EM
[923] Şimdi bir ağaç ki yere kök salar yerleşir. O, kendi gücüyle topraktan yükselir.
[924] Bir padişah ki etrafa zulüm saçarak gelişmiştir. Kendi mülkünün temelini söküp atmış demektir.
[925] Şâhın raiyetinin mayası bozulduğundan damı sıvalı olsa da duvarının temeli bozulmuştur.
[926] Kelimesi ile (BEM): Kelimesiyle (A)
[927] Niteki (BEM): -A

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Evvel endīşe v'angehī guftār
Pāy-best āmedest u pes dīvār[928]

Ve lehu eyżan[929]

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ḫᵛāce derbend-i naḳş-ı eyvānest
Ḫāne ezpāy-best vīrānest[930]

Ve **ayaġı bağlu** vü **muḳayyedü'r-ricl** maʿnāsına da gelür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki çun mulk-i Īrānem āmed bedest
Neḫᵛāhem beyekcā şuden pāy-best[931]

Best bā-yı ʿArabī iledür ʿAcemī ile degildür Serverī Gülistān şerḥinde egerçi beyt-i evvelde bā-yı ʿAcemī iledür didi **[A31b]** lākin beyt-i şānīde ṣevāba muvāffaḳ olup bā-yı ʿArabī ile żabṭ itdi Niʿmetu'llāh pāy-best ḳaraçav u ayaġı bağlu maʿnāsına da gelür dimiş ve pāy şerḥinde daḫı ġarāyib getürüp dimişdür ki "pā ḥaẕf-ı yā ile ayaġ u iz ü ṭaban u bahāne maʿnāsınadur ve pāy iṣbāt-ı yā ile bu meʿānīden māʿadā girü vü yuḳaru vü aḳındu vü ġınā maʿnāsına da gelür" didügi iṣbāta muḥtācdur **Pāye** āḫirindeki yā nisbet-i teşbīhiyye[932] içün olursa ayaġa müşābih olan nesnedür ki bir şeyᵓ anıñ üzerine mebnī ola pāye-yi serīr gibi **[M38a]** Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Sitāre secde bured ṭāliʿ-i munīr turā
Zemāne būse dehed pāye-yi serīr turā[933]

---

[928] Önce düşün ve sonra konuş. Önce temel gelir ve sonra duvar.
[929] Eyżan (EM): -AB
[930] Ev, temelden viran olmuş; hoca, eyvanın deseninin derdinde.
[931] İran topraklarını ele geçirdiğimde bir yere bağlanıp kalmak istemem.
[932] Teşbīhiyye (EM): Teşbīhe (AB)
[933] Yıldız, senin aydınlık talihine secde etmiştir. Zamane, yatağının ayağına öpücük kondurmuştur.

Ve maḥż-ı nisbet-i lāzıme içün olursa rütbe vü menzile maʿnāsınadur niteki Mīr[934] Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kesīrā çu devlet dehed pāyeyī
Bih ezrāstī nīst pīrāyeyī[935]

Ve **Pāye-yi nerdubān** daḫı bu ḳabīldendür Selmān buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çü ḫᵛāhī berferāz-ı nerdubān reft
Ziyek yek pāye **[E39a]** berbālā tuvān reft[936]

[B32a] Niʿmetu'llāh daḫı bunda[937] ġarāyib getürüp dimişdür "pāye başamaḳ u mertebe ve bahādur ve derīçe vü aġac özdeki maʿnāsınadur" **Pāy-gāh** ḥaẕf-ı yā ile[938] Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da beş maʿnāsı vardur biri rütbe vü menzile maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Şerīf eger muteżaʿʿaf şeved ḥayāl mebend
Ki pāy-gāh-ı refīʿeş żaʿīf ḫᵛāhed şud[939]

Ve lehu eyżan[940]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tuvān şināḫt beyek laḥẓa derşemāyil-i merd
Ki tā kucāş resīdest pāy-gāh-ı ʿulūm[941]

Ş̱ānī **āḫūr u ıṣṭabl** maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür Ḫāḳānī buyurur

---

[934] Mīr (AB): Emīr (EM)
[935] Bir kimseye devlet bir rütbe veya makam verirse doğru olmak iyidir süs değil.
[936] Merdivenin yukarısına çıkmak istiyorsan basamaklardan bir bir çıkmalısın.
[937] Daḫı bunda (AB): Bunda daḫı (EM)
[938] ile (AB): ile de (EM)
[939] Değerli bir kimse zayıf düşerse yüksek ve saygın konumundan da düşeceğini zannetme.
[940] Eyżan (EM): -AB
[941] Görünüm ve davranışlarına bakmakla adamın ilimdeki derecesi anlaşılabilir.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

K'ez pey-i mīr-āḫūrī derpāy-gāh-ı raḫş-ı ū
Āḫşīcān cān-ı Rustemrā mukerrer sāḫtend[942]

Āḫşīcān[943] ʿanāṣır-ı erbaʿadur cemʿ-i āḫşīc Saʿdī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ḳażārā yek şebī derpāy-geh būd
Semendānrā derancā cāy-geh būd[944]

Ṣāliṣ **nerdubān** pāyesi rābiʿ **müsterāḥ [A32a]** u **ayaḳ yolı** ḫāmis **pīş-i ḫāne** vü **ev öñi** maʿnāsınadur **Pāy-endāz** ulular bir yire teşrīf itdiklerinde ayaġları altına ferş olunan pīşkeş maʿnāsınadur niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Sezed ki derḳadem-i devletet bepāy-endāz
Zemāne derkeşed ezçarḫ-ı aṭlas u egsūn[945]

[M38b] Egsūn siyāh aṭlasdur **Pāy-merd** sükūn-ı yā ve fetḥ-i mīm ile muʿīn ü yardım idicidür gerek şefāʿat ile[946] gerek ġayr vech[947] ile Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Fāżıl-ı rūzī beʿuḳbā hem bered
Her kirā ān dest bāşed pāy-merd[948]

Kemāl İsmāʿīl de[949] buyurur

---

[942] (Kızıl Arslan'ın) atının tavlasına ahır emiri olması için dört unsur [ahşican], Rüstem'i tekrar diriltirler.
[943] Āḫşīcān (AEM): Āḫeşcān (B)
[944] Tesadüfen bir gece, bir ahırda bulundu. Orada, gösterişli ve çevik atların yerleri de vardı.
[945] Layıktır ki felek, devletinin ayaklarının altına atlas feleğini ve siyah atlası döşesin.
[946] Şefāʿat ile (BEM): Şefāʿatle (A)
[947] Ġayr vech ile (BEM): Ġayr vechle (A)
[948] O tür yardımcısı olan kişi rızkın fazlasını ahirete götürür.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Turā ʿināyet-i sulṭān çu pāy-merd buved
Felek ziçenber-i ḥukm-i tu ser nepīçāned[950]

Saʿdī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ḥaḳḳā ki **[E39b]** bāʿuḳūbet-i dūzaḫ berāberest
Reften bepāy-merdī-yi hem-sāye derbehişt[951]

Niʿmetu'llāh cümleye muḫālif olup dimişdür ki "Pāy-merd naṣīb ve bir kimse içün cerr itmek ve ol cerrāra daḫı dinür" dimişdür bilmedim bunı ne kitābdan naḳl eyledi **Pāy-muzd** sükūn-ı yā ve żamm-ı mīm ve iʿcām-ı zā ile bir maṣlaḥat bitürmek muḳābelesinde virilen ücret ü ayaḳ teridür Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[B32b] Bepāy-muzd turā cān hemī dehem īnek
Negūyemet ki bepāyem berāygān beresān[952]

Rāygān müft ü aylaḳ maʿnāsınadur **Pāy-kūb**[953] vaṣf-ı terkībīdür raḳḳāṣ maʿnāsınadur Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Turā şāyed ey gül-ruḫ sīm-ten
Ki hem pāy-kūbest ü hem nāy-zen[954]

Pāy-kūften maṣdarıdur bunuñ ism-i basīṭi **kucūl**dur żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve cīm ile raḳṣ itmek ve ḥālet-i raḳṣda göt oynatmaḳ maʿnāsınadur Şems-i Faḫrī buyurur

---

[949] de (AB): -EM
[950] Sana sultanın inayeti yardımcı olduğundan, felek senin hükmünün çemberinden çıkıp başını çevirmez.
[951] Hakikat şu ki cehennemin cezasını çekmek ile şefaat sayesinde cennette aynı gölgeyi paylaşmak, beraberdir.
[952] Burada, sana ayak kirası olarak can veriyorum. Demedim mi ki aylak aylak ayağıma gelme?
[953] Pāy-kūb (ABM): Pāy-kūp: (E)
[954] Ey gül yanaklı, gümüş tenli güzel, hem ney çalıp hem de raks etmek sana yakışır.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Gāh ezbehr-i ḫande-yi merdum
Pāy-māl-i temesḫurī vü kucūl[955]

Pāy-efzār iki maʿnāsı vardur bir ayaḳ ḳabı yaʿnī pāpūş Emīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ilün)

Serīrā bīkulāh āzār nebūd
Berenced pā çu pā-efzār nebūd[956]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi pāy-zār u pāy-evjāre zā-yı Fārsī bu maʿnāyadur **[M39a]** diyü naḳl itmişdür **[A32b]** ṣānī çulhalar ṭoḳuduḳda ayaġ ile başdıḳları aġaclardur Niʿmetu'llāh ṭolaḳ ki baʿżı yirlerde ayaġa ṭolarlar ve pātāve dinür maʿnāsına da gelür dimişdür **Efzār** ālet ü levāzım maʿnāsınadur gerek ehl-i ṣınāyiʿiñ ola gerek ġayrılarıñ ola *fā*yı *vāv*a mübeddel idüp **evzār** daḫı dinür taʿām levāzımına da **[E40a]** efzār dinür inşāʾallāh ḫaşek şerḥinde ẕikr olunur Cāmiʿ-i Elfāẓ-ı Fārsī ṣāḥibi sehv idüp mühmeleyi muʿceme üzerine tākdīm idüp ʿaks ile żabṭ itmişdür **Pāyçe** iṣbāt u ḥaẕf-ı yā ile üç maʿnāsı vardur biri diz ṭonınıñ iki yaña uyluġa geçendür Emīr Ḫusrev[957] buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ûl)

Sāḫte ṭāvūs-ı melāyik nigār
Pāyçe bālā-zede ṭāvūsvār[958]

Ṣānī maʿrūf taʿāmdur Seyf-i Esferengī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Nigār kelle-pej-i men ki dil serāçe-yi ūst
Tamām-ı leẕẕet-i ʿālem miyān-ı pāyçe-yi ūst[959]

---

[955] Bazen insanların gülümsemesi için maskaralık ve kıvırmak gerekir.
[956] Külahsız başa zarar gelmez; ancak ayakkabı olmayınca ayak incinir.
[957] Emīr Ḫüsrev (BEM): Mīr Ḫüsrev (A)
[958] Melek yüzlü tavus (sevgili), tavus kuşu gibi paçalarını yukarı çekmiştir.
[959] Sevgili, benim kelle paça pişiren aşçımdır ki gönül onun küçük evidir. Dünya lezzetlerinin tamamı onun paçasının içindedir.

Ş̱āliş̱ taşġīr-i pāydur Uḳnūm ṣāḥibi yırtmac maʿnāsına da gelür dimişdür ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **pāje** zā-yı Fārsī ile[960] pāçe maʿnāsına **[B33a]** menḳūldür **Pātābe** ṭolaḳdur ki ayaġa ṣarılur ʿArabīde ismi **lifāfe**dür bāyı vāva ḳalb idüp **pātāve** daḫı dinür Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fa'lün)

Vāsıta dīgī buved yā tābe
Hemçü pārā derreviş pātābe[961]

ʿÖrfī daḫı buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Behr-i pātāve-yi ḫuddām-ı tu mīreft beçerḫ
Ger nebūd aṭlas-ı eflāk çunīn müstaʿmel[962]

Pā-taḫte bu daḫı ṭolaḳ maʿnāsınadur **Pāy-zen** pūzevenk[963] ü ḳodoş maʿnāsınadur bu iki kelime Niʿmetu'llāh'dandur **Pālīk** ʿalā̱vezni bārīk **[M39b]** ke̱zā fīMecmaʿi'l-Fürs çarıḳdur ki ḫām gönden dögüp ayaḳda giyerler ke̱zā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī ve Baḥri'l-Ġarāyib ve ġayrihi cümlesi Rūdekī'niñ bu beytini īrād itdiler

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fa'lün)

Ezḫar u pālīk ān cāy-ı resīdī ki hemī
Mūze-yi çīnī mīḫᵛāhī vü esb-i tāzī[964]

Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da pālīk pātāve maʿnāsına mesṭūrdur ve[965] Rūdekī beytinde **[A33a]** mūzeye muḳābil olmaġıla bu maʿnāyı **[E40b]** iḳtiżā ider Niʿmetu'llāh taḥrīf idüp müş̱ennāt-ı taḥtiyye yirine nūn ile yazmışdur **Pāçāhe** çulhalarıñ çuḳurıdur ki ṭoḳıduḳda ayaḳları içinde olur **Pāçāl** dezgāh maʿnāsınadur ki ehl-i ḥırfet anda iş işler meş̱elā çūlha

[960] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[961] Yürüyüşte ayağına sarılan bez (patava) gibi araç ya tencere ya da tava idi.
[962] Eğer göklerin kumaşı böyle kullanılmış olmasaydı senin hizmetçilerinin ayaklarına dolak olmak üzere dönerdi.
[963] Pūzevenk (EM): Pezevenk (AB)
[964] Çarık ve eşek hususunda işi oraya vardırdın ki Çin malı bir çizme ve Arap atı istiyorsun.
[965] ve (AB): -EM

çuḳurı gibi keẕā fîBaḥri'l-Ġarāyib lākin Mecmaʿü'l-Fürs'de çūlha çuḳuruna maḫṣūṣdur **Pāy-āb** elif-i evveli ḥaẕf olunup **pey-āb** daḫı dinür[966] keẕā-fîNiʿmeti'llāh iki maʿnāsı vardur ṣu dibi vü esfel-i mā'dur aṣlı pāy-ı ābdur iżāfet ile[967] Kemāl İsmāʿîl buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fa'lün)

Himmet-i ʿālî-yi tu deryāyîst
Ki nedîdest sipihreş pāy-āb[968]

Ve lehu eyżan[969]

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Veḫlî çunîn ki pāy eger berzemîn nihem
Tā ḫāye pāyem ezpey-i pāy-āb mîreved[970]

Esedî vü Ḥalîmî vü Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi ḥavż maʿnāsına da gelür deyüb Ḫaffāf'ıñ bu beyti ile istişhād itdiler

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Gül-i kebūd ki bertāft āftāb berān
Zibîm-i çeşm nihān geşt derbun-i pāy-āb[971]

Niʿmetu'llāh Uḳnūm ṣāḥibi ile bir fîl-i şaṭranca mezîd idüp dimişler ki pāy-āb inceleyin ḥavżdur ki ʿamîḳ olmaya ve yufḳacıḳ ṣuyı ola **[B33b]** ve çeşme ayaġı ve her nesne āḫiri vü nihāyeti maʿnāsına da gelür dimişler ṣānî ṭāḳat u ḳudret maʿnāsınadur **[M40a]** bunuñ aṣlı **pā** ile **yāb**dan mürekkebdür Firdevsî buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki în bārerā nist pāy-āb-ı ū
Direngî şeved çarḫ eztāb-ı ū[972]

Şems-i Faḫrî de buyurur

---

[966] Dinür (AB): Dinür ki (EM)
[967] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)
[968] Senin yüce himmetin bir deryadır ki felek bile onun dibini görmüş değildir.
[969] Eyżan (EM): -AB
[970] Öyle bataklık ki ayağımı zemine bassam, ayağım yumurtalığıma kadar suyun dibine batar.
[971] Üzerinde güneş parlayan nilüfer çiçeği, göz değmesi korkusundan köklerini suyun dibinde gizliyor.
[972] Bu surun sonu yoktur; felek onu ihata etmekte gecikir.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Cemāl-i devlet-i İslām Şeyḫ Ebū İsḥāḳ
Ki çarḫrā beneved zīr-i rān-ı ū pāy-āb[973]

Pāy u per ṭāḳat u ḳudretden kināyetdür zīrā insānıñ ḳudreti pā[974] ile ve ḳuşuñ per ile yaʿnī ḳanat iledür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Sutūd ān hemī sāzedeş Zāl-i zer
[E41a] Nedāred hemī cengrā pāy u per[975]

ʿAḳs ile **per ü pāy** daḫı dinür niteki yine Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü īn çār gevher becāy āvered
Dil-āver şeved perr ü pāy āvered[976]

[A33b] Pāy-gār ḥaẕf u iṣbāt-ı yā[977] ile ayaḳ yolunı süpüren ḫıdmetkārdur keẕā fī'ş-Şeref-nāme Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bedū guft Behrām şev pāy-gār
Beyāver ki sergīn keşed berkenār[978]

Aṣlda muṭlaḳ ḫıdmetkārdur Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Girifte ḫurişhā heme kūh u deşt
Keşān pāy-gār āb-destān u ṭaşt[979]

---

[973] İslam devletinin güzelliği Şeyh Ebu İshak. Doksan yaşında bile dünyayı ayağının altına almaya gücü yetti.
[974] Pā (BEM): Pāy (A)
[975] Ona Zâl bile övgü yağdırıyor. Onunla cenk etmeye gücü kuvveti yetmez.
[976] Bu dört cevher yerine geldiğinde, yiğitleşir ve gücü kuvveti yerine gelir.
[977] Yā (AB): -EM
[978] Behrâm ona, "hizmetkâr ol" dedi. Yardımcı ol ki pislikler bir kenara çekilsin.
[979] Yiyecekler dağı taşı kaplamış. Hizmetkârlar ibrik ve leğeni çekmekte.

Ve ḥālā maḥalle ketḫüdāsınıñ eli altında olan ḫıdmetkār maʿnāsına meşhūrdur ki cerīme kesr ü iġrā ider Ḥakīm Şifāyī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlün/Mefâ'îlü/Fe'ilün)

Mu'min helelum-bāzī-yi Çemlān bekucā reft
Pā-gārī-yi Ṣadderṣad-ı Kirmān bekucā reft[980]

Helelum bir oyundur ve **Çemlān** bir dervāzedür İṣfahān'da ve **Ṣadderṣad** bir ḳaryedür Kirmān'da **Pā-dīr** puştībān didikleri direkdür ki ḳırılmış aġacı yā ḫarāb olmaġa yaḳın olan dīvārı anıñla ṭayarlar niteki Rūdekī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ne pā-dīr bāyed turā ne sutūn
Ne dīvār-ı ḫeşt ü ne z'āhen derāy[981]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[M40b] Nīst dīvār-ı ḥısn-ı devletrā
Bih zite'yīd-i ū diger pā-dīr[982]

Pāy-dām ol ḳuşdur ki ṣayyād anı ṭuzaġa bağlar ġayrı ḳuşlar [B34a] anı görüp ṭuzaġa düşmek içün Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Guftem bebārgāh-ı melāyik tuvān resīd
Guftā tuvān eger neşeved ḥırṣ-ı pāy-dām[983]

---

[980] Çemlan'ın (bir çocuk oyunu olan) helelüm oyuncusu Mü'min, nereye gitti? Kirman'ın Saddersad köyünün hizmetkârları nereye gitti?
[981] Sana gereken ne sütun ne de destektir . Ne kerpiç duvar ne de demir çekiçtir.
[982] Devlet kalesinin duvarı için onun desteğinden daha güzel bir dayanak yoktur.
[983] Dedim: Meleklerin sarayına ulaşmak mümkündür. Dedi: Tuzaklanmış kuşa tamah olmasa mümkündür.

Ve ayaḳ ṭuzaġı maʿnāsına da gelür iżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür maʿnā-yı evveliñ ism-i basīṭi **ḫurūhe**dür żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile ʿArabīde ismi **milvāḥ**dur **Pāy-ḫest ü pāy-ḫᵛest [E41b]** vāv-ı resmī ile örselenmiş ve yumuşanmış ve pāy-māl olan nesnedür her ne olursa yire maḫṣūṣ degildür niteki Ḥalīmī'den fehm olunur Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ey ziāmed şud-i muḥibbānet
Heme şūmīr pāy-ḫᵛest şude[984]

Esedī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Firāvān kes ezpīl şud pāy-ḫest
Besī kes nigūn māned bīpā vü dest[985]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ebū İsḥāḳ ān şāh-ı ʿādil ki şud
[A34a] Bepāy-ı ʿulūvveş Zuḥal pāy-ḫest[986]

Niʿmetu'llāh ḳaraçav yaʿnī bennālar iskelesi maʿnāsına da[987] gelür dimişdür **Ḫest** bunda **ḫesten**den meʾhūẕdur mecrūḥ itmek maʿnāsınadur inşāʾallāhu teʿālā[988] ḳıṭa-yı aḫīrede şerḥ olunur gāh olur bu maṣdarıñ müştaḳḳātı ile[989] pāy istiʿmāl olunur niteki ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fa'lün)

Şādī vü beḳā bādet ü zi'n bīş negūyem
K'īn ḳāfiye-yi teng merā nīk bepey-ḫest[990]

---

[984] Ey (sevgili)! Seni sevenlerin geliş gidişinden, bütün tarla ve bahçeler ayakaltı oldu.
[985] Filden dolayı çok kişi ayak altında kalıp ezildi. Birçok kişi de elsiz ayaksız, baş aşağı kaldı.
[986] Ebu İshak, o öylesine adil bir şâhtır ki Zuhal, onun yüce ayakları altındadır.
[987] da (BEM): -A
[988] Teʿālā (BEM): -A
[989] Müştaḳātı ile (BEM): Müştaḳātıyla (A)
[990] Mutlu ve bâki ol, daha fazla bir şey demeyeyim. Ki bu dar kâfiye, benim için güzel bir iskeledir.

Ḫusrevānī daḫı dimişdür

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Dil-ḫeste vü maḥrūmem u pey-ḫeste vü gumrāh
Giryān besepīde-dem ü nālān beseḥergāh[991]

Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlün)

Berreftenīm eger çi derīn gunbed
[M41a] Dermānde īm beste vü pey-ḫeste[992]

ʿUnṣurī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zibes k'eş beḫāk enderūn genc būd
Ezū ḫāk pey-ḫeste-yi renc būd[993]

Pāy-siper kesr-i sīn ve feṯḥ-i bā-yı ʿAcemī ile ayaḳ ile başılmış ve çiġnelmiş[994] maʿnāsınadur Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ḳadr-i ūrā sipihr pāy-siper[995]
ʿAzm-i ūrā zemāne destgirāy[996]

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[B34b] Ey ki her dem zipāy-ı himmet-i tu
Tārik-i çarḫ pey-siper kerded[997]

---

[991] Gönül hasta ve mahrumum, ayakaltında ve şaşkınım. Şafak vakti ağlıyor, kuşluk vaki inliyorum.
[992] Bu kubbenin içinde her ne kadar yürümüşsek de aciz kalıp bağlanmışız ve ayaklar altında kalmışız.
[993] Toprağın altında pek çok hazine vardır. Ondan dolayı toprak eziyet çeker ve onun ayakları altında ezilir.
[994] Çiġnelmiş (BE): Çignelmiş (A); Çiġnenmiş (M)
[995] Siper (EMA): Sīr (B)
[996] Onun kıymeti yanında felek, ayaklar altında kalır. İçinde bulunulan çağ onun azmine meyletmiştir.
[997] Ey o kişi ki her zaman, feleğin yolu senin himmetinin ayağı altında çiğnenir durur.

Ve lehu eyżan[998]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Berzemīn çun sāye geştem pey-siper
[E42a] Men ki meşhūrem çu Ḫurşīd-i munīr[999]

Nefʿī'niñ bu beytinde daḫı böyledür

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Teşḫīṣ-i reh-i ḫayr u şer olur mı o dilde
Kim leşker-i ġam birbirini pey-siper eyler

Siper **siperden**den[1000] me'ḫūẕdur inşā'allāh siper lafẓında şerḥ olunur **Pāy-bend** ḳayd maʿnāsınadur ki ayaġa urılur gerek köstek ola gerek ġayr nesne ile ola iżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür aṣlı bend-i pāydur Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ey giriftār-ı pāy-bend-i ʿıyāl
Dīger āsūdegī mebend ḫayāl[1001]

Yaʿnī ey ʿıyāl ḳaydına giriftār olan kimse bā vāva ibdāl idüp[1002] **pāy-vend** daḫı dinür elifi ḥaẕf idüp **pey-vend** daḫı dinür mecāzen aḳrabāya vü müteʿalliḳāta[1003] daḫı pey-vend dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Veh ki ger murde bāz gerdīdī
[A34b] Bemiyān-ı ḳabīle vü pey-vend[1004]

---

[998] Eyżan (EM): -AB
[999] Yer yüzünde ayaklar altında dolanan bir gölge oldum. Oysa ben, etrafı nurlandıran Güneş gibi meşhurum.
[1000] Siperdenden (AB): Siperdendenden (EM)
[1001] Ey aile kaydına tutulmuş kimse, artık rahatlığı hayal etme.
[1002] İdüp (BE): Olunup (A); Olup (M)
[1003] Müteʿalliḳāta (ABE): Teʿalluḳāta (M)
[1004] Maalesef, ölü geri dönecek olsa kabile ile akrabaların arasında kalır.

Selmān daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ziḥasret dest berser pāy derbend
Ziḫān u mān cudā vez ḫᵛīş ü pey-vend[1005]

Ve muṭlaḳ ıttıṣāl u irtibāṭ maʿnāsına da gelür niteki Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Ser-i pey-vend-i tu tenhā ne dil-i Ḥāfıẓrā
Kīst ankes ser-i pey-vend-i tu derḫāṭır nīst[1006]

Mollā Cāmī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[M41b] Bākesī bi'nşīn ki bāşed bātu dergevher yekī
Rişte-yi pey-vend-i ṣohbet ittiḥād-ı gevherest[1007]

Keşret-i istiʿmāl ile bundan maṣdar idüp **pey-vendīden** dinilmişdür pey-vend ṣīġa-yı emr ve mepey-vend ṣīġa-yı nehy iştiḳāḳ olunmuşdur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ṭaleb kerdem zidānāyān yekī pend
Merā guftend bānādān mepey-vend[1008]

Ve **Peyvend-kerden** aġacları biri birine[1009] aşılamaḳ ve ṣınıḳ nesneleri kenedlemek ü rabṭ itmek **[E42b]** gene[1010] ḳayda müşābih olmaġıla peyvend dinilmişdür **Pey-vend gusīḫt** ḍurūb-ı emṣāldendür Türkīde tercemesi köstek üzdi dinür yaʿnī ḳaçdı niteki Saʿdī buyurur

[1005] Hasretten başı elleri arasında, ayağı bağlı. Evinden barkından ve ailesinden, akrabalarından ayrılmış.
[1006] Sana kavuşmak isteyen sadece Hâfız'ın gönlü değil; gönlünde sana vuslat arzusu beslemeyen kim var?
[1007] Öyle birileriyle otur ki seninle bir mücevherin teki gibi olsun. Sohbeti bağlayan ip mücevherleri bir arada tutsun.
[1008] Akıllı kimselerden bir öğüt istedim. Bana, kendini bilmezlere bağlanma dediler.
[1009] Biri birine (BEM): Birbirine (A)
[1010] Gene (BEM): Gināt (A)

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

[B35a] Civān egerçi ḳavī-yi bāl u pīlten bāşed
Beceng-i duşmeneş ezhevl begus'led pey-vend[1011]

Niʿmetu'llāh **pā-bend** barmak u siñir maʿnāsına daḫı gelür didügi işbāta muḥtācdur **Pā-mus** żamm-ı mīm ile pā-bend ü ayaġı baġlu maʿnāsınadur Daḳīḳī buyurur

Beyt[1012]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ḫudāygānā pā-mus beşehr-i bīgāne
Fuzūn ezīn netuvānem nişest destūrī[1013]

Ve ekşer-i erbāb-ı luġat yanında pā-mus ʿalayiḳ ile ayaġı baġlu olandur ne ḳalduġından ḫoşnūd ve ne sefer itmege ḳudreti mevcūd ola didikleri ancaḳ ẕikr olunan beyte münāsibdür Şems-i Faḫrī daḫı żamm-ı mīm iledür diyüp bu beyti naẓm itdi

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fa'lün)

Hem çun ḫar-ı lengest ḥasūdeş bevaḥl der
Uftāde vü berbār bemānde şude pā-mus[1014]

Lākin Mecmaʿü'l-Fürs ṣāhibi bā-yı ʿArabī iledür didügi vechi vardur **Mes** feṭḥ-i mīm ile ḳayd u bend maʿnāsınadur inşā'allāh bend şerḥinde ẕikr olunur lākin pāy ile mürekkeb olduḳda żamm-ı mīm ile olduġunı vechini bilmedim **Pāy-ı tersā** ḳadeh-i şarābıñ bir nevʿidür balçıḳdan olur Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün)

[A35a] Ḫurde beresm-i maṣṭabe mey ezsifālīñ maşrabe
Vaḳt-i mesīḥ-i yek-şebe derpāy-ı tersā rīḫte[1015]

[1011] Genç, isterse fil cüsseli ve kolu kanadı kuvvetli olsun, korkudan düşmanla cenkten kaçar.
[1012] Beytin birinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, (Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fa'lün) olmuştur.
[1013] Ey Allâh'ım! Yabancı bir şehirde ayağım bağlandı kaldım. Güçsüzlüğüm gittikçe arttığından usûlünce oturuyorum.
[1014] Kıskanç kişi, çamura saplanmış topal eşek gibidir. Batınca, yüküyle birlikte ayakları bağlanır kalır.
[1015] Topraktan yapılmış maşrapadan, meyhane usûlüne uygun bir şekilde şarap içerken bir gecelik Mesih'in kuvveti şarap kadehinden döküldü.

Mesīḥ-i yek-şebeden murād ol yahūdīdür ki **[M42a]**Ḥażret-i ʿĪsā'dur[1016] diyü bir gice anı ḥabs idüp yarındası berdār itdiler ol gice ʿĪsā'dur[1017] diyü eziyyet içün aña teklīf **[E43a]** ile şarāb içürdiler ol ḫud yahūdī idi bītevaḳḳuf içdi kezā fīŞerḥi Dīvāni'l-Ḥāḳānī **Pāy-şīb** bir ṣarb ʿaḳabedür Ḥāḳānī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dest-i bālā-himmet-i merdān ki kerde zīr-i pāy
Pāy-şībī k'ān ʿuḳūbet-cāy-ı Şeyṭān kerde end[1018]

Kezā fīMecmaʿi'l-Fürs **Pāşne** ökçedür ki ʿArabīde ismi **ʿaḳıb**dur Mīr Ḥaydar-ı Kāşī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

ZiYaʿḳūb eger bi'fkenī pāşne
Benih bih becāyīş velī pāşne[1019]

Bu beytden Yūsuf istiḫrāc olunur yaʿnī Yaʿḳūb'dan eger ʿaḳıb ḥaẕf idersen ki redīf pāşnedür yirine sefercel ḳo ki mürādif bihdür **[B35b]** bu şarṭ ile[1020] ki sefercelden ricl ḥaẕf idesin ki redīf pādur Niʿmetu'llāh ḳapu ḳullabı maʿnāsına da gelür dimiş ve **pāşīne** ziyāde-yi yā ile bu maʿnāyadur dimişdür **Pāy-māçān** cīm-i Fārsī ile[1021] dervīş-i günāhkārıñ iki ḳulaġın eli ile ṭutub ṭurdıġı cāy-ı teʾdībdür ṭāyife-yi dervīşānda maʿrūfdur Ḥāḳānī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Hevā mīḫᵛāst tā berṣaff-ı bālā berterī cūyed
Giriftem dest-efkendem beṣaff-ı pāy-māçānest[1022]

[1016] ʿĪsā'dur (BEM): ʿĪsā'dur (A)
[1017] ʿĪsā'dur (BEM): ʿĪsā'dur (A)
[1018] Şeytan'ın (ayağının bağlanarak) cezalandırıldığı yer olan Pây-ı Şîb geçidi, yüce idealleri olan insanların ellerini bağladı.
[1019] Yakup'tan eger ökçeyi atarsan, ökçenin yerine ayva koy.
[1020] Şarṭ ile (BEM): Şarṭla (A)
[1021] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1022] Heva, en yüksek saflara kadar ulaşmak istiyor, üstünlük arıyor. Ben de suçumu kabul edip pây-mâçânların safına el uzattım.

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Behr-i girye Ādem āmed berzemīn
Tā buved giryān u nālān u ḥazīn[1023]

Ādem ezfirdevs ü ezbālā-yı heft
Pāy-māçān ezberā-yı ʿuẕr reft[1024]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve sāyir kütüb-i luġatda bu kelime yoḳdur lākin Niʿmetu'llāh'da bāb-ı mīmde māçān meẕkūrdur diyār-ı ʿAcemde eṭfāl-i mektebiñ birisi sebḳın başın **[M42b]** bilmese anlara kelle-pezden bir[1025] baş getürdügi cerīmeniñ ismidür ve ol başa **kelle-yi māçān** dinür ve eger pāçā getürdi ise **[E43b]** aña **pāy-māçān** dinür dimişdür ve Baḥru'l-Ġarāyib'de egerçi māçān meẕkūrdur lākin ḳancıḳ it ü köpek maʿnāsına meşrūḥdur inşāʾallāh **[A35b]** seg şerḥinde ẕikr olunur **Pāy kem-āverden** bir kimse ḥaşmını görüp bozuldıḳda ḍarb-ı meṣeldür **Pāyçe bālā-zed** çemrendi ve ḫıdmete müheyyā oldı Mīr Ḫusrev Vaṣf-ı Burāḳ'da buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ûl)

Sāḫte ṭāvūs-ı melāyik-nigār
Pāyçe bālā-zede ṭāvūs-vār[1026]

Pāy zāġ kerd ü **Pāy zāġ şud** puşuya girdi didikde ḍarb-ı meṣeldür Dervīş Dehekī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ṭāvūs-vār çun tu becevlān derāmedī
Derbāġ bes perī-ṣıfatān pāy zāġ kerd[1027]

Pāy-feşurden ṣābit ḳadem olmaḳdur Kemāl İsmāʿīl buyurur

[1023] Âdem, gözyaşları dökmek için dünyaya geldi. Bu nedenle ağlayan, inleyen, dertlenen oldu.
[1024] Âdem, Firdevs'ten ve yedinci kat gökten cezasını çekmek için aşağı indi.
[1025] Bir (AEM): Bu (B)
[1026] Tavus kuşuna benzeyen melek görünümlü, tavus kuşu gibi paçalarını yukarı çekip hizmete hazırlandı.
[1027] Sen tavus kuşu gibi gezintiye çıkınca, bağda pek çok peri sıfatlı, pusarak gizlendi.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Pāy be'fşārem derʿaşḳ-ı tu nenumāyem puşt
Şemʿ-vār er buvedem āteş-i sūzān berser[1028]

Enverī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün)

Her cā ki sipāh-ı tu pey-feşurde
Derseng-i nişān ḳadem girifte[1029]

[B36a] Ve lehu eyżan[1030]

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Her kucā ṣavletet feşurde-ḳadem
Zūr-ı bāzū-yı āsmān şude zūr[1031]

Feşurden ṣıḳmaḳ maʿnāsınadur inşāʾallāh maḥallinde şerḥ olunur **Bāū pāy giriften** anıñla muḳābele etmek dimekdür Selmān buyurur

Mıṣraʿ[1032]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Muḥīṭ bātu burūz-ı seḫā negīred pāy[1033]

Bāū pāy-dāşten miṣluhu **Bepāy-dāşten** ü **Berpāy-dāşten** iḳāmet ü idāmet ü maʿmūr itmek maʿnāsınadur Ḥāfıẓ buyurur

Şiʿr

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bepāydār ṭarīḳ-ı ḳıyām-ı leyl çu şemʿ
Ki nūr-ı ṭalʿat-ı şemʿ ezkerāmet-i seḥerest[1034]

[1028] Eğer mum gibi başımda yakıcı ateş de bulunsa senin aşkında sabitkademim; arkamı dönmem.
[1029] Senin süvarilerin her nereye sağlam ayak basmışlarsa nişan taşına adım atmışlardır.
[1030] Eyżan (EM): -AB
[1031] Her nerede heybetin sabitkademdir, göklerin kol gücü (senin heybetin yanında) yalan olmuştur.
[1032] Mıṣraʿ (AEM): Beyt (B)
[1033] Okyanus, senin cömertliğine mukabele edilemez.
[1034] Gecenin kıyamı yolunda mum gibi ayakta kal ki mumun parlak nuru seherin kerametindendir.

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fa’lün)

Pāy-ı mecnūn ne hemīn silsile-yi sevdā dāşt

[M43a] Her ki dīvāne şud īn silsilerā berpā-dāşt[1035] [1036]

[E44a]Pāy-dāşten şābit ḳadem olmaḳ Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Sehlest pāydāri-yi tu dermaḳām-ı vaṣl

Çun dest-burd-i hecr bebīnī bedār-pāy[1037]

Pāy-dār bundan vaṣf-ı terkībīdür muḳīm u şābit maʿnāsına[1038] Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Yār-ı nāpāydār dūst medār

Dūstīrā neşāyed īn ġaddār[1039]

Pāy zāġ kerden puşuya urmaḳdur ḍurūb-ı emşaldendür Dehekī buyurur[1040]

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Ṭāvūs-vār çun tu becevlān derāmedī

Derbāġ bes perī-şıfatān pāy zāġ kerd[1041]

Pāy-ı buz-āgenden siḥr itmekdür keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs naḳlen ʿanMü’eyyedi’l-Fużalā Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Merā derkūyet ey şemʿ-i nikūyī[1042]

Felek pāy-ı buz-āgendest gūyī[1043]

[1035] Mecnun, sevda zincirinde durmayı başaramadı. Bu zincirle ayağı bağlanan herkes divane oldu.
[1036] Beyit Āṣafī’ye aittir.
[1037] Senin vuslat makamında kalman kolaydır. Durabiliyorsan, ayrılığın galebe çaldığını gördüğünde ayakta dur.
[1038] Maʿnāsına (ABE): Maʿnāsınadur (M)
[1039] Sabitkadem olmayan arkadaşı dost edinme, bu zalim kişi dostluğa layık değildir.
[1040] **Pāy zāġ kerden** puşuya urmaḳdur ḍurūb-ı emşaldendür Dehekī buyurur
Beyt
Ṭāvus-vār çun tu becevlān derāmedī
Derbāġ bes perī şıfatān pāy zāġ kerd (BEM): -A
[1041] Sen tavus kuşu gibi gezintiye çıkınca, bağda pek çok peri sıfatlı pusarak gizlendi.
[1042] Nikūyī (AB): Nīkūyī (EM)
[1043] Ey güzellik mumu, felek senin köyünde adeta büyü yapıyor.

Ḳısm-ı ṯānī ki müştāḳdur pāyīdenden fiʿl-i emrdür **Pāyīden** altı maʿnāsı vardur **[A36a]** biri ayaġ ile[1044] başmaḳdur Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bipāyīd pāy-i merā nāgehān
Beremzī ki derpey peyāmī nihān[1045]

Ṯānī ayaġ ile[1046] depmekdür niteki yine Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Her ki derpīş āyedeş bermīcehed dendān zened
Her ki derpes mīreved mīpāyed ü dendān kened[1047]

Depmeniñ iki ismi vardur biri **leged** feṯḥ-i lām u kāf-ı Fārsī ile[1048] ve ḥālā müstaʿmeldür ve biri **lec** feṯḥ-i lām ve cīm-i ʿArabī ile[1049] niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ger kīne keşed rāy-ı vey ezencum u eflāk
Berhem şikened ṭārem-i eflāk beyek lec[1050]

Ve Ṣıḥāḥu'l-Fürs ṣāḥibi kesr-i lām ile taṣḥīḥ itdügi semāʿa muḫālifdür **[B36b]** ṯāliṯ ḳıyām u istiklāl maʿnāsınadur niteki yine[1051] Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Cevherem ger beḫᵛīşten pāyem
ʿArażem ger bedīgerī pāyem[1052]

[1044] Ayaġ ile (BEM): Ayaġile (A)
[1045] Benim ayağımı, arkasında bir haberin gizlendiği işaretin üzerine basınız.
[1046] Ayaġ ile (BEM): Ayaġile (A)
[1047] Önüne geleni ısırmaya çalışır. Arkasından gelene tekme atar ve dişlerini söker.
[1048] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1049] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1050] Eğer onun fikri yıldızlardan ve feleklerden öc almak isterse göklerin kubbesini bir tekmeyle yıkar.
[1051] Yine (BEM): -A
[1052] Kendim ile kaim isem cevher/tözüm, başkasıyla kaim isem araz /ilineğim.

Rābiʿ beḳāʾ maʿnāsına ki **[M43b]** ḥālet-i evliyā üzerine şebātdan ʿibāretdür niteki[1053] Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt[1054]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[E44b] Bemulk-i ḫᵛīş benāz u ziʿadl-i ḫud berḫur
Bekām u devlet pāy u beʿizz u ḥaşmet pāy[1055]

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Cān-ı māyī vü beki peyvestī
Hemçunān tā beḳıyāmet mīpāy[1056]

Ḫāmis köymek ü eglenmekdür ki ʿArabīde intiẓār u terabbuṣ dinür niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Merā Īzed ezbehr-i ceng āferīd
Çi pāyem ki ceng āyed eknūn bidīd[1057]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ṣanem guft er çi cānem nāṣabūrest
Bipāy imşeb ki ferdā hem nedūrest[1058]

[1053] Niteki (BEM): -A
[1054] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır. Daha çok Fars şiirinde görülen sekte-yi ḳabīh, şiirin esas vezni olan Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/ Fa'lün kalıbının, beytin ikinci mısrasında Mefâ'ilün/ Mef'ûlün/Mefâ'ilün/ Fa'lün şeklinde getirilmesiyle yapılır.
[1055] Kendi mülkünle övün ve kendi adaletinden yararlan. Murat ve devlet üzere baki ol; izzet ve haşmet üzere daim ol.
[1056] Canımızsın ama kime bağlanmışsın? Kıyamete kadar öyle kal.
[1057] Tanrı bizi savaş için yaratmıştır. İşte savaş çıkmış neyi bekliyorum?
[1058] O put gibi güzel dedi ki "Her ne kadar canım sabırsız olsa da bu gece bekleyeyim çünkü yarın uzak değildir".

Pāyisten daḫı bu maʿnāyadur kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile sādis ṭutmaḳ u ṣaḳlamaḳdur niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zebānrā bipāy ezbedāndīş u dūst
Ki nezdīkter duşmen-i sīret ūst[1059]

Pāy-bāf u **Pāy-veş** u **Pā-uruncen** inşā'allāh her biri ẕikr olunduġı yirde[1060] şerḥ olunur

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Gūş ḳulaḳ u[1061] düş omuz müş ṣıçan u[1062] hūş uş
Dūd tütün būd idi zūd tiz ü rūd çay

Güş kāf-ı Fārsī ile[1063] iki maʿnāsı vardur biri Fars aylarınıñ on dördünci günidür inşā'allāh bu ḳıtʿada **māh** şerḥinde ẕikr olunur ve biri **[A36b]** ḳulaḳdur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Güş tuvāned ki heme ʿumr-i vey
Neş'neved āvāz-ı def ü çeng ü ney[1064]

Müvelledīn-i ʿArab kāf-ı ʿArabī ile istiʿmāl itmişdür cümleden İbnu'r-Rūmī dimişdür

Beyt

(Müstef'ilün/Mef'ûlâtü/Müstef'ilün)

Yā aṣleme'l-kūşi tilke żāminetun
Cedʿa unūfin ve ṣalme ekvāşi[1065]

Niʿmetu'llāh'da güş bıyıḳ maʿnāsına da gelür[1066] mesṭūrdur ʿaleyhi'l-ʿuhde **Güş-guẕārī** fısıldıdur ki ḳulaġā **[M44a]** yāp yāp söylenür Ḥāfıẓ buyurur

[1059] Düşman ve dost hakkında dilini tut. Zira davranış ve huyun en yakın düşmanı odur.
[1060] Yirde (EM): Maḥalde (AB)
[1061] u (EM): -AB
[1062] u (EM): -AB
[1063] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1064] Kulak ömrü boyunca tefin, çengin ve neyin sesini duymayabilir.
[1065] Ey kulağı kesik! Sorumlu olan şudur. Siz ey burnu kesikler ve kulağı kesikler!
[1066] Gelür (BEM): Gelür diyü (A)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

[B37a] Kes neyāred ber-i ū dem zened ezḳışşa-yı mā
Megereş bād-ı ṣabā güş-guẕārī bekuned[1067]

[E45a]Vālihī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Berfelek nāle-yi men dūş-guẕārī mīkerd
Çarḫrā ezġam-ı men güş-guẕārī mīkerd[1068]

Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi āgāh itmek maʿnāsınadur dimişdür **Güş-kerden** ḥıfẓ içün ḳulaḳ urub diñlemek ü işġā maʿnāsınadur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḳābil-i īn gufthā şev güş-dār
Tā ki ezzer sāzemet men güş-vār[1069]

Tecevvüz idüp muṭlaḳā ḥıfẓ itmek maʿnāsına daḫı dinür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kelāġī tek-i kepkrā güş-kerd
Tek-i ḫᵛīştenrā ferāmūş kerd[1070]

Dāşten ile daḫı istiʿmāl olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Du nān neḫurend u güş-dārend
Güyend umīd bih ki ḫurde[1071]

[1067] Kimse onun yanında serüvenimizden söz edemez. Belki sadece seher yeli yanına gider de kulağına fısıldar.
[1068] Benim inlemelerim gökyüzünün omuzuna kadar gelmiştir. Felek, benim gamımla fısıldaşır olmuştur.
[1069] Bu sözlere kulak kesilip kabul et ki senin kulağına altından bir küpe yapayım.
[1070] Karga, kekliğin yürüyüşünü öğrendi ve yürüyüşünü unuttu.
[1071] İki ekmek yemezler ve saklarlar. Ümit etmek, yemekten iyidir derler.

Ḥāfıẓ daḫı buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Ey meliku'l-ʿarş murādeş bedeh
Ve'z naẓar-ı çeşm-i bedeş güş-dār[1072]

Selmān daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Āsmān derḥoḳḳa-yı ḫud gevherī mīdāşt güş
Sāḫt imrūzeş berā-yı āferīneş güş-vār[1073]

Güş-dārānden vaṣf-ı terkībī olur ve hem emr olur miṣāl-i evvelī Selmān buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çeşmdār āḫir demī bāmā ki bādā güş-dār
Īzed ezçeşm-i bedānet evvel ezçeşm-i raḳīb[1074]

Ve miṣāl-i ṣānī Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Derān dem ki esb-efkenī hūş-dār
Silīḥ u hem-āverdrā güş-dār[1075]

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Naḳd-i īmānrā beṭāʿat güş-dār
Tā zirūy-i Ḥaḳ negerdī şerm-sār[1076]

[1072] Ey arşın meliki, onun murâdını ver. Onu kem gözlerden sakla.
[1073] Gökyüzü, kendi hokkasında bir cevher saklıyordu. Bugün onu, mahlûkata bir küpe yaptı.
[1074] Son dem, bizimle beraber gözle. Tanrı, seni düşmanın gözünden önce kem gözlerden saklasın.
[1075] Düşmanın atını yere yıktığında aklını başına topla, silah ve rakibine dikkat et.
[1076] İman nakdini, itaat ve ibadetle muhafaza et ki Hakkın huzurunda mahcup olmayasın.

[A37a] Güş-pehn kerden ḳulaḳ ḳabartmaḳ maʿnāsınadur **[M44b]** niteki Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Düşem zibülbülī çi ḫoş āmed ki mīsurūd
Gül güş-pehn kerde **[E45b]** zişāḫ-ı dıraḫt-ı ḫᵛīş[1077]

Güş-ı māhī ṣadefdür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Hemān şeb yaft baḫtem tāc-ı şāhī
Ki lūlū-yi tu rest ezgüş-ı māhī[1078]

[B37b] ve lehu eyżan[1079]

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çü lūlū bāşed ender güş-ı māhī
Sereşrā bāz kun ger dīde ḫᵛāhī[1080]

Ḫāḳānī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Yek güş-ı māhī ezheme kes bīş dih merā
Tā baḥr-i sīne cīfe-yi sevdā berefkened[1081]

Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de yılan başı didikleri beyāż it boncuġı maʿnāsına meẕkūrdur ki pālāna vü ḳusḳuna ve it boyunluġına dikerler ve Uḳnūm'da merçemenem ḳulaġı maʿnāsına mesṭūrdur ki deñizde bite ve Niʿmetu'llāh bu iki kelāmı telfīḳ eyledi **Güş-māl** ḳulaḳ burması maʿnāsınadur māl ism-i maṣdardur Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü āheng-i berbaṭ buved mustaḳīm
Key ezdest-i muṭrıb ḫured güş-māl[1082]

[1077] Dün gece bülbül ne güzel şakıyordu. Gül kendi ağacının dallarından kulak kabartıyordu.
[1078] Bahtım, o gece şahlık tacını buldu. Ki senin incin sedeften kurtuldu.
[1079] Eyżan (EM): -AB
[1080] Sedefin içinde inci gibi olur, görmek istersen onun üstünü aç.
[1081] Herkesten ziyade bana bir sedef verir. Tâ ki sine denizinden sevda kirleri temizlensin.
[1082] Mutrıbın eliyle kulağı büküldüğü zaman, berbat sazının ahengi doğru olur.

Mecāzen teʾdīb maʿnāsına meşhūrdur **Güş-serāy** bir ḫoşca diñleyüp fehm iden kimsedür vaṣf-ı terkībīdür Şems-i Faḫrī buyurur

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Duşmen-i dergehet ki neş'nāsed
Laḥn-ı Dāvūdrā zibāng-i derāy[1083]

Reşk-i ʿĪsā şeved eger kerded
Midḥatetrā beşıdḳ güş-serāy[1084]

Güş-ḫaye feth-i ḫā-yı muʿceme ve yā-yı ḥuṭṭī ile ḳulaġa giren ḳırḳ ayaḳdur **Güş-ḫez** bu daḫı o maʿnāyadur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Ḫezīden** ḫāʾ vü zā-yı muʿcemeteyn ile imiklemek ü āheste āheste gitmek ü ḳarın üzre sürtünmek ü puşuda gizlenmek maʿnāsınadur Emīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Begūşhā ḫezed ankes[1085] bepāy reft birūn
Besān-ı güş-ḫezār ḫuḍ hezār dāred pāy[1086]

[M45a] Güş-ḫezek [E46a] ṣīġa-yı taṣġīr ile topuḳ u ḳaʿb maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Bun-i güş** iżāfet ile[1087] iṭāʿat u inḳıyād maʿnāsınadur niteki[1088] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ender ṭalebet becān begūşem
V'angāh żarūret ezbun-i güş[1089]

[A37b] Mecūs aṣlda mīc-güşdur niteki Ḳāmūs ṣāḥibi dimişdür "mecūsun keşabūrin raculun ṣaġīru'l-uẕneyni vaḍaʿa dīnen ve daʿā ileyhi muʿarrebu mīc-güş" [1090] intehā

[1083] Dergahının düşmanı ki Davud'un nağmesini büyük çan sesinden ayıramaz.
[1084] Eğer senin övgünü sadakatle dinleyip anlarsa Îsâ onu kıskanır.
[1085] Ankes (M): Engüş (ABE)
[1086] Duyanlar, yavaş adımlarla dışarı çıktılar. Sanki kırkayak gibi yüz ayağa sahiptiler.
[1087] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)
[1088] Niteki (BEM): -A
[1089] Senin taleplerine can u gönülden kulak vereyim. Ve o anda itaat etmek zaruret haline gelir.
[1090] Mecûs, sabûr gibi (bir kelimedir). Yeni bir din ortaya koyup ona davet eden küçük kulaklı biridir. Mīc-güş kelimesinin Arapçalaştırılmış halidir.

Güşe vü **Benā-güş** u **Güş-vār** inşā'allāhu teʿālā[1091] her biri ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Düş** iki ḳısmdur **[B38a]** cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı evvel iki maʿnāsı var biri dün gice maʿnāsınadur inşā'allāhu teʿālā[1092] ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur ṣānī omuzdur ki ʿArabīde menkib dinür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[B38a] Her ki zer dīd ser-furūd āverd
Ve'r terāzū-yı āhenīn-düş est[1093]

Düşādüş omuz omuza dimekdür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tā resīdend her du[1094] düşādüş
Derbeyābānī ezbuḫār becūş[1095]

Omuzuñ bir ismi daḫı vardur **suft**dur żamm-ı sīn ve sükūn-ı fā ile Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Key-i tācdār āferīn kerd ü guft
Ki zūr īnçunīn bāyed ü yāl u suft[1096]

ʿAbdü'r-Rezzāḳ da buyurur

Beyt[1097]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ne ṣubḥ bended berser ʿimāmhā-yı ḳaṣeb
Ne şām gīred bersuft ḳulle-yi igsūn[1098]

Ve **suften**den daḫı māżīdür Niẓāmī ikisini bu beytde cemʿ eyledi

---

[1091] Teʿālā (BEM): -A
[1092] Teʿālā (BEM): -A
[1093] Altın gören herkes, demir omuzlu terazi de olsa önünde başını eğdi.
[1094] Du (EM): - AB
[1095] Her ikisi omuz omuza verdiğinde çöllerde coşkuyla buharlar tüter.
[1096] Taç sahibi padişah, takdir etti ve dedi: Ense ve omuz böyle güçlü olmalıdır.
[1097] Beytin her iki mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.
[1098] Ne sabah, ince ketenden sarığını başına bağlar, ne de akşam, kıymetli elbisesini omzuna atar.

Şiʿr

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Tīrī ezceʿbe sufte peykān cust
Derzih āverd ü derkeşīd durust[1099]

Sufte bersuft-i gūr u şīr neşest
Suft u ezher du suft bīrūn cest[1100]

Sufte żamm-ı sīn ile[1101] ucı sivri **[M45b]** vü keskin peykāndur ḳışm-ı şānī **düşīden**den **[E46b]** emr ü ism-i maṣdardur **Düşīden** ṣaġmaḳ maʿnāsınadur niteki[1102] Enverī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Ziseng-i ḫāre berāred ziteff-i heybet ḫūn
Zişīr-i şerze bedūşed bedest-i raḥmet şīr[1103]

Evḥadī daḫı Cām-ı Cem’de buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Ey ki derḳahr-ı dīgerān kūşī
Behr-i ḫud gāv-ı dīgerān dūşī[1104]

Lūġīden daḫı żamm-ı lām ile luġat-ı Māverāʾü’n-Nehr’de dūşīden maʿnāsınadur keẕā fīRisāleti’ṭ-Ṭūsī **lūġ** andan fiʿl-i emr ü ism-i maṣdardur niteki[1105] Mencīk buyurur

Beyt

(Müfte’ilün/Fâ’ilâtü/Müfte’ilün/Fa’)

Men zihecā-yı tu bāzgeşt necūyem
Tāt felek cān u ḫāste nekuned lūġ[1106]

[1099] Sadaktan bir ok çekip okun keskin temrenini inceledi, oku kirişe yerleştirdi, çekerek bıraktı.
[1100] Ok, yaban eşeği ve aslanın omuzlarına saplandı. Her ikisini de delip geçti.
[1101] Sīn ile (BEM): Sīnle (A)
[1102] Niteki (BEM): -A
[1103] Sert taştan heybetinin ateşiyle kan çıkarır. Öfkeli, güçlü aslandan rahmetin eliyle süt sağar.
[1104] Ey başkalarına zulmetmeye çalışan kişi, kendin için başkalarının ineğini sağarsın.
[1105] Niteki (BEM): -A
[1106] Felek senin canını, mal ve mülkünü sağmadıkça (yani memeden süt sağar gibi çıkarıp almadıkça), ben seni hicvetmekten vazgeçmem.

Şems-i Faḫrī daḫı[1107] buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[A38a] Ebū İsḥāḳ bādā k'eznevāleş
Zipistān-ı ṭarab şīrī kunem lūġ[1108]

Luġat-ı müşterekedendür içmek maʿnāsına da gelür kezā fîMiʿyāri'l-Cemālī [B38b] ve Mecmaʿi'l-Fürs **Müş** ṣıçan maʿnāsınadur ki ʿArabīde **fār** dinür Saʿdī buyurur[1109]

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Gurbe şīrest dergiriften-i müş
Līk müşest dermeṣāf-ı peleng[1110]

Müş-ı deştī yaban ṣıçanıdur ki Türkīde ʿArab ṭavşanı daḫı dinür ṣıçanıñ bir ismi daḫı **Merze**dür taḳdīm-i zā-yı muʿceme[1111] daḫı cāyizdür **Merzengüş** güş ile merzeden mürekkebdür bir nevʿ maʿrūf reyhāndur Muḫtārī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Mezīdem ān şekerārā-yı laʿl-i ġāliye büy
Keşīdem ān şibh-i kirdār şāḫ-ı merzengüş[1112]

Muʿarrebi **merzecüş** u **murdeḳüş** u **merzencüş**dur Ṣaydane-yi Ebī Reyḥān'da mesṭūrdur ki aṣlda merze-güş[1113] idi **merze** baʿż-ı luġātda ṣıçan maʿnāsınadur anıñ yapraġı ṣıçan ḳulaġına müşābih olmaġıla bu ism ile müsemmā oldı ve lihaẕā ʿArabīde buña **uẕnu'l-fār** [M46a] dinür didi ve ism-i ʿArabīsi **samsaḳ**dur iki sīn-i [E47a] mühmele ile ve mīm ve ḳāf ile caʿfer vezni üzre kezā fī'l-Ḳāmūs ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi merzengüş bir çiçegi gök otdur diyüp beyt-i meẕkūrı īrād eyledi ve Cāmiʿ ṣāḥibi çigdem çiçegi ki ol gök

[1107] Daḫı (B): de (EM); -A
[1108] Yapmış olduğu bağışlardan dolayı Ebû İshâk'a dualar olsun. Ben de eğlence ve neşenin memesinden süt sağayım.
[1109] Saʿdī buyurur (BEM): Niteki Saʿdī buyurur (A)
[1110] Kedi, fare yakalamakta aslandır; ama kaplanla cenkte faredir.
[1111] Muʿceme (AB): Muʿceme ile (EM)
[1112] O şeker gibi güzel kokulu dudakların tadına baktım. Reyhan dalına benzeyen o hoş kokuyu çekip kokladım.
[1113] Merze-güş (ABE): Merz-güş (M)

çiçekdür ve cānverden ḳorḳup ḳatı esnemek maʿnāsınadur dimişdür ve Niʿmetu'llāh'da aḳ gül ü çigdem ü cānverden ḳorkmaḳ u semizlik otı maʿnāsına meẕkūrdur ġarābet bundadur ki żamm-ı mīm ile[1114] ve zā-yı muʿceme yirine vāv ile żabṭ idüp merçemenüm ḳulaġı maʿnāsınadur dimiş **Kūr-mūş** u **mūşek-i kūr** iki cānver ismleridür biri köstebek didikleri gözsüz ṣıçandur ki yirleri ḳazar ʿArabīde ismi **ḫuld**dur żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile Mollā-yı Rūm buyurur

Naẓm

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çeşm nenihādest Ḥaḳ derkūr-mūş
Ki nedāred ḥācet ān nīk u ḫoş[1115]

Mītuvāned zīst bīçeşm u baṣar
Fārigest ezçeşm ū der ḫāk-i ter[1116]

Çun beduzdī ū birūn n'āyed ziḫāk
[A38b] Tā kuned ḫālıḳ ezān duzdīş pāk[1117]

Baʿd ezān per yābed ü murġī̇ şeved
Çun melā'ik cānib-i gerdūn şeved[1118]

[B39a] Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Çü mūş-ı kūr u murġ-ı şeb mecū nūr ezcihān zīrā
Ki bisyārī Şutur-gurbest derkuḥl-i Ṣifāhāneş[1119]

Ve biri yarasa ismidür İḫtiyarāt-ı Bedīʿī'de mesṭūrdur ki meẕkūr luġat Şīrāz'da **şeb-pere**[1120] maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

---

[1114] Mīm ile (BEM): Mīmle (A)
[1115] Hak teâlâ, köstebeğe göz koymamıştır; çünkü iyi ve hoş şeyleri görmeye ihtiyacı yoktur.
[1116] Gözü ve görmesi olmasa da elleriyle muktedir olur. Nemli toprağın altında göze ihtiyacı kalmamıştır.
[1117] Hırsızlık sebebiyle o, topraktan dışarı çıkmaz. Böyle yaratan, o hırsızlıktan güzel işler çıkarır.
[1118] Ondan sonra kanatları oluşur ve bir kuş olur. Melekler gibi göklere doğru yükselir.
[1119] Köstebek ve yarasa gibi dünyadan aydınlık arama. Zira devenin boynuna asılmış kedi gibi İsfahan sürmesine (katılıp da satılan değersiz şeyler) pek çoktur.
[1120] Şeb-pere (AB): Şep-pere (EM)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Nūr-ı gīt̄ī-furūz-ı çeşme-yi hūr
Zişt bāşed beçeşm-i mūşek-i kūr[1121]

Ve lehu eyżan[1122]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziḫurşīd pinhān şeved mūş-ı kūr
Ki cehlest bāāhenīn pence-yi zūr[1123]

Ve lehu eyżan[1124]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Beraġm-ı duşmenem ey dūst sāye-beserendāz
Ki mūş-ı kūr neḫᵛāhed ki **[E47b]** āftāb berāyed[1125]

Mīr Ḫusrev **[M46b]** daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Buved tārīkī-yi şebhā-yı deycūr
Beçeşm-i kūr-mūşān sürme-yi nūr[1126]

Faḳīr yarasa ḫilḳatine müşāhede itdim gördüm ki anıñ ile[1127] ṣıçan mābeyninde farḳ ancaḳ ḳanatdur ve lihaẕā Türkīde kör ṣıçan daḫı dinür **Müşek-devānī** Türkīde ṣaman altından ṣu yürütmek didikleri maʿnāyadur niteki Vaḥşī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Betārāc berg-i dıraḫtān ziher sū
Kuned mūẕī-yi bād müşek-devānī[1128]

[1121] Dünyayı aydınlatan güneş çeşmesinin parlaklığı, yarasanın gözleri için çirkin olmuştur.
[1122] Eyżan (EM): -AB
[1123] Köstebek güneşten gizlenir. Zira demirle pençeleşmek cehalettir.
[1124] Eyżan (EM): -AB
[1125] Ey dost, düşmanıma rağmen gururla gölgeni sal. Çünkü yarasa, güneşin doğmasını istemez.
[1126] Karanlık gecelerin daha da kararması, yarasanın gözlerine nur sürmesi olur.
[1127] Anıñ ile (BEM): Anıñla (A)
[1128] Ağaç yapraklarını her taraftan talan etmekle rüzgâr, saman altından su yürüterek eziyet eder.

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Hūş** üç maʿnāsı vardur biri **ög**dür ki aḳl-ı ḫılḳīdür ʿArabīde andan temyīz ile taʿbīr olunur temyīz ʿaḳl-ı ṣaḥīḥiñ eṣeridür ki anıñla ḫayr şerden[1129] ü nefʿ żarardan[1130] farḳ olunur muḳābili **bīhūşī**dür ki ög gitmek maʿnāsınadur ʿArabīde **iġmāʿ** dinür Selmān buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zimeclis bāng-i nūşānūş berḫᵛāst
Mey ender ser-nişest u hūş berḫᵛāst[1131]

Hūş ġayr-ı ʿaḳl olduġı Mīr Ḫusrev'iñ bu beytinde ẓāhirdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beʿaḳl er çend merdum hūşmendest
Nedāned mūy-ı rīş-i ḫud ki çendest[1132]

Mecāz-ı mürsel ile ʿakl maʿnāsına da gelür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Turā dīde derser nihādend u gūş
Dehen cāy-ı guftār u dil cāy-ı hūş[1133]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

[A39a] Hūş bemeyḫāne vü rū derḪudāy
Vāy berīn ṭāʿat-ı ālūde vāy[1134]

Nāẓım Tuḥfe-yi Ḥüsām ṣāḥibi gibi[1135] hūşı uş ile terceme itdügi[1136] **[B39b]** biṭarīḳı'l-mecāzdur niteki Şems-i Faḫrī vü Ḥalīmī vü Cāmiʿ ṣāḥibi vü Serverī vü Niʿmetu'llāh uş

[1129] Ḫayr şerden (AB): Ḫayr u şerden (EM)
[1130] Nefʿ żarardan (AB): Nefʿ ü żarardan (EM)
[1131] Mecliste "Yarasın! Yarasın!" sesleri yükseldi. Şarap başa geçip oturunca akıl uçup gitti.
[1132] İnsan, her ne kadar akıl sayesinde zeki ise de kendi sakallarında kaç kıl olduğunu bilemez.
[1133] Senin başına göz ve kulak kodular. Konuşman için ağız, düşünmek için gönül verdiler.
[1134] Yüzü Hüda'dadır, aklı ise meyhanede. Yazıklar olsun böyle kirli ibadete, yazıklar olsun!
[1135] Gibi (EM): ki (AB)
[1136] İtdügi (BEM): İtdigi (A)

ile taʿbīr itmişler ʿaḳlıñ ismi Fārsīde **ḫıred**dür inşāʾallāh[1137] maḥalli geldikde **[E48a]** şerḥ olunur ve Türkīde ismi uṣdur niteki Güvāhī Pend-nāme'sinde dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[M47a] Dime ʿāşıḳ olana divşür uṣṣı
Ki etmez ʿāşıḳa hiç ögüd aṣṣı

Ve ʿaḳlıñ ismi ḫıred ve hūş ög ve bīhūş ögi gitmiş maʿnāsına olduġı nāẓım bir[1138] ḳıṭʿada terceme[1139] itmişdür niteki dimişdür

Mıṣraʿ

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Ḫıred ʿaḳla di ögi gitmişe bīhūş

Vāvı ḥaẕf idüp **huş** daḫı dinür niteki ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

ʿUrfī meş'tāb īn reh-i naʿtest neṣaḥrāst
Huş-dār ki dem berser-i tīġest ḳademrā[1140]

Huş-dār bunda hūşı ṭut dimekdür huş-dār vaṣf-ı terkībī daḫı gelür **Hūşmend** hūş ile muttaṣıf olan kimsedür **Hūşmendī** hūş ile ittiṣāf dimekdür ve **mend** edāt-ı nisbetdür inşāʾallāh[1141] maḥālli geldikde şerḥ olunur Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Bālā-yı sereş zihūşmendī
Mītāft sitāre-yi bulendī[1142]

Huşūmend hūşmend maḳlūbıdur ki ṣāḥib-i ʿaḳl dimekdür Firdevsī buyurur

[1137] İnşāʾallāh (BEM): İnşāʾallāhu teʿālā (A)
[1138] Bir (ABE): Bu (M)
[1139] Terceme (AB): Böyle (EM)
[1140] Ey Örfî, acele etme! Bu naat yoludur, sahra değil; dikkat et! Bu, kılıç üzerinde yürümek gibidir.
[1141] İnşāʾallāh (BEM): İnşāʾallāhu teʿālā (A)
[1142] Ey akılsız kişi, zamana hangi tohumu ektiysen sana o meyvesini verir.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zituḫmī ki kişti derīn rūzgār
Turā dād ey nāhuşūmend bār[1143]

Hūşyār hūşa muḳārin u muṣāḥib dimekdür ekşer mest muḳābili olan ayıḳ maʿnāsına gelür **Huşīvār** daḫı huşyār maḳlūbıdur niteki yine Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Huşīvār u eztuḫme-yi Gīvegān
Ki ezderd u saḫtī negerded jekān[1144]

Maʿnā-yı ṣānī luġat-ı Pehlevī'de mevt ü helāk maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Verā hūş derZāvulistān būd
Bedest-i Tehem pūr-i Destān būd[1145]

[A39b] Maʿnā-yı ṣāliş rūḥ u cān maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki derāb her k'ū berāverd hūş
[E48b] Bemīnū nebīned revāneş surūş[1146]

Ve lehu eyżan[1147]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

BeSārī bezārī berāyend hūş
Tu ezḫūn bekeş dest u çendīn **[M47b]** mekūş[1148]

[1143] Ey akılsız kişi, zamana ekilen tohumdan sana da verildi.
[1144] Aklı başında ve Gîv'in soyundan olanlar, dert ve sıkıntılar karşısında (acze düşüp) söylenmezler.
[1145] Onun ölümü Zâvulistan'da, Destan'ın oğlu Tehem (Rüstem)'in eliyle vaki oldu.
[1146] Her kim suda can verirse onun ruhunu, Cennette melek bile görmez.
[1147] Eyżan (EM): -AB
[1148] Can, inleyerek Sârî şehrine geldi. Sen de kandan elini çek ve bu kadar çok çabalamayı bırak.

[B40a] Sārī Āmul şehrine ḳarīb bir şehrdür ve'l-baʿżuhum

Beyt[1149]

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Tersem-i kender ġam-ı firāḳ-ı tu yek rūz
Dest bezīr-i zenaḫ berāyed-i hūşem[1150]

Şems-i Faḫrī bu üç maʿnāyı cemʿ idüp dimişdür

Şiʿr[1151]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tu hemçü şemʿī vü ḫaşm-ı tu hemçü pervāne
Ki ḫᵛīşrā bekeff-i ḫᵛış efkened derhūş[1152]

Egerçi çerḫ dehed muhleteş velī āḫir
Bedest-i şiḥne-yi ḳahr-ı tu'eş berāyed hūş[1153]

Zibendegī-yi şehī çun tu serçerā tābed
Kesī ki ūrā yek-ẕerre ʿaḳl bāşed u hūş[1154]

Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'da maʿnā-yı aḫīr vaż'ı ḥaḳīḳī ḳabīlinden[1155] olduġuna münāzaʿat idüp dimişdür ki hūşuñ zevāli ile mevtden kināyet olunur bu kināyetiñ aşlını cān maʿnāsına olduġun meʿānī-yi vaż'ıyyesinden şanur niteki ög ile uşşı ki muḳābili cünündur farḳ itmeyen hūşuñ maʿnāsını uş şanur haẕā kelāmehu **Dūd** tütündür ki ʿArabīde **duḫān** dinür niteki bir şāʿir dimiş

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Īmān ārem ki muʿciz-i ḥusn-i tu būd
Ezġonçe-yi sīrāb berāverden-i dūd[1156]

[1149] Luġatnāme-yi Esedī'den alınan beytin birinci mısrasının orijinali "ترسم کاندر غم فراق تو یک روز" şeklindedir. Ancak elimizdeki nüshalarda "ترسم کاندر فراق تو یک روزی" şeklinde geçmektedir. Metne ve tercümeye esas olarak orijinal hâlini aldık.
(http://bivajeh.ir/dehkhoda/177510-%D8%B2%D9%86%D8%AE/ Erişim Tarihi: 26.10.2019)

[1150] Korkarım ki bir gün senden ayrı olmanın gamı içinde, el çenede düşünmekten aklım çıkacak.

[1151] Üçüncü beytin ikinci mısrasında sekte-yi ḳabīḥ yapılmıştır.

[1152] Hem sen mum gibisin, hem de senin hasmın pervane gibidir. (Öyle) ki kendi eliyle kendini ölüme atar.

[1153] Felek mühlet verirse de en sonunda, senin kahrının şahnesinin eliyle canını alır.

[1154] Zerre kadar aklı ve düşüncesi olan kimse, senin gibi bir şahın kölesi olmaktan niçin imtina eder!

[1155] Ḳabīlinden (BEM): -A

[1156] Taze, körpe bir goncadan duman çıkarmanın, senin güzelliğinin mucizesi olduğuna iman ederim.

Bunda dūddan murād istiʿmāl olunan tütün duḫānıdur baʿżılar bu mażmūnda taṣarruf idüp dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Duḫān içdikde ol zībende māh-ı nev-resim gūyā
Derūn-ı ġonçeden bir sünbül-i zībā olur peydā

Ol istiʿmāl olunan tütünüñ ismi **tenbākū**dur niteki bir şāʿir dimişdür

Rubāʿī[1157]

(Mef'ûlü/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fâ')

Ḳalyān zileb-i tu behrever mīgerded
[E49a] Ney ezdehenet çu ney-şeker mīgerded[1158]
Bergird-i ruḫ-ı tu dūd-ı tenbākū nīst
Ebrīst ki berdevr-i ḳamer mīgerded[1159]

Ḥaẕf-ı vāv ile **tenbāk** daḫı müstaʿmeldür niteki Muḥammed Pāşā-yı Tebrīzī dimişdür

Rubāʿī[1160]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fâ')
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûl)
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fâ')
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Tā ḥāl ziʿāciz ü tuvānā ṣad lek
Şud kuşte-yi **[M48a]** tenbāk bilā şubhe vü şek[1161]
[A40a] Bāz ezpey-i ḳatl-i ʿāmm-ı ʿālem gūyā
Cengīz diger beʿarṣa āverde felek[1162]

Uḳnūm ṣāḥibi dūd tütün ü ḳurd maʿnāsınadur didügi ḫalṭ-ı luġateyn ḳabīlindendür zīrā dūd ḳurd maʿnāsına olmaḳ lafẓ-ı ʿArabīdür **Ezāteş dūdī nedide** daḫı bir meşaḳḳat görmedi diyicek yirde ḍarb-ı meṣeldür[1163] Āṣafī buyurur

---

[1157] Rubāʿī (M): Beyt (ABE)
[1158] Nargile senin dudağından nasibini alıyor. Ney, senin ağzında şeker kamışı oluyor.
[1159] Senin yanaklarının etrafındaki, tütünün dumanı değil; ayın etrafını kuşatmış bir buluttur.
[1160] Rubāʿī (M): Şiʿr (AB), Beyt (E)
[1161] Şeksiz şüphesiz, şimdiye kadar yüz binlerce âciz ve güçlü, tütün tarafından öldürüldü.
[1162] Âlem halkını katletmek için âdeta felek, Cengiz'i yeniden yeryüzüne getirmiş gibi.
[1163] Meṣeldür (ABE): Meṣel olunur (M)

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tuyī ki nīst ʿiẕār-ı tu muşk sūde henūz
Menem k'ezāteş-i dunyā nedīde dūd henūz[1164]

[B40b] Dūde iki maʿnāsı vardur biri ḳāvm ü ḳabīle maʿnāsınadur inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur ve biri isdür ki siyāhī mürekkeb andandur āḫirindeki hā-yı iḫtişāṣiyyedür Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Dīd ezḳalem-i cerāḥat-engīz
Derdūde sirişte āteş-i tīz[1165]

Dūd-ı çerāġ ḫurden zaḥmet ü meşaḳḳat taḥammülünden kināyedür niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Her ki ū ḫurde nīst dūd-ı çerāġ
Nenişīned bekām-ı dil beferāġ[1166]

Gülistān āḫirinde **ve dūd-ı çerāġ bīfāyide ḫurden kār-ı ḫıredmendān nīst** didügi bu maʿnāyadur **Dūd-āheng** tütün menfeẕidür ki **[E49b]** maṭbaḫlarda vü ḥammāmlarda olur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Hucre-yi bāçehār dūd-āheng
Berdil u dīde çun nebāşed teng[1167]

Dūd-keş bu daḫı tütün menfeẕi ve vaṣf-ı terkībīden menḳūldür ve ḥālā müstaʿmeldür ve iki lisānda ziyāde müstaʿmel olan **buḫārī**dür Ḥakīm Şifāyī bir kimesneyi[1168] hicv idüp burunı[1169] vaṣfında dimişdür

---

[1164] Sen ki yanaklarına henüz misk kokusu sürülmemiştir. Ben ki dünyada henüz bir zorluk görmedim.
[1165] Gördü ki (mektup) mürekkebi, keskin ateş ile yoğrulmuş, yaralar açan kaleminden (çıkmış).
[1166] Her kim ki zahmete ve meşakkate tahammülü yoktur, gönlün murâdıyla oturamaz, vazgeçsin.
[1167] Dört bacalı bir odada, gözde ve gönülde darlık olmaz.
[1168] Kimesneyi (AB): Kimseyi (EM)
[1169] Burunı (BE): Burnı (AM)

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fâ')

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fâ')

Māned bebuḫārī-yi cehennem līkin

Dālān-ı kilīsiyāst çun vā bīnī[1170]

Dālān teng ü tārīk olan ṣoḳaḳdur **Dūd-gend** feṯḥ-i kāf-ı Fārsī ile[1171] **[M48b]** is ile ḳoḳmuş nesnedür **Dūd-gende** miṣluhu **Ḫancīr** ḫā-yı muʿceme ve nūn ve cīm ve rā-yı mühmele ile encīr vezni üzre bir nesne āteşe düşüp yandıḳda tütününüñ rāyīḥasıdur niteki[1172] Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fe'ilâtün/Mefâ'îlü/Fa'lün)

[A40b] Çunān besūḫt zitāb-ı ʿanā ten-i ḫaşmet

Ki berneyāyed ezū ger besūzīş ḫancīr[1173]

Ḫusrevānī daḫı buyurur

Beyt

(Fâʿilâtün/Mefâ'îlün/Fa'lün)

Bu'gẕered sālhā ki bern'āyed

Rūzī ezmaṭbaḫat hemī ḫancīr[1174]

Dūd-ḫʷār bir ḳuş ismidür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Būd būden**den fiʿl-i māżīdür būden ʿArabīde **kevn** maʿnāsınadur Türkīde muḳābili yoḳdur ancaḳ māżīsine idi ile taʿbīr olunur ve bāḳī müştaḳḳātına[1175] olmaḳ māddesinden taʿbīr olunur vāvı ḥaẕf **[B41a]** idüp **buden** daḫı dinür niteki Enverī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ezīn çi naḳṣ tuvāned buden kemāl-i turā

Çü sāl u māh betevfīḳ-ı Īzed-i ẕū'l-menn[1176]

[1170] Cehennemin bacasına benzer lakin tekrar baktığında, dar ve boş kilise sokağı gibidir.
[1171] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1172] Niteki (BEM): -A
[1173] Senin düşmanının vücudu, cefa ateşiyle öyle yandı ki onu yaksan, ondan yanık kokusu çıkmaz.
[1174] Yıllar geçti de hâlâ, bir gün senin mutfağından (yemek) kokusu gelmedi.
[1175] Müştaḳḳātına (AB): Müştāḳātına (EM)
[1176] (Düşman seni övmezse) Nimetler veren Îzed'in yardımıyla, aylar ve yıllar gibi senin mükemmelliğinden ne eksilir!

Būd ʿArabīde **kāne** gibi fiʿl-i māżī-yi nāḳışdur Türkīde idi maʿnāsına niteki[1177] Ḥāfıẓ **[E50a]** buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Yād bād ānki ser-i kūy-ı tuem menzil būd
Dīderā rūşenī ezḫāk-i deret ḥāṣıl būd[1178]

Ve ḥaẕfı cāyiz degildür illā ẓuhūr-ı māʿnā ile niteki Senāyī şiʿrinde vāḳıʿdur

Şiʿr

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Meṣelet hest derserāy-ı ġurūr
Hemçü ān yeḫ-furūş-ı Nīşābūr[1179]

Der Temūz ān yeḫek nihāde bepīş
Kes ḫarīdār nī vü ān dervīş[1180]

Yaʿnī dervīş būd Sūdī Şerḥ-i Dīvān-ı Ḥāfıẓ'da būd müşterekdür fiʿlle[1181] ḥarf beyninde ḥarf olıcaḳ ḥikāyet-i ḥāl māżī ifāde ider ʿArabīde kāne gibi ammā fiʿl olıcaḳ yine kāne gibidür oldı maʿnāsını ifāde ider didügi birḳaç vech ile[1182] ḫabṭdur cümleden evżaḥ oldı maʿnāsını ifāde ider didügi aṣlā ifāde etmez būd sāyir efʿāl māżīsi gibi ism-i maṣdarda gelür kevn ü vücūd **[M49a]** maʿnāsına būd u nābūd didikleri gibi ki vücūd u ʿadem maʿnāsınadur niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Būd-ı tu çun turā ḥicāb āmed
ʿAḳl-ı tu bātu derḥicāb āmed[1183]

[1177] Niteki (BEM): -A
[1178] Senin sokağını konak edinmiştim kendime. Gözüm, kapının toprağıyla aydınlanıyordu. Hey gidi günler hey!
[1179] Senin, şu geçici dünya sarayındaki durumun, o Nişabur'lu buz satıcısı gibidir.
[1180] Temmuzda, o buz parçasını önüne koymuş, satın alacak kimse yok, o fakirin (sermayesi temmuz güneşi altında erimektedir).
[1181] Fiʿlle (BEM): Fiʿl ile (A)
[1182] Vech ile (AB): Vechle (EM)
[1183] Senin vücudun sana perde olduğu gibi senin aklın da sana perde olmuştur.

İsm-i maṣdar ʿalāmeti olan şīnı āḫirine ilḥāḳ idüp **būdiş** de dirler niteki Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefʿûlü/Mefâʿilün/Feʿûlün)

Bīrūnet berend ezder-i merg
Çun ezder-i būdiş ender āyī[1184]

Taḫfīfen dālı ḥaẕf idüp şīnıñ māḳabli **[A41a]** meksūr olmaḳ iḳtiżāsı ile[1185] vāvı meksūr idüp **buviş** daḫı dirler niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Feʿûlün/Feʿûlün/Feʿûlün/Feʿûl)

Her ān çīz kʿū sāḫt ender buviş
Berān est çerḫ-i revānrā reviş[1186]

Niʿmetuʾllāh būd ḳarārgāh maʿnāsına da gelür dimişdür **Buved** feṯḥ-i vāv ile mużāriʿ-i ġāyibdür yekūn maʿnāsına ki Türkīde **olur** ile taʿbīr olunur **[E50b]** maḳām-ı temennā[1187] vü recāda **ola ki** maʿnāsına da müstaʿmeldür niteki[1188] Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Feʾilâtün/Feʾilâtün/Feʾilâtün/Faʾlün)

Buved āyā ki der-i meygedehā buʾgşāyend
Girih ezkār-ı furūbeste-yi mā buʾgşāyend[1189]

Ekşer dālı ḥaẕf u vāvı teskīn idüp ki ile istiʿmāl iderler **[B41b]** niteki yine[1190] Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâʾilâtün/Fâʾilâtün/Fâʾilâtün/Fâʾilün)

Bāṣabā hem-rāh befrist ezruḫet güldesteyī
Bū ki būyī biʾşnevīm ezḫāk-i bustān-ı şumā[1191]

[1184] Mademki varlık kapısından içeri girdin, öyle de ölüm kapısından dışarı çıkarılacaksın.
[1185] İḳtiżāsı ile (BEM): İḳtiżāsıyla (A)
[1186] Âlemde her ne takdir ettiyse dönüp dolaşan şu felek ona göre hareket eder.
[1187] Temennā (EM): Temennī (AB)
[1188] Niteki (BEM): -A
[1189] Acaba meyhanelerin kapıları mı açılmaktadır? Bağlanmış işlerimizin düğümleri mi açılmaktadır?
[1190] Yine (AB): -EM
[1191] Yanağından bir gül destesi yap, sabah rüzgarıyla gönder. Sizin bostanınızın toprağından bir koku alırım böylelikle.

Keşret-i istiʿmāl ile kāfı teskīn idüp anıñla kelime-yi vāḥide ḥükmünde idüp leʿall maʿnāsına oldı niteki Enverī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bebād būk ü meger çend bu'gzerānem ʿumr
Merā Ḫudāy nedādest zindegānī-yi Nūḥ[1192]

Şeyḥ Āzerī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bekunc-i ḫāne-yi tārīk muʿtekif geşte
Nihāde dīde-yi ummīd berderīçe-yi būk[1193]

Mollā-yı Rūm daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çunki berbūk'est cumle kārhā
Kār-ı dīn evlā k'ez'īn yābī rehā[1194]

Buved mużāriʿ ile emr-i ġāyib beyninde müşterekdür niteki cemīʿ-i ṣıyaġ-ı mużāriʿ-i ġāyib böyledür emr-i ġāyibden **[M49b]** duʿā murād olıcaḳ māḳabl-i āḫire bir elif mezīd olur niteki cemīʿ-i emr-i ġāyibdeki duʿā murād ola ḥāl böyledür dārād u[1195] **buvād** gibi lākin buvād kelimesinden keşret-i istiʿmāl ile vāv ḥaẕf olunup **bād** dinür ve bu ḥaẕf-ı mültezemdür bu ḥāl ile yine ġayr-ı duʿā da olmaḳ ḳalīldür niteki Vaḥşī dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

İlāhī tā zemīn ü tā zemān bād
Beḥikmet hem zemīn hem āsmān bād[1196]

[1192] Talihim yaver gitse bile daha ne kadar ömür sürerim? Hüda bana, Nûh'un ömrünü vermemiştir.
[1193] Evin karanlık bir köşesinde itikâfa çekilmiş, ümit gözünü, "ola ki" kapısına dikmiş.
[1194] Mademki bütün işler "belki"ye dayanıyor. Din işlerinde bu "belki"den kurtulman daha hayırlıdır.
[1195] u (BEM): -A
[1196] İlâhi! Zemin ve zaman olduğu sürece hikmetle hem yer hem de gök var olmaya devam etsin.

İki mışrāʿda bile bād buved maʿnāsınadur ve mużārīʿ-i ġayr-ı ġāyib-i vāḥid içün olıcaḳ dāl sāḳıṭ olur cümle kelimāt-ı mużāriʿiñ **[A41b]** ḥāli böyledür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ān beāyed ki şevem zişt u kerīh
[E51a] Yā buvem īmin derīn kuhsār u tīh[1197]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tā buvī hemçü mihr derher sūy
Ezpes-i çār perde rūşen rūy[1198]

Senāyī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

ʿUlemā cuz emīn-i dīn nebuvend
Çun neyābend emān emīn nebuvend[1199]

Ve ṣīġa-yı ism-i fāʿil ile emr-i ḥāżır metrūkdür **şuden** kelimesinden olan emr ve ism-i fāʿil ile istiġnā olundı emrde **şev** ü ism-i fāʿilinde **şevende** dinür ḳıyās-ı ism-i fāʿil **buvende** vü ḳıyās-ı **[B42a]** emr-i ḥāżır **bū** ve cemʿi **buvīd**dür ammā Firdevsī cemʿ-i emr-i ġāyibi istiʿmāl idüp ʿalāḫilāfi'l-ḳıyās vāvı ḥaẕf idüp **bīd** dimişdür niteki bu beytde vāḳıʿ oldı

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Miyān-beste dārīd u bīdār bīd
Heme derpenāh-ı cihāndār bīd[1200]

[1197] Şu dağlıkta ve kırda güvende olmam için böyle çirkin ve iğrenç olmam daha iyidir.
[1198] Güneş gibi her tarafta oldukça, dört perdenin arkasında yüzünü aydınlatsın.
[1199] Artık âlimler dinde güvenilir kimseler olamazlar. Zira güvenilir olmadıkça güven vermezler.
[1200] Hazırlanın, uyanık olun. Herkes padişahı korusun.

Zūd tez[1201] ü serī‘ ma‘nāsınadur bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur **Zūdī** sür‘atdür ve zūd āḫirinden dālı ḥaẕf itmek luġat-ı[1202] şāyi‘adur **[M50a]** niteki[1203] Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Dest-i ū bigrift se kerret be‘ahd
K’Allāh Allāh zū biyā binumāy-ı cehd[1204]

Ve lehu eyżan[1205]

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Dāmen-i ū gīr zūter bīgumān
Tā resī derdāmen-i āḫir zemān[1206]

Aḥmed-i Kirmānī daḫı dimişdür[1207]

Beyt
(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Ger z’ānki bemerg-i cehl mīrī
Zū mīr ki zindegī negīrī[1208]

Zūdāzūd tez tez dimekdür te‘kīd içün mükerrer olmuşdur Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Reft pinhān bebāġ zūdāzūd
Ḫām bi’nhād u puḫterā bu’rbūd[1209]

Bu elifiñ şerḥi Baḥru’l-Ġarāyib evvelinde ve Deḳāyıḳ’da ve Düstūru’l-‘Amel’de Şibh tercemesinde mufaṣṣal meẕkūrdur **Rūd** birḳaç ma‘nāsı vardur biri çaydur **cūy** ile farḳı

[1201] Tez (ABE): Tīz (M)
[1202] Luġat-ı (EM): -AB
[1203] Niteki (BEM): -A
[1204] Onun elini tuttu. “Allâh için, Allâh aşkına, cehd et de gel.” diyerek üç kere de ondan ahit aldı.
[1205] Eyżan (EM): -AB
[1206] Onun eteğini, minnetsizce çabucak tut. Böylece ahir zamanın eteğine ulaşırsın.
[1207] Dimişdür (AB): Buyurur (EM)
[1208] O kimse ki eğer cehaletten ölmüşse bırak ölsün. Çabucak ölsün ki yaşam ondan ayrılsın.
[1209] Hızlı hızlı, gizlice bağa gitti. Hamı bıraktı, olgunlaşmışı topladı.

budur ki rūd cūydan **[E51b]** büyükdür ve aḳan ṣudur cūy rūddan küçükdür ve cāri olan ṣunıñ yiridür niteki Türkīde çay ile ırmaḳ böyledür çay büyük ṣudur ve ırmaḳ andan küçükdür lākin ırmaḳ cārī olan ṣudur çay anıñ yiridür[1210] ḳuruduḳda ḳuru çay dinür ırmaḳ dinmez ʿArabīde nehr cāri olan ṣudur yirine de ıṭlāḳ **[A42a]** olunur **Rūd-ḫāne** mekān-ı rūd dimekdür rūd ile cūyuñ farḳı Esedī'niñ bir ejderhā vaṣfında didügi[1211] beytde ẓāhirdür

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zidunbāl-i ū deşt her cāy-ı cūy
Beher cūy derrūdī ezzehr-i ūy[1212]

Ẕikr-i ḥāl u irāde-yi maḥal ile yā ber-ʿaks ki mecāz-ı mürseldür biri biriniñ maḳāmında istiʿmāl olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger bārān beKūhistān nebāred
Besālī Dicle gerded ḫuşk-rūdī[1213]

Senāyī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Zānki dārīm ʿazm-i rūdā beh
Menem u yek ḫar u du se hemrāh[1214]

[B42b] [M50b] Rūd-bār ulu ırmaḳ ve ırmaḳ kenārı ve bir şehrdür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bepūziş berāmed ber-i şehryār
Çü āmed benezdīkī Rūd-bār[1215]

[1210] Niteki Türkīde çay ile ırmaḳ böyledür çay büyük ṣudur ve ırmaḳ andan küçükdür lākin ırmaḳ cārī olan ṣudur çay anıñ yiridür (EM): -AB
[1211] Didügi (BEM): Didigi (A)
[1212] Onun kuyruğu, çölün her tarafını ırmak gibi kaplamış. Onun zehri, oradan akan nehir olmuş.
[1213] Eğer Kûhistan'a yağmur yağmazsa Dicle nehri, yıl boyunca kuru çaya döner.
[1214] Ben, bir eşek ve iki üç yol arkadaşım, nehre gitmeye niyetlendik.
[1215] Rûdbâr şehri yakınlarına gelince padişahın huzuruna çıkarak özür diledi.

Ruvād/Revād feṯḥ u żamm-ı rā-yı mühmele ile bu daḫı ırmaḳ kenārıdur ki sebze-zār ola bunuñ iki maʿnāsı daḫı vardur biri bulanıḳ şu ve biri yumrı yumrı olan yirdür ki inişi yoḳuş ola ke̲zā fīMecmaʿi'l-Fürs **Ferken** fā ve rā-yı mühmele ve kāf-ı ʿArabī ile[1216] ʿalā̲vezni ḥaydar yeñi ḳazılmış ırmaḳdur ke̲zā fīMiʿyāri'l-Cemālī vü Mecmaʿi'l-Fürs Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Kesī ki rūşenī-yi çeşm-i ū ne ezruḫ-ı tust

[E52a] Hemīşe bād du çeşmeş bisān-ı du ferken[1217]

Mecāzen içinde cāri olan şuya da **ferken** dinür niteki Ḫusrevānī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Du ferken est revān ezdu dīde berdu ruḫem

Ruḫem zireften-i ferken becumlegī ferkend[1218]

Ferkend şu yolıdur gerek seylden gerek ġayrdan[1219] ola ikisi daḫı **ferkenden** lafẓından yā **ferkendīden**[1220] lafẓından meʾḫū̲zdur ki ırmaḳ ḳazmaḳ maʿnāsınadur ve zaḥmete vü meşaḳḳate bıraḳmaḳ maʿnāsına da gelür ve Niʿmetu'llāh'da ḫendeḳ ḳazmaḳ ve yolmaḳ u ḳoparmaḳ maʿnāsına da me̲zkūrdur ve Nüsḫa-yı Vefāyī'de **farġan** kāf yirine ġayn ile de mervīdür ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da **felāken** mesṭūrdur ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **ḳarken** fā yirine[1221] ḳāf ile de me̲zkūrdur ẓāhiren bunlar taḥrīf-i küttābdan nāşīdür zīrā iştiḳāḳ delālet ider **Farġar** bu daḫı ḥaydar **[A42b]** vezni üzre fā ve rāʾeyn-i mühmeleteyn ve ġayn-ı muʿceme ile arḳ[1222] maʿnāsınadur ki ırmaḳdan ayırup çıḳarurlar Ferruḫī buyurur

Beyt[1223]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ezāb-ı deryā guftī hemī begūş āmed

Ki şehr-yārā deryā tuyī vü men farġar[1224]

[1216] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1217] O kimse ki gözlerinin aydınlığı, senin yanaklarından değildir. İki gözü sürekli, iki ırmak gibidir.
[1218] İki gözden iki ırmak iki yanağıma akmaktadır. Irmağın akmasından yüzüm tümden su yolu oldu.
[1219] Ġayrdan (BE): Ġayrıdan (AM)
[1220] Ya ferkendīden (AB): -EM
[1221] Yirine (AEM): Birine (B)
[1222] Arḳ (BEM): Irmaḳ (A)
[1223] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.
[1224] Sanki denizden kulağıma şu ses geliyor: Ey padişah, deniz sensin; ben ise arkım.

ʿAbdu’r-Rezzāḳ Muḥammed daḫı buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/ Fa’lün)

[M51a] Nezd-i ḳadr-i tu āsmānhā pest
Pīş-i dest-i tu baḥrhā farġar[1225]

Ve Tuḥfetü’l-Aḥbāb’da memerr-i seyl maʿnāsınadur ki içinde azacaḳ şu ḳalmış ola ve Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi şu maʿnāsınadur **[B43a]** didügi ġarībdür kelām-ı fuṣaḥāda birḳaç ism-i nehr mütedāvil olmaġıla bunda ẕikri münāsib göründi **Āmūy** Nehr-i Ceyḥūn’dur ḥaḳīḳatde Ceyḥūn bir şehrdür inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı aḫīrede maḥallinde şerḥ olunur **Fereb** feṭḥ-i fā vü rā-yı mühmele ve āḫiri bā-yı ʿArabī ile bir nehr-i ʿaẓīmdür keẕā fīTuḥfeti’l-Aḥbāb ikisiniñ miṡālini Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

[E52b] Īmenī vü bīm-i dunyā hem ber-i yek dīgerend
Rūd-ı Āmūyest bīm ü īmenī Rūd-ı Fereb[1226]

Aras feṭḥateyn ile Ermen vilāyetinde bir ʿaẓīm nehrdür ʿavām taḥrīf idüp ʿAraż dirler Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ey ṣabā ger bu’gẕerī bersāḥil-i Rūd-ı Aras
Būse zen berḫāk-i ān vādī vü muşkīn kun nefes[1227]

Zengāne bir nehrdür Īrevān ḳalʿası yanından aḳār Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çü Zengī berāmed beZengāne rūd
Berāmed ziŞeh-rūd bāng-i surūd[1228]

[1225] Senin değerinin yanında gökler değersizdir. Senin eline göre denizler, ancak ark sayılır.
[1226] Dünyada korku ve eminlik, sürekli diğeriyle beraberdir. Ceyhun nehri korku ve Fereb nehri eminliktir.
[1227] Ey sabah rüzgârı, eğer Aras nehri kıyılarına yolun düşerse vadinin toprağını öp, nefesin misk koksun.
[1228] Zengî, Zengâne nehrine ulaştığında, Şehrûd nehrinden bir şarkı sesi geldi.

Şeh-rūd bu daḫı bir büyük nehrdür yine Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Hemān Şeh-rūd u āb-ı ḫoş-guvāreş
Binā-yı ḫusrev ü cāy-ı şikāreş[1229]

Şeh-rūd bir nevʿ nāy u düdük maʿnāsına da gelür Minūçihrī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa'lün)

Bikerde rāst bāmizmār şeh-rūd
Bikerde rāst bāberbaṭ rebābā[1230]

ʿAceb-rūd bu daḫı o maʿnāyadur Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī güş kerde berūd-ı rebāb
Yekī derʿAceb-rūd nūşed şarāb[1231]

Keẕā fīLuġat-ı Mirzā İbrāhīm **Siyeh-rūd** u **Kāse-rūd** Tūrān zemīnde iki çay ismidür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M51b] Mebād īn ber ü būmhārā durūd
[A43a] Kelāt u Siyeh-rūd u bāKāse-rūd[1232]

Ve lehu eyżan[1233]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḫaber şud beTürkān k'ezĪrān sipāh
Sū-yı Kāse-rūd ender āmed berāh[1234]

[1229] Şehrûd nehri gibidir ve suyu lezzetlidir. Padişahın binasıdır ve av yeridir.
[1230] Şehrûd sazıyla mizmarı düzgünce akortladı. Berbat sazıyla da rebâbı düzgünce akortladı.
[1231] Biri rebâbın teline kulak kesilir. Biri de acebrûd sazını dinleyerek şarap içer.
[1232] Bu yere ve ülkeye esenlik olmasın. Hisara, Siyehrûd'a ve onunla birlikte Kâserûd'a.
[1233] Eyżan (EM): -AB
[1234] Türklere haber geldi ki İran sipahileri Kâserûd tarafından yola koyulmuş gelmekteler.

Keşef-rūd bir çaydur ki anıñ eṭrāfında Sām-ı Nerīmān bir ejdehā[1235] ḳatl eyledi **Keşef** ḳablubaġa[1236] maʿnāsınadur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Keşef-rūd pür ḫūn u zerd-āb şud
Cihān cāy-ı ārāmiş ü ḫʷāb şud[1237]

Kur żamm-ı kāf-ı **[E53a]** ʿArabī ile ḥudūd-ı Şirvān'da bir nehrdür **Mufliḥān** Şāh Sencer-i Selcūkī üzerine ḫurūc iden Māverā'ü'n-Nehr ṭarafından **Ġuz** żamm-ı ġayn-ı muʿceme ile ki bir ṭāyife-yi Etrāk-i bībāk ü ḳaṭṭaʿü'ṭ-ṭarīḳ **[B43b]** u seffākdür ḥudūd vilāyetlerinde bir nehrdür ikisiniñ miṣāli bu beyt-i Ḫāḳānī'de meẕkūrdur

Beyt

(Müfte'ilün/Mefâ'ilün/Müfte'ilün/Mefâ'ilün)

Bād-ı sabā beāb-ı Kur naḳş-ı "ḳad eflaḥ"[1238] efkened
Çun tu felāḥ u fetḥrā berşeṭ-i Mufliḥān berī[1239]

Mihrān kesr-i mīm ile bu da bir nehrdür Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâ'ilün)

Tā beTebrīzem du çīzem ḥāṣılest
Nīm nān u āb-ı Mihrān-rūd bes[1240]

Ervend nehr-i Baġdād olan Dicle'dür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Eger pehlevānī nedānī zebān
Betāzī tu Ervendrā Dicle ḫʷān[1241]

[1235] Ejdehā (ABE): Ejderhā (M)
[1236] Ḳablubaġa (EM): Ḳaplubaġa (AB)
[1237] Keşefrûd nehri, kan ve irinle doldu. Dünya, dinlenme ve uyuma yeri oldu.
[1238] **Gerçekten** müminler **kurtuluşa ermiştir**. (Mü'minûn 1)
[1239] Senin, Muflihan nehrine fetih ve kurtuluş haberini ulaştırdığın gibi tanyeli de Kur nehrine "kad eflah: Gerçekten (müminler) kurtuluşa ermiştir" nağmesini ulaştırdı.
[1240] Tebriz'e kadar ben iki şeyi elde ettim. Yarım ekmek ve Mihranrûd'un suyu yeter.
[1241] Eğer Pehleviceyi bilmiyorsan Arapçayla, Ervend'e Dicle dersin.

Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur biri tecrübe vü āzmāyişdür niteki[1242] Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beermān u ervend merd-i huner
Ferāz āvered genc-i zerr ü guher[1243]

Ermān emek ü zaḥmet maʿnāsınadur ṣānī Luhrāsb pederiniñ ismidür niteki[1244] Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki Luhrāsb bud pūr-ı Ervend Şāh
Ki ūrā budī ān zemān tāc u gāh[1245]

Ṣāliṣ Hemedān'da meşhūr olan Kūh-i Elvend'dür **Verez-rūd** Māverā'ü'n-Nehr ıḳlīmidür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Eger pehlevānī nedānī zebān
Verez-rūdrā **[M52a]** Māverā'u'n-Nehr ḫᵛān[1246]

İzā-rūd daḫı dinür niteki[1247] Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Yek mūy mebād ezser-i ū kem ki cihānrā
Z'ān mūy bih ezcumle Semerḳand u İzā-rūd[1248]

Ezhīc vīrāne rūd bernemīāyed bir faḳīr ḥāline münāsib olmayan ʿaẓamet **[E53b]** ü tekebbür iderse ḍarb-ı meṣel iderler Niẓāmī buyurur

---

[1242] Niteki (BEM): -A
[1243] Hünerli kişi, emekle ve tecrübeyle altın ve mücevher hazinelerine ulaşır.
[1244] Niteki (BEM): -A
[1245] Luhrasb, Ervend Şâh'ın oğlu idi. Ki o zamanda, taç ve taht onun idi.
[1246] Eğer Pehleviceyi bilmiyorsan, Verezrûd'a Maveraünnehir dersin.
[1247] Niteki (BEM): -A
[1248] Onun başından bir kıl bile eksilmesin. Çünkü dünya için o kıl, Semerkant ve İzârûd'un tamamından daha iyidir.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Meşel zed derīn ānki ferzāne būd

[A43b] Ki bern’āyed ezhīç vīrāne rūd[1249]

Rūduñ maʿnā-yı ṣanīsi luġat-ı Ḫorāsān’da uşaḳ u oġlandur niteki Mevlānā Kātibī tevriye ṭarīḳı ile[1250] Merṣiye-yi İmām Ḥüseyin’de dimişdür

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Rūd-ı ʿAlīst teşne vü mārā berā-yı ū

Deryāst çeşm ü her muje berter ziçeşmehāst[1251]

Ḥāfıẓ daḫı buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Ḫᵛāhī ki berneḫīzedet ezdīde rūd-ı ḫūn

Dil dervefā-yı ṣuḥbet-i rūd-ı kesān mebend[1252]

[B44a] Maʿnā-yı ṣāliş her sazıñ teli vü kirişidür niteki Enverī buyurur

Şiʿr

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Yā Rab ān rūd-ı berbaṭeş begesel

Tā bebesten’ş rūzigār şeved[1253]

Tā meger bīsemāʿ-ı ān ġarzen

Bāde-yi çend mān bikār şeved[1254]

Ve üstādü’ş-şuʿarā Ebū’l-Ḥasan-ı Rūdekī ʿAhd-ı Sāmāniyye’de nedīm-i Emīr Naṣr ibn Aḥmed idi ve fenn-i mūsīḳīde vü ṣınāyiʿ-i edvār u evtārda māhir idi bunuñ muṣaġġarına mensūbdur ve baʿżılar didi ki Rūdek aʿmāl-i Buḫārā’dan bir mevżiʿ ismidür evtār sebeb-i ṣoḥbet ü ʿişret olmaġıla ʿişret maʿnāsına da gelür niteki[1255] Esedī buyurur

---

[1249] Bu hususta bilge olanı, bir atasözü söyledi: Viraneden hiçbir zaman ırmak çıkmaz.
[1250] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[1251] Ali’nin oğlu susuzdur ve bizim de ondan dolayı gözümüz denizdir ve her kirpiğimiz çeşmelerden daha üstündür.
[1252] İstersen ki bir kan nehri coşup gözlerden çağlamasın, onun bunun ağzına bakıp vefa arama.
[1253] Yâ Rab, o berbat sazının teli gevşesin. Ta ki bağlanması uzun zaman alsın.
[1254] Ta ki o kahpeden bir şey işitmeksizin birkaç kadeh içki ile meşgul olalım.
[1255] Niteki (BEM): -A

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Sipehbed çu āmed hemāncā furūd

Şud ezrezm zī bezm ü şādī vü rūd[1256]

Maʿnā-yı rābiʿ ısıcaḳ şu ile yüñi vü yelegi yolunmuş ḳuzı vü ḳuşdur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs ve Cāmiʿ’de ana ḳarnında **[M52b]** olan oġlan yataġı maʿnāsına meẕkūrdur ve Uḳnūm’da ancaḳ dere vü surūd maʿnāsına ẕikr olunup bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

[E54a] Maʿāşir-i ḫoş u rūdī besāz mey-ḫᵛāhem

Ki şerḥ-i ʿaşḳ bigūyem benaġme-yi bem ü zīr[1257]

Ḫafī olmaya ki rūd bu beytde oġlan yāḫūd veter maʿnāsınadur ve Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi bir nevʿ-i sāz maʿnāsına da gelür diyüp Ḥāfıẓ’ıñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Muġannī kucāyī begulbāng-i rūd

Beyād āver ān ḫusrevānī surūd[1258]

Bu daḫı veter-i sāz maʿnāsınadur kemā lāyeḫfā **Rūd-āver** üç maʿnāsı vardur biri silindi[1259] vü seyl getürdügidür[1260] vaṣf-ı terkībīden menḳūldür ṣānī ırmaḳ getürici ṣāliṣ uşaḳ getürici **[A44a]** bu iki maʿnāda vaṣf-ı terkībīdür Reşīd-i Vāṭvāṭ bu üç maʿnāyı bu rubāʿīde cemʿ eyledi

Rubāʿī

1., 2., 4. mısra: (Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Mefâ’îlün/Fa’)

3. mısra: (Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûl)

Rūyem ziġamet çu deşt-i rūd-āver şud

Mujgān-ı men ezsirişk-i rūd-āver şud

Mānend-i tu ferzend neyāmed becihān

Tā māder-i rūzgār rūd-āver şud[1261]

[1256] Komutan, gelince oracıkta yerleşti. Yüzünü savaştan meclis tarafına, neşeye ve işrete döndü.

[1257] Bas ve tiz nağmelerle aşkı anlatmak için sazlı sözlü güzel meclislerin kurulmasını istiyorum.

[1258] Ey şarkıcı, neredesin? Saz sesleriyle, o padişahlara layık şarkıları hatırla.

[1259] Silindi (BEM): Siylinti (A)

[1260] Getürdügidür (BEM): Getürdigidür (A)

[1261] Senin derdinden yüzüm, selin getirdiği kumlarla çölleşmiş yerlere döndü. Kirpiklerim, gözyaşlarımdan nehirlerin getirdiği dal parçalarına döndü. Senin benzerin bir evlat, dünyaya gelmiş değildir. Zamanın annesi, yanında ancak uşak olur.

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Kārd bıçaḳ ārd un demrene peykān dimiş
Nīze süñü zih kiriş tīr ü kemān oḳ u yay

Kārd iki ḳısmdur cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı evvel bıçaḳdur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B44b] Mīkuned ū tīz ezbehr-i tu kārd
Ū seg-i ḳaḥṭest ü tu enbān-ı ārd[1262]

Kārd beustuḫᵛān resīd taḥammüle ṭāḳat ḳalmadı diyecek yirde ḍarb-ı meṣeldür ʿArabīde **belaġa'ṣ-sikkīnu'l-ʿaẓm** didikleriniñ tercemesidür Türkīde daḫı bıçaḳ kemüge ṭayandı dinür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Bāz ḫer mārā ezīn nefs-i pelīd
Kārdeş tā ustuḫᵛān-ı mā resīd[1263]

Du-kārd miḳrāżdur gāz maʿnāsına **Kizlik** kesr-i kāf-ı ʿArabī vü lām ile ufaḳ bıçaḳdur Mollā Cāmī buyurur**[E54b]**

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

[M53a] Ḥarf-i neveşte bedil-i ṭıfl-ı ḫurd
Kizlik-i nisyān netuvāned seterd[1264]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve meşhūrı feṭḥ-i kāf u lām iledür ḳısm-ı şānī **kārīden** lafẓından ism-i maṣdardur ekin ekmek maʿnāsına niteki Meylī dimiş

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Rūy-ı zemīnrā çunān ʿadl-i tu maʿmūr sāḫt
K'ārzū-yı kişt ü kārd derdil-i dihḳān şikest[1265]

[1262] O, senin için bıçak bilemektedir. O, kıtlık köpeğidir; sense un dolu torbasın.
[1263] Bizi bu pis nefisten satın al (da kurtar). Onun bıçağı artık kemiğimize dayandı.
[1264] Küçük çocuğun gönlüne yazılmış harfi, unutkanlık çakısı kazıyıp silemez.
[1265] Senin adaletin yeryüzünü öyle mamur kıldı ki çiftçilerin gönlünde tarım ve ekin ekme isteği kırıldı.

Ārd undur ki ʿArabīde ṭaḥīn u daḳīḳ dinür **ārd-bīz** ü **ārd-bīzen** ikisi elek maʿnāsınadur ki ʿArabīde munḫul dinür **ārd-hāle** bulamac aşıdur **ārd-dūle** miṣluhu dālı tāya ḳalb idüp **ārd-tūle** daḫı dinür niteki Bisḥāḳ-ı Eṭʿime şiʿrinde vāḳıʿdur

Beyt

(Mefʿûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ān ārd-tūle ḫur ki bemen lūt-ḫᵛār guft
Çun māstbā bipuḫt zimen ʿuzrhā biḫᵛāst[1266]

Ārdīne muṭlaḳā unlu aşdur **Ārde** degirmen maʿnāsınadur āḫirindeki **[A44b]** hā nisbet-i lāzıme içündür **Peykān** oḳ demrenidür **Peykānī** envāʿ-ı laʿlden bir nevʿdür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Beḫūn-ı sāde māned eşk ü ḫāk-i sūde dāred ruḫ
Meger ruḫ naʿl-i peykānest ü eşkem laʿl-i peykānī[1267]

Berg-i bīd bīd yapraġına müşābih bir nevʿ peykāndur niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Budī ger ḫud budī Dīv-i sepīdī
Bepīş-i berg-i bīdeş berg-i bīdī[1268]

İżāfe-yi ḳalb idüp **bīd-berg** daḫı dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī bīd-bergī nişānde betīr
Ki ezsehm-i ū tīr-i çarḫest pīr[1269]

[1266] O bulamaç aşını yiyip de bana "(Gel de) lezzetli yemek ye!" diyen kişi, ekşi lor aşı piştiğinde benden özür diledi.

[1267] Gözyaşları, saf kana benzer; yanak ise toza toprağa bulaşmış. Sanki yanağım ulakların ayakkabısı; gözyaşımsa temren şeklindeki yakuttur.

[1268] Eğer bizzat (Mazenderan devlerinin başı olan) Dîv-i Sepîd de olsa onun temreni söğüt yaprağı gibi olan oklarının önünde, söğüt yaprağı gibi olurdu (yani yaprak gibi titrerdi).

[1269] Biri, söğüt yaprağına benzeyen peykan gibi yaya yerleşmiştir. Öyleki onun korkusundan gökteki Utarit, yaşlanmıştır.

Ḫuvācā daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ziterkeş kerd bīrūn şāh-zāde
Çü āteş bīd-bergī āb-dāde[1270]

Miḳrāże miḳrāż gibi çatal bir nevʿ peykāndur ʿArabīden **[M53b]** meʾḫūẕdur **[B45a] [E55a]** niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beher miḳrāże k'ū çun ṣubḥ-rānde
ʿAdū çun mīḫ dermiḳrāż-mānde[1271]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Bīle** yaşşı demrendür keẕā fīMiʿyāri'l-Cemālī ve Mecmaʿi'l-Fürs ve Baḥri'l-Ġarāyib Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Defʿ-i şeyṭān-ı kufrrā dārend
Derkemān-ı mucāhedet bīle[1272]

Bīl ile hā-yı taḫṣīṣiyyeden mürekkebdür bīl bāġçeciler ü ekinciler āletidür Türkīde daḫı bīl dinür ʿArabīde ismi misḥātdür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ser-i çeşme şāyed giriften bebīl
Çü pür şud neşāyed guẕeşten bepīl[1273]

Ve hā-yı taḫṣīṣiyye nisbet-i teşbīhiyye içündür bīl şeklinde olmaġıla bīle ile tesmiye olundı ve lihaẕā hā yirine kāf-ı taṣġīr ile **bīlek** daḫı dinür niteki Şems-i Faḫrī buyurur

---

[1270] Şehzade okluktan, söğüt yaprağına benzeyen peykanına ateş gibi su verilmiş bir ok çıkardı.
[1271] Her çatal peykanlı ok ki sabah yaya sürüldüğünde, düşman mıh gibi makasta kaldı.
[1272] Küfür şeytanını savmak, yassı temrenli ok gibi mücahede yayında (atılmaya hazır olmakla) olur.
[1273] Çeşmenin başını bel ile tutmak mümkündür ancak; dolduğu zaman fil ile geçmek mümkün olmaz.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ayā şehī ki bedūzī berūz-ı kīn u meşāf
Berāsmān meh ü Ḫurşīdrā beyek bīlek[1274]

Miʿyārü'l-Cemālī'de vü Mecmaʿü'l-Fürs'de çatal demrenlü oḳ maʿnāsına ẕikr itdikleri bīle şerḥinde ẕikr itdikleri[1275] ile[1276] merdūddur Kemāl Pāşā-zāde daḫı çatal demrenlü maʿnāsınadur diyüp istişhād itdügi beytde müddeʿāsına delīl yoḳdur ve īrād itdügi beyt budur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

[A45a] Hilāl-i ʿıydrā mānist çarḫ-ı bīlek-endāzān
Ki bu'gşāyend ezū rūze vü ḫoş ezkuşte-yi duşmen[1277]

Bāyı fāya ḳalb idüp **fîlek** de dinür bu kelimede feṯḥ-i yā ile de luġatdur niteki[1278] Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Fiyelk ezḫam-ı çarḫ pür kerde māh
Bezaḫm-ı kebūter ziṣad gām rāh[1279]

Ferruḫī de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bekūh berşud u ender nihālegeh benişest
Fiyelk **[M54a]** pīş ü bezih kerde nīm çarḫ kemān[1280]

[1274] Ey padişah! Düşmanlık ve savaş gününde, ay ve güneşi yassı temrenli bir okla göğe dikersin.
[1275] Bīle şerḥinde ẕikr itdikleri(EM): -AB
[1276] İle (EBM): -A
[1277] Yassı temrenli okları atanların yayını bayram hilaline benzetti ki o sayede orucu açsınlar ve düşmanın ölümüyle sevinç duysunlar.
[1278] Niteki (BEM): -A
[1279] Hilal, yüz adımlık yoldan güvercini yaralamak için feleğin yayına yerleştirilmiş çatal uçlu bir oktur.
[1280] Dağa çıktı ve pusu yerine girip oturdu. Yassı temrenli oku, göğün yarım dairesini andıran yayının kirişine yerleştirdi.

Tūm żamm-ı tā-yı **[E55b]** ḳaraşat ile degirmi vü yaşşı demrendür keẕā fī'l-Uḳnūm ve Niʿmetu'llāh **Nīze** rūmḥ u mızrāḳ u ḥarbedür ki Türkīde süñü dinür[1281] niteki Āgahī[1282] Pend-nāme'sinde dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Sözüñde ṭoġru ol başlama āla
Ki ṭuyılur süñü şıġmaz çuvala

Buña Türkīde gönder daḫı dinür nīzeniñ muʿarrebi neyzekdür cemʿi neyāzikdür **[B45b]** ḳale'l-Cevālīkī "en-neyzeku Aʿcemiyyun muʿarrebun ve ḳad tekellemet bihi'l-ʿArabu'l-fuṣeḥā'u ḳadīmen"[1283] ḳale'ş-şāʿir

Beyt[1284]

(Fe'ûlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün/Mefâʿilün)

Feyā men liḳalbin mustehāmin keennehu
Mine'l-vecdi şekkethu ṣudūru'n-neyāziki[1285]

Ḫışt kesr-i ḫā-yı muʿceme ile nīze maʿnāsınadur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī ḫışt-ı pūlād-ı elmās-reng
Beraverd ü zed berdilāver neheng[1286]

Ḥaḳīḳatde ḫışt nīzeniñ yelmanıdur inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Bīġāl** kesr-i bā-yı ʿArabī[1287] ve ġayn-ı muʿceme ile bu daḫı nīze maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanNüsḫati'l-Vefāyī **Şil** kesr-i şīn-i muʿceme ile bir nevʿ nīzedür ve luġat-ı Hindiyyedür Ebū'l-Ferec-i Rūnī buyurur

---

[1281] Rūmḥ u mızrāḳ u ḥarbedür ki Türkīde süñü dinür (ABE): Süñü dinür Türkīde rūmḥ u mızrāḳ u ḥarbedür (M)
[1282] Āgahī (AB): Ālehī (EM)
[1283] Neyzek (mızrak) kelimesi, Arapçalaştırılan bir kelimedir. Fasih konuşan Araplar, eskiden bu kelimeyi kullanmışlardır.
[1284] Beyt (BEM): Şiʿr: (A)
[1285] Ey savaş oklarıyla dolu bir kalbe sahip kişi! Sanki kalbin vecd halinde, oklarını mızraklıların kalbine saplamaktadır.
[1286] O gönül alıcı yiğit, elmas renkli çelik mızrağı kaldırıp timsaha sapladı.
[1287] ʿArabī (BEM): ʿArabīle (A)

Beyt

(Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Nekuned kār tīr-i āyāzī
Şil-i Hindī vü nīze-yi Tāzī[1288]

Enverī de buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün)

Berfelek behr-i mukāfāt ʿaduveş
Zaḫme-yi Zuhre şil-i Keyvānest[1289]

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtün/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Sūsen zebān guşāde gül-bun siper fikende
Derçeşm-i ġonçe peykān-ı tābīd āḫte şil[1290]

Ketāre feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı bu maʿnādadur ve luġat-ı Ḥindiyyedür Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mütefâ’ilün/Fe’ûlün/Mütefâ’ilün/Fe’ûlün)

[A45b] Ser-i ān du-çeşm gerdem ki çu Hinduvān-ı rehzen
Hemerā zinūk-i mujgān zede berciger ketāre[1291]

[M54b] Hātifī de buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

[E56a] Ketāre derāverd Hindū bekār
Ketāre guẕār āmede rūzgār[1292]

[1288] Ayaz okunun yaptığı işi, Hint mızrağı ve Arap kargısı yapamaz.
[1289] Felekde, onun düşmanının ödülü, Zühre’nin darbesi ve Zuhal’in mızrağıdır.
[1290] Zambak ağzını açmış, gül fidanı kalkanını atmış. Goncanın gözünde ucu kıvrık bir peykan var; mızrağını çekmiş.
[1291] O iki göze kurban olayım ki yol kesen Hindular gibi herkesin ciğerini, kirpiklerinin ucuyla hançerlemiştir.
[1292] Hindu hançerini çekip savaşa hazırlandılar. O hançer, zamanı bile keser.

Ketāle rā-yı mühmele yirine lām ile de luġatdür niteki Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Şiʿr[1293]

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Tā gül-i der kille çun ʿarūs nihān şud
Ebr meşāṭe şudest ü bād delāle[1294]

Nergis-i cemāş çun belāle nigeh kerd
Bīd berāhīṭ sūy-ı lāle ketāle[1295]

Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi ketāre ḫancer u ṣoġluḳ maʿnāsınadur didügi terzīḳdur **Zū-pīn** żamm-ı zā-yı ʿArabī ve kesr-i bā-yı Fārsī ile[1296] çatal demrenlü ḥarbedür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kunūn ḫurdenet nūk-i zū-pīn būd
Tenetrā kefen çeng-i şāhīn būd[1297]

[B46a] Baḥru'l-Ġarāyib'de **sıbḳūn** u ḳıṣa nīze maʿnāsına mesṭūrdur ve sıbḳūn demirden beş barmaḳlu bir nīzedür balıḳcılar āletidür **Nācaḫ** feṭḥ-i cīm ile bu daḫı zū-pīn gibi çatal demrenlü ḥarbedür keẕā fīMiʿyāri'l-Cemālī Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt[1298]

(Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilü/Fe'ilün)

Berā-yı bezmeş Nāhīd rāst çeng beçeng
Bekīn-i ḫaşmeş Behrāmrā bekef nācaḫ[1299]

Ve Şeref-nāme'de ḳıṣa nīze maʿnāsınadur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de yāṣṣı demrenlü ḥarbedür ammā Mecmaʿü'l-Fürs'de cīm-i Fārsī ile[1300] mażbūṭdur ve Türkīde nācaḳ didikleri ālet-i silāḥ maʿnāsına[1301] da gelür ve nācaḳ anıñ ġalaṭıdur Mīr Ḫusrev buyurur

---

[1293] Şiʿr (B): Beyt (AEM)
[1294] Kapıdaki gül, gelin gibi gelin odasına gizlendiğinde bulut, gelin süsleyici oldu, rüzgâr ise sağdıç.
[1295] Şuh nergis, laleye bakınca söğüt, laleye doğru hançer çekti.
[1296] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1297] Şimdi yediğin, çatal temrenli kısa mızrağın ucudur. Şahin pençesi, tenine kefen olmuştur.
[1298] Beytte **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır. Daha çok Fars şiirinde görülen sekte-yi ḳabīḥ, şiirin esas vezni olan Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün kalıbının, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde getirilmesiyle yapılır.
[1299] Zühre, meclisi için çenge pençe vurur. Merih ise onun düşmanlarına kin duyarak çatal temrenli mızrağı eline alır.
[1300] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1301] Ālet-i silāḥ maʿnāsına (BEM): Āletdür silāḥ maʿnāsına (A)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Zipūlād-ı Çīn nācaḫī deh menī
Begerden berezbehr-i gerden-zenī[1302]

Mek feṯḥ-i mīm ile ḳıṣa nīze maʿnāsınadur ki ṣaydıñ ardına atarlar ʿArabīde buña mıṭrad dinür kezā fīBaḥri’l-Ġarāyib ve ġayrihi ve **mekīden**den fiʿl-i emr daḫı gelür inşā’allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Zih** kesr-i zā ile bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur dört maʿnāsı vardur[1303] biri kirişdür ki yaya vü ġayrısına olur ʿArabīde **[M55a]** ismi veterdür Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Derhevā-yı **[E56b]** ānki gūyendet zihī
Efkened dergerden-i cānet zihī[1304]

Şāhid ikinci zihīdür ve lehu eyżan

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Līk ʿaşḳ-ı ʿāşıḳān ten zih kuned
[A46a] ʿAşḳ-ı maʿşūḳān ḫoş u ferbih kuned[1305]

Yaʿnī kiriş gibi lāġrāydur ve lehu eyżan

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Çun cevān būdī vü saḫt u zeft ü zih
Tu nemīreftī sū-yı ṣaf bīzirih[1306]

Yaʿnī kiriş gibi metīn ü muḥkem idiñ **Zih-kerden** kirişi yaya[1307] geçürmekdür Saʿdī buyurur

[1302] Çin çeliğinden yapılmış on men ağırlığındaki nacağı, boyun vurmak için boyuna vur. (1men=960 dirhem, 1 dirhem=3.2 gr.)
[1303] Vardur (BEM): -A
[1304] Sen, halkın sana aferin demesi hevasına kapılıp canının boynuna bir kiriş atmışsın.
[1305] Fakat aşıkların aşkı, onları kirişe çevirir. Sevgililerin aşkı ise onları gürbüzleştirir.
[1306] Gençken gürbüzdün, güçlüydün, kiriş gibiydin. Düşman safına doğru zırhsız gitmezdin.
[1307] Yaya (AEM): Yaya yaya (B)

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Meg'ẕār ki zih kuned kemānrā
Duşmen ki betīr mītuvān dūḫt[1308]

Zih-gīr baş barmaḳda olan maʿrūf yüzükdür vaṣf-ı terkībīden menḳūldür kiriş ṭutıcı dimekdür Hātifī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Pes ezpehlevānī dehendet nikīn
Ki zih-gīr bālāst zienguşterīn[1309]

[1310]Maʿnā-yı şānī kelime-yi taḥsīndür zihīden muḫaffefdür Selmān buyurur tevriye ṭarīḳı ile[1311]

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü ezşest bu'gşād ḫusrev girih
Ziher gūşe berḫāst āvāz-ı zih[1312]

Şāpūr daḫı buyurur ve li'llāhi derruhu

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Īmenī bīn ki dervilāyet-i ū
Geşte tīr u kemān zibes bīkār[1313]

Zih betaḥsīn eger kesī gūyed
Āvered āb derdehān-ı sūfār[1314]

[1308] Nitekim düşmanı ok ile mıhlamak mümkünken onun yayını kurmasına fırsat verme.
[1309] Pehlivanlıktan dolayı sana yüzük verirler. Ancak okçu yüzüğü yüzüklerin en üstünüdür.
[1310] **B** nüshası buradan **Tīr-i hevāyī** maddesine kadar bir varak eksikdir.
[1311] Ṭarīḳı ile (EM): Ṭarīḳıyle (A)
[1312] O padişah kirişi bırakınca, her taraftan "aferin, bravo" sesleri yükseldi.
[1313] Onun ülkesindeki emniyeti görün ki ok ve yay işsiz kalmıştır.
[1314] Bir kimse beğeni ile "aferin, yaşa" dese o okun kirişe geçirilen sapından su çıkarır.

Zihāzih taḥsīnen baʿde taḥsīn dimekdür Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çü dest-i tu yāzed betīġ ü ḳalem
Zihāzih berāyed ziBehrām u tīr[1315]

Maʿnā-yı şāliş sencefdür ki ḳaftana dikerler Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Berzih-i delḳ sūzenīst merā
Bīş ezīn nīst çīzī ezdunyā[1316]

Ḥālā Fārsīde bu maʿnāya müteʿarref ü zebān-zed olan ʿaṭfdur ʿArabīden meʾḫūẕdur niteki ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Nuh aṭlas-ı felek neşeved ʿaṭf-ı dāmeneş
[M55b] Berḳadd-i kibriyā-yı tu dūzend eger libās[1317]

Maʿnā-yı rābiʿ yaḳa [E57a] ḥāşiyesi vü kenārıdur **zīḳ** ile taʿrīb olunmuşdur “ve zīḳu’l-ḳamīs māeḥāṭa bi’l-ʿanaḳ” Enverī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ey ḫudāvendī ki her k’ez ḫıdmetet ser derkeşed
Ezzih-i ceybeş felek dergerdeneş efkend faḫ[1318]

Ve lehu eyżan[1319]

(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

V’aʿdā-yı turā zih-i girībān
Ṭavḳīsṭ besān-ı mār-ı arḳam[1320]

[1315] Senin elin hem kılıç hem de kalem tuttuğundan Merih ve Utarit’ten aferin üstüne aferin gelir.
[1316] Yamalı hırkamın yakasında bir iğnem var. Bundan başka dünyadan bir şeyim yoktur.
[1317] Senin azametinin boyuna göre bir elbise biçecek olsalar dokuz kat göğün atlas kumaşı, onun eteğinin kenarlığı bile olamaz.
[1318] Ey padişah, her kim sana hizmet etmeyip de başkaldırırsa felek, yakasının kenarından onun boynuna kement atar.
[1319] Eyżan (EM): -A
[1320] Ve senin düşmanlarına yakalarının klapası, siyah beyaz yılan gibi bir tasmadır.

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilâtün)

Pīrāhenī ki bāşed bālā-yı himmetetrā
Māh-ı neveş buved zih mihreş ḳavāre bāşed[1321]

Ve her nesneniñ ḫāşiyesine vü kenārına **[A46b]** daḫı dinür ve şerīte daḫı dinür ve aña beñzer ne varise işkencede arḳadan çıḳardıḳları ḳayış daḫı dinür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zipuşt-i sipehbed zihī berkeşīd
Çunān k'ustuḫᵛān-ı vey āmed bidīd[1322]

Zih-liḫād kesr-i lām ile ve ḫā-yı muʿceme ile ol nesnedür ki başmaḳcılar[1323] u edikciler ü sarrāclar u terziler yiv yirine vü iki dikiş arasına dikerler āḫirinden dālı ḫaẕf idüp **zih-liḫā** daḫı dinür **Zih-bend** ziynet-i nisādan bir nevʿ ḳılādedür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Zīc** maʿnā-yı evvelden muʿarrebdür iki maʿnāsı vardur biri meşhūr olan ʿilm-i zīcdür ḳāle el-Ḫᵛārezmī fīMefātīḥi'l-ulūmi "ez-zīc kitābun yuḥsebu fīhi seyru'l-kevākıb ve yustaḫrecu mine't-taḳvīmi aʿnī hisābe'l-kevākib seneten seneten ve huve bi'l-Fārsiyyeti zih ey veterun şumme ʿurribe feḳīle zīc"[1324] intehā Enverī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün/Mefâ'îlü/Fa'lün)

Beḥukm-i daʿvī-yi zīc ü guvāhī-yi taḳvīm
Şeb-i çehārum-i zī ḥicce dersene-yi "şā mīm"[1325]

Şānī bennā ipi maʿnāsınadur ki ʿArabīde mıṭmar dinür Aşmaʿī bu maʿnāda ʿArabī yā muʿarreb olduġunda[1326] müterreddür ḳāle'l-Cevāliḳī fī'l-Muʿarrebāti **[E57b]** "ez-zīc ḥaytu'l-bennāʾi ve huve'l-**[M56a]**mıṭmaru Fārisiyyun ve ḳale'l-Aşmaʿī lestu edrī e

[1321] Senin himmetinin kametine uygun gelecek gömleğin yakası yeni ay, kumaşı ise güneş olur.
[1322] Ordu komutanının sırtından işkence için deriyi soyarak kayış çıkardı. Öyle ki onun kemikleri görünür hale geldi.
[1323] Başmaḳcılar (BEM): Paşmaḳcılar (A)
[1324] Ḫᵛārezmī, Mefātīḥu'l-ulūm'da şöyle der: Zīc, yıldızların seyrini hesab eden ve takvimini çıkartan bir kitaptır. Yani yıldızların, yıl yıl hesabıdır. Farsçadaki zih, yani veterdir (kiriş). Sonradan Arapçalaştırılıp zīc denilmiştir.
[1325] Ziç (denen astronomi cetvelinin) iddiası gereği ve takvimin tanıklık etmesiyle, beş yüz kırk yılı Zilhicce ayının dördüncü gecesi.
[1326] Olduġunda (ABE): Olduġundan (M)

ʿArabiyyun huve em muʿarrebun zīcek baʿde't-taʿrīb"[1327] Fārsīde iki maʿnāya istiʿmāl olunur biri rāh-ı nefesdür ve biri hezel ü laṭīfedür kezā fīMecmaʿi'l-Fürs şanī mişālini Sūzenī buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Beytī du se şenā-yı tu ḫᵛāhem benāẓm kerd
V'āngeh furū revem bereh-i zīc ü mesḫere[1328]

Tīr on maʿnāsı vardur biri oḳdur ve yelegi[1329] demreni olmayana da tīr dinür oḳlaġı gibi ki añınla yufḳa açarlar ve ʿArabīde ol oḳa **ḳıdḥ** dinür kesr-i ḳāf ile niteki bir şāʿir[1330] dimişdür

Beyt
Müstefʿilün/Müstefʿilün/Fāʿlün

Zu'l-fażli lāyeslemu minḳadḥi
Ve in ʿġadā aḳveme minḳıdḥi[1331]

Ve demreni olmayan oḳa **tükmer** dinür żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve feṭḥ-i mīm ve rā-yı mühmele ile buña **taḫmār** daḫı dinür ḫā-yı muʿceme ile kezā fīMecmaʿi'l-Fürs **[A47a] Tīr-i pertābī** uzaġa atılan oḳdur niteki[1332] Ḥāfıẓ buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bebāl ü per merev ezreh ki tīr-i pertābī
Hevā girift zemānī velī beḫāk nişest[1333]

[1327] Cevāliḳī, Muʿarrebāt'ta der ki "Zīc, binâ yapan ustaların ipidir. *Mıṭman*ın Farsçasıdır. Asmaʿī bu kelimenin Arapça mı yoksa Arapçalaştırılmış mı olduğunu bilmediğini söyler. Arapçalaştırıldıktan sonra *zīcek* olmuştur.
[1328] Seni övmek için iki üç beyit söylemek istiyorum. Ve o zaman şaka ve latife yoluna saparım.
[1329] Yelegi (EM): Yelegidür (A)
[1330] Beyit 11. yüzyıl edip ve şairlerinden Ebu'l-Faẓl el-Mīkālī'ye aittir. (http://shamela.ws/rep.php/book/4383, s. 12. Erişim Tarihi: 10.02.2020)
[1331] Erdem sahibi kişi, oklavadan daha düzgün olsa bile kınanmaktan kurtulamaz.
[1332] Niteki (AB): ki (EM)
[1333] Kolum kanadım var diye yoldan çıkma. Uzun menzilli ok da bir zaman yükselir, havada gider; ama sonunda yere düşer.

Pertāb bir nesneyi uzaġa atmaḳdur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Nigeh kun çu sūfār dārī beşest
Ne angeh ki pertāb kerdī zidest[1334]

Tīr-i rūy-ı terkeş ḳūbūrdan ḫāric olan oḳdur ki eyüsidür Şāpūr buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Seyf-i Ḥaḳ tīr-i rūy-ı terkeş-i şāh
Cevşen-i tīr-i Aḥmed-i Muḫtār[1335]

[B47b] Tīr-i hevāyī menzil oḳıdur **Tīr-i ḫākī** nişān oḳıdur niteki Kemāl-i Ḫocendī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Tīr-i ḫākī nebuved resm ki dūr endāzend
Ḫākiyem men ziḫudem dūr meyendāz çunīn[1336]

Tīrek-zeden bir nesne oḳ **[M56b]** gibi fışḳırup yuḳaruya çıḳmaḳ gerekse şu olsun gerekse ḳan olsun **[E58a]** niteki[1337] Vaḥşī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Heme rūy-ı hevārā tīre-yi ḫūnīn furū gīred
Zibes k'ez[1338] tīġ şīrānrā zened ḫūn tīrek ezşiryān[1339]

Maʿlūm ola ki tīr-endāzān ıṣṭılāḥında tīr on iki nevʿdür beşi menzil oḳıdur biri **Gez**dür ki hevāya atılur yelegi yoḳdur şānī **Tīr-i āzmāyiş**dür yelegi vardur şāliş **Ser-gerdān**dur

[1334] Ok yaydan çıktıktan sonra değil, oku kirişe oturttuğun zaman (atacağın yeri) iyi düşün.
[1335] Allâhın kılıcı, şâhın sadaktan çıkarılmış okudur. Ahmed-i Muhtâr'ın hissesinin korumasıdır.
[1336] Nişan okunu uzağa atmak kural değildir. Topraktanım ben, beni kendinden böyle uzağa atma.
[1337] Niteki (BEM): -A
[1338] K'ez (EM): Kes (AB)
[1339] O kılıç, aslanların atar damarlarından öylesine kan fışkırtır ki kandan fıskiye gökyüzünü kaplar.

peykān yirine bir kemik[1340] olur yelegi vardur rābiʿ **Pīşrev**dür yelegi ġāyet ufaḳdur peykān yirine baḳḳam ile[1341] eñli kemigi[1342] olur ve yedisi muḫtelifdür biri **Gez**dür ki yay çekmek içün olur ve biri **Tīr-i ṣanduḳ**dur yelegi olmaz ve biri **Seg-zen**dür ki taʿlīm-ḫāne oḳıdur ve biri **Tīr-i ḍarb**dur yelegi olmaz peykān yiri mücevvefdür ʿāriyyet-i peykān içün mücevvef olur ve biri **Tīr-i terkeş**dür yelegi vardur ve biri **Tīr-i nişān**dur ve biri **Tīr-i ḳabaḳ**dur nişān oḳından ḳabadur maʿnā-yı ṯānī semā-yı ṯāniyede olan **ʿUṭārid** yıldızıdur niteki[1343] Enverī buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ey ezbirāder ü peder efzūn du bār ṣad
Ve'z Tīr-i āsmān betāzī çehār kem[1344]

Bi'frist ḫurd u zāde-yi naḥlem se vü du sīr
Bāçenber-i muṣaḥḥaf u pencī birev behem[1345]

Bādā şumār-ı ʿumr-i tu çendān bekām-i tu
K'āyed birūn ziṣūret-i bīdu duvist-i dem[1346]

[A47b] Mışrāʿ-ı evvelde münādī ʿÖmer'dür ve ṯānīden murād ʿUṭārid'dür zīrā **Tīr-i āsmān** ʿArabīde ismi ʿUṭārid'dür dört nāḳış olıcaḳ ʿAṭṭār ḳalur ḫured u zāde-yi naḥlden maḳṣūd ʿaseldür zīrā naḥlden hem mütevellid olur ve hem anıñ meʾkūlidür ve sīr diyār-ı ʿAcemde evzāndandur miḳdārı her yirde muḫtelifdür **[E58b] [M57a]** baʿżı yirde otuz beş dirhemdür ve çenber-i muṣaḥḥaf ḫunbardur beş ḥarfī ki hādur āḫirine mülḥaḳ olıcaḳ ḫunbara olur ki ḳavanozdur ve ṣūret-i bīdu duvist ṣūrdur **[B48a]** zīrā ḥarf-i tā ki dört yüzdür sāḳıt olıcaḳ ṣūr ḳalur yaʿnī ṣūrdan dem çıḳınca bāḳī ol ṯāliṯ ḥiṣṣe vü naṣīb maʿnāsınadur niteki Sūzenī buyurur

---

[1340] Kemik (BEM): Kemük (A)
[1341] Baḳḳam ile (EM): -AB
[1342] Kemigi (BEM): Kemügi (A)
[1343] Niteki (BEM): -A
[1344] Ey babanın kardeşinden iki yüz fazla ve gökyüzü okunun (yani Merkür'ün) Arapçasından dört eksik olan! (Babanın kardeşi amcadır. Arapçada amca manasındaki "'amm" kelimesine ebced değeri 200 olan "rā" eklenince "'Ömer" olur ve Merkür'ün Arapçası olan ʿUṭārid'den dört değerindeki "dāl" atılınca da ʿAṭṭār kalır, yani ey ʿAṭṭār ʿÖmer!]
[1345] Noktası değiştirilmiş ve sonuna beşlik eklenmiş çenber ("çenber"in ilk harfi "çim", "ḫā"ya dönüştürülür ve sonuna ebced değeri beş olan "hā" eklenirse "ḫunbara" olur, yani kavanoz) ile arının ürünü ve yiyeceğinden (yani baldan) iki üç sīr (75 gramlık ağırlık birimi) gönder.
[1346] Senin ömrünün (yıllarının) sayısı gönlünce olsun, yani (ömrün)] iki yüzü eksik suretten ses gelinceye kadar devam etsin. ("ṣūret" kelimesinden iki yüz değerindeki "tā" atılınca "ṣūr" kalır, "ṣūr"dan ses gelmesi kıyametten kinayedir.)

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zişest-i zulf-i kemān-ebruvān u tīr-ḳadān
Nemānd behre vü ḥaẓẓ u naṣīb ü tīr merā[1347]

Şest bunda ḫam maʿnāsınadur bu üç maʿnā Tuḥfe-yi Ḥüsām'da meẕkūrdur rābiʿ ḳulavuz u delīl maʿnāsınadur niteki[1348] Şāhī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

ʿĀlemī bīdel şudend eztīr-i mujgānet çunān
Derheme şehr īn zemān yek-dil nemīyābed betīr[1349]

Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi "**betīr nemīyā bud**" çerāġıla arar bulunmaz diyicek yirde ḍarb iderler didügi terzīḳdur ḫāmis **tīre** maʿnāsınadur ki bulanıḳdur muẓlim maʿnāsına olmaḳ mecāzdur sādis gemi diregi maʿnāsınadur sābiʿ Fürs-i ḳadīmde on[1350] iki ayıñ birisiniñ ismidür ve Tārīḫ-i Celālī'de evvel-i şühūr-ı ṣayfdur ki Tārīḫ-i Rūmī'de Ḥazīrān'dur[1351] inşāʾallāh Fürs-i ḳadīm tārīḫi ile Tārīḫ-i Celālī māh şerḥinde mufaṣṣal ẕikr olunur ṣāmin ḫazān u ḫarīf faṣlıdur nāẓım bu maʿnāyı ḳıṭʿa-yı aḫīrede ẕikr itmişdür bu meʿānī-yi erbaʿa miṯālini Şems-i Faḫrī buyurur

Şiʿr

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Derān zemān ʿinān-ı ġażab becunbānī
Şeved ziheybet rūz-ı ʿadūt çun şeb-i tīr[1352]

Zimevc-i maʿreke keştī-yi ʿumr-i ān becehed
Ki bāşedeş ziduʿā vü senāt lenger ü tīr[1353]

[1347] O yay kaşlı ve ok boylu (güzellerin) zülfünün kıvrımından/ kirişinden bize nasip, pay, hisse ve kısmet kalmadı.
[1348] Niteki (BEM):-A
[1349] Âlem, senin kirpiklerinin okuyla öyle şaşkına döndü ki bu zamanda bir gönül, bu şehirde kılavuz bulamaz.
[1350] On (ABE): Olan (M)
[1351] Ḥazīrān'dur (ABM): Ḥuzeyrān'dur (E)
[1352] Öfke dizginini hareket ettirdiğin zaman, senin heybetinden düşmanın gündüzü, karanlık geceye döner.
[1353] Senin duaların ve övgülerin direk ve çıpa olduğu için ömür gemisi, savaş meydanının dalgalarından kurtulur.

Eger zimaʿdeletet derTemūz **[M57b]** yād kunend
[E59a] Ziiʿtidāl çu Urdībihişt kerded tīr[1354]

Ḫazān muvāfiḳ-ı rāy-ı turā buved çu bahār
Bahār duşmen-i cāh-ı turā būd çun tīr[1355]

Tāsiʿ Fürs-i ḳadīmde her ayıñ on üçünci **[A48a]** günidür tīr māhda vāḳıʿ olduḳda mecūs yanında bayramdur bu bayrama **Tīr-gān** dinür Menuçihr ile Efrāsiyāb şehr-i Āmul'den Māverā'ü'n-Nehr semtine bir oḳ atımına dek ser-ḥadd ü sunur itmege ṣulḥ itdikleri yevme mensūbdur kezā fīKitābi't-Tefhīm fīṢınāʿati't-Tencīm liEbī'r-Reyḥāni'l-Bīrūnī inşāʾallāh on ikinci ḳıṭʿanıñ dördünci beytinde **eriş** şerḥinde zikr olunur ʿĀşar her[1356] uzun u yoġun **[B48b]**direk maʿnāsınadur gerekse saḳfda olsun gerek maʿşarede olsun niteki Şehābü'd-dīn-i Vergānī buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Hemīşe tā ki efāżıl dehend kāh-ı suḫan
Beteng-i tīr-i tefekkur dimāġrā taḳṣīr[1357]

Ḫuṣūs ile maʿşare oḳına ki bir ucına aġır ṭaş aşup yaġ çıḳarurlar **ġang** dinür feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı Fārsī ile[1358] niteki[1359] Mencīk dimiş

Beyt
(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Çend şevī çend nedīm-i nedem
Kūş u birūn ār dil ezġang-ı ġam[1360]

Āḫiri ḥaẕf olup **ġan** daḫı dinür niteki Rūdekī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Her gülī pejmurde mīgerded zidehr
Murg bef'şāred heme derzīr-i ġan[1361]

[1354] Eğer Temmuz ayında adaletini hatırlasalardı, itidal ile Tīr (Temmuz) ayı Ürdībihişt (Nisan) ayına dönerdi.
[1355] Güz, senin düşüncene katılan kişi için bahar olur; bahar, makamının düşmanı için güz olur.
[1356] Her (AB): -EM
[1357] Ne zaman ki fazilet sahipleri sözü azaltırsa düşünce direğinin inceliğinden, dimağa kusur gelir.
[1358] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1359] Niteki (BEM): -A
[1360] Ne vakte kadar nedametle hem dem olacaksın. Çalış da gönlünü bu gam tokmağından kurtar.
[1361] Vakti gelince her gül solar. Ölüm herkesi yağcı okunun altında ezer, yok eder.

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Muḫālif-i tu ziimsāk u buḫl nem nedehed
Beḳahr tā nenehendeş çu kunced ender ġan[1362]

Ve Uḳnūm'da tīriñ beş maʿnāsı daḫı meẕkūrdur biri ṣāʿiḳadur [1363]ve biri pālān ve biri dāmen-i pīrāhen[1364] ve Niʿmetu'llāh bunı ḳaftan eteginiñ ṭolayı yanı ile taʿbīr itmişdür ve biri āteş közī ve biri peykān-ı tīrdür ve Niʿmetu'llāh iki maʿnā̱ mezīd idüp "**āhen-i penbe-ken** ve **ser-i ḳāvm** maʿnāsına daḫı gelür" dimişdür ammā ser-i ḳavm ne māʿnāya olduġī maʿlūm olmadı ve sāyir **[E59b]** kütüb-i luġātda tīr ḳımār maʿnāsına daḫı mesṭūrdur ki **[M58a]** on tīrdür her biri içün naṣīb-i muʿayyen vardur üçiniñ naṣībi yoḳdur ḫafī olmaya ki bu ḳımār ʿAraba maḫṣūṣdur bu tīrlere aḳdāḥ u ezlām dinür Fārsīde müstaʿmel degildür maʿnā-yı evveliñ birḳaç ismi daḫı vardur biri **yeb**dür **[A48b]** feṭḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve āḫiri bā-yı ʿArabī ile[1365] bu daḫı oḳ maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ṣānī **yāsec**dür yā-yı ḥuṭṭī ve feṭḥ-i sīn-i mühmele ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile bu daḫı oḳ maʿnāsınadur niteki[1366] Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Kem zimurġ-ı nāme-āver nīst nezd-i bīdilān
Yāsec-i Türkān-ı ġamzeş kez-kemān efşānde end[1367]

Mecīr-i Bīlḳānī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

[B49a] Bedest-i bendegānet derkemān şud ebr-i nīsānī
Ki ezvey yāsec ü yaġlaḳ hemī bārīd çun bārān[1368]

[1362] Susam gibi değirmen okunun altına konsalar bile pintilik ve cimrilikten dolayı senin muhaliflerinden bir damla su çıkmaz.
[1363] Ṣāʿiḳadur (AB): Ṣāʿiḳa (EM)
[1364] Pīrāhen (AB): Pīrehen (EM)
[1365] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1366] Niteki (BEM): -A
[1367] Yaydan atılan Türk oklarını andıran gamze oku, âşıkların nezdinde mektup getiren kuştan eksik değildir.
[1368] Senin hizmetçilerinin eliyle, adeta Nisan bulutu yaya yerleştirildi de ondan yelekli ve yeleksiz oklar yağmur gibi yağdı.

Keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs şāliş **yaġlaḳ**dur feṯḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ve feṯḥ-i lām ve āḫiri ḳāf ile ʿuḳāb yeleginden olan oḳdur keẕā fīNuḫbeti’t-Tuḥfe Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Perr-i kerkes bīn bereng-i ḫārmeges
Yaġlaḳīrā kez-kemān ḫᵛāhed kuşād[1369]

Ve lehu eyżan[1370]

(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Derzehre-yi Rūs rānde zehr-āb
K’endāḫte yaġlaḳ-ı perenrā[1371]

Niẓāmī de buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Dernaẓargāh-ı rāst-endāzī
Yaġlaḳeşrā bemūy şud bāzī[1372]

Bu iki lafẓ Fārsī aṣīl degildür rābiʿ **seg-zen** caʿfer vezni üzre bir nevʿ küçük oḳdur ʿArabīde ismi küşşābdur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Pes dūḫte seg-zenet çu sūzen
Derzehr ciger-i mubetterānrā[1373]

Ḫāmis **keybur**dur feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile[1374] yaşşı demrenlü oḳ maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür ʿArabīde ismi lecīf feṯḥ-i lām **[E60a]** ve kesr-i cīm ile şāʿir buyurur[1375]

[1369] Bak, kartal tüyünden yeleği olan bir oku, at sineği gibi yaydan serbest bırakacak.
[1370] Eyżan (EM): -AB
[1371] Atılan kanatlı okun zehri Rus’un yüreğine işlemiş.
[1372] İsabetli atış bakımından oku kıl ile oyun oynardı.
[1373] Sonra iğne gibi küçük okuyla, zehrini soysuzların ciğerine atmış.
[1374] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1375] Buyurur (BEM): Dimişdür (A)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ziāmed-şud-i keybur-i kīne-kūş
[M58b] Yekī saḳf āmed hevā çūb-ı pūş[1376]

Sādis **Tatarçe**dür[1377] maḫṣūṣ demreni var bir oḳdur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs sābiʿ **Yek-endāz**dur bir atmaġıla nişāna varan oḳdur Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Bāyek-endāzī-yi kilket tīr-i çarḫ er dem zened
Hemçü sūfāreş zebān bīrūn kuned gerdūn zigām[1378]

Keẕā fīDüstūri’l-ʿAmel şāmin **Zuc** żamm-ı zā vü cīm-i ʿArabiyyeyn ile bir nevʿ ḳışa taʿlīm oḳıdur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Çīst zuc-ı bārī bigū bāzīçe-yi evbāş-ı şehr
Per-kem ü kūtāh ü kem-vezn ü zisustī rūy-tāb[1379]

Keş didikleri ḳara ḳurut maʿnāsına da gelür niteki Pīrūz-ı Maşrıḳī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

[A49a] Muṣaffī bāş u şīrīn ḫūy çun şīr
Ne çun zuc turş-ḫūy u tīre-rū bāş[1380]

Keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs tāsiʿ **Ḫadeng**dür bu daḫı oḳ maʿnāsınadur niteki Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

---

[1376] O intikam oklarının geliş gidişinden gökyüzü, ağaçla örtülmüş bir tavana döndü.
[1377] Tatarçedür (BEM): Tatarçe (A)
[1378] Feleğin katibi denilen Utarit yıldızı , senin attığı ok yanılmayan kaleminle iddiaya kalkışırsa felek, ok gezi gibi dilini dışarı çıkarır.
[1379] Şehrin serseri takımının oyuncağı olan talim oku nedir? Yeleksiz, kısa, hafif ve zayıflığından dolayı benzi soluk.
[1380] Süt gibi sâfi ve tatlı huylu ol; kara keş gibi bulanık yüzlü ve ekşi huylu olma.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[B49b] Reved zişest-i tu nezd-i ʿadū ḫadeng çunān
Zicān-ı ḫaste-dilān nāle-yi seher-gāhī[1381]

Aṣlda ḳayın aġacı maʿnāsınadur niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Heme sīne-yi kūh bīd ü ḫadeng
Heme bīşe kerdiş zerīr ü zereng[1382]

Ve lehu eyżan[1383]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dıraḫteş ṭaberḫūn u bīşe ḫadeng
Giyā sünbül ü şeyb-i sinbāde seng[1384]

Andan düzilen oḳa **tīr-i ḫadeng** dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Berāverde ān tīrhā-yı ḫadeng
Girifte kemān-ı neberdī beçeng[1385]

Keşret-i istiʿmāl ile tecevvüz idüp her oḳa ḫadeng ıṭlāḳ olunur ve andan düzilen eyere zīn-i ḫadeng dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziesbān-ı tāzī bezīn-i ḫadeng
Zibergustvānhāy u ḫeftān-ı [E60b] ceng[1386]

Yalıñız ḫadeng daḫı dinür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

[1381] Şu ok, senin ok yüzüğünden boşanıp öyle bir atılır ki düşmana, sanki gönlü hastaların canından seher vakti gelen iniltidir.
[1382] Dağın göğsünü söğüt ve kavak kaplamış. Bu koruluklar daha yeni yeni sararmaya başlamış.
[1383] Eyżan (EM): -AB
[1384] Ağacı kızılsöğüt, meşe ve kayın ağacı; otu sümbül, yamaçları granit taşı.
[1385] Kayın ağacından yapılmış okları çıkarmış, savaş yayını ele almış.
[1386] Kayın ağacından yapılmış eyerleri olan Arap atlarından, savaş teçhizatı ve zırhlı giysilerden (hediyeler).

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çun şudī bād-ı ṣubḥ nāfe **[M59a]** guşāy
Bernişestī beraḫş-ı āhū-pāy[1387]

Bergül-i ḫud niḳāb berbestī
Sāye berāftāb berbestī[1388]

Lālerā derḳabā keşīdī teng
Servrā ḫāne sāḫtī ziḫadeng[1389]

Kilk ü **nāvek** daḫı oḳ maʿnāsınadur inşāʾallāh her biri ẕikr olunduġı yirde[1390] şerḥ olunur **Kemān** fetḥ-i kāf-ı ʿArabī ile[1391] yaydur ki ʿArabīde **Ḳavs** dinür ve semāda olan burūc-ı iṯnā ʿaşereden[1392] bir burcdur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü Ḫurşīd ezān pūşeş āgāh şud
Ziburc-ı Kemān berser-i gāh şud[1393]

Ve Müşterī'niñ maḫṣūṣ burcı ismidür niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ne beferr-i tu derKemān-ı Bercīs
Ne beṭabʿ-ı tu derdu peyker-i Tīr[1394]

Kemānger yay işleyicidür **Kemān-keş** vaṣf-ı terkībīdür yay çekici maʿnāsınadur ki çekmede üstād ola **Kemān-dār** bu daḫı vaṣf-ı terkībīdür muṭlaḳā **[A49b]** yay ṭutıcı dimekdür[1395] gerekse[1396] çekmede üstād olsun gerekse olmasun Saʿdī buyurur

---

[1387] Sabah rüzgârı ıtırları açtırdığında ahu ayaklı bir atın yanında durdun.
[1388] Kendine gülden bir nikap bağladın. Böylece güneşi gölgeyle bağladın.
[1389] Laleye ince bir cübbe çektin. Serviye kayın ağacından bir ev yaptın.
[1390] Yirde (ABE): -M
[1391] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1392] ʿAşereden (BE): ʿAşerden (AM)
[1393] Ne zaman ki güneş o sırdan haberdar oldu. Yay burcundan tahta oturdu.
[1394] Ne Müşteri(Jüpiter)'de senin parlaklığında ne de ikiyüzlü İkizler burcunda senin tabiatında biri vardır.
[1395] Dimekdür (EM): -AB
[1396] Gerekse (AEM): Gerekse de (B)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Gerçi tīr ezkemān hemīguẕered
Ezkemāndār bīned ehl-i ḫıred[1397]

Kemān-ı ḥalḳa ḳurulmamış olan ḥalḳa yaydur Şāpūr buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Naʿl-i ū çun kemān-ı ḥalḳa velī
Gāh custen beʿarṣa-yı peykār[1398]

[B50a] Derdil ü dīde-yi ʿadū kerdiş
Kerde çun tīrhā-yı ḫākī-kār[1399]

Kemānçe muṣaġġardur yaycagız dimekdür Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ziçeng-i zulf-i kemendet kesī niyāft necāt
Ne ezkemānçe-yi ebrū vü tīr-i çeşm necāḫ[1400]

Ve ıḳlıḳ u rebāba ıṭlāḳ olundıġı ednā mülābeset iledür **Kemāne** bu daḫı rebāb maʿnāsınadur iki maʿnāsı daḫı vardur biri miṣḳāb maʿnāsınadur [E61a] ve biri yir ḳazıcı yaʿnī maʿdenler ve ḳuyular ve gārīzler [M59b] ḳazıcı maʿnāsınadur ki ʿArabīde muḳannī dinür niteki Daḳīḳī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çunān ki çeşm bedīd āvered kemāne ziseng
Dil-i tu ezkef-i tu kān-ı zer bedīd āred[1401]

[1397] Gerçi ok yayı her zaman geçer. Akıl sahipleri bunu yay tutandan görür.
[1398] Onun pabucu kirişi kurulmamış yaya benzediğinden bazen savaş meydanını arar.
[1399] Düşmanın gönlünde ve gözünde yer etmiş. Nişan oku gibi hedefte yer etmiş.
[1400] Ne kimse senin zülüf kemendinin elinde kurtuldu, ne de küçük bir yay gibi kaşlarınla ok gibi gözlerinden kurtulabildi.
[1401] Kuyucu nasıl taştan su çıkarırsa senin gönlün (de) elinden altın madeni çıkarıyor.

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Birūn āred hezārān baḥr kilkeş
Berān ṣūret ki menbaʿrā kemāne[1402]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi Mirzā İbrāhīm'den naḳl idüp dimişdür "kemāne ol ḳuyıdur ki muḳannīler ṣanʿatlarında ġayet-i mahāretlerin göstermek içün ṣuyını[1403] nābedīd eyleyeler" ve İbn Yemīn'iñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ey bes ki dilem derṭaleb-i çeşme-yi nūşet
Derbādye-yi fikr furūburd kemāne[1404]

Kemān-ı dest-keş mülāyim olan yaydur niteki Selmān buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ṭıfl-ı baḫt-ı tust pür-tābī ki çarḫ-ı kūz-puşt
Çun kemān-ı dest-keş derḳabża-yı fermān-ı ūst[1405]

Yalıñız **dest-keş** de dinür niteki[1406] dest şerḥinde ẕikr olundı bunuñ ism-i basīṭi **kebāde**dür Türkīde daḫı müstaʿmeldür niteki Evḥadī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Çāk çāk kebāde-yi merdān
Zūr-ı seng ü muḥayyer gerdān[1407]

Çarḫ ḳatı yaydur ḳurulmadan ḥalḳa gibi olduġıçün[1408] felege teşbīhen çarḫ **[A50a]** dinilmişdür Firdevsī buyurur

---

[1402] Kuyu kazıcı, su kaynağını ortaya çıkardığı gibi onun kalemi de binlerce denizi ortaya çıkarır.
[1403] Ṣuyını (EM): Ṣuyı (AB)
[1404] Gönlüm senin lezzetli pınarına o kadar talepkâr ki fikir çölünde, dibi görülmez bir kuyu kazdı.
[1405] Senin talihinin çocuğu, bir yiğittir ki kambur felek eldeki yay gibi onun buyruğunun pençesindedir.
[1406] Niteki (AEM): Nite (B)
[1407] Feleğin taş gibi sert ve şaşırtıcı gücünden, yiğitlerin yayları parça parça olmuş.
[1408] Olduġıçün (AEM): Olduġı içün (B)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Sutūn kerd çepp ü ḫam āverd rāst
Fiġān ezdil-i çarḫ-ı Çācī beḫāst[1409]

Çāc Türkistānda bir şehrdür eyü yaylar aña mensūbdur cīm-i ṣānī ʿArabīdür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çunān hem heme şehrhā tā beÇāc
Tu guftī ʿarūsīst bāṭavḳ u tāc[1410]

Çarḫıñ birḳaç maʿnāsı daḫı vardur inşā’allāh āsmān şerḥinde ẕikr **[B50b] [E61b]** olunur **Kemāndān** ṣadaḳdur ki yay ḳoyacaḳ ẓarfdur bu ẓarfıñ iki ism-i basīṭi vardur biri **ḳurbān**dur niteki Hātifī dimiş

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Kemān-ı keyānī ziḳurbān keşīd
[M60a] Ġarīv-i dihādih beKeyvān resīd[1411]

Ve biri **nīm-leng**dür feṭḥ-i lām ile niteki Ferruḫī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün)

Bevaḳt-i kār-zār-ı ḫaṣm u rūz-ı nām u[1412] neng-i tu
Felek dergerden āvīzed şeġā vü nīm-leng-i tu[1413]

Şeġā terkeş maʿnāsınadur keẕā fīRisāleti’ṭ-Ṭūsī ve Baḥri’l-Ġarāyib Luġat-ı Şeh-nāme ṣāḥibi daḫı kemāndān maʿnāsınadur diyüp Şeh-nāme’den bu iki beyti īrād eyledi

[1409] Sol kolunu düzeltti, sağ kolunu büktü (kirişi çekti), Çaç yapımı yaydan bir ses yükseldi.
[1410] O denli gürültülüydü ki şehirler, ta Çac’a kadar. Sen, bu bir düğündür demiştin, taç ve kolye ile.
[1411] O padişahlık yayı kılıfından çıkınca köyden köye yayılan feryatlar, tâ Zuhal’e kadar ulaştı.
[1412] u (EM): - (AB)
[1413] Düşman ile savaştığın vakit, şöhret ve ünün yayıldığı gün, felek sadak ve yay kabını boynuna asar.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Kemānrā bezih kerd ü āmed beceng
Beyefkend ezḫᵛīşten nīm-leng[1414]

Ve lehu[1415]

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Serāperde vü ḥayme vü sāz-ı ceng
Hemān cevşen ü terkeş ü nīm-leng[1416]

Şems-i Faḫrī bu kelimede işābet itmeyüp yay[1417] maʿnāsınadur diyüp bu beyti inşā eyledi

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Beyek tīr pāy-ı felek şel kuned
Eger berguşāyed bekīn nīm-leng[1418]

Kemān-gurūhe ol yaydur ki anıñla fındıḳ gibi yuvalaḳ atılur aşlı iżāfet ile[1419] kesr-i nūn iledür ve **gurūhe** żamm-ı kāf-ı Fārsī ve rā-yı mühmele ile yuvalaḳ maʿnāsınadur muʿarrebi cülāhıḳdur żamm-ı cīm ile ve ol yaya ḳavs-i cülāhıḳ dinür **Ġālūk** u **muhre** daḫı yuvalaḳ maʿnāsınadur niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Ḫᵛāst evvel kemān-gurūhe çu bād
Muhreyī derkemān-gurūhe nihād[1420]

Ṣaydrā muhre derfikend begūş
Āmed eztāb-ı muhre maġz becūş[1421]

[1414] Yayına kiriş taktı ve savaşmaya geldi. Kendi yay kılıfını attı.
[1415] Ve lehu (ABE): Ve lehu Eyżan (M)
[1416] Otağ, çadır ve savaş çalgıları, tıpkı zırh, sadak ve yay kılıfı gibi.
[1417] Yay (ABE): Pāy (M)
[1418] Eğer kin ile yay kutusunu açarsa bir ok ile feleğin ayağını topal eder.
[1419] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)
[1420] Önce misket atan yayını istedi, sonra içine bir misket yerleştirdi.
[1421] Avın kulak tarafına bir misket fırlattı. Misketin gücünden avın beyni dağıldı.

[A50b] Kemān-guhre daḫı[1422] bu maʿnāyadur żamm-ı kāf-ı Fārsī ile[1423] niteki Şems-i Faḫrī buyurur **[E62a]**

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Derkemān-guhre-yi ġulāmāniş
Peyker-i aḫterān buved ġālūk[1424]

Kemān-muhre daḫı[1425] bu maʿnāyadur ve hallāc yayınıñ iki ismi vardur biri **Derūne**dür feṭḥ-i dāl ile niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M60b] Kemān-ı tu kerded derūne bedest
Zibīm-i men ey ḫīm-i cādū-perest[1426]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilâtün)

Bāzūr-ı bāzū-yı tu vaḳt-i kuşād şestet
Ḳavs-i felek beḳuvvet bāşed zih-i derūne[1427]

[B51a] ve biri **Lūrek**dür żamm-ı lām ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile[1428] keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Rengīn-kemān** ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde ilegim şaġmal dinür niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün)

Ḫeyl-i seḥāb ezher ṭaraf rengīn-kemān kerde bekef
Bārān çu tīr berhedef dest-i tuvānā rīḫte[1429]

[1422] Daḫı (AB): Bu daḫı (EM)
[1423] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1424] Yıldızların gövdeleri, onun hizmetçilerinin misket atan yaylarında bir misket oldular.
[1425] Daḫı (AB): Bu daḫı (EM)
[1426] Ey cadılara tapan kişi, senin elindeki yay benim korkumdan dolayı hallaç yayına dönüşür.
[1427] Kolunun gücüyle başparmağın açıldığı vakit, feleğin yayı bu kuvvetten dolayı hallaç yayının kirişi gibi oldu.
[1428] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1429] Bulut ordusu, gökkuşağını her taraftan sarmış; yağmur, güçlü bir elden hedefe atılmış oklar gibi dökülmüş.

Kemān-ı Sām bu daḫı ḳavs-i ḳuzeḥdür Niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Kemterīn ṭāḳ-ı ḥaşmet-i ḫusrev
Derʿuluv çun kemān-ı Sām būd[1430]

Kemān-ı Rustem bu daḫı ḳavs-i ḳuzeḥdür niteki Enverī buyurur

Beyt

(Müstef'ilün/Fe'ûlün/Müstef'ilün/Fe'ûlün)

Āncā ki derzih āred dest-i kemān-ı baḫşeş
Ebr ezḥased beberred zih berkemān-ı Rustem[1431]

Mīġ-ı kemānver bu daḫı o maʿnāyadur inşāʾallāh ebr şerḥinde ẕikr olunur Fārsīde ḳavs-i ḳuzeḥiñ on üç ismi daḫı vardur biri **anṭalīsūn** feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve kesr-i lām ve sīn-i mühmele ile keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs şānī **ṭavḳ-ı bahār**dur[1432] şāliş **āzfendāk**dür medd-i hemze ve sükūn-ı zā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i fā ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile[1433] niteki Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Mīġ çun penbe bād çun neddāf
[E62b] Āzfendāk çun derūne-yi ū[1434]

Ve rābiʿ **tūbe**dür żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve bā-yı ʿArabī ile[1435] ve baʿżılar bā-yı muvaḥḥedeyi[1436] yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ḫāmis **tīrāje**dür kesr-i tā-yı ḳaraşat ve āḫiri zā-yı Fārsī ile[1437] sādis **raḫş**dur[1438] inşāʾallāh [M61a] ḳıṭʿa-yı aḫīrede ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur sābiʿ **sedkīs**dür[1439] iki sīn-i [A51a] mühmele ile

[1430] Hüsrev'in zafer takının en değersiz hali bile gökkuşağı kadar yücedir.
[1431] Bağışlama yayının kirişine el atınca bulut, hasedinden gökkuşağının kirişini koparır.
[1432] Bahārdur (AB): Bahār (EM)
[1433] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1434] Bulutlar pamuk gibi, rüzgâr hallaç, Gökkuşağı da onun hallaç yayı gibidir.
[1435] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1436] Muvaḥḥedeʾi (BEM): Muvaḥḥedeyi (A)
[1437] Fārsī ile (BEM): Fārsīle(A)
[1438] Raḫşdur (AEM): Raḫş (B)
[1439] Sedkīsdür (ABM): Şedkīsdür (E)

ḳandīl vezni üzre ve evveli şīn-i muʿceme ile de mervīdür ve dāl yirine rā-yı mühmele daḫı luġatdur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs niteki[1440] Ebū'l-Müʾeyyed buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Mīġ mānende-yi penbe'st verā bād neddāf
Hest sedkīs-i derūne ki bedān penbe zenend[1441]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beher sālī miṣāl-i dergeheşrā
Felek bu'nmāyed eztimṣāl-i sedkīs[1442]

Ve Niʿmetu'llāh'da feṭḥ-i sīn-i evvel ile meẕkūrdur ṣāmin **servīse** iki sīn-i mühmele ile lākin evveli meftūḥdur ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i vāv ile keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs tāsiʿ **sirīr**dür kesr-i sīn ve iki rā-yı mühmelāt ile keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib ve Mecmaʿi'l-Fürs ʿāşer **kemerẕūn**dur[1443] **[B51b]** feṭḥ-i kāf u mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı ẕāl[1444] ile keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ḥādī ʿaşer **kemer-i Rustem**dür keẕā fīh eyżan ṣānī ʿāşer **kerkem**dür iki kāf-ı meftūḥ ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile niteki Behrāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Felek mer cāmeyīrā māned ezraḳ
Mer ūrā çun ṭırāz-ı ḫūb kerkem[1445]

Ṣāliṣ ʿaşer **nūse**dür żamm-ı mīm ve sīn-i mühmele ile ve nūn yirine kāf ile **kūse** ve sīn-i mühmele yirine şīn-i muʿceme ile **nūşe** de mervīdür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs Firdevsī buyurur

---

[1440] Niteki (BEM): -A
[1441] Bulutlar pamuğa benzer, rüzgar ise hallaca. O hallaç yayı gibi olan gökkuşağıdır ki onunla pamuğu ayırırlar.
[1442] Felek her yıl onun dergâhının misalini gösterir gökkuşağında.
[1443] Kemerẕūndur (EM): Kemerdūndur (AB)
[1444] Ẕāl (BEM): Dāl (A)
[1445] Felek, mavi renkli elbiseye benzer. Gökkuşağı, onun güzel süsü yerindedir.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zibārān u ezberf ü eznūse **[E63a]** şāh

Yekī çerge zed dermiyān-ı du rāh[1446]

Ḫusrevānī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilün)

Ezbād kişt bīnī çun āb mevc mevc

Vez nūse ebr bīnī çun çerġ reng reng[1447]

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Ḫur güneş ü yir zemīn jāle çiy gök āsmān

Yaġmura bārān digil ebr bulut māh ay

Ḫur vāv-ı resmī ile iki ḳısmdur cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı şānī **ḫurden**den fi'l-i emrdür **[M61b]** inşā'allāh maḥallinde şerḥ olunur ḫur ta'ām u yemek ma'nāsına da gelür niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çi nāzī bedībā vü ḫaz u semūr

Çü ḫ^{v}āhed tenet būd ḫur kirm u mūr[1448]

Ve Şeref-nāme'de Ḳasr-ı Ḫavernaḳ **[A51b]** ma'nāsına ve Mecma'ü'l-Fürs'de meze vü ṭa'am ma'nāsına mezkūrdur ḳısm-ı evvel iki ma'nāsı vardur[1449] biri güneş ma'nāsınadur niteki Kemāl-i Ġıyāṯ buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ma'şūḳ-ı men ki reşk-i meh ü ġayret-i ḫurest

Cāneş fedā kunem ki[1450] bedīn pāye derḫurest[1451] [1452]

[1446] Yağmurdan, kardan ve büyük gökkuşağından biri, iki yolun arasına halka şeklinde ağ attı.

[1447] Ekini rüzgardan su gibi dalga dalga; bulutu gökkuşağından dolayı kerkenes gibi rengarenk görürsün.

[1448] Süslü giysilerle, sansar ve samur kürkleriyle ne naz edersin? Zira bir gün tenini kurtlar ve karıncalar yiyecek.

[1449] Vardur (EM): Var (AB)

[1450] ki (EM): -AB

[1451] Ḫurest (AEM): Ḫūst (B)

[1452] Benim âşık olduğum güzel, ayı kıskandırır, güneşi gayrete getirir. Bu yolda canımı ona feda etsem yeridir.

Ş̱ānī̱ her ayıñ on birinci güni ismidür inşāʾallāh māh şerḥinde ẕikr olunur Uḳnūm'da lāyıḳ ve şerīk maʿnāsına da gelür meẕkūrdur ḫafī olmaya ki lāyıḳ maʿnāsına müstaʿmel olan **derḫur**[1453] lafẓıdur yalıñız ḫur müstaʿmel degildür niteki mışrāʿ-ı ş̱ānīdedür ve Niʿmetu'llāh'da maşrıḳ maʿnāsına da mesṭūrdur güneşiñ birḳaç ismi daḫı vardur biri[1454] **Şīd**dür[1455] kesr-i şīn ile Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün)

Derşeb-i dunyā ki maḥcūbest Şīd
Nāẓır-ı Ḥaḳ būd u zū būdeş umīd[1456]

[B52a] Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Cemāl-i dunyī vü dīn Şāh Şeyḫ Ebū İsḥāḳ
Tuyī ki ezdil-i tu nūr burd peyker-i Şīd[1457]

Ve Ādātu'l-Fużalā'da rūşen neyyīr maʿnāsına da **[E63b]** meẕkūrdur **Şīde** hā-yı resmī ile iki maʿnāsı vardur biri at evṣāfındandur inşāʾallāh esb şerḥinde ẕikr olunur ş̱ānī birḳaç kimesneniñ ismidür cümleden Efrāsiyāb oġlıdur Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kucā rāy-ı Pīrān-ı leşker-keşeş
Kucā Şīde-yi Türk-i ḫancer-kuşeş[1458]

Ve bir ḥakīmiñ ismidür ki Behrām-ı Gūr'a itdügi yedi ʿimāret muḳābelesinde Āmul şehrini cāyize aldı Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tā şeved şād Şīde ezBehrām
Şehr-i Āmul beŞīde dād tamām[1459]

[1453] Derḫur (ABE):Ḫur (M)
[1454] Biri (BEM): -A
[1455] Şīddür (ABE): Şīẕdür (M)
[1456] Dünyanın gecesinde güneş mahcup idi. Hakkın nâzırı idi ve ondan ümitvar idi.
[1457] Dünya ve dinin cemali Şah Şeyh Ebu İshak. O sensin ki senin yüreğinden nur alır güneşin vücudu.
[1458] Ordular sevkeden Pîrân Şah nerede? Hançer çeken Türk kumandan Şîde nerede?
[1459] Şîde, Behrâm'dan dolayı şad olsun. Âmul şehrini Şîde'ye tas tamam verdi

Şīdeniñ maʿnāsı ḥüsn ü cemāl ile güneşe **[M62a]** müşābih olan nesnedür Ḫur ile Şīd mecmūʿ-ı mürekkeb olup yine güneş maʿnāsına müstaʿmeldür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Naẓm

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḳurb berenvāʿ bāşed ey peder
Mīzened Ḫurşīd berkuhsār u zer[1460]

Līk ḳurbī hest bāzer Şīdrā
Ki ezān āgah nebāşed bīdrā[1461]

ʿÖrfī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Yek derem vār niyāyed zer-i ḫāliṣ bīrūn
[A52a] Ger żamīreş zer-i Ḫurşīd derāred beʿamel[1462]

Yaʿnī eger memdūḥuñ żamīri zer-i Ḫurşīd'i ʿamele getürüp ġıll u ġışdan ḳāl u muṣaffā iderise bir dirhem miḳdārı Ḫurşīd'den zer-i ḫāliṣ ḥāṣıl olmaz memdūḥuñ żamīri ġıll u ġışdan pāk ve güneşden ziyāde tābnāk olduġuna kināyedür Fārsīde ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp yine müfred maʿnāsına itmek neẓāyiri vardur buzurg-vār gibi niteki ẕikr olundı ve zih-zād gibi ki döl ü döş maʿnāsınadur ve yalıñız zih ü yalıñız zād ol maʿnāyadur inşāʾallāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur ve Zāl-ı Zer gibi ki Rüstem **[E64a]** vālididür yalıñız hem Zāl dinür ve yalıñız hem zer dinür[1463] inşāʾallāh[1464] zer kelimesi ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur vāvsız **Ḫurşīd** daḫı resm olunur **[B52b]** yāyı elife tebdīl idüp **Ḫurşād** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs baʿżılar dimişdür ki **ḫur** aṣlı **ḫure**dür mürekkeb olıcaḳ hā-yı resmī sāḳıṭ oldı ḫure luġat-ı Pehlevīde nūr maʿnāsınadur ṣānī **hūr**dur vāv-ı melfūẓe ile niteki Firdevsī buyurur

[1460] Yakınlığın da çeşitleri vardır ey baba! Güneş dağlık yerlere de altın üzerine de vurur.
[1461] Lakin Güneş'in altına bir yakınlığı vardır ki ondan söğüt ağacının haberi bile olmaz.
[1462] Eğer o, kendisi güneşin sarısını da çıkarsa bir dirhem bile halis altın gelmez.
[1463] İnşāʾallāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur ve Zāl-ı zer gibi ki Rüstem vālididür yalıñız hem Zāl dinür ve yalıñız hem zer dinür (AEM): -B
[1464] İnşāʾallāh (BEM): İnşāʾallāhu teʿālā (A)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ḫudāvend-i māh u ḫudāvend-i hūr
Ḫudāvend-i pīl ü ḫudāvend-i mūr[1465]

Saʿdī de buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Nūr-ı gītī-furūz-ı çeşme-yi hūr
Zişt bāşed [M62b]beçeşm-i mūşek-i kūr[1466]

Ādātu’l-Fużalā’da meşṭurdur ki hūr bir yıldızdur ki biñ yılda bir kerre ṭulūʿ ider ve Niʿmetu’llāh bunda ġarāyib īrād[1467] eyledi dimişdür ki hūr ḳuyı būġından ṭuncuḳmaḳ u ṭūmān u sürḫ ü ay u güneş maʿnāsınadur ṣāliş **mihr**dür inşā’allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur rābiʿ **āftāb**dur Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

ʿUmr berfest ü āftāb-ı Temūz
Endekī māND u ḫᵛāce ġırre henūz[1468]

Aṣlı **āb-tāb**dur yaʿnī ṣu ḳızdırıcı āb ile tābdan mürekkeb vaṣf-ı terkībīdür fā bā’dan munḳalibdür āb bi’ṭ-ṭabiʿ [A52b] bārid ḥarāreti ʿārıż ve hevā bi’l-ʿaks olmaġıla ābıñ ḳızması[1469] güneşe nisbet olunup hevāya nisbet olmadı keẕā fī’d-Deḳāyıḳ ve aṣlı **āfet-i āb** ʿArabī ve Fārsīden mürekkeb olup ābı taḥlīl ü ifnā itmek ile[1470] tesmiye olunması baʿīddür **Āftāb-gāh** güneşlü olan yirdür ki ḳışda otururlar Türkīde çoğac dinür **Āftāb-gerdek** Türkīde ʿaceb keler didikleri cānverdür ki ʿArabīde ismi ḥirbā’ ve künyesi ümmi ḥubeyndür **Āftāb-gerd** muṣaġġarıdur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs **Āftāb-perest** bu daḫı ḥirba’ maʿnāsınadur ve meşhūr olan küffār-ı ḫāksārdur ki [E64b] güneşe ṭapar niteki ʿÖrfī buyurur

---

[1465] Ayın ilahı ve güneşin ilahı; filin ilahı ve karıncanın ilahı.
[1466] Güneş pınarının evreni aydınlatan nuru, kör köstebeğin gözüne çirkin görünür.
[1467] Īrād (AB): -EM
[1468] Ömür, Temmuz güneşinin altında kar gibidir, az kalmıştır; fakat efendi farkında değildir henüz.
[1469] Ḳızması (BEM): Ḳızmışı (A)
[1470] İtmek ile (BEM): İtmekle (A)

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ezān zemān ki fetādeş naẓar beşemse-yi ū
Şud āftāb-perest āftāb-ı ḥirbaʾvār[1471]

Ve bir gül maʿnāsına da gelür ki güneş ne semte māyil olursa māyil olur bunuñ ism-i basīṭi **Vertāc**dur fetḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele **[B53a]** ve tā-yı ḳaraşat ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile ve Mecmaʿü'l-Fürs'de vāv yirine dāl daḫı meẕkūrdur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü vertāc **[M63a]** gerdeş derāyīd zūd
Beher sū berārīd ezkāh dūd[1472]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Cem-ḳadr-i "Celālu'l-Ḥaḳḳ ve'd-dīn"[1473] ki saʿādet
Ezmihr buved bāū hemçun ḫūr u vertāc[1474]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de Şeref-nāme'den menḳūldür ki vertāc bir güldür ki ṣuda biter ve yapraḳları dāyimā güneşe meyl ider buña nīlūfer daḫı dinür diyüp Manṣūr-ı Şīrāzī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Kuşād dīde-yi bahār sitāre çun nergīs
Derāb-ı reft gül-i āftāb çun vertāc[1475]

Ve baʿżılar didi ki vertāc ebemgümecidür ki ʿArabīde ḫubāzā ve Fārsīde penīrek dinür Ḥalīmī ancaḳ bu maʿnāyı ẕikr itmişdür ve Cāmiʿ'de vü Niʿmetu'llāh'da güneyik çiçegi ve ulu vü buzurg maʿnāsına da meẕkūrdur **Āftābe** baḳır ibrīḳ ü miṭhare maʿnāsınadur

[1471] Güneş gibi yüzüne baktığından beri, güneşe tapan hirba (keler) gibi oldu.
[1472] Günebakan çiçeği gibi dönün ve her taraftan saman dumanı çıkarın.
[1473] Esterābādī, *Bezm u Rezm* adlı eserinde Mevlānā Celālüddīn Rūmī'yi "Hüdâvendigâr kutbü'-l-ʿârifîn sultânü'l-muhakkıkîn Mevlânâ Celâlü'l-Hakk ve'd-dîn" diye zikreder. (Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, Hz., Kilisli Rifʿat Bey, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 337.)
[1474] Mevlānā Celālüddīn Rūmī ki Cem gibi değerlidir. Mutluluk, onun sevgisiyle ayçiçeğinin güneşi takip ettiği gibi onu takip etmektedir.
[1475] Yıldız, bahar gözünü nergis gibi açmış, güneşin çiçeği nilüfer gibi suya gitmiş.

Türkīde matara didikleri miṭhare lafẓından muḥarrefdür ʿAcemde ibrīḳ lūlesi uzun yatıḳ bardaḳ gibidür [A53a] niteki bir şāʿir birisiniñ hicvinde dimişdür

Şiʿr

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Mollā Çelebī ki ṭabl-ı pür velveleyī
Yek ḫar gele nīstī tu ṣad ḫar geleyī[1476]

Bīnī vü şikem ferāḫ u[1477] gerden kutāh
Gīdī meger āftābe-yi mezbeleyī[1478]

Ḫāmis ḳubāsdur żamm-ı ḳāf ve bā-yı ʿArabī [E65a] ve sīn-i mühmele ile keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanĀdāti'l-Fużalā sādis lābdur lākin luġat-ı Rūmdur uşṭurlāb mīzān-ı Şems maʿnāsına bir āletdür elifi ḥaẕf olup şuṭurlāb daḫı dinür ve baʿżılar didi ki lāb ʿalem-i şaḫṣdur[1479] ve bu ḳavle ẕāhib olanlar daḫı taʿyīn-i iḫtilāf itmişlerdür niteki Mīr Ḫusrev Sikender-nāme'de bu iḫtilāfı naḳl [M63b] itmişdür

Şiʿr[1480]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çü herkes miṣālī ziher bāb sāḫt
Arisṭō-yı dānā ṣuṭurlāb sāḫt[1481]

BeYunānī uṣṭur terāzū būd
Ki dersikke-yi ʿadlsāz ū būd[1482]

Ve ger maʿniyem bāzpursī zilāb
Buved hem beguftār-ı Rūm āftāb[1483]

[1476] Molla Çelebi, çok gürültülü bir davul gibisin. Bir hergele değil, yüz hergelesin.
[1477] u (EM): -AB
[1478] Burnun ve karnın geniş, boynun kısa. Bre deyyus, sen tuvalet ibriğisin.
[1479] Şaḫṣdur (A): Şaḫṣ (BEM)
[1480] Şiʿr (AB): Beyt (EM)
[1481] Herkes her konuda bir misal getirdi, bilge Aristo ise usturlab yaptı.
[1482] Yunancada ustur, terazidir. Ki o adaletle muamele edenlerin sikkesinde bulunur.
[1483] Eğer lābın anlamını benden soracak olursan, Rum dilinde güneş demektir.

Çü īn nāmhā şūd bepeyvend rāst
Beterkīb-i mevzūn ṣuṭurlāb ḫāst[1484]

Pes ankū murād-ı ṣuṭurlāb cust
Terāzū-yı Ḫurşīd bāşed durust[1485]

[B53b] Diger kār-dānān derīn dāverī
Du güne numūdend nām-āverī[1486]

Yekī guft Lābest nām-ı ḥakīm
Ki ū sāḫt īn peyker-i mustaḳīm[1487]

Egerçi berİskender endāḫtend
Velī pīş ezİskendereş sāḫtend[1488]

Diger guft lābī keş īn nūr būd
Arisṭō-yı ferzānerā pūr būd[1489]

Diger guft dīdem betārīḫ-i ʿām
Ki bud pūr-ı İdrīsrā Lāb-nām[1490]

Şullāb daḫı ṣuṭurlābda luġatdur niteki Esedī buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mefâ'îlün)

Beguft īn u şullāb berdāşte
Berdīdebān dīde begümāşte[1491]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs sābiʿ **kulīçe**dür żamm-ı kāf ile niteki Niẓāmī buyurur

[1484] Bu isimler dosdoğru birleştiğinde, vezinli bir şekilde bir araya gelip suturlāb oldu.
[1485] Bundan böyle kim usturlāb ile ne kastedildiğini merak ederse en doğrusu güneş terazisi denmesidir.
[1486] Bu konuda bilginler, iki çeşit isim koymayı seçtiler.
[1487] Biri, Lâb'dır ki bu düzgün cihazı yapan bilgenin adıdır.
[1488] Gerçi İskender'e atıfta bulunurlar; ancak İskender'den önce icat edilmiştir.
[1489] Bir diğeri dedi "Lāb, güzel bir nur idi, bilge Aristo'ya bir oğul idi".
[1490] Bir diğeri de "Genel tarihte gördüm ki İdris peygamberin Lāb adında bir oğlu var." dedi.
[1491] Biri, usturlabın gözlem evinde gözlem yapmakla görevli kimseler için koruma altına alındığını söyledi.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Şeb-āngeh benāniyyet nāred beyād
Kulīçe begerdūn dehed bāmdād[1492]

Aşlda kulīçe bir nevʿ yaġlı etmekdür niteki yine[1493] Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

[A53b] Ne ān ṭıflem ki ezşīrīn-zebānī
Beḥelvāyī kulīçe’m rāstānī[1494]

İstiʿare ṭarīḳı ile[1495] güneşe ıṭlāḳ olunmuşdur [E65b] şāmin **zāhid-i kūh**dur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs ẓāhiren kināye ṭarīḳı iledür [1496] Ḫāḳānī buyurur

Şiʿr[1497]

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Sāḳī ezḳīfāl-i ḫum mīrend ḫūn
Ṭāşt-ı zerrīn z’āsmān bīrūn futād[1498]

Zāhid-i kūh āstīnī berfeşāned
Zū kilīd-i ḫumsitān bīrūn futād[1499]

[M64a] Tāsīʿ **ḳatre-yi duzd**dur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs eyżan bu daḫı kināye ṭarīḳı iledür[1500] ḳaṭre bunda ʿArabīdür ṭamla maʿnāsına ʿaşer **kaʿbe-yi cihān-gerd**dür keẕā fīh eyżan ḥadī ʿaşer **murġ**dur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fa’lün)

Tu dehī ṣubḥrā şeb efrūzī
Rūzrā murġ u murġrā rūzī[1501]

[1492] Gece vakti niyet etme, aklından geçirme. Gökteki güneş sabahleyin doğacaktır nasıl olsa.
[1493] Yine (AB): -ME
[1494] Ne tatlı dille kandırılabilecek bir çocuğum ne de helva ve yağlı ekmekle.
[1495] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[1496] Ṭarīḳı iledür (BEM): Ṭarīḳıyledür (A)
[1497] Şiʿr (B): Beyt (AEM)
[1498] Sāki, adeta küpün atardamarından kan çıkarır. Gökteki altın leğen dışarı çıkar.
[1499] Güneş elbisesinin kolunu savurdu. Ondan meyhanenin anahtarı düştü.
[1500] Ṭarīḳı iledür (BEM): Ṭarīḳıyledür (A)
[1501] Sen gündüzü verdin, gecenin ardından. Gündüze güneşi ve güneşe de azığını verdin.

Keẕā fīLuġat-ı Mirzā İbrāhīm **Zemīn** āsmān muḳābili olan yirdür zem ile yā ve nūndan mürekkebdür zem feṭḥ-i zā ile burūdet ü ṣovuḳluḳ maʿnāsınadur ve yā-yı ḫafīfe ḥarf-i nisbetdür egerçi ʿArabīde daḫı yā nisbet içündür ammā müşeddededür ve nūn teʾkīd-i nisbet içündür ilḥāḳı vü ḥaẕfı semāʿa mevḳūfdur arża ṭabīʿatı bārid olduġundan[1502] ötri[1503] nisbet idüp zemīn dinilmişdür **zemī** nūnsuz daḫı[1504] mesmūʿdur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mefâʾîlün/Mefâʾîlün/Feʾûlün)

Zieyvān tā beeyvān kʾādemī reft

Heme berāsmān ne berzemī reft[1505]

[B54a] Keẕā fīʾd-Deḳāyıḳ zem bu maʿnāya vārid olduġuna bir kitābda muṭṭaliʿ olmadım eyü istinbāṭdur liʾllāhi derru ḳāʾilihi Zemistānʾda olan nūn[1506] daḫı bu maʿnāyadur inşāʾallāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur arżiñ evṣāf-ı muḫtelifesi olup envāʿını bunda ẕikr itmek münāsib göründi **Turs** żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā ile ol ḳatı yirdür ki külüng ü ḳazma aña teʾsīr itmeye keẕā fīʾl-Uḳnūm ve Niʿmetiʾllāh ve Mecmaʿiʾl-Fürs Niẓāmī **[E66a]** buyurur

Beyt

(Feʾûlün/Feʾûlün/Feʾûlün/Feʾûl)

Ber ü sīne eş hemçu pūlād u turs

Ḥadīṣ-i tenū mendī ān ḫud mepurs[1507]

[A54a] Terbun feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile[1508] bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿiʾl-Fürs **Dek** feṭḥ-i dāl ve kāf-ı ʿArabī ile[1509] **[M64b]** bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur Enverī buyurur

Beyt

(Fâʾilâtün/Fâʾilâtün/Fâʾilâtün/Fâʾilün)

Ger beYezdān iḳtidā kerdest sulṭān vācibest

Şāh-ı vālā bernehed çun ḫaḳ nikū kerdest dek[1510]

[1502] Olduġundan (BEM): Oldıġından (A)
[1503] Ötri (ABE): Ötüri (M)
[1504] Daḫı (BEM): -A
[1505] Âdemoğlu eyvandan eyvana gitti. Herkes ne gökyüzü ve ne de yeryüzünde gitti
[1506] Nūn (EM): - AB
[1507] Göğsü ve sinesi, sert yer ve çelik gibidir. Onun güçlü oluşunu kendinden sorma.
[1508] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1509] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1510] Eğer sultan, Yezdan'a iktida ederse ona itaat vaciptir. Yüce Padişah hakkı yerleştirirse yeryüzünü güzelleştirmiş olur.

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs eyżan **Rādad** rā-yı mühmele[1511] ve iki dāl ile ol otlu yirdür ki ṣarp olup inişi vü yokuşı ola niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Fesīle berādad hemīdāştī
Şeb ü rūz derdeşt neguẕāştī[1512]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs eyżan **Daġ** fetḥ-i dāl-i mühmele ve ġayn-ı muʿceme ile ol yirdür ki üzerinde ot bitmemiş ola teşbīhen kel başa ḳıl olmamağın **daġ-ser** dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs eyżan **Zerāġeng** fetḥ-i zā-yı ʿArabī ve rā-yı mühmele ve fetḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı Fārsī ile[1513] ḳumlu yirdür keẕā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī ve Baḥri'l-Ġarāyib ve'l-Cāmiʿ ve Mecmaʿi'l-Fürs ammā Luġat-ı Şeh-nāme'de vü Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da zemīn-i saḫt u duruşt maʿnāsına mesṭūrdur ʿAscedī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Zemīn-i zerāġeng u rāh derāzeş[1514]
Heme senglāḫ u heme şūre yekser[1515]

Taḫfīfen kāf ḥāẕf[1516] olunup **zerāġen** daḫı dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zemīn-i zerāġen çu saḫtī beseng
Ne ārām-ı şīr ü ne cāy-ı peleng[1517]

Kerder fetḥ-i kāf-ı ʿArabī[1518] ve iki rā-yı mühmele ile puşte puşte olan yirdür **[B54b]** ve ṭaġ etegi vü dere maʿnāsınadur ʿUnṣurī buyurur

---

[1511] Mühmele (BEM): Mühmele ile (A)
[1512] Sarp yerlerde yetişen yılkı atlarına sahip olmana rağmen gece ve gündüz çölü geçemedin.
[1513] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1514] Derāzeş (EM): Derāreş (AB)
[1515] Sert zemini ve uzun yolu hep taşlık ve her yer çorak.
[1516] Ḥāẕf (ABE): -M
[1517] Zemin bir taş kadar sert ve engebeli. Ne aslanın ne de kaplanın yeri rahat değil.
[1518] ʿArabī (BEM): ʿArabīle (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Derşām gird-i **[E66b]** leşkereş er bi'ngerī hemī
Bīnī ʿalem ʿalem-i tu beher deşt ü kerderī[1519]

Ebū'l-Ferec-i Rūnī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ziıżṭırāb u hezīmet demī neyāsāyend
Nehīb yāfte derkūh u kerder ü āteş[1520] [1521]

Mecmaʿü'l-Fürs'de **Kevder** kāfdan şoñra vāv ile de mervīdür **Kevīr** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile[1522] şūre-zemīn yaʿnī çoraḳ yirdür **[M65a]** niteki Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beyābānī ezvey remān dīv ü şīr
Heme ḫāre vü ḫāk şaḫḫ u kevīr[1523]

Kinderūş sinderūs vezni üzre evveli kāf-ı ʿArabīdür ve āḫiri şīn-i **[A54b]** muʿcemedür ṭaşlu ve puşte puşte olan yirdür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Berāhī ki bud kinderūş u dırāz
Beşud bāsipeh dernişīb u fırāz[1524]

Kevre feth-i kāf-ı ʿArabī ile[1525] seyl ḳazduġı[1526] yirdür Şems-i Faḫrī buyurur

---

[1519] Akşam vakti ordu çevresine eğer bakıversen her ovada ve derede bayrak olarak senin bayrağını görürsün.

[1520] Ebū'l-Ferec-i Rūnī daḫı buyurur

Beyt

Ziıżṭırāb u hezīmet demī neyāsāyend
Nehīb yāfte derkūh u kerder ü āteş (EM): - AB

[1521] Istırabtan ve yenilgiden dolayı bir an rahat etmediler. Korku ve ateş, dağları ve dereleri sarmıştı.

[1522] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)

[1523] Dev ve aslanların ürküp kaçtığı bir sahra; her yer sert taş ve toprakla, doruklarla, çorak arazilerle kaplı.

[1524] Taşlı ve uzun bir yolda ordu, dere tepe gitti.

[1525] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)

[1526] Ḳazduġı (BEM): Ḳazdığı(A)

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Bād-ı bāḳī hemīşe tā bāşed
Kūh u deryā vü kerder ü kevre[1527]

Jāle zā-yı Fārsī ile[1528] dört maʿnāsı vardur biri ḳaṭre vü ṭamladur gerekse gökden yaġan çiy ü şebnem olsun niteki Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Bād-ı bahār mīvezed ezbūstān-ı şāh
Vez jāle bāde derḳadeḥ-i lāle mīreved[1529]

Gerekse gözyaşı olsun niteki[1530] Selmān buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Sehī serv ezdu-nergis jāle engīḫt
Gül-ābī çend berberg-i semen rīḫt[1531]

Ş̱ānī ḳıraġu maʿnāsınadur ki ʿArabīde celīd dinür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Heme şārşān zārī vü nāle geşt
Beçeşm enderūn āb çun jāle geşt[1532]

Ẓahīr-i Fāryābī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Cevāhirī ki bemedḥ-i tu naẓm mīkerdem
Seḫāt berdil-i men serd kerd çun jāle[1533]

[1527] Dağ, deniz, tepe ve dere olduğu sürece o hep bâkî kalsın.
[1528] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1529] Bahar rüzgârı şahın bahçesinden esiyor. Ve çiy (jale) şarabı lale kadehine doluyor.
[1530] Niteki (BEM): -A
[1531] Düzgün boylu servi iki nergisin üstüne gözyaşı sıçrattı. Yaseminin yapraklarına biraz gül suyu döktü.
[1532] Onların bütün şarıltıları ağlamayla inlemeyle, gözlerindeki yaşlar ise kırağıya döndü.
[1533] Senin methinde olan cevherleri nazmederken, senin cömertliğin kırağı gibi gönlümü serinletti.

Leşk daḫı feṯḥ-i lām ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve āḫiri kāf-ı **[E67a]** ʿArabī ile[1534] ḳıraġu vü celīd maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs şāliş ṭolu maʿnāsınadur ki gökden yaġar rābiʿ ol ṭulum maʿnāsınadur ki üfürüp anıñla şuda yüzerler nāẓım bu maʿnāyı yigirminci[1535] ḳıṭʿada ẕikr itmişdür Şems-i Faḫrī bu iki maʿnāyı ẕikr idüp naẓm itmişdür

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ebr eger feyż-i dest-i ū yābest
Der hevā çun guher **[M65b]** şeved jāle[1536]

Tā ġulāmān-ı ū şenāv kunend
Peyker-i āsmān şeved jāle[1537]

Maʿnā-yı evveliñ iki ismi daḫı vardur biri **Efşek**dür caʿfer vezni üzre **[B55a]** fā vü şīn-i muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile[1538] keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve biri **Beşg**dür feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve kāf-ı Fārsī ile[1539] niteki Ḫusrevānī[1540] buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Eznesīm-i riyāż-ı devlet-i tu
Berruḫ-ı gül dür-i şemīn şud beşg[1541]

Ve żamm-ı bā ile olursa ḳıvırcıḳ ṣaç maʿnāsınadur **[A55a]** keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib ve Mecmaʿi'l-Fürs eyżan **Āsmān** iki maʿnāsı vardur biri Fars[1542] aylarınıñ yigirmi[1543] yedinci günidür inşāʾallāh bu mıṣraʿdan ṣoñra gelür ve biri gök maʿnāsınadur ki ʿArabīde felek ü semā[1544] dinür Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Āsmān bār-ı emānet netuvānist keşīd
Ḳurʿa-yı kār benām-ı men-i dīvāne zedend[1545]

[1534] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1535] Yigirminci (AEM): İgirminci (B)
[1536] Eğer bulut onun elinden feyz alsa havada kırağı, mücevher gibi olurdu.
[1537] Onun gulamları süzülerek yüzebilsinler diye gökyüzü, adeta bir tuluma dönüşür.
[1538] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1539] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1540] Ḫusrevānī (BEM): Mīr Ḫusrev (A)
[1541] Senin devletinin bahçelerinden esen rüzgârdan dolayı gül yanağında kırağı inci tanesi oldu.
[1542] Fars (ABE): -A
[1543] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[1544] Felek ü semā (EM): Semā felek (AB)
[1545] Gökler emanet yükünü çekemeyince kura çektiler. Kurada ben delinin adını çıkardılar.

Aṣlı ās ile māndan mürekkebdür **ās** degirmen maʿnāsınadur inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı şāniyede şerḥ olunur ve **mān** mānistenden meʾḫūẕdur mānend maʿnāsına **mānisten** beñzemek maʿnāsınadur maʿnā-yı terkībīsi degirmene beñzeyici dimekdür[1546] degirmene müşābih olmaġın āsmān dinildi niteki semāya çarḫ dinilmişdür çarḫ aṣlda çıḳrıḳdur ki çulhā vü ġayrısı istiʿmāl ider teşbīhen feleke ıṭlāḳ olunmuşdur **gerdūn [E67b]** daḫı böyledür aṣlda ḳañlı vü ʿaraba maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dıraḫtī ki eknūn giriftest pāy
Benīrū-yı şaḫṣī berāyed zicāy[1547]

Ve ger hemçunān rūzgārī hilī
Begerdūneş ezbīḫ bernek'silī[1548]

Teşbīhen feleke daḫı ıṭlāḳ olunmuşdur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[M66a] Mā turā vü cumle işkārān turā
Pāy bergerdūn-ı heftum nih berā[1549]

Enverī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Mevkibī k'ezferr-i ū Firdevs-i dīger şud zemīn
Merkebī k'ezgerd-i ū gerdūn-ı dīger şud eşīr[1550]

Āsmānıñ ism-i basīṭi **sipihr**dür niteki şāʿir dimiş

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Gufte ḥişār-ı nev-i ūrā sipihr
K'ey felek-i nev bekuhendār-ı mihr[1551]

[1546] Degirmene beñzeyici dimekdür (AB): -EM
[1547] Daha yeni toprağa kök salmış olan bir ağaç, bir kişinin gücüyle yerinden sökülebilir.
[1548] Ve böylece eğer, bir zaman bırakırsan arabayla bile kökünden sökemezsin.
[1549] Biz seniniz ve cümle avlar da senindir. Artık yedinci kat göğün üstüne ayak bas, yukarıya gel.
[1550] Öyle bir kafile ki onun heybet ve şevketinden, yeryüzü ikinci bir cennet oldu. Öyle bir katar ki onun çıkardığı tozdan, ateş küre başka bir gök tabakası oldu.
[1551] Felek, onun yeni bir hisarına demiş ki ey eski güneşi barındıran yeni gök!

Āsmān ṭoḳuzdur niteki tafṣīli māhda gelür Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Rāy-ı tu bermuḥīṭ-i felek ḫayme zed çunānk
Gūyī ki āftāb-ı du yā āsmān-ı dehest[1552]

[B55b] **Gerezmān** daḫı āsmān yā ʿarş maʿnāsınadur inşāʾallāh maḥallinde şerḥ olunur **Āsmāne** ṭamıñ iç yüzidür ki ʿArabīde saḳf u ʿarş u semāʾ dinür Enverī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ezāsmāne-yi eyvān-ı Kisrā ender mulk
Turā refīʿterest āstāne-yi dergāh[1553]

Ve liġayrihi[1554]

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tā hemī āsmān tuvān dīden
Āsmān bīn ü āsmāne mubīn[1555]

[A55b] Āsmāndan ve nisbet-i lāzımeye delālet iden hā-yı taḫṣīṣiyyeden mürekkebdür nisbetden murād müşābehetdür **Saḳf**ıñ dört ism-i basīṭi vardur biri **versīc**dür feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i sīn-i mühmele[1556] ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt[1557]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bebīn ki ḳubbe-yi taʿẓīm-i ū kucā bāşed
Ki hest Keyvān ṣad-pāye zīreş ezversīc[1558]

Ṣānī **āşkūb**dur **[E68a]** medd-i hemze ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile[1559] Ezraḳī buyurur

---

[1552] Senin tedbirin, feleğin muhiti üzerine çadır örter. Ki sanki güneş iki veya âsuman on tanedir
[1553] Ülkede senin dergahının eşiği, Kisrâ'nın eyvanının tavanından daha yücedir.
[1554] Ve liġayrihi (BEM): -A
[1555] Gökyüzünün tamamını görmek mümkün oldu. Gökyüzünü gör ama tavanı görme.
[1556] Sīn-i mühmele (AEM): Şīn-ı mühmele (B)
[1557] Beytin ikinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.
[1558] Bak ki onun azamet kubbesi nerede! Zühal yıldızı, o kubbenin yüz derece altındadır.
[1559] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Bād enderū[1560] vezīde zipehnā-yı āşkūb
Ebr enderū guẕeşte zibālā-yı Ḳayrevān[1561]

Taḫfīfen āḫirin ḥāẕf idüp **āşkū** daḫı dinür niteki Ḫuvācā buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[M66b] Īn çār ṭāḳ şeş-der-i sust-āşkū-yı çarḫ
Yek tābḫāne ezḥarem-i kibriyā-yı ūst[1562]

Ḳaṣr-ı hemze ile de luġatdur niteki[1563] Āẕerī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ey ḳubbe-yi beytu'l-ḥaremet ʿālem-i şeşder
Vey sudde-yi ḫāk-i deret eyvān-ı nuh eşkū[1564]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs Ḥalīmī āşkūy evüñ yā diregüñ üzerinde yapılmış köşk ü çārṭāḳ[1565] maʿnāsınadur diyüp bu beyti īrād eyledi

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tuyī ki ezġuref-i āşkūy-ı ṭārem-i çarḫ
Nuzūl yāft beeyvān-ı cedd-i tu tenzīl[1566]

Ḫafī olmaya ki Mecmaʿü'l-Fürs'üñ didügine münāsibdür şāliş **Şiteft**dür kesr-i şīn-i muʿceme ve feṯḥ ile de mervīdür feṯḥ-i tā-yı ḳaraşat-ı ūlā ve sükūn-ı fā iledür āsmāne maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs rābiʿ **Kerek**dür kāfeyn-i ʿArabī ve rā-yı mühmele

[1560] Enderū (EM): Ender (AB)
[1561] Rüzgâr geniş tavanın içinde esmekte, bulutlar Kayrevan'ın üzerinden geçivermekte.
[1562] Dört kubbeli, altı kapılı bu kararsız felek, onun harem-i kibriyâsında bir hamamdır ancak.
[1563] Niteki (BEM): -A
[1564] Ey altı kapılı âlem, kutlu evinin kubbesi olan! Ey dokuz katlı gök kubbes eyvanın eşiğinin toprağı olan!
[1565] Çār-ṭāḳ (EM): Çārdāḳ (AB)
[1566] Sen o kimsesin ki Kur'ân, gök kubbeli köşkün yüce odalarından ceddinin eyvanına indi.

ile meʿa fetḥateyn luġat-ı Buḫārā'da saḳf-ı ḫānedür keẕā fīh-eyżan **Āsmān-vere** fetḥ-i vāv ve rā-yı mühmele ile keh-keşān aʿnī ḥācılar yolı maʿnāsınadur keẕā fīh-eyżan **Bārān** bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur yaġmur maʿnāsınadur Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[B56a] Eger bārān bekūhistān nebāred
Besālī Dicle kerded ḫuşk rūdī[1567]

Bārīdenden meʾḫūẕ ism-i cinsdür cemīʿ āsmāndan yaġana[1568] şāmildür **Bārānī** yaġmurda baş üzre olan külāhdur Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

[A56a] Tā çi ebrīst kemānşān ki **[E68b]** çu bārān bāred
Āsmān berser-i Ḫurşīd keşed bārānī[1569]

Hātifī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Keşīdend ezān tīr-bārān beser
Kulehhā-yı bārānī ezḫūd-ı zer[1570]

Ebr bulut maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ġaym** u **seḥāb** dinür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ebr eger āb-ı zindegī bāred
Hergiz ezşāḫ-ı bīd berneḫurī[1571]

Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā **[M67a]** vü Ādātu'l-Fużalā vü Şeref-nāme'de ebr merd maʿnāsına da gelür ki Türkīde er ü ʿArabīde recul dinür diyüp Niẓāmī'niñ bu beyti ile istişhād olundı

[1567] Eğer dağlara yağmur yağmazsa o yıl Dicle nehri, kuru bir nehre dönüşür.
[1568] Cemīʿ āsmāndan yaġana (BEM): Āsmāndan yaġanıñ cemīʿine (A)
[1569] Onların yayları nasıl bir buluttur ki yağmur (gibi ok) yağdırınca gök, hemen güneşin üstüne yağmurluk çeker.
[1570] Ok yağmuruna karşı başlarına altın miğferden yağmurluklar çekerler.
[1571] Bulut ab-ı hayat yağdırsa bile söğüt dalından asla (meyve) yenilmez.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ezān ebr-i ʿāṣī çunīn rīzem āb
Ki nāred diger dest derāftāb[1572]

Mīġ bu daḫı bulut maʿnāsınadur Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zen çu mīġest ü merd māh buved
Merdrā tīregī çu māh buved[1573]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemī ḫurd bercān-ı Rūmī dirīġ
Begerdeş derāmed çu bārende mīġ[1574]

Mīġ-ı kemānver ḳavs-i ḳuzeḥdür Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün)

Ān mīġ-ı kemānverest peykānet
K'ander ser-i üst fiʿl-i ṭūfānī[1575]

Memdūḥuñ yayını ḳavs-i ḳuzeḥe ve oḳunı ebre teşbīh itdi bu iki cemʿ olduḳda ṭūfān-ı belā yaġması muḳarrerdür **Māh** taḫfīfen elifi ḥaẕf olup[1576] **Meh** daḫı dinür üç maʿnāsı vardur biri her ayıñ on ikinci günidür niteki inşāʾallāh ʿanḳarīb gelür ṣānī nücūm-ı sebʿa-yı seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur yedisiniñ ismini Ebū Naṣr Ferāhī Nişābu'ṣ-Ṣıbyān'da bir beytde cemʿ idüp didi

[1572] Bu asi kişiden öyle bir su çıkarayım ki Güneşe bir daha el uzatamasın.
[1573] Kadın bulut gibidir, erkekse ay. Ay gibi erkeğin üzerine (buluttan) gölge düşer.
[1574] Rumi'nin canına hayıflanıyordu. Onun toprağına yağmur yüklü bulut gibi (gözyaşı) döktü.
[1575] O gök kuşağıdır. Onun ucundaki ise tufan gibi etkili olan okundur.
[1576] Olup (BEM): İdüp (A)

Naẓm

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün)

Kevākib Meh ü Tīr ü Nāhīd rādān
Çu Ḫurşīd ü Behrām u Bercīs ü Keyvān[1577]

Esāmī-yi ʿArabiyyesin daḫı bir beytde o tertīb ile cemʿ itdi **[E69a]**

Beyt

(Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Ḳamerest ü ʿUṭārid ü Zuhre
Şems ü Mirriḫ ü Muşterī vü Zuḥal[1578]

[B56b] Nāẓım bu manẓūmede baʿżısını ẕikr itmişdür bu yıldızlarıñ her birisi bir felekde olur Ḳamer semā-yı Dünyā’da olur ve ʿUṭārid ikinci felekde olur ve buncalayın **[M67b]** tā Zuḥal’e dek ki yedinci felekde olur **[A56b]** ve Zuḥal feleginin māfevḳı felek-i ṣevābitdür yıldızları sākindür ḥareket itmez ve aña felekü’l-burūc u mınṭaḳatu’l-burūc daḫı dinür ve felek-i ṯābitiñ māfevḳı felekü’l-eflākdür ki felek-i aʿẓām u felek-i aṭlas daḫı dinür Enverī bu beytinde[1579] ṭoḳuz eflāke vü yedi yıldıza işāret itmişdür

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Pāsbān serāy-ı ḳadr tuvāned
Nuh felek çār-ṭabʿ u heft-aḫter[1580]

Ve **çār-ṭabʿ**dan murādı çār ʿanāṣırdur ki arż u mā vü hevā vü nārdur bu ḳıṭʿada yedisin hicv ile ẕikr eyledi

Ḳıṭʿa

(Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Heft mudbir mudebbir-i felekend
Çun ecel cumle kāṭıʿān-ı umīd[1581]

Ḳamer-i Ḳaltabān u Tīr-i du-rūy
Ki zened bersiyeh zicenb-i sefīd[1582]

[1577] Bil ki Güneş, Behram, Bercis ve Keyvān gibi Meh, Tīr ve Nāhid de yıldızlardır.
[1578] Ḳamer, ʿUṭārid, Zühre, Şems, Mirriḫ, Müşterī ve Zuḥal.
[1579] Beytinde (EM): Beytde (AB)
[1580] Yücelik sarayının muhafızları güçlüdür. Onlar dokuz felek, dört unsur ve yedi yıldızdır.
[1581] Bu yedi, uğursuz feleğin müşavirleridir. Ecel ise bütün ümitleri kesmektedir.
[1582] Kamer hilecidir, Tīr iki yüzlüdür ki beyaz tarafından siyaha çalar.

Āftābī ki gereş dest dehed
Tīġ bīrūn burd zisāye-yi bīd[1583]

Şerḥ ān-digerān diger ne dehem
Ki furūdend ü kihter ezḪurşīd[1584]

Tīz Keyvān beseblet-i Bercīs
Kīr-i Behrām derkus-ı Nāhīd[1585]

Ve bir kimseniñ hicvinde daḫı[1586] bu rubāʿīde cemʿ eyledi

Rubāʿī
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Ey naḥs çu Mirriḫ u Zuḥal bīgeh ü gāh
Çun Zuhre ġer ü çu Muşterī ġerre becāh
Çun Tīr munāfıḳ ne sefīd ü ne siyāh
Ġammāz çu Āftāb u nemmām çu Māh[1587]

Ve evvelki yıldızıñ bir ismi daḫı vardur **Māng'**dur sükūn-ı nūn ile keẕā fīĀdāti'l-**[E69b]** Fużalā ve Luġat-ı Mirzā İbrāhīm bir şāʿir dimiş

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Netābed pīş-i mihr-i rūy-ı ū Māng
Ki ezşeş-dānk ḥusn-i ūst yek-dāng[1588]

Ve ikinci yıldız **Tīr**'den ġayrı ismi yoḳdur ve **Nāhīd**'iñ aṣlı Anāhīd'dür **[M68a]** elifi ısḳāṭ oldı[1589] iki ismi daḫı vardur biri **Beyduḫt'**dur ʿalā̱vezni meyçuḫt ve biri de **Bīluft'**dur kesr-i bā-yı ʿArabī ve żamm-ı lām ve sükūn-ı fā ile ve ikisiniñ evveli bā-yı ʿArabī ve āḫiri tā-yı ḳaraşatdur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve dördünci yıldızıñ ismi çoḳdur cümlesi bu beytiñ evvelinde geçdi ve beşinci yıldızıñ bir ismi daḫı vardur **Beḫūn'**dur

[1583] Güneş ki hizmetçisi el uzatırsa söğüt gölgesinden kılıç çekecektir.
[1584] Diğerlerinin açıklamasını artık yapmayacağım. Zira ki onlar güneşten daha küçüktürler.
[1585] Keyvan, Bercīs'in bıyığını tutuvermiştir. Behrām'ın tokmağı da Nāhid'in davulundadır.
[1586] Daḫı (ABE): -M
[1587] Ey Merih ve Zuhal gibi zamanlı zamansız, uğursuz olan! Zühre kadar kahpe ve Müşteri misali makama aldanan! Münafık Tīr gibi ne beyaz ne siyahsın. Güneş gibi gammazsın ve ay gibi laf taşırsın.
[1588] Onun güneş gibi yüzünün yanında ay ışık saçmaz. Çünkü ayın parlaklığı onun güzelliğine nispetle altıda birdir.
[1589] Oldı (BEM): Olundı (A)

[B57a] feṯ-i bā-yıʿArabī ve żamm-ı ḫā-yı muʿceme ve āḫiri nūn ile ve altıncı **[A60a]**yıldızıñ iki ismi daḫı vardur biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rā'i'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zā'i'l-ʿArabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti Senāyī buyurur

Beyt
(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ki kuned Uvrmuzdet ezser-i zuhd
Zi'n cihān sīr ü z'an cihān nāhār[1590]

Vāvıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür niteki yine Senāyī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ḳavs u Ḥūtest ḫāne-yi Urmuzd
Cedy ü Delv ezZuḥal becūyed muzd[1591]

Laṭīfī daḫı dimiş

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Her ank'ū zād derRey duzd bāşed
Egerçi mādereş Urmuzd bāşed[1592]

Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmūʿdur niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Gehīn bende-yi tu buved Uvrmuz
Ki tu çun şebānī vü merdum çu buz[1593]

Elifi hāya tebdīl idüp **Hūrmuzd** u **Hurmuzd** u **Hurmuz** daḫı dinür bunuñ zāsını sīne tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür şānī **Zāvūş'**dur zā-yı muʿceme ile ʿalāvezni medhūş **[E70a]** niteki Şems-i Faḫrī buyurur

[1590] Uvrmuzd yıldızı zahitliğinden dolayı bu dünyaya tok; diğer dünyaya açtır.
[1591] Urmuzd'un evi, Yay ve Balık burcudur. Oğlak ve Kova burcu, Zuhal yıldızından bahşiş beklemektedir.
[1592] Her kim ki Rey şehrinde doğarsa ve annesi Urmuzd ise o, hırsız olur.
[1593] En küçük kulun Uvrmuz idi. Ki sen çoban gibiydin ve insanlar da keçi gibi.

Şiʿr

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Eger nebāşed-i ʿavn-i tu derçunīn vaḳtī
Berāyed ezheme ehl-i cihān fiġān u ḫurūş[1594]

Bedergeh-i tu tevessül hemīkuned Keyvān
Bemedḥet-i tu tefāḫür hemīkuned Zāvūş[1595]

[M68b] Vāv-ı ṣāniye ḥaẕfı da luġatdur niteki[1596] Senāyī buyurur

Beyt

(Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Felek-i sādisest Zāvuşrā
Ki dehende est dāniş ü huşrā[1597]

Feṭḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür niteki Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ḫāl-i ū çun fulfulī berāteşest
Yā beḪurşīd iḥtirāḳ Zāveşest[1598]

Şems-i Faḫrī bu veznde olanda sehv idüp ʿUṭārid maʿnāsınadur diyüp bu beyti naẓm itdi

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Kemterīn munşī-yi verā Zāveş
Kihterīn çāvuşī verā Behrām[1599]

Vāvı elif üzerine taḳdīmi de luġatdur niteki Uvrmuzdī dimişdür

---

[1594] Eğer böyle bir vakitte senin yardımın olmazsa bütün dünya ehlinden feryat ve figanlar yükselir.
[1595] Keyvan, senin dergâhına tevessül eder. Zâvuş ise senin medhinle iftihar eder
[1596] Luġatdur niteki (BEM): -A
[1597] Zâvuş’un yeri altıncı felektir. Ki ona bilgi ve akıl verilmiştir.
[1598] Onun benleri, ateş üstündeki karabiber gibidir. Ya da güneşe yaklaştığı için yanan Zāveş gibidir.
[1599] Onun en değersiz kâtibi Zāveş’tir. Onu en küçük çavuşu ise Behrām’dır.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḥasūdān'trā dāde Behrām naḥs
Turā behre kerde saʿādet Zevāş[1600]

Cāmiʿ ṣāḥibi **Zāves** sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür ve ʿaleyhi'l-ʿuhde ve yedinci yıldızıñ ismi ancaḳ **Keyvān'**dur bu sebʿa-yı **[B57b]** seyyāreniñ felek-i ṣevābitde **[A60b]** olan on iki burcdan ki Ẓahīr-i Fāryābī esāmīsin bu beytde cemʿ itmişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çun Ḥamel çun Ṣevr ü çun Cevzā vü Sereṭān u Esed
Sünbüle Mīzān u ʿAḳreb Ḳavs u Cedy ü Delv ü Ḥūt[1601]

Her birisine maḫṣūṣ burc vardur niteki Ebū Naṣr Ferāhī Nişābu'ṣ-Ṣıbyān'da bu üç beytde beyān eyledi

Naẓm

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ḥamel ü ʿAḳrebest bāBehrām
Ḳavs u Ḥūtest Muşterīrā nām[1602]

Ṣevr ü Mīzān çu ḫāne-yi Zuhrest
Mer Zuḥal rāst Cedy ü Delv maḳām[1603]

Tīr Cevzā **[E70b]** vü Ḫūşe Meh Sereṭān
Ḫāne-yi Āftāb şīr mudām[1604]

Maʿnā-yı ṣāliṣ ʿArabīde **şehr** didikleri maʿnāsınadur ki yılıñ on iki ḥişṣesinden bir ḥişṣedür ki her birisi otuz gündür Türkīde aña daḫı ay dinür **[M69a]** nāẓım bu maʿnāyı

[1600] Sana haset edenlere Behrām, uğursuzluk vermiştir. Zevāş, sana saadeti nasip etmiştir.
[1601] Koç gibi, Boğa gibi, İkizler gibi, Yengeç ve Aslan gibi. Başak, Terazi, Akreb, Yay, Oğlak, Kova ve Balık gibi.
[1602] Koç ve Akrep burcu Behram ile; Müşterī, Yay ve Balık burcu ile nam bulur
[1603] Boğa ve Terazi burçlarının evi Zühre yıldızıdır. Oğlak ve Kova burcunun da yeri mutlaka Zuhal yıldızıdır.
[1604] İkizler Utarit; Başak ve Yengeç, Aydadır. Aslan, daima Güneş burcundadır.

ḳıṭʿa-yı rābiʿada ẕikr itmişdür ve Fārsīde bu ḥiṣṣeleriñ her birisine maḫṣūṣ bir ism vardur Ebū Naṣr Ferāhī Nişābu'ṣ-Ṣıbyān'da esāmīsin bu ḳıṭʿada[1605] naẓm itmişdür

Ḳıṭʿa
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

ZiFerverdīn çu bu'gẕeştī meh-i Urdībihişt āmed
Bemān Ḫordād u Tīr āngeh ki Mordādet hemī bāyed[1606]

Pes ezŞehrīver ü ezMehr ü Ābān Āẕer ü Dey dān
Ki berBehmen cuz İsfendārmuẕ māhī neyefzāyed[1607]

Nāẓım bunlarıñ baʿżısını bu manẓūmede ẕikr itmişdür maʿlūm ola ki bu ḥesāb Fürsde iki ıṣṭılāḥ iledür biri ıṣṭılāḥ-ı Fürs-i cāhiliyyetdür ki tārīḫ-i ḳadīmī dimekle meşhūrdur ibtidāsı Cemşīd-i Pelīd zemānındandur sene-yi şemsiyyeyi żabṭ itmek içün yılı on iki ḥiṣṣe idüp her bir ḥiṣṣeye bir ferişteniñ ismi ile[1608] tesmiye itdiler her birisin[1609] otuz gün ṭutmaġıla sene üç yüz altmış gün oldı ve **Ābān** ayınıñ āḫirinde beş gün mezīd idüp üç yüz altmış beş gün oldı ve her ayda yüz yigirmi[1610] yıla dek rubʿ-ı yevm daḫı iʿtibār idüp bir ay arturdılar ol ayı **Bīhīzek** ile müsemmā idüp evvelinden āḫirine dek**[A58a]** bayram itdiler ol yıl on üç ay olur idi[1611] ʿıydları ve kānūnları **[B58a]** muḫtell **[E71a]** olmamaḳ içün[1612] kebīseyi iʿtibār itmeyüp bu resm-i maḫṣūṣ ile vażʿ itdiler ve yanlarında hafta vü üsbūʿ olmamaġıla ayıñ otuz güniniñ her birisine kendi[1613] zuʿmlarınca ferişte esāmīsinden bir ism vażʿ itdiler niteki ḫamse-yi müsteraḳa daḫı **[M69b]** her birisine bir ism vażʿ itdiler [1614] keẕā fīKitābi't-Tefhīm fīṢınāʿati't-Tencīm ve biri ıṣṭılāḥ-ı Fürs-i İslāmīdür ki Sulṭān Celālü'd-Devle Melikşāh-ı Selçūḳī ʿaṣrında muḳavvimīn bu ẕikr olunan ayları kebīse iʿtibāri ile Ferverdīn ayınıñ evvelini Nev-rūz gününden ṭutup dört faṣlıñ her birisine üç ay taʿyīn eylediler **Rebiʿ** faṣlına **Ferverdīn** ü **Urdībihişt** ü **Ḫordād** ve **Ṣayf** faṣlına **Tīr** ü **Mordād** u **Şehrīver** ve **Ḫarīf** faṣlına **Mehr** ü

[1605] Ḳıṭʿada (BEM): Ḳıṭʿa ile (A)
[1606] Ferverdīn ayından çıkınca Ürdībihişt ayı gelir. Ḫordād, Tīr ve Mordād ayları takip eder.
[1607] Şehrīver, Mehr ve Ābān'dan sonra bil ki Āẕer ve Dey gelir. Behmen'e İsfendārmūẕ'dan başka ay eklenmez.
[1608] İsmi ile (BEM): İsmiyle (A)
[1609] Her birisin (BEM): Her birisini (A)
[1610] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[1611] idi (AB): -EM
[1612] Olmamaḳ içün (BEM): Olmamaġçün (A)
[1613] Kendi (BEM): Kendü (A)
[1614] Niteki ḫamse-i müsteraḳa daḫı her birisine bir ism vażʿ itdiler (EMA): -B

Ābān u **Āẕer** ve **Şitā** faṣlına **Dey** ü **Behmen** ü **İsfendārmuẕ** ve bu ıṣṭılāḥa **Tārīḫ-i Celālī** vü **Tārīḫ-i Melikī** dinür ve **Tārīḫ-i Süryānī**'de daḫı ki İskender bin Fīlkūs-ı Rūmī ʿahdinde vażʿ olunmuşdur her faṣlıñ maḫṣūṣ ismleri vardur buña **Tārīḫ-i Rūmī** de dinür faṣl-ı Rebiʿe **Āẕār** u **Nīsān** u **Ayār** ve faṣl-ı Ṣayfa **Ḥazīrān** u **Temmūz** u **Āb** ve Ḫarīf faṣlına **Eylül** ü **Teşrīnü'l-Evvel** ü **Teşrīnü'ṣ-Ṣānī** ve faṣl-ı Şitāya **Ḳānūnu'l-Evvel** ü **Ḳānūnu'ṣ-Ṣānī** vü **Şubaṭ** vażʿ olunmuşdur bu beytde cümlesi tertīb-i sābıḳ üzre meẕkūrdur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Āẕer u Nīsān Ayārest ü Ḥazīrān u Temūz
Āb u Eylül ü du Teşrīn ü du Ḳānūn u Şubaṭ[1615]

[E71b] Ẕikr olunan esāmī-yi şuhūr-ı Fürs bu maḥalde ẕikr olunmaġıla münāsib oldı ki her birisiniñ lafẓını żabṭ idüp tā ki taḥrīfden emīn ü iʿtimāda ḳarīn ola **Ferverdīn** bifetḥi'l-fā'i ve sukūni'r-rāi'l-muhmeleti ve fetḥi'l-vāvi ve kesri'd-dāli ve yecūzu ḥaẕfu aḥadi'r-rā'eyni Şems-i Faḫrī buyurur

Şiʿr

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Hemīşe tā ki zinesrīn ü gül buved ziynet
Çemen bemevsim-i Urdībihişt ü Ferverdīn[1616]

[A58b][M70a] Heme fuṣūl-ı şumā Fervedīn ü Nīsān bād
Mudām meclīs-i tu bād pür gül ü nesrīn[1617]

[B58b] ve rā-yı evvel de[1618] ḥaẕf olunur niteki Laṭīfī dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Biyā k'imrūz ferr-i Fevredīn est
Ki bāġ u rāġ çun ḫuld-ı berīnest[1619]

Urdībihişt biżammi'l-hemzeti ve ruviye fetḥuhā ve bisukūni'r-rā'i ve kesri'd-dāli ve'l-muvaḥḥedeti ve'l-hā'i Saʿdī buyurur

---

[1615] Āẕār, Nīsān, Ayār, Ḥazīrān ve Temmūz. Āb, Eylül, iki Teşrīn, iki Ḳānūn ve Şubaṭ.
[1616] Yaban gülü ve çiçeklerle süslendikçe, bahçede daima Ürdībihişt ve Ferverdīn mevsimi olsun.
[1617] Tüm mevsimleriniz Fervedīn ve Nīsān olsun. Daima meclisin yaban gülü ve güllerle dolsun.
[1618] de (BEM): daḫı (A)
[1619] Gel bugün Fevredīn güzelliği vaktidir ki bağlar bahçeler, bâki bir cennet gibidir.

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Evvel-i Urdîbihişt māh-ı Celālî
Bülbül-i gūyende bermenābir-i ḳużbān[1620]

Ḫordād biżammi'l-ḫā'i'l-muʿcemeti Firdevsî buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

ZiḪordād-ı kām-ı tu Îzed dehād
Hemîşe turā baḫt ābād bād[1621]

Tîr bikesri'l-muṣennāti'l-fevḳıyyeti Şems-i Faḫrî buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Eger zimaʿdeletet derTemūz yād kunend
Ziiʿtidāl çu Urdîbihişt gerded Tîr[1622]

Mordād biżammi'l-mîmi Saʿdî buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

V'āngeh beġalî neʿūẕu bi'llāh
Murdār beāftāb-ı Mordād[1623]

Şehrîver bifetḥi'ş-şîni'l-muʿcemeti ve kesri'r-rā'i'l-muhmeleti Firdevsî buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki Şehrîveret bād pîrūzger
Benām-ı buzurgî vü ferr ü huner[1624]

[1620] Celâlî aylarının ilki Ürdîbihişt ayıdır. Kopuk dallarda bülbül şakımaktadır.
[1621] Ḫordad ayında Îzed murâdını versin.Daima bahtını âbâd eylesin
[1622] Eğer adaletini Temmuz'da yad etseler Tîr ayı itidal ile Ürdîbihişt gibi olur.
[1623] Ve o zaman Allâh korusun Mordād güneşi altında murdar olmuş katır gibi olur.
[1624] Ki senin Şehrîver ayın büyüklük, parlaklık ve hüner ile kutlu olsun.

Ḥaẕf-ı vāv daḫı luġatdur niteki Şerefü’d-dīn-i Şīrāzī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

BeŞehrīret Suheyl āmed bedīdār
Hemī tābende hemçun cebhe-yi yār[1625]

Mihr bikesri’l-mīmi Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Heme Mihr ü Āẕer ḫuceste bevād
Der-i her bedī **[E72a]** bertu beste bevād[1626]

Ve liġayrihi

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çu derburc-ı şāhīn şud ezḫūt Mihr
Nişest ū beşādī ser-i māh-ı Mihr[1627]

Ābān bimeddi’l-hemzeti ve bāʿdehā bāʾun muvaḥḥedetun bir şāʿir dimiş

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Germ-ḫūnem çu āb derMordād
Serd-āhem çu bād derĀbān[1628]

Āẕer bimeddi’l-hemzeti ve fetḥi’ẕ-ẕāli’l-muʿcemeti Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Fa’lün)

[M70b] Ey māh-ı resīd māh-ı Āẕer
Berḫīz ü bedih mey çu Āẕer[1629]

[1625] Şehrîr ayında Süheyl yıldızı sana göründü. Sevgilinin yüzü gibi parıl parıl parlıyordu.
[1626] Herkes, Mihr ve Āẕer ayı gibi mübarek olsa. Tüm kötülüklerin kapısı sana kapalı olsa.
[1627] Güneş, Balık burcundan Şahin burcuna geçti; mutlulukla Mihr ayının başında oturdu.
[1628] Mordād ayındaki su gibi sıcaktır kanım. Ābān ayındaki rüzgar gibi soğuktur âhım.
[1629] Ey yetişen, giden ay, Āẕer ayı! Ayağa kalk ve mey ver, Āẕer gibi.

Dey bifetḥi'd-dāli Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḫalvet ezaġyār bāyed ne ziyār
Pūstīn behr-i Dey āmed ne Bahār[1630]

Behmen bifetḥi'l-muvaḥḥedeti bir şaʿir buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Sāḳī-yi zemān Āẕer ü devrān-ı Behmenest
Çun Zāl zer-i zulāl bezindān-ı āhenest[1631]

[A59a] İsfendārmuẕ bikesri'l-hemzeti Şerefü'd-dīn-i Şīrāzī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[B59a] Derİsfendārmuẕ māh ūfted cemr
Ve mā li'l-berd miṣlu'l-cemr ve'l-ḫemr[1632]

Ḥaẕf-ı elif daḫı cāyizdür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Eger kesī beSifendārmuẕ nepāşed tuḫm
Gedā-yı ḫırmen-i dīger-kesān būd Mordād [1633] [1634]

Muz ḥaẕfı daḫı luġatdur **İsfendār** dinür elifi daḫı ḥaẕf itmek cāyizdür niteki[1635] Firdevsī buyurur

---

[1630] Yalnız kalmak yabancılara karşı olur, sevgiliye karşı değil. Kürk de kış içindir, bahar için değil.
[1631] Zamanın sakisi Āẕer'dir ve Behmen'in devranıdır. İhtiyarlar, demir zindandaki saf altın gibidir.
[1632] İsfendārmuẕ ayında cemreler düşer. Cemre ve içkilerden soğuğa ne düşer.
[1633] Ḥaẕf-ı elif daḫı cāyizdür niteki Saʿdī buyurur Beyt
Eger kesī beSifendārmūẕ nepāşed tuḫm
Gedā-yı ḫırmen-i diger kesān būd Mordād (EM): A nüshası 59b sayfasında; B nüshası 59b sayfasında
[1634] Sifendārmuẕ ayında tohum ekmeyen kimse, Mordād ayında başka kimselerin harmanının dilencisi olur.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemīreft sū-yı Siyāvaḫşkird
Bemāh-ı Sifendār derrūz-ı ird[1636]

Esāmī-yi eyyām-ı şehr daḫı bunlardur **Uvrmuzd Behmen Urdībihişt Şehrīver İsfendārmuẕ Ḫordād Mordād Deybāder Āẕer Ābān Ḫur Māh Tīr Cūş Deybemihr Mihr Surūş Reşn Ferverdīn Behrām Rām Bād Deybādīn Deyn İrd Eştād Āsmān Zāmiyād Mār-İsfend Enīrān** gün ile ay adı muvāfıḳ geldikde **[E72b]** bayram u zemzeme iderler idi meşelā Ferverdīn ayınıñ on ṭoḳuzuncı ve Urdībihişt ayınıñ üçünci güni ve Ḫordād ayınıñ altıncı güni ve Tīr ayınıñ on üçünci güni ve Mordād ayınıñ yedinci güni ve Şehrīver ayınıñ dördünci güni ve Mihr ayınıñ on altıncı güni ve Ābān ayınıñ onuncı güni ve Āẕer ayınıñ **[M71a]** ṭoḳuzuncı güni ve Dey ayınıñ sekizinci güni ve on beşinci güni ve yigirmi[1637] üçünci güni ve Behmen ayınıñ ikinci güni ve İsfendārmuẕ ayınıñ beşinci güni yine bu esāmī ẕikr olunmaġıla cümle elfāẓını żabṭ itmek münāsib oldı **Uvrmuzd** żabṭ olundı Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

İmrūz-ı Uvrmuzdest ey yār-ı ġam-kusār
Berḫīz ü nāz kem kun u ān cām-ı mey biyār[1638]

Behmen żabṭ olundı yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Behmen rūz[1639] ey ṣanem-i dil-sitān
Bi'nşīn bāʿāşıḳ derbūsitān[1640]

[1635] Niteki (BEM): -A

[1636] Sifendār ayında, İrd gününde (ayın 25. günü), Siyāvaḫş tarafına doğru gidiyordu.

[1637] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)

[1638] Ey dert ortağım, bugün Uvrmuzd günüdür (ayın ilk günü). Haydi ayağa kalk, az naz et de şarap kadehini getir.

[1639] Elimizdeki nüshalarında tamamında "روزست" şeklinde kayıtlı olan bu kelime çeşitli kaynaklarda "روز" şeklinde geçmektedir. Bu hâli ile vezne uyduğundan metinde ve tercümede "روز" hâlini esas aldık. (http://www.nosokhan.com/Library/Topic/0Y3T, Erişim Tarihi: 08.11.2019.)

[1640] Ey gönül alıcı güzel, bugün Behmen günüdür (ayın ikinci günü). Aşığınla güzel kokulu bahçede otur biraz.

Urdībihişt żabṭ olundı yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Urdībihişt rūzest ey māh-ı dil-sitān
İmrūz çun behişt berīnest būsitān[1641]

Şehrīver żabṭ olundı Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

BeŞehrīver-i Behmen ezbāmdād
Cihān dāred irābrā bār dād[1642]

İsfendārmuẕ żabṭ olundı üstād **[A59b]** ʿAṭāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B59b] Rūz-ı İsfendārmuẕ bertaḫt şud
Taḫtrā nūr ezḳudūmeş baḫt şud[1643]

Ḫordād żabṭ olundı Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Birūn reft şādān beḪordād rūz
Benīk aḫter ü fāl gītī furūz[1644]

Mordād żabṭ olundı Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Rūz-ı Mordād mujde dād bedān
Ki cihān şud **[E73a]** beṭabʿ bāz civān[1645]

[1641] Ey gönül alıcı, aya benzer güzel bugün Ürdībihişt günüdür (ayın 3. günü). Bugün güzel kokulu bahçemiz en yüce cennetler gibidir.
[1642] Behmen ayının Şehrīver gününün sabahında (ayın 4. günü) cihan, meyve getiren bir yük taşıyıcıya sahiptir.
[1643] İsfendārmuẕ günü (ayın 5. günü) geldi, tahta oturdu. Taht onun boyunun posunun nuruyla bahtlandı.
[1644] Bir Ḫordād (ayın 6. günü) günü mutlu bir şekilde dışarıya çıktı. Evren ışık saçıyordu, falı ve yıldızı iyiydi.
[1645] Mordād günü (ayın 7. günü) müjde verdi ona. Böylece cihan yeniden genç tabiatlı oldu.

Deybāder bifetḥi'd-dāli'l-muhmeleti ve sukūni'l-muşennāti't-taḥtiyyeti ve bi'l-muvaḥḥedeti ve fethi'd-dāli'ş-şāniyyeti Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Deybāderest ḫīz ü biyār ey nigār mey
Vey terk-i mey biyār ki terkī girift ḫūy[1646]

[M71b] Āẕer żabṭ olundı Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ey ḫıredmend-i serv-i tābān-māh
Rūz-ı Āẕer meyī çu Āẕer ḫʷāh[1647]

Ābān żabṭ olundı yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt[1648]

(Mef'ûlün/Fâ'ilün/Fe'ûlün)

Ābān māhest ü rūz-ı Ābān
Ḫurrem gerden beāb-ı rez-i cān[1649]

Ḫur żabṭ olundı yine[1650] Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Rūz-ı Ḫurest ey bedu ruḫ hemçu ḫur
Tāft ḫur ezçarḫ-ı felek bāde-ḫur[1651]

Māh yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

[1646] Deybāder günüdür (ayın 8. günü), ayağa kalk ve mey getir ey sevgili. O meyi terkedeni getir ki terk etmeyi adet edindi.
[1647] Ey dolunay yüzlü, servi boylu akıllı kişi, Āẕer günüdür (ayın 9. günü), Āẕer gibi mey iste.
[1648] Beytte **sekt-i melīḥ** yapılmıştır.
[1649] Ābān ayıdır ve Ābān günüdür (ayın 10. günü). Canın üzüm suyuyla mutlu olmak zamanıdır.
[1650] Yine (BEM): -A
[1651] Ḫur günüdür (ayın 11. günü), ey güneş gibi ikiyüzlü! Güneş, feleğin çarkından şarap içmiş, yüz çevirmiş.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Māh rūz ey berūy-ı ḫūb çu māh
Bāde-yi laʿl-i muşg-būy beḫᵛāh[1652]

Tīr żabṭ olundı Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ey nigār-ı Tīr-i bālā rūz-ı Tīr
Ḫīz ü cām-ı bāde derdih laḫn-ı zīr[1653]

Cūş biżammi'l-cīmi'l-ʿArabiyyeti ve aşluhu **Kūş** Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Kūş[1654] rūz ey nigār-ı muşgīn-ḫāl
Kūş berbāṭ begīr ü nīk bemāl[1655]

Deybemihr bifetḥi'd-dāli ve fetḥi'l-muvaḥḥedeti ve kesri'l-mīmi ve ḳad tuḫẕefu'l-muvaḥḥedetu maʿa'lhā'i feyuḳālu **Deymir** Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Deybemihrest mihrbānī bih
Kun heme çīz mihrbānī bih[1656]

Mihr żabṭ olundı Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Rūz-ı Mihr ü Māh-ı mihr ü ceşn-i ferruḫ mihrgān
Mihr bef'zā ey nigār-ı mihr-i çihr-i mihrbānī[1657]

[1652] Māh günüdür (ayın 12. günü), ey ay gibi güzel yüzlü sevgili. Güzel kokulu ve yakut gibi kırmızı şarabı iste.
[1653] Ey Utarit gibi yüce sevgili, Tīr günüdür (ayın13. günü). Kalk ve şarap kadehine ince sesini ver.
[1654] Kūş (BEM): Cūş (A)
[1655] Ey beni miske benzeyen sevgili, Kūş günüdür (ayın14. günü). Berbāṭ sazını al ve güzelce çalmaya başla.
[1656] Deybemihr günü (ayın 15. günü) şefkatli olmak ne iyi. O yüzden her şeyi şefkatlice yapmak ne iyidir.
[1657] Bugün Mihr günü (ayın16. günü) ve Mihr ayıdır ve bu kutlu şenlik Mihrigān bayramıdır. Öyleyse ey şefkatli yüzü güneşe benzeyen sevgili, sevgiyi artır.

[B60a] Surūş biżammi’s-sīni’l-muhmeleti ve āḫiruhu şīnun muʿcemetun **Reşn** bifetḥi’r-rāʾil-muhmeleti ve sukūni’ş-şīni’l **[E73b]**-muʿcemeti ve’n-nūni[1658] **[A57a]** Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Rūz-ı Reşnest ey nigār-ı dil-rubāy
Şād bi’nşīn ü becām-ı mey girāy[1659]

Ve ḳad tuḥẕefu’n-nūnu niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Yekī guft bāyār-ı ḫud rūz-ı Reş
Mey-i erġuvānī biyār u bikeş[1660]

Ferverdīn żabṭ olundı ḫaẕf-ı rā-yı şāniye daḫı cāyizdür Mesʿūd-ı **[M72a]** Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Fervedīn est rūz-ı Ferverdīn
Ṭarab u ʿayşrā kuned telḳīn[1661]

Behrām bifetḥi’l-muvaḥḥedeti **Rām** bi’r-rāʾil-mühmeleti **Bād** bi’l-bāʾi’l-ʿArabiyyeti Rafiʿī bu beytde altısın cemʿ eyledi

Beyt

Mefāʿilün/Fāʿilātün/Mefāʿilün/Fāʿilün

Hemīşe tā būd ezpīş-i Reşn Mihr ü Surūş
Çunānçi ezpes Behrām Rām bāşed ü Bād[1662]

Deybādeyn bifetḥi’d-dāleyni ve sukūni’l-muşennāteyni’l-taḥtiyyeyni ve yecūzu ḫaẕfu’l-elifi feyuḳālu **deybedeyn Deyn** bifetḥi’d-dāli ve āḫiruhu nūnun Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

---

[1658] ve’n-nūnu (AB): - EM
[1659] Reşn günüdür (ayın 18. günü) ey gönülçelen sevgili, şad olup otur ve şarap kadehinden yudumla.
[1660] Biri, Reş gününde kendi yârinle erguvan renkli mey getir ve iç, dedi.
[1661] Ferverdīn ayının Ferverdīn günü (ayın 19. günü), eğlenceyi ve içmeyi telkin ediyor.
[1662] Her zaman Mihr (ayın 16. günü) ve Sürūş (ayın 17. günü), Reşn’den (ayın 18. günü), önce olmuştur. Böylece sonrasında ise Behrām (ayın 20. günü), Rām (ayın 21. günü) ve Bād (ayın 22. günü) olmuştur.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Deybedeynest ü deyn-i merd-i ḫıred
Ān şināsem ki laʿl-i bāde ḫured[1663]

İrd bikesri'l-hemzeti Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemīreft sūy-ı Siyāvaḫşkird
Bemāh-ı Sipendār derrūz-ı İrd[1664]

Siyāvaḫşkird kesr-i kāf-ı ʿArabī ile[1665] Siyāvuş binā etdügi şehrdür[1666] **Eştād** bifethi'l-hemzeti ve sukūni'ş-şīni'l-muʿcemeti baʿdehā muşennātun fevḳıyyetun Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fa')

Eştād rūz u tāze gül-i būstān
Ey dūst mey sitān zikef-i dūstān[1667]

Āsmān yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Āsmān rūz ey çu māh-ı Āsmān
Bāde nūş u dār-ı dilrā şādmān[1668]

Zāmiyād bi'z-zā'i'l-muʿcemeti baʿde'l-mīmi muşennātun taḥtıyyetun yine Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

---

[1663] Akıllı adamın borcu Deybedeyn günüdür. Onu tanırım ki kırmızı şarap içer.
[1664] Sipendār ayında, İrd gününde (ayın 25. günü), Siyāvaḫş tarafına doğru gidiyordu.
[1665] ʿArabī ile (AB): ʿArabīle (EM)
[1666] **Siyāvaḫşkird** kesr-i kāf-ı ʿArabī ile Siyāvuş binā etdügi şehrdir (BEM): -A
[1667] Eştād günüdür (ayın 26. günü) ve güzel kokulu bahçenin gülü tazedir. Ey dost, şarap al dostların elinden.
[1668] Ey sevgili, Āsmān ayının Āsmān günüdür (ayın 27. günü). Bade iç ve gönül evini şad eyle.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[E74a] Çun rūz-ı Zāmiyād neyārī zimen tu yād
Zīrā ki ḫoşter āyed-i mey rūz-ı Zāmiyād[1669]

Mār-İsfend bi'l-mīmi ve baʿde'l-elifi rā'un muhmeletun ve bikesri'l-hemzeti ve sukūni's-sīni Enverī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[B60a] Ki ber-i neṭʿ-i dehr derbāzīst
Ruḫḫ Behrām u esb Mār-İsfend[1670]

Behrām yigirminci[1671] günidür[1672] **Enīrān** bifetḥi'l hemzeti ve kesri'n-nūni [M72b] Şerefü'd-dīn-i Şīrāzī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Sāl berhefṣad u deh ezgeh-i hicret īn şiʿr
Gufte şud rūz-ı Enīrān zimeh-i Ferverdīn[1673]

Ve eyyām-ı ḫamse-yi müsteraḳanıñ esāmīsi budur[1674] **Ehnūẕ** bifetḥi'l-hemzeti ve sukūni'l-hā'i ve żammi'n-nūni ve baʿde'l-vāvi ẕālun muʿcemetun [A57b] **Eştūẕ** bi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve bi'l-muşennāti'l-fevḳıyyeti **İsfendmūẕ** bikesri'l-hemzeti ve żammi'l-mīmi **Vahşet** bifetḥi'l-vāvi ve sukūni'l-hā'i ve fethi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve yecūzu mevżıʿu'l-hā'i ḫā'un muʿcemetun **Heştvīş** bifetḥi'l-hā'i ve sukūni'ş-şīni'l-muʿcemeti ve'l-muşennāti'l-fevḳıyyeti ve kesri'l-vāvi bu eyyām bu tertīb ile ṣayılur dördünci yıl kebīse yılı Tārīḫ-i Celālī iʿtibāri ile altı ṣayılur ve altıncı güne kebīse dinür ve Allāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb ve bu ḫamse-yi müsteraḳanıñ mecmūʿına **Ender-gāh** dinür ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi ġalaṭ idüp ol ḫamseye **Furdecān** dinür dimişdür lafẓında bile ḫaṭā

[1669] Beni aklına getirmezsin Zāmiyād gününde (ayın 28. günü). Zira daha hoş gelir mey içmek, Zāmiyād gününde.
[1670] Zamanın satrançında oyunun içindedir. Behrām (ayın 20. günü) kale ve Mār-İsfend (ayın 29. günü) ise attır.
[1671] Yigirmi (AEM): İgirmi (B)
[1672] Günidür (AB): Gündür (EM)
[1673] Bu şiir, Hicretin yedi yüz onuncu yılında, Ferverdin ayının Enīrān gününde (ayın 30. günü) söylendi.
[1674] Budur (AB): Bunlardur (EM)

itmişdür lafẕ-ı ṣaḥīḥ **Ferverd-i cān**dur ve aṣlı **Perverd-i cān**dur Ḥalīmī daḫı Baḥru'l-Ġarāyib'de bu lafẕda lafẕen ve maʿnen ḫaṭā itmişdür dimişdür ki **Ferverdgān** ḫamse-yi müsteraḳa ismidür ve taḫḳīḳ-ı maḳām budur ki **Ferverd-i cān**dur[1675] Ābān ayınıñ ṣoñ beşinci günleridür ki **[E74b]** mecūsuñ muʿteber bayramıdur maʿnā-yı terkībīsi cān beslemesi dimekdür bu ismle müsemmā olduġınıñ vechi budur ki meẕkūr olan beş günde ṭāyife-yi mecūs envāʿ-ı eṭʿime vü eşribe murdelerine müheyyā idüp zuʿm-ı fāsidlerince cānları gelüp ġıdālanur ve Ābān ayından ṣoñra ḫamse-yi müsteraḳa olmaġıla baʿżılarına iştibāh olup ḫamse-yi müsteraḳayı ferverd-i cān itmekle mābeynlerinde vāḳıʿ oldı iḥtiyāt içün ḫamse-yi[1676] müsteraḳayı **[M73a]** ferverd-i cāna iżāfet idüp on güni[1677] bayram itdiler keẕā fīKitābi't-Tefhīm fīṢınāʿati't-Tencīm **[B61a]** liEbī'r-Reyhāni Muḥammed bin Aḥmedi'l-Bīrūniyyi ʿibāreti budur ki naḳl olunur "**el-Ferverd-i cān** hiye'l-eyyāmu'l-ḫamsetu'l-aḫīretu minĀbān māh ve tefsīruhā terbiyyetu'r-rūḥi lienne'l-mecūse yaṣneʿūne fīhā eṭʿimeten ve eşribeten liervāḥi mevtāhim ve yezʿumūne ennehā taʾtī fetaġtezī bihā ve lemmā kāne ʿaḳbu Ābān māh ḫamsetun zāʾidetun tuʿrefu bi'l-endergāh taḫayyele ilāḫaʿżihim ennehā'l-Ferverd-i cān feevḳaʿa'l-ḫılāfu ve kāne ẕālike yuhimmuhum fi'l-mecūsiyyeti **[A61a]** feeḫaẕū bikilteyi'l-ḫamseteyni iḥtiyāṭen ve ceʿalū's-sādise ve'l-ʿışrīne minĀbān māh evvelu'l-ferverd-i cān ve āḫiruhā el-musteraḳa feṣāre'l-ferverd-i cānu ʿaşrete eyyāmin" [1678] intehā kelāmehu

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Gāv öküz ester ḳaṭır ḫar eşek uştur deve
Esb at u mādiyān ḳışraġ u hem kurre ṭāy

Gāv kāf-ı ʿAcemī ile üç maʿnāsı vardur biri ṣıġır maʿnāsına ism-i cinsdür erkege vü dişiye ve[1679] ehlīye vü vaḥşīye ve şu ṣıġırına **[E75a]** ıṭlāḳ olunur ʿArabīde daḫı **baḳar**

[1675] Ferverd-i cāndur (EM):Ferverdcān (AB)
[1676] Ḫamse-yi (AEM): -B
[1677] Güni (ABE): İki (M)
[1678] Ahmed'in oğlu Ebu Reyhān Muḥammed el-Bīrūnī Kitābu't-Tefhim fī Ṣınaʿati't-Tencīm adlı kitabında şöyle diyor: "Ferverd-i cān Ābān ayının son beş gününe denilir. Bunun anlamı ruh beslemesidir. Zira Mecūsīler o günlerde ölmüşlerinin ruhları için yiyecek ve içecekler hazırlarlar. Zannederler ki bu ruhlar gelip bu yiyecek ve içeceklerle gıdalanırlar. Ābān ayının hemen ardından beş ziyade gün gelir. Bu günler Endergāh olarak bilinirler. Bazıları ise bunun Ferverd-i cān olduğunu hayal edip ihtilafa düşerler. Mecûsîlikte bu durum önem arzeder. Bu her iki beşer günlük zaman dilimlerini ihtiyatla karşılarlar. Ābān ayının yirmi altıncı gününü Ferverd-i cān'ın başı sayarlar ve son tarafı da yılı tamamlamak için eklenen beş gün (ḫamse-yi müsteraḳa) olunca Ferverd-i cān on gün olur.
[1679] Ve (BEM): -A

erkege vü dişiye ve[1680] ehlīye vü vaḥşiye ve cāmūsa ıṭlāḳ olunur ve Türkīde daḫı ṣıġır böyledür temyīz ḳaṣd olunur ise[1681] **gāv-ı ner gāv-ı māde gāv-ı deştī gāv-ı mīş** dinür nāẓım bu maḥalde öküz ile terceme itdügi Tuḥfe-yi Ḥüsām ʿibāretine tabiʿiyyet iledür ḳıṭʿa-yı s̱āliṣe āḫirinde ṣıġır ile terceme itdügi māvużıʿa lehusına muṭābıḳdur s̱ānī āsmānda Burc-ı Sevr'dür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu Ḫurşīd ser berzed ezburc-ı gāv
Zihāmūn berāmed ḫurūş-ı çegāv[1682]

S̱āliṣ bir nevʿ ẓarf-ı şarābdur ki gāv ṣūretine müşābih ola ve Mecmaʿü'l-Fürs'de gāv şeklinde olan ṣurāḥī maʿnāsına **[M73b]** meẕkūrdur Selmān buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Mey ender gāv-ı zer çun Zuhre derS̱evr
Ḳadeḥ çun encum-i seyyāre derdevr[1683]

Ḫāḳānī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Çend ḫᵛāhī ziāhū-yı sīmīn
Gāv-ı zerrīn ki mīḫured gülnār[1684]

Ve lehu eyżan[1685]

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ān laʿl-i lüʿāb ezdehen-i gāv furū rīz
Tā murġ-ı ṣurāḥī kunedet naġme-serāyī[1686]

[1680] Ve (BEM): -A
[1681] Olunur ise (B): Olunursa (AME)
[1682] Güneş, Boğa burcundan çıktığı vakit, çölden çöl kuşlarının feryatları yükseldi.
[1683] Mey, Boğa burcundaki Zühre yıldızı gibi boğa şeklindeki altın sürahinin içindeydi. Kadeh ise gezen yıldızlar gibi dönüp duruyordu.
[1684] O gümüş bedenli âhûdan, daha ne kadar narçiçeği rengindeki şarapla dolu boğa şeklindeki altın sürahiden isteyeceksin?
[1685] Eyżan (EM): -AB
[1686] Sürahi kuşu, güzel şarkılar söyledikçe, boğanın ağzından aşağı doğru kızıl salyalar (şarap) akar.

[B61b] Ezpeyker-i gāv āmed ü derkālbed-i murġ
Cān-ı periyān k'ez ten-i ḫum yāft rehāyī[1687]

Şāriḥ-i Dīvānī beyt-i meẕkūr şerḥinde dimişdür ki gāv büyük bardaḳ maʿnāsınadur ʿibāreti budur ki naḳl olunur "Murād ezlāʿl-i lüʿāb şarābest ü gāv kūze-yi buzurgrā migūyend u murġ ṣurāḥist ü cān-ı periyān bāz şarābrā gufte zīrā ki cān-ı periyān ezāteşest şarāb reng ü ḥarāret-i āteş **[A61b]** dāred migūyend şarābrā ezkūze derṣurāḥī berīz tā ṣurāḥī hemçu murġ nevāyī kuned dervaḳt-i şarāb **[E75b]** derpiyāle rīḫten ṣadā-yı ḳulḳul ezgulū-yı ṣurāḥī ẓāhir mīşeved ānrā benevā-yı murġ teşbīh-kerde"[1688] **Sihr** mühmeleteyn ile ʿalāvezni mihr bu daḫı ṣıġır maʿnāsınadur Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)
Çu berşāh-ı tāzī begusterd mihr
Biyāverd firbe yekī māde sihr[1689]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi māde gāv maʿnāsınadur didügi ġafletden nāşīdür **Kevsāle** aşlı **gāv-sāle**dür bir yaşı geçmiş ṣıġırdur ki Türkīde buzaġı vü ʿArabīde **ʿicl** dinür Niẓāmī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)
Māde-gāvī deran du rūz bizād
Zād u gev-sāle-yi laṭīf nihād[1690]

Tāvel feṭḥ-i vāv[1691] ile genc ṣıġırdur ki **[M74a]** henüz tosun olup ogranmamış ola Uvrmuzdī buyurur

Beyt[1692]
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)
Çunān ne bīnī tāvel nekerde kār hegerz
Beçūb rām şeved yūġrā nehed kerden[1693]

[1687] Küpün bedeninden kurtulan perilerin canı, boğa heykelinden (boğa şeklinde büyük fıçıdan) çıkıp kuş vücuduna (kuş şeklinde sürahi) girdi.
[1688] La'l-i lüʿab kelimesinden murâd şarap kadehidir. Büyük şarap bardağına gāv derler. Murġ sürahidir. Can-ı periyan yine şarap manasındadır. Zira ki perilerin canı ateştendir. Şarabî renge ve ateş gibi yakıcı bir hararete sahiptir. Şarap, şarap testisinden sürahiye boşaltılırken kuş gibi öter/ses çıkartır. Zira içki âlemi başlayınca şarap sürahiden kadehe dökülür. Bu esnada sürahinin lülesinden şarabın dökülme sesi lıkır lıkır gelir ki bunu kuş sesine benzetirler.
[1689] Arap şâhına hürmetle bir yaygı serdiler. Sonra biri, semiz bir sığır getirdi.
[1690] İnek o iki gün içinde bir buzağı doğurdu. Buzağısı ve o latif inek ortaya konuldu.
[1691] Feṭḥ-i vāv (BEM): Feṭḥ-i tā ve vāv (A)
[1692] Beytin ilk mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.

Hegerz aṣlı hergizdür andan maḳlūbdur Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Gāh baḫşeş besā'ilān baḫşed
Kellehā esb ü uştur u tāvel[1694]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de lām yirine kāf ile de mervīdür **Ferġanç** feṯḥ-i fā ve sükūn-ı rā-yı[1695] mühmele ve ġayn-ı muʿceme ve nūn ve cīm-i Fārsī ile[1696] māde-gāv aʿnī inek maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanĀdāti'l-Fużalā **Gāv-ı ʿanber** deñiz ṣıġırıdur ki andan ʿanber ḥāṣıl olur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ger bīhuner bemāl kuned faḫr berḥakīm
Kūn-ı ḫareş şumār eger gāv-ı ʿanberest[1697]

Hātifī daḫı Miʿrāc-ı Resūl'de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[B62a] Zielṭāf-ı ū şevr-i dīger şude
Zibūy-ı ḫoşiş gāv-ı ʿanber şude[1698]

Veḫyā feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ve müşennāt-ı taḥtiyye ile bir nevʿ ṣıġırdur serḥadd-i Māverā'ü'n-Nehr'de olur **Ġajġāv** iki ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı zā-yı [E76a]Fārsī ve āḫiri vāv ile bir nevʿ ṣıġırdur ki ḳuyruġundan sancaġa[1699] perçem ve ata ḳuṭās iderler niteki Enverī at vaṣfında buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fâ'ilün)

[A62a] Peleng-hey'et ü ġajġāv-ı dum kevezn-i surīn
ʿUḳāb-ṭalʿat u ʿanḳā-şukūh u ṭūṭī-yi per[1700]

[1693] O sığırın ne burnunda halka vardır ve ne de asla bir işte yorulmuştur. Ne çifte koşulmuş ne de boyunduruğa vurulmuştur.
[1694] Bazen de dilencilere at, deve ve sığır sürüleri bahşiş olarak verilir.
[1695] rā-yı (AEM): -B
[1696] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1697] Eğer hünersiz kişi mal kazanırsa hikmetini anlayan övünsün. İsterse onun eşeğinin sağrısı size deniz sığırı gibi görünsün.
[1698] Onun lütuflarından dolayı başka bir boğa olmuş. Güzel kokusundan deniz sığırı olmuş.
[1699] Sancaġa (BEM): Sancaḳa (A)
[1700] Kaplan görünümlü, sığır kuyruklu ve geyik sağrılıdır. Kartal bakışlı, anka gibi güçlü ve papağan kanatlıdır.

Bezmāyūn fetḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı ʿArabiyeteyn ile Ferīdūn'uñ şu ṣıġırınıñ ismidür ṭıfl iken anıñ südi ile perverde oldı[1701] Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tu Rustemī vü Ferīdūn bār-gīr-i turā
Ziiḫtirām beḫᵛānend Raḫş u Bezmāyūn[1702]

Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da rā-yı mühmele ile de **[M74b]** mervīdür ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **Māyūn** daḫı dinür mesṭūrdur ḥaẕf-ı bā vü zā[1703] ile **Pej-māye** fetḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı Fārisiyeteyn ile bu daḫı ol maʿnāyadur keẕā fīTuḥfeti'l-Aḥbāb Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī gāv-keş nām Pej-māye būd
Zigāvān verā berterīn-pāye būd[1704]

Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da kesr-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile mażbūṭdur **Şuġ** żamm-ı şīn ve ġayn-ı muʿcemeteyn ile[1705] ṣıġır boynuzıdur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Şuġ-ı gāv u denbāl-i gurkī bedest
Begūpāl ser-i her durā kerd pest[1706]

Yāle yā-yı ḥuṭṭī ve lām ile bu daḫı ṣıġır boynuzı maʿnāsınadur keẕā fīTuḥfeti'l-Aḥbāb **Gev-pāre** ṣıġır sürisidür aṣlı gāv-pāredür ḳatīʿu'l-baḳar maʿnāsına Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Kemterīn baḫşişī zihimmet-i ū
Ṣad hezārān dihest ü gev-pāre[1707]

[1701] Oldı (BEM): Olmuşdur (A)
[1702] Sen Rüstem ve Ferīdūn'sun. Senin beygirine hürmetle Raḫş (Rüstem'in atı) ve Bezmāyūn derler.
[1703] Zā (EM): Rā (AB)
[1704] Biri sığır çeken (sığırların öncüsü) adlı Pej-māye idi. Onun diğer sığırlardan daha üstün bir derecesi vardı.
[1705] ile (BEM): -A
[1706] Bir elde öküz boynuzu ile kurt kuyruğu olduğu hâlde topuzla her ikisinin başını ezdi.
[1707] Onun himmetinin en küçüğü, yüzbinlerce köy ve sığır sürüsü bağışlamaktır.

Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de kāf-ı ʿArabī ile[1708] żabṭ itdügi sehvdür **Gāv-bān** ṣıġırtmaç maʿnāsınadur **Gāv-dūş** süd ṣaġacaḳ ẓarfdur **Gāv-seng** ekincileriñ ögendere didikleri āletdür şīn-i muʿceme ile[1709] de luġatdur Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B62b] Her ki yār āmed çu gāvī berneẖāst
[E76b] Gāv-şeng ermīzenend ūrā sezāst[1710]

Kāf yirine ġayn-ı muʿceme ile de mesmūʿdur[1711] inşā'allāh ġāv-şeng ẕikr olundıġı yirde şerḥ olunur **Gāv-āhen** ṣaban demiridür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kişāverz bergāv bended lebād
Zigāv-āhen ü gāv-cūyed murād[1712]

Lebād ʿArabīdür boyunduruġ[1713] altında ḳoduḳları keçe[1714] pāresidür aṣlı teşdīd-i muvaẖẖede iledür **Gāv-reng** İfrīdūn[1715] gürzidür ki ṣu ṣıġırınıñ şeklinde idüp**[A62b] [M75a]** Ḍaẖẖāk-i nāpāki anıñla helāk eyledi gürzi ol ṣūretde itdügine[1716] bāʿiṣ bu oldı ki Ferīdūn'ıñ Pej-māye adlu bir ṣu ṣıġırı var idi ki ṭıfl iken anıñ südi ile perverde olmuş idi Ḍaẖẖāk-i nāpāk teʿaddī idüp anı ḳatl itdikde Ferīdūn anıñ intiḳāmı içün ol ṣūretde olan gürz ile helāk eyledi Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Demān pīş-i Ḍaẖẖāk reftī beceng
Zedī bersereş gurze-yi gāv-reng[1717]

Gāv-çihr daẖı bu maʿnāyadur Firdevsī buyurur

[1708] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1709] İle (AB): -EM
[1710] Kişi eğer yâri geldiğinde öküzleşip kalkmazsa kalksın diye kendisine öküz üvendiresiyle dürtülse yaraşır.
[1711] Mesmūʿdur (AB): Ġāv-şeng mesmūʿdur (EM)
[1712] Çiftçi öküzün boynuna boyunduruk keçesi bağlar; saban demirinden ve düvenden murâd bekler.
[1713] Boyunduruġ (BEM): Boyunduruḳ (A)
[1714] Keçe (AEM): Kīçe (B)
[1715] İfrīdūn (BEM): İfrīdūn'uñ (A)
[1716] İtdügine (BEM): Olduġına (A)
[1717] Savaş sırasında bağırarak Dahhak'in yanına geldi. Gāv-reng adlı gürzünü onun başına indirdi.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Serişrā bedīn gurze-yi gāv-çihr
Bekūbem ne baḫşāyiş ārem nemihr[1718]

Gāv-ser daḫı bu maʿnāyadur niteki Firdevsī Ḍaḥḥāk bir vāḳıʿa-yı hāyile görüp muʿabbir aña taʿbīr itdügi maḥalde buyurur

Şiʿr

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Yekī gāv-ı Pej-māye ḫᵛāhed buden
Cihāncūyrā dāye ḫᵛāhed buden[1719]

Tebe gerdeẕ ān hem bedest-i tu ber
Bed ān kīn keşed gurze-yi gāv-ser[1720]

Ṣoñra muṭlaḳā gürz maʿnāsına istiʿmāl olundı niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ḫelīdī beçeşm endereş kāviyān
Şikestī betārik bereş gāv-reng[1721]

[E77a] Genc-i gāv Ḫusrev-i Pervīz’iñ sekiz ḫazīnesiniñ birisine ismdür ve muṭrıbı olan Bārbud iḫtirāʿ itdügi otuz bestenin birisidür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Çu genc-i gāvrā gerdī nevā senc
Berefşāndī zemīn hem gāv u hem genc[1722]

Gāv-zebān lisānü’ş-şevr didükleri otdur **Gāvīzen** baʿż-ı **[B63a]** şıġırlarıñ ödünde yumurda ṣarısından azacaḳ ṣarı nesne bulunur **[M75b]** ḫamīr gibi yumşaḳ aġza aldıḳları

[1718] Öküz başı şeklindeki gürz ile ne af ne de merhamet duymadan, başını ezeceğim.
[1719] Bir de çok değerli bir sığır doğacak. Gelecekte hükümdara sütanne olması için.
[1720] Bu da (inek de) senin elinle olacaktır (ölür). Bu kin yüzünden gürzünü öküz başı şeklinde yapacaktır.
[1721] Dünya saltanatı gözünde battı. Kırıldı karanlığın içinde gürz.
[1722] Genc-i gāv makamından şarkı söylendikçe yeryüzüne hem sığır ve hem hazine saçıyordu.

birle müncemid olur buña **pā-zehr-i gāv** u **muhre-yi zehre-yi gāv** daḫı dinür taʿrībi **cāvīzen** olmuşdur **Gāv-zād** mīrāṣ naṣīb oldı dimekden kināyedür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

BeHindūstān pīrī ezḫar futād
Peder-murdeyīrā beÇīn gāv-zād[1723]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Gāv-dum** ṣıġır ḳuyruġı ṣūretinde tucdan bir nevʿ borıdur cenk gününde çalarlar ḥalā nefīr ile meşhūrdur ʿArabīde būḳ **[A63a]** dinür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Sefīde çu zed nāy-ı rūyīne ḫam
Ḫurūş āmed eznāle-yi gāv-dum[1724]

Gāv-meşeng cūbdan bir nevʿdür ʿades-i muḳaşşere beñzer Türkīde aña burçaḳ dinür aña **dīv-meşeng** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Gāv-çeşm** öküz gözi didikleri çiçekdür ki ʿArabīde bahār u ʿarār dinür **Gāv-rīş** ebleh ü bīʿaḳl maʿnāsınadur Cināsu'l-Cināś ṣāḥibi kāf-ı ʿArabī ile[1725] vaṣf-ı terkībīdür didügi ḫaṭā vü ġalaṭdur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zemīn pīş-i ʿināneş gāv-rīşest
Vegerçi hem-rikāb-ı gāv-mīşest[1726]

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ezguft-gū-yı cumle ḫarān merd-i gāv-rīş
[E77b] Ger muḥteriz nişīned ü vācib hemān kuned[1727]

[1723] Hindistan'da yaşlı biri, eşekten düştü. Babası ölene Çin'de miras düştü.
[1724] Tan vakti o sağlam, eğri tunç boru çalındığında, borudan çok iniltiler yükseldi.
[1725] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1726] Yer küre, her ne kadar öküze binmiş ise de onun dizgininin önünde aptallaşır.
[1727] Ahmak adam tüm eşeklerin dedikodusundan (inanmayıp) uzak dursa bile yine de gereğini yapar.

Rīş-i gāv miṣluhu Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ey besā genc-āgenān-ı kunc gāv
K'ān ḫayāl-endīşrā şud rīş-i gāv[1728]

Gāv kib'ved tā tū rīş-i ū şevī
Ḫāk çib'ved tā ḥaşīş-i ū şevī[1729]

Müşkilāt-ı Meşnevī'de mesṭūrdur ki "rīş-i gāv nākese masḫare vü tābiʿ olmaḳdan kināyedür aşlda yirde biter bir otdur Türkīde ṣıġır ḳuyruġı dirler ṣarı çiçegi olur ṣuyı mürekkebi **[M76a]** ġayet ile[1730] cārī ider ve daḫı nedīm şānındandur ki ṣıġır ḳuyruġından muraṣṣaʿ tāc iderler" intehā **Kāv** kāf-ı ʿArabī ile[1731] olursa iki ḳısmdur cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı evvel şücāʿ vü bahādır maʿnāsınadur **Kāve** hā-yı taḫṣīṣiyye ile **[B63b]** ʿalemdür ol bahādır-ı İṣfehānīyye ki Ḍaḥḥāk-i nāpāk helākine bāʿiṯ olup Ferīdūn'ı pādişāh eyledi inşāʾallāh sebeb-i ḫurūcı direfş şerḥinde ẕikr olunur ikisiniñ miṯālini Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ger Kāve ṣīt-i şevket-i merdīş bi'şneved
Berḫᵛīşten diger nenihed hīç nām Kāv[1732]

Elifi ḥaẕf idüp **Kav** daḫı dirler niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beşāh-ı cihān ber ziSām u Kavān
Hezār āferīn bād hem bermihān[1733]

[1728] Öküz vesilesiyle define bulacağını zanneden nicesi var ki o hayalperestin payına düşen ancak ahmaklıktır.
[1729] Öküz kim oluyor ki sen ona sakal (gibi tabi) olasın? Toprak ne oluyor ki sen ona (ekilen) haşhaş olasın?
[1730] Ġayet ile (BEM): Ġayetle (A)
[1731] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1732] Eğer Kāve senin kuvvetinin ve mertliğinin şöhretini işitseydi bir daha kendine Kāv adını koymaz.
[1733] Sāmlardan ve Kāvlardan cihan padişahına [selam] götür. Hem ona hem de ileri gelenlerine binlerce aferin olsun.

Ḳısm-ı şānī **kāvīden**den ism-i maṣdar ve fiʿl-i emrdür şānī miṣālini Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[A63b] Derbaḥr u kān cevey nuh behiştest cūd-ı ū
Ger nīst bāveret berev ü her durā bekāv[1734]

Vāvı bā'ya ibdāl idüp **kāb** da dinür niteki Kemāl-i Ḫocendī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḫudāyī ki Kūh-i Sehend āferīd
Turā dād bīnī çu Kūh-i Serāb[1735]

Neyī Kūh-ken çend kāvāniyeş
Nigehdār edeb bābuzurgān **[E78a]** mekāb[1736]

Kāvīden ü **Kābīden** ḳazmaḳ u baḥş eylemek gerekse yirde olsun gerekse mesāyil-i ʿilmiyyede olsun ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

İnbisāṭīst derīn-i faṣl ki bīkāviş-i ʿakl
Şāyed erbāz şeved ʿuḳde-yi mā lāyenḥal[1737]

Ve lehu

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bekāviş-i muje ezgūr tā Necef berevem
Eger beHind beḫākem **[M76b]** kunī vü ger beTatār[1738] [1739]

Maʿlūm ola ki ʿAbdü'n-Nebī-yi Faḫru'z-Zemānī-yi Ḳazvīnī sene-yi elf ve şemāniye ve ʿışrīnde Hindūstān'da[1740] te'līf itdügi[1741] Kitāb-ı Teẕkiretü'ş-Şuʿarā'da sāḳī-nāmesi olan

---

[1734] Onun cömertliğinin yeri, dokuz cennetteki deniz ve madendir. Eğer inanmıyorsan git ve ikisini de ara.
[1735] O Allâh ki Sehend Dağı'nı yarattı. Sana da Serāb Dağı gibi bir burun verdi.
[1736] Ferhad değilsin (o dağı) nice yontabilirsin ki? Öyleyse edebi gözet, büyüklerle boy ölçüşme.
[1737] Bu mevsimde öyle bir (zihnî) inkişaf olur ki çözülmesi çok güç bir düğüm de olsa aklın bir çabası olmadan bile çözülür.
[1738] Ger beTatār (EM): Ger kunend yā beTatār (AB)
[1739] İster Hindistan'da toprağa konayım ister Tataristan'da gömülmüş olayım ben kirpiklerimle araştırarak Necef'e kadar giderim.
[1740] Hindūstān'da (AB): Hindistān'da (EM)
[1741] İtdügi (BEM): İtdigi (A)

şuʿarāyı tetebbuʿ-ı aḫvālleri ile[1742] sāḳī-nāmelerin īrād itmekle kitāb-ı mezbūrı mey-ḫāne ile tesmiye itmişdür ol kitābda īrād itmişdür ki sene-yi elf ve sebʿa ve ʿışrīnde aʿyān-ı eşrāf-ı Hind'den Mīr Ṣābir-i Ṣifāhānī Mevlānā ʿÖrfī'niñ ümniyyesin ḥayyız-ı imkāna getürüp ʿizām-ı remīmesin büt-gede-yi Hind'den naḳl itmege emr idüp Kaʿbe-yi Necef'de defn olunduḳda Mevlānā Revnaḳī-yi Hemedānī ilhām-ı rabbānī ile mışraʿ-ı ṣānī-yi beyt-i mezbūrı kelime-yi aḫīre tebdīli ile tārīḫ idüp bu ḳıṭʿayı[1743] naẓm eyledi

Ḳıṭʿa
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Yegāne gevher-i deryā-yı maʿrifet ʿUrfī
Ki āsmān pey-i perverdeneş ṣadef āmed[1744]

[B64a] Çu ʿumr-i ū beser-āmed begerdiş-i gerdūn
Şikest berṣaf-ı dilhā-yı pür-şeġef āmed[1745]

Begūş-ı çarḫ resānīd ḥarf-i cān-sūzī
Ki ʿumrem eztu çu dermaʿreż-i telef āmed[1746]

Bekāviş-i muje ezgūr tā Necef berevem
Fikend tīr-i duʿāyī ki berhedef āmed[1747]

Raḳam zed ezpey-i tārīḫ-i revnakī kilkem
[E78b] Bekāviş-i muje ezgūr tā Necef āmed[1748]

Bu ḳażıyye yigirmi sekiz yıl fevtinden[1749] ṣoñra vāḳıʿ oldı zīrā sene-yi vefātı tisʿun ve tisʿīne ve tisʿumiʾetin[1750] idi siyādet ü neḳābet-penāh **[A64a]** Mīr ʿAlāʾü'd-Devle-yi Ḳazvīnī tārīḫ-i vefātını bu rubāʿīde naẓm itmişdür

[1742] Aḫvālleri ile (BEM): Aḫvālleriyle (A)
[1743] Ḳıṭʿaʾı (AB): Ḳıṭʿada (EM)
[1744] Örfî, marifet deryasının eşsiz cevheridir. Öyle ki gökler onun yetişmesi için sedef oldular.
[1745] Ömrü dünyayı dolaşmakla sona erdiğinde, aşk ile dolu gönüllerin safı bozguna uğradı.
[1746] Can yakan sözleri tâ feleğin kulağına ulaştı. Ki ömrüm senin yüzünden bir telef yerine döndü.
[1747] Kirpiklerimle arayarak mezardan tâ Necef'e giderim. Dua okunu öyle attı ki hedefine ulaşıverdi.
[1748] Kalemim güzel bir tarih düşürmek için yazdı: Kirpikleriyle kazarak mezardan Necef'e kadar geldi.
[1749] Yigirmi sekiz yıl fevtinden ṣoñra (E):Fevtinden yigirmi sekiz yıl ṣoñra (A); İgirmi sekiz yıl fevtinden ṣoñra (B); İgirmi sekiz yıl vefātından ṣoñra (M)
[1750] Hicri 999/Miladi 1590-1591.

Rubāʿī

1., 2., 4. mısralar: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

3. mısra: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Efsūs ki zūd ʿUrfī ezʿālem reft[1751]
Nādīde bekām-ı dunyī ezʿālem reft
Çun maʿnā-yı maḥż būd ezan guft ḫıred
[M77a] Tārīḫ-i vefāt-ı "maʿnā ezʿālem reft"[1752]

Ve sinīn-i ʿömri erbaʿīne vāṣıl olmamışiken[1753] belde-yi Lāhōr'da raḥmet-i Rabbü'l-ʿālemīne intiḳāl itdi bu maḥalde Mevlānā ʿÖrfī bu münāsebet ile[1754] ẕikr olunmaġıla kitāb-ı mezbūrdan tercemesi ʿalāvechi'l-iḫtiṣār naḳl olunmaḳ münāsib oldı ʿibāreti budur ki naḳl olunur "şāh-bāz-ı bulend-pervāzī Mevlānā ʿUrfī-yi Şīrāzī efṣaḥu'l-fuṣaḥā vü emleḥu'ş-şuʿarā-yı ʿaṣr ḫud būde eşʿār-ı ū heme ḫoş-lāfẓ u maʿnā vāḳıʿ şude derşīve-yi istiʿāre kerden mumtāẓ u derfenn-i tāze-gūyī bīenbāzest tekelluf berṭaraf eṣnāf-ı manẓūmāt-ı emṡāl u aḳrān-ı ḫud berṭāḳ-ı nisyān nihāde vü ʿarūs-ı mażmūnrā ezlibās-ı elfāẓ-ı merġūb ziynet ü ārāyiş-i diger dāde derīn zemān kesī berreviş-i ū ḥarf nemītuvāned zed ve līkin der Sāḳī-nāme çendānī kār nesāḫte vü bātamām neresānīde betaḥḳīḳ-ı peyveste ki ān maṭlaʿ-ı dīvān-ı nukte-perverī dereyyām-ı ḥayāt-ı ḫud dīvān tertīb nedāde fe emmā baʿd ezfevt-i ū yekī ezdūstān-ı ū īn dīvānī ki el-ḥāl dermiyān-ı merdumest muretteb sāḫte vü ʿaded-i ebyāt-ı ān hemegi ezḳaşīde vü ġazel ü meṡnevī [E79a] vü ġayruhu ḳarīb bedu ezdeh hezār u pānṣad beyt est ü şeş hezār beyt-i diger derāb uftāde çunānçi der īn ġazel gufte beişāret[1755]

[1751] ʿĀlem reft(AEM): ʿĀlem bereft(B)
[1752] Yazık ki, Örfi bu âlemden çabucak göçüp gitti. Dünyada murâda ermeden bu âlemden göçüp gitti. Kendisi salt mânâ olduğundan dolayı akıl, onun vefat tarihi olarak, "mânâ âlemden göçüp gitti" dedi. ("maʿnā ezʿālem reft" ifadesinin ebced değeri 999'dur).
[1753] Olmamışiken (ABE): Olmamışken (M)
[1754] Münāsebet ile (BEM): Münāsebetle (A)
[1755] Yücelerde uçan bir doğan gibi Mevlana Örfî-yi Şîrāzî söz söylemede zirvelerde idi. Kendi zamanının en faziletlisi ve şairlerinin en güzel şiir söyleyeni idi. Onun şiirleri tamamen tatlı sözlü, hoş manalı ve hoş lafızlı idi. İstiareleri mükemmel kullanırdı. Yeni ifadeler kullanmakta benzersiz idi. Akranlarının birbirine benzeyen manzumelerini unutulmaya mahkum etmiş olan şiirin gelinine, rağbet gören ziynetler misali elfaz elbisesi giydirdi. O zamanda kimse onun tarzında söz söyleyemiyordu. Ama Sâkî-nâme adlı eserde o kadar başarılı olamamış ve onu tamamlayamamıştır. Yapılan araştırmaya göre nükteli söz söyleme divanının matla'ı olan Örfî'nin kendi hayatı süresince divanını tertiplememiş olduğunu görürüz. Şu an, yani onun ölümünden sonra elimizde bulunan divanını da dostlarından birisi tertip etmiştir. Bu tertiple kaside, gazel, mesnevi ve diğer şiir formlarından oluşan divanındaki beyitlerin tamamının sayısı on bin beşyüze yakındır. Bu beyitlerden altı bin kadarı suya düşmüştür. Böylece bu söylenen gazele şu beyitte işaret edilmiştir.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

[B64b] ʿUmr derşiʿr beser burde vü derbāḫte em
ʿUmr-i derbāḫterā bār-ı diger bāḫte em[1756]

[M77b] Ḥaḳīkāt-ı ḥāl ān ʿandelīb-i gülistān-ı rāz ezmuḫbirān-ı ṣādıḳu'l-faẕl-ı Şīrāz istimāʿ numūde derīn kitāb taḥrīr numūde bererbāb-ı başīret pūşīde nemāned ki nām-ı peder-i ʿUrfī Ḫᵛāce Belevī-yi Şīrāzīst u mevlid-i ḫudeş nīz der āncā vāḳıʿ şude vü īn Ḫᵛāce [A64b] Belevī derşehr-i meẕkūr derdefter-i ḫānehā-yı şāhī beşuġlī ezeşġāl-i ḥukkām ancā iştiġāl dāşte vü nām-ı pusereş Muḥammed Ḥuseyn būd u derşıġar-ı sinn dermeyān-ı merdum Mevlānā Ṣaydī mulaḳḳab gerdīde vü derevvel-i cevānī bevādī-yi şiʿr guften uftād u herçi ezu ser-mīzed ḫālī ezrutbe nebūd yārān-ı ehl-i Şīrāz bāū ʿUrfī taḫallus dādeend u sebeb berāmeden-i ū ezŞīrāz ānest ki derçehār deh sālegī ḥusn-i ū ḳabūl-i tamām-ı ʿayārī behem resānide būd u ābile nekeşīde çun sāl-i ʿumreş bebīst resīd ābile serşārī beraverd baʿd eziştidād u istiḫlāş taġayyurī derçehre-yi ū behem resīd çunānçi her kes kī ūrā mīdīd ezū teneffür mīkerd ü Mevlevī ezīn muḳaddeme beġayet āzurde vü derhem būd ezġurūr-ı cehlī ki derser dāşet benāber ān ezvaṭan ḫurūc kerde beHindūstān ki ḫāne-yi neşv ü nemā-yı nukte-sencān u dāru'l-ʿayār-ı ḫıredmendānest āmed[1757] u besaʿadet-i ḫıdmet-i Eflāṭūn-ı Ṣānī Ḥakīm Ebū'l-Feṯḥ-i [E79b] Geylānī ki yekī ezerkān-ı devlet-i ḳāhire-yi şehryār-ı gerdūn iḳtidār-ı pādişāh-ı felek-ḳadr Ḫurşīd-i iştihār Celālu'd-dīn Ekber[1758] Pādişāh-ı Ġāzī mustesʿad gerdīd ü ezfeyż-i terbiyyet-i ān ṣāḥib-i ʿiyār-dāniş ezḥāżīż pestī bemaḳām-ı evc-i bulendī resīd ve eşʿār-ı [M78a] ābdār-ı ū çun dürr-i meknūn ḳıymet ve ḫarīdār behem resānid ve ḳaṣā'id dermedḥ-i murebbī-yi ḫud-guft çun meyāne-yi Ḥakīm-i meẕkūr u Sipehsālār ʿAbdu'r-Raḥīm Ḫān-ı ḫānān iḫlāṣ u ittiḥād-ı rūzberūz dertezāyud būd beʿUrfī fermūd tā ḳaşīde dermedḥ-i ḫān-ı ḫānān-ı

[1756] Ömrümü şiirde tüketmiş ve kaybetmişim. Yitirilmiş olan bu ömrü, bir daha kaybettim.

[1757] Gerçekte o sırların gül bahçesinin bülbülünü, Şīrāz'ın sâdık ve fâzılından haber veren kişiden dinledi. Bu kitapta yazılı olanlar, basiret sahipleri için gizli saklı değildir. Örfi'nin babasının adı Hᵛāce Belevī-yi Şīrāzī'dir. Kendi doğumu da Şīrāz'da olmuştur. Hᵛāce Belevī, bu şehirdeki yönetici işlerinden olan şâhlık defter-i hakanilerinde çalışırdı. Oğlunun adı, Muhammed Hüseyin idi. Daha küçük yaşında Mevlānā Ṣaydī diye lakaplanmıştı. İlk gençlik çağlarında şiir yazmağa başladı. Ondan değersiz hiçbir şey sudûr etmemişti. Şīrāz ehlinden dostları Örfi mahlasını ona verdiler. Şiraz'dan onun geliş sebebi de ondört yaşında iken Şīrāz ehlinin onu kabullenmiş ve ona değer vermiş olmalarına rağmen, çiçek hastalığının vücudunun her tarafını kaplamış olmasıydı. Yaşı yirmiye geldiğinde, çiçek hastalığı ağırlaştı. Daha sonra iyileşen hastalık onun yüzünü öylesine değiştirmişti ki görenler ondan kaçıyorlardı. Mevlevī bu mukaddimeden sonra tamamen incinmişti. Ve cehaletin verdiği gururla galeyana gelip, isyanla vatanından çıkıp, nükteleri takdir edenlerin yetişip olgunlaştığı ev ve akıllı kimselerin anlayışlarının tartıldığı bir yer olan Hindistan'a doğru yola koyuldu.

[1758] Felek-ḳadr Ḫurşīd-i iştihār Celālu'd-dīn Ekber (AB): -EM

Cem-nişān gufte beGocurāt firisted Mevlevī befermude-yi maḫdūm ʿamel numūde ḳaṣīde-yi ġurrā dermedḥ-i **[B65a]** ḫān-ı sipehsālār manẓūm-ı sāḫte bedan mulk firistād vaḳtī ki ān dürr-i ābdār zīb-i gūş-ı ḫān-ı memdūḥ gerdīd ṣıla-yı lāyıḳī ezencā becihet-i ū firistād el-Ḥaḳḳ ān ḳaṣīderā beġāyet ḫūb gufte vü deriẓhār-ı iḫlāṣ-ı Ḥakīm Ebū'l-Fetḥ **[A65a]** u ʿAbdu'r-Raḥīm Ḫān-ı ḫānān güyed[1759]

Beyt[1760]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ezan nedīde şenā-güyemet ki mībīnem
Turā vü ūrā yek-ten beçeşm-i rūḥānī[1761]

Ve berrāy-ı enver-i ḫıredmendān rūşen-i żamīr-i żiyā-guster-i dānişmendān muberhenest ki Mevlānā ʿUrfī hīc ʿaybī beġayr ezbīedebī nedāşte çunānçi şeyḫ nāmī-yi girāmī Şeyḫ Niẓāmīrā bed yād mīnumūde suḫanān-ı işānrā benaẓar dernemīāverde vü bāān heme dāniş-i īn bīdānişī becā āverde ārī ġurūr u ġaflet-i ūrā ezīn maʿnā ġāfil kerde būd ki tekye bercāy-ı buzurgān netuvān zed beguzāf u nisbet beeḳābīr mānend bud mestān-ı bīḥavṣalagī nebāyed kerd ki ḫumār ān derd-i ser-i bīʿāḳıbetī mīāverd[1762]

[1759] Ve dünyanın padişahının güçlü ve kudretli devletinin devlet erkânından biri olan ve ikinci Eflātūn diye adlandırılan Hakīm Ebu'l-Fetḥ-i Geylānī'ye hizmetine girme saadetine erişti. Yeryüzünde güneş gibi değer ve şöhret bulmuş gazi padişah Celālüddin Ekber Şāh, onun terbiyesinden hoşnud oldu. Değerli bir arkadaş olan bu adamı sefaletten alıp yüce bir makama yerleştirdi. Onun gizlenmiş inciler gibi kıymetli, su misali şiirlerini gördü. Kendini yetiştireni metheden kasidelerini satın aldı. Eflātūn diye adlandırılan Hakīm Ebu'l-Fetḥ-i Geylānī'nin ve hanlar hanı Sipehsalar Abdurraḥīm'in nezdinde, gün be gün ihlâsı ve onlarla birlikteliği arttı. Örfi'ye şöyle dedi: "Hanlar hanına kasideler söyle". Daha sonra onu Gocurāt'a gönderdi. Mevlevī mahdumuna, hanlar hanı sipehsalar Abdurraḥīm'in medhi için en güzel kasidelerini yazması hususunda çalışmasını emretti. O da manzum eserini yazdıktan sonra melike gönderdi. O şiirin su gibi güzel sözleri hanın kulağına ulaşlınca hemen layık olduğu şeyleri kendisine gönderdi. Gerçekten de o kaside, son derecede güzel idi. Ve Hakīm Ebu'l-Fetḥ-i Geylānī'ye ve hanlar hanı sipehsalar Abdurraḥīm'e samimiyetini şöyle izhar etmişti.

[1760] Beytin ikinci mısrasında, vezin "Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fa'lün" şeklinde getirilerek **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmıştır.

[1761] Görmediğim halde seni öven şiirler söylüyorum, çünkü basiret gözüyle seni ve onu bir vücut görüyorum.

[1762] Akıllı kimselerin parlak fikirleri, ilim sahiplerinin ışık yayan aydın gönülleri açık seçik göstermiştirdir ki Mevlānā ʿÖrfī'nin hiçbir ayıbı ve edebe aykırı bir işi yoktur. Öyle olduğu halde, namlı ve aziz şeyh, Şeyḫ Niẓāmī'ye kötü gösterildi ve onların sözleri göz önüne getirilmedi ve onunla bu bilgilerin tamamı *bilmeyerek* yerine getirildi. Evet onun gurur ve gafleti onu bu manadan gafil etmiş idi ki makam, mansıp sahiplerine sırt dayamak insanı güçsüz kılar ve büyüklerle yakınlık kurmak da buna benzer. Akılları başlarında olmayan sarhoşların başlarındaki dertten kurtulmaları için sarhoşluk gerekmez.

Rubāʿī[1763]

1., 2. mısralar: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

3., 4. mısralar: (Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fa')

ʿAybest ʿaẕīm berguzīden [E80a] ḫudrā
Vez ḫalḳ-ı cihān ziyāde dīden ḫudrā[1764]
Ezmerdumek-i dīde bebāyed āmūḫt
Dīden heme kesrā vü nedīden ḫudrā[1765]

Tā dīd ezḫud ān çi dīd ki henūz sinneş beçil neresīde būd ki derLāhōr dersene-yi tisʿun ve tisʿīne ve tisʿumi'etin ʿālem-i fānīrā ġāfilāne ve bīʿāḳıbetāne vedāʿ kerd[1766] [M78b]

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Her civānī ki bīedeb bāşed
Ger bepīrī resed ʿaceb bāşed[1767]

Likin kesī ki naʿt-ı Seyyīdu'l-murselīn beġāyet ḫūb-gufte vü menḳıbet-i emīru'l-mu'minīn bīnihāyet merġūb-gufte vü çend beytī ezzebān-ı ū derāḫir-i ʿumr ser zed ki delālet bermaʿẕeret-i bulend-pervāzī-yi ū mīkerde bāşed yaḳīnest ki baḫşāyende-yi āmurzgār-ı bīminnet ūrā betaṣdīḳ-ı risālet ü bemuḥabbet-i şāh-ı velāyet ezreşāḫāt-ı seḫāb-ı feyż ü ḳaṭarāt-ı ġumām-ı faẓl-ı ḫud maḥrūm neḫ[v]āhed būd raḥmetu'llāhi ʿaleyh raḥmeten vāsiʿaten"[1768] işte vech-i iḫtişār ile ʿÖrfī tercemesi budur ki naḳl olundı ve üç sene tārīḫ-i vefātından ṣoñra[1769] dīvānını [B65b] cemʿ ü tertīb iden kimse[1770] bu rubāʿī dīvānını tertīb itdügine tārīḫdür

[1763] Rubāʿī (M): Şiʿr (AB), Beyt (E)
[1764] Kişinin kendini cihan halkından ayrı tutarak beğenmesi ve büyük görmesi büyük bir ayıptır.
[1765] Göz bebeğinden öğrenmek gerekir. Herkesi görüp de kendini görmemek.
[1766] O şeyi ki (eceli) kendinde görene kadar ki yaşı henüz kırka ulaşmamıştı, Lahor'da 999 senesinde fani âleme habersiz bir şekilde veda etti.
[1767] Her genç eğer edepsizce büyürse ihtiyarlığa ulaştığında tuhaflaşır.
[1768] Lakin öyle bir kişidir ki Resûllerin efendisinin na'tini son derecede güzel söylemiştir ve emīrü'l-mü'minīn'in menakıbını nihayetsiz rağbet görecek şekilde söylemiştir ve ömrünün sonunda onun dilinden dökülen birkaç beyit, onu gözünün yükseklerde oluşundan özür dilediğine delildir. Kesinlikle bilinmektedir ki kimseye minneti olmayan Allâh'ın bahşetmesiyle, risaleti tasdik edişi ve velayet şahına (Hz. Ali'nin) duyduğu muhabbetle artık o, feyz bulutundan gelen serpintilerden ve fazilet ummanından gelen damlalardan mahrum olmayacaktır. Allâh'ın kapsamı geniş rahmeti, onun üzerine olsun.
[1769] Üç sene tārīḫ-i vefātından ṣoñra (BEM): Tārīḫ-i vefātından üç sene ṣoñra (A)
[1770] Kimse (BEM): Kimseniñ (A)

Rubāʿī[1771]

1., 2., 4. mısralar: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

3. mısra: (Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fa')

Īn derc-i nukāt-ı siḥrī vü iʿcāẕī
Çun geşt mukemmel ziraḳam-perdāzī
Mecmūʿa-ṭırāz ḳuds-ı tārīḫeş guft
"Evvel-i Dīvān-ı ʿUrfī-yi Şīrāzī"[1772]

[A65b] Ester ḳatırdur ki ʿArabīde **baġl** dinür ki at ile eşekden mütevelliddür Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Būde māmāt esb ü bābā ḫar
Tū meşev ter çu ḫ[v]ānemet ester[1773]

Āster medd-i elif ile olursa maʿrūfdur ki ʿArabīde biṭāne **[E80b]** dinür żarūret-i vezn içün Mīr Ḫusrev'iñ şiʿrinde ḳaṣr ile vāḳıʿdur niteki dimişdür

Beyt

(Müfte'ilün/Mef'ûlün/Fâʿilün)

Cāhil ü telbīs vey ḥadd birūn
Cubbe-sepīd ester-rengīn derūn[1774]

Ve lehu eyżan[1775]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Cubbeyī "ḫayru'ş-şiyābi'l-bıyż"[1776] ʿālimrā bebīn
Z'ānki ūrā derteh-i durrāʿe rengīn esterest[1777]

[1771] Rubāʿī (B): Tārīḫ (EM)

[1772] Bu büyüleyici ve icazlı nüktelerin derlenip yazılması tamamlandı. Mecmuayı tertip eden şu kutsal tarihini söyledi: "Evvel-i Dīvān-ı ʿÖrfī-yi Şīrāzī" ("Evvel-i Dīvān-ı ʿÖrfī-yi Şīrāzī" ifadesinin ebced hesabıyla karşılığı, 1002'dir.)

[1773] Annen at, baban eşek olduğundan, sana katır dersem bozulma.

[1774] Ey had bilmez, cahil ve hilekâr! (Ey) cübbesi beyaz, içindeki katır renkli!

[1775] Eyżan (EM): - AB

[1776] İbnu Abbas (RA) anlatıyor: Resûlullâh aleyhissalatu vesselam buyurdular ki: "**Elbisenizin hayırlısı beyaz renkli olanıdır.**" Beyaz elbise giyiniz. Ölülerinizi de beyaz kumaş ile kefenleyiniz." (Tirmizî, Cenaiz 18; Ebû Dâvûd, Tıbb 14.)

[1777] Âlimin, "**Elbiselerin en hayırlısı beyaz olanıdır.**" (sırrını yansıtan) cübbesine bak! Ondan dolayıdır cübbesinin altı katır rengindedir.

Burīde-dum bu daḫı ḳatır maʿnāsınadur zemān-ı sābıḳda ulaḳlar ḳuyruġı kesik ḳatırlara[1778] binerler idi **[M79a] berīd** anıñ muʿarrebidür feṯḥ-i bā ile mecāzen ʿArabīde ulāġa da berīd dinür her dört fersaḫda ulaḳlara ḳatırlar müretteb idi bir mertebe daḫı tecevvüz idüp ol dört fersaḫ[1779] mesāfeye daḫı ıṭlāḳ olunur ke̲zā fī'l-Fāyiḳi lil-ʿallāmeti'z-Zemaḫşerī **Ḫar** iki ḳısmdur cāmid ü müştaḳ ḳısm-ı ṣānī **ḫarīden**den fiʿl-i emrdür cüz'-i vaṣf-ı terkībī vāḳıʿ olur Senāyī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tū ziİblīs kemterī ey ḫar
Z'ānki tu dīn-furūşī ū dīn-ḫar[1780]

Ḳısm-ı evvel üç maʿnāsı vardur biri eşekdür ki ʿArabīde ḥımār dinür Saʿdī buyurur

Beyt
(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ḫar-ı ʿĪsā̲ eger beMekke reved
Çun beyāyed henūz ḫar bāşed[1781]

Eşek egerçi lafẓ-ı Türkīdür lākin Meṯnevī-yi Şerīf'de vāḳıʿdur niteki bu beytde dimişdür

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çun tefaḥḥuş kerd ezḥāl-i eşek
Dīd ḫufte zīr-i ān ḫar buz kesek[1782]

Kesek daḫı lafẓ-ı Türkīdür ḳurumuş çamur parçalarıdur ḫar Fārsīde vü ḥımār ʿArabīde şetmde vü ẕemm-i şenīʿde meṯel olmuşdur **[B66a]** lafẓ-ı ṣarīḥinden istikrāh idüp kināye ṭarīḳı ile[1783] dirāz-gūş ve eṭ-ṭavīle'l-uẕneyni **[E81a]** taʿbīr olunur **Kūje** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve zā-yı Fārsī ile[1784] ḫar-ı sefīd-rengdür ke̲zā fīMecmaʿi'l-Fürs **Kunce** żamm-ı kāf

[1778] Ḳatırlara (ABE): Ḳatıra (M)
[1779] Fersaḫ (AB): Fersaḫ olan (EM)
[1780] Ey eşek, İblisten daha aşağısın; çünkü sen dinini satarsın, o ise din satın alır.
[1781] Hz Īsā̲'nın eşeği Mekke'ye de gitse döndüğünde yine eşek olacaktır.
[1782] Eşeğin halini araştırınca o çirkefin, eşeğin altında yatmakta olduğunu gördü.
[1783] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıle (A)
[1784] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)

ve sükūn-ı nūn ve cīm-i ʿArabiyeteyn ile ḳuyruġı kesik eşekdür boġazı altı[1785] şişmiş ṭavara daḫı dinür Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[A66a] Her k'ez meṣel zened kesī ezvey ḥasūdrā
Nisbet kuned beʿĪsā kes-i hīc kuncerā[1786]

Ve Mü'eyyedü'l-[M79b] Fużalā'da feṯ-i kāf ve sükūn-ı bā-yı muvaḥḥede ve cīm-i Fārsī ile[1787] mażbūṭdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de hegbe vü ḫurcīn[1788] maʿnāsına daḫı gelür diyüp Laṭīfī'niñ bu beyti ile istişhād eylemişdür

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Derkunce nihād ān behārā
Bi'nhād beresb-i bād-pārā[1789]

Ve fīh naẓar zīrā didügine delālet yoḳdur Kīc kesr-i kāf ve müṣennāt-ı taḥtıyye ve cīm-i ʿArabiyeteyn ile bu daḫı ḳuyruġı kesik eşekdür ve boġazı altı şişmiş ṭavar[1790] maʿnāsınadur ve Ḥalīmī bā-yı muvaḥḥede ile żabṭ idüp küçük eşek ve boġazı altı şişmiş ṭavar maʿnāsınadur dimiş ve Niʿmetu'llāh aḥmaḳ u muʿaccib ü behre maʿnāsına da gelür dimiş ve ʿaleyhi'l-ʿuhdeti ʿAnk feṯ-i mühmele ve sükūn-ı nūn[1791] ve kāf-ı ʿArabī ile erkek eşekdür Sūzenī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Gūyed ki şiʿr ḫāyem ḫāyed velī çunānk
Ḫāyend ʿılk māde ḫarān ezḫarān-ı ʿank[1792]

[1785] Altı (ABE): -M
[1786] Hiç kimse, kuyruğu kesik eşeği Īsā'ya nispet etmez; ama her defasında hasetçi için ondan temsil getirilir.
[1787] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1788] Ḫurcīn (BEM): Ḫurçīn (A)
[1789] O değerli yükleri, kuyruksuz eşeğe yükledi. Kendisi rüzgar ayaklı ata bindi.
[1790] Ṭavar (B): -AEM
[1791] Nūn (AEM): - (B)
[1792] Der ki şiir söyledim. Doğru; fakat dişi eşeğin, erkek eşek karşısında sakız çiğnediği gibi geveledin.

ʿUbeyd-i Zākānī[1793] daḫı dimiş

Rubāʿī[1794]

1., 2., 4. mısralar: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

3. mısra: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

Īn kīr ki guftemī seḥer mīḫīzed
Vez kīr-i ḫar-ı ʿank beter mīḫīzed[1795]
Vaḳtī behezār ḥīle mīḫuft demī
V'iknūn behezār ḥīle bermīḫīzed[1796]

Ḫar-kurre ṣıpa vü ḳoduḳ aʿnī eşek yavrısı maʿnāsına Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Z'ānki naḳşī ve'z ḫıred bībehreyī
Ādemī ḫū **[E81b]** nīstī ḫar-kurreyī[1797]

Ḫar-bīn dūr-bīn olmayan kimsedür ki ʿilliyesin mülāḥaẓa itmeye niteki **şutur-bīn** dūr-bīn olan kimsedür zīrā uştur yolda giderken gerdenin bālāya ḳaldurup eṭrāfına naẓar ider ve eşek **[B66b]** hemān öñüne baḳar bir şāʿir dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çu ʿārif derreh-i ḫud şud şutur-bīn
[M80a] Şeved īn eblehān hemvāre ḫud-bīn[1798]

Ḫar-dil gönli büyük ve muḫtāl[1799] maʿnāsınadur **Ḫar-ās** degirmen eşegidür ās degirmen maʿnāsınadur aşlı kesr-i rā-yı iżāfet iledür[1800] Kemāl İsmāʿīl buyurur

---

[1793] Zākānī (AEM): Rākānī (B)
[1794] B nüshasında "Şiʿr"; A, E ve M nüshalarında beyt olarak kaydedilen bu başlık, ʿUbeyd-i Zākānī'nin **"Risāle-yi Dil-guşā"** adlı eserinden alınmış bir "rubāʿī" olduğundan metinde "Rubāʿī" başlığını kullanmayı uygun gördük. (https://ganjoor.net/obeyd/divan-obeyd/robaee-obeyd/, Erişim Tarihi: 10.11.2019)
[1795] Söylenmesi gerekir ki bu uzuv seherle ayağa kalkar. Ama erkek eşeğin uzvu beter kalkar.
[1796] Bir zaman, bin türlü hileyle nefeslenerek uyur. Şimdi de bin türlü hileyle ayağa kalkar durur.
[1797] Maharetten ve akıldan bir pay almamışsın. İnsan tabiatlı değilsin, eşek sıpasısın.
[1798] Ârifler gibi yolunda giderken deve bakışlı ol. Şu aptallarsa sadece kendilerine bakarak yol giderler.
[1799] Muḫtāl (AEM): Muḥtāl (B)
[1800] İżāfet iledür (BEM): İżāfetledür (A)

Rubāʿī

1. mısra: (Mef'ûlü/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fa')

2. mısra: (Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

3., 4. mısra:(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fa')

Esbī dārem bekundī ezḫar ḫar-ter
Mānend-i ḫar-ās belki z'ū berḫūr-ter[1801]
Çendān ki hemī bīş reved hem bercāy
Çendān ki hemī bīş ḫured-i lāġar-ter[1802]

[A66b] Ve eşek döndürdügi degirmen maʿnāsına da gelür bu[1803] maʿnāda aşlı **ās-ı ḫar**dur inşāʾallāh āsyā şerḥinde taḥḳīḳ olunur **Ḫar-ḫıyār** eşek turpıdur[1804] **Ḫar-vār** muṭlaḳā yük maʿnāsınadur ammā aşlda eşek yükidür vār aşlı bārdur vāv bāʾdan munḳalibdür **Berḫar-nişān** ḥaddini bildür dimekdür aşlı taʿzīr itdiklerini eşege bindürürler Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Yā Rab in nev-devletānrā berḫar-ı ḫud şān nişān
K'īn heme faḫr ezġulām-ı Türk ü ester mīkunend[1805]

Ḫar-reft ü resen burd bir izālesi murād olan nesne ile bir lāzım gitse ḍarb olunur Kemāl-i Ḫocendī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Bestān'd raḳībem ser-i zulfet bekef ü reft
Nev-şud ḫaber-i kuhne ki ḫar-reft ü resen burd[1806]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Ḫar-kuş** żamm-ı kāf ile çok **[E82a]** ayaḳlu böcekdür ki[1807] yire döşenür yapışur ʿArabīde ḥımāri ḳabbān dinür feṭḥ-i kāf ile olursa şoḳman maʿnāsınadur ki edik gibi giyerler ve Mecmaʿü'l-Fürs'de ser-mūze vü curmūḳ maʿnāsına meẕkūrdur

[1801] Bir atım var hantallıkta eşekten daha eşektir. Değirmen eşeği gibidir belki ondan daha beterdir.
[1802] Öyle ki ne kadar çok gitse hep yerinde sayar; ne kadar çok yese o kadar zayıflar.
[1803] Bu (AB): Diyü (EM)
[1804] Turpıdur (BEM): Turbıdur (A)
[1805] Yarabbi, Türk gulamı ve binitiyle caka satan sonradan görmeleri eşeklerine bindir, hadlerini bildir.
[1806] Rakibim zülfünün ucunu eline geçirdi ve gitti. Eski bir haber yenilendi, eşek gitti ama ipi de götürdü.
[1807] ki (BEM): -A

“ve’l-curmūḳu māyulbesu [M80b] fevḳa’l-ḫuffi” ammā kāfı iki maʿnāda żamme ile żabṭ itdügi taḫlīṭdür **Ḫarān-bār** eşeklere bindürüp teşhīr olunan kimesnedür[1808] aṣlı **bār-ı ḫarān**dur niteki Lebībī buyurur

Beyt

(Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Yekī muvācer ü bīşerm ü nāḫoşī ki turā
Hezār bār ḫarān-bār bīş kerde ʿases[1809]

Ve Şems-i Faḫrī bir nesne üzerine irkilüp cemʿ olmaḳ maʿnāsınadur diyüp bu beyti naẓm itdi

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Bemedḥ-i ū vü ḳaṣd-ı duşmenāneş
Hemī sāzen’d ins ü cān ḫarān-bār[1810]

Ḫar ḫar eṣvāt-ı ḥamīre müşābih olan ġavġā vü cidāl māʿnāsınadur Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ezpey-i redd ü ḳabūl-i ʿāme ḫudrā ḫar mesāz
Z’ān ki kār-ı ʿāme nu’bved cuz ḫarī yā ḫar ḫarī[1811]

Ve Mü’eyyedü’l-Fużalā’da[1812] iki ḳat olmaḳ ve Mecmaʿü’l-Fürs’de iki ḳat ve puşte puşte ve eyvān maʿnāsına daḫı mesṭurdur **Ḫar-ḫaşe** miṣluhu Türkīde taḫrīf olunup ḳarġaşa dinür Aġācī buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûlün)

Duj-ḫūy-ı turā nīst becuz ḫar-ḫaşe kārī
Mānā ki buved ḫūy-ı bedet ḫar-ḫaşe zārī[1813]

[1808] Kimesnedür (EM): Kimsedür (AB)
[1809] Eşine zina yaptıran, utanmaz nahoş birini bekçiler, belki de bin defa eşeğe bindirip teşhir ederler.
[1810] Onu methetmede ve düşmanlarına kastetmede insanlarla cinler bir araya gelirler.
[1811] Halkın ret ve kabulünden dolayı kendini harap etme. Oysaki halkın işleri ya eşeklik ya da hır gürdür.
[1812] Mü’eyyedü’l-Fużalā’da (BEM): Mecmaʿü’l-Fużalā’da (A)
[1813] Senin kötü huyunun kargaşadan başka bir işi yok; sanki kötü huy, senin için kargaşa yeri olmuş.

Ḫarvīle ṣavt-ı ḥımāra mānend āvāz-ı bülend **[A67a]** maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Ḫar-muhre** göz boncuġıdur ki ʿArabīde vedaʿ dinür eşege vü ḳatıra ziynet iderler ve bir nevʿ aña beñzer borıdur ki **[E82b]** cengde istiʿmāl iderler niteki Niẓāmī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Berāverd ḫar-muhre āvāz-ı şīr
Dimāġ ezdem-i gāv-dum geşt sīr[1814]

Ḫar-baṭ bir nevʿ büyük baṭdur mübālaġaten eşege teşbīh olunmuşdur niteki Enverī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezʿuḳāb u pūstīneş ger negūyed bebuved
Gerçi derderyā tuvāned kerd ḫar-baṭ gāzerī[1815]

[M81a] Mecāzen aḥmaḳ u nādān maʿnāsına da gelür niteki Enverī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bende bāçend ḫar-baṭest imrūz
Hemçu ḫar derḫelāb uftāde[1816]

Ḫar-baṭe aḥmaḳa müşābih olan masḫare maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Ḫar-seng** iri ṭaşdur ʿAbdü'r-Rezzāḳ Muḥammed buyurur[1817]

Beyt
(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ziāftāb-ı kemāl-i tu mihr yek ẕerre
Zimenceníḳ-ı nekāl-i tu çarḫ yek ḫar-seng[1818]

[1814] Ḫar-muhre borusu, savaş hazırlığını bildirmek için aslan gibi kükredi. Beyin, sığır kuyruğu şeklindeki borunun nefesinden tamamen doldu.
[1815] Kartaldan ve tüylü derisinden bahsetmezse de olur. Gerçi ḫar-baṭ, denizde bile kuyruk çırpabilir.
[1816] Bugün köle, birkaç ahmak ile beraberdir. Aynı zamanda eşek gibi çamura saplanıp düştü.
[1817] ʿAbdü'r-Rezzāḳ Muḥammed buyurur (AB): ʿAbdü'r-Rezzāḳ buyurur (E); ʿAbdü'r-Rezzāḳ (M)
[1818] Güneş, senin kemalinin güneşinden bir zerredir. Felek, senin gazabının mancınığından atılan iri bir taştır.

Meẕkūruñ oġlı Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Merā zidest-i ḫarānest seng derḳandīl
Merā ziseng[1819]-dilānest rāh berḫar-seng[1820]

Niẓāmī de buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Beleşker bifermūd tā ṣad hezār
Derāyend-i pīr emn-i ān ḥiṣār [1821]

Beḫar-seng-i ġażyān ḫarābeş kunend
Beseyl-āb-ı ḫūn ġarḳ-ı ābeş kunend[1822]

Ġażyān bunda mancınıḳ maʿnāsınadur ḫar-seng mecāzen ṭālib **[B67b]** u maṭlūb mābeyninde mānīʿ olan kimesne[1823] maʿnāsına da gelür **Ḫar-zehre** semmi’l-ḥımār didikleri ağacdur ki ʿArabīde diflī dinür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ruṭeb n’āvered çūn ḫar-zehre bār
Çu bed tuḫm kişt hemān çeşm-dār[1824]

Ve İḫtiyārāt-ı Bedi‘’de mesṭūrdur ki ḫar-zehre Luġat-ı Kirmān’da ḥanẓal maʿnāsınadur ki Türkīde Ebū Cehl ḳarpuzu **[E83a]** dinür ḥanẓalıñ birḳaç ismi daḫı vardur biri **pīs**dür kesr-i bā-yı Fārsī ile[1825] şānī **pehī**dür feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve kesr-i hā ile şāliş **tāl**dur müşennāt-ı fevḳıyye ve āḫiri lām ile rābiʿ **kebestū**dur **[A67b]** feṭḥ-i kāf u bā-yı ʿArabiyeteyn ve sükūn-ı sīn ve żamm-ı tā-yı ḳaraşat ile Şems-i Faḫrī buyurur

[1819] Ziseng (EM): -AB
[1820] Kandilime atılan taş, eşeklerin elindendir. İri taşların üzerinden geçen yolum, taş gönüllülerden kaynaklanmaktadır.
[1821] Askere yüz bin kez emirler verdi. Pirin gelmesi o hisar için emniyet idi.
[1822] İri taşları mancınıkla atarak onu harap ettiler. Onun kanını sel suyu gibi akıttılar.
[1823] Kimesne (EM): Kimse (AB)
[1824] Ebu Cehil karpuzu, yaş hurmalar bitirmez. Kötü tohum eken ümitle beklemez.
[1825] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Bebāġ-ı ārzū-yı duşmenānet

Serāser [M81b] mīvhā dāred kebestū[1826]

Vāvı ḫaẕf idüp **kebest** daḫı dinür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çirā keşt bāyed dıraḫtī bedest

Ki bāreş buved zehr ü bīḫeş kebest[1827]

Şīrāzīler bā'yı vāva ḳalb idüp **kevest** daḫı dirler keẕā fī'l-İḫtiyārāti'l-Bediʿiyye ḫāmis **ḫurmā-yı 'Bū-cehl**dür **Ḫar-ṭāl** eşek ü öküz derisi ṭolusı miḳdārı aḳçedür ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Du bedrerā begiriftem befeṯ-i Nārāmīn

Befeṯ-i Rūmiye ṣad bedre gīrem ü ḫar-ṭāl[1828]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs lākin bu lafẓ ʿArabīdür **Ḫar-pehlū** eşek ṭabīʿatlu kimsedür[1829] ki söz aña teʾşīr itmeye **Ḫar-ġūl** ʿaḳāḳīrdandur bezr-i ḳuṭūnā maʿnāsına **ġūl** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur eşek ḳulaġına fī'l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı keẕā fīṢaydaneti Ebī'r-Reyhāni'l-Bīrūnī **Ḫar-kez** ve **Ḫar-gūş** inşāʾallāh her biri ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur maʿnā-yı ṣānī **Ḫarek** didikleri nesnedür ki bir nesneyi ṭutup ʿimādī ola ʿArabīde daḫı buña ḥımār dinür meṣelā sāzlarıñ [E83b] tilleri altında olan nesnedür ki Türkīde aña eşik dinür kesr-i şīn ile Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt[1830]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Rebābvār şudem ḫar-suvār derṣaf-ı lehv

Ezānki çarḫem bīgūşmāl nenevāzed[1831]

[1826] Düşmanlarının arzusu bahçesinde meyveler, baştan başa Ebu Cehil karpuzu olsun.

[1827] Niçin öyle bir ağacın el ile dikilmesi gereksin? Ki onun meyvesi zehir, kökü ise Ebu Cehil karpuzudur.

[1828] Naramin (Narayin) kalesini fethettiğim için iki kese aldıysam Rūmiye'yi fethetmek için yüz kese ya da öküz derisi dolusu akçe almalıyım.

[1829] Kimesnedür (EM): Kimsedür (AB)

[1830] Beytin ikinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, "Mefʿūlü/Mefʿūlün/Mefāʿilün/Faʿlün" şeklinde gelmiştir.

[1831] Rebāb gibi eşik binen oldum bu oyun sırasında. Öyleki kulağım bükülüp döndürülmezse sesim çıkmaz.

Taʿyīn ḳaṣd olunursa muʿayyen ẕikr olunur meṣelā **ḫar-kemān [B68a]** ol yay āleti ki ḥalḳā olan yay anıñla çilleye ḳurılur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Tenī çun ḫar-kemān ezkūz puştī
Ber u destī çu kīmuḫt ezduruştī[1832]

Ve **Ḫar-zīn** ol se-pāyedür ki **[M82a]** iyeri at üzerinden getürdükde üzerine ḳorlar Enverī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilâtü/Müfte'ilün/Fa')

Ezpey-i iḥyā-yı dīn çu ebr-i bahārī
Berser-i ḫar-zīn nedīde ḫing-i tu zīnrā[1833]

Ḫarek taşġīr ile yine ol maʿnāyadur gerek aşma üzümi götürsün gerek ġayrısını Emīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilâtün)

[A68a] Zuhre keşīde pīşeş gāv-ı ḫud u ḫarekrā
Bu'gşāde ezberīşem bu'gẕāşte ġınārā[1834]

Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur biri muṣaġġar-ı ḫardur ve biri yaġrīḳ maʿnāsınadur ki üzerinde odun yararlar ve aġac yonarlar ve biri devecik didikleri böcekdür ki çekirge şeklinde uzun ayaḳları vardur **Ḫare-çūb** yüksek binālar u kemerler ü ḳubbeler yapmaġiçün çatdıḳları aġaclardur ki üzerine ṭurup binālar iderler Türkīde muḥarref olup ḳaraçav dinür **Ḫar-puşte** ṭāḳ-ı eyvān maʿnāsınadur Niẓāmī Miʿrāc-ı Resūl'de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ziḫar-puşte-yi āsmān derguẕeşt
Zemīn **[E84a]** ü zemānrā varaḳ dernevişt[1835]

[1832] Kamburlukta yay gibi bir vücut; onun üzerinde, kabalıkta at derisi gibi bir el.
[1833] Dini ihya için bahar bulutu gibi koşan kır atın eyerini sehpa üzerinde görmemiştir. (Eyeri daima sırtında, harekete hazır bulunmaktadır.)
[1834] Zühre, boğasını önüne çekmiş ve sazın eşiğinde ibrişim teli ayarlamış ve şarkı söylemeye başlamış.
[1835] Göğün çadırını terk etti (öldü). Zemini ve zamanı bir yaprağa yazdı.

Niẓāmī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hizebr-i jiyānrā[1836] derārem bezīr
Zenem ṭāḳ-ı ẖar-puşte berpuşt-i şīr[1837]

Ve libās-ı cengden bir nevʿdür niteki ʿAlī Ṣābir buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Dercevşen ü ẖar-puşte şudestend şecerhā[1838]
K'īn şāẖ-ı dıraẖtān heme bātīġ ü sinānend[1839]

Tersend ki şān ẖaste şeved sīne bezaẖmī
Dercevşen ü ẖar-puşte ezan geşte nihānend[1840]

H̱ar-gāh inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur maʿnā-yı ṣāliş bataḳ u özlü balçıḳ maʿnāsınadur niteki Şems-i Faẖrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'îlün/Fa'lün)

Bād-pā vaḳt-i seyr ū bi'ştāb
Çun ẖar-ı leng mānde ender ẖar[1841]

Bunuñ aşlı **ẖard**dur āẖirinden dāl ḥaẕf olunmuşdur niteki[1842] yine Şems-i Faẖrī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Hemerā ded buved yekser zemīneş
Nebāşed dīvlāẖ u şūre vü ẖard[1843]

[1836] Jiyānrā (EM); jiyānem (AB)
[1837] Kükreyen aslanı alaşağı ederim. Kubbeyi aslanın sırtına yıkarım.
[1838] Elimizdeki nüshaların tamamında "شمرها" (**şemerhā**) şeklinde geçen bu kelime orijinal metninde "شجرها" (**şecerhā**) şeklindedir. Metne ve tercümeye esas olarak bu hâlini aldık.
[1839] Ağaçlar zırh ve kalkan kuşanmış, ağaçların dalları hep kılıçlı ve kargılıdır.
[1840] Sinesine darbe alır da yaralanırım diye korkarlar. Böylece kalkanının ve zırhının içinde gizlenirler.
[1841] Rüzgâr ayaklı yörük at hareket vaktinde hızlıca koşar. Topal eşek ise çamura saplanır kalır.
[1842] Niteki (BEM): -A
[1843] Yerin her tarafı iniş ve çıkışlı. Hiç çöl, ova ve bataklık yer yok.

[B68b] [M82b] Ḫare miṣluhu niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fâ'ilün)

Pul buved berdu sūy-ı āb sere
Çun guẕeştī ezān çi pul çi ḫare[1844]

Ve biri biri üzerine cemʿ olmuş nesne maʿnāsına da gelür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Bes ki beberrīd serān-ı ḫarān
Şud ḫare-yi ser ziser-i ān serān[1845]

Ḫar-çāl cīm-i Fārsī ile bir gökçe ḳuşdur ki ekṣer ṣuda olur Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beihtimām kuned her zemān ʿıḳāb-ı ʿuḳāb
Beʿahd-i maʿdelet-i ū kebūter ü ḫar-çāl[1846]

[A68b] Çāl daḫı başḳa bir ḳuşdur ḳuzġuna müşābih laḥmī ördek laḥmine beñzer Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt[1847]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Yegāne ḫusrev-i ṣāḥib-ḳırān ki ezʿadleş
Reved **[E84b]**bepursiş şāhīn beḫāne-yi baṭ u çāl[1848]

Üç kelime bu maḳūle mürekkebātdan degildür biri **ḫarçeng**dür Türkīde yengec ü ʿArabīde sereṭān dinür aṣlı **ḫārçeng**dür ve biri **ḫarbīvāz**dur ki yarasa maʿnāsınadur

[1844] Suyun iki tarafını birleştiren güzelce bir köprü olur. Geçtiğin zaman ne para pul verirsin ne batağa saplanırsın.
[1845] Baş eğenlerin o kadar çok kellesini kesti ki o liderlerin başlarından bir tepe oluşmuştu.
[1846] Kartalın cezalandırması her zaman ihtimamladır. Güvercine de büyük toy kuşuna da adalet ahdinde sadık kalır.
[1847] Beytin ikinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şekline getirilmiştir.
[1848] Biricik sahipkıran padişah ki adaleti sebebiyle şahin, ördek ve karabatağın yuvasına hatır sormaya gider.

inşāʾallāh şeb-pere şerḥinde ẕikr olunur **ḫarnefs** kelimedendür mürekkeb degildür ve biri **ḫarcīk** çöl ü beyābān maʿnāsınadur ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlün/Fa')

Ey berser-i ḫūbān-ı cihān bersercīk
Pīş-i dehenet ẕerre numāyed ḫarcīk[1849]

Ferālāvī daḫı dimiş

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

Ey berheme ḳahbegān-ı gītī sercīk
Kun-i tu ferāḫter zisīṣad ḫarcīk[1850]

Sercīk serdār maʿnāsınadur **Uştur** żamm-ı hemze ile devedür ʿArabīde eşher ismi **cemel**dür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fâʿilâtün)

Ne beuşturī suvārem ne çu ḫar bezīr-bārem
Ne ḫudāvend-i raʿiyyet ne ġulām-ı şehryārem[1851]

Ḥaẕf-ı elif ile[1852] **şutur** daḫı dinür **ʿArabāne** bu daḫı deve maʿnāsınadur Hātifī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ḫūbān-ı ʿArab terāne perdāz
Bāşed ʿarabānehā hem **[M83a]** āvāz[1853]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Buḫtī** żamm-ı bā-yı ʿArabī ile[1854] besrek didikleri devedür[1855] **Buḫt-ı Naṣṣar'**a mensūbdur Buḫt-ı Naṣṣar Behmen pādişāhıñ ki **[B69a]** mülūk-i Fürs-i

[1849] Ey dünya güzellerinin başında komutan olan kişi, senin ağzının yanında çöl zerre gibi gözükmektedir.
[1850] Ey dünyanın bütün kahpe yerlerinin komutanı, kıçın üç yüz çölden daha geniştir.
[1851] Ne bir deve binicisiyim ne de eşek gibi yük taşıyıcısıyım. Ne halkın efendisi ne de beylerin kölesiyim.
[1852] Elif ile (BEM): Elifle (A)
[1853] Arap dilberleri şarkı terennüm ederler. Develer de onlarla birlikte bağırırlar.
[1854] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1855] Didikleri devedür (ABE): Didikleridür (M)

cāhiliyyedendür serdār u sipeh-sālārı idi anıñ ʿaṣrında ṭāyife-yi Yahūdī ihlāk idüp Beytü'l-Maḳdis'i ḫarāb eyledi **Naṣṣar** feṯḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür ve **Buḫt** żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur veledü'z-zinā olmaġıla anası ṭoġurduḳda ol ṣanemiñ yanına bıraḳdı vālideyni maʿlūm olmamaġıla Buḫt-ı Naṣṣar ile **[E85a]** tesmiye olundı ʿaṣrında ʿArabī deve ile ʿAcemī deveyi cemʿ idüp ikisinden besrek deve mütevellid oldı cüzʾ-i evveline nisbet olup buḫtī denildi bir şāʿir dimişdür **[A69a]**

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bepuştī heyūnān-ı buḫtī hezār
Hemī hefteyī raḫt burdend ü bār[1856]

Bīsrāk buḫtī olan devedür Emīr Muʿizzī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Müfte'ilün/Müfte'ilün)

Peyveste ezçeşm ü dilem derāb u āteş mīzenem
Berbīsrākī maḥmilem berkūh u ṣaḥrā gām-zen[1857]

Niẓāmī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemī tūşe-yi reh zişīrīn ü şūr
Revān kerd berbīsrākān pūr[1858]

Ḥaẕf-ı yā ile **bisrāk** daḫı dinür niteki Şeref-i Bāfkī dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezdehān-ı īn mulemmaʿ ejdehā-yı çār-ser
Berser-i īn mest bisrāk-i mehār endāḫte[1859]

[1856] Binlerce, iri buḫtī develerinin sırtında, her hafta yüklerini götürürler.
[1857] Sürekli gözümden ve gönlümden su ve ateş saçarak çırpınıyordum. Bīsrāk devenin mahmilinde dağları ve çölleri adımlıyordum.
[1858] Tüm yolculuk azığı, tatlı ve tuzlulardan ibaretti. Bisrak develerine binmiş olarak yola koyuldular.
[1859] Bu alaca atın (yani gece ve gündüzden oluşan zamanın) ağzında, dört başlı bir ejderha (yani dört unsurdan oluşan dünya) var, bunun da üstünde dizgininden boşanmış sarhoş deve (gibi dönüp dolaşan felek) var.

Ve lehu eyżan[1860]

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Būd bisrāk-ı felek mest ü ser-i ʿarbede dāşt
Dādeş Īzed bekef-i kāfī-yi tu rāy mehār[1861]

Vaḥşī daḫı dimiş

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ziçarḫ-ı ʿarbede-cū ġāfilī ki berser-i tust
Behūş bāş ki bed serkeşīst īn bisrāk[1862]

Ve Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'de [M83b] bisrāk bir iki yaşlu devedür Esedī'niñ bu beyti aña münāsibdür

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Diger çār ṣad buḫtī vü bīsrāk
Beṣandūḳhā bār bud sīm-i pāk[1863]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi naḳl itdi ki bīsrāk ol devedür ki anası nāḳa-yı ʿArabī olup babası iki örgüclü ola ve Şeref-nāme'de **kurre-yi ḫar** yaʿnī şıpa vü ḳoduḳ maʿnāsına da gelür meşṭurdur **Lūk** żamm-ı lām ile deveniñ bir nevʿidür Türkīde daḫı **lök** dimekle meşhūrdur Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[B69b] Bebīsrāk-i şeb-āheng ü lūk-i Türkī rev
Ki [E85b] zīr-i sebze-yi gerdūn hemī kuned reftār[1864]

Şehābü'd-dīn-i Vergānī daḫı buyurur

[1860] Eyżan (EM): -AB
[1861] Feleğin bisrak devesi mest idi, serkeş idi ve Tanrı, senin muktedir eline dizgin olarak fikri verdi.
[1862] Senin başının üstündeki bu kavgacı felekten gâfilsin. Dikkatli ol, zira bu bîsrâk deve kanzil sarhoştur.
[1863] Artık dörtyüz buhtî ve bîsrâk devesi var. Onların yükü sandıklarla saf gümüştür.
[1864] Kervankıran yıldızına benzer bîsrâk devesi ve Türk devesiyle git. Öyle ki mavi göğün altında beraberce yürürler.

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ṭanīn-i gerdūn derşāh-ı rāh-ı fikr-i tu çīst
Derā-yı gerden-i lūkān-ı kārvān-ı suḫan[1865]

Şeyḫ Āẕerī daḫı buyurur

Beyt[1866]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ġareż se rūz şud eknūn ki bende ezder-i tu
Futāde dergil fikrem zebūn çu uştur-i lūk[1867]

Lūkuñ maʿnā-yı āḫiri daḫı vardur inşāʾallāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Cedr** feṭḥ-i cīm ve sükūn-ı dāl ile dört yaşı geçmiş olan devedür Şems-i Faḫrī buyurur

Şiʿr

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Vucūd-ı eşref-i Dārā-yı dehr Ebū İsḥāḳ
Şukūh-i mesned-i dīvān u taḫt u ṣadr buved[1868]

Kucāst derheme ʿālem şehī ki hemçun-i ū
Kemīne baḫşiş-i ū ṣad hezār cedr buved[1869]

Heyūn feṭḥ-i hā ve żamm-ı müşennāt-ı taḥtıyye ile gövdedār olan devedür ve Ādātu'l-Fużalā'da **[A69b]** yorġa deve maʿnāsına mesṭūrdur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bedestūr fermūd tā sārvān
Heyūn āred ezdeşt ṣad kārvān[1870]

[1865] Senin fikrinin anayolunda dönen çınlamalar nedir? Söz kervanının develerinin boynundaki çanın sesidir.

[1866] Beytin ikinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde gelmiştir.

[1867] Şimdi üç gündür dergâhından dileğim, fikrimin çamura saplanmış lök devesi gibi perişan oldu(ğunu arz etmektir).

[1868] Dönemin en ulu yöneticisi Ebu İsḥāḳ'ın vücudu, divanın, tahtın ve vezaret makamının şerefidir.

[1869] Onun gibi şâh, dünyanın neresinde var. Bağışladıklarının en değersizi, yüz bin tane dört yaşında devedir.

[1870] Kervancılara emir buyuruldu. Yüz kervanla çöllerden heyûn develeri getirildi.

Heyūnān beheyzüm keşīden şudend
Heme nāmdārān bedīden şudend[1871]

Ve lehu eyżan[1872]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Suḫanhā zihergūne bersāḫtend
Heyūn-ı tekā ver birūn[1873] tāḫtend[1874]

[M84a] Saʿdī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Turā kūh-peyker heyūn mībered
Çi dānī ki bermā çi şeb mīreved[1875]

Merī feṭḥ-i mīm ve kesr-i rā-yı mühmele ile ol devedür ki kiçi yavrısı ola Zeynebī buyurur

Beyt[1876]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Merā tu gūyī çendīn çi giryī vü nālī
Çunān ki giryed ü nāled zihicr-i beççe-merī[1877]

Hemī benālem tā yār gūyedem ki menāl
Hemī begiryem tā dūst **[E86a]** gūyedem megrī[1878]

Keẕā fīLuġati'l-Esedīyyi'ṭ-Ṭūsī **Anbere** feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i bā-yı ʿArabī vü rā-yı mühmele ile tüyi tökülmüş devedür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve Ḥalīmī vü Niʿmetu'llāh feṭḥ-i elif ve sükūn-ı bā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i müşennāt-ı fevḳıyye ile żabṭ idüp ḳavalaḳ devedür ki yük çekmeden ḳalmış maʿnāsınadur dimişler ve cümlesi Ġavvāṣ'ıñ bu beyti ile istişhād itdi

---

[1871] Heyûn develeri odun çeker oldular. Namlı kişiler de bunu görür oldular.
[1872] Eyżan (EM): -AB
[1873] Derbirūn (EM): Birūn (AB)
[1874] Her türden sözler söylediler. Yürük develerle dışarıya koştular.
[1875] Seni, dağ gibi cüssesi olan bir heyûn devesi taşıyor. Gece başımıza neler geldiğini nerden bilirsin?
[1876] 1. beytin ilk mısrasında ve 2. beytin her iki mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde gelmiştir.
[1877] Sen bana diyorsun ki yavrusundan ayrılan devenin ağlayıp inlediği gibi niye ağlayıp inliyorsun?
[1878] İnliyorum ki yâr bana, inleme, desin. Ağlıyorum ki dost bana, ağlama, söylesin.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[B70a] Berkenār-ı cūy bīnem reste-yi bādām u sīb
Rāst pendārī ḳaṭār-ı uşturānend-i anbere[1879]

Suvel żamm-ı sīn-i mühmele ve feṯḥ-i vāv ile ve feṯḥateyn ile deve ṭabanıdur[1880] İbn Yemīn buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ey ānki mībered besefer nāḳayī[1881] turā
Muḥkem nihād u geşte suvelhāş laʿl-fām[1882]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve Ḥalīmī ġūl vezni ile īrād idüp dimişdür ki **sūl** deve ṭabanıdur ki ʿArabīde **firsin** dinür ve ġayrı cānverlerde daḫı istiʿmāl olunur Niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ān yekī ʿĪsā̱ v'ān diger ḫar-sūl
Īn seūm Ḫıżr u ān çehārum ġūl[1883]

Hūşāzde şusalıḳ olan devedür ki şu içüp ḳanmaz **heymān** maʿnāsına keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib **Havīd** feṯḥ-i hā ve kesr-i vāv ile deve havīdi ki içi ot ile ṭolu arḳasına **[M84b]** ḳorlar Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Verā cāy berzende pīl-i sepīd
Hemān berheyūnān ʿūdī havīd[1884]

[1879] Irmak kenarında sıra sıra badem ve elma ağaçları gördüm. Onları, tüyleri tamamen dökülmüş deve katarları sanırsın.
[1880] ṭabanıdur (AEM): ṭabanındur (B)
[1881] Elimizdeki nüshaların tamamında "نامهٔ" şeklinde olan bu kelime orijinal metinde "ناقهٔ" şeklinde geçmektedir. Metne ve tercümeye bu hālini esas aldık. (https://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%B3%D9%88%D9%84-2, Erişim Tarihi: 18.11.2019)
[1882] Ey devesiyle sefere giden kişi! (Senin deven) iyi yürümüş, hatta tırnakları yakut rengine dönmüştür.
[1883] O biri Îsā̱ ve şu diğeri uğursuz bir eşektir. Şu üçüncüsü Hızır, o dördüncüsü gulyabanîdir.
[1884] Orayı beyaz bir fil, hecin develere vurulan gri palan gibi işgal etmişti.

[A70a] Uştur-ḫār deve dikenidür ki anıñla semirir **Uştur-ġāz** ġayn u zā-yı muʿcemeteyn ile deve ṭabanı çiçegi bir otdur ki kökünden reçel[1885] iderler Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bes ki dādend mer turā īn ḳavm
Bedel-i gāv-rūġan uştur-ġāz[1886]

Ẓahīr-i Fāryābī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[E86b] Ziḥāsidān-ı şutur-dil medār merdī-yi çeşm
Ki ney-şeker neberūyed zibīḥ-i uştur-ġāz[1887]

Uştur-vār deve yükidür bā vāvdan munḳalibdür ve deve gibi daḫı dimek[1888] olur **vār** edāt-ı teşbīhdür niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

ʿAzīzān ki ḫışm-ı ẕelīlān ḫurend
Şutur-vār ḫār-ı muġaylān ḫurend[1889]

Uşture hā-yı taḫṣīṣiyye ile bir acı otdur acı olmaġıla deve anı yedikde ṭudaḳları çekilür ʿArabīde aña **murār** dinür żamm-ı mīm ve iki rā-yı mühmele taḫfīfi ile **Uştur-murġ** deve ḳuşıdur ḫilḳati deveye vü ḳuşa müşābih olmaġın iki ismi terkīb idüp aña ism itdiler Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt[1890]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Zinātamāmī ḫaşm-ı tu çun şutur-murġīst
Ne zūr-ı bār keşīden ne ḳuvvet-i pervāz[1891]

[1885] Reçel (EM): Raḫl (AB)
[1886] Sığır derisinin bedeli olarak, devetabanı çiçeği verilmesi sana yeter.
[1887] Deve gibi kinli gönülleri olan hasetçilerin gözlerinde, mertçe bir bakış olmaz. Zaten şeker kamışı, deve dikeninin kökünden bitmez.
[1888] Daḫı dimek (BEM): Dimek daḫı (A)
[1889] Yüce kişilerin, hakir kimselerin öfkesine sabretmeleri, devenin deve dikenlerini yemesi gibidir.
[1890] Beytin birinci mısrasında **sekte-yi ḳabīḥ** yapılarak vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fa'lün şeklinde gelmiştir.
[1891] Eksik olduklarından dolayı hasımların devekuşu gibidirler. Ne yük taşıma güçleri vardır ne de uçmak için kanat gücü.

[B70b] İcfîl kesr-i hemze vü fā ve sükūn-ı cīm ile ol deve ḳuşıdur ki her gördügi nesneden[1892] ḳaçar bu lafẓ ʿArabīdür lākin şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿ olmaġıla īrād olundı niteki Laṭīfī dimiş[1893]

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Pāy-dārī kun becāyet pīlvār
V'er ne bu'grīzī zimunc icfīlvār[1894]

Munc bal arısıdur **Uştur-dil** ḳorḳaḳ kimsedür ki ʿArabīde **cebān** dinür Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bermiyāne buved şeh-i **[M85a]** ʿādil
Ne buved şīr-i ḫū ne uştur-dil[1895]

Uştur-bīn dūr-bīn ü ʿaḳıbet-endīş dimekdür żıddı **ḫar-bīn**dür zīrā deve yürürken boynun[1896] uzadup eṭrāfa baḳar ve eşek hemān öñüne baḳar eṭrāfına naẓar ṣalmaz niteki bir şāʿir dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çu ʿārif derreh-i ḫud şud şutur-bīn
Şeved īn eblehān hem-vāre ḫar-bīn[1897]

[E87a] Uştur-gāv-peleng zurnapā[1898] didikleri cānverdür ismi ʿArabīde **zerāfe**dür **[A70b]** Türkīsi bundan ġalaṭdur ḳaplan ile vaḥşī dişi deve ictimāʿından mütevellid olan ḥayvānıñ erkegi vaḥşī inek ile cemʿ olmaḳdan mütevellid olur boyunı deve boyunı gibi ve ayaḳları ṣıġır ayaġı gibi ve gövdesi ḳaplan gövdesi gibi alacadur ḳāle ez-Zemaḫşerī fī'l-Esāsi ve fīKitābi Sībeveyhi "ḫaleḳa'llāhu ezzerāfete yedeyhā eṭvāle minricleyhā ve hiye musemmātun bi'l-cemāʿati liennehā fīṣūreti cemāʿatin mine'l-ḥayvāni ve cā'e bihā

[1892] Nesneden (EM): nesne (AB)
[1893] Dimiş (AB): Buyurur (EM)
[1894] Eğer devekuşu gibi bal arısından kaçmazsan, makamında fil gibi kalıcı olursun.
[1895] Âdil şah, ortada olur. Ne kan dökücü aslan gibi olur ne de deve gönüllü (korkak) olur.
[1896] Boynun (BEM): Boynunı (A)
[1897] Ârif gibi kendi yolunda giderken deve görüşlü (geniş görüşlü) ol. Bu eblehler ise etraflarına bakarken eşek görüşlü (dar görüşlü) olmuşlardır.
[1898] Zūrnapā (E): zernepā (BM); Zūrnapāy (A)

İbnu Dureyd mażmūmete'z-zāyi ve şekke fīkevnihā ʿArabiyyeten"[1899] **Uşturek** deryā mevci vü ṭalāzıdur[1900] Hātifī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Revān şud sipāh-ı pür āşūb-ı seyl
Derān z'uşturek uşturān ḫayl ḫayl[1901]

Şutur-gurbe nīk ü bede müştemil olan nesnedür ʿArabīde "mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru"[1902] didikleri meṣelden me'ḫūẕdur aṣlı budur ki bir bedevīnüñ bir bed-ḫūy devesi girīzān olup yemīn ider ki bulursam bir dirheme ṣatmazisem ʿavretim boş olsun deveyi bulduḳda itdügi yemīne peşīmān olur ṭalāḳ vāḳıʿ olmamaḳ içün[1903] ḥīle-yi şerʿiyye idüp gerdenine bir gurbe aṣup bāzāra ṣatmaġa **[B71a]** çıḳarur bahāsın[1904] ṣoranlara şutur **[M85b]** bir dirheme ve gurbe biñ dirheme ikisin[1905] bir ṣafḳa ile ṣatarın diyü cevāb virir idi müşterīler bu bahāyı işitdikde "mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā"[1906] dirler idi Zemaḫşerī emṣālinde böyle rivāyet itmişdür ki "mā erḫaṣe'l-cemele levlā **[E87b]** el-hirru yurvā en-nāḳate levlā es-sinnevr şerede liaʿrabiyyin baʿīrun neẕere leyubeyyiʿannehu bidirhemin in vecedehu ṣumme nedime ferabaṭa fīʿunuḳihi hırren ve ceʿale yunādī'l-baʿīra bidirhemin ve's-sinnevr bimi'eteyni ve yurvā bielfin ebīʿuhumā illā māʿan feḳīle ẕālike yuḍrabu limerġūbin ʿanhu lāyufāriḳuhu"[1907] intehā Enverī buyurur

Şiʿr

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ṣadrā merā beḳuvvet-i cāh-ı tu ḫāṭırīst
Kānder izā-yı surʿat-i ū berḳ kevdenest[1908]

[1899] Zemahşerî el-Esās ve Kitābu Sîbeveyh'de şöyle söyler: Allâh zürafanın ön ayaklarını arka ayaklarından uzun yarattı. Bir kısım hayvan suretlerinin biraraya gelmesiyle isimlendirilmiştir. İbnu Düreyd, kelimeyi zâ (maddesine) ilave edip kelime yapısının Arapça olduğuna dair şüphe getirdi.

[1900] ṭalāzıdur (A): ṭalazıdur (BEM)

[1901] Her şeyi birbirine katan sel gibi yola koyuldu ordu. O ordunun develeri denizdeki dalgalar gibi sürü sürüydü.

[1902] Ne ucuz deve. Kedi olmasaydı.

[1903] Olmamaḳ içün (BEM): Olmamaġiçün (A)

[1904] Bahāsın (BEM): Bahāsını (A)

[1905] İkisin (BEM): İkisini (A)

[1906] Ne ucuz deve. Boynundaki melun olmasa idi.

[1907] Ne ucuz deve (cemel) kedi (hirr) olmasa; bu söz "ne ucuz deve (nâka) kedi (sinnevr) olmasa şeklinde de rivayet edilir. Bir bedevînin devesi (ba'îr:erkek deve) kaçmıştı, bulduğunda onu bir dirheme satmaya yemin etmişti, sonra pişman olup devenin boynuna bir kedi bağladı ve deveyi bir dirheme kediyi ise iki yüz dirheme -bin dirhem olduğu da rivayet edilir- satacağını duyurdu. Ancak ikisini birlikte satacağını ifade etti. Bu söz, istenilen şeylerin ayrılmadan satılmasına mesel olarak söylenilir.

[1908] Ey vezir, senin makamının kuvveti bana, onun hızının arkasında bıraktığı boşlukla nispet edilirse yıldırımın yavaş at gibi kalacağını düşündürür.

V’āncā ki dermeʿānī-yi medḥet bekāvemeş
Gūyī çehār ḫāne-yi deryā vü maʿdenest[1909]

Gūyend merdumān ki bedeş hest ü nīk hest
[A71a] Ārī ne seng ü çūb heme laʿl u çendenest[1910]

Derbūstān gufte-yi men gerçi cāy cāy
Bāserv ü yāsemen meşelā sīr ü rāsenest[1911]

Derḥeyyir-i zemāne şutur-gurbehā besīst
Gītī ne yek ṭabīʿat u gerdān ne yek fenest[1912]

Bāīn heme çu bi’ngerī ezşīvehā-yı şiʿr
İknūn beittifāḳ bihīn şīve-yi menest[1913]

Bārī merāst şiʿr-i men ezher ciḥet ki hest
Ki nāmurettebest veger nāmudevvenest[1914]

Kes dānem ezekābir-i kerden-keşān-ı şiʿr
K’ūrā ṣarīḥ ḫūn-ı du dīvān begerdenest[1915]

Kevden feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile[1916] ağır yürüyüşlü beygirdür ve **Cenden** feṭḥ-i cīm-i ʿArabī ve sükūn-ı nūn ile ṣandaldur ve ṣandal andan muʿarrebdür ve **Rāsen** anduz didikleri otdur **Esb** at maʿnāsına ism-i cinsdür erkege vü dişiye **[M86a]** şāmildür Saʿdī buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Esb-i lāġar miyān bekār āyed
Rūz-ı meydān ne gāv-ı pervārī[1917]

[1909] Senin övgündeki mânâları aradığım yer, sanki dört büyük deniz ve dört büyük maden ocağıdır.
[1910] Derler ki insanların kötüsü var, iyisi var. Evet, her taş yakut ve her ağaç da sandal değildir.
[1911] Gerçi benim sözlerimin bahçesinde, yer yer servinin yanında yasemin (olduğu gibi bazen de) meselâ sarımsak ile andız otu birlikte bulunur.
[1912] Bu zamane sahnesinde karışık işler çoktur. Ne dünyanın tabiatı tektir, ne de feleğin oyunu tektir.
[1913] Şiir üsluplarına dikkat edersen (görürsün ki) şimdi herkesin kabul ettiği gibi en güzel üslup benimkidir.
[1914] Düzenlenmemiş ve kitap haline getirilmemiş de olsa hiç olmazsa benim şiirlerim, her yönüyle bana aittir.
[1915] Burnundan kıl aldırmaz ekâbir şairlerden birini tanırım ki açık bir şekilde, iki divanın vebali boynundadır.
[1916] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1917] Savaş günü ince belli at işe yarar; besili öküz değil.

Egerçi ẓāhirde bā-yı ʿArabī iledür[1918] niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[E88a] Mer segānrā ʿıyd bāşed merg-i esb
Rūzī-yi vāfir buved bīcehd ü kesb[1919]

Ammā aṣlda bā-yı Fārsī iledür[1920] niteki[1921] **ispeh**den ẓāhirdür **İspeh** hā-yı melfūẓe ile ve egerçi aṣlda hā-yı resmiyye-yi taḫṣīṣiyyedür atlu çeri maʿnāsına ism-i cemʿdür āḫirindeki hā' **[B71b]** nisbet-i iḫtiṣāṣiyye içündür ve Deḳāyıḳ'da ispeh atlu maʿnāsınadur didügi sehvdür mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile[1922] muḳayyedi muṭlaḳda istiʿmāl itmek bābından muṭlaḳā ʿaskere vü çeriye ıṭlāḳ olunur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dīd Şeyṭān ezmelāyik ispehī
Sū-yı ṣaff-ı mu'minān ender rehī[1923]

Ekşer hā'dan evvel bir elif-i te'kīd nisbet içün ziyāde idüp **ispāh** dirler niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Berāber bāz şud bā berg ü ispāh
Nişār efşānd berḤurşīd ü bermāh[1924]

Ve andan ekşer ki baʿde'z-ziyādeti elif-i ūlāsın ḥaẕf idüp **sipāh** da dirler ve gāh ikisin ḥaẕf idüp **sipeh** de dirler niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

EzĪrān sipeh būd merdī-yi hezār
[A71b] Heme nāmdār ezder-i kār-ı zār[1925]

[1918] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1919] Atın ölümü köpeklere bayram olur. Çalışıp çabalamadan bol rızık olacak.
[1920] Fārsī iledür (BEM): Fārsīledür (A)
[1921] Niteki (BEM): ki (A)
[1922] Ṭarīḳı ile (BEM): Ṭarīḳıyle (A)
[1923] Şeytan yolda, müminlerin safı tarafında, meleklerden bir ordu gördü.
[1924] İncelikle ittifak kuruldu ve ordu, güneşle ayın üstüne bile saçıldı.
[1925] İran ordusundan hem adı sanı bilinen hem de işini bilen binlerce erkek çıkageldi.

Sipāhī yā-yı nisbet ile[1926] sipāha mensūb bir nefer dimekdür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Zer[1927] bedih merd-i sipāhīrā tā ser benihed
Ve gereş zer nedihī benihed derʿālem[1928]

Leşker atlu çeriye vü piyādeye şāmildür sipāhdan eʿamdur ʿasker leşker muʿarrebidür[1929] Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M86b] Hemān bih ki leşker becān perverī
Ki sulṭān beleşker kuned serverī[1930]

Sipāhān şehr-i maʿrūfdur cemʿ-i sipāh ile tesmiye olunmuşdur niteki Ḥamza ibnu'l-Ḥasan dimişdür "İṣfahān ismun muştaḳḳun mine'l-cundiyyeti ve ẕālike **[E88b]** inne lafẓe İṣfahāne iẕā rudde ilā̱ismihi bi'l-Fārsiyyeti kāne İspāhān ve hiye cemʿu ispāh ve huve ismun li'l-cundi"[1931] Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çu sīb-ruḫ nehem berdest-i şāhān
Sebed-bār zibered sīb-i Sipāhān[1932]

Ḳāmūs'da bu ism ile[1933] müsemmā̱ olduġuna iki vech ẕikr eyledi ʿibāreti budur ki naḳl olunur "İṣfehān ḳad yukseru hemzuhā ve ḳad yubdelu bā'uhā' fā'en fīhimā ve aṣluhā İspāhān ey el-ecnād liennehum kānū sukkānuhā ev liennehu lemmā daʿāhum Nemrūde ilā̱muḥarabeti men fī's-semā'i ketebū fīcevābihi ispāh ān ne ki bāḪudā ceng kuned ey

[1926] Nisbet ile (BEM): Nisbetle (A)
[1927] Zer (EM): Zed (AB)
[1928] Askerlere altın ver ki başlarını ortaya koysunlar. Eğer onlara altın vermezsen başlarını dünyada bırakırlar.
[1929] Muʿarrebidür (AEM): Muʿarrebdür (B)
[1930] Askerleri can ile beslemen daima iyidir. Zira sultan asker sayesinde büyük lider olur.
[1931] İsfahân, asker anlamından gelen kelimeden [sipâh] türetilmiştir. İsfahân lafzı, Farsçadaki İspāhān'dan gelir ve asker anlamına gelen ispāh kelimesinin çoğuludur.
[1932] Elma yanaklıyı sultanın eline koyunca, yük sepeti İsfahan elmalarıyla doldu.
[1933] İsm ile (BEM): İsmle (A)

hāẕā'l-cundi leyse mimmen yuḥārib'ullāhe"[1934] intehā **Sipehrem** bir pehlivān-ı Tūrānīdür Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Sipehrem bud u Bārmān pīşrev
Ḫaber şud bedīşān zisālār-ı nev[1935]

[B72a] Ma'nā-yı terkībīsi sipeh andan ḳaçar ve ürker ḳorḳunc dimekdür **Sipeh-dār** ile **Sipeh-bed** inşā'allāh ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **Yek-espe** hā-yı resmī ile bir atlu dimekdür ki yolda[1936] refīḳi olmaya niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün)

Īn guft ü ezū 'ināne begerdāned
Yek-espe şud u du-esperā rāned[1937]

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Diger rūz k'āşḳar birūn tāḫt-ı mihr
Yek-espe revān şud berūy-ı sipihr[1938]

Du-espe iki atı olan kimesnedür[1939] **Se-espe** üç atı olan kimesnedür[1940] āḫirindeki hā **[M87a]** nisbet-i iḫtişāṣiyye içündür **[A72a]** iki atı yā üç atı olan ulāġa da ki birisine binüp mā'adasın yedek ide ıṭlāḳı mecāz-ı meşhūr[1941] ḳabīlindendür bir mertebe daḫı tecevvüz idüp muṭlaḳā ulāġa daḫı ıṭlāḳ olunur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mef'âîlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Du-espe pīş-i bānū kes firistād
Zimihmān-kerden-i şāheş ḫaber dād[1942]

[1934] İşfehān, hemzenin esreli okunması ve bânın fâya dönüştürülmesi ile aslı İspāhān yani askerlerdir. Çünkü oranının sakinleri askerler idi. Nemrut, onları semâda bulunanla harbe çağırdığında cevap olarak yazdılar ki "Asker, Allâh ile ceng eden değildir.".
[1935] İleri giden Sipehrem ve Bârmân idi. Onlara yeni komutandan haber geldi.
[1936] Yolda (EM): -AB
[1937] Bunu söyledi ve ondan dizgini çevirdi. Bir atlı olduğu hâlde iki atlı gibi sürüyordu.
[1938] Diğer gün doru at güneşin altından çıktı. Tek atlı gök yüzüne revan oldu.
[1939] Kimesnedür (EM): Kimsedür (AB)
[1940] Kimesnedür (EM): Kimsedür (AB)
[1941] Meşhūr (AB): - EM
[1942] Birileri, iki atlı bir elçiyi kraliçeye doğru gönderdiler. Şahı ona misafir olacak diye haber verdiler.

[E89a] Kemāl İsmāʿīl[1943] buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Begūş-ı cūd-ı tu nāgeh ḥadīş-i kān beresīd
Se-espe ḫāme-yi tu tāḫten beran āverd[1944]

Du-espe girīḫt ulaḳ gibi pek[1945] ḳaçdı **Du-espe āmed** ulaḳ gibi sürʿat ile[1946] geldi dinür sürʿatde meṯel olmuşdur Cāmī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Dil k'ū du-espe ezġam-ı cānān hemī girīḫt
ʿAşḳet ʿinān keşīde besū-yı tu mīkeşed[1947]

Esb-engīz maʿrūfdur ve mihmān u ḳonuḳ maʿnāsına da gelür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Esbīl** ʿalāvezni mendīl ol kimsedür ki at uġurlamasından ġayrı[1948] bir pīşesi olmaya keẕā fīh eyżan naḳlen ʿanTuḥfeti'l-Aḥbāb **Esb**[1949] **ü ferzīn nihed** lūʿb-ı şaṭrancda at ile ferz ṭarḥı ile yine ġālib olur dimekdür Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Gedāyī ki berşīr-i ner z'īn nihed
Ebū Zeydrā esb[1950] ü ferzīn nihed[1951]

Keẕā fīh eyżan **Feres-nihāde-yi tust** seniñ maġlūbuñdur dimekdür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Devrān ki feres-nihāde-yi tust
Bāheft feres piyāde-yi tust[1952]

[1943] İsmāʿīl (BEM): İsmāʿīl de (A)
[1944] Senin cömertliğinin kulağına, ansızın maden ocağının bahsi ulaştı. Senin kalemin, üç atlı olarak ona doğru koşturmaya başladı.
[1945] Pek (EM): Pek pek (AB)
[1946] Sürʿat ile (BEM): Sürʿatle (A)
[1947] Senin aşkın, cananın derdiyle hızla uzaklaşan gönlü, dizginleyerek sana doğru çekiyor.
[1948] Ġayrı (EM): -AB
[1949] Esb (AEM): Esp (B)
[1950] Esb (AEM): Esp (B)
[1951] O öyle bir dilencidir ki erkek aslana eyer vurur; atı ve veziri oyundan çıkararak Ebu Zeyd'i mat eder.
[1952] Devran, atını çıkardığın halde satrançta sana mağlup olmuştur. Yedi atı bile olsa senin karşında ancak piyon sayılır.

Pīl-efkenden bu daḫı luʿb-ı şaṭranca müteʿallıḳdur māt itmekden **[B72b]** kināyedür Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu beş'nīd īn ḥukm-i yeʿcūcrā
Ki pīl-efkened her yekī ʿūcrā[1953]

Böyle şaṭranc-**[M87b]** bāz-ı bīʿadīle **ḳāyim-endāz** dinür niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fâ'ilün)

Mulkrā ḳāyim-i ilāhī-yi tu
Ḳāyim-endāz pādşāhī-yi tu[1954]

Ḳāyim ʿArabīde ḳayyım didikleri şaṭranc-bāz-ı bīnaẓīrdür ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da ʿāciz maʿnāsına da gelür dimişdür **Ḳāyim berīḫt** ʿāciz olup ceng itmedi dimekdür Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Bes beḳāyim-rīḫt **[E89b]** beʿadleş cihān
[A72b] K'ū çu ḳāyim dercihān-ı mulk bād[1955]

Atıñ aḳsāmı evṣāf ḥasebi ile çok olmaġıla ẕikri münāsib oldı **Heydeḫ** feṭḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve feṭḥ-i dāl ve ḫā-yı muʿceme ile cenge yarar atdur ki başı ḳavī ola Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Kudām bāre nelerzed kirā bemāned tāb
Bevaḳt-i ān ki şeved şeh-suvār berheydeḫ[1956]

[1953] Yecüc'ün bu hükmünü duyunca, eğrilerin her biri mat oldu.
[1954] Sen, ülke için Allâh tarafından bir yöneticisin. Sen, eşsiz oyuncu bir padişahsın.
[1955] Dünya onun adaleti ile öyle mağlup oldu ki cihanda ülkesi daim olsun.
[1956] O çevik ve atik atına bindiği vakit hangi beygir titremez, kimde takat kalır?

Hā yirine bā-yı muvaḥḥede ile de luġatdur ve Mecmaʿü'l-Fürs'de kesr-i bā ile żabṭ itdügi nāmüveccehdür **Tuvsen** rām olmamış yavuz atdur ve żamm-ı tā' efṣaḥdur keẕā fīMenāẓıri'l-İnşā' Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

V'ey begāh-ı ṣelābet-i kūşiş
Tuvsen-i çarḫ zīr-i rān-ı tu rām[1957]

Deveye daḫı vaṣf olur niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ġam buḫtī est ü tuvsen ü men bār-ı kārvān
Dercān bepuşt-i buḫtī-yi tuvsen derāverem[1958]

Mecāzen insana da vaṣf olur niteki Mīr Ḫusrev buyurur

Şiʿr

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dil-i merdum āngāh tuvsen buved
Ki āzād çun serv ü sūsen buved[1959]

Çu gerded giriftār-ı endīşeyī
Nedāned becuz ʿācizī pīşeyī[1960]

Setāġ feṭḥ-i sīn-i mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve ġayn-ı muʿceme ile binilmemiş atdur ki şırtına eyer vaż olunub taʿlīm görmemiş ola keẕā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī vü Miʿyāri'l-Cemālī Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Hengām-ı **[M88a]** baḫşeş ezkerem-i bīdirīġ ḫūneş
Zer bedre câme ruzme vü kelle dehed setāġ[1961]

[1957] Ey sıkı çabası karşısında, feleğin serkeş atının, dizginine ram olduğu kişi!
[1958] Gam, ehlîleşmemiş hecin devesi gibidir, bense kervanın yükü. Cânım, ehlîleşmemiş devenin sırtında gitmekteyim.
[1959] Erkeklerin gönlü, servi ve zambak gibi özgür kalırsa serkeşleşir.
[1960] Gönlü endişeye düştüğünde, acizliği dışında bir şey bilemez olur.
[1961] Bahşiş zamanı cömertliğinden dolayı, kanını bile esirgemez. Altın keseleri, giysiler, bohçalar ve eyer vurulmamış atlar verir.

Ve Nüsḫa-yı Vefāyī'de vü Sāmī'de ḳışır ḳışraḳ maʿnāsına meẕkūrdur ki ṭoġurmaya **Cem-zīver** ol atdur ki yüzi vü ḳarnı vü dört ayaġı **[B73a]** beyāż ola ablaḳ maʿnāsına Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Āteş ü āb u ḫāk **[E90a]** ü bād şude
Ebreş ü ḫing ü būr u Cem-zīver[1962]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanMü'eyyedi'l-Fużalā **Cem** Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da meẕkūrdur ki lisān-ı ehl-i Merv'de çeşm ü göz maʿnāsınadur **Būr** żamm-ı bā-yı ʿArabī ile[1963] ṭorı atdur ki ʿArabīde aşḳardur[1964] Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Būr şud çerme-yi[1965] tu ezbes ḫūn
Ki zedeş berberaḫş u berpehlū[1966]

[A73a] Beraḫş at arḳasıdur Niẓāmī buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Yek esb-i būr-ı ezraḳ-çeşm-i nev-zād
Muʿaṭṭar kerde çun reyḥān-ı Baġdād[1967]

Firdevsī daḫı buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu pāsuḫ nedādend Nestūrrā
Berengīḫt ān bāre-yi būrrā[1968]

[1962] Ateş, su, toprak ve rüzgâr oldu; alaca at, kır at, doru at, ablak at.
[1963] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[1964] Aşḳardur (BEM): Aşḳar dinür (A)
[1965] Çerme-i (EM): Çeşme-i (AB)
[1966] Atın arkasına ve böğrüne vurduğu için, kır atının kandan dolayı doru ata dönüştüğü yeter.
[1967] Yeni doğmuş mavi gözlü bir doru at tayı, Bağdat reyhanı gibi her yeri güzel kokularla doldurdu.
[1968] Onlar, Nestur'un (İranlı bir kahraman olup aslı Bestur'dur) cevabını vermeyince, o doru atı şahlandırdı.

Būr aṣlda elvāndandur fıstıḳī rengdür ve muṭlaḳ ata būr daḫı dinür niteki Senāyī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Çigūne kunem bāser ān esb-i tāzī
Ki dānem ki ezçūb būdest būrem[1969]

Saʿdī de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Derān meydān ki tā zed būr-ı ḫoş-rev
Ne dāred tuvsen-i gerdūn beyek-cev[1970]

Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ'da bā-yı Fārsī ile[1971] żabṭ olundığı sehvdür **Çerme** feṭḥ-i cīm-i Fārsī ile pūlād demir ḳır atdur ki ʿArabīde ezraḳ dinür niteki Mecmaʿü'l-Fürs'de kebūd ile tefsīr[1972] olunmuşdur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bepūşīd Suhrāb ḫaftān-ı ceng
Nişest ezber-i çerme-yi seng-reng[1973]

Ve Baḥru'l-**[M88b]** Ġarāyib'de boz at maʿnāsına meẕkūrdur **Zerde** ṣarı atdur niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Mebādā ki Ḫurşīd-i nuṣret berāyed
Cuz ezsāye-yi zerde-yi tīz gāmet[1974]

[1969] O Arap atıyla nasıl baş ederim! Biliyorum ki atım çubuktandır.
[1970] O meydanda hoş yürüyüşlü at yeri dövdüğünde, feleğin serkeş atını bir arpa tanesiyle ele geçiremezsin.
[1971] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1972] Tefsīr (AB): Taʿbīr (EM)
[1973] Suhrâb, cenk kaftanını giymiş, taş renkli demirkır atın üstünde oturur.
[1974] Senin hızlı adımlı sarı atının gölgesinden başka yardım güneşi doğmasın.

Kemāl İsmāʿīl de buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Zinuḳre ḫing-i felek nīst ʿāciz ān himmet
Ki kerd zerde-yi Ḫurşīd zīr-i [E90b] rān rehvār[1975]

Niẓāmī de buyurur

Beyt

(Müfte’ilün/Müfte’ilün/Fâ’ilün)

Sūy-ı ʿAcem rān menişīn derʿArab
Zerde-yi rūz īnek ü şeb-dīz-i şeb[1976]

Şīde miṣluhu şīd ile hā-yı nisbet-i teşbīhiyyeden mürekkebdür [B73b] şīd güneşdür niteki şerḥ olundı Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Nişest ezber-i şīde-yi rāh-cūy
Benezdīk-i Gūderz bi’nhād-ı rūy[1977]

Keẕā fīMüşkilāti’ş-Şeh-nāme ve Deḳāyıḳı’l-Ḥaḳāyıḳ ve Cināsi’l-Cinās ve teşbīh levndedür ve iḥtimāldür ki sürʿat-i seyrde yā ḥüsn-i ṣūretde ola Keher feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve hā ile siyāha māyil ṭorıdur ki ḫurmāyī ṭorı dinür Kurenk żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile [A73b] al atdur keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs ikisiniñ miṣālini ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Merā çu dīde buved ablaḳī çi endīşem
Ki īn kurenk ḫırāmest ü ān keher reftār[1978]

[1975] Güneşin eşkin yürüyüşlü sarı atını ram eden o himmet, gümüş renkli felek atını (ram etmekten) aciz değildir.
[1976] Arap ülkesinde oturma, Acem tarafına sür! İşte gündüzün sarı atı ve işte gecenin gece renkli atı.
[1977] Güneş rengi ata bindi. Guderz’in huzuruna yüz tuttu.
[1978] Beni gördüğünde endişem alaca ata döndü. Bu doru at salınır ve o hurmâyî doru at yürür.

Ve Niʿmetu'llāh'da "kurenk żamm ile ṭurna vü kuleng maʿnāsına ve feṭḥ ile leşker cemʿ olduġı yirdür ki Türkīde dernek ve ʿArabīde ḥavze vü maʿreke dinür" maʿnāsına meẕkūrdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żabṭ olunmayup ancaḳ dernek ü ḥavze maʿnāsına mevcūddur ve Uḳnūm'da ancaḳ żamm ile ṭurna maʿnāsına mesṭūrdur ve Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi daḫı żabṭ itmeyüp "kurenk leşker [M89a] dernegi yiridür" diyüp bu beyti īrād eyledi

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Hem mehce-yi livā-yı turā āsmān ġılāf
Hem leşker-i celāl-i turā lāmekān kurenk[1979]

Bu beyt kendi şiʿrine beñzer maṣnūʿdur "kurenk ḳula at maʿnāsına daḫı gelür" diyüp bu beyti īrād eyledi

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Fāris huner kuned ne feres derdem-i neberd
[E91a] Merkeb eger siyāh kunendeş vü ger kurenk[1980]

Bu beyt daḫı kendi şiʿridür **Şūlek** żamm-ı şīn-i muʿceme ve feṭḥ-i lām ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile ḳara boz atdur keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Sipehdār berkerd şūlek zicāy
Keşīde bekīn tīġ-i kişver-guşāy[1981]

Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de tīz-rev[1982] ü yorġa maʿnāsınadur diyüp Hümā-yı Hümāyūn'dan bu beyti īrād eyledi

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Derāverd berşūlek-i tīz-pāy
Çu deryā-yı āteş derāmed zicāy[1983]

[1979] Hem senin bayrağının alemine gök, kılıf; hem senin celâlinin askerine lâmekan meydandır.
[1980] Savaş zamanında at değil, süvari hüner gösterir. Binek ister siyah olsun ister kula.
[1981] Komutan kara boz atını şaha kaldırdı. Ülkeler fetheden kılıcını kinle çekti.
[1982] Tīz-rev (AB): Tīz yürüyici (EM)
[1983] Çevik ve hızlı koşan atın sırtında çıka geldi. Ateş deryası gibi yerinden çıkıp geldi.

Heygīr feṯ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile[1984] ol ḳara **[B74a]** atdur ki sürḫe māyil ola keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Kurān** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile ol atdur ki ṭorı ile ṣarı mābeyninde ola elifi ḥaẕf idüp **kuren** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs eyżan **Yekrān** feṯ-i yā-yı ḥuṭṭī ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile miṣluhu keẕā fīMiʿyāri'l-Cemālī ve Nusḫati'l-Vefāyī Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Geh-i şikār çu bāzū-yı bāz u zāġ u peleng
Du rān derārī ber-i puşt-ı bād-pā yekrān[1985]

Ve Şeref-nāme'de ol ṭorı atdur ki **[A74a]** yelisi vü ḳuyruġı sefīd ola Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Du-espe derāver rikābī derāver
K'ezū çerme-yi ṣubḥ **[M89b]** yekrān numāyed[1986]

Rikāb ḳadeḥdür yaʿnī "tiz gel ve bir ḳadeḥ şarāb getür ki ṣubḥ-ı ezrak şuʿāʿından şafaḳ gibi sürḫ ü gül-gūn ola" ve sāyir kütüb-i luġatda ḳula at maʿnāsına meẕkūrdur **Dīze** yaġız ata ıṭlāḳ olunur muʿarrebi **deyzec**dür feṯ-i dāl ile niteki Ḳāmūs'da dimişdür "Ed-deyzecu mine'l-ḫayli muʿarrebu dīze bi'l-kesri ve lemmā ʿarrebehu feteḥūhu"[1987] lākin ne levn ile **[E91b]** muttaṣıf olduġına taʿarruż itmedi Çārperdī Şerḥ-i Şāfiye'de evvel-i bāb-ı idġāmda ẕikr itmişdür ʿibāreti budur kim naḳl olunur "el-ḥımāru'l-edġamu huve'lleẕī yusemmīhi'l-ʿAcemu dīze ve ẕālike iẕā lemtuṣaddaḳ ḫużretuhu velā zuraḳtuhu fe keennehumā levnāni ḳad imtezecā"[1988] intehā ve Mecmaʿü'l-Fürs'de siyāh-reng olan ṭavār maʿnāsına mesṭūrdur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Befermūd tā bernihādend zīn
Berān dīze-yi pīl-ten rūz-ı kīn[1989]

[1984] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[1985] Avlanma zamanında şahinin, kuzgunun ve kaplanın pençesi gibi iki bacağını rüzgâr ayaklı cins atın sırtına geçirirsin.
[1986] Çift atlı ulak gibi hızlı bir şekilde kadehini getir ki sabahın kır atı, yekrân at gibi görünsün.
[1987] Deyzec, bir at türüdür; esreli okunuşla *dīze*nin Arapçalaştırılmışıdır. Arapçalaştırdıklarında üstünle okumuşlardır.
[1988] Farsçada dīze denilen ve ne tam yeşil ne de tam mavi olan ancak iki rengin karışımı şeklinde bir renge sahip olan binektir.
[1989] Kin (savaş) günü, o fil cüsseli yağız atı eyerlemelerini emrettiler.

Ata iḫtişāşı yoḳdur niteki bir şāʿir dimişdür

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ḳaṭār-ı ester-i dīze ṣad u sī
Ki bāreş ṭaşt u ṭaşḫān būd u tebsī[1990]

Firdevsī de buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Direfşī kucā peykereş dīze-gurg
Nişān-ı sipehdār Gīv-i suturg[1991]

Dīz ile hā-yı nisbet-i iḫtişāṣiyyeden mürekkebdür **dīz** Türkīde yaġız didikleri rengdür dīze ol levne mensūb nesnedür **Şeb-dīz** ḳara yaġız atdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de ḳararak gök at **[B74b]** maʿnāsına mesṭūrdur Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Men ü Rustem ü esb ü şeb-dīz ü tīġ
Neyāred ber ü sāye gusterd mīġ[1992]

Şeb-reng bozraḳ ḳara atdur ʿArabīde edhem dinür Selmān buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Suvārī dīd berşeb-rengī ezdūr
Çu der **[M90a]** tārīkī-yi şeb şuʿle-yi nūr[1993]

Şeb-dīz ile şeb-reng maʿnāları ḳarīb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur niteki Niẓāmī buyurur

[1990] Yüz otuz yağız katırdan oluşan bir katar ki yükü, leğen, sini ve tepsi idi.
[1991] Bir sancak ki görünümü iri yarı bir kurt idi ve komutan olan iri yarı Gîv'in nişanı idi.
[1992] Ben, Rüstem, kara yağız at ve kılıç. Ne kimsenin gücü yetti ne de bulut gölgesini yaydı.
[1993] Süvari, uzakta bir bozrak kara at gördü. Gecenin karanlığında parlayan bir nur gibiydi.

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Sūy-ı ʿAcem-rān menişīn derʿArab
Zerde-yi rūz īnek ü şeb-dīz-i şeb[1994]

Mollā-yı Rūm da buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

[A74b] Tā bidānī ki hem ānem dervucūd
Gerçi ezşeb-dīz-i men ṣubḥī nemūd[1995]

[E92a] Sīs iki sīn-i mühmele ile çiğit renginde benek benek olan atdur Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Buzurg u ḫurd u ḫāṣ u ʿām dārend ezʿıtā-yı tu
Kumeyt ü ablaḳ u sīs ü semend ü ebreş ü yekrān[1996]

Ve lehu eyżan[1997]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezkumeyt-i sīs gülgūn gerde ruḫ berḳullehā
Bersemend-i ʿişret ü şādī keşīde teng teng[1998]

Sīs aṣlda çiğit maʿnāsınadur ki yüzde simsim gibi benek benek olur ʿArabīde kelef dinür ve Müşkilāt-ı Meşnevī'de mesṭūrdur ki Sīs ḥudūd-ı Şām'da bir mekāndur ki eyü atları olur Raḫş Baḥru'l-Ġarāyib'de menḳūldür ki beñlü gül-gūn at maʿnāsınadur ve

[1994] Arap ülkesinde oturma, Acem tarafına sür! İşte gündüzün sarı atı ve işte gecenin gece renkli atı.
[1995] Her ne kadar benim karanlık gecemden bir sabah göründüyse de bilesin ki ben, vücut olarak senin aynı kölenim.
[1996] Büyük, küçük ve genel, özel herkes senin bağışlarından nasiplenmiştir. Doru, alaca, benekli, al ile kır arası renkli, abraş cins atlar senin bağışladıklarındandır.
[1997] Eyżan (EM): -AB
[1998] Büyük küplerin başında, kadehteki kızıl şaraptan yüzü gül gül olmuş, işret ve coşkunun kula atına kolanı çekmiş. (Kümeyt: koyu kestane rengindeki doru at /kızıl şarap; sis: benekli serkeş at /kadeh; gülgûn: Hüsrevin atının adı /gül renginde; kulle: kule, burç / büyük testi, küp; semend: kula denen rengi sarıya çalan at).

Uḳnūm'da boz at ve çil at maʿnāsına meẕkūrdur ve Niʿmetu'llāh'da ebreş ü alaca beñlü boz at maʿnāsına mesṭūrdur Rüstem'iñ atı bu vaṣf ile muttaṣıf idi ġalebe-yi istiʿmāl ile[1999] aña ʿalem oldı Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kemīn bende-yi şeh buved rūz-ı rezm
Eger zinde gerded ḫudāvend-i Raḫş[2000]

Ebreş ol atdur ki beyāż benekleri ġayrı levn ile benekleri ola lafẓ-ı ʿArabīdür[2001] Şāʿir buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu ber[2002] ebreş-i tund geştī suvār
Belerzīdī ezheybeteş kūhsār[2003]

Pālād bā-yı Fārsī vü ʿArabī ile[2004] yedek atdur ki ʿArabīde cenīb dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve ġayruhu Şems-i **[M90b]**Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

[B75a] Şehen-şehī ki keşed baḫt dermevākib-i ū
Çu nuḳre ḫing ü semend-i felek du ṣad pālād[2005]

Baḥru'l-Ġarāyib'de "maṭıyye maʿnāsına da gelür" diyüp Ferālāvī'nin bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Men rehī[2006] pīr ü sust-**[E92b]**pāy şudem
Netuvān rāh reft bīpālād[2007]

[1999] İle (AEM): -B
[2000] Raḫş'ın sahibi (Rüstem) sağ olsa savaş günü padişahın âciz bir kölesi olur.
[2001] Lafẓ-ı ʿArabīdür (AB): Bu lafẓ ʿArabīdür (EM)
[2002] Ber (E): -ABM
[2003] Beyaz benekli çevik ata bindiği vakit onun heybetinden dağlar titriyordu.
[2004] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2005] Öyle bir şâhlar şâhı ki talih, göğün saf gümüşten kır atı (ay) ve kestane kızılı doru atı (güneş) gibi ikiyüz atı, onun alayının yedeğine çeker.
[2006] Rehī (AB): Reh-i (EM)
[2007] Ben; ihtiyar, yürümekten aciz, bir binek olmadan yolda gitmeye takati olmayan bir yolcuyum.

Ve baʿžılar semer atı maʿnāsınadur dimiş **Pālāde** ziyāde-yi hā ile daḫı dinür niteki ʿUnṣurī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ablaḳ-ı eyyāmrā tā bernişīned mīreved
Sebz-ḫing-i çarḫ pīş-i ḳadr-i ū pālāde[2008] [2009]

Dālı āḫirinden ḥaẕf idüp **pālā** daḫı dinür niteki Firdevsī buyurur

Şiʿr

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çunān guft Pīrān ezān pes beşāh
Ki pālāy şud bīgumān bāsipāh[2010]

Befermāy k'esbem[2011] dehed bāz nīz
[A75a] Çunān dān ki baḫşende cānest ü çīz[2012]

Esedī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hezār esb pālā-yı pīşeş derūn
Beberk'ustuvān u zirih gūne gūn[2013]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bu kelimeyi hem bā-yı ʿArabī vü hem bā-yı Fārsī bābında īrād eyledi **Kutel** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve feṯḥ-i tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı yedek at maʿnāsınadur ve ḥālā mütedāvildür Ümīdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Āsmānest ü berān bāre-yi Ḫurşīd-i revān
Bācenībet-keş-i tu rānde kutel berser-i tel[2014]

[2008] Niteki ʿUnṣurī buyurur Beyt
Ablaḳ-ı eyyāmrā tā bernişīned mīreved
Sebz-ḫing-i çarḫ pīş-i ḳadr-i ū pālāde (ABM): -E

[2009] Günlerin alaca atına binip gidince feleğin yeni kıratı (ay), onun değerinin önünde ancak yedek at olur.

[2010] Pîrân (Efrasyab'ın komutanlarından biri), bundan sonra şaha şöyle dedi: Şüphesiz (atım) ordunun peşinden gitti.

[2011] K'esbem (EM): K'espem (AB)

[2012] Emret ki atımı geri versin, şöyle bil ki canım ve cismim bağışlanmıştır.

[2013] Yedeğinde, çeşit çeşit başlık ve zırhlar içinde binlerce at.

[2014] Gökyüzüdür ve orada beygir gibi Güneş, hareket halindedir. Senin seyisin, yedek atı tepeye doğru sürmüş.

Vaḥşī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Nīst Ḫurşīd-i felek berṭaraf-ı cirm-i hilāl
Ṭabl-bāzīst turā taʿbiye berzīn-i kutel[2015]

Mecmaʿü'l-Fürs'de yüksek depe[2016] vü tel maʿnāsına da gelür Ebū Yūsuf-ı Hereví'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Neresīdī kemend-i nūr-ı naẓar
Ezbulendī-yi ān kutel bekemer[2017]

Ketel feṯḥ-i kāf ile olursa Baḥru'l-Ġarāyib'de vü Cāmiʿ'de **[M91a]** ṭaġ elması ve Niʿmetu'llāh'da ṭaġ erügi[2018] maʿnāsına meẕkūrdur **Nevbetī** bu daḫı yedek at maʿnāsınadur lafẓ-ı ʿArabīden meʾḫūẕdur nevbet ile binilmek iʿtibārı ile[2019] nevbete nisbet olunmuşdur Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Cibrʾīl ezpey-i rikāb revīş
Nevbetī berder-i serāy āred[2020]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[B75b] Beresb-i nevbetī ḫudāvend-i mulk-i Cem
Pervīn sitām **[E93a]** bāşed ü Ḫurşīd ü meh cünāġ[2021]

[2015] Hilalin yanında görülen, gökteki güneş değildir. Yedek atının eyerinde konuşlandırılmış davulcundur.
[2016] Depe (A): Dāpe (BEM)
[2017] O yüksek tepenin yamacına, bakış nurunun kemendi ulaşamadı.
[2018] Erügi (BEM): Erigi (A)
[2019] İʿtibārı ile (BEM): İʿtibārīle (A)
[2020] Cebrail, onun hemen ardı sıra gitmek için yedek atı sarayın kapısına getirdi.
[2021] Cem mülkünün sahibi, yedek atının üstündedir. Ülker yıldızı, atına altın işlemeli başlık oldu; güneş ve ay eyerinin önündeki kaş oldu.

Niʿmetu'llāh ḥaḳīḳatin bilmeyüp dimişdür ki "esb-i nevbetī orta bār-gīri ki birḳaç kimse işţirāk vechīle alurlar ki nevbet ile[2022] binerler" hāẕā kelāmehu nevbetī ḫayme vü çadır maʿnāsına da gelür inşā'allāh çadır ẕikr olunduğı yirde şerḥ olunur[2023] **Ulāġ** ol atdur ki ulaḳlar içun müheyyā ola Cāmiʿ buyurur

Şiʿr[2024]

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Melik-i şehr ḥukm fermūde
Ki begīrend ulāġ āsūde[2025]

Dembedem mīresed yekī serheng
Mīkuned sūy-ı her ulāġ āheng[2026]

Mecāzen ulaḳa da ıţlāḳ olunur niteki Türkīde böyle meşhūrdur Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dāştkārī derSemerḳand ū muhim
[A75b] Cust ulāġī tā şeved ū mustatim[2027]

Saʿdī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Miṣāl-i esb-i Ulāġend merdum-i seferī
Neçeşm-beste vü ser-geşte hemçu gāv-ı ʿassār[2028]

Yām müşennāt-ı taḥtıyye ile bu daḫı ulaḳ bindügi ţavārdur Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezberā-yı elçiyān şīt-ı tu derher ţaraf
Beste ecrām-ı semāvī z'ablaḳ-ı eyyām yām[2029]

[2022] Nevbet ile (BEM): Nevbetle (A)
[2023] Çadır ẕikr olunduğı yirde şerḥ olunur (ABE): Çadır şerḥinde ẕikr olunur (M)
[2024] Şiʿr (B): Beyt (AEM)
[2025] Şehrin meliki hüküm buyurdu ki ulaklar için hazırlanan atı rahat tutsunlar.
[2026] Zaman zaman askerlerden biri, (kontrol için) ulakların atlarının yanına gidiyordu.
[2027] Semerkand'da önemli bir işi olan o kimse, işlerini tamamlaması için bir ulak aradı.
[2028] Sefere çıkan insanlar ulak atlarına benzerler. Ne gözleri bağlıdır ne de başları döner, tıpkı yağcı sığırı gibidirler.
[2029] Senin her tarafa yayılmış şöhretin, elçilerin sayesindedir. Gök cisimleri de sana bağlıdır; günlerin ablak (alaca) atı, elçilerinin binitidir.

İbn Yemīn daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Men ki çun ʿĪsā neyārem bīḫarī reften berāh
Her zemānem dīgerī gīred çu esb-i yām ulāġ[2030]

Ve liġayrihi

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Muheyyā-kerde feth-engīz-i eyyām
Bemujde [M91b] şīde-yi Ḫurşīdrā yām[2031]

Nevend Mecmaʿü'l-Fürs'de feṯḥ-i nūn ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żammı ile mażbūṭdur yorġa at maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Semend-i nevendeş hemī rānd germ
Berū berhemī āferīn ḫᵛānd germ[2032]

Esedī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Firiste birūn kerd gurd-ı güzīn
[E93b] Bidādeş ʿArābī nevendī bezīn[2033]

Eṣīr-i Aḫsīketī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Tefte zitāb-ı mihr berīn güne dūzaḫī
Kerde nevend-i men çu semender berū guẕār[2034]

[2030] Ben, İsa gibi eşeğim olmadan yola gitmem. Her zaman ulak gibi başka bir at alırım.
[2031] Günlerin fetih için uygun olduğunu müjdelemek için güneşin ışınlarını ulak biniti olarak hazırladı.
[2032] O, yorga atını nefese nefese sürüyordu. Ona, "Aferin!" diyerek övgüler yağdırıyordu.
[2033] O seçkin pehlivanı elçi olarak dışarı gönderdi. Ona eyerlenmiş rahvan bir Arap atı verdi.
[2034] Güneşin hararetinden cehennem gibi kızmış. Benim rahvan atım, adeta semender gibi onun üzerinden geçti.

Mecāzen ḳāṣıd u peyk maʿnāsına da gelür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Nevendī firistād nezdīk-i Zāl
Bedū guft rev hemçu bād-ı şimāl[2035]

[B76a] ve bir mekān ismidür daḫı[2036] niteki[2037] Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Becāyī kucā nām-ı ū bud nevend
Bedū enderūn kāḫhā-yı bulend[2038]

Nevende bu daḫı yorġa at maʿnāsınadur keẕā fīMü’eyyedi’l-Fużalā mecāzen serīʿü’l-fehm ve zīrek maʿnāsına da gelür āḫirindeki hāʾ nisbet-i teşbīhiyye içündür Yūsuf buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Fâ’ilâtün)

Bi’şnās ki merdīst ū bidāniş
Ferheng ü[2039] ḫıred dāred ü nevende[2040]

Keẕā fīBaḥri’l-Ġarāyib ve Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī fehm ü idrāk maʿnāsınadur diyüp beyt-i meẕkūr ile istişhād eyledi **Kevden** feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ile[2041] aġır yürüyüşlü atdur ki bed-aṣl ola ʿArabīde **birẕevn** dinür Enverī buyurur

Beyt

(Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün)

Ṣadrā merā beḳuvvet-i cāh-ı tu ḫāṭırīst
K’ender izā-yı surʿat-i ū berḳ kevdenest[2042]

[2035] Zāl’in katına bir rahvan atlı gönderdi. Ona, “Kuzey rüzgârı gibi git.” dedi.
[2036] Mekān ismidür daḫı (BEM): Mekānıñ daḫı ismidür (A)
[2037] Niteki (BEM): -A
[2038] Nevend denen bir yerde yüce saraylar içine...
[2039] ü (EM): -AB
[2040] O, tanı ki bilgili, kültürlü, akıllı ve zeki bir adamdır.
[2041] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2042] Ey vezir, senin makamının kuvvetinin benim yanımda öyle saygınlığı var ki onun hızına nispetle yıldırım, yavaş at gibidir.

Ḫāḳānī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Cinsī nemānd pes men ü zindān ki behr-i rāh
Çun raḫş nīst pāy bekevden derāverem[2043]

[A76a] [M92a] Mecāzen baṭı'u'l-fehm olana ıṭlāḳ olunur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Īn belā ezkevdenī āmed turā
Ki nekerdī fehm-i nukt'ū remzrā[2044]

Kemāl İsmā'īl de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Becuz men ezkeremet her ki hest meḫẓūẓest
Laṭīf-ṭab' u girān-cān u zīrek ü kevden[2045]

Kevel fetḥ-i kāf-ı 'Arabī vü vāv ve lām ile[2046] bu daḫı **[E94a]** aġır yürüyüşlü atdur Laṭīfī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Āh ezkāhil ü cumūh u kevel
Āh ezzişt ü nābekār ḫevel[2047]

Ḫevel fetḥ-i ḫā-yı mu'ceme vü vāv ile ḫıdmetkār ma'nāsına lafẓ-ı 'Arabīdür ve ḳocamış ḳoyun derisinden olan kürk ma'nāsına da gelür niteki Niẓāmī buyurur

---

[2043] Artık ben ve zindandan başka bir şey kalmadı, Yol için ağır yürüyüşlü bir at bile kalmadı ki getireyim.
[2044] Bu bela sana, ahmaklığından geldi. Öyle ki sen, ne nükteleri anlıyordun ne de işaretleri.
[2045] Benden başka hoş yaratılışlı, ağırcanlı, zeki ve ahmak herkes, senin kereminden faydalanmıştır.
[2046] Lām ile (BEM): Lāmla (A)
[2047] Tembel, serkeş ve ağır yürüyüşlü atın elinden ah. Çirkin ve kendini bilmez hizmetkârın elinden ah.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Meyefken kevel gerçi ḫᵛār āyedet
Ki hengām-ı sermā bekār āyedet[2048]

Selmān daḫı Tevḥīd'de buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Bemūşān cubbe-yi sincāb pūşīd
Kevelhā derpeleng ü şīr pūşīd[2049]

Bu maʿnāda mütedāvil ü maʿrūfdur **Çemend** feṭḥ-i cīm-i Fārsī vü mīm **[B76b]** ve sükūn-ı nūn u dāl ile bu daḫı aġır yürüyüşlü atdur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Pālānī** bu daḫı o maʿnāyadur Ḫāḳānī buyurur

Beyt

Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün

Dilemrā menzilī pīşest vāpes māndegān ezpes
Ki rāheş senglāḫest ü sum efkendest pālānī[2050]

Pālāna mensūbdur pālān maʿrūfdur ʿArabīde **birẕeʿa** dinür Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ān ḫar-ı miskīn miyān-ı ḫāk ü seng
Kec şude pālān burīde pālheng[2051]

Elifi ḥāẕf idüp **palānī** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Çerde** feṭḥ-i cīm-i Fārsī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile ol atdur ki babası ʿArabī **[M92b]** vü anası ġayr-ı ʿArabī ola keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ve ġayrihi bir maʿnāsı daḫı vardur elvānıñ evvel-i mertebesine māyil olan levne delālet ider meṣelā siyāh-çerde ḳaraya māyil ḳara yaġız ve zerd-çerde ṣaruya māyil ṣaruşın dimekdür Ḥāfıẓ buyurur

---

[2048] Koyun derisinden kürkü atma; gerçi sana değersiz görünür. Ancak soğuk zamanı senin işine yarar.
[2049] Fareleri sincap cüppesiyle giydirdi. Aslanı ve kaplanıysa koyun postuyla.
[2050] Gönlümün ileride olan bir makamı var; ağır yürüyüşlü atı bile aciz bırakacak derecede yolu taşlık olduğundan (diğerleri) arkada kaldılar.
[2051] O miskin eşek, taş ile toprağın arasında palanı yana kaymış ve dizgininin kayışı kopmuş.

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Ān siyeh-çerde ki şīrīnī-yi **[E94b]** ʿālem bāūst
Çeşm-i mey-gūn leb-i ḫandān dil-i ḫurrem bāūst[2052]

İkdîş kesr-i hemze ve sükūn-ı kāf ve kesr-i dāl ile Luġat-ı Niyāzī'de ol atdur ki bir ṭarafı ʿArabī vü bir ṭarafı Hindī **[A76b]** ola ve ata maḫṣūṣ degildür iki tuḫmdan ḥāṣıl olan ḥayvāna da[2053] ıṭlāḳ olunur mücennes maʿnāsına Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Niẓāmī ikdiş-i ḫalvet-nişīn est
Ki nīmī sirke nīmī engebīn est[2054]

Ve lehu eyżan[2055]

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Nigārī ikdiş est īn nefs-i demsāz
Peder Hindū vü māder Türk-i ṭannāz[2056]

Bāre muṭlaḳā atdur gerek ʿArabī olsun gerek olmasun yük maʿnāsına olan[2057] bār lafẓına mensūbdur Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī bāreyī k'ū çemāned beceng
Numāyed berān rūy-ı cengī peleng[2058]

Bāregī feṯḥ-i rā ile bu daḫı muṭlaḳā atdur Firdevsī buyurur

[2052] O esmer dilberde dünyanın şirinliği var. Onun şarap rengi gözleri, gülen dudağı, mesut gönlü var.
[2053] da (BEM): -A
[2054] Nizamî inzivaya çekilmiş bir melezdir ki onun yarısı sirke, yarısı bal gibiydi.
[2055] Eyżan (EM): -AB
[2056] O melez sevgili, bu canda nefes gibidir. Onun babası Hindû'dur ve annesi cilveli bir Türk'tür.
[2057] Olan (BEM): -A
[2058] (Öyle) bir at ki o, savaş meydanında yürümeye başlayınca savaş alanında kaplan gibi görünür.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çu bertīz-rev bāregī bernişist
Bireft Ehrimenrā beefsūn-ı bīst[2059]

Āḫirindeki yā nisbet-i muṭlaḳā içündür ve kāf-ı ʿAcemī ḥarf-i tevessüldür yaʿnī her kelimeniñ āḫiri hā-yı resmī ola[2060] ḫᵛāce vü bende gibi aña yā-yı nisbet yā yā-yı maṣdariyye yā kāf-ı taṣġīr yā elif ve nūn-ı cemʿ lāḥıḳ olursa āḫiri muġayyer[2061] olmamaḳ içün[2062] bir kāf ile o maḳṣada tevessül ü ittiṣāl olunur ʿArabīde nūn-ı viḳāye meṣābesindedür **Bār-gīr** bu daḫı ol maʿnāyadur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’îlün/Fe’ilün)

[B77a] Bār-gīr-i tu tāzī esb-i revān
Tu ḫarīdār-ı leng lāşe [M93a] ḫarān[2063]

Bu üç kelime ʿArabīde merkūb u maṭıyye maʿnāsın ifāde ider inşāʾallāh bār ẕikr olunduġı yirde mufaṣṣal [E95a] şerḥ olunur bunuñ ism-i basīṭi **Arġan**dur feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ile ve bu luġat-ı Deşt-i Ḳıpçaḳ’dur Esedī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Çunān tāḫtend arġan-ı seng-sum
Ki dergunbed ezgerd şud māh gum[2064]

Baḥru’l-Ġarāyib’de arġan binüd ile tefsīr olunmaġıla Niʿmetu’llāh taḥrīf idüp binit ile tefsīr idüp duḫteri aña ʿaṭf-ı tefsīr eylemişdür cemʿ itdügi luġat ekşer bu ḳabīldendür ve lihāẕā teʾlīfine iʿtimād u iʿtibār yoḳdur **Ḫing** ü **Semend** ü **Süksek** ü **Māḫçī** inşāʾallāh her birisi ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur **İsperīs** at meydānı maʿnāsınadur Şems-i Faḫrī buyurur

---

[2059] Hızlı adımlı bir ata bindikten sonra yirmi büyü ile Ehrimen’e kadar gitti.
[2060] Ola (AEM): İle (B)
[2061] Muġayyer (AEM): Muġayyere (B)
[2062] Olmamaḳ içün (BEM): Olmamaġıçün (A)
[2063] Senin atın, hızlı giden Arap atıdır; sen ölmüş, topal bir eşeğe müşteri olmuşsun.
[2064] O taş tırnaklı at, öyle dört nala koştu ki kaldırdığı tozlardan gök yüzünde ay kayboldu.

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

[A77a] Zihī pādşāhī ki saṭḥ-ı felek

Buved bendegān-ı turā isperīs[2065]

Yā ḥaẕf olunup **isperis** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs **Esb-ġūl** ʿaḳāḳīrdandur bezr-i ḳuṭūnā didikleridür **esb** ile **ġūl**den mürekkebdür ġūl żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur at ḳulaġına fī’l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı keẕā fīṢaydaneti Ebī’r-Reyhāni’l-Bīrūnī **esb-güş** daḫı dinür aṣl üzerine bu kelime de taṣarruf olunmuşdur taʿrībde bā fāya vü kāf yāya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür ve ġayr-ı taʿrībde kāfı yāya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür[2066] bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür bunuñ āḫirini sīn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile[2067] **sebiyūsen** daḫı dinür ve yāyı[2068] bā-yı **[M93b]** muvaḥḥede üzerine taḳdīm idüp minġayri ziyādeti **sībūs** da **[E95b]** dinilmişdür **Sābūs** iki sīn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur **Benkū** feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile[2069] ve āḫiri vāv ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur **Herūtūm** feṭḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı o maʿnāyadur bunlar cümlesi Mecmaʿü’l-Fürs’den menḳūldür **Fesliyūn** feṭḥ-i fā ve sükūn-ı sīn-i mühmele **[B77b]** ve kesr-i lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur Laṭīfī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Besūz-ı ʿaşḳ dermān cuz likā nīst

Luʿāb-ı fesliyūn ūrā şifā nīst[2070]

Keẕā fīBaḥri’l-Ġarāyib **Mādiyān** kütüb-i luġatda ancaḳ ḳışraḳ didikleri dişi at maʿnāsına meẕkūrdur ki ʿArabīde **ḥicr** kesr-i ḥā-yı mühmele ve sükūn-ı cīm ile ammā Niẓāmī yaban eşegi dişisine ıṭlāḳ itmişdür niteki bu beytde dimişdür

Beyt

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Āḫıru’l-emr mādiyān-ı gūrī

Āmed efkend dermiyān-ı şūrī[2071]

[2065] Ey padişah, ne mutlu sana! Gök yüzü senin kölelerin için bir at meydanı olmuştur.
[2066] Ve ġayr-ı taʿrībde kāfı yāya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür (EM): -AB
[2067] Ziyādesi ile (BEM): Ziyādesīle (A)
[2068] Yāyı (AB): Yā (EM)
[2069] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2070] Aşk acısının dermanı, sevgilinin yüzünden başka bir şey değildir. Fesleğen sütü ona şifa vermez.
[2071] İşin sonunda dişi yaban eşeği gelir de atılır çorak arazinin ortasına.

Mādiyāne ziyāde-yi hā ile o maʿnāyadur keẕā fīBaḥri'l-Ġarāyib ve ġayrihi **Kurre** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve teşdīd-i rā ile ve taḫfīfi aṣldur atıñ u eşegiñ ü sāyir merkūb olan ḥayvān[2072] yavrısı maʿnāsınadur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Her ān rāyiż ki sāzed kurreyī rām
Kuned āhestegī bākurre-yi ḫām[2073]

[A77b] Mollā-yı Rūm da buyurur

Beyt[2074]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Cuft kerden esb ü uşturrā ʿaraż
Cevher-i kurre bezāyīden ġaraż[2075]

Z'an ki naḳşī v'ezḫıred bībehreyī
Ādemī ḫū nīstī ḫar-kurreyī[2076]

Muʿarreb olup hāʾ cīme tebdīl olup[2077] **kurrec** dinilmişdür "Ḳāle eṣ-Ṣāġānī fī'l-ʿUbābi el-kurrecu miṣālu rukkaʿin muʿarrebin ve huve **[M94a]** bi'l-Fārsiyyeti kurre şeyʾun yutteḫaẕu miṣlu'l-muhri yulʿabu bihi"[2078] ḳāle Cerīr

Şiʿr

(Mütefâ'ilün/Mütefâ'ilün/Mütefâ'ilün)

Emse'l-Ferezdaḳu **[E96a]** fīcelācili kurrecin
Baʿde'l-Uḫayṭili żarreten liCerīri [2079]

[2072] Ḥayvān (BEM): Ḥayvānıñ (A)
[2073] Bir sıpayı itaat ettirmeye çalışan at terbiyecisi, yüke alışmamış o sıpaya, yumuşak davranır.
[2074] Mevlānā'nın Meşnevī-yi Maʿnevī'sinden alınan beytin orijinalinde "**ʿaraż**" (عرض) ve "**ġaraz**" (غرض) kelimeleri, birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Metinde ve tercümede orijinalini esas aldık.
[2075] Atı ve deveyi çiftleştirmek arazdır. Bundan maksat da yavru cevherini elde etmektir.
[2076] Zira sen kalıptan ibaretsin, akıldan nasibin yoktur. İnsan tabiatlı değilsin, eşek sıpasısın.
[2077] Olup (BEM): Olunup (A)
[2078] es-Sâgânî el-Ubâb'da şöyle der: Kurrec, rukkaʿ veznindedir, Arapçalaştırılmıştır, Farsçada kurre anlamındadır. Kendisiyle oynanmak için yapılan oyuncak at anlamına gelir..
[2079] Ferazdak, Uhaytıl'dan (Ahtalcık'tan sonra) sonra Cerîr'in kuması olarak oyuncak atların çıngıraklarının çıkardığı sesler arasında geceledi. [Cerir'in Ferazdak ve Ahtal'ı hicvettiği beyitlerdendir.]

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Fāyidesiz bir ʿabeş nesneye bīhūde di
Hem daḫı bīhūde söz söyleyici jāj-ḫāy

Bīhūde bu daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur[2080] iki ḳışmdur mürekkeb ü basīṭ ḳışm-ı evvel ʿabeş ü laġv u bāṭıldur gerek fiʿlde olsun gerek ḳavlde olsun niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḫud turā kārī nebūd ancā yegāh
Ki bebīhūde kunī īn ʿazm-i rāh[2081]

Saʿdī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Mecāl-i suḫan tā nebīnī zipīş
Bebīhūde guften meber ḳadr-i ḫᵛīş[2082]

[B78a] Vāvı ḥaẕf itmek de cāyizdür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Her ānki tuḫm-ı bedī kişt ü çeşm-i nīkī dāşt
Dimāġ-ı bīhude puḫt u hayāl-i bāṭıl best[2083]

Ve hāyı ḥaẕf itmek cāyiz degildür illā żarūret-i şiʿrde niteki Ẓahīr-i Fāryābī dimişdür[2084]

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beḥażretet çu merā fırṣat-ı vedāʿ nebūd
Kunūn umīd-i mulāḳātem eztu bīhūd'est[2085]

[2080] Mezīdātındandur (BEM): Mezīdātındur (A)
[2081] Orada bir an bile kendine faydan olmuyor. Boş yere bu yolda gitmeye azm ediyorsun.
[2082] Önceden söz söyleme imkânı görmüyorsan boşuna konuşmakla değerini düşürme.
[2083] Kim ki kötü tohum eker ve ondan iyi bir şey yetişmesini umarsa aklını boş yere yormuş ve gerçek dışı hayallere bağlamış olur.
[2084] Dimişdür (BEM): Buyurur (A)
[2085] Zatınızla vedalaşma fırsatı olmadığından şimdi sizinle görüşme ümidim de boşa çıktı.

Aṣlı **bī** ile **hūde**den[2086] mürekkebdür bī nefy-i maʿiyyete[2087] delālet ider bir kelimedür Türkīde -sız ve ʿArabīde baʿżı mevādda andan **bidūn** ile baʿżı āḫirde **bilā** ile taʿbīr iderler ve gāh ikisi de mümkindür niteki Fārsīde **bītūşe reftem** Türkīde azıḳsız gitdim ve ʿArabīde **sāfertu bidūni zādin ev bilāzādin** tercemesi cāyizdür **bī** esmāya maḫṣūṣdur efʿāle dāḫil olmaz niteki muḳābili olan **bā** ki ʿArabīde **maʿa** maʿnāsınadur böyledür ve ikisi basīṭdür iki ḥarfden mürekkeb degildür ḫilāfen lişāḥibi'd-Deḳāyıḳ **[M94b]** ve hūde **[A78a]** ḥaḳ maʿnāsınadur ki muḳābili laġv u bāṭıldur vāvı ḥāẕf itmek cāyizdür **[E96b]** niteki[2088] Rūdekī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Mihr ḫᵛāhī zimen ü bīmihrī
Hude ḫᵛāhī zimen ü bīhudeyī[2089]

Bādrem bā-yı ʿArabī ve feṯḥ-i rā-yı mühmele ile ve Mecmaʿü'l-Fürs'de zā-yı muʿceme ile mażbūṭdur bu daḫı bīhūde gibi ʿāmdur ḳavl-i fāsid ü fiʿl-i bāṭıl maʿnāsınadur ʿUnṣurī buyurur[2090]

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çun beīşān bāz ḫurd āsīb-i şāh-ı kāmkār
Ceng-i īşān ʿacz geşt ü siḥr-i īşān bādrem[2091]

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Her ki cuz medḥ-i ẕāt-ı ū gūyed
Ḳavl u fiʿleş tebāh u bādrem est[2092]

[2086] Hūdeden (ABE): Hūdan (M)
[2087] Maʿiyyete (EM): Muʿayyene (AB)
[2088] Niteki (BEM): -A
[2089] Benden vefa istiyorsun; ama sen vefasızsın. Benden hak istiyorsun; ama sen haksızsın.
[2090] ʿUnṣurī buyurur (BEM): Niteki ʿUnṣurī buyurur (A)
[2091] Onlar, dünyada arzularına ulaşmış bir şâhın elinden felakete uğradıklarında savaşmaktan aciz oldular ve sihirleri de boş çıktı.
[2092] Her kim onun zatını övmekten başka bir söz söylerse sözü ve işi bozuk ve faydasızdır.

Jāj daḫı böyle ʿāmdur inşāʾallāh ʿanḳarīb şerḥ olunur ḳavle maḫṣūṣ olan ʿabeṣiñ birḳaç ismi vardur biri **Fulāde** żamm-ı fā ve lām ile niteki ‘Bū-Şekūr buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Yek fulāde suḫan neḫᵛāhem guft
Ḫud suḫan berfulāde būd merā[2093]

Ḥaẕf-ı hā ile **fulād** daḫı dinür niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt
(Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

[B78b] Becuz duʿā-yı tu bāşed suḫan heme heẕeyān
Becuz ṣenā-yı tu bāşed ḥadīṣ cumle fulād[2094]

Aṣlda fulād ḳābīḥ ü kerīh maʿnāsınadur niteki Senāyī buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Her kirā duḫterīst ḥāṣṣe-fulād
Bihter ezgūr nu’bvedeş dāmād[2095]

Hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye ile ḳavl-i fāside maḫṣūṣ oldı ve biri daḫı **Ḳalmāş**dur feṭḥ-i ḳāf ve sükūn-ı lām ve mīm ile[2096] Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Bātu ḳalmāşīt ḫᵛāhem guft hān
Ṣūfyā ḫoş pehn bug’şā gūş-ı cān[2097]

Ve lehu eyżan[2098]

[2093] Bir abes söz bile söylemek istemiyorum. Kendi sözüm bile bana abes gelir.
[2094] Sana duadan başka her söz hezeyandır. Senin övgünden başka her söz faydasızdır.
[2095] Her kimin ki kötü huyları olan bir kızı varsa onun için mezardan daha iyi damat olmaz.
[2096] Mīm ile (BEM): Mīmle (A)
[2097] Seninle faydasız, abes işlerden bahsetmek isterim ey sûfî, kulaklarını iyice aç, can kulağıyla dinle.
[2098] Eyżan (EM): -AB

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Bend kun meşk-i suḫan pāşīrā
Vā mekun enbān-ı ḳalmāşītrā[2099]

Mīr Ḥüseynī daḫı buyurur

Beyt
(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Ḫurşīd nedīd çeşm-i ḫuffāş
Tā kī suḫan-ı guẕāf u ḳalmāş[2100]

Keẕā **[E97a]** fīMecmaʿi’l-Fürs **[M95a]** ve biri daḫı **Kelpetre**dür[2101] feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı lām ve feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı tā-yı ḳaraşat ve rā-yı mühmele ile niteki[2102] Enverī Ẕemm-i Şuʿarā’da dimişdür

Beyt
(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Ū turā kī guft īn kelpetrehārā cemʿ kun
Tā turā lāzım şeved çendīn şikāyet gusterī[2103]

[A78b] Ḳısm-ı şānī **bīhūden**den müştaḳḳ[2104] ism-i mefʿūldür **bīhūden** biz ü deri gibi nesne āteşden şararmaḳ maʿnāsınadur[2105] niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt
(Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûlün)

Guftend belārā ki ten ü cān-ı ʿadū sūz
Guftā ki çi vaḳtest henūz īç neberhūd[2106]

Kisāyī daḫı buyurur

[2099] Yersiz söz açan tulumun ağzını bağla. Boş söz dağarcığının ağzını da açma.
[2100] Yarasaların gözlerinin güneşi görmemesi, bir kişinin saçma ve boş sözler söylemesine benzer.
[2101] Kelpetredür (ABE): Kelpetre (M)
[2102] Niteki (BEM): -A
[2103] O sana dedi, bu saçma sapan sözleri topla; zira şikayet etmek için lazım olur.
[2104] Müştaḳ (BEM): Müştaḳdur (A)
[2105] Şararmaḳ maʿnāsınadur (BEM): Şararmaḳdur (A)
[2106] Belaya dediler ki düşmanın ten ve canını yak! Dedi ki hangi vakte kadar, daha sararmadı bile.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Neḫᵛāhem sūḫten-i dāyim
Ki hem ïncā bebïhūdem[2107]

Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi **berhūden** daḫı bu maʿnāya naḳl itmişdür ve Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev'iñ bu beytini ïrād eyledi

Beyt[2108]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çu nerm gūyem bātu merā duruşt megūy
Mesūz dest cuz ānrā ki mer turā berhūd[2109]

ve Luġat-ı Esedï-yi Ṭūsï'de bu luġat bir ḳavme mensūbdur maṣdarında **bïhūde şuden** daḫı mesmūʿ dimiş **Jāj-ḫāy** herze-gūy u bïfāyide söz söyleyici maʿnāsına vaṣf-ı terkïbïdür jāj ile ḫāydan mürekkebdür **jāj** iki zā-yı Fārsï ile[2110] dört maʿnāsı vardur biri kenger didikleri çoḳ dikenlü bir otdur ki **[B79a]** şutur anı yer ve andan tere-dūġ iderler keẕā fïRisāleti'ṭ-Ṭūsï ve Miʿyāri'l-Cemālï ve's-Sāmï ve Müşkilāti'l-Firdevsï ʿAscedï buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Jāj-dārï tu[2111] vü hastend besï jāj-ḫᵛarān[2112]
V'ïn ʿaceb nïst ki yāzend sūy-ı jāj ḫarān[2113]

Firdevsï de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Derān merz bïnï dıraḫtān-ı nāj
Zemïneş heme lālezārest **[E97b]** ü jāj[2114]

[2107] Sürekli yanmak istemiyorum, zaten burada şimdiden yanmışım.
[2108] Beytin birinci mısrasında **sekte-yi ḳabïḥ** yapılarak vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde gelmiştir.
[2109] Madem ki sana nazikçe söylüyorum, bana kaba söyleme. Seni yakmak üzere olan kimseden başkasının elini yakma.
[2110] Fārsï ile (BEM): Fārsïle (A)
[2111] Tu (EM): -AB
[2112] Ḫᵛārān (EM): Ḫᵛān (AB)
[2113] Sende kenger vardır ve kenger yiyenler çoktur. Kengere eşeklerin meyletmesi şaşılacak bir şey değildir.

Şems-i Faḫrī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M95b] Ḥasūd-ı şutur-dil ki ʿayşī kuned
Sezed ān ki neş'kībed uştur zijāj[2115]

Şānī pelīd ü murdār maʿnāsınadur kezā fī'l-Cāmiʿ ve Müşkilāti'l-Meşnevī ve baʿż-ı nüsaḫ-ı Niʿmetu'llāh Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Şehvetī est ū vü bes şehvetperest
Z'ān şarāb-ı zehrnāk-i jāj mest[2116]

Şāliş bīhūde maʿnāsınadur gerek sözde olsun niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Mīnedāned ḫalḳ esrār-ı merā
Jāj mīdānend guftār-ı merā[2117]

Gerek ġayrısında olsun niteki yine Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ḫādiʿ-i derdend dermānhā-yı jāj
Reh-zenend ü zer-sitānān resm-i pāj[2118]

[A79a] Rābiʿ pāk olmuş ḫırmen maʿnāsınadur ki Türkīde çaç dinür ve baʿżı yirlerde ṭīnūs dinür nāẓım bu maʿnāyı ḳıṭʿa-yı aḫīrede īrād eylemişdür ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bu maʿnāda olanı evvelini rā-yı mühmele ile żabṭ itmişdür ve Ḫalīmī "evveli rā-yı mühmele ile olan çaç maʿnāsınadur" dimişdür ki ḫırmende ġalleniñ bağlanmış depacügine[2119] dirler ve zā-yı Fārsī ile[2120] olan çaç maʿnāsına diyüp Lebībī'niñ bu beytini miṣāl īrād eyledi[2121]

[2114] O sınırda fıstık çamları görülür. Oranın zemini de lale bahçesi, kengerliktir.
[2115] O deve gönüllü (korkak) hasetçilere, devenin kengere sabredemediği gibi bir hayat layık olmuştur.
[2116] O şehvetlidir ve şehvet peresttir. O pis ve zehirli şaraptan (şehvetten) dolayı sarhoştur.
[2117] Halk benim esrarımı bilmiyor; sözümü saçma sapan, herze addediyorlar.
[2118] Sahte ilaçlarla derde derman için hile yaparlar. Yol keserler ve haraç tarzında altın alırlar.
[2119] Depacügine (BEM): Depecügine (A)
[2120] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2121] Eyledi (BEM): İtdi(A)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Pāy-ı ū efrāşte īncā çunān
Tu zikevn berjājhā efrāştī[2122]

Niʿmetu'llāh daḫı "evveli mühmele ile olan ḫırmen ü çaç ve arpa vü buġday yıġınına dirler" diyüp "muʿceme ile olan ḫırmen çör çöpi maʿnāsınadur" dimişdür ve Cāmiʿ şāḥibi Uḳnūm şāḥibi gibi ikisin çaç maʿnāsınadur dimişdür ve **Ḫāy ḫāyīden**den emrdür **[B79b]** cüzʾ-i vaṣf-ı terkībī vāḳıʿ olmuşdur ḫāyīden **[M96a]** çiynemek **[E98a]** maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mażġ** dinür niteki şāʿir dimiş

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu dendān ziḫāyīdeneş ʿācizest
Vucūd ezguvārīdeneş ʿācizest[2123]

Ḫabāyīden ḫādan ṣoñra bā-yı ʿArabī ziyādesiyle bu daḫı çiynemek maʿnāsınadur niteki Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ezan kerdest miḫnet tīz-i dendān
Ki ḥalḳ-ı duşmenānetrā ḫabāyed[2124]

Ḫāyesten daḫı bu maʿnāyadur ḫāyeste māżī ve ism-i mefʿūldür Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlün)

Berḫᵛān-ı jāj-ḫāy menih hergiz
Īn ḫūb ḳavl-i puḫte-yi ḫāyeste[2125]

[2122] Onun hissesi burada öylesine yükseltilmişti. Sen ta yaratılıştan, harmanın içinden yükseldin.
[2123] Dişler çiğnemekten âciz olduğunda, vücut da yiyeceği hazmetmekten aciz olur.
[2124] Bela, senin düşmanlarının boğazını ısırıp sıkmak için dişlerini keskinleştirmiştir.
[2125] Güzel bir kavil üzere pişirilip çiğnenmiş bu (sözleri), dikenli otların (saçmalıkların) sofrasına asla koyma.

Keẕā fīMecmaʿi’l-Fürs **Ḫāş** bu daḫı ḫāyīden maʿnāsına ism-i maṣdardur aṣlı **ḫāyiş**dür yā-yı ḥuṭṭī ḥāẕf olundı Rūdekī buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Nişest u suḫanrā hemī ḫāş-zed
Ziāb-ı dehen gūhrā şāş-zed[2126]

Keẕā fīRisāleti Ebī Ḥafṣi’l-Soġdī **Jāj-ḫāyīden** heẕeyān u bīmāʿnā söylemek maʿnāsınadur niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün)

Enverī lāf mezen ḳāyide bisyār menih
[A79b] Bāliġī ṭıfl neyī cāy bebīn jāj meḫāy[2127]

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī jāj maʿnāsına mevkūfdur eger bīhūde maʿnāsına olursa[2128] ḫāyīden mecāzen guften maʿnāsına olur ve eger baḫis maʿnāsına olursa bīfāyide söze ıṭlāḳ olunduġı istiʿāre-yi muṣarraḥa ḳabīlinden olur ve ḫāyīden terşīḥ olur ve cāyizdür ki mecmūʿı istiʿāre-yi temṯīliyye ḳabīlinden ola

(Müfte’ilün/Fâ’ilün/Müfte’ilün/Fâ’ilün)

Nāḳır u ṭanbūrdur çeng ile şeş-tā rebāb
Iḳlıġ u berbaṭ ḳopuz dumru düdük deff ü nāy

Nāḳır mütedāvil olan cemīʿ nüsḫalarda böyle mektūbdur **[M96b]** ẓāhiren taḥrīf-i nüssāḫdandur aṣlı **nāḳūr**dur żarūret-i **[E98b]** vezn içün lafẓen ḥaẕf-ı vāv ile oḳunur ve bu lafẓ ʿArabīdür boynuzdan olan borı maʿnāsınadur ki **Ṣūr** daḫı dinür cümle ervāḥ-ı ʿālem içindedür ḳıyāmet gününde İsrāfīl nefḫ itdikde **[B80a]** cümlesi andan çıkup her birisi kendi gevdesine varur[2129] ʿAbdu’r-Rezzāḳ buyurur

[2126] Oturup çiğnenip atılmış gibi sözler söyledi. Adeta büyük ve küçük hacetini ağzından giderdi.
[2127] Ey Enveri! Boş konuşma, birçok kural ortaya koyma. Artık olgunsun, çocuk değilsin, yerini gözet, mânâsız laflar etme.
[2128] Olursa (AB): Olur (EM)
[2129] Cümle ervāḥ-ı ʿālem içindedür ḳıyāmet gününde İsrāfīl nefḫ itdikde cümlesi andan çıkup her birisi kendi gevdesine varur (BEM):-A

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Çu derdemend benāḳūr cumle-yi ervāḥ
Çu ḫayl-i naḥl şeved munteşir sūy-ı hāmūn[2130]

Mollā-yı Rūm buyurur

Naẓm[2131]

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Līk bud maḳṣūdeş ezbāng-i rebāb
Hemçu muştāḳān ḫayāl-i ān ḫitāb[2132]

Nāle-yi sur-nāy u tehdīd-i duhul
Çīz key māned bedān nāḳūr-ı kul[2133]

Pes ḥakīmān gufteend īn laḥnhā
Ezdevār-ı çarḫ bi’griftīm mā[2134]

Bāng-i gerdeşhā-yı çarḫest īn ki ḫalḳ
Mīserāyendeş beṭanbūr u beḥalk[2135]

Ṭanbūr envāʿ-ı melāhīden meşhūr bir sāzdur feṭḥ-i ṭā ile müstaʿmeldür ve ʿArabīde żamm ile mażbūṭdur tevcīhī Destūr şerḥinde mürūr eyledi Ḳāmūs’da meẕkūrdur ki ṭanbūruñ aṣl-ı taʿrībi **dunbe-yi bere**dür yaʿnī ḳuzı ḳuyruġı kāsesi aña müşābih olmaġıla tesmiye olundı Fārsīde ḥālā meşhūr u[2136] zebān-zed olan ismi **çār-tā**dur nāḳūr ile ṭanbūr egerçi kelimāt-ı ʿArabiyyedendür lākin nāẓım raḥmetu’llāh bu iki lafẓı Meşnevī-yi Şerīf’de vāḳıʿ olmaġıla elfāẓ-ı[2137] Fārsiyyeden farż idüp çeng ü **şeş-tā** ile terceme eyledi

[2130] Sûr’un üfürülmesiyle bütün ruhlar, bal arısı sürüsü gibi çöllere dağılırlar.
[2131] Naẓm (B): Beyt (AEM)
[2132] Ancak rebab sesini dinlemekten maksat da özlem çekenler gibi, o hitabın (Ben, sizin Rabb’iniz değil miyim?) hayâlidir.
[2133] Zurnanın iniltisi ve davulun korkutuşu birazcık, o kıyamet gününde üflenecek Sûr’un sesine benzer.
[2134] Hikmet sahibi kişiler neticede, “Biz bu musıkî nağmelerini gökyüzünün dönüşünden aldık.” dediler.
[2135] Halkın tanburla ve sesle terennüm ettiği musıkî sesleri, gökyüzünün dönüşünün eseridir.
[2136] u (AB): -EM
[2137] Elfāẓ-ı (ABE): -M

lākin nāḳūr borı maʿnāsına[2138] olmaġıla tecevvüz idüp çeng ile tefsīr eyledi bu kelime daḫı nāẓımıñ Meşnevī'den getürdügi ġarāyibdendür ve ṭanbūr ile şeş-tā mābeynlerinde [M97a] egerçi farḳ vardur lākin hey'etleri biri birine ḳarīb olmaġıla Tuḥfe-yi Ḥüsāmiyye taʿbīrine tābiʿ olup terādüf ḳabīlinden īrād eyledi bu vech ile [E99a] şerḥ eylemek vaḳt-i tebyīżde ḫāṭır-ı faḳīre lāyıḥ oldu ve bundan aḳdem tereddüd üzre olup böyle yazmış idim ki nāẓım raḥmetu'llāh nāḳūr u ṭanbūrı elfāẓ-ı Türkiyyeden farż idüp leff ü neşr-i müretteb ṭarīḳı ile çeng ile şeş-tā kelimelerine terceme itmişdür ve cāyizdür ki bir ʿaks ola lākin ḫafī degildür ki çeng nāḳūr maʿnāsına ve şeş-tā ṭanbūr maʿnāsına degildür niteki ikisiniñ şerḥinden maʿlūm olur [B80b] Allāhumme[2139] meger nāḳūr lisān-ı Türkīde çeng maʿnāsına ola sābıḳen yazduġım bu idi lākin vech-i evvel ile ḥalā iḳtifā olunup iḫtiyār olundı muḥaṣṣıl-ı kelām bu mevżūʿ mezleḳa-yı ifhāmdur mümkin olduġı tasṭīr olundı vallāhu aʿlem Çeng Türkīde istiʿmāli meşhūr olmaġıla elfāẓ-ı Türkiyyeden farż idüp nāḳūra tefsīr vāḳıʿ olmuşdur ammā aşlda lafẓ-ı Fārsī olmaġıla şerḥ olunması münāsib oldı çeng ālāt-ı melāhī[2140] vü ṭarabdan meşhūr bir sāzdur Mīr ʿAlī kātib-i nestaʿlīḳ-ı meşhūr buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

ʿUmrī ezmeşḳ du-tā geşt ḳadem hemçun çeng
Tā ki ḫaṭṭ-ı men-i bīçāre bedīn ḳānūn şud[2141]

Ṭālib-i men heme şāhān-ı cihānend ü merā
DerBuḫārā ciger ezbehr-i mayīşet ḫūn şud[2142]

Kemāl-i Ḫocendī daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Eger Zuhre şenīdī bāng-i çenget
Rebāb u berbaṭ-ı ḫud bātu mīdād[2143]

[2138] A nüshası bu noktadan itibaren bir sayfa eksik. 80a sayfası yerine yanlışlıkla başka bir sözlüğün bir sayfası istinsah edilmiş.
[2139] Arapçada Allāhumme, illā, izā gibi bazı edatlarla kullanılan bir kalıp ifadedir. Ancak, fakat, şu kadar var ki, illâ gibi anlamlarda kullanılır. Meğer, ile, birlikte, illâ anlamını verir.
[2140] Melāhī (ABE): Melāhīden (M)
[2141] Meşk etmekten ömrü, dütâ (iki telli bir saz, iki kat) oldu; ayağı, çeng (eğri, arp denilen saz) gibi oldu. Nihayet ben çaresizin hattı kânun/kural oldu.
[2142] Benim taliplerim hep cihanın şâhlarıdır. (Şimdi ise) Buhara'da, geçinmek için ciğerime kan doldu.
[2143] Eğer Zühre senin arpının sesini işitse kendi udunu ve rebâbını sana verirdi.

[M87b] Eger būdī neyī berresm-i tuḥfe
Benāḫunhā-yı tu ney mīfiristād[2144]

Ağız ṭanbūrasına daḫı çeng dinür muʿarrebi **şanc**dur **[E99b]** baʿde't-taʿrīb iki maʿnāsı vardur biri meẕkūr olan sāzdur ve biri ol çift[2145] cām ṭāsıdur ki biri birine urduḳda ṣadāsı çıḳar ekşer meşāyıḫ-ı ṭarīḳāt cemʿiyyetlerinde istiʿmāl **[A80b]** iderler niteki Ḳāmūs'da meẕkūrdur "eṣ-ṣancu şey'un yutteḫazu minṣufrīn yużrebu aḥaduhumā bi'l-āḫari ve āletun bievtārin yużrabu bihā muʿarrebun"[2146] intehā Hātifī maʿnā-yı evvel ile dimişdür

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Ṣanc ezġam-ı ehl-i neng ü nāmūs
Berhem zede dest ü ḫurde efsūs[2147]

Çengiñ Fārsīde bir maʿnāsı daḫı vardur yırtıcı ḥayvān pençesidür gerek çār-pā olsun gerek ḳuş olsun Enverī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Çeng ser derkeşed ezbīm-i siyāset çu keşef
Çi ki derpençe-yi şīr ü çi ki dermıḫleb-i bāz[2148]

Mīr Ḫusrev daḫı iki maʿnāsında tevriye ile buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Reh-i baṭ bāz-ı tīz-āheng mīzed
Beraḳş-ı kepk şāhīn çeng mīzed[2149]

Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de çeng ḳuş burnı vü minḳār maʿnāsına meẕkūrdur mecāzen insānıñ pençesine daḫı çeng dinür niteki Saʿdī buyurur

---

[2144] Eğer neyzen olsaydın hediye olarak senin parmaklarına uygun ney gönderirdi.
[2145] Çift (EM): Cift (AB)
[2146] Ṣanc, biri diğerine vurularak çalınan pirinçten yapılmış bir çalgı ve telli bir sazdır, Arapçalaştırılmıştır.
[2147] Ağız tanburası, ar ve namus ehlinin gamından eller birbirine çarparak (döğünüp) üzüntüsünü gösteriyor.
[2148] Öldürülme korkusuyla kaplumbağa gibi başını içeri çeker. Pençe, ister aslanın pençesi ister şahinin pençesi olsun, ne fark eder?
[2149] Kazın yolunu atik /ince sesli şahin keser, kekliğin dansına şahin alkış tutar/pençe vurur.

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûl)

[B81a] Ġavvāṣ ger endīşe kuned kām-ı neheng
Hergiz nekuned dürr-i girān-māye beçeng[2150]

Ve lehu eyżan[2151]

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Berenc ü saʿy kesī niʿmetī beçeng āred
Diger kes āyed ü bīrenc ü saʿy berdāred[2152]

Bāçeng giriften çimdiklemekdür[2153] **[M98a]** ʿArabīde ḳarş dinür **Çeng-i Meryem** yapraḳları beş barmaḳ şeklinde bir aġacdur ʿArabīde şecereti Meryem dinür nisā-yı ḥevāmil ṣuʿūbet ile ṭoġurduḳda anı istiʿmāl idüp suhūlet ile vażʿ-ı ḥaml iderler Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Birest ezçeng-i Meryem şāh-ı ʿālem
Çunān k'ābistenān ezçeng-i Meryem[2154]

[E100a] Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs buña dıraḫt-ı Meryem daḫı dinür niteki yine Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Dıraḫt-ı Meryemeş çun ezser uftād
Ziġam şud çun dıraḫt-ı Meryem āzād[2155]

Çengāl bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı maʿnāsınadur gerek ḳuş olsun gerek çār-pā olsun Saʿdī buyurur

---

[2150] Dalgıç, eğer timsahın ağzından endişe ederse asla değerli incileri elde edemez.
[2151] Eyżan (EM): -AB
[2152] Bazı insanlar nimetleri zahmetle ve çok çalışarak elde ederler; bazılarıysa zahmet çekmeden ve çalışmadan elde ederler.
[2153] Çimdiklemekdür (EM): Çimdilmekdür (AB)
[2154] Hamileler, Meryemeli otu sayesinde (hamilelikten) kurtuldukları gibi âlem padişahı da Meryem'in sayesinde kurtuldu.
[2155] Hz.Meryem ağacının yaprakları başından düşünce Hz. Meryem ağacı sayesinde gamdan azat oldu.

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ki ezçengāl-i gurgem derrubūdī
Çu dīdem ʿāḳıbet gurgem tu būdī[2156]

Ve lehu eyżan[2157]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ne bīnī ki çun gurbe ʿāciz şeved
Berāred beçengāl çeşm-i peleng[2158]

Mecāzen insān pençesine de ıṭlāḳ olunur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Sust-i bāzū becehl mīfikened
Pençe bāmerd āhenīn çengāl[2159]

[A81a] Bāçengāl giriften çimdiklemek[2160] maʿnāsınadur ki ʿArabīde ḳarş dinür ve ḳuş ḳaynaġına müşābih olan demirden ucı sivri egilmiş barmaḳlar maʿnāsına da gelür ki ʿArabīde **kullāb** dinür Türkīde daḫı çengāl dinür Baḥru'l-Ġarāyib'de çengāl ancaḳ[2161] kullāb maʿnāsına vü ḳuş ḳaynaġı maʿnāsına meẕkūrdur ve Cāmiʿ'de ancaḳ ḳuş burnı maʿnāsına mesṭūrdur çengālıñ iki maʿnāsı daḫı vardur biri hedef ü nişāne maʿnāsınadur niteki[2162] Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zitīr-i ḥādiṣe ecrāmrā ġaraż ten-i üst
[M98b] Ki çeşm-i sust-guşā nīst cuz sūy-ı çengāl[2163]

[2156] (İstedim) ki kurdun pençesinden beni kurtarasın; ama sonunda gördüm ki kurt senmişsin.
[2157] Eyżan (EM): -AB
[2158] Görmez misin ki kedi âciz olunca pençesiyle kaplanın gözünü çıkarır.
[2159] Adamın pençesinin demirden olduğunu bilmeden zayıf pazusuyla üstüne atlardı.
[2160] Çimdiklemek (EM): Çimdilmek (AB)
[2161] Ancaḳ (AEM): Ancaḳ ancaḳ (B)
[2162] Niteki (BEM): -A
[2163] Yıldızların attıkları kaza okları, onun bedenini hedef almaktadır; zira (nişan almak için) kısılmış bir göz hedeften başka tarafa bakmaz.

Niʿmetu'llāh'da bu maʿnāda żamm-ı cīm iledür ve Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefāyī'de ḫā-yı muʿceme ve bā-yı ʿArabī ile[2164] mażbūṭdur şānī ʿArabīde besīse didikleridür ki yaġ ile ezilmiş ıssı etmekdür ki bāl yā ḫurmā üzerine ḳatup yerler Türkīde añā yaġçumur dinür niteki Bisḥāḳ-ı Eṭʿime-yi [E100b] Şīrāzī [B81b] eczāsını żikr itmişdür

Naẓm
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dermiyān ḳūtī behem bergeşte būd
K'ez[2165] beyāneş ʿaḳl-ı kull sergeşte būd[2166]

Çerb ü şīrīn būd u ezḥelvā nebūd
Pāyeş ezser ser zipā peydā nebūd[2167]

Serbeser eczā-yı ū bīustuḫᵛān
Ravġaneş refte çu ḫūn ender regān[2168]

Çerb u nerm u germ u ḫoş-ḫᵛār āmede
Maḥrem-i her ṣāḥib-i esrār āmede[2169]

Merd-i ṣāḥib-dil çu dereşnā-yı ḥāl
Kerd eztertīb ü terkībeş suʾāl[2170]

Guft aşlem ravġan u ḫurmā vü nān
Ẕevḳ-ı şīrīnī-yi men derher dehān[2171]

Arde vü ravġan berem lāl āmedest
Nām-ı men ezġayb çengāl āmedest[2172]

[2164] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2165] K'ez (EM): Ger (AB)
[2166] Arada gıdalar birbirine karışmış ki onu açıklamada, akl-ı küll şaşkına döner.
[2167] Her yağlı ve tatlı olan şey helva olmaz. Ayağı başından başı da ayağından peyda olmaz.
[2168] Baştan başa onun organları kemiksizdir. Onun yağları, damarların içindeki kan gibi gitmiştir.
[2169] Yağlı, yumuşak, sıcak ve güzel yiyecekler hazır. Her sır sahibinin mahremi olan hazır.
[2170] Halden anlayan bir adam, bu esnada onun hangi malzemelerden, nasıl yapıldığını sordu.
[2171] "Aslım yağ, hurma ve ekmektir; benim şirinliğimin zevki her ağızdadır." dedi.
[2172] Susam ve yağ, benim karşımda lal oldu. Benim namım gayb âleminden, yağçumur (yağlı ekmek) oldu.

Ezilmesi pençe ile olmağıla **Çengālī** daḫı dinür niteki yine Bisḥāḳ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ezberā-yı zād-ı rāh-ı īn cihān
Ḫīz ü çengālī binih dertūşedān[2173]

Ve lehu eyżan[2174]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Çeng-i çengālī merā dāred bedest
Güşmālem mīdehed her cā ki hest[2175]

Baḥru'l-Ġarāyib'de bu maʿnāya ancaḳ **çengāl-ḫᵛest** meẕkūrdur **Ḫᵛest** vāv-ı resmī ile pest kāfiyesinde olur pāy-ḫᵛest şerḥinde şerḥ olundı **[A81b] Çengel** aṣlı çengāldur bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı **[M99a]** maʿnāsınadur ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı maʿnāsınadur ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı[2176] yirine ḳuş burnı dimişdür ʿAbdü'r-Rezzāḳ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Dūr nu'bved ger beʿadleş bāzrā derʿuhd-i ū
Eẕtabiʿat gum şeved minḳār çengel gerdeneş[2177]

Senāyī de buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Tīz kerdest ey ḫıredmendān
Gurbe-yi merg çengel ü dendān[2178]

Żamm-ı kāf ile de luġatdur niteki Şems-i Faḫrī buyurur

[2173] Bu dünyanın yol azığını tedarik etmek için kalk ve yağlı ekmekleri azık torbasına yerleştir.
[2174] Eyżan (EM): -AB
[2175] Yağlı ekmek pençeme düştü, elime geçirdim. Her nerede olsa kulağını büküyorum.
[2176] Maʿnāsınadur ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı (EM): -AB
[2177] Onun döneminde adaletten dolayı şahin doğasındaki gaga, pençe ve boyunu kaybetse yabana atılmaz.
[2178] Ey akıllı kişiler, ölüm kedisi pençelerini ve dişlerini bilemektedir.

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bef'kenend eznehīb-i şāh-ı cihān
[E101a] Şīr çengāl u kerkesān çengul[2179]

İḥtisābeş bedān resīd ki burd
Telḫī-yi sukker eẕṭabiʿat-ı mul[2180]

Deḳāyıḳ'da Miʿyārü'l-Cemālī gibi ancaḳ çengāl çār-pā ṭırnaġı vü çengel ḳuş ṭırnaġı maʿnāsına iḳtiṣār olunmuşdur **Bāçengel giriften** çimdiklemek[2181] ü ḳarş maʿnāsınadur **Cengel** cīm-i ʿArabī ile olursa bīşe vü orman maʿnāsınadur ve Niʿmetu'llāh cīm-i Fārsī ile[2182] **[B82a]** żabṭ itdügi ḫalṭ ḳabīlindendür **Cengelī** cīm-i ʿArabī ve yā-yı nisbet ile[2183] nesebinde iştibāh olan evbāşlara ıṭlāḳ olunur ve ʿilāc ile ifāḳatden meʾyūs olan şapsuz deli vü dīvāne maʿnāsına da gelür dinilmişdür **Şeş-tā** altı telli bir sāzdur ki Türkīde taḥrīf olunup **çeşte** didikleridür ṭanbūr maʿnāsına degildür ṭanbūr maʿnāsına **çār-tā**dur niteki ẕikr olundı **Se-tā** üç telli bir ṭanbūr **yunḳār**a daḫı ıṭlāḳ olunur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Se-tā zen berāverde bāng-i surūd
Surūdī nev-āyīn ter ezṣad durūd[2184]

Bunlarıñ aṣlı şeş-tār **[M99b]** u çār-tār u se-tārdur **tār** tel maʿnāsınadur inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı aḫīrede tārıñ şerḥinde ẕikr olunur Fārsīde ṭanbūruñ ismi **ʿajek**dür ʿayn-ı mühmele ve zā-yı Fārsī ve kāf-ı ʿArabī ile[2185] keẕā fīMüʾeyyedi'l-Fużalā zā-yı ʿAcemī yirine cīm-i ʿArabī de luġatdur niteki Ḳāsım-ı Günābādī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çu derbezm-i ʿişret nişīnem becāy
ʿAcek sāzem ezcām-ı gītī-numāy[2186]

[2179] Cihan şâhının heybetinden aslan, pençesini; akbaba, gagasını attı.
[2180] Ahlaki denetimi o derceye vardı ki şarabın tabiatındaki şeker acılığını giderdi.
[2181] Çimdiklemek (EM): Çimdilmek (AB)
[2182] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2183] Nisbet ile (BEM): Nisbetle (A)
[2184] Yunkar çalan çalgıcı, nev-âyin tarzında yüz duadan daha latif nağmenin sadasını yükseltti.
[2185] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2186] İşret meclisinde yerime oturunca dünyayı gösteren kadehten tanbur yaparım.

Şevşek feṭḥ-i[2187] şīn-i muʿceme-yi ūlā vü feṭḥ-i şāniye ve kāf-ı ʿArabī ile[2188] ṭanbūra müşābih **[A82a]** bir nevʿ çār-tādur **Şāşek** elif ile[2189] de luġatdur Ferruḫī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Gehī rebāb ziney gāh berbaṭ u geh çeng
[E101b] Gehī çeġāne vü ṭanbūr u şevşek ü ʿanḳā[2190]

Keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs ʿanḳā santūr didikleri sāzdur Mesʿūd-ı Saʿd buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Bepīrūzī vü bihrūzī nişīn mey ḫur bekām-ı dil
Beleḥn-i çeng ü ṭanbūr u rebāb u berbaṭ u ʿanḳā[2191]

Şehābü'd-dīn-i Vergānī de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Eznaġme-yi ṣarīr-i ney-i ḫoş-nevā-yı men
Derbezm-i faẓl zaḫme-yi ʿanḳā berāmede[2192]

Rebāb feṭḥ-i rā ile ʿArabīdür ıḳlıḳ didikleri sāzdur Fārsīde ismi kemānçedür kemāne daḫı dinür **Çeġāne** rebāba beñzer bir sāzdur miṣāli mürūr eyledi ve Ḥalīmī rebāb maʿnāsınadur dimişdür bu kelime de nāẓımıñ mezīdātındandur **Berbaṭ** caʿfer vezni üzre ḳopuz didikleri ālāt-ı ṭarabdan meşhūr bir sāzdur ʿArabīde ʿūd dinür ve żamm-ı bā-yı **[B82b]** ṣāniye ile ġalaṭdur zīrā ber ile baṭdan mürekkebdür ḳaz gögsi dimekdür añā müşābih olmaġıla tesmiye olundı ʿArabīde daḫı müstaʿmeldür inşāʾallāh **[M100a]** miṣāli nāy şerḥinde īrād olunur aṣlı kesr-i rā ile aʿnī iżāfet iledür[2193] niteki Firdevsī buyurur

---

[2187] Feṭḥ-i (EM): Żamm-ı (AB)
[2188] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)
[2189] Elif ile (BEM): Elifle (A)
[2190] Bazen rebab neyden, bazen kopuz bazen arptan; bazen kanun, tanbur, şevşek ve santurdan...
[2191] Zaferle ve mutlulukla otur; gönlünün murâdıyla arp, tanbur, rebab, kopuz ve santur nağmeleri eşliğinde şarap iç.
[2192] Güzel sesli neyimin cızırdayan nağmelerinden, fazilet meclisinde santura mızrap vurulur.
[2193] İzafet iledür (BEM): İzafetledür (A)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ber-i baṭ çu bāyist bersāḫt rūd
Berāverd Māzenderānī surūd[2194]

Taḫfīf ḳaṣd olunmaġıla teskīn-i rā oldı[2195] bu kelime de nāẓımıñ mezīdātındandur **Berbaṭī** yā-yı nisbet ile[2196] ʿavvād u ḳopuz çalıcı maʿnāsınadur Enverī buyurur

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

Zuhre ger dermeclis-i bezmeş nebāşed berbaṭī
Dermiyān-ı aḫterān çun zāde fī’ṭ-ṭanbūr bād[2197]

Āḫiri **zāde fī’ṭ-ṭanbūri naġmeten** didikleri meṣele işāretdür ki bir müstaġnīyi ʿanh nesne mezīd olduḳda ḍarb-ı meṣel olunur **Şikāfe** kesr-i şīn ile ol āletdür ki tellü[2198] sāzları anıñla çalarlar ʿArabīde aña mıżrāb dinür ve Mecmaʿü’l-Fürs’de sīn-i mühmele ile de mervīdür Şems-i Faḫrī buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

[E102a] Behengām-ı ṭarab ʿavvād-ı bezmeş
Kuned ezmāh-ı nev şekl-i şikāfe[2199]

Zaḫme bu daḫı mıżrāb maʿnāsınadur zaḫm ile hādan mürekkebdür zaḫm ism-i maṣdardur ḍarb maʿnāsına ve hā nisbet-i lāzıme-yi [A82b] iḫtiṣāṣiyye içün miṣāli beyt-i ʿanḳāda mürūr eyledi **Deff** ʿArabīdür teşdīd-i fā ile ve Fārsīde taḫfīf ile[2200] müstaʿmeldür maʿrūf ālet-i lehvdür Türkīde dümrī dinür Saʿdī buyurur

Beyt

(Müfte’ilün/Müfte’ilün/Fâ’ilün)

Gūş tuvāned ki heme ʿumr-i vey
Neş’neved āvāz-ı def ü çeng ü ney[2201]

[2194] Mazenderan usulü nağmeler yapabilmek için kopuza tel yapmak gerekir.
[2195] Teskīn-i rā oldı (BEM): Rā teskīn olundı (A)
[2196] Nisbet ile (BEM): Nisbetle (A)
[2197] Zühre, eğer onun meclisinde kopuz çalmayacak olursa yıldızların arasında “Tanburda nağme fazladır” meselindeki gibi (gereksiz) olur.
[2198] Tellü (BEM): Telli (A)
[2199] Neşe zamanı meclisin ûdîsi, mızrabını yeni ay şeklinde yapar.
[2200] Taḫfīf ile (BEM): Taḫfīfle (A)
[2201] Kulak, ömrü boyunca def, arp ve ney sesi işitmese olabilir.

İsmi Fārsīde **betūrāk**dür inşāʾallāh ḳıṭʿa-yı aḫīrede ẕikr olunduġı yirde şerḥ olunur lafẓ-ı ʿArabīden meʾḫūẕ bir ismi daḫı **dāyire**dür ve meşhūr u müstaʿmel olan budur niteki[2202] bir şāʿir dimişdür

Rubāʿī

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

[M100b] Çun dāyireyī ān māhveşem mīdāred
Gāhī beṭabānce ser-ḫoşem mīdāred [2203]
Feryād kunem berūyem efşāned āb[2204]
Ḫāmūş şevem berāteşem mīdāred[2205]

Defek nişānedür ki ṭable vü pūte daḫı dinür Senāyī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü /Fâʿilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Hergiz zirūy-ı defter ü def dersemāʿ-ı ʿaşḳ
Tīr-i umīd ki çu yaḳīn berdefek zinīm[2206]

Nāy dört maʿnāsı vardur biri düdük maʿnāsınadur ki ʿArabīde **[B83a]** mızmār dinür zeden ile istiʿmāl[2207] olunur ve nāy çalıcıya **nāy-zen** ve yā-yı nisbet ile **nāyī** de dinür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Naẓm[2208]

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ān yekī nāyī ki ney ḫoş mīzedest
Nāgehān ezmaḳʿadeş bādī bicest[2209]

Nāy bermaḳʿad nihād ū ki zimen
Ger tu bihter mīzenī bistān bezen[2210] [2211]

[2202] Niteki (BEM): ki (A)
[2203] O ay kadar güzel sevgilim defini eline alınca, defe her el vuruşunda aklımı başımdan alır.
[2204] Gāhī beṭabānce ser-ḫoşem mīdāred
Feryād kunem berūyem efşāned āb (EM): -AB
[2205] Feryad ederim, yüzüme sular serper, daha sonra sessizleşirim, beni ateş alır.
[2206] Asla ne defterin yüzünden ne de aşkın sema ayininde (amacımıza ulaşamadık). Ümit okunu ne zaman hedefin ortasına yakın atacağız?
[2207] Zen ile istiʿmāl (EM): Zeden istiʿmāl(AB)
[2208] Naẓm (AB): Beyt (EM)
[2209] Çok güzel ney üfleyen bir neyzen vardı. (Ney üflerken) aniden arkasından bir yel çıkıverdi.
[2210] Bizen (EM): Mezen (AB)
[2211] Neyi arkasına koydu, ona "Eğer sen benden iyi üflüyorsan üfle (de görelim)." dedi.

Nerm ile vaṣf olunup **nāy-ı nerm** dinür ki āvāz-ı ḥazīn ile ola şiʿr-i ʿArab-ı cāhiliyyetde tavṣīf ile istiʿmāl olunmuşdur niteki Aʿşā dimişdür

Beyt[2212]

(Mütefâ'ilün/Mütefâ'ilün/Mütefâ'ilün)

Ve'n-nāye nermu ve berbaṭun ẕū baḥḥatin
Ve'ṣ-ṣancu yebkī şecvehu en yūżaʿā[2213]

[E102b] Vaṣfsız daḫı çoḳ müstaʿmeldür ve baʿżılar luġat-ı ʿAraba ḳıyāsen yāsını[2214] hemzeye ibdāl idüp **nā'** dimişdür niteki İbnu'l-Muʿattiz buyurur

Beyt

(Müstef'ilün/Fâ'ilün/Müstef'ilün/Fâ'ilün)

Eyne't-teverruʿu minḳalbin yehīmu ilā
Sāḳin behīcin ve ḥusni'l-ʿūdi ve'n-nā'i[2215]

Baʿżılar daḫı dimişdür

Şiʿr

(Müstef'ilün/Fâʿilün/Müstef'ilün/Fâ'ilün)

Emā terā'ṣ-ṣubḥa yeḫfā fīducunnetihi
Keennemā huve sıḳṭun beyne eḥşā'i[2216]

Ve'ṭ-ṭayru fīʿaẕabāti'd-devḥi sāciʿatun
Tuṭābuḳu'l-laḥnu beyne'l-ʿūdi ve'n-nā'i[2217]

Gāh yāsını[2218] ḥaẕf idüp **nā** daḫı dinür niteki Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

[M101a] Yekī berkeşīde reg ezten çu çeng
[A83a] Yekī kaʿb sūrāḫ kerde çu nā[2219]

[2212] Beyt (AEM): Şiʿr (B)
[2213] Hazin sesli ney, tok sesli barbut ve çeng çalınmaya başlanınca hep onun derdine ağlıyor.
[2214] Yāsını: (BEM): Yāyı (A)
[2215] Udun ve neyin güzelliğine ve güzel bir baldıra düşkün bir kalpte Allâh korkusu nerede?
[2216] Karanlıklar içerisinde gizlenen sabahı görmüyor musun? O, sanki organlar arasında duran bir cenin gibidir.
[2217] Kuş, ağacın dalları arasında cıvıldaşmada ve sesini orada çalan ud ile neyin nağmelerine uydurmakta.
[2218] Yāsını: (BEM): Yāyı (A)
[2219] Biri çeng gibi vücudundan damar çeker. Biri ney gibi topuğunu deler.

Ve gāh elifin[2220] ḥaẕf idüp **ney** daḫı dirler niteki Enverī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Tā zebān zaḫme buved çun beḥadīş āyed ʿūd
Tā dehān naġme buved çun beḫurūş āyed ney[2221]

Ney-enbān ṭulum borısıdur ki ṭulumı üfürüp düdük ile çalarlar Şifāyī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ḫālūt ki keyk ü peşe derkūçe vü bāzār
Mībāḫt beāheng-i ney-enbān bekucā reft[2222]

Keyk ü peşe muḳallid-i maʿreke-gīrleriñ bir oyunudur ki bir sāzıñ āhengine uṣūl ṭutup[2223] bit ü pire arayaraḳ cümle ṣiyābın ṣoyar ve bitin piresin[2224] öldüren kimseye taḳlīd ider **Nāy-ı mūş** bir nevʿ düdükdür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs naḳlen ʿanZifāngūyā ammā bir nevʿ sāz ile taʿbīr itmişdür **Düdük** egerçi lafẓ-ı Türkīdür şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿdur Mirzā Sām Teẕkiretü'ş-Şuʿarā'da Pīre nām şāʿiriñ tercemesinde bu beytini[2225] īrād eyledi

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Dilem ezʿaşḳ hemçu dūk şude
Nāleem ezġameş düdūk şude[2226]

Ṣānī borı maʿnāsınadur ki cengde çalarlar bu maʿnāda **[E103a]** düdük **[B83b]** maʿnāsına olan gibi elifin[2227] ḥaẕf idüp ney dinilmez Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beġurrīd kūs u benālīd nāy
Tu gūyī ki ʿālem berāmed zicāy[2228]

[2220] Elifin (BEM): Elifini (A)
[2221] Ud konuşmaya başlayınca dil mızrap olur. Ney coşmaya başlayınca ağzına kadar nağmeyle dolar.
[2222] Tulum sesi eşliğinde sokak ve pazarda keyk ü peşe oynamakta olan dayın nereye gitti?
[2223] Ṭutup (AB): Dutup (EM)
[2224] Bitin piresin (BEM): Bitini vü piresini (A)
[2225] Beytini (AB): Beyti (EM)
[2226] Gönlüm aşk yüzünden iğ gibi oldu. Onun gamından inleyişim, düdük gibi oldu.
[2227] Elifin (BEM): Elifini (A)
[2228] Davul gürledi, boru inledi. Sanırsın ki âlem yerinden oynadı.

Hātifī de buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Furū kūftend ezdu sū nāy u kūs
Pür ezfitne ʿālem çu rūy-ı ʿarūs[2229]

Nāy u ney didiklerinde borı ile düdük murāddur niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Mey ü berbaṭ u nāy u ney sāḫtend
[M101b] Dil ezbūdenīhā beperdāḫtend[2230]

Tucdan olmaġıla gāh **rūyine nāy** dinür niteki Hātifī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḫurūşīden-i kūs u rūyīne-nāy
Derāverd Baġdādiyānrā zicāy[2231]

Ve gāh **nāy-ı rūyin** dinür niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Befermūd tā Raḫşrā zīn kunend
Demenderdem-i nāy-ı rūyīn kunend[2232]

ʿArabīde borıya būḳ u şebbūr dinür ʿalāvezni tennūr şīn-i muʿceme ve bā-yı muvaḥḥede ile Fārsīde **[A83b]** bunı taʿcīm idüp **şiybūr** dinmişdür kesr-i şīn ve yā-yı ḥuṭṭī ve bā-yı muvaḥḥede ile Niẓāmī buyurur

[2229] İki tarafta davul ve boru çalındı, gelinin yüzü gibi âlem fitneyle doldu.
[2230] Şarap, kopuz, boru ile düdük yaptılar. Gönlü olabildiğince cilaladılar.
[2231] Davul ve tunç borunun coşkuyla çalmaya başlaması Bağdatlıları yerinden kaldırdı.
[2232] Rüstem'in atı Raḫş'ı böylece eyerlemelerini (hazırlamalarını), zaman zaman da tunç boruyu çalmalarını buyurdu.

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Şeġebhā-yı şiybūr āheng-i tīz
Çu ṣūr-ı Sirāfīl derrestḫīz[2233]

Ve lehu eyżan[2234]

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zibes bāng-i şiybūr zehre şikāf
Biderīd zehre bipīçīd nāf[2235]

Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi bā-yı Fārsī ile[2236] ʿalāvezni tennūr żabṭ itdügi taḥrīfdür **Kurre-nāy** teşdīd-i rā ve hā-yı taḫṣīṣiyye ile ʿAceme vü Türke maḫṣūṣ bir büyük borıdur işiden ṣaġır olur muḫteriʿī-yi İsfendiyār'dur Mīr Ḫusrev buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Beġulġul derārend kūs u derāy
Cihān ger kunend ezdem-i kurre-nāy[2237]

Hātifī de buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Felek ger şud eznaʿre-yi kurre-nāy
Zibāng-i duhul vehm laġzende pāy[2238]

Bu iki beytden vech-i tesmiye ẓāhirdür teskīn-i rā daḫı **[E103b]** luġatdur niteki Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Şāhī ki dehed ṣadme-yi kurnāy fütūḥeş
Gūş-ı ker-i Pīrān-ı felekrā şinevāyī[2239]

[2233] Keskin sesli borunun çıkardığı karışıklık, mahşerde İsrâfîl'in sûru gibiydi.
[2234] Eyżan (EM): -AB
[2235] Borunun sesinden ödü patladı. Ödün patlamasından dolayı karnı ağrımaya başladı.
[2236] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2237] Eğer cihanda büyük boruya üflenirse davuldan ve büyük çandan büyük bir gürültü gelmeye başlar.
[2238] Büyük borunun narasından felek sağır oldu ve davulun sesinden korkunun ayağı kayar oldu.
[2239] Eğer bir sultan, fetihlerini büyük borunun sadmesiyle duyurursa Piran'ı andıran feleğin sağır kulağı bile işitir.

Mīr Ḫusrev daḫı buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Ān ki kuned gūş-ı ker āvā-yı ū
Nāyib-i kurnāy buved nāy-ı ū[2240]

Nāy-ı Türkī Ḫaṭā vü Ḫoten Türklerine mensūb **[M102a]** bir buçuḳ arşun **[B84a]** miḳdārı borıdur düdük gibi delikleri vardur Niẓāmī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Çunān āmed eznāy-ı Türkī ḫurūş
Ki eznāy-ı Türkān berāverd cūş[2241]

Nāy-ı ṣānī ḥulḳūm maʿnāsınadur ve lehu eyżan

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemān nāy-ı Türkī berāverde ṣūr
Bebāzū-yı Türkān berāverde zūr[2242]

Sur-nāy Türkīde taḥrīf idüp ṣūrna[2243] didikleri sāzdur sur ile nāydan mürekkebdür sur feraḥ u neşāṭ maʿnāsına olan sūrdan muḫaffefdür elifi ḥaẕf idüp **sur-ney** daḫı dinür keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Nāy-ı surġīn** boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur[2244] cengde daḫı[2245] istiʿmāl olunur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Berāmed ḫurūşīden-i kurre-nāy
Dem-i nāy-ı surġīn u Hindī derāy[2246]

[2240] O kişi ki ününü sağır kulak işitirse (korkusundan) onun boğazı, büyük savaş borusunun yerini alır.
[2241] Türk borusundan öyle ses çıktı ki Türklerin boğazını coşturdu.
[2242] O anda Türk borusu coşkuyla çalınca Türklerin kollarına güç geldi.
[2243] Ṣūrna (BEM): Żūrna (A)
[2244] Ṣūrnadur (BEM): Żūrnadur (A)
[2245] Daḫı (BEM): -A
[2246] Büyük savaş borusunun coşkun sesi, boynuzdan yapılmış zurnanın ve büyük Hind çanının sesi yükseldi.

Surġīne-nāy daḫı dinür niteki[2247] Esedī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ezān çār ṣadrā beperde-serāy
Zedendī zizer-kūs u surġīne nāy[2248]

Bunda daḫı sur sūrdan muḫaffefdür Mecmaʿü'l-Fürs'de surnā ile[2249] surġīni nāy-ı Türkī ile terceme itmişdür **Mūlū [A84a]** żamm-ı mīm ü lām ile bu daḫı boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur[2250] Hind keferesi ekṣer geyik boynuzundan iderler ve baʿżılar ince nāḳūsdur ki zāhid-i tersālarda[2251] olur dimişdür deyr içinde aṣılur ve demür ḥalḳalar ile taḥrīk iderler Ḫāḳānī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[E104a] Merā bīnend dersūrāḫ-ı ġārī[2252]
Ṣude mūlūzen ü pūṣīde-çūḫā[2253]

Gāv-dum bu daḫı bir nevʿ borı maʿnāsınadur gāv şerḥinde mürūr eyledi Niʿmetu'llāh'da meẕkūrdur ki borı lafẓ-ı Fārsīdür **[M102b]** ve fāʿiline **borı-zen** dinür dinmişdür bu ġarībdür şāliş **Gırtlık** maʿnāsınadur ki boġazıñ iç yüzidür ʿArabīde ismi ḥulḳūmdur mevżiʿ-i teneffüs ve mecrā-yı ṭaʿām u şarābdur niteki[2254] Senāyi buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Evvelīn sudde derreh-i ādem
Būd nāy-ı gulū vü ṭabl-ı şikem[2255]

Ve lehu eyżan[2256]

[2247] Niteki (BEM): -A
[2248] Otağda dört yüz tane altın davul ve boynuzdan yapılmış zurna çalındı.
[2249] Surnā ile (AB): Sur ile (EM)
[2250] Ṣūrnadur (BEM): Żūrnadur (A)
[2251] Zāhid-i tersālarda (ABE): Zāhid ü tersālarda (M)
[2252] Ġārī (EM): Ġāzī (AB)
[2253] Beni bir mağara deliğinde papaz feracesi giyip çan çalan biri gibi görürler.
[2254] Niteki (BEM): -A
[2255] Âdem'in yolundaki ilk sarp geçit, boğaz borusu ve karın davulu idi.
[2256] Eyżan (EM): -AB

(Fâ’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Nāy u çengī ki gurbegān dārend
Mūşrā ḫud beraḳş n’gẕārend[2257]

Mollā-yı Rūm da buyurur

Beyt
(Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün)

[B84b] Ākil ü meʾkūlrā ḥalḳest ü nāy
Ġālib ü māġlūbrā ʿaḳlest u rāy[2258]

Niẓāmī de buyurur

Beyt
(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Fe’ûlün)

Dernāy-ı gulūm nān negenced
Ger z’ānki furūberem birenced[2259]

Saʿdī de buyurur

Beyt
(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Nihāde peder çeng dernāy-ı ḫᵛīş
Puser nāyī vü çengī āverde pīş[2260]

Ve ṣurāhī boġazına da müşābehet ile[2261] ıṭlāḳ olunur niteki ʿÖmer Ḫayyām dimişdür

Beyt
(Mef’ûlü/Mefâ’ilün/Mefâ’îlü/Fe’ûl)

Dernāy-ı ḳınīne ġulġul-ı mey çi ḫoşest
V’īn zārī-yi ʿūd u nāle-yi ney çi ḫoşest[2262]

[2257] Ney/boğaz ve çeng/pençe sahibi olan kediler, fareyi raksa getiremediler.
[2258] Yiyenle yenilenin boğazı ve gırtlağı vardır; gâliple mağlubun aklı ve düşüncesi vardır.
[2259] Yemek boruma yiyecekler sığmadığından zahmetli bir şekilde yutarım.
[2260] Baba, elini boğazına koydu. Oğul, neyini ve arpini önüne koydu.
[2261] Müşābehet ile (BEM): Müşābehetle (A)
[2262] Sürahinin boğazında şarap lıkırtısı ne hoştur. Ve böylece udun ağlamasıyla neyin inlemesi ne hoştur.

Teng-nāy ṣıḳ boġaz dimekdür tecevvüz idüp her ṭār mevżiʿe ıṭlāḳ olunur niteki[2263] Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beteng-nāy-ı du çeşmeş derūn du cādū-yı mest
Hemīşe berdil-i huşyār-ı men kemīn dāred[2264]

ʿÖrfī daḫı[2265] buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beḥayretem ki çi ṣanʿat bekār burd ki kerd
Beteng-nāy-ı cihān vażʿ īn binā miʿmār[2266]

Rābiʿ Hind eṭrāfında bir ḳalʿa ismidür Mesʿūd-ı Saʿd anda maḥbūs idi niteki bu beytde dimişdür **[E104b]**

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Nālem zidil çu nāy-ı men ender Ḥiṣār-ı Nāy
Pestī girift himmet-i men z'īn bulend-i cāy[2267]

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Bu sözimi ezber it gönlüñüñ aç pasını
Īn suḫanem yād kun [M103a] *zeng-i dilet mīzidāy*

Müfteʿilün fāʿilün müfteʿilün fāʿilün
Kim bu kitābı oḳur ʿilm olur aña ḳolay

Īn ḳarībe mevżūʿ ism-i işāretdür ve müşārun ileyh mışraʿ-ı aḫīrdür ki āḫir-i ḳıṭʿadur[2268] **[A84b] İm** daḫı egerçi īn maʿnāsınadur ammā ancaḳ üç lafẓ ile mesmūʿdur biri **imşeb** ve

[2263] Niteki (BEM): -A
[2264] İki gözünün dar geçidi içinde iki sarhoş cadı, benim uyanık gönlüme daima pusu kurmakta.
[2265] Daḫı (BEM): de (A)
[2266] Cihanın dar boğazında bu binayı yapan mimara, bu işi yapan sanatkâra hayret ederim.
[2267] Ben Nây denilen kalede ney gibi yürekten feryad ederim. Bu yüksek yerde benim himmetim alçaldı.
[2268] **Īn** ḳarībe mevżūʿ ism-i işāretdür ve müşārun ileyh mışraʿ-ı aḫīrdür ki āḫir-i ḳıṭʿadur (BEM): A nüshasında yukarısındaki iki beytin arasına yazılmıştır.

biri **imrūz** ve biri **imsāl**dür Deḳāyıḳ'da **imsāʿat** daḫı ziyāde[2269] itmişdür **Ān** baʿīde mevżūʿ ism-i işāretdür ikisiniñ āḫirine kāf-ı taṣġīr ilḥāḳ idüp **ānek** ü **īnek**[2270] dirler[2271] niteki Şemsü'd-dīn-i Ṭabsī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Ger kuned dehr ṭaleb Tīr guşād-ı ḳadreş
Çarḫ işāret kunedeş sūy-ı ʿUṭārid k'ānek[2272]

[B85a] Ammā īnek ekşer ḥużūrda müşāhed olan umūr işāretine müstaʿmeldür Türkīde işte maʿnāsınadur niteki[2273] ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Ki çu ū būd kunūn hest ü diger ḫ^{v}āhed būd
Īn ki ū māżī vü ḥāl īnek ü ān müstaḳbel[2274]

Yaʿnī kim ʿÖrfī gibi māżīde mevcūd idi yā şimdi ancalayın vardur yā zemān-ı müstaḳbelde ancalayın olsa gerekdür zemān-ı[2275] māżī mürūrı müteḥaḳḳıḳ olmaġıla maʿlūmdur ki ancalayın bir kimse vücūda gelmedi zīrā gelmiş olsa idi[2276] elbette iştihār bulup mesmūʿ olurdı[2277] ve zemān-ı ḥāl daḫı işte müşāheddür ki naẓīri yoḳdur ve zemān-ı müstaḳbelde muḥaḳḳaḳ degildür ki mānendi gele mecāzen zemān-ı ḥāżır maʿnāsına da istiʿmāl olunur ki eknūn maʿnāsıdur Niʿmetu'llāh şimdi maʿnāsına da gelür didügi bu ṭārīḳ **[E105a]** iledür niteki yine ʿÖrfī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

el-minnetu'llāh ki niyāzem beneseb **[M103b]** nīst
Īnek beşehādet ṭalebem levḥ ü ḳalemrā[2278]

[2269] Ziyāde (AME): Ziyād (B)
[2270] Ānek ü īnek (BEM): Īnek ü ānek (A)
[2271] Dirler (BEM): Dinür (A)
[2272] Dünya, değerinin okunu atmasını talep etse felek, onu "işte orada" diye Utarid'in tarafına işaret eder.
[2273] Niteki (BEM): -A
[2274] Zira "o" vardı, şimdi de var ve bundan böyle var olacak. "Şu" ve "o" geçmiş ve "işte" şimdiki zamandır, "şu" ise gelecek zamandır.
[2275] Zamān-ı (EM): -AB
[2276] Olsa idi (BEM): Olsaydı (A)
[2277] Olurdı (AB): Olunurdı (EM)
[2278] Allâh'a hamd olsun ki soy sopa ihtiyacım yok. Şimdi levh ü kalemin şahitlik etmesini istiyorum.

Ānekden elif-i memdūde ḥaẕf olup[2279] **nek** daḫı dinür niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Nek fulān şeh ezberāy-ı zergerī
İḫtiyāret kerd zīrā mihterī[2280]

Lisān-ı ʿArabīde ism-i işāret aṣlā mużāf vāḳıʿ[2281] olmaz Fārsīde mużāf olıcaḳ nekre-yi ism-i cins maʿnāsına olur şeyʾ ü çīz maʿnāsına işārete delālet itmekden selḫ olunur ān-ı tu vü īn-i men didikleri gibi seniñ nesneñ benim nesnem maʿnāsınadur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Guft zāhid dersebūhā çīst īn
Guft bāde guft ān-ı kīst īn[2282]

Guft īn ān-ı fulān mīr-i ecel
Guft ṭālibrā çunīn bāşed ʿamel[2283]

Mevlānā Kātibī daḫı Bedr-i Şirvānī hicvinde **[A85a]** buyurmuşdur[2284]

Şiʿr
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün)

Laḳab Kātibī dārem ey Bedr ammā
Muḥammed resīd ism ezāsmānem[2285]

Merā nām bāşed Muḥammed tu Bedrī
Beenguşt ān-ı turā berderānem[2286]

[2279] Olup (BEM): Olunup (A)
[2280] İşte filan padişah, kuyumculuk için seni tercih etti, zira (sanatında) büyüksün.
[2281] Vāḳıʿ (BEM): -A
[2282] Zâhid, "Bu testilerin içindeki nedir?" dedi. "Şaraptır, bu kimindir?" dedi
[2283] "Bu, falan azametli hükümdarındır." dedi. "Talep edenin, böyle çalışması gerekir." dedi.
[2284] Buyurmuşdur (BEM): Dimişdür (A)
[2285] Kâtibî lakabına sahibim ey Bedr; ama göklerden bana Muhammed ismi ulaştı.
[2286] Bana Muhammed nam oldu, sana Bedrî. Parmakla sana verileni parçalarım.

Ān luġat-ı müşterekedür iki maʿnāsı daḫı vardur biri ism-i mevṣūl maʿnāsınadur Fārsīde ism-i mevṣūlüñ maḫṣūṣ ṣīġası yoḳdur ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise[2287] **ki** lafẓını aña ilḥāḳ idüp **[B85b] ānki** dinür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Müfte'ilün/Mefâ'ilün/Müfte'ilün/Mefâ'ilün)

Ānki nebāt-ı ʿārıżeş āb-ı ḥayāt mīḫured
Derşekereş nigeh kuned her ki nebāt mīḫured[2288]

Ve ġayr-ı ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise **çi** lafẓını aña[2289] ilḥāḳ idüp **ānçi** dinür niteki[2290] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Berānçi mīguẕered **[M104a]** dil menih ki Dicle besī
Pes ezḫalīfe beḫᵛāhed guẕeşt ezBaġdād[2291]

[E105b] Ṣānī ḥüsnde olan melāḥatdur ve Sūdī mecmūʿ-ı esbāb-ı ḥüsnden ṣādır u ẓāhir olan heyʾet ile taʿbīr itmişdür Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Şāhid ān nīst ki mūyī vü miyānī dāred
Bende-yi ṭalʿat-ı ū bāş ki ānī dāred[2292]

Dān bu daḫı **ān** maʿnāsına ism-i işāretdür ammā **bā** ile istiʿmāl olunmaḳ şarṭdur bā her ne maʿnāda olursa olsun ḳasem oldıġı gibi niteki Laṭīfī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bedān Ḫudāy ki ʿaḳl u revān u cān baḫşīd
Becuz cenāb-ı refīʿ-i tu mīnedārem umīd[2293]

[2287] Olur ise (BEM): Olursa (A)
[2288] O kimse ki onun yanağının bitkileri (gibi olan ayva tüyleri) ab-ı hayat içer. Şeker kamışı yiyen her kişi, onun şeker (gibi dudağına) bakar.
[2289] Aña (EM): -AB
[2290] Niteki (BEM): -A
[2291] Bir şey ki geçicidir, ona gönül bağlama; zira Dicle, halifeden sonra da Bağdat'tan akıp gitmeye devam edecektir.
[2292] Her saçı, ince beli olan, güzel değildir. Cazibesi olan güzelin parlak yüzüne kul köle ol.
[2293] O Hüdâ'ya and olsun ki akıl, ruh ve can bahşetmiştir. Seni yücelten cenâb-ı Allâh'tan başka ümidim kalmamıştır.

Ve ilṣāḳiyye oldıġı gibi niteki[2294] Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Mīguft āftāb men ü rāy-ı şāh[2295] ʿaḳl
Gufteş beṭanz kār-ı tu eknūn bedān resīd[2296]

Dīn īn maʿnāsına ism-i işāret-i ḳarībdür bu daḫı **bā** ile olmaḳ şarṭdur niteki **dū ū** maʿnāsına żamīr-i ġāyib olıcaḳ bā ile müstaʿmel olmaḳ şarṭdur[2297] niteki[2298] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Bedū guftem ki muşgī yā ʿabīrī
Ki ezbūy-ı dilāvīz-i tu mestem[2299]

Īn ezfelekest ezḥasen nīst bu felekdendür bir kimesneniñ[2300] ṣunʿı ile degildür diyicek yirde ḍarb olunur Şāh Muḥammed-i Nihāvendī buyurur

Şiʿr[2301]

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fe'ûlün)

Çun bāzen-i guft Şeh Muḥammed
K'īn beççe-yi zişt kār-ı men nīst[2302]

Īn ezḤasen-i kulāh-dūzest
Ḥaḳḳā ki derīn suḫan suḫan nīst[2303]

Zen nīz cevāb-ı puḫteyī guft
K'īn ezfelekest ezḥasen nīst[2304]

[2294] Niteki (BEM): -A
[2295] Elimizdeki tüm nüshalarda "**şāh u**" (شاه و) şeklinde geçmektedir; ancak çeşitli kaynaklardan kontrol ettiğimizde "**u"** geçmediğini gördük. Metne ve tercümeye esas olarak bu hâlini aldık. (https://ganjoor.net/kamal/ghasidek/sh80/ Erişim tarihi:19.11.2019)
[2296] Güneş, ben ve fikr-i padişah (aynı mesabedeyiz) deyince akıl, ona şaka yollu, "İşte senin işin şimdi oldu." dedi.
[2297] Niteki dū ū maʿnāsına żamīr-i ġā'ib olıcaḳ bā ile müstaʿmel olmaḳ şarṭdur (ABE): -M
[2298] Niteki (BEM): -A
[2299] Ona dedim ki "Senin misk misin yoksa amber misin ki senin gönül çelen kokundan sarhoş oldum.".
[2300] Kimesneniñ (E): Kimseniñ (ABM):
[2301] Şiʿr (B): Beyt (AEM)
[2302] Şâh Muhammed kadına dedi ki "Bu çirkin çocuk benimki olamaz!".
[2303] Bu külah yapıcısı Hasan'ın çocuğudur. Gerçek şu ki sözün üzerine söz yoktur.
[2304] Kadın da kusursuz bir cevap verdi: Bu kaderdendir, birinin yapmasıyla değildir (Bu felektendir, Hasan'dan değildir).

[A85b] Īn yekī dīger bu da bir belādur diyicek yirde ḍarb olunur bir şāʿir dimiş

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Guftī bedāġ-ı hicr besūzānemet **[M104b]** ciger
Ṣad dāġ hest bercigerem īn yekī diger[2305]

Īn heme āverde-yi tust bu hep[2306] seniñ **[E106a]** ḳabāḥatiñdür diyicek yirde ḍarb olunur niteki Selmān buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

[B86a] Ezşemīm-i gül ü mul īn dil-i men reft bebād
Āḫir ey bād-ı ṣabā īn heme āverde-yi tust[2307]

Keẕā fīDüstūri'l-ʿAmel **Īn rāh beTürkistānest** bu yol seni ḫilāf-ı maḳṣūduña iletür diyicek yirde ḍarb olunur niteki[2308] Saʿdī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

Tersem neresī beKaʿbe ey Aʿrābī
K'īn reh ki tu mīrevī beTürkistānest[2309]

Īn murde beşīven neyerzed bu şey'-i ḥaḳīr bu ḳadar zaḥmet irtikābına degmez diyicek yirde ḍarb olunur niteki ʿAbdü'r-Rezzaḳ buyurur

Beyt[2310]

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Zibehr-i dunyā çendīn ʿināgerī nekuned
Ki mīneyerzed īn murde ḫud bedīn şīven[2311]

[2305] Diyorsun ki ayrılık dağlamasıyla ciğerimi yaktın. Ciğerimde yüz tane dağlanmış yer vardı, bir başkası da bu oldu.
[2306] Hep (E): Heb (ABM)
[2307] Gülü ve şarabı koklamaktan bu gönlüm rüzgârla gitti. En sonunda ey sabah yeli, bu hep senin kabahatindir.
[2308] Niteki (BEM): -A
[2309] Ey Arabî, korkarım Kâbeye ulaşamayacaksın. Bu gittiğin yol seni Türkistan'a götürür (maksudunun hilafına iletir).
[2310] Beytin her iki mısrasında da **sekte-yi ḳabīḥ** yapılmış; vezin, Mefâ'ilün/Mef'ûlün/Mefâ'ilün/Fe'ilün şeklinde gelmiştir.
[2311] Dünya için bu kadar zahmet çekme. Zira bu değersiz şey bu kadar zahmet çekmeye değmez.

Bir şāʿir daḫı dimişdür

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Ġam meḫur cān-ı men er fevt şeved māl ü menāl
Şād mībāş ki īn murde neyerzed şīven[2312] [2313]

Murde meyyitdür ve **Şīven** mātemdür **Īnek terāzū** inanmaz iseñ[2314] imtiḥān eyle diyicek yirde ḍarb olunur niteki Kemāl-i Ḫocendī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beḥusn ezmāh mīcerbī vü pervīn
Eger bāver neşud īnek terāzū[2315]

Cerbīden cīm-i ʿArabī ile[2316] rāciḥ olmaḳdur ve terāzū bunda çeşm içün istiʿāre-yi taṣrīḥiyyedür ve vech-i şebeh ẓuhūr-ı maḳādīrdür niteki[2317] mevzūnātıñ maḳādīri terāzū ile maʿlūm olur keẕālik ḥüsnüñ[2318] maḳādīri çeşm ile maʿlūm olur Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi īnek terāzū işte meydāndur[2319] didügi terzīḳdur ve beyti taḥrīf idüp böyle rivāyet itmişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Suḫan ezmāh mīcerbī vü pervīn
[M105a] Eger munker şevend īnek terāzū[2320]

Īnek gez ü īnek meydān işte meydān diyicek yirde ḍarb olunur Kemāl-i Ḫocendī buyurur

---

[2312] Bir şāʿir daḫı dimişdür
Beyt
Ġam meḫur cān-ı men er fevt şeved māl ü menāl
Şād mī bāş ki īn mürde neyerzed şīven (ABE): -M

[2313] Canım benim! Eğer mal ve kazanç elden çıktıysa gam yeme. Mutlu ol; çünkü bu değersiz şey bu kadar zahmet çekmeye değmez.

[2314] İnanmaz iseñ (BEM): İnanmazsañ (A)

[2315] Güzellikte, Ay'dan ve Pervin'den daha üstünsün. Eğer inanmazsan imtihan eyle.

[2316] ʿArabī ile (BEM): ʿArabīle (A)

[2317] Niteki (BEM): ki (A)

[2318] Ḫüsnüñ (BEM): -A

[2319] Meydāndur (AB): Meydān (EM)

[2320] Söz Ay'dan ve Pervin'den daha üstündür. Eğer inkar edersen işte meydan burdadır.

Beyt

(Fâ’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün)

Lāf eger zed ziḳadet serv-i çemen
[E106b] Güyeş ïnek gez ü ïnek meydān[2321]

[A86a] Keẕā fïDüstūri’l-ʿAmel **Suḫan** söz maʿnāsınadur ki ʿArabïde kelām dinür żamm-ı sïn ve feṯḥ-i ḫāʾ ile meşhūrdur niteki Esedï buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Besï cāyhā gufte end ïn suḫan
Bikun nïkuyï vü bederyā fiken[2322]

Berʿaks daḫı müstaʿmeldür niteki[2323] Niẓāmï buyurur

Beyt

(Müfte’ilün/Müfte’ilün/Fâ’ilün)

Fātiḥa-yı fikret ü ḫatm-i seḫun
Nām-ı Ḫudāyest berū ḫatm kun[2324]

[B86b] Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi bir luġat mezïd idüp **seḫūn** feṯḥ-i sïn ile[2325] ẕikr itmişdür kelām lafẓïye vü nefsïye ki ḫāṭırda ḫuṭūr idüp telaffuẓa gelmemiş ola şāmil olduġı gibi Fārsïde daḫı suḫan ikisine şāmildür niteki bir şāʿir dimişdür

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Besï gufte end ïn suḫan dercihān
Suḫan gufte sïmest ü nāgufte zer[2326]

Suḫan-āferïn vaṣf-ı terkïbïdür iḫtirāʿ-ı kelāma ḳādir olan kimesnedür[2327] ki her maḳāma münāsib tekellüm ide belïġ maʿnāsına **Ïn suḫan teh dāred** bu sözüñ taḥtında bir mażmūn nükte vü daḳïḳa vardur diyicek yirde ḍarb olunur niteki Seḥābï-yi Necefï buyurur

---

[2321] Eğer çemenin servisi boydan bahsetmeye başlarsa der ki işte arşın işte meydan.
[2322] Bu sözü söylemenin makamı gelmiştir. İyilik yap denize at.
[2323] Niteki (BEM): -A
[2324] Fikrin başı ve sözün sonu Hüdâ’nın adıdır ve onunla bitir!
[2325] İle (AB): -EM
[2326] Dünyada bu sözün söylenmiş olması yeterlidir. Söylenmiş söz gümüştür ve söylenmemiş (söz) altındır.
[2327] Kimesnedür (EM): Kimsedür (AB)

Rubāʿī

(Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Mefâ'îlün/Fa')

Ānkes ki beçeşm-i ḫᵛīşten reh dāred
Derçeşm-i gedā vü şeh naẓargeh dāred[2328]
Deryā ḫud u gevher ḫud u ġavvāṣ ḫudest
Hān ġevrī kun ki īn suḫan teh dāred[2329] [2330]

Besuḫan resīd maʿnā-yı kelāmı derk eyledi dimekdür Saʿdī buyurur

Beyt

(Mütefâ'ilün/Fe'ûlün/Mütefâ'ilün/Fe'ûlün)

Çi ḫoşest hemzebānī becivān-ı nüktedānī
[M105b] Ki suḫan negufte bāşī besuḫan resīde bāşed[2331]

Dersuḫan tuvān şenāḫt her kimseniñ murādı sözünden ẓāhir olur dimekdür Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beyān-ı şevḳ çi ḥācet ki sūz-ı āteş-i dil
Tuvān şināḫt zisūzī-yi ki suḫan bāşed[2332]

Suḫan ezperde gūyed *s*özi kināye ile söyler dimekdür niteki Ḥüseyn Ḳulī Mirzā **[E107a]** buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Tār-ı ṭanbūr ki rāz-ı dil-i men mīgūyed
Kūş kun gūş ki ezperde suḫan mīgūyed[2333]

[2328] Bir kişi ki kendine göre bir yolu (bir duruşu) var, onun şâhın da kölenin de gözünde saygınlığı olur.
[2329] Deryā ḫud u gevher ḫud u ġavvāṣ ḫudest
Hān ġevrī kun ki īn suḫan teh dāred (ABE): -M
[2330] Derya kendisi, cevher kendisi ve dalgıç kendisidir. Aman dikkat et ki bu sözün altında bir nükte vardır.
[2331] Nüktedan gençlerle aynı dili konuşup anlaşmak ne de güzeldir. Öyle ki söz söylemesen de sözün anlamını hemen anlarlar.
[2332] Seni nasıl arzuladığımı anlatmaya ne gerek var? Gönlümdeki ateş, sözlerimdeki yangından anlaşılabilir.

Ve liġayrihi

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Suḫandānān suḫan derperde gūyend
Berūy-ı yek-diger perverde gūyend[2334]

Suḫan ezniḳāb gūyed miṣluhu niteki[2335] Lisānī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Deryek du nukte ṣad ġaraż iẓhār kerd ü reft
[A86b] Ruḫsāre beste būd u suḫan ezniḳāb guft[2336]

Suḫan derreh guften yolda ʿacele ile gitmekden kināye murād idicek ḍārb olunur niteki Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Nīst muştāḳ-ı Kaʿbe ṣūfī-yi şehr
Suḫan-ı Kaʿbe ger ne derreh guft[2337]

Şāhī daḫı buyurur[2338]

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Devlet-i vaṣleş muyesser key şeved bī̇cust u cūy
Ger viṣāl-i Kaʿbe mī̇ḫᵛāhī̇ suḫan derrāh gūy[2339]

Ve liġayrihi

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bekūy-ı faḳr ḳadem ger nihī̇ revān berḫī̇z
Ṭavāf-ı Kaʿbe eger bāyedet suḫan derrāh[2340]

[2333] Tamburun teli benim gönlümün sırrını söyler. Gayret göster, iyice dinle ki sözü kinayeli söyler.
[2334] Söz ustaları sözü kinayeli söylerler. Bir diğerinin yüzüne iyi düşünülmüş (söz) söylerler.
[2335] Niteki (BEM): -A
[2336] Bir iki nüktede yüz tane maksadı ortaya döküp gitti. Yüzünü gizlemişti ve sözü nikap arkasından söyledi (kinayeli söyledi).
[2337] Şehir sofusu Kabe'ye hevesli değildir; yoksa Kabe'nin sözünü giderayak söylemezdi.
[2338] Buyurur (EM): Dimişdür (AB)
[2339] Çalışıp çabalamayla devlete ulaşmak nasıl mümkün olur! Eğer Kabe'ye kavuşmak istiyorsan onun semtinin yolunda aceleyle git.
[2340] Eğer fakirlik semtine ayakbastıysan hemen kalk, zira Kabeyi tavaf etmek gerekse yolda acele et.

[B87a] Maʿlūm ola ki suḫan ʿāmdür neṣre vü naẓma şāmildür Fārsīde naẓm u şiʿrin ismi **Çāme**dür cīm-i Fārsī ve mīm ile Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Bized dest ü ṭanbūrrā bergirift
Serāyīden-i çāme ender girift[2341]

Çāme-gū şāʿir ü şiʿr-ḫᵛān maʿnāsınadur niteki yine[2342] Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī çāme-gūy u yekī çeng-zen
Yekī pāy-kūbed **[M106a]** şikenberşiken[2343]

Besāvend bā-yı ʿArabī[2344] ve sīn-i mühmele ve fetḥ-i vāv ve sükūn-ı nūn ile şiʿr ḳāfiyesidür niteki Lebībī buyurur[2345]

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Heme bād u heme ḫām u heme sust
Meʿānī bāzgūne tā besāvend[2346]

Ve nāẓımıñ **īn suḫanem** didüginde suḫan mīme mużāfdur **mīm** mütekellīm-i vaḥideniñ żamīr-i muttaşılıdur aşlı **em**dür bir kelimeniñ ki āḫiri hā-yı resmī ola elif şābit olur telaffuẓda **bende em** ü **gufte em** gibi ve hā-yı resmī olmaz ise[2347] ol elif sāḳıṭ olur **çākerem** ü **kerdem** ü **suḫanem** gibi ve **īm** mütekellīm-i maʿa'l-**[E107b]** ġayrıñ żamīr-i muttaşılıdur ve hemzesiniñ ḥükmi māḳabli gibidür **Yād** bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur añmaḳ maʿnāsına ism-i maṣdardur ʿArabīde ẕikr dinür ve ẕikr nefsde bir heyʾetdür ki insān anıñla ḥıfẓ itdügi umūruñ istiḥżārına ḳādür olur niteki Enverī buyurur

---

[2341] O, elini uzattı ve tanburu tuttu. Şiir okumaya başladı.
[2342] Yine (BEM): -A
[2343] Biri şiir okuyucu, biri arp çalmakta, biri usûl ile dans etmekte.
[2344] ʿArabī (BEM): ʿArabīle (A)
[2345] Buyurur (AEM): Dimişdür (B)
[2346] Kafiyesine kadar hep biçimsiz, hep çiğ, hep gevşek, anlamlar ters.
[2347] Olmaz ise (BEM): Olmazsa (A)

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Beyād-ı ān ḥuḳūḳ-ı mekrumātet
Zebānhā dārem ezẖulḳ-ı tu şākir[2348]

Kerden żamīmesi ile[2349] istiʿmāl olunur ise[2350] **yād-kerden** gibi ẕikr itmek maʿnāsına olur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Çu ʿuẕr āmed mekun yād-ı guneh bāz
Tu ʿuẕreş perde-yi rūy-ı guneh sāz[2351]

[A87a] Ẓahīr-i Fāryābī daẖı buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Bepīş-i her ki ezū yād mīkunem ẖarfī
Nemīkuned pes ezān tā tuvāned ezmen yād[2352]

Żamīme ḥaẕf olunup taḳdīrī mülāḥaẓa daẖı olunur niteki Bahā'ü'd-dīn Muḥammed Nān u Ḥelvā'da buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Yād-ı eyyāmī ki bāmā dāştī
Gāh ceng eznāz u gāhī āştī[2353]

Yaʿnī yād-kun **Yād-gār** bir sebīl-i **[M106b]** teberrük-i iddiẖār olan[2354] tuḥfedür ki müẕekkir olur niteki bir şāʿir dimişdür

[2348] Senin o cömertliklerinin hukukunu anmakla, senin ahlakına şükreden bir dile sahibim.
[2349] Żamīmesi ile (BE): Żamīmesiyle (AM)
[2350] Olunur ise (BEM): Olunursa (A)
[2351] Gelip özür dilediğinde artık günahlarını anma. Onun özrünü günahının yüzüne perde yap.
[2352] Her kimin yanında, ondan söz etsem, (o kimse) artık benden söz etmeye kendinde mecal bulamıyor.
[2353] Naz içinde, bizimle kâh savaştığın kâh barıştığın günleri hatırla.
[2354] Olan (BEM): Olunan (A)

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

[B87b] Destem bezīr-i ḫāk beḫ^{v}āhed şuden tabāh
Bārī beyād-gār bemāned ḫaṭ-ı siyāh[2355]

Kemāl İsmā'īl de buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Şukrāne mīsezed ki niṣār-ı deret kunīm
Cānī ki dāştīm ziluṭf-i tu yād-gār[2356]

Zişt-yād sükūn-ı tā ile ẕīkr-i ḳabīḥ ma'nāsınadur ki ġıybetden 'ibāretdür ṣıfat ile[2357] mevṣūfdan mürekkebdür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Kuned her ki ū hest ezdīv-zād
Benezdīk-i Rustem merā zişt-yād[2358]

Yād-ı Hindūstān kerd fīl ḍurūb-ı emṣāldendür bir kimse unutduġı nesneyi ẕikr idüp müteşevvīḳ olduḳda ḍarb iderler niteki bir şā'ir dimişdür

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Zisevdā-yı meyḫāne reftem zicāy
Diger yād-ı Hindūstān kerd fīl[2359]

Ferāmūş olan nesneyi ẕikr idüp[2360] bir kimseye ẕikr itdürir ise[2361] **ziHindūstān fīlrā yād-ı dād** dinür niteki Hātifī buyurur

---

[2355] Elim toprağın altında yok olacaktır. Bari o siyah yazı yadigâr olarak kalsın.
[2356] Şükretmek gerekir ki senin lütfunun yadigarı olarak sahip olduğumuz canı, kapında kurban ettik.
[2357] Şıfat ile (BEM): Şıfatla (A)
[2358] Rüstemin yanında, benim gıybetimi yapan her kişi şeytanın çocuğudur.
[2359] Filin Hindistan'ı hatırlaması gibi meyhane sevdasıyla yerimden kalktım.
[2360] Ẕikr idüp (AB): -EM
[2361] İtdürir ise (BEM): İtdürirse (A)

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ki ān bī̇ḫıred çerkes-i bed-nijād
[E108a] ZiHindūstān fī̇lrā yād-ı dād[2362]

Mecāzen ol hey’etiñ maḥalline de ki ḫāṭırdur ıṭlāḳ olunur niteki[2363] Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Çu bāḥabī̇b nişī̇nī̇ vü bāde peymāyī̇
Beyād ār muḥibbān-ı bāde peymārā[2364]

Bu maʿnāda ekṣer **giriften** ü **dāşten** żamīmesi ile [2365]istiʿmāl olunur **yād-giriften** ḫāṭırda ṭutmaḳ u ezberlemek maʿnāsınadur ve **yād-dāşten** ḫāṭırda ṣaḳlamaḳ u ḥıfẓ eylemek maʿnāsınadur **yād-dāşt** ḫāṭırda maḥfūẓ olan umūrdur **dāşt** bunda ism-i maṣdardur ism-i mefʿūl maʿnāsınadur **[M107a]** pes **[A87b]** bu taḥḳīḳdan maʿlūm oldı ki **yād-kun** ezber it maʿnāsına degildür **ezber** lafẓ-ı Fārsīdür inşāʾallāh ziber şerḥinde ẕikr olunur nāẓıma gerek idi[2366] **yād-kun** yirine **yād-gī̇r** yāḫud **yād-dār** söyleye fete’emmel **Vī̇r** kesr-i vāv ve rā-yı mühmele ile yādıñ ikinci maʿnāsınadur ki ḫāṭırdur niteki Firdevsī̇ buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Bepursī̇d nāmeş ziferruḫ Hecī̇r
Bed ü guft nāmeş nedārem bevī̇r[2367]

Şems-i Faḫrī̇ de buyurur

Beyt

(Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Eyā şehī̇ ki serāser duʿāt mī̇gūyend
Ziehl-i faẓl her ankes ki ʿaḳl dāred ü vī̇r[2368]

[2362] O soyu bozuk, akılsız Çerkes, file Hindistan’ı hatırlatır.
[2363] Niteki (BEM): -A
[2364] Dostla oturmuşsan ve bade içiyorsan, bade içmeyi sevenleri hatırından çıkarma.
[2365] Żamīmesi ile (BEM): Żamīmesiyle (A)
[2366] Gerek idi (BEM): Gerek idi ki (A)
[2367] Onun adını güzel Hecîr’den sordu. O da dedi ki, “Onun adı hafızamda yoktur.”
[2368] Ey şâh, fazilet ehlinden olup da aklı ve hazfızası olan herkes, baştan başa sana dua ediyor.

Vīrā ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür ki ḫāṭırda şaḳlıya **[B88a]** vaṣf-ı terkībīdür **vīr** ile **āy**dan mürekkebdür niteki Ebū'l-ʿAbbās buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī merd-i vīrā bebāyed neḫast
Ki gūyed niyūşīdehārā durust[2369]

Tīz-vīr keskin ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Giriftend bes mūbed-i tīz-vīr
Suḫan-gūy u bīnā-dil ü yād-gīr[2370]

Lebībī daḫı buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Yekī tīz-vīrest ü bisyār-dān
K'ez'ū nīst esrār-ı gītī nihān[2371]

Yād-kerdeniñ **[E108b]** muḳābili **ferāmūş-kerden**dür ki ʿArabīde nisyāndur niteki[2372] Saʿdī buyurur

Şiʿr

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ferāmūşet bekerd İzed derān ḥāl
Ki būdī nuṭfe-yi medfūn u medhūş[2373]

Kunūn pindāri ey nāçiz-i himmet
Ki ḫᵛāhed kerdenet rūzī ferāmūş[2374]

[2369] Hafızası güçlü birinin ilk sırada olması yaraşır. Böylece duyduklarını doğru dürüst anlatabilir.
[2370] Söz ustası olan, gönül gözüyle gören ve hafızası kuvvetli ve keskin olan o mûbedi (Zerdüşt lideri ya da rahibi), tuttular.
[2371] Hafızası kuvvetli ve çok bilgili biridir. Cihanın sırları ondan gizli değildir.
[2372] Niteki (BEM): -A
[2373] İzed seni o halde unutsaydı (ne olurdun?). Zira sen defnedilmiş ve şaşkın bir nutfe idin.
[2374] Şimdi böbürlenirsin ey değersiz şeyler himmet eden kişi. İstersin ki vermen gereken azık unutulmuş olsun.

Ferāmūş mensī maʿnāsına ism-i mefʿūldür **ferāmūşīden**den meʾḫūẕdur āḫirine yā-yı maṣdariyye lāḥıḳ idüp **ferāmūşī** dirler niteki bir şāʿir dimişdür

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[M107b] Ferāmūşem mekun maḳṣūdem īnest
Ferāmūşī nekār-ı dūstānest[2375]

Baḥru'l-Ġarāyib'iñ ġarāyibinden bu maḥalde mesṭūr olan ʿibāreti budur ki naḳl olunur "Ferāmūş ism-i maṣdardur unutmaḳ maʿnāsına ferāmūşī unutmaḳlıḳ maʿnāsınadur maṣdariyyet-i ism iʿtibāri ile[2376] ḥāṣılda hemān ism-i maṣdar ḳabīlinden olur" intehā fete'emmel **Ferāmūş-kerden** mensī itmek maʿnāsınadur Ḥalīmī unutmaḳ māʿnāsına **[A88a]** maṣdardur[2377] dimiş ve bundan ġayrı buña maṣdar ẕikr itmemişdür maṣdarı **ferāmūşīden**dür niteki ẕikr olundı gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūşīden** daḫı dinür niteki[2378] ʿAbdü'r-Rezzāḳ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Tā negūyī ki ezū taḳṣīrest
Yā zidil ḫıdmet-i tu fermūşīd[2379]

Māniʿī hest mer ūrā derpīş
Ki besī ezpey-i defʿeş kūşīd[2380]

Ve gāh vāvı ḥaẕf idüp **ferāmuşīden** daḫı dinür niteki ferāmūş lafẓında daḫı[2381] bu taṣarruf olunup gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūş** dirler niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[B88b] Ki çendān ḫuft-ḫᵛāhī derdil-i ḫāk
Ki fermūşet kuned devrān-ı eflāk[2382]

[2375] Unutulmuş olmayayım, maksudum budur. Hatırdan çıkarılmak dostların işi değildir.
[2376] İʿtibāri ile (BEM): İʿtibāriyle (A)
[2377] Maṣdardur (BEM): Maṣdar (A)
[2378] Niteki (BEM): -A
[2379] Onun kabahatinden bahsetme; senin hizmetini gönlünde unutmuş olabilir.
[2380] Onun önünde mutlaka bir engel vardır. O engeli ayağından kaldırmak için çok çalışmalıdır.
[2381] Daḫı (BEM): -A
[2382] O kadar uyumak istedi ki toprağın bağrında göklerin dönüşünü bile unuttu.

Ve gāh vāvı ḥaẕf idüp **ferāmuş** daḫı dirler niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Ey ki hergiz ferāmuşet **[E109a]** nekunem
Hīçet ezbende yād-ı mīāyed[2383]

Ve gāh buña bir tā ilḥāḳ idüp **ferāmuşt** daḫı dirler niteki Niẓāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Zebāneş kerd pāsuḫrā ferāmuşt
Nihād ezʿācizī berdīde enguşt[2384]

Ġaflet ü sehv ki nisyāndan bir nevʿdür ismi Fārsīde **Sevīst**dür **[M108a]** iki sīn-i mühmele ve feṭḥ-i evvel ve kesr-i vāv ile tāyı ḥaẕf idüp **sevīs** daḫı dirler keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs **Ḥāżır-ı ḳandīl bāş** başīret üzre ol ġāfil olma dimeden kināyedür niteki Seyyīd Nesīmī Ḥaleb'e gitmek içün[2385] şeyḫinden icāzet istedikde şeyḫi olan Şeyḫ Fażlu'llāh bu beyt ile[2386] cevāb virdi

Beyt

(Müfte'ilün/Fâ'ilün/Müfte'ilün/Fâ'ilün)

Çun besefer mīrevī ezḤaleb endīşe kun
Çun beḤaleb mīresī ḥāżır-ı ḳandīl bāş [2387]

Kātibī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Derziyārethā şebān tā rūz mīsūzem çu şemʿ
Dūd-ı āh-ı men bebīn ü ḥāżır-ı ḳandīl bāş[2388]

[2383] Ya Rabbi! Ben seni asla unutmam; sen kulunu hiç hatırlar mısın?
[2384] Onun dili, sorunun cevabını unuttu. Acizliğinden parmaklarını gözlerinin üstüne koydu.
[2385] Gitmek içün (BEM): Gitmekiçün (A)
[2386] Beyt ile (BEM): Beytle (A)
[2387] Halep'e sefere çıkacaksan endişeli ol; Halep'e ulaştığında da gâfil olma, basiret üzre ol.
[2388] Ziyaretlerde geceden sabaha kadar yanan mumlar gibi yanarım. Benim ahımın dumanını gör ve gafil olma, basiret üzre ol.

Zeng zā-yı ʿArabī ve kāf-ı Fārsī ile[2389] sekiz maʿnāsı vardur biri pas maʿnāsınadur ki āyine vü demir üzerine ḳonar ʿArabīde ṣadaʾ dinür bu maʿnāda ʿavām zā-yı Fārsī ile telaffuẓ iderler Senāyī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Merdum-i ter zimiḫnet āred reng
[A88b] Āyine ter şeved bigīred zeng[2390]

Pas ṭutan āyine demirden olan āyinedür Saʿdī daḫı[2391] buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Āhenīrā ki mūryāne beḫurd
Netuvān burd ezū beṣayḳal zeng[2392]

Mūr-yāne demir ḳurdıdur ki demiriñ māddesin[2393] ifnā vü çürük ider **mūr-çāne** daḫı dinür inşāʾallāh mūr şerḥinde gelür **Zengār** aṣlda vaṣf-ı terkībīdür **zeng** ile **ār**dan mürekkebdür reftār u guftār gibi iki maʿnāsı vardur biri **[E109b]** meẕkūr pas maʿnāsınadur niteki Mollā-yı Rūm buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Berdilet zengār berzengārhā
Cemʿ şud tā gūr şud z'esrārhā[2394]

Şāh Ṭāhir de buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fâ'ilâtün/Mefâ'ilü/Fa'lün)

[B89a] Kucāst sāḳī-yi sīmīn-beden ki bi'zdāyed
Beṣayḳal-ı mey**[M108b]** ezāyīne-yi dilem zengār[2395]

[2389] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2390] Genç kişilere çektikleri sıkıntıdan renk gelir. Yeni aynalar da pas tutar.
[2391] Daḫı (BEM): -A
[2392] Eğer demir kurdu, demiri yerse (demir çürürse) o pas, cilalamakla giderilemez.
[2393] Māddesin (BEM): Māddesini (A)
[2394] Gönlün pas üstüne pas bağlamış. Bir araya gelip sırlardan bir mezara dönüşmüşler.
[2395] Nerede o gümüş bedenli sâkî ki şarabın cilasıyla gönül aynamdaki pası gidere.

Ve biri Türkîde taḥrîf idüp cengār didikleri boyadur niteki Ḥüseyn Ṣenāyî buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fa’lün)

Bedevr-i ṣayḳalî-yi rāy-ı ʿālem-ārāyiş

Beḫāṣiyyet netuvān yāft zeng berzengār[2396]

Zeġār zā-yı ʿArabî[2397] ve ġayn-ı muʿceme ile ol pas u küfdür ki nem-nāk olan nesneler üzerine ḳonar nem-nāk yir üzerinde olan yemyeşil küf gibidür Rūdekî buyurur

Beyt

(Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün)

Tuşān zîr-i zemîn fersūde kerdî

Zemîn dāde berîşān pür zeġārā[2398]

Zā-yı Fārsî ile[2399] olursa naʿra vü āvāz-ı bülend maʿnāsınadur maʿnā-yı ṣānî ṭāyife-yi Sūdān’dur muʿarrebi zencdür Firdevsî buyurur

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Ziher sū çu ber’vî cihān teng şud

Bezinhār nezd-i şeh zeng şud[2400]

Mecāzen ıḳlîmlerine de ıṭlāḳ olunur Şems-i Faḫrî Miʿyār-ı Cemālî’de buña iḳtisār idüp bu beyti naẓm eyledi

Beyt

(Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün)

Ḫudāygān-ı selāṭîn ki ṣīt-ı maʿdeleteş

Girift Rūm u Ḫorāsān u Hind u Ḫalluḫ u Zeng[2401]

[2396] Cihanı süsleyen düşüncenin parlaklığı devrinde, [kişi üzülerek] mizacında pas üstünde pas bulunamayacaktır.

[2397] ʿArabî (ABM): ʿArabî ile (E)

[2398] Kalpteki sıkıntılar ve dertler, yerin altını eskittiler. Yer de onların üstünü pas ve küfle kapladı.

[2399] Fārsî ile (BEM): Fārsîle (A)

[2400] Sakın ha şâhın katında zenci olmayasın; (yoksa) hangi tarafına gidersen git, cihan sana dar olur.

[2401] O ulu sultanlar ki adaletlerinin şöhreti Rûm, Horasan, Hind, Halluh ve Zeng ülkesini almıştır.

Zengī zencī gibi yā-yı nisbet iledür[2402] Saʿdī buyurur

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Melāmet kun merā çendān ki ḫᵛāhī
Ki nu'tvān şusten ezzengī siyāhī[2403]

Ve Şeyḫ Saʿdī memdūḥı olan Saʿd'ıñ ki Gülistān'ı nāmına[2404] te'līf idüp babasınıñ ceddi ismidür niteki Gülistān'da buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

[A89a] ʿAlā'l-ḫuṣūṣ ki dībāce-yi humāyūneş
Benām-ı Saʿd Ebū Bekr Saʿd bin Zengīst[2405]

Zeng-bār ṭāyife-yi Sūdān ıḳlīmidür **zeng** ile **[E110a]** **bār**dan mürekkebdür **bār** leb-i deryā vü kenār-ı cūy maʿnāsınadur **[M109a]** inşāʾallāh bār şerḥinde taḥḳīḳ olunur Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Bedīn du Rūmī vü Zengī ger iltifāt kuned
ZiRūm tā beder-i Zeng-bār bu'gşāyed[2406]

Ve Esedī-yi Ṭūsī bir ġarīb rivāyet naḳl idüp dimişdür ki "Zeng-bār Cezāyir-i Hind'de bir yirdür cümlesi ṭaş ile[2407] ḳayadur aṣlā ekin ü ġalle anda olmaz[2408] deñiz içinde bir günlük yoldan bir ṭaġ vardur ol ṭaġda envāʿ-ı mīve vü eṣnāf-ı niʿam mevcūddur **[B89b]** yılda bir kerre Allāh'ıñ emri ile[2409] ol ṭaġ ḥareket idüp kenār-ı deryāya gelür fī'l-ḥāl Zeng-bār cemāʿati bir yıllıḳ ẕaḫīrelerini ol ṭaġdan alup giderler" maʿnā-yı şāliş māh-tāb maʿnāsınadur ki şuʿāʿ-ı māhdur ʿAmāre buyurur

---

[2402] Nisbet iledür (BEM): Nisbetledür (A)
[2403] Beni ne kadar istiyorsan kına, ayıpla; yıkamakla zenciden siyahlığı gideremezsin.
[2404] Nāmına (BEM): Anıñ nāmına (A)
[2405] Özellikle onun mubarek ön sözü, Zeng oğlu Saʿd Ebubekir Saʿd adına yazılsın.
[2406] Bununla ikisine, Anadolulu ve Zengibarlıya iltifat edersen, Anadolu'dan Zengibar'ın kapısına kadar (yol) açılmış olur.
[2407] Ṭaş ile (BEM): Ṭaşla (A)
[2408] Aṣlā ekin ü ġulle anda olmaz (BEM): Anda aṣlā ġulle vü ekin olmaz (A)
[2409] Emri ile (BEM): Emriyle (A)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Hūşe çun ʿıḳd-ı dürr ü berg çu zer
Bāde hemçun ʿaḳīḳ ü āb çu zeng[2410]

Keẕā fīRisāleti'ṭ-Ṭūsī ve Şems-i Faḫrī Miʿyārü'l-Cemālī'de şuʿāʿ-ı āftāb maʿnāsınadur diyüp bu beyti naẓm eyledi[2411]

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Beḫusrevānī beryād-ı ḫusrev-i Īrān
Kuşāde durc-i zebān u keşīde cām çu zeng[2412]

Ve Ḥalīmī ancaḳ buña iḳtiṣār eyledi ve Mecmaʿü'l-Fürs'de egerçi şuʿāʿ-ı māh u āftāb māʿnāsınadur dimiş ammā hemīn Ezraḳī'niñ bu beytini īrād eyledi

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Dehān-ı lāle tu gūyī hemī ki nūş kuned
Berūy-ı sebze-yi zengār-gūn şarāb çu zeng[2413]

Enverī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Būde beryād-ı ḫᵛāce bīgeh ü gāh
Cām-ı sāḳīt pür şarāb çu zeng[2414]

Maʿnā-yı rābiʿ çıñraġı maʿnāsınadur ve bu üç nevʿdür kebīr ü mutavassıt u ṣaġīr [M109b] nevʿ-i evvel ʿArabīde ismi cersdür ki[2415] Türkīde çañ dinür ṭavar boynunda aşılur niteki Niẓāmī buyurur

---

[2410] İnci gerdanlık salkım gibidir ve yapraklar altın gibidir. Şarabı akik ve suyu mehtab gibidir.
[2411] Eyledi (AB): İtdi (EM)
[2412] İran'ın padişahını, padişahlara layık bir şekilde yad etmek için mücevher kutusuna benzer ağız açıldı ve içinden güneşe benzer kadehler çekildi.
[2413] Lalenin ağzına bakarsan, esmer yüzünün renginden pas rengi şarabı içmiş dersin.
[2414] Sâkînin kadehi mehtap rengi şarapla dolu olduğu halde, zaman zaman efendisini yad ederdi.
[2415] ki (AB): -EM

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[E110b] Nebīnī zeng derher kārvānī
Zibeher pās mīdāred fiġānī[2416]

Selmān daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

[A89b] Ḫaber āmed ki āmed kārvānī
Ki peydā nīsteş ḳaṭʿā nişānī[2417]

Begūş-ı Rūmyān ezyek du ferseng
Hemī āmed ḫurūş-ı nāle-yi zeng[2418]

Nevʿ-i ṣānī peykler ü ḳalenderler istiʿmāl iderler dizlerinden aṣarlar niteki[2419] Feyżī-yi Hindī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Ān şehenşāhī ki ezāvāz-ı zeng-i peyk-i ū
Mużṭarib kerdend şāhān tā çi fermān mīresed[2420]

Nevʿ-i ṣāliṣ ismi ʿArabīde cülcüldür uşaḳlarıñ u ḳuşlarıñ ayaġına baġlarlar niteki Hakīm Şifāyī buyurur

Şiʿr

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Merā būdest zīn pīş ey ʿazīzān
Ẕeker çun currebāz-ı tīz-çengī[2421]

[2416] Hiçbir kervanda çan göremezsin. Muhafızların her birinden figanlar yükselir.
[2417] Kervanın gelişinin haberi geldi. Ki (onun gelişiyle ilgili) hiçbir belirti ortaya çıkmamıştı.
[2418] Aynı zamanda Rumîlerin kulağına, bir iki fersah öteden çan seslerinin coşkusu geliyordu
[2419] Niteki (BEM): -A
[2420] Öyle bir şâhlar şâhı ki şâhlar, "Acaba ne buyurdu?" diye onun habercisinin çanlarının sesinden muzdarip olur.
[2421] Ey azizler, bundan önce aletim, pençesi zilli atmaca gibiydi.

[B90a] Beher ṣaydī ki mīefkendem ūrā
Hemī dīdem şitābī nī direngī[2422]

Kunūn ān bāz perrīdest ü māndest
Bedestem taşmayī vü cufte zengī[2423]

Buñā **zengule** daḫı dirler żamm-ı kāf ile niteki yine[2424] Şifāyī Mü'mīn Mirzā hicvinde buyurur

Beyt
(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ezrūy-ı şeref kerde kulehdār-ı deyūṣān
Vaḳf-ı tu kuleh-zengule-yi zen celebīrā[2425]

Ya'nī deyyūṣlarıñ reyīsi vü külāhdārı gidilik lāzımesi olan çınḳıraḳlı külāhı şeref yüzinden saña vaḳf itmişdür ve lehu eyżan

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Ger Durmelik-i kel menī sigyār saḳaṭ şud
Bānū-yı kuleh zengule-cunbān bekucā reft[2426]

Durmelik Mirzā Mü'mīn'iñ vālidesi ismidür ve mıṣra'-ı **[M110a]** ṣāniden murād menkūḥesidür ba'żılar bu beytde dimişdür ki küleh bunda cimā'da olan zaḫme ma'nāsınadur ki 'Arabīde rehz dinür ve zengule bir nev' çıñraġıdur ki 'aẓīm ṣadāsı vardur[2427] yumulmuş el içinde daḫı olur ise[2428] aṣlā ṣadāsına bir ḫalel gelmez ẕevḳ-baḫş olmaġıçün nisā-yı kefere-yi Hind ḥīn-i cimā'da **[E111a]** ṭopuḳlarında[2429] aṣarlar ya'nī eger vālide-yi 'azīziñ ḳocayup saḳaṭ u 'amel-mānde oldı ise[2430] cimā'da zaḫme ile çıñraġı ötdürici ḫatunuñ nereye gitdi **Zengule** müşterekdür 'ilm-i musīḳīde bir maḳām

[2422] Onu üzerine saldığım her avın ardından duraksamadan koştuğunu görüyordum.
[2423] Şimdi o şahinden kurtuluyor kaçanlar. Benim elimde ise tasma ve bir çift zil var.
[2424] Niteki yine (BEM): -A
[2425] Deyyusların reisi, şeref nişanesi olarak pezevenkliğin zilli külahını sana vakf etmiştir.
[2426] Eger vālide-i 'azīziñ ḳocayup saḳaṭ u 'amel-mānde oldı ise cimā'da zaḫme ile çıñraġı ötdürici ḫatunuñ nereye gitdi.
[2427] Vardur (AB): Olur (EM)
[2428] Olur ise (BE): Olursa (AM)
[2429] Ṭopuḳlarında (BEM): Ṭopuḳlarına (A)
[2430] Oldı ise (BEM): Oldıysa (A)

maʿnāsına da gelür ikisiniñ maʿnāsına zengūle daḫı luġatdur **Jengule** zā-yı Fārsī ile[2431] olur ise ṣığırıñ ve keçiniñ ve buña beñzer sāyir ḥayvānātıñ çatal ṭırnaġı maʿnāsınadur ki ʿArabīde ẓılf dinür maʿnā-yı ḫāmis dāyire vü **[A90a]** def pullarıdur keẕā fī'l-Uḳnūm u Niʿmetu'llāh maʿnā-yı sādis el ele çalmaḳ kef-zeden maʿnāsınadur keẕā fīMecmaʿi'l-Fürs maʿnā-yı sābiʿ göz çapaġı maʿnāsınadur ki ʿArabīde ġamas dinür keẕā fī'ş-Şeref-nāme maʿnā-yı şāmin keskin ve yaḳıcı vü sūzende maʿnāsınadur keẕā fīh-eyżan **Dil** yürek ile göñül beyninde müşterekdür niteki ʿArabīde ikisine de ḳalb dinür **yürek** şekl-i ṣanavberī olan ḳalb-i cismānīdür ki ṣadrıñ sol cānibinde olur Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün)

Bebūy-ı nāfe-yi kāḫir ṣabā z'ān ṭurre bu'gşāyed
Zitāb-ı caʿd-ı muşkīneş çi ḫūn uftād derdilhā[2432]

Ancaḳ bu maʿnāda **[M110b]** feṭḥ-i dāl ve teşdīd-i lām ile taʿrīb olunmuşdur niteki **[B90b]** Ḳāmūs ṣāḥibi dimişdür "dil bi'l-Fārsiyyeti el-fuʾād ʿarrebuhā feḳālū dell bi'l-feṭḥi ve't-teşdīdi ve semmev bihā"[2433] intehā mecāzen her nesneniñ vasaṭına daḫı dil ıṭlaḳ olunur **Ḫāşāk nīz derdil-i deryā guẕer kuned** didikleri gibi aġacıñ özdeki ortasında olmaġıla **dil-i dıraḫt** dinür Niʿmetu'llāh meʿānī-yi vażʿıyyesinden ḳıyās idüp özdek maʿnāsına da **[E111b]** gelür dimişdür ve **Göñül** bir laṭīfe-yi Rabbāniyyedür ki ḳalb-i ṣanavberīye müteʿallıḳdur ve ol laṭīfe ḥaḳīḳat-ı nefsden ʿibāretdür ve ḥükemā yanında nefs-i nāṭıḳa ile müsemmādur Ḥāfıẓ buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Sālhā dil ṭaleb-i cām-ı Cem ezmā mīkerd
V'ançi ḫud dāşt zibīgāne temennā mīkerd[2434]

Ve Ḥakīm Senāyī iki ḳalbiñ tefāvütlerine işāret ider

[2431] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2432] Sabah rüzgarının zülüfler dağıtacak olmasından dolayı, misk kokusu umuluyordu. Gönüller, kıvrım saçlar yüzünden kan doldu.
[2433] Farsçadaki dil, Arapçadaki el-fuâd anlamına gelir. Bu kelimeyi, dal harfinin fethası ve lâm harfinin şeddesi ile Arapçalıştırarak *dell* şeklinde söylemişler ve böyle isimlendirmişlerdir.
[2434] Gönül yıllarca Cem'in kadehini bizden istedi durdu. Oysa kendinde olanı başkasından istedi durdu.

Şiʿr[2435]

(Fâ'ilâtün/Mefâ'îlün/Fa'lün)

Dil ki berʿaḳl-ı mihterī dāred
Ne ki şekl-i ṣanavberī dāred[2436]

Dil yekī manẓarist-i Rabbānī
Ḥucre-yi dīvrā çi dil-ḫᵛānī[2437]

Mollā Cāmī daḫı buyurur

Şiʿr

(Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Nīst īn peyker-i maḫrūṭī dil
Belki hest īn ḳafes ü ṭūṭī dil[2438]

Ger tu ṭūṭī ziḳafes neş'nāsī
Beḫudā nās neyī nesnāsī[2439]

Ṣāḥib-dil kemāl-i insāniyyeti olan kimsedür ki nefsine mālik olup hevā vü hevesine tābiʿ olmaya ṣāḥib bunda **[A90b]** mālik maʿnāsınadur aṣlda kesr-i bā ile[2440] terkīb-i iżāfīdür vaṣf-ı terkībīdür dimek **[M111a]** ġalaṭdur Saʿdī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Du ṣāḥib-dil nigehdārend mūyī
Hemīdūn serkeşī v'āzer'm-cūyī[2441]

Ehl-i dil iżāfet ile[2442] bu daḫı o maʿnāyadur niteki Cāmī buyurur

---

[2435] Şiʿr (B): Beyt (AEM)
[2436] Gönül, büyüklerin aklının üzerinde olan şeydir; kozalak şeklinde olan şey değil.
[2437] Gönül Allâh'ın tecelli ettiği bir yerdir. Öyleyse şeytanın hücresine nasıl gönül dersin.
[2438] Gönül, şu konik şekilli et parçası değildir. Belki o kafestir bu gönül (ise içindeki) tûtîdir.
[2439] Eğer sen kafesi tûtîden ayıramıyorsan, vallâhi sen insan değil, orangutansın.
[2440] ile (BEM): iledür (A)
[2441] İki gönül ehli, aralarında dikbaşlılık ile şefkatli davranma arasındaki kıl gibi ince çizgiyi gözetirler.
[2442] İżāfet ile (BEM): İżāfetle (A)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Muʿtedil şev ki her ki ehl-i dilest
Dercemīʿ-i umūr muʿtedilest[2443]

Dil-ārām u **dil-ber** ü **dil-dār** u **dil-rubā** vü **dil-sitān** u **dil-sūz** u **dil-firīb** ü **dil-guşā** vü **dil-nevāz** cümlesi maḥābībe ıṭlāḳ olunur vaṣf-ı terkībīdür maʿnā-yı mürekkebleri ẓāhir olmaġıla şerḥe muḥtāc olunmadı[2444] **Dil-gīr** munḳabıż u dil-girifte olan maʿnāsınadur vaṣf-ı terkībīden menḳūldür ve Niʿmetu'llāh gönül nefret itdügi nesne **[B91a]** ve ḳorḳunc maʿnāsınadur dimişdür bu ḳavl üzerine[2445] ṣıḥḥati olur ise[2446] vaṣf-ı terkībī olur **Dil-şād** gönli şīn ü ḫurrem **[E112a]** olan kimsedür **şād-dil** daḫı dinür ferhānu'l-ḳalb maʿnāsına ve selāṭīn-i Baġdād'dan Şeyḫ Ḥasan Noyan pādişāhıñ menkūhesi ismidür ki Şeyḫ Üveys vālidesidür ve Selmān-ı Sāvecī anı niçe ḳaṣīde-yi bīhemtā ile medḥ itmişdür **Pür-dil** ü **Dilīr** ü **Dil-āver** yürekli vü şecīʿ maʿnāsınadur ammā dil-āver ṣīġa-yı ġālibedür vaṣf-ı terkībīden menḳūldür **Bed-dil** cengde ṣebātı olmayan ḳorḳaḳ u cebān maʿnāsınadur niteki Firdevsī buyurur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Dilīrān keşīdend şemşīr-i tīz
ʿİnān dād bed-dil berāh-ı gurīz[2447]

Şutur-dil bu daḫı ḳorḳaḳ maʿnāsınadur şutur şerḥinde ẕikr olundı **Bīdil [M111b]** yüreksiz ḫavvāf maʿnāsınadur ve gönlüni yitürmiş[2448] ʿāşıḳ-ı hāyim maʿnāsına da gelür niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Ger kesī vaṣf-ı ū zimen pursed
Bīdil ezbīnişān çi gūyed bāz[2449]

[2443] Ilımlı ol ki gönül ehli olan her kişi ılımlıdır. İşlerin tamamı ılımlı olarak yapılır.
[2444] Olunmadı (BEM): Olmadı (A)
[2445] Üzerine (BEM): Üzre (A)
[2446] Olur ise (B): Olursa (AEM)
[2447] Bahadırlar keskin kılıçlarını çektiler. Korkakların dizginlerini kaçış yoluna çevirdiler.
[2448] Yitürmiş (AEM): İtürmiş (B)
[2449] Bir kimse onun vasfını benden sorarsa [benim gibi bir] korkak, münezzeh olan hakkında ne diyebilir!

Ḫar-dil gönli büyük ve muḫtāl maʿnāsınadur keẕā fīCināsi'l-Cinās **Ezdil āmeden** gönülden ḳopmaḳ maʿnāsınadur niteki Ṭūsī buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Mefâ'îlü/Mefâ'îlü/Fe'ûlün)

Tīr-i tu ki dersīne-yi men sāḫte menzīl
Ḫᵛāhem ki birūn āveremeş n'āyedem ezdil[2450]

Tamāmī-yi Meşhedī daḫı buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Mānd peykān-ı ḫadenget derdil-i bīḥāṣılem
Ḫᵛāstem ezdil berārem bern'āyed ezdilem[2451] [2452]

[A91a] Dest berdil-nihāden cāna cebr itmek maʿnāsınadur niteki Vaḥşī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fa'lün)

Mekun ān ṭavr ki āzurde şevem ezḫūyet
Dest berdil nihem u pāy-keşem ezgūyet[2453]

Dil-dāden rıżā virmek maʿnāsınadur niteki Ẓahīr-i Fāryābī buyurur

Beyt

(Mefâʿilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Eger żarūret ezīnsān begīredem dāmen
Çigūne dil-dehedem k'ezder-i tu derguẕerem[2454]

Selmān daḫı buyurur

[2450] Senin okun ki sinemi hedef yapmıştır. Dışarı çıkarmak isterim ancak gönülden koparamam.

[2451] Tamāmī-yi Meşhedī daḫı buyurur

Beyt

Mānd peykān-ı hadenget derdil-i bīḥāṣılem
Ḫᵛāstem ezdil berārem bern'āyed ezdilem (EM): -AB

[2452] Kayın ağacından yapılmış okunun peykanı, murâdını alamamış gönlüme yerleşti. Gönlümden çıkarmayı istedim ama gönlümden koparamadım.

[2453] O tavrını takınma ki huyundan inciniyorum. Canıma tak ediyor ve sözlerinden çekiniyorum.

[2454] Eğer zaruret bu şekilde eteğime yapıştıysa senin kapından geçip gitmeye nasıl razı olayım.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Ḫud dil kirā dehed ki dehed dil bebīvefā
Bārī **[E112b]** çu dil-dehed bemeh-i mihrbān dehed[2455]

Dil-nihāden tavṭīn-i nefs idüp iḫtiyār gösterüp rıżā virmek maʿnāsınadur niteki Saʿdī buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fa'lün)

Nekuned dūst zīnhār ezdūst
Dil-nihādem berançi ḫāṭır-ı ūst[2456]

Kemāl-i Ḫocendī de buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün)

Dil-nihādem men-i bīçāre bederd-i dil-i ḫᵛīş
Çi kunem bāġam-ı ū nīst cuz īn çāre-yi men[2457]

[B91b] [M112a] Rūy-ı dil-numūden güler yüz göstermek dimekdür Kemāl İsmāʿīl buyurur

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'îlü/Fâ'ilün)

Āmed ṣabā vü ġonçe-yi dil rāz hem guşūd
Rūy-ı dilī bebülbül-i ḫūnīn-ciger numūd[2458]

Rūyı ḥaẕf idüp **dil-numūden** daḫı dinür niteki Selmān buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tu dil-numūdegī-yi ġonçe bāṣabā biniger
Ki derdemeş çu bebīned kenār bug'şāyed[2459]

[2455] Vefasız birine gönül verilmesine kim razı olur. Gönül verirse bari vefalı bir ay yüzlüye versin.
[2456] Dost, dosttan asla esirgemez. Ben de onun arzusunu kabul ettim.
[2457] Ben biçare, kendi gönül derdime razı oldum. Ne yapayım başkasının derdini, benim bundan başka çarem yok.
[2458] Sabah yeli geldi ve gönül goncası sırlarını açtı. Ciğeri kanla dolmuş bülbüle güler yüz gösterdi.
[2459] Sen goncanın tanyeline güler yüz göstermesine bak, onu görür görmez nasıl da kucak açıyor.

Kemāl İsmāʿīl daḫı buyurur

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Çu piste bāheme kes dil-numūdegīst turā
Ezān buved heme sālet ziḫande lebhā bāz[2460]

Dil-i pür-dāşten żamm-ı bā-yı Fārsī ile[2461] bīḥużūr olup iʿrāż eylemek maʿnāsınadur bu taʿbīr Türkīde vü ʿArabīde mevcūddur Cāmī buyurur

Beyt

(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Kuned gül çun ruḫat ḫudrā taşavvur[2462]
V'ezān dāred zigül-ġonçe dilī pür[2463]

Ve **Dilet** āḫirinde olan **tā** żamīr-i muḫāṭab-ı müfreddür aṣlı **atdur** āḫiri hā-yı resmī olan kelimelere lāḥıḳ olursa elif telaffuẓ olunur **bendeat** ü **zedeat** gibi hā-yı resmī olmayıcaḳ elif sāḳīṭ olur **çākeret zedet** gibi ve keẕālik elif ve nūn-ı cemʿ lāḥıḳ olıcaḳ elif sāḳıṭ olur **bendetān** u **ḫᵛācetān** gibi **Mī** efʿāl-i ṣelāṣeye maḫṣūṣ bir edātdur maṣdara vü cevāmide **[A91b]** dāḫil olmaz emr ü nehye dāḫil olursa teʾkīd ifāde ider ʿArabīde nūn-ı müʾekkide gibi **mīzen** ü **mībezen** ü **mībezened** ü **mīmezen** ü **mīnezened** gibi bā-yı faṣīḥā ile edāt-ı nehy **mī** üzerine **[E113a]** müteḳaddem olmaz Kemāl Pāşā-zāde Ḳavāʿidü'l-Fürs adlu risāle-yi ʿArabiyyesinde ancaḳ maḫẕūfu'l- **[M112b]** bāʾ olan emre dāḫil olur didügi ḳavāʿidden ḫāricdür Türkīde muḳābili **gil** kelimesidür ve baʿżı kelimeler ile kāfı ġayna tebdīl idüp **ġıl** dinür itgil ü itmegil ve urġıl u urmaġıl gibi ammā emr-i ḥāżır u nehye maḫṣūṣdur emr-i ġāyibe lāḥıḳ olmaz nāẓım **mīzidāy** kelimesinde olan **mī** lafẓına Türkī terceme itmedügi[2464] nāḳış tercemedür ve mużāriʿe dāḫil olursa ḥāliyyet ifāde ider mużāriʿ ḥāle vü istiḳbāle muḥtemel iken anıñ duḫūli ile[2465] yā ḥāle maḫṣūṣ olur **[B92a]** yā ḥāle ḳārīb olur niteki bir şāʿir[2466] dimişdür

---

[2460] Sen fıstık gibi herkese güler yüz gösterdiğin için yıl boyunca gülümsemekten dudakların açık kaldı.
[2461] Fārsī ile (BEM): Fārsīle (A)
[2462] Taşavvur (EM): Nażūr (AB)
[2463] Gül, senin yüzünü kendisi gibi tasavvur ettiğinden dolayı, gonca güle gönül koymuş.
[2464] İtmedügi (ABE): İtdügi (M)
[2465] Duḫūli ile (BEM): Duḫūliyle (A)
[2466] Selmān-ı Sāvecī'nin bir gazelinden alınmıştır. (https://ganjoor.net/salman/divanss/ghazalss/sh191/ Erişim Tarihi: 16.11.2019)

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Derfirāḳet mīnuvīsem nāme vü ezdest-i men
Ḫāme ḫūn mīg'rīd ü ḥaṭṭ ḫāk berser mīkuned[2467]

Bunda daḫı bā-yı faṣīḥe müteḳaddim olmaz belki teʾeḫḫüri vācibdür niteki ʿAṭṭār buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Māl u milket mībibāyed sūḫten
Pādişāhī ezmenet āmūḫten[2468]

Saʿdī daḫı[2469] buyurur

Beyt

(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Şeb-i tārīk dūstān-ı Ḫudāy
Mībitābed çu rūz-ı raḫşende[2470]

Ḳavāʿidü'l-Fürs'de gāh olur ki bā üzerine müteḳaddem olur **bimīzend** didügi semāʿa muḫtācdur ve mużāriʿ-i menfī olursa ekşer ḥarf-i nefy teḳaddüm ider ve teʾeḫḫüri cāyizdür niteki Ẓahīr-i Fāryābī[2471] buyurur

Beyt

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Mīneḫᵛāhed ki men beendek-i saʿy
Dercihān bāşemet şenā-guster[2472]

Bā-yı faṣīḥa ile daḫı faṣl olunur **mībizened** gibi bu ikiden ġayrı ile faṣl cāyiz degildür ve Enverī şiʿrinde edāt-ı istifhām ile faṣl vāḳıʿ olmuşdur niteki bu beytde dimişdür

[2467] Ayrılığında mektup yazıyordum ve benim elimdeki kalem kan ağlıyor, yazı ise başına toprak saçıyordu.
[2468] Malı ve mülkü yakmak gerekir. Padişahlığı benden öğrenmek gerek.
[2469] Daḫı (BEM) : de (A)
[2470] Karanlık gecede Allâh dostları, parlak bir gün gibi etrafı aydınlatıyor.
[2471] Fāryābī (EM): -AB
[2472] İstemiyor ki ben azıcık bir gayretle da olsa senin övgünü cihana yayayım.

Beyt

(Mef'ûlü/Fâ'ilâtün/Mef'ûlü/Fâ'ilâtün)

[M113a] Guftem nefāz̲-ı ḥukmeş dertu mu'eş̲ş̲ir āyed
Guftā ki mī çi gūyī dermāverā-yı men hem[2473]

Ve Şeh-nāme'de **[E113b]** mef'ūl ile faṣl olunmuşdur niteki bu beytde vāḳı'dur

Beyt

(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ki mī ḫār pūşed becāy-ı ḥarīr
Mezed gūşt hengām-ı pistān-ı şīr[2474]

[A 92a] Ve māżī üzerine dāḫil olursa ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye içün olur ve bā-yı faṣīḥadan tecerrüdi vācibdür **mīāmed** ü **mīzed** gibi gelür idi vü urur idi dimekdür niteki 'İmād-ı Kātibī dimişdür

Beyt

(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün /Fe'ilün)

Nebūd levḥ ü ḳalemrā nişān ki munşī-yi 'aşḳ
Nuḳūş-ı mihr-i tu berlevḥ-i dil raḳam mīzed[2475]

Pes nāẓım ḳıṭ'a-yı ātiyede **mīdād bemen** virdi baña 'adldürür dād[2476] didügi sehv ḳabīlindendür bunda daḫı ḥarf-i nefy teḳaddümi ekş̲erīdür ve ġayr-ı nefy ile[2477] faṣl nādirdür niteki Enverī'niñ bu ḳıṭ'asında vāḳı'dur

Ḳıṭ'a

(Fâ'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

'Unṣurī ger beşi'r mī ṣāle yāft
Ū ne z'ebnā-yı cins berteriyest[2478]

Nīst ender zemāne Maḥmūdī
Ver ne her gūşeyī vü 'Unṣuriyest[2479]

[2473] Dedim, "Onun hükmünün etkisi sende kendini gösteriyor.". Dedi, "Sen benim arkamdan neler söylüyorsun?".
[2474] İpeğin yerine çalı çırpı örtüyordu. Memeden sütle beslenmesi gereken zamanda et yiyordu.
[2475] Levh ü kaleme dair bir iz yokken aşk kâtibi, senin sevginin yazgısını, gönül levhası üzerine kazımıştı.
[2476] 'Adldürür dād (BEM): -A
[2477] Nefy ile (BEM): Nefyle (A)
[2478] Unsurî eğer şiiriyle ödül aldıysan o, eserlerinin daha iyi olmasından değildir.
[2479] Her köşede bir Unsurî yok ise de yaşadığımız zamanda bir Mahmud da yoktur.

[B92b] Tetimme maʿlūm ola ki **mī** üzerine hā-yı ittiṣāliyye mezīd olunur ise[2480] fiʿliñ ḥadeṣinde ıttıṣāl u istimrār ifāde ider mecmūʿı muttaṣıl u müstemir maʿnāsına olur kelime-yi müstaḳille ḥükmünde olur ġayr-ı māżīye dāḫil olur ise[2481] cāyizdür ki fiʿle muttaṣıl yazıla niteki[2482] Enverī dimişdür

Beyt
(Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün)

Ziʿadl-i ū hemī bāred hevā nem
Zifeyż-i ū hemīzāyed zemīn zer[2483]

Laṭīfī de[2484] buyurur

Beyt
(Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Tu hemīdān ki hīc niʿmet ü ḫᵛāst
Ne buved hemçu tendurustī rāst[2485]

[M113b] Ve cāyizdür ki fiʿlden münfaṣıl yazıla niteki Enverī buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Besīm nām-ı nikū mīḫerī ziyān nekunī
Berīn bimān ki zimerdum hemī hemīn māned[2486]

Ve cāyizdür ki fiʿlden müʾeḫḫar ola niteki Rūdekī buyurur

Beyt
(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)

Yād-ı būy-ı Mūliyān āyed hemī
Būy-ı yār-ı mihrbān **[E114a]** āyed hemī[2487]

[2480] Olunur ise (BEM): Olunursa (A)
[2481] Olur ise (BEM): Olursa (A)
[2482] Niteki (BEM): Nite (A)
[2483] Onun adaletinden dolayı havadan yağmur yağıyor. Onun feyzinden dolayı yerden altın çıkıyor.
[2484] de (BEM): Daḫı (A)
[2485] Sen bil ki hiçbir nimet ve istek sağlık gibi önemli değildir.
[2486] Gümüşle iyi bir ad satın alır ve zarar etmezsin. Hep böyle kal ki insandan ancak bu (iyi ad) kalır.
[2487] Mûliyan ırmağının kokusu geliyor, sevgili yârin kokusu geliyor.

Enverī de buyurur

Beyt
(Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün)

Beḫayr bertu duʿā kerdeem hemī şeb ü rūz
Betabʿ bertu şenā kerdeem hemī meh ü sāl[2488]

Ve māżīye dāḫil olursa yine mī gibi ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye ifāde ider ve fiʿle ittiṣālı ekşerīdür niteki[2489] Saʿdī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Revān ḫūneş ezustuḫᵛān mīçekīd
Hemī guft ü ezhavl-i cān mīdevīd[2490]

Ve **hemī**den ṣoñra **mī** te'kīd içün zikri cāyizdür niteki Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Ḫureş burd ü ezbīm-i cān cāy sāḫt
Beġār ender ezġam hemī mīgudāḫt[2491]

[A92b] Ve infiṣāli ḳalīldür niteki[2492] Firdevsī buyurur

Beyt
(Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl)

Hemī gurz bārīd hemçun tegerg
Hemī çāk çāk āmed ezḫud u terg[2493]

Ve fiʿlden te'eḫḫüri mesmūʿ degildür bir **hemī** daḫı vardur ki aṣlı **hemīn**dür żarūret-i naẓm içün nūnı ḥaẕf olunur niteki[2494] Firdevsī buyurur

[2488] Her gece ve her gündüz sana hayırla dua etmiştim. Her yıl ve her ay seni güzelce methetmiştim.
[2489] Niteki (BEM): -A
[2490] Kanı akıyor, kemiklerinden damlıyordu. Hem söylüyor hem de can korkusuyla koşuyordu.
[2491] Azığını aldı, can korkusuyla kendine bir yer edindi. Mağaranın içinde kendi kederinden eridi.
[2492] Niteki (BEM): -A
[2493] Dolu gibi gürz yağıyordu. Kendinden de tolgasından çak çak ses geliyordu.
[2494] Niteki (BEM): -A

Beyt

(Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûlün/Fe’ûl)

Hemī tā begerdānī enguşterī
Cihānrā diger-gūn şeved dāverī[2495]

Deḳāyıḳ’da meẕkūrdur ki **hemī** taḳrīr içündür muḳarrer diyicek yirde **[B93a]** ‘Acem hemī dir ve Firdevsī’niñ enguşterī beytini īrād eyledügi taḥḳīḳdan ḫālīdür fete’emmel[2496] **Zidāy zidūden**den fi‘l-i emrdür pası zāyil eyle dimekdür bu kelime inşā’allāh ḳıṭ‘a-yı tāsi‘ada şerḥ olunur.

[2495] Eğer sen yüzüğünü çevirirsen dünyanın düzeni değişir.
[2496] Fete’emmel (EM): -AB

III. BÖLÜM

SÖZLÜKLER

İki kısım olarak hazırladığımız bu bölümde, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidî*'de anlamları verilen Farsça ve Arapça kelimeler, alfabetik olarak sıralanmıştır. Verilen kelimelerin çoğu Farsça olduğundan, Farsça kelimeler için özel bir işaret konulmamış; ancak Farsça olmayan ya da Farsçanın Pehlevîce gibi eski dönemlerine ait olan kelimeler, kelimenin yanında parantez içinde belirtilmiştir. Ayrıca kelimenin, orijinal metnin neresinde geçtiğini göstermek için varak numaraları da verilmiştir. Varak numaraları -tezin son kısmında tıpkıbasımını da verdiğimiz- E nüshasına göre verilmiştir. Kelimenin tezin neresinde geçtiği *dizin* bölümünde belirtildiğinden ayrıca verilmesine gerek görülmemiştir. Kelimelerin anlamları verilirken müellifin kullandığı şâhid beyitler sözlük kısmına alınmamıştır.

Genel Sözlük kısmında kelimelerin anlamları, metindeki hâlleriyle verilmiştir. Müellifin ifâdelerine noktalama işaretleri eklenerek daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. ***Metin Sözlüğü*** kısmında ise ifâdeler günümüz Türkçesine çevrilerek verilmiş; böylece farklı alanlarda çalışma yapan araştırmacıların daha rahat faydalanmaları amaçlanmıştır.

A. GENEL SÖZLÜK

-A, Ā, ʿA - (ع، آ، ا)

Ābā: (E4a) Aşdur, ṭabīḫ maʿnāsına.

Āb-tāb: (E64a) bkz. Āftāb.

ʿAceb-rūd: (E52b) bkz. Şeh-rūd.

Āferīdgār: (E18a) Ḥālıḳ.

Āfet-i āb: (E64a) bkz. Āftāb.

Āftāb: (E64a) Güneşiñ ismlerinden biridür. Aşlı **āb-tāb**dur, yaʿni şu ḳızdurıcı. **Āb** ile **tāb**dan mürekkeb vaṣf-ı terkībīdür. Fā, bāʾdan munḳalibdür. Āb, biʾṭ-ṭabiʿ bārid ḥarāreti ʿārıż ve hevā biʾl-ʿaks olmaġıla, ābıñ ḳızması güneşe nisbet olunup hevāya nisbet olmadı. Ve aşlı **āfet-i āb,** ʿArabī ve Fārsīden mürekkeb olup ābı taḥlīl ü ifnā itmek ile tesmiye olunması baʿīddür. **Āftāb-gāh,** güneşlü olan yirdür ki ḳışda otururlar. Türkīde **çoğac** dinür. **Āftāb-gerdek,** Türkīde **ʿaceb keler** didikleri cānverdür ki ʿArabīde ismi **ḥirbāʾ** ve künyesi **ümmi ḥubeyn**dür. **Āftāb-gerd,** muṣaġġarıdur.

Āftābe: (E64b) Baḳır **ibrīḳ** ü **miṯhare** maʿnāsınadur. Türkīde **matara** didikleri, miṯhare lafẓından muḥarrefdür. ʿAcemde ibrīḳ, lūlesi uzun yatıḳ bardaḳ gibidür.

Āftāb-gāh: (E64a) Güneşlü olan yirdür ki ḳışda otururlar. Türkīde **çoğac** dinür.

Āftāb-gerdek: (E64a) Türkīde **ʿaceb keler** didikleri cānverdür ki ʿArabīde ismi **ḥirbāʾ** ve künyesi **ümmi ḥubeyn**dür. **Āftāb-gerd** muṣaġġarıdur.

Āftāb-perest: (E64a) Ḥirbaʾ maʿnāsınadur ve meşhūr olan küffār-ı ḫāksārdur ki **(E64b)** güneşe ṭapar. Ve bir gül maʿnāsına da gelür ki güneş ne semte māyil olursa māyil olur. Bunuñ ism-i basīṭi **Vertāc**dur, feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, vāv yirine dāl daḫı meẕkūrdur. Mecmaʿü'l-Fürs'de, Şeref-nāme'den menḳūldür ki vertāc, bir güldür ki şuda biter ve yapraḳları dāyimā güneşe meyl ider. Buña nīlūfer daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **vertāc**, ebemgümecidür ki ʿArabīde **ḫubāzā** ve Fārsīde **penīrek** dinür. Ḥalīmī, ancaḳ bu maʿnāyı

ẕikr itmişdür ve Cāmiʿ'de vü Niʿmetu'llāh'da **güneyik çiçegi** ve **ulu** vü **buzurg** maʿnāsına da meẕkūrdur.

Āheng-i Ḥicāzī: (E12b) Murād, mevsīm-i ḥacda, ḥuccāc-ı ẕevi'l-ibtihācıñ "lebbeyk Allāhumme lebbeyk" ṣadāsıdur ki āheng-i Ḥicāzī andan ʿibāretdür.

Āhermen: (E6b) Medd-i hemze ve fetḥ-i hā ve sükūn-ı rā ile **İblīs-i ḫasīs-i pür-telbīs**dür. bkz.Ehremen.

Aḫgūze: (E3b) Dügmedür.

Āḫşīcān: (E39a) ʿAnāṣır-ı erbaʿadur, cemʿ-i āḫşīc.

Aḫter-şināṣ: (E3b) Müneccimdür.

ʿAjek: (E101a) Fārsīde ṭanbūruñ ismi **ʿajek**dür. ʿAyn-ı mühmele ve zā-yı Fārsī ve kāf-ı ʿArabī ile keẕā fīMü'eyyedi'l-Fużalā zā-yı ʿAcemī yirine cīm-i ʿArabī de luġatdur.

ʿAḳreb (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Āmūy: (E52a) Nehr-i Ceyḥūn'dur. Ḥaḳīḳatde Ceyḥūn, bir şehrdür.

Āmuzgār: (E18b) Ġāfir, Ġafūr ve keşīrü'l-ʿilm ü keşīrü't-taʿlim.

Ān: (E104b) Baʿīde mevżūʿ ism-i işāretdür. Āḫirine kāf-ı taṣġīr ilḥāḳ idüp **ānek** dirler. **(E105a) Ānek**den elif-i memdūde ḥaẕf olup **nek** daḫı dinür. Lisān-ı ʿArabīde ism-i işāret, aṣlā mużāf vāḳıʿ olmaz. Fārsīde mużāf olıcaḳ, nekre-yi ism-i cins maʿnāsına olur. **Şey'** ü **çīz** maʿnāsına. İşārete delālet itmekden selḫ olunur, **ān-ı tu** vü **īn-i men** didikleri gibi. **Seniñ nesneñ, benim nesnem** maʿnāsınadur. **Ān**, luġat-ı müşterekedür. İki maʿnāsı daḫı vardur. Biri ism-i mevṣūl maʿnāsınadur. Fārsīde ism-i mevṣūlüñ maḫṣūṣ ṣīġası yoḳdur. Ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise ki lafẓını aña ilḥāḳ idüp **ānki** dinür. Ve ġayr-ı ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise **çi** lafẓını aña ilḥāḳ idüp **ānçi** dinür. **(E105b)**Sānī, ḥüsnde olan melāḥatdür. Ve Sūdī, mecmūʿ-ı esbāb-ı ḥüsnden ṣādır u ẓāhir olan hey'et ile taʿbīr itmişdür. **Dān,** bu daḫı **ān** maʿnāsına ism-i işāretdür; ammā **bā** ile istiʿmāl olunmaḳ şarṭdur. **Bā**, her ne maʿnāda olursa olsun ḳasem oldıġı gibi ve ilṣāḳiyye oldıġı gibi.

Anāhīd: (E69b) bkz. Nāhīd.

Anṭalīsūn: (E62a) Feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve kesr-i lām ve sīn-i mühmele ile **ḳavs-i ḳuzeḥdür** ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Anbere: (E86a) Feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i bā-yı ʿArabī vü rā-yı mühmele ile tüyi tökülmüş devedür. Ḥalīmī vü Niʿmetu'llāh, feṭḥ-i elif ve sükūn-ı bā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i müşennāt-ı fevḳıyye ile żabṭ idüp "Ḳavalaḳ devedür ki yük çekmeden ḳalmış maʿnāsınadur." dimişlerdür.

ʿAnk: (E81a) Feṭḥ-i mühmele ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı ʿArabī ile erkek eşekdür.

ʿAnḳā: (E101b) Santūr didikleri sāzdur.

Aḳdāḥ u **ezlām (A): (E59b)** Sāyir kütüb-i luġātda tīr, ḳımār maʿnāsına daḫı mesṭūrdur ki on tīrdür. Her biri içün naṣīb-i muʿayyen vardur. Üçiniñ naṣībi yoḳdur. Ḫafī olmaya ki bu ḳımār, ʿAraba maḫṣūṣdur. Bu tīrlere **aḳdāḥ** u **ezlām** dinür. Fārsīde müstaʿmel degildür.

ʿAḳıb (A): (E4a, E43a) bkz. Pāşne.

Arġan: **(E95a) Bār-gīr**iñ ism-i basīṭidür. Feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ile. Ve bu luġat-ı Deşt-i Ḳıpçaḳ'dur. Baḥru'l-Ġarāyib'de **arġan**, **binüd** ile tefsīr olunmaġıla Niʿmetu'llāh taḥrīf idüp **binit** ile tefsīr idüp duḫteri, aña ʿaṭf-ı tefsīr eylemişdür. bkz. Bāre.

ʿArabāne: (E84b) Deve maʿnāsınadur. bkz. Uştur.

ʿArār (A): (E77a) Öküz gözi didikleri çiçekdür. bkz. Gāv-çeşm.

Aras: (E52b) Fetḥateyn ile Ermen vilāyetinde bir ʿaẓīm nehrdür. ʿAvām taḥrīf idüp **ʿAraż** dirler.

Ārd: (E54b) Undur ki ʿArabīde ṭaḥīn u daḳīḳ dinür. **Ārd-bīz** ü **ārd-bīzen,** ikisi elek maʿnāsınadur ki ʿArabīde münḫül dinür. **Ārd-hāle,** bulamac aşıdur. **Ārd-dūle,** miṣluhu. Dālı, tāya ḳalb idüp **ārd-tūle** daḫı dinür. **Ārdīne,** muṭlaḳā unlu aşdur. **Ārde,** degirmen maʿnāsınadur, āḫirindeki hā, nisbet-i lāzıme içündür.

Ārd-bīz: (E54b) Elek maʿnāsınadur ki ʿArabīde münḫül dinür.

Ārd-bīzen: (E54b) Elek maʿnāsınadur ki ʿArabīde münḫül dinür.

Ārd-dūle: (E54b) Bulamac aşıdur. Dāl'ı, tā'ya ḳalb idüp **ārd-tūle** daḫı dinür.

Ārde: (E54b) Degirmen maʿnāsınadur, āḫirindeki hā, nisbet-i lāzıme içündür.

Ārd-hāle: (E54b) Bulamac aşıdur.

Ārdīne: (E54b) Muṭlaḳā unlu aşdur.

Ārd-tūle: (E54b) bkz. Ārd-dūle.

Arpenīj: (E3a) Ṭarḫūndur.

Ās: (E67a) Degirmen maʿnāsınadur.

Ās-ı ḫar: (E81b) Eşek döndürdügi degirmen maʿnāsına gelür.

ʿAsker: (E88a) Leşker muʿarrebidür.

Āsmān: (E67a) İki maʿnāsı vardur. Biri Fars aylarınıñ yigirmi yedinci günidür. Ve biri gök maʿnāsınadur ki ʿArabīde **felek** ü **sema'** dinür. Aṣlı **ās** ile **mān**dan mürekkebdür. Ās, degirmen maʿnāsınadur. Ve **mān, mānisten**den meʾḫūẕdur. **Mānend** maʿnāsına. Mānisten, beñzemek maʿnāsınadur. Maʿnā-yı terkībīsi, degirmene beñzeyici dimekdür. Degirmene müşābih olmaġın, āsmān dinildi. Niteki semāya çarḫ dinilmişdür. Çarḫ, aṣlda çıḳrıḳdur ki çulhā vü ġayrısı istiʿmāl ider. Teşbīhen feleke ıṭlāḳ olunmuşdur. **Gerdūn (E67b)** daḫı böyledür. Aṣlda, ḳañlı vü ʿaraba maʿnāsınadur. Teşbīhen feleke daḫı ıṭlāḳ olunmuşdur. Āsmānıñ ism-i basīṭi **sipihr**dür. Āsmān, ṭoḳuzdur. **Gerezmān** daḫı āsmān yā ʿarş maʿnāsınadur. **Āsmāne,** ṭamıñ iç yüzidür ki ʿArabīde **saḳf** u **'arş** u **semā'** dinür. **Āsmān**dan ve nisbet-i lāzımeye delālet iden hā-yı taḥṣīṣiyyeden mürekkebdür. Nisbetden murād, müşābehetdür. **Saḳf**ıñ dört ism-i basīṭi vardur: Biri **versīc**dür. Fetḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i sīn-i mühmele ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile. Ṣānī, **āşkūb**dur. **(E68a)** Medd-i hemze ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile. Taḫfīfen, āḫirin ḥāẕf idüp **āşkū** daḫı dinür. Ḳaṣr-ı hemze ile de luġatdur. Ḥalīmī, **āşkūy,** evüñ yā diregüñ üzerinde yapılmış köşk ü çārdāḳ maʿnāsınadur dimişdür. Ṣāliş, **şiteft**dür. Kesr-i şīn-i muʿceme ve fetḥ ile de mervīdür. Fetḥ-i tā-yı ḳaraşat-ı ūlā ve sükūn-ı fā iledür. Āsmāne maʿnāsınadur. Rābiʿ, **kerek**dür. Kāfeyn-i ʿArabī ve rā-yı mühmele ile meʿa fetḥateyn. Luġat-ı Buḫārā'da, saḳf-ı ḫānedür. **Āsmān-vere,** fetḥ-i vāv ve rā-yı mühmele ile **keh-keşān,** aʿnī ḥācılar yolı maʿnāsınadur.

Āsmāne: (E3a, E67b) Ṭamıñ iç yüzidür ki ʿArabīde **saḳf** u **ʿarş** u **semāʾ** dinür. **Āsmān**dan ve nisbet-i lāzımeye delālet iden hā-yı taḥṣīṣiyyeden mürekkebdür. Nisbetden murād, müşābehetdür.

Āsmān-vere: (E68a) Feṭḥ-i vāv ve rā-yı mühmele ile **keh-keşān,** aʿnī **ḥācılar yolı** maʿnāsınadur.

Āster: (E80a) Medd-i elif ile olursa maʿrūfdur ki ʿArabīde **biṭāne (E80b)** dinür.

Āşkū: (E68a) bkz. **Āşkūb.**

Āşkūb: (E67b) Saḳfıñ ism-i basīṭidür. Ṭamıñ iç yüzi maʿnāsına. **(E68a)**Medd-i hemze ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile. Taḫfīfen, āḫirin ḫāẕf idüp **āşkū** daḫı dinür. Ḳaṣr-ı hemze ile de luġatdur. Ḥalīmī, **āşkūy,** evüñ yā diregüñ üzerinde yapılmış köşk ü çārdāḳ maʿnāsınadur dimişdür.

Āşkūy: (E68a) Evüñ yā diregüñ üzerinde yapılmış köşk ü çārdāḳ maʿnāsınadur. bkz. Āşkūb.

Aşḳar (A): (E90a) Ṭorı atdur. bkz. Būr.

Āvīẖten: (E13b) Müteʿaddīsi aşmaḳ ve lāzımı, aşılmaḳ maʿnāsınadur ki ʿArabīde **taʿalluḳ** dinür.

Āy: (E7a) Gelmek ü mecīʾ maʿnāsına olan **āyiden**den yā **āmeden**den meʾḫūẕdur. **Mecīʾ**den murād, kevn ü vücūddur. Yāḫud **şuden** maʿnāsına olan **āmeden**den meʾḫūẕ ola. Ve bu maʿnāya vārid olmaḳ keşīrdür.

Ayārde: (E16b) Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥufuñ, tefsīr-i mecmūʿınıñ ismidür.

ʿAyn (A): (E27b) Pıñardur. bkz. Çeşme.

Azā-rūḍ: (E53a) Māverāʾü'n-Nehr ıḳlīmidür.

Āzfendāk: (E62a) Medd-i hemze ve sükūn-ı zā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i fā ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile **ḳavs-i ḳuzeḥdür** ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

-B- (ب)

Baġl (A): (E80a) Ḳatırdur ki at ile eşekden mütevelliddür. bkz. Ester.

Bābzen: (E3b) Kebāb çevirecek şişdür.

Bāçeng giriften: (E99b) Çimdiklemekdür. ʿArabīde **ḳarş** dinür.

Bāçengāl giriften: (E99b) bkz. Bāçeng giriften.

Bāçengel giriften: (E99b) bkz. Bāçeng giriften.

Bādrem: (E96b) Bā-yı ʿArabī ve feṯḥ-i rā-yı mühmele ile ve Mecmaʿü'l-Fürs'de zā-yı muʿceme ile mażbūṭdur. **Bī-hūde** gibi ʿāmdur. Ḳavl-i fāsid ü fiʿl-i bāṭıl maʿnāsınadur. **Jāj** daḫı böyle ʿāmdur. Ḳavle maḫṣūṣ olan **ʿabeş**iñ birḳaç ismi vardur: Biri **Fulāde,** żamm-ı fā ve lām ile. Ḥaẕf-ı hā ile **fulād** daḫı dinür. Aṣlda **fulād**, ḳābīḥ ü kerīh maʿnāsınadur. Hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye ile ḳavl-i fāside maḫṣūṣ oldı. Ve biri daḫı **ḳalmāş**dur, feṯḥ-i ḳāf ve sükūn-ı lām ve mīm ile. **(E97a)** Ve biri daḫı **kelpetre**dür, feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı lām ve feṯḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı tā-yı ḳaraşat ve rā-yı mühmele ile.

Bād-reng: (E3a) Şinḫıyār.

Bahār (A): (E77a) Öküz gözi didikleri çiçekdür. bkz. Gāv-çeşm.

Bānū: (E) İki kelimeden mürekkebdür. Biri "bān"dur, gözedici maʿnāsına. Bāġ-bān u geşt-bān gibi. Ve ṣaḥrālarda mezāriʿi görüp gözedene deşt-bān dinür. Ve ṣıġırtmāca kelle-bān dinür. Ve biri vāvdur. Bu maḳūle vāv, nisbet-i lāzıme-yi cibilliyyeye delālet ider. Nisbet-i kesbiyye olursa vāv ile olmaz. Rūz-merre istiʿmālde, ekşer bānū dinür. Bānūnuñ ism-i basīṭi, **ḫadīş**dür. Feṯḥ-i ḫā-yı muʿceme ile. Lākin, Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, żamm-ı ḫā ile żabṭ idüp ḫudā-vend maʿnāsına da gelür dimişdür. Ve Niʿmetu'llāh kesr-i ḫā ile żabṭ eyledi.

Baḳar (A): (E74b) Ṣıġır maʿnāsına ism-i cinsdür. Erkege vü dişiye ve ehlīye vü vaḥşīye ve şu ṣıġırına ıṭlāḳ olunur. **(E75a)** Türkīde daḫı ṣıġır, böyledür. bkz. Gāv.

Bār-ḫudā: (E9a) Destūr ṣāḥibi ve iẕn ü icāzet māliki maʿnāsınadur. Her uluya ıṭlāḳ olunur. **(E9b)Bār,** ulu maʿnāsınadur. **Bār-ḫudāy,** ulu efendi dimekdür. Ḫafī olmaya ki **ḫudā**, bir kelime-yi uḫrā ile mürekkeb olıcaḳ, ġayru'llāha ıṭlāḳı memnūʿdur. Bu meẕkūrāt, iżafe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Aṣılları **ḫudā-yı sīm** ü **ḫudā-yı dih** ü **ḫudā-yı kişver** ü **ḫudā-yı ḫāne** vü **ḫudā-yı ked** ü **ḫudā-yı bārdur**. Mużāfun ileyhe taḳdīm olunup ḫudā ile mürekkeb ḳılındı. Tā ism-i Bārī'ye mültebis olmaya.

Bārān: (E68a) Bu kelime daḫı nāẕımıñ mezīdātındandur, yaġmur maʿnāsınadur. **Bārīden**den meʾḫūẕ ism-i cinsdür. Cemīʿ āsmāndan yaġana şāmildür. **Bārānī,** yaġmurda baş üzre olan külāhdur.

Bārānī: (E68a) Yaġmurda baş üzre olan külāhdur.

Bāre: (E94b) Muṭlaḳā atdur. Gerek ʿArabī olsun, gerek olmasun. Yük maʿnāsına olan **bār** lafẓına mensūbdur. **Bāregī,** feṭḥ-i rā ile bu daḫı muṭlaḳā atdur. Āḫirindeki yā, nisbet-i muṭlaḳā içündür ve kāf-ı ʿAcemī, ḥarf-i tevessüldür. Yaʿnī her kelimeniñ āḫiri, hā-yı resmī ola. Ḫᵛāce vü bende gibi. Aña, yā-yı nisbet yā yā-yı maṣdariyye yā kāf-ı taṣġīr yā elif ve nūn-ı cemʿ lāḥıḳ olursa, āḫiri muġayyer olmamaḳ içün bir kāf ile o maḳṣada tevessül ü ittiṣāl olunur. ʿArabīde nūn-ı viḳāye meṣābesindedür. **Bār-gīr,** bu daḫı ol maʿnāyadur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Bu üç kelime, ʿArabīde merkūb u maṭıyye maʿnāsın ifāde ider. Bunuñ ism-i basīṭi, **Arġan**dur. Feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ile. Ve bu luġat-ı Deşt-i Ḳıpçaḳ'dur. Baḥru'l-Ġarāyib'de **arġan**, **binüd** ile tefsīr olunmaġıla Niʿmetu'llāh taḥrīf idüp **binit** ile tefsīr idüp duḫteri, aña ʿaṭf-ı tefsīr eylemişdür.

Bāregī: (E94b) Feṭḥ-i rā ile bu daḫı muṭlaḳā atdur. Āḫirindeki yā, nisbet-i muṭlaḳā içündür ve kāf-ı ʿAcemī, ḥarf-i tevessüldür. Yaʿnī her kelimeniñ āḫiri hā-yı resmī ola. Ḫᵛāce vü bende gibi. Aña, yā-yı nisbet yā yā-yı maṣdariyye yā kāf-ı taṣġīr yā elif ve nūn-ı cemʿ lāḥıḳ olursa, āḫiri muġayyer olmamaḳ içün bir kāf ile o maḳṣada tevessül ü ittiṣāl olunur. ʿArabīde nūn-ı viḳāye meṣābesindedür. bkz. Bāre.

Bār-gīr: (E94b) Muṭlaḳā atdur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. bkz. Bāre.

Bār-ı ḫarān: (E82a) Eşeklere bindürüp teşhīr olunan kimesnedür. bkz. Ḫarān-bār.

Bāū pāy dāşten: (E43b) "Anıñla muḳābele etmek" dimekdür.

Bāū pāy giriften: (E43b) "Anıñla muḳābele etmek" dimekdür.

Beydeḫ: (E) bkz. Heydeḫ.

Bāzinc: (E4b) Taḳdīm-i nūn ile ṣalıncaḳ ve oġlanlar oynamaġiçün beşiklerine aṣdıḳları nesne.

Bed-dil: (E112a) Cengde ṣebātı olmayan, ḳorḳaḳ u cebān maʿnāsınadur.

Bedest-bāş: (E30b) “Ḳudret u iḫtiyāt ile ol, ġaflet itme!” dimekdür. **Beḫıred** gibi mürekkebdür. Aṣlda **bādest** ü **bāḫıred**dür.

Befc: (E3a) Aġız yarı ki söylerken ṣaçılur.

Behle: (E35a) bkz. Dest-vāne.

Behrām: (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān**’dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal**’dür. **(E69a) Behrām**ıñ bir ismi daḫı vardur, **Beḫūn**’dur.

Beḫūn: (E69b) bkz. Behrām.

Benām-ı Ḫüdā: (E6a) bkz. Benāmīzed.

Benāmīzed: (E5b) Aṣlı **benām-ı Īzed**, terkīb-i iżāfīdür. Elifi ḥaẕf olunmuşdur. Taʿaccüb ü istiḥsān maḳāmında istiʿmāl olunur. **(E6a)** Maḳṣūd, zaḫm-ı çeşmi defʿ itmekdür. **Benām-ı Ḫüdā** didikleri gibi. Yemin içün de gelmişdür. Bā, ḥarf-i ḳasem olur.

Bend-i pāy: (E42a) bkz. Pāy-bend.

Benkū: (E95b) Feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile ve āḫiri vāv. Bezr-i ḳuṭūnādur.

Bepāy-dāşten: (E43b) İḳāmet ü idāmet ü maʿmūr itmek maʿnāsınadur.

Berḫar-nişān: (E81b) “Ḥaddini bildür.” dimekdür. Aṣlı, taʿzīr itdiklerini eşege bindürürler.

Beraḫş: (E) At arḳasıdur.

Berbaṭ: (E101b) Caʿfer vezni üzre **ḳopuz** didikleri, ālāt-ı ṭarabdan meşhūr bir sāzdur. ʿArabīde **ʿūd** dinür. Ve żamm-ı bā-yı ṣāniye ile ġalatdur. Zīrā **ber** ile **baṭ**dan mürekkebdür. **Ḳaz gögsi** dimekdür. Añā müşābih olmāġılā tesmiye olundı. ʿArabīde daḫı müstaʿmeldür. Aṣlı kesr-i rā ile aʿnī iżāfet iledür. Taḫfīf ḳaṣd olunmaġıla teskīn-i rā oldı. **Berbaṭī,** yā-yı nisbet ile **Berbaṭ** u **ḳopuz çalıcı** maʿnāsınadur.

Berbaṭī: (E101b) Yā-yı nisbet ile **ʿavvād** u **ḳopuz çalıcı** maʿnāsınadur.

Bercīs: (E68b) Nücūm-ı seb'a-i seyyāreden ma'rūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi 'Arabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **'Uṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirrīḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. **(E69a)** Ve Bercīsiñ iki ismi daḫı vardur. Biri **Uvrmuzd'**dur, biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rā'i'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zā'i'l-'Arabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti. Vāv'ıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür. Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmū'dur. Elifi hā'ya tebdīl idüp **Hūrmuzd** ü **Hurmuzd** ü **Hurmuz** daḫı dinür. Bunuñ zā'sını sīn'e tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür. Şānī, **Zāvūş'**dur. Zā-yı mu'ceme ile 'alā̱vezni medhūş. **(E70a)** Vāv-ı şaniye ḥaẕfı da luġatdur. Feṭḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür. Vāv'ı, elif üzerine taḳdīmi de luġatdur. Cāmi' ṣāḥibi **Zāves**, sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür. bkz. Māh.

Berg-i bīd: (E54b) Bīd yapraġına müşābih, bir nev' peykāndur. İżāfe-yi ḳalb idüp **bīd-berg** daḫı dinür.

Berīd: (E80b) Burīde-dumuñ mu'arrebidür, feṭḥ-i bā ile. Mecāzen, 'Arabīde ulaġa da berīd dinür. Her dört fersaḫda, ulaḳlara ḳatırlar müretteb idi. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp ol dört fersaḫ mesāfeye daḫı ıṭlāḳ olunur.

Berpāy-dāşten: (E43b) İḳāmet ü idāmet ü ma'mūr itmek ma'nāsınadur.

Berperūşān: (E15b) Ümmetdür. 'Alā̱vezni nev-'arūsān. Bā-yı evvel 'Arabī ve bā-yı şānī Fārsī ve iki rā-yı mühmele ve şīn-i mu'ceme ile.

Berrūy-ı rūz-uftāden: (E29a) Āşikāre olmaḳdan kināyedür. **Rūz**suz daḫı müsta'meldür.

Berūy-devīden: (E29a) Yüze yapışmaḳ ma'nāsınadur. **Devīden** yirine **cehīden** de müsta'meldür.

Berzīger: (E) Ekinci vü ḥāriş ma'nāsınadur.

Besāvend: (E) Bā-yı 'Arabī ve sīn-i mühmele ve feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı nūn ile **şi'r ḳāfiyesi**dür.

Besīse (A): (E100a) Yaġ ile ezilmiş ısı etmekdür ki bāl yā ḫurmā üzerine ḳatup yerler. Türkīde añā, **yaġçumur** dinür. Ezilmesi pençe ile olmaġıla **çengālī** daḫı dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de, bu ma'nāya ancaḳ **çengāl-ḫ^{v}est** meẕkūrdur. **Ḫ^{v}est,** vāv-ı resmī ile pest kāfiyesinde olur.

Besuḫan resīd: (E106b) “Maʿnā-yı kelāmı derk eyledi.” dimekdür.

Beşg: (E67a) Feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve kāf-ı Fārsī ile **ḳaṭre** vü **ṭamla**dur; gerekse gökden yaġan çiy ü şebnem olsun gerekse gözyaşı olsun. Ve żamm-ı bā ile olursa ḳıvırcıḳ ṣaç maʿnāsınadur. bkz. Jāle.

Betūrāk: (E102a) ʿArabīde **deff** dinülen, maʿrūf ālet-i lehvdür. Türkīde, **dümri** dinür.

Beyduḫt: (E69b) bkz. Nāhīd.

Bezmāyūn: (E76a) Feṯḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı ʿArabiyeteyn ile Ferīdūn’uñ ṣu ṣıġırınıñ ismidür. Ṭıfl iken anıñ südi ile perverde oldı. Ve Müʾeyyedü’l-Fużalā’da rā-yı mühmele ile de mervīdür. Ve Mecmaʿü’l-Fürs’de, “**Māyūn** daḫı dinür.” mesṭūrdur. Ḥaẕf-ı bā vü zā ile. bkz. **Pej-māye**.

Bezrek: (E12b) Kāf-ı taşġīr ile caʿfer vezni üzre olursa **ketān tuḫmı**dur ve muṭlaḳā tuḫmuñ muṣaġġarıdur.

Bezr-i ḳuṭūnā: (E83a) ʿAḳāḳīrdandur. At ḳulaġına fī’l-cümle müşābih olmaġıla **esb-ġūl** tesmiye olundı. **Esb-gūş** daḫı dinür. Aṣl üzerine bu kelime de taṣarruf olunmuşdur. Taʿrībde bā, fā’ya vü kāf yā’ya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür. Ve ġayr-ı taʿrībde kāf’ı yā’ya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür. Bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür. Bunuñ āḫirini sīn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile **sebiyūsen** daḫı dinür. Ve yā’yı bā-yı muvaḥḥede üzerine taḳdīm idüp minġayri ziyādehu **sībūs** da dinilmişdür. **Sābūs,** iki sīn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Benkū,** feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile ve āḫiri vāv ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Herūtūm,** feṯḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı o maʿnāyadur. Bunlar cümlesi, Mecmaʿü’l-Fürs’den menḳuldür. **Fesliyūn,** feṯḥ-i fā ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve kesr-i lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur.

Bī: (E96a) Nefy-i muʿayyene delālet ider bir kelimedür. Türkīde **-sız** ve ʿArabīde baʿż-ı mevādda andan **bidūn** ile baʿż-ı āḫirde **bilā** ile taʿbīr iderler ve gāh ikisi de mümkindür. Niteki Fārsīde, **bī-tūşe reftem,** Türkīde “azıḳsız gitdim” ve ʿArabīde “**sāfertu biduni zādin ev bilā zādin”** tercemesi cāyizdür. Bī, esmāya maḫṣūṣdur; efʿāle dāḫil olmaz. Niteki muḳābili olan **bā** ki ʿArabīde **maʿa** maʿnāsınadur, böyledür. Ve ikisi basīṭdür. İki ḥarfden mürekkeb degildür.

Bīdil: (E112a) Yüreksiz, ḫavvāf maʿnāsınadur. Ve gönlüni yitürmiş ʿāşıḳ-ı hāyim maʿnāsına da gelür.

Bīġāl: (E55b) Kesr-i bā-yı ʿArabī ve ġayn-ı muʿceme ile **nīze** maʿnāsınadur.

Biṭāne (A): (E80b) bkz. Āster.

Bīd-berg: (E54b) bkz. Berg-i bīd.

Bīhūde: (E96a) Bu daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur. İki ḳışmdur: Mürekkeb ü basīṭ. Ḳışm-ı evvel, ʿabeş ü laġv u bāṭıldur. Gerek fiʿlde olsun, gerek ḳavlde olsun. Vāv'ı ḥaẕf itmek de cāyizdür. Ve hā'yı ḥaẕf itmek cāyiz degildür; illā żarūret-i şiʿrde. Aṣlı **bī** ile **hūde**den mürekkebdür. **Bī**, nefy-i muʿayyene delālet ider bir kelimedür. Türkīde **-sız** ve ʿArabīde baʿż-ı mevādda andan **bidūn** ile baʿż-ı āḫirde **bilā** ile taʿbīr iderler ve gāh ikisi de mümkindür. Niteki Fārsīde, **bī-tūşe reftem,** Türkīde "azıḳsız gitdim" ve ʿArabīde "**sāfertu biduni zādin ev bilā zādin "**tercemesi cāyizdür. Bī, esmāya maḫṣūṣdur; efʿāle dāḫil olmaz. Niteki muḳābili olan **bā** ki ʿArabīde **maʿa** maʿnāsınadur, böyledür. Ve ikisi basīṭdür. İki ḥarfden mürekkeb degildür. Ve **hūde**, ḥaḳ maʿnāsınadur ki muḳābili laġv u bāṭıldur. Vāv'ı ḥāẕf itmek cāyizdür. **(E96b) Bādrem,** bā-yı ʿArabī ve feṯḥ-i rā-yı mühmele ile ve Mecmaʿü'l-Fürs'de zā-yı muʿceme ile mażbūṭdur. Bu daḫı bī-hūde gibi ʿāmdur. Ḳavl-i fāsid ü fiʿl-i bāṭıl maʿnāsınadur. **Jāj** daḫı böyle ʿāmdur. Ḳavle maḫṣūṣ olan **ʿabeş**iñ birḳaç ismi vardur: Biri **fulāde,** żamm-ı fā ve lām ile. Ḥaẕf-ı hā ile **fulād** daḫı dinür. Aṣlda **fulād**, ḳābīḥ ü kerīh maʿnāsınadur. Hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye ile ḳavl-i fāside maḫṣūṣ oldı. Ve biri daḫı **ḳalmāş**dur, feṯḥ-i ḳāf ve sükūn-ı lām ve mīm ile. **(E97a)** Ve biri daḫı **kelpetre**dür, feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı lām ve feṯḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı tā-yı ḳaraşat ve rā-yı mühmele ile. Ḳısm-ı şānī, **bīhūden**den müştaḳ, ism-i mefʿūldür. Bīhūden, biz ü deri gibi nesne, āteşden ṣararmaḳ maʿnāsınadur.

Bīhūden: (E97a) Biz ü deri gibi nesne, āteşden ṣararmaḳ maʿnāsınadur. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi **berhūden** daḫı bu maʿnāya naḳl itmişdür. Ve Luġat-ı Esedī-yi Ṭūsī'de bu luġat, bir ḳavme mensūbdur. Maṣdarında **bīhūde şuden** daḫı mesmūʿ dimişdür.

Bīhūşī: (E47b) Hūşuñ muḳābili **bīhūşī**dür ki **ög gitmek** maʿnāsınadur. ʿArabīde **iġmāʿ** dinür.

Bīl: (E55a) Bāġçeciler ü ekinciler āletidür. Türkīde daḫı bīl dinür. ʿArabīde ismi **miṣḥāt**dür.

Bīle: (E55a) Yaşşı demrendür. **Bīl** ile hā-yı taḫṣīṣiyyeden mürekkebdür. Bīl, bāġçeciler ü ekinciler āletidür. Türkīde daḫı bīl dinür. ʿArabīde ismi **miṣḥāt**dür. Ve hā-yı taḫṣīṣiyye, nisbet-i teşbīhiyye içündür. Bīl şeklinde olmaġıla, bīle ile tesmiye olundı. Ve lihāẕā, hā yirine kāf-ı taṣġīr ile **bīlek** daḫı dinür. Bā'yı fā'ya ḳalb idüp **fīlek** de dinür. Bu kelimede feṭḥ-i yā ile de luġatdur.

Bīlek: (E55a) Kāf-ı taṣġīr ile küçük yaşşı demrendür. Bā'yı fā'ya ḳalb idüp **fīlek** de dinür. Bu kelimede feṭḥ-i yā ile de luġatdur.

Bīluft: (E69b) bkz. Nāhīd.

Birẕeʿa (A): (E94a) Pālān.

Birẕevn (A): (E) Aġır yürüyüşlü atdur ki bed-aṣl ola. bkz. Kevden.

Bisrāk: (E) bkz. Bīsrāk.

Bīsrāk: (E85a) Buḫtī olan devedür. Ḥaẕf-ı yā ile **bisrāk** daḫı dinür. Ve Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'de bisrāk, bir iki yaşlu devedür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi naḳl itdi ki bīsrāk, ol devedür ki anası nāḳa-yı ʿArabī olup babası iki örgüclü ola. Ve Şeref-nāme'de "Kurre-yi ḫar, yaʿni ṣıpa vü ḳoduḳ maʿnāsına da gelür." mesṭūrdur.

Būrek: (E37a) Ḳımār-bāz ġālib olduḳda seyr idenlere virdügi ṣadaḳaya būrek dinür.

Buḫārī: (E49b) Tütün menfeẕidür ki maṭbaḫlarda vü ḥammāmlarda olur. bkz. Dūd-āheng.

Buḫt: (E) Żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur.

Buḫt-ı Naṣṣar: (E84b) Behmen pādişāhıñ ki mülūk-i Fürs-i cāhiliyyedendür, serdār u sipeh-sālārı idi. Anıñ ʿaṣrında, ṭāyife-yi Yahūdī ihlāk idüp Beytü'l-Maḳdis'i ḫarāb eyledi. **Naṣṣar**, feṭḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür ve **Buḫt,** żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur. Veledü'z-zinā olmaġıla, anası ṭoġurduḳda ol ṣanemiñ yanına bıraḳdı. Vālideyni maʿlūm olmamaġıla Buḫt-ı Naṣṣar ile **(E85a)** tesmiye olundı. ʿAṣrında, ʿArabī deve ile ʿAcemī deveyi cemʿ idüp ikisinden besrek deve mütevellid oldı. Cüzʾ-i evveline nisbet olup **buḫtī** denildi.

Buḫtī: (E84b) Żamm-ı bā-yı ʿArabī ile **besrek** didikleri devedür. **Buḫt-ı Naṣṣar**'a mensūbdur. Buḫt-ı Naṣṣar, Behmen pādişāhıñ ki mülūk-i Fürs-i cāhiliyyedendür, serdār u sipeh-sālārı idi. Anıñ ʿaṣrında, ṭāyife-yi Yahūdī ihlāk idüp Beytü'l-Maḳdis'i ḫarāb eyledi. **Naṣṣar**, feṭḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür ve **Buḫt,** żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur. Veledü'z-zinā olmaġıla, anası ṭoġurduḳda ol ṣanemiñ yanına bıraḳdı. Vālideyni maʿlūm olmamaġıla Buḫt-ı Naṣṣar ile **(E85a)** tesmiye olundı. ʿAṣrında, ʿArabī deve ile ʿAcemī deveyi cemʿ idüp ikisinden besrek deve mütevellid oldı. Cüzʾ-i evveline nisbet olup **buḫtī** denildi. **Bīsrāk,** buḫtī olan devedür. Ḥaẕf-ı yā ile **bisrāk** daḫı dinür. Ve Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'de bisrāk, bir iki yaşlu devedür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi naḳl itdi ki bīsrāk, ol devedür ki anası nāḳaʾ-i ʿArabī olup babası iki örgüclü ola. Ve Şeref-nāme'de "Kurre-yi ḫar, yaʿni ṣıpa vü ḳoduḳ maʿnāsına da gelür." mesṭūrdur.

Būd u nābūd: (E50a) V**ücūd u ʿadem** maʿnāsınadur.

Būd: (E49b) Būdenden fiʿl-i māżīdür. Būden, ʿArabīde **kevn** maʿnāsınadur. Türkīde muḳābili yoḳdur; ancaḳ māżīsine **idi** ile taʿbīr olunur. Ve bāḳī müştaḳḳātına olmaḳ madesinden taʿbīr olunur. Vāvı ḥaẕf idüp **buden** daḫı dinür. Būd, ʿArabīde kāne gibi fiʿl-i māżī-yi nāḳışdur, Türkīde idi maʿnāsına. **(E50a) Būd,** sāyir efʿāl māżīsi gibi ism-i maṣdarda gelür kevn ü vücūd maʿnāsına **būd u nābūd** didikleri gibi ki **vücūd u ʿadem** maʿnāsınadur. İsm-i maṣdar ʿalāmeti olan şīnı āḫirine ilḥāḳ idüp **būdiş** de dirler. Taḫfīfen dālı ḥaẕf idüp şīnıñ māḳabli meksūr olmaḳ iḳtiżāsı ile vāvı meksūr idüp **buviş** daḫı dirler. Niʿmetu'llāh būd, ḳarārgāh maʿnāsına da gelür dimişdür. **Buved,** feṭḥ-i vāv ile mużāriʿ-i ġāyibdür. **Yekūn** maʿnāsına ki Türkīde **olur** ile taʿbīr olunur. **(E50b)** Maḳām-ı temennā vü recāda **ola ki** maʿnāsına da müstaʿmeldür. Ekṣer dālı ḥaẕf u vāvı teskīn idüp, **ki** ile istiʿmāl iderler. Keṣret-i istiʿmāl ile kāfı teskīn idüp anıñla kelime-yi vāḥide ḥükmünde idüp **leʿall** maʿnāsına oldı. **Buved,** mużāriʿ ile emr-i ġāyib beyninde müşterekdür. Niteki cemīʿ-i ṣıyaġ-ı mużāriʿ-i ġāyib böyledür. Emr-i ġāyibden duʿā murād olıcaḳ mā-ḳabl-i āḫire bir elif mezīd olur. Niteki cemīʿ-i emr-i ġāyibdeki duʿā murād ola ḥāl böyledür. Dārād u **buvād** gibi. Lākin buvād kelimesinden keṣret-i istiʿmāl ile vāv ḥaẕf olunup **bād** dinür ve bu ḥaẕf-ı mültezemdür. Bu ḥāl ile yine ġayr-ı duʿā da olmaḳ ḳalīldür. **(E51a)** Ve ṣīġa-yı ism-i fāʿil ile emr-i ḥāżır metrūkdür **şuden** kelimesinden olan emr ve ism-i fāʿil ile istiġnā olundı. Emrde **şev** ü ism-i fāʿilinde **şevende** dinür. Ḳıyās-ı ism-i fāʿil **buvende** vü ḳıyās-ı emr-i ḥāżır **bū** ve cemʿi **buvīd**dür;

ammā Firdevsī, cemʿ-i emr-i ġāyibi istiʿmāl idüp ʿalāḫilāfü'l-ḳıyās vāvı ḥaẕf idüp **bīd** dimişdür.

Buden: (E49b) bkz. Būd.

Būden: (E49b) bkz. Būd.

Būdiş: (E50a) bkz. Būd.

Būḳ (A): (E4b, E77a, E103a) Ṣığır ḳuyruġı ṣūretinde, tucdan bir nevʿ borıdur. Cenk gününde çalarlar.

Bun-i gūş: (E) İżāfet ile iṭāʿat u inḳıyād maʿnāsınadur.

Būr: (E90a) Żamm-ı bā-yı ʿArabī ile ṭorı atdur ki ʿArabīde **aşḳar**dur. Būr, aṣlda elvāndandur. Fıstıḳī rengdür ve muṭlaḳ ata, būr daḫı dinür.

Burīde-dum: (E80b) Ḳatır maʿnāsınadur. Zamān-ı sābıḳda ulaḳlar, ḳuyruġı kesik ḳatırlara binerler idi. **Berīd,** anıñ muʿarrebidür, feṯḥ-i bā ile. Mecāzen, ʿArabīde ulaġa da berīd dinür. Her dört fersaḫda ulaḳlara ḳatırlar müretteb idi. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp ol dört fersaḫ mesāfeye daḫı ıṭlāḳ olunur.

Buved: (E50a) Feṯḥ-i vāv ile mużāriʿ-i ġāyibdür. **Yekūn** maʿnāsına ki Türkīde **olur** ile taʿbīr olunur. Maḳām-ı temennā vü recāda **ola ki** maʿnāsına da müstaʿmeldür. **Buved,** mużāriʿ ile emr-i ġāyib beyninde müşterekdür. Niteki cemīʿ-i ṣıyaġ-ı mużāriʿ-i ġāyib böyledür. Emr-i ġāyibden duʿā murād olıcaḳ mā-ḳabl-i āḫire bir elif mezīd olur. Niteki cemīʿ-i emr-i ġāyibdeki duʿā murād ola ḥāl böyledür. **Dārād** u **buvād** gibi. Lākin **buvād** kelimesinden keşret-i istiʿmāl ile vāv ḥaẕf olunup **bād** dinür ve bu ḥaẕf-ı mültezemdür. Bu ḥāl ile yine ġayr-ı duʿā da olmaḳ ḳalīldür. bkz. Būd.

Buviş: (E50a) bkz. Būd.

Būy: (E4b) Ḳoku vü rāyiḥa.

Buz: (E2b) Keçi, maʿz maʿnāsınadur.

Buzġāle: (E2b) Oġlaḳdur.

Bun: (E4b) Dip .

Burīden: (E13b) Müteʿaddīsi kesmek ve lāzımı kesilmek maʿnāsınadur.

Burnā: (E4b) Tāze yigit.

Büşg: (E) Ḳıvırcıḳ ṣaç maʿnāsınadur.

Büz-gedā: (E19a) Kināye ile isteyen.

Buzurcmihr: (E11a) Buzurg-mihrden muʿarrebdür, celīlü'l-muḥabbet maʿnāsına. Bir ḥakīm-i ḥikmet-ārāy u feylesōf-ı dānānıñ ismidür ki Nūşīrevān'ıñ vezīr-i mükerremi ve destūr-ı aʿẓamı idi.

Buzurg: (E10b) Żammeteyn ile rütbede ulu ve celīl ü ʿaẓīm maʿnāsınadur. Ve cüṣṣede büyük ü kebīr maʿnāsına da gelür. **(E11a) Buzurcmihr, buzurg-mihr**den muʿarrebdür, celīlü'l-muḥabbet maʿnāsına. Bir ḥakīm-i ḥikmet-ārāy u feylesōf-ı dānānıñ ismidür ki Nūşīrevān'ıñ vezīr-i mükerremi ve destūr-ı aʿẓamı idi. **Buzurg-vār,** yine buzurg maʿnāsınadur. Buzurg gibi, her nesneye vaṣf olur. **(E11b) Buzurg** ile **vār**dan mürekkebdür. **Vār**ıñ aṣlı **bārdur**. **Vāv, bā**dan munḳalibdür. Niteki ḫar-vār u kūş-vārda olan vār böyledür. Ve bār, buzurg maʿnāsınadur. Buzurg-vār, ismeyn-i müterādifeyn ḳabīlinden, mürekkebdür. Ḫafī olmaya ki luġat-ı Fārsīde bir maʿnāya delālet iden ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp kelime-yi vāḥide ḥükmünde istiʿmāl itdikleri mevcūddur. Cümleden **Ḫur-şīd**dür ki güneş maʿnāsınadur. İki cüzʾi **ḫur** ile **şīd,** her biri yine güneş maʿnāsınadur. **(E12a)** Ve biri de **Zāl-i Zer**dür ki pīr maʿnāsınadur ve iki cüzʾi ki **zāl** ile **zer**dür her biri, **pīr** maʿnāsınadur. **Suturg** ve **Zeft** daḫı buzurg maʿnāsına. Buzurg bir maʿnāsı daḫı vardur. ʿİlm-i mūsīḳīde on iki maḳāmıñ birisidür. Cümlesi budur **ʿUşşāḳ, Nevā, Būselīk, Rāst, ʿIrāḳ, Ṣıfāhān, Zīr-efkend** -dālı ḥaẕf idüp **zīr-efken** daḫı dinür. Buña köçek daḫı dinür-, **Buzurg, Zengūle -** buña nihāvend daḫı dinür-, R**ehāvī** -buña rāhevī daḫı dinür-, **Ḥüseynī, Ḥicāzī.**

Buzurg-vār: (E11a) Yine buzurg maʿnāsınadur. Buzurg gibi, her nesneye vaṣf olur. **(E11b)Buzurg** ile **vār**dan mürekkebdür.

-C- (ج)

Cāvīzen: (E) Gāvīzenin muʿarrebidür.

Cāvle: (E4a) Pehlevīce gül ü verd.

Cebān (A): (E86b) Ḳorḳaḳ kimsedür. bkz. Uştur-dil.

Cedr: (E85b) Feṭḥ-i cīm ve sükūn-ı dāl ile dört yaşı geçmiş olan devedür.

Cedī (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Celīd (A66b): (E) Ḳıraġu. bkz. Jāle.

Cem: (E4a) Cemşīd didikleri pādişāhdur. **(E90a)** Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da meẕkūrdur ki lisān-ı ehl-i Merv'de çeşm ü göz maʿnāsınadur.

Cemel (A): (E84b) Devedür. bkz. Uştur.

Cem-zīver: (E89b) Ol atdur ki yüzi vü ḳarnı vü dört ayaġı beyāż ola, ablaḳ maʿnāsına.

Cenden: (E87b) Feṭḥ-i cīm-i ʿArabī ve sükūn-ı nūn ile ṣandaldur ve **ṣandal**, andan muʿarrebdür.

Cengel: (E101a) Cīm-i ʿArabī ile olursa **bīşe** vü **orman** maʿnāsınadur.

Cengelī: (E101a) Cīm-i ʿArabī ve yā-yı nisbet ile, nesebinde iştibāh olan evbāşlara ıṭlāḳ olunur. Ve ʿilāc ile ifāḳatden meʾyūs olan ṣapsuz deli vü dīvāne maʿnāsına da gelür dinilmişdür.

Cenīb (A): (E92a) Yedek atdur.bkz. Pālād.

Cerbīden: (E) Cīm-i ʿArabī ile rāciḥ olmaḳdur.

Cers (A): (E110a) Bir nevʾ çıñraġıdur. Türkīde çañ dinür. Ṭavar boynunda aşılur.

Cevzā (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Cūy: (E51a) Rūd ile farḳı budur ki rūd, cūydan, **(E51b)** büyükdür ve aḳan ṣudur. Cūy, rūddan küçükdür ve cāri olan ṣunıñ yiridür. Niteki Türkīde çay ile ırmaḳ böyledür. Çay büyük ṣudur ve ırmaḳ andan küçükdür. Lākin ırmaḳ cārī olan ṣudur, çay anıñ yiridür. Ḳuruduḳda, ḳuru çay dinür; ırmaḳ dinmez. ʿArabīde **nehr**, cāri olan ṣudur, yirine de ıṭlāḳ olunur.

Cülāhıḳ: (E) Żamm-ı cīm ile **Gurūhe**nin muʿarrebidür. Yuvalaḳ maʿnāsınadur. Yuvalaḳ atılan yaya **ḳavs-i cülāhıḳ** dinür.

Cülcül: (E109b) Bir nevʾ çıñraġıdur. Uşaḳlarıñ u ḳuşlarıñ ayaġına bağlarlar. Buñā **zengule** daḫı dirler. Żamm-ı kāf ile.

Cuz: (E2a) Ġayr maʿnāsınadur.

-Ç- (چ)

Çaġāne: (E101b) Rebāba beñzer bir sāzdur. Ḥalīmī rebāb maʿnāsınadur dimişdür.

Çāc: (E61a) Türkistānda bir şehrdür. Eyü yaylar aña mensūbdur. Cīm-i ṣānī ʿArabīdür.

Çāl: (E84a) Bir ḳuşdur. Ḳuzġuna müşābih, laḥmī ördek laḥmine beñzer.

Çāme: (E3a, E107a) Fārsīde naẓm u şiʿrin ismidür. Cīm-i Fārsī ve mīm ile.

Çāme-gū: (E107a) Şāʿir ü şiʿr-ḫᵛān maʿnāsınadur.

Çarḫ: (E67a) Semāya **çarḫ** dinilmişdür. Çarḫ, aşlda çıḳrıḳdur ki çulhā vü ġayrısı istiʿmāl ider. Teşbīhen feleke ıṭlāḳ olunmuşdur. **Gerdūn** daḫı böyledür. **(E61a)** Ḳatı yaydur. Ḳurulmadan, ḥalḳa gibi olduġıçün felege teşbīhen çarḫ dinilmişdür.

Çārḫāye: (E) Ṭavr u ḥaddinden ziyāde ḥareket iden kimseye dinür.

Çār-ṭabʿ: (E) Çār-ṭabʿdan murādı çār ʿanāṣırdur ki arż u mā vü hevā vü nārdur.

Çār-tā: (E101a, E98b) Ṭanbūruñ Fārsīde ḥālā meşhūr u zebān-zed olan ismi **çār-tā**dur.

Çeġāle: (E4a) Ḳuş dernegi.

Çek: (E2a) Ḳāḍı ḥüccetidür taʿrīb idüp ṣakk dinür.

Çekād: (E25a) Tārek-i serdür.

Çemend: (E94a) Feṭḥ-i cīm-i Fārsī vü mīm ve sükūn-ı nūn u dāl ile aġır yürüyüşlü atdur.

Çemlān: (E) Bir dervāzedür İsfahān'da.

Çemş: (E25b) Çeşmde mīmi, şīn üzre taḳdīm idüp **çemş** daḫı dirler. bkz. Çeşm.

Çeng: (E99a) Türkīde istiʿmāli meşhūr olmaġıla elfāẓ-ı Türkiyyeden farż idüp, nāḳūra tefsīr vāḳıʿ olmuşdur; ammā aşlda lafẓ-ı Fārsī olmaġıla şerḥ olunması münāsib oldı. **Çeng**, ālāt-ı melāhī vü ṭarabdan meşhūr bir sāzdur. Aġız ṭanbūrasına daḫı çeng dinür. Muʿarrebi **şanc**dur. **(E99b)** Baʿde't-taʿrīb iki maʿnāsı vardur. Biri meẕkūr olan sāzdur ve biri, ol çift cām ṭāsıdur ki biri birine urduḳda ṣadāsı çıḳar. Ekṣer, meşāyıḫ-ı ṭarīḳāt cemʿiyyetlerinde istiʿmāl iderler. Çengiñ, Fārsīde bir maʿnāsı daḫı vardur. Yırtıcı ḥayvān

pençesidür. Gerek çār-pā olsun, gerek ḳuş olsun. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de çeng, ḳuş burnı vü minḳār maʿnāsına meẕkūrdur. Mecāzen insānıñ pençesine daḫı çeng dinür. **Bāçeng giriften,** çimdiklemekdür. ʿArabīde **ḳarṣ** dinür. **Çeng-i Meryem,** yapraḳları beş barmaḳ şeklinde bir aġacdur. ʿArabīde **şecereti Meryem** dinür. Nisā-yı ḥevāmil, ṣuʿūbet ile ṭoġurduḳda anı istiʿmāl idüp suhūlet ile vażʿ-ı ḥaml iderler. **(E100a)** Buña **dıraḫt-ı Meryem** daḫı dinür. **Çengāl,** bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı maʿnāsınadur. Gerek ḳuş olsun, gerek çār-pā olsun. Mecāzen insān pençesine de ıṭlāḳ olunur. **Bā-çengāl giriften,** çimdiklemek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ḳarṣ** dinür. Ve ḳuş ḳaynaġına müşābih olan demirden, ucı sivri egilmiş barmaḳlar maʿnāsına da gelür ki ʿArabīde **kullāb** dinür. Türkīde daḫı çengāl dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de çengāl ancaḳ kullāb maʿnāsına vü ḳuş ḳaynaġı maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Cāmiʿ'de ancaḳ, ḳuş burnı maʿnāsına mesṭūrdur. **Çengāl**ıñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri hedef ü nişāne maʿnāsınadur. Niʿmetu'llāh'da bu maʿnāda, żamm-ı cīm iledür ve Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefāyī'de ḫā-yı muʿceme ve bā-yı ʿArabī ile mażbūṭdur. Ṯānī, ʿArabīde **besīse** didikleridür ki yaġ ile ezilmiş ıssı etmekdür ki bāl yā ḫurmā üzerine ḳatup yerler. Türkīde añā, **yaġçumur** dinür. **(E100b)** Ezilmesi pençe ile olmaġıla **Çengālī** daḫı dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de bu maʿnāya ancaḳ **çengāl-ḫʷest** meẕkūrdur. **Ḫʷest,** vāv-ı resmī ile pest kāfiyesinde olur. **Çengel,** aṣlı çengāldur. Bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı maʿnāsınadur. Ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı maʿnāsınadur. Ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı yirine, ḳuş burnı dimişdür. Żamm-ı kāf ile de luġatdur. **(E101a)** Deḳāyıḳ'da, Miʿyārü'l-Cemālī gibi ancaḳ çengāl çār-pā ṭırnaġı vü çengel ḳuş ṭırnaġı maʿnāsına iḳtişār olunmuşdur. **Bāçengel giriften,** çimdiklemek ü ḳarṣ maʿnāsınadur. **Cengel,** cīm-i ʿArabī ile olursa **bīşe** vü orman maʿnāsınadur. **Cengelī,** cīm-i ʿArabī ve yā-yı nisbet ile, nesebinde iştibāh olan evbāşlara ıṭlāḳ olunur. Ve ʿilāc ile ifāḳatden meʾyūs olan ṣapsuz deli vü dīvāne maʿnāsına da gelür dinilmişdür.

Çengāl: (E100a) Bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı maʿnāsınadur. Gerek ḳuş olsun, gerek çār-pā olsun. Mecāzen insān pençesine de ıṭlāḳ olunur. **Bāçengāl giriften,** çimdiklemek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ḳarṣ** dinür. Ve ḳuş ḳaynaġına müşābih olan demirden, ucı sivri egilmiş barmaḳlar maʿnāsına da gelür ki ʿArabīde **kullāb** dinür. Türkīde daḫı **çengāl** dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de çengāl ancaḳ kullāb maʿnāsına vü ḳuş ḳaynaġı maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Cāmiʿ'de ancaḳ, ḳuş burnı maʿnāsına mesṭūrdur. **Çengāl**ıñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri hedef ü nişāne maʿnāsınadur. Niʿmetu'llāh'da bu maʿnāda, żamm-ı cīm iledür ve Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefāyī'de ḫā-yı muʿceme ve bā-yı ʿArabī ile mażbūṭdur. Ṯānī, ʿArabīde **besīse** didikleridür ki yaġ ile ezilmiş ıssı etmekdür ki bāl yā ḫurmā

üzerine ḳatup yerler. Türkīde añā, **yaġçumur** dinür. Ezilmesi pençe ile olmaġıla **Çengālī** daḫı dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de bu maʿnāya ancaḳ **çengāl-ḫᵛest** meẕkūrdur. **Ḫᵛest,** vāv-ı resmī ile pest kāfiyesinde olur.

Çengālī: (E100b) ʿArabīde **besīse** didikleridür. Yaġ ile ezilmiş ıssı etmekdür ki bāl yā ḫurmā üzerine ḳatup yerler. Türkīde añā, **yaġçumur** dinür. Ezilmesi pençe ile olmaġıla **Çengālī** dinür.

Çengel: (E100b) Aṣlı çengāldur. Bu daḫı yırtıcı ḥayvān ṭırnaġı maʿnāsınadur. Ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı maʿnāsınadur. Ve baʿżılar ḳuş ṭırnaġı yirine, ḳuş burnı dimişdür. Żamm-ı kāf ile de luġatdur. Deḳāyıḳ'da, Miʿyārü'l-Cemālī gibi ancaḳ çengāl, çār-pā ṭırnaġı vü çengel ḳuş ṭırnaġı maʿnāsına iḳtiṣār olunmuşdur.

Çeng-i Meryem: (E99b) Yapraḳları beş barmaḳ şeklinde bir aġacdur. ʿArabīde **şecereti Meryem** dinür. Nisā-yı ḥevāmil, ṣuʿūbet ile ṭoġurduḳda anı istiʿmāl idüp suhūlet ile vażʿ-ı ḥaml iderler. **(E100a)** Buña **dıraḫt-ı Meryem** daḫı dinür.

Çeper: (E16b) Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür. Feṭḥ-i cīm ü bā-yı Fārsiyyeyn ile āḫiri rā-yı mühmele ile ki her menzilde müretteb ṭavarı olur.

Çerḫişt: (E3a) ʿAṣṣār mengenesi.

Çerb-dest: (E2b) Eli uzlu dimekdür.

Çerde: (E94a) Feṭḥ-i cīm-i Fārsī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile ol atdur ki babası ʿArabī vü anası ġayr-ı ʿArabī ola. Bir maʿnāsı daḫı vardur. Elvānıñ evvel-i mertebesine māyil olan levne delālet ider meṣelā siyāh-çerde, ḳaraya māyil, ḳara yaġız ve zerd-çerde, ṣaruya māyil, ṣaruşın dimekdür.

Çereb: (E3b) Yaġludur.

Çerendū: (E3a) Yumuşaḳ kemik, kemirdek ki ʿArabīde **ġużrūf** dinür.

Çerme: (E90a) Feṭḥ-i cīm-i Fārsī ile pūlād demir ḳır atdur ki ʿArabīde **ezraḳ** dinür. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de boz at maʿnāsına meẕkūrdur.

Çeşm: (E25a) Gözdür. Fārsīde gözüñ üç ismi vardur. Biri **Dīde**dür. Ṣānī **Kābine**dür. Kāf-ı ʿArabī ve kesr-i bā-yı muvaḥḥede ve nūn ile. Ve ekṣer-i erbāb-ı luġat yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi yanında iki kelime biri **kābne**dür, sükūn-ı

muvaḥḥede göz maʿnāsınadur. Ve biri **kāyine**dür. Kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile fiʿl-i emr maʿnāsınadur. "Baña gözüñ aç, benden yüz çevirme! dimekdür." deyü żabṭeyledi. Ve şāliş meẕkūr olan çeşmdür ki ḥadeka vü kapaġ u kirpikden ʿibāretdür. **Dīde,** (E25b) ancaḳ ḥadeḳā maʿnāsınadur ki sevād u beyāżdan ʿibāretdür. **Eyāzī,** feṯḥ-i hemze ve yā-yı ḥāṭṭī ve rā-yı mühmele vü muʿceme ile de mervīdür niḳāb gibi bir siyāh nesnedür. Göz üzre baġlanur. Ẓāhiren ʿavretler yüzlerine ḳoduḳları pīçedür. Çeşmde mīmi, şīn üzre taḳdīm idüp **çemş** daḫı dirler. **Çeşm-i mūjān,** żamm-ı mīm ve zā-yı Fārsī ile girişmedār olan gözdür ki ġancı vü leṭāfeti ola. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da "**Mūçān** cīm-i Fārsī ile de dinür." mesṭūrdur. Mecmaʿü'l-Fürs şāḥibi "Açılmış nergis maʿnāsına da gelür." dimişdür ammā Baḥru'l-Ġarāyib şāḥibi "**Mūjān**, nergisdür. Göze ıṭlāḳ olunduġı istiʿāre ṭarīḳı iledür." dimişdür. Cāmiʿ şāḥibi añā taḳlīd idüp Niʿmet'ullāh daḫı (E26a) aṣl u ferʿi cemʿ itdi cümlesi aṣlını bilmedi. **Çīḫ,** kesr-i cīm-i Fārsī ve āḫiri ḫā-yı muʿceme ile cemlūz gözlüdür ki kirpigi tökülüp çabaġı aḳar. **Tem,** feṯḥ-i tā-yı ḳaraşat ile göz perdesidür ki "**sebel**" dinür ve ismi ʿArabīde "ġışāve"dür. Baḥru'l-Ġarāyib'de **tem**, eṭibbā yanında maʿrūf olan ḳunāberā didikleri ot maʿnāsına mesṭūrdur. Çeşm-i recā vü ümīd maʿnāsına da mecāzen gelür. **Çeşm-ḫāne,** göz çanaġıdur ki ḥadeḳa maḳāmıdur. **Ḫāne-yi çeşm,** iżāfet ile de dinür. **Çeşm-lān,** bu daḫı çeşm-ḫāne maʿnāsınadur. **Lān** yuvadur. **Çeşm,** göz işābeti (E26b) māʿnāsına da gelür. "Bevey çeşm resīd" dinür. "Añā göz degdi." dimekdür. **Çeşm-zaḫm,** göz degmek żararı dimekdür. Aṣlda **zaḫm-ı çeşm**dür, iżāfet ile. **Zaḫm**, ḍarb u urmaḳ maʿnāsınadur. **Ġāyile-yi çeşm**i defʿ iden nesneniñ dört ismi vardur. Biri **Çeşm-penām**dur. feṯḥ-i bā-yı Fārsī ve nūn ile çeşm-zaḫmı defʿ iden ḥırz u taʿvīẕdür. Ṣānī **Çeşmār**dur. Zenān-ı ʿAcem, ʿarūsdan zehr-i çeşmi defʿ itmek içün peydā itdikleri peykerdür ki bir sebūya gül-gūne ve āb-ı zer ile ruḫsār-ı ʿarūsa naẓir bir ṣūret-i dil-peẕīr taṣvīr idüp elbise-yi fāḫire giydürüp envāʿ-ı cevāhir ile müzeyyen ḳılup ʿarūsı görmek isteyenlere evvel anı gösterürler idi. Baʿde, ol peykeri bālā-yı bāmdan pertāb idüp bu nice şikest olursa çeşm-i bed daḫı böyle şikest olsun dirler idi. Eger dügün şāḥibi aġniyādan ise yaġmagerān içün derūn-ı sebūya sīm ü zer fuḳarādan ise çemen ü çerez ḳorlar idi. Bu vechi Şeyḫ ʿAṭṭār Manṭıḳu'ṭ-Ṭayr'da (E27a) böyle beyān eyledi. **Çeşm-āver** daḫı bu maʿnāyadur. Ṣāliş **Çeşm-zed**dür. Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Ġamze maʿnāsına da gelür. Rābiʿ **Ḫermek**dür. Feṯḥ-i ḫā-yı muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṯḥ-i mīm ve kāf-ı ʿArabī ile. Bir boncuḳdur ki siyāh u beyāż u gök ṣırçadan olur. Göz degmek içün boyuna taʿliḳ iderler. Mecmaʿü'l-Fürs (E27b) şāḥibi żāmm-ı ḫā ile de rivāyet idüp **Ḫūrmek** daḫı dinür dimişdür ammā

Ḥalīmī tevābiʿī ile “Ḫermek, ḫār-muhredür ki göz boncuġı derler. Eşege ve ḳatıra ṭaḳarlar.” dimişler. **Çeşm-āvīz,** iki maʿnāsı vardur. Biri sihr defʿine olan nesnedür. Taʿvīẕ gibi ve boncuḳ gibi. Ṣānī ḳıldan olan burḳuʿdur. Defʿ-i meges içün atıñ yüzine aṣarlar. **Çeşmek,** iki maʿnāsı vardur. Biri göz edviyesinden olan dārūdur ve ḥālā çeşme-yi zen dimek ile meşhūrdur. Ve Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi bir otdur dimiş ki aña ʿArabīde **eżrāsu’l-kelb** dinür. Ṣānī gözlükdür. Buña **çeşm-i Frenkī** daḫı dinür. Frenk vilāyetinden gelmek ile Frenke nisbet olunmuşdur. **Çeşme,** bu daḫı iki maʿnāsı var. Biri pıñardur ki ʿArabīde **ʿayn** u **yenbuʿ** dinür. Ṣānī igne vü çuvaldız ve buña mānend olan nesneleriñ balta vü keser delügidür. Bu maʿnāda hāsız çeşm daḫı dinür. **Çeşm-āġīl,** ġażab yüzünden göz ucıyla baḳmaḳdur. **(E28a)** Yāyı ḥaẕf idüp **çeşm-aġıl** da dinür. **Çeşm-ālūs,** żamm-ı lām ve āḫiri sīn-i mühmele ile bu daḫı göz ucı ile baḳmaḳ maʿnāsınadur. **Çeşm-derīde,** yüzi gözi açılmış, bī-ḥayā maʿnāsınadur. **Çeşm-i gāvmīş,** bir çiçek ismidür. **Çeşm-cehīden** ü **çeşm-perīden,** göz segirmek, iḫtilāc-ı ʿayn maʿnāsınadur. **Çeşmrā āb dāden,** gözi nevrlendürmek. **“Dārend ʿazīz behr-i çeşmī ṣad çeşm”,** “Bir ʿazīziñ yanınça niçeler daḫı muʿazzez ü mükerrem olur.” diyecek yirde ḍarb olunur. ʿArabīde **“ve liecli ʿaynin elfu ʿaynin tukremu”** meṣeliniñ tercemesidür.

Çeşm-ḫāne: (E26a) Göz çanaġıdur ki ḥadeḳa maḳāmıdur.

Çeşm-aġıl: (E27b-E28a) bkz. **Çeşm-āġīl.**

Çeşm-āġīl: (E27b-E28a) Ġażab yüzünden göz ucıyla baḳmaḳdur. Yāyı ḥaẕf idüp **çeşm-aġıl** da dinür.

Çeşm-ālūs: (E28a) Żamm-ı lām ve āḫiri sīn-i mühmele ile göz ucı ile baḳmaḳ maʿnāsınadur.

Çeşmār: (E26b) Zenān-ı ʿAcem, ʿarūsdan zehr-i çeşmi defʿ itmek içün peydā itdikleri peykerdür ki bir sebūya, gül-gūne ve āb-ı zer ile ruḫsār-ı ʿarūsa naẕir bir ṣūret-i dil-peẕīr taṣvīr idüp elbise-yi fāḫire giydürüp envāʿ-ı cevāhir ile müzeyyen ḳılup ʿarūsı görmek isteyenlere evvel anı gösterürler idi. Baʿde, ol peykeri bālā-yı bāmdan pertāb idüp bu nice şikest olursa çeşm-i bed daḫı böyle şikest olsun dirler idi. Eger dügün ṣāḥibi aġniyādan ise yaġmagerān içün derūn-ı sebūya sīm ü zer fuḳarādan ise çemen ü çerez ḳorlar idi. Bu vechi Şeyḫ ʿAṭṭār Manṭıḳu’ṭ-Ṭayr’da böyle beyān eyledi.

Çeşm-āver: (E27a) bkz. Çeşmār.

Çeşm-āvīz: (E) İki maʿnāsı vardur. Biri sihr defʿine olan nesnedür. Taʿvīẕ gibi ve boncuḳ gibi. Ş̱ānī ḳıldan olan burḳuʿdur. Defʿ-i meges içün atıñ yüzine aṣarlar.

Çeşm-cehīden: (E28a) Göz segirmek, iḫtilāc-ı ʿayn maʿnāsınadur.

Çeşm-derīde: (E28a) Yüzi gözi açılmış, bī-ḥayā maʿnāsınadur.

Çeşme: (E27b) Bu daḫı iki maʿnāsı var. Biri pıñardur ki ʿArabīde **ʿayn u yenbuʿ** dinür. Ş̱ānī igne vü çuvaldız ve buña mānend olan nesneleriñ balta vü keser delügidür. Bu maʿnāda hāsız çeşm daḫı dinür.

Çeşmek: (E27b) İki maʿnāsı vardur. Biri göz edviyesinden olan dārūdur ve ḥālā **çeşme-yi zen** dimek ile meşhūrdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi bir otdur dimiş ki aña ʿArabīde **eżrāsu'l-kelb** dinür. Ş̱ānī gözlükdür. Buña **çeşm-i Frenkī** daḫı dinür. Frenk vilāyetinden gelmek ile Frenke nisbet olunmuşdur.

Çeşm-i Frenkī: **(E27b)** Gözlükdür. Frenk vilāyetinden gelmek ile Frenke nisbet olunmuşdur. bkz. Çeşmek.

Çeşm-i gāvmīş: (E28a) Bir çiçek ismidür.

Çeşm-i mūjān: (E) Żamm-ı mīm ve zā-yı Fārsī ile girişmedār olan gözdür ki ġancı vü leṭāfeti ola. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da "M**ūçān** cīm-i Fārsī ile de dinür." mesṭūrdur. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi "Açılmış nergis maʿnāsına da gelür." dimişdür ammā Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi "Mūjān, nergisdür. Göze ıṭlāḳ olunduġı istiʿāre ṭarīḳı iledür." dimişdür. Cāmiʿ ṣāḥibi añā taḳlīd idüp Niʿmet'ullāh daḫı aṣl u ferʿi cemʿ itdi cümlesi aşlını bilmedi.

Çeşm-lān: (E26a) Çeşm-ḫāne maʿnāsınadur. **Lān** yuvadur.

Çeşm-penām: (E26b) Feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve nūn ile çeşm-zaḫmı defʿ iden ḥırz u taʿvīẕdür.

Çeşm-perīden: (E28a) Göz segirmek, iḫtilāc-ı ʿayn maʿnāsınadur.

Çeşm-rā āb dāden: (E28a) Gözi nevrlendürmekdür.

Çeşm-zaḫm: (E26b) Göz degmek żararı dimekdür. Aṣlda zaḫm-ı çeşmdür, iżāfet ile. **Zaḫm**, ḍarb u urmaḳ maʿnāsınadur. **Ġāyile-yi çeşm**i defʿ iden nesneniñ dört ismi vardur. Biri **Çeşm-penām**dur. feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve nūn ile çeşm-zaḫmı defʿ iden ḥırz u taʿvīẕdür. Ş̱ānī **Çeşmār**dur. Zenān-ı ʿAcem, ʿarūsdan zehr-i çeşmi defʿ itmek içün peydā itdikleri

peykerdür ki bir sebūya gül-gūne ve āb-ı zer ile ruḫsār-ı ʿarūsa naẓir bir ṣūret-i dil-peẕīr taṣvīr idüp elbise-yi fāḫire giydürüp envāʿ-ı cevāhir ile müzeyyen ḳılup ʿarūsı görmek isteyenlere evvel anı gösterürler idi. Baʿde, ol peykeri bālā-yı bāmdan pertāb idüp bu nice şikest olursa çeşm-i bed daḫı böyle şikest olsun dirler idi. Eger dügün ṣāḥibi aġniyādan ise yaġmagerān içün derūn-ı sebūya sīm ü zer fuḳarādan ise çemen ü çerez ḳorlar idi. Bu vechi Şeyḫ ʿAṭṭār Manṭıḳu't-Ṭayr'da böyle beyān eyledi. **Çeşm-āver** daḫı bu maʿnāyadur. Şāliş **Çeşm-zed**dür. Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Ġamze maʿnāsına da gelür. Rābiʿ **Ḫermek**dür. Feṭḥ-i ḫā-yı muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i mīm ve kāf-ı ʿArabī ile. Bir boncuḳdur ki siyāh u beyāż u gök ṣırçadan olur. Göz degmek içün boyuna taʿliḳ iderler. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi żāmm-ı ḫā ile de rivāyet idüp **Ḫūrmek** daḫı dinür dimişdür ammā Ḥalīmī tevābiʿī ile "Ḫermek, ḫār-muhredür ki göz boncuġı derler. Eşege ve ḳatıra ṭaḳarlar." dimişler.

Çeşm-zed: (E27a) Ġāyile-yi çeşmi defʿ iden nesnedür. Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Ġamze maʿnāsına da gelür.

Çeşte: (E101a) bkz. Şeş-tā.

Çīḫ: (E26a) Kesr-i cīm-i Fārsī ve āḫiri ḫā-yı muʿceme ile cemlūz gözlüdür ki kirpigi tökülüp çabaġı aḳar.

-D- (د)

Daġ: (E66a) Feṭḥ-i dāl-ı mühmele ve ġayn-ı muʿceme ile ol yirdür ki üzerinde ot bitmemiş ola. Teşbīhen kel başa ḳıl olmamaġın **daġ-ser** dinür.

Daġ-ser: (E66a) Daġ, ol yirdür ki üzerinde ot bitmemiş ola. Teşbīhen kel başa ḳıl olmamaġın **daġ-ser** dinür.

Dād u sited: (E4b) Virme alma yaʿnī viriş alış.

Dālān: (E) Teng ü tārīk olan ṣoḳaḳdur.

Dānişmend: (E3a) ʿĀlim maʿnāsına.

Dārḫāl: (E4b) Dikecek aġac.

Dārend ʿazīz behr-i çeşmī şad çeşm: (E28a) "Bir ʿazīziñ yanınça niçeler daḫı muʿazzez ü mükerrem olur." diyecek yirde ḍarb olunur. ʿArabīde **"ve liecli ʿaynin elfu ʿaynin tukremu"** meşeliniñ tercemesidür.

Dās u delūs: (E3a) Ufaḳ defek.

Dāş: (E4a) Kirec ve kiremid ve çölmek fırını.

Defek: (E102a) Nişānedür ki **ṭable** vü **pūte** daḫı dinür.

Deff: (E102a) ʿArabīdür, teşdīd-i fā ile. Ve Fārsīde taḫfīf ile müstaʿmeldür. Maʿrūf ālet-i lehvdür. Türkīde **dümrī** dinür. İsmi Fārsīde **betūrāk**dür. Lafẓ-ı ʿArabīden meʾḫūẕ bir ismi daḫı **dāyire**dür ve meşhūr u müstaʿmel olan budur. **Defek,** nişānedür ki **ṭable** vü **pūte** daḫı dinür.

Dehle: (E4b) Bir otdur.

Dehre: (E3b) Naʿl-bend oraġı.

Dek: (E66a) Feṭḥ-i dāl ve kāf-ı ʿArabī ile bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur.

Delv (A): (E70a) Felek-i şevābitde olan on iki burcdan biridür.

Dersuḫan tuvān şenāḫt: (E106b) "Her kimseniñ murādı sözünden ẓāhir olur." dimekdür.

Derūne: Feṭḥ-i dāl ile hallāc yayıdur. Hallāc yayınıñ bir ismi daḫı vardur. **Lūrek**dür, żamm-ı lām ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile.

Dervīş: (E19b) Yoḫsul maʿnāsına vażʿ olunmuşdur. ʿArabīde faḳīr ü miskīn dinür. **Tuvānger** ki ġanī maʿnāsınadur, muḳābil olan budur. Yāsını vāv üzerine taḳdīm idüp **deryūş** daḫı dinür. **(E20a)** Gedāy, dilenci içün vażʿ olunduġundan elbette faḳīr olmaḳ lāzım degildür cāyizdür ki nefsü'l-emrde māl ile ġanī iken cerr eyleye. Ve dervīş faḳīr içün vażʿ olunduġundan elbette cerrār olmaḳ lāzım degildür. Cāyizdür ki ġınā-yı nefs olup faḳr ile ḳanāʿat ide. Lākin mecāz ṭarīḳı ile biri biriniñ yirine istiʿmāl itmek cāyizdür. **(E20a) Dervīş**iñ daḫı birḳaç ismi vardur. Biri **Nābūdmend**dür. Ve biri de **Nādār**dur.Ve biri de **Nādaşt**dur. **(E21a)** Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur ol kimseye de dinür ki kendi aʿżāsını ḳaṭʿ eyleyüp kendini öldüre. Ve biri de **Muġlāk**dür. Żamm-ı mīm ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ile. Ve biri de **Ḫışte**dür. Kesr-i ḫā ve sükūn-ı şīn-i muʿcemeteyn ve tā-yı ḳaraşat ile. Biri de **Pejūm**dür. Feṭḥ-i bā vü żamm-ı zā-yı Fārsīyyin

ile. Ve biri de **Ḫetenber**dür. Feṯḥ-i ḫā-yı muʿceme ve tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı nūn ve feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ile. Lākin ol faḳīrdür ki cimrī ola. Yaʿni nefsü'l-emrde faḳīr iken māldārlıḳ lāfın ura. Niʿmetu'llāh, Cāmiʿ ṣāḥibi ile "**baḫīl**" maʿnāsına da gelür dimişler.

Deryūş: (E19b) bkz. Dervīş.

Desḫoş: (E) bkz. Dest-ḫūş.

Dest berdil nihāden: (E32b) Cāna cebr itmek maʿnāsınadur.

Dest berterkeş zeden: (E32b) Bir ʿaceb iş işlemekden kināyetdür. Tatar ṭāyifesi çapdıḳlarında ellerini terkeşlerine ururaḳ ilġar iderler. Aña işāret murāddur.

Dest birūn kerden: (E33a) Eli yirinden ḫalʿ u ḳaṭʿ etmek maʿnāsınadur.

Dest ü pā zeden: (E35b) Çalışmak u saʿydan kināyedür. Yalñuz **dest ü pā** daḫı istiʿmāl olunur.

Dest ü pā: (E35b) bkz. Dest ü pā zeden.

Dest: (E30a) Fārsīde birḳaç maʿnāsı vardur. Biri ʿuzv-ı maʿrūfdur. Ḥaḳīḳati omuzdan barmaḳlar ucına dekdür. Mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile ḳudrete de ıṭlāḳ olunur. Ālet-i ḳudret ve maḥall-i miknet olmaġıla ḳudrete vü imkāna **dest-gāḥ** dinür. Üzerine ḳudret ʿaṭf-ı tefsīr vāḳıʿ olur. Ve maḥall-i şuġul u taṣarrufa da destgāh dinür ʿavām-ı Etrāk taḥrīf idüp **dezgāh** dirler. **Dest-res** daḫı ḳudret maʿnāsınadur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. El irişmesi maʿnāsına. ʿArabīde **(E30b)** daḫı bu maʿnādan **"taşilu yeduhu ilāḳeẕā"** didikleri gibi taʿbīr olunur. **Dest-yāft,** ḳudret buldı ve ẓafer buldı. **Bedest-bāş, "**Ḳudret u iḥtiyāt ile ol, ġaflet itme!" dimekdür. **Beḫıred** gibi mürekkebdür. Aṣlda bādest ü bāḫıreddür. **Destūr,** ḳudret ü ḳuvvet ṣāḥibi dimekdür. Gencūr u mezdūr gibi mürekkebdür. Vüzerāya icrā-yı ḳavānīn ve temşiyyet-i umūr ḳuvvet-i ḳāhireleri olmaġıla ıṭlāḳ olunur. Mecāzen ḳānūna ve resme de ıṭlāḳ olunur. **(E31a)** Ve mūcibi ile ʿamel olunan ḳānūn-nāmeye ve deftere de ıṭlāḳ olunur. **Destūr,** izin ü icāzet maʿnāsına da gelür. Ve örnek ü numūne maʿnāsına da gelür ve Destūru'l-ʿamel didikleri bu maʿnāyadur. **Dest-burd,** ġalebe ve ḳahr maʿnāsınadur. **(E31b) Dest-dāden,** teysīr ü imkān maʿnāsınadur. **Destādest,** elden ele olan naḳd maʿnāsınadur. **Pesādest,** viresiye dimekdür. **Dest-efşānden,** el ḳurşmaḳ, taṣfīḳ maʿnāsınadur. **Dest-efşān kerden** miṣluhu. **Destār,** aṣlda vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. İki maʿnāsı vardur. Biri ṣarıḳ u dülbend maʿnāsınadur ve bu maʿnā ḥālā

mustaʿmeldür. Ve biri yaġlıḳ u maḥreme maʿnāsınadur. **Destārçe** daḫı taṣġīr ile bu maʿnāyadur. **(E32a) Destārçe sāḫten,** hediyye düzmek ve istimālet itmekdür.**Dāden** ile de istiʿmāl olunur. **Destār-ḫᵛān,** bezden olan sofradur ḥālā müstaʿmeldür. Ve sāyir kütüb-i luġātde **pīşgīr** maʿnāsına mesṭūrdur. **Destār-bend,** hediyye vü rüşvet viren kimsedür. Boḳça gönderür. **Destārān,** şākirdāne maʿnāsınadur. **Dest-efzār,** āletdür ki erbāb-ı ṣanayiʿ ele alup anıñla iş işlerler. **Dest-āmūz,** elde ögrenmiş cānver maʿnāsınadur. Cümle ḥayvānāta ıṭlāḳ olunur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **(E32b) Dest-endāz,** iṭāle-yi yed teʿaddī vü ẓülm dimekdür. Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳuldür. **Dest-āne** vü **Dest-āheng,** ṭutaḳ maʿnāsınadur ki çift āletlerindendür. **Dest-āviz,** mülāḳātda el boş olmamaġiçün māḥażır olan hediyye-yi ḳalīledür. **Dest berterkeş zeden,** bir ʿaceb iş işlemekden kināyetdür. Tatar ṭāyifesi çapdıḳlarında ellerini terkeşlerine ararаḳ ilġar iderler. Aña işāret murāddur dimişler. **Dest berdil nihāden,** cāna cebr itmek maʿnāsınadur. **Dest-sutūn-ı zenaḫ būden,** taḥayyürden kināyetdür ki fikri olan kimse ḫayrete ṭalup elini zenaḫına ṭayaḳ ider. **(E33a) Dest-beste,** ʿacz ile muḳirr ü muʿterif olan kimseden kināyetdür ki ellerini ḳavuşdurup ṭurur. **Dest birūn kerden,** eli yirinden ḫalʿ u ḳaṭʿ etmek maʿnāsınadur. **Dest-bend,** el ele virüp raḳs itmekdür. Türkīde ḫoran didikleri oyundur. Ve mecūsīleriñ ḫurūs depmek didikleri oyun maʿnāsına da gelür.Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Dest-pīşīnrā bedel-nīst,** “Evvel ṣunan yegdür.” diyecek yirde ḍarb-ı meṣeldür. **Dest-peymān,** kābinden muʿaccel mihr-i muḳaddem maʿnāsınadur.Ve Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi evlenmek mühimmātı ve esbābı maʿnāsınadur dimişdür. **(E33b)** Ve Cāmiʿ ṣāḥibi el armaġānı maʿnāsınadur ki az nesneyi tuḥfe iletmekden ʿibāretdür ve ışṭılāḥ-ı fuḳahāda ḳız ṭarafına virilen ḳaftānlıġa dirler dimişdür. **Dest-ḫar,** ʿavrete oġlana sögüp alaca mindere geçmek. **Dest-ḫūş,** ʿanberiyye vü lāden gibi elde oynadıḳları mülāyim nesnedür. Sükūn-ı tā ile, kesr ile de olur. Mecāzen melʿabe olan kimseye de dinür. **Tā**sını ḥaẕf idüp **Desḫoş** da dinür. Ve Ādātu’l-Fużalā’da dest-māl maʿnāsına meẕkūrdur. **Dest-renc,** ṣanʿatdur ki andan kedd-i yemīn ḥāṣıl olur. Ve ḳazanc u kedd-i yemīn maʿnāsına da gelür. **(E34a)** Ve Niʿmet’ullāh bıçḳı vü destere maʿnāsınadur dimiş ve ʿaleyhi’l-ʿuhdet bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Dest-zen,** muġanni vü el ḳarşıcı maʿnāsınadur. Ve Mecmaʿü’l-Fürs’de nādim ü peşīmān maʿnāsına meẕkūrdur. Niteki teʾessüf iden el ele çarpar. Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Dest-şusten,** meʾyūs u nāümīd olmaḳ maʿnāsınadur. Bu mażmūn, ʿArabīde vü Türkīde daḫı müstaʿmeldür. **Dest-şūy,** el yuyacak ṣu ki ṭaʿāmdan ṣoñra olur. **Dest-şalībī kerden,** el ḳavuşdurup ḫıdmetde ṭurmaḳ. **Dest-kār,** el işi maʿnāsınadur. İżafe-yi maḳlūbedür. Aṣlı, **kār-ı destdür**

ve el ile işleyen kimse maʿnāsına da gelür. **Destek-zen,** dest-zeden maʿnāsınadur. Yaʿnī el ele urıcı. Vaṣf-ı terkībīdür. **Dest-keş,** beş maʿnāsı vardur biri aʿmāyı vü köri yeden kimsedür ki ʿArabīde "**ḳā'idü'l-aʿmā**" dinür. **(E34b)** Ṣānī sāʿil ü gedā maʿnāsınadur ki ṣadaḳa almaġa el uzadur. Bu iki maʿnāda vaṣf-ı terkībīdür. Ṣāliş esīr maʿnāsınadur. Rābiʿ ḳazanc maʿnāsınadur ki ʿArabīde "keddü'l-yed" dinür. Ḫāmis kebāde olan yaydur. Ẕikr-i mevṣūf ile kemān-ı dest-keş de dinür. Bu üç maʿnāda vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Mecāzen kebāde gibi mülāyim ü rām u yavaş maʿnāsına da gelür. Ve maġlūb u zebūn maʿnāsına da gelür. **Dest-gir kerden,** esīr eylemek maʿnāsınadur. **Dest-merdī,** sükūn-ı tā ile şefāʿat u iʿānet maʿnāsınadur. **Dest-müze,** eldiven maʿnāsınadur ki ʿArabīde ḳuffāz dinür. İżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Mecāzen ālet-i tenāsülde istiʿmāl olunur. **(E35a) Dest-māl,** yaġlıḳ u maḥramedür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Bunuñ ism-i baṣīṭı **dezek**dür, feṭḥ-i dāl ve zā-yı ʿArabī ve kāf-ı ʿArabī ile. Rā-yı mühmele ile de mervīdür. Ve Niʿmet'ullāh'da dezek, pāre vü rükʿa maʿnāsına mesṭūrdur. **Dest-vār,** aṣlda el uzunluġı deñlü ʿaṣā maʿnāsınadur. Ṣoñra, muṭlaḳ ʿaṣā maʿnāsına istiʿmāl olundı. **Dest-vāre,** el uzunluġı mikdārı olan nesnedür. **Dest-vān,** ḥammāmıñ nāṭūrı vü cāmedārı maʿnāsınadur. Ve Uḳnūm'da ṭoġan elligi maʿnāsına da meẕkūrdur. Bu taḳdīrce vāv, bādan bedel olur. **Dest-vāne** ṭoġan elligidür ki ʿArabīde ḳuffāz dinür ve cengde ḳol vikāyesi olan ḳolçaḳ maʿnāsına da gelür. Ṭoġan elliginiñ iki ismi daḫı vardur. Biri **behle**dür, feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ile. **(E35b)** Ve biri nikābdur, kesr-i nūn ve āḫiri bā ile. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de āḫiri fā ile mażbūṭdur. **Dest ü pā zeden,** çalışmak u saʿydan kināyedür. Yalñuz **dest ü pā** daḫı istiʿmāl olunur. **Deste,** dört maʿnāsı vardur. Biri demeddür ki ʿArabīde ḥüzme vü rabṭe dinür. Ṣānī her nesneniñ yapışacaḳ yiridür. Ṭulumuñ bacaġı ve çuvālıñ ḳulpı vü köşesi gibi. Her birisine ḥuṣūṣ ile mużāf olur. Deste-yi meşk ü deste-yi çuvāl gibi. Ve ṣap maʿnāsına daḫı deste-yi teber ü deste-yi kārd gibi.Ṣāliş küstāḫ maʿnāsınadur. Düstūru'l-ʿĀmel ṣāḥibi, **deste-şud** mużṭarib oldı ve **(E36a) deste-sāḫt** mużṭarib itdi didi. Rābiʿ yārī vü muʿāvenet maʿnāsınadur. **Düste,** żamm-ı dāl ile olursa ṭaş u seng maʿnāsınadur. **Dest-yār,** aṣlda el yardımıdur. Ṣoñra muṭlaḳ iʿānet u yardım maʿnāsına oldı. Ve güreşcileriñ baş pehlivāndan bir mertebe aşaġa olan pehlivāndur. **Dest-yāre,** el bilezügidür. **Yāre**, bilezik maʿnāsınadur. **Destiyāne,** ḳamçıdur. **Destīne,** iki maʿnāsı vardur. Biri tevḳīʿdur ki pādişāhıñ ve ḳaḍınıñ nişānıdur. Ve biri bilezikdür. Taʿrībde hā, cīme tebdīl olunup **destīnc** dinmişdür. Ḥalīmī ve ġayruhu, ḳol bağı maʿnāsınadur dimiş ki ʿavretler ḳollarına bağlarlar. **(E36b)** Maʿnā-yı ṯānī cins ü nevʿ maʿnāsınadur. Ekṯeren zā ile istiʿmāl olunur. **Hem-dest,** hem-cins ü

hem-nevʿ maʿnāsınadur. Cinsiyyetde muvāfaḳat olmaġıla, muvāfıḳ maʿnāsına da gelür. Maʿnā-yı şaliş, kerre vü merre maʿnāsına yek-dest, du-dest dinür. **(E37a)** Yaʿni bir yol u bir defʿa. Ekşer bir kerre oyuna ıṭlāḳ olunur. Ḳımār-bāz ġālib olduḳda seyr idenlere virdügi ṣadaḳaya **būrek** dinür. **Dest-i ḫaṭar,** bir oyundur ki rehini çoḳ olmaġıla ḫavf u muḫāṭarası ola. **Ḫaṭar,** lafẓ-ı ʿArabīdür, ḫavf maʿnāsına. **Dest-ḫūn,** bir oyundur ki cān ile rehin oluna. **Dest-i pesīn,** lüʿb-i aḫīrdür. Maʿnā-yı rābiʿ, bir ḳat **şiyāb u melbūs** maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ḥülle** vü **bizle** dinür. **(E37b)** Maʿnā-yı ḫāmis, cihet ü cānib maʿnāsınadur. Maʿnā-yı sādis, ṣadr-ı meclis ü pīşgāh maʿnāsınadur. **Dest,** ʿArabīde taʿrīb ile altı maʿnāsı vardur. Biri **ṣadr-ı meclis**dür. Ṯānī, **ṣāḥra vü deşt**dür. Ṯaliş, **şiyāb u libās**dur. Rābiʿ, **kāġıd u varaḳ**dur. Ḳāmūs'da ancaḳ bu dört maʿnā meẕkūrdur. Ḫāmis, **ḥīle** vü **mekr**dür. Sādis, **oynamaḳ** u **lüʿb**dür. Ġālib olana "temme lehi'd-destu" ve maġlūb **(E38a)** olana "temme ʿaleyhu'd-destu" dinür. Ve ʿavām-ı ʿArab yanında **dest**, **tencere** maʿnāsınadur. Bu maʿnāda müvelleddür, muʿarreb degildür.

Dest-ṣalībī kerden: (E34a) El ḳavuşdurup ḫıdmetde ṭurmaḳ.

Dest-ḫūş: (E33b) ʿAnberiyye vü lāden gibi elde oynadıḳları mülāyim nesnedür. Sükūn-ı tā ile, kesr ile de olur. Mecāzen melʿabe olan kimseye de dinür. **Tā**sını ḥaẕf idüp **Desḫoş** da dinür. Ve Ādātu'l-Fużalā'da dest-māl maʿnāsına meẕkūrdur.

Dest-ḫūn: (E37a) Bir oyundur ki cān ile rehin oluna.

Dest-āheng: (E32b) Ṭutuḳ maʿnāsınadur ki çift āletlerindendür.

Dest-āne: (E32b) Ṭutuḳ maʿnāsınadur ki çift āletlerindendür.

Destādest: (E31b) Elden ele olan naḳd maʿnāsınadur.

Dest-āmūz: (E32a) Elde ögrenmiş cānver maʿnāsınadur. Cümle ḥayvānāta ıṭlāḳ olunur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Destār: (E31b) Aṣlda vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. İki maʿnāsı vardur. Biri ṣarıḳ u dülbend maʿnāsınadur ve bu maʿnā ḥālā mustaʿmeldür. Ve biri yaġlıḳ u maḥreme maʿnāsınadur. **Destārçe** daḫı taşġīr ile bu maʿnāyadur.

Destār-ḫᵛān: (E32a) Bezden olan sofradur. Ḥālā müstaʿmeldür. Ve sāyir kütüb-i luġātde **pīşgīr** maʿnāsına mesṭūrdur.

Destārān: (E32a) Şākirdāne maʿnāsınadur.

Destār-bend: (E32a) Hediyye vü rüşvet viren kimsedür. Boḳça gönderür.

Destārçe sāḫten: (E32a) Hediyye düzmek ve istimālet itmekdür.**Dāden** ile de istiʿmāl olunur.

Destārçe: (E31b) bkz. Destār.

Dest-ās: (E4a) El degirmeni.

Dest-āviz: (E32b) Mülāḳātda el boş olmamaġiçün māḥażır olan hediyye-yi ḳalīledür.

Dest-bend: (E33a) El ele virüp raḳs itmekdür. Türkīde ḫoran didikleri oyundur. Ve mecūsīleriñ ḫurūs depmek didikleri oyun maʿnāsına da gelür.Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Dest berdil-nihāden: (E112a) "Cāna cebr itmek" maʿnāsınadur.

Dest-beste: (E33a) ʿAcz ile muḳirr ü muʿterif olan kimseden kināyetdür ki ellerini ḳavuşdurup ṭurur.

Dest-burd: (E31a) Ġalebe ve ḳahr maʿnāsınadur.

Dest-dāden: (E31b) Teysīr ü imkān maʿnāsınadur.

Deste: (E35b) Dört maʿnāsı vardur. Biri **demed**dür ki ʿArabīde **ḫüzme** vü **rabṭe** dinür. Ṣānī her nesneniñ yapışacaḳ yiridür. Ṭulumuñ bacaġı ve çuvālıñ ḳulpı vü köşesi gibi. Her birisine ḥuṣūṣ ile mużāf olur. Deste-yi meşk ü deste-yi çuvāl gibi. Ve şap maʿnāsına daḫı deste-yi teber ü deste-yi kārd gibi.Ṣāliş **küstāḫ** maʿnāsınadur. Düstūru'l-ʿĀmel ṣāḥibi, **deste-şod** mużṭarib oldı ve **deste-sāḫt** mużṭarib itdi didi. Rābiʿ **yārī** vü **muʿāvenet** maʿnāsınadur.

Dest-efşān kerden: (E31b) bkz. Dest-efşānden.

Dest-efşānden: (E31b) El ḳurşmaḳ, taşfīḳ maʿnāsınadur.

Dest-efzār: (E32a) Āletdür ki erbāb-ı ṣanayiʿ ele alup anıñla iş işlerler.

Destek-zen: (E34a) Dest-zeden maʿnāsınadur. Yaʿnī el ele urıcı. Vaṣf-ı terkībīdür.

Dest-endāz: (E32b) İṭāle-yi yed, teʿaddī vü ẓülm dimekdür. Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳuldür.

Deste-sāḫt: (E36a) Mużṭarib itdi.

Deste-şud: (E35b) Mużṭarib oldı.

Dest-gāḥ: (E30a) Ālet-i ḳudret ve maḥall-i müknet olmaġıla ḳudrete vü imkāna dinür. Üzerine ḳudret ʿaṭf-ı tefsīr vāḳıʿ olur. Ve maḥall-i şuġul u taṣarrufa da destgāh dinür ʿavām-ı Etrāk taḥrīf idüp **dezgāh** dirler.

Dest-gir kerden: (E34b) Esīr eylemek maʿnāsınadur.

Dest-i ḫaṭar: (E37a) Bir oyundur ki rehini çoḳ olmaġıla ḫavf u muḫāṭarası ola. **Ḫaṭar,** lafẓ-ı ʿArabīdür, ḫavf maʿnāsına.

Dest-ḫar: (E33b) ʿAvrete oġlana sögüp alaca mindere geçmek.

Dest-i pesīn: (E37a) Lüʿb-i aḫīrdür.

Destīnc: (E36a) bkz. Destīne.

Destīne: (E36a) İki maʿnāsı vardur. Biri **tevḳīʿ**dur ki pādişāhıñ ve ḳaḍınıñ nişānıdur. Ve biri **bilezik**dür. Taʿrībde hā, cīme tebdīl olunup **destīnc** dinmişdür. Ḥalīmī ve ġayruhu, ḳol bağı maʿnāsınadur dimiş ki ʿavretler ḳollarına bağlarlar. **(E36b)** Maʿnā-yı ṯānī cins ü nevʿ maʿnāsınadur. Ekṯeren zā ile istiʿmāl olunur.

Destiyāne: (E36a) Ḳamçıdur.

Dest-kār: (E34a) El işi maʿnāsınadur. İżafe-yi maḳlūbedür. Aṣlı, **kār-ı destdür** ve el ile işleyen kimse maʿnāsına da gelür.

Dest-keş: (E34a) Beş maʿnāsı vardur: Biri, aʿmāyı vü köri yeden kimsedür ki ʿArabīde "**ḳā'idü'l-aʿmā**" dinür. **(E34b)** Ṯānī, sāʿil ü gedā maʿnāsınadur ki ṣadaḳa almaġa el uzadur. Bu iki maʿnāda vaṣf-ı terkībīdür. Ṯāliṯ, esīr maʿnāsınadur. Rābiʿ, ḳazanc maʿnāsınadur ki ʿArabīde "keddü'l-yed" dinür. Ḫāmis, kebāde olan yaydur. Ẕikr-i mevṣūf ile kemān-ı dest-keş de dinür. Bu üç maʿnāda, vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Mecāzen, kebāde gibi mülāyim ü rām u yavaş maʿnāsına da gelür. Ve maġlūb u zebūn maʿnāsına da gelür.

Dest-māl: (E35a) Yaġlıḳ u maḥramedür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Bunuñ ism-i baṣīṭi **dezek**dür, feṭḥ-i dāl ve zā-yı ʿArabī ve kāf-ı ʿArabī ile. Rā-yı mühmele ile de mervīdür. Ve Niʿmet'ullāh'da dezek, pāre vü rükʿa maʿnāsına mesṭūrdur.

Dest-merdī: (E34b) Sükūn-ı tā ile şefāʿat u iʿānet maʿnāsınadur.

Dest-müze: (E34b) Eldiven maʿnāsınadur ki ʿArabīde ḳuffāz dinür. İżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Mecāzen ālet-i tenāsülde istiʿmāl olunur.

Dest-peymān: (E33a) Kābinden muʿaccel mihr-i muḳaddem maʿnāsınadur.Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, "Evlenmek mühimmātı ve esbābı maʿnāsınadur." dimişdür. **(E33b)** Ve Cāmiʿ ṣāḥibi, "El armaġānı maʿnāsınadur ki az nesneyi tuḥfe iletmekden ʿibāretdür ve ıṣṭılāḥ-ı fuḳahāda ḳız ṭarafına virilen ḳaftānlıġa dirler." dimişdür.

Dest-pīşīnrā bedel-nīst: (E33a) "Evvel ṣunan yegdür." diyecek yirde ḍarb-ı meṣeldür.

Dest-renc: (E33b) Ṣanʿatdur ki andan kedd-i yemīn ḥāṣıl olur. Ve ḳazanc u kedd-i yemīn maʿnāsına da gelür. **(E33a)** Ve Niʿmet'ullāh, "Bıçḳı vü destere maʿnāsınadur." dimişdür. Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Dest-res: (E30a) Ḳudret maʿnāsınadur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. El irişmesi maʿnāsına. ʿArabīde daḫı bu maʿnādan **"taṣilu yeduhu ilāḳeẕā"** didikleri gibi taʿbīr olunur.

Dest-sutūn-ı zenaḫ būden: (E32b) Taḥayyürden kināyetdür ki fikri olan kimse, ḥayrete ṭalup elini zenaḫına ṭayaḳ ider.

Dest-şūy: (E34a) El yuyacak ṣu ki ṭaʿāmdan ṣoñra olur.

Dest-şusten: (E34a) Meʾyūs u nā-ümīd olmaḳ maʿnāsınadur. Bu mażmūn, ʿArabīde vü Türkīde daḫı müstaʿmeldür.

Destūr: (E30b) Ḳudret ü ḳuvvet ṣāḥibi dimekdür. Gencūr u mezdūr gibi mürekkebdür. Vüzerāya icrā-yı ḳavānīn ve temşiyyet-i umūr, ḳuvvet-i ḳāhireleri olmaġıla ıṭlāḳ olunur. Mecāzen, ḳānūna ve resme de ıṭlāḳ olunur. Ve mūcibi ile ʿamel olunan ḳānūn-nāmeye ve deftere de ıṭlāḳ olunur. **(E31a) Destūr,** izin ü icāzet maʿnāsına da gelür. Ve örnek ü numūne maʿnāsına da gelür ve Destūru'l-ʿamel didikleri bu maʿnāyadur.

Dest-vān: (E35a) Ḥammāmıñ nāṭūrı vü cāmedārı maʿnāsınadur. Ve Uḳnūm'da ṭoġan elligi maʿnāsına da meẕkūrdur. Bu taḳdīrce vāv, bā'dan bedel olur.

Dest-vāne: (E35a) Ṭoġan elligidür ki ʿArabīde ḳuffāz dinür ve cengde ḳol vikāyesi olan ḳolçaḳ maʿnāsına da gelür. Ṭoġan elliginiñ iki ismi daḫı vardur: Biri **behle**dür, feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ile.Ve biri **nikāb**dur, kesr-i nūn ve āḫiri bā ile. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de āḫiri fā ile mażbūṭdur.

Dest-vār: (E35a) Aṣlda el uzunluġı deñlü ʿaṣā maʿnāsınadur. Ṣoñra, muṭlaḳ ʿaṣā maʿnāsına istiʿmāl olundı.

Dest-vāre: (E35a) El uzunluġı mikdārı olan nesnedür.

Dest-yāft: (E30b) Ḳudret buldı ve ẓafer buldı.

Dest-yār: (E36a) Aṣlda el yardımıdur. Ṣoñra, muṭlaḳ iʿānet u yardım maʿnāsına oldı. Ve güreşcileriñ baş pehlivāndan bir mertebe aşaġa olan pehlivāndur.

Dest-yāre: (E36a) El bilezügidür. **Yāre**, bilezik maʿnāsınadur.

Dest-zen: (E34a) Muġanni vü el ḳarşıcı maʿnāsınadur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, nādim ü peşīmān maʿnāsına meẕkūrdur. Niteki te'essüf iden el ele çarpar. Bu daḫı vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Deyzec: (E91a) Dīzenin muʿarrebidür. bkz. Dīze.

Dezek: (E35a) bkz. Dest-māl.

Dezgāh: (E30a) bkz. Dest-gāḥ.

Dıraḫt-ı Meryem: (E99b) Çeng-i Meryem didikleri, yapraḳları beş barmaḳ şeklinde bir aġacdur. Nisā-yı ḥevāmil, ṣuʿūbet ile ṭoġurduḳda, anı istiʿmāl idüp suhūlet ile vażʿ-ı ḥaml iderler. Buña, **Şecereti Meryem** daḫı dinür.

Dīde: (E25a-E25b) Ancaḳ ḥadeḳā maʿnāsınadur ki sevād u beyāżdan ʿibāretdür. bkz. Çeşm.

Dīflī (A): (E82a) Semmi'l-ḥımār didikleri ağacdur. bkz. **Ḫar-zehre.**

Dih-ḫudā: (E8b) Köy ṣāḥibi dimekdür.

Dīhīm: (E3b) Tāc-ı pādişāh.

Dil: (E111a) Yürek ile göñül beyninde müşterekdür. Niteki ʿArabīde ikisine de **ḳalb** dinür. **Yürek,** şekl-i ṣanavberī olan ḳalb-i cismānīdür ki ṣadrıñ sol cānibinde olur. Ancaḳ bu maʿnāda feṭḥ-i dāl ve teşdīd-i lām ile taʿrīb olunmuşdur. Mecāzen, her nesneniñ vasaṭına daḫı dil ıṭlaḳ olunur. **Ḫāşāk nīz derdil-i deryā guẕer kuned** didikleri gibi. Aġacıñ özdeki ortasında olmaġıla **dil-i dıraḫt** dinür. Niʿmetu'llāh, meʿānī-yi vażʿıyyesinden ḳıyās idüp **(E111b)** "Özdek maʿnāsına da gelür." dimişdür. Ve **göñül,** bir laṭīfe-yi Rabbāniyyedür ki ḳalb-i ṣanavberīye müteʿallıḳdur. Ve ol laṭīfe, **ḥaḳīḳat-ı nefs**den ʿibāretdür ve ḥükemā yanında **nefs-i nāṭıḳa** ile müsemmādur. **Ṣāḥib-dil,** kemāl-i insāniyyeti olan kimsedür ki nefsine mālik olup hevā vü hevesine tābiʿ olmaya. **Ṣāḥib,** bunda mālik maʿnāsınadur. Aṣlda kesr-i bā ile terkīb-i iżāfīdür, vaṣf-ı terkībīdür dimek ġalaṭdur. **Ehl-i dil,** iżāfet ile bu daḫı o maʿnāyadur. **Dil-ārām** u **dil-ber** ü **dil-dār** u **dil-rubā** vü **dil-sitān** u **dil-sūz** u **dil-firīb** ü **dil-guşā** vü **dil-nevāz,** cümlesi maḥābībe ıṭlāḳ olunur, vaṣf-ı terkībīdür. Maʿnā-yı mürekkebleri ẓāhir olmaġıla şerḥe muḥtāc olunmadı. **Dil-gīr,** munḳabıż u dil-girifte olan maʿnāsınadur, vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Ve Niʿmetu'llāh, "Göñül nefret itdügi nesne ve ḳorḳunc maʿnāsınadur." dimişdür. Bu ḳavl üzerine ṣıḥḥati olur ise vaṣf-ı terkībī olur. **Dil-şād,** göñli şīn ü ḫürrem **(E112a)** olan kimsedür. **Şād-dil** daḫı dinür, **ferhāni'l-ḳalb** maʿnāsına. Ve selāṭīn-i Baġdād'dan, Şeyḫ Ḥasan Noyan Pādişāh'ıñ menkūhesi ismidür ki Şeyḫ Üveys vālidesidür ve Selmān-ı Sāvecī, anı niçe ḳaṣīde-yi bī-hemtā ile medḥ itmişdür. **Pür-dil** ü **dilīr** ü **dil-āver,** yürekli vü şecīʿ maʿnāsınadur; ammā **dil-āver** ṣīġa-yı ġālibedür, vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Bed-dil,** cengde ṣebātı olmayan, ḳorḳaḳ u cebān maʿnāsınadur. **Ṣutur-dil,** bu daḫı ḳorḳaḳ maʿnāsınadur. **Bīdil** yüreksiz, ḫavvāf maʿnāsınadur. Ve göñlüni yitürmiş ʿāṣıḳ-ı hāyim maʿnāsına da gelür. **Ḫar-dil,** göñli büyük ve muḫtāl maʿnāsınadur. **Ezdil āmeden, "**göñülden ḳopmaḳ" maʿnāsınadur. **Dest berdil-nihāden, "**cāna cebr itmek" maʿnāsınadur. **Dil-dāden,** "rıżā virmek" maʿnāsınadur. **(E112b) Dil-nihāden, "**tavtīn-i nefs idüp iḫtiyār gösterüp rıżā virmek" maʿnāsınadur. **Rūy-ı dil-numūden, "**güler yüz göstermek" dimekdür. **Rūy**ı ḥaẕf idüp, **dil-numūden** daḫı dinür. **Dil pür-dāşten,** żamm-ı bā-yı Fārsī ile "bī-ḫużūr olup iʿrāż eylemek" maʿnāsınadur. Bu taʿbīr Türkīde vü ʿArabīde mevcūddur. **Dilet,** āḫirinde olan tā, żamīr-i muḫāṭab-ı müfreddür. Aṣlı **atdur**. Āḫiri hā-yı resmī olan kelimelere lāḥıḳ olursa elif telaffuẓ olunur; **bendeat** ü **zedeat** gibi. Hā-yı resmī olmayıcaḳ, elif sāḳīṭ olur; **çākeret, zedet** gibi. Ve keẕālik, elif ve nūn-ı cemʿ lāḥıḳ olıcaḳ elif sāḳıṭ olur; **bendetān** u **ḫᵛācetān** gibi.

Dil-āver: (E112a) Yürekli vü şecīʿ maʿnāsınadur. **Dil-āver** ṣīġa-yı ġālibedür, vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Dil-dāden: (E112a) "Rıżā virmek" maʿnāsınadur.

Dil-gīr: (E111b) Munḳabıż u dil-girifte olan maʿnāsınadur, vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Ve Niʿmetu'llāh, "Göñül nefret itdügi nesne ve ḳorḳunc maʿnāsınadur." dimişdür. Bu ḳavl üzerine ṣıḥḥati olur ise vaṣf-ı terkībī olur.

Dilīr: (E112a) Yürekli vü şecīʿ maʿnāsınadur.

Dil pür-dāşten: (E112b) Żamm-ı bā-yı Fārsī ile "bī-ḥużūr olup iʿrāż eylemek" maʿnāsınadur. Bu taʿbīr Türkīde vü ʿArabīde mevcūddur.

Dil-nihāden: (E112b) "Tavtīn-i nefs idüp iḫtiyār gösterüp rıżā virmek" maʿnāsınadur.

Dil-şād: (E111b) Göñli şīn ü ḫürrem **(E112a)** olan kimsedür. **Şād-dil** daḫı dinür, **ferhāni'l-ḳalb** maʿnāsına. Ve selāṭīn-i Baġdād'dan, Şeyḫ Ḥasan Noyan Pādişāh'ıñ menkūhesi ismidür ki Şeyḫ Üveys vālidesidür ve Selmān-ı Sāvecī, anı niçe ḳaṣīde-yi bī-hemtā ile medḥ itmişdür.

Dīmer (P): (E29b) Kesr-i dāl ile luġat-ı Pehlevīde yüz maʿnāsınadur. Rā-yı mühmeleyi ḥaẕf idüp **dīm** daḫı dinür.

Dīn: (E105b) Īn maʿnāsına ism-i işāret-i ḳarībdür. **Bā** ile istiʿmāl olunmaḳ şarṭdur. Niteki **dū, ū** maʿnāsına żamīr-i ġāyib olıcaḳ, **bā** ile müstaʿmel olmaḳ şarṭdur.

Dirāz-gūş: (E80b) Ḫar, Fārsīde vü ḥımār ʿArabīde, şetmde vü ẕemm-i şenīʿde meṣel olmuşdur. Lafẓ-ı ṣarīḥinden istikrāh idüp kināye ṭarīḳı ile **dirāz-gūş** ve **eṭ-ṭavīle'l-uẕneyni (E81a)** taʿbīr olunur.bkz. Ḫar.

Diremne: (E4a) Yavşan otıdur ki ʿArabīde şīḥ dinür.

Dīv-meşeng: (E77a) Cūbdan bir nevʿdür. ʿAdes-i muḳaşşere beñzer. Türkīde aña burçaḳ dinür. Aña, **gāv-meşeng** daḫı dinür.

Diye: (E3a) Ḳūy u ḳaryedür.

Diz: (E4b) Ḳalʿadur.

Dīz: Türkīde yaġız didikleri rengdür. Dīze, ol levne mensūb nesnedür.

Dīze: (E91a) Yaġız ata ıṭlāḳ olunur. Muʿarrebi **deyzec**dür, feṭḥ-i dāl ile. **(E91b)** Mecmaʿü'l-Fürs'de siyāh-reng olan ṭavār maʿnāsına mesṭūrdur. Ata iḫtişāṣı yoḳdur. **Dīz** ile hā-yı nisbet-i iḫtişāṣiyyeden mürekkebdür. **Dīz**, Türkīde yaġız didikleri rengdür. Dīze ol levne mensūb nesnedür. **Şeb-dīz,** ḳara yaġız atdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de ḳararak gök at maʿnāsına mesṭūrdur. **Şeb-reng,** bozraḳ ḳara atdur. ʿArabīde **edhem** dinür. Şeb-dīz ile şeb-reng, maʿnāları ḳarīb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur. **(E3b)** Mor reng maʿnāsına da gelür.

Dūġ: (E2a) Ayrandur, meḫīż maʿnāsına.

Dūġbā: (E3a) Ayran aşıdur.

Duḫ: (E4b) Ḥaṣīr ḳamışıdur.

Duḫān (A): (E48b) Tütündür. bkz. Dūd.

Duḫter-ender: (E3a) Ügey ḳızdur.

Dūd: (E48b) Tütündür ki ʿArabīde **duḫān** dinür. Dūd, istiʿmāl olunan tütün duḫānı maʿnāsına da taṣarruf idilür. Baʿżılar, bu mażmūnda taṣarruf itmişdür. Ol istiʿmāl olunan tütünüñ ismi, **tenbākū**dur. **(E49a)** Ḥaẕf-ı vāv ile **tenbāk** daḫı müstaʿmeldür. Uḳnūm ṣāḥibi, "Dūd, tütün ü ḳūrd maʿnāsınadur." didügi ḫalṭ-ı luġateyn ḳabīlindendür. Zīrā dūd, ḳūrd maʿnāsına olmaḳ lafẓ-ı ʿArabīdür. **Ezāteş dūdī nedīde** daḫı "Bir meşaḳḳat görmedi." diyicek yirde ḍarb-ı meṣeldür. **Dūde,** iki maʿnāsı vardur: Biri ḳāvm ü ḳabīle maʿnāsınadur ve biri isdür ki siyāhī mürekkeb andandur. Āḫirindeki hā-yı iḫtişāṣiyyedür. **Dūd-ı çerāġ ḫurden,** zaḥmet ü meşaḳḳat taḥammülünden kināyedür. Gülistān āḫirinde "ve dūd-ı çerāġ bīfāyide ḫurden kār-ı ḫıredmendān nīst" didügi bu maʿnāyadur. **Dūd-āheng,** tütün menfeẕidür ki **(E49b)** maṭbaḫlarda vü ḥammāmlarda olur. Vaṣf-ı terkībiden menḳūldür. **Dūd-keş,** bu daḫı tütün menfeẕi ve vaṣf-ı terkībiden menḳūldür ve ḥālā müstaʿmeldür. Ve iki lisānda ziyāde müstaʿmel olan, **buḫārī**dür. **Dūd-gend,** feṭḥ-i kāf-ı Fārsī ile is ile ḳoḳmuş nesnedür. **Dūd-gende,** miṣluhu. **Ḫancīr,** ḫā-yı muʿceme ve nūn ve cīm ve rā-yı mühmele ile encīr vezni üzre, bir nesne āteşe düşüp yandıḳda tütününüñ rāyiḥasıdur. **Dūd-ḫʷār,** bir ḳuş ismidür.

Dūd-ḫʷār: (E49b) Bir ḳuş ismidür.

Dūd-āheng: (E49a) Tütün menfeẕidür ki **(E49b)** maṭbaḫlarda vü ḥammāmlarda olur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Dūde: (E49a) İki maʿnāsı vardur: Biri ḳāvm ü ḳabīle maʿnāsınadur ve biri isdür ki siyāhī mürekkeb andandur. Āḫirindeki hā-yı iḫtiṣāṣiyyedür.

Du-esbe: (E) Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür.

Du-espe āmed: (E89a) "Ulaḳ gibi sürʿat ile geldi." dinür. Sürʿatde meṣel olmuşdur.

Du-espe girīḫt: (E89a) Ulaḳ gibi, pek pek ḳaçdı.

Du-espe: (E88b) İki atı olan kimesnedür.

Du-kārd: (E54a) Miḳrāżdur. **Gāz** maʿnāsına.

Dūd-gend: (E49b) Feṭḥ-i kāf-ı Fārsī ile is ile ḳoḳmuş nesnedür.

Dūd-gende: (E49b) bkz. Dūd-gend.

Dūd-ı çerāġ ḫurden: (E49a) Zaḥmet ü meşaḳḳat taḥammülünden kināyedür. Gülistān āḫirinde "ve dūd-ı çerāġ bīfāyide ḫurden kār-ı ḫıredmendān nīst" didügi, bu maʿnāyadur.

Dūd-keş: (E49b) Tütün menfeẕidür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür ve ḥālā müstaʿmeldür. Ve iki lisānda ziyāde müstaʿmel olan **buḫārī**dür.

Dūdle: (E3b) Çelik oyunı.

Dūste: (E36a) Żamm-ı dāl ile olursa **ṭaş** u **seng** maʿnāsınadur.

Dūş: (E46a) İki ḳısmdur; cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı evvel, iki maʿnāsı vardur: Biri, dün gice maʿnāsınadur. Ṣānī, omuzdur ki ʿArabīde menkib dinür. **Dūşādūş,** omuz omuza dimekdür. Omuzuñ bir ismi daḫı vardur. **Suft**dur, żamm-ı sīn ve sükūn-ı fā ile. Ve **suften**den daḫı māżīdür. **Sufte,** żamm-ı sīn ile ucı sivri ve keskin peykāndur. Ḳışm-ı ṣānī, **dūşīden**den **(E46b)** emr ü ism-i maṣdardur. **Dūşīden**, ṣaġmaḳ maʿnāsınadur. **Lūġīden** daḫı żamm-ı lām ile luġat-ı Māverāʾü'n-Nehr'de dūşīden maʿnāsınadur. **Lūġ**, andan fiʿl-i emr ü ism-i maṣdardur. Luġat-ı müşterekedendür. İçmek maʿnāsına da gelür.

Dūşādūş: (E46a) Omuz omuza dimekdür.

Dūşīden: (E46b) Ṣaġmaḳ maʿnāsınadur. **Lūġīden** daḫı żamm-ı lām ile luġat-ı Māverā'ü'n-Nehr'de dūşīden maʿnāsınadur. **Lūġ**, andan fiʿl-i emr ü ism-i maṣdardur. Luġat-ı müşterekedendür. İçmek maʿnāsına da gelür.

Dümri: (E) bkz. Deff.

Dunbe-yi bere: (E98b) Ṭanbūruñ aṣl-ı taʿrībi, **dunbe-yi bere**dür. Yaʿni, ḳuzı ḳuyruġı kāsesi. Aña müşābih olmaġıla tesmiye olundı. bkz. Ṭanbūr.

Duşḫīm: (E2b) Sögmek, şetm maʿnāsına.

-E- (ا)

Eżrāsu'l-kelb (A): (E27b) Bir otdur. bkz. Çeşmek.

Ebistā: (E16b) Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥufuñ, tefsīr-i mecmūʿınıñ ismidür.

Ebr: (E68b) Bulut maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ġaym** u **seḥāb** dinür. Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā vü Ādātu'l-Fużalā vü Şeref-nāme'de ebr, **merd** maʿnāsına da gelür ki Türkīde er ü ʿArabīde **recul** dinür. **Mīġ,** bu daḫı bulut maʿnāsınadur. **Mīġ-ı kemān-ver, ḳavs-ı ḳuzeḥdür**.

Ebreş: (E92a) Ol atdur ki beyāż benekleri, ġayrı levn ile benekleri ola. Lafẓ-ı ʿArabīdür.

Edhem (A): (E91b) Bozraḳ ḳara atdur. bkz. Şeb-reng.

Efşek: (E67a) Ḳaṭre vü ṭamladur; gerekse gökden yaġan çiy ü şebnem olsun gerekse gözyaşı olsun. bkz. Jāle.

Efzār: (E39b) Ālet ü levāzım maʿnāsınadur. Gerek ehl-i ṣınāyiʿiñ ola gerek ġayrılarıñ ola. Fā'yı vāv'a mübeddel idüp **evzār** daḫı dinür. Taʿām levāzımına da **(E40a)** efzār dinür.

Eger rūy-sāzed: (E29a) Alınursa dimekdür. Aṣlı **diger gūn sāzed**dür.

Egsūn: (E) Siyāh aṭlasdur.

Ehremen: (E6b) İblīs-i ḫasīs-i pür-telbīsdür. Lafẓında üç luġat vardur: Biri, **Ehremen**, feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı hā ve feṭḥ-i rā iledür. Ve biri, **Āhermen**dür, medd-i hemze ve

feṯḥ-i hā ve sükūn-ı rā ile. Ve ikisi şiʿr-i müteḳaddimde meẕkūrdur. Ṣāliş, **Ehrīmen,** kesr-i rā ve ziyāde-yi yā iledür.

Ehrīmen: (E6b) Kesr-i rā ve ziyāde-yi yā ile **İblīs-i ḫasīs-i pür-telbīs**dür. bkz.Ehremen.

Elçi: (E) Pādişāhdan pādişāha varan resūldür. Meşhūrdur, lākin luġat-ı Çaġatayīdür; Fārsī maḥż degildür.

Enbīş: (E3b) Çaç.

Engelyūn: (E16a) Ḥażret-i Ādem'e nāzil olan ṣuḥufdur ve İncīl'iñ diğer ismidür.

Engule: (E3b) Dügme iligidür.

Erāk (A): (E2a) ʿArabīdür, misvāk aġacı maʿnāsına.

Ermān: (E) Emek ü zaḥmet maʿnāsınadur.

Ervend: (E53a) Nehr-i Baġdād olan Dicle'dür. Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur: Biri, tecrübe vü āzmāyişdür. Ṣānī, Lührāsb pederiniñ ismidür. Ṣāliş, Hemedān'da meşhūr olan Kūh-i Elvend'dür.

Esb ü ferzīn nehed: (E89a) Lūʿb-ı şaṭrancda, at ile ferz ṭarḥı ile yine ġālib olur dimekdür.

Esb: (E87b) At maʿnāsına ism-i cinsdür. Erkege vü dişiye şāmildür. Egerçi ẓāhirde bā-yı ʿArabī iledür. **(E88a)** Ammā aṣlda, bā-yı Fārsī iledür. Niteki **ispeh**den ẓāhirdür. **İspeh,** hā-yı melfūẓe ile ve egerçi aṣlda hā-yı resmiyye-yi taḫṣīṣiyyedür, atlu çeri maʿnāsına ism-i cemʿdür. Āḫirindeki hā, nisbet-i iḫtiṣāṣiyye içündür. Mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile muḳayyedi, muṭlaḳda istiʿmāl itmek bābından, muṭlaḳā ʿaskere vü çeriye ıṭlāḳ olunur. Ekṣer, hā'dan evvel bir elif-i teʾkīd nisbet içün ziyāde idüp **ispāh** dirler. Ve andan ekṣer ki baʿde'z-ziyādeti, elif-i ūlāsın ḥaẕf idüp **sipāh** da dirler. Ve gāh ikisin ḥaẕf idüp **sipeh** de dirler. **Sipāhī,** yā-yı nisbet ile sipāha mensūb bir nefer dimekdür. **Leşker,** atlu çeriye vü piyādeye şāmildür. Sipāhdan eʿamdur. **ʿAsker**, leşker muʿarrebidür. **Sipāhān,** şehr-i maʿrūfdur. Cemʿ-i sipāh ile tesmiye olunmuşdur. **(E88b) Sipeh-rem,** bir pehlivān-ı Tūrānīdür. Maʿnā-yı terkībīsi sipeh andan ḳaçar ve ürker, ḳorḳunc dimekdür. **Yek-espe,** hā-yı resmī ile bir atlu dimekdür ki yolda refīḳı olmaya. **Du-espe,** iki atı olan kimesnedür. **Se-espe,** üç atı olan kimesnedür. Āḫirindeki hā, nisbet-i iḫtiṣāṣiyye içündür. İki atı yā üç atı olan ulaġa da ki birisine binüp māʿadasın yedek ide ıṭlāḳı, mecāz-ı

meşhūr ḳabīlindendür. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp, muṭlaḳā ulaġa daḫı ıṭlāḳ olunur. (E89a) **Du-espe girīḫt,** ulaḳ gibi pek pek ḳaçdı. **Du-espe āmed,** ulaḳ gibi sürʿat ile geldi, dinür. Sürʿatde meṣel olmuşdur. **Esbān-gīz,** maʿrūfdur ve mihmān u ḳonuḳ maʿnāsına da gelür. **Esbīl,** ʿalāvezni mendīl, ol kimsedür ki at uġurlamasından ġayrı bir pīşesi olmaya. **Esb ü ferzīn nehed,** lūʿb-ı şaṭrancda at ile ferz ṭarḫı ile yine ġālib olur. **Feres-nihāde-yi tust,** seniñ maġlūbuñdur dimekdür. **Pīl-efkenden,** bu daḫı luʿb-ı şaṭranca müteʿallıḳdur. Māt itmekden kināyedür. Böyle şaṭranc-bāz-ı bī-ʿadīle, **ḳāyim-endāz** dinür. **Ḳāyim,** ʿArabīde **ḳayyım** didikleri şaṭranc-bāz-ı bī-naẓīrdür ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da "ʿĀciz maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Ḳāyim berīḫt,** "ʿĀciz olup ceng itmedi." dimekdür. (E89b) Atıñ aḳsāmı, evṣāf-ı ḥasbī ile çok olmaġıla ẕikri münāsib oldı. **Heydeḫ,** feṭḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve feṭḥ-i dāl ve ḫā-yı muʿceme ile cenge yarar atdur ki başı ḳavī ola. Hā yirine, bā-yı muvaḥḥede ile de luġatdur. **Tuvsen,** rām olmamış yavuz atdur ve żamm-ı tāʾ efṣaḥdur. Deveye daḫı vaṣf olur. Mecāzen, insana da vaṣf olur. **Setāġ,** feṭḥ-i sīn-i mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve ġayn-ı muʿceme ile binilmemiş atdur ki şırtına eyer vaż olunub taʿlīm görmemiş ola. Ve Nüsḫā-yı Vefāyī'de vü Sāmī'de ḳışır ḳışraḳ maʿnāsına meẕkūrdur ki ṭoġurmaya. **Cem-zīver,** ol atdur ki yüzi vü ḳarnı vü dört ayaġı beyāż ola, ablaḳ maʿnāsına. (E90a) **Būr,** żamm-ı bā-yı ʿArabī ile ṭorı atdur ki ʿArabīde **aşḳar**dur. Būr, aşlda elvāndandur. Fıstıḳī rengdür ve muṭlaḳ ata, būr daḫı dinür. **Çerme,** feṭḥ-i cīm-i Fārsī ile pūlād demir ḳır atdur ki ʿArabīde **ezraḳ** dinür. Ve Baḥru'l-Ġarāʾib'de boz at maʿnāsına meẕkūrdur. **Zerde,** ṣarı atdur. (E90b) **Şīde,** miṣluhu. Şīd ile hā-yı nisbet-i teşbīhiyyeden mürekkebdür. Şīd, güneşdür. Teşbīh levndedür ve iḫtimāldür ki sürʿat-i seyrde yā ḥüsn-i ṣūretde ola. **Keher,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve hā ile siyāha māʾil ṭorıdur ki ḫurmāyī ṭorı dinür. **Kurenk,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile al atdur. Ve Niʿmetu'llāh'da "Kurenk, żamm ile ṭurna vü külenk maʿnāsına ve feṭḥ ile leşker cemʿ oldıġı yirdür ki Türkīde **dernek** ve ʿArabīde **ḥavze** vü **maʿreke** dinür." maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Baḥru'l-Ġarāʾib'de żabṭ olunmayup ancaḳ dernek ü ḥavze maʿnāsına mevcūddur. Ve Uknūm'da ancaḳ żamm ile ṭurna maʿnāsına mesṭūrdur. Ve Cināsu'l-Cināş ṣāḥibi daḫı żabṭ itmeyüp "Kurenk, leşker dernegi yiridür." dimişdür. (E91a) **Şūlek,** żamm-ı şīn-i muʿceme ve feṭḥ-i lām ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile ḳara boz atdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de tīz-rev ü yorġa maʿnāsınadur. **Heygīr,** feṭḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile ol ḳara atdur ki sürḫe māʾil ola. **Kurān,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile ol atdur ki ṭorı ile ṣarı mā-beyninde ola. Elifi ḥaẕf idüp **kuren** daḫı dinür. **Yekrān,** feṭḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve

sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile miṣluhu. Ve Şeref-nāme'de ol ṭorı atdur ki yelisi vü ḳuyruġı sefīd ola. Ve sā'ir kütüb-i luġatda, ḳula at maʿnāsına meẕkūrdur. **Dīze,** yaġız ata ıṭlāḳ olunur. Muʿarrebi **deyzec**dür, feṭḥ-i dāl ile. **(E91b)** Mecmaʿü'l-Fürs'de siyāh-reng olan ṭavār maʿnāsına mesṭūrdur. Ata iḫtiṣāṣı yoḳdur. **Dīz** ile hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyyeden mürekkebdür. Dīz, Türkīde yaġız didikleri rengdür. Dīze ol levne mensūb nesnedür. **Şeb-dīz,** ḳara yaġız atdur ve Baḥru'l-Ġarā'ib'de ḳararak gök at maʿnāsına mesṭūrdur. **Şeb-reng,** bozraḳ ḳara atdur. ʿArabīde **edhem** dinür. Şeb-dīz ile şeb-reng, maʿnāları ḳarīb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur. **(E92a) Sīs,** iki sīn-i mühmele ile çiġit renginde benek benek olan atdur. Sīs, aṣlda çiġit maʿnāsınadur ki yüzde simsim gibi benek benek olur. ʿArabīde **kelef** dinür. Ve Müşkilāt-ı Meşnevī'de mesṭūrdur ki sīs, ḥudūd-ı Şām'da bir mekāndur ki eyü atları olur. **Raḫş,** Baḥru'l-Ġarā'ib'de menḳūldür ki beñlü gül-gün at maʿnāsınadur. Ve Uḳnūm'da boz at ve çil at maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Niʿmetu'llāh'da ebreş ü alaca beñlü boz at maʿnāsına mesṭūrdur. Rüstemiñ atı, bu vaṣf ile muttaṣıf idi. Ġalebe-yi istiʿmāl ile aña ʿalem oldı. **Ebreş,** ol atdur ki beyāż benekleri ġayrı levn ile benekleri ola. Lafẓ-ı ʿArabīdür. **Pālād,** bā-yı Fārsī vü ʿArabī ile yedek atdur ki ʿArabīde **cenīb** dinür. Baḥrū'l-Ġarā'ib'de **maṭıyye** maʿnāsına da gelür. Ve baʿżılar semer atı maʿnāsınadur dimiş. **(E92b) Pālāde,** ziyāde-yi hā ile daḫı dinür. Dālı āḫirinden ḥaẕf idüp **pālā** daḫı dinür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bu kelimeyi hem bā-yı ʿArabī vü hem bā-yı Fārsī bābında īrād eyledi. **Kutel,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı yedek at maʿnāsınadur ve ḥālā mütedāvildür. Mecmaʿü'l-Fürs'de yüksek dāpe vü tell maʿnāsına da gelür. **Ketel,** Feṭḥ-i kāf ile olursa Baḥru'l-Ġarā'ib'de vü Cāmiʿ'de ṭaġ elması ve Niʿmetu'llāh'da ṭaġ erügi maʿnāsına meẕkūrdur. **Nevbetī,** bu daḫı yedek at maʿnāsınadur. Lafẓ-ı ʿArabīden me'ḫūẕdur. Nevbet ile binilmek iʿtibārı ile nevbete nisbet olunmuşdur. **(E93a)** Nevbetī, ḫayme vü çadır maʿnāsına da gelür. **Ulāġ,** ol atdur ki ulaḳlar içün müheyyā ola. Mecāzen ulaḳa da ıṭlāḳ olunur. Niteki Türkīde böyle meşhūrdur. **Yām,** müşennāt-ı taḫtıyye ile bu daḫı ulaḳ bindügi ṭavārdır. **Nevend,** Mecmaʿü'l-Fürs'de feṭḥ-i nūn ve Baḥru'l-Ġarā'ib'de żammı ile mażbūṭdur. Yorġa at maʿnāsınadur. **(E93b)** Mecāzen ḳāṣıd u peyk maʿnāsına da gelür. Ve bir mekān ismidür. **Nevende,** bu daḫı yorġa at maʿnāsınadur. Mecāzen, **serīʿü'l-fehm** ve **zīrek** maʿnāsına da gelür. Āḫirindeki hā, nisbet-i teşbīhiyye içündür. Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī, fehm ü idrāk maʿnāsınadur dimişdür. **Kevden,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile aġır yürüyüşlü atdur ki bed-aṣl ola. ʿArabīde **birẕevn** dinür. Mecāzen **baṭı'u'l-fehm** olana ıṭlāḳ olunur. **Kevel,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī vü vāv ve lām

ile bu daḫı **(E94a)** aġır yürüyüşlü atdur. **Ḫevel,** feṯḥ-i ḫā’i muʿceme vü vāv ile ḫıdmetkār maʿnāsına lafẓ-ı ʿArabīdür. Ve ḳocamış ḳoyun derisinden olan kürk maʿnāsına da gelür. Bu maʿnāda mütedāvel ve maʿrūfdur. **Çemend,** feṯḥ-i cīm-i Fārsī vü mīm ve sükūn-ı nūn u dāl ile bu daḫı aġır yürüyüşlü atdur. **Pālānī,** bu daḫı o maʿnāyadur. Pālāna mensūbdur. Pālān, maʿrūfdur. ʿArabīde **birʒeʿa** dinür. Elifi ḥāẕf idüp, **palānī** daḫı dinür. **Çerde,** feṯḥ-i cīm-i Fārsī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile ol atdur ki babası ʿArabī vü anası ġayr-ı ʿArabī ola. Bir maʿnāsı daḫı vardur. Elvānıñ evvel-i mertebesine mā’il olan levne delālet ider meṣelā siyāh-çerde, ḳaraya mā’il ḳara yaġız ve zerd-çerde, ṣaruya mā’il ṣaruşın dimekdür. **(E94b) İkdīş,** kesr-i hemze ve sükūn-ı kāf ve kesr-i dāl ile Luġat-ı Niyāzī’de ol atdur ki bir ṭarafı ʿArabī vü bir ṭarafı Hindī ola. Ve ata maḫṣūṣ degildür iki tuḫmdan ḥāṣıl olan ḥayvāna da ıṭlāḳ olunur. Mücennes maʿnāsına. **Bāre,** muṭlaḳā atdur. Gerek ʿArabī olsun, gerek olmasun. Yük maʿnāsına olan **bār** lafẓına mensūbdur. **Bāregī,** feṯḥ-i rā ile bu daḫı muṭlaḳā atdur. Āḫirindeki yā nisbet-i muṭlaḳā içündür ve kāf-ı ʿAcemī ḥarf-i tevessüldür. Yaʿnī her kelimeniñ āḫiri hā-yı resmī ola. Ḫᵛāce vü bende gibi aña, yā-yı nisbet yā yā-yı maṣdariyye yā kāf-ı taṣġīr yā elif ve nūn cemʿ-i lāḥıḳ olursa āḫiri muġayyer olmamaḳ içün bir kāf ile o maḳṣada tevessül ü ittiṣāl olunur. ʿArabīde nūn-ı viḳāye meṣābesindedür. **Bār-gīr,** bu daḫı ol maʿnāyadur. Vaṣf-ı terkībiden menḳūldür. Bu üç kelime ʿArabīde merkūb u maṭıyye maʿnāsın ifāde ider. **(E95a)** Bunuñ ism-i basīṭi, **Arġan**dur. Feṯḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṯḥ-i ġayn-ı muʿceme ile. Ve bu luġat-ı Deşt-i Ḳıpçaḳ’dur. Baḥru’l-Ġarā’ib’de **arġan**, **binūd** ile tefsīr olunmaġıla Niʿmetu’llāh taḥrīf idüp **binit** ile tefsīr idüp duḫteri aña ʿaṭf-ı tefsīr eylemişdür. **İsperīs,** at meydānı maʿnāsınadur. Yā, ḥaẕf olunup **isperis** daḫı dinür. **Esb-ġūl,** ʿaḳāḳīrdandur. Bezr-i ḳuṭūnā didikleridür. **Esb** ile **ġūl**den mürekkebdür. **Ġūl,** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur. At ḳulaġına fī’l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı. **Esb-güş** daḫı dinür. Aṣl üzerine bu kelime de taṣarruf olunmuşdur. Taʿrībde bā, fāya vü kāf yāya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür. Ve ġayr-ı taʿrībde kāfı yāya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür. Bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür. Bunuñ āḫirini sīn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile **sebiyūsen** daḫı dinür. Ve yāyı bā-yı muvaḥḥede üzerine taḳdīm idüp minġayri ziyādehu **sībūs** da **(E95b)** dinilmişdür. **Sābūs,** iki sīn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Benkū,** feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile ve āḫiri vāv ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Herūtūm,** feṯḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı o maʿnāyadur. Bunlar cümlesi Mecmaʿü’l-Fürs’den menḳuldür. **Fesliyūn,** feṯḥ-i fā ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve kesr-i

lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Mādiyān,** kütüb-i luġatda ancaḳ ḳışraḳ didikleri dişi at maʿnāsına meẕkūrdur ki ʿArabīde **ḥicr,** kesr-i ḥā-yı mühmele ve sükūn-ı cīm ile. Ammā Niẓāmī, yaban eşegi dişisine ıṭlāḳ itmişdür. **Mādiyāne,** ziyāde-yi hā ile o maʿnāyadur. **Kurre,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve teşdīd-i rā ile ve taḫfīfi aṣldur. Atıñ ve eşegiñ ve sāyir merkūb olan ḥayvān yavrısı maʿnāsınadur. Muʿarreb olup hā, cīm'e tebdīl olup **kurrec** dinilmişdür.

Esb-ġūl: (E955a) ʿAḳāḳīrdandur. Bezr-i ḳuṭūnā didikleridür. **Esb** ile **ġūl**den mürekkebdür. **Ġūl,** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur. At ḳulaġına fī'l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı. E**sb-gūş** daḫı dinür. Aṣl üzerine bu kelime de taṣarruf olunmuşdur. Taʿrībde bā, fā'ya vü kāf, yā'ya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür. Ve ġayr-ı taʿrībde kāf'ı yā'ya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür. Bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür. Bunuñ āḫirini sīn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile **sebiyūsen** daḫı dinür. Ve yā'yı bā-yı muvaḥḥede üzerine taḳdīm idüp minġayri ziyādehu **sībūs** da **(E95b)** dinilmişdür. **Sābūs,** iki sīn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile, bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Benkū,** feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile ve āḫiri vāv ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Herūtūm,** feṭḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı o maʿnāyadur. Bunlar cümlesi, Mecmaʿü'l-Fürs'den menḳuldür. **Fesliyūn,** feṭḥ-i fā ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve kesr-i lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭī ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur.

Esb-engīz: (E) Maʿrūfdur ve mihmān u ḳonuḳ maʿnāsına da gelür.

Esb-gūş: (E95a) Bezr-i ḳuṭūnādur. Taʿrībde bā, fā'ya vü kāf, yā'ya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür. Ve ġayr-ı taʿrībde kāf'ı yā'ya tebdīl idüp **esbiyūş** dinilmişdür. Bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür. Bunuñ āḫirini sīn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile **sebiyūsen** daḫı dinür. Ve yā'yı bā-yı muvaḥḥede üzerine taḳdīm idüp minġayri ziyādehu **sībūs** da **(E95b)** dinilmişdür. **Sābūs,** iki sīn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile, bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur.

Esbīl: (E89a) ʿAlāvezni mendīl, ol kimsedür ki at uġurlamasından ġayrı bir pīşesi olmaya.

Esbiyūş: (E) bkz. Esb-gūş.

Esed (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Esperîs: (E4b) Meydān.

Ester: (E80a) Ḳatırdur ki ʿArabîde **baġl** dinür. At ile eşekden mütevelliddür. **Āster,** medd-i elif ile olursa maʿrūfdur ki ʿArabîde **(E80b) biṭāne** dinür. **Burîde-dum,** bu daḫı ḳatır maʿnāsınadur. Zamān-ı sābıḳda ulaḳlar, ḳuyruġı kesik ḳatırlara binerler idi. **Berîd,** anıñ muʿarrebidür, feṭḥ-i bā ile. Mecāzen, ʿArabîde ulaġa da berîd dinür. Her dört fersaḫda ulaḳlara ḳatırlar müretteb idi. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp ol dört fersaḫ mesāfeye daḫı ıṭlāḳ olunur.

Eşkū: (E) bkz. **Āşkūb.**

Evreng: (E3b) Taḫt-ı pādişāh.

Evtār: (E) Sazın telleridür. Sebeb-i ṣoḥbet ü ʿişret olmaġıla ʿişret maʿnāsına da gelür.

Eyāzî: (E25b) Feṭḥ-i hemze ve yā-yı ḥāṭṭî ve rā-yı mühmele vü muʿceme ile de mervîdür. Niḳāb gibi bir siyāh nesnedür. Göz üzre baġlanur. Ẓāhiren ʿavretler yüzlerine ḳoduḳları pîçedür.

Ezāteş dūdî nedîde: (E49a) "Bir meşaḳḳat görmedi." diyicek yirde ḍarb-ı meṣeldür.

Ezdil āmeden: (E112a): "Göñülden ḳopmaḳ" maʿnāsınadur. **Dest berdil-nihāden, "**cāna cebr itmek" maʿnāsınadur.

Ezheyc-i vîrāne rūd bernemîāyed: (E53a) Bir faḳîr, ḥāline münāsib olmayan ʿaẓamet ü **(E53b)** tekebbür iderse ḍarb-ı meṣel iderler.

Ezraḳ (A): (E90a) Pūlād demir ḳır atdur. bkz. Çerme.

-F- (ف)

Fāne: (E2b) Fā ve nūn ile çividür ki anıñla odun yararlar.

Fār (A): (E46b) Ṣıçan maʿnāsınadur. bkz. Mūş.

Farġan: (E52a) bkz. Ferken.

Farġar: (E52a) Ḥaydar vezni üzre fā ve rāʾeyn-i mühmeleteyn ve ġayn-ı muʿceme ile arḳ maʿnāsınadur ki ırmaḳdan ayırup çıḳarurlar. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, **memerr-i seyl**

maʿnāsınadur ki içinde azacaḳ ṣu ḳalmış ola. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, ṣu maʿnāsınadur didügi ġarībdür. bkz. Ferken.

Ferken: (E51b) Fā ve rā-yı mühmele ve kāf-ı ʿArabī ile ʿalāvezni ḥaydar, yeñi ḳazılmış ırmaḳdur. **(E52a)** Mecāzen içinde cāri olan ṣuya da ferken dinür. **Ferkend,** ṣu yolıdur. Gerek seylden gerek ġayrdan ola. İkisi daḫı **ferkenden** lafẓından yā **ferkendīden** lafẓından meʾḫūẕdur ki ırmaḳ ḳazmaḳ maʿnāsınadur. Ve zaḥmete vü meşaḳḳate bıraḳmaḳ maʿnāsına da gelür. Ve Niʿmetu'llāh'da, ḫendeḳ ḳazmaḳ ve yolmaḳ u ḳoparmaḳ maʿnāsına da meẕkūrdur. Ve Nüsḫa-i Vefāyī'de **farġan,** kāf yirine ġayn ile de mervīdür. Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da **felāken** mesṭūrdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **ḳarken,** fā yirine ḳāf ile de meẕkūrdur. Ẓāhiren bunlar, taḥrīf-i küttābdan nāşīdür. Zīrā iştiḳāḳ delālet ider. **Farġar,** bu daḫı ḥaydar vezni üzre fā ve rāʾeyn-i mühmeleteyn ve ġayn-ı muʿceme ile arḳ maʿnāsınadur ki ırmaḳdan ayırup çıḳarurlar. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, **memerr-i seyl** maʿnāsınadur ki içinde azacaḳ ṣu ḳalmış ola. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, ṣu maʿnāsınadur didügi ġarībdür.

Ferkend: (E52a) Ṣu yolıdur. Gerek seylden gerek ġayrdan ola. bkz. Ferken.

Feres-nihāde-yi tust: (E89a) "Seniñ maġlūbuñdur." dimekdür.

Fehe: (E2b) Gemi küregidür.

Felāken: (E52a) bkz. Ferken.

Felek (A): (E67a) Gök maʿnāsınadur. bkz. Āsmān.

Felek-i ṣevābit: (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden olan yıldızların yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. **(E69a)** Bu yıldızlarıñ her birisi bir felekde olur. **Ḳamer**, semā-yı Dünyā'da olur. Ve **ʿUṭārid**, ikinci felekde olur. Ve buncalayın tā **Zuḥal**'e dek ki yedinci felekde olur ve Zuḥal feleginin māfevḳı, **felek-i ṣevābitdür**. Yıldızları sākindür, ḥareket itmez. Ve aña **felekü'l-burūc** u **mınṭaḳatu'l-burūc** daḫı dinür. Ve felek-i ṣābitiñ māfevḳı **felekü'l-eflākdür** ki **felek-i aʿẓām** u **felek-i aṭlas** daḫı dinür.

Felek-i aṭlas: (E69a) bkz. Felek-i ṣevābit.

Felek-i aʿẓām: (E69a) bkz. Felek-i ṣevābit.

Felekü'l-burūc: (E69a) bkz. Felek-i ṣevābit.

Felekü'l-eflāk: (E69a) bkz. Felek-i ṣevābit.

Ferġanç: (E75b) Feṭḥ-i fā ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve ġayn-ı muʿceme ve nūn ve cīm-i Fārsī ile **māde-gāv**, aʿnī inek maʿnāsınadur.

Ferāmuş: (E) bkz. Ferāmūş.

Ferāmūş: (E108b) Mensī maʿnāsına ism-i mefʿūldür. **Ferāmūşīden**den meʾḫūẕdur. Āḫirine yā-yı maṣdariyye lāḥıḳ idüp **ferāmūşī** dirler. Baḥru'l-Ġarāyib'iñ ġarāyibinden bu maḥalde meṣṭūr olan ʿibāreti budur ki naḳl olunur. "Ferāmūş, ism-i maṣdardur unutmaḳ maʿnāsına. Ferāmūşī, unutmaḳlıḳ maʿnāsınadur. Maṣdariyyet-i ism iʿtibāri ile ḫāṣılda hemān ism-i maṣdar ḳabīlinden olur." **Ferāmūş-kerden, mensī itmek** maʿnāsınadur. Ḥalīmī, "Unutmaḳ māʿnāsına maṣdardur." dimiş ve bundan ġayrı buña maṣdar ẕikr itmemişdür. Maṣdarı, **ferāmūşīden**dür. Gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūşīden** daḫı dinür. Ve gāh vāv'ı ḥaẕf idüp **ferāmuşīden** daḫı dinür. Niteki ferāmūş lafẓında daḫı bu taṣarruf olunup, gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūş** dirler ve gāh vāv'ı ḥaẕf idüp **ferāmuş** daḫı dirler. **(E109a)** Ve gāh buña bir tā ilḥāḳ idüp **ferāmuşt** daḫı dirler.

Ferāmuşīden: (E108b) bkz. Ferāmūş.

Ferāmūşīden: (E108b) bkz. Ferāmūş.

Ferāmūş-kerden: (E108b) Yād-kerdeniñ muḳābilidür ki ʿArabīde **nisyān**dur. **Mensī itmek** maʿnāsınadur.

Ferāmuşt: (E109a) bkz. Ferāmūş.

Fereb: (E52a) Feṭḥ-i fā vü rā-yı mühmele ve āḫiri bā-yı ʿArabī ile bir nehr-i ʿaẓīmdür.

Ferhānc: (E4a) Şol devekdür ki yatururlar ki köklenür.

Ferhiḫte: (E4a) Edeblenmiş ve ögrenmiş. Gerek vaḥşī olsun gerek tevsen olsun.

Fermūş: (E108b) bkz. Ferāmūş.

Fermūşīden: (E108b) bkz. Ferāmūş.

Fernās: (E3a) Imızġanmış, yaʿnī uyḫusı gelmiş, aġırlanmış kimse. Bunuñla ġāfil maʿnāsından kināye ederler.

Fesliyūn: (E95b) Feṭḥ-i fā ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve kesr-i lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭī ile bezr-i ḳuṭūnādur.

Feşurden: (E43b) Ṣıḳmaḳ maʿnāsınadur.

Feyc: (E17a) Peykin muʿarrebi. bkz. Peyk.

Firesb: (E2b) Bikesri'l-fā ve feṭḥihā, düger aġacı ki saḳf anıñ üzerine yapılur.

Firistāde: (E16b) Pādişāhdan pādişāha varan resūldür.

Firiste: (E16b) Pādişāhdan pādişāha varan resūldür. Kesreteyn ile.

Firsin (A): (E86a) Deve ṭabanıdur. bkz. Suvel.

Fiyelk: (E55a) bkz. Bīlek.

Furḳān: (E16a) Ḥażret-i Muḥammed'e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātu ve'ṣ-selām, nāzil olmuşdur. Furḳān'ıñ ismi, **Nubī**'dür. Żamm-ı nūn ve kesr-i bā-yı ʿArabī ile. Bāyı, vāva ḳalb idüp **Nuvī** de dinür. Furḳān'ıñ bir ismi daḫı **Temür Ḳazek**'dür. Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve żamm-ı mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ḳāf ve zā-yı muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile.

Fulād: (E96b) bkz. Fulāde.

Fulāde: (E96b) Ḳavle maḫṣūṣ olan **ʿabeş**dür, żamm-ı fā ve lām ile. Ḥaẕf-ı hā ile **fulād** daḫı dinür. Aṣlda **fulād**, ḳābīḥ ü kerīh maʿnāsınadur. Hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye ile ḳavl-i fāside maḫṣūṣ oldı.

Furuşk: (E4b) Ḫuşk ḳāfiyesinde gelür, üzüm dānesidür.

-G, Ġ- (گ ،غ)

Ġażyān: (E) Mancınıḳ maʿnāsınadur.

Ġajġāv: (E75b) İki ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı zā-yı **(E76a)** Fārsī ve āḫiri vāv ile bir nevʿ ṣıġırdur ki ḳuyruġundan sancaġa perçem ve ata ḳuṭās iderler.

Ġālūk: (E61b) Yuvalaḳ maʿnāsınadur.

Ġamas (A): (E111a) Göz çapaġı maʿnāsınadur ki Farsīde **zeng** dinür.

Ġan: (E59a) bkz. Ġang.

Ġang: (E4a, E59a) Ḫuṣūs ile maʿşare oḳına ki bir ucına aġır ṭaş aṣup yaġ çıḳarurlar **ġang** dinür. Feṯḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı Fārsī ile. Āḫiri ḥaẕf olup **ġan** daḫı dinür. **Teng-rūġan** daḫı dinür.

Gār: Edāt-ı nisbetdür. **Ẕū** maʿnāsına. Māḳabli, ekṣer ism-i maṣdardur. Āferīd-gār u perverd-gār u āmuz-gār u gird-gār gibi ki Ḥālıḳ u Rabb u Ġāfir u faʿāl maʿnāsınadur. Ve āmuz-gār, hem muʿallim ve hem müteʿallim maʿnāsınadur.

Gāv: (E74b) Kāf-ı ʿAcemī ile üç maʿnāsı vardur: Biri, ṣıġır maʿnāsına ism-i cinsdür. Erkege vü dişiye ve ehlīye vü vaḥşīye ve ṣu ṣıġırına **(E75a)** ıṭlāḳ olunur. ʿArabīde daḫı **baḳar,** erkege vü dişiye ve ehlīye vü vaḥşiye ve cāmūsa ıṭlāḳ olunur ve Türkīde daḫı ṣıġır böyledür. Temyīz ḳaṣd olunur ise **gāv-ı ner, gāv-ı māde, gāv-ı deştī, gāv-ı mīş** dinür.Ṣānī, āsmānda Burc-ı Sevr'dür. Ṣāliṣ, bir nevʿ ẓarf-ı şarābdur ki gāv ṣūretine müşābih ola ve Mecmaʿü'l-Fürs'de gāv şeklinde olan ṣurāḥī maʿnāsına meẕkūrdur. Şāriḥ-i Dīvānī dimişdür ki "Gāv büyük bardaḳ maʿnāsınadur.". **(E75b) Sihr,** mühmeleteyn ile ʿalāvezni mihr, bu daḫı ṣıġır maʿnāsınadur. **Kevsāle,** aṣlı **gāv-sāle**dür. Bir yaşı geçmiş ṣıġırdur ki Türkīde buzaġı vü ʿArabīde **ʿicl** dinür. **Tāvel,** feṯḥ-i vāv ile genc ṣıġırdur ki henüz tosun olup ogranmamış ola. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de lām yirine kāf ile de mervīdür. **Ferġanç,** feṯḥ-i fā ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve ġayn-ı muʿceme ve nūn ve cīm-i Fārsī ile **māde-gāv**, aʿnī inek maʿnāsınadur. **Gāv-ı ʿanber,** deñiz ṣıġırıdur ki andan ʿanber ḥāṣıl olur. **Veḫyā,** feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ve müṣennāt-ı taḥtiyye ile bir nevʿ ṣıġırdur serḥadd-i Māverā'ü'n-Nehr'de olur. **Ġajġāv,** iki ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı zā-yı **(E76a)** Fārsī ve āḫiri vāv ile bir nevʿ ṣıġırdur ki ḳuyruġundan sancaġa perçem ve ata ḳuṭās iderler. **Bezmāyūn,** feṯḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı ʿArabiyeteyn ile Ferīdūn'uñ ṣu ṣıġırınıñ ismidür. Ṭıfl iken anıñ südi ile perverde oldı. Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da rā-yı mühmele ile de mervīdür ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, "**Māyūn** daḫı dinür." mesṭūrdur. Ḥaẕf-ı bā vü zā ile. **Pej-māye,** feṯḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı Fārsiyyīn ile bu daḫı ol maʿnāyadur. Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da kesr-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile mażbūṭdur. **Şuġ,** żamm-ı şīn ve ġayn-ı muʿcemeteyn ile ṣıġır boynuzıdur. **Yāle,** yā-yı ḥuṭṭī ve lām ile bu daḫı ṣıġır boynuzı maʿnāsınadur. **Gev-pāre,**

ṣıġır sürisidür. Aṣlı **gāv-pāre**dür, ḳatıʿu'l-baḳar maʿnāsına. **Gāv-bān,** ṣıġırtmaç maʿnāsınadur. **Gāv-düş,** süd ṣaġacaḳ ẓarfdur. **Gāv-seng,** ekincileriñ ögendere didikleri āletdür, şīn-i muʿceme ile de luġatdur. **(E76b)** Kāf yirine ġaynı muʿceme ile de mesmūʿdur. **Gāv-āhen,** ṣaban demiridür. **Lebād,** ʿArabīdür. Boyunduruġ altında ḳoduḳları keçe pāresidür. Aṣlı, teşdīd-i muvaḥḥede iledür. **Gāv-reng,** İfrīdūn gürzidür ki ṣu ṣıġırınıñ şeklinde idüp Ḍaḥḥāk-i nāpāki anıñla helāk eyledi. Gürzi ol ṣūretde itdügine bāʿiṣ bu oldı ki Ferīdūn'ıñ Pej-māye adlu bir ṣu ṣıġırı var idi ki ṭıfl iken anıñ südi ile perverde olmuş idi. Ḍaḥḥāk-i nāpāk, teʿaddī idüp anı ḳatl itdikde, Ferīdūn anıñ intiḳāmı içün ol ṣūretde olan gürz ile helāk eyledi. **Gāv-çihr** daḫı bu maʿnāyadur. **Gāv-ser** daḫı bu maʿnāyadur. Ṣoñra muṭlaḳā gürz maʿnāsına istiʿmāl olundı. **(E77a) Genc-i gāv,** Ḫusrev-i Pervīz'iñ sekiz ḫazīnesiniñ birisine ismdür ve muṭrıbı olan Bārbud iḫtirāʿ itdügi otuz bestenin birisidür. **Gāv-zebān,** lisānü'ṣ-ṣevr didükleri otdur. **Gāvīzen,** baʿż-ı ṣıġırlarıñ ödünde yumurda ṣarısından azacaḳ ṣarı nesne bulunur. Ḫamīr gibi yumşaḳ, aġza aldıḳları birle müncemid olur. Buña, **pā-zehr-i gāv** u **muhre-yi zehre-yi gāv** daḫı dinür. Taʿrībi **cāvīzen** olmuşdur. **Gāv-zād, "**Mīrāṣ naṣīb oldı." dimekden kināyedür. **Gāv-dum,** ṣıġır ḳuyruġı ṣūretinde, tucdan bir nevʿ borıdur. Cenk gününde çalarlar. Ḫalā nefīr ile meşhūrdur. ʿArabīde, **būk** dinür. **Gāv-meşeng,** cūbdan bir nevʿdür. ʿAdes-i muḳaşşere beñzer. Türkīde aña burçaḳ dinür. Aña, **dīv-meşeng** daḫı dinür. **Gāv-çeşm,** öküz gözi didikleri çiçekdür ki ʿArabīde **bahār** u **ʿarār** dinür. **Gāv-rīş,** ebleh ü bī-ʿaḳl maʿnāsınadur. **(E77b) Rīş-i gāv,** miṣluhu. Müşkilāt-ı Meṣnevī'de mesṭūrdur ki rīş-i gāv, nākese masḫare vü tābiʿ olmaḳdan kināyedür. Aṣlda, yirde biter bir otdur. Türkīde ṣıġır ḳuyruġı dirler. Ṣarı çiçegi olur, ṣuyı mürekkebi ġayet ile cārī ider ve daḫı nedīm şānındandur ki ṣıġır ḳuyruġından muraṣṣaʿ tāc iderler. **Kāv,** kāf-ı ʿArabī ile olursa iki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı evvel, **şücāʿ** vü **bahādır** maʿnāsınadur. **Kāve,** hā-yı taḫṣīṣiyye ile **ʿalem**dür. Ol bahādır-ı İṣfehānīyye ki Ḍaḥḥāk-i nā-pāk helākine bāʿiṣ olup Ferīdūn'ı pādişāh eyledi. Elifi ḥaẕf idüp, **kev** daḫı dirler. Ḳısm-ı ṣānī **kāvīden**den ism-i maṣdar ve fiʿl-i emrdür. Vāv'ı bā'ya ibdāl idüp **kāb** da dinür. **(E78a) Kāvīden** ü **Kābīden,** ḳazmaḳ u baḥṣ eylemek, gerekse yirde olsun gerekse mesāyil-i ʿilmiyyede.

Gāv-āhen: (E76b) Ṣaban demiridür.

Gāv-bān: (E76a) Ṣıġırtmaç maʿnāsınadur.

Gāv-çeşm: (E77a) Öküz gözi didikleri çiçekdür ki ʿArabīde **bahār** u **ʿarār** dinür.

Gāv-çihr. (E76b) bkz. Gāv-reng.

Gāv-dūş: (E76a) Süd ṣaġacaḳ ẓarfdur.

Gāv-dum: (E3a, E104, E77a) Ṣıġır ḳuyruġı ṣūretinde, tucdan bir nevʿ borıdur. Cenk gününde çalarlar. Ḥalā **nefīr** ile meşhūrdur. ʿArabīde **būk** dinür.

Gāv-ı deştī: (E) bkz. Gāv.

Gāv-ı māde: (E) bkz. Gāv.

Gāv-ı mīş: (E) bkz. Gāv.

Gāv-ı ner: (E) bkz. Gāv.

Gāv-ı ʿanber: (E75b) Deñiz ṣıġırıdur ki andan ʿanber ḥāṣıl olur.

Gāvīzen: (E77a) Baʿż-ı ṣıġırlarıñ ödünde yumurda ṣarısından azacaḳ ṣarı nesne bulunur.Ḫamīr gibi yumşaḳ, aġza aldıḳları birle müncemid olur. Buña, **pā-zehr-i gāv** u **muhre-yi zehre-yi gāv** daḫı dinür. Taʿrībi **cāvīzen** olmuşdur.

Gāv-meşeng: (E77a) Cūbdan bir nevʿdür. ʿAdes-i muḳaşşere beñzer. Türkīde aña burçaḳ dinür. Aña, **dīv-meşeng** daḫı dinür.

Gāv-pāre: (E76a) Ṣıġır sürisidür. **Ḳatıʿu'l-baḳar** maʿnāsına.

Gāv-reng: (E76b) İfrīdūn gürzidür ki şu ṣıġırınıñ şeklinde idüp Ḍaḥḥāk-i nāpāki anıñla helāk eyledi. Gürzi ol ṣūretde itdügine bāʿiş bu oldı ki Ferīdūn'ıñ **Pej-māye** adlu bir şu ṣıġırı var idi ki ṭıfl iken anıñ südi ile perverde olmuş idi. Ḍaḥḥāk-i nāpāk, teʿaddī idüp anı ḳatl itdikde, Ferīdūn anıñ intiḳāmı içün ol ṣūretde olan gürz ile helāk eyledi. **Gāv-çihr** daḫı bu maʿnāyadur. **Gāv-ser** daḫı bu maʿnāyadur. Ṣoñra muṭlaḳā gürz maʿnāsına istiʿmāl olundı.

Gāv-rīş: (E77a) Ebleh ü bī-ʿaḳl maʿnāsınadur. **(E77b) Rīş-i gāv,** miṣluhu.

Gāv-sāle: (E75b) Bir yaşı geçmiş ṣıġırdur ki Türkīde buzaġı vü ʿArabīde **ʿicl** dinür.

Gāv-seng: (E76a) Ekincileriñ ögendere didikleri āletdür. Şīn-i muʿceme ile de luġatdur. **(E76b)** Kāf yirine ġaynı muʿceme ile de mesmūʿdur.

Gāv-ser: (E76b) bkz. Gāv-reng, Pej-māye.

Gāv-zād: (E77a) "Mīrāṯ naṣīb oldı." dimekden kināyedür.

Gāv-zebān: (E77a) Lisānü'ṯ-ṯevr didükleri otdur.

Ġāyile-yi çeşm: (E26b) bkz. Çeşm.

Ġaym (A): (E68b) Bulut maʿnāsınadur. bkz. Ebr.

Gāz: (E54a) Miḳrāżdur. bkz. Du-kārd.

Gedā: (E19a) bkz. Gedāy.

Gedāy: (E19a) Kāf-ı ʿAcemī ve yā'nıñ ḥaẕf u iṯbātı ile dilenci maʿnāsınadur ki ḳapu ḳapu gezüp dilenür. **Ḫar-gedā,** bir nesneyi başa ḳaḳa isteyen cerrārdur. **Büz-gedā,** kināye ile isteyen ve **ter-gedā,** yüz ḳızardup isteyen kimsedür. **Gedye,** feṭḥ-i kāf ile ism-i maṣdar dilenme maʿnāsına. **(E19b)** Uḳnūm ṣāḥibi "**Gedā,** ḥaẕf-ı yā ile yoḫsul u dilenci ve iṣbāt-ı yā ile dilenci ve ḫāne-yi zīrīn ü çārdāḳ maʿnāsınadur." diyüp Niʿmetu'llāh aña mutābeʿat itmişdür. Bu tefriḳa iṣbāta muḥtācdur ve nāẕım "Gedāy yoḫsul maʿnāsınadur." didügi cemīʿ-i erbāb-ı luġata muḫālifdür. Yoḫsul maʿnāsına vażʿ olunan **dervīş**dür ki ʿArabīde faḳīr ü miskīn dinür. **Tuvānger** ki ġanī maʿnāsınadur, muḳābil olan budur. Yā'sını vāv üzerine taḳdīm idüp **deryūş** daḫı dinür. Mecāzen, **gedā**, yoḫsul maʿnāsına gelür. Bu ṭarīḳ ile Tuvāngere muḳābil olur. **(E20a) Gedāy**, dilenci içün vażʿ olunduġundan, elbette faḳīr olmaḳ lāzım degildür. Cāyizdür ki nefsü'l-emrde māl ile ġanī iken cerr eyleye. Ve **dervīş**, faḳīr içün vażʿ olunduġundan, elbette cerrār olmaḳ lāzım degildür. Cāyizdür ki ġınā-yı nefs olup faḳr ile ḳanāʿat ide. Lākin, mecāz ṭarīḳı ile biri biriniñ yirine istiʿmāl itmek cāyizdür. **Gedā**nıñ birḳaç ismi daḫı vardur: Biri **sāsī**dür, iki sīn-i mühmele ile. Ḥaḳīḳatde **Sāsān** lafẓına, ʿalāḫilāfu'l-ḳıyās mensūbdur. Baʿż-ı āl-i Sāsān, salṭanatdan cudā düşüp ḥıfẓ-ı nefs içün cerrār ṣūretine girüp neslen baʿde neslin, anı ḥırfet idinüp şöhret buldılar. Niteki Tevārīḫ'de mesṭūrdur. Ve biri de **Tulengī,** żamm-ı müşennāt-ı fevḳıyye ve lām ve sükūn-ı nūn ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile. Āḫirindeki yā, nisbet içündür. Tuleng, dilencilikdür. **Tulne** daḫı sükūn-ı lām ve feṭḥ-i nūn ile tuleng maʿnāsınadur. **(E20b)** Baḥru'l-Ġarāyib'de "Tulengī, külhān cimrīsidür ki dilenür." mesṭūrdur. Ve biri de **Şebkūk**dür. İki kāf-ı ʿArabī ile. Lākin ol gedāya dinür ki gice ile bir yüksek yire çıḳup āvāz-ı bülend ile duʿā idüp ṣabāḥ oldıḳda duʿā itdügi kimesneleriñ ḳapularında ṭurup iḥsān ricā ider. Ve biri de **Revān-ḫᵛāh**dur. Yaʿni ṭālibu mādeti'l-ḥayāt ki etmekdür. Ve biri de **Nerregān**dur. Feṭḥ-i nūn ve rā-yı müşeddede ile. Lākin ism-i cemʿdür.

Müfredi nā-mesmūʿdur. Ḳıyās-ı müfredi **Nerre**dür. **Dervīş**iñ daḫı birḳaç ismi vardur: Biri **Nābūdmend**dür. Ve biri de **Nādār**dur.Ve biri de **Nādaşt**dur. **(E21a)** Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Ol kimseye de dinür ki kendi aʿżāsını ḳaṭʿ eyleyüp kendini öldüre. Ve biri de **Muġlāk**dür. Żamm-ı mīm ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ile. Ve biri de **Ḫışte**dür. Kesr-i ḫā ve sükūn-ı şīn-i muʿcemeteyn ve tā-yı ḳaraşat ile. Biri de **Pejūm**dür. Feṭḥ-i bā ve żamm-ı zā-yı Fārsīyyin ile. Ve biri de **Ḫetenber**dür. Feṭḥ-i ḫā-yı muʿceme ve tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i bā-yı ʿArabī ile. Lākin ol faḳīrdür ki cimrī ola. Yaʿni nefsü'l-emrde faḳīr iken māldārlıḳ lāfın ura. **(E21b)** Ḫafī olmaya **Gedā**, vaṣf-ı terkībīdür. Aṣlda kāf-ı ʿArabī ile **ked** ile **āy**dan mürekkebdür. **Ked**, feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile luġat-ı Pehlevī'de ḫāne maʿnāsınadur. Ve teşdīd-i dāl ile ʿArabīdür. Çalışmaḳ ve emek çekmek maʿnāsınadur. Meṯnevī'de birḳaç yirde vāḳıʿdur. **Kede** daḫı hā-yı resmī ile bu maʿnāyadur. Taʿrīfde, hā-yı resmī cīm'e tebdīl olunmuşdur. Hā ile olan **kede**, bir kelime ile mürekkeb olursa cüzʾ-i aḫīr vāḳıʿ olur.

Gedye: (E19a) Feṭḥ-i kāf ile ism-i maṣdar, dilenme maʿnāsına.

Genc-i gāv: (E77a) Ḫusrev-i Pervīz'iñ sekiz ḫazīnesiniñ birisine ismdür ve muṭrıbı olan Bārbud, iḫtirāʿ itdügi otuz bestenin birisidür.

Gerdūn: (E67b) Aṣlda ḳañlı vü ʿaraba maʿnāsınadur. Teşbīhen, feleke daḫı ıṭlāḳ olunmuşdur.

Gerezmān: (E67b) Āsmān yā ʿarş maʿnāsınadur.

Germ-ābe: (E4a) Ḥammām u ılı ṣu.

Ġarv: (E2b) Ḳamışdur ki ʿArabīde ḳaṣab dinür.

Gev-pāre: (E76a) Ṣıġır sürisidür. Aṣlı **gāv-pāre**dür, ḳatıʿu'l-baḳar maʿnāsına.

Gez: (E58a) Hevāya atılan okdur, yelegi yoḳdur. Bir maʿnāsı daḫı yay çekmek içün olur.

Gezer: (E3a) Havuc ki ʿArabīde **cezer** dinür.

Ġışāve (A): (E) bkz. Tem.

Gird-gār: (E) Faʿāl.

Girev: (E3b) Rehin maʿnāsına.

Gīt̄ī: (E4a) Cihān ü dünyā.

Ġūl: (E83a) Żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur.

Gūrāb: (E4b) Ilġım ṣalġım.

Kūr-mūş: (E47a) Köstebek didikleri gözsüz ṣıçandur ki yirleri ḳazar. ʿArabīde ismi **ḫuld**dur, żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile.

Güş: (E44b) Kāf-ı Fārsī ile iki maʿnāsı vardur. Biri Fars aylarınıñ on dördünci günidür ve biri ḳulaḳdur. Müvelledīn-i ʿArab kāf-ı ʿArabī ile istiʿmāl itmişdür. Niʿmetu'llāh'da "Güş bıyıḳ maʿnāsına da gelür." meṣṭūrdur. **Güş-guẕārī,** fısıldıdur ki ḳulaġā yāp yāp söylenür. **(E45a)** Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi, "Āgāh itmek maʿnāsınadur." dimişdür. **Güş-kerden** ḥıfẓ içün ḳulaḳ urub diñlemek ü işġā maʿnāsınadur. Tecevvüz idüp muṭlaḳā ḥıfẓ itmek maʿnāsına daḫı dinür. **Dāşten** ile daḫı istiʿmāl olunur. **Güş-dārānden,** vaṣf-ı terkībī olur ve hem emr olur. **Güş-pehn kerden,** ḳulaḳ ḳabartmaḳ maʿnāsınadur. **(E45b) Güş-ı māhī,** ṣadefdür. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, yılan başı didikleri beyāż it boncuġı maʿnāsına meẕkūrdur ki pālāna vü ḳusḳuna ve it boyunluġına dikerler. Ve Uḳnūm'da, merçemenem ḳulaġı maʿnāsına meṣṭūrdur ki deñizde bite. Ve Niʿmetu'llāh, bu iki kelāmı telfīḳ eyledi. **Güş-māl,** ḳulaḳ burması maʿnāsınadur. **Māl**, ism-i maṣdardur. Mecāzen, te'dīb maʿnāsına meşhūrdur. **Güş-serāy,** bir ḫoşca diñleyüp fehm iden kimsedür. Vaṣf-ı terkībīdür. **Güş-ḫaye,** feth-i ḫā-yı muʿceme ve yā-yı ḥuṭṭī ile ḳulaġa giren ḳırḳ ayaḳdur. **Güş-ḫez,** bu daḫı o maʿnāyadur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Ḫezīden,** ḫā vü zā-yı muʿcemeteyn ile imiklemek ü āheste āheste gitmek ü ḳarın üzre sürtünmek ü puṣuda gizlenmek maʿnāsınadur. **Güş-ḫezek, (E46a)** ṣīġa-yı taṣġīr ile topuḳ u kaʿb maʿnāsınadur. **Bun-i güş,** iżāfet ile iṭāʿat u inḳıyād maʿnāsınadur. **Mecūs,** aṣlda **mīc-güş**dur.

Güş-ḫaye: (E45b) Feth-i ḫā-yı muʿceme ve yā-yı ḥuṭṭī ile ḳulaġa giren ḳırḳ ayaḳdur.

Güş-ḫez: (E45b) Ḳulaġa giren ḳırḳ ayaḳdur. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Güş-ḫezek: (E46a) Ṣīga-i taṣġīr ile topuḳ u kaʿb maʿnāsınadur.

Güş-guẕārī: (E44b) Fısıldıdur ki ḳulaġā yāp yāp söylenür. Düstūru'l-ʿAmel ṣāḥibi, "Āgāh itmek maʿnāsınadur." dimişdür.

Güş-ı māhī: (E45b) Ṣadefdür. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, yılan başı didikleri beyāż it boncuġı maʿnāsına meẕkūrdur ki pālāna vü ḳusḳuna ve it boyunluġına dikerler. Ve Uḳnūm'da, merçemenem ḳulaġı maʿnāsına mesṭūrdur ki deñizde bite. Ve Niʿmetu'llāh, bu iki kelāmı telfīḳ eyledi.

Güş-kerden: (E45a) Ḥıfẓ içün ḳulaḳ urub diñlemek ü işġā maʿnāsınadur. Tecevvüz idüp muṭlaḳā ḥıfẓ itmek maʿnāsına daḫı dinür. **Dāşten** ile daḫı istiʿmāl olunur.

Güş-māl: (E45b) Ḳulaḳ burması maʿnāsınadur. **Māl**, ism-i maṣdardur. Mecāzen, teʾdīb maʿnāsına meşhūrdur.

Güş-pehn kerden: (E45a) Ḳulaḳ ḳabartmaḳ maʿnāsınadur.

Güş-serāy: (E45b) Bir ḫoşca diñleyüp fehm iden kimsedür. Vaṣf-ı terkībīdür.

Gumān-burden: (E3b) Ẓann itmek.

Gurūhe: (E61b) Żamm-ı kāf-ı Fārsī ve rā-yı mühmele ile yuvalaḳ maʿnāsınadur. Muʿarrebi **cülāhıḳ**dur. Żamm-ı cīm ile. **Ġālūk** u **muhre** daḫı yuvalaḳ maʿnāsınadur.

Gusesten: (E13b) Müteʿaddīsi, üzmek ve lāzımı, üzülmek maʿnāsınadur.

Guştī: **(E4b)** Güreş ṭutmaḳ.

Guvājene: (E3a) Pervānedür ki şemʿ ile olur.

-Ḥ, Ḫ, H- (ح ،خ ،ه)

Ḫaṭar (A): (E37a) Lafẓ-ı ʿArabīdür, ḫavf maʿnāsına.

Ḫabāyīden: (E98a) Ḫā'dan şoñra bā-yı ʿArabī ziyādesiyle, çiynemek maʿnāsınadur. **Ḫāyesten** daḫı bu maʿnāyadur. **Ḫāyeste,** māżī ve ism-i mefʿūldür. **Ḫāş,** bu daḫı ḫāyīden maʿnāsına ism-i maṣdardur. Aṣlı **ḫāyiş**dür. Yā-yı ḥuṭṭī ḥāẕf olundı.

Ḫebezdū: (E4a) Ṭoñuzlan böcegi.

Ḫad (A): (E24a) Yañaḳdur ki yüzüñ nışfıdur. Gözden zeneḫdāna varınca ismi ʿArabīde **ḫad**dür.

Ḫadāy: (E9b) Fetḥ-i ḫā ile dād u leẕẕet ve ṭaʿam maʿnāsınadur.

Ḫadeng: (E60a) Oḳ maʿnāsınadur. Aṣlda ḳayın aġacı maʿnāsınadur. Andan düzilen oḳa, **tīr-i ḫadeng** dinür. Keşret-i istiʿmāl ile tecevvüz idüp her oḳa ḫadeng ıṭlāḳ olunur. Ve andan düzilen eyere, **zīn-i ḫadeng** dinür. Yalıñız ḫadeng daḫı dinür.

Hādī (A): (E) Yol gösterici maʿnāsınadur.

Ḫadīş: (E) bkz. Bānū.

Ḫāla(A): (E4a) ʿArabīdür, vālide hemşīresi.

Ḫamel (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Ḫāmī: (E4b) Kemend ü ḳum yıġını.

Ḫanẓal: (E82b, E83a) Türkīde Ebū Cehl ḳarpuzu dinür. Ḫanẓalıñ birḳaç ismi daḫı vardur. Biri **pīs**dür, kesr-i bā-yı Fārsī ile. Ṣānī, **pehī**dür, feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve kesr-i hā ile. Ṣāliṣ, **tāl**dur, müşennāt-ı fevḳıyye ve āḫiri lām ile. Rābiʿ, **kebestū**dur, feṭḥ-i kāf u bā-yı ʿArabiyyeyn ve sükūn-ı sīn ve żamm-ı tā-yı ḳaraşat ile. Vāv'ı ḥaẕf idüp **kebest** daḫı dinür. Ṣīrāzīler bā'yı, vāv'a ḳalb idüp **kevest** daḫı dirler. Ḫāmis, **ḫurmā-yı 'bū-cehl**dür.

Ḫancīr: (E49b) Ḫā-yı muʿceme ve nūn ve cīm ve rā-yı mühmele ile encīr vezni üzre, bir nesne āteşe düşüp yandıḳda tütününüñ rāyiḥasıdur; **(E2b)** çiriş tütüniniñ ḳoḳusudur ki pişirürken rāyiḥası yayılur.

Ḫāne-ḫudā: (E8b) Ev ṣāḥibidür.

Ḫāne-yi çeşm: (E26a) bkz. Çeşm-ḫāne.

Ḫar ḫar: (E82a) Eṣvāt-ı ḥamīre müşābih olan ġavġā vü cidāl māʿnāsınadur. Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, iki ḳat olmaḳ ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, iki ḳat ve puşte puşte ve eyvān maʿnāsına daḫı mesṭūrdur. **Ḫar-ḫaşe,** miṣluhu. Türkīde taḫrīf olunup ḳarġaşa dinür.

Ḫar: (E80b) İki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı ṣānī, **ḫarīden**den fiʿl-i emrdür. Cüz'-i vaṣf-ı terkībī vāḳıʿ olur. Ḳısm-ı evvel, üç maʿnāsı vardur. Biri eşekdür ki ʿArabīde **ḥımār** dinür. Eşek, egerçi lafẓ-ı Türkīdür lākin Meṣnevī-yi Şerīf'de vāḳıʿdur. Ḫar Fārsīde vü ḥımār ʿArabīde, şetmde vü ẕemm-i şenīʿde meṣel olmuşdur. Lafẓ-ı ṣarīḥinden istikrāh idüp kināye ṭarīḳı ile **dirāz-gūş** ve **eṭ-ṭavīle'l-uẕneyni (E81a)** taʿbīr olunur. **Kūje,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve zā-yı Fārsī ile **ḫar-ı sefīd-reng**dür. **Kunce,** żamm-ı kāf ve sükūn-ı nūn ve

cīm-i ʿArabiyeteyn ile ḳuyruġı kesik eşekdür. Boġazı altı şişmiş ṭavara daḫı dinür. Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, feṯḥ-i kāf ve sükūn-ı bā-yı muvaḥḥede ve cīm-i Fārsī ile mażbūṭdur. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, "**Hegbe** vü **ḫurcīn** maʿnāsına daḫı gelür." dimişdür. **Kīc,** kesr-i kāf ve müşennāt-ı taḥtıyye ve cīm-i ʿArabiyeteyn ile bu daḫı ḳuyruġı kesik eşekdür ve boġazı altı şişmiş ṭavar maʿnāsınadur. Ve Ḥalīmī, bā-yı muvaḥḥede ile żabṭ idüp "Küçük eşek ve boġazı altı şişmiş ṭavar maʿnāsınadur." dimiş ve Niʿmetu'llāh, "Aḥmaḳ u muʿaccib ü behre maʿnāsına da gelür." dimiş. **ʿAnk,** feṯḥ-i mühmele ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı ʿArabī ile erkek eşekdür. **Ḫar-kurre,** ṣıpa vü ḳoduḳ, aʿnī eşek yavrısı maʿnāsınadur. **(E81b) Ḫar-bīn,** dūr-bīn olmayan kimsedür ki ʿaleyhisin mülāḥaẓa itmeye. Niteki **şutur-bīn,** dūr-bīn olan kimsedür. Zīrā uştur, yolda giderken gerdenin bālāya ḳaldurup eṭrāfına naẓar ider ve eşek, hemān öñüne baḳar. **Ḫar-dil,** göñli büyük ve muḫtāl maʿnāsınadur. **Ḫar-ās,** degirmen eşegidür. **Ās**, degirmen maʿnāsınadur. Aṣlı, kesr-i rā-yı iżāfet iledür. Ve eşek döndürdügi degirmen maʿnāsına da gelür. Bu maʿnāda aṣlı, **ās-ı ḫar**dur. **Ḫar-ḫıyār,** eşek turpıdur. **Ḫar-vār,** muṭlaḳā yük maʿnāsınadur; ammā aṣlda eşek yükidür. **Vār**, aṣlı **bārdur**. Vāv, bā'dan munḳalibdür. **Berḫar-nişān "**Ḥaddini bildür." dimekdür. Aṣlı, taʿzīr itdiklerini eşege bindürürler. **Ḫar-reft ü resen burd,** bir izālesi murād olan nesne ile bir lāzım gitse ḍarb olunur. **Ḫar-kuş,** żamm-ı kāf ile çok (E**82a)** ayaḳlu böcekdür ki yire döşenür, yapışur. ʿArabīde, **ḥımāri ḳabbān** dinür. Feṯḥ-i kāf ile olursa ṣoḳman maʿnāsınadur ki edik gibi giyerler. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, **ser-mūze** vü **curmūḳ** maʿnāsına meẕkūrdur. **Ḫarān-bār,** eşeklere bindürüp teşhīr olunan kimesnedür. Aṣlı, **bār-ı ḫarān**dur. Ve Şems-i Faḫrī, bir nesne üzerine irkilüp cemʿ olmaḳ maʿnāsınadur dimişdür. **Ḫar ḫar,** eṣvāt-ı ḥamīre müşābih olan ġavġā vü cidāl māʿnāsınadur. Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, iki ḳat olmaḳ ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, iki ḳat ve puşte puşte ve eyvān maʿnāsına daḫı mesṭūrdur. **Ḫar-ḫaşe,** miṣluhu. Türkīde taḫrīf olunup ḳarġaşa dinür. **Ḫarvīle,** ṣavt-ı ḥımāra mānend āvāz-ı bülend maʿnāsınadur. **Ḫar-muhre,** göz boncuġıdur ki ʿArabīde **vedaʿ** dinür. Eşege vü ḳatıra ziynet iderler. Ve bir nevʿ, aña beñzer borıdur ki **(E82b)** cengde istiʿmāl iderler. **Ḫar-baṭ,** bir nevʿ büyük baṭdur. Mübālaġaten, eşege teşbīh olunmuşdur. Mecāzen, aḥmaḳ u nādān maʿnāsına da gelür. **Ḫar-baṭe,** aḥmaḳa müşābih olan masḫare maʿnāsınadur. **Ḫar-seng,** iri ṭaşdur. Ḫar-seng mecāzen, ṭālib u maṭlūb mābeyninde mānīʿ olan kimesne maʿnāsına da gelür. **Ḫar-zehre, semmi'l-ḥımār** didikleri ağacdur ki ʿArabīde **diflī** dinür. Ve İḫtiyārāt-ı Bedīʿ'de mesṭūrdur ki ḫar-zehre, Luġat-ı Kirmān'da **ḫanẓal** maʿnāsınadur ki Türkīde Ebū Cehl ḳarpuzu **(E83a)** dinür. Ḫanẓalıñ birḳaç ismi daḫı vardur: Biri **pīs**dür, kesr-i bā-yı Fārsī

ile. Ṣānī, **pehī**dür, feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve kesr-i hā ile. Ṣāliṣ, **tāl**dur, müṣennāt-ı fevḳıyye ve āḫiri lām ile. Rābiʿ, **kebestū**dur, feṭḥ-i kāf u bā-yı ʿArabiyyeyn ve sükūn-ı sīn ve żamm-ı tā-yı ḳaraşat ile. Vāvı ḥaẕf idüp **kebest** daḫı dinür. Ṣīrāzīler bā'yı, vāv'a ḳalb idüp **kevest** daḫı dirler. Ḫāmis **ḫurmā-yı 'bū-cehl**dür. **Ḫar-ṭāl,** eşek ü öküz derisi ṭolusı miḳdārı aḳçedür. Lākin bu lafẓ ʿArabīdür. **Ḫar-pehlū,** eşek ṭabīʿatlu kimsedür ki söz aña teʾṣīr itmeye. **Ḫar-ġūl,** ʿaḳāḳīrdandur. **Bezr-i ḳuṭūnā** maʿnāsına. **Ġūl,** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur. Eşek ḳulaġına fī'l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı.Maʿnā-yı ṣānī, **ḫarek** didikleri nesnedür ki bir nesneyi ṭutup ʿimādī ola. ʿArabīde daḫı buña **ḫımār** dinür. Meṣelā sāzlarıñ **(E83b)** tilleri altında olan nesnedür ki Türkīde aña **eşik** dinür. Kesr-i şīn ile. Taʿyīn ḳaṣd olunursa, muʿayyen ẕikr olunur. Meṣelā **ḫar-kemān**, ol yay āleti ki ḥalḳā olan yay anıñla çilleye ḳurılur. Ve **Ḫar-zīn,** ol se-pāyedür ki iyeri at üzerinden getürdükde üzerine ḳorlar. **Ḫarek,** taṣġīr ile yine ol maʿnāyadur. Gerek aşma üzümi götürsün, gerek ġayrısını. Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur: Biri, muṣaġġar-ı ḫardur. Ve biri, yaġrīḳ maʿnāsınadur ki üzerinde odun yararlar ve aġac yonarlar. Ve biri, devecik didikleri böcekdür ki çekirge şeklinde uzun ayaḳları vardur. **Ḫare-çūb,** yüksek binālar u kemerler ü ḳubbeler yapmaġiçün çatdıḳları aġaclardur ki üzerine ṭurup binālar iderler. Türkīde muḥarref olup **ḳaraçav** dinür. **Ḫar-puşte,** ṭāḳ-ı eyvān maʿnāsınadur. **(E84a)** Ve libās-ı cengden bir nevʿdür. Maʿnā-yı ṣāliṣ, bataḳ u özlü balçıḳ maʿnāsınadur. Bunuñ aṣlı, **ḫard**dur. Āḫirinden dāl ḥaẕf olunmuşdur. **Ḫare,** miṣluhu. Ve biri biri üzerine cemʿ olmuş nesne maʿnāsına da gelür. **Ḫar-çāl,** cīm-i Fārsī ile bir gökçe ḳuşdur ki ekṣer ṣuda olur. **Çāl** daḫı başḳa bir ḳuşdur. Ḳuzġuna müşābih, laḥmī ördek laḥmine beñzer. **(E84b)** Üç kelime bu maḳūle mürekkebātdan degildür. Biri **ḫarçeng**dür. Türkīde yengec ü ʿArabīde **sereṭān** dinür. Aṣlı **ḫārçeng**dür. Ve biri **ḫarbīvāz**dur ki yarasa maʿnāsınadur. **Ḫarnefs,** kelimedendür mürekkeb degildür. Ve biri **ḫarcīk**, çöl ü beyābān maʿnāsınadur.

Ḫar-ġūl: (E83a) ʿAḳāḳīrdandur. **Bezr-i ḳuṭūnā** maʿnāsına. **Ġūl,** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur. Eşek ḳulaġına fī'l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı.

Ḫar-ḫaşe: (E82a) bkz. Ḫar ḫar.

Ḫar-ḫıyār: (E81b) Eşek turpıdur.

Ḫar-ṭāl: (E83a) Eşek ü öküz derisi ṭolusı miḳdārı aḳçedür. Lākin bu lafẓ ʿArabīdür.

Ḫarān-bār: (E82a) Eşeklere bindürüp teşhīr olunan kimesnedür. Aṣlı, **bār-ı ḫarān**dur. Ve Şems-i Faḫrī bir nesne üzerine irkilüp cemʿ olmaḳ maʿnāsınadur dimişdür.

Ḫar-ās: (E81b) Degirmen eşegidür. **Ās**, degirmen maʿnāsınadur. Aṣlı kesr-i rā-yı iżāfet iledür. Ve eşek döndürdügi degirmen maʿnāsına da gelür. Bu maʿnāda aṣlı, **ās-ı ḫar**dur.

Ḫar-baṭ: (E82b) Bir nevʿ büyük baṭdur. Mübālaġaten eşege teşbīh olunmuşdur. Mecāzen, aḥmaḳ u nādān maʿnāsına da gelür.

Ḫar-baṭe: (E82b) Aḥmaḳa müşābih olan masḫare maʿnāsınadur.

Ḫar-bīn: (E81b) Dūr-bīn olmayan kimsedür ki ʿaleyhisin mülāḥaẓa itmeye. Niteki **şutur-bīn** dūr-bīn olan kimsedür. Zīrā uştur, yolda giderken gerdenin bālāya ḳaldurup eṭrāfına naẓar ider ve eşek hemān öñüne baḳar.

Ḫarbīvāz: (E84b) Yarasa maʿnāsınadur.

Ḫarcīk: (E84b) Çöl ü beyābān maʿnāsınadur.

Ḫar-çāl: (E84a) Cīm-i Fārsī ile bir gökçe ḳuşdur ki ekṣer ṣuda olur. **Çāl,** daḫı başḳa bir ḳuşdur. Ḳuzġuna müşābih, laḥmī ördek laḥmine beñzer.

Ḫārçeng: (E84b) bkz. Ḫārçeng.

Ḫarçeng: (E84b) Türkīde yengec ü ʿArabīde **sereṭān** dinür. Aṣlı **ḫārçeng**dür.

Ḫard: (E84a) Bataḳ u özlü balçıḳ maʿnāsınadur.

Ḫar-dil: (E81b, E112a) Gönli büyük ve muḫtāl maʿnāsınadur.

Ḫare: (E84a) Bataḳ u özlü balçıḳ maʿnāsınadur.

Ḫare-çūb: (E83b) Yüksek binālar u kemerler ü ḳubbeler yapmaġiçün çatdıḳları aġaclardur ki üzerine ṭurup binālar iderler. Türkīde muḥarref olup **ḳaraçav** dinür.

Ḫarek: (E83a) Ol nesnedür ki bir nesneyi ṭutup ʿimādī ola. ʿArabīde daḫı buña **ḥımār** dinür. Meṣelā sāzlarıñ **(E83b)** tilleri altında olan nesnedür ki Türkīde aña **eşik** dinür. Kesr-i şīn ile. Taʿyīn ḳaṣd olunursa, muʿayyen ẕikr olunur. Meṣelā **ḫar-kemān**, ol yay āleti ki ḥalḳā olan yay anıñla çilleye ḳurılur. Ve **Ḫar-zīn,** ol se-pāyedür ki iyeri at üzerinden getürdükde üzerine ḳorlar. **Ḫarek,** taṣġīr ile yine ol maʿnāyadur. Gerek aşma üzümi götürsün, gerek ġayrısını. Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur biri muṣaġġar-ı ḫardur. Ve biri yaġrīḳ maʿnāsınadur ki üzerinde odun yararlar ve aġac yonarlar. Ve biri devecik didikleri böcekdür ki çekirge şeklinde uzun ayaḳları vardur.

Ḫar-gedā: (E19a) Bir nesneyi başa ḳaḳa isteyen cerrārdur.

Ḫar-kemān: (E83b) Ol yay āleti ki ḥalḳā olan yay anıñla çilleye ḳurılur.

Ḫarkeş: (E2b) Ṣoḳman ki ayaġa giyerler, āteş ḳāfiyesinde gelür.

Ḫar-kuş: (E81b) Żamm-ı kāf ile çok **(E82a)** ayaḳlu böcekdür ki yire döşenür, yapışur. ʿArabīde, **ḥımāri ḳabbān** dinür. Fetḥ-i kāf ile olursa ṣoḳman maʿnāsınadur ki edik gibi giyerler. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **ser-müze** vü **curmūḳ** maʿnāsına meẕkūrdur.

Ḫar-kurre: (E81a) Ṣıpa vü ḳoduḳ, aʿnī eşek yavrısı maʿnāsınadur.

Ḫar-muhre: (E82a) Göz boncuġıdur ki ʿArabīde **vedaʿ** dinür. Eşege vü ḳatıra ziynet iderler. Ve bir nevʿ, aña beñzer borıdur ki cengde istiʿmāl iderler.

Ḫar-pehlū: (E83a) Eşek ṭabīʿatlu kimsedür ki söz aña teʾşīr itmeye.

Ḫar-puşte: (E83b) Ṭāḳ-ı eyvān maʿnāsınadur. **(E84a)** Ve libās-ı cengden bir nevʿdür.

Ḫar-reft ü resen burd: (E81b) Bir izālesi murād olan nesne ile bir lāzım gitse ḍarb olunur.

Ḫar-seng: (E82b) İri ṭaşdur. Ḫar-seng mecāzen, ṭālib u maṭlūb mābeyninde māniʿ olan kimesne maʿnāsına da gelür.

Ḫarūhe: (E4b) Tilbe ki ḳuşcılar anıñla ḳuş oḳurlar.

Ḫar-vār: (E81b) Muṭlaḳā yük maʿnāsınadur ammā aṣlda eşek yükidür. **Vār**, aṣlı **bārdur**. Vāv, bā'dan munḳalibdür.

Ḫarvīle: (E82a) Ṣavt-ı ḥımāra mānend āvāz-ı bülend maʿnāsınadur.

Ḫar-zehre: (E82a) Semmi'l-ḥımār didikleri ağacdur ki ʿArabīde **diflī** dinür. Ve İḫtiyārāt-ı Bedīʿ'de mesṭūrdur ki ḫar-zehre, Luġat-ı Kirmān'da **ḫanẓal** maʿnāsınadur ki Türkīde Ebū Cehl **(E82b)** ḳarpuzu dinür. Ḥanẓalıñ birḳaç ismi daḫı vardur: Biri **pīs**dür, kesr-i bā-yı Fārsī ile. Ṣānī, **pehī**dür, fetḥ-i bā-yı Fārsī ve kesr-i hā ile. Ṣāliṯ, **tāl**dur, müṯennāt-ı fevḳıyye ve āḫiri lām ile. Rābiʿ, **kebestū**dur, fetḥ-i kāf u bā-yı ʿArabiyyeyn ve sükūn-ı sīn ve żamm-ı tā-yı ḳaraşat ile. Vāv'ı ḥaẕf idüp **kebest** daḫı dinür. Ṣīrāzīler bā'yı, vāv'a ḳalb idüp **kevest** daḫı dirler. Ḫāmis, **ḫurmā-yı 'bū-cehl**dür.

Ḫar-zīn: (E83b) Ol se-pāyedür ki iyeri at üzerinden getürdükde üzerine ḳorlar.

Ḫāş: (E98a) Ḫāyīden maʿnāsına ism-i maṣdardur. Aṣlı **ḫāyiş**dür. Yā-yı ḥuṭṭī ḥāẕf olundı. bkz. Ḫāyīden.

Ḫāşāk: (E2a) Çör çöb.

Havīd: (E86a) Fetḥ-i hā ve kesr-i vāv ile deve havīdi ki içi ot ile ṭolu arḳasına ḳorlar.

Ḫāy: (E97b) Ḫāyīdenden emrdür. Cüzʾ-i vaṣf-ı terkībī vāḳıʿ olmuşdur. Ḫāyīden, **(E98a)** çiynemek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mażġ** dinür. **Ḫabāyīden,** ḫāʾdan ṣoñra bā-yı ʿArabī ziyādesiyle, bu daḫı çiynemek maʿnāsınadur. **Ḫāyesten** daḫı bu maʿnāyadur. **Ḫāyeste,** māżī ve ism-i mefʿūldür. **Ḫāş,** bu daḫı ḫāyīden maʿnāsına ism-i maṣdardur. Aṣlı **ḫāyiş**dür. Yā-yı ḥuṭṭī ḥāẕf olundı. **Jāj-ḫāyīden,** heẕeyān u bī-māʿnā̱ söylemek maʿnāsınadur. Maʿnā-yı ḥaḳīḳī, jāj maʿnāsına mevkūfdur. Eger bīhūde maʿnāsına olursa ḫāyīden, mecāzen guften maʿnāsına olur. Ve eger baḫs maʿnāsına olursa bīfāyide söze ıṭlāḳ olunduġı istiʿāre-yi muṣarraḥa ḳabīlinden olur. Ve ḫāyīden terşīḥ olur. Ve cāyizdür ki mecmūʿı istiʿāre-yi temṯīliyye ḳabīlinden ola.

Ḫāye: (E3b) Yumurda vü ṭaşaḳ.

Ḫāyegīne: (E4a) Ḳayġana.

Ḫāyiş: (E98a) bkz. Ḫāş.

Ḫayū: (E3a) Tükrük.

Ḫāżır-ı ḳandīl bāş: (E109a) “Baṣīret üzre ol ġāfil olma.” dimeden kināyedür.

Hegerz: (E) Aṣlı hergizdür andan maḳlūbdur.

Helelum: (E) Bir oyundur.

Hem-dest: (E36b) Hem-cins ü hem-nevʿ maʿnāsınadur. Cinsiyyetde muvāfaḳat olmaġıla, muvāfıḳ maʿnāsına da gelür.

Hem-nām: (E4b) Adaş.

Ḥenek (A): (E23a) bkz. Kude.

Ḫermek: **(E27a)** Fetḥ-i ḫā-yı muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve fetḥ-i mīm ve kāf-ı ʿArabī ile. Bir boncuḳdur ki siyāh u beyāż u gök ṣırçadan olur. Göz degmek içün boyuna taʿliḳ iderler. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, żāmm-ı ḫā ile de rivāyet idüp "**Ḫūrmek** daḫı dinür." dimişdür; ammā Ḥalīmī, tevābiʿī ile "Ḫermek, ḫār-muhredür ki göz boncuġı derler. Eşege ve ḳatıra ṭaḳarlar." dimişdür.

Herūtūm: (E95b) Fetḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bezr-i ḳuṭūnā maʿnāsınadur.

Heser: (E2b) Bifetḥateyn buzdur. **Celīd** maʿnāsına

Ḫest: (E41b) Ḫestenden meʾhūẕdur. Mecrūḥ itmek maʿnāsınadur.

Ḫetenber: (E21a) Fetḥ-i ḫā-yı muʿceme ve tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı nūn ve fetḥ-i bā-yı ʿArabī ile dervīş, faḳīr maʿnāsınadur. Lākin ol faḳīrdür ki cimrī ola. Yaʿni nefsü'l-emrde faḳīr iken māldārlıḳ lāfın ura. Niʿmetu'llāh, Cāmiʿ ṣāḥibi ile "**baḫīl**" maʿnāsına da gelür dimişler.

Ḫevel: (E94a) Fetḥ-i ḫā-yı muʿceme vü vāv ile ḫıdmetkār maʿnāsına lafẓ-ı ʿArabīdür. Ve ḳocamış ḳoyun derisinden olan kürk maʿnāsına da gelür. Bu maʿnāda mütedāvel ve maʿrūfdur.

Heydeḫ: (E89b) Fetḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve fetḥ-i dāl ve ḫā-yı muʿceme ile cenge yarar atdur ki başı ḳavī ola. Hā yirine, bā-yı muvaḥḥede ile de luġatdur.

Heygīr: (E91a) Fetḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile ol ḳara atdur ki sürḫe māyil ola.

Heymān: (E86a) bkz. Hūşāzde.

Heyūn: (E85b) Fetḥ-i hā ve żamm-ı müşennāt-ı taḥtıyye ile gövdedār olan devedür. Ve Ādātu'l-Fużalā'da yorġa deve maʿnāsına mesṭūrdur.

Ḫezīden: (E) Ḫāʾ vü zā-yı muʿcemeteyn ile imiklemek ü āheste āheste gitmek ü ḳarın üzre sürtünmek ü puşuda gizlenmek maʿnāsınadur.

Ḫımār (A): (E80b, E83b) Eşekdür. bkz. Ḫār.

Ḫımāri ḳabbān (A): (E82a) Çok ayaḳlu böcekdür ki yire döşenür, yapışur. bkz. Ḫar-kuş.

Ḫıred: (E47b) ʿAḳlıñ ismi Fārsīde, **ḫıred**dür. **(E48a)** Ve Türkīde ismi, uṣdur.

Ḫışt: (E55b) Kesr-i ḫā-yı muʿceme ile nīze maʿnāsınadur. Ḥaḳīḳatde ḫışt, nīzeniñ yelmanıdur.

Ḫışte: (E21a) Kesr-i ḫā ve sükūn-ı şīn-i muʿcemeteyn ve tā-yı ḳaraşat ile dervīş maʿnāsınadur.

Ḫicr (A): (E95b) Ḳışraḳ didikleri dişi at maʿnāsınadur. bkz. Mādiyān.

Ḫīm: (E4b) Yara vü cirāḥat.

Ḫirbāʾ (A): (E) bkz. Āftāb-gerdek, Āftāb-perest.

Ḫīrū: (E4a) Ḫaṭmī güli.

Ḫū: (E3a) Ḫulḳ u ʿādetdür.

Ḫubāzā (A): (E64b) Ebemgümecidür, Fārsīde **penīrek** dinür.

Ḫud: (E6b) İki ḳısmdur. Bir ḳısmı edātdur. Rūz-merre-yi lisān-ı Fārsīde vü Türkīde maḳām-ı taḳrīr ü teʾkīdde istiʿmāl olunur. Gāh vasaṭ-ı kelāmda olur **(E7a)** ve gāh evvelinde olur. Āḫirinden dāl'ı ḥaẕf itmek cāyizdür. Ḳısm-ı ṯānī, ismdür. Bu daḫı iki maʿnāya gelür: Biri, cenkde viḳāyet içün başa giydikleri tolġadur. Türkīde **ışık** daḫı dinür. Bu maʿnāda ekṯer vāv-ı melfūẓe iledür. Biri, ẕāt u nefs maʿnāsınadur. Türkīde, **kendü** lafẓından ʿibāretdür. Ḫudādan cüzʾ olan ḫud, bu maʿnāyadur.

Ḫudā-ḫᵛān: (E9b) Vaṣf-ı terkībīdür. Şehādet barmaġı, müsebbiha maʿnāsınadur.

Ḫudāy: (E6b) Yā'nıñ ḥaẕf u iṯbātı ile iki ḳısmdur. Bir ḳısmı mürekkebdür ve bir ḳısmı basīṭdür. Ḳısm-ı evvel, **ḫud** ile **āy**dan mürekkebdür. Bir cüzʾi **ḫud**dur. Bu daḫı iki ḳısmdur. Bir ḳısmı edātdur. Rūz-merre-yi lisān-ı Fārsīde vü Türkīde maḳām-ı taḳrīr ü teʾkīdde istiʿmāl olunur. Gāh vasaṭ-ı kelāmda olur **(E7a)** ve gāh evvelinde olur. Āḫirinden dāl'ı ḥaẕf itmek cāyizdür. Ḳısm-ı ṯānī ismdür. Bu daḫı iki maʿnāya gelür. Biri cenkde viḳāyet içün başa giydikleri tolġadur. Türkīde **ışık** daḫı dinür. Bu maʿnāda ekṯer vāv-ı melfūẓe iledür. Biri ẕāt u nefs maʿnāsınadur. Türkīde, **kendü** lafẓından ʿibāretdür. Ḫudādan cüzʾ olan ḫud, bu maʿnāyadur. Bir cüzʾi daḫı **āy**dur. Gelmek ü mecīʾ maʿnāsına olan **āyīden**den yā **āmeden**den meʾḫūẕdur. Mecīʾden murād, kevn ü vücūddur. Yāḫud **şuden** maʿnāsına olan **āmeden**den meʾḫūẕ ola. Ve bu maʿnāya vārid olmaḳ keṯīrdür. **Ḫud**

ile **āy** mürekkeb olıcaḳ, vāv-ı resmiyye ḫaṭṭdan ḥaẕf olundı. **(E8a) Ḫudāy,** vaṣf-ı terkībī ḥasebi ile maʿnāsı **kendü gelici** yā **kendü olıcı,** yaʿni binefsihi lābiġayrihi vücūda gelici ve biẕātihi ḫāricde mevcūd olıcı dimekdür. ʿArabīde, **vācibü'l-vücūd** maʿnāsınadur. Ve ġalibe-yi istiʿmāl ile ẕāt-ı Bārīye ʿalem olmuşdur. Andan ġayrıya ıṭlāḳı mümteniʿdür. **(E8b)** Ḳışm-ı ṯānī ki basīṭdür, mālik u mutaṣarrif maʿnāsınadur. Ḫudāvend gibi. Ve baʿīd degildür ki bundan muraḫḫam ola. Bu maʿnā ile olduḳda, elbette memlūk ü mutaṣarraf olunan nesne ile ẕikr olunur. Meṯelā **sīm-ḫudā** dinür. Gümüş ṣāḥibi dimekdür. Ve **dih-ḫudā,** köy ṣāḥibi dimekdür. Ve **kişver-ḫudā,** iḳlīm ṣāḥibidür. Ve **ḫāne-ḫudā,** ev ṣāḥibidür. **Ked-ḫudā,** bu daḫı ev ṣāḥibi maʿnāsınadur. **Ked-ḫudāda** olan **ked,** dāl'ı tā'ya ḳalb olunmak cāyizdür. Niteki ṣāyiʿ ve müstaʿmeldür. Kināye ṭarīḳı ile müteʾehhil ü mütezevvic olana daḫı **ket-ḫudā** dinür. **(E9a)**Ve umūrda müdebbir ü mutaṣarrif olana daḫı mecāzen ket-ḫudā dinür. ʿAvām bu maʿnāda olanı taḥrīf idüp **kāhye** dir. **Bār-ḫudā,** destūr ṣāḥibi ve iẕn ü icāzet māliki maʿnāsınadur. Her uluya ıṭlāḳ olunur. **(E9b) Bār,** ulu maʿnāsınadur. **Bār-ḫudāy,** ulu efendi dimekdür. Ḫafī olmaya ki **ḫudā**, bir kelime-yi uḫrā ile mürekkeb olıcaḳ, ġayru'llāha ıṭlāḳı memnūʿdur. Bu meẕkūrāt, iżafe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Aṣılları **ḫudā-yı sīm** ü **ḫudā-yı dih** ü **ḫudā-yı kişver** ü **ḫudā-yı ḫāne** vü **ḫudā-yı ked** ü **ḫudā-yı bārdur**. Mużāfun ileyhe taḳdīm olunup ḫudā ile mürekkeb ḳılındı. Tā ism-i Bārī'ye mültebis olmaya. **Ḫudāygān,** ulu vü ṣāḥib-i devlet maʿnāsınadur. Münteḫab-ı Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi dimişdür ki "**Gān**, luġat-ı Fārsīde edāt-ı nisbetdür.". **Ḫudāygān-ı cihān** dinür, cihānın mālikiyyetine lāyıḳ u mensūb maʿnāsınadur. **Ḫudā-ḫʷān,** bu ḳabīlden degildür; ḳısm-ı evveldendür. Vaṣf-ı terkībīdür. Şehādet barmaġı, müsebbiḥa maʿnāsınadur. **Ḫadāy,** feṯḥ-i ḫā ile dād u leẕẕet ve ṭaʿam maʿnāsınadur. Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi, Ḥalīmī'ye taḳlīd idüp "**Ḫadāy**, aṣılda mālik ü ʿazīz maʿnāsınadur." dimişdür. Allāhu teʿālādan ġayrıya ıṭlāḳı bi'ẕ-ẕāt degildür; belki bi'l-ʿarażdur. İkisiniñ mābeyninde ancaḳ bu miḳdār ile farḳ iṯbāt idüp biri mürekkeb ve biri basīṭ olduġun īrād itmişler. Maʿlūm **(E10a)** ola ki nāẓım raḥmetu'llāhu teʿālā, **Īzed** u **Yezdān** u **Ḫudāy** kelimeleri, elfāẕ-ı müterādife ḳabīlinden ṭutup tañrı ile terceme itmesi müsāmaḥadan ḫālī degildür. Zīrā Türkīde Tañrı, Īzed gibi ʿalem-i ẕāt-ı şerīfdür. ʿArabīde Allāh gibi. Ḫaṭṭ-ı Çaġatāyīde Tañrı resminde, ṣaġır kāfdan muḳaddem nūn ile **Tengri** resm olunması muḳarrerdür. Baʿż-ı şuʿarā-yı Fārs, ṣūret-i ḫaṭṭīsine göre kāf-ı ʿAcemī ile telaffuẓ ider. Ẕāt-ı Bārī'niñ bir ismi daḫı Fārsīde, **Şīẕer** kelimesidür ki kesr-i şīn-i muʿceme ve ẕāl-ı muʿceme ve āḫiri rā-yı mühmele ile. Ve birḳaç ṣıfat-ı ẕāt-ı şerīfesi vardur. Biri **Kerūger,** feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve żamm-ı rā-yı mühmele ve vāv ve kāf-

ı ṣānī Fārsīdür. Fāʿil-i muṭlaḳ ve ṣāniʿ-i Ḥaḳḳ maʿnāsınadur. Vāv'ı ḥaẕf idüp **Kerger,** alā vezn-i ḥaydar daḫı dinür. **Ker**, aṣlda **(E10b)** tuvān u ḳuvvet maʿnāsınadur. Ve ger-i ṣānīyye edāt-ı nisbetdür. Gāh **kerger** dinür aṣl üzre ve gāh bir vāv ziyāde idüp **kerüger** dinür. **Buzurg,** żammeteyn ile rütbede ulu ve celīl ü ʿaẓīm maʿnāsınadur. Ve cüṣṣede büyük ü kebīr maʿnāsına da gelür. **(E11a) Kelān,** kāf-ı ʿArabī ile ḳaba vü büyük ve yumrı maʿnāsınadur. **Buzurcmihr, buzurg-mihr**den muʿarrebdür, celīlü'l-muḥabbet maʿnāsına. Bir ḥakīm-i ḥikmet-ārāy u feylesōf-ı dānānıñ ismidür ki Nūşīrevān'ıñ vezīr-i mükerremi ve destūr-ı aʿẓamı idi. **Buzurg-vār,** yine buzurg maʿnāsınadur. Buzurg gibi, her nesneye vaṣf olur. **(E11b) Buzurg** ile **vār**dan mürekkebdür. **Vār**ıñ aṣlı **bārdur**. Vāv, bā'dan munḳalibdür. Niteki ḫar-vār u kūş-vārda olan vār böyledür. Ve bār, buzurg maʿnāsınadur. Buzurg-vār ismeyn-i müterādifeyn ḳabīlinden mürekkebdür. Ḫafī olmaya ki luġat-ı Fārsīde bir maʿnāya delālet iden ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp kelime-yi vāḥide ḥükmünde istiʿmāl itdikleri mevcūddur. Cümleden **Ḫur-şīd**dür ki güneş maʿnāsınadur. İki cüzʾi **ḫur** ile **şīd,** her biri yine güneş maʿnāsınadur. **(E12a)** Ve biri de **Zāl-i Zer**dür ki pīr maʿnāsınadur ve iki cüzʾi ki **zāl** ile **zer**dür her biri, **pīr** maʿnāsınadur. **Suturg** ve **Zeft** daḫı buzurg maʿnāsınadur. Buzurg bir maʿnāsı daḫı vardur. ʿİlm-i mūsīḳīde, on iki maḳāmıñ birisidür. Cümlesi budur **ʿUşşāḳ, Nevā, Būselīk, Rāst, ʿIrāḳ, Ṣıfāhān, Zīr-efkend** -dālı ḥaẕf idüp **zīr-efken** daḫı dinür. Buña köçek daḫı dinür-, **Buzurg, Zengūle** -buña nihāvend daḫı dinür-, **Rehāvī** -buña rāhevī daḫı dinür-, **Ḥüseynī, Ḥicāzī.**

Ḫudāygān: (E9b) Ulu vü ṣāḥib-i devlet maʿnāsınadur. Münteḫab-i Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi dimişdür ki "**Gān**, luġat-ı Fārsīde edāt-ı nisbetdür.". **Ḫudāygān-ı cihān** dinür, cihānın mālikiyyetine lāyıḳ u mensūb maʿnāsınadur. **Ḫudā-ḫʷān,** bu ḳabīlden degildür; ḳısm-ı evveldendür. Vaṣf-ı terkībīdür. Şehādet barmaġı, müsebbiha maʿnāsınadur.

Ḫudāygān-ı cihān: (E9b) Cihānın mālikiyyetine lāyıḳ u mensūb maʿnāsınadur.

Hudb (A): (E) Kirpik. bkz. Mije.

Hūde: (E96a) Ḥaḳ maʿnāsınadur ki muḳābili laġv u bāṭıldur. Vāv'ı ḥāẕf itmek cāyizdür.

Hude: (E96a) bkz. Hūde.

Ḫulḳūm: (E104a) Gırtlık maʿnāsınadur ki boġazıñ iç yüzidür. Mevżiʿ-i teneffüs ve mecrā-yı ṭaʿām u şarābdur.

Hūr: (E64a) Güneşiñ ismlerinden biridür, vāv-ı melfūẓe ile. Ādātu'l-Fużalā'da meşṭūrdur ki **hūr** bir yıldızdur ki biñ yılda bir kerre ṭulūʿ ider. Ve Niʿmetu'llāh, bunda ġarāyib īrād eyledi. Dimişdür ki **hūr**, ḳūyı būġından ṭuncuḳmaḳ u ṭūmān u sürḫ ü ay u güneş maʿnāsınadur.

Ḫur: (E63a) Vāv-ı resmī ile iki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı ṣānī, **ḫurden**den fiʿl-i emrdür. **Ḫur**, taʿām u yemek maʿnāsına da gelür. Ve Şeref-nāme'de, **Ḳasr-ı Ḫavernaḳ** maʿnāsına ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, meze vü ṭaʿam maʿnāsına meẕkūrdur. Ḳısm-ı evvel, iki maʿnāsı vardur. Biri güneş maʿnāsınadur. Ṣānī, her ayıñ on birinci güni ismidür. Uḳnūm'da, "Lāyıḳ ve şerīk maʿnāsına da gelür." meẕkūrdur. Ḫafī olmaya ki lāyıḳ maʿnāsına müstaʿmel olan **der-ḫur** lafẓıdur, yalıñız ḫur müstaʿmel degildür. Ve Niʿmet'ullāh'da maşrıḳ maʿnāsına da meşṭūrdur. Güneşiñ birḳaç ismi daḫı vardı: Biri **şīd**dür, kesr-i şīn ile. Ve Ādātu'l-Fużalāda **rūşen, neyyīr** maʿnāsına da **(E63b)** meẕkūrdur. **Şīde,** hā-yı resmī ile iki maʿnāsı vardur. Biri at evṣāfındandur. Ṣānī, birḳaç kimesneniñ ismidür, cümleden Efrāsiyāb oġlıdur. Ve bir ḥakīmiñ ismidür ki Behrām-ı Gūr'a itdügi yedi ʿimāret muḳābelesinde, Āmul şehrini cāyize aldı. **Şīde**niñ maʿnāsı ḥüsn ü cemāl ile güneşe müşābih olan nesnedür. **Ḫur** ile **şīd** mecmūʿ-ı mürekkeb olup yine güneş maʿnāsına müstaʿmeldür. Fārsīde ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp yine müfred maʿnāsına itmek neẕāyiri vardur. Buzurg-vār gibi. Ve zih-zād gibi ki döl ü döş maʿnāsınadur ve yalıñız zeh ü yalıñız zād ol maʿnāyadur.Ve Zāl-ı Zer gibi ki Rüstem **(E64a)** vālididür, yalıñız hem Zāl dinür ve yalıñız hem zer dinür. Vāv'sız **Ḫurşīd** daḫı resm olunur. Yā'yı elife tebdīl idüp **Ḫurşād** daḫı dinür. Baʿżılar dimişdür ki **ḫur,** aṣlı **ḫure**dür. Mürekkeb olıcaḳ hā-yı resmī sāḳıṭ oldı. **Ḫure**, luġat-ı Pehlevīde nūr maʿnāsınadur. Ṣānī **hūr**dur, vāv-ı melfūẓe ile. Ādātu'l-Fużalā'da meşṭūrdur ki **hūr,** bir yıldızdur ki biñ yılda bir kerre ṭulūʿ ider. Ve Niʿmetu'llāh bunda ġarāyib īrād eyledi. Dimişdür ki "**Hūr**, ḳūyı būġından ṭuncuḳmaḳ u ṭūmān u sürḫ ü āy u güneş maʿnāsınadur.". Ṣāliṣ, **mihr**dür. Rābiʿ, **āftāb**dur. Aṣlı **āb-tāb**dur, yaʿni ṣu ḳızdurıcı. **Āb** ile **tāb**dan mürekkeb vaṣf-ı terkībīdür. Fā, bā'dan munḳalibdür. Āb, bi'ṭ-ṭabiʿ bārid ḥarāreti ʿārıż ve hevā bi'l-ʿaks olmaġıla, ābıñ ḳızması güneşe nisbet olunup hevāya nisbet olmadı. Ve aṣlı **āfet-i āb,** ʿArabī ve Fārsīden mürekkeb olup ābı taḫlīl ü ifnā itmek ile tesmiye olunması baʿīddür. **Āftāb-gāh,** güneşlü olan yirdür ki ḳışda otururlar. Türkīde **çoğac** dinür. **Āftāb-gerdek,** Türkīde **ʿaceb keler** didikleri cānverdür ki ʿArabīde ismi **ḥirbāʾ** ve künyesi **ümmi ḥubeyn**dür. **Āftāb-gerd** muṣaġġarıdur. **Āftāb-perest,** bu daḫı ḥirbaʾ maʿnāsınadur ve meşhūr olan küffār-ı ḫāksārdur ki **(E64b)** güneşe ṭapar. Ve bir

gül maʿnāsına da gelür ki güneş ne semte māyil olursa māyil olur. Bunuñ ism-i basīṭi **Vertāc**dur, feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de vāv yirine dāl daḫı meẕkūrdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, Şeref-nāme'den menḳūldür ki vertāc bir güldür ki şuda biter ve yapraḳları dāyimā güneşe meyl ider. Buña nīlūfer daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **vertāc**, ebemgümecidür ki ʿArabīde **ḫubāzā** ve Fārsīde **penīrek** dinür. Ḥalīmī ancaḳ bu maʿnāyı ẕikr itmişdür ve Cāmiʿ'de vü Niʿmetu'llāh'da **güneyik çiçegi** ve **ulu** vü **buzurg** maʿnāsına da meẕkūrdur. **Āftābe,** baḳır **ibrīḳ** ü **miṭhare** maʿnāsınadur. Türkīde **matara** didikleri, miṭhare lafẓından muḥarrefdür. ʿAcemde ibrīḳ, lūlesi uzun yatıḳ bardaḳ gibidür. Ḫāmis **ḳubās**dur, żamm-ı ḳāf ve bā-yı ʿArabī **(E65a)** ve sīn-i mühmele ile. Sādis **lāb**dur. Lākin luġat-ı Rūmdur. **Uşṭurlāb, mīzān-ı Şems** maʿnāsına bir āletdür. Elifi ḥaẕf olup **şuṭūrlāb** daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **lāb**, ʿalem-i şaḫṣdur. **Şullāb** daḫı şuṭurlābda luġatdur. Sābiʿ, **kulīçe**dür, żamm-ı kāf ile. Aṣlda **küliçe**, bir nevʿ yaġlı etmekdür. İstiʿare ṭarīḳı ile güneşe ıṭlāḳ olunmuşdur. **(E65b)** Ṣāmin, **zāhid-i kūh**dur. Ẓāhiren kināye ṭarīḳı iledür. Tāsīʿ, **ḳatre-yi duzd**dür. Bu daḫı kināye ṭarīḳı iledür. Ḳaṭre, bunda ʿArabīdür, ṭamla maʿnāsına. ʿAşer, **kaʿbe-yi cihān-gerd**dür. Ḥadī ʿaşer, **murġ**dur.

Ḫurde: (E16b) Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥufuñ, tefsīr-i eczālarınıñ ismidür.

Ḫure (P): (E64a) Baʿżılar dimişdür ki **ḫur,** aṣlı **ḫure**dür. Mürekkeb olıcaḳ hā-yı resmī sāḳıṭ oldı. **Ḫure**, luġat-ı Pehlevīde nūr maʿnāsınadur.

Ḫurmā-yı 'bū-cehl: (E83a) Ebū Cehl ḳarpuzudur. bkz. Ḥanẓal.

Ḫūrmek: (E27a) bkz. Ḫermek.

Ḫurşād: (E63b) bkz. Ḫurşīd.

Ḫurşīd: (E2a) Güneşdür. **(E63b) Ḫur** ile **şīd** mecmūʿ-ı mürekkeb olup yine güneş maʿnāsına müstaʿmeldür. Fārsīde ismeyn-i müterādifeyni terkīb idüp yine müfred maʿnāsına itmek neẕāyiri vardur. Buzurg-vār gibi. Ve zih-zād gibi ki döl ü döş maʿnāsınadur ve yalıñız zeh ü yalıñız zād ol maʿnāyadur.Ve Zāl-ı Zer gibi ki Rüstem vālididür, yalıñız hem Zāl dinür ve yalıñız hem zer dinür. Vāvsız **Ḫurşīd** daḫı resm olunur. Yā'yı elife tebdīl idüp **Ḫurşād** daḫı dinür.

Ḫurşīd: (E2a), (E63b) bkz. Ḫurşīd.

Ḫurūhe: (E41a) bkz. Pāy-dām.

Huş: (E47b) bkz. Hūş.

Hūş: (E47b) Üç maʿnāsı vardur: Biri **ög**dür ki aḳl-ı ḫılḳīdür. ʿArabīde andan, **temyīz** ile taʿbīr olunur. **Temyīz**, ʿaḳl-ı ṣaḥīḥiñ eşeridür ki anıñla ḫayr şerden ü nefʿ żarardan farḳ olunur. Muḳābili **bīhūşī**dür ki **ög gitmek** maʿnāsınadur. ʿArabīde **iġmāʿ** dinür. Hūş, ġayr-ı ʿaḳldur. Mecāz-ı mürsel ile ʿakl maʿnāsına da gelür. Nāẓım, Tuḥfe-yi Ḥüsām ṣāḥibi gibi hūşı, uş ile terceme itdügi biṭarīḳı'l-mecāzdur. Niteki Şems-i Faḫrī vü Ḥalīmī vü Cāmiʿ ṣāḥibi vü Serverī vü Niʿmetu'llāh, uş ile taʿbīr itmişler. ʿAḳlıñ ismi Fārsīde, **ḫıred**dür. **(E48a)** Ve Türkīde ismi, uşdur. Ve ʿaḳlıñ ismi ḫıred ve hūş, ög; ve **bīhūş**, ögi gitmiş maʿnāsına olduġı nāẓım bir ḳıṭʿada terceme itmişdür. Vāvı ḥaẕf idüp **huş** daḫı dinür. **Huş-dār,** bunda "hūşı ṭut" dimekdür. Huş-dār, vaṣf-ı terkībī daḫı gelür. **Hūş-mend,** hūş ile muttaṣıf olan kimsedür. **Hūş-mendī,** hūş ile ittiṣāf dimekdür. Ve **mend,** edāt-ı nisbetdür. **Huşū-mend,** hūş-mend maḳlūbıdur ki ṣāḥib-i ʿaḳl dimekdür. **Hūş-yār,** hūşa muḳārin u muṣāḥib dimekdür. Ekşer mest muḳābili olan ayıḳ maʿnāsına gelür. **Huşī-vār** daḫı huş-yār maḳlūbıdur. Maʿnā-yı şānī, luġat-ı Pehlevī'de **mevt ü helāk** maʿnāsınadur. Maʿnā-yı şāliş, **rūḥ u cān** maʿnāsınadur. **(E48b)** Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'da, maʿnā-yı aḫīr vażʿ-ı ḥaḳīḳī ḳabīlinden olduġuna münāzaʿat idüp dimişdür ki "Hūşuñ zevāli ile mevtden kināyet olunur." Bu kināyetiñ aşlını cān maʿnāsına olduġun meʿānī-yi vażʿıyyesinden ṣanur. Niteki ög ile uşşı -ki muḳābili cünündur- farḳ itmeyen, hūşuñ maʿnāsını uş ṣanur.

Hūşāzde: (E86a) Ṣusalıḳ olan devedür ki ṣu içüp ḳanmaz, **heymān** maʿnāsına.

Huş-dār: (E48a) "Hūşı ṭut" dimekdür. Huş-dār, vaṣf-ı terkībī daḫı gelür.

Ḫuşk-māz: (E4b) Zā-yı muʿceme ile ṭutraḳ.

Hūş-mend: (E48a) Hūş ile muttaṣıf olan kimsedür. **Hūş-mendī,** hūş ile ittiṣāf dimekdür. Ve **mend,** edāt-ı nisbetdür. **Huşū-mend,** hūş-mend maḳlūbıdur ki ṣāḥib-i ʿaḳl dimekdür.

Huşū-mend: (E48a) bkz. Hūş-mend.

Hūş-mendī: (E48a) bkz. Hūş-mend.

Hūş-yār: (E48a) Hūşa muḳārin u muṣāḥib dimekdür. Ekşer mest muḳābili olan ayıḳ maʿnāsına gelür. **Huşī-vār** daḫı huş-yār maḳlūbıdur.

Huşī-vār: (E48a) bkz. Hūş-yār

Hūrmuzd: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Hurmuzd: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Hurmuz: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Hurmus: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Ḥūt (A): (E70a) Felek-i şevābitde olan on iki burcdan biridür.

-I, İ, Ī- (ا ،ع)

İcfīl (A): (E86b) Kesr-i hemze vü fā ve sükūn-ı cīm ile ol deve ḳuşıdur ki her gördügi nesneden ḳaçar. Bu lafẓ ʿArabīdür lākin şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿ olmaġıla īrād olundı.

ʿİcl (A): (E75b) Bir yaşı geçmiş ṣıġırdur ki Türkīde buzaġı dinür. bkz. Kevsāle, Gāv-sāle.

İġmāʿ (A): (E47b) Hūşuñ muḳābili **bīhūşī**dür ki **ög gitmek** maʿnāsınadur.

İkdīş: (E94b) Kesr-i hemze ve sükūn-ı kāf ve kesr-i dāl ile, Luġat-ı Niyāzī'de ol atdur ki bir ṭarafı ʿArabī vü bir ṭarafı Hindī ola. Ve ata maḫṣūṣ degildür; iki tuḫmdan ḥāṣıl olan ḥayvāna da ıṭlāḳ olunur. Mücennes maʿnāsına.

İm: (E104b) Egerçi īn maʿnāsınadur ve ḳarībe mevżūʿ ism-i işāretdür; ammā ancaḳ üç lafẓ ile mesmūʿdur. Biri **imşeb** ve biri **imrūz** ve biri **imsāl**dür. Deḳāyıḳ'da, **imsāʿat** daḫı ziyāde itmişdür.

Īn ezfelekest ezḥasen nīst: (E105b) "Bu felekdendür bir kimesneniñ ṣunʿı ile degildür." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn heme āverde-yi tust: (E105b) "Bu heb seniñ **(E106a)** ḳabāḥatiñdür." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn murde beşīven nīrzed: (E106a) "Bu şeyʾ-i ḥaḳīr, bu ḳadar zaḥmet irtikābına degmez." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn rāh beTürkistānest: (E106a) "Bu yol, seni ḫilāf-ı maḳṣūduña iletür." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn suḫan teh dāred: (E106b) "Bu sözüñ taḥtında, bir mażmūn nükte vü daḳīḳa vardur." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn yekī dīger: (E105b) "Bu da bir belādur." diyicek yirde ḍarb olunur.

Īn: (E104b) Ḳarībe mevżūʿ ism-i işāretdür. **İm** daḫı egerçi īn maʿnāsınadur; ammā ancaḳ üç lafẓ ile mesmūʿdur. Biri **imşeb** ve biri **imrūz** ve biri **imsāl**dür. Deḳāyıḳ'da, **imsāʿat** daḫı ziyāde itmişdür. **Ān,** baʿīde mevżūʿ ism-i işāretdür. İkisiniñ āḫirine kāf-ı taṣġīr ilḥāḳ idüp **ānek** ü **īnek** dirler.Ammā **īnek**, ekṣer ḥużūrda müşāhid olan umūr işāretine müstaʿmeldür. Türkīde **işte** maʿnāsınadur. Mecāzen, **zamān-ı ḥāżır** maʿnāsına da istiʿmāl olunur ki **eknūn** maʿnāsıdur. Niʿmetu'llāh, şimdi maʿnāsına da gelür didügi bu ṭarīḳ iledür. **(E105a) Ānek**den elif-i memdūde ḥaẕf olup **nek** daḫı dinür. Lisān-ı ʿArabīde ism-i işāret, aṣlā mużāf vāḳıʿ olmaz. Fārsīde mużāf olıcaḳ, nekre-yi ism-i cins maʿnāsına olur. **Şeyʾ** ü **çīz** maʿnāsına. İşārete delālet itmekden selḫ olunur, **ān-ı tu** vü **īn-i men** didikleri gibi. **Seniñ nesneñ, benim nesnem** maʿnāsınadur. **Ān**, luġat-ı müşterekedür. İki maʿnāsı daḫı vardur. Biri ism-i mevṣūl maʿnāsınadur. Fārsīde, ism-i mevṣūlüñ maḫṣūṣ ṣīġası yoḳdur. Ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise **ki** lafẓını aña ilḥāḳ idüp **ānki** dinür. Ve ġayr-ı ẕevī'l-ʿuḳūldan olur ise **çi** lafẓını aña ilḥāḳ idüp **ānçi** dinür. **(E105b)** Ṣānī, ḥüsnde olan melāḥatdur. Ve Sūdī, mecmūʿ-ı esbāb-ı ḥüsnden ṣādır u ẓāhir olan heyʾet ile taʿbīr itmişdür. **Dān,** bu daḫı **ān** maʿnāsına ism-i işāretdür; ammā **bā** ile istiʿmāl olunmaḳ şarṭdur. **Bā**, her ne maʿnāda olursa olsun ḳasem oldığı gibi ve ilṣāḳiyye oldığı gibi. **Dīn, īn** maʿnāsına ism-i işāret-i ḳarībdür. Bu daḫı **bā** ile olmaḳ şarṭdur. Niteki **dū, ū** maʿnāsına żamīr-i ġāyib olıcaḳ, **bā** ile müstaʿmel olmaḳ şarṭdur. **Īn ezfelekest ezḫasen nīst, "**Bu felekdendür; bir kimesneniñ ṣunʿı ile degildür." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īn yekī dīger, "**Bu da bir belādur." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īn heme āverde-yi tust, "**Bu heb seniñ **(E106a)** ḳabāḥatiñdür." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īn rāh beTürkistānest, "**Bu yol, seni ḫilāf-ı maḳṣūduña iletür." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īn murde beşīven nīrzed, "**Bu şeyʾ-i ḥaḳīr, bu ḳadar zaḥmet irtikābına degmez." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īnek terāzū, "**İnanmaz iseñ imtiḥān eyle." diyicek yirde ḍarb olunur. **Īnek gez ü īnek meydān, "**İşte meydān!" diyicek yirde ḍarb olunur.

İncīl: (E16a) Ḥażret-i Īsā'ya nāzil olan kitabdur.

İncirār: (E13a) Çekilmek maʿnāsınadur. bkz. Keşīden.

İnek: (E104b) Ekşer ḥużūrda müşāhid olan umūr işāretine müstaʿmeldür. Türkîde, **işte** maʿnāsınadur. Mecāzen, **zamān-ı ḥāżır** maʿnāsına da istiʿmāl olunur ki **eknūn** maʿnāsıdur. Niʿmetu'llāh, şimdi maʿnāsına da gelür didügi, bu ṭārîḳ iledür.

İnek gez ü inek meydān: (E106a) "İşte meydān!" diyicek yirde ḍarb olunur.

İnek terāzū: (E106a) "İnanmaz iseñ imtiḥān eyle." diyicek yirde ḍarb olunur.

İrā'at (A): (E13a) Göstermek maʿnāsınadur. bkz. Numūden.

İrti'ā': (E13a) Görünmek maʿnāsınadur. bkz. Numūden.

İsfiyūş: (E95a) bkz. Esb-gūş.

İspāh: (E88a) Atlu çeri maʿnāsına ism-i cemʿdür. Mecāz-ı mürsel ṭarîḳı ile muḳayyedi, muṭlaḳda istiʿmāl itmek bābından, muṭlaḳā ʿaskere vü çeriye ıṭlāḳ olunur. bkz. İspeh.

İspeh: (E88a) Hā-yı melfūẓe ile ve egerçi aṣlda hā-yı resmiyye-yi taḫṣîṣiyyedür, atlu çeri maʿnāsına ism-i cemʿdür. Āḫirindeki hā', nisbet-i iḫtiṣāṣiyye içündür. Mecāz-ı mürsel ṭarîḳı ile muḳayyedi, muṭlaḳda istiʿmāl itmek bābından, muṭlaḳā ʿaskere vü çeriye ıṭlāḳ olunur. Ekşer, hā'dan evvel bir elif-i teʾkîd nisbet içün ziyāde idüp **ispāh** dirler. Ve andan ekşer ki baʿde'z-ziyādeti elif-i ūlāsın ḥaẕf idüp **sipāh** da dirler. Ve gāh ikisin ḥaẕf idüp **sipeh** de dirler.

İsperîs: (E95a) At meydānı maʿnāsınadur. Yā, ḥaẕf olunup **isperis** daḫı dinür.

İsperis: (E) bkz.İsperîs.

İzed: (E5a) Kesr-i hemze ve zā ile ẕāt-ı vācibü'l-vücūd ve ʿibādete müstaḥaḳḳ olan maʿbūda ʿalemdür. ʿArabîde **Allāh** gibi. **(E5b)** Feṭḥ-i zā, vācib degildür; cāyizdür ki meksūr ola. Ve cāyizdür ki meftūḥ ola. **İzedî,** yā-yı nisbet ile **Allāh'lıḳ** dimekdür. Gerek fiʿl olsun, gerek ṣadaka vü şükrāne olsun. **Benāmîzed,** aṣlı **benām-ı İzed**, terkîb-i iżāfîdür. Elifi ḥaẕf olunmuşdur. Taʿaccüb ü istiḥsān maḳāmında istiʿmāl olunur. **(E6a)** Maḳṣūd, zaḫm-ı çeşmi defʿ itmekdür. **Benām-ı Ḫudā** didikleri gibi. Yemin içün de gelmişdür. Bā, ḥarf-i ḳasem olur.

İzedî: (E5b) Yā-yı nisbet ile **Allāh'lıḳ** dimekdür. Gerek fiʿl olsun, gerek ṣadaka vü şükrāne olsun.

Īzid: (E5a, E5b) bkz. Īzed.

-J- (ژ)

Jāj: (E96b, E97a) İki zā-yı Fārsī ile dört maʿnāsı vardur: Biri, **kenger** didikleri çoḳ dikenlü bir otdur ki şutur anı yer ve andan tere-dūġ iderler. **(E97b)** Ṣānī, **pelīd** ü **murdār** maʿnāsınadur. Ṣāliṣ, **bīhūde** maʿnāsınadur. Gerek sözde olsun, gerek ġayrısında olsun. Rābiʿ, **pāk olmuş ḫırmen** maʿnāsınadur ki Türkīde **çaç** dinür ve baʿżı yirlerde **ṭīnūs** dinür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bu maʿnāda olanı evvelini rā-yı mühmele ile żabṭ itmişdür ve Ḥalīmī "Evveli rā-yı mühmele ile olan, çaç maʿnāsınadur." dimişdür ki ḫırmende, ġalleniñ baġlanmış depacügine dirler. Ve zā-yı Fārsī ile olan, çaç maʿnāsına dimişdür. Niʿmetu'llāh daḫı "Evveli mühmele ile olan, ḫırmen ü çaç ve arpa vü buġday yıġınına dirler." diyüp, muʿceme ile olan ḫırmen çör çöpi maʿnāsınadur dimişdür. Ve Cāmiʿ ṣāḥibi, Uḳnūm ṣāḥibi gibi ikisin çaç maʿnāsınadur dimişdür.

Jāj-ḫāy: (E97a) Herze-gūy u bīfāyide söz söyleyici maʿnāsına vaṣf-ı terkībīdür. **Jāj** ile **ḫāy**dan mürekkebdür. **Jāj,** iki zā-yı Fārsī ile dört maʿnāsı vardur. Biri, **kenger** didikleri çoḳ dikenlü bir otdur ki şutur anı yer ve andan tere-dūġ iderler. **(E97b)** Ṣānī, **pelīd** ü **murdār** maʿnāsınadur. Ṣāliṣ, **bīhūde** maʿnāsınadur. Gerek sözde olsun, gerek ġayrısında olsun. Rābiʿ, **pāk olmuş ḫırmen** maʿnāsınadur ki Türkīde **çaç** dinür ve baʿżı yirlerde **ṭīnūs** dinür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bu maʿnāda olanı evvelini rā-yı mühmele ile żabṭ itmişdür ve Ḥalīmī "Evveli rā-yı mühmele ile olan, çaç maʿnāsınadur." dimişdür ki ḫırmende, ġalleniñ baġlanmış depacügine dirler. Ve zā-yı Fārsī ile olan, çaç maʿnāsına dimişdür. Niʿmetu'llāh daḫı "Evveli mühmele ile olan, ḫırmen ü çaç ve arpa vü buġday yıġınına dirler." diyüp, muʿceme ile olan ḫırmen çör çöpi maʿnāsınadur dimişdür. Ve Cāmiʿ ṣāḥibi, Uḳnūm ṣāḥibi gibi ikisin çaç maʿnāsınadur dimişdür. Ve **Ḫāy, ḫāyīden**den emrdür. Cüzʾ-i vaṣf-ı terkībī vāḳıʿ olmuşdur. Ḫāyīden, çiynemek **(E98a)** maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mażġ** dinür. **Ḫabāyīden,** ḫā'dan ṣoñra bā-yı ʿArabī ziyādesiyle, bu daḫı çiynemek maʿnāsınadur. **Ḫāyesten** daḫı bu maʿnāyadur. **Ḫāyeste,** māżī ve ism-i mefʿūldür. **Ḫāş,** bu daḫı ḫāyīden maʿnāsına ism-i maṣdardur. Aṣlı **ḫāyiş**dür. Yā-yı ḫuṭṭī ḥāẕf olundı. **Jāj-ḫāyīden,** heẕeyān u bīmāʿnā söylemek maʿnāsınadur. Maʿnā-yı ḫaḳīḳī, jāj maʿnāsına mevkūfdur. Eger bīhūde maʿnāsına olursa ḫāyīden, mecāzen guften maʿnāsına olur. Ve eger baḫs maʿnāsına olursa bīfāyide söze ıṭlāḳ olunduġı istiʿāre-yi muṣarraḥa ḳabīlinden olur. Ve ḫāyīden terşīḥ olur. Ve cāyizdür ki mecmūʿı istiʿāre-yi temṯīliyye ḳabīlinden ola.

Jāj-ḫāyīden: (E98a) Heẕeyān u bīmāʿnā̱ söylemek maʿnāsınadur.

Jāle: (E66b) Zā-yı Fārsī ile dört maʿnāsı vardur: Biri ḳaṭre vü ṭamladur; gerekse gökden yaġan çiy ü şebnem olsun gerekse gözyaşı olsun. S̱ānī, ḳıraġu maʿnāsınadur ki ʿArabīde **celīd** dinür. **Leşk** daḫı feṯḥ-i lām ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve āḫiri kāf-ı **(E67a)** ʿArabī ile ḳıraġu vü celīd maʿnāsınadur. S̱āliş, ṭolu maʿnāsınadur ki gökden yaġar. Rābiʿ, ol ṭulum maʿnāsınadur ki üfürüp anıñla ṣuda yüzerler. Maʿnā-yı evveliñ iki ismi daḫı vardur: Biri **efşek**dür. Caʿfer vezni üzre, fā vü şīn-i muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. Ve biri **beşg**dür. Feṯḥ-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve kāf-ı Fārsī ile. Ve żamm-ı bā ile olursa ḳıvırcıḳ ṣaç maʿnāsınadur.

Jefek: (E4b) Göz çapaġıdur.

Jengule: (E111a) Zā-yı Fārsī ile ṣıġırıñ u keçiniñ ve buña beñzer sāyir ḥayvānātıñ çatal ṭırnaġı maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ẓılf** dinür.

-K, Ḳ- (ک, ق)

Ḳāb: (E4b) Aşuḳdur ki ʿArabīde **kaʿb** dinür.

Kābīden: (E78b) Ḳazmaḳ u baḫş eylemek, gerekse yirde olsun gerekse mesāyil-i ʿilmiyyede.

Kābine: (E25a) Gözdür. Kāf-ı ʿArabī ve kesr-i bā-yı muvaḥḥede ve nūn ile. Ve ekṣer-i erbāb-ı luġat yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi yanında iki kelime biri **kābne**dür, sükūn-ı muvaḥḥede göz maʿnāsınadur. Ve biri **kāyine**dür. Kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile fiʿl-i emr maʿnāsınadur. "Baña gözüñ aç, benden yüz çevirme! dimekdür." deyü żabṭeyledi. Ve s̱āliş, meẕkūr olan çeşmdür ki ḥadeka vü kapaġ u kirpikden ʿibāretdür.

Kābne: (E25a) Sükūn-ı muvaḥḥede göz maʿnāsınadur. bkz. Çeşm.

Ḳābūl: (E2b) Dīvār üzerine yaġmurdan ṣaḳlamak içün yapdıḳlarıdur.

Kāflū: (E3a) Gönlek.

Kāhye: (E9a) bkz. Ked-ḫudā.

Kājīre: (E4a) ʿUṣfur çiçegidür.

Ḳalmāṣ: (E96b) Feṯḥ-i ḳāf ve sükūn-ı lām ve mīm ile ḳavle maḫṣūṣ olan **ʿabeş**dür.

Ḳamer (A): (E68b) bkz. Māh.

Ḳanberīs: (E3b) Yoġurt ṭoraġı.

Kār: (E) Kāf-ı ʿArabī ile olursa gil-kār u cefā-kār u siyeh-kār u güneh-kār gibi iş maʿnāsına olur. **“**Ḫudāvend-kār”da olan kār daḫı kāf-ı ʿArabī iledür. İş ṣāḥibi dimekdür. Niʿmetu’llāh, Ḥalīmī’ye taḳlīd idüp dimişdür ki “Gār edāt-ı mübālaġadur.”. Māżīniñ āḫirine lāḥıḳ olur. Mübālaġa-i fāʿil içün perverd-gār u āferīd-gār gibi ki Rabb u Ḥallāḳ maʿnāsınadur. Ve gāh olur ki ṣīġa-yı emr āḫirine āmurz-gār u āmūz-gār gibi ki Ġafūr ve keşīrü’l-ʿilm ü keşīrü’t-taʿlim maʿnāsınadur, lāḥıḳ olur. Sūdī daḫı Şerḥ-i Ḥāfıẓ’da, **tuvānger** şerḥinde ġayrlara taḳlīd idüp dimişdür ki “Tuvān, ḳudret ve ger, edāt-ı fāʿildür.”. Türkīde **-ci** maʿnāsına **kār**dan muḫaffefdür. Sitem-kār u sitem-ger ve cefā-kār u cefā-ger gibi. Maʿnāsı, ḳudret ṣāḥibi; ammā bunda ġanī vü māldār maḳṣūddur. Ḥüseyn-i Kefevī daḫı Şerḥ-i Gülistān’da, ġayrlara iṭāle-yi lisān itdikden ṣoñra böyle dimişdür ki “Ḥaḳ budur ki gār, edāt-ı nisbet olup -ci maʿnāsına murād olur.”. Gāh ḥaẕf-ı elif ile daḫı istiʿmāl olunur. Baʿż-ı elfāẓa maḫṣūṣ olup elifi iṣbāt itmezler, āhen-ger ü zer-ger gibi. Ve iṣbāt-ı elif daḫı baʿż-ı elfāẓa maḫṣūṣ olup ḥaẕf-ı elif ile istiʿmāl olunmaz, gil-gār gibi. Ve baʿż-ı elfāẓda, ḥaẕf u iṣbāt ikisi bile cāyizdür, sitem-gār u sitem-ger gibi. Ve baʿż-ı elfāz, kām-kār u günāh-kār u sitem-kār u cefā-kār gibi, kāf-ı ʿArabī ile ve kāf-ı ʿAcemī ile cāyiz ü müstaʿmeldür. Ve baʿż-ı elfāẓ, kāf-ı ʿArabīye maḫṣūṣdur, siyeh-kār gibi. Baʿż-ı elfāẓ, kāf-ı ʿAcemīye maḫṣūṣdur, rüz-gār u perverd-gār gibi. Sūdī gibi cümle kelāmı nāmuḥarrer olduġundan māʿadā, “Gil-gār dinür, gil-ger dinmez.” didügi merdūddur. Zīrā ṣınāyiʿ, **ger** ile nisbet olunur.

Ḳarş (A): (E99b) Çimdiklemektir.

Ḳaraçav: (E41b) Bennālar iskelesi. **(E83b) Ḫare-çūb,** yüksek binālar u kemerler ü ḳubbeler yapmaġiçün çatdıḳları aġaclardur ki üzerine ṭurup binālar iderler. Türkīde muḥarref olup **ḳaraçav** dinür. bkz. Ḫare-çūb, Pāy-ḫest ü pāy-ḫʷest.

Kārd beustuḫʷān resīd: (E54a) “Taḥammüle ṭāḳat ḳalmadı.” diyecek yirde ḍarb-ı meşeldür. ʿArabīde, “belaġa’s-sikkīnü’l-ʿaẓm” didikleriniñ tercemesidür. Türkīde daḫı, “Bıçaḳ kemüge ṭayandı.” dinür.

Kārd: (E54a) İki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı evvel bıçaḳdur. “**Kārd be-ustuḫʷān resīd”,** “Taḥammüle ṭāḳat ḳalmadı.” diyecek yirde ḍarb-ı meşeldür. ʿArabīde, “belaġa’s-sikkīnü’l-ʿaẓm” didikleriniñ tercemesidür. Türkīde daḫı, “Bıçaḳ kemüge ṭayandı.” dinür.

Du-kārd, miḳrāżdur, **gāz** maʿnāsına. **Kizlik,** kesr-i kāf-ı ʿArabī vü lām ile ufaḳ bıçaḳdur **(E54b)** ve meşhūrı feṭḥ-i kāf u lām iledür. Ḳısm-ı ṯānī, **kārīden** lafẓından ism-i maṣdardur. Ekin ekmek maʿnāsınadur.

Kār-ı dest: (E34a) bkz. Dest-kār.

Kārīden: (E54b) Ekin ekmek maʿnāsınadur.

Ḳarken: (E52a) bkz. Ferken.

Kāse-rūd: (E52b) Tūrān zemīnde bir çay ismidür.

Ḳasr-ı Ḫavernaḳ: (E63a) bkz. Ḫur.

Ḳatıʿu'l-baḳar (A): (E76a) Ṣıġır sürisidür. bkz. Gev-pāre.

Ḳatre-yi duzd: (E65b) Güneşiñ ismlerinden biridür. Kināye ṭarīḳı iledür. **Ḳaṭre**, bunda ʿArabīdür, ṭamla maʿnāsına.

Kaʿbe-yi cihān-gerd: (E65b) Güneşiñ ismlerinden biridür.

Kāv: (E3b, E77b) Kāf-ı ʿArabī ile olursa iki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı evvel, **şücāʿ** vü **bahādır** maʿnāsınadur. **Kāve,** hā-yı taḥṣīṣiyye ile **ʿalem**dür. Ol bahādır-ı İṣfehānīyye ki Ḍaḥḥāk-i nāpāk helākine bāʿiṯ olup Ferīdūn'ı pādişāh eyledi. Elifi ḥaẕf idüp, **kev** daḫı dirler. Ḳısm-ı ṯānī **kāviden**den ism-i maṣdar ve fiʿl-i emrdür. Vāv'ı bā'ya ibdāl idüp **kāb** da dinür. **Kāvīden** ü **kābīden,** ḳazmaḳ u baḥṯ eylemek, gerekse yirde olsun gerekse mesāyil-i ʿilmiyyede.

Kāvāk: (E2b) İçi boş, mücevvef maʿnāsınadur.

Kāve: (E77b) Hā-yı taḥṣīṣiyye ile **ʿalem**dür. Ol bahādır-ı İṣfehānīyye ki Ḍaḥḥāk-i nāpāk helākine bāʿiṯ olup Ferīdūn'ı pādişāh eyledi. Elifi ḥaẕf idüp, **kev** daḫı dirler.

Kāvīden: (E78b) Ḳazmaḳ u baḥṯ eylemek, gerekse yirde olsun gerekse mesāyil-i ʿilmiyyede.

Ḳavs (A): (E60b) Yaydur. **(E70a)** Ve felek-i ṯevābitde olan burūc-ı iṯnā ʿaşereden bir burcdur.

Ḳavs-i cülāhıḳ: (E) Yuvalaḳ atılan yaya, ḳavs-i cülāhıḳ dinür. bkz.**Kemān-gurūhe.**

Ḳavs-i ḳuzeḥ: (E62a) bkz. **Rengīn-kemān, Kemān-ı Sām, Kemān-ı Rustem, Mīġ-ı kemānver.** Fārsīde **ḳavs-i ḳuzeḥiñ** on üç ismi daḫı vardur: Biri, **anṭalīsūn,** feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve kesr-i lām ve sīn-i mühmele ile. Ṣānī, **ṭavḳ-ı bahār**dur. Ṣāliṣ, **āzfendāk**dür, medd-i hemze ve sükūn-ı zā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i fā ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. **(E62b)** Ve rābiʿ, **tūbe**dür, żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve bā-yı ʿArabī ile ve baʿżılar bā-yı muvaḥḥedeyi yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür. Ḫāmis, **tīrāje**dür, kesr-i tā-yı ḳaraşat ve āḫiri zā-yı Fārsī ile. Sādis, **raḫş**dur. Sābiʿ, **sedkīs**dür, iki sīn-i mühmele ile ḳandīl vezni üzre ve evveli şīn-i muʿceme ile de mervīdür ve dāl yirine rā-yı mühmele daḫı luġatdur. Ve Niʿmetu'llāh'da feṭḥ-i sīn-i evvel ile meẕkūrdur. Ṣāmin, **servīse,** iki sīn-i mühmele ile lākin evveli meftūḥdur ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i vāv ile. Tāsiʿ, **sirīr**dür, kesr-i sīn ve iki rā-yı mühmelāt ile. ʿĀşer, **kemerẕūn**dur, feṭḥ-i kāf u mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı ẕāl ile. Ḥādī ʿaşer, **kemer-i Rustem'**dür. Ṣānī ʿāşer, **kerkem**dür, iki kāf-ı meftūḥ ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile. Ṣāliṣ ʿaşer, **nūse**dür, żamm-ı nūn ve sīn-i mühmele ile ve nūn yirine kāf ile **kūse** ve sīn-i mühmele yirine şīn-i muʿceme ile **nūşe** de mervīdür.

Ḳāyim berīḫt: (E89a) "Āciz olup ceng itmedi." dimekdür.

Kāyine: (E25a) Göz maʿnāsınadur. Kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile fiʿl-i emr maʿnāsınadur. "Baña gözüñ aç, benden yüz çevirme!" dimekdür. bkz. Çeşm.

Keḫ: (E4b) Uşaḳlara dinür, yaramaz maʿnāsına.

Kebāde: (E61a) Kemān-ı dest-keşin ism-i basīṭidür.

Kebestū: (E82b) Feṭḥ-i kāf u bā-yı ʿArabiyyeyn ve sükūn-ı sīn ve żamm-ı tā-yı ḳaraşat ile. Ebū Cehl ḳarpuzudur. Vāv'ı ḥaẕf idüp **kebest** daḫı dinür. Şīrāzīler bā'yı, vāv'a ḳalb idüp **kevest** daḫı dirler.bkz. Ḥanẕal.

Ked (P): (E21b) Feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile luġat-ı Pehlevī'de ḫāne maʿnāsınadur. Ve teşdīd-i dāl ile ʿArabīdür. Çalışmaḳ ve emek çekmek maʿnāsınadur. Meşnevī'de birḳaç yirde vāḳıʿdur. **Kede** daḫı hā-yı resmī ile bu maʿnāyadur. Taʿrībde, hā-yı resmī cīm'e tebdīl olunmuşdur. Niteki Ḳāmūs'da dimişdür "el-keẕecū maḥarreketü'l-māvī muʿarrebun kede". Hā ile olan **kede**, bir kelime ile mürekkeb olursa cüzʾ-i aḫīr vāḳıʿ olur. **(E22a)** Hā'sız olan **ked** mürekkeb olursa cüzʾ-i evvel vāḳıʿ olur, ked-ḫudā vü ked-bānū gibi. **Ked-bānū**, evi görüp gözedüp mutasarrife olan ḫātūndur ki Türkīde taḥrīf idüp ḳadın

dinür. **Bānū,** iki kelimeden mürekkebdür: Biri **bān**dur, gözedici maʿnāsına, bāġ-bān u geşt̄-bān gibi. Ve ṣaḥrālarda mezāriʿi görüp gözedene, deşt-bān dinür ve ṣıġırtmāca kelle-bān dinür ve ḳıs ʿalā̱haẕā. Ve biri **vāv**'dur. Bu maḳūle vāv, nisbet-i lāzıme-yi cibilliyyeye delālet ider. Nisbet-i kesbiyye olursa vāv ile olmaz. Rūz-merre istiʿmālde, ekṣer bānū dinür. Bānūnuñ ism-i basīṭi, **ḫadiş**dür, feṯ-i ḫā-yı muʿceme ile. Lākin Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi żamm-ı ḫā ile żabṭ idüp **(E22b)** ḫudā-vend maʿnāsına da gelür dimişdür ve Niʿmetu'llāh kesr-i ḫā ile żabṭ eyledi. **Kedīver** daḫı bu ḳabīlden olup yā mezīddür; ṣāḥib-i ḫāne maʿnāsınadur. Evi olmayana kedīver dinmez. Ammā Uḳnūm ṣāḥibi, kedīver ḫātun maʿnāsınadur diyüp Niʿmetu'llāh aña taḳlīd itdügi ʿindiyyāt ḳabīlindendür. Kedīveriñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri **Berzīger,** yaʿni ekinci vü ḥāriṣ maʿnāsınadur. **Kedīverī**, ekincilikdür. Ve biri rūzgār u dehr maʿnāsınadur. **Ked-vāde,** esās-ı beyt maʿnāsınadur. **Vāde,** resm ü ḳānūn maʿnāsınadur. **Ked-ābād,** çārdāḳ taḥtında olan ev maʿnāsınadur. **Kude,** żamm-ı kāf ile olursa iki maʿnāsı vardur. Biri kām maʿnāsınadur ki **(E23a)** Türkīde ṭımaḳ u ʿArabīde ḥenek dinür. Ve biri ḳapu ardında, kilīd üzre bir taḫta pāresidür. Kilīd üzre düşdükde ḳapu açılmaz. ʿArabīde seḳḳāṭe dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi maʿnā-yı evveli taḳrīr itdikde kām üzerine **melāzeyi** ʿaṭf eyledi. M**elāze,** dilcik maʿnāsınadur.

Ked-ḫudā: (E8b) Ev ṣāḥibi maʿnāsınadur. **Ked-ḫudā**da olan **ked,** dāl'ı tā'ya ḳalb olunmak cāyizdür. Niteki şāyiʿ ve müstaʿmeldür. Kināye ṭarīḳı ile müteʾehhil ü mütezevvic olana daḫı **ket-ḫudā** dinür. **(E9a)** Ve umūrda müdebbir ü mutaṣarrif olana daḫı mecāzen, **ket-ḫudā** dinür. ʿAvām bu maʿnāda olanı taḥrīf idüp **kāhye** dir.

Ked-ābād: (E22b) Çārdāḳ taḥtında olan ev maʿnāsınadur.

Ked-bānū: (E22a) Evi görüp gözedüp mutasarrife olan ḫātūndur ki Türkīde taḥrīf idüp ḳadın dinür. **Bānū** iki kelimeden mürekkebdür biri **bān**dur, gözedici maʿnāsına. Bāġ-bān u geşt̄-bān gibi. Ve ṣaḥrālarda mezāriʿi görüp gözedene, **deşt-bān** dinür. Ve ṣıġırtmāca **kelle-bān** dinür. Ve biri **vāv**'dur. Bu maḳūle vāv, nisbet-i lāzıme-yi cibilliyyeye delālet ider. Nisbet-i kesbiyye olursa vāv ile olmaz. Rūz-merre istiʿmālde, ekṣer bānū dinür. Bānūnuñ ism-i basīṭi **ḫadiş**dür, feṯ-i ḫā-yı muʿceme ile. Lākin Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, żamm-ı ḫā ile żabṭ idüp **(E22b)** ḫudā-vend maʿnāsına da gelür dimişdür. Ve Niʿmetu'llāh kesr-i ḫā ile żabṭ eyledi. **Kedīver** daḫı bu ḳabīlden olup yā, mezīddür; ṣāḥib-i ḫāne maʿnāsınadur. Evi olmayana kedīver dinmez. Ammā Uḳnūm ṣāḥibi

kedīver, ḫātun maʿnāsınadur diyüp Niʿmetu'llāh aña taḳlīd itdügi, ʿindiyyāt ḳabīlindendür.

Kedīver: (E22b) Ṣāḥib-i ḫāne maʿnāsınadur. Evi olmayana kedīver dinmez. Ammā Uḳnūm ṣāḥibi kedīver ḫātun maʿnāsınadur diyüp Niʿmetu'llāh aña taḳlīd itdügi, ʿindiyyāt ḳabīlindendür. Kedīveriñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri **Berzīger,** yaʿni ekinci vü ḥāriṣ maʿnāsınadur. **Kedīverī,** ekincilikdür. Ve biri rūzgār u dehr maʿnāsınadur.

Kedīverī: (E22b) Ekincilikdür.

Ked-vāde: (E22b) Esās-ı beyt maʿnāsınadur. **Vāde,** resm ü ḳānūn maʿnāsınadur.

Kefcūk: (E2b) Eyer yumşaḳlığıdur.

Kefçelīze: (E3a) İt balığıdur.

Keflīz: (E3b) Kefgīr maʿnāsınadur.

Keher: (E90b) Feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve hā ile siyāha māyil ṭorıdur ki ḫurmāyī ṭorı dinür.

Keh-keşān: (E68a) Āsmān-vere, aʿnī **ḥācılar yolı** maʿnāsınadur.

Kelām (A): (E106b) Söz maʿnāsınadur. Fārsīde, **suḫan** dinür.

Kelān: (E) Kāf-ı ʿArabī ile ḳaba vü büyük ve yumrı maʿnāsınadur.

Kelef (A): (E92a) Çiğit renginde benek benek olan atdur. bkz. Sīs.

Kelendere: (E4b) Çāpük ü ḳuvvetlü ve gürbüz.

Kelle-yi māçān: (E) Diyār-ı ʿAcemde, eṭfāl-ı mektebiñ birisi sebḳın başın bilmese, anlara kelle-pezden bir baş getürdügi cerīmeniñ ismidür ve ol başa **kelle-yi māçān** dinür. Ve eger pāçā getürdi ise aña **pāy-māçān** dinür.

Kelpetre: (E97a) Ḳavle maḫṣūṣ olan **ʿabeş**dür, feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı lām ve feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı tā-yı ḳaraşat ve rā-yı mühmele ile.

Kemā (A): (E3a) ʿArabīdür, mantar maʿnāsına.

Kemān: (E60b) Feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile yaydur ki ʿArabīde, **ḳavs** dinür. Ve semā'da olan burūc-ı iṯnā ʿaşereden bir burcdur. Ve **Müşterī**'niñ, maḫṣūṣ burcı ismidür. **Kemānger,**

yay işleyicidür. **Kemān-keş,** vaṣf-ı terkībīdür. Yay çekici maʿnāsınadur ki çekmede üstād ola. **Kemān-dār,** bu daḫı vaṣf-ı terkībīdür. Muṭlaḳā yay ṭutıcı dimekdür. Gerekse çekmede üstād olsun, gerekse olmasun. **Kemān-ı ḥalḳa,** ḳurulmamış olan ḥalḳa yaydur. **Kemānçe,** muṣaġġardur. Yaycagız dimekdür. Ve ıḳlıḳ u rebāba ıṭlāḳ olundıġı, ednā mülāsebet iledür. **Kemāne,** bu daḫı rebāb maʿnāsınadur. İki maʿnāsı daḫı vardur. Biri miṣḳāb maʿnāsınadur **(E61a)** ve biri, yir ḳazıcı, yaʿni maʿdenler ü ḳuyular u gārīzler ḳazıcı maʿnāsınadur ki ʿArabīde **muḳannī** dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, Mirzā İbrāhīm'den naḳl idüp dimişdür "Kemāne ol ḳuyıdur ki muḳannīler, ṣanʿatlarında ġayet-i mahāretlerin göstermek içün ṣuyını tā bedīd eyleyeler." **Kemān-ı dest-keş,** mülāyim olan yaydur. Yalıñız **dest-keş** de dinür.Bunuñ ism-i basīṭi, **kebāde**dür. Türkīde daḫı müstaʿmeldür. **Çarḫ,** ḳatı yaydur. Ḳurulmadan, ḥalḳa gibi olduġıçün felege teşbīhen, çarḫ dinilmişdür. **Çāc,** Türkistānda bir şehrdür. Eyü yaylar aña mensūbdur. Cīm-i ṣānī, ʿArabīdür. **(E61b) Kemāndān,** ṣadaḳdur ki yay ḳoyacaḳ ẓarfdur. Bu ẓarfıñ iki ism-i basīṭi vardur. Biri **ḳurbān**dur. Ve biri, **nīm-leng**dür, feṭḥ-i lām ile. **Şeġā,** terkeş maʿnāsınadur. **Kemān-gurūhe,** ol yaydur ki anıñla fındıḳ gibi yuvalaḳ atılur. Aṣlı, iżāfet ile kesr-i nūn iledür ve **gurūhe**, żamm-ı kāf-ı Fārsī ve rā-yı mühmele ile yuvalaḳ maʿnāsınadur. Muʿarrebi, **cülāhıḳ**dur, żamm-ı cīm ile. Ve ol yaya ḳavs-i cülāhıḳ dinür. **Ġālūk** u **muhre** daḫı yuvalaḳ maʿnāsınadur. **Kemān-guhre** daḫı bu maʿnāyadur, żamm-ı kāf-ı Fārsī ile. **(E62a) Kemān-muhre** daḫı bu maʿnāyadur. Ve hallāc yayınıñ iki ismi vardur: Biri **derūne**dür, feṭḥ-i dāl ile. Ve biri **Lūrek**dür, żamm-ı lām ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. **Rengīn-kemān, ḳavs-i ḳuzeḥdür** ki Türkīde **ilegim şaġmal** dinür. **Kemān-ı Sām,** bu daḫı ḳavs-i ḳuzeḥdür. **Kemān-ı Rustem,** bu daḫı ḳavs-i ḳuzeḥdür. **Mīġ-ı kemānver,** bu daḫı o maʿnāyadur. Fārsīde **ḳavs-i ḳuzeḥiñ** on üç ismi daḫı vardur: Biri, **anṭalīsūn,** feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve kesr-i lām ve sīn-i mühmele ile. Ṣānī, **ṭavḳ-ı bahār**dur. Ṣāliṣ, **āzfendāk**dür, medd-i hemze ve sükūn-ı zā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i fā ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. **(E62b)** Ve rābiʿ, **tūbe**dür, żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve bā-yı ʿArabī ile ve baʿżılar bā-yı muvaḥḥedeyi yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür. Ḫāmis, **tīrāje**dür, kesr-i tā-yı ḳaraşat ve āḫiri zā-yı Fārsī ile. Sādis, **raḫş**dur. Sābiʿ, **sedkīs**dür, iki sīn-i mühmele ile ḳandīl vezni üzre ve evveli şīn-i muʿceme ile de mervīdür ve dāl yirine rā-yı mühmele daḫı luġatdur. Ve Niʿmetu'llāh'da feṭḥ-i sīn-i evvel ile meẕkūrdur. Ṣāmin, **servīse,** iki sīn-i mühmele ile lākin evveli meftūḥdur ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i vāv ile.Tāsiʿ, **sirīr**dür, kesr-i sīn ve iki rā-yı mühmelāt ile. ʿĀşer, **kemerẕūn**dur, feṭḥ-i kāf u mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı ẕāl ile. Ḥādī ʿaşer, **kemer-i**

Rustem'dür. Ṣānī ʿāşer, **kerkem**dür, iki kāf-ı meftūḥ ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile. Ṣāliş ʿaşer, **nūse**dür, żamm-ı mīm ve sīn-i mühmele ile ve nūn yirine kāf ile **kūse** ve sīn-i mühmele yirine şīn-i muʿceme ile **nūşe** de mervīdür.

Kemānçe: (E101b) Iḳlıḳ didikleri sāzdur. Fārsīde ismi, **kemānçe**dür. **Kemāne** daḫı dinür. ʿArabīde Rebāb dinür. **(E60b)** Muṣaġġardur. Yaycagız dimekdür. Ve ıḳlıḳ u rebāba ıṭlāḳ olundığı, ednā mülāsebet iledür.

Kemāndān: (E61b) Ṣadaḳdur ki yay ḳoyacaḳ ẓarfdur. Bu ẓarfiñ iki ism-i basīṭi vardur. Biri **ḳurbān**dur. Ve biri **nīm-leng**dür, feṭḥ-i lām ile.

Kemān-dār: (E60b) Bu daḫı vaṣf-ı terkībīdür. Muṭlaḳā yay ṭutıcı dimekdür. Gerekse çekmede üstād olsun, gerekse olmasun.

Kemāne: (E101b) Iḳlıḳ didikleri sāzdur. Fārsīde ismi, **kemānçe**dür. **Kemāne** daḫı dinür. **(E60b)** Rebāb maʿnāsınadur. İki maʿnāsı daḫı vardur. Biri **mişḳāb** maʿnāsınadur **(E61a)** ve biri yir ḳazıcı, yaʿni maʿdenler ü ḳuyular u gārīzler ḳazıcı maʿnāsınadur ki ʿArabīde **muḳannī** dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, Mirzā İbrāhīm'den naḳl idüp dimişdür "Kemāne ol ḳuyıdur ki muḳannīler, ṣanʿatlarında ġayet-i mahāretlerin göstermek içün ṣuyını tā bedīd eyleyeler.".

Kemānger: (E60b) Yay işleyicidür.

Kemān-ı ḥalḳa: (E60b) Ḳurulmamış olan ḥalḳa yaydur.

Kemān-ı dest-keş: (E61a) Mülāyim olan yaydur. Yalıñız **dest-keş** de dinür.Bunuñ ism-i basīṭi **kebāde**dür. Türkīde daḫı müstaʿmeldür.

Kemān-guhre: (E61b) Ol yaydur ki anıñla fındıḳ gibi yuvalaḳ atılur. Żamm-ı kāf-ı Fārsī ile. bkz.**Kemān-gurūhe.**

Kemān-gurūhe: (E61b) Ol yaydur ki anıñla fındıḳ gibi yuvalaḳ atılur. Aṣlı, iżāfet ile kesr-i nūn iledür ve **gurūhe**, żamm-ı kāf-ı Fārsī ve rā-yı mühmele ile yuvalaḳ maʿnāsınadur. Muʿarrebi **cülāhıḳ**dur, żamm-ı cīm ile. Ve ol yaya **ḳavs-i cülāhıḳ** dinür. **Ġālūk** u **muhre** daḫı yuvalaḳ maʿnāsınadur. **Kemān-guhre** daḫı bu maʿnāyadur, żamm-ı kāf-ı Fārsī ile. **(E62a) Kemān-muhre** daḫı bu maʿnāyadur.

Kemān-muhre: (E62a) Ol yaydur ki anıñla fındıḳ gibi yuvalaḳ atılur. bkz.**Kemān-gurūhe.**

Kemān-ı Rustem: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Kemān-ı Sām: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Kemān-keş: (E60b) Vaṣf-ı terkībīdür. Yay çekici maʿnāsınadur ki çekmede üstād ola.

Kemer-i Rustem: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Kemerẕūn: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. Fetḥ-i kāf u mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı ẕāl ile.

Kendā: (E) Fetḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı nūn ile feylesōf u dānā maʿnāsınadur. Żamm-ı kāf ile de mervīdür.

Kenev-dāne: (E3a) Kendir toḫumı.

Kerder: (E66a) Fetḥ-i kāf-ı ʿArabī ve iki rā-yı mühmele ile puşte puşte olan yirdür. Ve ṭaġ etegi vü dere maʿnāsınadur. **(E66b)** Mecmaʿü'l-Fürs'de **kevder,** kāf'dan ṣoñra vāv ile de mervīdür.

Kerek: (E68a) Saḳfiñ ism-i basīṭidür. Ṭamıñ iç yüzi maʿnāsına. Kāfeyn-i ʿArabī ve rā-yı mühmele ile meʿa fetḥateyn. Luġat-ı Buḫārā'da, saḳf-ı ḫānedür.

Kerger: (E10b) bkz. Kerūger.

Kerkem: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. İki kāf-ı meftūḥ ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile.

Kerūger: (E10a) Fetḥ-i kāf-ı ʿArabī ve żamm-ı rā-yı mühmele ve vāv ve kāf-ı ṣānī Fārsīdür. Fāʿil-i muṭlaḳ ve ṣāniʿ-i Ḥaḳḳ maʿnāsınadur. Vāv'ı ḥaẕf idüp **Kerger,** alā vezn-i ḥaydar daḫı dinür. **Ker**, aṣlda tuvān u ḳuvvet maʿnāsınadur.

Keşef: (E3b, E52b) Yaṣṣı bardaḳ ve ḳaplubaġa.

Keşef-rūd: (E52b) Bir çaydur ki anıñ eṭrāfında Sām-ı Nerīmān, bir ejdehā ḳatl eyledi. **Keşef,** ḳaplubaġa maʿnāsınadur.

Keşīden: (E13a) Müteʿaddīsi çekmek maʿnāsınadur. Ve lāzımı, çekilmek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **incirār** dinür.

Ket-ḫudā: (E) bkz. Ked-ḫudā.

Ketāle: (E56a) bkz. Ketāre.

Ketāre (H): (E55b) Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve tā-yı ḳaraşat ile bir nevʿ nīzedür ve luġat-ı Ḥindiyyedür. **(E56a) Ketāle,** rā-yı mühmele yirine lām ile de luġatdur. bkz. Şil.

Ketel: (E92b) Feṯḥ-i kāf ile Baḥru'l-Ġarāyib'de vü Cāmiʿ'de ṭaġ elması ve Niʿmetu'llāh'da ṭaġ erügi maʿnāsına meẕkūrdur.

Kevden: (E87b, (E93b)) Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ile aġır yürüyüşlü atdur yā da beygirdür ki bed-aṣl ola. ʿArabīde **birẕevn** dinür. Mecāzen, **baṭı'u'l-fehm** olana ıṭlāḳ olunur.

Kevder: (E) bkz. Kerder.

Kevel: (E93b) Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī vü vāv ve lām ile **(E94a)** aġır yürüyüşlü atdur.

Kevest: (E83a) bkz. Ḥanẓal.

Kevīr: (E66b) Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ile **şūre-zemīn,** yaʿnī çoraḳ yirdür.

Kevīz: (E3b) Muʿarrebi ḳafīzdür, bir nevʿ ölçekdür.

Kevn: (E49b) bkz. Būd.

Kevre: (E66b) Feth-i kāf-ı ʿArabī ile seyl ḳazduġı yirdür.

Kevsāle: (E75b) Aṣlı **gāv-sāle**dür. Bir yaşı geçmiş ṣıġırdur ki Türkīde buzaġı vü ʿArabīde **ʿicl** dinür.

Keybür: (E59b) Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile yaşşı demrenlü oḳ maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür. ʿArabīde ismi **lecīf**, feṯḥ-i lām ve kesr-i cīm ile.

Keykenc: (E3a) Şu teresi ki ʿArabīde **circīr** dinür.

Keyvān: (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür.

Ḳıdḫ(A57b): (E) bkz. Tīr.

Kīc: (E81a) Kesr-i kāf ve müşennāt-ı taḥtıyye ve cīm-i ʿArabiyeteyn ile ḳuyruġı kesik eşekdür ve boġazı altı şişmiş ṭavar maʿnāsınadur. Ve Ḥalīmī, bā-yı muvaḥḥede ile żabṭ idüp "Küçük eşek ve boġazı altı şişmiş ṭavar maʿnāsınadur." dimiş ve Niʿmetu'llāh, "Aḥmaḳ u muʿaccib ü behre maʿnāsına da gelür." dimiş.

Kihbed: (E3b) Ṣarrāf u simsār.

Kilk ü **nāvek: (E60b)** Oḳ maʿnāsınadur.

Kinderūş: (E66b) Sinderūs vezni üzre, evveli kāf-ı ʿArabīdür ve āḫiri şīn-i muʿcemedür. Ṭaşlu ve puşte puşte olan yirdür.

Kīr: (E4a) Ālet-i tenāsüldür, yaʿni ẕeker.

Kirāmī: (E4b) Ulu vü ʿazīz.

Kirbasū: (E3b) Kertenkele.

Kirm: (E3a) Ḳurt ki ʿArabīde **dūd** dinür.

Kişver-ḫudā: (E8b) İḳlīm ṣāḥibidür.

Kizlik: (E54a) Kesr-i kāf-ı ʿArabī vü lām ile ufaḳ bıçaḳdur **(E54b)** ve meşhūrı feṭḥ-i kāf u lām iledür.

Kū: (E3b) Ḳanı, eyne maʿnāsına.

Kūḫek: (E4b) Üzüm ṣalḳımında olan küçük ṣalḳımlar.

Ḳūḥ: (E3a) Nāehl ü cāhil.

Ḳubās: (E64b) Güneşiñ ismlerinden biridür, żamm-ı ḳāf ve bā-yı ʿArabī ve sīn-i mühmele ile.

Kucūl: (E39b) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve cīm ile, raḳṣ itmek ve ḥālet-i raḳṣda göt oynatmaḳ maʿnāsınadur. bkz. Pāy-kūften.

Kūje: (E81a) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve zā-yı Fārsī ile **ḫar-ı sefīd-reng**dür.

Kullāb (A): (E100a) Ḳuş ḳaynaġına müşābih olan demirden, ucı sivri egilmiş barmaḳlar maʿnāsına gelür. Türkīde **çengāl** dinür.

Kūn: (E4b) Göt.

Ḳunāberā: (E26a) bkz. Tem.

Ḳurbān: (E61b) Ṣadaḳdur ki yay ḳoyacaḳ ẓarfdur. **Kemāndān**ın ism-i basīṭidür.

Kurre: (E95b) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve teşdīd-i rā ile ve taḫfīfi aṣldur. Atıñ, eşegiñ ve sāyir merkūb olan ḥayvān yavrısı maʿnāsınadur. Muʿarreb olup hā, cīm'e tebdīl olup **kurrec** dinilmişdür.

Kurrec: (E95b) Kurreniñ muʿarrebidür. bkz. Kurre.

Kūse: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. bkz. Nūse.

Kūy: (E3a) Maḥalle vü zukāk.

Küṣṣāb (A): (E59b) bkz. Seg-zen.

Kude: (E22b) Żamm-ı kāf ile olursa iki maʿnāsı vardur: Biri kām maʿnāsınadur ki Türkīde ṭımaḳ u ʿArabīde ḥenek dinür. Ve biri ḳapu ardında kilīd üzre bir taḫta pāresidür. Kilīd üzre düşdükde ḳapu açılmaz. ʿArabīde seḳḳāṭe dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi maʿnā-yı evveli taḳrīr itdikde, kām üzerine **melāzeyi** ʿaṭf eyledi. M**elāze,** dilcik maʿnāsınadur.

Kulīçe: (E65a) Güneşiñ ismlerinden biridür, żamm-ı kāf ile. Aṣlda **küliçe**, bir nevʿ yaġlı etmekdür. İstiʿare ṭarīḳı ile güneşe ıṭlāḳ olunmuşdur.

Kulūc**: (E4b)** Küt etmek ki kül üzerine düşer.

Kunce: (E81a) Żamm-ı kāf ve sükūn-ı nūn ve cīm-i ʿArabiyeteyn ile ḳuyruġı kesik eşekdür. Boġazı altı şişmiş ṭavara daḫı dinür. Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da feṭḥ-i kāf ve sükūn-ı bā-yı muvaḥḥede ve cīm-i Fārsī ile mażbūṭdur. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, "H**egbe** vü **ḫurcīn** maʿnāsına daḫı gelür." dimişdür.

Kunde: (E4b) Tomruḳ.

Kur: (E52b) Żamm-ı kāf-ı **(E53a)** ʿArabī ile ḥudūd-ı Şirvān'da bir nehrdür.

Kurān: (E91a) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile ol atdur ki ṭorı ile ṣarı mābeyninde ola. Elifi ḥaẕf idüp **kuren** daḫı dinür.

Kuren: (E91a) bkz. Kurān.

Kurenk: (E90b) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve fetḥ-i rā-yı mühmele ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile al atdur. Ve Niʿmetu'llāh'da "Kurenk, żamm ile ṭurna vü kuleng maʿnāsına ve fetḥ ile leşker cemʿ olduġı yirdür ki Türkīde **dernek** ve ʿArabīde **ḥavze** vü **maʿreke** dinür." maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żabṭ olunmayup ancaḳ dernek ü ḥavze maʿnāsına mevcūddur. Ve Uknūm'da, ancaḳ żamm ile ṭurna maʿnāsına mesṭūrdur. Ve Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi daḫı żabṭ itmeyüp "Kurenk, leşker dernegi yiridür." dimişdür.

Gurīçe: (E2b) Biżammi'l kāf ḥücre maʿnāsınadur.

Kurre-nāy: (E103a) Teşdīd-i rā ve hā-yı taḫṣīṣiyye ile ʿAceme vü Türke maḫṣūṣ bir büyük borıdur. İşiden ṣaġır olur. Muḫteriʿī-yi İsfendiyārdur. Teskīn-i rā daḫı **(E103b)** luġatdur.

Kurte: (E3b) Tegele ḳaftan.

Guşāden: (E) Müteʿaddī olıcaḳ, açmaḳ maʿnāsınadur ve lāzım olıcaḳ, açılmaḳ maʿnāsınadur.

Kutel: (E92b) Żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve fetḥ-i tā-yı ḳaraşat ile yedek at maʿnāsınadur ve ḥālā mütedāvildür. Mecmaʿü'l-Fürs'de yüksek dāpe vü tell maʿnāsına da gelür. **Ketel,** Fetḥ-i kāf ile olursa Baḥru'l-Ġarāyib'de vü Cāmiʿ'de ṭaġ elması ve Niʿmetu'llāh'da ṭaġ erügi maʿnāsına meẕkūrdur.

Kütüb-i ilāhiyye: (E16a) Cümlesi ʿalā̱vechi'l-ittifāḳ, yüz on dört kitābdur. Ve on kitābda ḫilāf vardur. Elli ṣaḥīfe, Ḥażret-i Şīş'e ve otuz ṣaḥīfe, Ḥażret-i İdrīs'e ve yigirmi ṣaḥīfe, Ḥażret-i İbrāhīm'e ve **Tevrāt,** Ḥażret-i Mūsā̱'ya ve **Zebūr,** Ḥażret-i Dāvūd'a ve **İncīl,** Ḥażret-i Īsā̱'ya ve **Furḳān,** Ḥażret-i Muḥammed'e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātu ve's-selām, nāzil olmuşdur. Ve muḫtelefun-fīh olan ṣuḥuf-ı ʿaşere, baʿż-ı ʿulemā ḳatında Ḥażret-i Ādem'e nāzil olan ṣuḥufdur ki ismi **Engelyūn**'dur. Ve baʿż-ı āḫar yanında Ḥażret-i İbrāhīm'e nisbet idüp, aña nāzil olan otuz ṣaḥīfedür söyler. Ve baʿżı, "Ḥażret-i Mūsā̱'ya Tevrāt'dan evvel nāzil oldı." dir. Bizim peyġamberimize, ṣall'allāhu ʿaleyhi ve sellem, nāzil olan Furḳān'ıñ ismi, **Nubī**'dür. Żamm-ı nūn ve kesr-i bā-yı ʿArabī ile. Bā'yı vāv'a ḳalb idüp **Nuvī** de dinür. **(E16b)** Furḳān'ıñ bir ismi daḫı **Temür Ḳazek**'dür. Fetḥ-i tā-yı ḳaraşat ve żamm-ı mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve fetḥ-i ḳāf ve zā-yı

muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. Ve İncīl'iñ ismi, **Engelyūn**'dur. Ve Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı evveliñ ismi **Zend** ve ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı aḫīriñ ismi, **Pāẕend** ve tefsīr-i mecmūʿ-ı ṣuḥufuñ ismi **Ayārde** vü **Ebistā** ve tefsīr-i eczālarınıñ ismi, **Ḫurde**'dür. Bundan ġayrı ṣuḥufuñ ismi, Fārsīde yoḳdur.

Kuvāre: (E4a) Bi'r-rā'i'l-mühmele seped ki anıñla mīve ṭaşırlar.

-L- (ل)

Lāb: (E65a) Güneşiñ ismlerinden biridür. Lākin luġat-ı Rūmdur. **Uṣṭurlāb, mīzān-ı Şems** maʿnāsına bir āletdür. Elifi ḥaẕf olup **ṣuṭūrlāb** daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **lāb**, ʿalem-i şaḫṣdur. **Ṣullāb** daḫı ṣuṭurlābda luġatdur.

Lāle: (E) Maʿrūf.

Lān: (E26a) Yuvadur.

Leb ü seng: (E23b) Epsem ol dimekdür.

Leb: (E23b) Ṭudaḳdur ki ʿArabīde **şefe** dinür. Mecāzen, her nesneniñ kenārına dinür. Leb-i deryā gibi.Ve **Leb-i nān** etmek dilimidür. **Lebāleb,** silme ṭolı maʿnāsınadur ki ẓarfıñ kenārlarına dek ṭolı ola. Lebāleb olup tökülürse **Leb-rīz** dinür. **Leb ü seng,** epsem ol dimekdür. **(E24a) Leb-i şīrīn,** mey-ḫoş dimekdür. **Leb-i der,** iżāfet ile ḳapu paşmaġıdur ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, Tuḥfetü'l-Aḥbāb'dan menḳūldür ki leb, sille maʿnāsına da gelür ki yüze ururlar; ʿArabīde **laṭme** dinür. **Lefc,** ḳaba ṭudaġdur. Deve ṭudaġı gibi bir kimse ġażab ile ṭudaḳ şarḳıtsa **lefc furū hişt** dinür. Fetḥ-i lām ve sükūn-ı fā ve cīm-i ʿArabī ile.

Lebād (A): (E76b) Boyunduruġ altında ḳoduḳları keçe pāresidür. Aṣlı, teşdīd-i muvaḥḥede iledür.

Lebāleb: (E23b) Silme ṭolı maʿnāsınadur ki ẓarfıñ kenārlarına dek ṭolı ola.

Leb-i der: (E24a) İżāfet ile ḳapu paşmaġıdur.

Leb-i nān : (E23b) Etmek dilimidür.

Leb-i şīrīn: (E24a) Mey-ḫoş dimekdür.

Leb-rīz: (E23b) Lebāleb olup tökülürse **Leb-rīz** dinür.

Lec: (E44a) Depme.

Lecīf: (E59b) Yaşşı demrenlü oḳ maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür. Feṭḥ-i lām ve kesr-i cīm ile. bkz. Keybür.

Lefc: (E24a) Ḳaba ṭudaġdur. Deve ṭudaġı gibi bir kimse ġażab ile ṭudaḳ şarḳıtsa **lefc furū hişt** dinür. Feṭḥ-i lām ve sükūn-ı fā ve cīm-i ʿArabī ile. Ve Miʿyārü'l-Cemālī'de lefc, burundan cārī olan şu maʿnāsına da meẕkūrdur.

Leged: (E44a) Depme.

Lektār: (E3b) Bulamaç aşı.

Leşk: (E66b) Feṭḥ-i lām ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve āḫiri kāf-ı **(E67a)** ʿArabī ile ḳıraġu vü celīd maʿnāsınadur. bkz. Jāle.

Leşker: (E88a) Atlu çeriye vü piyādeye şāmildür. Sipāhdan eʿamdur. **ʿAsker**, leşker muʿarrebidür.

Leşker-pijūh: (E3a) Cāsūsdur.

Levīd: (E4a) Büyük ḳazan ve tenceredür.

Ling: (E2a) Kesr-i lām ve sükūn-ı nūn ile baldur, yaʿnī sāḳ maʿnāsınadur.

Lūġ: (E3b, E46b) Lūġīdenden fiʿl-i emr ü ism-i maṣdardur. Luġat-ı müşterekedendür. Süd ṣağmaḳ ve içmek maʿnāsına gelür.

Lūġīden: (E46b) Żamm-ı lām ile luġat-ı Māverā'ü'n-Nehr'de, **dūşīden** maʿnāsınadur. **Lūġ**, andan fiʿl-i emr ü ism-i maṣdardur. Luġat-ı müşterekedendür. İçmek maʿnāsına da gelür.

Luḫ: (E4b) Żamm-ı lām ile ḥaşīr sazı.

Lūk: (E85a) Żamm-ı lām ile deveniñ bir nevʿidür. Türkīde daḫı **lök** dimekle meşhūrdur.

Lūrek: (E62a) Żamm-ı lām ve feṭḥ-i rā-yı mühmele ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile hallāc yayıdur. Hallāc yayınıñ bir ismi daḫı **derūne**dür, feṭḥ-i dāl ile.

-M- (م)

Māḫ: (E3a) Ḳalb gümüş.

Mażġ (A): (E98a) Çiynemek maʿnāsınadur. bkz. Ḫāyīden.

Māde-gāv: (E75b) İnek maʿnāsınadur. bkz. Ferġanç.

Mādiyān: (E95b) Kütüb-i luġatda ancaḳ ḳışraḳ didikleri dişi at maʿnāsına meẕkūrdur ki ʿArabīde **ḥicr,** kesr-i ḥā-yı mühmele ve sükūn-ı cīm ile. Ammā Niẓāmī, yaban eşegi dişisine ıṭlāḳ itmişdür. **Mādiyāne,** ziyāde-yi hā ile o maʿnāyadur.

Mādiyāne: (E95b) bkz. Mādiyān.

Māh: (E68b) Taḫfīfen, elifi ḥaẕf olup **meh** daḫı dinür. Üç maʿnāsı vardur: Biri, her ayıñ on ikinci günidür. Ṣānī, **nücūm-ı sebʿa-i seyyāre**den maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. **(E69a)** Bu yıldızlarıñ her birisi bir felekde olur. **Ḳamer**, semā-yı Dünyā'da olur. Ve **ʿUṭārid**, ikinci felekde olur. Ve buncalayın tā **Zuḥal**'e dek ki yedinci felekde olur ve Zuḥal feleginin māfevḳı, **felek-i ṣevābitdür**. Yıldızları sākindür, ḥareket itmez. Ve aña **felekü'l-burūc** u **mınṭaḳatu'l-burūc** daḫı dinür. Ve felek-i ṣābitiñ māfevḳı **felekü'l-eflākdür** ki **felek-i aʿẓām** u **felek-i aṭlas** daḫı dinür. Ve evvelki yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Māng'**dur. Sükūn-ı nūn ile. **(E69b)** Ve ikinci yıldız, **Tīr**'den ġayrı ismi yoḳdur. Ve **Nāhīd**'iñ aṣlı **Anāhīd**'dür. Elifi ısḳāṭ oldı. İki ismi daḫı vardur. Biri **Beyduḫt'**dur, ʿalāvezni meyçuḫt ve biri de **Bīluft'**dur kesr-i bā-yı ʿArabī ve żamm-ı lām ve sükūn-ı fā ile ve ikisiniñ evveli bā-yı ʿArabī ve āḫiri tā-yı ḳaraşatdur. Ve dördünci yıldızıñ ismi çoḳdur. Beşinci yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Beḫūn'**dur. Feṭḥ-i bā-yıʿArabī ve żamm-ı ḫā-yı muʿceme ve āḫiri nūn ile. Ve altıncı yıldızıñ iki ismi daḫı vardur. Biri **Uvrmuzd'**dur, biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rā'i'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zā'i'l-ʿArabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti. Vāv'ıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür. Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmūʿdur. Elifi hā'ya tebdīl idüp **Hūrmuzd** ü **Hurmuzd** ü **Hurmuz** daḫı dinür. Bunuñ zā'sını sīn'e tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür. Ṣānī, **Zāvūş'**dur. Zā-yı muʿceme ile ʿalāvezni medhūş. **(E70a)** Vāv-ı ṣaniye ḥaẕfı da luġatdur. Feṭḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür. Vāv'ı, elif üzerine taḳdīmi de luġatdur. Cāmiʿ ṣāḥibi **Zāves**, sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür. Yedinci yıldızıñ ismi ancaḳ **Keyvān'**dur. Bu **sebʿa-i seyyāre**niñ, felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan ki esāmīsi **Ḥamel** ü **Ṣevr** ü **Cevzā** vü **Sereṭān** u **Esed** ü **Sünbüle** vü **Mīzān** u **ʿAḳreb** ü **Ḳavs** u **Cedī** vü **Delv** ü **Ḥūt'**dur. Her

birisine maḫṣūṣ burc vardur. (E70b) Maʿnā-yı ṣaliṣ, ʿArabīde **şehr** didikleri maʿnāsınadur ki yılıñ on iki ḥiṣṣesinden bir ḥiṣṣedür ki her birisi otuz gündür. Türkīde, aña daḫı ay dinür. Fārsīde, bu ḥiṣṣeleriñ her birisine maḫṣūṣ bir ism vardur. Maʿlūm ola ki bu ḥesāb, Farsda iki ıṣṭılāḥ iledür. Biri ıṣṭılāḥ-ı Fürs-i cāhiliyyetdiür ki **tārīḫ-i ḳadīmī** dimekle meşhūrdur. İbtidāsı, Cemşīd-i Pelīd zamānındandur. Sene-yi şemsiyyeyi żabṭ itmek içün yılı on iki ḥiṣṣe idüp her bir ḥiṣṣeye bir ferişteniñ ismi ile tesmiye itdiler. Her birisin otuz gün ṭutmaġıla sene üç yüz altmış gün oldı. Ve **Ābān** ayınıñ āḫirinde beş gün mezīd idüp üç yüz altmış beş gün oldı. Ve her ayda yüz yigirmi yıla dek rubʿ-ı yevm daḫı iʿtibār idüp bir ay arturdılar. Ol ayı, **Bīhīzek** ile müsemmā idüp evvelinden āḫirine dek bayram itdiler. Ol yıl, on üç ay olur idi. ʿIydları ve kānūnları muḫtell (E71a) olmamaḳ içün kebīseyi iʿtibār itmeyüp bu resm-i maḫṣūṣ ile vażʿ itdiler. Ve yanlarında hafta vü üsbūʿ olmamaġıla ayıñ otuz güniniñ her birisine, kendi zuʿmlarınca ferişte esāmīsinden bir ism vażʿ itdiler. Niteki ḫamse-yi müsteraḳa daḫı her birisine bir ism vażʿ itdiler. Biri ıṣṭılāḥ-ı Fürs-i İslāmīdür ki Sulṭān Celālü'd-Devle Melikşāh-ı Selçūḳī ʿaṣrında muḳavvimīn, bu ẕikr olunan ayları, kebīse iʿtibāri ile Ferverdīn ayınıñ evvelini Nev-rūz gününden ṭutup dört faṣlıñ her birisine üç ay taʿyīn eylediler. **Rebiʿ** faṣlına **Ferverdīn** ü **Urdībihişt** ü **Ḫordād** ve **Ṣayf** faṣlına **Tīr** ü **Mordād** u **Şehrīver** ve **Ḫarīf** faṣlına **Mehr** ü **Abān** u **Āẕer** ve **Şitā** faṣlına **Dey** ü **Behmen** ü **İsfendārmuẕ.** Ve bu ıṣṭılāḥa, **Tārīḫ-i Celālī** vü **Tārīḫ-i Melikī** dinür. Ve **Tārīḫ-i Süryānī**'de daḫı ki İskender bin Fīlkūs-ı Rūmī ʿahdinde vażʿ olunmuşdur, her faṣlıñ maḫṣūṣ ismleri vardur. Buña **Tārīḫ-i Rūmī** de dinür. Faṣlı-ı Rebiʿe **Āẕār** u **Nīsān** u **Ayār** ve Faṣl-ı Ṣayfa **Ḥazīrān** u **Temmūz** u **Āb** ve Ḫarīf faṣlına **Eylül** ü **Teşrīnü'l-Evvel** ü **Teşrīnü'ṣ-Ṣānī** ve Faṣl-ı Şitāya **Ḳānūnu'l-Evvel** ü **Ḳānūnu'ṣ-Ṣānī vü Şubaṭ** vażʿ olunmuşdur. (E71b) Ẕikr olunan esāmī-yi şuhūr-ı Fürs, bu maḥalde ẕikr olunmaġıla münāsib oldı ki her birisiniñ lafẓını żabṭ idüp tā ki taḥrīfden emīn ü iʿtimāda ḳarīn ola. **Ferverdīn,** bifetḥi'l-fā'i ve sükūni'r-rāi'l-mühmeleti ve fetḥi'l-vāvi ve kesri'd-dāli ve yecūzu ḥaẕfu aḥadi'r-rā'eyni. Ve rā-yı evvel de ḥaẕf olunur. **Urdībihişt,** biżammi'l-hemzeti ve ruviye fetḥuhā ve bisükūni'r-rā'i ve kesri'd-dāli ve'l-muvaḥḥedeti ve'l-hā'i. **Ḫordād,** biżammi'l-ḫā'i'l-muʿcemeti. **Tīr,** bikesri'l-müṣennāti'l-fevḳıyyeti. **Mordād,** biżammi'l-mīmi. **Şehrīver,** bifetḥi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve kesri'r-rā'i'l-mühmeleti. Ḥaẕf-ı vāv daḫı luġatdur. **Mihr,** bikesri'l-mīmi. (E72a) **Ābān,** bimeddi'l-hemzeti ve bāʿdehā bā'un muvaḥḥedetun. **Āẕer,** bimeddi'l-hemzeti ve fetḥi'ẕ-ẕāli'l-muʿcemeti. **Dey,** bifetḥi'd-dāli. **Behmen,** bifetḥi'l-muvaḥḥedeti. **İsfendārmuẕ,** bikesri'l-hemzeti. Ḥaẕf-ı elif daḫı cāyizdür. **Muz** ḥaẕfı daḫı luġatdur. **İsfendār** dinür.

Elifi daḫı ḥaẕf itmek cāyizdür. Esāmī-yi eyyām-ı şehr daḫı bunlardur. **Uvrmuzd, Behmen, Urdībihişt, Şehrīver, İsfendārmuẕ, Ḫordād, Mordād, Deybāder, Āẕer, Ābān, Ḫur, Māh, Tīr, Cūş, Deybemihr, Mihr, Surūş, Reşn, Ferverdīn, Behrām, Rām, Bād, Deybādīn, Deyn, İrd, Eştād, Āsmān, Zāmiyād, Mār-İsfend, Enīrān.** Gün ile ay adı muvāfıḳ geldikde **(E72b)** bayram u zemzeme iderler idi. Meşelā Ferverdīn ayınıñ on ṭoḳuzuncı ve Urdībihişt ayınıñ üçünci güni ve Ḫordād ayınıñ altıncı güni ve Tīr ayınıñ on üçünci güni ve Mordād ayınıñ yedinci güni ve Şehrīver ayınıñ dördünci güni ve Mihr ayınıñ on altıncı güni ve Ābān ayınıñ onuncı güni ve Āẕer ayınıñ ṭoḳuzuncı güni ve Dey ayınıñ sekizinci güni ve on beşinci güni ve yigirmi üçünci güni ve Behmen ayınıñ ikinci güni ve İsfendārmuẕ ayınıñ beşinci güni. Yine bu esāmī ẕikr olunmaġıla cümle elfāẓını żabṭ itmek münāsib oldı. **Uvrmuzd,** żabṭ olundı. **Behmen,** żabṭ olundı. **Urdībihişt,** żabṭ olundı. **Şehrīver,** żabṭ olundı. **İsfendārmuẕ,** żabṭ olundı. **Ḫordād,** żabṭ olundı. **Mordād,** żabṭ olundı. **(E73a) Deybāder,** bifeṭḥi'd-dāli'l-mühmeleti ve sükūni'l-müşennāti't-taḥtiyyeti ve bi'l-muvaḥḥedeti ve fethi'd-dāli'ş-şāniyyeti. **Āẕer,** żabṭ olundı. **Ābān,** żabṭ olundı. **Ḫur,** żabṭ olundı. **Māh, Tīr** żabṭ olundı. **Cūş,** biżammi'l-cīmi'l-ʿArabiyyeti ve aşluhu **Kūş. Deybemihr,** bifeṭḥi'd-dāli ve feṭḥi'l-muvaḥḥedeti ve kesri'l-mīmi ve ḳad tuḥẕefu'l-muvaḥḥedetu maʿa'lhāʾi feyuḳālu **Deymir. Mihr,** żabṭ olundı. **Surūş,** biżammi's-sīni'l-mühmeleti ve āḫiruhu şīnun muʿcemetun. **Reşn,** bifeṭḥi'r-rāʾil-mühmeleti ve sükūni'ş-şīni'l **(E73b)**-muʿcemeti ve'n-nūni. Ve ḳad tuḥẕefu'n-nūnu. **Ferverdīn,** żabṭ olundı, ḥaẕf-ı rā-yı şāniye daḫı cāyizdür. **Behrām,** bifeṭḥi'l-muvaḥḥedeti. **Rām,** bi'r-rā'il-mühmeleti. **Bād,** bi'l-bāʾi'l-ʿArabiyyeti. **Deybādeyn,** bifeṭḥi'd-dāleyni ve sükūni'l-müşennāteyni'l-taḥtiyyeyni ve yecūzu ḥaẕfu'l-elifi feyuḳālu **deybedeyn. Deyn,** bifeṭḥi'd-dāli ve āḫiruhu nūnun. **İrd,** bikesri'l-hemzeti. **Eştād,** bifethi'l-hemzeti ve sükūni'ş-şīni'l-muʿcemeti baʿdehā müşennātun fevḳıyyetun. **Āsmān. Zāmiyād,** bi'z-zāʾi'l-muʿcemeti baʿde'l-mīmi müşennātun taḥtıyyetun. **(E74a) Mār-ı İsfend,** bi'l-mīm ve baʿde'l-elif rāʾi mühmele ve bikesri'l-hemze ve sükūnu's-sīn. **Enīrān,** bifeṭḥi'l hemzeti ve kesri'n-nūni. Ve eyyām-ı **ḫamse-yi müstereḳa**nıñ esāmīsi budur. **Ehnūẕ,** bifeṭḥi'l-hemzeti ve sukūni'l-hāʾi ve żammi'n-nūni ve baʿde'l-vāvi ẕālun muʿcemetun. **Eştūẕ,** bi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve bi'l-muşennāti'l-fevḳıyyeti. **İsfendmūẕ,** bikesri'l-hemzeti ve żammi'l-mīmi. **Vahşet,** bifeṭḥi'l-vāvi ve sukūni'l-hāʾi ve fethi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve yecūzu mevżıʿu'l-hāʾi ḫāʾun muʿcemetun. **Heştvīş,** bifeṭḥi'l-hāʾ ve sukūni'ş-şīni'l-muʿcemeti ve'l-muşennāti'l-fevḳıyyeti ve kesri'l-vāvi. Bu eyyām, bu tertīb ile şayılur. Dördünci yıl, kebīse yılı, Tārīḫ-i Celālī iʿtibāri ile altı şayılur ve altıncı güne kebīse

dinür. Ve Allāhu aʿlem bi’ṣ-ṣavāb ve bu ḫamse-yi müstereḳanıñ mecmūʿına **Ender-gāh** dinür. Ve Mecmaʿü’l-Fürs ṣāḥibi ġalaṭ idüp “Ol ḫamseye **Furdecān** dinür.” dimişdür. Lafẓında bile ḫaṭā itmişdür. Lafẓ-ı ṣaḥīḥ, **Ferverd-i cān**dur ve aṣlı **Perverd-i cān**dur. Ḥalīmī daḫı Baḥru’l-Ġarāyib’de bu lafẓda, lafẓen ve maʿnen ḫaṭā itmişdür. Dimişdür ki “**Ferverdgān,** ḫamse-yi müstereḳa ismidür.”. Ve taḥḳīḳ-ı maḳām budur ki **Ferverd-i cān**dur. Ābān ayınıñ ṣoñ beşinci günleridür ki **(E74b)** mecūsuñ muʿteber bayramıdur. Maʿnā-yı terkībīsi, cān beslemesi dimekdür. Bu ismle müsemmā olduġınıñ vechi budur ki meẕkūr olan beş günde ṭāyife-yi mecūs, envāʿ-ı eṭʿime vü eşribe murdelerine müheyyā idüp zuʿm-ı fāsidlerince cānları gelüp ġıdālanur. Ve Ābān ayından ṣoñra ḫamse-yi müstereḳa olmaġıla baʿżılarına iştibāh olup, ḫamse-yi müstereḳayı Ferverd-i cân itmekle mābeynlerinde vāḳıʿ oldı. İḥtiyāt içün ḫamse-yi müsteraḳayı, ferverd-i cāna iżāfet idüp on güni bayram itdiler.

Māle: (E4a) Bennālarıñ bir āletidür.

Mān: (E67a) **Mānisten**den meʾḫūẕdur. **Mānend** maʿnāsına. Mānisten, beñzemek maʿnāsınadur.

Māng: (E69a)

Mānisten: (E67a) Beñzemek maʿnāsınadur.

Mānī meẕhebi: (E) Ṣeneviyyeniñ dīn-i bāṭılı ve āyīn-i ʿāṭılınıñ beş fırḳasından bir fırḳadur. **Dīn-i mecūs**, Ṣeneviyyeniñ ġayrıdur.

Māyūn: (E76a) bkz. Bezmāyūn, Pej-māye.

Mecūs: (E46a) Aṣlda **mīc-gūş**dur.

Meh: (E68b) bkz. Māh.

Mejīde: (E3b) Bir oyundur.

Mek: (E56a) Feṭḥ-i mīm ile ḳışa nīze maʿnāsınadur ki ṣaydıñ ardına atarlar. ʿArabīde buña **mıṭrad** dinür. Ve **mekīden**den fiʿl-i emr daḫı gelür.

Melāze: (E23a) Dilcik maʿnāsınadur.

Merġezen: (E2b) Maḳbere vü yahūdī kilīsāsıdur.

Merī: (E85b) Fetḥ-i mīm ve kesr-i rā-yı mühmele ile ol devedür ki kiçi yavrısı ola.

Merze: (E) Ṣıçanıñ bir ismi daḫı **merze**dür. Taḳdīm-i zā-yı muʿceme daḫı cāyizdür.

Merzecūş: (E46b) Merzengūşun muʿarrebi. bkz **Merzengūş.**

Merzencūş: (E46b) Merzengūşun muʿarrebi. bkz **Merzengūş.**

Merzengūş: (E46b) Gūş ile merzeden mürekkebdür. Bir nevʿ maʿrūf reyhāndur. Muʿarrebi **merzecūş** u **murdeḳūş** u **merzencūş**dur. Ṣaydene-yi Ebī Reyḥān'da mesṭūrdur ki "Aṣlda **merze-gūş** idi. Merze, baʿż-ı luġātda ṣıçan maʿnāsınadur. Anıñ yapraġı ṣıçan ḳulaġına müşābih olmaġıla bu ism ile müsemmā oldı ve li hāẕā ʿArabīde buña uẕnu'l-fār dinür." didi. Ve ism-i ʿArabīsi **samsaḳ**dur, iki sīn-i **(E47a)** mühmele ile ve mīm ve ḳāf ile caʿfer vezni üzre. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi "Merzengūş, bir çiçegi gök otdur." didi. Ve Cāmiʿ ṣāḥibi "Çigdem çiçegi ki ol gök çiçekdür ve cānverden ḳorḳup ḳatı esnemek maʿnāsınadur." dimişdür. Ve Niʿmetu'llāh'da, aḳ gül ü çigdem ve cānverden ḳorkmaḳ ve semizlik otı maʿnāsına meẕkūrdur. Ġarābet bundadur ki żamm-ı mīm ile ve zā-yı muʿceme yirine vāv ile żabṭ idüp merçemenüm ḳulaġı maʿnāsınadur dimiş.

Mes: (E42b) Fetḥ-i mīm ile ḳayd u bend maʿnāsınadur.

Mesīḥ-i yek-şebe: (E) Mesīḥ-i yek-şebeden murād ol yahūdīdür ki Ḥażret-i ʿĪsā'dur diyü bir gice anı ḥabs idüp yarındası ber-dār itdiler. Ol gice, ʿĪsā'dur diyü, eẕiyyet içün aña teklīf ile şarāb içürdiler. Ol ḫud, yahūdī idi. Bītevaḳḳuf içdi.

Metāʿ-ı rūy-ı dükkān: (E29a) Ẕīḳıymet olmayan metāʿdur ki dükkān yüzünde vażʿ olunur ve ẕīḳıymet olan metāʿ, boḳça ile dükkān içinde yā ṣandıḳda vażʿ olunur.

Mevīz-āb: (E3a) Ḳurı üzüm ṣuyı.

Mevīze: (E3b) Sülügen ve ol nesnedür ki ʿavretler yüzlerine sürerler.

Miṯhare: (E64b) Baḳır **ibrīḳ** maʿnāsınadur. Türkīde **matara** didikleri, miṯhare lafẓından muḥarrefdür.

Mıṯrad (A): (E56a) Ḳışa nīze maʿnāsınadur ki ṣaydıñ ardına atarlar. bkz. Mek.

Mıżrāb (A): (E) Ol āletdür ki tellü sāzları anıñla çalarlar. bkz. Şikāfe.

Mızmār (A): (E102a) Nāydur, düdük maʿnāsına.

Mī: (E112b) Efʿāl-i ṣelāṯeye maḫṣūṣ bir edātdur. Maṣdara vü cevāmide dāḫil olmaz. Emr ü nehye dāḫil olursa teʾkīd ifāde ider. ʿArabīde nūn-ı müʾekkide gibi. **Mīzen** ü **mībezen** ü **mībezened** ü **mīmezen** ü **mīnezened** gibi. Bā-yı faṣīḥā ile edāt-ı nehy, **(E113a) mī** üzerine müteḳaddem olmaz. Türkīde muḳābili, **-gil** kelimesidür ve baʿż-ı kelimeler ile kāfı ġayna tebdīl idüp **-ġıl** dinür. **İtgil** ü **itmegil** ve **urġıl** u **urmaġıl** gibi. Ammā emr-i ḥāżır u nehye maḫṣūṣdur. Emr-i ġāyibe lāḥıḳ olmaz. Nāẓım, **mīzidāy** kelimesinde olan **mī** lafẓına, Türkī terceme itmedügi nāḳış tercemedür. Ve mużāriʿe dāḫil olursa ḥāliyyet ifāde ider. Mużāriʿ, ḥāle vü istiḳbāle muḥtemel iken anıñ duḫūli ile yā ḥāle maḫṣūṣ olur yā ḥāle ḳārīb olur. Bunda daḫı bā-yı faṣīḥe müteḳaddim olmaz, belki teʾeḫḫüri vācibdür. Mużāriʿ-i menfī olursa ekṣer ḥarf-i nefy teḳaddüm ider ve teʾeḫḫüri cāyizdür. Bā-yı faṣīḥa ile daḫı faṣl olunur, **mībezend** gibi. Bu ikiden ġayrı ile faṣl, cāyiz degildür. **(E113b)** Ve māżī üzerine dāḫil olursa, ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye içün olur. Ve bā-yı faṣīḥadan tecerrüdi vācibdür. **Mīāmed** ü **mīed** gibi, **gelür idi** vü **urur idi** dimekdür. Nāẓım, **mīdād bemen, "**virdi baña ʿadldürür dād" didügi, sehv ḳabīlindendür. Bunda daḫı ḥarf-i nefy teḳaddümi ekṣerīdür ve ġayr-ı nefy ile faṣl nādirdür. Maʿlūm ola ki **mī** üzerine hā-yı ittiṣāliyye mezīd olunur ise, fiʿliñ ḥadeṣinde ıttıṣāl u istimrār ifāde ider. Mecmūʿı, muttaṣıl u müstemir maʿnāsına olur. Kelime-yi müstaḳille ḥükmünde olur. Ġayr-ı māżīye dāḫil olur ise cāyizdür ki fiʿle muttaṣıl yazıla. Ve cāyizdür ki fiʿlden münfaṣıl yazıla. Ve cāyizdür ki fiʿlden müʾeḫḫir ola. **(E114a)** Ve māżīye dāḫil olursa yine mī gibi ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye ifāde ider ve fiʿle ittiṣālı ekṣerīdür. Ve **hemī**den ṣoñra **mī,** teʾkīd içün ẕikri cāyizdür ve infiṣāli ḳalīldür. Ve fiʿlden teʾeḫḫüri mesmūʿ degildür. Bir **hemī** daḫı vardur ki aṣlı **hemīn**dür. Żarūret-i naẓm içün nūnı ḥaẕf olunur. Deḳāyıḳ'da meẕkūrdur ki **hemī,** taḳrīr içündür. Muḳarrer diyicek yirde ʿAcem, **hemī** dir.

Mīġ: (E68b) Bulut maʿnāsınadur. bkz. Ebr.

Mīġ-ı kemān-ver: (E62a, E68b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Mınṭaḳatu'l-burūc (A): (E69a) bkz. Felek-i ṣevābit.

Mirriḫ (A): (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür.

Miṣḳāb: (E) bkz. Kemāne.

Mihr: (E64a) Güneşiñ ismlerinden biridür.

Mihrān: (E53a) Kesr-i mīm ile bu da bir nehrdür.

Mīje: (E29b) bkz. Mije.

Mije: (E29b) Kesr-i mīm ile kirpikdür. ʿArabīde **hudb** dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de zā-yı ʿArabī ile de gelür dinmişdür. Hā-yı resmī yirine kāf ile **mijek** daḫı dinür. Mijeniñ aṣlı **mīje**dür, yā ile.

Milvāḥ (A): (E41a) bkz. Pāy-dām.

Miḳrāże: (E54b) Miḳrāż gibi çatal, bir nevʿ peykāndur. ʿArabīden meʾḫūẕdur.

Misḥāt: (E) bkz. Bīl.

Mīv: (E4b) Degek çubuġı, tāk maʿnāsına ve her dal ki anda mīve biter.

Mīzān (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Mīzān-ı Şems: (E65a) bkz. Uṣṭurlāb.

Muġlāk: (E21a) Żamm-ı mīm ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ile dervīş maʿnāsınadur.

Mūçān: (E25b) bkz. Çeşm-i mūjān.

Mūlū: (E103b) Żamm-ı mīm ü lām ile boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur. Hind keferesi ekṣer, geyik boynuzundan iderler. Ve baʿżılar, "İnce nāḳūsdur ki zāhid-i tersālarda olur." dimişdür. Deyr içinde aṣılur ve demür ḥalḳalar ile taḥrīk iderler.

Muḳannī: (E61a) bkz. Kemāne.

Mūr-çāne: (E109a) bkz. Mūr-yāne.

Murġ: (E65b) Güneşiñ ismlerinden biridür.

Mūr-yāne: (E109a) Demir ḳurdıdur ki demiriñ māddesin ifnā vü çürük ider, **mūr-çāne** daḫı dinür.

Mū-siturde: (E3b) Ṭaz baş demekdür.

Müş: (E46b) Ṣıçan maʿnāsınadur ki ʿArabīde, **fār** dinür. **Müş-ı deştī,** yaban ṣıçanıdur ki Türkīde ʿArab ṭavşanı daḫı dinür. Ṣıçanıñ bir ismi daḫı **merze**dür. Taḳdīm-i zā-yı muʿceme daḫı cāyizdür. **Merzengüş,** güş ile merzeden mürekkebdür; bir nevʿ maʿrūf reyhāndur. Muʿarrebi **merzecüş** u **murdeḳüş** u **merzencüş**dur. Ṣaydene-yi Ebī Reyḥān'da mesṭūrdur ki "Aṣlda merze-güş idi. Merze, baʿż-ı luġātda ṣıçan maʿnāsınadur. Anıñ yapraġı ṣıçan ḳulaġına müşābih olmaġıla bu ism ile müsemmā oldı ve lihāẕā ʿArabīde buña uẕnu'l-fār dinür." didi. Ve ism-i ʿArabīsi **samsaḳ**dur, iki sīn-i **(E47a)** mühmele ile ve mīm ve ḳāf ile caʿfer vezni üzre. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi "Merzengüş, bir çiçegi gök otdur." didi. Ve Cāmiʿ ṣāḥibi "Çigdem çiçegi ki ol gök çiçekdür ve cānverden ḳorḳup ḳatı esnemek maʿnāsınadur." dimişdür. Ve Niʿmetu'llāh'da aḳ gül ü çigdem ve cānverden ḳorkmaḳ ve semizlik otı maʿnāsına meẕkūrdur. Ġarābet bundadur ki żamm-ı mīm ile ve zā-yı muʿceme yirine vāv ile żabṭ idüp merçemenüm ḳulaġı maʿnāsınadur dimiş. **Kūr-müş** u **müşek-i kūr,** iki cānver ismleridür. Biri köstebek didikleri gözsüz ṣıçandur ki yirleri ḳazar. ʿArabīde ismi **ḫuld**dur, żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile. Ve biri yarasa ismidür. İḫtiyarāt-ı Bedīʿī'de mesṭūrdur ki meẕkūr luġat, Şīrāz'da **şeb-pere** maʿnāsınadur. **(E47b)** Faḳīr, yarasa ḫilḳatine müşāhede itdim. Gördüm ki anıñ ile ṣıçan mābeyninde farḳ, ancaḳ ḳanatdur ve lihāẕā Türkīde kör ṣıçan daḫı dinür. **Muşek-i devānī,** Türkīde "ṣaman altından ṣu yürütmek" didikleri maʿnāyadur.

Muşek-i devānī: (E47b) Türkīde, "ṣaman altından ṣu yürütmek" didikleri maʿnāyadur.

Müşek-i kūr: (E47a) Yarasa ismidür. İḫtiyarāt-ı Bedīʿī'de mesṭūrdur ki meẕkūr luġat, Şīrāz'da **şeb-pere** maʿnāsınadur. Faḳīr, yarasa ḫilḳatine müşāhede itdim. Gördüm ki anıñ ile ṣıçan mā-beyninde farḳ, ancaḳ ḳanatdur ve lihāẕā Türkīde, kör ṣıçan daḫı dinür.

Müş-ı deştī: (E46b) Yaban ṣıçanıdur ki Türkīde ʿArab ṭavşanı daḫı dinür.

Muflihān: (E53a) Şāh Sencer-i Selcūkī üzerine ḫurūc iden Māverā'ü'n-Nehr ṭarafından **Ġuz** -żamm-ı ġayn-ı muʿceme ile- ki bir ṭāyife-yi Etrāk-i bī-bāk u ḳaṭṭaʿü'ṭ-ṭarīḳ u seffākdür, ḥudūd vilāyetlerinde bir nehrdür.

Muhre: (E61b) Yuvalaḳ maʿnāsınadur.

Muhre-yi zehre-yi gāv: (E77a) Baʿż-ı ṣığırlarıñ ödünde, yumurda ṣarısından azacaḳ ṣarı nesne bulunur.Ḫamīr gibi yumşaḳ, ağza aldıḳları birle müncemid olur.

Muje: (E29b) bkz. Mije.

Mujgān-Muje: (E29b) Mije, kesr-i mīm ile kirpikdür. ʿArabīde **hudb** dinür. Baḥru'l-Ġarāyib'de zā-yı ʿArabī ile de gelür dinmişdür. Hā-yı resmī yirine kāf ile **mijek** daḫı dinür ve ʿalā ḥālifi'l-ḳıyās elif ve nūn ile cemʿ idüp mijegān dinilmişdür. Zā'nıñ teskīni de cāyiz ü meşhūrdur. Baḥru'l-Ġarāyib ṣāḥibi daḫı "Mijegān, ṣīġa-yı cemʿdür. Gāh olur vaḥdet maḳāmında istiʿmāl olunur." dimişdür. Mijeniñ aṣlı, **mījedür**, yā ile.

Munc: (E) Bal arısıdur.

Mürār (A): (E86b) Żamm-ı mīm ve iki rā-yı mühmele taḫfīfi ile bir acı otdur. Acı olmaġıla deve anı yedikde ṭudaḳları çekilür. bkz. Uşture.

Murde: (E) Meyyitdür.

Murden: (E3b) Mevt ü ölmek maʿnāsınadur.

Murdeḳūş: (E46b) Merzengūşun muʿarrebidür. bkz **Merzengūş.**

Müşterī: (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. bkz. Kemān.

-N- (ن)

Nā: (E102b) Baʿżılar luġat-ı ʿAraba ḳıyāsen, **nāy**ıñ yā'sını hemzeye ibdāl idüp **nā'** dimişdür. Gāh yā'sını ḥaẕf idüp **nā** daḫı dinür. Ve gāh elifin ḥaẕf idüp **ney** daḫı dirler.

Nā': (E102b) bkz. Nā.

Nābūdmend: (E20b) bkz. Dervīş.

Nācaḫ: (E56a) Feṭḥ-i cīm ile **zū-pīn** gibi çatal demrenlü ḥarbedür. Ve Şeref-nāme'de, ḳışa nīze maʿnāsınadur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, yāṣṣı demrenlü ḥarbedür; ammā Mecmaʿü'l-Fürs'de, cīm-i Fārsī ile mażbūṭdur. Ve Türkīde **nācaḳ** didikleri ālet-i silāḥ maʿnāsına da gelür ve nācaḳ anıñ ġalaṭıdur.

Nādār: (E20b) bkz. Dervīş.

Nādaşt: (E20b-E21a) Dervīş maʿnāsınadur. Bunuñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Ol kimseye de dinür ki kendi aʿżāsını ḳaṭʿ eyleyüp kendini öldüre.

Nāhīd: (E4a) Zühre yıldızı. **(E69b) Nāhīd**'iñ aṣlı Anāhīd'dür elifi ısḳāṭ oldı iki ismi daḫı vardur biri **Beyduḫt**dur ʿalāvezni meyçuḫt ve biri de **Bīluft'**dur kesr-i bā-yı ʿArabī ve żamm-ı lām ve sükūn-ı fā ile ve ikisiniñ evveli bā-yı ʿArabī ve āḫiri tā-yı ḳaraşatdur

Nāle: (E3b) İñildü yaʿnī enīn.

Nāḳır: (E98a) Żāhiren taḥrīf-i nüssāḫdandur. Aṣlı nāḳūrdur. Żarūret-i **(E98b)** vezn içün lafẓen ḥaẕf-ı vāv ile oḳunur ve bu lafẓ, ʿArabīdür. Boynuzdan olan borı maʿnāsınadur ki **ṣūr** daḫı dinür. Cümle ervāḥ-ı ʿālem, içindedür. Ḳıyāmet gününde, İsrāfīl nefḫ itdikde cümlesi andan çıkup her birisi kendi gevdesine varur.

Nāḳūr (A98a): (E) bkz. Nāḳır.

Naṣṣar (S): Feṭḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür. bkz. Buḫt-ı Naṣṣar.

Nāy u ney: (E103a) Borı ile düdük murāddur.

Nāy: (E102a) Dört maʿnāsı vardur: Biri düdük maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mızmār** dinür. **Zeden** ile istiʿmāl olunur. Ve nāy çalıcıya **nāy-zen ve yā-yı** nisbet ile **nāyī** de dinür. **Nerm** ile vaṣf olunup **nāy-ı nerm** dinür ki āvāz-ı ḥazīn ile ola. Şiʿr-i ʿArab-ı cāhiliyyetde, tavṣīf ile istiʿmāl olunmuşdur. **(E102b)** Vaṣfsız daḫı çoḳ müstaʿmeldür. Ve baʿżılar luġat-ı ʿAraba ḳıyāsen, yā'sını hemzeye ibdāl idüp, **nā'** dimişdür. Gāh yā'sını ḥaẕf idüp **nā** daḫı dinür. Ve gāh elifin ḥaẕf idüp **ney** daḫı dirler. **Ney-enbān,** ṭulum borısıdur ki ṭulumı üfürüp düdük ile çalarlar. **Nāy-ı müş,** bir nevʿ düdükdür. **Düdük,** egerçi lafẓ-ı Türkīdür, şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿdur. Ş̱ānī, **borı** maʿnāsınadur ki cengde çalarlar. Bu maʿnāda, **(E103a)** düdük maʿnāsına olan gibi elifin ḥaẕf idüp **ney** dinilmez. **Nāy u ney** didiklerinde, borı ile düdük murāddur. Tucdan olmaġıla gāh **rūyine-nāy** dinür. Ve gāh **nāy-ı rūyin** dinür. ʿArabīde borıya, **būḳ** u **şebbūr** dinür, ʿalāvezni tennūr şīn-i muʿceme ve bā-yı muvaḥḥede ile. Fārsīde bunı taʿcīm idüp **şiybūr** dinmişdür. Kesr-i şīn ve yā-yı ḥuṭṭī ve bā-yı muvaḥḥede ile. Cināsu'l-Cināş ṣāḥibi, bā-yı Fārsī ile ʿalāvezni tennūr, żabṭ itdügi taḥrīfdür. **Kurre-nāy,** teşdīd-i rā ve hā-yı taḫṣīṣiyye ile ʿAceme vü Türke maḫṣūṣ bir büyük borıdur. İşiden ṣaġır olur. Muḫteriʿī-yi İsfendiyārdur. Teskīn-i rā daḫı **(E103b)** luġatdur. **Nāy-ı Türkī,** Ḫaṭā vü Ḫoten Türklerine mensūb, bir buçuḳ arşun miḳdārı borıdur. Düdük gibi delikleri vardur. **Sur-nāy,** Türkīde taḥrīf idüp **şūrna** didikleri sāzdur. **Sur** ile **nāy**dan mürekkebdür. **Sur,** feraḥ u neşāṭ maʿnāsına olan **sūr**dan muḫaffefdür.

Elifi ḥaẕf idüp **sur-ney** daḫı dinür. **Nāy-ı surġīn,** boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur. Cengde daḫı istiʿmāl olunur. **Surġīne-nāy** daḫı dinür. Bunda daḫı **sur, sūr**dan muḫaffefdür. Mecmaʿü'l-Fürs'de **surnā** ile **surġīn**i, **nāy-ı Türkī** ile terceme itmişdür. **Mūlū,** żamm-ı mīm ü lām ile bu daḫı boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur. Hind keferesi ekṣer, geyik boynuzundan iderler. Ve baʿżılar "İnce nāḳūsdur ki zāhid-i tersālarda olur dimişdür.". Deyr içinde aṣılur ve demür ḥalḳalar ile taḥrīk iderler. **(E104a) Gāv-dum,** bu daḫı bir nevʿ borı maʿnāsınadur. Niʿmetu'llāh'da meẕkūrdur ki "Borı, lafẓ-ı Fārsīdür ve fāʿiline **borı-zen** dinür." dinmişdür. Bu ġarībdür. Ṣāliş, **gırtlık** maʿnāsınadur ki boġazıñ iç yüzidür. ʿArabīde ismi **ḥulḳūm**dur. Mevżiʿ-i teneffüs ve mecrā-yı ṭaʿām u şarābdur. Ve ṣurāhī boġazına da müşābehet ile ıṭlāḳ olunur. **Teng-nāy, ṣıḳ boġaz** dimekdür. Tecevvüz idüp her ṭār mevżiʿe ıṭlāḳ olunur. Rābiʿ, Hind eṭrāfında bir ḳalʿa ismidür. Mesʿūd-ı Saʿd, anda maḥbūs idi.

Nāy-ı müş: (E102b) Bir nevʿ düdükdür. **Düdük,** egerçi lafẓ-ı Türkīdür, şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿdur.

Nāy-ı nerm: (E102a) Nāy, nerm ile vaṣf olunup **nāy-ı nerm** dinür ki āvāz-ı ḥazīn ile ola. Şiʿr-i ʿArab-ı cāhiliyyetde, tavṣīf ile istiʿmāl olunmuşdur. **(E102b)** Vaṣfsız daḫı çoḳ müstaʿmeldür.

Nāy-ı rūyin: (E103a) Tucdan olmaġıla gāh **nāy-ı rūyin** dinür. Ve gāh **rūyine-nāy** dinür.

Nāy-ı surġīn: (E103b) Boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur. Cengde daḫı istiʿmāl olunur. **Surġīne-nāy** daḫı dinür. Bunda **sur, sūr**dan muḫaffefdür. Mecmaʿü'l-Fürs'de **surnā** ile **surġīn**i, **nāy-ı Türkī** ile terceme itmişdür.

Nāy-ı Türkī: (E103b) Ḫaṭā vü Ḫoten Türklerine mensūb, bir buçuḳ arşun miḳdārı borıdur. Düdük gibi delikleri vardur.

Nāyī: (E) Nāy çalıcı.

Nāy-zen: (E102a) Nāy çalıcıya **nāy-zen** ve **yā-yı** nisbet ile **nāyī** de dinür.

Nebī: (E15a) Ol insān-ı kāmildür ki kendine bir şerīʿat vaḥy olup teblīġine meʾmūr olmaya. Enbiyā-yı Benī İsrāʾīl gibi.

Nefīr: (E) Ṣığır ḳuyruġı ṣūretinde, tucdan bir nevʿ borıdur. Cenk gününde çalarlar.

Nefrīn: (E2b) Bed-duʿā.

Nem: (E2a) Çidür, şebnem maʿnāsına.

Nemed: (E2b) Keçe ki ʿArabīde **lebbād** dinür.

Nermūre: (E2a) Ṣalıncaḳdur. ʿArabīde **urcūḥa** dinür.

Nerregān: (E20b) Dilenci, gedā maʿnāsınadur. Fetḥ-i nūn ve rā-yı müşeddede ile. Lākin ism-i cemʿdür. Müfredi nāmesmūʿdur. Ḳıyās-ı müfredi **Nerre**dür.

Nev-bāve: (E3a) Turfanda yemiş.

Nevbetī: (E92b) Yedek at maʿnāsınadur. Lafẓ-ı ʿArabīden meʾḫūẕdur. Nevbet ile binilmek iʿtibārı ile nevbete nisbet olunmuşdur. **(E93a)** Nevbetī, ḫayme vü çadır maʿnāsına da gelür.

Nevend: (E17a) Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür. Ḥaḳīḳātde nevend, ḳāṣıdıñ bindügi atdur. **(E93a)** Mecmaʿü'l-Fürs'de fetḥ-i nūn ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żammı ile mażbūṭdur. Yorġa at maʿnāsınadur. **(E93b)** Mecāzen, ḳāṣıd u peyk maʿnāsına da gelür. Ve bir mekān ismidür. **Nevende,** bu daḫı yorġa at maʿnāsınadur. Mecāzen, **serīʿü'l-fehm** ve **zīrek** maʿnāsına da gelür. Āḫirindeki hā, nisbet-i teşbīhiyye içündür. Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī, fehm ü idrāk maʿnāsınadur dimişdür.

Nevende: (E93b) bkz. Nevend.

Neverd: (E3b) Culhalar, bezi üzerine ṣardıḳları aġacdur.

Nuvīd: (E4a) Muştuluḳ.

Ney: (E102b) Baʿżılar luġat-ı ʿAraba ḳıyāsen, **nāy**ıñ yā'sını hemzeye ibdāl idüp, **nā'** dimişdür. Gāh yā'sını ḥaẕf idüp **nā** daḫı dinür. Ve gāh elifin ḥaẕf idüp **ney** daḫı dirler.

Ney-enbān: (E102b) Ṭulum borısıdur ki ṭulumı üfürüp düdük ile çalarlar.

Nihāle: (E4a) Puşu ki içinde ṣayd içün gizlenür.

Nihān: (E3b) Gizlüdür.

Nikāb: (E35b) bkz. Dest-vāne.

Nīm-leng: (E61b) Ṣadaḳdur ki yay ḳoyacaḳ ẓarfdur. **Kemāndān**ın ism-i basīṭidür.

Nisyān (A): (E108b) Mensī itmek, ferāmūş-kerden maʿnāsınadur.

Niyāyiş: (E4a) Duʿā vü ṣenā.

Nīze: (E55b) Rūmḥ u mızrāḳ u ḥarbedür ki Türkīde süñü dinür. Buña Türkīde, **gönder** daḫı dinür. Nīzeniñ muʿarrebi, **nīzek**dür. Cemʿi, **niyāzek**dür. **Ḫışt,** kesr-i ḫā-yı muʿceme ile nīze maʿnāsınadur. Ḥaḳīḳatde ḫışt, nīzeniñ yelmanıdur. **Bīġāl,** kesr-i bā-yı ʿArabī ve ġayn-ı muʿceme ile bu daḫı nīze maʿnāsınadur. **Şil,** kesr-i şīn-i muʿceme ile bir nevʿ nīzedür ve luġat-ı Hindiyyedür. **Ketāre,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı bu maʿnādadur ve luġat-ı Ḥindiyyedür. **(E56a) Ketāle,** rā-yı mühmele yirine lām ile de luġatdur. **Zū-pīn,** żamm-ı zā-yı ʿArabī ve kesr-i bā-yı Fārsī ile çatal demrenlü ḥarbedür. Baḥru'l-Ġarāyib'de **sıbḳūn** u ḳışa nīze maʿnāsına mesṭūrdur ve **sıbḳūn**, demirden beş barmaḳlu bir nīzedür. Balıḳcılar āletidür. **Nācaḫ,** feṭḥ-i cīm ile bu daḫı zū-pīn gibi çatal demrenlü ḥarbedür. Ve Şeref-nāme'de, ḳışa nīze maʿnāsınadur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, yāṣṣı demrenlü ḥarbedür; ammā Mecmaʿü'l-Fürs'de cīm-i Fārsī ile mażbūṭdur. Türkīde **nācaḳ** didikleri ālet-i silāḥ maʿnāsına da gelür ve nācaḳ anıñ ġalaṭıdur. **Mek,** feṭḥ-i mīm ile ḳışa nīze maʿnāsınadur ki ṣaydıñ ardına atarlar. ʿArabīde buña **mıṭrad** dinür. Ve **mekīden**den fiʿl-i emr daḫı gelür.

Nīzek: (E55b) Nīzenin muʿarrebidür. Cemʿi, **niyāzek**dür.

Nuġūşāk: (E2b) Küffār meẕāhibinden bir meẕhebdür.

Nubī: (E16a) Furḳān'ıñ ismlerinden biridür. Żamm-ı nūn ve kesr-i bā-yı ʿArabī ile bā'yı vāv'a ḳalb idüp **Nuvī** de dinür.

Numūdār: (E14a) Örnek maʿnāsınadur. Bunuñ aṣlında iḫtilāf vardur. ʿİnde'l-baʿż, aṣlı **numūnedār**dur. Ve ʿinde baʿżin, **numūd** ile **ār**dan mürekkebdür.

Numūne: (E14a) Hā-yı taḥṣīṣiyye ile örnek maʿnāsınadur. Bir maʿnāsı daḫı vardur. Zişt u ḳabīḥ maʿnāsınadur.

Nūse: (E4b, E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim şaġmal** dinür. Żamm-ı nūn ve sīn-i mühmele ile. Ve nūn yirine kāf ile **kūse** ve sīn-i mühmele yirine şīn-i muʿceme ile **nūşe** de mervīdür.

Nūşe: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim şaġmal** dinür. bkz. Nūse.

Nuvī: (E16a) bkz. **Nubī.**

Nücūm-ı sebʿa-i seyyāre: (E68b) Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. **(E69a)** Bu yıldızlarıñ her birisi bir felekde olur. **Ḳamer**, semā-yı Dünyā'da olur. Ve **ʿUṭārid**, ikinci felekde olur. Ve buncalayın tā **Zuḥal**'e dek ki yedinci felekde olur ve Zuḥal feleginin māfevḳı, **felek-i ṣevābitdür**. Yıldızları sākindür, ḥareket itmez. Ve aña **felekü'l-burūc** u **mınṭaḳatu'l-burūc** daḫı dinür. Ve felek-i ṣābitiñ māfevḳı **felekü'l-eflākdür** ki **felek-i aʿẓām** u **felek-i aṭlas** daḫı dinür. Ve evvelki yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Māng'**dur. Sükūn-ı nūn ile. **(E69b)** Ve ikinci yıldız, **Tīr**'den ġayrı ismi yoḳdur. Ve **Nāhīd**'iñ aṣlı **Anāhīd**'dür. Elifi ısḳāṭ oldı. İki ismi daḫı vardur. Biri **Beyduḫt'**dur, ʿalāvezni meyçuḫt ve biri de **Bīluft'**dur kesr-i bā-yı ʿArabī ve żamm-ı lām ve sükūn-ı fā ile ve ikisiniñ evveli bā-yı ʿArabī ve āḫiri tā-yı ḳaraşatdur. Ve dördünci yıldızıñ ismi çoḳdur. Beşinci yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Beḫūn'**dur. Fetḥ-i bā-yıʿArabī ve żamm-ı ḫā-yı muʿceme ve āḫiri nūn ile. Ve altıncı yıldızıñ iki ismi daḫı vardur. Biri **Uvrmuzd'**dur, biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rā'i'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zā'i'l-ʿArabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti. Vāv'ıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür. Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmūʿdur. Elifi hā'ya tebdīl idüp **Hūrmuzd** ü **Hurmuzd** ü **Hurmuz** daḫı dinür. Bunuñ zā'sını sīn'e tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür. Ṣānī, **Zāvūş'**dur. Zā-yı muʿceme ile ʿalāvezni medhūş. **(E70a)** Vāv-ı ṣaniye ḥaẕfı da luġatdur. Fetḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür. Vāv'ı, elif üzerine taḳdīmi de luġatdur. Cāmiʿ ṣāḥibi **Zāves**, sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür. Yedinci yıldızıñ ismi ancaḳ **Keyvān'**dur. Bu **sebʿa-i seyyāre**niñ, felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan ki esāmīsi **Ḥamel** ü **Ṣevr** ü **Cevzā** vü **Sereṭān** u **Esed** ü **Sünbüle** vü **Mīzān** u **ʿAḳreb** ü **Ḳavs** u **Cedī** vü **Delv** ü **Ḥūt'**dur. Her birisine maḫṣūṣ burc vardur.

Nuhunben: (E3a) Ḳapaḳ, tencere ḳapaġı gibi.

Numāy: (E13a) Numūdenden emrdür. Numūden, müteʿaddī vü lāzımdur. Müteʿaddī olıcaḳ, göstermek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **irā'at** dinür ve lāzım olıcaḳ, görünmek maʿnāsına ki ʿArabīde **irti'ā'** dinür.

Numūden: (E13a) Müteʿaddī vü lāzımdur. Müteʿaddī olıcaḳ, göstermek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **irā'at** dinür ve lāzım olıcaḳ, görünmek maʿnāsına ki ʿArabīde **irti'ā'** dinür.

Numūneş: (E13b) İsm-i maṣdardur, gösteriş maʿnāsına.

-P- (پ)

Pā: (E38b) bkz.Pāy.

Pāẕend: (E16b) Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı aḫīriñ ismidür.

Pāçāhe: (E40b) Çulhalarıñ çuḳurıdur ki ṭoḳıduḳda ayaḳları içinde olur.

Pāçāl: (E40b) Dezgāh maʿnāsınadur ki ehl-i ḥırfet anda iş işler. Meşelā çūlha çuḳurı gibi.

Pā-dīr: (E41a) Puştībān didikleri direkdür ki ḳırılmış aġacı yā ḫarāb olmaġa yaḳın olan dīvārı anıñla ṭayarlar.

Pāhū: (E2a) Bā-yı Fārsī ile degnek ü ʿaṣā maʿnāsına.

Pāje: (E40a) bkz. Pāyçe.

Pālā: (E92b) bkz. Pālād.

Pālād: (E92a) Bā-yı Fārsī vü ʿArabī ile yedek atdur ki ʿArabīde **cenīb** dinür. Baḥrū'l-Ġarāyib'de **maṭıyye** maʿnāsına da gelür. Ve baʿżılar semer atı maʿnāsınadur dimiş. **Pālāde,** ziyāde-yi hā ile daḫı dinür. Dālı āḫirinden ḥaẕf idüp **pālā** daḫı dinür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bu kelimeyi hem bā-yı ʿArabī vü hem bā-yı Fārsī bābında īrād eyledi.

Pālāde: (E92b) bkz. Pālād.

Pālānī: (E94a) Aġır yürüyüşlü atdur. Pālāna mensūbdur. Pālān, maʿrūfdur. ʿArabīde **birẕeʿa** dinür. Elifi ḥāẕf idüp, **palānī** daḫı dinür.

Palānī: (E) bkz. Pālānī.

Pālīk: (E40a) ʿAlāvezni bārīk, çarıḳdur ki ḫām gönden dögüp ayaḳda giyerler. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da pālīk, pātāve maʿnāsına mesṭūrdur.

Pā-mus: (E42b) Żamm-ı mīm ile pā-bend ü ayaġı baġlu maʿnāsınadur. Ve ekşer-i erbāb-ı luġat yanında pā-mus, ʿalayiḳ ile ayaġı baġlu olandur. Mes, feṭḥ-i mīm ile ḳayd u bend maʿnāsınadur. Lākin pāy ile mürekkeb olduḳda żamm-ı mīm ile olduġunı vechini bilmedim.

Pāşīne: (E43a) bkz. Pāşne.

Pāşne: (E4a, E43a) Ökçedür ki ʿArabīde ismi **ʿaḳıb**dur. **Pāşīne,** ziyāde-yi yā ile bu maʿnāyadur.

Pā-taḫte: (E40a) Ṭolaḳ maʿnāsınadur.

Pātābe: (E40a) Ṭolaḳdur ki ayaġa ṣarılur. ʿArabīde ismi **lifāfe**dür. Bā'yı vāv'a ḳalb idüp **pātāve** daḫı dinür.

Pātāve: (E40a) bkz. Pātābe.

Pāy: (E38a) Yā'nıñ ḥaẕf u işbātı ile iki ḳısmdur: Cāmid ü müştaḳ. Ḳısm-ı evvel, ayaġ maʿnāsınadur ki ʿArabīde ismi **ricl**dür. Ḥaḳīḳati uyluḳ dibinden ḳademe dekdür. Mecāzen ḳademe daḫı ıṭlāḳ olunur. Elifi ḥaẕf idüp **pey** daḫı dinür. Mecāzen her nesneniñ ṭaraf-ı esfeline pāy dinür. Niteki ṭaraf-ı aʿlāya ser dinür. **Pāy-ı dıraḫt** gibi ki aṣlu **ʿırḳ**dur. Ve **pāy-ı dīvār** gibi ki esās u temel maʿnāsınadur. **(E38b) Pāy, best** kelimesi ile mürekkeb olursa ancaḳ esās maʿnāsına olur. Ve **ayaġı bağlu** vü **muḳayyedü'r-ricl** maʿnāsına da gelür. **Best,** bā-yı ʿArabī iledür; ʿAcemī ile degildür. Niʿmetu'llāh "**Pāy-best**, ḳaraçav u ayaġı bağlu maʿnāsına da gelür." dimiş ve pāy şerḥinde daḫı ġarāyib getürüp dimişdür ki "**Pā,** ḥaẕf-ı yā ile ayaġ u iz ü ṭaban u bahāne maʿnāsınadur.". **Pāye,** āḫirindeki yā, nisbet-i teşbīhiyye içün olursa ayaġa müşābih olan nesnedür ki bir şey' anıñ üzerine mebnī ola. Pāye-yi serīr gibi. Ve maḥż-ı nisbet-i lāzıme içün olursa rütbe vü menzile maʿnāsınadur. Ve **Pāye-yi nerdubān** daḫı bu ḳabīldendür. **(E39a)** Niʿmetu'llāh daḫı bunda ġarāyib getürüp dimişdür "Pāye, başamaḳ u mertebe ve bahādır ve derīçe vü aġac özdeki maʿnāsınadur." **Pāy-gāh,** ḥaẕf-ı yā ile Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da beş maʿnāsı vardur. Biri rütbe vü menzile maʿnāsınadur. Ṯānī, **āḫūr** u **ıṣṭabl** maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür. Ṯāliṯ, **nerdubān** pāyesi. Rābiʿ, **müsterāḥ** u **ayaḳ yolı.** Ḫāmis, **pīş-i ḫāne** vü **ev öñi** maʿnāsınadur. **Pāy-endāz,** ulular bir yire teşrīf itdiklerinde, ayaġları altına ferş olunan pīşkeş maʿnāsınadur. **Pāy-merd,** sükūn-ı yā ve feṭḥ-i mīm ile muʿīn ü yardım idicidür. Gerek şefāʿat ile gerek ġayr vech ile. **(E39b) Pāy-muzd,** sükūn-ı yā ve żamm-ı mīm ve iʿcām-ı zā ile bir maṣlaḥat bitürmek muḳābelesinde virilen ücret ü ayaḳ teridür. **Rāygān,** müft ü aylaḳ maʿnāsınadur. **Pāy-kūb,** vaṣf-ı terkībīdür. Raḳḳāṣ maʿnāsınadur. **Pāy-küften,** maṣdarıdur. Bunuñ ism-i basīṭi, **kucūl**dür, żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve cīm ile. Raḳṣ itmek ve ḥālet-i raḳṣda göt oynatmaḳ maʿnāsınadur. **Pāy-efzār,** iki maʿnāsı vardur: Bir, ayaḳ ḳabı yaʿni pāpūş; ṯānī,

çulhalar ṭoḳuduḳda ayaġ ile başdıḳları aġaclardur. Niʿmetu'llāh, "Ṭolaḳ ki baʿżı yirlerde ayaġa ṭolarlar ve pātāve dinür maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Efzār,** ālet ü levāzım maʿnāsınadur. Gerek ehl-i ṣınāyiʿiñ ola gerek ġayrılarıñ ola. Fā'yı vāv'a mübeddel idüp **evzār** daḫı dinür. Taʿām levāzımına da **(E40a)** efzār dinür. **Pāyçe,** iṣbāt u ḥaẕf-ı yā ile üç maʿnāsı vardur: Biri, diz ṭonınıñ iki yaña, uyluġa geçendür. Ṣānī, maʿrūf taʿāmdur. Ṣāliṣ, taṣġīr-i pāydur. Uḳnūm ṣāḥibi, "Yırtmac maʿnāsına da gelür." dimişdür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **pāje,** zā-yı Fārsī ile pāçe maʿnāsına menḳūldür. **Pātābe,** ṭolaḳdur ki ayaġa ṣarılur. ʿArabīde ismi **lifāfe**dür. Bāyı vāva ḳalb idüp **pātāve** daḫı dinür. **Pā-taḫte,** bu daḫı ṭolaḳ maʿnāsınadur. **Pāy-zen,** puzevenk ü ḳodoş maʿnāsınadur. **Pālīk,** ʿalāvezni bārīk, çarıḳdur ki ḫām gönden dögüp ayaḳda giyerler. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da pālīk, pātāve maʿnāsına mesṭūrdur. **(E40b) Pāçāhe,** çulhalarıñ çuḳurıdur ki ṭoḳıduḳda ayaḳları içinde olur. **Pāçāl,** dezgāh maʿnāsınadur ki ehl-i ḥırfet anda iş işler. Meṣelā çūlha çuḳurı gibi. **Pāyāb,** elif-i evveli ḥaẕf olunup **peyāb** daḫı dinür. İki maʿnāsı vardur, ṣu dibi vü esfel-i mā'dur. Aṣlı **pāy-ı āb**dur, iżāfet ile. Esedī vü Ḥalīmī vü Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, **ḥavż** maʿnāsına da gelür dimişdür. Niʿmetu'llāh, Uḳnūm ṣāḥibi ile bir fīl-i şaṭranca mezīd idüp dimişler ki "**Pāyāb** inceleyin ḥavżdur ki ʿamīḳ olmaya ve yufḳacıḳ ṣuyı ola. Ve çeşme ayaġı ve her nesne āḫiri vü nihāyeti maʿnāsına da gelür." dimişler. Ṣānī, ṭāḳat u ḳudret maʿnāsınadur. Bunuñ aṣlı **pā** ile **yāb**dan mürekkebdür. **Pāy u per,** ṭāḳat u ḳudretden kināyetdür. Zīrā insānıñ ḳudreti pā ile ve ḳuşuñ per ile yaʿni ḳanat iledür. **(E41a)** ʿAḳs ile **per ü pāy** daḫı dinür. **Pāy-gār,** ḥaẕf u iṣbāt-ı yā ile ayaḳ yolunı süpüren ḫıdmetkārdur. Aṣlda muṭlaḳ ḫıdmetkārdur. Ve ḥālā maḥalle keṭḫüdāsınıñ eli altında olan ḫıdmetkār maʿnāsına meşhūrdur ki cerīme, kesr ü iġrā ider. **Pā-dīr,** puştībān didikleri direkdür ki ḳırılmış aġacı yā ḫarāb olmaġa yaḳın olan dīvārı anıñla ṭayarlar. **Pāy-dām,** ol ḳuşdur ki ṣayyād anı ṭuzaġa bağlar. Ġayrı ḳuşlar anı görüp ṭuzaġa düşmek içün. Ve ayaḳ ṭuzaġı maʿnāsına da gelür, iżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Maʿnā-yı evveliñ ism-i basīṭı **ḫurūhe**dür, żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile. ʿArabīde ismi **milvāḥ**dur. **Pāy-ḫest ü pāy-ḫᵛest, (E41b)** vāv-ı resmī ile örselenmiş ve yumuşanmış ve pāy-māl olan nesnedür. Her ne olursa, yire maḫṣūṣ degildür. Niʿmetu'llāh, "**Ḳaraçav,** yaʿni bennālar iskelesi maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Ḫest,** bunda **ḫeste**nden me'hūẕdur. Mecrūḥ itmek maʿnāsınadur. **Pāy-siper,** kesr-i sīn ve feṭḥ-i bā-yı ʿAcemī ile ayaḳ ile başılmış ve çiġnelmiş maʿnāsınadur. **(E42a) Siper**, **siperde**nden me'ḫūẕdur. **Pāy-bend,** ḳayd maʿnāsınadur ki ayaġa urılur. Gerek köstek ola, gerek ġayr nesne ile ola. İżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Aṣlı, **bend-i pāy**dur. Bā, vāv'a ibdāl idüp **pāy-vend** daḫı dinür.

Elifi ḥaẕf idüp **pey-vend** daḫı dinür. Mecāzen aḳrabāya vü müteʿalliḳāta daḫı pey-vend dinür. Ve muṭlaḳ ıttıṣāl u irtibāṭ maʿnāsına da gelür. Keşret-i istiʿmāl ile bundan maṣdar idüp **pey-vendīden** dinilmişdür. Pey-vend, ṣīġa-yı emr ve mepey-vend ṣīġa-yı nehy iştiḳāḳ olunmuşdur. Ve **peyvend-kerden,** aġacları biri birine aşılamaḳ ve ṣınıḳ nesneleri kenedlemek ü rabṭ itmek **(E42b)** gene ḳayda müşābih olmaġıla peyvend dinilmişdür. **Pey-vend gusīẖt,** ḍurūb-ı emṣāldendür. Türkīde tercemesi "Köstek üzdi." dinür. Yaʿni ḳaçdı. **Pā-mus,** żamm-ı mīm ile pā-bend ü ayaġı baġlu maʿnāsınadur. Ve ekṣer-i erbāb-ı luġat yanında pā-mus, ʿalayiḳ ile ayaġı baġlu olandur. **Mes,** feṭḥ-i mīm ile ḳayd u bend maʿnāsınadur. Lākin pāy ile mürekkeb olduḳda żamm-ı mīm ile olduġunı vechini bilmedim. **Pāy-ı tersā,** ḳadeh-i şarābıñ bir nevʿidür. Balçıḳdan olur. **(E43a) Pāy-şīb,** bir ṣarb ʿaḳabedür. **Pāşne,** ökçedür ki ʿArabīde ismi **ʿaḳıb**dur. **Pāşīne,** ziyāde-yi yā ile bu maʿnāyadur. **Pāy-māçān,** cīm-i Fārsī ile dervīş-i günāhkārıñ iki ḳulaġın eli ile ṭutub ṭurdıġı cāy-ı teʾdībdür. Ṭāyife-yi dervīşānda maʿrūfdur. Diyār-ı ʿAcemde eṭfāl-ı mektebiñ birisi sebḳın başın bilmese, anlara kelle-pezden, bir baş getürdügi cerīmeniñ ismidür ve ol başa **kelle-yi māçān** dinür. Ve eger pāçā getürdi ise aña **(E43b) pāy-māçān** dinür.Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de egerçi māçān meẕkūrdur; lākin ḳancıḳ it ü köpek maʿnāsına meşrūḥdur. **Pāy kem-āverden,** bir kimse ḥaşmını görüp bozuldıḳda ḍarb-ı meṣeldür. **Pāyçe bālā-zed, "**Çemrendi ve ḫıdmete müheyyā oldı.". **Pāy zāġ kerd** ü **pāy zāġ şud,** "Puşuyā girdi." didikde ḍarb-ı meṣeldür. **Pāy-feşurden,** ṣābit ḳadem olmaḳdur. **Feşurden**, ṣıḳmaḳ maʿnāsınadur. **Bāū pāy giriften,** "anıñla muḳābele etmek" dimekdür. **Bāū pāy dāşten,** miṣluhu. **Bepāy-dāşten** ü **Berpāy-dāşten,** iḳāmet ü idāmet ü maʿmūr itmek maʿnāsınadur. **(E44a) Pāy-dāşten,** ṣābit ḳadem olmaḳ. **Pāy-dār,** bundan vaṣf-ı terkībīdür. Muḳīm u ṣābit maʿnāsına. **Pāy zāġ kerden,** puşuya urmaḳdur. Ḍurūb-ı emṣaldendür. **Pāy-ı buz-āgenden,** siḥr etmekdür. Ḳısm-ı ṣānī ki müştāḳdur, **pāyīden**den fiʿl-i emrdür. **Pāyīden,** altı maʿnāsı vardur: Biri, ayaġ ile başmaḳdur. Ṣānī, ayaġ ile depmekdür. **Depme**niñ iki ismi vardur. Biri **leged,** feṭḥ-i lām u kāf-ı Fārsī ile ve ḫālā müstaʿmeldür. Ve biri **lec,** feṭḥ-i lām ve cīm-i ʿArabī ile. Ṣāliş, ḳıyām u istiklāl maʿnāsınadur. Rābiʿ, beḳāʾ maʿnāsına ki ḥālet-i evliyā üzerine ṣebātdan ʿibāretdür. **(E44b)** Ḫāmis, köymek ü eglenmekdür ki ʿArabīde intiẓār u terabbuṣ dinür. **Pāyisten,** daḫı bu maʿnāyadur, kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile. Sādis, ṭutmaḳ u ṣaḳlamaḳdur.

Pāyāb: (E40b) Elif-i evveli ḥaẕf olunup **peyāb** daḫı dinür. İki maʿnāsı vardur: Ṣu dibi vü esfel-i māʾdur. Aṣlı **pāy-ı āb**dur, iżāfet ile. Esedī vü Ḥalīmī vü Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, **ḥavż** maʿnāsına da gelür dimişdür. Niʿmetu'llāh, Uḳnūm ṣāḥibi ile bir fīl-i şaṭranca

mezīd idüp dimişler ki "**Pāyāb,** inceleyin ḥavżdur ki ʿamīḳ olmaya ve yufḳacıḳ ṣuyı ola. Ve çeşme ayaġı ve her nesne āḫiri vü nihāyeti maʿnāsına da gelür." dimişler. Ş**ā**nī, ṭāḳat u ḳudret maʿnāsınadur. Bunuñ aṣlı **pā** ile **yāb**dan mürekkebdür.

Pāy-bend: (E42a) Ḳayd maʿnāsınadur ki ayaġa urılur. Gerek köstek ola, gerek ġayr nesne ile ola. İżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Aṣlı, **bend-i pāy**dur. Bā, vāv'a ibdāl idüp **pāy-vend** daḫı dinür. Elifi ḥaẕf idüp **pey-vend** daḫı dinür. Mecāzen, aḳrabāya vü müteʿalliḳāta daḫı pey-vend dinür. Ve muṭlaḳ ıttıṣāl u irtibāṭ maʿnāsına da gelür. Keşret-i istiʿmāl ile bundan maṣdar idüp **pey-vendīden** dinilmişdür. **Pey-vend**, ṣīġa-yı emr ve **mepey-vend** ṣīġa-yı nehy iştiḳāḳ olunmuşdur. Ve **peyvend-kerden,** aġacları biri birine aşılamaḳ ve ṣınıḳ nesneleri kenedlemek ü rabṭ itmek gene ḳayda müşābih olmaġıla peyvend dinilmişdür. **Pey-vend gusīẖt,** ḍurūb-ı emṣāldendür. Türkīde tercemesi "Köstek üzdi." dinür. Yaʿni ḳaçdı.

Pāy-best: (E38b) Pāy, best kelimesi ile mürekkeb olursa, ancaḳ esās maʿnāsına olur. Ve **ayaġı baġlu vü muḳayyedü'r-ricl** maʿnāsına da gelür. **Best,** bā-yı ʿArabī iledür; ʿAcemī ile degildür. Niʿmetu'llāh, "**Pāy-best**, ḳaraçav u ayaġı baġlu maʿnāsına da gelür." dimişdür.

Pāyçe: (E40a) İṣbāt u ḥaẕf-ı yā ile üç maʿnāsı vardur: Biri diz ṭonınıñ iki yaña, uyluġa geçendür. Ş**ā**nī, maʿrūf taʿāmdur. Ş**ā**liṣ, taṣġīr-i pāydur. Uḳnūm ṣāḥibi, yırtmac maʿnāsına da gelür dimişdür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **pāje,** zā-yı Fārsī ile pāçe maʿnāsına menḳūldür.

Pāyçe bālā-zed: (E43b) "Çemrendi ve ḫıdmete müheyyā oldı." maʿnāsına.

Pāy-dām: (E41a) Ol ḳuşdur ki ṣayyād anı ṭuzaġa baġlar. Ġayrı ḳuşlar anı görüp ṭuzaġa düşmek içün. Ve ayaḳ ṭuzaġı maʿnāsına da gelür, iżāfe-yi maḳlūbe ḳabīlindendür. Maʿnā-yı evveliñ ism-i basīṭi **ḫurūhe**dür, żamm-ı ḫā-yı muʿceme ile. ʿArabīde ismi **milvāḥ**dur.

Pāy-dār: (E44a) bkz. Pāy-dāşten.

Pāy-dāşten: (E44a) Ş**ā**bit ḳadem olmaḳ. **Pāy-dār,** bundan vaṣf-ı terkībīdür. Muḳīm u ṣ**ā**bit maʿnāsına.

Pāye: (E38b) Āḫirindeki yā, nisbet-i teşbīhiyye içün olursa ayaġa müşābih olan nesnedür ki bir şeyʾ anıñ üzerine mebnī ola. Pāye-yi serīr gibi. Ve maḫż-ı nisbet-i lāzıme içün olursa rütbe vü menzile maʿnāsınadur. Ve **Pāye-yi nerdubān** daḫı bu ḳabīldendür. Niʿmetu'llāh daḫı bunda ġarāyib getürüp dimişdür "Pāye başamaḳ u mertebe ve bahādur ve derīçe vü aġac özdeki maʿnāsınadur."

Pāy-efzār: (E39b) İki maʿnāsı vardur: Bir, ayaḳ ḳabı yaʿni pāpūş; şānī, çulhalar ṭoḳuduḳda ayaġ ile başdıḳları aġaclardur. Niʿmetu'llāh, "Ṭolaḳ ki baʿżı yirlerde ayaġa ṭolarlar ve pātāve dinür maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Efzār,** ālet ü levāzım maʿnāsınadur. Gerek ehl-i ṣınāyiʿiñ ola gerek ġayrılarıñ ola. Fā'yı vāv'a mübeddel idüp **evzār** daḫı dinür. Taʿām levāzımına da **(E40a)** efzār dinür.

Pāy-endāz: (E39a) Ulular bir yire teşrīf itdiklerinde, ayaġları altına ferş olunan pīşkeş maʿnāsınadur.

Pāy-feşurden: (E43b) Ṣābit ḳadem olmaḳdur. **Feşurden**, ṣıḳmaḳ maʿnāsınadur.

Pāy-gāh: (E39a) Ḥaẕf-ı yā ile Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da beş maʿnāsı vardur: Biri, rütbe vü menzile maʿnāsınadur. Ṣānī, **āḫūr u ıṣṭabl** maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür. Ṣāliṣ, **nerdubān** pāyesi. Rābiʿ, **müsterāḥ** u **ayaḳ yolı.** Ḫāmis, **pīş-i ḫāne** vü **ev öñi** maʿnāsınadur.

Pāy-gār: (E41a) Ḥaẕf u iṣbāt-ı yā ile ayaḳ yolını süpüren ḫıdmetkārdur. Aṣlda muṭlaḳ ḫıdmetkārdur. Ve ḥālā maḥalle ketḫüdāsınıñ eli altında olan ḫıdmetkār maʿnāsına meşhūrdur ki cerīme, kesr ü iġrā ider.

Pāy-ḫest ü **pāy-ḫʷest: (E41b) V**āv-ı resmī ile örselenmiş ve yumuşanmış ve pāy-māl olan nesnedür. Her ne olursa, yire maḫṣūṣ degildür. Niʿmetu'llāh, "**Ḳaraçav** yaʿni bennālar iskelesi maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Ḫest,** bunda **ḫesten**den meʾhūẕdur. Mecrūḥ itmek maʿnāsınadur.

Pāy-küften: (E39b) İsm-i basīṭi **kucūl**dür, żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve cīm ile. Raḳṣ itmek ve ḥālet-i raḳṣda göt oynatmaḳ maʿnāsınadur.

Pāy-ı buz-āgenden: (E44a) Siḥr etmekdür.

Pāy-ı dıraḫt: (E38a) Aṣlu **ʿırḳ**dur. Mecāzen, her nesneniñ ṭaraf-ı esfeline pāy dinür. **Pāy-ı dıraḫt, dıraḫt**ın ṭaraf-ı esfelidür.

Pāy kem-āverden: (E43b) Bir kimse ḥaşmını görüp bozuldıḳda ḍarb-ı meşeldür.

Pāy-şīb: (E43a) Bir şarb ʿaḳabedür.

Pāy-ı tersā: (E42b) Ḳadeh-i şarābıñ bir nevʿidür. Balçıḳdan olur.

Pāy zāġ kerden: (E44a) Puşuya urmaḳdur. Ḍurūb-ı emşaldendür.

Pāy zāġ kerd ü **pāy zāġ şud: (E43b)** "Puşuyā girdi." didikde ḍarb-ı meşeldür.

Pāy-ı dīvār: (E38a) Esās u temel maʿnāsınadur.

Pāyīden: (E44a) Altı maʿnāsı vardur: Biri, ayaġ ile başmaḳdur. Şānī, ayaġ ile depmekdür. **Depme**niñ iki ismi vardur. Biri **leged,** feṭḥ-i lām u kāf-ı Fārsī ile ve ḥālā müstaʿmeldür. Ve biri **lec,** feṭḥ-i lām ve cīm-i ʿArabī ile. Şāliş, ḳıyām u istiklāl maʿnāsınadur. Rābiʿ, beḳāʾ maʿnāsına ki ḥālet-i evliyā üzerine şebātdan ʿibāretdür. Ḫāmis, köymek ü eglenmekdür ki ʿArabīde intiẓār u terabbuṣ dinür. **Pāyisten,** daḫı bu maʿnāyadur, kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile. Sādis, ṭutmaḳ ve ṣaḳlamaḳdur.

Pāyisten: (E44b) Kesr-i yā-yı ḥuṭṭī ile köymek ü eglenmekdür ki ʿArabīde intiẓār u terabbuṣ dinür.

Pāy-kūb: (E39b) Vaṣf-ı terkībīdür. Raḳḳāṣ maʿnāsınadur.

Pāy-māçān: (E43a) Cīm-i Fārsī ile dervīş-i günāhkārıñ iki ḳulaġın eli ile ṭutub ṭurdıġı cāy-ı teʾdībdür. Ṭāyife-yi dervīşānda maʿrūfdur. Diyār-ı ʿAcemde eṭfāl-ı mektebiñ birisi sebḳın başın bilmese, anlara **kelle pezden,** bir baş getürdügi cerīmeniñ ismidür ve ol başa **kelle-yi māçān** dinür. Ve eger pāçā getürdi ise aña **(E43b) pāy-māçān** dinür.Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de egerçi māçān meẕkūrdur; lākin ḳancıḳ it ü köpek maʿnāsına meşrūḥdur.

Pāy-merd: (E39a) Sükūn-ı yā ve feṭḥ-i mīm ile muʿīn ü yardım idicidür. Gerek şefāʿat ile gerek ġayr vech ile.

Pāy-muzd: (E39b) Sükūn-ı yā ve żamm-ı mīm ve iʿcām-ı zā ile bir maṣlaḥat bitürmek muḳābelesinde virilen ücret ü ayaḳ teridür.

Pāy-siper: (E41b) Kesr-i sīn ve feṭḥ-i bā-yı ʿAcemī ile ayaḳ ile başılmış ve çiġnelmiş maʿnāsınadur. **Siper**, **siperden**den meʾḫūẕdur.

Pāy u per: (E40b) Ṭāḳat u ḳudretden kināyetdür. Zīrā insānıñ ḳudreti pā ile ve ḳuşuñ per ile yaʿni ḳanat iledür. ʿAḳs ile **per ü pāy** daḫı dinür.

Pāy-vend: (E42a) bkz. Pāy-bend.

Pāy-zen: (E40a) Puzevenk ü ḳodoş maʿnāsınadur.

Pā-zehr-i gāv: (E77a) Baʿż-ı ṣıġırlarıñ ödünde yumurda ṣarısından azacaḳ ṣarı nesne bulunur.Ḫamīr gibi yumşaḳ, aġza aldıḳları birle müncemid olur.

Pehī: (E83a) Feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve kesr-i hā ile Ebū Cehl ḳarpuzudur. bkz. Ḥanẓal.

Pejāvend: (E2b) Ḳapu mandalıdur.

Pejej: (E2b) Bifeṭḥi'l-bā ve'z-zā'i'l-Fārsiyyeyn ṣarp ʿaḳabedür ki **(E3a)** zaḥmet ile geçilür.

Pej-māye: (E76a) Feṭḥ-i bā ve sükūn-ı zā-yı Fārsiyyīn ile **Bezmāyūn** maʿnāsınadur. Ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da kesr-i bā-yı ʿArabī ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile mażbūṭdur.

Pejūm: (E21a) Feṭḥ-i bā vü żamm-ı zā-yı Fārsīyyin ile dervīş maʿnāsınadur.

Pek ü lek: (E3a) Küçüklenmek.

Penīrek: (E64b) Ebemgümecidür, ʿArabīde **ḫubāzā** dinür.

Per ü pāy: (E41a) bkz. Pāy u per.

Pere: (E2b) Kilīd dişi.

Peren: (E4b) Ülker ü Ṯüreyyā.

Perhīz-gār: (E) Müttaḳī.

Per-meçīden: (E3b) Ḳarvamaḳ, lems maʿnāsına.

Pertāb: (E57b) Bir nesneyi uzaġa atmaḳdur.

Perverd-gār: (E) Rabb.

Pervesennān: (E15b) Ümmetdür. Feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı rā ve vāv ve feṭḥ-i sīn-i mühmele ve teşdīd-i nūn ile.

Peryūn: (E2b) Demregū ki ʿArabīde **ḳūbā** dinür.

Pesādest: (E31b) Viresiye dimekdür.

Peşe: (E2b) Sivri siñek.

Pey: (E386) bkz. Pāy.

Peyām: (E14b) bkz. Peyġām.

Peyġam: (E14a) bkz. Peyġām.

Peyġām: (E14a) Vāsıṭa ile olan ḫaberdür. Ġaynı ḥaẕf idüp **peyām** da dirler.

Peyġamber: (E14a) Aṣlı peyġāmber. İki kelimeden mürekkebdür. Biri **peyġām** ve biri **ber** kelimesidür. **Burden**den emrdür. **Burden,** iletmek maʿnāsına egerçi żamm-ı bā iledür; lākin ism-i fāʿili vü emri meftūḥ olduġı, **burīden** lafẓından müştaḳḳ olan ism-i fāʿil ü emrine müştebih ü mültebis olmamaġiçündür. Ve lihāẕā ism-i mefʿūl aṣl üzerine geldi. Ve **peyġām,** vāsıṭa ile olan ḫaberdür. **(E14b)** Ġaynı ḥaẕf idüp **peyām** da dirler. Ve ʿinde'l-efrād, ikisinden elifi ḥaẕf idüp **peyġam** u **peyem** dimek mesmūʿ degildür. Ammā Vesīletü'l-Meḳāṣid ṣāḥibi, ikisin bile cāyiz görmüşdür ve Niʿmetu'llāh'da hemān peyġam mesṭūrdur; ammā ʿinde't-terkīb mesmūʿdur. Cāmiʿ ṣāḥibi, iki luġat daḫı mezīd idüp **peyenber** ü **peyemmer** rivāyet eyledi. Evvelde mīm'i, nūn'a ve şānīde bā'yı, mīm'e ibdāl ile. Peyġamberiñ maʿnā-yı terkībīsi, **ḫaber iletici** dimekdür. Enbiyāya, ʿaleyhimü's-selām peyġāmber dinildügi, ümmetlerine Allāhu Teʿālā'dan ḫaber iletdikleri iʿtibāriyledür. Yā bi'ẕ-ẕāt yā vāsıṭa ile. Nāẓım, Ḥalīmī gibi enbiyāya taḫṣīṣ idüp dimişdür ki "Peyġāmber ol ki Ḥaḳḳ Teʿālā'dan ḳullarına ḫaberci gönderilmiş ola." ve'ṣ-ṣaḥīḥu maḫṣūṣ degildür. Niteki ʿArabīde **resūl**, lām ile muʿarref olmayıcaḳ maḫṣūṣ degildür. Allāh'dan ḫaber teblīġ idici maḫṣūṣca, **Veḫşūr** lafẓıdur. Uḳnūm'da peyġamber, hemān ḫaber virici vü elçi maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Niʿmetu'llāh'da ancaḳ ḫaberci maʿnāsınadur dimiş. Keẕālik Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ'da, ġayr-ı enbiyāya ıṭlāḳ olunduġı ʿibāreti ẓāhirdür ve bunlara mü'eyyid Şehnāme'de elçi vü ḫaberci **(E15a)** maʿnāsına geldügi ḳatı çoḳdur. **Peyġamber,** nebiyy ü resūle ve ulū'l-ʿazme ıṭlāḳ olunur. Mābeynlerinde temāyüz, ḳavl-i eşherde budur ki **nebī,** ol insān-ı kāmildür ki kendine bir şerīʿat vaḥy olup teblīġine me'mūr olmaya. Enbiyā-yı Benī İsrā'īl gibi. Ve resūlde teblīġ meşrūṭdur. Ve enbiyā ʿadedi çoḳdur. Ve rusūlüñ mecmūʿı, üç yüz on dörtdür. Ve **Ulū'l-ʿazm,** ol rusūldür ki teblīġden ṣoñra küffārıñ ḳıtāline ve cihādına me'mūr olalar. Ve

ʿadedlerinde iḫtilāf vardur. Ḳavl-i eşher beşdür. Sūre-yi Aḥzāb'ıñ bu āyetinde ẕikr olunmuşlar "Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṣāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā'bni Meryeme..." (Ahzab-7: Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.) Ve bir ḳavlde sekizdür. Nūḥ ve İbrāhīm (E15b) ve Yaʿḳūb ve Yūsuf ve Eyyūb ve Mūsā ve Dāvūd ve Īsā'dur, ʿaleyhimü's-selām. Bu ḳavl ṣāḥibi ulū'l-ʿazmi, ulū'ṣ-ṣebāt ve'ṣ-ṣabr maʿnāsına ḥaml ider. Veʿinde'l-baʿż on sekizdür. Sūre-yi Enʿām'da üç āyetde cümlesi meẕkūrdur. Ḫuṣūṣ ile nebī maʿnāsına, **veḫṣūr**dur, ʿalāvezni gencür. Vāv ve ḫā vü şīn-i muʿcemeteyn ve āḫiri rā-yı mühmele ile. Lākin Niʿmetu'llāh, Cāmiʿ ṣāḥibi gibi elçi maʿnāsına daḫı gelür dimişler. Ve mürselün-ileyh ki ümmetdür, ismi **berperūşān**dur. ʿAlāvezni nev-ʿarūsān. Bā-yı evvel ʿArabī ve bā-yı ṯānī Fārsī ve iki rā-yı mühmele ve şīn-i muʿceme ile. Bu kelimede dört luġat daḫı vardur: Biri, **pervesennān,** feṭḥ-i bā-yı Fārsī ve sükūn-ı rā ve vāv ve feṭḥ-i sīn-i mühmele ve teşdīd-i nūn ile. Bāḳī ḳalan üç luġatı Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi vāv bābında īrād eyledi. Biri **Versitān,** feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı rā ve kesr-i sīn ve tā-yı ḳaraşat (E16a) ile. Ve biri **Verestān** ol ḥurūf ile ʿalāvezni nemekdān. Ve biri **Vereşnān,** yine nemekdān vezni üzre, şīn-i muʿceme ve nūn ile. Niʿmetu'llāh bu üç luġatı bā-yı muvaḥḥede ile vāv yirine rivāyet eyledi. Şeh-nāme'de **verestān**, muṭlaḳā etbāʿ u cemāʿat maʿnāsına meẕkūrdur. Ve mürselün-bih olan ki kütüb-i ilāhiyyedür, cümlesi ʿalāvechi'l-ittifāḳ yüz on dört kitābdur. Ve on kitābda ḫilāf vardur. Elli ṣaḥīfe Ḥażret-i Şīş'e ve otuz ṣaḥīfe Ḥażret-i İdrīs'e ve yigirmi ṣaḥīfe Ḥażret-i İbrāhīm'e ve **Tevrāt,** Ḥażret-i Mūsā'ya ve **Zebūr,** Ḥażret-i Dāvūd'a ve **İncīl,** Ḥażret-i ʿĪsā'ya ve **Furḳān,** Ḥażret-i Muḥammed'e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātu ve's-selām, nāzil olmuşdur. Ve muḫtelefun-fīh olan ṣuḥuf-ı ʿaşere, baʿż-ı ʿulemā ḳatında, Ḥażret-i Ādem'e nāzil olan ṣuḥufdur ki ismi **Engelyūn**'dur. Ve baʿż-ı āḫar yanında, Ḥażret-i İbrāhīm'e nisbet idüp, aña nāzil olan otuz ṣaḥīfedür söyler. Ve baʿżı "Ḥażret-i Mūsā'ya, Tevrāt'dan evvel nāzil oldı." dir. Bizim peyġamberimize, ṣall'allāhu ʿaleyhi ve sellem, nāzil olan Furḳān'ıñ ismi, **Nubī**'dür. Żamm-ı nūn ve kesr-i bā-yı ʿArabī ile. Bā'yı vāv'a ḳalb idüp, **Nuvī** de dinür. (E16b) Furḳān'ıñ bir ismi daḫı **Temür Ḳazek**'dür. Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve żamm-ı mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ḳāf ve zā-yı muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile. Ve İncīl'iñ ismi **Engelyūn**'dur.Ve Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı evveliñ ismi, **Zend** ve ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı aḫīriñ ismi, **Pāẕend** ve tefsīr-i mecmūʿ-ı ṣuḥufuñ ismi, **Ayārde** vü **Ebistā** ve tefsīr-i eczālarınıñ ismi, **Ḫurde**'dür. Bundan ġayrı ṣuḥufuñ ismi, Fārsīde yoḳdur. Pādişāhdan pādişāha varan resūlüñ birḳaç ismi vardur. Biri **elçi**dür ki meşhūrdur; lākin luġat-ı Çaġatayīdür,

Fārsī maḫż degildür. Ve biri **firiste**dür, kesreteyn ile. Ve biri **firistāde**dür. Ve pādişāhdan kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūlüñ daḫı birḳaç ismi vardur. Biri **çeper**dür. Fetḥ-i cīm ü bā-yı Fārsiyyeyn ile āḫiri rā-yı mühmele ile ki her menzilde müretteb ṭavarı olur. Ve biri de **uskdār**dur, żamm-ı hemze ile. **(E17a)** Ammā Meydānī Sāmī de dimişdür ki "Uskdār, peykde olan fermān-ı pādişāhīdür.". Ve biri de **sebuk-guẕār**dur. Ve ʿinde'l-baʿż uskdār, bundan muḫaffefdür. Ve biri de **nevend**dür. Ve biri de **ulaġ**dur ki Türkīde taḥrīf olunup, ulaḳ dinür. Ḥaḳīḳatde nevend ile ulaġ, ḳāṣıdıñ bindügi atdur. Ve biri de **du-esbe**dür. Ve biri de **peyk**dür ki sāʿī vü ḳāṣıd dinür. Bu kelime taʿrīb olunup **feyc** oldı fā ve cīm ile.

Peyāb: (E40b) bkz. Pāyāb.

Peyām: (E14b) bkz. Peyġām.

Peyem: (E14b) bkz. Peyġām.

Peyemmer: (E14b) bkz. Peyġamber.

Peyenber: (E14b) bkz. Peyġamber.

Peyk: (E17a) Sāʿī vü ḳāṣıd dinür. Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür. Bu kelime taʿrīb olunup **feyc** oldı, fā ve cīm ile.

Peykān: (E54b) Oḳ demrenidür. **Peykānī,** envāʿ-ı laʿlden bir nevʿdür. **Berg-i bīd,** bīd yapraġına müşābih bir nevʿ peykāndur. İżāfe-yi ḳalb idüp **bīd-berg** daḫı dinür. **Miḳrāże,** miḳrāż gibi çatal, bir nevʿ peykāndur. ʿArabīden meʾḫūẕdur. **(E55a) Bīle,** yaşşı demrendür. **Bīl** ile hā-yı taḫṣīṣiyyeden mürekkebdür. Bīl, bāġçeciler ü ekinciler āletidür. Türkīde daḫı bīl dinür. ʿArabīde ismi **mishāt**dür. Ve hā-yı taḫṣīṣiyye, nisbet-i teşbīhiyye içündür. Bīl şeklinde olmaġıla, bīle ile tesmiye olundı. Ve lihāẕā, hā yirine kāf-ı taṣġīr ile **bīlek** daḫı dinür. Bā'yı fā'ya ḳalb idüp **fīlek** de dinür. Bu kelimede fetḥ-i yā ile de luġatdur. **Tūm,** żamm-ı tā-yı **(E55b)** ḳaraşat ile degirmi vü yaşşı demrendür.

Peykānī: (E54b) Envāʿ-ı laʿlden bir nevʿdür.

Pey-vend gusīḫt: (E42b) Ḍurūb-ı emṡāldendür. Türkīde tercemesi "Köstek üzdi." dinür. Yaʿni ḳaçdı.

Pey-vend: (E42a) bkz. Pāy-bend.

Peyvend-kerden: (E42a) Aġacları biri birine aşılamaḳ ve ṣınıḳ nesneleri kenedlemek ü rabṭ itmek. Ḳayda müşābih olmaġıla peyvend dinilmişdür.

Pīl-ġūş: (E3b) Sūsen-i āzād didikleri münaḳḳaş sūsendür ki gök renklü gülleri vü ḳaraca noḳṭaları olur.

Pīl-efkenden: (E89a) Luʿb-ı şaṭranca müteʿallıḳdur. Māt itmekden kināyedür. Böyle şaṭranc-bāz-ı bī-ʿadīle, **ḳāyim-endāz** dinür. **Ḳāyim,** ʿArabīde **ḳayyım** didikleri şaṭranc-bāz-ı bīnaẓīrdür ve Mü'eyyedü'l-Fużalā'da "ʿĀciz maʿnāsına da gelür." dimişdür.

Pīnū: (E4a) Keş.

Pīrāsten: (E2b) Deri dibāġet itmek ve aġac budamaḳ ve bezemek, ārāsten maʿnāsına.

Pīs: (E83a) Kesr-i bā-yı Fārsī ile. Türkīde, Ebū Cehl ḳarpuzu dinür. bkz. Ḥanẓal.

Pīşgīr: (E) bkz. Destār-ḫᵛān.

Pīşrev: (E58a) Bir nevʿ oḳdur. Yelegi ġāyet ufaḳdur, peykān yirine baḳḳam ile eñli kemigi olur.

Puġāz: (E2b) Żamm-ı bā-yı Fārsī ile çividür ki anıñla odun yararlar.

Pūġenc: (E3a) Çörek otı.

Pür-dil: (E112a) Yürekli vü şecīʿ maʿnāsınadur.

Puşturm: (E2b) Ḳurdaşen marażıdur.

-R- (ر)

Raḫş: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim şaġmal** dinür. **(E92a)** Baḥru'l-Ġarāyib'de menḳūldür ki beñlü, gül-gūn at maʿnāsınadur. Ve Uḳnūm'da, boz at ve çil at maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Niʿmetu'llāh'da, ebreş ü alaca beñlü boz at maʿnāsına mesṭūrdur. Rüstemiñ atı, bu vaṣf ile muttaṣıf idi. Ġalebe-yi istiʿmāl ile aña ʿalem oldı.

Raḫt: (E3a, E4b) bkz. Sitām.

Rād: (E3b) Cömerd ü seḫī.

Rādad: (E66a) Rā-yı mühmele ve iki dāl ile ol otlu yirdür ki ṣarb olup inişi vü yokuşı ola.

Rāh: (E13a) Yol.

Rāh-zen: (E4b) Yol kesici.

Rān: (E3b) Uyluḳdur ki ʿArabīde **faḫẕ** dinür.

Rāsen: (E87b) Anduz didikleri otdur.

Rāsū: (E4b) Gelincik didikleri cānverdür.

Rāy: (E2a) ʿArabīdür tedebbür ü teʾemmül maʿnāsına.

Rāygān: (E39b) Müft ü aylaḳ maʿnāsınadur.

Rebāb (A): (E101b) Feṭḥ-i rā ile ʿArabīdür. **Iḳlıḳ** didikleri sāzdur. Fārsīde ismi, **kemānçe**dür. **Kemāne** daḫı dinür. **Çaġāne,** rebāba beñzer bir sāzdur. Ḥalīmī, rebāb maʿnāsınadur dimişdür.

Recul (A): (E68b) Merd maʿnāsına da gelür ki Türkīde, er dinür.

Reh: (E13a) Yoldur. Aṣlı **rāh**dur.

Reh-numāy: (E12b) Yol gösterici maʿnāsınadur ki ʿArabīde **hādī** dinür. **(E13a) Reh-numūn,** daḫı bu maʿnāyadur. **Reh,** yoldur. Aṣlı **rāh**dur. Ve **Numāy, numūden**den emrdür. Numūden, müteʿaddī vü lāzımdur. Müteʿaddī olıcaḳ, göstermek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **irā'at** dinür ve lāzım olıcaḳ, görünmek maʿnāsına ki ʿArabīde **irti'ā'** dinür. ʿArabīde fiʿl-i müteʿaddī vü lāzım, alā vechi'l-iştirāk çoḳdur. Ve maḫṣūṣ-ı lüzūm içün iftiʿāl u infiʿāl u tefeʿ"ül ṣīġaları ile taʿbīr olunur. Türkīde bunlarıñ ṣīġaları hemān ṣīġa-yı mechūl ile beyān olunur. Muṭāviʿ ile mechūl ṣīġaları Türkīde bir ṣīġada müşterekdür. Bunuñ emṡāli Fārsīde çoḳdur. **Keşīden** gibi ki müteʿaddīsi çekmek maʿnāsınadur. Ve lāzımı, çekilmek maʿnāsınadur ki ʿArabīde **incirār** dinür. Ekṡer-i nās bu taḥḳīḳdan bīḫaber olup bu maḳūle yirlerde fiʿl-i lāzımı fiʿl-i mechūldür dirler. Ve baʿżı temaḫḫüle düşüp, bir fiʿl-i **(E13b)** münāsib bulup, taḥavvül ü inḳılāb maʿnāsınadur dir. **Guşāden** daḫı böyledür. Müteʿaddī olıcaḳ, açmaḳ maʿnāsınadur ve lāzım olıcaḳ, açılmaḳ maʿnāsınadur. **Burīden** daḫı bu ḳabīldendür. Müteʿaddīsi kesmek ve lāzımı kesilmek maʿnāsınadur. **Gusesten** daḫı bu minvāl üzredür. Müteʿaddīsi üzmek ve lāzımı, üzülmek

maʿnāsınadur. **Āvīẖten** daḫı bu bābdandur. Müteʿaddīsi aşmaḳ ve lāzımı, aşılmaḳ maʿnāsınadur ki ʿArabīde **taʿalluḳ** dinür. **Reh-numūn**da olan **numūn, numūdīden**den fiʿl-i emrdür ve ism-i maṣdarda gelür. **Numūneş** daḫı ism-i maṣdardur, gösteriş maʿnāsına. **(E14a) Numūne** daḫı bundan meʾḫūẕdur. Hā-yı taḥṣīṣiyye ile örnek maʿnāsınadur. ʿArabīde ismi **ʿayn**dur ve ʿavām ḳatında **ʿayyine** dinür. Muʿarrebi **nemūẕec**dür, feṯḥ-i nūn ve ẕāl-i muʿceme ile. **Numūne**niñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Zişt u ḳabīḥ maʿnāsınadur. **Numūdār** daḫı örnek maʿnāsınadur. Bunuñ aşlında iḫtilāf vardur. ʿİnde'l-baʿż, aşlı **numūnedār**dur. Ve ʿindi baʿżin, āḫir **numūd** ile **ār**dan mürekkebdür. Niteki reftār u guftār u dīdār böyle mürekkebdür.

Reh-numūn: (E13b) Numūn, numūdīdenden fiʿl-i emrdür ve ism-i maṣdarda gelür. **Numūneş** daḫı ism-i maṣdardur, gösteriş maʿnāsına. **(E14a) Numūne** daḫı bundan meʾḫūẕdur. Hā-yı taḥṣīṣiyye ile örnek maʿnāsınadur. ʿArabīde ismi **ʿayn**dur ve ʿavām ḳatında **ʿayyine** dinür. Muʿarrebi **nemūẕec**dür, feṯḥ-i nūn ve ẕāl-i muʿceme ile. **Numūne**niñ bir maʿnāsı daḫı vardur. Zişt u ḳabīḥ maʿnāsınadur. **Numūdār** daḫı örnek maʿnāsınadur. Bunuñ aşlında iḫtilāf vardur. ʿİnde'l-baʿż, aşlı **numūnedār**dur. Ve ʿinde baʿżin, āḫir **numūd** ile **ār**dan mürekkebdür. bkz. Reh-numāy.

Rehvār: (E4b) Yorġa ṭavar.

Rekve: (E3b) ʿArabīdür, matara maʿnāsına.

Rengīn-kemān: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim şaġmal** dinür.

Resūl: (E15a) Ol insān-ı kāmildür ki kendine bir şerīʿat vaḥy olup teblīġine meʾmūr ola. Resūlde teblīġ meşrūṭdur. Ve enbiyā ʿadedi çoḳdur ve rusūlüñ mecmūʿı üç yüz on dörtdür. Ve **Ulū'l-ʿazm** ol rusūldür ki teblīġden şoñra küffārıñ ḳıtāline ve cihādına meʾmūr olalar. Ve ʿadedlerinde iḫtilāf vardur. Ḳavl-i eşher beşdür. Sūre-yi Aḥzāb'ıñ bu āyetinde ẕikr olunmuşlar "Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṯāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā'bni Meryeme..." ve bir ḳavlde sekizdür. Nūḥ ve İbrāhīm **(E15b)** ve Yaʿḳūb ve Yūsuf ve Eyyūb ve Mūsā ve Dāvūd ve Īsā'dur, ʿaleyhimü's-selām. Bu ḳavl ṣāḥibi ulū'l-ʿazmi, ulū'ṣ-ṣebāt ve'ṣ-ṣabr maʿnāsına ḥaml ider. Veʿinde'l-baʿż on sekizdür. Sūre-yi Enʿām'da üç āyetde cümlesi meẕkūrdur. Ḫuṣūṣ ile nebī maʿnāsına **veḫşūr**dur, ʿalāvezni gencūr. Vāv ve ḫā vü şīn-i muʿcemeteyn ve āḫiri rā-yı mühmele ile.

Revād: (E51b) bkz. Ruvād.

Revān-ḫᵛāh: (E20b) Dilenci, gedā maʿnāsınadur. Yaʿni ṭālibu mādeti'l-ḥayāt ki etmekdür.

Rīj: (E3a) Nefs ārzūsı, ḳām maʿnāsına.

Rikāb: (E) Ḳadeḥdür.

Rīş-i gāv: (E77b) Ebleh ü bīʿaḳl maʿnāsınadur. Müşkilāt-ı Meşnevī'de mesṭūrdur ki **rīş-i gāv,** nākese masḫare vü tābiʿ olmaḳdan kināyedür. Aşlda yirde biter bir otdur. Türkīde ṣıġır ḳuyruġı dirler. Ṣarı çiçegi olur, ṣuyı mürekkebi ġayet ile cārī ider ve daḫı nedīm şānındandur ki ṣıġır ḳuyruġından muraṣṣaʿ tāc iderler.

Ruḫ: (E24a) Fārsīde dört maʿnāda müstaʿmeldür. İki maʿnāsı vażʿ-ı Fürs iledür ve taḫfīf-i ḫā iledür. Ve iki maʿnāsı vażʿ-ı ʿArabī iledür ve teşdīd-i ḫā iledür. Ve Fārsīde, taḫfīf ile istiʿmāl olunur. Ḳısm-ı evvel, bir maʿnāsı yañaḳdur ki yüzüñ nışfıdur. Gözden zeneḥdāna varınca ismi ʿArabīde **ḫad**dür. Her yüzde iki yañaḳ olur. **(E24b) Rūḫ,** ziyāde-yi vāv ile gelmişdür. Mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile yüze de ruḫ dinür. Ve maʿnā-yı ṣānī, dizgin ü ʿinān maʿnāsınadur. Cināsu'l-Cināş ṣāḥibi, feṭḥ-i rā ile żabṭ itdügi sehvdür. Ḳısm-ı ṣānī, bir maʿnāsı, devāb-ı şaṭrancdan olan maʿrūf ruḫdur. Ve maʿnā-yı, ṣānī meşhūr olan ṭayr-ı ʿaẓīmdür ki Hindūstān'da olur. Gergedeni götürür. **Ruḫ-sār,** yañaġıñ yuḳarusıdur. **(E25a)** ʿArabīde ismi **vecne**dür. **Ruḫ** ile **sār**dan mürekkebdür. Bu daḫı ruḫ gibi yüze ıṭlāḳ olunur. Ve Uḳnūm ṣāḥibi, beñiz maʿnāsına da gelür didügi iṣbāta muḥtācdur. **Ruḫ-sāre,** hā-yı taḥṣīṣ ile yüz ü vech maʿnāsınadur. **Ruḫ-gīre** ol bilezikdür ki dört ḳat burulmuş ola. **Rūḫ,** ziyāde-yi vāv ile luġat-ı Pehlevīde bağırsaḳ maʿnāsınadur. **Rūḫ-çekād,** eslaʿdur ki dāpesinden cebhesine varınca başında ḳıl bitmeyen kimesnedür. **Çekād,** tārek-i serdür.

Rūḫ: (E24b-E25a) bkz. Ruḫ

Ruḫ-bīn: (E3b) Ḳurut.

Rūḫ-çekād: (E25a) Eslaʿdur ki dāpesinden cebhesine varınca başında ḳıl bitmeyen kimesnedür. **Çekād,** tārek-i serdür.

Ruḫ-gīre: (E25a) Ol bilezikdür ki dört ḳat burulmuş ola.

Ruḫ-sār: (E24b) Yañaġıñ yuḳarusıdur. **(E25a)** ʿArabīde ismi **vecne**dür. Ruḫ ile sārdan mürekkebdür. Bu daḫı ruḫ gibi yüze ıṭlāḳ olunur. Ve Uḳnūm ṣāḥibi, beñiz maʿnāsına da gelür didügi iṣbāta muḥtācdur.

Ruḫ-sāre: (E25a) Hā-yı taḥṣīṣ ile yüz ü vech maʿnāsınadur.

Rūḥ: (E3a) Cibrʾīl-i emīndür, ʿaleyhi's-selām.

Rūd: (E51a) Birḳaç maʿnāsı vardur: Biri, çaydur. **Cūy** ile farḳı budur ki rūd, cūydan **(E51b)** büyükdür ve aḳan ṣudur. Cūy, rūddan küçükdür ve cāri olan ṣunıñ yiridür. Niteki Türkīde çay ile ırmaḳ böyledür. Çay, büyük ṣudur ve ırmaḳ andan küçükdür. Lākin ırmaḳ, cārī olan ṣudur; çay, anıñ yiridür. Ḳuruduḳda, ḳuru çay dinür; ırmaḳ dinmez. ʿArabīde **nehr**, cāri olan ṣudur, yirine de ıṭlāḳ olunur. **Rūd-ḫāne,** mekān-ı rūd dimekdür. Ẕikr-i ḥāl u irāde-yi maḥal ile yā bir ʿaks ki mecāz-ı mürseldür, biri biriniñ maḳāmında istiʿmāl olunur. **Rūd-bār,** ulu ırmaḳ ve ırmaḳ kenārı ve bir şehrdür. **Revād,** fetḥ u żamm-ı rā-yı mühmele ile bu daḫı ırmaḳ kenārıdur ki sebze-zār ola. Bunuñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri bulanıḳ ṣu ve biri yumrı yumrı olan yirdür ki inişi, yoḳuş ola. **Ferken,** fā ve rā-yı mühmele ve kāf-ı ʿArabī ile ʿalāvezni ḥaydar, yeñi ḳazılmış ırmaḳdur. **(E52a)** Mecāzen, içinde cāri olan ṣuya da ferken dinür. **Ferkend,** ṣu yolıdur. Gerek seylden gerek ġayrdan ola. İkisi daḫı **ferkenden** lafẓından yā **ferkendīden** lafẓından meʾḫūẕdur ki ırmaḳ ḳazmaḳ maʿnāsınadur. Ve zaḥmete vü meşaḳḳate bıraḳmaḳ maʿnāsına da gelür. Ve Niʿmetu'llāh'da, ḫendeḳ ḳazmaḳ ve yolmaḳ u ḳoparmaḳ maʿnāsına da meẕkūrdur. Ve Nüsḫa-i Vefāyī'de **farġan,** kāf yirine ġayn ile de mervīdür. Ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da, **felāken** mesṭūrdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de **ḳarken,** fā yirine ḳāf ile de meẕkūrdur. Ẓāhiren bunlar, taḥrīf-i küttābdan nāşīdür. Zīrā iştiḳāḳ delālet ider. **Farġar,** bu daḫı ḥaydar vezni üzre fā ve rāʾeyn-i mühmeleteyn ve ġayn-ı muʿceme ile arḳ maʿnāsınadur ki ırmaḳdan ayırup çıḳarurlar. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, **memerr-i seyl** maʿnāsınadur ki içinde azacaḳ ṣu ḳalmış ola. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, ṣu maʿnāsınadur didügi ġarībdür. Kelām-ı fuṣaḥāda, birḳaç ism-i nehr mütedāvil olmaġıla bunda ẕikri münāsib göründi. **Āmūy,** Nehr-i Ceyḥūn'dur. Ḥaḳīḳatde Ceyḥūn, bir şehrdür. **Fereb,** fetḥ-i fā vü rā-yı mühmele ve āḫiri bā-yı ʿArabī ile bir nehr-i ʿaẓīmdür. **(E52b) Aras,** fetḥateyn ile Ermen vilāyetinde bir ʿaẓīm nehrdür. ʿAvām taḥrīf idüp **ʿAraż** dirler. **Zengāne,** bir nehrdür. İrevān Ḳalʿası yanından aḳār. **Şeh-rūd,** bu daḫı bir büyük nehrdür. Şeh-rūd bir nevʿ nāy u düdük maʿnāsına da gelür. **ʿAceb-rūd,** bu daḫı o maʿnāyadur. **Siyeh-rūd** u **Kāse-rūd,** Tūrān zemīnde iki çay ismidür. **Keşef-rūd,** bir çaydur

ki anıñ eṭrāfında Sām-ı Nerīmān, bir ejdehā ḳatl eyledi. **Keşef,** ḳaplubaġa maʿnāsınadur. **Kur,** żamm-ı kāf-ı **(E53a)** ʿArabī ile ḥudūd-ı Şirvān'da bir nehrdür. **Mufliḥān,** Şāh Sencer-i Selcūkī üzerine ḫurūc iden Māverā'ü'n-Nehr ṭarafından **Ġuz** -żamm-ı ġayn-ı muʿceme ile- ki bir ṭāyife-yi Etrāk-i bī-bāk u ḳaṭṭaʿü'ṭ-ṭarīḳ u seffākdür, ḥudūd vilāyetlerinde bir nehrdür. **Mihrān,** kesr-i mīm ile bu da bir nehrdür. **Ervend,** nehr-i Baġdād olan Dicle'dür. Bunuñ üç maʿnāsı daḫı vardur. Biri tecrübe vü āzmāyişdür. Şānī Lührāsb pederiniñ ismidür. Şāliş, Hemedān'da meşhūr olan Kūh-i Elvend'dür. **Verez-rūd,** Māverā'ü'n-Nehr ıḳlīmidür. **Azā-rūḏ** daḫı dinür. **"Ezheyc-i vīrāne rūd bernemīāyed",** bir faḳīr, ḥāline münāsib olmayan ʿaẓamet **(E53b)** ü tekebbür iderse ḍarb-ı meṣel iderler. Rūduñ maʿnā-yı şanīsi, luġat-ı Horāsān'da **uşaḳ u oġlan**dur. Maʿnā-yı şāliş, her sazıñ teli vü kirişidür. Ve üstādü'ş-şuʿarā Ebū'l-Ḥasan-ı Rūdekī, ʿAhd-ı Sāmāniyye'de nedīm-i Emīr Naṣr ibni Aḥmed idi ve fenn-i mūsīḳīde vü ṣınāyiʿ-i edvār u evtārda māhir idi, bunuñ muṣaġġarına mensūbdur. Ve baʿżılar didi ki **Rūdek,** aʿmāl-i Buḫārā'dan bir mevżiʿ ismidür. Maʿnā-yı rābiʿ, ısıcaḳ ṣu ile yüñi vü yelegi yolunmuş ḳuzı vü ḳuşdur. Ve Cāmiʿ'de, "ane ḳarnında olan oġlan yatağı" maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Uḳnūm'da, ancaḳ dere vü surūd maʿnāsına ẕikr olunmuşdur. **(E54a)** Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bir nevʿ-i sāz maʿnāsına da gelür dimişdür. **Rūd-āver,** üç maʿnāsı vardur. Biri silindi vü seyl getürdügidür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Şānī, ırmaḳ getürici; şāliş, uşaḳ getürici. Bu iki maʿnāda, vaṣf-ı terkībīdür.

Rūd-ḫāne: (E51b) Mekān-ı rūd dimekdür.

Rūd-āver: (E54a) Üç maʿnāsı vardur: Biri, silindi vü seyl getürdügidür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Şānī, ırmaḳ getürici; şāliş, uşaḳ getürici. Bu iki maʿnāda vaṣf-ı terkībīdür.

Rūd-bār: (E51b) Ulu ırmaḳ ve ırmaḳ kenārı ve bir şehrdür.

Rūdek: (E53b) Baʿżılar didi ki "**Rūdek,** aʿmāl-i Buḫārā'dan bir mevżiʿ ismidür.". bkz. Rūd.

Rūle: (E3b) Kertenkele.

Rū-māl: (E28b) Yüz silecek mendīldür.

Rū-pūş: (E28b) Burḳuʿ vü ṭuvaḳ maʿnāsınadur. Maʿnā-yı lāzımīsi, iḫfā vü taʿmiye maʿnāsına da gelür.

Rū-şinās: (E28b) Vecīh ü maʿrūf u muʿteber kimse maʿnāsınadur.

Ruvād: (E) Fetḥ u żamm-ı rā-yı mühmele ile bu daḫı ırmaḳ kenārıdur ki sebze-zār ola. Bunuñ iki maʿnāsı daḫı vardur. Biri bulanıḳ ṣu ve biri yumrı yumrı olan yirdür ki inişi, yoḳuş ola.

Rūy derdīvār gerd: (E28b) Bir köşede oturup münzevī oldı dimekdür. **Der** yirine **bā** ile de istiʿmāl olunur.

Rūy zerd kerden: (E29a) Yüz ḳızartmaḳ maʿnāsınadur.

Rūy: (E28a) Yā'nıñ ḥaẕf u iṯbātı ile yüzdür ki muḳābili **puşt**dur. ʿArabīde **vech** dinür. Ammā Fürsde vechi maṣrıf u ḫarclıḳ maʿnāsına istiʿmāl olunmuşdur. Ve vaẓife-yi rātıbe maʿnāsına da istiʿmāl olunmuşdur. Vech, ʿArabīde **(E28b)** cihet maʿnāsına geldügi gibi Fārsīde rūy, cānib maʿnāsına gelür. **Rūy-ı ū bīned** didikleri gibi, añın cānibin ṭutar maʿnāsına. **Rūy-dehed,** teveccüh ü iḳbāl ider dimekdür. **Rūy-bend,** yaşmaḳ u pīçedür. **Rū-pūş,** burḳuʿ vü ṭuvaḳ maʿnāsınadur. Maʿnā-yı lāzımīsi, iḫfā vü taʿmiye maʿnāsına da gelür.**Rūy-numā,** yüz görümlügidür. **Rū-māl,** yüz silecek mendīldür. **Rū-şinās,** vecīh ü maʿrūf u muʿteber kimse maʿnāsınadur. **Rūy derdīvār gerd,** bir köşede oturup münzevī oldı. **Der** yirine **bā** ile de istiʿmāl olunur. **(E29a) Rūy zerd kerden,** yüz ḳızartmaḳ maʿnāsınadur. **Eger rūy-sāzed,** alınursa dimekdür. Aṣlı **diger gūn sāzed**dür. **Berrūy-ı rūz-uftāden,** āşikāre olmaḳdan kināyedür. **Rūz**suz daḫı müstaʿmeldür. **Berūy-devīden,** yüze yapışmaḳ maʿnāsınadur. **Devīden** yirine **cehīden** de müstaʿmeldür. **Metāʿ-ı rūy-ı dükkān,** ẕīḳıymet olmayan metāʿdur ki dükkān yüzünde vażʿ olunur ve ẕīḳıymet olan metāʿ, boḳça ile dükkān içinde yā ṣandıḳda vażʿ olunur. **(E29b) Rūy,** imāle ile olursa tuc maʿnāsınadur. **Dīmer,** kesr-i dāl ile luġat-ı Pehlevīde yüz maʿnāsınadur. Rā-yı mühmeleyi ḥaẕf idüp **dīm** daḫı dinür.

Rūy-bend: (E28b) Yaşmaḳ u pīçedür.

Rūy-dehed: (E28b) "Teveccüh ü iḳbāl ider." dimekdür.

Rūy-ı ū bīned: **(E28b)** "Añın cānibin ṭutar." maʿnāsınadur.

Rūy-ı dil-numūden: (E112b) "Güler yüz göstermek" dimekdür. **Rūy**ı ḥaẕf idüp, **dil-numūden** daḫı dinür. **Dil pür-dāşten,** żamm-ı bā-yı Fārsī ile "bī-ḫużūr olup iʿrāż eylemek" maʿnāsınadur. Bu taʿbīr Türkīde vü ʿArabīde mevcūddur.

Rūyine-nāy: (E103a) Tucdan olmaġıla gāh **rūyine-nāy** dinür. Ve gāh **nāy-ı rūyin** dinür.

Rūy-numā: (E28b) Yüz görümlügidür.

Rūz-gār: (E) Dehr maʿnāsınadur.

-S, Ṣ, Ş- (ث ص س)

Sābūs: (E95b) bkz. Esb-gūş.

Ṣada' (A): (E109a) Pas maʿnāsınadur ki āyine vü demir üzerine ḳonar. Fārsīde **zeng** dinür.

Ṣadderṣad: (E) Bir ḳaryedür Kirmān'da.

Ṣāḥib-dil: (E111b) Kemāl-i insāniyyeti olan kimsedür ki nefsine mālik olup hevā vü hevesine tābiʿ olmaya. **Ṣāḥib,** bunda mālik maʿnāsınadur. Aṣlda kesr-i bā ile terkīb-i iżāfīdür, vaṣf-ı terkībīdür dimek ġalaṭdur. **Ehl-i dil,** iżāfet ile bu daḫı o maʿnāyadur.

Ṣārūc: (E2b) Sārūcdan muʿarreb alçudur ki ʿArabīde **nūre** dinür.

Sedkīs: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. İki sīn-i mühmele ile ḳandīl vezni üzre ve evveli şīn-i muʿceme ile de mervīdür ve dāl yirine rā-yı mühmele daḫı luġatdur. Ve Niʿmetu'llāh'da feṭḥ-i sīn-i evvel ile meẕkūrdur.

Ṣanc: (E) Çengiñ muʿarrebidür.

Saḳf (A): (E67b) Ṭamıñ iç yüzidür. **Saḳf**ıñ dört ism-i basīṭi vardur: Biri, **versīc**dür. Feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i sīn-i mühmele ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile. Ṯānī, **āşkūb**dur. **(E68a)** Medd-i hemze ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ve żamm-ı kāf-ı ʿArabī ile. Taḫfīfen, āḫirin ḥāẕf idüp **āşkū** daḫı dinür. Ḳaṣr-ı hemze ile de luġatdur. Ḥalīmī **āşkūy,** evüñ yā diregüñ üzerinde yapılmış köşk ü çārdāḳ maʿnāsınadur dimişdür. Ṯāliṯ, **şiteft**dür. Kesr-i şīn-i muʿceme ve feṭḥ ile de mervīdür. Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat-ı ūlā ve sükūn-ı fā iledür. Āsmāne maʿnāsınadur. Rābiʿ, **kerek**dür. Kāfeyn-i ʿArabī ve rā-yı mühmele ile meʿa feṭḥateyn. Luġat-ı Buḫārā'da, saḳf-ı ḫānedür.

Sārī: (E) Āmul şehrine ḳarīb bir şehrdür.

Sāsī: (E20a) Gedānıñ birḳaç ismi daḫı vardur. Biri **sāsī**dür, iki sīn-i mühmele ile. Ḥaḳīḳatde Sāsān lafẓına ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās mensūbdur. Baʿż-ı āl-i Sāsān, salṭanatdan cudā

düşüp ḥıfẓ-ı nefs içün cerrār ṣūretine girüp neslen baʿde neslin anı ḥırfet idinüp şöhret buldılar. Niteki Tevārīḫ'de mesṭūrdur.

Seḥāb (A): (E68b) Bulut maʿnāsınadur. bkz. Ebr.

Sebʿa-i seyyāre: (E68b) Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür. **(E69a)** Bu yıldızlarıñ her birisi bir felekde olur. **Ḳamer**, semā-yı Dünyā'da olur. Ve **ʿUṭārid**, ikinci felekde olur. Ve buncalayın tā **Zuḥal**'e dek ki yedinci felekde olur ve Zuḥal feleginin māfevḳı, **felek-i ṣevābitdür**. Yıldızları sākindür, ḥareket itmez. Ve aña **felekü'l-burūc** u **mınṭaḳatu'l-burūc** daḫı dinür. Ve felek-i ṣābitiñ māfevḳı **felekü'l-eflākdür** ki **felek-i aʿẓām** u **felek-i aṭlas** daḫı dinür. Ve evvelki yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Māng'**dur. Sükūn-ı nūn ile. **(E69b)** Ve ikinci yıldız, **Tīr**'den ġayrı ismi yoḳdur. Ve **Nāhīd**'iñ aṣlı **Anāhīd**'dür. Elifi ısḳāṭ oldı. İki ismi daḫı vardur. Biri **Beyduḫt'**dur, ʿalā̲vezni meyçuḫt ve biri de **Bīluft'**dur kesr-i bā-yı ʿArabī ve żamm-ı lām ve sükūn-ı fā ile ve ikisiniñ evveli bā-yı ʿArabī ve āḫiri tā-yı ḳaraşatdur. Ve dördünci yıldızıñ ismi çoḳdur. Beşinci yıldızıñ bir ismi daḫı vardur, **Beḫūn'**dur. Fetḥ-i bā-yıʿArabī ve żamm-ı ḫā-yı muʿceme ve āḫiri nūn ile. Ve altıncı yıldızıñ iki ismi daḫı vardur. Biri **Uvrmuzd'**dur, biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rāʾi'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zāʾi'l-ʿArabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti. Vāv'ıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür. Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmūʿdur. Elifi hā'ya tebdīl idüp **Hūrmuzd** ü **Hurmuzd** ü **Hurmuz** daḫı dinür. Bunuñ zā'sını sīn'e tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür. Ṣānī, **Zāvūş'**dur. Zā-yı muʿceme ile ʿalā̲vezni medhūş. **(E70a)** Vāv-ı ṣaniye ḥaẕfı da luġatdur. Fetḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür. Vāv'ı, elif üzerine taḳdīmi de luġatdur. Cāmiʿ ṣāḥibi **Zāves**, sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür. Yedinci yıldızıñ ismi ancaḳ **Keyvān'**dur. Bu **sebʿa-i seyyāre**niñ, felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan ki esāmīsi **Ḥamel** ü **Ṣevr** ü **Cevzā** vü **Sereṭān** u **Esed** ü **Sünbüle** vü **Mīzān** u **ʿAḳreb** ü **Ḳavs** u **Cedī** vü **Delv** ü **Ḥūt'**dur. Her birisine maḫṣūṣ burc vardur.

Sebel: (E26a) bkz. Tem.

Sebiyūsen: (E95a) bkz. Esb-gūş.

Sebiyūş: (E95a) bkz. Esb-gūş.

Sebuk-guẕār: (E17a) ʿİnde'l-baʿż, **uskdār** bundan muḫaffefdür. Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür.

Se-dere: (E3b) Ṭoḳurcun oyunı.

Se-espe: (E88b) Üç atı olan kimesnedür. Āḫirindeki hā, nisbet-i iḫtişāṣiyye içündür. İki atı yā üç atı olan ulaġa da ki birisine binüp māʿadasın yedek ide, ıṭlāḳı mecāz-ı meşhūr ḳabīlindendür. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp muṭlaḳā ulaġa daḫı ıṭlāḳ olunur.

Segāle: (E4a) İt boḳıdur.

Seg-zen: (E58a) Taʿlīm-ḫāne oḳıdur. **(E59b)** Caʿfer vezni üzre bir nevʿ küçük oḳdur. ʿArabīde ismi **küşşāb**dur.

Seḫūn. (E106b) bkz. Suḫan

Sekārū: (E4b) Poġaça didikleri etmek.

Seḳḳāṭe (A): (E23a) bkz. Kude.

Sema' (A): (E67a, E67b) Gök maʿnāsınadur ve ṭamıñ iç yüzidür. bkz. Āsmān, Āsmāne, Çarḫ.

Semārūġ: (E3a) Yumurda gibi başı yumru bir mantardur.

Sepīdār: (E3a) Ḳavaḳ aġacıdur.

Sercīk: (E84b) Serdār maʿnāsınadur.

Sereṭān (A): (E) Türkīde yengec dinür. **(E70a)** Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Ser-gerdān: (E58a) Bir nevʿ oḳdur, peykān yirine bir kemik olur, yelegi vardur.

Ser-pās: (E3a) Çomaḳdur.

Servīse: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. İki sīn-i mühmele ile lākin evveli meftūḥdur ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i vāv ile.

Se-tā: (E101a) Üç telli bir ṭanbūr. **Yunḳār**a daḫı ıṭlāḳ olunur. Bunuñ aṣlı, **se-tār**dur. Tār, tel maʿnāsınadur.

Setāġ: (E89b) Fetḥ-i sīn-i mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve ġayn-ı muʿceme ile binilmemiş atdur ki şırtına eyer vaż olunub taʿlīm görmemiş ola. Ve Nüsḫā-yı Vefāyī'de vü Sāmī'de, ḳışır ḳışraḳ maʿnāsına meẕkūrdur ki ṭoġurmaya.

Sevel: (E2b) Bifetḥateyn deve ṭabanıdur.

Şevr (A): (E70a) Felek-i şevābitde olan on iki burcdan biridür.

Sevīs: (E109a) bkz. Sevīst.

Sevīst: (E109a) İki sīn-i mühmele ve fetḥ-i evvel ve kesr-i vāv ile **ġaflet** ü **sehv** ki nisyāndan bir nevʿdür. Tā'yı ḥaẕf idüp **sevīs** daḫı dirler.

Sıbḳūn: (E56a) Demirden beş barmaḳlu bir nīzedür. Balıḳcılar āletidür.

Siberk: (E2a) Bikesri's-sīn ve fetḥi'l-bā ve sükūni'r-rā'i'l-mühmele, şaru aġacdur.

Sībūs: (E95a) bkz. Esb-gūş.

Sihr: (E75b) Mühmeleteyn ile ʿalāvezni mihr, şıġır maʿnāsınadur.

Sikāl: (E) Sikālīdenden emrdür. Sikālīden, **guften** maʿnāsınadur.

Sīm-ḫudā: (E8b) Gümüş ṣāḥibi dimekdür.

Sipāh: (E88a) bkz. İspeh.

Sipāhān: (E88a) Şehr-i maʿrūfdur. Cemʿ-i sipāh ile tesmiye olunmuşdur.

Sipāhī: (E88a) Yā-yı nisbet ile sipāha mensūb bir nefer dimekdür. **Leşker,** atlu çeriye vü piyādeye şāmildür. Sipāhdan eʿamdur. **ʿAsker**, leşker muʿarrebidür. **Sipāhān,** şehr-i maʿrūfdur. Cemʿ-i sipāh ile tesmiye olunmuşdur. **Sipeh-rem,** bir pehlivān-ı Tūrānīdür. Maʿnā-yı terkībīsi, sipeh andan ḳaçar ve ürker, ḳorḳunc dimekdür. **Yek-espe,** hā-yı resmī ile bir atlu dimekdür ki yolda refīḳi olmaya. **Du-espe,** iki atı olan kimesnedür. **Se-espe,** üç atı olan kimesnedür. Āḫirindeki hā, nisbet-i iḫtiṣāṣiyye içündür. İki atı yā üç atı olan ulaġa da ki birisine binüp māʿadasın yedek ide, ıṭlāḳı mecāz-ı meşhūr ḳabīlindendür. Bir mertebe daḫı tecevvüz idüp, muṭlaḳā ulaġa daḫı ıṭlāḳ olunur. **Du-espe girīḫt,** ulaḳ gibi pek pek ḳaçdı. **Du-espe āmed,** ulaḳ gibi sürʿat ile geldi, dinür. Sürʿatde meṣel olmuşdur. **Esb-engīz,** maʿrūfdur ve mihmān u ḳonuḳ maʿnāsına da gelür. **Esbīl,** ʿalāvezni mendīl, ol kimsedür ki at uġurlamasından ġayrı bir pīşesi olmaya. **Esb ü ferzīn**

nehed, lūʿb-ı şaṭrancda at ile ferz ṭarḫı ile yine ġālib olur. **Feres-nihāde-yi tust,** seniñ maġlūbuñdur dimekdür. **Pīl-efkenden,** bu daḫı luʿb-ı şaṭranca müteʿallıḳdur. Māt itmekden kināyedür. Böyle şaṭranc-bāz-ı bī-ʿadīle, **ḳāyim-endāz** dinür. **Ḳāyim,** ʿArabīde **ḳayyım** didikleri şaṭranc-bāz-ı bī-naẓīrdür ve Müʾeyyedü'l-Fużalā'da, "ʿĀciz maʿnāsına da gelür." dimişdür. **Ḳāyim be-rīḫt, "**ʿĀciz olup ceng itmedi." dimekdür. Atıñ aḳsāmı, evṣāf ḥasebi ile çok olmaġıla ẕikri münāsib oldı. **Heydeḫ,** fetḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve fetḥ-i dāl ve ḫā-yı muʿceme ile cenge yarar atdur ki başı ḳavī ola. Hā yirine, bā-yı muvaḥḥede ile de luġatdur. **Tuvsen,** rām olmamış yavuz atdur ve żamm-ı tāʾ efṣaḥdur. Deveye daḫı vaṣf olur. Mecāzen, insana da vaṣf olur. **Setāġ,** fetḥ-i sīn-i mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve ġayn-ı muʿceme ile binilmemiş atdur ki ṣırtına eyer vaż olunub taʿlīm görmemiş ola. Ve Nüsḫā-yı Vefāyī'de vü Sāmī'de, ḳışır ḳışraḳ maʿnāsına meẕkūrdur ki ṭoġurmaya. **Cem-zīver,** ol atdur ki yüzi vü ḳarnı vü dört ayaġı beyāż ola, ablaḳ maʿnāsına. **Būr,** żamm-ı bā-yı ʿArabī ile ṭorı atdur ki ʿArabīde **aşḳar**dur. Būr, aṣlda elvāndandur. Fıstıḳī rengdür ve muṭlaḳ ata, būr daḫı dinür. **Çerme,** fetḥ-i cīm-i Fārsī ile pūlād demir ḳır atdur ki ʿArabīde **ezraḳ** dinür. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, boz at maʿnāsına meẕkūrdur. **Zerde,** ṣarı atdur. **Şīde,** miṣluhu. Şīd ile hā-yı nisbet-i teşbīhiyyeden mürekkebdür. Şīd, güneşdür. Teşbīh levndedür ve iḫtimāldür ki sürʿat-i seyrde yā ḥüsn-i ṣūretde ola. **Keher,** fetḥ-i kāf-ı ʿArabī ve hā ile siyāha māyil ṭorıdur ki ḫurmāyī ṭorı dinür. **Kurenk,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve fetḥ-i rā-yı mühmele ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile al atdur. Ve Niʿmetu'llāh'da, "Kurenk, żamm ile ṭurna vü kuleng maʿnāsına ve fetḥ ile leşker cemʿ olduġı yirdür ki Türkīde **dernek** ve ʿArabīde **ḥavze** vü **maʿreke** dinür." maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żabṭ olunmayup ancaḳ dernek ü ḥavze maʿnāsına mevcūddur. Ve Uknūm'da ancaḳ żamm ile ṭurna maʿnāsına mesṭūrdur. Ve Cināsu'l-Cināş ṣāḥibi daḫı żabṭ itmeyüp "Kurenk, leşker dernegi yiridür." dimişdür. **Şūlek,** żamm-ı şīn-i muʿceme ve fetḥ-i lām ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile ḳara boz atdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de tīz-rev ü yorġa maʿnāsınadur. **Heygīr,** fetḥ-i hā ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭī ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile ol ḳara atdur ki sürḫe māyil ola. **Kurān,** żamm-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile ol atdur ki ṭorı ile ṣarı mābeyninde ola. Elifi ḥaẕf idüp **kuren** daḫı dinür. **Yekrān,** fetḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile miṣluhu. Ve Şeref-nāme'de, ol ṭorı atdur ki yelisi vü ḳuyruġı sefīd ola. Ve sāyir kütüb-i luġatda, ḳula at maʿnāsına meẕkūrdur. **Dīze,** yaġız ata ıṭlāḳ olunur. Muʿarrebi **deyzec**dür, fetḥ-i dāl ile. Mecmaʿü'l-Fürs'de, siyāh-reng olan ṭavār maʿnāsına mesṭūrdur. Ata iḫtiṣāṣı yoḳdur. **Dīz** ile hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyyeden mürekkebdür. Dīz, Türkīde yaġız didikleri

rengdür. **Dîze**, ol levne mensūb nesnedür. **Şeb-dîz,** ḳara yaġız atdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, ḳararak gök at maʿnāsına mesṭūrdur. **Şeb-reng,** bozraḳ ḳara atdur. ʿArabîde **edhem** dinür. Şeb-dîz ile şeb-reng, maʿnāları ḳarîb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur. **Sîs,** iki sîn-i mühmele ile çiġit renginde benek benek olan atdur. Sîs, aṣlda çiġit maʿnāsınadur ki yüzde simsim gibi benek benek olur. ʿArabîde, **kelef** dinür. Ve Müşkilāt-ı Meşnevî'de mesṭūrdur ki sîs, ḥudūd-ı Şām'da bir mekāndur ki eyü atları olur. **Raḫş,** Baḥru'l-Ġarāyib'de menḳūldür ki beñlü gül-gün at maʿnāsınadur. Ve Uḳnūm'da, boz at ve çil at maʿnāsına meẕkūrdur. Ve Niʿmetu'llāh'da, ebreş ü alaca beñlü boz at maʿnāsına mesṭūrdur. Rüstemiñ atı, bu vaṣf ile muttaṣıf idi. Ġalebe-yi istiʿmāl ile aña ʿalem oldı. **Ebreş,** ol atdur ki beyāż benekleri ġayrı levn ile benekleri ola. Lafẓ-ı ʿArabîdür. **Pālād,** bā-yı Fārsî vü ʿArabî ile yedek atdur ki ʿArabîde **cenîb** dinür. Baḥrū'l-Ġarāyib'de **maṭıyye** maʿnāsına da gelür. Ve baʿżılar semer atı maʿnāsınadur dimiş. **Pālāde,** ziyāde-yi hā ile daḫı dinür. Dāl'ı āḫirinden ḥaẕf idüp **pālā** daḫı dinür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bu kelimeyi hem bā-yı ʿArabî vü hem bā-yı Fārsî bābında îrād eyledi. **Kutel,** żamm-ı kāf-ı ʿArabî ve feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı yedek at maʿnāsınadur ve ḥālā mütedāvildür. Mecmaʿü'l-Fürs'de, yüksek dāpe vü tell maʿnāsına da gelür. **Ketel,** Feṭḥ-i kāf ile olursa Baḥru'l-Ġarāyib'de vü Cāmiʿ'de, ṭaġ elması ve Niʿmetu'llāh'da, ṭaġ erügi maʿnāsına meẕkūrdur. **Nevbetî,** bu daḫı yedek at maʿnāsınadur. Lafẓ-ı ʿArabîden meʾḫūẕdur. Nevbet ile binilmek iʿtibārı ile nevbete nisbet olunmuşdur. Nevbetî, ḫayme vü çadır maʿnāsına da gelür. **Ulāġ,** ol atdur ki ulaḳlar içün müheyyā ola. Mecāzen, ulaḳa da ıṭlāḳ olunur. Niteki Türkîde böyle meşhūrdur. **Yām,** müşennāt-ı taḥtıyye ile bu daḫı ulaḳ bindügi ṭavārdur. **Nevend,** Mecmaʿü'l-Fürs'de feṭḥ-i nūn ve Baḥru'l-Ġarāyib'de żammı ile mażbūṭdur. Yorġa at maʿnāsınadur. Mecāzen ḳāṣıd u peyk maʿnāsına da gelür. Ve bir mekān ismidür. **Nevende,** bu daḫı yorġa at maʿnāsınadur. Mecāzen, **serîʿü'l-fehm** ve **zîrek** maʿnāsına da gelür. Āḫirindeki hā, nisbet-i teşbîhiyye içündür. Ebū Ḥafṣ-ı Soġdî, fehm ü idrāk maʿnāsınadur dimişdür. **Kevden,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabî ile aġır yürüyüşlü atdur ki bed-aṣl ola. ʿArabîde **birẕevn** dinür. Mecāzen **baṭıʾu'l-fehm** olana ıṭlāḳ olunur. **Kevel,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabî vü vāv ve lām ile bu daḫı aġır yürüyüşlü atdur. **Çemend,** feṭḥ-i cîm-i Fārsî vü mîm ve sükūn-ı nūn u dāl ile bu daḫı aġır yürüyüşlü atdur. **Pālānî,** bu daḫı o maʿnāyadur. Pālāna mensūbdur. Pālān, maʿrūfdur. ʿArabîde **birẕeʿa** dinür. Elifi ḥāẕf idüp, **palānî** daḫı dinür. **Çerde,** feṭḥ-i cîm-i Fārsî ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile ol atdur ki babası ʿArabî vü anası ġayr-ı ʿArabî ola. Bir maʿnāsı daḫı vardur. Elvānıñ evvel-i

mertebesine māyil olan levne delālet ider. Meşelā siyāh-çerde, ḳaraya māyil ḳara yaġız ve zerd-çerde, şaruya māyil şaruşın dimekdür. **İkdîş,** kesr-i hemze ve sükūn-ı kāf ve kesr-i dāl ile Luġat-ı Niyāzî'de, ol atdur ki bir ṭarafı ʿArabî vü bir ṭarafı Hindî ola. Ve ata maḫṣūṣ degildür; iki tuḫmdan ḥāṣıl olan ḥayvāna da ıṭlāḳ olunur. Mücennes maʿnāsına. **Bāre,** muṭlaḳā atdur. Gerek ʿArabî olsun, gerek olmasun. Yük maʿnāsına olan **bār** lafẓına mensūbdur. **Bāregî,** feṭḥ-i rā ile bu daḫı muṭlaḳā atdur. Āḫirindeki yā, nisbet-i muṭlaḳā içündür ve kāf-ı ʿAcemî, ḥarf-i tevessüldür. Yaʿnî her kelimeniñ āḫiri hā-yı resmî ola, ḫvāce vü bende gibi, aña yā-yı nisbet yā yā-yı maṣdariyye yā kāf-ı taṣġîr yā elif ve nūn-ı cemʿ lāhıḳ olursa āḫiri muġayyer olmamaḳ içün bir kāf ile o maḳṣada tevessül ü ittiṣāl olunur. ʿArabîde nūn-ı viḳāye meşābesindedür. **Bār-gîr,** bu daḫı ol maʿnāyadur. Vaṣf-ı terkîbîden menḳūldür. Bu üç kelime ʿArabîde merkūb u maṭıyye maʿnāsın ifāde ider. Bunuñ ism-i basîṭi, **arġan**dur. Feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ile. Ve bu luġat-ı Deşt-i Ḳıpçaḳ'dur. Baḥru'l-Ġarāyib'de **arġan**, **binüd** ile tefsîr olunmaġıla Niʿmetu'llāh taḥrîf idüp **binit** ile tefsîr idüp duḫteri, aña ʿaṭf-ı tefsîr eylemişdür. **İsperîs,** at meydānı maʿnāsınadur. Yā, ḥaẕf olunup **isperis** daḫı dinür. **Esb-ġūl,** ʿaḳāḳīrdandur. Bezr-i ḳuṭūnā didikleridür. **Esb** ile **ġūl**den mürekkebdür. **Ġūl,** żamm-ı muʿceme ile ḳulaḳ maʿnāsınadur. At ḳulaġına fî'l-cümle müşābih olmaġıla tesmiye olundı. E**sb-gūş** daḫı dinür. Aṣl üzerine bu kelimede taṣarruf olunmuşdur. Taʿrîbde bā, fā'ya vü kāf, yā'ya ḳalb olunup **isfiyūş** dinilmişdür. Ve ġayr-ı taʿrîbde kāf'ı yā'ya tebdîl idüp **esbiyūş** dinilmişdür. Bundan elifi ḥaẕf idüp **sebiyūş** da dinür. Bunuñ āḫirini sîn-i mühmele idüp bir nūn ziyādesi ile **sebiyūsen** daḫı dinür. Ve yā'yı, bā-yı muvaḥḥede üzerine taḳdîm idüp minġayri ziyādehu **sîbūs** da dinilmişdür. **Sābūs,** iki sîn-i mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabî ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Benkū,** feṭḥ-i bā-yı ʿArabî ve sükūn-ı nūn ve żamm-ı kāf-ı ʿArabî ile ve āḫiri vāv ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Herūtūm,** feṭḥ-i hā ve żamm-ı rā-yı mühmele vü tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı o maʿnāyadur. Bunlar cümlesi Mecmaʿü'l-Fürs'den menḳuldür. **Fesliyūn,** feṭḥ-i fā ve sükūn-ı sîn-i mühmele ve kesr-i lām ve żamm-ı yā-yı ḥuṭṭî ile bu daḫı bezr-i ḳuṭūnādur. **Mādiyān,** kütüb-i luġatda ancaḳ ḳışraḳ didikleri dişi at maʿnāsına meẕkūrdur ki ʿArabîde **ḥicr,** kesr-i ḥā-yı mühmele ve sükūn-ı cîm ile. Ammā Niẓāmî yaban eşegi dişisine ıṭlāḳ itmişdür. **Mādiyāne,** ziyāde-yi hā ile o maʿnāyadur. **Kurre,** żamm-ı kāf-ı ʿArabî ve teşdîd-i rā ile ve taḫfîfi aṣldur. Atıñ, eşegiñ ve sāyir merkūb olan ḥayvān yavrısı maʿnāsınadur. Muʿarreb olup hā, cîm'e tebdîl olup **kurrec** dinilmişdür.

Sipeh: (E88a) Atlu çeri maʿnāsına ism-i cemʿdür. Mecāz-ı mürsel ṭarīḳı ile muḳayyedi, muṭlaḳda istiʿmāl itmek bābından, muṭlaḳā ʿaskere vü çeriye ıṭlāḳ olunur. bkz. İspeh.

Sipeh-rem: (E88b) Bir pehlivān-ı Tūrānīdür. Maʿnā-yı terkībīsi sipeh andan ḳaçar ve ürker, ḳorḳunc dimekdür.

Sipihr: (E67b) Āsmānıñ ism-i basīṭidür. bkz. Āsmān.

Sipihr-i gerdān: (E5a) Felek-i devvār.

Sīr: (E3b) Ṣarımsaḳdr.

Sirīr: (E62b) **Ḳavs-i ḳuzeḥ**dür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. Kesr-i sīn ve iki rā-yı mühmelāt ile.

Sīs: (E92a) İki sīn-i mühmele ile çiğit renginde benek benek olan atdur. **Sīs**, aṣlda çiğit maʿnāsınadur ki yüzde simsim gibi benek benek olur. ʿArabīde **kelef** dinür. Ve Müşkilāt-ı Meşnevī'de mesṭūrdur ki **Sīs**, ḥudūd-ı Şām'da bir mekāndur ki eyü atları olur.

Sitām: (E4b) At raḫtıdur.

Siyeh-rūd: (E52b) Tūrān zemīnde bir çay ismidür.

Ṣuṭūrlāb: (E65a) bkz. Uṣṭurlāb.

Sūfçe: (E3a) Ḫam ḳarpuz.

Ṣullāb: (E65a) bkz. Uṣṭurlāb.

Ṣūr: (E98b) Cümle ervāḥ-ı ʿālem içindedür. Ḳıyāmet gününde İsrāfīl nefḫ itdikde cümlesi andan çıkup her birisi kendi gevdesine varur.

Sur: (E103b) Feraḥ u neşāṭ maʿnāsına olan **sūr**dan muḫaffefdür.

Surġīne-nāy: (E103b) Boynuzdan olur bir nevʿ ṣūrnadur. Cengde daḫı istiʿmāl olunur. **Nāy-ı surġīn** daḫı dinür. Bunda **sur, sūr**dan muḫaffefdür. Mecmaʿü'l-Fürs'de **surnā** ile **surġīn**i, **nāy-ı Türkī** ile terceme itmişdür.

Ṣūrna: (E103b) bkz. Sur-nāy.

Sur-nāy: (E103b) Türkīde taḥrīf idüp **ṣūrna** didikleri sāzdur. **Sur** ile **nāy**dan mürekkebdür. **Sur,** feraḥ u neşāṭ maʿnāsına olan **sūr**dan muḫaffefdür. Elifi ḥaẕf idüp **sur-ney** daḫı dinür.

Sur-ney: (E103b) bkz. Sur-nāy.

Suʿd: (E3b) Ṭopalaḳ otıdur.

Suvel: (E86a) Żamm-ı sīn-i mühmele ve feṯḥ-i vāv ile ve feṯḥateyn ile deve ṭabanıdur. Ḥalīmī, **ġul** vezni ile īrād idüp dimişdür ki "**Sūl,** deve ṭabanıdur ki ʿArabīde **firsin** dinür ve ġayrı cānverlerde daḫı istiʿmāl olunur.".

Suḫan derreh guften: (E107a) "Yolda ʿacele ile gitmek"den kināye murād idicek ḍārb olunur.

Suḫan ezniḳāb gūyed: (E107a) "Sözi kināye ile söyler." dimekdür.

Suḫan ezperde gūyed: (E106b) "Sözi kināye ile söyler." dimekdür.

Suḫan: (E106b) Söz maʿnāsınadur ki ʿArabīde, **kelām** dinür. Żamm-ı sīn ve feṯḥ-i ḫāʾ ile meşhūrdur. Berʿaks daḫı müstaʿmeldür. Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi, bir luġat mezīd idüp **seḫūn,** feṯḥ-i sīn ile ẕikr itmişdür. Kelām, lafẓīyye vü nefsīyye ki ḫāṭırda ḫuṭūr idüp telaffuẓa gelmemiş ola, şāmil olduġı gibi Fārsīde daḫı suḫan, ikisine şāmildür. **Suḫan-āferīn,** vaṣf-ı terkībīdür. İḫtirāʿ-ı kelāma ḳādir olan kimesnedür ki her maḳāma münāsib tekellüm ide, **belīġ** maʿnāsına. **Īn suḫan teh dāred, "**Bu sözüñ taḥtında bir mażmūn nükte vü daḳīḳa vardur." diyicek yirde ḍarb olunur. **Besuḫan resīd, "**Maʿnā-yı kelāmı derk eyledi." dimekdür. **Dersuḫan tuvān şenāḫt, "**Her kimseniñ murādı sözünden ẓāhir olur." dimekdür. **Suḫan ezperde gūyed, "**Sözi kināye ile söyler." dimekdür. **(E107a) Suḫan ezniḳāb gūyed,** miṣluhu. **Suḫan derreh guften,** "yolda ʿacele ile gitmek"den kināye murād idicek ḍārb olunur. Maʿlūm ola ki suḫan, ʿāmdür. Neṣre vü naẕma şāmildür. Fārsīde naẕm u şiʿrin ismi, **çāme**dür. Cīm-i Fārsī ve mīm ile. **Çāme-gū,** şāʿir ü şiʿr-ḫᵛān maʿnāsınadur. **Besāvend,** bā-yı ʿArabī ve sīn-i mühmele ve feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı nūn ile **şiʿr ḳāfiyesi**dür. Ve nāẓımıñ, **īn suḫanem** didüginde suḫan, mīme mużāfdur. **Mīm,** mütekellīm-i vaḥideniñ żamīr-i muttaṣılıdur. Aṣlı, **em**dür. Bir kelimeniñ ki āḫiri hā-yı resmī ola, elif ṣābit olur. Telaffuẓda **bende em** ü **gufte em** gibi. Ve hā-yı resmī olmaz ise ol elif sāḳıṭ olur. **Çākerem** ü **kerdem** ü **suḫanem** gibi. Ve **īm,** mütekellīm-i maʿal- **(E107b)** ġayrıñ żamīr-i muttaṣılıdur ve hemzesiniñ ḥükmi māḳabli gibidür.

Suḫan-āferīn: (E106b) Vaṣf-ı terkībīdür. İḫtirāʿ-ı kelāma ḳādir olan kimesnedür ki her maḳāma münāsib tekellüm ide, **belīġ** maʿnāsına.

Suft: (E46a) Omuzuñ bir başḳa ismidür. Żamm-ı sīn ve sükūn-ı fā ile. Ve **suften**den daḫı māżīdür.

Sufte: (E46a) Żamm-ı sīn ile ucı sivri vü keskin peykāndur.

Sükünder: (E2a) Bir oyundur. Degirmi dāyire çizüp ortasında oynayanlarıñ birisi olur. Dāyireden ṭaşra çıḳmadan kendini uranlarıñ ḳanġısını deperse anı, yirine getürür.

Sünbüle (A): (E70a) Felek-i ṣevābitde olan on iki burcdan biridür.

Supurī: (E5a) Tamām u kāmildür.

Suturg: (E12a) Buzurg maʿnāsınadur.

-Ş- (ش)

Şād-dil: (E112a) Göñli şīn ü ḫürrem olan kimsedür.

Şād-kāmī: (E5a) Sevinmeklik.

Şān: (E4b) Oġul balı.

Şāşe: (E2b) Sidik, bevl maʿnāsına.

Şāşek: (E101a) bkz. Şevşek.

Şebbūr (A): (E103a) ʿArabīde borıya, **būḳ** u **şebbūr** dinür, ʿalāvezni tennūr. Şīn-i muʿceme ve bā-yı muvaḥḥede ile. Fārsīde bunı taʿcīm idüp **şiybūr** dinmişdür. Kesr-i şīn ve yā-yı ḥuṭṭī ve bā-yı muvaḥḥede ile. Cināsu'l-Cināś ṣāḥibi, bā-yı Fārsī ile ʿalāvezni tennūr, żabṭ itdügi taḥrīfdür.

Şeb-dīz: (E91b) Ḳara yaġız atdur ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, ḳararak gök at maʿnāsına mesṭūrdur. **Şeb-reng,** bozraḳ ḳara atdur. ʿArabīde **edhem** dinür. Şeb-dīz ile şeb-reng, maʿnāları ḳarīb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur.

Şebeş: (E4b) ʿArabīdür, ṭuraḳ otıdur.

Şebgīr: (E4a) Ḥammām böcegi.

Şebkūk: (E20b) İki kāf-ı ʿArabī ile. Dilenci, gedā maʿnāsınadur. Lākin ol gedāya dinür ki gice ile bir yüksek yire çıḳup āvāz-ı bülend ile duʿā idüp ṣabāḥ oldıḳda, duʿā itdügi kimesneleriñ ḳapularında ṭurup iḥsān ricā ider.

Şeb-reng: (E91b) Bozraḳ ḳara atdur. ʿArabīde **edhem** dinür. Şeb-dīz ile şeb-reng, maʿnāları ḳarīb olmaġıla biri biriniñ yirine istiʿmāl olunur.

Şecereti Meryem: (E99b) Çeng-i Meryem didikleri yapraḳları beş barmaḳ şeklinde bir aġacdur. Nisā-yı ḥevāmil, ṣuʿūbet ile ṭoġurduḳda anı istiʿmāl idüp suhūlet ile vażʿ-ı ḥaml iderler. **(E100a)** Buña, **dıraḫt-ı Meryem** daḫı dinür.

Şeġā: (E61b) Terkeş maʿnāsınadur.

Şehd (A): (E4a) ʿArabīdür, gömeç balı.

Şehr (A): (E70b) Yılıñ on iki ḥiṣṣesinden bir ḥiṣṣedür ki her birisi otuz gündür.

Şeh-rūd: (E52b) Bir büyük nehrdür. Şeh-rūd, bir nevʿ nāy u düdük maʿnāsına da gelür. **ʿAceb-rūd,** bu daḫı o maʿnāyadur.

Şems (A): (E68b, E63a) Güneşdür. bkz. Ḫurşīd, Māh.

Şenbelīd: (E3a) Ḥubūb cinsinden būydur ki ʿArabīde **ḥulbe** dinür.

Şeş-tā: (E101a) Altı telli bir sāzdur ki Türkīde taḥrīf olunup **çeşte** didikleridür. Ṭanbūr maʿnāsına degildür. Ṭanbūr maʿnāsına **çār-tā**dur. Bunlarıñ aṣlı, **şeş-tār** u **çār-tār**dur. Ṭār, tel maʿnāsınadur.

Şeteft: (E68a) bkz. Şiteft.

Şevşek: (E101a) Feṭḥ-i şīn-i muʿceme-yi ūlā vü feṭḥ-i ṣāniye ve kāf-ı ʿArabī ile ṭanbūra müşābih bir nevʿ çār-tādur. **Şāşek,** elif ile de luġatdur.

Şīd: (E63a) Güneşiñ ismlerinden biridür, kesr-i şīn ile. Ve Ādātu'l-Fużalāda, **rūşen, neyyīr** maʿnāsına da meẕkūrdur.

Şīde: (E63a) Hā-yı resmī ile iki maʿnāsı vardur: Biri, at evṣāfındandur. Ṣānī, birḳaç kimesneniñ ismidür, cümleden Efrāsiyāb oġlıdur. Ve bir ḥakīmiñ ismidür ki Behrām-ı Gūr'a itdügi yedi ʿimāret muḳābelesinde Āmul şehrini cāyize aldı. **Şīde**niñ maʿnāsı, ḥüsn ü cemāl ile güneşe müşābih olan nesnedür. **Şīde (E90b)** ṣarı atdur. Ṣīd ile hā-yı

nisbet-i teşbīhiyyeden mürekkebdür. Şīd, güneşdür. Teşbīh levndedür ve iḥtimāldür ki sürʿat-i seyrde yā ḥüsn-i ṣūretde ola.

Şikāfe: (E) Kesr-i şīn ile ol āletdür ki tellü sāzları anıñla çalarlar. ʿArabīde aña **mıżrāb** dinür ve Mecmaʿü'l-Fürs'de sīn-i mühmele ile de mervīdür. **Zaḫme** bu daḫı mıżrāb maʿnāsınadur. **Zaḫm** ile **hā**dan mürekkebdür. Zaḫm, ism-i maṣdardur, ḍarb maʿnāsına ve hā, nisbet-i lāzıme-yi iḫtişāṣiyye içün.

Şil: (E55b) Kesr-i şīn-i muʿceme ile bir nevʿ nīzedür ve luġat-ı Hindiyyedür. **Ketāre,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve tā-yı ḳaraşat ile bu daḫı bu maʿnādadur ve luġat-ı Ḥindiyyedür. **(E56a) Ketāle,** rā-yı mühmele yirine lām ile de luġatdur.

Şīr-i mādiyān: (E3b) At südidür.

Şiteft: (E68a) Saḳfıñ ism-i basīṭidür. Ṭamıñ iç yüzi maʿnāsına. Kesr-i şīn-i muʿceme ve feṭḥ ile de mervīdür. Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat-ı ūlā ve sükūn-ı fā iledür. Āsmāne maʿnāsınadur.

Şīven: (E) Mātemdür.

Şiybūr: (E103a) ʿArabīde borıya, **būḳ** u **şebbūr** dinür, ʿalāvezni tennūr. Şīn-i muʿceme ve bā-yı muvaḥḥede ile. Fārsīde bunı taʿcīm idüp **şiybūr** dinmişdür. Kesr-i şīn ve yā-yı ḥuṭṭī ve bā-yı muvaḥḥede ile. Cināsu'l-Cinās ṣāḥibi, bā-yı Fārsī ile ʿalāvezni tennūr, żabṭ itdügi taḥrīfdür.

Şīẕer: (E10a) Ẕāt-ı Bārī'niñ bir ismi daḫı Fārsīde, **Şīẕer** kelimesidür ki kesr-i şīn-i muʿceme ve ẕāl-ı muʿceme ve āḫiri rā-yı mühmele ile.

Şuġ: (E76a) Żamm-ı şīn ve ġayn-ı muʿcemeteyn ile ṣıġır boynuzıdur.

Şūje: (E3a) Ḫiştek.

Şūlek: (E91a) Żamm-ı şīn-i muʿceme ve feṭḥ-i lām ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile ḳara boz atdur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, tīz-rev ü yorġa maʿnāsınadur.

Şutur: (E84b) Uştur, ẓamm-ı hemze ile devedür. Ḥaẕf-ı elif ile **şutur** daḫı dinür.

Şutur-dil: (E112a) Ḳorḳaḳ maʿnāsınadur.

Şutur-gurbe: (E87a) Nīk ü bede müştemil olan nesnedür. ʿArabīde, "mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru" didikleri meşelden me'ḫūẕdur. Aṣlı budur ki bir bedevīnüñ bir bed-ḫūy devesi girīzān olup yemīn ider ki "Bulursam bir dirheme ṣatmaz isem ʿavretim boş olsun." Deveyi bulduḳda, itdügi yemīne peşīmān olur. Ṭalāḳ vāḳıʿ olmamaḳ içün, ḥīle-yi şerʿiyye idüp gerdenine bir gurbe aṣup bāzāra ṣatmaġa çıḳarur. Bahāsın ṣoranlara, "Şutur bir dirheme ve gurbe biñ dirheme, ikisin bir ṣafḳa ile ṣatarın." diyü cevāb virir idi. Müşterīler bu bahāyı işitdikde "mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā" dirler idi.

-T, Ṭ- (ت ,ط)

Taḫmār: (E57b) bkz. Tükmer.

Tāl: (E83a) Müşennāt-ı fevḳıyye ve āḫiri lām ile Ebū Cehl ḳarpuzudur. bkz. Ḥanẓal.

Ṭanbūr: (E98b) Envāʿ-ı melāhīden meşhūr bir sāzdur. Feṭḥ-i ṭā ile müstaʿmeldür ve ʿArabīde żamm ile mażbūṭdur. Ḳāmūs'da meẕkūrdur ki ṭanbūruñ aṣl-ı taʿrībi **dunbe-yi bere**dür. Yaʿni ḳuzı ḳuyruġı kāsesi. Aña müşābih olmaġıla tesmiye olundı. Fārsīde ḥālā meşhūr u zebān-zed olan ismi, **çār-tā**dur. Nāḳūr ile ṭanbūr egerçi kelimāt-ı ʿArabiyyedendür; lākin nāẓım raḥmetu'llāh bu iki lafẓı Meşnevī-yi Şerīf'de vāḳıʿ olmaġıla elfāẓ-ı Fārsiyyeden farż idüp **çeng** ü **şeş-tā** ile terceme eyledi. Lākin nāḳūr, borı maʿnāsına olmaġıla tecevvüz idüp çeng ile tefsīr eyledi. Bu kelime daḫı nāẓımıñ Meşnevī'den getürdügi ġarāyibdendür. Ve ṭanbūr ile şeş-tā mābeynlerinde egerçi farḳ vardur; lākin heyʾetleri biri birine ḳarīb olmaġıla Tuḥfe-yi Ḥüsāmiyye taʿbīrine tābiʿ olup terādüf ḳabīlinden īrād eyledi.

Tār: (E101a) Tel maʿnāsınadur.

Tārīḫ-i Celālī: **(E71a)** Iṣṭılāḥ-ı Fürs-i İslāmīdür ki Sulṭān Celālü'd-Devle Melikşāh-ı Selçūḳī ʿaṣrında muḳavvimīn ayları, kebīse iʿtibāri ile Ferverdīn ayınıñ evvelini Nev-rūz gününden ṭutup dört faṣlıñ her birisine üç ay taʿyīn eylediler. **Rebiʿ** faṣlına **Ferverdīn** ü **Urdībihişt** ü **Ḫordād** ve **Ṣayf** faṣlına **Tīr** ü **Mordād** u **Şehrīver** ve **Ḫarīf** faṣlına **Mehr** ü **Abān** u **Āẕer** ve **Şitā** faṣlına **Dey** ü **Behmen** ü **İsfendārmuẕ.** Ve bu ıṣṭılāḥa, **Tārīḫ-i Celālī** vü **Tārīḫ-i Melikī** dinür. Ve **Tārīḫ-i Süryānī**'de daḫı ki İskender bin Fīlkūs-ı Rūmī ʿahdinde vażʿ olunmuşdur, her faṣlıñ maḫṣūṣ ismleri vardur. Buña **Tārīḫ-i Rūmī** de dinür. Faṣlı-ı Rebiʿe **Āẕār** u **Nīsān** u **Ayār** ve Faṣl-ı Ṣayfa **Ḫazīrān** u **Temmūz** u **Āb** ve

Ḫarīf faṣlına **Eylül** ü **Teşrīnü'l-Evvel** ü **Teşrīnü'ş-Şānī** ve Faṣl-ı Şitāya **Ḳānūnu'l-Evvel** ü **Ḳānūnu'ş-Şānī vü Şubaṭ** vaż' olunmuşdur.

Tārīḫ-i Melikī: (E71a) bkz. Tārīḫ-i Celālī.

Tārīḫ-i Süryānī: (E71a) bkz. Tārīḫ-i Celālī.

Tārīḫ-i Rūmī: (E71a) bkz. Tārīḫ-i Celālī.

Tārīḫ-i ḳadīmī: (E70b) İbtidāsı, Cemşīd-i Pelīd zamānındandur. Sene-yi şemsiyyeyi żabṭ itmek içün yılı on iki ḥiṣṣe idüp her bir ḥiṣṣeye bir ferişteniñ ismi ile tesmiye itdiler. Her birisin otuz gün ṭutmaġıla sene üç yüz altmış gün oldı. Ve **Ābān** ayınıñ āḫirinde beş gün mezīd idüp üç yüz altmış beş gün oldı. Ve her ayda yüz yigirmi yıla dek rub'-ı yevm daḫı i'tibār idüp bir ay arturdılar. Ol ayı, **Bīhīzek** ile müsemmā idüp evvelinden āḫirine dek bayram itdiler. Ol yıl, on üç ay olur idi. 'Iydları ve kānūnları muḫtell **(E71a)** olmamaḳ içün kebīseyi i'tibār itmeyüp bu resm-i maḫṣūṣ ile vaż' itdiler. Ve yanlarında hafta vü üsbū' olmamaġıla ayıñ otuz güniniñ her birisine, kendi zu'mlarınca ferişte esāmīsinden bir ism vaż' itdiler. Niteki ḫamse-yi müsteraḳa daḫı her birisine bir ism vaż' itdiler. **(E71b)** Ẕikr olunan esāmī-yi şuhūr-ı Fürs, bu maḥalde ẕikr olunmaġıla münāsib oldı ki her birisiniñ lafẓını żabṭ idüp tā ki taḥrīfden emīn ü i'timāda ḳarīn ola. **Ferverdīn,** bifetḥi'l-fā'i ve sükūni'r-rāi'l-mühmeleti ve fetḥi'l-vāvi ve kesri'd-dāli ve yecūzu ḥaẕfu aḥadi'r-rā'eyni. Ve rā-yı evvel de ḥaẕf olunur. **Urdībihişt,** biżammi'l-hemzeti ve ruviye fetḥuhā ve bisükūni'r-rā'i ve kesri'd-dāli ve'l- muvaḥḥedeti ve'l-hā'i. **Ḫordād,** biżammi'l-ḫā'i'l-mu'cemeti. **Tīr,** bikesri'l-müşennāti'l-fevḳıyyeti. **Mordād,** biżammi'l-mīmi. **Şehrīver,** bifetḥi'ş-şīni'l-mu'cemeti ve kesri'r-rā'i'l-mühmeleti. Ḥaẕf-ı vāv daḫı luġatdur. **Mihr,** bikesri'l-mīm. **(E72a) Ābān,** bimeddi'l-hemzeti ve bā'dehā bā'un muvaḥḥedetun. **Āẕer,** bimeddi'l-hemzeti ve fetḥi'ẕ-ẕāli'l-mu'cemeti. **Dey,** bifetḥi'd-dāli. **Behmen,** bifetḥi'l-muvaḥḥedeti. **İsfendārmuẕ,** bikesri'l-hemzeti. Ḥaẕf-ı elif daḫı cāyizdür. **Muz** ḥaẕfı daḫı luġatdur. **İsfendār** dinür. Elifi daḫı ḥaẕf itmek cāyizdür. Esāmī-yi eyyām-ı şehr daḫı bunlardur. **Uvrmuzd, Behmen, Urdībihişt, Şehrīver, İsfendārmuẕ, Ḫordād, Mordād, Deybāder, Āẕer, Ābān, Ḫur, Māh, Tīr, Cūş, Deybemihr, Mihr, Surūş, Reşn, Ferverdīn, Behrām, Rām, Bād, Deybādīn, Deyn, İrd, Eştād, Āsmān, Zāmiyād, Mār-İsfend, Enīrān.** Gün ile ay adı muvāfıḳ geldikde **(E72b)** bayram u zemzeme iderler idi. Meşelā Ferverdīn ayınıñ on ṭoḳuzuncı ve Urdībihişt ayınıñ üçünci güni ve Ḫordād ayınıñ altıncı güni ve Tīr ayınıñ on üçünci güni ve

Mordād ayınıñ yedinci güni ve Şehrīver ayınıñ dördünci güni ve Mihr ayınıñ on altıncı güni ve Ābān ayınıñ onuncı güni ve Āẕer ayınıñ ṭoḳuzuncı güni ve Dey ayınıñ sekizinci güni ve on beşinci güni ve yigirmi üçünci güni ve Behmen ayınıñ ikinci güni ve İsfendārmuẕ ayınıñ beşinci güni. Yine bu esāmī ẕikr olunmaġıla cümle elfāẓını żabṭ itmek münāsib oldı. **Uvrmuzd,** żabṭ olundı. **Behmen,** żabṭ olundı. **Urdībihişt,** żabṭ olundı. **Şehrīver,** żabṭ olundı. **İsfendārmuẕ,** żabṭ olundı. **Ḫordād,** żabṭ olundı. **Mordād,** żabṭ olundı. **(E73a) Deybāder,** bifeṭḥi'd-dāli'l-mühmeleti ve sükūni'l-müṣennāti't-taḥtiyyeti ve bi'l-muvaḥḥedeti ve fethi'd-dāli'ṣ-ṣāniyyeti. **Āẕer,** żabṭ olundı. **Ābān,** żabṭ olundı. **Ḫur,** żabṭ olundı. **Māh, Tīr** żabṭ olundı. **Cūş,** biżammi'l-cīmi'l-ʿArabiyyeti ve aṣluhu **Kūş. Deybemihr,** bifeṭḥi'd-dāli ve feṭḥi'l-muvaḥḥedeti ve kesri'l-mīmi ve ḳad tuḥẕefu'l-muvaḥḥedetu maʿa'lhā'i feyuḳālu **Deymir. Mihr,** żabṭ olundı. **Surūş,** biżammi's-sīni'l-mühmeleti ve āḫiruhu şīnun muʿcemetun. **Reşn,** bifeṭḥi'r-rā'il-mühmeleti ve sükūni'ş-şīni'l **(E73b)**-muʿcemeti ve'n-nūni. Ve ḳad tuḥẕefu'n-nūnu. **Ferverdīn,** żabṭ olundı, ḫaẕf-ı rā-yı ṣāniye daḫı cāyizdür. **Behrām,** bifeṭḥi'l-muvaḥḥedeti. **Rām,** bi'r-rā'il-mühmeleti. **Bād,** bi'l-bā'i'l-ʿArabiyyeti. **Deybādeyn,** bifeṭḥi'd-dāleyni ve sükūni'l-müṣennāteyni'l-taḥtiyyeyni ve yecūzu ḫaẕfu'l-elifi feyuḳālu **deybedeyn. Deyn,** bifeṭḥi'd-dāli ve āḫiruhu nūnun. **İrd,** bikesri'l-hemzeti. **Eştād,** bifethi'l-hemzeti ve sükūni'ş-şīni'l-muʿcemeti baʿdehā müṣennātun fevḳıyyetun. **Āsmān. Zāmiyād,** bi'z-zā'i'l-muʿcemeti baʿde'l-mīmi müṣennātun taḥtıyyetun. **(E74a) Mār-ı İsfend,** bi'l-mīm ve baʿde'l-elif rā'i mühmele ve bikesri'l-hemze ve sükūnu's-sīn. **Enīrān,** bifeṭḥi'l hemzeti ve kesri'n-nūni. Ve eyyām-ı ḫamse-yi müstereḳanıñ esāmīsi budur. **Ehnūẕ,** bifeṭḥi'l-hemzeti ve sukūni'l-hā'i ve żammi'n-nūni ve baʿde'l-vāvi ẕālun muʿcemetun. **Eştūẕ,** bi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve bi'l-muṣennāti'l-fevḳıyyeti. **İsfendmūẕ,** bikesri'l-hemzeti ve żammi'l-mīmi. **Vahşet,** bifeṭḥi'l-vāvi ve sukūni'l-hā'i ve fethi'ş-şīni'l-muʿcemeti ve yecūzu mevżıʿu'l-hā'i ḫā'un muʿcemetun. **Heştvīş,** bifeṭḥi'l-hā' ve sukūni'ş-şīni'l-muʿcemeti ve'l-muṣennāti'l-fevḳıyyeti ve kesri'l-vāvi. Bu eyyām, bu tertīb ile ṣayılur. Dördünci yıl, kebīse yılı, Tārīḫ-i Celālī iʿtibāri ile altı ṣayılur ve altıncı güne kebīse dinür. Ve Allāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb ve bu ḫamse-yi müstereḳanıñ mecmūʿına **Ender-gāh** dinür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi ġalaṭ idüp "Ol ḫamseye **Furdecān** dinür." dimişdür. Lafẓında bile ḫaṭā itmişdür. Lafẓ-ı ṣaḥīḥ, **Ferverd-i cān**dur ve aṣlı **Perverd-i cān**dur. Ḥalīmī daḫı Baḫru'l-Ġarāyib'de bu lafẓda, lafẓen ve maʿnen ḫaṭā itmişdür. Dimişdür ki "**Ferverdgān,** ḫamse-yi müstereḳa ismidür.". Ve taḥḳīḳ-ı maḳām budur ki **Ferverd-i cān**dur. Ābān ayınıñ ṣoñ beşinci günleridür ki **(E74b)** mecūsuñ muʿteber bayramıdur. Maʿnā-yı terkībīsi, cān

beslemesi dimekdür. Bu ismle müsemmā olduġınıñ vechi budur ki meẕkūr olan beş günde ṭāyife-yi mecūs, envāʿ-ı eṭʿime vü eşribe murdelerine müheyyā idüp zuʿm-ı fāsidlerince cānları gelüp ġıdālanur. Ve Ābān ayından ṣoñra ḫamse-yi müstereḳa olmaġıla baʿżılarına iştibāh olup, ḫamse-yi müstereḳayı Ferverd-i cân itmekle mābeynlerinde vāḳıʿ oldı. İḥtiyāt içün ḫamse-yi müsteraḳayı, ferverd-i cāna iżāfet idüp on güni bayram itdiler.

Tatarçe: (E60a) Maḫṣūṣ demreni var bir oḳdur.

Taʿalluḳ: (E13b) Asılmaḳ maʿnāsınadur. bkz. Āvīḫten.

Tāvel: (E75b) Feṭḥ-i vāv ile genc ṣıġırdur ki henüz tosun olup ogranmamış ola. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de lām yirine kāf ile de mervīdür.

Ṭavḳ-ı bahār: (E62a) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde ilegim ṣaġmal dinür.

Tekej: (E2b) Bifetḥateyn ve'l-efṣaḥ bi's-sīn mekānü'z-zā'ü'l-Fārsiyye üzüm çekirdegi.

Tem: (E2a) Feṭḥ-i müṣennāt ile göz perdesidür. ʿArabīde, sebel dinür **(E26a)** ve ismi ʿArabīde, **ġışāve**dür. Baḥru'l-Ġarāyib'de **tem**, eṭibbā yanında maʿrūf olan **ḳunāberā** didikleri ot maʿnāsına mesṭūrdur. Çeşm-i recā vü ümīd maʿnāsına da mecāzen gelür.

Temür Ḳazek: (E16b) Furḳān'ıñ bir ismidür. Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve żamm-ı mīm ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ḳāf ve zā-yı muʿceme ve āḫiri kāf-ı ʿArabī ile.

Temyīz (A): (E47b) Ögdür ki aḳl-ı ḫılḳīdür. ʿArabīde andan, **temyīz** ile taʿbīr olunur. **Temyīz**, ʿaḳl-ı ṣaḥīḥiñ eṣeridür ki anıñla ḫayr şerden ü nefʿ żarardan farḳ olunur.

Tenbākū: (E49a) Ḥaẕf-ı vāv ile **tenbāk** daḫı müstaʿmeldür. Ol istiʿmāl olunan tütünüñ ismidür.

Teng-nāy: (E104a) Ṣıḳ boġaz dimekdür. Tecevvüz idüp her ṭār mevżiʿe ıṭlāḳ olunur.

Terbun: (E66a) Feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur.

Ter-gedā: (E19a) Yüz ḳızardup isteyen kimsedür.

Teş: (E4a) Bıçḳu vü büyük keser ü balta.

Tevḳīʿ (A): (E) bkz. Destīne.

Tevrāt: (E16a) Ḥażret-i Mūsā'ya nāzil olan kitabdur.

Tīr: (E57b) On maʿnāsı vardur. Biri oḳdur ve yelegi, demreni olmayana da tīr dinür. Oḳlaġı gibi ki añınla yufḳa açarlar. Ve ʿArabīde ol oḳa **ḳıdḥ** dinür kesr-i ḳāf ile. Ve demreni olmayan oḳa **tükmer** dinür. Żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve feṭḥ-i mīm ve rā-yı mühmele ile. Buña **taḫmār** daḫı dinür. Ḫā-yı muʿceme ile. **Tīr-i pertābī,** uzaġa atılan oḳdur. **Pertāb,** bir nesneyi uzaġa atmaḳdur. **Tīr-i rūy-terkeş,** ḳūbūrdan ḫāric olan oḳdur ki eyüsidür. **Tīr-i hevāyī,** menzil oḳıdur. **Tīr-i ḫākī,** nişān oḳıdur. **Tīrek-zeden,** bir nesne oḳ gibi fışḳırup yuḳaruya çıḳmaḳ gerekse, şu olsun gerekse ḳan olsun. **(E58a)** Maʿlūm ola ki tīr-endāzān ıṣṭılāḥında tīr, on iki nevʿdür. Beşi menzil oḳıdur. Biri **gez**dür ki hevāya atılur, yelegi yoḳdur. Şānī, **tīr-i āzmāyiş**dür, yelegi vardur. Şāliş, **ser-gerdān**dur, peykān yirine bir kemik olur, yelegi vardur. Rābiʿ, **pīşrev**dür. Yelegi ġāyet ufaḳdur, peykān yirine baḳḳam ile eñli kemigi olur. Ve yedisi muḫtelifdür. Biri **gez**dür ki yay çekmek içün olur. Ve biri **tīr-i şanduḳ**dur. Yelegi olmaz. Ve biri **seg-zen**dür ki taʿlīm-ḫāne oḳıdur. Ve biri **tīr-i ḍarb**dur. Yelegi olmaz, peykān yiri mücevvefdür. ʿĀriyyet-i peykān içün mücevvef olur. Ve biri **tīr-i terkeş**dür. Yelegi vardur. Ve biri **tīr-i nişān**dur. Ve biri **tīr-i ḳabaḳ**dur. Nişān oḳından ḳabadur. Maʿnā-yı şānī semā-yı şāniyede olan **ʿUṭārid** yıldızıdur. **(E58b)** Şāliş, ḥişşe vü naṣīb maʿnāsınadur. Bu üç maʿnā Tuḥfe-yi Ḥüsām'da meẕkūrdur. Rābiʿ, ḳulavuz u delīl maʿnāsınadur. Ḫāmis, **tīre** maʿnāsınadur ki bulanıḳdur. Muẓlim maʿnāsına olmaḳ mecāzdur. Sādis, gemi diregi maʿnāsınadur. Sābiʿ, Fürs-i ḳadīmde on iki ayıñ birisiniñ ismidür ve Tārīḫ-i Celālī'de evvel-i şühūr-ı şayfdur ki Tārīḫ-i Rūmī'de Ḥazīrān'dur. Şāmin, ḫazān u ḫarīf faṣlıdur. **(E59a)** Tāsiʿ, Fürs-i ḳadīmde her ayıñ on üçünci günidür. Tīr, māhda vāḳıʿ olduḳda mecūs yanında bayramdur. Bu bayrama, **Tīr-gān** dinür. Menuçihr ile Efrāsiyāb, şehr-i Āmul'den Māverā'ü'n-Nehr semtine bir oḳ atımına dek serḥad ve sunur itmege ṣulḥ itdikleri yevme mensūbdur. ʿĀşar, her uzun u yoġun direk maʿnāsınadur. Gerekse saḳfda olsun, gerek maʿşarede olsun. Ḫuṣūs ile maʿşare oḳına ki bir ucına aġır ṭaş aşup yaġ çıḳarurlar **ġang** dinür. Feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı Fārsī ile. Āḫiri ḥaẕf olup **ġan** daḫı dinür. Ve Uḳnūm'da tīriñ beş maʿnāsı daḫı meẕkūrdur. Biri ṣāʿiḳadur ve biri pālān ve biri dāmen-i pīrāhen. Ve Niʿmetu'llāh bunı ḳaftan eteginiñ ṭolayı yanı ile taʿbīr itmişdür. Ve biri, āteş közī ve biri peykān-ı tīrdür. Ve Niʿmetu'llāh, iki maʿnā mezīd idüp **āhen-i penbe-ken ve ser-i ḳāvm** maʿnāsına daḫı gelür dimişdür ammā ser-i ḳavm ne māʿnāya olduġī maʿlūm olmadı. Ve sāyir **(E59b)** kütüb-i luġātda tīr, ḳımār maʿnāsına daḫı mesṭūrdur ki on tīrdür. Her biri içün naṣīb-i muʿayyen vardur. Üçiniñ

naṣîbi yoḳdur. Ḫafî olmaya ki bu ḳımār, ʿAraba maḫṣūṣdur. Bu tîrlere **aḳdāḥ** u **ezlām** dinür. Fārsîde müstaʿmel degildür. Maʿnā-yı evveliñ birḳaç ismi daḫı vardur. Biri **yeb**dür. Feṯḥ-i yā-yı ḥuṭṭî ve āḫiri bā-yı ʿArabî ile bu daḫı oḳ maʿnāsınadur. Ṣānî, **yāsec**dür. Yā-yı ḥuṭṭî ve feṯḥ-i sîn-i mühmele ve āḫiri cîm-i ʿArabî ile bu daḫı oḳ maʿnāsınadur. Ṣāliṣ, **yaġlaḳ**dur. Feṯḥ-i yā-yı ḥuṭṭî ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ve feṯḥ-i lām ve āḫiri ḳāf ile ʿuḳāb yeleginden olan oḳdur. Bu iki lafẓ Fārsî aṣîl degildür. Rābiʿ, **seg-zen** caʿfer vezni üzre bir nevʿ küçük oḳdur. ʿArabîde ismi **küṣṣāb**dur. Ḫāmis **keybur**dur. Feṯḥ-i kāf-ı ʿArabî ve sükūn-ı yā-yı ḥuṭṭî ve żamm-ı bā-yı ʿArabî ile yaṣṣı demrenlü oḳ maʿnāsınadur ve ḥālā müstaʿmeldür. ʿArabîde ismi **lecîf**, feṯḥ-i lām ve kesr-i cîm ile. **(E60a)** Sādis **Tatarçe**dür. Maḫṣūṣ demreni var bir oḳdur. Sābiʿ, **Yek-endāz**dur. Bir atmaġıla nişāna varan oḳdur. Ṣāmin, **Zuc** żamm-ı zā vü cîm-i ʿArabiyeteyn ile bir nevʿ ḳıṣa taʿlîm oḳıdur. **Keş** didikleri ḳara ḳurut maʿnāsına da gelür. Tāsiʿ, **Ḫadeng**dür. Bu daḫı oḳ maʿnāsınadur. Aṣlda ḳayın aġacı maʿnāsınadur. Andan düzilen oḳa **tîr-i ḫadeng** dinür. Keṣret-i istiʿmāl ile tecevvüz idüp her oḳa ḫadeng ıṭlāḳ olunur. Ve andan düzilen eyere **zîn-i ḫadeng** dinür. **(E60b)** Yalıñız ḫadeng daḫı dinür. **Kilk ü nāvek** daḫı oḳ maʿnāsınadur.

Tîrāje: (E4b, E62b) Kesr-i tā-yı ḳaraṣat ve āḫiri zā-yı Fārsî ile. **Ḳavs-i ḳuzeḥdür** ki Türkîde **ilegim ṣaġmal** dinür.

Tîre: (E58b) bulanıḳdur. Muẓlim maʿnāsına olmaḳ mecāzdur.

Tîrek-zeden: (E57b) Bir nesne, oḳ gibi fışḳırup yuḳaruya çıḳmaḳ. Gerekse şu olsun, gerekse ḳan olsun.

Tîr-gān: (E59a) Tîr, Fürs-i ḳadîmde her ayıñ on üçünci günidür.Tîr māhda vāḳıʿ olduḳda mecūs yanında bayramdur. Bu bayrama, **Tîr-gān** dinür. Menuçihr ile Efrāsiyāb, şehr-i Āmul'den Māverā'ü'n-Nehr semtine bir oḳ atımına dek serḥad ve sunur itmege ṣulḥ itdikleri yevme mensūbdur.

Tîr-i ṣanduḳ: (E58a) Bir nevʿ oḳdur. Yelegi olmaz.

Tîr-i ḫadeng: (E60a) Ḫadeng, aṣlda ḳayın aġacı maʿnāsınadur. Andan düzilen oḳa tîr-i ḫadeng dinür.

Tîr-i ḫākî: (E57b) Nişān oḳıdur.

Tīr-i ḍarb: (E58a) Bir nevʿ oḳdur. Yelegi olmaz, peykān yiri mücevvefdür. ʿĀriyyet-i peykān içün mücevvef olur.

Tīr-i āzmāyiş: (E58a) Bir nevʿ oḳdur, yelegi vardur.

Tīr-i hevāyī: (E57b) Menzil oḳıdur.

Tīr-i nişān: (E58a) Bir nevʿ oḳdur.

Tīr-i ḳabaḳ: (E58a) Bir nevʿ oḳdur. Nişān oḳından ḳabadur.

Tīr-i pertābī: (E57b) Uzaġa atılan oḳdur. **Pertāb,** bir nesneyi uzaġa atmaḳdur.

Tīr-i rūy-terkeş: (E57b) Ḳūbūrdan ḫāric olan oḳdur ki eyüsidür.

Tīr-i terkeş: (E58a) Bir nevʿ oḳdur. Yelegi vardur.

Tiryān: (E4a) Çit ḳalbur.

Tīv: (E4b) Ṭāḳat.

Tīz-vīr: (E) Keskin ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür.

Tūbe: (E62b) Ḳavs-i ḳuzeḥdür ki Türkīde **ilegim ṣaġmal** dinür. Żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve bā-yı ʿArabī ile ve baʿżılar bā-yı muvaḥḥedeyi yā-yı ḥuṭṭī ile rivāyet itmişdür.

Tuleng: (E20a) Dilencilikdür.

Tulengī: (E20a) Żamm-ı müṣennāt-ı fevḳıyye ve lām ve sükūn-ı nūn ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile, gedā maʿnāsınadur. Āḫirindeki yā nisbet içündür. **Tuleng,** dilencilikdür. **Tulne** daḫı sükūn-ı lām ve feṯḥ-i nūn ile tuleng maʿnāsınadur. Baḥru'l-Ġarāyib'de "Tulengī, külhān cimrīsidür ki dilenür." mesṭūrdur.

Tulne: (E20a) Sükūn-ı lām ve feṯḥ-i nūn ile tuleng maʿnāsınadur.

Tūm: (E55a) Żamm-ı tā-yı **(E55b)** ḳaraşat ile degirmi vü yaṣṣı demrendür.

Turāṣ (A): (E3a) ʿArabīdür, maʿrūf.

Tuvsen: (E89b) Rām olmamış yavuz atdur ve żamm-ı tāʾ efṣaḥdur. Deveye daḫı vaṣf olur. Mecāzen, insana da vaṣf olur.

Tükmer: (E57b) Demreni olmayan oḳa dinür. Żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve fetḥ-i mīm ve rā-yı mühmele ile. Buña **taḫmār** daḫı dinür. Ḫā-yı muʿceme ile.

Turs: (E65b) Żamm-ı tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā ile ol ḳatı yirdür ki külüng ü ḳazma aña teʾsīr itmeye.

Tuvānā: (E) Güclüdür.

Tuvānger: (E17a) İki kelimeden mürekkebdür. Biri **tuvān**dur. **Tuvānīden**den fiʿl-i emr ve ism-i maṣdardur. **(E17b) Tuvānīden**, ḳudret maʿnāsınadur. Türkīde, güc yetmek ile taʿbīr olunur. **Tuvānesten** daḫı bu maʿnāyadur. Vāv'ı ḥaẕf idüp **tānesten** dimek, luġat-ı Māverā'ü'n-Nehr'dür. Mollā-yı Rūm Meṣnevī'sinde, bu luġat çoḳ vāḳıʿdur. **Tuvān** kelimesinden bile ḥaẕf idüp **tān** dahı dinür. **Tuvān,** ol gücdür ki ḫılḳī ola. **Zūr,** ol gücdür ki kesbī ola. Tuvān, maḳdūr u mümkin maʿnāsına da çoḳ istiʿmāl olunmuşdur. **(E18a)** Māldār u ġanīye Tuvānger dinüldügi, kināye ṭarīḳı iledür. Zīrā ḳudret, ġınāya lāzımdur. Nāẓım, Tuḥfe-yi Ḥüsām ṣāḥibi gibi **bay** ile terceme itdügi bu ṭarīḳ iledür. **Bay**, luġat-ı Türkīde, ġanī vü māldār maʿnāsınadur. Bir cüzʾi daḫı **ger**dür. Kāf-ı ʿAcemī ile edāt-ı nisbetdür. Ne kelimeye lāḥıḳ olursa ekṣer, ṣanʿat maʿnāsını ifāde ider. **Āhen-ger** ü **zer-ger** ü **kefş-ger** ü **kemān-ger** ü **sitem-ger** gibi. ʿArabīde, fāʿil ü faʿāl ṣīġaları gibi. Ṣāyiġ u ḥaddād gibi. Ve nisb-i ġayr-ı ṣınāyiʿ içün gelmesi ḳalīldür. ʿArabīde **ẕū** maʿnāsın ifāde ider. Tuvānger gibi ki ṣāḥib-i tuvān dimekdür. ʿArabīsi **muṣrī**dür ki **ẕū-ṣerveh** maʿnāsınadur. Ve **yārī-ger** gibi ki **muʿīn** dimekdür ki ʿArabīde **ẕū-iʿāneh** maʿnāsınadur. Ve **gār**, **ger** gibi ki müʾeṣṣir dimekdür ki ʿArabīde **ẕū-eṣer** maʿnāsınadur. **Gār** daḫı edāt-ı nisbetdür, **ẕū** maʿnāsına. Māḳabli, ekṣer ism-i maṣdardur. **Āferīd-gār (E18b)** u **perverd-gār** u **āmuz-gār** u **gird-gār** gibi ki **Ḫālıḳ** u **Rabb** u **Ġāfir** u **faʿāl** maʿnāsınadur. Ve **āmuz-gār**, hem muʿallim ve hem müteʿallim maʿnāsınadur. **Kār,** kāf-ı ʿArabī ile olursa kil-kār u cefā-kār u siyeh-kār u güneh-kār gibi, iş maʿnāsına olur. **Ḫudāvend-kār**da olan kār daḫı kāf-ı ʿArabī iledür. İş ṣāḥibi dimekdür. Niʿmetu'llāh, Ḥalīmī'ye taḳlīd idüp dimişdür ki "Kār, edāt-ı mübālaġadur.". Māżīniñ āḫirine lāḥıḳ olur. Mübālaġa-i fāʿil içün, perverd-kār u āferīd-kār gibi ki Rabb u Ḫallāḳ maʿnāsınadur. Ve gāh olur ki ṣīġa-yı emr āḫirine, āmurz-kār u āmūz-kār gibi ki Ġafūr ve keşīrü'l-ʿilm ü keşīrü't-taʿlim maʿnāsınadur, lāḥıḳ olur. Sūdī daḫı Şerḥ-i Ḥāfıẓ'da, **tuvānger** şerḥinde ġayrlara taḳlīd idüp dimişdür ki "Tuvān, ḳudret ve ger edāt-ı fāʿildür.". Türkīde **-ci** maʿnāsına **kār**dan muḫaffefdür. Sitem-kār u sitem-ger ve cefā-kār u cefā-ger gibi. Maʿnāsı ḳudret ṣāḥibi ammā bunda ġanī vü māldār maḳṣūddur.

-U,Ū,ʿU- (ع, ا, او)

ʿŪd (A): (E101b) Fārsīde **berbaṭ** u Türkīde **ḳopuz** didikleri ālāt-ı ṭarabdan meşhūr bir sāzdur.

Ulāġ: (E17a, E93a) Ol atdur ki ulaḳlar içün müheyyā ola. Mecāzen ulaḳa da ıṭlāḳ olunur. Pādişāhdan, kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür. Türkīde taḥrīf olunup ulaḳ dinür. Niteki Türkīde böyle meşhūrdur. Ḥaḳīḳātde ulāġ, ḳāṣıdıñ bindügi atdur.

Ulū'l-ʿazm: (E) Ol rusūldür ki teblīġden ṣoñra küffārıñ ḳıtāline ve cihādına meʾmūr olalar. Ve ʿadedlerinde iḫtilāf vardur. Ḳavl-i eşher beşdür. Sūre-yi Aḥzāb'ıñ bu āyetinde ẕikr olunmuşlar "Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṣāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā'bni Meryeme..." ve bir ḳavlde sekizdür. Nūḥ ve İbrāhīm ve Yaʿḳūb ve Yūsuf ve Eyyūb ve Mūsā ve Dāvūd ve Īsā'dur, ʿaleyhimü's-selām. Bu ḳavl ṣāḥibi ulū'l-ʿazmi, ulū'ṣ-ṣebāt ve'ṣ-ṣabr maʿnāsına ḥaml ider. Veʿinde'l-baʿż on sekizdür. Sūre-yi Enʿām'da üç āyetde cümlesi meẕkūrdur. Ḫuṣūṣ ile nebī maʿnāsına **veḫṣūr**dur, ʿalāvezni gencūr. Vāv ve ḫā vü şīn-i muʿcemeteyn ve āḫiri rā-yı mühmele ile.

Ūmāc: (E3a) Pūte, nişāne maʿnāsına.

Uṣṭurlāb: (E65a) Mīzān-ı Şems maʿnāsına bir āletdür. Elifi ḥaẕf olup **ṣuṭūrlāb** daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **lāb**, ʿalem-i şaḫṣdur. **Ṣullāb** daḫı ṣuṭurlābda luġatdur.

ʿUṭārid (A): (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür.

Urmuzd: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Urmuz: (E69a) bkz. Uvrmuzd.

Uvrmuzd: (E69a) Bercīs, Müşterī yıldızıdur. Biżammi'l-hemzeti ve sükūni'l-vāv ve'r-rāʾi'l-mühmeleti ve żammi'l-mīmi ve sükūni'z-zāʾi'l-ʿArabiyyeti ve'd-dāli'l-mühmeleti. Vāv'ıñ ḥaẕfı daḫı cāyizdür. Āḫirinden dāl ḥaẕfı daḫı mesmūʿdur. Elifi hā'ya tebdīl idüp **Hūrmuzd** ü **Hurmuzd** ü **Hurmuz** daḫı dinür. Bunuñ zā'sını sīn'e tebdīl idüp **Hurmus** daḫı dinür.

ʿUzyūn: (E3a) Bilek.

-Ü- (ا)

Ümmi ḥubeyn (A): (E) bkz. Āftāb-gerdek.

Uskdār: (E16b-E17a) Żamm-ı hemze ile. Ve ʿinde'l-baʿż uskdār, **sebuk-guẕār**dan muḫaffefdür. Pādişāhdan kendi memleketiniñ eṭrāfına varan resūldür. Bir maʿnāsı daḫı, peykde olan fermān-ı pādişāhīdür.

Uştur: (E84b) Żamm-ı hemze ile devedür. ʿArabīde eşher-i ismi **cemel**dür. Ḥaẕf-ı elif ile **şutur** daḫı dinür. **ʿArabāne,** bu daḫı deve maʿnāsınadur. **Buḫtī,** żamm-ı bā-yı ʿArabī ile **besrek** didikleri devedür. Buḫt-ı Naṣṣar'a mensūbdur. Buḫt-ı Naṣṣar, Behmen pādişāhıñ ki mülūk-i Fürs-i cāhiliyyedendür, serdār u sipeh-sālārı idi. Anıñ ʿaṣrında, ṭāyife-yi Yahūdī ihlāk idüp Beytü'l-Maḳdis'i ḫarāb eyledi. **Naṣṣar**, feṭḥ-i nūn ve ṣād-ı mühmele-yi müşeddede ile luġat-ı Süryānīde ism-i ṣanemdür ve **buḫt,** żamm-ı bā ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ile veled maʿnāsınadur. Veledü'z-zinā olmaġıla, anası ṭoġurduḳda ol ṣanemiñ yanına bıraḳdı. Vālideyni maʿlūm olmamaġıla **Buḫt-ı Naṣṣar** ile **(E85a)** tesmiye olundı. ʿAṣrında, ʿArabī deve ile ʿAcemī deveyi cemʿ idüp ikisinden besrek deve mütevellid oldı. Cüz'-i evveline nisbet olup **buḫtī** denildi. **Bīsrāk,** buḫtī olan devedür. Ḥaẕf-ı yā ile **bisrāk** daḫı dinür. Ve Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'de bisrāk, bir iki yaşlu devedür. Ve Mecmaʿü'l-Fürs ṣāḥibi naḳl itdi ki bīsrāk, ol devedür ki anası nāḳa-yı ʿArabī olup babası iki örgüclü ola. Ve Şeref-nāme'de, "Kurre-yi ḫar, yaʿni ṣıpa vü ḳoduḳ maʿnāsına da gelür." mesṭūrdur. **Lūk,** żamm-ı lām ile deveniñ bir nevʿidür. Türkīde daḫı **lök** dimekle meşhūrdur. **(E85b) Cedr,** feṭḥ-i cīm ve sükūn-ı dāl ile dört yaşı geçmiş olan devedür. **Heyūn,** feṭḥ-i hā ve żamm-ı müşennāt-ı taḥtıyye ile gövdedār olan devedür. Ve Ādātu'l-Fużalā'da yorġa deve maʿnāsına mesṭūrdur. **Merī,** feṭḥ-i mīm ve kesr-i rā-yı mühmele ile ol devedür ki kiçi yavrısı ola. **(E86a) Anbere,** feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i bā-yı ʿArabī vü rā-yı mühmele ile tüyi tökülmüş devedür. Ḥalīmī vü Niʿmetu'llāh, feṭḥ-i elif ve sükūn-ı bā-yı ʿArabī ve feṭḥ-i müşennāt-ı fevḳıyye ile żabṭ idüp "Ḳavalaḳ devedür ki yük çekmeden ḳalmış maʿnāsınadur." dimişlerdür. **Suvel,** żamm-ı sīn-i mühmele ve feṭḥ-i vāv ile ve feṭḥateyn ile deve ṭabanıdur. Ḥalīmī, **ġul** vezni ile īrād idüp dimişdür ki "**Sūl,** deve ṭabanıdur ki ʿArabīde **firsin** dinür ve ġayrı cānverlerde daḫı istiʿmāl olunur.". **Hūşāzde,** ṣusalıḳ olan devedür ki ṣu içüp ḳanmaz, **heymān** maʿnāsına. **Havīd,** feṭḥ-i hā ve kesr-i vāv ile deve havīdi ki içi ot ile ṭolu arḳasına ḳorlar. **Uştur-ḫār,** deve dikenidür ki anıñla semirir. **Uştur-ġāz,** ġayn u zā-yı muʿcemeteyn ile deve ṭabanı çiçegi bir otdur ki kökünden reçel iderler. **(E86b) Uştur-vār,** deve yükidür. Bā, vāv'dan munḳalibdür ve

deve gibi daḫı dimek olur. **Vār**, edāt-ı teşbīhdür. **Uşture,** hā-yı taḥşīşiyye ile bir acı otdur. Acı olmaġıla deve anı yedikde ṭudaḳları çekilür. ʿArabīde aña **mürār** dinür, żamm-ı mīm ve iki rā-yı mühmele taḫfīfi ile. **Uştur-murġ,** deve ḳuşıdur. Ḫilḳati deveye vü ḳuşa müşābih olmaġın iki ismi terkīb idüp aña ism itdiler. **İcfīl,** kesr-i hemze vü fā ve sükūn-ı cīm ile ol deve ḳuşıdur ki her gördügi nesneden ḳaçar. Bu lafẓ, ʿArabīdür; lākin şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿ olmaġıla īrād olundı. **Uştur-dil,** ḳorḳaḳ kimsedür ki ʿArabīde **cebān** dinür. **Uştur-bīn,** dūr-bīn ü ʿaḳıbet-endīş dimekdür. Żıddı **ḫar-bīn**dür. Zīrā deve yürürken boynun uzadup eṭrāfa baḳar ve eşek hemān öñüne baḳar, eṭrāfına naẓar ṣalmaz. **(E87a) Uştur-gāv-ı peleng, zurnapā** didikleri cānverdür. İsmi ʿArabīde **zerāfe**dür. Türkīsi bundan ġalaṭdur. Ḳaplan ile vaḥşī dişi deve ictimāʿından mütevellid olan ḥayvānıñ erkegi, vaḥşī inek ile cemʿ olmaḳdan mütevellid olur. Boyunı, deve boyunı gibi ve ayaḳları, ṣıġır ayaġı gibi ve gövdesi, ḳaplan gövdesi gibi alacadur. **Uşturek,** deryā mevci vü ṭalāzıdur. **Şutur-gurbe,** nīk ü bede müştemil olan nesnedür. ʿArabīde, "mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru**"** didikleri meṣelden me'ḫūẕdur. Aṣlı budur ki bir bedevīnüñ bir bed-ḫūy devesi girīzān olup yemīn ider ki "Bulursam bir dirheme ṣatmazisem ʿavretim boş olsun." Deveyi bulduḳda, itdügi yemīne peşīmān olur. Ṭalāḳ vāḳıʿ olmamaḳ içün, ḥīle-yi şerʿiyye idüp gerdenine bir gurbe aṣup bāzāra ṣatmaġa çıḳarur. Bahāsın ṣoranlara, "Şutur bir dirheme ve gurbe biñ dirheme, ikisin bir ṣafḳa ile ṣatarın." diyü cevāb virir idi. Müşterīler bu bahāyı işitdikde "mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā" dirler idi.

Uştur-ġāz: (E86a) Ġayn u zā-yı muʿcemeteyn ile deve ṭabanı çiçegi. Bir otdur ki kökünden reçel iderler.

Uştur-ḫār: (E86a) Deve dikenidür ki anıñla semirir.

Uştur-bīn: (E86b) Dūr-bīn ü ʿaḳıbet-endīş dimekdür. Żıddı **ḫar-bīn**dür. Zīrā deve yürürken boynun uzadup eṭrāfa baḳar ve eşek hemān öñüne baḳar, eṭrāfına naẓar ṣalmaz.

Uştur-dil: (E86b) Ḳorḳaḳ kimsedür ki ʿArabīde **cebān** dinür.

Uşture: (E86b) Hā-yı taḥşīşiyye ile bir acı otdur. Acı olmaġıla deve anı yedikde ṭudaḳları çekilür. ʿArabīde aña **mürār** dinür, żamm-ı mīm ve iki rā-yı mühmele taḫfīfi ile.

Uşturek: (E87a) Deryā mevci vü ṭalāzıdur.

Uştur-gāv-ı peleng: (E87a) Zurnapā didikleri cānverdür. İsmi ʿArabīde **zerāfe**dür. Türkīsi bundan ġalaṭdur. Ḳaplan ile vaḥşī dişi deve ictimāʿından mütevellid olan ḥayvānıñ erkegi, vaḥşī inek ile cemʿ olmaḳdan mütevellid olur. Boyunı, deve boyunı gibi ve ayaḳları, ṣığır ayaġı gibi ve gövdesi, ḳaplan gövdesi gibi alacadur.

Uştur-murġ: (E86b) Deve ḳuşıdur. Ḫilḳati deveye vü ḳuşa müşābih olmaġın iki ismi terkīb idüp aña ism itdiler. **İcfīl,** kesr-i hemze vü fā ve sükūn-ı cīm ile ol deve ḳuşıdur ki her gördügi nesneden ḳaçar. Bu lafẓ ʿArabīdür; lākin şiʿr-i Fārsīde vāḳıʿ olmaġıla īrād olundı.

Uştur-vār: (E86b) Deve yükidür. Bā, vāv'dan munḳalibdür ve deve gibi daḫı dimek olur. **Vār**, edāt-ı teşbīhdür.

-V- (و)

Vāde: (E22b) Resm ü ḳānūn maʿnāsınadur.

Veḫşūr: (E) Allāh'dan ḫaber teblīġ idici maḫṣūṣca, Veḫşūr lafẓıdur.

Veḫyā: (E75b) Fetḥ-i vāv ve sükūn-ı ḫā-yı muʿceme ve müşennāt-ı taḥtiyye ile bir nevʿ ṣıġırdur. Serḥadd-i Māverā'ü'n-Nehr'de olur.

Vech (A): (E28a-E28b) Yüzdür. Cihet maʿnāsına da gelür. bkz. Rūy.

Vech (F): (E28b) Maṣrıf u ḫarclıḳ maʿnāsına istiʿmāl olunmuşdur. Ve vaẓife-yi rātıbe maʿnāsına da istiʿmāl olunmuşdur.

Vedaʿ (A): (E82a) Göz boncuġıdur. Eşege vü ḳatıra ziynet iderler. bkz. Ḫar-muhre.

Venā: (E3b) Yabān gügercini.

Verestān: (E16a) Ümmetdür. ʿAlā̱vezn-i nemekdān. Şeh-nāme'de verestān, muṭlaḳā etbāʿ u cemāʿat maʿnāsına me̱zkūrdur.

Vereşnān: (E16a) Ümmetdür. Nemekdān vezni üzre şīn-i muʿceme ve nūn ile.

Verez-rūd: (E53a) Māverā'ü'n-Nehr ıḳlīmidür. **Azā-rūḏ,** daḫı dinür.

Versīc: (E67b) Saḳfıñ ism-i basīṭidür. Ṭamıñ iç yüzi maʿnāsına. Fetḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve kesr-i sīn-i mühmele ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile.

Versitān: (E15b) Ümmetdür. Fetḥ-i vāv ve sükūn-ı rā ve kesr-i sīn ve tā-yı ḳaraşat ile.

Vertāc: (E64b) Āftāb-perestin ism-i basīṭidür. **F**etḥ-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve tā-yı ḳaraşat ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de,, vāv yirine dāl daḫı meẕkūrdur. Bir gül maʿnāsına gelür ki güneş ne semte māyil olursa māyil olur. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'de, Şeref-nāme'den menḳūldür ki vertāc bir güldür ki ṣuda biter ve yapraḳları dāyimā güneşe meyl ider. Buña nīlūfer daḫı dinür. Ve baʿżılar didi ki **vertāc**, ebemgümecidür ki ʿArabīde **ḫubāzā** ve Fārsīde **penīrek** dinür. Ḥalīmī ancaḳ bu maʿnāyı ẕikr itmişdür ve Cāmiʿ'de vü Niʿmetu'llāh'da **güneyik çiçegi** ve **ulu vü buzurg** maʿnāsına da meẕkūrdur.

Veter (A): (E56a) Kirişdür ki yaya vü ġayrısına olur. bkz. Zih.

Veyd: (E4a) Yavı ḳılınmış.

Vezīden: (E3b) Yel esmek.

Vīr: (E108a) Kesr-i vāv ve rā-yı mühmele ile **yād**ıñ ikinci maʿnāsınadur ki **ḫāṭır**dur.

Vīrā: (E108a) Ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür ki ḫāṭırda ṣaḳlıya. Vaṣf-ı terkībīdür, **vīr** ile **āy**dan mürekkebdür.

-Y- (ى)

Yaġlaḳ: (E59b) Fetḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ve fetḥ-i lām ve āḫiri ḳāf ile ʿuḳāb yeleginden olan oḳdur. Bu lafẓ Fārsī aṣīl degildür.

Yād: (E107b) Bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur. Añmaḳ maʿnāsına ism-i maṣdardur. ʿArabīde **ẕikr** dinür ve ẕikr, nefsde bir heyʾetdür ki insān anıñla ḥıfẓ itdügi umūruñ istiḥżārına ḳādir olur. **Kerden** żamīmesi ile istiʿmāl olunur ise **yād-kerden** gibi, ẕikr itmek maʿnāsına olur. Żamīme ḥaẕf olunup taḳdīrī mülāḥaẓa daḫı olunur. **Yād-gār,** bir sebīl-i teberrük-i iddiḫār olan tuḥfedür ki müẕekkir olur. **Zişt-yād,** sükūn-ı tā ile ẕikr-i ḳabīḥ maʿnāsınadur ki ġıybetden ʿibāretdür. Ṣıfat ile mevṣūfdan mürekkebdür. **Yād-ı Hindūstān kerd-i fīl,** ḍurūb-ı emṡāldendür. Bir kimse unutduġı nesneyi ẕikr idüp müteşevvīḳ olduḳda ḍarb iderler. Ferāmūş olan nesneyi ẕikr idüp bir kimseye ẕikr itdürir ise **ziHindūstān fīlrā yād-ı dād** dinür. **(E108a)** Mecāzen, ol heyʾetiñ maḥalline de ki ḫāṭırdur, ıṭlāḳ olunur. Bu maʿnāda ekṡer **giriften** ü **dāşten** żamīmesi ile istiʿmāl olunur. **Yād-giriften,** ḫāṭırda ṭutmaḳ u ezberlemek maʿnāsınadur ve **yād-dāşten,** ḫāṭırda ṣaḳlamaḳ

u ḥıfẓ eylemek maʿnāsınadur. **Yād-dāşt,** ḫāṭırda maḥfūẓ olan umūrdur. **Dāşt,** bunda ism-i maṣdardur. İsm-i mefʿūl maʿnāsınadur. Pes bu taḥḳīḳdan maʿlūm oldı ki **yād-kun,** ezber it maʿnāsına degildür. **Ezber,** lafẓ-ı Fārsīdür. Nāẓıma gerek idi **yād-kun** yirine, **yād-gīr** yāḫūd **yād-dār** söyleye. **Vīr,** kesr-i vāv ve rā-yı mühmele ile yādıñ ikinci maʿnāsınadur ki **ḫāṭır**dur. **Vīrā,** ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür ki ḫāṭırda şaḳlıya. Vaṣf-ı terkībīdür, **vīr** ile **āy**dan mürekkebdür. **Tīz-vīr,** keskin ḳuvvet-i ḥāfıẓası olan kimsedür. **Yād-kerden**iñ (E108b) muḳābili, **ferāmūş-kerden**dür ki ʿArabīde **nisyān**dur. **Ferāmūş, mensī** maʿnāsına ism-i mefʿūldür. **Ferāmūşīden**den meʾḫūẕdur. Āḫirine yā-yı maṣdariyye lāḥıḳ idüp **ferāmūşī** dirler. Baḥru'l-Ġarāyib'iñ ġarāyibinden bu maḥalde meşṭūr olan ʿibāreti budur ki naḳl olunur. "Ferāmūş, ism-i maṣdardur unutmaḳ maʿnāsına. Ferāmūşī, unutmaḳlıḳ maʿnāsınadur. Maṣdariyyet-i ism iʿtibāri ile ḥāṣılda hemān ism-i maṣdar ḳabīlinden olur." **Ferāmūş-kerden, mensī itmek** maʿnāsınadur. Ḥalīmī, unutmaḳ māʿnāsına maṣdardur dimiş ve bundan ġayrı buña maṣdar ẕikr itmemişdür. Maṣdarı **ferāmūşīden**dür. Gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūşīden** daḫı dinür. Ve gāh vāv'ı ḥaẕf idüp **ferāmuşīden** daḫı dinür. Niteki ferāmūş lafẓında daḫı bu taṣarruf olunup, gāh elifi ḥaẕf idüp **fermūş** dirler ve gāh vāv'ı ḥaẕf idüp **ferāmuş** daḫı dirler. (E109a) Ve gāh buña bir tā ilḥāḳ idüp **ferāmuşt** daḫı dirler. Ġaflet ü sehv ki nisyāndan bir nevʿdür, ismi Fārsīde **sevīst**dür. İki sīn-i mühmele ve feṯḥ-i evvel ve kesr-i vāv ile: Tā'yı ḥaẕf idüp **sevīs** daḫı dirler. **Ḥāżır-ı ḳandīl bāş, "**Baṣīret üzre ol, ġāfil olma." dimeden kināyedür.

Yād-dāşt: (E108a) Ḫāṭırda maḥfūẓ olan umūrdur. **Dāşt,** bunda ism-i maṣdardur. İsm-i mefʿūl maʿnāsınadur.

Yād-dāşten: (E108a) Ḫāṭırda ṣaḳlamaḳ u ḥıfẓ eylemek maʿnāsınadur.

Yād-gār: (E107b) Bir sebīl-i teberrük-i iddiḫār olan tuḥfedür ki müẕekkir olur. (E18b) Ve ġayr-ı ism-i maṣdar olduġı ḳalīldür.

Yād-giriften: (E108a) Ḫāṭırda ṭutmaḳ u ezberlemek maʿnāsınadur.

Yād-ı Hindūstān kerd-i fīl: (E107b) Ḍurūb-ı emṡāldendür. Bir kimse unutduġı nesneyi ẕikr idüp müteşevvīḳ olduḳda ḍarb iderler.

Yād-kerden: (E107b) Ẕikr itmek maʿnāsınadur. Żamīme ḥaẕf olunup, taḳdīrī mülāḥaẓa daḫı olunur.

Yāle: (E76a) Yā-yı ḥuṭṭī ve lām ile bu daḫı ṣığır boynuzı maʿnāsınadur.

Yām: (E93a) Müşennāt-ı taḥtıyye ile ulaḳ bindügi ṭavārdur.

Yāre: (E3b, E36a) Bilezik maʿnāsınadur.

Yāsec: (E59b) Yā-yı ḥuṭṭī ve feṭḥ-i sīn-i mühmele ve āḫiri cīm-i ʿArabī ile oḳ maʿnāsınadur. Bu lafẓ Fārsī aṣīl degildür.

Yeb: (E59b) Feṭḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve āḫiri bā-yı ʿArabī ile oḳ maʿnāsınadur.

Yek-endāz: (E60a) Bir atmaġıla nişāna varan oḳdur.

Yek-espe: (E88b) Hā-yı resmī ile "bir atlu" dimekdür ki yolda refīḳi olmaya.

Yekrān: (E91a) Feṭḥ-i yā-yı ḥuṭṭī ve sükūn-ı kāf-ı ʿArabī ve rā-yı mühmele ile ol atdur ki ṭorı ile ṣarı mābeyninde ola. Ve Şeref-nāme'de, ol ṭorı atdur ki yelisi vü ḳuyruġı sefīd ola. Ve sāyir kütüb-i luġatda, ḳula at maʿnāsına meẕkūrdur.

Yenbuʿ (A): (E27b) Pıñardur. bkz. Çeşme.

Yeng: (E3b) ʿĀdet.

Yeşim: (E4a) Bir maʿrūf yeşil ṭaşdur.

Yeşk: (E4a) Azu didikleri dişdür.

Yezdān: (E10a, E6a) Bārīyi 'azze'smuhu'nuñ vaṣfıdur. Yaradıcı vü ḫālıḳ maʿnāsınadur. Mānī-yi Naḳḳāş meẕhebinde Yezdān, ḫālıḳ-ı ḫayra maḫṣūṣ ve Ehremen, ḥālıḳ-ı şerre maḳṣūr olduġı manṣūṣdur, maḫṣūṣdur. **(E6b) Mānī meẕhebi,** Ṣeneviyyeniñ dīn-i bāṭılı ve āyīn-i 'āṭılınıñ beş fırḳasından bir fırḳadur. **Dīn-i mecūs**, Ṣeneviyyeniñ ġayrıdur. **Ehremen**den murād, **İblīs-i ḫasīs-i pür-telbīs**dür. Lafẓında üç luġat vardur. Biri **Ehremen**, feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı hā ve feṭḥ-i rā iledür. Ve biri, **Āhermen'**dür, medd-i hemze ve feṭḥ-i hā ve sükūn-ı rā ile. Ve ikisi şiʿr-i müteḳaddimde meẕkūrdur. Ṣāliṣ, **Ehrīmen,** kesr-i rā ve ziyāde-yi yā iledür.

-Z, Ẓ, Ż, Ẕ- (ذ، ض، ظ، ز)

Zaḫm: (E26b) Ḍarb u urmaḳ maʿnāsınadur.

Zaḫme: (E102a) Mıżrāb maʿnāsınadur. **Zaḫm** ile **hā'**dan mürekkebdür. Zaḫm, ism-i maṣdardur, ḍarb maʿnāsına ve hā, nisbet-i lāzıme-yi iḫtiṣāṣiyye içün.

Zaḫm-ı çeşm: (E26b) bkz. Çeşm-zaḫm.

Zāde fi'ṭ-ṭanbūri naġmeten: (E101b) Bir müstaġnīyi ʿanh nesne, mezīd olduḳda ḍarb-ı meṣel olunur.

Zaġār: (E109b) Zā-yı ʿArabī ve ġayn-ı muʿceme ile ol pas u küfdür ki nem-nāk olan nesneler üzerine ḳonar.

Zāhid-i kūh: (E65b) Güneşiñ ismlerinden biridür. Ẓāhiren kināye ṭarīḳı iledür.

Zāvūş: (E69b) Bercīs, Müşterī yıldızıdur. Zā-yı muʿceme ile ʿalāvezni medhūş. **(E70a)** Vāv-ı ṣaniye ḥaẕfı da luġatdur. Fetḥ-i vāv ile daḫı āteş vezninde gelür. Vāv'ı, elif üzerine taḳdīmi de luġatdur. Cāmiʿ ṣāḥibi **Zāves**, sīn-i mühmele ile de rivāyet itmişdür. bkz. Bercīs.

Zāvuş: (E70a) bkz. Zāvūş.

Zāveş: (E70a) bkz. Zāvūş.

Zāves: (E70a) bkz. Zāvūş.

Zebger: (E4b) Fiske.

Zebūr: (E16a) Ḥażret-i Dāvūd'a nāzil olan kitabdur.

Zidāy: (E114a) Zidūdenden fiʿl-i emrdür. **"Pası zāyil eyle."** dimekdür.

Zeft: (E12a) Buzurg maʿnāsınadur.

Zehār: (E4b) Ḳasıḳ ki ʿArabīde **ʿāne** dinür.

Zem: (E65b) Fetḥ-i zā ile **burūdet u ṣovuḳluḳ** maʿnāsınadur.

Zemī: (E65b) bkz. Zemīn.

Zemīn: (E65b) Āsmān muḳābili olan yirdür. **Zem** ile yā ve nūndan mürekkebdür. **Zem,** fetḥ-i zā ile **burūdet u ṣovuḳluḳ** maʿnāsınadur ve yā-yı ḫafīfe ḥarf-i nisbetdür. Egerçi ʿArabīde daḫı yā nisbet içündür ammā müşeddededür ve nūn teʾkīd-i nisbet içündür. İlḥāḳı vü ḥaẕfı semāʿa mevḳūfdur. Arża, ṭabīʿatı bārid olduġundan ötri nisbet idüp **zemīn** dinilmişdür. **Zemī,** nūnsuz daḫı mesmūʿdur. **Zemistān**da olan nūn daḫı bu maʿnāyadur. Arżıñ evṣāf-ı muḫtelifesi olup envāʿını bunda ẕikr itmek münāsib göründi. **Turs,** żamm-ı

tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā ile ol ḳatı yirdür ki külüng ü ḳazma aña teʾsīr itmeye. (E66a) **Terbun,** feṭḥ-i tā-yı ḳaraşat ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve żamm-ı bā-yı ʿArabī ile bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur. **Dek,** feṭḥ-i dāl ve kāf-ı ʿArabī ile bu daḫı ḳatı yir maʿnāsınadur. Rādad, rā-yı mühmele ve iki dāl ile ol otlu yirdür ki şarb olup inişi vü yokuşı ola. **Daġ,** feṭḥ-i dāl-ı mühmele ve ġayn-ı muʿceme ile ol yirdür ki üzerinde ot bitmemiş ola. Teşbīhen kel başa ḳıl olmamağın **daġ-ser** dinür. **Zerāġeng,** feṭḥ-i zā-yı ʿArabī ve rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı Fārsī ile ḳumlu yirdür. Ammā Luġat-ı Şeh-nāme'de vü Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da, **zemīn-i saḫt** u **duruşt** maʿnāsına mesṭūrdur. Taḫfīfen kāf ḥāẕf olunup **zerāġen** daḫı dinür. **Kerder,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ve iki rā-yı mühmele ile puşte puşte olan yirdür. Ve ṭaġ etegi vü dere maʿnāsınadur. (E66b) Mecmaʿü'l-Fürs'de **kevder,** kāfdan şoñra vāv ile de mervīdür. **Kevīr,** feṭḥ-i kāf-ı ʿArabī ile **şūre-zemīn** yaʿnī çoraḳ yirdür. **Kinderūş,** sinderūs vezni üzre evveli kāf-ı ʿArabīdür ve āḫiri şīn-i muʿcemedür, ṭaşlu ve puşte puşte olan yirdür. **Kevre,** feth-i kāf-ı ʿArabī ile seyl ḳazduġı yirdür.

Zend: (E16b) Ḥażret-i İbrāhīm'e nāzil olan ṣuḥuf-ı ʿaşr-ı evveliñ ismidür.

Zeng: (E109a) Zā-yı ʿArabī ve kāf-ı Fārsī ile sekiz maʿnāsı vardur: Biri, **pas** maʿnāsınadur ki āyine vü demir üzerine ḳonar. ʿArabīde **ṣada'** dinür. Bu maʿnāda ʿavām, zā-yı Fārsī ile telaffuẓ iderler. Pas ṭutan āyine, demirden olan āyinedür. **Mūr-yāne,** demir ḳurdıdur ki demiriñ māddesin ifnā vü çürük ider, **mūr-çāne** daḫı dinür. **Zengār,** aṣlda vaṣf-ı terkībīdür. **Zeng** ile **ār**dan mürekkebdür. Reftār u guftār gibi. İki maʿnāsı vardur. Biri (E109b) meẕkūr pas maʿnāsınadur ve biri, Türkīde taḫrīf idüp **cengār** didikleri boyadur. **Zaġār,** zā-yı ʿArabī ve ġayn-ı muʿceme ile ol pas u küfdür ki nem-nāk olan nesneler üzerine ḳonar. Nem-nāk yir üzerinde olan yemyeşil küf gibidür. Zā-yı Fārsī ile olursa **naʿra** vü **āvāz-ı bülend** maʿnāsınadur. Maʿnā-yı ṣānī, ṭāyife-yi Sūdān'dur. Muʿarrebi **zenc**dür. Mecāzen ıḳlīmlerine de ıṭlāḳ olunur. **Zengī,** zencī gibi yā-yı nisbet iledür. **Zeng-bār,** ṭāyife-yi Sūdān ıḳlīmidür, **zeng** ile (E110a) **bār**dan mürekkebdür. **Bār**, leb-i deryā vü kenār-ı cūy maʿnāsınadur. Ve Esedī-yi Ṭūsī, bir ġarīb rivāyet naḳl idüp dimişdür ki "Zeng-bār Cezāyir-i Hind'de bir yirdür. Cümlesi ṭaş ile ḳayadur. Aṣlā ekin ü ġalle anda olmaz. Deñiz içinde bir günlük yoldan bir ṭaġ vardur. Ol ṭaġda envāʿ-ı mīve vü eṣnāf-ı niʿam mevcūddur. Yılda bir kerre Allāh'ıñ emri ile ol ṭaġ ḥareket idüp kenār-ı deryāya gelür. Fī'l-ḥāl, Zeng-bār cemāʿati bir yıllıḳ ẕaḫīrelerini ol ṭaġdan alup giderler." Maʿnā-yı ṣāliş, **māh-tāb** maʿnāsınadur ki şuʿāʿ-ı māhdur. Maʿnā-yı rābiʿ, **çıñraġı**

maʿnāsınadur ve bu üç nevʿdür. Kebīr ü mutavassıt u ṣaġīr. Nevʿ-i evvel, ʿArabīde ismi **cers**dür ki Türkīde çañ dinür. Ṭavar boynunda aṣılur. **(E110b)** Nevʿ-i ṯānī, peykler ü ḳalenderler istiʿmāl iderler. Dizlerinden aṣarlar. Nevʿ-i ṯāliṯ, ismi ʿArabīde **cülcül**dür. Uşaḳlarıñ u ḳuşlarıñ ayaġına bağlarlar. Buñā **zengule** daḫı dirler. Żamm-ı kāf ile. **(E111a) Zengule,** müşterekdür. ʿİlm-i musīḳīde bir maḳām maʿnāsına da gelür. İkisiniñ maʿnāsına **zengūle** daḫı luġatdur. **Jengule,** zā-yı Fārsī ile olur ise ṣıġırıñ u keçiniñ ve buña beñzer sāyir ḥayvānātıñ çatal ṭırnaġı maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ẓılf** dinür. Maʿnā-yı ḫāmis, dāyire vü def pullarıdur. Maʿnā-yı sādis, el ele çalmaḳ, **kef-zeden** maʿnāsınadur. Maʿnā-yı sābiʿ, göz çapağı maʿnāsınadur ki ʿArabīde **ġamas** dinür. Maʿnā-yı ṣāmin, keskin ve yaḳıcı ve sūzende maʿnāsınadur.

Zengāne: (E52b) Bir nehrdür. Īrevān Ḳalʿası yanından aḳar.

Zengār: (E109a) Aṣlda vaṣf-ı terkībīdür. **Zeng** ile **ār**dan mürekkebdür. Reftār u guftār gibi. İki maʿnāsı vardur. Biri **(E109b)** meẕkūr pas maʿnāsınadur ve biri, Türkīde taḥrīf idüp **cengār** didikleri boyadur. **Zaġār,** zā-yı ʿArabī ve ġayn-ı muʿceme ile ol pas u küfdür ki nem-nāk olan nesneler üzerine ḳonar. Nem-nāk yir üzerinde olan yemyeşil küf gibidür.

Zeng-bār: (E109b) Ṭāyife-yi Sūdān ıḳlīmidür, **zeng** ile **(E110a) bār**dan mürekkebdür. **Bār**, leb-i deryā vü kenār-ı cūy maʿnāsınadur. Ve Esedī-yi Ṭūsī, bir ġarīb rivāyet naḳl idüp dimişdür ki "Zeng-bār Cezāyir-i Hind'de bir yirdür. Cümlesi ṭaş ile ḳayadur. Aṣlā ekin ü ġalle anda olmaz. Deñiz içinde bir günlük yoldan bir ṭaġ vardur. Ol ṭaġda envāʿ-ı mīve vü eṣnāf-ı niʿam mevcūddur. Yılda bir kerre Allāh'ıñ emri ile ol ṭaġ ḥareket idüp kenār-ı deryāya gelür. Fī'l-ḥāl, Zeng-bār cemāʿati bir yıllıḳ ẕaḫīrelerini ol ṭaġdan alup giderler.".

Zengī. (E109b) bkz. Zeng.

Zengule: (E110b) Bir nev çıñraġı maʿnāsınadur. İsmi ʿArabīde **cülcül**dür. Uşaḳlarıñ u ḳuşlarıñ ayaġına bağlarlar. Buñā **zengule** daḫı dirler. Żamm-ı kāf ile. **(E111a) Zengule,** müşterekdür. ʿİlm-i musīḳīde bir maḳām maʿnāsına da gelür. İkisiniñ maʿnāsına **zengūle** daḫı luġatdur.

Zerāfe (A): (E87a) Uşţur-gāv-ı peleng, zurnapā didikleri cānverdür. İsmi ʿArabīde **zerāfe**dür. Türkīsi bundan ġalaṭdur. Ḳaplan ile vaḥşī dişi deve ictimāʿından mütevellid

olan ḥayvānıñ erkegi, vaḥşī inek ile cemʿ olmaḳdan mütevellid olur. Boyunı, deve boyunı gibi ve ayaḳları, şıġır ayaġı gibi ve gövdesi, ḳaplan gövdesi gibi alacadur.

Zerāġen: (E66a) bkz. Zerāġeng.

Zerāġeng: (E66a) Feṭḥ-i zā-yı ʿArabī ve rā-yı mühmele ve feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ve sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı Fārsī ile ḳumlu yirdür. Ammā Luġat-ı Şeh-nāme'de vü Uḳnūm'da vü Niʿmetu'llāh'da, **zemīn-i saḫt** u **duruşt** maʿnāsına mesṭūrdur. Taḫfīfen kāf ḥāẕf olunup **zerāġen** daḫı dinür.

Zerde: (E90a) Ṣarı atdur. **Şīde,** miṣluhu.

Ẕikr (A): (E107b) Añmaḳ maʿnāsınadur. Ẕikr, nefsde bir heyʾetdür ki insān anıñla ḥıfẓ itdügi umūruñ istiḥżārına ḳādir olur.

Zīn-i ḫadeng: (E60a) Ḳayın aġacından düzilen eyere dinür.

ZiHindūstān fīlrā yād-ı dād: (E107b) Ferāmūş olan nesneyi ẕikr idüp bir kimseye ẕikr itdürir ise dinür.

Zīc: (E57a) Zihden muʿarrebdür. İki maʿnāsı vardur. Biri meşhūr olan **ʿilm-i zīc**dür. Ṣānī, bennā ipi maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mıṭmar** dinür.

Zih: (E56a) Kesr-i zā ile bu kelime daḫı nāẕımıñ mezīdātındandur. Dört maʿnāsı vardur: Biri, kirişdür ki yaya vü ġayrısına olur. ʿArabīde ismi, **veter**dür.**(E56b) Zih-kerden,** kirişi yaya geçürmekdür. **Zih-gīr,** baş barmaḳda olan maʿrūf yüzükdür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Kiriş ṭutıcı dimekdür. Maʿnā-yı ṣānī, kelime-yi taḫsīndür. **Zihī**den muḫaffefdür. **Zihāzih, "**taḫsīnen baʿde taḫsīn" dimekdür. Maʿnā-yı ṣāliş, **sencef**dür ki ḳaftana dikerler. Ḥālā Fārsīde bu maʿnāya müteʿarref ü zebān-zed olan, **ʿaṭf**dur. ʿArabīden meʾḫūẕdur. Maʿnā-yı rābiʿ, yaḳa **(E57a)** ḥāşiyesi vü kenārıdur. Zīḳ ile taʿrīb olunmuşdur. Ve her nesneniñ ḥāşiyesine vü kenārına daḫı dinür. Ve şerīte daḫı dinür. Ve aña beñzer ne varise işkencede arḳadan çıḳardıḳları ḳayış daḫı dinür. **Zih-liḫād,** kesr-i lām ile ve ḫā-yı muʿceme ile ol nesnedür ki başmaḳcılar u edikciler ü sarrāclar u terziler, yiv yirine vü iki dikiş arasına dikerler. Āḫirinden dāl'ı ḥaẕf idüp **zih-liḫā** daḫı dinür. **Zih-bend,** ziynet-i nisādan bir nevʿ ḳılādedür.Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. **Zīc,** maʿnā-yı evvelden muʿarrebdür. İki maʿnāsı vardur. Biri meşhūr olan ʿilm-i zīcdür. Ṣānī, bennā ipi maʿnāsınadur ki ʿArabīde **mıṭmar** dinür. Aṣmaʿī, bu maʿnāda ʿArabī yā

muʿarreb olduġunda müterreddür. **(E57b)** Fārsīde iki maʿnāya istiʿmāl olunur. Biri rāh-ı nefesdür ve biri hezel ü laṭīfedür.

Zihāzih: (E56b) "Taḥsīnen baʿde taḥsīn" dimekdür.

Zih-bend: (E57a) Ziynet-i nisādan bir nevʿ ḳılādedür.Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür.

Zih-gīr: (E56b) Baş barmaḳda olan maʿrūf yüzükdür. Vaṣf-ı terkībīden menḳūldür. Kiriş ṭutıcı dimekdür.

Zih-kerden: (E56b) Kirişi yaya geçürmekdür.

Zih-liḫā: (E57a) bkz. Zih-liḫād.

Zih-liḫād: (E57a) Kesr-i lām ile ve ḫā-yı muʿceme ile ol nesnedür ki başmaḳcılar u edikciler ü sarrāclar u terziler, yiv yirine vü iki dikiş arasına dikerler. Āḫirinden dāl'ı ḥaẕf idüp **zih-liḫā** daḫı dinür.

Zīḳ: **(E57a)** bkz. Zih.

Ẓılf (A): (E111a) Şıġırıñ ve keçiniñ ve buña beñzer sāyir ḥayvānātıñ çatal ṭırnaġı maʿnāsınadur ki Fārsīde **Jengule** dinür.

Zişt-yād: (E107b) Sükūn-ı tā ile ẕikr-i ḳabīḥ maʿnāsınadur ki ġıybetden ʿibāretdür. Ṣıfat ile mevṣūfdan mürekkebdür.

Zuc: (E60a) Żamm-ı zā vü cīm-i ʿArabiyeteyn ile bir nevʿ ḳışa taʿlīm oḳıdur. **Keş** didikleri ḳara ḳurut maʿnāsına da gelür.

Zūd: (E51a) Tīz ü serīʿ maʿnāsınadur. Bu kelime daḫı nāẓımıñ mezīdātındandur. **Zūdī,** sürʿatdür ve zūd āḫirinden dāl'ı ḥaẕf itmek luġat-ı şāyiʿadur. **Zūdāzūd,** tez tez dimekdür. Teʿkīd içün mükerrer olmuşdur. Bu elifiñ şerḥi Baḥru'l-Ġarāyib evvelinde vü Deḳāyıḳ'da vü Düstūru'l-ʿAmel'de, Şibh tercemesinde mufaṣṣal meẕkūrdur.

Zūdāzūd: (E51a) Tez tez dimekdür. Teʿkīd içün mükerrer olmuşdur. Bu elifiñ şerḥi Baḥru'l-Ġarāyib evvelinde vü Deḳāyıḳ'da vü Düstūru'l-ʿAmel'de, Şibh tercemesinde mufaṣṣal meẕkūrdur.

Zūdī: (E51a) Sürʿatdür ve zūd āḫirinden dāl'ı ḥaẕf itmek luġat-ı şāyiʿadur.

Zū-pīn: (E56a) Żamm-ı zā-yı ʿArabī ve kesr-i bā-yı Fārsī ile çatal demrenlü ḥarbedür. Baḥru'l-Ġarāyib'de **sıbḳūn** u ḳışa nīze maʿnāsına mesṭūrdur ve **sıbḳūn**, demirden beş barmaḳlu bir nīzedür. Balıḳcılar āletidür.

Zurnapā: (E87a) Uştur-gāv-ı peleng didikleri cānverdür. İsmi ʿArabīde **zerāfe**dür. Türkīsi bundan ġalaṭdur. Ḳaplan ile vaḥşī dişi deve ictimāʿından mütevellid olan ḥayvānıñ erkegi, vaḥşī inek ile cemʿ olmaḳdan mütevellid olur. Boyunı, deve boyunı gibi ve ayaḳları, ṣıġır ayaġı gibi ve gövdesi, ḳaplan gövdesi gibi alacadur.

Zuḥal (A): (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür.

Zühre (A): (E68b) Nücūm-ı sebʿa-i seyyāreden maʿrūf olan yıldızdur. Yedisiniñ ismi **Meh** ü **Tīr** ü **Nāhīd** ü **Ḫurşīd** ü **Behrām** u **Bercīs** ü **Keyvān'**dur. Esāmī-yi ʿArabiyyesi daḫı **Ḳamer** ü **ʿUṭārid** ü **Zühre** vü **Şems** ü **Mirriḫ** ü **Müşterī** vü **Zuḥal'**dür.

B. METİN SÖZLÜĞÜ

-A, ʿA, Ā- (ا، آ، ع)

Ābā: Aş. Arapçada **ṭabīḫ** denir.

Āb-tāb: bkz. Āftāb.

ʿAceb-rūd: bkz. Şeh-rūd.

Āferīd-gār: Ḫālıḳ, yaratıcı, Allâh (C.C.).

Āfet-i āb: bkz. Āftāb.

Āftāb: Güneş. Aslı **āb-tāb**dır, yani su ısıtıcı. **Āb** ile **tāb**dan mürekkep vasf-ı terkîbîdir. Bâ harfi fâ'ya çevrilmiştir. Aslının **āfet-i āb,** yani bir Arapça ve bir Farsça iki kelimeden oluşan bir tamlama olup suyu ekşitmek ve çürütmek şeklinde adlandırılmış olması uzak bir ihtimaldir. **Āftāb-gāh,** kışın oturulan güneşli yerdir. Türkçede **çoğac** denir. **Āftāb-gerdek,** Türkçede **ʿaceb keler** dedikleri canlıdır. Arapçada ismi **ḫirbā'** ve künyesi **ümmi ḫubeyn**dir. **Āftāb-gerd** kelimesinin küçültülmüş hâlidir. **Āftāb-perest,** bu da ḫirba' anlamındadır. Ve meşhûr olan Güneş'e tapan, zelil kafirlerdir. Aynı zamanda, güneş hangi tarafa dönse o tarafa dönen bir çiçeğin adıdır. Bu çiçeğin basit ismi **vertāc**dır.

Āftābe: Bakır **ibrīḳ**, **miṭhare**. Türkçedeki **matara** sözü, miṭhare lafzının bozulmuş hâlidir. Acemde ibrik, lülesi uzun yatık bardak gibidir.

Āftāb-gāh: Kışın oturulan güneşli yer. Türkçede **çoğac** denir.

Āftāb-gerdek: Bukalemun. Türkçede **ʿaceb keler** dedikleri canlıdır. Arapçada ismi **ḫirbā'** ve künyesi **ümmi ḫubeyn**dir. **Āftāb-gerd** kelimesinin küçültülmüş hâlidir.

Āftāb-perest: Bukalemun. Arapçada **ḫirba'** denir. Ve meşhûr olan, Güneş'e tapan zelil kafirlerdir. Aynı zamanda, güneş hangi tarafa dönse o tarafa dönen bir çiçeğin adıdır. Bu çiçeğin basit ismi **vertāc**dır. Mecmaʿü'l-Fürs'te, vâv yerine dāl ile de zikredilmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, Şeref-nāme'den şöyle nakledilir: "Vertāc, bir güldür ki suda biter ve yaprakları daima güneşe döner. Buna nilüfer de denir.". Bazıları da **vertāc**ın ebegümeci olduğunu söyler ki Arapçada **ḫubāzā** ve Farsçada **penīrek** denir. Ḥalīmī, sadece bu

anlamı zikr etmiştir. Cāmiʿ'de ve Niʿmetu'llāh'da, **güneyik çiçegi, ulu** ve **buzurg** anlamında da zikredilmiştir.

Āheng-i Ḥicāzī: Hac mevsiminde, hac sevincine eren hacıların, "lebbeyk Allāhumme lebbeyk" sedasıdır.

Āhermen: İblis, Şeytan. bkz.Ehremen.

Aḫgūze: Düğme.

Āḫşīcān: Anâsır-ı erbaʿa.

Aḫter-şinās: Müneccim.

Aḳdāḥ u ezlām (A): Cahiliyye dönemi Arapları arasında kumar oynamak ya da fal bakmak için kullanılar oklar. Çeşitli lugatlarda yazanlara göre toplamda on ok olur. Her biri için kararlaştırılmış bir değer vardır. Üçünün değeri yoktur. Unutulmasın ki bu kumar türü, Araplara mahsustur. Bu oklara **aḳdāḥ u ezlām** denir. Farsçada kullanılmaz.

ʿAḳıb (A): bkz. Pāşne.

Āmurz-gār: bkz. Āmuz-gār.

Āmūy: Ceyhûn Nehri. Aslında Ceyhûn, bir şehirdir.

Āmuz-gār: Çok mağfiret ve merhamet eden, ilmi ve talimi sonsuz olan Allâh (C.C.).

Ān: O. Uzağı göstermekte kullanılan işaret ismidir. Sonuna küçültme kâfı (kāf-ı taşġīr) ekleyip **ānek** derler. **Ānek**ten elif-i memdûdeyi düşürüp **nek** dahi denir. Arapçada, işaret zamiri asla tamlanan olmaz. Farsçada ise tamlanan olduğunda belirsiz cins isim (nekre-yi ism-i cins) anlamında olur. Bu durumda ***şey'*** veya ***çīz*** anlamında olur, artık işaret etme anlamı kalmaz. **Ān-ı tu** ve **īn-i men** dedikleri gibi. **Senin nesnen, benim nesnem** anlamına gelir. **Ān**, sesteş bir kelimedir. İki anlamı daha vardır. Biri ism-i mevsûl (kendinden sonra gelen sıla cümlesini açıklayan isim) anlamındadır. Farsçada ism-i mevsûlün kendine has bir çekimi yoktur. Akıl sahiplerinden olursa (ẕevī'l-ʿuḳūl) **ki** lafzını ona ekleyip **ānki** denir. Eğer akıl sahiplerinden değilse (ġayr-ı ẕevī'l-ʿuḳūl) **çi** lafzını ona ekleyip **ānçi** denir. İkincisi, güzellikte olan tatlılıktır. Sûdî, bunu "güzelliğe sebep olan şeylerin tamamından meydana gelen ve ortaya çıkan şekil" olarak tabir etmiştir. **Dān** kelimesi de **ān** anlamında işaret zamiri olarak kullanılır; ancak **bā** ile

kullanılması şarttır. **Bā**, her ne anlamda olursa olsun yemin olur ve bağlamak anlamına gelir.

Anṭalīsūn: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (‘alā’imü’s-semā) denir.

Anbere: Tüyü dökülmüş deve. Ḥalīmī ve Ni‘metu’llāh, “Kavlak devedir ki yük çekmeden kalmış anlamına gelir.” demişlerdir.

‘Ank: Erkek eşek.

‘Anḳā: Santûr.

Arġan: At. **Bār-gīr**in basit ismidir. Deşt-i Ḳıpçaḳ’ta kullanılan bir kelimedir. bkz. Bāre.

‘Arabāne: Deve. bkz. Uştur.

‘Arār (A): Öküz gözü denilen çiçek. bkz. Gāv-çeşm.

Aras: Ermen vilayetinde bir büyük nehirdir. Halk tahrif edip **‘Araż** derler.

Ārd: Un. Arapçada **ṭaḥīn** ve **daḳīḳ** denir. **Ārd-bīz** ve **ārd-bīzen,** ikisi elek anlamına gelir ki Arapçada **münḫul** denir. **Ārd-hāle** ve **Ārd-dūle** bulamaç aşıdır. Dâl’ı, tā’ya çevirip **ārd-tūle** şeklinde de söylenir. **Ārdīne,** unlu aştır. **Ārde,** değirmen anlamındadır. Sonundaki hâ, gereklilik ilgisi (nisbet-i lāzıme) içindir.

Ārd-bīz: Elek. Arapçada **münḫul** denir.

Ārd-bīzen: Elek. Arapçada **münḫul** denir.

Ārd-dūle: Bulamaç aşı. Dâl’ı, tā’ya çevirip **ārd-tūle** şeklinde de söylenir.

Ārde: Değirmen. Sonundaki hâ, gereklilik ilgisi (nisbet-i lāzıme) içindir.

Ārd-hāle: Bulamaç aşı.

Ārdīne: Unlu aş.

Ārd-tūle: bkz. Ārd-dūle.

Arpenīj: Tarhûn.

Ās: Değirmen.

Ās-ı ḫar: Eşek tarafından döndürülen değirmen.

ʿAsker: Leşker kelimesinin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir.

Āsmān: 1. Fars aylarının yirmi yedinci günü. 2. Gök. Arapçada **felek** ve **sema'** denir. Aslı, **ās** ile **mān**dan mürekkeptir. **Ās**, değirmen anlamına gelir. M**ān, mānisten**den gelir. **Mānend**, benzer anlamına gelir. **Mānisten**, benzemek anlamındadır. Tamlamadaki anlamı, değirmene benzeyici demektir. Değirmene benzer olduğundan **āsmān** denildi. Nitekim semâya da **çarḫ** denilmiştir. **Çarḫ**, aslında çıkrıktır. Dokumacılar vb kullanırlar. Teşbîh yoluyla, felek için kullanılmıştır. **Gerdūn** da böyledir. Aslında kağnı ve araba anlamına gelir. Teşbîhen, felek anlamında kullanılır. Āsmānıñ basit ismi, **sipihr**dir. **Āsmān,** dokuz katlıdır. **Gerezmān** kelimesi de **āsmān** ya da **ʿarş** anlamında kullanılır. **Āsmāne,** damın iç yüzüdür. Arapçada **saḳf, ʿarş**, **semā'** denir. **Āsmān**dan ve gereklilik ilgisi (nisbet-i lāzıme) için gelen ve özgülük bildiren hâ'dan (hā-yı tahsîsiyye) oluşur. Nisbetten murat benzerliktir. **Saḳf**ın dört tane basit ismi vardır. Biri, **Versîc**dir. İkincisi, **Āşkūb**dur. Tahfîf için sonundaki harfi düşürüp **āşkū** da denir. **Eşkū** şekline de rastlanılır. Ḥalîmî, "**Āşkūy** evin ya da direğin üzerinde yapılmış köşk, çardak anlamına gelir demiştir.". Üçüncüsü, **şitefft**tir. Āsmāne anlamındadır. Dördüncüsü, **kerek**tir. Buhara civarının dilinde, evin damı yahut tavanıdır. **Āsmān-vere, keh-keşān** yani hacılar yolu ya da saman yolu anlamına gelir.

Āsmāne: Damın iç yüzü, tavan. Arapçada **saḳf, ʿarş**, **semā'** denir. **Āsmān**dan ve gereklilik ilgisi (nisbet-i lāzıme) için gelen özgülük bildiren hâ'dan (hā-yı tahsîsiyye) oluşur. Nisbetten murat benzerliktir.

Āsmān-vere: Keh-keşān, hacılar yolu, saman yolu.

Āster: Astar. Arapçada, **biṭāne** denir.

Āşkū: bkz. **Āşkūb.**

Āşkūb: Tavan. **Saḳf**ın basit ismidir. Damın iç yüzü anlamına gelir. Tahfîf için sonundaki harfi düşürüp **āşkū** da denir. **Eşkū** şekline de rastlanılır. Ḥalîmî, **"Āşkūy,** evin ya da direğin üzerinde yapılmış köşk, çardak anlamına gelir." demiştir.

Āşkūy: Evin ya da direğin üzerinde yapılmış köşk, çardak. bkz. **Āşkūb.**

Aşḳar (A): Doru at. bkz. **Būr**.

Āvīḫten: Geçişli fiil (müteʿaddī) olursa asmak; geçişsiz fiil (lāzım) olursa asılmak anlamına gelir. Arapçada **taʿalluḳ** denir.

Āy: Türkçede **gelmek**, Arapçada **meci'** anlamına gelen **āyīden** ya da **āmeden** fiilinden alınmıştır. **Meci'** kelimesiyle söylenmek istenen **var olmak, meydana gelmek, gerçeklik kazanmaktır**.

Ayārde: Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan suhufun tamamının tefsirinin ismidir.

Azā-rūḏ: Mâverâünnehir bölgesidir.

ʿAyn (A): Pınar. bkz. Çeşme.

Āzfendāk: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

-B- (ب)

Bābzen: Kebap çevirmekte kullanılan şiş.

Bāçeng giriften: Çimdiklemek. Arapçada **ḳarş** denir.

Bāçengāl giriften: Çimdiklemek. Arapçada **ḳarş** denir.

Bāçengel giriften: Çimdiklemek ve **ḳarş** anlamına gelir.

Bādrem: Faydasız, bir işe yaramaz. **Bīhūde** gibi yaygındır. Bozuk söz ve boş, faydasız iş anlamına gelir. **Jāj** da böyle yaygındır. Söze mahsûs olan saçmalığın birkaç ismi daha vardır. Biri **fulāde**dir. Sonundaki hâ düşürülerek **fulād** da denir. Aslında **fulād**, çirkin ve iğrenç, pis anlamına gelir. Özgülük ilgisi bildiren hâ (hā-yı nisbet-i iḫtişāṣiyye) ile bozuk, kötü söze mahsûs oldu. Biri **ḳalmāş**tır. Ve biri de **kelpetre**dir.

Bād-reng: Şinḫıyār, bir tür turunç, acur.

Baġl (A): Katır. At ile eşekten mütevelliddir. bkz. Ester.

Bahār (A): Öküz gözü denilen çiçek. bkz. Gāv-çeşm.

Baḳar (A): Sığır anlamında cins isimdir. Erkeği, dişisi, evcili, vahşisi ve su sığırı için kullanılabilir. Türkçede de sığır aynen böyle kullanılır. bkz. Gāv.

Bānū: İki kelimeden mürekkeptir. Biri **bān**dır. Gözetici anlamına gelir. Bāġ-bān, geştī-bān gibi. Sahrâlarda tarlaları görüp gözetene **deşt-bān** denir. Sığırtmaça ise **kelle-bān** denir. Diğeri ise vāv'dır. Bu tür vāv, yaratılıştan gelen özellik olduğunu belirtmek için (nisbet-i lāzıme-yi cibilliyye) gelir. Sonradan elde edilen özellikleri belirtmek için (nisbet-i kesbiyye) vāv gelmez. Günlük kullanımda genellikle **bānū** denir. **Bānū**nun basit ismi, **ḫadīş**tir. Ancak Mecma'ü'l-Fürs'te, **ḫudīş** şeklinde yazılıp **ḫudā-vend** anlamına da gelir denmiştir. Ni'metu'llāh ise **ḫidīş** şeklinde zaptetmiştir.

Bār-ḫudā: Destûr sahibi ve izin, icâzet mâliki anlamına gelir. Ulu olan her şey için kullanılabilir. **Bār,** ulu anlamındadır. **Bār-ḫudāy,** ulu efendi demektir. Unutulmasın ki **ḫudā** kelimesi, kendisinden sonra gelen bir kelime ile birleşirse, Allâh'tan (C.C.) başka bir varlık için kullanılması yasaktır. Yukarıda zikredilen kelimeler ters çevrilmiş tamlama (izafe-yi maḳlūbe) kabîlindendir. Asılları **ḫudā-yı sīm**, **ḫudā-yı dih, ḫudā-yı kişver, ḫudā-yı ḫāne, ḫudā-yı ked, ḫudā-yı bār**dır. Allâh'ın (C.C.) ismiyle karıştırılmasın diye tamlanan, tamlayanın önüne alınarak ḫudā kelimesiyle birleştirilmişlerdir.

Bārān: Yağmur. **Bārīden**den gelen cins isimdir. Gökten yağan her şey için kullanılabilir.

Bārānī: Yağmurda baş üzre olan külāhtır.

Bāre: Genel olarak (muṭlaḳā) attır. İster Arap atı olsun, ister olmasın. Yük anlamına gelen **bār** kelimesinden türemiştir. **Bāregī** de genel olarak attır. Sonundaki yâ harfi, genellik ilgisi (nisbet-i muṭlaḳā) içindir ve kâf-ı Acemî, bağlama harfidir (ḥarf-i tevessül). Yani sonu hâ-yı resmī olan her kelimeye -**ḫᵛāce** ve **bende** gibi- ilgi yâ'sı (yā-yı nisbet), mastar yapan yâ (yā-yı maṣdariyye), küçültme kâf'ı (kāf-ı taṣġīr), çoğul yapan elif ve nûn eklenirse sonunun değiştirilmemesi için bir kâf ile o amaca ulaşılır. Arapçadaki koruyucu nûn (nūn-ı viḳāye) gibidir. **Bār-gīr,** bu da o anlama gelir. Vasf-ı terkîbîden alınmıştır. Bu üç kelime, Arapçada **merkūb** ve **maṭıyye** anlamını ifâde eder. Bunun basit ismi, **arġan**dır. Ve bu kelime, Deşt-i Ḳıpçaḳ'ta konuşulan dilden alınmıştır.

Bāregī: Genel olarak (muṭlaḳā) attır. Sonundaki yâ harfi, genellik ilgisi (nisbet-i muṭlaḳā) içindir ve kâf-ı Acemî, bağlama harfidir (ḥarf-i tevessül). Yani sonu hâ-yı resmī olan her kelimeye -**ḫᵛāce** ve **bende** gibi- ilgi yâ'sı (yā-yı nisbet), mastar yapan yâ (yā-yı maṣdariyye), küçültme kâf'ı (kāf-ı taṣġīr), çoğul yapan elif ve nûn eklenirse sonunun değiştirilmemesi için bir kâf ile o amaca ulaşılır. Arapçadaki koruyucu nûn (nūn-ı viḳāye) gibidir. bkz. Bāre.

Bār-gīr: Genel olarak (muṭlaḳā) attır. Vasf-ı terkîbîden alınmıştır. bkz. Bāre.

Bār-ı ḫarān: Eşeklere bindirilip teşhîr olunan kimsedir. bkz. Ḫarān-bār.

Bāū pāy dāşten: "Onunla mukâbele etmek" demektir.

Bāū pāy giriften: "Onunla mukâbele etmek" demektir.

Bāzinc: 1.Salıncak. 2. Çocuklar oynasın diye beşiklere asılan oyuncak.

Bedest-bāş: "Kudret ve ihtiyat ile ol, gaflet etme!" demektir. **Beḫured** gibi birleşiktir. Aslı **bādest** ve **bāḫured**dir.

Befc: Söz söylerken, yanlışlıkla ağızdan saçılan tükürük ya da salya.

Behle: bkz. Dest-vāne.

Benām-ı Ḫüdā: bkz. Benāmīzed.

Benāmīzed: Aslı **benām-ı Īzed'**dir, isim tamlaması (terkīb-i iżāfī). Elifi düşürülmüştür. Şaşırtacak kadar güzel bulunan bir şeyle karşılaşıldığında kullanılır. Maksat göz değmesini engellemektir. **Benām-ı Ḫüdā** dedikleri gibi yemin için de kullanılabilir. **Bā**, yemin harfi (ḥarf-i ḳasem) olur.

Bend-i pāy: bkz. Pāy-bend.

Benkū: Pire otu, karnıyarık otu, bağa. Arapçada **bezr-i ḳuṭūnā** denilen ottur.

Bepāy-dāşten: 1. İkamet etmek. 2. Devam ettirmek. 3.Mamur etmek.

Beraḫş: At arkası.

Berbaṭ: Kopuz. Arapçada, **ʿūd** denir. **Berbuṭ** şeklinde söylenmesi yanlıştır. Çünkü **ber** ile **baṭ** kelimelerinden oluşmuştur. **Kaz göğsü** demektir. Kaz göğsüne benzediğinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Arapçada da bu şekilde kullanılır. Aslı izâfet ile, ber-i baṭ şeklindedir. Kopuz ya da ûd çalanlara ise **berbaṭī** denir. Arapçası, **ʿavvād**dır.

Berbaṭī: Kopuz çalıcı, ʿavvād.

Berg-i bīd: Söğüt yaprağına benzer bir tür peykândır. Tamlama ters çevrilerek (iżāfe-yi ḳalb) **bīd-berg** de denir.

Berḫar-nişān: "Haddini bildir." demektir. Azarlayıp cezalandırdıklarını eşeğe bindirdiklerinden dolayı böyle söylenmiştir.

Berīd: Kuyruğu kesik. **Burīde-dum**un Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. Mecaz yoluyla, Arapçada ulağa da berīd denir. Her dört fersahda bir, ulaklara katırlar hazırlanırdı. Bu bakımdan o dört fersahlık mesafeye de berīd denmiştir.

Berpāy-dāşten: bkz. **Bepāy-dāşten.**

Berperūşān: Ümmet.

Berrūy-ı rūz-uftāden: Kinaye yoluyla, âşikâr olmak anlamına gelir. **Rūz**suz da kullanılır.

Berūy-devīden: Yüze yapışmak. **Devīden** yerine **cehīden** de kullanılır.

Berzīger: Çiftçi. Arapçası, **ḥāriş**tir.

Besāvend: Şiir kâfiyesi.

Besīse (A): Yağ içinde ezilmiş sıcak ekmektir. Üzerine bal veya hurma katarak yenir. Türkçede, **yaġçumur** denir. Ezilmesi pençe ile olduğundan dolayı Farsçada, **çengālī** denir.

Besuḫan resīd: "Sözün anlamını idrak etti." demektir.

Beşg: Damla. Arapçası **ḳaṭre**dir. Hem gökten yağan çiy, şebnem için hem de gözyaşı için kullanılır. **Buşg** şeklinde olursa kıvırcık saç anlamına gelir. bkz. Jāle.

Betūrāk: Arapçada **deff,** Türkçede **dümri** denilen müzk aleti.

Beydeḫ: bkz. Heydeḫ.

Bezmāyūn: Ferîdûn'un su sığırının adıdır. Ferîdûn, onun sütü ile büyümüştür. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, **Bermāyūn** şeklinde de geçer. Mecmaʿü'l-Fürs'te, **Māyūn** şeklinde de kullanılabileceği yazılıdır. bkz**. Pej-māye**.

Bezrek: 1. Keten tohumu. 2. Tohumcuk.

Bezr-i ḳuṭūnā: Şifalı otlardandır. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve yaprağı. At kulağına benzediğinden dolayı, **esb-ġūl** şeklinde adlandırılmıştır. **Esb-güş** da denir. Arapçalaştırılırken bâ, fâ'ya; kâf, yâ'ya çevrilip

isfiyūş denmiştir. Arapçadan başka dillerde **esbiyūş** denmiştir. Bu kelimeden elifi düşürerek, **sebiyūş** da denir. Bu kelimenin sonunu sîn yapıp bir nûn ekleyerek **sebiyūsen** de denir. Ve yâ'yı, bâ'dan önce getirip eklenmiş olan nûnu düşürerek **sîbūs** da denir. Yâ'yı elife çevirerek, **sābūs** da denir. **Benkū** ve **herūtūm** da bezr-i ḳuṭūnā anlamına gelir. Bunların tamamı, Mecmaʿü'l-Fürs'ten nakledilmiştir. **Fesliyūn** da bezr-i ḳuṭūnā demektir.

Bī: Belirli şeyleri olumsuz yapan (nefy-i muʿayyen) edat. Türkçede **-sız** ve Arapçada bazı maddelerde **bidūn**, bazılarındaysa **bilā** şeklinde kullanılır. Nitekim Farsçada **bītūşe reftem,** Türkçede "Azıksız gittim." ve Arapçada "**Sāfertu biduni zādin.", "Ev bilā zādin."** tercümesi mümkindür. **Bī**, isimlere mahsus olarak kullanılır, fiiler için kullanılmaz. Nitekim zıttı olan **bā** ki Arapçada **maʿa** denir, böyledir. İkisi de basittir. İki harften mürekkep değildir.

Bīd-berg: bkz. Berg-i bīd.

Bīġāl: Nîze, kargı, mızrak.

Bīhūde: Birleşik ve basit olmak üzere iki kısımdır. Birleşik hâli, gerek sözde gerek işte olsun abes, faydasız, çirkin söz ve hakikat dışı, hurafe anlamlarına gelir. Vâv'ı düşürüp **bīhude** de denebilir. Ancak hâ'yı düşürüp **bīhūd** denmesi, şiirde vezin ya da kâfiye mecburiyeti dışında uygun görülmemiştir. Aslı **bī** ile **hūde** kelimelerinden oluşur. **Bī**, belirli isimlerin olumsuzunu (nefy-i muʿayyen) yapan bir edattır. Türkçede **-sız** ve Arapçada bazı maddelerde **bidūn**, bazılarındaysa **bilā** şeklinde kullanılır. Nitekim Farsçada **bītūşe reftem,** Türkçede "Azıksız gittim." ve Arapçada "**Sāfertu biduni zādin.", "Ev bilā zādin."** tercümesi mümkindür. **Bī**, isimlere mahsus olarak kullanılır, fiiler için kullanılmaz. Nitekim zıttı olan **bā** ki Arapçada **maʿa** denir, böyledir. İkisi de basittir. İki harften mürekkep değildir. Ve **hūde**, hak anlamına gelir. Zıttı faydasız, çirkin söz ve hakikat dışı, hurafedir. Vâv'ı düşürüp **hude** demek de uygun görülmüştür. **Bādrem, bīhūde** gibi yaygındır. Bozuk söz ve boş, faydasız iş anlamına gelir. **Jāj** da böyle yaygındır. Söze mahsûs olan saçmalığın birkaç ismi daha vardır. Biri **fulādedir**. Sonundaki hâ düşürülerek **fulād** da denir. Aslında **fulād**, çirkin, iğrenç ve pis anlamına gelir. Özgülük ilgisi bildiren hâ (hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye) ile bozuk, kötü söze mahsûs oldu. Biri de **ḳalmāş** ve biri de **kelpetre**dir. Basit olan kısım, **bīhūden**den türemiş ism-i mefʿûldür. Bīhūden, bez, deri gibi nesnelerin ateşten sararması anlamına gelir.

Bīhūden: Bez, deri gibi nesnelerin ateşten sararması.

Bīl: Çiftçilerin kullandığı, **bel** denilen alet. Arapçası **misḥāt**dir.

Bīle: Yassı temren. **Bīl** ile özgülük bildiren hâ'dan (hā-yı taḫṣīṣiyye) oluşur. Özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye), benzerlik ilgisini göstermek için gelmiştir. Bīl şeklinde olduğundan bīle ile adlandırılmıştır. Hâ yerine küçültme kâfı (kāf-ı taṣġīr) ile **bīlek** de denir. Bâ, fā'ya çevrilerek **fīlek** de denir. Bu kelime **fiyelk** şeklinde de kullanılır.

Bīlek: Küçük yassı temren. Bâ, fā'ya çevrilerek **fīlek** de denir. Bu kelime **fiyelk** şeklinde de kullanılır.

Birẕe'a (A): Palan.

Birẕevn (A): Kötü cinsli, ağır yürüyüşlü at. bkz. Kevden.

Bisrāk: bkz. Bīsrāk.

Bīsrāk: Buḫtī olan devedir. Yâ harfi düşürülerek **bisrāk** da denir. Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'e göre bisrāk, bir iki yaşındaki devedir. Mecma'ü'l-Fürs'te bīsrākın annesinin Arap nakası, babasının iki hörgüçlü olduğu nakledilmiştir. Şeref-nāme'de, eşek sıpası ve koduk anlamına geldiği de yazılıdır.

Biṭāne (A): bkz. Āster.

Būd: Būden fiilinin mâzi hâlidir. Būden, Arapçada **kevn** anlamına gelir. Türkçede karşılığı yoktur; ancak mâzisi, **idi** şeklinde tabir olunur. Ve geriye kalan türemiş kelimeleri, **olmak** kelimesiyle ifade edilir. Vâv'ı düşürüp **buden** de denir. **Būd**, Arapçada **kāne** gibi yalnız son harfi, harf-i illet olan mâzi fiilidir (fi'l-i māżī-yi nāḳıṣ). Türkçedeki **idi** anlamında kullanılır. **Būd,** diğer fiillerin mâzisi gibi mastar isimlerinde (ism-i maṣdar) gelir. **Kevn ü vücūd** anlamına **būd u nā-būd** dedikleri gibi ki varlık ve yokluk anlamına gelir. Masdar ismi göstergesi olan şîn'ı sonuna ekleyip **būdiş** de derler. Tahfîf için dâl'ı düşürüp şîn'dan önceki harfi kesreli okuyarak **buviş** de derler. Ni'metu'llāh **būd**, karargâh anlamına da gelir demiştir. **Buved,** şimdiki zamanın ve geniş zamanın üçüncü kişisi çekimidir (mużāri'-i ġāyib). Arapçada **yekūn** anlamına gelir ki Türkçede **olur** kelimesiyle tabîr olunur. Dilek ve rica makamında, **ola ki** anlamında da kullanılır. Çoğunlukla dâl'ıı düşürüp vâv'ı sükûnlu okuyarak, **ki** ile birlikte **bū ki** şeklinde kullanılır. Yaygın kullanımla, kâf'ı da sükûn ile okuyarak tek bir kelime hâline getirip

Arapçada **leʿall** anlamına, belki şâyed anlamına gelecek şekilde, **būk** da denir. **Buved,** geniş zaman ve şimdiki zamanla (mużāriʿ) üçüncü tekil kişi emir çekimi (emr-i ġāyib) arasında ortaktır. Nitekim geniş zaman ve şimdiki zamanın üçüncü tekil kişi çekimlerinin tamamı böyledir. Üçüncü tekil kişi emir çekimiyle (emr-i ġāyib) duâ amaçlandığında, son harften önce bir elif eklenir. **Dārād, buvād** şeklinde olur. Lâkin **buvād** kelimesinden çoğunlukla vâv düşürülüp **bād** denir. Bu duruma, gerekli düşürme (ḥaẕf-ı mültezem) denir. Bu şekilde duâdan başka amaçla kullanımı çok azdır.

Buden: bkz. Būd.

Būden: bkz. Būd.

Būdiş: bkz. Būd.

Būd u nābūd: Varlık ve yokluk.

Buḫārī: Duman menfezi. Mutfaklarda ve hamamlarda olur. bkz. Dūd-āheng.

Buḫt (S): Çocuk.

Buḫt-ı Naṣṣar: Cahiliye dönemi İran padişahlarından Behmen'in komutanlarındandır. Onun zamanında, Yahudileri öldürüp Beytü'l-Makdis'i harâb eylemişti. **Naṣṣar**, Süryânîcede bir putun adıdır. **Buḫt** ise çocuk anlamına gelir. Veledü'z-zinâ olduğundan annesi onu doğurduğunda o putun yanına bırakmıştır. Annesi, babası bilinmediğinden **Naṣṣarın çocuğu** anlamında **Buḫt-ı Naṣṣar** şeklinde adlandırılmıştır. Devrinde, Arap devesiyle ile İran devesini çiftleştirip **besrek** deveyi elde etti. **Buḫt-ı Naṣṣar'**ın ilk kelimesine nisbetle besrek deveye **buḫtī** denildi.

Buḫtī: Besrek denilen devedir. **Buḫt-ı Naṣṣar**'la ilgilidir. İlk defa Buḫt-ı Naṣṣar tarafından Arap devesiyle ile İran devesi çiftleştirilerek elde edildiğinden **Buḫt-ı Naṣṣar'**ın ilk kelimesine nisbetle besrek deveye **buḫtī** denilmiştir. **Bīsrāk, buḫtī** olan devedir. Yâ harfini düşürerek **bisrāk** da denir. Luġat-ı Mirzā İbrāhīm'e göre bisrāk, bir iki yaşındaki devedir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, bīsrākın annesinin Arap nakası, babasının iki hörgüçlü olduğu nakledilmiştir. Şeref-nāme'de, eşek sıpası ve koduk anlamına geldiği de yazılıdır.

Būk (A): Sığır kuyruğu şeklinde, tunçtan yapılmış bir tür boru. Savaşta çalınır.

Bun-i gūş: İtaat etme, boyun eğme.

Būr: Doru at. Arapçada **aşḳar** denir. Būr, aslında renklerden **fıstıkî** denilen renktir. Būr, genel olarak (muṭlaḳ) at anlamında da kullanılır.

Būrek: Kumarbazların, kazandıklarında oyunu seyredenlere verdikleri bahşiş.

Burīde-dum: Kuyruğu kesik. Katır anlamında kullanılır. Eski zamanlarda ulaklar, kuyruğu kesik katırlara binerlerdi. **Berīd,** onun Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. Mecaz yoluyla, Arapçada ulağa da berīd denir. Her dört fersahda bir, ulaklara katırlar hazırlanırdı. Bu bakımdan o dört fersahlık mesafeye de berīd denmiştir.

Buved: Buved, şimdiki zamanın ve geniş zamanın üçüncü kişisi çekimidir (mużāriʿ-i ġāyib). Arapçada **yekūn** anlamına gelir ki Türkçede, **olur** kelimesiyle tabîr olunur. Dilek ve rica makamında, **ola ki** anlamında da kullanılır. Çoğunlukla dâl'ı düşürüp vâv'ı sükûnlu okuyarak, **ki** ile birlikte **bū ki** şeklinde kullanılır. Yaygın kullanımla, kâf'ı da sükûn ile okuyarak tek bir kelime hâline getirip Arapçada **leʿall** anlamına, belki şâyed anlamına gelecek şekilde, **būk** da denir. **Buved,** geniş zaman ve şimdiki zamanla (mużāriʿ) üçüncü tekil kişi emir çekimi (emr-i ġāyib) arasında ortaktır. Nitekim geniş zaman ve şimdiki zamanın üçüncü tekil kişi çekimlerinin tamamı böyledir. Üçüncü tekil kişi emir çekimiyle (emr-i ġāyib) duâ amaçlandığında, son harften önce bir elif eklenir. **Dārād, buvād** şeklinde olur. Lâkin **buvād** kelimesinden çoğunlukla vâv düşürülüp **bād** denir. Bu duruma, gerekli düşürme (ḥaẕf-ı mültezem) denir. Bu şekilde duâdan başka amaçla kullanımı çok azdır. bkz. **Būd**.

Buviş: bkz. Būd.

Būy: Koku, râyiha.

Buz: Keçi. Arapçada **maʿz** denir.

Buzġāle: Oğlak.

Bun: Dip.

Burīden: Geçişli fiil (müteʿaddī) olursa kesmek; geçişsiz fiil (lāzım) olursa kesilmek anlamına gelir.

Burnā: Genç yiğit.

Büşg: Kıvırcık saç.

Büz-gedā: Kinâyeli bir şekilde, üstü kapalı isteyen kişi.

Buzurcmihr: 1. **Buzurg-mihr**in Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli. Büyük sevgi (celīlü'l-muḥabbet) anlamına gelir. 2. Nûşîrevân'ın vezir-i âzâmı olan bir büyük filozof ve hikmet sahibi bilgenin adıdır.

Buzurg: 1. Rütbede ulu. Arapçada **celīl ve ʿaẓīm** denir. 2. Cüssede büyük. Arapçada **kebīr** denir. **Buzurg-vār,** yine buzurg anlamındadır. Buzurg gibi, her nesneye vasıf olur. **Buzurg** ile **vār**dan oluşmuştur. **Vār**ın aslı, **bār**dır. Vâv, bâ'dan dönüştürülmüştür. Nitekim ḫar-vār ve kūş-vārda olan vār böyledir. Bār, buzurg anlamına gelir. **Buzurg-vār,** anlamdaş iki ismin (ismeyn-i müterādifeyn) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Şu da bilinsin ki Farsçada, bir anlama gelen iki ismin birleştirilmesi ve tek bir kelime hükmünde kullanılması görülür. Meselâ **Ḫur-şīd** , güneş anlamına gelir. İki parçası -**ḫur** ile **şīd-,** her biri yine güneş anlamındadır. **Zāl-i Zer** yaşlı, ihtiyar anlamına gelir ve iki parçası -**zāl** ile **zer-** her biri yine yaşlı anlamındadır. **Suturg** ve **zeft** kelimeleri de buzurg anlamına gelir. Buzurgün bir anlamı daha vardır. Mûsıkî ilminde olan on iki makâmdan birinin adıdır. Tamamı şunlardan ibarettir: **ʿUşşāḳ, Nevā, Būselīk, Rāst, ʿIrāḳ, Ṣıfāhān, Zīr-efkend** -dâl'ı düşürüp **Zīr-efken** de denir. Buna **Köçek** dahi denir-, **Buzurg, Zengūle -** buna **Nihāvend** de denir-, **Rehāvī -**buna **Rāhevī** de denir-, **Ḥüseynī, Ḥicāzī.**

Buzurg-vār: Yine **buzurg** gibi rütbede ulu ve cüssede büyük anlamındadır. Buzurg gibi, her nesneye vasıf olur. **Buzurg** ile **vār**dan oluşmuştur. **Vār**ın aslı, **bār**dır. Vâv, bâ'dan dönüştürülmüştür. Nitekim ḫar-vār ve kūş-vārda olan vār böyledir. Bār, buzurg anlamına gelir. **Buzurg-vār,** anlamdaş iki ismin (ismeyn-i müterādifeyn) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Şu da bilinsin ki Farsçada, bir anlama gelen iki ismin birleştirilmesi ve tek bir kelime hükmünde kullanılması görülür. Meselâ **Ḫur-şīd** , güneş anlamına gelir. İki parçası -**ḫur** ile **şīd-,** her biri yine güneş anlamındadır. **Zāl-i Zer** yaşlı, ihtiyar anlamına gelir ve iki parçası -**zāl** ile **zer-** her biri yine yaşlı anlamındadır.

-C- (ج)

Cāvīzen: Gāvīzenin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. bkz. **Gāvīzen.**

Cāvle (P): Gül. Arapçası **verd**dir.

Cebān (A): Korkak kimse. bkz. Uştur-dil.

Cedr: Dört yaşını geçmiş olan deve.

Celīd (A): Kırağı.

Celīd (A): Kırağı. bkz. Jāle.

Cem: 1. Cemşīd dedikleri pâdişâh. 2. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'a göre Merv halkının dilinde, göz anlamına da gelir.

Cemel (A): Deve. bkz. Uştur.

Cem-zīver: Yüzü, karnı ve dört ayağı beyaz olan at. Ablak.

Cenden: Sandal. Sandal, **cenden**in Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir.

Cengel: Orman, **bīşe**.

Cengelī: 1. Nesebinde şüphe bulunan ayak takımı. 2. İlaçla iyileşmesi ümidi olmayan deli, divâne.

Cenīb (A): Yedek at.bkz. Pālād.

Cerbīden: Üstün, daha kıymetli, daha faziletli olan. Arapçası **rāciḥ** olmaktır.

Circīr (A): Su teresi. Farsçada **keykenc** denir.

Cūy: Küçük ırmak. **Rūd** (büyük ırmak), **cūy**dan büyüktür ve akan sudur. Cūy, rūddan küçüktür ve akan suyun yatağıdır. Nitekim Türkçede, çay ile ırmak böyledir. Çay, büyük sudur ve ırmak ondan küçüktür. Ancak ırmak akan sudur, çay ise onun aktığı yataktır. Kuruduğu zaman, **kuru çay** denir; ırmak denmez. Arapçada **nehr**, akan sudur. Nehir yatağı için de kullanılır.

Cülāḥıḳ: Misket, gülle. **Gurūhe**nin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. Misket atılan yaya, **ḳavs-i cülāḥıḳ** denir.

Cuz: Başka, gayr.

-Ç- (چ)

Çāc: Türkistân'da, iyi yaylarıyla meşhur bir şehir.

Çaġāne: Rebâba benzer bir saz. Ḥalīmī, rebâb anlamına geldiğini söylemiştir.

Çāl: Kuzguna benzeyen bir kuştur. Eti, ördek etine benzer.

Çāme: 1.Şiir. 2. Nazım.

Çāme-gū: Şâir.

Çarḫ: 1. Çıkrık. Dokumacılar kullanırlar. 2. Gökyüzü, semâ, felek, gerdūn. Bunlara **çarḫ** denilmesi, teşbîh yoluyla olmuştur. 3. Kurulmamış, katı yay. Kurulmadan, halka gibi olduğundan feleğe benzetilerek **çarḫ** denilmiştir.

Çārḫāye: Kendini sınırlarını aşacak şekilde hareket eden kimse, yiğit.

Çār-tā: Tanbûr.

Çār-ṭabʿ: Dört unsur. Toprak, su, hava ve ateş.

Çeġāle: Kuş sürüsü.

Çek: Ḳāḍı ḥücceti. Şerʿî mahkemelerde kadının, bir dâvânın şâhitlerini dinledikten sonra verdiği hükmün yazıldığı îlâm, belge. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâline **ṣakk** denir.

Çekād: Başın tepesi.

Çemend: Ağır yürüyüşlü at.

Çemlān: İsfahân şehrinin kapılarından birinin adıdır.

Çemş: bkz. Çeşm.

Çeng: Arp ya da **harp** denilen meşhûr bir müzik aletidir. Ağız tanburasına da çeng denir. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli, **ṣanc**dır. Arapçalaştırıldıktan sonra iki anlamı vardır. Biri zikredilen sazdır. Diğeri, birbirine vurdukça ses çıkaran bir çift cam tastır. Çoğunlukla tarikat şeyhleri, cemiyetlerinde kullanırlar. Çengin, Farsçada bir anlamı da, -gerek dört ayaklı, gerek kuş olsun- yırtıcı hayvan pençesidir. Baḥru'l-Ġarāyib'de çeng, kuş burnu, gaga anlamında zikredilmiştir. Arapçası **minḳār**dır. Mecâzen insanın pençesine de çeng denir. **Bāçeng giriften,** çimdiklemektir. Arapçada **ḳarṣ** denir. **Çeng-i Meryem,** yaprakları beş parmak şeklinde bir ağaçtır. Arapçada, **şecereti Meryem** denir. Hamile kadınlar doğurmakta güçlük çektiklerinde kullanılarak doğumun kolaylaşması

sağlanır. Buna **dıraḫt-ı Meryem** de denir. **Çengāl,** bu da yırtıcı hayvan tırnağı anlamına gelir. İster kuş olsun, ister dört ayaklı olsun. Mecâzen insan pençesine de denir. **Bāçengāl giriften,** çimdiklemektir. Arapçada **ḳarş** denir. Ve kuş pençesine benzer demirden, ucu sivri eğilmiş parmaklar anlamına da gelir ki Arapçada **kullāb** denir. Türkçede de **çengāl** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de çengāl, sadece **kullāb** ve kuş pençesi anlamında zikredilmiştir. Cāmi‘'de ise sadece kuş burnu anlamı yazılmıştır. **Çengāl**ın iki anlamı daha vardır. Biri hedef ve nişânedir. Ni‘metu'llāh'da bu anlam, **çüngāl** şeklinde zikredilmiştir. Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefāyī'de, **ḫenbāl** şeklinde kaydedilmiştir. İkincisi, Arapçada **besīse** dedikleri, yağ içinde ezilmiş sıcak ekmektir. Üzerine bal veya hurma katarak yenir. Türkçede, **yaġçumur** denir. Ezilmesi pençe ile olduğundan dolayı Farsçada, **çengālī** denmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, bu anlamda sadece **çengāl-ḫᵛest** zikredilmiştir. **Çengel**in aslı **çengāl**dır. Bu da yırtıcı hayvan tırnağı anlamına gelir. Bazıları da kuş tırnağı anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bazılarıysa kuş tırnağı yerine, kuş burnu veya gagası demiştir. Sözlüklerde **çüngel** şeklinde de yazılmıştır. Deḳāyıḳ'da, Mi‘yārü'l-Cemālī gibi **çengāl**, sadece dört ayaklı hayvanların tırnağı; **çengel** ise sadece kuş tırnağı anlamında sınırlandırılmıştır. **Bāçengel giriften** çimdiklemek, **ḳarş** anlamına gelir. **Cengel, bīşe** ve orman anlamındadır. **Cengelī,** nesebinde şüphe bulunan ayak takımı anlamına gelir. Ve ilaçla iyileşmesi ümidi olmayan deli, divâne anlamına da gelir denilmiştir.

Çengāl: Yırtıcı hayvan tırnağı anlamına gelir. İster kuş olsun, ister dört ayaklı olsun. Mecâzen insan pençesine de denir. **Bāçengāl giriften,** çimdiklemektir. Arapçada **ḳarş** denir. Ve kuş pençesine benzer demirden, ucu sivri, eğilmiş parmaklar anlamına da gelir ki Arapçada **kullāb** denir. Türkçede de **çengāl** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de çengāl, sadece kullāb ve kuş pençesi anlamında zikredilmiştir. Cāmi‘'de ise sadece kuş burnu anlamı yazılmıştır. **Çengāl**ın iki anlamı daha vardır. Biri hedef ve nişânedeir. Ni‘metu'llāh'da bu anlam, **çüngāl** şeklinde zikredilmiştir. Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefāyī'de, **ḫenbāl** şeklinde kaydedilmiştir. İkincisi, Arapçada **besīse** dedikleri, yağ içinde ezilmiş sıcak ekmektir. Üzerine bal veya hurma katarak yenir. Türkçede **yaġçumur** denir. Ezilmesi pençe ile olduğundan dolayı Farsçada **çengālī** denmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de bu anlamda sadece **çengāl-ḫᵛest** zikredilmiştir.

Çengālī: Arapçada **besīse** dedikleri, yağ içinde ezilmiş sıcak ekmektir. Üzerine bal veya hurma katarak yenir. Türkçede **yağçumur** denir. Ezilmesi pençe ile olduğundan dolayı Farsçada, **çengālī** denmiştir

Çengel: Aslı **çengāl**dır. Yırtıcı hayvan tırnağı anlamına gelir. Bazıları da kuş tırnağı anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bazılarıysa kuş tırnağı yerine, kuş burnu veya gagası demiştir. Sözlüklerde **çüngel** şeklinde de yazılmıştır. Deḳāyıḳ'da, Mi'yārü'l-Cemālī gibi **çengāl**, sadece dört ayaklı hayvanların tırnağı; çengel ise sadece kuş tırnağı anlamında sınırlandırılmıştır.

Çeng-i Meryem: Yaprakları beş parmak şeklinde bir ağaçtır. Arapçada **şecereti Meryem** denir. Hamile kadınlar doğurmakta güçlük çektiklerinde kullanılarak doğumun kolaylaşması sağlanır. Buna **dıraḫt-ı Meryem** de denir.

Çeper: Pâdişâhların, kendi memleketleri etrafına gönderdikleri elçi. Her menzilde, bu elçiler için hazırlanmış binekler olur.

Çerb-dest: Eli becerikli.

Çerde: 1. Babası Arap, annesi başka bir ırktan olan at. 2. Renklerin bir derece açık olanını göstermekte kullanılır. Meselâ **siyāh-çerde**, karaya mâyil, kara yağız; **zerd-çerde**, sarıya mâyil, sarışın demektir.

Çereb: Yağlı.

Çerendū: Yumuşak kemik, kıkırdak. Arapçada **ġużrūf** denir.

Çerḫişt: Çeşitli bitki ve meyveleri sıkarak yağını ve suyunu çıkaranların kullandığı mengene.

Çerme: Demirkır at. Arapçada, **ezraḳ** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, boz at anlamında zikredilmiştir.

Çeşm: Göz. Farsçada, gözün üç ismi vardır. Biri, **dīde**dir. İkincisi, **kābine**dir. Mecma'ü'l-Fürs'te iki kelime zikredilmiştir: Biri **kābne**dir. Diğeri ise **kāyine**dir. Bu kelime, emir fiili anlamında kullanılır. "Bana gözünü aç, benden yüz çevirme! demektir." diye kaydedilmiştir. Üçüncüsü ise mezkûr olan **çeşm**dir ki göz bebeği (Arapçası ḥadeḳā), göz kapağı ve kirpikten ibarettir. **Dīde,** ancak göz bebeği, ḥadeḳā

anlamındadır ki gözün karası ve beyazından ibarettir. **Eyāzī -eyārī** şeklinde de geçer- nikâb ya da peçe gibi bir siyah örtüdür. Göz üzerine bağlanır. Kadınların yüzlerine örttükleri peçeye denir. Çeşm kelimesinde mîm'i, şîn'dan önce getirip **çemş** de derler. **Çeşm-i mūjān,** girişmedâr olan, yani cilveli, nazlı gözdür ki işvesi ve letâfeti olur. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, **mūçān** şeklinde de kaydedilmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te "Açılmış nergis anlamına da gelir." denmiştir; ama Baḥru'l-Ġarāyib'de, "**Mūjān**, nergistir. Göz anlamında kullanıldığı istiâre yoluyladır." denmiştir. Cāmiʿ'nin yazarı da onu taklit etmiş ve Niʿmet'ullāh dahi kökünü, dalını birleştirmiştir, hiçbiri aslını bilmemiştir. **Çiḫ,** gözünün kirpikleri dökülüp çapağı akan kimsedir. **Tem,** göz perdesidir ki **sebel** de denir. Arapçada **ġışāve** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de **tem**, doktorlarca iyi bilinen kaz ayağı denilen bitkidir. Arapçası **ḳunāberā**dır. Mecâz yoluyla **çeşm**, ümit anlamına da gelir. **Çeşm-ḫāne,** göz çanağıdır ki göz bebeğinin (ḥadeḳa) yeridir. **Ḫāne-yi çeşm** şeklinde izâfetle de söylenir. **Çeşm-lān,** bu da çeşm-ḫāne gibi göz çanağı anlamında kullanılır. **Lān,** yuva demektir. **Çeşm,** göz değmesi anlamına da gelir. "Bevey çeşm resīd", "Ona göz değdi." demektir. **Çeşm-zaḫm,** göz değmesi zararı demektir. Aslı izâfet ile **zaḫm-ı çeşm**dir. **Zaḫm**, Türkçede vurmak, Arapçada **ḍarb** anlamındadır. Gözden kaynaklanan sıkıntıyı gidermekte kullanılan nesnenin dört ismi vardır: Biri **çeşm-penām**dır, göz değmesini uzak tutan nazar boncuğu, muska vb nesnelerdir. Arapçada **ḥırz** ve **taʿvīẕ** denir. İkincisi, **çeşmār**dır. Acem kadınlarının, gelinden göz zehrini uzaklaştırmak için yaptıkları, yüz şeklinde bir nesnedir. Bir testiye, gülgûne (allık) ve altın suyuyla gelin yüzüne benzeyen, gönlün kabul edeceği bir yüz çizip göz alıcı bir elbise giydirirler ve çeşitli mücevherlerle süsledikten sonra gelini görmek isteyenlere önce onu gösterirlerdi. Sonra, o testiyi damdan aşağı atarlar ve kırıldığında, "Kötü göz de böylece kırılsın." derlerdi. Eğer düğün sahibi zenginse yağmalansın diye testinin içine altın ve gümüş, fakir ise çemen ve çerez koyardı. **Çeşm-āver** de **çeşmār** anlamında kullanılır. Üçüncüsü, **çeşm-zed**dir. Bunun bir anlamı da **ġamze**dir. Dördüncüsü, **ḫermek**tir. Siyah, beyaz ve mavi camdan yapılan bir boncuktur. Göz değmesini engellemek için boyuna asılır. Mecmaʿü'l-Fürs'te, **ḫūrmek** şeklinde de rivayet edilmiştir; ama Ḫalīmī, ona uyarak "Ḫermek, ḫār-muhredir ki göz boncuğu derler. Eşeğe ve katıra takarlar." demiştir. **Çeşm-āvīz,** iki anlamı vardır: Biri, sihri def etmek için kullanılan nesnedir. Muska ve boncuk gibi. İkincisi, kıldan yapılan burkadır. Sivrisinekleri uzak tutmak için atın yüzüne asarlar. **Çeşmek,** iki anlamı vardır: Biri, göz hastalıkları için kullanılan ilaçlardan olan **dārū**dur ve hâlâ **çeşme-yi zen** demekle meşhûrdur. Ve Mecmaʿü'l-

Fürs'te, Arapçası **eżrāsu'l-kelb,** yani köpek dişleri olan bir ottur denmiştir. İkincisi, gözlüktür. Buna **çeşm-i Frenkī** de denir. Frenk ülkesinden gelmek bakımından Frenke nisbet olunmuştur. **Çeşme,** bunun da iki anlamı vardır: Biri, pınardır. Arapçada **ʿayn** ve **yenbuʿ** denir. İkincisi iğne, çuvaldız ve buna benzer olan nesnelerin, balta ve keserin deliğidir. Bu anlamda hâ'sız, **çeşm** dahi denir. **Çeşm-āġīl,** öfke yüzünden göz ucuyla bakmaktır. Yâ'yı düşürüp **çeşm-aġıl** da denir. **Çeşm-ālūs,** bu da göz ucuyla bakmak anlamına gelir. **Çeşm-derīde,** yüzü gözü açılmış, hayâsız anlamına gelir. **Çeşm-i gāvmīş,** bir çiçek ismidir. **Çeşm-cehīden** ve **çeşm-perīden,** gözü seğirmek anlamına gelir. Arapçası **iḫtilāc-ı ʿayn**dır. **Çeşmrā āb dāden,** gözü nûrlandırmak anlamına gelir. **"Dārend ʿazīz behr-i çeşmī şad çeşm",** "Bir azizin yanında niceleri dahi muʿazzez, mükerrem olur." diyecek yerde söylenir. Arapçada **"ve liecli ʿaynin elfu ʿaynin tukremu"** meselinin tercümesidir.

Çeşm-aġıl: bkz. **Çeşm-āġīl.**

Çeşm-āġīl: Öfke yüzünden göz ucuyla bakmaktır. Yâ'yı düşürüp **çeşm-aġıl** da denir.

Çeşm-ālūs: Göz ucuyla bakmak.

Çeşmār: Acem kadınlarının, gelinden göz zehrini uzaklaştırmak için yaptıkları yüz şeklinde bir nesnedir. Bir testiye, gülgûne (allık) ve altın suyuyla gelin yüzüne benzeyen gönlün kabul edeceği bir yüz çizip göz alıcı bir elbise giydirirler ve çeşitli mücevherlerle süsledikten sonra gelini görmek isteyenlere önce onu gösterirlerdi. Sonra, o testiyi damdan aşağı atarlar ve kırıldığında, "Kötü göz de böylece kırılsın." derlerdi. Eğer düğün sahibi zenginse yağmalansın diye testinin içine altın ve gümüş, fakir ise çemen ve çerez koyardı. **Çeşm-āver** de **çeşmār** anlamında kullanılır.

Çeşm-āver: bkz. Çeşmār.

Çeşm-āvīz: 1. Sihri def etmek için kullanılan nesnedir. Muska ve boncuk gibi. 2. Kıldan yapılan burkadır. Sivrisinekleri uzak tutmak için atın yüzüne asarlar.

Çeşm-cehīden: Gözü seğirmek. Arapçası **iḫtilāc-ı ʿayn**dır.

Çeşm-derīde: Yüzü gözü açılmış, hayâsız.

Çeşme: 1. Pınar. Arapçada **ʿayn** ve **yenbuʿ** denir. 2. İğne, çuvaldız ve buna benzer olan nesnelerin, balta ve keserin deliğidir. Bu anlamda hâ'sız **çeşm** dahi denir.

Çeşmek: 1. Göz hastalıkları için kullanılan ilaçlardan olan **dārū**. Hâlâ **çeşme-yi zen** demekle meşhûrdur. Mecmaʿü'l-Fürs'te, Arapçası **eżrāsu'l-kelb,** yani köpek dişleri olan bir ottur denmiştir. 2. Gözlük. Buna **çeşm-i Frenkī** de denir. Frenk ülkesinden gelmek bakımından Frenke nisbet olunmuştur.

Çeşm-ḫāne: Göz çanağıdır ki göz bebeğinin (ḥadeḳa) yeridir. **Ḫāne-yi çeşm** şeklinde izâfetle de söylenir.

Çeşm-i Frenkī: Gözlük. Frenk ülkesinden gelmek bakımından Frenke nisbet olunmuştur. bkz. Çeşmek.

Çeşm-i gāvmīş: Bir çiçek ismidir.

Çeşm-i mūjān: Girişmedâr olan, yani cilveli, nazlı gözdür ki işvesi ve letâfeti olur. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da **müçān** şeklinde de kaydedilmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, "Açılmış nergis anlamına da gelir." denmiştir; ama Baḥru'l-Ġarāyib'de "***Mūjān***, nergistir. Göz anlamında kullanıldığı istiâre yoluyladır." denmiştir. Cāmiʿ'nin yazarı da onu taklit etmiş ve Niʿmet'ullāh dahi kökünü, dalını birleştirmiştir, hiçbiri aslını bilmemiştir.

Çeşm-lān: Göz yuvası, **çeşm-ḫāne**. **Lān,** yuvadır.

Çeşm-penām: Göz değmesini uzak tutan nazar boncuğu, muska vb nesnelerdir. Arapçada **ḥırz** ve **taʿvīẕ** denir.

Çeşm-perīden: Gözü seğirmek. Arapçası **iḫtilāc-ı ʿayn**dır.

Çeşmrā āb dāden: Gözü nûrlandırmaktır.

Çeşm-zaḫm: Göz değmesi zararı demektir. Aslı izâfet ile **zaḫm-ı çeşm**dir. **Zaḫm**, Türkçede vurmak, Arapçada **ḍarb** anlamındadır. Gözden kaynaklanan sıkıntıyı gidermekte kullanılan nesnenin dört ismi vardır: Biri, **çeşm-penām**dır, göz değmesini uzak tutan nazar boncuğu, muska vb nesnelerdir. Arapçada **ḥırz** ve **taʿvīẕ** denir. İkincisi, **çeşmār**dır. Acem kadınlarının, gelinden göz zehrini uzaklaştırmak için yaptıkları yüz şeklinde bir nesnedir. Bir testiye, gülgûne (allık) ve altın suyuyla gelin yüzüne benzeyen gönlün kabul edeceği bir yüz çizip göz alıcı bir elbise giydirirler ve çeşitli mücevherlerle süsledikten sonra gelini görmek isteyenlere önce onu gösterirlerdi. Sonra, o testiyi damdan aşağı atarlar ve kırıldığında, "Kötü göz de böylece kırılsın." derlerdi. Eğer düğün sahibi zenginse yağmalansın diye testinin içine altın ve gümüş, fakir ise

çemen ve çerez koyardı. **Çeşm-āver** de **çeşmār** anlamında kullanılır. Üçüncüsü, **çeşm-zed**dir. Bunun bir anlamı da **ġamze**dir. Dördüncüsü, **ḫermek**tir. Siyah, beyaz ve mavi camdan yapılan bir boncuktur. Göz değmesini engellemek için boyuna asılır. Mecmaʿü'l-Fürs'te **ḫūrmek** şeklinde de rivayet edilmiştir ama Ḫalīmī, ona uyarak "Ḫermek, ḫār-muhredir ki göz boncuğu derler. Eşeğe ve katıra takarlar." demiştir.

Çeşm-zed: 1. Gözden kaynaklanan sıkıntıyı gidermekte kullanılan nesne. 2. Gamze.

Çeşte: bkz. Şeş-tā.

Çīḫ: Gözünün kirpikleri dökülüp çapağı akan kimse.

-D- (د)

Dād u sited: Verme, alma yani veriş, alış.

Daġ: Üzerinde ot bitmemiş yer. Benzetme yoluyla kel başa da **daġ-ser** denir.

Daġ-ser: Benzetme yoluyla kel baş.

Dālān: Dar ve karanlık sokak.

Dānişmend: Âlim.

Dārend ʿazīz behr-i çeşmī şad çeşm: "Bir azizin yanında niceleri dahi muʿazzez mükerrem olur." diyecek yerde söylenir. Arapçada **"ve liecli ʿaynin elfu ʿaynin tukremu"** meselinin tercümesidir.

Dārḫāl: Dikecek ağaç.

Dās u delūs: Ufak tefek.

Dāş: Kireç, kiremit ve çömlek fırını.

Defek: Hedef, nişâne. **Ṭable** ve **pūte** de denir.

Deff (A): Farsçada tahfîf ile **def** şeklinde kullanılır. Bilinen müzik aletidir. Türkçede **dümri** denir. İsmi Farsçada, **betūrāk**tir. Bir ismi de **dāyire**dir ve yaygın olarak kullanılanı budur.

Dehle: Bir ottur. Bir cins dikenli bitki yahut **sepetçi söğüdü**.

Dehre: Nalband orağı.

Dek: Katı yer.

Dersuḫan tuvān şenāḫt: "Herkesin murâdı sözünden belli olur." demektir.

Derūne: Hallaç yayıdır. Hallaç yayının bir ismi de **lūrek**tir.

Dervīş: Yoksul. Arapçada **faḳīr** ve **miskīn** denir. **Tuvānger** ki zengin, ganî anlamındadır, zıttı budur. Yâ'sını vâv'dan önce getirip ***deryūş*** da denir. **Gedāy**, dilenci için kullanılır diye elbette fakîr olması lâzım değildir. İşin temelinde, maldan yana zengin olmasına rağmen dilenenler de vardır. Ve dervîş, fakîr için kullanılır diye de elbette dilenci olması şart değildir. Tok gözlü olup fakirliğinde kanaat edenler vardır. Lâkin mecâz yoluyla birbirinin yerine kullanılması mümkündür. **Dervīş** anlamına gelen birkaç kelime daha vardır: Biri, **nābūdmend**dir. Biri, **nādār**dır. Biri, **nādaşt**tır. **Nādāşt**ınbir anlamı da kendi uzuvlarından birini keserek, kendini öldüren kişidir. Biri, **muġlāk**tir. Biri, **ḫışte**dir. Biri, **pejūm**dür. Biri de **ḫetenber**dir. **Ḫetenber**, aslında fakir olmasına rağmen zenginlik taslayan ya da zengin olduğu hâlde cimrilik edip fakirmiş gibi davranan kimseye denir. Niʿmetu'llāh ve Cāmiʿ yazarı, **baḫīl** anlamına da gelir demişlerdir.

Deryūş: bkz. Dervīş

Desḫoş: bkz. Dest-ḫoş.

Dest: Farsçada birkaç anlamı vardır. Biri el dediğimiz, bilinen uzuvdur. Gerçeği omuzdan parmak uçlarına kadardır. Mecâz-ı mürsel yoluyla güç, kudret anlamında da kullanılır. Kudretin aracı ve gücün yeri olduğundan dolayı kudrete ve imkâna **dest-gāḥ** denir. Bir işin ya da faaliyetin yapıldığı yere de destgāh denir. Türkçede, tahrîf edilerek **dezgāh** derler. **Dest-res** de kudret anlamında kullanılır. Vasf-ı terkîbîdir. Elin erişmesi anlamındadır. Arapçada bu anlamda **"taşilu yeduhu ilāḳeẓā"** dedikleri gibi tabîr olunur. **Dest-yāft,** kudret buldu ve zafer buldu anlamlarına gelir. **Bedest-bāş, "**Kudret ve ihtiyat ile ol, gaflet etme!" demektir. **Beḫıred** gibi mürekkeptir. Aslı, **bādest** ve **bāḫıred**dir. **Destūr,** kudret ve kuvvet sahibi demektir. **Gencūr** ve **mezdūr** gibi mürekkeptir. Kanunları icra etmek ve işleri yürütmek, onların kahredici gücünde olduğundan dolayı vezirler için de kullanılmıştır. Mecâzen, kanunu ve resmi de ifade eder. Ve içindeki şartlara göre davranılan kanunnâme ve deftere de **destūr** denir. **Destūr,** izin ve icâzet anlamına da gelir. Ayrıca örnek ve numûne anlamına da gelir. Destūru'l-ʿamel dedikleri

bu anlamdadır. **Dest-burd,** galebe ve kahr anlamındadır. **Dest-dāden,** kolaylaştırma ve imkân anlamına gelir. **Destādest,** elden ele verilen nakit para, peşin anlamındadır. **Pesādest,** veresiye demektir. **Dest-efşānden, dest-efşān kerden** el çırpmaktır. **Destār,** aslı vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. İki anlamı vardır: Biri sarık ve tülbent anlamında, diğeri ise yağlık ve mendil anlamında kullanılır. **Destārçe** de küçültmeyle bu anlamdadır. **Destārçe sāẖten,** hediye düzmek ve gönül almaktır. **Destārçe dāden** şeklindeki de kullanılır. **Destār-ẖᵛān,** bezden yapılan sofradır. Çeşitli sözlüklerde **pîşgîr** anlamında da yazılmıştır. **Destār-bend,** hediye ve rüşvet veren kimsedir. Bohça gönderir. **Destārān,** talebe gibi, şâkirdâne anlamındadır. **Dest-efzār,** çeşitli sanatlarla uğraşan kişilerin işlerini yaparken kullandığı âlet, el âletidir. **Dest-āmūz,** ele alışmış, itaatkar canlı anlamına gelir. Bütün hayvanlar için kullanılabilir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dest-endāz,** el uzatma, örf ve adetlerin dışına çıkma ve haksızlık etme anlamlarına gelir. Bu da vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dest-āne** ve **dest-āheng,** tutak ya da dutak denilen çift aletidir. Saban okunun elle tutulacak yeri, saban kulağı anlamına gelir. **Dest-āviz,** görüşmede eli boş olmamak için hazır edilen küçük hediyedir. **Dest berterkeş zeden,** şaşılacak bir iş yapmaktan kinâyedir. Tatarlar, bir yere akın ettiklerinde ellerini terkeşlerine vurarak saldırırlar. Bu duruma işaret edilir. **Dest berdil nihāden,** cânı zorlamak anlamına gelir. **Dest sutūn-ı zenaẖ būden,** hayrette kalmaktan kinâyedir. Fikri olan kimse hayrete dalıp elini çenesine dayar. **Dest-beste,** çaresiz kalıp kabul ve itiraf eden kimsenin ellerini kavuşturup durmasından kinâyedir. **Dest birūn kerden,** eli yerinden kesmek ve kaldırmak anlamındadır. **Dest-bend,** el ele verip raks etmektir. Türkçede horan dedikleri oyundur. Ve mecûsîlerin, ẖurūs depmek dedikleri oyun anlamına da gelir. Bu da vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dest-pîşînrā bedel-nîst,** "Önce sunan yeğdir." anlamında darb-ı meseldir. **Dest-peymān, kābin**, mihr-i muʿaccel veya mihr-i muḳaddem anlamındadır. Mecmaʿü'l-Fürs'ün yazarı, evlenmek için gerekli olan şeyler ve sebepler demiştir. Ve Cāmiʿ'nin yazarı ise "El armağanı anlamına gelir ki az nesneyi hediye götürmekten ibârettir ve fâkihlerin ıstılahında kız tarafına verilen kaftanlığa derler." demiştir. **Dest-ẖar, "**kadına çocuğa sövüp alaca mindere geçmek" anlamında kullanılır. **Dest-ẖūş,** anberiyye (kaşalot türü balinanın midesinden çıkan siyah, güzel kokulu bir madde) ve lâden (çamdan çıkarılan zift gibi siyah ve kokulu zamk) gibi elde oynayıp yoğurdukları yumuşak nesnedir. **Dest-i ẖūş** şeklinde söylendiği de görülür. Mecâzen, maskara olan kimseye de denir. Tâ'sını düşürüp **desẖoş** da denir. Ādātu'l-Fużalā'da, dest-māl, mendil anlamında da meẕkūrdur. **Dest-renc,** kendisinden el

emeği hasıl olan sanattır. Ayrıca kazanç ve el emeği anlamlarına da gelir. Niʿmet'ullāh, "Bıçkı ve testere anlamına gelir." demiştir. Bu da vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dest-zen,** şarkıcı ve el çırpıcı anlamlarına gelir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, nâdim ve pişman anlamında da zikredilmiştir. Nitekim teessüf eden ellerini birbirine çarpar. Bu da vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dest-şusten,** üzgün ve ümitsiz olmak anlamına gelir. **Dest-şūy,** yemekten sonra el yıkanan sudur. **Dest-şalībī kerden,** el kavuşdurup hizmette durmaktır. **Dest-kār,** el işi anlamına gelir. Unsurları ters çevrilmiş tamlamadır (izafe-yi maḳlūbe). Aslı, **kār-ı dest**tir ve el ile işleyen kimse anlamına da gelir. **Destek-zen, dest-zeden** anlamındadır. Yani el ele vurucu. Vasf-ı terkîbîdir. **Dest-keş,** beş anlamı vardır: Biri aʿmāyı ve körü yeden kimsedir ki Arapçada **ḳā'idü'l-aʿmā** denir. İkincisi, dilenci anlamındadır ki sadaka almak için el uzatır. Bu iki anlamda vasf-ı terkîbîdir. Üçüncüsü, esîr anlamına gelir. Dördüncüsü, kazanç anlamındadır ki Arapçada **keddü'l-yed** denir. Beşincisi, **kebāde** olan yaydır. Vasfedilen zikredilerek, **kemān-ı dest-keş** de denir. Bu üç anlamda vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Mecâzen, **kebāde** gibi yumuşak, kolay eğilen, yavaş anlamlarına da gelir. Yenilmiş, düşkün ve zayıf anlamlarına da gelir. **Dest-gir kerden,** esîr etmek anlamındadır. **Dest-merdī,** şefâat ve yardım anlamındadır. **Dest-müze,** eldiven anlamındadır ki Arapçada **ḳuffāz** denir. Unsurları ters çevrilmiş tamlama (izāfe-yi maḳlūbe) kabîlindendir. Mecâzen, âlet-i tenâsülde kullanılır. **Dest-māl,** yağlık ve mendildir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Bunun basit ismi **dezek**tir; **derek** şeklinde kullanıldığı da görülür. Niʿmet'ullāh'da **dezek**, para ve pusula anlamında da zikredilmiştir. **Dest-vār,** aslında el uzunluğunda asâ anlamındadır. Sonra, sadece asâ anlamınnda kullanıldı. **Dest-vāre,** el uzunluğu miktarı olan nesnedir. **Dest-vān,** hamamın bekçisi ve elbiselerle ilgilenen görevlisi anlamlarına gelir. Uḳnūm'da, doğan elliği anlamında da zikredilmiştir. Bu takdîrce vâv, bâ'dan dönüşmüş olur. **Dest-vāne,** doğan elliğidir ki Arapçada **ḳuffāz** denir. Savaşta kol koruması olan kolçak anlamına da gelir. Doğan elliğinin iki ismi daha vardır:Biri **behle**dir; diğeri ise **nikāb**tır. Mecmaʿü'l-Fürs'te sonu fâ ile **nikāf** şeklinde yazılmıştır. **Dest ü pā zeden,** çalışmak ve gayret etmekten kinâyedir. Yalnız **dest ü pā** şeklinde de kullanılır. **Deste,** dört anlamı vardır: Biri demettir ki Arapçada **ḥuzme** ve **rabṭe** denir. İkincisi, her nesnenin tutulacak yeridir. Tulumun bacağı ve çuvalın kulpu, köşesi gibi. Her birisine bu özelliğiyle izafe olunur. Deste-yi meşk, deste-yi çuvāl gibi. Ve sap anlamında da kullanılır, deste-yi teber, deste-yi kārd gibi. Üçüncüsü, küstâhtır. Düstūru'l-ʿĀmel'de, "**deste-şud,** muzdarip oldu ve **deste-sāḫt**, muzdarip etti" denmiştir. Dördüncüsü, dostluk ve yardım etmek

anlamındadır. **Dūste** şeklinde olursa taş, seng anlamlarına gelir. **Dest-yār,** aslında el yardımıdır. Sonra genel olarak iâne ve yardım anlamında kullanıldı. Ayrıca güreşçilerde, baş pehlivândan bir derece aşağı olan pehlivândır. **Dest-yāre,** el bileziğidir. **Yāre**, bilezik anlamındadır. **Destiyāne,** kamçıdır. **Destīne,** iki anlamı vardır: Biri, pâdişâhın ve kadının nişânıdır, Arapçada **tevḳī'** denir. Biri bileziktir. Arapçalaştırılırken (ta'rībde) hâ, cîm'e dönüştürülüp **destīnc** denmiştir. Ḥalīmī ve diğerleri, "Kol bağı anlamındadır ki kadınlar kollarına bağlarlar." demişlerdir. İkincisi cins, tür anlamına gelir. **Hem-dest,** aynı cins, aynı tür anlamındadır. Cinsiyette uygunluk olmasıyla uygun, **muvāfiḳ** anlamına da gelir. Üçüncüsü **defa**, **kez** anlamına **yek-dest**, **du-dest** denir. Yani bir yol, bir defa. Çoğunlukla bir el oyun için kullanılır. **Dest-i ḫaṭar,** rehini çok olduğundan korkusu ve tehlikesi fazla olan oyundur. **Ḫaṭar,** Arapçadır; korku, **ḫavf** anlamına gelir. **Dest-ḫūn,** cân ile rehin olunan bir oyundur. **Dest-i pesīn,** son oyundur. Kumarbazların oyun sonunda vermedikleri, yanlarında kalan tutudur. Dördüncüsü, elbiselerin veya giyilen şeylerin bir katı, anlamındadır ki Arapçada **ḥülle** ve **bizle** denir. Beşşincisi, taraf, yön anlamındadır. Altıncısı, meclisin baş tarafı, huzur anlamına gelir. **Dest** Arapçada, Arapçalaştırmayla (ta'rīb ile) altı anlama gelir: Biri meclisin baş tarafıdır. İkincisi, sahra ve çöldür. Üçüncüsü, elbisedir. Dördüncüsü, kâğıt ve varaktır. Ḳāmūs'da sadece bu dört anlam zikredilmiştir. Beşincisi, hîle, aldatma ve düzendir. Altıncısı, oynamak ve oyundur. Kazanana "**temme lehi'd-destu**" ve kaybedene "**temme 'aleyhu'd-destu**" denir. Ve Arap halkı yanında **dest**, tencere anlamındadır. Bu anlamda türemiştir, Arapçalaştırılmış değildir.

Destādest: Elden ele verilen nakit para, peşin.

Dest-āmūz: Ele alışmış, itaatkar canlı. Bütün hayvanlar için kullanılabilir.Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Dest-āne ve **Dest-āheng:** Tutak ya da dutak denilen çift aleti. Saban okunun elle tutulacak yeri, saban kulağı anlamına gelir.

Destār: Aslı vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. İki anlamı vardır. Biri sarık ve tülbent anlamında, diğeri ise yağlık ve mendil anlamında kullanılır. **Destārçe** de küçültmeyle bu anlamdadır.

Destār-ḫᵛān: Bezden yapılan sofradır. Çeşitli sözlüklerde **pīşgīr** anlamında da kaydedilmiştir.

Destārān: Talebe gibi, şâkirdâne.

Destār-bend: Hediye ve rüşvet veren kimse. Bohça gönderir.

Destārçe sāḫten: Hediye düzmek ve gönül almaktır. **Destārçe dāden** şeklinde de kullanılır.

Destārçe: bkz. Destār.

Dest-ās: El değirmeni.

Dest-āviz: Görüşmede eli boş olmamak için hazır edilen küçük hediyedir.

Dest-bend: El ele verip raks etmektir. Türkçede horan dedikleri oyundur. Ve mecûsîlerin ḫurūs depmek dedikleri oyun anlamına da gelir.Bu da vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Dest berdil nihāden: Cânı zorlamak.

Dest berterkeş zeden: Tuhaf bir şey yapmak anlamında kinâyedir. Tatarlar, bir yere akın ettiklerinde ellerini terkeşlerine vurarak saldırırlar. Bu duruma işaret edilir.

Dest-beste: Çaresiz kalıp kabul ve itiraf eden kimsenin, ellerini kavuşturup durmasından kinâyedir.

Dest birūn kerden: Eli yerinden kesmek, kaldırmak.

Dest-burd: Galebe ve kahr.

Dest-dāden: Kolaylaştırma ve imkân.

Deste: Dört anlamı vardır: Biri demettir ki Arapçada **ḥuzme** ve **rabṭe** denir. İkincisi, her nesnenin tutulacak yeridir. Tulumun bacağı ve çuvalın kulpu, köşesi gibi. Her birisine bu özelliğiyle izafe olunur. Deste-yi meşk, deste-yi çuvāl gibi. Ve sap anlamında da kullanılır, deste-yi teber, deste-yi kārd gibi. Üçüncüsü, küstâhtır. Düstūru'l-ʿÁmel'de, "**deste-şud,** muzdarip oldu ve **deste-sāḫt**, muzdarip etti" denmiştir. Dördüncüsü, dostluk ve yardım etmek anlamındadır. **Düste** şeklinde olursa, taş, seng anlamlarına gelir.

Dest-efşān kerden: bkz. Dest-efşānden.

Dest-efşānden: El çırpmak. Arapçada **taṣfīḳ** denir.

Dest-efzār: Çeşitli sanatlarla uğraşan kişilerin işlerini yaparken kullandığı âlet, el âleti.

Destek-zen: Dest-zeden anlamınadır. Yani el ele vurucu. Vasf-ı terkîbîdir.

Dest-endāz: El uzatma, örf ve adetlerin dışına çıkma, haksızlık etme. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Deste-sāḫt: Muzdarip etti.

Deste-şod: Muzdarip oldu.

Dest-gāḥ: Kudret ve imkân. Kudretin aracı ve gücün yeri olduğundan dolayı kudrete ve imkâna **dest-gāḥ** denir. Bir işin ya da faaliyetin yapıldığı yere de destgāh denir. Türkçede tahrîf edilerek **dezgāh** derler.

Dest-gir kerden: Esîr etmek.

Dest-ḫar: Kadına, çocuğa sövüp alaca mindere geçmek.

Dest-i ḫaṭar: Rehini çok olduğundan korkusu ve tehlikesi fazla olan oyundur. **Ḫaṭar** Arapçadır; korku, ḫavf anlamına gelir.

Dest-ḫoş: Anberiyye (kaşalot türü balinanın midesinden çıkan siyah, güzel kokulu bir madde) ve lâden (çamdan çıkarılan zift gibi siyah ve kokulu zamk) gibi elde oynayıp yoğurdukları yumuşak nesnedir. **Dest-i ḫoş** şeklinde söylendiği de görülür. Mecâzen maskara olan kimseye de denir. Tâ'sını düşürüp **desḫoş** da denir. Ādātu'l-Fużalā'da **dest-māl**, mendil Anlamında da meẕkūrdur.

Dest-ḫūn: Cân ile rehin olunan bir oyundur.

Dest-şalībī kerden: El kavuşturup hizmette durmak.

Dest-i pesīn: Son oyundur. Kumarbazların oyun sonunda vermediği, yanlarında kalan tutudur.

Destīnc: bkz. Destīne.

Destīne: İki anlamı vardır: Biri pâdişâhın ve kadının nişânıdır, Arapçada **tevḳī'** denir. Biri, bileziktir. Arapçalaştırılırken hâ, cīm'e dönüştürülüp **destīnc** denmiştir. Ḥalīmī ve diğerleri, "Kol bağı anlamındadır ki kadınlar kollarına bağlarlar." demişlerdir.

Destiyāne: Kamçı.

Dest-kār: El işi anlamına gelir. Unsurları ters çevrilmiş tamlamadır (izafe-yi maḳlūbe). Aslı, **kār-ı dest**tir ve el ile işleyen kimse anlamına da gelir.

Dest-keş: Beş anlamı vardır: Biri aʿmāyı ve körü yeden kimsedir ki Arapçada **ḳā'idü'l-aʿmā** denir. İkincisi, dilenci anlamındadır ki sadaka almak için el uzatır. Bu iki anlamda vasf-ı terkîbîdir. Üçüncüsü, esîr anlamına gelir. Dördüncüsü, kazanç anlamındadır ki Arapçada, **keddü'l-yed** denir. Beşincisi, **kebāde** olan yaydır. Vasfedilen zikredilerek **kemān-ı dest-keş** de denir. Bu üç anlamda vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Mecâzen **kebāde** gibi yumuşak, kolay eğilen, yavaş anlamlarına da gelir. Yenilmiş, düşkün ve zayıf anlamlarına da gelir. bkz. Kemān-ı dest-keş.

Dest-māl: Yağlık ve mendildir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Bunun basit ismi **dezek**tir; **derek** şeklinde kullanıldığı da görülür. Niʿmet'ullāh'da dezek, para ve pusula anlamında da zikredilmiştir.

Dest-merdī: Şefâat, yardım.

Dest-mūze: Eldiven. Arapçada, **ḳuffāz** denir. Unsurları ters çevrilmiş tamlama (izāfe-yi maḳlūbe) kabîlindendir. Mecâzen âlet-i tenâsülde kullanılır.

Dest-peymān: Kābin, mihr-i muʿaccel, mihr-i muḳaddem, kalın. Mecmaʿü'l-Fürs'ün yazarı, evlenmek için gerekli olan şeyler ve sebepler demiştir. Ve Cāmiʿ'nin yazarı ise "El armağanı anlamına gelir ki az nesneyi hediye götürmekten ibârettir ve fâkihlerin ıstılahında kız tarafına verilen kaftanlığa derler." demiştir.

Dest-pīşīnrā bedel-nīst: "Önce sunan yeğdir." anlamında darb-ı meseldir.

Dest-renc: Kendisinden el emeği hasıl olan sanattır. Ayrıca kazanç ve el emeği anlamlarına da gelir. Niʿmet'ullāh, bıçkı ve testere anlamına gelir demiştir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Dest-res: Kudret anlamında kullanılır. Vasf-ı terkîbîdir. Elin erişmesi anlamındadır. Arapçada bu anlamda, **taṣilu yeduhu ilā ḳeẕā** dedikleri gibi tabîr olunur.

Dest-sutūn-ı zenaḫ būden: Hayrette kalmaktan kinâyedir. Fikri olan kimse hayrete dalıp elini çenesine dayar.

Dest-şūy: Yemekten sonra el yıkamak için kullanılan su.

Dest-şusten: Üzgün ve ümitsiz olmak.

Destūr: Kudret ve kuvvet sahibi demektir. **Gencūr** ve **mezdūr** gibi mürekkeptir. Kanunları icra etmek ve işleri yürütmek, onların kahredici gücünde olduğundan dolayı vezirler için de kullanılmıştır. Mecâzen, kanunu ve resmi de ifade eder. Ve içindeki şartlara göre davranılan kanunnâme ve deftere de **destūr** denir. **Destūr,** izin ve icâzet anlamına da gelir. Ayrıca örnek ve numûne anlamına da gelir. Destūru'l-ʿamel dedikleri bu anlamdadır.

Dest ü pā zeden: Çalışmak ve saʿydan kinâyedir. Yalnız **dest ü pā** şeklinde de kullanılır.

Dest ü pā: bkz. Dest ü pā zeden.

Dest-vān: Hamamın bekçisi, hamamda elbiselerle ilgilenen görevli. Uḳnūm'da doğan elliği anlamında da zikredilmiştir. Bu takdîrce vâv, bâ'dan dönüşmüş olur.

Dest-vāne: Doğan elliğidir ki Arapçada **ḳuffāz** denir. Savaşta kol koruması olan kolçak anlamına da gelir. Doğan elliğinin iki ismi daha vardır: Biri **behle**dir, diğeri ise **nikāb**tır. Mecmaʿü'l-Fürs'te, sonu fâ ile **nikāf** şeklinde yazılmıştır.

Dest-vār: Aslında el uzunluğunda asâ anlamındadır. Sonra, sadece asâ anlamınnda kullanıldı.

Dest-vāre: El uzunluğu miktarı olan nesnedir.

Dest-yāft: Kudret buldu, zafer buldu.

Dest-yār: Aslında el yardımıdır. Sonra genel olarak iâne ve yardım anlamında kullanıldı. Güreşçilerde baş pehlivândan bir derece aşağı olan pehlivândır.

Dest-yāre: El bileziğidir. **Yāre**, bilezik anlamındadır.

Dest-zen: Şarkıcı ve el çırpıcı anlamlarına gelir. Mecmaʿü'l-Fürs'te nâdim ve pişman anlamında da zikredilmiştir. Nitekim teessüf eden ellerini birbirine çarpar. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Deyzec: Dīzenin Arapçalaştırılmış hâlidir (muʿarrebidir). bkz. Dīze.

Dezek: bkz. Dest-māl.

Dezgāh: bkz. Dest-gāḥ.

Dıraḫt-ı Meryem: Çeng-i Meryem. Yaprakları beş parmak şeklinde bir ağaçtır. Arapçada **şecereti Meryem** denir. Hamile kadınlar doğurmakta güçlük çektiklerinde kullanılarak doğumun kolaylaşması sağlanır.

Dīde: Göz bebeği. Arapçada, **ḥadeḳā** denir. Gözün karası ve beyazından ibarettir. bkz. Çeşm.

Diflī (A): Semmi'l-ḥımār denilen ağaç. bkz. **Ḫar-zehre.**

Dih-ḫudā: Köy sahibi.

Dīhīm: Pâdişâh tacı.

Dil: Yürek ile gönül anlamlarında ortak kullanılır. Nitekim Arapçada ikisine de **ḳalb** denir. **Yürek,** koni şeklindeki görünümüyle cismânî kalptir. Göğsün sol tarafında bulunur. Bu anlamda **dell** şeklinde Arapçalaştırılmıştır. Mecâzen her nesnenin ortası için kullanılır. Ağacın özdeki, gövdesi ortasında olduğundan **dil-i dıraḫt** denir. Ni'metu'llāh bu anlamdan kıyas edip "Özdek anlamına da gelir." demiştir. **Gönül,** Rabbânî bir latîfedir ki cismânî kalbe bağlıdır. O latîfe, gerçeğin bizzat kendisidir (**ḥaḳīḳat-ı nefs).** Âlimler yanında **nefs-i nāṭıḳa** (Konuşan öz, insan; doğru ile yanlışı birbirinden ayıran insan mahiyetinde bulunan nur, aklî ve naklî meselelerin alâkalarını hissetmeye ve anlamaya kabiliyeti olan insan ruhu, insan.) şeklinde adlandırılmışştır. **Ṣāḥib-dil,** nefsine mâlik olup hevâ ve hevesine uymayan, insanlıkta kemâle ermiş olan kimsedir. **Ṣāḥib,** bu kelimede mâlik anlamındadır. Aslı, isim tamlamasıdır (terkīb-i izāfī); birleşik sıfattır (vaṣf-ı terkībī) demek yanlıştır. **Ehl-i dil,** izâfet ile bu da **ṣāḥib-dil** anlamına gelir. **Dil-ārām, dil-ber, dil-dār, dil-rubā, dil-sitān, dil-sūz, dil-firīb, dil-guşā, dil-nevāz,** cümlesi sevilenler için kullanılan vasf-ı terkîbîdir. **Dil-gīr** sıkılmış, üzgün anlamındadır, vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Ni'metu'llāh, "Gönlün nefret ettiği nesne, korkunç anlamındadır." demiştir. **Dil-şād,** gönlü şen ve hürrem olan kimsedir. **Şād-dil** dahi denir, Arapçada **ferhāni'l-ḳalb** yani sevinçli gönül anlamında. Ve Bağdat sultanlarından, Şeyh Hasan Noyan'ın karısının ismidir ki Şeyh Üveys'in annesidir. Selmān-ı Sāvecī onu nice benzersiz kasideyle övmüştür. **Pür-dil, dilīr ve dil-āver,** yürekli ve cesur, Arapça **secī'** anlamındadır; ama **dil-āver,** vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Bed-dil,** savaşta dayanıklılığı olmayan, korkak anlamına gelir. Arapçada **cebān** denir. **Şutur-dil,** bu da

korkak anlamına gelir. **Bī-dil,** yüreksiz, çok korkan anlamındadır. Arapçada **ḫavvāf** denir. Ayrıca gönlünü yitirmiş, hayrette kalmış, sersem âşık anlamına da gelir. **Ḫar-dil,** gönlü büyük, kibirli, büyüklük taslayan anlamındadır. Arapçada **muḫtāl** denir. **Ezdil āmeden,** gönülden kopmak anlamındadır. **Dest berdil nihāden,** cânı zorlamak anlamındadır. **Dil-dāden,** rızâ vermek, anlamındadır. **Dil nihāden,** nefsini bağlayarak seçim yapıp rızâ vermek, anlamına gelir. **Rūy-ı dil-numūden,** güler yüz göstermek demektir. **Rūy**u düşürüp, **dil-numūden** şeklinde de söylenir. **Dil pür-dāşten,** huzursuz olup yüz çevirmek, anlamındadır. **Dilet,** sonunda olan tâ harfi, ikinci tekil kişi ekidir. Aslı **at**tir. Sonu hâ-yı resmî olan kelimelere eklendiğinde elif telaffuz edilir. B**endeat**, **zedeat** gibi. Hâ-yı resmî olmadığında elif düşer. Ç**ākeret, zedet** gibi. Ayrıca çoğul yapan elif ve nûn eklendiğinde yine elif düşer. **Bendetān**, **ḫᵛācetān** gibi.

Dīmer (P): Yüz. Râ'yı düşürüp **dīm** dahi denir.

Dīn: Īn anlamında, yakını işâret eden isimdir. **Bā** ile kullanılması şarttır.

Diremne: Yavşan otu. Arapçada **şīḥ** denir.

Dīv-meşeng: Kabuğu soyulmuş mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Türkçede burçaḳ denir. Bir adı da **gāv-meşeng**dir.

Diye: Köy, mahalle.

Diz: Kale.

Dīze: 1. Mor renk. 2. Yağız at. Arapçalaştırılmış hâli **deyzec**dir. Mecmaʿü'l-Fürs'te siyâh renkli davar anlamında olduğu yazılıdır. Ata has değildir. **Dīz** ile özgülük ilgisi bildiren hâ'dan (hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye) oluşmuştur. **Dīz**, Türkçede yağız dedikleri renktir. Dīze, o renkte olan nesnedir. **Şeb-dīz,** kara yağız attır. Baḥru'l-Ġarāyib'de karaya çalan gök at, anlamında kaydedilmiştir. **Şeb-reng,** bozrak kara attır. Arapçada **edhem** denir. Şeb-dīz ile şeb-reng, yakın olduğundan birbirlerinin yerine kullanılır.

Dūd (A): Kurt (böcek). Farsçada **kirm** denir.

Dūd: Tütün, duman. Arapçada **duḫān** denir. Dūd, içilen tütün dumanı anlamında da kullanılır. İçilen tütünün ismi, **tenbākū**dur. Vâv'ı düşürerek **tenbāk** da kullanılır. Uḳnūm yazarının "Dūd, tütün ve kurt anlamındadır." dediği lugatları karıştırmak kabîlindendir. Zira **dūd**un, kurt anlamına gelmesi Arapçada olur. **Ezāteş dūdī nedīde,** "Bir meşakkat

görmedi.” diyecek yerde darb-ı meseldir. **Dūde,** iki anlamı vardır: Biri kavim ve kabile anlamına gelir. Biri de istir. Siyah mürekkep ondan yapılır. Sonundaki harf, özgülük bildiren hâ’dır (hā-yı iḫtiṣāṣiyye). **Dūd-ı çerāġ ḫurden,** zahmet ve meşakkata dayanmaktan kinâyedir. **Dūd-āheng,** tütün menfezidir ki mutfaklarda ve hamamlarda olur. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Dūd-keş,** bu da tütün menfezidir ve vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Ve iki lisânda daha çok kullanılan **buḫārī**dir. **Dūd-gend,** is ile kokmuş nesnedir. **Dūd-gende,** aynı anlama gelir. **Ḫancīr,** bir nesne ateşe düşüp yandığı zaman çıkan tütünün kokusudur. **Dūd-ḫʷār,** bir ḳuş ismidir.

Dūd-ḫʷār: Bir kuş ismidir.

Dūd-āheng: Tütün menfezidir ki mutfaklarda ve hamamlarda olur. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Dūde: 1. Kavim ve kabile. 2. İs. Siyah mürekkep ondan yapılır.

Dūd-gend: İs ile kokmuş nesnedir.

Dūd-gende: bkz. Dūd-gend.

Dūd-ı çerāġ ḫurden: Zahmet ve meşakkata dayanmaktan kinâyedir.

Dūd-keş: Tütün menfezidir ki mutfaklarda ve hamamlarda olur. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Dūdle: Çelik oyunu.

Dūġ: Ayran. Arapçada **meḫīż** denir.

Dūġbā: Ayran aşı.

Duḫ: Hasır kamışı.

Duḫān (A): Tütün, duman. bkz. Dūd.

Duḫter-ender: Üvey kız.

Dūste: Taş, seng.

Düş: İki kısımdır; basit ve türemiş. Basit olan **düş**un iki anlamı vardır. Birincisi, dün gece anlamındadır. İkincisi omuzdur. Arapçada **menkib** denir. **Düşādüş,** omuz omuza

demektir. Omuzun bir ismi de **sufttur**. Ve **suften**den mâzîdir. **Sufte,** ucu sivri ve keskin peykândır. Türemiş olan **dūş**, **dūşîden**den emir ve ism-i masdardır. **Dūşîden**, sağmak anlamına gelir. **Lūġîden,** Mâverâ'ü'n-Nehir'de **dūşîden** anlamındadır. **Lūġ**, ondan emir ve ism-i masdardır. Ortak kelimedir. İçmek anlamına da gelir.

Dūşādūş: Omuz omuza demektir.

Dūşîden: Sağmak anlamına gelir. **Lūġîden,** Mâverâ'ü'n-Nehir'de **dūşîden** anlamındadır. **Lūġ**, ondan emir ve ism-i masdardır. Ortak kelimedir. İçmek anlamına da gelir.

Du-espe āmed: "Ulak gibi süratle geldi." demektir. Süratte mesel olmuştur.

Du-espe girīẖt: Ulak gibi, hızlı hızlı kaçtı.

Du-espe: İki atı olan kimsedir. Sonundaki hâ**,** özgü kılma ilgisi (nisbet-i iẖtişāṣiyye) içindir. İki atı olup, birisine binip diğerini yedek eden ulak için de kullanılması yaygın mecâz (mecâz-ı meşhūr) kabilindendir. Bir mertebe daha ileri gidip genel olarak ulak anlamında da kullanılır. Pâdişâhların, kendi memleketleri etrâfına gönderdiği elçilere de **du-esbe** denir. **Du-espe girīẖt,** ulak gibi hızlı hızlı kaçtı; **du-espe āmed,** ulak gibi süratle geldi, demektir. Süratte mesel olmuştur.

Du-kārd: Makas. Arapçada **miḳrāż** denir. **Gāz** anlamındadır.

Dümrī: bkz. Deff.

Dunbe-yi bere: Tanbûr. Tanbûr **dunbe-yi bere**den Arapçalaştırılmıştır. Kuzu kuyruğu anlamına gelir. Kâsesi ona benzediğinden böyle adlandırıldı. bkz. Ṭanbūr.

Duşẖîm: Sövmek. Arapçada **şetm** denir.

-E- (ا)

Ebistā: Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan suhufun tamamının tefsirinin ismidir.

Ebr: Bulut. Arapçada **ġaym** ve **seḥāb** denir. Mü'eyyedü'l-Fużalā, Ādātu'l-Fużalā ve Şeref-nāme'de ebr, **merd** anlamına da gelir ki Türkçede er, Arapçada **recul** denir. **Mīġ** da bulut anlamındadır. **Mīġ-ı kemān-ver,** gök kuşağıdır.

Ebreş (A): Bazıları beyaz, bazıları başka renkte benekleri olan alaca at.

Edhem (A): Rengi boza çalan yağız at. bkz. Şeb-reng.

Efşek: Damla, katre. Bâ harfi ötreli olarak **büşg** şeklinde okunursa kıvırcık saç anlamına gelir. bkz. Jāle.

Efşek: Damla. Arapçada **ḳaṭre** denir. İster gökten yağan çiy ve şebnem olsun isterse de gözyaşı olsun. bkz. Jāle.

Efzār: Âlet, gereç. Gerek sanat ehli tarafından gerek başkaları tarafından kullanılsın. Fā'yı vâv'a çevirip **evzār** da denir. Yemek gereçlerine de **efzār** denir.

Eger rūy-sāzed: Alınırsa, demektir. Aslı "**diger gūn sāzed"**dir.

Egsūn: Siyâh atlas.

Ehremen: Çok hile yapan, kötü huylu, alçak İblîs. Bu lafızda üç kelime vardır. Biri **Ehremen**dir. Biri **Āhermen**dir. Bu ikisi eski şiirde zikredilmiştir. Üçüncüsü **Ehrīmen**'dir.

Ehrīmen: Çok hile yapan, kötü huylu, alçak İblîs. bkz.Ehremen.

Elçi: Pâdişâhların pâdişâhlara gönderdiği habercidir. Lâkin Çağataycadır; Farsça değildir.

Enbīş: Temizlenmiş harman, çaç.

Engelyūn: 1. Hazret-i Âdem'e nâzil olan suhuf. 2. İncîl'in diğer ismi.

Engule: Düğme iliği.

Erāk (A): Misvâk ağacı.

Ermān: Emek, zahmet.

Ervend: 1. Bağdat nehri olan Dicle. 2. Tecrübe, âzmâyiş. 3. Lührâsb'ın babasının ismi. 4. Hemedân'da meşhûr olan Kûh-ı Elvend.

Esb ü ferzīn nehed: "Satranç oyununda at ile veziri bırakarak yine de galip olur." demektir.

Esb: At anlamında cins isimdir. Hem erkeği hem de dişi için kullanılır. Görünüşte Arabî bâ ile olsada aslında Fârsî bā, iledir. Nitekim ***ispeh***den bellidir. **İspeh,** hâ (hā-yı melfūẓe)

ile ve aslında özgülük bildirmek için kullanılan hâ-yı resmî (hā-yı resmiyye-yi taḫṣīṣiyye) ile atlı çeri anlamında çoğul isimdir. Sonundaki hâ, özgü kılma ilgisi (nisbet-i iḫtişāṣiyye) içindir. Mecâz-ı mürsel yoluyla mukayyedi (çeşitli şartlarla sınırlandırılmış), mutlakta (herhangi bir şartla sınırlandırılmamış) kullanmak bâbından, genel olarak asker ve çeri için kullanılır. Çoğunlukla hâ'dan önce bir kuvvetlendirme elifi (elif-i te'kīd) nisbet için eklenip **ispāh** derler. Ve çoğunlukla, bu kuvvetlendirme elifi eklendikten sonra, ilk elifini düşürüp **sipāh** da derler. Bazen de ikisini birden düşürüp **sipeh** derler. **Sipāhī,** anlam ilgisi kuran yâ (yā-yı nisbet) ile sipāha mensup bir nefer demektir. **Leşker,** atlı çeriyi ve piyâdeyi kapsar. **Sipāh**dan daha geniş anlamı vardır. **ʿAsker**, **leşker**in Arapçalaştırılmış hâlidir (muʿarrebidir). **Sipāhān,** İsfâhân şehridir. **Sipāh**ın çoğuluyla adlandırılmıştır. **Sipeh-rem,** bir Tûrân pehlivânıdır. **Sipeh-rem**in tamlama olarak anlamı (maʿnā-yı terkībīsi), "sipeh ondan kaçar ve ürker, korkunç" demektir. **Yek-espe,** okunmayan hâ (hā-yı resmī) ile **bir atlı** demektir ki yolda arkadaşı, yoldaşı yoktur. **Du-espe,** iki atı olan kimsedir. **Se-espe,** üç atı olan kimsedir. Sonlarındaki hâ**,** özgü kılma ilgisi (nisbet-i iḫtişāṣiyye) içindir. İki ya da üç atı olup, birisine binip diğerlerini yedek eden ulak için de kullanılması yaygın mecâz (mecâz-ı meşhūr) kabilindendir. Bir mertebe daha ileri gidip genel olarak ulak anlamında da kullanılır. **Du-espe girīḫt, "**Ulak gibi hızlı hızlı kaçtı." demektir. **Du-espe āmed, "**Ulak gibi süratle geldi." demektir. Süratte mesel olmuştur. **Esb-engīz,** mahmuzdur. Mihmân ve konuk anlamına da gelir. **Esbīl,** at uğurlamasından başka işi olmayan kimsedir. **Esb ü ferzīn nehed, "**Satranç oyununda at ile veziri oyundan çıkarıp yine de kazanır." demektir. **Feres-nihāde-yi tust, "**Senin mağlûbundur." demektir. Satrançta atını oyundan çıkardığı hâlde kazanmayı başarmaktan alınmıştır. **Pīl-efkenden,** bu da satranç oyunuyla ilgili bir tabirdir. Mat etmekten kinâyedir. Böyle karşısındakinden çok üstün olan satranç oyuncusuna, **ḳāyim-endāz** denir. **Ḳāyim,** Arapçada **ḳayyım** dedikleri benzeri görülmemiş satranç oyuncusudur. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, "Âciz anlamına da gelir." denmiştir. **Ḳāyim be-rīḫt, "**Âciz olup savaşmadı." demektir. Atın çeşitleri, nitelikleri bakımından çok olduğundan zikredilmesi uygun oldu. **Heydeḫ,** savaş atıdır. Başı güçlü olur. **Beydeḫ** şeklinde de kullanılır. **Tūsen,** itaat etmeyen, yavuz attır. Deve için de kullanılır. Mecâzen, insana da vasfolur. **Setāġ,** binilmemiş attır. Sırtına eyer vurulup talîm görmemiştir. Nüsḫā-yı Vefāyī'de ve Sāmī'de, doğurmayan kısır kısrak anlamında zikredilmiştir. **Cem-zīver,** yüzü, karnı ve dört ayağı beyaz olan attır. Ablak anlamında kullanılır. **Būr,** doru attır. Arapçada **aşḳar** denir. **Būr**, aslında fıstıkî renk demektir. Genel

olarak ata, **būr** da denir. **Çerme,** çelik demirkır attır ki Arapçada **ezrak̲** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de boz at anlamında zikredilmiştir. **Zerde,** sarı attır. **Şīde,** sarı attır. **Şīd** ile benzetme ilgisi bildiren hâ'dan (hā-yı nisbet-i teşbīhiyye) oluşmuştur. Şīd, güneştir. Benzetme (teşbīh) renktedir ve ihtimâldir ki hızlı gidişinden ya da güzel sûretinden de ola. **Keher,** siyaha mâyil doru attır ki hurmâyî doru da denir. **Kurenk,** al attır. "Kurenk, ötreli okunursa turna anlamına gelir ve üstünlü okunursa (kerenk), askerlerin toplandığı yerdir ki Türkçede **dernek;** Arapçada **ḥavze** ve **maʿreke** denir." şeklinde kaydedilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de ancak dernek ve ḥavze anlamları verilmiştir. Uknūm'da ötreli okunuşuyla, turna anlamı kaydedilmiştir. Ve Cināsu'l-Cināş sâhibi de, al at anlamını yazmayıp sadece "Kurenk, leşker derneği yeridir." demiştir. **Şūlek,** kara boz attır. Mecmaʿü'l-Fürs'te, çabuk yürüyüşlü (tīz-rev) ve binicisini sarsmayan, rahvan (yorġa) anlamında kaydedilmiştir. **Heygīr,** rengi kırmızıya mâyil kara attır. **Kurān,** doru ile sarı arası renkte olan attır. Elifi düşürüp **kuren** de denir. **Yekrān** da aynı anlamda kullanılır. Şeref-nāme'de, yelesi ve kuyruğu beyaz at; başka sözlüklerde, kula (al ile kır arası renkte) at anlamında zikredilmiştir. **Dīze,** yağız at için kullanılır. Arapçalaştırılmış hâli (muʿarrebi) **deyzec**dir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, siyah renkli binek hayvanı anlamında kayıtlıdır. Ata özgü değildir (iḫtişāṣı yoḳdur). **Dīz** ile özgülük ilgisi bildiren hâ (hā-yı nisbet-i iḫtişāṣiyye) harfinden oluşmuştur. **Dīz**, Türkçede yağız dedikleri renktir. **Dīze**, o renkte olan nesnedir. **Şeb-dīz,** kara yağız attır ve Baḥru'l-Ġarāyib'de karamsı gök at anlamında kayıtlıdır. **Şeb-reng,** rengi boza çalan kara attır. Arapçada **edhem** denir. Şeb-dīz ile şeb-reng, anlamları yakın olduğundan birbirlerinin yerine kullanılırlar. **Sīs,** çiğit renginde, benek benek olan attır. Sīs, aslında çiğit (çil) anlamına gelir ki yüzde susam (simsim) gibi benek benek olur. Arapçada **kelef** denir. Müşkilāt-ı Meşnevī'de, Sīs'in Şâm sınırında, iyi atları olan bir yer olduğu yazılıdır. **Raḫş,** Baḥru'l-Ġarāyib'de benli, gül renkli at anlamında nakledilir. Uḳnūm'da boz at ve çil at anlamında zikredilmiştir. Niʿmetu'llāh'da ebreş, alaca benli boz at anlamında olduğu yazılıdır. Rüstemin atı, bu özelliklere sahipti. Yaygın kullanımla, onu kastederek kullanılmıştır. **Ebreş,** beyaz ve başka renklerde benekleri olan alaca attır. Arapça bir kelimedir. **Pālād,** yedek attır. Arapçada **cenīb** denir. Baḥrū'l-Ġarāyib'de binek hayvanı (**maṭıyye)** anlamına geldiği de belirtilmiştir. Ve bazıları, semer atı anlamındadır demiştir. Hâ harfi ilavesiyle **pālāde** de denir. Dâl'ı sonundan düşürüp **pālā** da denir. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, bu kelimeyi hem bâ hem de pâ (bā-yı Fārsī) bâbında söylemiştir. **Kutel,** bu da yedek at anlamındadır. Mecmaʿü'l-Fürs'te yüksek tepe anlamında da kaydedilmiştir ki Arapçada **tell** denir.

Ketel şeklinde kâf'ın üstünlü okunması ile olursa Baḥru'l-Ġarāyib'de ve Cāmi‘'de dağ elması; Ni‘metu'llāh'da dağ eriği anlamında zikredilmiştir. **Nevbetī,** bu da yedek at anlamına gelir. Arapçadan alınmıştır. Nöbetleşe binildiğinden, nevbet ile anlam ilgisi kurulmuştur. **Nevbetī**, hayme ve çadır anlamına da gelir. **Ulāġ,** ulaklar için hazırlanan attır. Mecâzen ulak için de kullanılır. Nitekim Türkçede böyle kullanımı yaygındır. **Yām,** bu da ulağın bindiği binek hayvanıdır. **Nevend,** rahvan yürüyen, binicisini sarsmayan, yorga at. Mecma‘ü'l-Fürs'te nûn'un üstünlü okunmasıyla **nevend;** Baḥru'l-Ġarāyib'de nûn'un ötreli okunmasıyla **nüvend** şeklinde kaydedilmiştir. Mecâzen ulak (ḳāṣıd), haberci (peyk) anlamına da gelir. Ayrıca bir yer ismidir. **Nevende,** bu da yorga at anlamına gelir. Mecâzen, çabuk anlayan **(serī‘ü'l-fehm)** ve anlayışlı, uyanık (zīrek) anlamına da gelir. Sonundaki hâ harfi, benzetme ilgisi (nisbet-i teşbīhiyye) kurmak içindir. Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī, "Anlayış ve idrâk anlamına gelir." demiştir. **Kevden,** kötü cinsli, ağır yürüyüşlü at ve beygir anlamına gelir. Arapçada **birẕevn** denir. Mecâzen geç anlayan (baṭı'u'l-fehm) kişiler için kullanılır. **Kevel,** bu da ağır yürüyüşlü attır. **Çemend,** bu da ağır yürüyüşlü attır. **Pālānī** de aynı anlama gelir. Pālānla ilgilidir. Pālān, bilindiği üzere semer demektir. Arapçada **birẕe‘a** denir. Elifi düşürü, **palānī** dahi denir. **Çerde,** babası Arap atı, annesi başka bir cinsten olan attır. Bir anlamı daha vardır. Renklerin bir derece açık olanını göstermekte kullanılır. Meselâ **siyāh-çerde**, karaya mâyil, kara yağız; **zerd-çerde**, sarıya mâyil, sarışın demektir. **İkdīş,** Luġat-ı Niyāzī'de bir tarafı Arap, bir tarafı Hindî olan at anlamında olduğu yazılıdır. Sadece ata mahsûs değildir; iki tohumdan elde edilen bütün hayvanlar için kullanılır. **Bāre,** genel olarak at için kullanılır. Gerek Arap olsun, gerek olmasın. Yük anlamında olan **bār** lafzıyla ilgilidir. **Bāregī,** bu dahi genel olarak attır. Sonundaki yâ, genelleme ilgisi (nisbet-i muṭlaḳā) içindir ve kâf, aracı kılma harfidir (ḥarf-i tevessül). Herhangi bir kelimenin sonunda okunmayan hâ (hā-yı resmī) olursa, ḫᵛāce ve bende gibi, ona ilgi yâ'sı (yā-yı nisbet), mastar yapan yâ (yā-yı maṣdariyye), küçültme kâf'ı (kāf-ı taṣġīr) ya da çoğul yapan elif, nûn (elif ve nūn-ı cem‘) eklendiğinde, sonu değişmesin diye bir kâf harfiyle o maksada aracılık edilir ve birleştirilir. Arapçadaki koruyucu nûn (nūn-ı viḳāye) gibidir. **Bār-gīr,** bu da aynı anlama gelir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Bu üç kelime Arapçada, binek hayvanı (merkūb, maṭıyye) anlamını ifâde eder. Bunun basit ismi, **Arġan**dır. Bu kelime, Deşt-i Ḳıpçaḳ dilinde kullanılır. **İsperīs,** at meydânı anlamına gelir. Yâ harfi düşürülüp, **isperis** de denir. **Esb-ġūl,** ilaç yapımında kullanılan bitkilerdendir. **Bezr-i ḳuṭūnā** denilen şifalı ottur. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve

yaprağı için kullanılır. **Esb** ile **ġūl**den oluşmuştur. **Ġūl,** kulak anlamına gelir. At kulağına tamamiyle benzediğinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. **Esb-gūş** da denir. Arapçalaştırılırken bâ, fâ'ya; kâf, yâ'ya çevrilip **isfiyūş** denmiştir. Arapçadan başka dillerde **esbiyūş** denmiştir. Bu kelimeden elifi düşürerek **sebiyūş** da denir. Bu kelimenin sonunu sîn yapıp bir nûn ekleyerek **sebiyūsen** de denir. Ve yâ'yı, bâ'dan önce getirip eklenmiş olan nûnu düşürerek **sîbūs** da denir. Yâ'yı, elife çevirerek **sābūs** da denir. **Benkū** ve **herūtūm** da **bezr-i ḳuṭūnā** anlamına gelir. Bunların tamamı, Mecma'ü'l-Fürs'ten nakledilmiştir. **Fesliyūn** da bezr-i ḳuṭūnā demektir. **Mādiyān,** sözlüklerde kısrak denilen dişi at anlamında zikredilmiştir. Arapçada, **ḥicr** denir. Niẓāmî, yaban eşeğinin dişisi için de kullanmıştır. **Mādiyāne,** bir hâ harfi fazlasıyla aynı anlama gelir. **Kurre** at, eşek ve başka binek hayvanların yavrusudur. Arapçalaştırıldığında **kurrec** denilir.

Esb-ġūl: Bezr-i ḳuṭūnā denilen şifalı ot. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve yaprağı. **Esb** ile **ġūl**den mürekkeptir. **Ġūl,** kulak anlamına gelir. At kulağına tamamiyle benzediğinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. E**sb-gūş** da denir. Arapçalaştırılırken bâ, fâ'ya; kâf, yâ'ya çevrilip **isfiyūş** denmiştir. Arapçadan başka dillerde **esbiyūş** denmiştir. Bu kelimeden elifi düşürerek **sebiyūş** da denir. Bu kelimenin sonunu sîn yapıp bir nûn ekleyerek **sebiyūsen** de denir. Ve yâ'yı, bâ'dan önce getirip eklenmiş olan nûnu düşürerek **sîbūs** da denir. Yâ'yı, elife çevirerek **sābūs** da denir. **Benkū** ve **herūtūm** da bezr-i ḳuṭūnā anlamına gelir. Bunların tamamı, Mecma'ü'l-Fürs'ten nakledilmiştir. **Fesliyūn** da bezr-i ḳuṭūnā demektir.

Esb-engîz: Mahmuz. Konuk ve mihmân anlamlarında da kullanılır.

Esb-gūş: Bezr-i ḳuṭūnā denilen şifalı ot. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve yaprağı. Arapçalaştırılırken bâ, fâ'ya; kâf, yâ'ya çevrilip **isfiyūş** denmiştir. Arapçadan başka dillerde **esbiyūş** denmiştir. Bu kelimeden elifi düşürerek **sebiyūş** da denir. Bu kelimenin sonunu sîn yapıp bir nûn ekleyerek **sebiyūsen** de denir. Ve yâ'yı, bâ'dan önce getirip eklenmiş olan nûnu düşürerek **sîbūs** da denir. Yâ'yı, elife çevirerek **sābūs** da denir.

Esbîl: At uğurlamasından başka işi olmayan kimse.

Esbiyūş: bkz. Esb-gūş.

Esperîs: Meydân.

Ester: Katırdır. Arapçada **bağl** denir. At ile eşekten mütevelliddir. **Āster,** şeklinde olursa Arapçada **biṭāne** denir. **Burīde-dum,** kuyruğu kesik demektir. Katır anlamında kullanılır. Eski zamanlarda ulaklar, kuyruğu kesik katırlara binerlerdi. **Berīd,** onun Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. Mecaz yoluyla Arapçada, ulağa da **berīd** denir. Her dört fersahda bir, ulaklara katırlar hazırlanırdı. Bu bakımdan, o dört fersahlık mesafeye de berīd denmiştir.

Eşkū: bkz. **Āşkūb.**

Evreng: Pâdişâh tahtı.

Evtār: 1. Saz telleri. 2. Sohbet ve işretin sebebi olması bakımından **işret** anlamına da gelir.

Eyāzī: Nikâb ya da peçe gibi bir siyah örtüdür. **Eyārī** şeklinde de geçer. Göz üzerine bağlanır. Kadınların yüzlerine örttükleri peçeye denir.

Ezāteş dūdī nedīde: "Bir meşakkat görmedi." diyecek yerde kullanılan bir darb-ı meseldir.

Ezheyc-i vīrāne rūd bernemīāyed: Bir fakir, durumuna uygun olmayan şekilde azamet ve büyüklenme gösterdiğinde kullanılan bir darb-ı meseldir.

Ezraḳ (A): Çelik demirkır atdır. bkz. Çerme.

Eżrāsu'l-kelb (A): 1.Köpek dişi. 2. Bir ottur. bkz. Çeşmek.

-F- (ف)

Fāne: Odun yarmakta kullanılan çivi.

Fār (A): Sıçan, fare. bkz. Mūş.

Farġan: bkz. Farken.

Farġar: Irmaklardan ayırmak suretiyle su alınan ark. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, içinde azıcık su kalmış sel yatağı anlamında kaydedilmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, su anlamına geldiğinin söylenmesi garîptir. bkz. Farken.

Farken: Yeni kazılmış ırmak. Mecâzen içinde akan suya da farken denir. **Farkend, s**u yoludur. Gerek selden gerekse başka sebepten oluşmuş olsun. Her iki kelime de ırmak kazmak anlamına gelen **farkenden** ya da **farkendīden** kelimesinden gelmedir. Ayrıca zahmet ve meşakkate bırakmak anlamına da gelir. Ni'metu'llāh'da, hendek kazmak ve yolmak, koparmak anlamlarında da zikredilmiştir. Nüsḫa-i Vefāyī'de, **farġan** şeklinde de rivayet edilmiştir. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da ise **felāken** şekli de yazılıdır. Mecma'ü'l-Fürs'te **ḳarken** şeklinde de zikredilmiştir. Açıkcası bunlar kitapların tahrîfinden kaynaklanmaktadır. Zîrâ iştikak böyle işaret eder. **Farġar,** bu da ırmaklardan ayırmak suretiyle su alınan ark anlamına gelir. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, içinde azıcık su kalmış sel yatağı anlamında kaydedilmiştir. Mecma'ü'l-Fürs'te, su anlamına geldiğinin söylenmesi garîptir.

Farkend: Su yoludur. Gerek selden gerekse başka sebepten oluşmuş olsun. Irmak kazmak anlamına gelen **farkenden** ya da **farkendīden** kelimesinden gelmedir. bkz. Farken.

Fehe: Gemi küreğidir.

Felāken: bkz. Farken.

Felek (A): Gök. bkz. Āsmān.

Ferāmūş kerden: Hatırlamak. **Yād kerden**in zıttıdır. Arapçada **nisyān** denir. Mensī etmek anlamına gelir.

Ferāmuş: bkz. Ferāmūş.

Ferāmūş: Unutulmuş, hatırdan çıkarılmış. Arapçada **mensī** anlamında ism-i mef'ûldür. **Ferāmūşīden**den gelmedir. Sonuna mastar yâ'sı (yā-yı maṣdariyye) ekleyip **ferāmūşī** derler. **Ferāmūş kerden,** mensī etmek, unutmak anlamındadır. Ḥalīmī, unutmak anlamında mastardır demiş ve bundan başka bununla ilgili mastar zikretmemişdir. Mastarı **ferāmūşīden**dir. Bazen elifi düşürüp **fermūşīden;** bazen de vâv'ı düşürüp **ferāmuşīden** denir. Nitekim düşürülen bu harfler **ferāmūş** kelimesinde de düşürülerek bazen elifi düşürüp **fermūş;** bazen de vâv'ı düşürüp **ferāmuş** derler. Bazen de buna bir tâ harfi ilâve edip **ferāmuşt** derler.

Ferāmuşīden: bkz. Ferāmūş.

Ferāmūşİden: bkz. Ferāmūş.

Ferāmuşt: bkz. Ferāmūş.

Fereb: Horasan'da büyük bir nehirdir.

Feres-nihāde-yi tust: "Senin mağlûbundur.", demektir. Satrançta, atını bıraktığı hâlde karşısındakini mağlûp etmeyi başarmaktan gelir.

Ferġanç: Dişi sığır, inek.

Ferhānc: Köklenmesi için toprağa yatırılan asma çubuğu.

Ferhiḫte: Edeplenmiş, öğrenmiş.

Fermūş: bkz. Ferāmūş.

Fermūşİden: bkz. Ferāmūş.

Fernās: Uykusu geIip ağırlaşmış kimse. Bununla gâfil anlamından kinâye ederler.

Fesliyūn: Bezr-i ḳuṭūnā denilen bitki. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve yaprağı.

Feşurden: Sıkmak.

Feyc: Peykin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. bkz. Peyk.

Firesb: Düğer ağacı, kalın direk, mertek, kiriş. Damı taşıyan ağaç veya kiriş.

Firistāde: Bir pâdişâhtan bir başka pâdişâha giden elçi.

Firiste: Bir pâdişâhtan bir başka pâdişâha giden elçi.

Firsin (A): Deve tabanı. bkz. Suvel.

Fiyelk: bkz. Bİlek.

Furḳān: Kur'ân-ı Kerîm. Hazret-i Muhammed'e (SAV) nâzil olmuştur. Furḳān'ın ismi, **Nubİ**'dir. Bâ'yı, vâv'a dönüştürüp **Nuvİ** de denir. Bir ismi de **Temür Ḳazek**'tir.

Fulād: bkz. Fulāde.

Fulāde: Saçma ve faydasız söz. Hâ'yı düşürüp **fulād** da denir. Aslında **fulād**, çirkin, iğrenç ve pis anlamına gelir. Özgü kılma ilgisi bildiren hâ (hā-yı nisbet-i iḫtiṣāṣiyye) ile bozuk, kötü söze özgü oldu.

Furuşk: Üzüm tanesi.

-G, Ġ- (گ ،غ)

Ġajġāv: Kuyruğundan sancağa perçem ve ata kutas (atın boynuna asılan bir çeşit alamet) yapılan bir tür sığır.

Ġālūk: 1.Yuvarlak. 2. Misket.

Ġan: bkz. Ġang.

Ġang: Çeşitli şeylerin suyunu çıkarmaya yarayan aletin (maʿṣare) oku. Bu okun ucuna ağır bir taş asıp yağ çıkarırlar. **Ġan** şeklinde de kullanılır. Bir adı da **teng-rūġan**dır.

Gār: Nisbet edatıdır. **Ẕū** anlamına gelir. Öncesi çoğunlukla ism-i masdar olur. Āferīd-gār, perverd-gār, āmuz-gār, gird-gār gibi ki Ḥālıḳ, Rabb, Ġāfir, faʿāl anlamına gelir. **Āmuz-gār**, hem öğretmen hem de öğrenci anlamına gelir.

Gāv: Üç anlamı vardır: Biri, sığır anlamında cins isimdir. Erkeği, dişisi; evcili, vahşîsi ve su sığırı için genel olarak kullanılır. Arapçada da **baḳar** ve Türkçede de sığır böyle genel olarak kullanılır. Ayırt edip belirli hâle getirmek istenirse **gāv-ı ner, gāv-ı māde, gāv-ı deştī, gāv-ı mīş** denir. İkincisi, gök yüzünde Boğa Burcu'dur. Üçüncüsü, sığır suretine benzer bir tür şarap kabıdır. Mecmaʿü'l-Fürs'te, gāv şeklinde olan sürâhî anlamında zikredilmiştir. Şāriḥ-i Dīvānī, "Gāv, büyük bardak anlamındadır." demiştir. **Sihr,** bu kelime de sığır anlamına gelir. **Kevsāle,** aslı **gāv-sāle**dir. Bir yaşı geçmiş sığırdır ki Türkçede buzağı ve Arapçada **ʿicl** denir. **Tāvel,** henüz tosun olup uysallaşmamış olan genç sığırdır. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'te **tāvek** şeklinde de geçer. **Ferġanç** dişi sığır, yani inek anlamındadır. **Gāv-ı ʿanber,** deniz sığırıdır ki ondan ʿanber elde edilir. **Veḫyā,** Mâverâü'n-Nehir sınırında olan bir tür sığırdır. **Ġajġāv,** kuyruğundan sancağa perçem ve ata kutas (atın boynuna asılan bir çeşit alamet) yapılan bir tür sığırdır. **Bezmāyūn,** Ferîdûn'un su sığırının adıdır. Ferîdûn onun sütü ile büyümüştür. Müʾeyyedü'l-Fużalā'da **Bermāyūn** şeklinde de geçer. Mecmaʿü'l-Fürs'te, **Māyūn** şeklinde de kullanılabileceği yazılıdır. **Pej-māye,** bu da Bezmāyūn anlamında kullanılır. **Şuġ,** sığır

boynuzudır. **Yāle,** bu da sığır boynuzu anlamındadır. **Gev-pāre,** sığır sürüsüdür. Aslı **gāv-pāre**dir, Arapçada **ḳatı'u'l-baḳar** denir. **Gāv-bān,** sığırtmaç anlamındadır. **Gāv-dūş,** süt sağacak kaptır. **Gāv-seng** çiftçilerin öğendire ya da üvendire dedikleri, genelde öküzleri dürtmekte ve saban demirine yapışan çamurları temizlemekte kullandıkları, ucunda bir çivi ya da demir bulunan alettir. **Gāv-şeng** ya da **ġāv- seng** şeklinde de geçer. **Gāv-āhen,** saban demiridir. **Lebād,** Arapçadır. Boyunduruk altına koydukları keçe parçasıdır. Aslı lebbāddır. **Gāv-reng,** Ferîdûn'un, su sığırı şeklinde olan gürzüdür. Ḍaḥḥāk-i nāpāk'i onunla öldürmüştür. Gürzü o şekilde yapmasının sebebi şudur: Ferîdûn'un Pej-māye adlı bir su sığırı vardı. Çocukken onun sütüyle büyümüştü. Ḍaḥḥāk-i nāpāk, haksızlık edip onu öldürdüğünden, Ferîdûn onun intikâmı için Ḍaḥḥāk'i o sûrette olan gürz ile öldürdü. **Gāv-çihr** ve **Gāv-ser** de bu anlama gelir. Sonra genel olarak gürz anlamında kullanıldı. **Genc-i gāv,** Ḫusrev-i Pervîz'in sekiz hazinesinden birinin ismidir ve mutrıbı olan Bārbud'un bestelediği otuz besteden birisidir. **Gāv-zebān,** sığır dili denilen ottur. Arapçada **lisānü'ş-şevr** denir. **Gāvîzen,** bazı sığırların ödünde yumurta sarısından azıcık sarı bir nesne bulunur. Hamur gibi yumuşak, ağza alındığı anda katılaşan bir nesnedir. Buna, **pā-zehr-i gāv** ve **muhre-yi zehre-yi gāv** da denir. Arapçalaştırılmış hâli **cāvîzen** olmuştur. **Gāv-zād, "**Mîrâs nasip oldu." demekten kinâyedir. **Gāv-dum,** sığır kuyruğu sûretinde, tunçtan bir tür borudur. Savaş gününde çalarlar. Halâ nefîr şeklinde meşhûrdur. Arapçada, **būk** denir. **Gāv-meşeng, k**abuğu soyulmuş, mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Türkçede burçaḳ denir. Bir adı da **dîv-meşeng'**tir. **Gāv-çeşm,** öküz gözü dedikleri çiçektir. Arapçada **bahār** ve **'arār** denir. **Gāv-rîş,** ebleh ve akılsız anlamına gelir. **Rîş-i gāv,** aynı anlamdadır. Müşkilāt-ı Meşnevî'de yazar ki rîş-i gāv, soysuza, pintiye maskara ve tâbi olmaktan kinâyedir. Aslında yerde biten bir ottur. Türkçede sığır kuyruğu derler. Sarı çiçeği olur. Suyu mürekkebi akışkan hâle getirir. Ve nedîmler için sığır kuyruğundan murassa taç yaparlar. **Kāv,** kâf- Arabî ile olursa iki kısımdır. Basit ve türemiş. Basit olan cesur, yiğit anlamına gelir. Arapçada **şücā'** ve Farsçada **bahādır** denir. **Kāve,** özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣîṣiyye) ile sancaktır. Arapçada **'alem** denir. Ḍaḥḥāk-i nāpāk'in öldürülmesini sağlayıp Ferîdûn'u pâdişâh eden İsfahânlı bir bahâdırdır. Elifi düşürüp, **Kev** de derler. Türemiş olan, **kāviden**den ism-i masdar ve emir fiilidir. Vâv'ı bâ'ya çevirip **kāb** da denir. **Kāvîden** ve **kābîden,** kazmak ve bahsetmektir. Gerek yerde olsun gerekse ilmî meselelerde olsun.

Gāv-āhen: Saban demiri.

Gāv-bān: Sığırtmaç.

Gāv-çeşm: Öküz gözü denilen çiçek. Arapçada **bahār** ve **ʿarār** denir.

Gāv-dūş: Süt sağacak kap.

Gāv-dum: Sığır kuyruğu sûretinde, tunçtan bir tür borudur. Savaş gününde çalarlar. Halâ **nefîr** şeklinde meşhûrdur. Arapçada **būk** denir.

Gāv-ı deştî: Yaban sığırı. bkz. Gāv.

Gāv-ı māde: Dişi sığır, inek. bkz. Gāv.

Gāv-ı mîş: Su sığırı. Arapçası **cāmūs**tur. bkz. Gāv.

Gāv-ı ner: Erkek sığır, boğa.bkz. Gāv.

Gāv-ı ʿanber: Deniz sığırıdır ki ondan anber elde edilir.

Gāvîzen: Bazı sığırların ödünde yumurta sarısından azıcık sarı bir nesne bulunur. Hamur gibi yumuşak, ağza alındığı anda katılaşan bir nesnedir. Buna, **pā-zehr-i gāv** ve **muhre-yi zehre-yi gāv** da denir. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli **cāvîzen** olmuştur.

Gāv-meşeng: Kabuğu soyulmuş, mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Türkçede burçaḳ denir. Bir adı da **dîv-meşeng**'tir.

Gāv-pāre: Sığır sürüsüdür. Arapçada **ḳatıʿu'l-baḳar** denir.

Gāv-reng: Ferîdûn'un su sığırı şeklinde olan gürzüdür. Ḍaḥḥāk-i nāpāk'i onunla öldürmüştür. Gürzü o şekilde yapmasının sebebi şudur: Ferîdûn'un Pej-māye adlı bir su sığırı vardı. Çocukken onun sütüyle büyümüştü.i. Ḍaḥḥāk-i nāpāk, haksızlık edip onu öldürdüğünden, Ferîdûn onun intikâmı için Ḍaḥḥāk'i o sûrette olan gürz ile öldürdü. **Gāv-çihr** ve **Gāv-ser** de bu anlama gelir. Sonra genel olarak gürz anlamında kullanıldı.

Gāv-rîş: Ebleh ve akılsız. **Rîş-i gāv,** aynı anlamdadır. Müşkilāt-ı Meşnevî'de yazar ki rîş-i gāv soysuza, pintiye maskara ve tâbi olmaktan kinâyedir. Aslında yerde biten bir ottur. Türkçede sığır kuyruğu derler. Sarı çiçeği olur. Suyu mürekkebi akışkan hâle getirir. Ve nedîmler için sığır kuyruğundan murassa taç yaparlar.

Gāv-sāle: Bir yaşını geçmiş sığır, buzağı. Arapçada **ʿicl** denir.

Gāv-seng: Çiftçilerin öğendire ya da üvendire dedikleri, genelde öküzleri dürtmekte ve saban demirine yapışan çamurları temizlemekte kullanılan, ucunda bir çivi ya da demir bulunan alettir.**Gāv-şeng** ya da **ġāv- seng** şeklinde de geçer.

Gāv-ser: bkz. Gāv-reng, Pej-māye.

Gāv-zād: "Mîrâs nasip oldu." demekten kinâyedir.

Gāv-zebān: Sığır dili denilen ot. Arapçada **lisānü'ş-şevr** denir.

Ġāyile-yi çeşm: bkz. Çeşm.

Ġaym (A): Bulut. bkz. Ebr.

Gāz: Makas. Arapçada **miḳrāż** denir. bkz. Du-kārd.

Ġażyān: Mancınık.

Gedāy: Dilenci. Sonundaki yâ harfini düşürmek de sabit bırakmak da uygun görülmüştür. Kapı kapı gezip dilenir. **Ḫar-gedā,** bir nesneyi başa kakarak isteyen arsız dilencidir. **Büz-gedā** kinâye ile isteyen; **ter-gedā,** yüz kızartıp isteyen kimsedir. **Gedye,** dilenme anlamında ism-i masdardır. Uḳnūm yazarı, **gedā,** yâ'nın düşürülmesi ile yoksul ve dilenci; yâ'nın sabit bırakılması ile dilenci, alçak ev ve çardak anlamına gelir demiştir. Ni'metu'llāh ona uymuştur. Bu ayrım ispata muhtaçtır. Ayrıca Şâhidî'nin "Gedāy yoksul anlamına gelir." dediği, sözlükçülerin tamamına muhaliftir. Yoksul anlamına gelen kelime **dervîş**tir. Arapçada **faḳîr** ve **miskîn** denir. **Tuvānger** ki zengin, ganî anlamındadır, zıttı budur. Yâ'sını vâv'dan önce getirip **deryūş** da denir. **Na'am**, mecâzen **gedā**, yoksul anlamına gelir. Bu şekilde **Tuvāngerin** zıttı olur. **Gedāy**, dilenci için kullanılır diye elbette fakîr olması lâzım değildir. İşin temelinde maldan yana zengin olmasına rağmen dilenenler de vardır. Ve dervîş, fakîr için kullanılır diye de elbette dilenci olması şart değildir. Tok gözlü olup fakirliğinde kanaat edenler vardır. Lâkin mecâz yoluyla birbirinin yerine kullanılması mümkindür. **Gedā**nın birkaç ismi daha vardır: Biri **sāsî**dir. Gerçekte Sāsān lafzından -dil kuralların aksine ('alā ḫilāfi'l-ḳıyās)- gelmedir. Sāsān ailesinden bazıları, saltanattan ayrı düşüp canlarını korumak için, dilenci kılığına girip nesilden nesile onu meslek edinip şöhret buldular. Nitekim bunlar, Tevārīḫ'te yazılmıştır. Biri de **tulengî**dir. Sonundaki yâ, nisbet içindir. **Tuleng**, dilenciliktir. **Tulne** de tuleng anlamına gelir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, "Tulengî, külhân

cimrisidir ki dilenir.” yazılıdır. Biri de **şebkūk**tür. Lâkin, gece olunca yüksek bir yere çıkarak sabaha kadar yüksek sesle duâ edip sabah olunca da duâ ettiği kimselerin kapılarında durarak ihsân ricâ eden dilenciye denir. Biri de **revān-ḫᵛāh**tır. Yani hayat maddesi olan ekmek isteyen kişidir. Ve biri de **nerregān**dır. Lâkin bu kelime çoğul isimdir. Tekili duyulmamıştır. Dil kurallarına göre tekil hâli **nerre** olur. **Dervîş** anlamına gelen birkaç kelime daha vardır. Biri **nābūdmend**dir. Biri **nādār**dır. Biri **nādaşt**tır. **Nādāşt**ın bir anlamı da uzuvlarından birini keserek kendini öldüren kişidir. Biri **muġlāk**tir. Biri **ḫışte**dir. Biri **pejūm**dür. Biri de **ḫetenber**dir. Ḫetenber, aslında fakir olmasına rağmen zenginlik taslayan ya da zengin olduğu hâlde cimrilik edip fakirmiş gibi davranan kimseye denir. Niʿmetu’llāh ve Cāmiʿ yazarı, **baḫîl** anlamına da gelir demişlerdir. Şu da bilinsin ki **gedā**, vasf-ı terkîbîdir. Aslında kâf-ı Arabî ile **ked** ile **āy**dan mürekkeptir. **Ked**, Pehlevîcede ev anlamına gelir. Eğer **kedd** şeklinde, dâl harfi şeddeli olursa Arapçadır. Çalışmak ve emek çekmek anlamına gelir. **Kede** de okunmayan hâ (hā-yı resmî) ile bu anlama gelir. Arapçalaştırıldığında (taʿrîb) okunmayan hâ (hā-yı resmî), cîm’e dönüştürülüp **kezec** denir. **Kede,** bir kelime ile mürekkep olursa, mürekkep olduğu kelimeden sonra gelir. **Duşmen-kede, ʿazab-kede** gibi.

Gedye: Dilenme anlamında ism-i masdardır.

Genc-i gāv: Ḫusrev-i Pervîz’in sekiz hazinesinden birinin ismidir ve mutrıbı olan Bārbud’un bestelediği otuz besteden birisidir.

Gerdūn: Aslında kağnı ve araba anlamına gelir. Teşbîhen felek için de kullanılmıştır.

Gerezmān: Gökyüzü, **āsmān**. Arapçada, **ʿarş** denir.

Germ-ābe: 1. Hamam. 2. Sıcak su.

Ġerv: Kamış. Arapçada, **ḳaṣab** denir.

Gev-pāre: Sığır sürüsü. Aslı **gāv-pāre**dir. Arapçada, **ḳatıʿu’l-baḳar** denir.

Gez: Havaya atılan oktur, yeleği (arkasına takılan tüy) yoktur. Bir anlamı da yay çekmektir.

Gezer: Havuç. Arapçada **cezer** denir.

Ġışāve (A): bkz. Tem.

Gird-gār: Faʿāl. Dilediği şeyi dilediği gibi ve mükemmel bir şekilde devamlı yapan. Allâh (C.C.)

Girev: Rehin.

Ġūl: Kulak.

Gūrāb: Serap.

Kūr-mūş: Köstebek dedikleri gözsüz sıçandır ki yerleri kazar. Arapçada ismi **ḫuld**dur.

Güş: İki anlamı vardır: Biri Fars aylarının on dördüncü günüdür ve biri kulaktır. Arap müvellidleri, kâf-ı Arabî ile kullanmışlardır. Niʿmetu'llāh'da, "Güş bıyık anlamına da gelir." diye yazılmıştır. **Güş-guẕārī,** fısıltıdır ki kulağa yavaş yavaş söylenir. Düstūru'l-ʿAmel yazarı, "Āgāh etmek anlamına gelir." demiştir. **Güş-kerden**, ezberlemek için kulak verip dinlemek anlamına gelir. Arapçada, **isġā** denir. Genel olarak, ezberlemek anlamında kullanılması da uygun görülmüştür. **Dāşten** ile de kullanılır. **Güş-dārānden,** hem vasf-ı terkîbî olur hem de emir olur. **Güş-pehn kerden,** kulak kabartmak anlamına gelir. **Güş-ı māhī,** sedefdir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, yılan başı dedikleri beyaz it boncuğu anlamında da zikredilmiştir ki palana, kuskuna ve it boyunluğuna dikerler. Ve Uḳnūm'da, denizde biten kertenkele kulağı denen bir ot anlamında kaydedilmiştir. Niʿmetu'llāh, bu iki kelâmı birleştirdi. **Güş-māl,** kulak bükmek anlamındadır, **māl,** ism-i masdardır. Mecâzen, tedîb anlamında yaygın olarak kullanılır. **Güş-serāy,** güzelce dinleyip anlayan kimsedir, vasf-ı terkîbîdir. **Güş-ḫaye,** kulağa giren kırk ayaktır. **Güş-ḫez** de aynı anlama gelir. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Ḫezīden,** emeklemek, yavaş gitmek gitmek, karın üzerinde sürünmek ve pusuda gizlenmek anlamlarına gelir. **Güş-ḫezek,** küçültme çekimi (ṣīġa-yı taṣġīr) ile topuk anlamına gelir. Arapçada, **kaʿb** denir. **Bun-i güş,** itaat ve boyun eğme anlamlarına gelir. **Mecūs,** aslında **mīc-güş**tur, yani küçük kulaklı adam.

Güş-ḫaye: Kulağa giren kırkayak.

Güş-ḫez: Kulağa giren kırkayak. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Güş-ḫezek: Küçültme çekimi (ṣīġa-yı taṣġīr) ile topuk anlamına gelir. Arapçada **kaʿb** denir.

Güş-guẕārī: Fısıltı. Kulağa yavaş yavaş söylenir. Düstūru'l-ʿAmel yazarı, "Āgāh etmek anlamına gelir." demiştir.

Güş-ı māhī: Sedefdir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, yılan başı dedikleri beyaz it boncuğu anlamında da zikredilmiştir ki palana, kuskuna ve it boyunluğuna dikerler. Ve Uḳnūm'da denizde biten ve kertenkele kulağı denen bir ot anlamında kaydedilmiştir. Niʿmetu'llāh, bu iki kelâmı birleştirdi.

Güş-kerden: Ezberlemek için kulak verip dinlemek anlamına gelir. Arapçada **isġā** denir. Genel olarak, ezberlemek anlamında kullanılması da uygun görülmüştür. **Dāşten** ile **Güş-dārānden** şeklinde de kullanılır. **Güş-dārānden,** hem vasf-ı terkîbî olur hem de emir olur.

Güş-māl: Kulak bükmek anlamındadır. **Māl**, ism-i masdardır. Mecâzen, tedîb anlamında yaygın olarak kullanılır.

Güş-pehn kerden: Kulak kabartmak.

Güş-serāy: Güzelce dinleyip anlayan kimse. Vasf-ı terkîbîdir.

Gumān-burden: Zannetmek.

Gurūhe: Misket, gülle. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli, **cülāhıḳ**tır.

Gusesten: Geçişli olursa (müteʿaddī) *üzmek (koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak)*, geçişsiz olursa (lāzım) *üzülmek (koparılmak, kırılmak, kesilmek, bozulmak, ayırılmak, uzaklaştırılmak)* anlamına gelir.

Guştī: Güreş tutmak.

Guvājene: Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek, pervâne.

-Ḥ, Ḫ, H- (ح خ ه)

Ḫebezdū: Ṭoñuzlan denilen böcek. Türkçede bir adı da yelken olan, osurgan böceği denilen böcek.

Ḫadāy: 1. Lezzet, tat. 2. Yiyecek.

Ḫadeng: Ok demektir. Ḫadeng, aslında kayın ağacı anlamına gelir. Kendisinden yapılan oklara **tîr-i ḫadeng** denmesinden ve bu tabirin sıklıkla kullanılmasından dolayı her türlü oka hadeng denilmesi uygun görülmüştür.

Hādî (A): Yol gösterici.

Ḫadîş: bkz. Bānū

Ḫāla(A): Bir kimsenin annesinin kız kardeşi.

Ḫāmî: 1.Kemend. 2. Kum yığını.

Ḫanẓal: Türkçede Ebû Cehil karpuzu denir. **Ḫanẓal**ın birkaç ismi daha vardır. Birincisi, **pîst**ir. İkincisi, **pehî**dir. Üçüncüsü, **tāl**dır. Dördüncüsü, **kebestū**dur. Vâv'ı düşürüp **kebest** dahi denir. Şîrâzlılar bâ'yı, vâv'a çevirip **kevest** de derler. Beşincisi **ḫurmā-yı 'bū-Cehl**dir.

Ḫancîr: 1. Ateşe düşüp yanan bir şeyin dumanının kokusu. 2. Çiriş pişirirken yayılan dumanın kokusu.

Ḫāne-ḫudā: Ev sahibi.

Ḫāne-yi çeşm: bkz. Çeşm-ḫāne.

Ḫar: [Ḫarîden /ḫerîden > ḫar] 1. Satın al. 2. Kabul et. Vasf-ı terkîbîlerin bir cüzü olarak kullanılır.

Ḫar: 1. Eşektir. Arapçada **ḥımār** denir. Eşek, Türkçe bir kelimedir; lakin Meşnevî-yi Şerîf'de çokça kullanılır. **Ḫar**, Fārsçada ve **ḥımār** Arapçada, sövüp saymakta ve ayıplanacak şeyleri zemmetmekte kullanılır. Sözü açıkça söylemekten tiksinip kinaye yoluyla, uzun kulaklı denilir. **Kūje,** beyaz renkli eşektir. **Kunce,** kuyruğu kesik eşektir. Boğazının altı şişmiş davara da denir. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, **kebc** olarak kaydedilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, heybe ve ḫurç anlamına da geldiği söylenmiştir. **Kîc,** bu da kuyruğu kesik eşektir ve boğazının altı şişmiş davar anlamında kullanılır. Ḥalîmî, **kebc** şeklinde kaydedip "Küçük eşek ve boğazının altı şişmiş davar anlamındadır." demiştir. Ni'metu'llāh, "Ahmak, şaşılacak şey ve hisse, pay anlamına da gelir." demiştir. **'Ank,** erkek eşektir. **Ḫar-kurre,** eşek yavrusu, sıpa anlamına gelir. **Ḫar-bîn,** uzak görüşlü olmayan olmayan kimsedir. Şutur-**bîn** uzak görüşlü kimsedir. Zîrâ

uştur, yolda giderken boynunu yukarı kaldırıp etrafına bakar; eşek ise hemen önüne bakar. **Ḫar-dil,** gönlü büyük ve kibirli anlamındadır. **Ḫar-ās,** değirmen eşeğidir. **Ās**, değirmen anlamındadır. Aşlı izâfetle **ḫar-ı ās** şeklindedir. Ve eşek tarafından döndürülen değirmen anlamına da gelir. Bu anlamda aslı, **ās-ı ḫar**dır. **Ḫar-ḫıyār,** eşek turpudur. **Ḫar-vār,** yük anlamındadır ama aslında eşek yüküdür. **Vār**ın aslı **bār**dır. Bâ, vâv'a dönüşmüştür. **Berḫar-nişān "**Ḥaddini bildir." demektir. Azarlayıp kızdıkları kişileri eşeğe bindirdiklerinden böyle denmiştir. **Ḫar-reft ü resen burd,** giderilmesi istenen bir şeyle birlikte gerekli bir şey de gittiğinde kullanılan bir darb-ı meseldir. **Ḫar-kuş,** yere döşenip yapışan çok ayaklı bir böcektir. Arapçada, **ḥımāri ḳabbān** denir. **Ḫar-keş** şeklinde olursa şoḳman (uzun konçlu çizme) anlamına gelir. Mecmaʿü'l-Fürs'te **ser-mūze** (burnu yukarı kalkık bir çizme türü) ve **curmūḳ** (bir çeşit çizme) anlamında zikredilmiştir. **Ḫarān-bār,** eşeklere bindirilip teşhîr olunan kimsedir. Aslı, **bār-ı ḫarān**dır. Şems-i Faḫrî, "Bir nesne üzerinde birikmek, toplanmak anlamındadır." demiştir. **Ḫar ḫar,** eşeklerin çıkardığı seslere benzeyen kavga ve çekişmedir. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da, iki kat olmak ve Mecmaʿü'l-Fürs'te iki kat, tepe tepe ve eyvan anlamına da geldiği belirtilmiştir. **Ḫar-ḫaşe,** aynı anlama gelir. Türkçede taḫrîf olunup kargaşa denir. **Ḫarvîle,** eşek sesine benzer yüksek ses anlamındadır. **Ḫar-muhre,** göz boncuğudur ki Arapçada **vedaʿ** denir. Eşeğe ve katıra ziynet ederler. Ve cenkte kullanılan bir tür borunun adıdır. **Ḫar-baṭ,** bir tür büyük kazdır. Mübalağa yoluyla eşeğe teşbîh olunmuştur. Mecâzen, ahmak ve nâdân anlamına da gelir. **Ḫar-baṭe,** ahmaka benzer soytarı, maskara anlamındadır. **Ḫar-seng,** iri taştır. Ḫar-seng mecâzen, tâlep eden ve talep edilen arasında engel olan kimseye de denir. **Ḫar-zehre, semmi'l-ḥımār** dedikleri ağaçtır ki Arapçada **diflî** dinür. İḫtiyārāt-ı Bedîʿ'de "Ḫar-zehre, Kirmān dilinde **ḥanẓal** anlamına gelir ki Türkçede Ebu Cehil karpuzu denir." yazılıdır. **Ḥanẓal**ın birkaç ismi daha vardır. Birincisi, **pîst**ir. İkincisi, **pehî**dir. Üçüncüsü, **tāl**dır. Dördüncüsü, **kebestū**dur. Vâv'ı düşürüp **kebest** dahi denir. Şîrâzlılar bâ'yı, vâv'a çevirip **kevest** de derler. Beşincisi, **ḫurmā-yı 'bū-cehl**dir. **Ḫar-ṭāl,** eşek ve öküz derisi dolusu miktarda akçedir. Lâkin bu söz Arapçadır. **Ḫar-pehlū,** kendisine söz tesir etmeyen eşek tabiatlı kimsedir. **Ḫar-ġūl,** şifalı otlardandır. **Bezr-i ḳuṭūnā** (pire otu, bağa, karnıyarık otu) anlamına gelir. **Ġūl,** kulak anlamına gelir. Eşek kulağına benzediğinden bu şekilde adlandırıldı. **2. Ḫarek** dedikleri nesnedir ki bir nesneyi tutup ona direk olur. Arapçada dahi buna **ḥımār** dinür. Meselâ sazların tellerinin altında olan nesnedir ki Türkçede ona **eşik** denir. **Ḫar-kemān**, halka yayları çilleye kurmaya yarayan alet. Yay evleri uzunluğunda iki parça

eğrice ağaçtır. **Ḫar-zīn,** eyeri atın üzerinden getirdiklerinde, üzerine koydukları sehpa. **Ḫarek,** küçültme ile aynı anlama gelir, gerek asma üzümü taşısın gerekse gayrısını. Bunun üç anlamı daha vardır: Biri, **ḫar**ın küçültülmüşüdür. Biri, yağrık anlamına gelir ki üzerinde odun yararlar ve ağaç yonarlar. Ve biri de çekirge şeklinde uzun ayakları olan devecik dedikleri böcektir. **Ḫare-çūb,** yüksek binalar, kemerler ve kubbeler yapmak için çattıkları ağaç iskeledir ki yapı ustaları üzerinde durup inşa ederler. Türkçede muharref olup **ḳaraçav** denmiştir. **Ḫar-puşte,** eyvânın kemeri anlamına gelir. Ayrıca bir tür cenk elbisesidir. 3. Batak ve özlü balçık anlamına gelir. Bunun aslı **ḫard**dır. Sonundaki dâl harfi düşmüştür. **Ḫare,** aynı anlama gelir. Ve birbiri üstüne toplanmış nesne anlamına da gelir. **Ḫar-çāl,** bir gökçe kuşdur ki çoğunlukla suda olur. **Çāl,** kuzguna benzeyen başka bir kuştur. Eti, ördek etine benzer. Üç kelime bu türdeki terkiplerden değildir. Biri **ḫarçeng**dir. Türkçede yengeç, Arapçada **sereṭān** dinür. Aslı **ḫārçeng**dir. Ve biri **ḫarbīvāz**dır ki yarasa anlamındadır. **Ḫarnefs,** basit kelimedir; mürekkep değildir. Ve biri **ḫarcīk**, çöl ve **beyābān** anlamındadır.

Ḫarān-bār: Eşeklere bindirilip teşhîr olunan kimsedir. Aslı, **bār-ı ḫarān**dır. Şems-i Faḫrî, "Bir nesne üzerinde birikmek, toplanmak anlamındadır." demiştir.

Ḫar-ās: 1. At, katır ya da eşek tarafından döndürülen değirmen. Bu anlamda aslı, **ās-ı ḫar**dır. 2. Değirmen eşeği. Aslı, **ḫar-ı ās**tır.

Ḫar-baṭ: Bir tür büyük kazdır. Mübalağa yoluyla eşeğe teşbîh olunmuştur. Mecâzen, ahmak ve nâdân anlamına da gelir.

Ḫar-baṭe: Ahmaka benzer soytarı, maskara anlamındadır.

Ḫar-bīn: Eşek görüşlü. Uzak görüşlü olmayan olmayan kimsedir. Şutur-**bīn** (deve görüşlü) uzak görüşlü kimsedir. Zîrâ deve, yolda giderken boynunu yukarı kaldırp etrafına bakar; eşek ise hemen önüne bakar.

Ḫarbīvāz: Yarasa.

Ḫarcīk: Çöl, kır, ova.

Ḫar-çāl: Çoğunlukla suda yaşayan bir gökçe kuştur. Toy kuşunun büyüğü. **Çāl,** kuzguna benzeyen başka bir kuştur. Eti, ördek etine benzer.

Ḫārçeng: bkz. Ḫārçeng.

Ḫarçeng: Yengeçtir. Arapçada **sereṭān** denir. Aslı, **ḫārçeng**dir.

Ḫard: Batak ve özlü balçık.

Ḫar-dil: Gönlü büyük ve kibirli.

Ḫare-çūb: Yüksek binalar, kemerler ve kubbeler yapmak için çattıkları ağaç iskeledir ki inşaatçılar üzerinde durup çalışırlar. Türkçede muharref olup **ḳaraçav** denmiştir.

Ḫarek: Bir nesneyi tutan ya da ona direk olan şey, destek. Arapçada dahi buna **ḥımār** denir. Meselâ sazların tellerinin altında olan nesnedir ki Türkçede ona **eşik** denir. **Ḫar-kemān**, halka yayları çilleye kurmaya yarayan alet. Yay evleri uzunluğunda iki parça eğrice ağaçtır. **Ḫar-zīn,** eyeri atın üzerinden getirdiklerinde, üzerine koydukları sehpadır. **Ḫarek,** küçültme ile aynı anlama gelir, gerek asma üzümü taşısın gerekse gayrısını. Bunun üç anlamı daha vardır: Biri, **ḫar**ın küçültülmüşüdür. Biri, yağrık anlamına gelir ki üzerinde odun yararlar ve ağaç yonarlar. Ve biri de çekirge şeklinde uzun ayakları olan devecik dedikleri böcektir.

Ḫar-gedā: Bir nesneyi başa kakarak isteyen arsız dilenci.

Ḫar-ġūl: Şifalı otlardandır. **Bezr-i ḳuṭūnā** (pire otu, bağa, karnıyarık otu)anlamına gelir. **Ġūl,** kulak anlamına gelir. Eşek kulağına benzediğinden bu şekilde adlandırıldı.

Ḫar ḫar: 1.Eşeklerin çıkardığı seslere benzeyen kavga ve çekişme. 2.İki kat olmak. 3. Tepe tepe, yığın yığın. 4. Eyvan.

Ḫar-ḫaşe: Türkçede tahrif olunarak **ḳarġaşa** denir. bkz. Ḫar ḫar.

Ḫar-ḫıyār: Eşek turpudur.

Ḫar-ṭāl: Eşek ve öküz derisi dolusu miktarda akçedir. Lâkin bu söz Arapçadır.

Ḫar-kemān: Halka yayları çilleye kurmaya yarayan alet. Yay evleri uzunluğunda iki parça eğrice ağaçtır.

Ḫarkeş: Şoḳman, uzun konçlu çizme.

Ḫar-kuş: Yere döşenip yapışan çok ayaklı bir böcek. Arapçada, **ḥımāri ḳabbān** denir. **Ḫar-keş** şeklinde olursa **şoḳman** (uzun konçlu çizme) anlamına gelir. Mecmaʿü'l-Fürs'te

ser-müze (burnu yukarı kalkık bir çizme türü) ve **curmūḳ** (bir çeşit çizme) anlamında zikredilmiştir.

Ḫar-kurre: Eşek yavrusu, sıpa.

Ḫar-muhre: 1. Göz boncuğu. Arapçada **veda‘** denir. Eşeğe ve katıra ziynet ederler. 2. cenkte kullanılan bir tür boru.

Ḫar-pehlū: Kendisine söz tesir etmeyen eşek tabiatlı kimsedir.

Ḫar-puşte: 1.Eyvânın kemeri. 2. Bir tür cenk elbisesi, zırh.

Ḫar-reft ü resen burd: Giderilmesi istenen bir şeyle birlikte gerekli bir şey de gittiğinde kullanılan bir darb-ı meseldir.

Ḫar-seng: İri taş. Ḫar-seng mecâzen, talep eden ve talep edilen arasında engel olan kimseye de denir.

Ḫarūhe: Tilbe. Kuşçuların kuşlarını geri çağırmak için kullandıkları bir nesne.

Ḫar-vār: Yük, eşek yükü. **Vār**ın aslı **bār**dır. Bâ, vâv’a dönüşmüştür.

Ḫarvīle: Eşek sesine benzer yüksek ses.

Ḫar-zehre: Semmi’l-ḥımār dedikleri ağaçtır. Arapçada **difli** denir. İḫtiyārāt-ı Bedī‘’de, “Ḫar-zehre, Kirmān dilinde **ḥanẓal** anlamına gelir ki Türkçede Ebu Cehil karpuzu denir.” yazılıdır. **Ḥanẓal**ın birkaç ismi daha vardır. Birincisi, **pīst**ir. İkincisi, **pehī**dir. Üçüncüsü, **tāl**dır. Dördüncüsü, **kebestū**dur. Vâv’ı düşürüp **kebest** dahi denir. Şîrâzlılar bâ’yı, vâv’a çevirip **kevest** de derler. Beşincisi, **ḫurmā-yı Ebū Cehl**dir.

Ḫar-zīn: Eyeri atın üzerinden getirdiklerinde, üzerine koydukları sehpa.

Ḫāş: Çiğnemek anlamında ism-i masdardır. Aslı **ḫāyiş**tir. Yâ harfi düşürüldü. bkz. Ḫāyīden.

Ḫaṭar (A): Korku, ölüm korkusu.

Havīd: Deve semeri.

Ḫāy: Ḫāyīdenden emirdir. Vasf-ı terkibî cüzü olarak kullanılır. Ḫāyīden, çiğnemek anlamına gelir ki ‘Araçada **mażġ** denir. **Ḫabāyīden,** ḫâ’dan sonra bâ eklenerek, bu da

çiğnemek anlamına gelir. **Ḫāyesten** de bu anlamdadır. **Ḫāyeste,** māżī ve ism-i mef'ūldür. **Ḫāş,** bu da **ḫāyīden** anlamında ism-i masdardır. Aslı, **ḫāyiş**dir. Yâ harfi düşürülmüştür. **Jāj-ḫāyīden,** saçmalamak ve anlamsız konuşmak anlamına gelir.

Ḫāye: 1.Yumurta. 2. Taşak.

Ḫāyegīne: Kaygana.

Ḫayū: Tükürük.

Ḫāżır-ı ḳandīl bāş: "Basîret üzere ol, gâfil olma." demekten kinâyedir.

Hegerz: Aslı **hergiz**dir onun değiştirilmiş hâlidir.

Helelum: Kirman şehrindeki çocukların oynadığı bir oyundur.

Hem-dest: Aynı cins, aynı tür. Cinsiyet bakımından uygun olmak bakımından, **muvâfık** anlamına da gelir.

Hem-nām: Adaş.

Ḫermek: Göz boncuğu. Siyah, beyaz ve mavi camdan yapılan bir boncuktur. Göz değmesi için boyna asılır. Mecma'ü'l-Fürs'te, **Ḫūrmek** şeklinde de rivayet edilmiştir.

Herūtūm: Bezr-i ḳuṭūnā denilen bitki. Türkçede pire otu, bağa, karnıyarık gibi adlarla anılan bitkinin tohumu ve yaprağı.

Heser: Buz. Arapçada, **celīd** denir.

Ḫest: [**Ḫesten > ḫest]** Mecrûh etmek, yaralamak.

Ḫetenber: Fakir, dervîş. Ancak cimri olan fakir için kullanılır. Yani aslında fakir olduğu hâlde zenginmiş gibi konuşan kişilere söylenir. Ni'metu'llāh ve Aḥmed Bardahî Bey "Baḫīl anlamına da gelir." demişlerdir.

Ḫevel (A): 1. Hizmetkâr. 2. Kocamış koyun derisinden yapılan kürk.

Heydeḫ: Savaşta kullanılan at. Başı güçlü olur. **Beydeḫ** şeklinde de görülür.

Heygīr: Rengi kırmızıya meyleden yağız at.

Heyūn: İri gövdeli devedir. Ādātu'l-Fużalā'da, rahvan yürüyüşlü, binicisini sarsmayan (yorga) deve anlamında kaydedilmiştir.

Ḫezīden: 1. Emeklemek. 2. Âheste âheste gitmek. 3. Karın üzre sürünmek. 4. Pusuda gizlenmek.

Ḫımār (A): Eşek. bkz. Ḫār.

Ḫımāri ḳabbān (A): Yere döşenip yapışan çok ayaklı bir böcek. bkz. Ḫar-kuş.

Ḫışt: Nîze, kargı, mızrak. Aslında ḫışt, nîzenin yelmanıdır (sivri kısmı).

Ḫışte: Dervîş, fakir.

Ḫicr (A): Kısrak, dişi at. bkz. Mādiyān.

Ḫīm: 1.Yara. 2. Cerâhat.

Ḫirbā' (A): bkz. Āftāb-gerdek, Āftāb-perest.

Ḫīrū: Hatmî gülü.

Ḫū: 1. Yaratılış, tabiat, huy. 2. Âdet.

Ḫubāzā (A): Ebegümeci. Farsçada **penīrek** denir.

Ḫud: 1. Pekiştirme edatı. Farsçada ve Türkçede günlük kullanımda bir şeyi iyice anlatmak ve pekiştirmek için kullanılır. Bazen sözün ortasında bazen de öncesinde gelir. Sonundaki dâl harfinin düştüğü de görülür. 2. Cenkte korunmak için başa giyilen tolga. Türkçede **ışık** da denir. Bu anlamda olan vâv-ı melfûze ile **ḫūd** şeklinde okunur. 3. Zât u nefs. Türkçede, **kendi** lafzından ibarettir.

Ḫudā-ḫᵛān: Şehâdet parmağı. Arapçada **müsebbiha** denir. Vasf-ı terkîbîdir.

Ḫudāy: Kelimenin sonundan yâ harfinin düşürülmesi de sabit bırakılması da uygun görülmüştür. Bu şekliyle birleşik ve basit olmak üzere ikiye ayrılır. **Birleşik kelime olarak Ḫudāy: Ḫud** ile **āy** kelimelerinin birleşmesinden oluşur. **Ḫud** kelimesinin de sesteşi vardır. Biri edat, diğeri ise isimdir. Edat olan ḫud, pekiştirme edatıdır. Farsçada ve Türkçede günlük kullanımda, bir şeyi iyice anlatmak ve pekiştirmek için kullanılır. Bazen sözün ortasında bazen de öncesinde gelir. Sonundaki dâl harfinin düştüğü de

görülür. İsim olarak kullanılan ḫudun ise iki anlamı vardır. İlki savaşta korunmak için başa giyilen tolgadır. Türkçede ışık da denir. Bu anlamda olan vâv-ı melfûze ile ḫūd şeklinde okunur. İkincisi zât u nefs anlamındadır. Türkçede, **kendi** lafzından ibarettir. Ḫudāy kelimesin ikinci parçası olan **āy,** Türkçede **gelmek**, Arapçada **meci'** anlamına gelen **āyīden** ya da **āmeden** fiilinden alınmıştır. **Meci'** kelimesiyle söylenmek istenen var olmak, meydana gelmek, gerçeklik kazanmaktır. **Ḫud** ile **āy** mürekkep olduğunda vâv-ı resmîyye yazıdan düşmüştür. Aslında vasf-ı terkîbîdir. Kendi gelici, kendi olucu, binefsihi lā-biġayrihi vücûda gelici anlamlarına gelir. Arapçada, **vācibü'l-vücūd** anlamına gelir. Yaygın olarak kullanımıyla **Ẕāt-ı Bārī**'ye nişan olmuştur. Ondan başkası için kullanılmasının imkânı yoktur. **Basit kelime olarak Ḫudāy: Ḫudāvend** kelimesinde olduğu gibi bir şeye sahip olan, bir şey üzerinde tasarruf hakkı ve salâhiyeti olan yani mâlik ve mutasarrıf anlamına gelir. Bu bakımdan **ḫudāy** kelimesinin, **ḫudāvend** kelimesinin kısaltılmış hâli olması uzak bir ihtimal değildir. Bu anlamda kullanıldığında sahip olunan ya da üzerinde tasarruf etme hakkı bulunan nesnelerle birlikte zikredilir. Meselâ **sīm-ḫudā** denir. Gümüş sahibi demektir. **Dih-ḫudā,** köy sahibi demektir. **Kişver-ḫudā,** ülke sahibidir. **Ḫāne-ḫudā,** ev sahibidir. **Ked-ḫudā,** ev sahibidir. **Ked-ḫudā**da olan **ked**in dâl harfini tâ yapmak mümkündür. Nitekim bu hâliyle yaygın olarak kullanılır. Kinâye yoluyla, evlenmiş olan kişiye de **ket-ḫudā** denir. Ayrıca çeşitli işlerle ilgili olarak tedbirler almak ve tasarruf etmek hakkı olan kişiye de mecâzen, **ket-ḫudā** denir. Halk, bu anlamda olan ket-ḫudāyı tahrif ederek **kāhya** der. **Bār-ḫudā,** destûr sahibi ve izin, icâzet mâliki anlamına gelir. Ulu olan her şey için kullanılabilir. **Bār,** ulu anlamındadır. **Bār-ḫudāy,** ulu efendi demektir. Unutulmasın ki **ḫudā** kelimesi, kendisinden sonra gelen bir kelime ile birleşirse Allâh'tan (C.C.) başka bir varlık için kullanılması yasaktır. Yukarıda zikredilen kelimeler ters çevrilmiş tamlama kabîlindendir. Asılları **ḫudā-yı sīm**, **ḫudā-yı dih, ḫudā-yı kişver, ḫudā-yı ḫāne, ḫudā-yı ked, ḫudā-yı bār**dır. Allâh'ın (C.C.) ismiyle karıştırılmasın diye tamlanan, tamlayanın önüne alınarak ḫudā kelimesiyle birleştirilmişlerdir. **Ḫudāygān,** ulu ve devlet sahibi anlamına gelir. Münteḫeb-i Baḥru'l-Ġarāyib'de denmiştir ki "**Gān**, Farsçada nisbet edatıdır". **Ḫudāygān-ı cihān**, cihânın mâlikliğine lâyık anlamına gelir. **Ḫudā-ḫᵛān,** bu kabîlden değildir; vasf-ı terkîbîdir. Şehâdet parmağı anlamına gelir. Arapçası **müsebbiha**dır. **Ḫedāy,** lezzet, tat ve yiyecek anlamına gelir. Bilinsin ki rahmetli nâzımın **İzed, Yezdān** ve **Ḫudāy** kelimelerini, anlamdaş kelime kabîlinden tutup, **Tanrı** ile tercüme etmesi hoş görülebilir. Zîrâ Türkçede Tanrı, **İzed** gibi Zât-ı şerîfin nişanıdır.

Arapçadaki Allâh (C.C.) gibi. Çağatayca yazıda **Tañrı** kelimesi, sağır kâftan önce nûn getirilerek yazılır. Farsçada, Ẕāt-ı Bārî'nin bir ismi de **Şīẕer** kelimesidir. Ve birkaç sıfatı vardır. Biri **Kerūger**dir. Sınırlandırılmamış, kayıtsız, şartsız iş yapan (Fāʿil-i muṭlaḳ) ve yaratıcı Ḥaḳḳ anlamına gelir. Vâv'ı düşürülerek **Kerger** de denir. **Ker**, aslında güç, kuvvet anlamındadır. **Buzurg,** rütbede ulu anlamına gelir. Arapçası celîl ve azîmdir. Ve cüsse bakımından büyük ve kebîr anlamına da gelir.

Ḫudāygān: Ulu ve devlet sahibi anlamına gelir. Münteḫeb-i Baḥru'l-Ġarāyib'de denmiştir ki "**Gān**, Farsçada nisbet edatıdır". **Ḫudāygān-ı cihān**, cihânın mâlikliğine lâyık anlamına gelir. **Ḫudā-ḫᵛān,** bu kabîlden değildir; vasf-ı terkîbîdir. Şehâdet parmağı anlamına gelir. Arapçası **müsebbiha**dır.

Ḫudāygān-ı cihān: Cihânın mâlikliğine lâyık.

Hudb (A): Kirpik. bkz. Mije.

Hude: bkz. Hūde.

Hūde: Hak anlamına gelir, zıttı **laġv** ve **bāṭıl**dır. Vâv'ı düşürüp **hude** şeklinde kullanmak da uygun görülmüştür.

Ḥulḳūm (A): Gırtlak. Boğazın iç yüzü. Nefes alma yeri ve yiyecekle içeceğin geçtiği yoldur.

Hūr: Güneş. Ādātu'l-Fużalā'da, **hūr**un bin yılda kez doğan bir yıldız olduğu yazar. Niʿmetu'llāh, bu kelimenin nadiren kullanılan kelimelerden (ġarāyib) olduğunu belirterek demiştir ki "H**ūr**, kuyu buğusundan bunalmak, tuman, kırmızı, ay ve güneş anlamlarına gelir.".

Ḫur: Vâv-ı resmî ile câmid (basit) ve müştak (türemiş) olmak üzere ikiye ayrılır. Türemiş olan, **ḫurden** fiilinden emirdir. Ḫur, **ṭaʿām** ve yemek anlamına da gelir. Şeref-nāme'de, **Ḳasr-ı Ḫavernaḳ** anlamında ve Mecmaʿü'l-Fürs'te, meze ve yemek anlamında zikredilmiştir. Câmid olan **ḫur**un iki anlamı vardır: Biri güneştir. İkincisi, her ayın on birinci gününün ismidir. Uḳnūm'da, "Lâyıḳ ve şerîk anlamına da gelir." denmiştir. Unutulmasın ki lāyıḳ anlamında kullanılan **der-ḫur** sözüdür, yalnız ḫur kullanılmaz. Niʿmet'ullāh'da **maşrıḳ** anlamında da kaydedilmiştir. Güneşin birkaç ismi daha vardır: Biri **şīd**dir. Ādātu'l-Fużalā'da, parlak ve nurlu anlamlarına geldiği de zikredilmiştir.

Şīde, hâ-yı resmī ile iki anlamı vardır. Biri atın vasıflarındandır. Sarı at anlamına gelir. İkincisi, birkaç kimsenin ismidir. Biri Efrâsiyâb'ın oğludur. Ve bir bilgenin ismidir ki Behrām-ı Gūr için yaptığı yedi imâret karşılığında Âmül şehrini câize olarak almıştır. **Şīde**nin anlamı hüsn ü cemâl ile güneşe benzeyen nesnedir. **Ḫur** ile **şīd** bir araya gelip birleşik kelime oluşturduklarında da yine güneş anlamında kullanılır. Farsçada aynı anlama gelen kelimeleri birleştirip ikisini birden aynı anlamı verecek şekilde kullanmak yaklaşımı vardır. Buzurg-vār gibi. Ve **zih-zād** gibi ki neseb ve evlat anlamına gelir. Tek başına **zih** ve tek başına **zād**, yine aynı anlama gelir. Ve **Zāl-ı Zer** gibi ki Rüstem'in babasıdır. Yalnız **Zāl** da denir ve yalnız **Zer** de denir. Vâv'sız olarak **Ḫurşīd** şeklinde de kullanılabilir. Yâ harfini elife çevirip **Ḫurşād** dendiği de görülür. Bazıları **ḫur**un aslının **ḫure** olduğunu söylemişlerdir. Birleşik kelime oluşturduğunda hâ-yı resmî düştü. **Ḫure**, Pehlevîcede nûr anlamına gelir. İkincisi vâv-ı melfûze ile **hūr**dur. Ādātu'l-Fużalā'da, **hūr**un bin yılda bir kez doğan bir yıldız olduğu yazılıdır. Ve Ni'metu'llāh ise "**Hūr**, kuyu buharından bunalmak ve tuman, kırmızı, ay ve güneş anlamına gelir." demiştir. Üçüncüsü, **mihr**dir. Dördüncüsü, **āftāb**dır. Aslı **āb-tāb**dır, yani su ısıtıcı. **Āb** ile **tāb**dan mürekkeb vasf-ı terkîbîdir. Bâ harfi fâ'ya çevrilmiştir. Aslının **āfet-i āb,** yani bir Arapça bir Farsça iki kelimeden oluşan bir tamlama olup suyu ekşitmek ve çürütmek şeklinde adlandırılmış olması uzak bir ihtimaldir. **Āftāb-gāh,** güneşli olan yerdir ki kışın otururlar. Türkçede **çoğac** denir. **Āftāb-gerdek,** Türkçede **'aceb keler** (bukalemun) dedikleri canlıdır. Arapçada ismi **ḥirbā'** ve künyesi **ümmi ḥubeyn**dir. **Āftāb-gerd** kelimesinin küçültülmüş hâlidir. **Āftāb-perest,** bu da ḥirba' anlamındadır. Ve meşhûr olan, Güneş'e tapan zelil kafirlerdir. Aynı zamanda güneş hangi tarafa dönse o tarafa dönen bir çiçeğin adıdır. Bu çiçeğin basit ismi **vertāc**dır. Mecma'ü'l-Fürs'te, vâv yerine dâl ile, **dertāc** şeklinde de zikredilmiştir. Ve Mecma'ü'l-Fürs'te, Şeref-nāme'den nakledilir ki "**Vertāc** bir güldür ki suda biter ve yaprakları daima güneşe döner. Buna nilüfer de denir.". Bazıları da **vertāc**ın ebegümeci olduğunu söyler ki Arapçada **ḫubāzā** ve Farsçada **penīrek** denir. Ḥalīmī, sadece bu anlamı zikr etmiştir. Cāmi''de ve Ni'metu'llāh'da **güneyik çiçegi, ulu** ve **buzurg** anlamında da zikredilmiştir. **Āftābe,** bakır **ibrīḳ** ve **miṭhare** anlamına gelir. Türkçede **matara** dedikleri, miṭhare lafzının tahrif edilmiş hâlidir. Acemde ibrīḳ, lülesi uzun, yatık bardak gibidir. Beşincisi, **ḳubās**tır. Altıncısı, **lāb**dır. Lâkin bu kelime Rûmcadır. **Uṣṭurlāb, mīzān-ı Şems** yani güneş ölçer anlamına gelen bir âlettir. Elifi düşürülüp **ṣuṭūrlāb** dahi denir. Ve bazıları da **lāb**ın, bir şahsın nişanı olduğunu söyledi. **Ṣullāb** da ṣuṭurlāb anlamında kullanılan kelimelerden

biri olarak sözlüklerde geçer. Yedincisi, **kulîçe**dir. Aslında **küliçe**, bir tür yağlı ekmektir. İstiare yoluyla güneş anlamında kullanılmıştır. Sekizincisi, yine kinâye yoluyla, **zāhid-i kūh**tur. Dokuzuncusu, **ḳatre-yi duzd**dür. Bu da kinâye yoluyladır. Ḳaṭre, burada Arapçadır, damla anlamına gelir. Onuncusu, **kaʿbe-yi cihān-gerd**dir. On birincisi, **murġ**dur.

Ḫurde: Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan suhufun parçalarının tefsirinin ismidir.

Ḫure (P): Ḫur kelimesinin aslı **ḫure**dir. Birleştiğinde hâ-yı resmî düştü. **Ḫure**, Pehlevîcede nûr anlamına gelir.

Ḫurmā-yı 'bū-cehl: Ebû Cehil karpuzu. bkz. Ḥanẓal.

Ḫūrmek: bkz. Ḫermek.

Ḫurşād: bkz. Ḫurşîd.

Ḫurşîd: bkz. Ḫurşîd.

Ḫurşîd: Güneş. **Ḫur** ve **şîd** kelimeleri tek başlarına güneş anlamına gelirler. Bir araya gelip birleşik kelime oluşturduklarında da yine güneş anlamında kullanılır. Farsçada aynı anlama gelen kelimeleri birleştirip ikisini birden aynı anlamı verecek şekilde kullanmak yaklaşımı vardır. Buzurg-vār gibi. Ve **zih-zād** gibi ki neseb ve evlat anlamına gelir. Tek başına **zih** ve tek başına **zād**, yine aynı anlama gelir. Ve **Zāl-ı Zer** gibi ki Rüstem'in babasıdır. Yalnız **Zāl** da denir ve yalnız **Zer** de denir. Vâvsız olarak **Ḫur-şîd** şeklinde de kullanılabilir. Yâ harfini elife çevirip **Ḫur-şād** dendiği de görülür.

Ḫurūhe: bkz. Pāy-dām.

Hūş: Üç anlamı vardır: Biri **ög**dür, yani yaratılıştan gelen akıldır. Arapçada **temyîz** denir. **Temyîz**, sağlam ve doğru çalışan akıldır. Onunla hayır, şerden ve fayda, zarardan ayırt edilir. Zıttı **bîhūşî**dir ki **ög gitmek** anlamına gelir. Arapçada **iġmāʿ** denir. Hūş, akıl anlamına gelmez; akıldan başkadır. Mecâz-ı mürsel yoluyla akıl amlamına da kullanılmıştır. Şâhidî'nin, Tuḥfe-yi Ḥüsām yazarı gibi **hūşu**, uş ile tercüme etmesi mecâz yoluyladır. Nitekim Şems-i Faḫrî, Ḥalîmî, Cāmiʿ yazarı, Serverî ve Niʿmetu'llāh us ile ifade etmişlerdir. Aklın Farsçası, **ḫired**dir. Ve Türkçede ismi, usdur. Vâv'ı düşürüp **huş** şeklinde de ifade edilir. **Huş dār, "**Hûşu tut." demektir. Huş-dār, vasf-ı terkîbî olarak da gelir. **Hūş-mend,** hūş ile vasıflanan kimsedir. **Hūş-mendî,** hūş ile

vasıflanma demektir. Ve **mend,** nispet edatıdır. **Huşū-mend,** hūş-mendin değiştirilmiş hâlidir. Akıl sahibi demektir. **Hūş-yār,** hūşa erişmiş ve sohbet eden demektir. Çoğunlukla mestin zıttı olan ayık anlamına gelir. **Huşī-vār** da huş-yārın değiştirilmiş hâlidir. İkinci anlamı, Pehlevîcede ölüm ve helâktir. Üçüncü anlamı, rûh ve candır. Kemāl Pāşā-zāde Deḳāyıḳ'ta, son anlamı gerçek anlam kabilinden olduğuna dair ağız kavgasına girip demiştir ki "Aklın gitmesiyle ölümden kinâye olunmuştur.". Bu kinâyenin aslının cân anlamında olmasını, verilmiş bir anlam (meʿānī-yi vażʿıyye) sanmıştır. Nitekim ög ile usu -ki zıttı cünûndur- fark etmeyen, hūşun anlamını us sanır.

Hūşāzde: Suya kanmama hastalığına yakalanmış olan devedir. Arapçası **heymān**dır.

Ḫuşk-māz: Ṭutraḳ, ateş tutuşturmakta kullanılan küçük çöp.

-I, İ, Ī- (ا ،ع)

İcfīl (A): Her gördüğü nesneden kaçan deve kuşu.

ʿİcl (A): Bir yaşı geçmiş sığır. Türkçede buzağı denir. bkz. Kevsāle, Gāv-sāle.

İkdiş: Luġat-ı Niyāzī'de, bir tarafı Arap, bir tarafı Hindî olan at anlamına geldiği yazılıdır. Sadece ata mahsus değildir. İki farklı tohumdan elde edilen her hayvan için kullanılır.

İm: Bu. Yakını göstermek için kullanılan işaret ismidir. Ancak, sadece üç kelime ile birlikte kullanıldığı duyulmuştur. Bunlar; **imşeb** (bu gece), **imrūz** (bugün) ve biri imsāl (bu yıl)dır. Deḳāyıḳ'ta **imsāʿat** (bu saat) kelimesi de eklenmiştir.

Īn: Bu. Yakını göstermek için kullanılan işaret ismidir. **İm** kelimesi de īn anlamında kullanılır; ama ancak üç kelime ile birlikte kullanıldığı duyulmuştur. Bunlar; **imşeb** (bu gece), **imrūz** (bugün) ve biri imsāl (bu yıl)dır. Deḳāyıḳ'ta **imsāʿat** (bu saat) kelimesi de eklenmiştir. Sonuna, küçültme eki olan kâf (kāf-ı taṣġīr) eklenip **īnek** şeklinde de kullanılır. Ancak **īnek**, çoğunlukla huzurda hazır olan, görülen şeyleri göstermekte kullanılır. Türkçede, **işte** anlamında kullanılır. Mecâzen, şimdiki zaman anlamında da kullanılır ki Farsçada **eknūn** denir. Niʿmetu'llāh'ın, şimdi anlamına da gelir dediği bu anlam ilgisiyledir. Arapçada işaret ismi, asla tamlanan olmaz. Farsçada, tamlanan olduğunda, belirsiz cins isim olur. **Şey** ve **çīz** anlamına gelecek şekilde kullanılır. İşaret etme özelliğini kaybeder. **Ān-ı tu** ve **īn-i men** dedikleri gibi. **Senin nesnen, benim**

nesnem anlamına gelir. **Dīn, īn** anlamında kullanılan, yakını işaret eden isimdir. Bu kelimenin de **bā** ile kullanılması şarttır. Nitekim **dū, ū** anlamında kullanılan 3. tekil kişi zamiri olduğunda, **bā** ile kullanılması şarttır. **Īn ezfelekest ezḥasen nīst, "**Bu felektendir. Bir kimsenin yapması ile değildir." denilmek istendiğinde kullanılan bir darb-ı meseldir. **Īn yekī dīger, "**Bu da bir belâdır." anlamında kullanılan bir darb-ı meseldir. **Īn heme āverde-yi tust, "**Bu hep senin kabahatindir." denmek istendiğinde darb olunur. **Īn rāh beTürkistānest,** "Bu yol seni hedefinin tam tersine götürür." anlamında kullanılan darb-ı meseldir. **Īn murde beşīven nīrzed,** "Bu değersiz şey, bu kadar zahmet çekmeye değmez." anlamında kullanılan darb-ımeseldir. **Īnek terāzū, "**İnanmaz isen imtihan et." denilmek istenen yerlerde kullanılır. **Īnek gez ü īnek meydān, "**İşte meydan!" denilmek istenen yerlerde kullanılan bir darb-ı meseldir.

Īn ezfelekest ezḥasen nīst: "Bu felektendir. Bir kimsenin yapmasıyla değildir." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

Īn heme āverde-yi tust: "Bu hep senin kabahatindir." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

Īn murde beşīven nīrzed: "Bu değersiz şey, bu kadar zahmet çekmeye değmez." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

Īn rāh beTürkistānest: "Bu yol seni hedefinin tam tersine götürür." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

Īn suḫan teh dāred: "Bu sözün altında bir incelikli söz ve düşünce vardır." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

Īn yekī dīger: "Bu da bir belâdır." anlamında kullanılan darb-ı meseldir.

İncîl: Hazret-i Îsâ'ya nâzil olan kitap.

İncirār: Çekilmek. bkz. Keşīden.

Īnek gez ü īnek meydān: "İşte meydan!" denilmek istenen yerlerde kullanılan bir darb-ı meseldir.

Īnek terāzū: "İnanmaz isen imtihan et." denilmek istenen yerlerde kullanılır.

İnek: Çoğunlukla huzurda hazır olan, görülen şeyleri göstermekte kullanılır. Türkçede **işte** anlamında kullanılır. Mecâzen, şimdiki zaman anlamında da kullanılır ki Farsçada **eknūn** denir. Ni'metu'llāh'ın, şimdi anlamına da gelir dediği, bu anlam ilgisiyledir.

İrā'at (A): Göstermek. bkz. Numūden.

İrti'ā': Görünmek. bkz. Numūden.

İsfiyūş: bkz. Esb-gūş.

İspāh: Atlı çeri. Çoğul isimdir. Mecâz-ı mürsel yoluyla sınırlandırılmış (muḳayyed) bir sözün genel (muṭlaḳ) anlamda kullanılması şeklinde, genel olarak asker ve çeri karşılığı olarak kullanılmıştır. bkz. İspeh.

İspeh: Okunan hâ (hā-yı melfūẓe) harfi ile atlı çeri anlamına gelen çoğul isimdir.Aslında kelimeyi bir şeye özgü kılan ve okunmayan hâ (hā-yı resmiyye-yi taḫṣīṣiyye) harfi iledir. Kelimenin sonundaki hâ harfi, bir şeye özgü kılma ilgisi (nisbet-i iḫtiṣāṣiyye) içindir. Mecâz-ı mürsel yoluyla sınırlandırılmış (muḳayyed) bir sözün genel (muṭlaḳ) anlamda kullanılması şeklinde, genel olarak asker ve çeri karşılığı olarak kullanılmıştır. Çoğunlukla, hâ'dan önce bir pekiştirme elifini (elif-i te'kīd), anlam ilgisi kurmak için ekleyip **ispāh** şeklinde kullanılır. Ve **ispāh** kelimesinden, çoğunlukla ilk elif harfini düşürerek **sipāh** şeklinde de kullanılır. Bazen de her iki elif harfi düşürülerek **sipeh** şeklinde de kullanılır.

İsperīs: At meydanı. Yâ harfi düşürülüp **isperis** de denir.

İsperis: bkz.İsperīs.

Īzed: Var olmak için hiçbir sebebe ihtiyaç duymayan (ẕāt-ı vācibu'l-vucūd) ve ibâdete layık olan mabûd. Arapçada Allâh (C.C.) gibi. Zâ harfinin üstünlü okunması şart değildir. Esre ile okunması da uygundur. **Īzedī,** anlam ilgisi kuran yâ harfi (yā-yı nisbet) ile **Allāh'lık** demektir. **Benāmīzed,** aslı **benām-ı Īzed'**dir. İsim tamlamasıdır (terkīb-i iżāfī). Elifi düşürülmüştür. Şaşkınlık ya da büyük beğeni uyandıran bir şey görüldüğünde kullanılır. Maksat, nazar değmesini gidermektir. **Benām-ı Ḫüdā** dedikleri gibi, yemin için de gelir. Bu durumda bâ harfi, yemin harfi (ḥarf-i ḳasem) olur.

Īzedī: Anlam ilgisi kuran yâ harfi (yā-yı nisbet) ile **Allāh'lık** demektir.

Īzid: bkz. Īzed.

-J- (ژ)

Jāj: 1. **Kenger** dedenilen çok dikenli bir ot. Develer onu yemeyi çok sever ve ayranla karıştırılarak ondan **tere-dūġ** denen yemeği yaparlar. 2. Pis, murdâr. 3. Faydasız, boşuna (bī-hūde). Gerek sözde olsun, gerek gayrısında olsun. 4. Temizlenmiş harman. Türkçede **çaç** denir.Bazı yerlerde **ṭīnūs** denir. Mecmaʿü'l-Fürs yazarı, bu anlamda olanın baş tarafını râ harfiyle kaydetmiştir. Ḥalīmī, "Evveli rā-yı mühmele ile olan, çaç anlamınadır." demiştir ki harmanda, tahıl saplarının bağlanmış tepeciğine derler. Ve "Je harfi (zā-yı Fārsī) ile olan, çaç anlamına gelir." demiştir. Niʿmetu'llāh da "Baş tarafı noktasız (mühmele) ile olan harman, çaç ve arpa, buğday yığınına derler." deyip, Noktalı (muʿceme) ile olan, harman çör çöpü anlamına gelir." demiştir. Ve Cāmiʿ yazarı, Uḳnūm yazarı gibi ikisinin de çaç anlamına geldiğini söylemiştir.

Jāj-ḫāy: Saçma sapan, lüzûmsuz ve faydasız söz söyleyen kişi. Vasf-ı terkîbîdir. **Jāj** ile **ḫāy** kelimelerinden oluşmuştur. **Jāj,** iki je harfi (zā-yı Fārsī) ile dört anlama gelir. 1. **Kenger** dedenilen çok dikenli bir ot. Develer onu yemeyi çok sever ve ayranla karıştırılarak ondan **tere-dūġ** denen yemeği yaparlar. 2. Pis, murdâr. 3. Faydasız, boşuna (bī-hūde). Gerek sözde olsun, gerek gayrısında olsun.4. Temizlenmiş harman. Türkçede **çaç** denir. Bazı yerlerde **ṭīnūs** denir. Mecmaʿü'l-Fürs yazarı, bu anlamda olanın baş tarafını râ harfiyle (rā-yı mühmele) kaydetmiştir. Ḥalīmī "Evveli rā-yı mühmele ile olan çaç anlamınadır." demiştir ki harmanda, tahıl saplarının bağlanmış tepeciğine derler. Ve "Je harfi (zā-yı Fārsī) ile olan, çaç anlamına gelir." demiştir. Niʿmetu'llāh da "Baş tarafı noktasız (mühmele) ile olan harman, çaç ve arpa, buğday yığınına derler." deyip, Noktalı (muʿceme) ile olan, harman çör çöpü anlamına gelir." demiştir. Ve Cāmiʿ yazarı, Uḳnūm yazarı gibi ikisinin de çaç anlamına geldiğini söylemiştir. **Ḫāy,** **ḫāyīden**den emirdir. Ḫāyīden, çiğnemek anlamına gelir. Arapçada **mażġ** denir. Ḫâ harfinden sonra bâ harfi getirilerek oluşturulan **ḫabāyīden** de çiğnemek anlamına gelir. **Ḫāyesten** de bu anlamdadır. **Ḫāyeste,** geçmiş zaman ve edilgen sıfat-fiil (ism-i mefʿūl) hâlidir. **Ḫāş,** bu da çiğnemek anlamına gelen, mastar ismidir (ism-i maṣdar). Aslı **ḫāyiş**dir. Yâ harfi (yā-yı ḥuṭṭī) düşürülmüştür. **Jāj-ḫāyīden**, saçma sapan, anlamsız sözler söylemek anlamına gelir.

Jāj-ḫāyīden: Saçma sapan, anlamsız sözler söylemek.

Jāle: 1. Damla, katre. İster gökten yağan çiy ve şebnem olsun isterse de gözyaşı olsun. **Efşek** ve **beşg** kelimeleri de bu anlamda kullanılır.**Beşg** kelimesi, bâ harfi ötreli olarak **büşg** şeklinde okunursa kıvırcık saç anlamına gelir. 2. Kırağı. Arapçada **celīd** denir. **Leşk** kelimesi de kırağı ve celīd anlamına gelir. 3. Dolu. 4. Üfürülüp şişirilerek suda yüzmekte kullanılan tulum.

Jefek: Göz çapağı.

-K, Ḳ- (ک, ق)

Ḳāb: Aşık kemiği. Arapçada **kaʿb** denir.

Kābīden: 1.Kazmak 2. Bahsetmek. Gerek yerde gerekse ilmî çalışmalarda olabilir.

Kābine: Göz. Sözlükçülerin çoğu yâ harfi (yā-yı ḥuṭṭī) ile rivâyet etmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs yazarına göre **kābne** kelimesi de göz anlamına gelir. **Kāyine** ise, emir fiilidir. "Bana gözünü aç, benden yüz çevirme! demektir." diye kaydetmiştir.

Kābne: Göz. bkz. Çeşm.

Ḳābūl: Yağmur tahrip etmesin diye duvarın üzerine yapılan korunak.

Ḳafīz (A): Bir çeşit ölçek.

Kāflū: Gömlek.

Kāhye: bkz. Ked-ḫudā.

Kājīre: Aspur, yalancı safran ya da papağan yemi denen çiçek. Arapçada **ʿuṣfur** denir.

Ḳalmāş: Konuşmaya mahsus olan saçmalık, **ʿabeş**.

Ḳanberīs: Süzülmüş yoğurt, çökelek.

Ḳarş (A): Çimdiklemektir.

Kār: Gilkār, cefākār, siyehkār ve günehkār kelimelerinde olduğu gibi kâf harfi (kāf-ı ʿArabī) ile olursa, iş anlamına gelir. Ḫudāvend-kār kelimesindeki **kār** da kâf harfi (kāf-ı ʿArabī) iledir. İş sâhibi demektir. Niʿmetu'llāh, Ḥalīmī'yi taklit edip demiştir ki "Kār edāt-ı mübālaġadır.". Geçmiş zamanın sonuna eklenir. İşi yapanın abartılması (mübālaġa-i fāʿil) için **perverdkār**, **āferīdkār** gibi ki **Rabb** u **Ḫallāḳ** anlamına gelir,

kullanılır. Bazen de **āmurzkār** (Ġafūr afffeden, bağışlayıcı) ve **āmūzkār** (ilmi ve öğreticiliği çok olan) gibi , emir çekiminin sonuna eklenir. Sūdī de Şerḥ-i Ḥāfıẓ'da, **tuvānger** şerḥinde başkalarını taklit ederek demiştir ki "Tuvān, kudrettir ve ger işi yapanı gösteren edattır (edāt-ı fā'il).". Türkçedeki **-ci** ekinin anlamını veren **kār**ın hafifletilmiş hâlidir. Sitemkār, sitemger ve cefākār, cefāger gibi. Ḥüseyn-i Kefevī de Şerḥ-i Gülistān'da başkalarına dil uzatıp kötü şeyler söyledikten sonra böyle demiştir: "Hak budur ki **gār**, anlam ilgisi kuran edat (edāt-ı nisbet) olup **-ci** anlamına gelir. Bazen elifi düşürülerek da kullanılır. **Āhenger** ve **zerger** gibi bazı kelimelerde elif düşürülür. **Gilgār** gibi bazı kelimelerde ise elif sabit bırakılır ve bu kelimeler elif düşürülerek kullanılmaz. **Sitemgār** ve **sitemger** gibi bazı kelimelerde ise elifi düşürmek de sabit bırakmak da uygun görülmüştür. **Kāmkār**, **günāhkār**, **sitemkār** ve **cefākār** gibi bazı kelimelerin kâf harfi (kāf-ı ʿArabī) ile de gef (kāf-ı ʿAcemī) harfi ile de kullanılması uygun görülmüştür ve kullanılmıştır. **Siyehkār** gibi bazı kelimelerde sadece kâf (kāf-ı ʿArabī) harfiyle kullanılabilir. **Rüzgār** ve **perverdgār** gibi bazı kelimelerde ise sadece gef (kāf-ı ʿAcemī) harfiyle kullanılabilir. Sūdī gibi sözlerinin tamamı nâmuharrer olduğundan başka "Gilgār denir, gilger denmez." dediği reddolunmuştur. Çünkü sanatın anlam ilgisi **ger** ile kurulur.

Ḳaraçav: Bina yapan ustaların kullandığı iskele. bkz. Pāy-ḫest, pāy-ḫᵛest, ḫare-çūb

Kārd beustuḫᵛān resīd: "Tahammüle tâkat kalmadı." anlamında kullanılan darb-ı meseldir. Arapçada, "belaġa's-sikkīnü'l-ʿaẓm" sözünün tercümesidir. Türkçede dahi, "Bıçak kemiğe dayandı." denir.

Kārd: Basit (cāmid) ve türemiş (müştaḳ) olmak üzere iki kısımdır. Basit anlamı bıçaktır. "**Kārd be-ustuḫᵛān resīd",** "Tahammüle tâkat kalmadı." anlamında kullanılan darb-ı meseldir. Arapçada, "belaġa's-sikkīnü'l-ʿaẓm" sözünün tercümesidir. Türkçede dahi, "Bıçak kemiğe dayandı." denir. **Du-kārd,** makastır. **Kizlik,** ufak bıçaktır. Bu kelime kâf ve lâm harfinin üstünlü okunmasıyla **kezlek** şeklinde de yaygın olarak kullanılır. Türemiş olan **kārd** ise, **kārīden** kelimesinden yapılmış ism-i masdardır. Ekin ekmek anlamına gelir.

Kār-ı dest: bkz. Dest-kār.

Ḳarken: bkz. Farken.

Kāse-rūd: Turan ülkesinde, bugünkü İran'ın Sistan eyâletinde bulunan bir ırmak.

Ḳasr-ı Ḫavernaḳ: İran meliklerinden Numan bin Munzır'ın, efsanevi mimar Sinimmar'a yaptırmış olduğu efsânevî saray. Doğu dünyasının en meşhûr ve en efsânevî mimarî eserlerinden birisi olarak anılan bu güzel yapının en önemli özelliklerinden birisi kuşluk vaktinde havaî, sabahleyin mavi, öğlen vakitlerinde beyaz, ikindi vaktinde ise altın renginde görünmesidir. bkz. Ḫur.

Ḳatı'u'l-baḳar (A): Sığır sürüsü. bkz. Gev-pāre.

Ḳatre-yi duzd: Güneş. Kinâye yoluyla verilmiş bir isimdir. **Ḳaṭre** Arapçadır, damla anlamına gelir.

Ka'b (A): Aşık kemiği

Ka'be-yi cihān-gerd: Güneş.

Kāv: Kâf harfi (kāf-ı 'Arabī) ile basit (cāmid) ve türemiş (müştaḳ) olmak üzere iki kısımdır. Basit olanı cesur, yiğit, bahadır anlamlarına gelir. **Kāve,** özgü kılan hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye) ile Dahhâk'in öldürülmesine sebep olup Ferîdûn'u pâdişâh yapan İsfahanlı bahadırdır. Elifi düşürüp, **Kev** şeklinde de kullanılır. Türemiş olanı **kāviden** kelimesinden yapılmış mastar ismi (ism-i maṣdar) ve fiilin emir çekimidir. Vâv, bâ'ya dönüştürülerek **kāb** da denir. **Kāvīden** ve **kābīden,** gerek yerde olsun gerekse de ilmî çalışmalarda olsun kazmak ve bahsetmek anlamlarına gelir.

Kāvāk: İçi boş.

Kāve: Anlamı bir şeye özgü kılan hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye) ile Dahhâk'in öldürülmesine sebep olup Ferîdûn'u pâdişâh yapan İsfahanlı bahadırdır. Elifi düşürüp, **Kev** şeklinde de kullanılır.

Kāvīden: 1.Kazmak 2. Bahsetmek. Gerek yerde gerekse ilmî çalışmalarda olabilir.

Ḳavs-i cülāhıḳ: Misket atılan yay. bkz.**Kemān-gurūhe.**

Ḳavs-i ḳuzeḥ: Gökkuşağı. Farsçada gökkuşağının on üç ismi daha vardır. 1. **Anṭalīsūn.** 2. **Ṭavḳ-ı bahār.** 3. Āzfendāk. 4. **Tūbe.** 5. **Tīrāje.** 6. **Raḫş.** 7. **Sedkīs.** Bu kelime **şadkīs** ve **sarkīs** şeklinde de kullanılır. 8. **Servīse** 9. **Sirīr.**10. **Kemerẕūn.** 11. **Kemer-i Rustem.** 12.

Kerkem. 13. Nūse. Nûn yerine kâf ile **kūse** ve sîn yerine şîn ile **nūşe** de kullanılır. bkz. **Rengīn-kemān, Kemān-ı Sām, Kemān-ı Rustem, Mīġ-ı kemānver.**

Ḳāyim berīḫt: "Âciz olup ceng etmedi." demektir.

Kāyine: Göz. Fiilin emir çekimi olarak kullanıldığında "Bana gözünü aç, benden yüz çevirme!" demektir. bkz. Çeşm.

Keḫ: Yaramaz (çocuklara denir).

Kebāde: Kemān-ı dest-keş tamlamasının basit ismidir. Yumuşak, kolay eğilen yaydır.

Kebestū: Ebû Cehil karpuzu. Vâv harfi düşürülerek **kebest** şeklinde de kullanılır. Şîrâzlılar bâ'yı, vâv'a çevirip **kevest** de derler.bkz. Ḥanẓal.

Ked (P): Ev. **Kedd** şeklinde dâl harfi şeddeli olursa, Arapçadır. Çalışmak ve emek çekmek anlamına gelir. **Kede** kelimesi de okunmayan hâ (hā-yı resmī) ile ev anlamına gelir. Hâ ile olan **kede**, bir kelime ile tamlama kurarsa, tamlamanın sonuna gelir. Hâ'sız olan **ked**, bir kelimeyle tamlama kurarsa tamlamanın başına gelir. Ked-ḫudā, ked-bānū gibi. **Ked-bānū,** evi görüp gözetip idare eden hatundur ki Türkçede tahrîf edip **ḳadın** denir. **Bānū,** iki kelimeden oluşur. Biri **bān**dır, gözetici anlamına gelir. Bāġ-bān, geştī-bān gibi. Sahralarda ziraat yapılan yerleri görüp gözetene **deşt-bān** denir. Sığırtmaça **kelle-bān** denir. Diğeri ises vâv'dır. Bu tür vâv, yaratılıştan gelen özelliklerle anlam ilgisi kurar (nisbet-i lāzıme-yi cibilliyye); sonradan elde edilmiş özellikler için kurulan anlam ilgisinde (nisbet-i kesbiyye) vâv kullanılmaz. Gündelik kullanımda çoğunlukla **bānū** denir. Bānūnun basit ismi, **ḫadīş**tir. Ancak Mecmaʿü'l-Fürs yazarı, ḫâ'nın ötreli okunmasıyla **ḫudīş** şeklinde kaydedip ḫudāvend anlamına da gelir demiştir. Niʿmetu'llāh, ḫâ'nın esreli okunmasıyla **ḫidīş** şeklinde kaydetmiştir. **Kedīver** dahi bu kabilden olup yâ harfi eklenmiştir. Ev sâhibi anlamına gelir. Evi olmayana kedīver denmez. Ama Uḳnūm yazarının, "Kedīver, hatun anlamındadır." deyip Niʿmetu'llāh'ın onu taklit etmesi, kendince uydurduğu bir söz (ʿindiyyāt) kabîlindendir. **Kedīver**in iki anlamı daha vardır. Biri **berzīger,** yani ekinci, çiftçidir. Arapçası **ḥāriş**tir. **Kedīverī**, ekinciliktir. Ve biri de zaman (rūzgār) ve dünya (dehr) anlamına gelir. **Ked-vāde,** evin temeli demektir. **Vāde,** usûl ve kânûn anlamına gelir. **Ked-ābād,** çardak altında olan ev anlamına gelir. **Kude,** iki anlamı vardır: Birincisi **kām** anlamına gelir ki Türkçede damak ve Arapçada **ḥenek** denir. İkincisi, kapı ardında kilit üzerinde olan bir tahta parçasıdır.

Kilidin üzerine düştüğünde kapı açılmaz. Arapçada **seḳḳāṭe** denir. Ve Mecmaʿü'l-Fürs yazarı, ilk anlamını veririken kām üzerine **melāze**yi de bağlamıştır. M**elāze,** dilcik demektir.

Ked-ḫudā: Ev sâhibi. Ked-ḫudāda olan **ked** kelimesinin**,** dâl harfinin tâ'ya çevrilerek ket-ḫudā şeklinde söylenmesi de uygun görülmüştür. Nitekim yaygın olarak kullanılmaktadır. Kinâye yoluyla evli olan kişilere de **ket-ḫudā** denir. Ve çeşitli işlerle ilgili olarak tedbir alan ve tasarruf yetkisi bulunan kişilere de mecâzen, **ket-ḫudā** denir. Halk, bu anlamda olanı tahrif edip **kāhye** der.

Ked-ābād: Çardak altında olan ev.

Ked-bānū: Evi görüp gözetip idare eden hatundur ki Türkçede tahrîf edip **ḳadın** denir. **Bānū,** iki kelimeden oluşur. Biri **bān**dır, gözetici anlamına gelir. Bāġ-bān, geştī-bān gibi. Sahralarda ziraat yapılan yerleri görüp gözetene **deşt-bān** denir. Sığırtmaça **kelle-bān** denir. Diğeri ises vâv'dır. Bu tür vâv, yaratılıştan gelen özelliklerle anlam ilgisi kurar (nisbet-i lāzıme-yi cibilliyye); sonradan elde edilmiş özellikler için kurulan anlam ilgisinde (nisbet-i kesbiyye) vâv kullanılmaz. Gündelik kullanımda çoğunlukla **bānū** denir. **Bānū**nun basit ismi, **ḫadiş**tir. Ancak Mecmaʿü'l-Fürs yazarı, ḫâ'nın ötreli okunmasıyla **ḫudīş** şeklinde kaydedip ḫudāvend anlamına da gelir demiştir. Niʿmetu'llāh, ḫâ'nın esreli okunmasıyla **ḫidīş** şeklinde kaydetmiştir.

Kedīver: Ev sâhibi. Evi olmayana kedīver denmez. Ama Uḳnūm yazarının, "Kedīver, hatun anlamındadır." deyip Niʿmetu'llāh'ın onu taklit etmesi, kendince uydurduğu bi söz (ʿindiyyāt) kabilindendir. Kedīverin iki anlamı daha vardır. Biri **berzīger,** yani ekinci, çiftçidir. Arapçası **ḥāriş**tir. **Kedīverī**, ekinciliktir. Ve biri de zaman (rūzgār) ve dünya (dehr) anlamına gelir.

Kedīverī: Ekincilik, çiftçilik.

Ked-vāde: Evin temeli. **Vāde,** usûl ve kânûn anlamına gelir.

Kefcūk: Eyerin, üzerinde oturulan yumuşak kısmı.

Kefçelīze: Köpek balığı.

Keflīz: Kevgîr.

Keher: Siyaha mâyil doru at. Hurmâyî doru da denir.

Keh-keşān: Saman yolu, hacılar yolu.

Kelām (A): Söz. Farsçada **suḫan** denir.

Kelān: Kaba, büyük, yumru.

Kelef (A): Çiğit renginde benek benek olan at. bkz. Sīs.

Kelendere: Çabuk, kuvvetli, gürbüz.

Kelle-pez: Kelle, paça satan kimse.

Kelle-yi māçān: Acem ülkesinde, okula giden çocuklardan birisi, dersi geçmek için gerekli olan bilgileri bilmediğinde, ceza olarak kelleciden satın alıp getirdiği kelledir. O kelleye, **kelle-yi māçān** denir. Ve eğer paça getirir ise ona **pāy-māçān** denir.

Kelpetre: Söze mahsus olan saçmalık, abes.

Kemā(A): Mantar.

Kemān: 1. Yay. Arapçada, **ḳavs** denir. **2.** Semâdaki on iki burçtan biri. **3.** Jüpiter'e (Müşterī) ait burç. **Kemānger,** yay işleyicidir. **Kemān-keş,** vasf-ı terkîbîdir. Yay çekici anlamına gelir ki yay çekmede üstâd olması gerekir. **Kemān-dār,** bu da vasf-ı terkîbîdir. Genel olarak yay tutucu demektir. Gerek yay çekmede üstâd olsun, gerekse olmasın. **Kemān-ı ḥalḳa,** kurulmamış, halka şeklinde olan yaydır. **Kemānçe,** küçük yay demektir. Iḳlıḳ ve rebāb sazları için de kullanılması küçük bir anlam ilgisiyledir. **Kemāne,** bu kelime de rebāb anlamına gelir. İki anlamı daha vardır. Biri matkap (miṣḳāb) anlamına gelir ve biri de yer kazıcı, yani maden, kuyu ve yer altından geçen su, lağım yollarını kazan kişi anlamına gelir ki Arapçada **muḳannī** denir. Ve Mecmaʿü'l-Fürs sâhibi, Mirzā İbrāhīm'den nakledip demiştir ki "Kemāne, o kuyudur ki zahmetli işleri yapan ustalar, sanatlarında ne kadar yetenekli olduklarını göstermek için suyunu azar azar akıtalar.". **Kemān-ı dest-keş,** yumuşak olan yaydır. Yalnız **dest-keş** de denir.Bunun basit ismi, **kebāde**dir. Türkçede de kullanılır. **Çarḫ,** sert yaydır. Kurulmadan önce, halka gibi olduğu için, feleğe de teşbîh yoluyla çarḫ denilmişdir. **Çāc,** Türkistān'da iyi yaylar yapılmasıyla meşhur bir şehirdir. **Kemāndān,** yay koyulan zarf, sadaktır. Bu zarfın iki basit ismi vardır. Biri **ḳurbān**dır. Ve biri de **nīm-leng**dir. **Şeġā,** ok kuburu, sadak, terkeş

anlamına gelir. **Kemān-gurūhe,** fındık gibi gülleler ve misketler atmakta kullanılan yaydır. **Gurūhe**, gülle, misket, dane anlamlarına gelir. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli **cülāhıḳ**tır. Ve o yaya **ḳavs-i cülāhıḳ** denir. **Ġālūk** ve **muhre** kelimeleri de gülle, misket anlamına gelir. **Kemān-guhre** ve **Kemān-muhre** dahi bu anlama gelir. Hallāc yayının iki ismi vardır. Biri **derūne**dir, diğeri ise **Lūrek**tir. **Rengīn-kemān,** gökkuşağı (ḳavs-i ḳuzeḥ)dır ki Türkçede **eleğim sağmal (ʿalā'imü's-semā)** denir. **Kemān-ı Sām,** bu da gökkuşağı anlamına gelir. **Kemān-ı Rustem,** bu da gökkuşağıdır. **Mīġ-ı kemānver,** bu dahi o anlama gelir. Farsçada **ḳavs-i ḳuzeḥ**in on üç ismi daha vardır. 1. **Anṭalīsūn.** 2. **Ṭavḳ-ı bahār.** 3. Āzfendāk. 4. **Tūbe.** 5. **Tīrāje.** 6. **Raḫş.** 7. **Sedkīs.** Bu kelime **şadkīs** ve **sarkīs** şeklinde de kullanılır. 8. **Servīse.** 9. **Sirīr.** 10. **Kemerẕūn.** 11. **Kemer-i Rustem.** 12. **Kerkem.** 13. **Nūse.** Nûn yerine kâf ile **kūse** ve sîn yerine şîn ile **nūşe** de kullanılır.

Kemānçe: Iḳlıḳ denilen sazdır. **Kemāne** de denir. Arapçada **rebāb** denir.

Kemānçe: Küçük yay demektir. Iḳlıḳ ve rebāb sazları için de kullanılması küçük bir anlam ilgisiyledir. Küçültülmüş isimdir (muṣaġġar).

Kemāndān: Yay koyulan zarf, sadak. Bu zarfın iki basit ismi vardır. Biri **ḳurbān**dır. Ve biri de **nīm-leng**dir.

Kemān-dār: Vasf-ı terkîbîdir. Genel olarak (muṭlaḳā) yay tutucu demektir. Gerek yay çekmede üstad olsun, gerekse olmasın.

Kemāne: bkz. Kemānçe, Rebāb.

Kemāne: Rebāb anlamına gelir. İki anlamı daha vardır. Biri matkap (miṣḳāb)tır. Diğeri ise yer kazıcı, yani maden, kuyu ve yer altından geçen su, lağım yollarını kazan kişi anlamına gelir ki Arapçada **muḳannī** denir. Ve Mecmaʿü'l-Fürs sâhibi, Mirzā İbrāhīm'den nakledip demiştir ki "Kemāne, o kuyudur ki zahmetli işleri yapan ustalar, sanatlarında ne kadar yetenekli olduklarını göstermek için suyunu azar azar akıtalar.".

Kemānger: Yay işleyici.

Kemān-ı ḥalḳa: Kurulmamış olan halka yay.

Kemān-ı dest-keş: Yumuşak yay. Yalnız **dest-keş** de denir.Bunun basit ismi **kebāde**dir. Türkçede de kullanılır.

Kemān-guhre: bkz.**Kemān-gurūhe.**

Kemān-gurūhe: Fındık gibi gülleler ve misketler atmakta kullanılan yaydır. **Gurūhe**, gülle, misket, dane anlamlarına gelir. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli **cülāhıḳ**tır. Ve o yaya **ḳavs-i cülāhıḳ** denir. **Ġālūk** ve **muhre** kelimeleri de gülle, misket anlamına gelir. **Kemān-guhre** ve **Kemān-muhre** dahi bu anlama gelir.

Kemān-muhre: bkz.**Kemān-gurūhe.**

Kemān-ı Rustem: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Kemān-ı Sām: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Kemān-keş: Yay çekici anlamına gelir ki yay çekmede üstâd olması gerekir. Vasf-ı terkîbîdir.

Kemend: Kement.

Kemer-i Rustem: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Kemerẕūn: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Kendā: Filozof, bilge, âlim. Kâf'ın ötreli okunmasıyla **kündā** şeklinde de rivâyet edilmiştir.

Kenev-dāne: Kendir tohumu.

Kerder: 1.Tepe tepe olan yer. 2. Dağ eteği, dere. Mecmaʿü'l-Fürs'te kâftan sonra vâv ile **kevder** şeklinde de rivâyet edilmiştir.

Kerek: Damın iç yüzü, tavan. **Saḳf** kelimesinin basit ismidir. Buhârâ dilinde, evin çatısı anlamına gelir.

Kerger: bkz. Kerūger.

Kerkem: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Kerūger: Sınırlandırılmamış, kayıtsız, şartsız iş yapan (Fāʿil-i muṭlaḳ) ve yaratıcı Ḥaḳḳ anlamına gelir. Vâv'ı düşürülerek **Kerger** de denir. **Ger**, aslında güç, kuvvet anlamındadır.

Keşef: 1.Kaplumbağa. 2. Kaplumbağa şeklinde yassı bardak ve su kabı.

Keşef-rūd: Sām-ı Nerīmān'ın, kenarında bir ejderhâ öldürdüğü ırmak. **Keşef, k**aplumbağa anlamına gelir.

Keşīden: Geçişlisi (müteʿaddī) çekmek; geçişsizi (lāzım), çekilmek anlamına gelir. Arapçada **incirār** denir.

Ket-ḫudā: bkz. Ked-ḫudā.

Ketāle: bkz. Ketāre.

Ketāre (H): Bir çeşit mızrak. Hind dilinden alınmadır. Râ yerine lâm ile **ketāle** şeklinde de kullanılır. bkz. Şil.

Ketel: Baḥru'l-Ġarāyib'de ve Cāmiʿ'de dağ elması; Niʿmetu'llāh'da dağ eriği anlamında zikredilmiştir.

Kevden: Kötü cinsli, ağır yürüyüşlü at ve beygir. Arapçada **birẕevn** denir. Mecâzen geç anlayan kişiler için kullanılır.

Kevder: bkz. Kerder.

Kevel: Ağır yürüyüşlü at.

Kevīr: Çorak yer, **şūre-zemīn.**

Kevīz: Bir çeşit ölçek. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli **ḳafiz**dir.

Kevn: bkz. Būd.

Kevre: Selin kazdığı yer.

Kevsāle: Bir yaşı geçmiş sığırdır. Aslı **gāv-sāle**dir. Türkçede buzağı; Arapçada **ʿicl** denir.

Keybür: Yassı temrenli ok. Arapçada, **lecīf** denir.

Keykenc: Su teresi. Arapçada, **circīr** denir.

Ḳıdḥ(A): bkz. Tīr.

Kīc: 1. Kuyruğu kesik eşek. 2. Boğazının altı şişmiş davar. Ḥalīmī, bâ harfi ile, **kebc** şeklinde kaydedip "Küçük eşek ve boğazının altı şişmiş davar anlamınadır." demiştir. Ni'metu'llāh ise "Ahmak, tuhaf ve pay, hisse anlamına da gelir" demiştir.

Kihbed: 1.Sarrâf. 2. Simsâr.

Kilk ü nāvek: Ok.

Kinderūş: Engebeli ve taşlı yer.

Kīr: Tenâsül âleti, ẕeker.

Kirāmī: Ulu, azîz.

Kirbasū: Kertenkele.

Kirm: Kurt (böcek). Arapçada **dūd** denir.

Kişver-ḫudā: İklîm, ülke sahibi.

Gītī: Cihân, dünyâ.

Kizlik: Ufak bıçak. **Kezlek** şeklinde de kullanılır.

Kū: Hani? Nerede?

Kūḫek: Üzüm salkımındaki küçük salkımlar.

Ḳūḥ: 1. Ehil olmayan. 2. Câhil.

Ḳubās: Güneş.

Kucūl: Raks etmek ve raksederken kalça oynatmak. bkz. Pāy-kūften.

Kūje: Beyaz eşek.

Kullāb (A): Kuş pençesine benzer, demirden, ucu sivri ve eğilmiş parmaklar. Türkçede **çengel** denir.

Kūn: Göt.

Ḳunāberā: bkz. Tem.

Ḳurbān: Yay sadağı. **Kemāndān**ın basit ismidir.

Kurre: At, eşek ve başka binek hayvanların yavrusu. Arapçalaştırıldığında **kurrec** denilir.

Kurrec (A): At, eşek ve başka binek hayvanların yavrusu. Farsça **kurre** kelimesinin Arapçalaştırılmış hâlidir. bkz. Kurre.

Kūse: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʻalā'imü's-semā) denir. bkz. Nūse.

Kūy: Mahalle, sokak.

Küṣṣāb (A): bkz. Seg-zen.

Kude: 1. Kām anlamına gelir ki Türkçede damak ve Arapçada **ḥenek** denir. **2.** Kapı ardında kilit üzerinde olan bir tahta parçasıdır. Kilidin üzerine düştüğünde kapı açılmaz. Arapçada **seḳḳāṭe** denir. Ve Mecmaʻü'l-Fürs yazarı, ilk anlamını verirken kām üzerine **melāze**yi de bağladı. M**elāze,** dilcik demektir.

Kuleng: Turna.

Kulīçe: 1. Birçeşit yağlı ekmek. **2.** Güneş. Güneş anlamında kullanılması istiâre yoluyladır.

Kulūc**:** Tandıra pişirilmek için yapıştırılan hamurdan düşen parçaların, düştükleri kor ya da sıcak külün üzerinde pişmesiyle yapılan ekmek.

Kunce:1. Kuyruğu kesik eşek. **2.** Boğazının altı şişmiş davar. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da **kebç** şeklinde de rivayet edilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, "Heybe ve hurç anlamına da gelir." denmiştir.

Kunde: Tomruk.

Kur: Şirvân sınırında bir nehir.

Kurān: Doru ile sarı arası renkte olan at. Elifi düşürüp **kuren** de denir.

Kuren: bkz. Kurān.

Kurenk: Al at. Niʿmetu'llāh'da "Kurenk, ötreli okunursa turna anlamına gelir ve üstünlü okunursa (kerenk), askerlerin toplandığı yerdir ki Türkçede **dernek;** Arapçada **ḥavze** ve **maʿreke** denir." şeklinde kaydedilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de ancak dernek ve ḥavze anlamları verilmiştir. Uknūm'da ötreli okunuşuyla, turna anlamı kaydedilmiştir. Ve Cināsu'l-Cinās sâhibi de, al at anlamını yazmayıp sadece "Kurenk, leşker derneği yeridir." demiştir.

Gurīçe: Hücre, küçük ev, kulübe.

Kurre-nāy: Acemlere ve Türklere mahsus, büyük bir borudur. İşiten sağır olur. İsfendiyâr tarafından icat edilmiştir. Sözlüklerde **kur-nāy** şeklinde de kaydedilmiştir.

Kurte: Eskiden ulemânın, elbise üzerine giydikleri kaftan.

Kuşāden: Geçişli (müteʿaddī) olursa açmak; geçişsiz (lāzım) olursa açılmak anlamına gelir.

Kutel: Yedek at. Mecmaʿü'l-Fürs'te yüksek tepe anlamında da kaydedilmiştir ki Arapçada **tell** denir. **Ketel** şeklinde kâf'ın üstünlü okunması ile olursa Baḥru'l-Ġarāyib'de ve Cāmi''de, dağ elması; Niʿmetu'llāh'da, dağ eriği anlamında zikredilmiştir.

Kütüb-i ilāhiyye: Tamamının yüz on dört kitap olduğunda ittifak edilmiştir. On kitapta ise fikir ayrılığı vardır. Elli sahife, Hazret-i Şīş'e (Şīt); otuz sahife, Hazret-i İdrīs'e; yirmi sahife, Hazret-i İbrāhīm'e; **Tevrāt,** Hazret-i Mūsā'ya; **Zebūr,** Hazret-i Dāvūd'a; **İncîl,** Hazret-i Īsā'ya; **Furḳān,** Hazret-i Muḥammed'e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātu ve's-selām, nâzil olmuştur. Hakkında ihtilaf olan on suhuf, bazı ulemâ katında Hazret-i Âdem'e nâzil olan suhuftur ki ismi **Engelyūn**'dur. Bazı diğerlerinin yanında Hazret-i İbrāhīm'e nispet edip, ona nâzil olan otuz sahife olduğu söylenir. Ve bazıları, "Hazret-i Mūsā'ya Tevrāt'tan evvel nâzil oldu." der. Bizim peyġamberimize, ṣall'allāhu ʿaleyhi ve sellem, nâzil olan Furḳān'ın ismi, **Nubī**'dir. Bâ'yı vâv'a dönüştürüp **Nuvī** de denir. Furḳān'ın bir ismi de **Temür Ḳazek**'tir. İncîl'in ismi **Engelyūn**'dur. Ve Hazret-i İbrāhīm'e nâzil olan ilk on suhufun ismi **Zend** ve sonraki on suhufun ismi **Pāẓend,** suhufun tamamının tefsirinin ismi **Ayārde** ve **Ebistā,** suhufun parçalarının tefsirinin ismi **Ḫurde**'dir. Bunlarda başka suhufun ismi Farsçada yoktur.

Kuvāre: Meyve taşımakta kullanılan sepet.

-L- (ل)

Lāb (R): Güneş. Rûmcadır. **Uṣṭurlāb, mīzān-ı Şems** yani güneşin hareketlerini ölçen bir alettir. Elifi düşürülüp **ṣuṭūrlāb** da denir. Bazı âlimler **Lāb'**ın, bir kişinin adı olduğunu söylerler. Bir kısmı, bu kişinin usturlab aletini icad eden bir âlim olduğunu söyler. Bir kısmı ise Aristo'nun oğlu olduğunu söyler. Başka bir kısım âlim ise, İdris Peygamberin oğlu olduğunu söyler. **Ṣullāb** kelimesi de sözlüklerde **ṣuṭurlāb** anlamında zikredilmiştir.

Lān: Yuva.

Leb u seng: Sus, epsem ol.

Leb: Dudak. Arapçada **şefe** denir. Mecâzen, her nesnenin kenârına da **leb** denir. Leb-i deryā gibi. **Leb-i nān,** ekmek dilimidir. **Lebāleb,** silme dolu anlamına gelir ki zarfın kenârlarına dek dolu olmalıdır. Lebāleb olup dökülürse **leb-rīz** denir. **Leb u seng** sus, epsem ol demektir. **Leb-i şīrīn,** meyhoş, ekşimsi demektir. **Leb-i der,** kapı pervazıdır Mecma'ü'l-Fürs'te, Tuḥfetü'l-Aḥbāb'dan nakledilmiştir ki **leb**, yüze vurulan sille anlamına da gelir. Arapçada **laṭme** denir. **Lefc,** deve dudağı gibi kaba dudaktır. Bir kimse gazap ile dudak sarkıtsa **lefc furū hişt** denir. Ve Mi'yārü'l-Cemālī'de **lefc**, burundan akan su anlamında da zikredilmiştir.

Lebād (A): Boyunduruk altına koyulan keçe parçasıdır.

Lebāleb: Silme dolu anlamına gelir ki zarfın kenârlarına dek dolu olmalıdır.

Leb-i der: Kapı pervazı.

Leb-i nān : Ekmek dilimi.

Leb-i şīrīn: Mayhoş, ekşimsi.

Leb-rīz: Dökülecek kadar dolu.

Lec: Tepme.

Lecīf: Yassı temrenli ok. bkz. Keybür.

Lefc: Deve dudağı gibi kaba dudaktır. Bir kimse gazap ile dudak sarkıtsa **lefc furū hişt** denir. Mi'yārü'l-Cemālī'de **lefc**, burundan akan su anlamında da zikredilmiştir.

Leged: Tepme.

Lektār: Bulamaç aşı.

Leşk: Kırağı. Arapçada **celīd** denir. bkz. Jāle.

Leşker: Atlı çeri, piyâde. **Sipāht**an daha kapsamlıdır. **ʿAsker**, leşker kelimesinin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir.

Leşker-i pijūh: Câsûs.

Levīd: Büyük kazan ve tencere.

Ling: Baldır. Arapçada, **sāḳ** denir.

Lūġ: Süt sağma. **Lūġīden**den emir ve mastar ismidir. İçmek anlamına da gelir.

Lūġīden: Māverā'ü'n-Nehr dilinde **dūşīden** (süt sağmak) anlamına gelir. **Lūġ**, ondan emir ve mastar ismidir. İçmek anlamına da gelir.

Luḫ: Hasır sazı.

Lūk: Bir tür deve. Türkçede **lök** şeklinde yaygın olarak kullanılır.

Lūrek: Hallâçların pamuğu atmakta kullandıkları yay. Hallâç yayının bir ismi de **derūne**dir.

-M- (م)

Māḫ: Sahte gümüş.

Mażġ (A): Çiğnemek. bkz. Ḫāyīden.

Māde-gāv: İnek. bkz. Ferġanç.

Mādiyān: Dişi at, kısrak. Arapçada **ḥicr** denir. Niẓāmī, yaban eşeğinin dişisi için de kullanmıştır. **Mādiyāne,** bir hâ harfi fazlasıyla aynı anlama gelir.

Mādiyāne: bkz. Mādiyān.

Māh: Tahfîf edilip elifi düşürülerek **meh** de denir. Üç anlamı vardır. **1.** Her ayın on ikinci günüdür.**2.** Yedi seyyar yıldızdan (**nücūm-ı sebʿa-i seyyāre)** biri olan Ay'dır.

Yedisinin ismi **Meh**, **Tîr, Nâhîd, Ḫurşîd, Behrâm, Bercîs** ve **Keyvân'**dır. Arapça isimleri de **Ḳamer, ʿUṭârid, Zühre, Şems, Mirriḫ, Müşterî** ve **Zuḥal'**dir. Bu yıldızların her birisi feleğin bir katında olur. **Ḳamer**, Dünyâ'nın semâsında olur. **ʿUṭârid**, ikinci felekte olur. Ve bu şekilde tâ **Zuḥal**'e dek ki yedinci felekte olur, devam eder. Zuḥal feleğinin üstünde ise sabit yıldızların feleği (**felek-i ṣevâbit)** vardır. Yıldızları sâkindir, hareket etmez. Ona burçlar feleği (**felekü'l-burûc)** ve burçlar bölgesi (**mıntaḳatu'l-burûc)** de denir. Sabit yıldızların feleğinin üstü feleklerin feleğidir **(felekü'l-eflâk)** ki en büyük felek **(felek-i aʿẓâm)** ve Atlas feleği **(felek-i aṭlas)** de denir. İlk yıldızın bir ismi de **Mâng'**dir. İkinci yıldızın, **Tîr**'den başka ismi yoktur. **Nâhîd**'in aslı **Anâhîd**'dir. Elifi düşmüştür. İki ismi daha vardır. Biri **Beyduḫt'tu**r. Diğeri de **Bîluft'**tur. Dördüncü yıldızın, yani **Ḫurşîd'**in ismi çoktur. Beşinci yıldızın, yani **Mirriḫ**'in bir ismi de **Beḫûn'**dur. Altıncı yıldızın, yani **Müşterî'**nin iki ismi daha vardır. Biri **Uvrmuzd'**dur. Vâv'ı düşürülerek **Urmuzd** denmesi de uygun görülmüştür. Sonundaki dâl harfi düşürülerek **Urmuz** şeklinde kullanıldığı da görülür. Elifi hâ'ya dönüştürülüp **Hürmuzd, Hurmuzd, Hurmuz** de denir. Bunun zâ'sını sîn'e dönüştürüp **Hurmus** da derler. İkincisi, **Zâvûş**'tur. Kelimenin ikinci vâv harfi düşürülüp **Zâvuş** ve **Zâveş** şeklinde kullanılması da sözlüklerde vardır. Vâv'ın eliften önce getirilmesiyle **Zevâş** şeklinde de kullanıldığı görülür. Câmiʿ sahibi, sîn harfiyle **Zâves** şeklinde de rivâyet etmiştir. Yedinci yıldızın Keyvân'dan başka ismi yoktur. Bu yedi yıldızın her birinin, sabit yıldızlar feleğinde (felek-i ṣevâbit) olan on iki burçtan, kendine mahsûs bir burcu vardır. Bu on iki burcun isimleri **Ḥamel** (Koç), **Ṣevr** (Boğa), **Cevzâ** (İkizler), **Sereṭân** (Yengeç), **Esed** (Aslan), **Sünbüle** (Başak), **Mîzân** (Terazi), **ʿAḳreb** (Akrep), **Ḳavs** (Yay), **Cedî** (Oğlak), **Delv** (Kova) ve **Ḥût** (Balık)tur. **3.** Arapçada **şehr** dedikleri, yılın on iki hissesinden biridir ki her birisi otuz gündür. Türkçede, bu anlamına da **ay** denir. Farsçada bu hisselerin her birinin kendine ait bir ismi vardır. Şu da bilinsin ki Farslarda takvim hesabı, iki ıstılahladır. Biri, cahiliye dönemi İran ıstılahı (ışṭılâḥ-ı Fürs-i câhiliyye)dır ki **Târîḫ-i ḳadîmî** demekle meşhûrdur. Başlangıcı, Cemşîd-i Pelîd zamanındandır. Güneş yılını zaptetmek için, yılı on iki hisseye ayırıp her bir hisseye bir meleğin adını verdiler. Her birisi otuz gün tutmakla bir yıl, üç yüz altmış gün oldu. **Âbân** ayının sonuna beş gün ekleyip, üç yüz altmış beş güne çıkarıldı. Ve her yılda, dörtte bir gün fazla olduğunu varsayarak yüz yirmi yılda bir, bir ay ilave ettiler. O aya, **Bîhîzek** adını verip başından sonuna kadar bayram ettiler. O yıl, on üç ay olurdu. Bayramları ve kanunları bozulmasın diye, her yılda bulunan bu dörtte bir günlük fazla süreyi, dört yılda bir gün

takvime ilave etme usûlünü (kebîse) tercih etmeyip, kendilerine has bu usûlle ortaya koydular. Hafta (üsbūʿ) kavramını bilmediklerinden, bir ayın otuz gününün her birisine kendi batıl inançlarına göre melek isimlerinden bir isim verdiler. Nitekim yılı tamamlamak için eklenen beş güne (ḫamse-yi müsteraḳa) de birer isim verdiler. Diğeri İslâmiyet dönemi İran ıstılahıdır (ıṣṭılāḥ-ı Fürs-i İslāmî). Sulṭān Celālü'd-Devle Melikşāh-ı Selçūḳî zamanında takvimciler, bu zikredilen ayları, dört yılda bir gün takvime ilave etme (kebîse) usûlü ile sıraladılar. Ferverdîn ayının başını Nev-rūz gününden başlatıp dört mevsimin her birine üç ay tayin ettiler. Bahar **(Rebiʿ)** mevsimine **Ferverdîn, Urdîbihişt,** ve **Ḫordād;** Yaz (**Ṣayf)** mevsimine **Tîr, Mordād** ve **Şehrîver;** Güz (**Ḫarîf)** mevsimine **Mehr, Abān** ve **Āẕer;** Kış (**Şitā)** mevsimine **Dey, Behmen** ve **İsfendārmuẕ** ayları düştü. Bu ıstılâha, **Tārîḫ-i Celālî** ve **Tārîḫ-i Melikî** denir. Ayrıca **Tārîḫ-i Süryānî**'de de, ki Büyük İskender (İskender bin Fîlkūs-ı Rūmî) zamanında düzenlenip ortaya konmuştur, her mevsimin aylarının özel isimleri vardır. Buna **Tārîḫ-i Rūmî** de denir. Bahar mevsimine **Āẕār, Nîsān,** ve **Ayār;** Yaz mevsimine **Ḥazîrān, Temmūz** ve **Āb;** Güz mevsimine **Eylül, Teşrînü'l-Evvel** ve **Teşrînü'ş-Şānî;** Kış mevsimine **Ḳānūnu'l-Evvel, Ḳānūnu'ş-Şānî** ve **Şubaṭ** tayin edilmiştir. Zikr olunan Fars aylarının isimlerinin her birisinin lafzını burada zaptedip, tahrîf olmasını önlemek uygun görüldü: 1. **Ferverdîn.** Sondaki râ harfi düşürülek **Fervedîn;** ilk râ harfi düşürülerek **Feverdîn** şeklinde de kullanılabilir. **2. Urdîbihişt. 3. Ḫordād. 4. Tîr. 5. Mordād. 6. Şehrîver.** Vâv harfi düşürülerek **Şehrîr** şeklinde kullanımı da uygundur. **7. Mihr. 8. Ābān. 9. Āẕer. 10. Dey. 11. Behmen. 12. İsfendārmuẕ.** Elifi düşürülerek **Sifendārmuẕ; muz** kısmı düşürülerek **İsfendār** da denir. **İsfendār** kelimesinden elifi düşürüp **Sifendār** şeklinde kullanılması da uygun görülmüştür. Ayın günlerinin isimleri de bunlardır: **1. Uvrmuzd. 2. Behmen. 3. Urdîbihişt. 4. Şehrîver. 5. İsfendārmuẕ. 6. Ḫordād. 7. Mordād. 8. Deybāder. 9. Āẕer. 10. Ābān. 11. Ḫur. 12. Māh. 13. Tîr. 14. Cūş. 15. Deybemihr. 16. Mihr. 17. Surūş. 18. Reşn. 19. Ferverdîn. 20. Behrām. 21. Rām. 22. Bād. 23. Deybādeyn. 24. Deyn. 25. İrd. 26. Eştād. 27. Āsmān. 28. Zāmiyād. 29. Mār-İsfend. 30. Enîrān.** Gün ile ay adı aynı olacak şekilde denk geldiğinde bayram edip şarkılar söylerdiler. Meselâ, Ferverdîn ayının on dokuzuncu; Urdîbihişt ayının üçüncü; Ḫordād ayının altıncı; Tîr ayının on üçüncü; Mordād ayının yedinci; Şehrîver ayının dördüncü; Mihr ayının on altıncı; Ābān ayının onuncu; Āẕer ayının dokuzuncu; Dey ayının sekizinci, on beşinci ve yirmi üçüncü; Behmen ayının ikinci ve İsfendārmuẕ ayının beşinci günleri bayram edilirdi. Yine bu isimlerin zikredilmesiyle hepsinin

lafızlarını burada zaptedip, tahrîf olmasını önlemek uygun görüldü: **1. Uvrmuzd.** Önceden zaptedilmişti. **2. Behmen.** Önceden zaptedilmişti. **3. Urdîbihişt.** Önceden zaptedilmişti. **4. Şehrîver.** Önceden zaptedilmişti. **5. İsfendārmuẕ.** Önceden zaptedilmişti. **6. Ḫordād.** Önceden zaptedilmişti. **7. Mordād.** Önceden zaptedilmişti. **8.Deybāder. 9. Āẕer.** Önceden zaptedilmişti. **10. Ābān.** Önceden zaptedilmişti. **11. Ḫur.** Önceden zaptedilmişti. **12. Māh. 13. Tîr.** Önceden zaptedilmişti. **14. Cūş.** Aslı **Kūş**'tur. **15. Deybemihr.** Bâ harfi düşürülerek **Deymir** şeklinde kullanılabilir. **16. Mihr.** Önceden zaptedilmişti. **17. Surūş.18**. **Reşn.** Sonundaki nûn harfi düşürülerek **Reş** şeklinde de kullanılabilir. **19. Ferverdîn.** Önceden zaptedilmişti. **20. Behrām. 21. Rām. 22. Bād. 23.Deybādeyn.** Elifi düşürülerek **Deybedeyn** şeklinde de kullanılabilir. **24. Deyn. 25. İrd. 26. Eştād. 27. Āsmān. 28. Zāmiyād. 29. Mār-ı İsfend. 30. Enîrān.** Yılı tamamlamak için eklenen beş günün isimleri de şunlardır: 1. **Ehnūẕ. 2. Eştūẕ. 3. İsfendmūẕ. 4. Vahşet.** Hâ harfi yerine ḫâ harfi getirilerek **Vaḫşet** şeklinde de kullanılabilir. **5. Heştvîş.** Bu beş gün, bu sırayla sayılır. Dördüncü yıl, yani artık günün takvime ekleneceği kebîse yılı, Tārîḫ-i Celālî'ye göre ile altı gün sayılır ve altıncı güne **kebîse** denir. Ve Allāhu a'lem, yılı tamamlamak için eklenen bu beş günün tamamına **Ender-gāh** denir. Mecma'ü'l-Fürs sahibi hata edip, "O beş güne **Furdecān** denir." demiştir. Lafzında bile yanılmıştır. Lafzın doğrusu, **Ferverd-i cān'**dır. **Ferverd-i cān**'ın da aslı **Perverd-i cān**'dır. Ḥalîmî de Baḥru'l-Ġarāyib'de, bu kelime de lafzen ve mânen hata etmiştir. Demiştir ki "**Ferverdgān,** yılı tamamlamak için eklenen beş günün ismidir." Doğrusu budur ki **Ferverd-i cān**dır. Ābān ayının son beş günüdür ki mecûsîlerin muteber bayramıdır. Tamlamanın anlamı, *cân beslemesi* demektir. Bu isimle isimlendirilmesinin sebebi mecûsîlerin, bu beş günde çeşitli yiyecek ve içecekleri, ölmüşleri için hazır etmeleri ve batıl inançlarına göre, ölülerin cânlarının gelip beslendiğine inanmalarıdır. Ve Ābān ayından sonra yılı tamamlamak için eklenen beş gün (ḫamse-yi müsteraḳa) olduğundan bazıları şüpheye düşüp eklenen beş günün (ḫamse-yi müsteraḳa), Ferverd-i cān bayramına dahil olduğunu düşünürler. İhtiyât için, yılın sonuna eklenen bu beş günü (ḫamse-yi müsteraḳa), Ferverd-i cān bayramına bağlayıp, on günü bayram ettiler.

Māle: Yapı ustalarının kullandığı bir alet.

Mān: (**Mānisten>mān) Mānisten**den alınmıştır. Benzer, gibi anlamına gelir. Mānisten, benzemek demektir.

Mānī meẕhebi: Ṣeneviyye'nin (düalizm, ikicilik) bâtıl dini ve faydasız âyînlerinin beş kolundan biridir. **Mecûsîlik**, Ṣeneviyyeden başkadır.

Mānisten: Benzemek.

Māyūn: bkz. Bezmāyūn, Pej-māye.

Mazġ (A): Çiğnemek.

Mecūs: Küçük kulaklı adam. Aslı **mi̇c-güş'**tur. Arapçalaştırıldığında **mecūs** hâline gelmiştir. Mecûsîliğin kurucusu Zerdüşt, küçük kulaklı bir adam olduğundan böyle lakaplandırılmıştır.

Mejīde: Sıramana oyunu. Birdir bir oyununa benzer bir oyun.

Mek: 1. Avın arkasına atılan kısa mızrak. Arapçada buna **mıṭrad** denir. **2.**M**ekīden>mek.** **Mekīden**den emir, em!

Mekīden: Emmek.

Melāze: Dilcik. Kilidin üzerine düşerek açılmamasını sağlayan küçük tahta parçası.

Melāze: Küçük dil, dilcik. Kapı ardında kilit üzerinde olan bir tahta parçasıdır. Kilidin üzerine düştüğünde kapı açılmaz.

Merġezen: 1. Mezar, mezarlık. **2.** Yahûdî kilisesi.

Merī: Küçük yavrusu olan deve.

Merze: Fare, sıçan. **Mezre** şeklinde kullanılması da uygun görülmüştür.

Merzecūş: Merzengūş kelimesinin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli. bkz **Merzengūş.**

Merzencūş: Merzengūş kelimesinin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli. bkz **Merzengūş.**

Merzengūş: Gūş ve **merze** kelimelerinden oluşmuştur. Bir tür reyhândır. Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli, **merzecūş, murdeḳūş** ve **merzencūş**tur. Ṣaydene-yi Ebī Reyḥān'da yazar ki "Aslında **merze-güş** idi. **Merze**, bazı sözlüklerde sıçan, fare anlamında kayıtlıdır. Yaprağı fare kulağına benzediğinden bu şekilde adlandırıldı. Bundan dolayı Arapçada buna, **uẕnu'l-fār** denir." dedi. Arapça ismi **samsaḳ**tır. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, "Merzengūş, çiçeği gök renkli bir ottur." demiştir. Cāmiʿ sahibi,

“Çiğdem çiçeği ki o gök renkli çiçektir ve canavardan korkup pek çok esnemek anlamına gelir.” demiştir. Ve Ni‘metu’llāh’da ak gül, çiğdem, canavardan korkmak ve semiz otu anlamında zikredilmiştir. Garâbet bundadır ki mîm’i ötreli okuyarak ve zâ yerine vâv ile **mürvengūş** şeklinde zaptedip kertenkele kulağı anlamına gelir demiştir.

Mes: Bağ, kayd, bend.

Mesīḥ-i yek-şebe: Bir gecelik Mesîh. **Mesīḥ-i yek-şebe**den murat, Hazret-i Îsâ olduğunu sanarak bir gece hapsedilip ertesi gün çarmıha gerdikleri yahûdîdir. O gece Hazret-i Îsâ olduğunu düşünüp eziyet etmek için, ona teklif ile şarap içirdiler. Kendisi Yahûdî olduğundan duraksamadan içti.

Metā‘-ı rūy-ı dükkān: Dükkânın korunaklı yerlerinde tutulmasına gerek görülmeyen, çok kıymetli olmayan mal. Kıymetli mallar ya sandığa ya da bohça içine konulur.

Mevīz-āb: Kuru üzüm suyu.

Mevīze: 1. Terkibinde kurşun bulunan, kırmızı-kahve rengi arası mineral boya, sülüğen, sülyen. 2. Bayanların yüzlerine sürdükleri bir çeşit allık.

Miṯhare: Bakır ibrîk. Türkçede **matara** kelimesi, miṯhare lafzının tahrîf olunmuş hâlidir.

Mıṭrad (A): Avın arkasından atılan kısa mızrak. bkz. Mek.

Mıżrāb (A): Telli sazların çalınmasında kullanılan alet. bkz. Şikāfe.

Mızmār (A): Ney, düdük.

Mī: Ef‘āl-i ṣelāṣeye (idi, imiş, ise) mahsûs bir edâttır. Mastar ve türememiş, basit (cevāmid) kelimelerle kullanılmaz. Emir ve yasaklama (nehy) sözleriyle kullanılırsa pekiştirme (te’kīd) ifâde eder. Arapçadaki pekiştiren nûn (nūn-ı mü’ekkide) gibidir. **Mīzen, mībezen, mībezened, mīmezen** ve **mīnezened** gibi. Fasih bâ (bā-yı faṣīḥā) ile olumsuzluk edatı (edāt-ı nehy), **mī**’den önce gelmez. Türkçede karşılığı **-gil** ekidir. Bazı kelimelerde ile kâf’ı ġayn’a çevirip **-ġıl** denir. **İtgil, itmegil** ve **urġıl**, **urmaġıl** gibi. Ama bu durum şimdiki zamanın emir ve olumsuz emir çekimine (emr-i ḥāżır u nehy) mahsûstur. 3. şahsa veya sözün söylendiği yerde hazır olmayan kişi için kullanılmaz. Nâzımın, **mīzidāy** kelimesinde olan **mī** lafzını, Türkçe tercüme etmediği eksik tercümedir. Mużāri‘ (şimdiki zaman ve geniş zaman kipi) kipinde olursa şimdiki zaman ya da durumu ifâde eder. Mużāri‘ kipinin şimdiki zaman ve gelecek zaman ifâde etmesi

muhtemel iken, **mī**nin katılmasıyla yâ şimdiki zamana mahsûs olur yâ da şidiki zamana yakın olur. Bu durumda bile fasîh bâ, **mī**den önce gelmez. Mużāriʿ kipinin olumsuz çekiminde çoğunlukla olumsuzluk harfi öne geçebilir ve sonra gelmesi de uygun görülmüştür. Fasîh bâ da araya girebilir. **Mībezend** gibi. Bu ikisinden başka bir unsurun **mī** ile eklendiği kelime arasına girmesi, uygun görülmemiştir. Geçmiş zaman (māżī) kipi ile kullanılırsa, geçmiş zamanın hikâyesi (ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye) için olur . Ve fasîh bâ'nın kullanılmaması gerekir. **Mīāmed** ve **mīzed** gibi ki **gelir idi** ve **vurur idi** demektir. Bu durumda da çoğunlukla, olumsuzluk harfinin **mī**den önce getirildiği görülür. Şu da bilinsin ki **mī**den önce bitişik hâ (hā-yı ittiṣāliyye) getirilip **hemī** olursa, fiilin beyân ettiği hâlde (fiʿlin ḥadeşi) devamlılık olduğunu ifâde eder. Böylece müstakil bir kelime hükmünde olur. **Hemī**, geçmiş zaman kipinden başka kipler için kullanıldığında fiile bitişik yazılması da fiilden ayrı yazılması da uygundur. Fiilden sonraya bırakılması da kural dışı değildir. Eğer geçmiş zaman kipi için kullanılırsa yine **mī** gibi geçmiş zamanın hikâyesini (ḥikāyet-i ḥāl-i māżīyye) ifâde eder ve çoğunlukla fiile bitişik yazılır. **Hemī**den sonra, pekiştirme için **mī** kullanılması uygundur. İkisinin ayrılıp araya başka unsurlar girmesi ise çok az görülür. Bir **hemī** daha vardır ki aslı **hemīn**dir. Şiirde zarurettten nûn harfi düşürülebilir. Deḳāyıḳ'ta, "**Hemī,** kararlaştırma, kesinlik bildirmek içindir. Acemler, kesin diyecekleri yerde **hemī** derler." yazılıdır.

Mīġ: Bulut. bkz. Ebr.

Mīġ-ı kemānver: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Mīşḳāb: bkz. Kemāne.

Mihr: Güneş.

Mihrān: Sind ya da İndus Nehri.

Mīje: bkz. Mije.

Mije: Kirpik. Arapçada **hudb** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, zâ harfiyle **mīze** şeklinde de kullanıldığı söylenmiştir. Hâ-yı resmî yerine kâf ile **mijek** dahi denir. Mijenin aslı, yâ harfiyle **mīje**dir.

Milvāḥ (A): bkz. Pāy-dām.

Miḳrāże: Makas gibi, çatal şeklinde bir tür peykân. Arapçadan alınmıştır.

Misḥāt: bkz. Bîl.

Mîv: Tevek çubuğu, asma kütüğü.

Mîzān-ı Şems: Usturlap. bkz. Uṣṭurlāb.

Muġlāk: Dervîş, fakîr.

Müçān: bkz. Çeşm-i müjān

Mülü: 1. Boynuzdan yapılan bir tür zurna. Hind keferesi çoğunlukla, geyik boynuzundan yaparlar. 2. Hıristiyan zâhitlerinin kullandığı küçük çan. Kiliselerin içine asılıp demir halkalarla hareket ettirilir.

Muḳannî (A): Yer kazıcı. Maden, kuyu ve yer altından geçen su, lağım yollarını kazan kişi.

Muḳannî: bkz. Kemāne.

Muḳayyedü'r-ricl (A): Ayağı bağlı, pāy-best.

Murġ: Güneş.

Mü-siturde: Çıplak baş, kel.

Müş: Sıçan, fare. Arapçada **fâr** denir. **Müş-ı deştî,** yaban sıçanıdır ki Türkçede, Arap tavşanı dahi denir. Sıçanın bir ismi de **merze**dir. Zâ harfinin öne alınarak **mezre** denmesi de uygundur. **Merzengüş, güş** ile **merze** kelimelerinden oluşmuştur. Bir tür reyhândır. Arapçalaştırılmış hâli, **merzecüş, murdeḳüş** ve **merzencüş**tur. Ṣaydene-yi Ebî Reyḥān'da yazar ki "Aslında **merze-güş** idi. **Merze**, bazı sözlüklerde sıçan, fare anlamında kayıtlıdır. Yaprağı fare kulağına benzediğnden bu şekilde adlandırıldı. Bundan dolayı Arapçada buna, **uẕnu'l-fâr** denir." dedi. Arapça ismi **samsaḳ**tır. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, "Merzengüş, çiçeği gök renkli bir ottur." demiştir. Cāmiʿ sahibi, "Çiğdem çiçeği ki o gök renkli çiçektir ve canavardan korkup pek çok esnemek anlamına gelir." demiştir. Ve Niʿmetu'llāh'da ak gül, çiğdem, canavardan korkmak ve semiz otu anlamında zikredilmiştir. Garâbet bundadır ki mîm'i ötreli okuyarak ve zâ yerine vâv ile **mürvengüş** şeklinde zaptedip kertenkele kulağı anlamına gelir demiştir. **Kür-müş** ve

mūşek-i kūr, iki canlının isimleridir. Biri köstebek dedikleri gözsüz sıçandır ki yerleri kazar. Arapçada ismi **ḫuld**dur. Biri de yarasadır. İḫtiyarāt-ı Bedīʿī'de, mezkûr sözün Şîrâz'da **şeb-pere** yani yarasa anlamına geldiği yazılıdır. Yarasa ile sıçan arasındaki fark sadece kanattır. Bunun için Türkçede kör sıçan dahi denir. **Muşek-i devānī,** Türkçede "saman altından su yürütmek" deyiminin karşılığıdır.

Muşek-i devānī: "Saman altından su yürütmek" deyiminin karşılığıdır.

Mūşek-i kūr: Yarasa. İḫtiyarāt-ı Bedīʿī'de bu kelimenin, Şîrâz'da **şeb-pere,** yani yarasa anlamında kullanıldığı yazar. Yarasa ile sıçan arasındaki fark sadece kanattır. Bunun için Türkçede kör sıçan da denir.

Mūş-ı deştī: Yaban sıçanı. Türkçede, Arap tavşanı da denir.

Mufliḥān: Şâh Sencer-i Selçûkî üzerine huruç eden, Māverā'ü'n-Nehr ṭarafından **Ġuz** (Oğuz) tâifesinin ki korku bilmez, yol kesici ve kan dökücü bir Türk tâifesidir, sınır vilâyetlerinde bulunan bir nehirdir.

Muhre: Misket, gülle, yuvalak.

Muhre-yi zehre-yi gāv: Bazı sığırların ödünde bulunan, yumurta sarısından daha az sarı bir nesne. Hamur gibi yumuşak olur ve ağza alınır alınmaz katılaşır.

Muje: bkz. Mije.

Mujgān-Muje: Kirpik, **Mije.** Arapçada **hudb** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de zâ harfiyle **mīze** şeklinde de kullanılır denmiştir. Hâ-yı resmî yerine kâf ile **mijek** de denir. Ve gramer kurallarının dışına çıkılarak (ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās) elif ve nûn ile çoğul yapılıp **mijegān** denilmiştir. Zâ harfini sükûnlu okuyarak **mijgân** da uygun ve yaygındır. Baḥru'l-Ġarāyib sahibi de "Mijegān çoğul çekimidir (ṣīġa-yı cemʿ). Bazen, tekil yerine de kullanılır." demiştir. Mijenin aslı, yâ harfiyle **mīje**dir.

Munc: Bal arısı.

Mürār (A): Acı bir ot. Acı olduğundan deve onu yediğinde, dudakları çekilir. bkz. Uşture.

Murde: Ölü, meyyit.

Murden: Ölmek, mevt.

Murdeḳūş: Merzengūşun Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâli. bkz **Merzengūş.**

Müşterī: bkz. Kemān.

Nābūdmend: bkz. Dervīş.

-N- (ن)

Nācaḫ: Çatala benzer temreni olan kısa mızrak veya harbe. Şeref-nāme'de, kısa mızrak anlamında kaydedilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, yassı temrenli mızrak anlamına geldiği söylenmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, çîm harfiyle **nāçaḫ** şeklinde zaptedilmiştir. Türkçede **nācaḳ** dedikleri silah aleti anlamına da gelir. Nācaḳ, nācaḫın galatıdır.

Nādār: bkz. Dervīş

Nādaşt: 1. Fakir, dervîş. 2. Azalarından birini keserek kendini öldüren kimse.

Nāhīd: Zühre, Venüs, Çulpan.

Nāle: İnilti, enîn.

Nā': Ney, düdük. Bazıları Arap diline kıyâs ederk, **nāy**ın yâ'sını hemzeye çevirip, **nā'** demiştir. Bazen yâ'sını düşürüp **nā** dahi denir. Bazen de elifini düşürüp **ney** derler. bkz. Nāy.

Nāḳır: Aslı **nāḳūr**dur. Açıkça nüshaların tahrîf olmasından kaynaklanan bir hata olarak yanlış kullanılmıştır. Bazen vezni oturtmak için lafzen vâv'ı düşürerek okunur ve bu söz Arapçadır. Boynuzdan yapılan boru anlamına gelir ki **ṣūr** da denir. Cümle âlemin ruhları içindedir. Kıyâmet gününde İsrāfîl üflediğinde cümlesi ondan çıkıp her birisi kendi gövdesine varır.

Nāḳūr (A): bkz. Nāḳır.

Nāy u ney: Boru ile düdük kastedilir.

Nāy: Dört anlamı vardır. 1. Düdük. Arapçada **mızmār** denir. **Zeden** mastarıyla kullanılır. Nāy çalıcıya **nāy-zen** ya da anlam ilgisi kuran yâ (yā-yı nisbet) ile **nāyī** denir. Nerm (yumuşak, lâtîf) ile nitelenip **nāy-ı nerm** denir ki sesi hüzünlü olur. Câhiliye Dönemi

Arap şiirinde, bu nitelendirmeyle kullanılmıştır. Nitelemesiz de çokça kullanılmıştır. Bazıları Arap diline kıyâs ederk, **nāy**ın yâ'sını hemzeye çevirip, **nā'** demiştir. Bazen yâ'sını düşürüp **nā** dahi denir. Bazen da elifini düşürüp **ney** derler. **Ney-enbān,** tulum borusudur. Tulumu üfürüp düdük ile çalarlar. **Nāy-ı müş,** bir tür düdüktür. **Düdük,** Türkçe bir sözdür; ancak Farsça şiirde de kullanılmıştır. **2.** Savaşta çalınan boru. Bu anlamda, düdük anlamına olan **nāy** gibi elifini düşürüp **ney** denmez. **Nāy u ney** dediklerinde, boru ile düdük murattır. Tunçtan yapıldığından dolayı gâh **rūyine-nāy** denir ve gâh **nāy-ı rūyin** denir. Arapçada boruya, **būḳ** ve **şebbūr** denir. Farsçada bunu Acemleştirip (ta'cîm) **şiybūr** denmiştir. Cinâsu'l-Cinâs sahibinin, **Şeppūr** şeklinde zaptetmesi kelimeyi tahrîf etmektir. **Kurre-nāy,** Acem ve Türklere mahsûs bir büyük borudur. Sesini duyan sağır olur. İsfendiyār'ın îcâdıdır. **Kur-nāy** şeklinde de kullanılır. **Nāy-ı Türkî,** Ḫaṭā ve Ḫoten Türkleri tarafından kullanılan, bir buçuk arşın uzunluğunda bir borudur. Düdük gibi delikleri vardır. **Sur-nāy,** Türkçede tahrîf edip **şūrna** dedikleri sazdır. **Sur** ile **nāy**dan mürekkeptir. **Sur,** gönül genişliği, sevinç (feraḥ) ve neşe, şenlik (neşāṭ) gibi anlamlara gelen **sūr** kelimesinin hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir. Elifi düşürüp **sur-ney** de denir. **Nāy-ı surġîn,** boynuzdan yapılan bir tür zurna (şūrna)dır. Savaşta da kullanılır. **Surġîne-nāy** da denir. Bu kelimede de **sur, sūr**un tahfîf edilmiş (muḫaffef) hâlidir. Mecma'ü'l-Fürs'te **surnā** ile **surġîn** kelimeleri, **nāy-ı Türkî** şeklinde tercüme edilmiştir. **Mūlū,** bu da boynuzdan yapılan bir tür şūrnadır. Hind keferesi çoğunlukla, geyik boynuzundan yaparlar. Bazıları Hıristiyan zâhidlerinde olan küçük çandır demişlerdir. Kiliselerin içine asılıp demir halkalarla hareket ettirilir. **Gāvdüm,** bu da bir tür boru anlamına gelir. Ni'metu'llāh'da "**Borı**, Farsça bir sözdür ve boru çalana **borı-zen** denir." denmiştir. Bu garîbdir. **3.** Gırtlak anlamına gelir ki boğazın iç yüzüdür. Arapçada ismi **ḥulḳūm**dur. Nefes alma yeri ve yiyecek, içeceklerin yoludur. Benzetme yoluyla sürâhî boğazı içinde kullanılır. **Teng-nāy** sık boğaz, dar boğaz demektir. Her dar yer için kullanılması uygun görülmüştür. **4.** Hindistan'da bir kalenin ismidir. Mes'ūd-ı Sa'd, o kalede hapsedilmişti.

Nāy-ı müş: Bir tür düdük.

Nāy-ı nerm: Sesi hüzünlü olduğundan **nerm** (yumuşak, lâtîf) ile nitelenip **nāy-ı nerm** denir. Cahilliye Dönemi Arap şiirinde, bu nitelendirmeyle kullanılmıştır. Nitelemesiz de çokça kullanılmıştır.

Nāy-ı rūyin: Tunçtan yapılan **nāy**. **Rūyine-nāy** da denir.

Nāy-ı surġīn: Boynuzdan yapılan bir tür zurna (şūrna)dır. Savaşta da kullanılır. **Surġīne-nāy** da denir. Bu kelimede de **sur, sūr**un tahfîf edilmiş (muḫaffef) hâlidir. Mecmaʿü'l-Fürs'te **surnā** ile **surġīn** kelimeleri, **nāy-ı Türkī** şeklinde tercüme edilmiştir.

Nāy-ı Türkī: Ḫaṭā ve Ḫoten Türkleri tarafından kullanılan, bir buçuk arşın uzunluğunda bir borudur. Düdük gibi delikleri vardır.

Nāyī: Nây çalan kimse.

Nāy-zen: Nây çalan kimse.

Nebī: Kendisine bir şerîat vahyedilen; ancak bu şerîati teblîğ etmekle görevlendirilmemiş olan kâmil insan (insān-ı kāmil). Benî İsrâil nebileri gibi.

Nefīr: Sığır kuyruğu şeklinde, tunçtan yapılan bir boru. Savaş zamanı çalarlar.

Nefrīn: Bedduâ.

Nem: Çiy, şebnem, jâle.

Nemed: Keçe. Arapçada **lebbād** denir.

Nermūre: Salıncak. Arapçada **urcūḥa** denir.

Nerregān: Dilenci, gedâ. Çoğul isimdir. Tekili duyulmamıştır. Gramer kurallarına göre tekili **nerre** olurdu.

Nev-bāve: Turfanda yemiş.

Nevbetī (A): Yedek at. Arapçadan alınmıştır. Nöbetleşe binildiğinde nevbet ile anlam ilgisi kurulmuştur. Nevbetī, ḫayme ve çadır anlamına da gelir.

Nevend: Rahvan yürüyen, binicisini sarsmayan, yorga at. Mecmaʿü'l-Fürs'te nûn'un üstünlü okunmasıyla **nevend;** Baḥru'l-Ġarāyib'de nûn'un ötreli okunmasıyla **nüvend** şeklinde kaydedilmiştir. Mecâzen ulak (ḳāṣıd), haberci (peyk) anlamına da gelir. Pâdişâhların kendi memleketleri etrâfına gönderdikleri elçiye de **nevend** denir. Gerçekte nevend, elçinin bindiği attır. Ayrıca bir yer ismidir. **Nevende,** bu da yorga at anlamına gelir. Mecâzen, çabuk anlayan **(serīʿü'l-fehm)** ve anlayışlı, uyanık (zīrek) anlamına da gelir. Sonundaki hâ harfi, benzetme ilgisi (nisbet-i teşbīhiyye) kurmak içindir. Ebū Ḥafṣ-ı Soġdī, "Anlayış ve idrâk anlamına gelir." demiştir.

Nevende: bkz. Nevend.

Neverd: Dokumacıların, dokudukları bezi üzerine sardıkları ağaç.

Ney: Nāy, düdük. Bazıları Arap diline kıyâs ederk, **nāy**ın yâ'sını hemzeye çevirip, **nā'** demiştir. Bazen yâ'sını düşürüp **nā** dahi denir. Bazen da elifini düşürüp **ney** derler. bkz. Nāy.

Ney-enbān: Tulum borusu. Tulumu şişirip düdük ile çalarlar.

Nihāle: Pusu. Avlanmak için, içinde gizlenilen yer.

Nihān: Gizli.

Nikāb: bkz. Dest-vāne.

Nīm-leng: Yay sadağı. Yayların içine konulduğu zarf. **Kemāndān**ın basit ismidir.

Nisyān (A): Unutmak, mensî etmek. **Ferāmūş-kerden** anlamına gelir.

Niyāyiş: Duâ ve senâ.

Nīze: Süngü, mızrak, rūmḥ, ḥarbe. Buna Türkçede **gönder** de denir. **Nīze**nin Arapçalaştırılmış hâli, **nīzek**tir. Çoğulu **niyāzek**tir. **Ḫışt** da mızrak, nīze anlamında kullanılır. Gerçekte ḫışt, mızrağın sivri ve keskin ucudur (yelman). **Bīġāl,** kelimesi de nīze anlamına gelir. **Şil,** bir tür mızraktır ve Hintçedir. **Ketāre** de mızrak anlamına gelen başka bir Hintçe kelimedir. Râ harfi yerine lâm harfiyle **ketāle** şeklinde de kullanılır. **Zū-pīn,** çatal temrenli, kısa mızrak veya harbedir. Baḥru'l-Ġarāyib'de zıpkın (**sıbḳūn)** ve kısa mızrak anlamına geldiği yazar. Ve **Sıbḳūn** demirden beş parmaklı bir mızraktır. Balıkçıların kullandığı bir âlettir. **Nācaḫ** da **zū-pīn** gibi çatal temrenli mızraktır. Şeref-nāme'de kısa mızrak anlamında kaydedilmiştir. Baḥru'l-Ġarāyib'de yassı temrenli mızrak anlamına geldiği söylenmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs'te çîm harfiyle **nāçaḫ** şeklinde zaptedilmiştir. Türkçede **nācaḳ** dedikleri silah aleti anlamına da gelir. Nācaḳ, nācaḫın galatıdır. **Mek,** avın arkasından atılan kısa mızrak anlamına gelir. Arapçada buna **mıṭrad** denir. Ve **mekīden**den (emmek) emirdir. Em! demektir.

Nīzek: Mızrak, süngü. **Nīze**nin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. Çoğulu **niyāzek**tir.

Nuġūşāk: Küffâr mezheplerinden biri.

Nubî: Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden biri. Bâ'yı vâv'a çevirip **Nuvî** de denir.

Nūse: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir. Nûn yerine kâf ile **kūse** ve sîn yerine şîn ile **nūşe** şeklinde de geçer.

Nūşe: bkz. Nūse.

Nuvî: bkz. **Nubî.**

Nuhunben: Kapak, tencere kapağı.

Numāy: (Numūden > numāy) Numūdenden emirdir. Numūden, geçişli (müteʿaddî) ve geçişsiz (lāzım) olarak kullanılabilir. Geçişli olursa göstermek anlamına gelir ki Arapçada **irā'at** denir. Geçişsiz olursa görünmek anlamına gelir ki Arapçada **irti'ā'** denir.

Numūdār: Örnek. Bunun aslında ihtilâf vardır. Bazılarına göre aslı **numūnedār**dır. Bazılarına göre ise **numūd** ile **ār** kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Numūden: Numūden, geçişli (müteʿaddî) ve geçişsiz (lāzım) olarak kullanılabilir. Geçişli olursa göstermek anlamına gelir ki Arapçada **irā'at** denir. Geçişsiz olursa görünmek anlamına gelir ki Arapçada **irti'ā'** denir.

Numūne: Anlamı bir şeye özgü kılan hâ (hā-yı taḫṣîṣiyye) ile örnek anlamına gelir. Bir anlamı da çirkindir (zişt, ḳabîḥ).

Numūneş: Gösteriş. Mastar ismidir.

Nuvîd: Müjde, muştuluk.

-P- (پ)

Pā: bkz.Pāy.

Pāẓend: Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan, son on suhufun ismidir.

Pāçāhe: Dokumacıların çalışırken ayaklarını içine soktukları çukur.

Pāçāl: Tezgâh. Meslek erbâbının sanatlarını icrâ ettikleri yer.

Pā-dîr: Payanda, destek, dayanak. Kırılmış ağaca ya da yıkılmak üzere olan duvara verilen destek. **Puştîbān** da denir.

Pāhū: 1.Değnek. 2. Asâ.

Pāje: bkz. Pāyçe.

Pālā: bkz. Pālād.

Pālād: Yedek at. Arapçada **cenîb** denir. Baḥrū'l-Ġarāyib'de, binek hayvanı (maṭıyye) anlamına da gelir. Ve bazıları semer atı anlamındadır demiştir. Hâ harfi ilâvesiyle **pālāde** de denir. Dâl'ı sonundan düşürüp **pālā** da denir. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, bu kelimeyi hem bâ hem de pâ (bā-yı Fārsî) bâbında vermiştir.

Pālāde: bkz. Pālād.

Pālānî: Ağır yürüyüşlü at. **Pālān**a nisbet edilmiştir. Pālān, semer demektir. Arapçada **birẕeʿa** denir. Elifi düşürüp, **palānî** de denir.

Palānî: bkz. Pālānî.

Pālîk: Çarık. Ham deriden dövüp ayaklarına giyerler. Ve Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da **pālîk**, tozluk (pātāve) anlamında yazılmıştır.

Pā-mus: Ayak bağı (pā-bend), ayağı bağlı. Sözlükçülerin çoğuna göre **pā-mus**, bir ilgiyle ayağı bağlı olan kişidir. M**es,** mîm'in üstünlü okunmasıyla bağ (ḳayd, bend) anlamına gelir. Lâkin **pāy** ile birleştiğinde hangi sebeple mîm'in ötreli okunduğunu bilmedim.

Pāşîne: bkz. Pāşne.

Pāşne: Ökçe. Arapçada ismi **ʿaḳıb**dır. Yâ harfi ilâvesiyle **pāşîne** de bu anlama gelir.

Pā-taḫte: Dolak.

Pātābe: Dolak, tozluk. Ayağa sarılır. Arapçada ismi **lifāfe**dir. Bâ'yı vâv'a çevirip **pātāve** de denir.

Pātāve:bkz. Pātābe.

Pāy kem-āverden: Bir kimse hasmını görüp bozulduğunda söylenen darb-ı meseldir.

Pāy u per: Güç ve tâkatten kinâyedir. Zîrâ insanın gücü ayak (pā) ile ve kuşun kanat (per) iledir. Yansıtmayla (ʿaḳs) **per ü pāy** da denir.

Pāy: Yâ harfi düşürülerek **pā;** sabit bırakılarak **pāy** şeklinde kullanılabilir. Basit (cāmid) ve türemiş (müştaḳ) olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısım, yani basit olan **pāy**, ayak anlamına gelir. Arapçada ismi **ricl**dir. Gerçekte uyluk dibinden ayağa kadardır. Mecâzen ayak için de kullanılır. Elifi düşürüp, **pey** dahi denir. Mecâzen her nesnenin alt tarafına **pāy** denir. Nitekim üst tarafına da **ser** denir. **Pāy-ı dıraḫt** gibi ki aslı, kök (ʿırḳ) anlamına gelir. **Pāy-ı dīvār** gibi ki esâs, temel anlamındadır. **Best** kelimesi ile birleşip **pāy-best** şeklinde kullanılırsa, sadece temel anlamına gelir. **Pāy-best,** ayağı bağlı (muḳayyedü'r-ricl) anlamına da gelir. **Best,** bâ harfi (bā-yı ʿArabī) ile yazılır; pâ harfiyle (bā-yı ʿAcemī) ile yazılmaz. Niʿmetu'llāh **pāy-best**, duvarcı iskelesi (ḳaraçav) ve ayağı bağlı anlamına da gelir demiş ve pāy şerhinde "**Pā,** yâ harfi düşürülerek ile ayak, iz, taban ve bahâne anlamına gelir." demiştir. **Pāye,** sonundaki yâ, benzetme ilgisi (nisbet-i teşbīhiyye) için olursa ayağa benzeyen nesne anlamına gelir ki bir şey, onun üzerine kurulur. **Pāye-yi serīr** (tahtın ayağı) gibi. Ve gereklilik ilgisinin kendisi (maḥż-ı nisbet-i lāzıme) için olursa rütbe ve menzile anlamına gelir. **Pāye-yi nerdubān** (merdiven basamağı) da bu kabildendir. Niʿmetu'llāh demiştir ki "Pāye basamak, mertebe, bahâdır, küçük kapı ve ağaç gövdesi (özdek) anlamına gelir.". **Pāy-gāh,** yâ harfi düşürülerek **pā-gāh** şeklinde de kullanılabilir. Uḳnūm'da ve Niʿmetu'llāh'da, beş anlamı vardır: Birincisi, rütbe ve menziledir. İkincisi ahır, **ıṣṭabl** anlamına gelir ve hâlâ kullanılmaktadır. Üçüncüsü, merdiven basamağıdır. Dördüncüsü ayak yolu, **müsterāḥ**. Beşincisi, evin önü, **pīş-i ḫāne** anlamına gelir. **Pāy-endāz,** ulu kişiler bir yeri teşrīf ettiklerinde ayakları altına döşenen şey, **pīşkeş** anlamına gelir. **Pāy-merd,** yardım edici, **muʿīn** anlamına gelir. Gerek şefâat ile gerek başka bakımdan olsun. **Pāy-muzd,** bir işi bitirmek karşılığında verilen ücret, ayak teridir. **Rāygān,** parasız (müft) ve aylak anlamına gelir. **Pāy-kūb,** vasf-ı terkîbîdir. Rakkâs demektir. **Pāy-kūften,** mastarıdır. Bunun basit ismi **kucūl**dür. Raksetmek ve raksederken kalça oynatmak anlamına gelir. **Pāy-efzār,** iki anlamı vardır: Birincisi, ayakkabı yani pāpūş; ikincisi dokumacıların, dokurken üzerine ayakla bastıkları ağaçlardır. Niʿmetu'llāh, "Dolak ki bazı yerlerde ayağa dolarlar ve pātāve denir." şeklinde rivayet etmiştir. **Efzār,** âlet ve levâzım anlamına gelir. Gerek zanaatkârlar tarafından gerekse başkaları tarafından kullanılsın. Fâ'yı vâv'a çevirip **evzār** da denir. Yemek için gerekli olan şeylere de efzār denir. **Pāyçe,** yâ'nın düşürülmesi de sabit bırakılması da uygun görülmüştür. Üç anlamı vardır: Birincisi diz donunun iki tarafına, uyluğa geçen kısmıdır. İkincisi bilinen yemektir (paça yemeği). Üçüncüsü ayak kelimesinin küçültülmüşüdür. Uḳnūm sahibi, yırtmaç

anlamına da gelir demiştir. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'te **pāje,** jâ (zā-yı Fārsī) harfi ile pāçe anlamına nakledilmiştir. **Pātābe,** ayağa sarılan dolaktır. Arapçada ismi **lifāfe**dir. Bâ'yı vâv'a çevirip **pātāve** de denir. **Pā-taḫte,** bu da dolak anlamına gelir. **Pāy-zen,** pezevenk ve godoş demektir. **Pālīk,** çarık demektir. Ham deriden dövüp ayaklarına giyerler. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da **pālīk**, tozluk (pātāve) anlamında yazılmıştır. **Pāçāhe,** dokumacıların dokuma yaparken ayaklarını içine koydukları çukurdur. **Pāçāl,** tezgâh anlamına gelir ki meslek erbâbı onda iş işlerler. Meselâ dokumacıların çukuru gibi. **Pāyāb,** birinci elifi düşürülüp **peyāb** da denir. İki anlamı vardır. Birincisi su dibi, **esfel-i mā'**dır. Aslı izâfetle **pāy-ı āb**dır. Esedî, Ḥalîmî ve Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, havuz **(ḥavż)** anlamına da gelir demişlerdir. Niʿmetu'llāh, Uḳnūm sahibi ile satranç oyunundaki taşlardan fili de anlamlarına ekleyip "**Pāyāb** inceleyin havuzdur ki derin olmaya ve yufkacık suyu ola. Ve çeşme ayağı, her nesnenin son tarafı ve bitişi anlamına da gelir." demişlerdir. İkincisi güç ve tâkat anlamına gelir. Bunun aslı **pā** ile **yāb** kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. **Pāy u per,** güç ve tâkatten kinâyedir. Zîrâ insanın gücü ayak (pā) ile ve kuşun kanat (per) iledir. Yansıtmayla (ʿaḳs) **per ü pāy** da denir. **Pāy-gār,** yâ'nın düşürülmesi de sabit bırakılması da uygun görülmüştür. Ayak yolunu süpüren hizmetkârdır. Aslında genel olarak hizmetkâr anlamında kullanılır. Ve hâlâ mahalle kethüdâsının eli altında olan hizmetkâr anlamında yaygındır ki suçluları cezalandırırlar. **Pā-dīr,** puştîbān denilen direktir. Kırılmış ağaca ya da yıkılmak üzere olan duvara onunla destek verilir. **Pāy-dām,** başka kuşları tuzağa çekmek için, avcıların tuzak içine bağladığı kuştur. Ayak tuzağı anlamına da gelir, unsurlarının yeri değiştirilmiş tamlama (iżāfe-yi maḳlūbe) kabilindendir. Diğer kuşları tuzağa çeken kuş anlamında olan pāy-dāmın basit ismi, **ḫurūhe**dir. Arapçada ismi **milvāḥ**dır. **Pāy-ḫest, pāy-ḫūst** örselenmiş, yumuşatılmış ve ayak altında çiğnenmiş (pāy-māl) olan nesnedir. Sadece yere mahsûs değildir; her ne için olursa kullanılır. Niʿmetu'llāh, **ḳaraçav** yani yapı ustalarının kullandığı iskele anlamına da gelir demiştir. **Ḫest** burda, **ḫeste**nden alınmıştır (meʾhūẕdur). Yaralamak anlamına gelir. **Pāy-siper,** ayakla basılmış, çiğnenmiş anlamına gelir. **Siper**, **siperde**nden alınmıştır (meʾḫūẕdur). **Pāy-bend,** bağ anlamına gelir ki ayağa vurulur. Gerek köstek, gerekse başka bir nesneyle olabilir. Unsurları ters çevrilmiş tamlama (izāfe-yi maḳlūbe) kabilindendir. Aslı **bend-i pāy**dır. Bâ, vâv'a dönüştürülüp **pāy-vend** de denir. Elifi düşürüp **pey-vend** dahi denir. Mecâzen hısım, akraba için de **pey-vend** denir. Ve genel olarak yakınlık ve bağlantı anlamına da gelir. Yaygın kullanımla (keşret-i istiʿmāl) ile bundan mastar yapıp **pey-vendîden** denilmiştir. **Pey-**

vend, emir çekimi ve **mepey-vend** olmsuz emir çekimi olarak türetilmiştir (iştiḳāḳ olunmuştur). **Peyvend-kerden,** ağaçları birbirine aşılamak ve kırık nesneleri kenetlemek, raptetmek yine bağlamayla olduğundan, **pey-vend** denilmiştir. **Pey-vend gusīḫt,** atasözü ya da deyimlerdendir (ḍurūb-ı emṡāl). Türkçede tercümesi "Köstek kopardı." denir. Yani, kaçtı. **Pā-mus,** ayağı bağlı, **pā-bend** anlamına gelir. Sözlükçülerin çoğuna göre **pā-mus**, bir ilgiyle ayağı bağlı olan kişidir. M**es,** mîm'in üstünlü okunmasıyla bağ (ḳayd, bend) anlamına gelir. Lâkin **pāy** ile birleştiğinde hangi sebeple mîm'in ötreli okunduğunu bilmedim. **Pāy-ı tersā,** şarap kadehinin bir türüdür. Balçıktan yapılır. **Pāy-şīb,** bir sarp geçittir. **Pāşne,** ökçedir. Arapçada ismi **ʿaḳıb**dır. **Pāşīne** de yâ harfi ziyâdesiyle bu anlama gelir. **Pāy-māçān,** günahkâr dervîşlerin iki kulağını eliyle tutup durduğu terbiye etme yeridir. Dervîş tâifesi arasında iyi bilinir. Acem ülkesinde, okula giden çocuklardan birisi, dersi geçmek için gerekli olan bilgileri bilmediğinde, ceza olarak kelleciden (kelle-pez) satın alıp getirdiği kelleye, **kelle-yi māçān** denir. Ve eğer paça getirir ise ona **pāy-māçān** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de, **māçān** zikredilmiştir; ancak dişi köpek anlamında açıklanmıştır. **Pāy kem-āverden,** bir kimse hasmını görüp bozulduğunda söylenen darb-ı meseldir. **Pāyçe bālā-zed, "**Paçalarını sıvayıp hizmete hazır oldu." demektir. **Pāy zāġ kerd** ve **pāy zāġ şud,** "Pusuya girdi." denmek istendiğinde kullanılan bir deyimdir. **Pāy-feşurden,** sözünden dönmemek, sâbit kadem olmaktır. **Feşurden**, sıkmak anlamına gelir. **Bāū pāy giriften,** "onunla karşılık vermek" demektir. **Bāū pāy dāşten** de aynı anlama gelir. **Bepāy-dāşten** ve **Berpāy-dāşten,** yerleşmek, sürdürmek ve mamûr etmek anlamına gelir. **Pāy-dāşten,** sözünden dönmemek, sâbit kadem olmaktır. **Pāy-dār,** bundan vasf-ı terkîbîdir. Yerleşmiş, sâbit anlamında kullanılır. **Pāy zāġ kerden,** pusuya düşürmek anlamına gelen bir deyimdir. **Pāy-ı buz-āgenden,** sihir yapmaktır. İkinci kısım, yani türemiş olan **pāy, pāyīden**in emir çekimidir. **Pāyīden,** altı anlamı vardır: Birincisi, ayakla basmaktır. İkincisi, ayakla tepmektir. **Depme**nin iki ismi vardır. Biri **leged**dir ve hâla kullanılmaktadır. Diğeri ise **lec**dir. Üçüncüsü, kendi başına ayakta kalma, bağımsızlık anlamına gelir. Dördüncüsü, devam etmek (beḳāʾ) anlamına gelir ki evliyânın hâleti üzerinde sebât etmekten ibârettir. Beşincisi, beklemek (köymek), eğlenmektir ki Arapçada **intiẓār**, **terabbuṣ** denir. **Pāyisten** de aynı anlama gelir. Altıncısı, tutmak, saklamaktır.

Pāy-ḫest ü pāy-ḫūst: Örselenmiş, yumuşatılmış ve ayak altında çiğnenmiş (pāy-māl) olan nesnedir. Sadece yere mahsûs değildir; her ne için olursa kullanılır. Niʿmetu'llāh,

ḳaraçav yani yapı ustalarının kullandığı iskele anlamına da gelir demiştir. **Ḫest** burda, **ḫesten**den alınmıştır (meʾhūẕdur). Yaralamak anlamına gelir.

Pāyāb: İlk elifi düşürülüp **peyāb** da denir. İki anlamı vardır. Birincisi su dibi, **esfel-i māʾ**dır. Aslı izâfetle **pāy-ı āb**dır. Esedî, Ḥalîmî ve Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, havuz **(ḥavż)** anlamına da gelir demişlerdir. Niʿmetu'llāh, Uḳnūm sahibi ile satranç oyunundaki taşlardan fili de anlamlarına ekleyip demişlerdir ki "**Pāyāb** inceleyin havuzdur ki derin olmaya ve yufkacık suyu ola.". Ve çeşme ayağı, her nesnenin son tarafı ve bitişi anlamına da gelir demişlerdir. İkincisi güç ve tâkat anlamına gelir. Bunun aslı **pā** ile **yāb** kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Pāy-bend: Bağ anlamına gelir ki ayağa vurulur. Gerek köstek, gerekse başka bir nesneyle olabilir. Unsurları ters çevrilmiş tamlama (iżāfe-yi maḳlūbe) kabilindendir. Aslı **bend-i pāy**dır. Bâ, vâv'a dönüştürülüp **pāy-vend** de denir. Elifi düşürüp **pey-vend** dahi denir. Mecâzen hısım, akraba için de **pey-vend** denir. Ve genel olarak yakınlık ve bağlantı anlamına da gelir. Yaygın kullanımla (keşret-i istiʿmāl) ile bundan mastar yapıp **pey-vendîden** denilmiştir. **Pey-vend**, emir çekimi ve **mepey-vend** olmsuz emir çekimi olarak türetilmiştir (iştiḳāḳ olunmuştur). **Peyvend-kerden,** ağaçları birbirine aşılamak ve kırık nesneleri kenetlemek, raptetmek yine bağlamayla olduğundan **pey-vend** denilmiştir. **Pey-vend gusîḫt,** atasözü ya da deyimlerdendir (ḍurūb-ı emṯāl). Türkçede tercümesi "Köstek kopardı." denir. Yani, kaçtı. **Pā-mus,** ayağı bağlı, pā-bend anlamına gelir. Sözlükçülerin çoğuna göre **pā-mus**, bir ilgiyle ayağı bağlı olan kişidir. M**es,** mîm'in üstünlü okunmasıyla bağ (ḳayd, bend) anlamına gelir. Lâkin **pāy** ile birleştiğinde hangi sebeple mîm'in ötreli okunduğunu bilmedim.

Pāy-best: Ayağı bağlı (muḳayyedü'r-ricl) anlamına gelir. **Best,** bâ harfi (bā-yı ʿArabî) ile yazılır; pâ harfiyle (bā-yı ʿAcemî) ile yazılmaz. Niʿmetu'llāh, "**Pāy-best**, duvarcı iskelesi (ḳaraçav) ve ayağı bağlı anlamına da gelir." demiştir.

Pāyçe bālā-zed: "Paçalarını sıvayıp hizmete hazır oldu." demektir.

Pāyçe: Yâ'nın düşürülmesi de sabit bırakılması da uygun görülmüştür. Üç anlamı vardır: Birincisi diz donunun iki tarafına, uyluğa geçen kısmıdır. İkincisi bilinen yemektir (paça yemeği). Üçüncüsü ayak kelimesinin küçültülmüşüdür. Uḳnūm sahibi, yırtmaç anlamına da gelir demiştir. Ve Mecmaʿü'l-Fürs'te **pāje,** jâ (zā-yı Fārsî) harfi ile **pāçe** anlamına nakledilmiştir.

Pāy-dām: Başka kuşları tuzağa çekmek için, avcıların tuzak içine bağladığı kuştur. Ayak tuzağı anlamına da gelir, unsurlarının yeri değiştirilmiş tamlama (iżāfe-yi maḳlūbe) kabîlindendir. Diğer kuşları tuzağa çeken kuş anlamında olan pāy-dāmın basit ismi, **ḫurūhe**dir. Arapçada ismi **milvāḥ**dır.

Pāy-dār: bkz. Pāy-dāşten.

Pāy-dāşten: Sözünden dönmemek, sâbit kadem olmak. **Pāy-dār,** bundan vasf-ı terkîbîdir. Yerleşmiş, sâbit anlamında kullanılır.

Pāye: Sonundaki yâ, benzetme ilgisi (nisbet-i teşbîhiyye) için olursa ayağa benzeyen nesne anlamına gelir ki bir şey, onun üzerine kurulur. **Pāye-yi serîr** (tahtın ayağı) gibi. Ve gereklilik ilgisinin kendisi (maḥż-ı nisbet-i lāzıme) için olursa rütbe ve menzile anlamına gelir. **Pāye-yi nerdubān** (merdiven basamağı) da bu kabildendir. Ni'metu'llāh demiştir ki "Pāye basamak, mertebe, bahâdır, küçük kapı ve ağaç gövdesi (özdek) anlamına gelir.".

Pāy-efzār: 1. Ayakkabı yani pāpūş. 2. Dokumacıların, dokurken üzerine ayakla bastıkları ağaçlar. Ni'metu'llāh, "Dolak ki bazı yerlerde ayağa dolarlar ve pātāve denir." şeklinde rivayet etmiştir. **Efzār,** âlet ve levâzım anlamına gelir. Gerek zanaatkârlar tarafından gerekse başkaları tarafından kullanılsın. Fâ'yı vâv'a çevirip **evzār** da denir. Yemek için gerekli olan şeylere de efzār denir.

Pāy-endāz: Ulu kişiler bir yeri teşrîf ettiklerinde ayakları altına döşenen şey, **pîşkeş** anlamına gelir.

Pāy-feşurden: Sözünden dönmemek, sâbit kadem olmaktır. **Feşurden**, sıkmak anlamına gelir.

Pāy-gāh: Yâ harfi düşürülerek **pā-gāh** şeklinde de kullanılabilir. Uḳnūm'da ve Ni'metu'llāh'da beş anlamı vardır: 1. Rütbe, menzile. 2. Ahır, ıṣṭabl anlamına gelir ve hâlâ kullanılmaktadır. 3. Merdiven basamağı. 4. Ayak yolu, müsterāḥ. 5. Evin önü, **pîş-i ḫāne.**

Pāy-gār: Yâ'nın düşürülmesi de sabit bırakılması da uygun görülmüştür. Ayak yolunu süpüren hizmetkârdır. Aslında genel olarak hizmetkâr anlamında kullanılır. Ve hâlâ mahalle kethüdâsının eli altında olan hizmetkâr anlamında yaygındır ki suçluları cezalandırırlar.

Pāy-ı buz-āgenden: Sihir yapmak.

Pāy-ı dıraḫt: Aslı **ʿırḳ**tır. Mecâzen her nesnenin aşağı tarafına **pāy** denir. **Pāy-ı dıraḫt,** ağacın aşağı tarafı, yani köküdür.

Pāy-ı tersā: Şarap kadehinin bir türüdür. Balçıktan yapılır.

Pāy zāġ kerd, pāy zāġ şud: "Pusuya girdi." denmek istendiğinde kullanılan deyimdir.

Pāy zāġ kerden: Pusuya düşürmek anlamında deyimdir.

Pāy-ı dīvār: Esâs, temel.

Pāyīden: 1. Ayakla basmak. **2.** Ayakla tepmek. **Depme**nin iki ismi vardır. Biri **leged**dir ve hâla kullanılmaktadır. Diğeri ise **lec**dir. **3.** Kendi başına ayakta kalma, bağımsızlık. **4.** devam etmek (beḳā'). Evliyânın hâleti üzerinde sebât etmekten ibârettir. **5.** Beklemek (köymek), eğlenmek. Arapçada **intiẓār, terabbuṣ** denir. **Pāyisten** de aynı anlama gelir. **6.** Tutmak, saklamaktır.

Pāyisten: Beklemek (köymek), eğlenmek. Arapçada **intiẓār**, **terabbuṣ** denir.

Pāy-kūb: Rakkâs. Vasf-ı terkîbîdir.

Pāy-kūften: Raksetmek ve raksederken kalça oynatmak anlamına gelir. Bunun basit ismi **kucūl**dür.

Pāy-māçān: Günahkâr dervîşlerin, iki kulağını elleriyle tutup durduğu, terbiye etme yeridir. Dervîş tâifesi arasında iyi bilinir. Acem ülkesinde, okula giden çocuklardan birisi, dersi geçmek için gerekli olan bilgileri bilmediğinde, ceza olarak kelleciden (kelle-pez) satın alıp getirdiği kelleye, **kelle-yi māçān** denir. Ve eğer paça getirir ise ona **pāy-māçān** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de **māçān** zikredilmiştir; ancak dişi köpek anlamında açıklanmıştır.

Pāy-merd: Yardım edici, **muʿīn** anlamına gelir. Gerek şefâat ile gerek başka bakımdan olsun.

Pāy-muzd: Bir işi bitirmek karşılığında verilen ücret, ayak teridir.

Pāy-siper: Ayakla basılmış, çiğnenmiş anlamına gelir. **Siper**, **siperden**den alınmıştır (meʾḫūẕdur).

Pāy-şīb: Bir sarp geçittir.

Pāy-vend: bkz. Pāy-bend.

Pāy-zen: Pezevenk, godoş.

Pā-zehr-i gāv: Bazı sığırların ödünde yumurta sarısından azıcık sarı bir nesne bulunur. Hamur gibi yumuşak, ağza alındığı anda katılaşan bir nesnedir. Buna, **gāvīzen** ve **muhre-yi zehre-yi gāv** da denir. **Gāvīzen**in Arapçalaştırılmış hâli **cāvīzen** olmuştur.

Pehī: Ebû-Cehil karpuzu. bkz. Ḥanẓal.

Pejāvend: Kapı mandalı.

Pejej: Güçlükle geçilen sarp geçit.

Pej-māye: Ferîdûn'un su sığırının adıdır. Ferîdûn onun sütü ile büyümüştür. bkz. Bezmāyūn.

Pejūm: Yoksul, dervīş. bkz. Dervīş.

Pek ü lek: Küçüklenmek.

Penīrek: Ebegümeci. Arapçada, **ḫubāzā** denir.

Per ü pāy: bkz. Pāy u per.

Pervesennān: Ümmet.

Pere: Kilit dişi.

Peren: Ülker, Pervīn, Ṣüreyyā.

Perhīz-gār: Takva ehli, **müttaḳī**.

Per-meçīden: Kavramak, **lems**.

Pertāb: Bir nesneyi uzağa atmak.

Perverd-gār: Rabb.

Peryūn: Temriye. Deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık. Arapçada **ḳūbā** denir.

Pesādest: Veresiye alışveriş.

Peşe: Sivri sinek.

Pey: bkz. Pāy.

Peyġam: bkz. Peyġām.

Peyġām: Vâsıta ile olan haber. Ġayn'ı düşürüp "peyām" da derler.

Peyġamber: Aslı **peyġāmber**dir. **Peyġām** ve **ber** kelimelerinden oluşmuştur. **Ber, burden**den emirdir. **Burden,** iletmek anlamına gelir. **Burden** kelimesinde bâ harfi ötreli okunduğu hâlde, ism-i fā'il ve emir çekiminde bâ'nın üstünlü okunması, **burīden** kelimesinden türeyen (müştaḳḳ olan) ism-i fā'il ve emir çekimiyle karıştırılmasını ve şüpheye düşülmesini önlemek içindir. Ve bundan dolayı ism-i mef'ūl asıl üzerine geldi. **Peyġām,** vâsıtayla olan haberdir. Ġayn'ı düşürüp **peyām** da derler. Halkın yanında, her iki kelimeden elifi düşürüp **peyġam** ve **peyem** demek duyulmamıştır. Ama Vesīletü'l-Meḳāṣid sahibi, bunu uygun görmüştür ve Ni'metu'llāh'da, **peyġam** yazılıdır ama terkip hâlinde verilmiştir. Cāmi' sahibi, iki kelime daha artırıp **peyenber** ve **peyemmer** kelimelerini de rivâyet etmiştir. **Peyenber** kelimesinde mîm'i nûn'a; **peyemmer** kelimesinde bâ'yı mîm'e çevirmiştir. **Peyġamber**in tamlama olarak anlamı (ma'nā-yı terkībīsi) haber iletici demektir. Enbiyâya -'aleyhimü's-selām- peyġāmber denildiği, ümmetlerine Allâhu Teâlâ'dan, ya bizzat ya da vâsıtayla haber ilettikleri içindir. Nâzım (Şâhidî), Ḥalīmī gibi sadece enbiyâya özgü kılıp (taḫṣīṣ edip) demiştir ki "Peyġāmber o kişidir ki Hakk Teâlâ'dan kullarına haberci gönderilmiş ola." Bu özgü kılış doğru değildir. Nitekim Arapçada **resūl**, lâm ile tanımlanmış (mu'arref) olmadığında, özgü (maḫṣūṣ) değildir. Allâh'tan (C.C.) haber ulaştırıcı (teblīġ) anlamına özgü olan, **veḫşūr** lafzıdır. Uḳnūm'da **peyġamber**, aynı zamanda haber verici ve elçi anlamında zikredilmiştir. Ve Ni'metu'llāh'da, "Ancak haberci anlamına gelir." denmiştir. Aynı şekilde Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ'ta, enbiyâdan başkasına için kuıllanıldığı ibâresi açıktır ve bunları destekleyecek şekilde (mü'eyyid) Şehnāme'de elçi ve haberci anlamında kullanıldığı pek çoktur. **Peyġamber** lafzı nebî, resûl ve ulū'l-'azm için kullanılır. Aralarındaki fark, yaygın görüşe (ḳavl-i eşher) göre budur ki **nebī,** kendisine bir şeriât vahyolduğu hâlde teblîğiyle görevlendirilmemiş bir kâmil insandır. Benî İsrâîl enbiyâsı gibi. **Resūl** içinse teblîğ şarttır. Enbiyâ adedi çoktur. Rusûlün tamamı üç yüz on dörttür. Ve **Ulū'l-'azm,** teblîğden sonra kâfirlerle savaşmak ve cihad etmekle de görevli

rusûldür. Adetlerinde ihtilâf vardır. Yaygın görüşe göre beştir. Aḥzāb Sūresi'nin bu âyetinde zikrolunmuşlardır: "Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṣāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā'bni Meryeme..." (Ahzab-7: Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.) Ve bir görüşe göre sekizdir. Nūḥ, İbrāhīm, Yaʿḳūb, Yūsuf, Eyyūb, Mūsā, Dāvūd ve Īsā'dır, ʿaleyhimü's-selām. Bu görüşün sahibi **ulū'l-ʿazm**e, **ulū'ṣ-ṣebāt ve'ṣ-ṣabr** anlamını yükler. Bazılarına göreyse on sekizdir. Enʿām Sūresi'nde üç âyette cümlesi zikredilmiştir. Sadece **nebī** anlamına özgü olan kelime **veḫşūr**dur. Lâkin Niʿmetu'llāh ve Cāmiʿ sahibi, "Elçi maʿnāsına da gelir." demişlerdir. Ve kendisine gönderilen (mürselün-ileyh) ki ümmettir, ismi **berperūşāndır**. Bu kelimede dört söz daha vardır: Biri **pervesennān**dır. Geriye kalan üç sözü, Mecmaʿü'l-Fürs sahibi vâv bâbında verdi. Biri **Versitān,** biri **Verestān** ve biri **Vereşnān**dır. Niʿmetu'llāh, bu üç sözü vâv yerine bâ bâbında rivâyet etti. Şeh-nāme'de **verestān**, genel olarak tâbi olanlar (etbāʿ) ve topluluk (cemāʿat) anlamında zikredilmiştir. Ve gönderilen şey (mürselün-bih) ki kütüb-i ilāhiyyedir, Tamamının yüz on dört kitap olduğunda ittifak edilmiştir. On kitapta ise fikir ayrılığı vardır. Elli sahife, Hazret-i Şīş'e (Şīt); otuz sahife, Hazret-i İdrīs'e; yirmi sahife, Hazret-i İbrāhīm'e; **Tevrāt,** Hazret-i Mūsā'ya; **Zebūr,** Hazret-i Dāvūd'a; **İncîl,** Hazret-i Īsā'ya; **Furḳān,** Hazret-i Muḥammed'e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātu ve's-selām, nâzil olmuştur. Hakkında ihtilaf olan on suhuf, bazı ulemâ katında Hazret-i Âdem'e nâzil olan suhuftur ki ismi **Engelyūn**'dur. Bazı diğerlerinin yanında Hazret-i İbrāhīm'e nispet edip, ona nâzil olan otuz sahife olduğu söylenir. Ve bazıları, "Hazret-i Mūsā'ya Tevrāt'tan evvel nâzil oldu." der. Bizim peyġamberimize, ṣall'allāhu ʿaleyhi ve sellem, nâzil olan Furḳān'ın ismi, **Nubī**'dir. Bâ'yı vâv'a dönüştürüp **Nuvī** de denir. Furḳān'ın bir ismi de **Temür Ḳazek**'tir. İncîl'in ismi **Engelyūn**'dur. Ve Hazret-i İbrāhīm'e nâzil olan ilk on suhufun ismi **Zend** ve sonraki on suhufun ismi **Pāẕend,** suhufun tamamının tefsirinin ismi **Ayārde** ve **Ebistā,** suhufun parçalarının tefsirinin ismi **Ḫurde**'dir. Bunlardan başka suhufun ismi Farsçada yoktur. Pâdişâhtan pâdişâha varan resûlün birkaç ismi vardır: Biri **elçi**dir ki yaygındır; lâkin Çağataycadır, Farsçadan alınmış değildir. Biri **firiste**dir. Ve biri **firistāde**dir. Ve pâdişâhtan, kendi memleketinin etrâfına varan resûlün dahi birkaç ismi vardır: Biri **çeper**dir. Her menzilde hazırlanmış bineği olur. Biri de **uskdār**dır; ama Meydānī Sāmī demiştir ki "Uskdār, peykte olan pâdişâh fermânıdır.". Ve biri de **Sebuk-guẕār**dır. Bazılarına göre **uskdār**, bu kelimenin hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir. Biri de

nevenddir. Ve biri de **Ulaġ**dır ki Türkçede tahrîf olunup, ulak denir. Gerçekte nevend ile ulaġ, haber götürenin bindiği attır. Biri de **du-esbe**dir. Ve biri de **peyk**dir ki Arapçada **sā'ī** ve **ḳāṣıd** denir. Bu kelime Arapçalaştırıldığında, **feyc** oldu.

Peyāb: bkz. Pāyāb.

Peyām: bkz. Peyġām.

Peyem: bkz. Peyġām.

Peyemmer: bkz. Peyġamber.

Peyenber: bkz. Peyġamber.

Peyk: Pâdişâhların, kendi memleketleri etrâfına gönderdikleri elçidir. Arapçada **sā'ī** ve **ḳāṣıd** denir. Pādişāhdan, kendi memleketinin eṭrāfına varan resūldür. Bu kelime Arapçalaştırıldığında, **feyc** oldu.

Peykān: Ok temrenidir. **Peykānī,** lal taşının bir türüdür. **Berg-i bīd,** söğüt yaprağına benzeyen bir peykân türüdür. Tamlama unsurlarının yerini değiştirerek (İżāfe-yi ḳalb), **bīd-berg** de denir. **Miḳrāże, makas (**miḳrāż) gibi çatal bir tür peykândır. Arapçadan alınmıştır. **Bīle,** yassı temrendir. **Bīl** ile özgülük bildiren hâ'dan (hā-yı taḫṣīṣiyye) oluşmuştur. **Bīl**, ekinle ve bahçeyle uğraşan çiftçilerin kullandığı bir âlettir. Türkçede de bīl (bel) denir. Arapçada ismi **misḥātdir.** Ve özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye), benzetme ilgisi (nisbet-i teşbīhiyye) için gelmiştir. **Bīl** (bel) şeklinde olduğundan, **bīle** şeklinde adlandırılmıştır. Ve bundan dolayı, hâ yerine küçültme kâfı (kāf-ı taṣġīr) getirilerek **bīlek** de denir. Bâ'yı fâ'ya çevirip, **fīlek** de denir. Bu kelime, yâ'nın üstünlü okunmasıyla **fiyelk** şeklinde de kullanılır. **Tūm,** yuvarlak ve yassı temrendir.

Peykānī: Lal taşının bir türüdür.

Pey-vend gusīḫt: Deyimdir. Türkçede, "Köstek kopardı." denir. Yani, kaçtı.

Pey-vend: bkz. Pāy-bend.

Peyvend-kerden: Ağaçları birbirine aşılamak ve kırık nesneleri kenetlemek, raptetmek. Bu tür işler, bağlamayla olduğundan, **pey-vend** denilmiştir.

Pîl-ġūş: On yapraklı süsen (sūsen-i āzād) denilen nakışlı süsendir. Gök renkli gülleri ve karaca noktaları olur.

Pîl-efkenden: Fili devirmek. Satranç oyunuyla ilgili bir tabirdir. Mat etmekten kinâyedir. Böyle rakibine denk olmayan satranç oyuncusuna, **ḳāyim-endāz** denir. **Ḳāyim,** Arapçada **ḳayyım** dedikleri, eşi görülmemiş satranç oyuncusudur. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da "Âciz anlamına da gelir." denmiştir.

Pînū: Yağı alınmış yoğurt kurusu, keş.

Pîrāsten: 1. Deri tabaklamak. **2.** Ağaç budamak. **3.** Bezemek. **Ārāsten** anlamında da kullanılır.

Pîs: Ebû-Cehil karpuzu. bkz. Ḥanẓal.

Pîşgîr: bkz. Destār-ḫᵛān.

Pîşrev: Bir tür ok. Yeleği (okun düz gitmesini sağlayan tüy) gâyet ufaktır. Peykân yerine bakkam ağacından yapılmış enli kemiği olur.

Puġāz: Odun yarmakta kullanılan büyük çivi.

Pūġenc: Çörek otu.

Puştîbān: Payanda, destek, dayanak. Kırılmış ağaca ya da yıkılmak üzere olan duvara verilen destek. **Pā-dîr** de denir.

Puşturem: Kurdeşen.

-R- (ر)

Raḫş: 1. Baḥru'l-Ġarāyib'de benli, gül renkli at anlamında nakledilir. Uḳnūm'da, boz at ve çil at anlamında zikredilmiştir. Ni'metu'llāh'da ebreş, alaca benli boz at anlamında olduğu yazılıdır. Rüstemin atı, bu özelliklere sahipti. Yaygın olarak onu kastederek kullanılmıştır. **2.** Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** ('alā'imü's-semā) denir.

Raḫt: Atın koşum takımı.

Rād: Cömert, **seḫî**.

Rādad: İnişli yokuşlu, sarp, otlu yer.

Rāh: Yol.

Rāh-zen: Yol kesici.

Rān: Uyluk. Arapçada **faḫẕ** denir.

Rāsen: Andız otu.

Rāsū: Gelincik denilen canlı.

Rāy (A): Düşünme, tefekkür etme (tedebbür); iyice, etraflıca düşünme (te'emmül).

Rāygān: Parasız, aylak.

Rebāb (A): **Ikḷık** denilen sazdır. Farsçada ismi, **kemānçe**dir. **Kemāne** de denir. **Çaġāne,** rebāba benzer bir sazdır. Ḥalīmī, rebāb anlamınadır demiştir.

Recul (A): Er, merd.

Reh: Yol. Aslı **rāh**tır.

Reh-numāy: Yol gösterici. Arapçada **hādī** denir. **Reh-numūn,** da bu anlama gelir. **Reh,** yoldur. Aslı **rāh**tır. Ve **numāy, numūden**den emirdir. Numūden, geçişli (müteʿaddī) ve geçişsiz (lāzım) olarak kullanılabilir. Geçişli olursa, göstermek anlamına gelir ki Arapçada **irā'at** denir. Geçişsiz olursa, görünmek anlamına gelir ki Arapçada **irti'ā'** denir. Arapçada geçişli ve geçişsiz fiiller ortak kullanılmak bakımından (alā vechi'l-iştirāk) çoktur. Geçişsizliğe özgü (maḫṣūṣ-ı lüzūm) olarak ifti'āl, infi'āl ve tefe"ül sîgaları kullanılır. Türkçede bunların çekimleri, belirsizlik kipinde (ṣīġa-yı mechūl) beyân edilir. Dönüşlülük (muṭāviʿ) ve belirsizlik (mechūl) kipleri, Türkçede bir kipte müşterektir. Bunun örnekleri Farsçada çoktur. **Keşīden** gibi ki geçişlisi çekmek ve geçişsizi çekilmek anlamına gelir, Arapçada **incirār** denir. İnsanların çoğu, bu durumdan habersiz olduklarından, bu tür yerlerde geçişsiz fiil demeleri (fiʿl-i lāzım) gerekirken, belirsiz fiil (fiʿl-i mechūl) derler. Ve bazen de hileye başvurarak (temaḥḥül) uygun bir fiil bulup "Değişim (taḥavvül) ve dönüşüm (inḳılāb) anlamına gelir." derler. **Kuşāden** dahi böyledir. Geçişli olduğunda açmak; geçişsiz olduğunda açılmak anlamına gelir. **Burīden** de bu kabildendir. Geçişlisi kesmek ve geçişsizi kesilmek anlamındadır. **Gusesten** de bu minvâl üzredir. Geçişlisi üzmek (koparmak, ayırmak) ve geçişsizi

üzülmek (koparılmak, ayrılmak) anlamına gelir. **Āvīḫten** de böyledir. Geçişlisi asmak ve geçişsizi asılmak anlamına gelir ki Arapçada **taʿalluḳ** denir. **Reh-numūn**da olan **numūn, numūdīden**den emir fiilidir (fiʿl-i emrdir) ve mastar isminde (ism-i maṣdarda) gelir. **Numūneş** de mastar ismidir, gösteriş anlamına gelir. **Numūne** de bundan alınmıştır. Özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye) ile örnek anlamına gelir. Arapçada ismi **ʿayn**dır ve halk yanında **ʿayyine** denir. Arapçalaştırılmış hâli (muʿarrebi) **nemūzec**dir. **Numūne**nin bir anlamı da çirkindir (zişt, ḳabīḥ). **Numūdār** da örnek anlamına gelir. Bunun aslında görüş ayrılığı vardır. Bazılarına göre aslı, **numūnedār**dır. Ve bazılarına göre ise **numūd** ile **ār**dan oluşmuştur. Nitekim reftār, guftār ve dīdār böyle nürekkep olarak oluşmuştur.

Reh-numūn: Yol gösterici, kılavuz. **Numūn, numūdīden**den emir fiilidir (fiʿl-i emrdir) ve mastar isminde (ism-i maṣdarda) gelir. **Numūneş** de mastar ismidir, gösteriş anlamına gelir. **Numūne** de bundan alınmıştır. Özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye) ile örnek anlamına gelir. Arapçada ismi **ʿayn**dır ve halk yanında **ʿayyine** denir. Arapçalaştırılmış hâli (muʿarrebi) **nemūzec**dir. **Numūne**nin bir anlamı da çirkindir (zişt, ḳabīḥ). **Numūdār** da örnek anlamına gelir. Bunun aslında görüş ayrılığı vardır. Bazılarına göre aslı, **numūnedār**dır. Ve bazılarına göre ise **numūd** ile **ār**dan oluşmuştur. Nitekim reftār, guftār ve dīdār böyle nürekkep olarak oluşmuştur. bkz. Reh-numāy.

Reh-vār: Binicisini sarsmayan, rahvan yürüyüşlü (yorga) binek hayvanı.

Rekve (A): Matara.

Rengīn-kemān: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Resūl: Elçi, haberci. Sadece Allâh'tan (C.C.) haber getiren enbiyâ için kullanılmaz; genel anlamda haber iletmekle görevli herkes için kullanılabilir. Nitekim Arapçada **resūl**, lâm ile tanımlanmış (muʿarref) olmadığında, özgü (maḫṣūṣ) değildir. **Peygamber** lafzı nebî, resûl ve ulü'l-ʿazm için kullanılır. Aralarındaki fark, yaygın görüşe (ḳavl-i eşher) göre budur ki **nebī,** kendisine bir şeriât vahyolduğu hâlde teblîğiyle görevlendirilmemiş bir kâmil insandır. Benî İsrâîl enbiyâsı gibi. **Resūl** içinse teblîğ şarttır. Enbiyâ adedi çoktur. Rusûlün tamamı üç yüz on dörttür. Ve **Ulü'l-ʿazm,** teblîğden sonra kâfirlerle savaşmak ve cihad etmekle de görevli peygamberlerdir. Adetlerinde ihtilâf vardır. Yaygın görüşe göre beştir. Aḥzāb Sūresi'nin bu âyetinde

zikrolunmuşlardır: “Ve iẕ eḫaẕnā mine’n-nebīyyīne mīṯāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā’bni Meryeme...” (Ahzab-7: Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh’tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.) Ve bir görüşe göre sekizdir. Nūḥ, İbrāhīm, Yaʿḳūb, Yūsuf, Eyyūb, Mūsā, Dāvūd ve Īsā’dır, ʿaleyhimü’s-selām. Bu görüşün sahibi **ulū’l-ʿazm**e, **ulū’ṣ-ṣebāt ve’ṣ-ṣabr** anlamını yükler. Bazılarına göreyse on sekizdir. Enʿām Sūresi’nde üç āyette cümlesi zikredilmiştir. Sadece **nebī** anlamına özgü olan kelime **veḫşūr**dur. Lâkin Niʿmetu’llāh ve Cāmiʿ sahibi, “Elçi maʿnāsına da gelir.” demişlerdir. Ve kendisine gönderilen (mürselün-ileyh) ki ümmettir, ismi **berperūşāndır**. Bu kelimede dört söz daha vardır: Biri **pervesennān**dır. Geriye kalan üç sözü, Mecmaʿü’l-Fürs sahibi vâv bâbında verdi. Biri **Versitān,** biri **Verestān** ve biri **Vereşnān**dır. Niʿmetu’llāh, bu üç sözü vâv yerine bâ bâbında rivâyet etti. Şeh-nāme’de **verestān**, genel olarak tâbi olanlar (etbāʿ) ve topluluk (cemāʿat) anlamında zikredilmiştir. Ve gönderilen şey (mürselün-bih) ki kütüb-i ilāhiyyedir, Tamamının yüz on dört kitap olduğunda ittifak edilmiştir. On kitapta ise fikir ayrılığı vardır. Elli sahife, Hazret-i Şīş’e (Şīt); otuz sahife, Hazret-i İdrīs’e; yirmi sahife, Hazret-i İbrāhīm’e; **Tevrāt,** Hazret-i Mūsā’ya; **Zebūr,** Hazret-i Dāvūd’a; **İncîl,** Hazret-i Īsā’ya; **Furḳān,** Hazret-i Muḥammed’e, ʿaleyhi ve ʿaleyhimü’ṣ-ṣalātu ve’s-selām, nâzil olmuştur. Hakkında ihtilaf olan on suhuf, bazı ulemâ katında Hazret-i Âdem’e nâzil olan suhuftur ki ismi **Engelyūn**’dur. Bazı diğerlerinin yanında Hazret-i İbrāhīm’e nispet edip, ona nâzil olan otuz sahife olduğu söylenir. Ve bazıları, “Hazret-i Mūsā’ya Tevrāt’tan evvel nâzil oldu.” der. Bizim peyġamberimize, ṣall’allāhu ʿaleyhi ve sellem, nâzil olan Furḳān’ın ismi, **Nubī**’dir. Bâ’yı vâv’a dönüştürüp **Nuvī** de denir. Furḳān’ın bir ismi de **Temür Ḳazek**’tir. İncîl’in ismi **Engelyūn**’dur. Ve Hazret-i İbrāhīm’e nâzil olan ilk on suhufun ismi **Zend** ve sonraki on suhufun ismi **Pāẕend,** suhufun tamamının tefsirinin ismi **Ayārde** ve **Ebistā,** suhufun parçalarının tefsirinin ismi **Ḫurde**’dir. Bunlardan başka suhufun ismi Farsçada yoktur. Pâdişâhtan pâdişâha varan resûlün birkaç ismi vardır: Biri **elçi**dir ki yaygındır; lâkin Çağataycadır, Farsçadan alınmış değildir. Biri **firiste**dir. Ve biri **firistāde**dir. Ve pâdişâhtan, kendi memleketinin etrâfına varan resûlün dahi birkaç ismi vardır: Biri **çeper**dir. Her menzilde hazırlanmış bineği olur. Biri de **uskdār**dır; ama Meydānī Sāmī demiştir ki “Uskdār, peykte olan pâdişâh fermânıdır.”. Ve biri de **Sebuk-guẕār**dır. Bazılarına göre **uskdār**, bu kelimenin hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir. Biri de **nevend**dir. Ve biri de **Ulaġ**dır ki Türkçede tahrîf olunup, ulak denir. Gerçekte nevend ile

ulaġ, haber götürenin bindiği attır. Biri de **du-esbe**dir. Ve biri de **peyk**dir ki Arapçada **sāʿī** ve **ḳāṣıd** denir. Bu kelime Arapçalaştırıldığında, **feyc** oldu.

Revād: bkz. Ruvād.

Revān-ḫʷāh: Dilenci, gedâ. Hayat maddesi olan ekmek dilenir.

Rīj: Nefis arzûsu, ḳām.

Rikāb: Kadeh.

Rīş-i gāv: Ebleh ve akılsız. **Gāv-rīş** şeklinde de kullanılır. Müşkilāt-ı Meşnevī'de yazar ki **rīş-i gāv** soysuza, pintiye maskara ve tâbi olmaktan kinâyedir. Aslında yerde biten bir ottur. Türkçede sığır kuyruğu derler. Sarı çiçeği olur. Suyu mürekkebi akışkan hâle getirir. Ve nedîmler için sığır Kuyruğundan murassa taç yaparlar.

Rūḫ (P): Bağırsak.

Ruḫ: Farsçada dört anlamda kullanılır. İki anlamı -ḫâ'nın tahfîfiyle- Farsça kökenlidir. İki anlamıysa -ḫâ'yı şeddeli okuyarak- Arapça kökenlidir. Farsçada tahfîf ile kullanılır. İlk kısmın, yani Farsça kökenli olanların bir anlamı yanaktır ki gözden çeneye kadar yüzün yarısıdır. İsmi Arapçada **ḫadd**dır. Her yüzde iki yanak olur. **Rūḫ,** vâv ilave edilerek oluşmuştur. Mecâz-ı mürsel yoluyla yüze de ruḫ denir. İkinci anlamı dizgindir. Arapçada ʿinān denir. Cināsu'l-Cinās yazarının, râ'yı fethalı olarak kaydettiği hatadır. İkinci kısım, yani Arapça kökenli olanların bir anlamı, satranç taşlarından kale olarak bilinen taştır. İkinci anlamıysa Hindistan'da olan ve gergedanı kaldırdığına inanılan, meşhûr büyük kuştur. **Ruḫ-sār** yanağın yukarısıdır. Arapçada ismi **vecne**dir. **Ruḫ** ile **sār**dan oluşmuştur. Bu da **ruḫ** gibi yüz anlamında kullanılır. Uḳnūm yazarının, beniz anlamına da geldiğini söylemesi ispata muhtaçtır. **Ruḫ-sāre** özgü kılma hâ'sı (hā-yı taḫṣīṣ) ile yüz anlamına gelir. Arapçada **vech** denir. **Ruḫ-gīre** dört kat burulmuş bileziktir. **Rūḫ,** vâv ilave ederek Pehlevîcede bağırsak anlamına gelir. **Rūḫ-çekād,** başının tepesinden önüne kadar saç olmayan kimsedir. Arapçada **eslaʿ** denir. **Çekād,** başın tepesidir.

Ruḫ-bīn: Kurut. Kaynatılıp suyu alınan ayran kurusu, yoğurt kurusu, keş.

Rūḫ-çekād: Başının tepesinden önüne kadar saç olmayan kimsedir. Arapçada **eslaʿ** denir. **Çekād,** başın tepesidir.

Ruḫ-gīre: Dört kat burulmuş bileziktir.

Ruḫ-sār: Yanağın yukarısıdır. Arapçada ismi **vecne**dir. **Ruḫ** ile **sār**dan oluşmuştur. Bu da ruḫ gibi yüz anlamında kullanılır. Uḳnūm yazarının, beniz anlamına da geldiğini söylemesi ispata muhtaçtır.

Ruḫ-sāre: Özgü kılma hâ'sı (hā-yı taḫṣīṣ) ile yüz anlamına gelir. Arapçada **vech** denir.

Rūḥ: Cebrâîl-i emîn ʿaleyhi's-selām.

Rūd: Birkaç anlamı vardır. Biri çaydır. **Cūy** (küçük ırmak) ile farkı şudur ki **rūd**, **cūy**dan büyüktür ve akan sudur. **Cūy, rūd**dan küçüktür ve akan suyun yeridir. Nitekim Türkçede çay ile ırmak böyledir. Çay büyük sudur ve ırmak ondan küçüktür. Ancak ırmak akan sudur, çay ise onun aktığı yatağıdır. Kuruduğu zaman, kuru çay denir; ırmak denmez. Arapçada **nehr**, akan sudur, suyun yatağı için de kullanılır. **Rūd-ḫāne,** çayın yeri, akarsu yatağı demektir. Bir şeyi zikredip yerini kastetmek (ẕikr-i ḥāl u irāde-yi maḥal) yöntemiyle ya da bir yansıtma (ʿaks) ile yapılan mecâz-ı mürsel yoluyla, biri diğerinin yerine kullanılır. **Rūd-bār,** ulu ırmak, ırmak kenârı ve bir şehrin ismidir. **Ruvād** ya da **revād,** yeşilliği bol olan ırmak kenârıdır. Bunun iki anlamı daha vardır. Biri bulanık su ve biri de inişli yokuşlu, yumru yumru yerdir. **Farken,** yeni kazılmış ırmaktır. Mecâzen içinde akan suya da farken denir. **Farkend,** su yoludur. Gerek selden gerekse başka sebeple açılmış olsun. İkisi de ya **farkenden** lafzından ya da **farkendīden** lafzından gelmiştir ki ırmak kazmak anlamına gelir. Ve zahmete ve meşakkate bırakmak anlamına da gelir. Ve Niʿmetu'llāh'da hendek kazmak, yolmak ve koparmak anlamında da zikredilmiştir. Nüsḫa-i Vefāyī'de **farġan** şeklinde de geçer. Mü'eyyedü'l-Fużalā'da **felāken** de yazılıdır. Mecmaʿü'l-Fürs'te ise **ḳarken** şeklinde zikredilmiştir. Bunların tamamı açıkça kitapların tahrîf edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kelimenin türediği köke bakmak bunu anlamak için yeterlidir. **Farġar,** bu da ark anlamındadır ki suyu bununla ırmaktan ayırıp çıkarırlar. Tuḥfetü'l-Aḥbāb'da, sel yatağı **(memerr-i seyl)** anlamında zikredilmiştir ki içinde azıcık su kalmıştır. Mecmaʿü'l-Fürs sahibinin "Su anlamındadır." demesi gariptir. Sözü güzel ve açık söyleyenlerin dilinde birkaç nehir ismi dolaştığından burada zikretmek uygun göründü: **Āmūy,** Ceyhûn Nehri'dir. Gerçekte Ceyḥūn, bir şehirdir. **Fereb,** bir büyük nehirdir. **Aras,** Ermen vilâyetinde bir büyük nehirdir. Halk tafrîf edip **ʿArаż** der. **Zengāne,** Erivan Kalesi (İrevān Ḳalʿası) yanından akan bir nehirdir. **Şeh-rūd,** bu da bir büyük nehirdir. Şeh-rūd bir tür ney ve

düdük anlamına da gelir. **ʿAceb-rūd,** bu da aynı anlama gelir. **Siyeh-rūd, Kāse-rūd,** Tûrân ülkesinde iki çay ismidir. **Keşef-rūd,** Sām-ı Nerīmān'ın etrâfında bir ejderhâ öldürdüğü çaydır. **Keşef,** kaplumbağa anlamına gelir. **Kur,** Şirvān hududunda bir nehrdir. **Muflihān,** Şâh Sencer-i Selçûkî üzerine huruç eden, Māverā'ü'n-Nehr ṭarafından **Ġuz** (Oğuz) tâifesinin ki korku bilmez, yol kesici ve kan dökücü bir Türk tâifesidir, sınır vilâyetlerinde bulunan bir nehirdir. **Mihrān,** bu da bir nehrdir. **Ervend,** Bağdâd nehri olan Dicle'dir. Bunun üç anlamı daha vardır. Birincisi, tecrübe ve **āzmāyiş**tir. İkincisi, Lührāsb'ın babasının ismidir. Üçüncüsü, Hemedān'da meşhûr olan Elvend Dağı'dır. **Verez-rūd,** Māverā'ü'n-Nehr bölgesinin adlarından biridir. **Azā-rūḏ** da denir. **"Ezheyc-i vīrāne rūd ber-nemī āyed",** bir fakîr, durumuna uygun olmayan bir şekilde büyüklenir ya da kibirlenirse kullanılan bir deyimdir. **Rūd**un ikinci anlamı, Horāsān dilinde uşak ve oğlandır. Üçüncü anlamı, her sazın teli ve kirişidir. Ve Sâmânîler Döneminde, Emīr Naṣr ibni Aḥmed'in nedîmi olan, mûsîkî ve edvârda (mûsîkîye ait nazariyyat kitabı) çokça hünerli olan, şâirlerin üstâdı Ebū'l-Ḥasan-ı Rūdekī, bunun küçültülmüşüne (muṣaġġarına) mensuptur, yani **Rūdek**lidir. Ve bazıları demiştir ki "**Rūdek,** Buḫārā taraflarında bir yer ismidir. Dördüncü anlamı, sıcak su ile yünü veya tüyleri yolunmuş kuzu ve kuştur. Ve Cāmiʿ'de, anne karnında olan çocuk yatağı anlamında zikredilmiştir. Uḳnūm'da ancak dere ve şarkı, nağme anlamında zikredilmiştir. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi, bir saz türü anlamına da gelir demiştir. **Rūd-āver,** üç anlamı vardır: Biri selinti, sel tarafından getirilen çer çöptür. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. İkincisi, ırmak getirici; üçüncüsü, uşak yani çocuk getiricidir. Bu iki anlamda vasf-ı terkîbîdir.

Rūd-ḫāne: Akarsu yatağı.

Rūd-āver: 1. Selinti, sel tarafından getirilen çer çöptür. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. İkincisi, ırmak getirici; üçüncüsü, uşak yani çocuk getiricidir. Bu iki anlamda vasf-ı terkîbîdir.

Rūd-bār: U lu ırmak, ırmak kenârı ve bir şehrin ismidir.

Rūdek: 1. Rūdun bir anlamı da sazların teli ve kirişidir. **Rūdek,** onun küçültülmüşüdür (muṣaġġar). **2.** Bir şehir adıdır. Sâmânîler Döneminde, Emīr Naṣr ibn-i Aḥmed'in nedîmi olan, mûsîkî ve edvârda (mûsîkîye ait nazariyyat kitabı) çokça hünerli olan, şâirlerin üstâdı Ebū'l-Ḥasan-ı Rūdekī, buralıdır. Mûsîkîdeki başarısından dolayı **Rūdekī** ismini aldığı da söylenmektedir. bkz. Rūd.

Rūle: Kertenkele.

Rū-māl: Yüz silmekte kullanılan mendildir.

Rū-pūş: Peçe, nikâb (burḳuʿ) ve duvak anlamına gelir. Geçişli olarak anlamı (maʿnā-yı lāzımīsi) gizleme (iḫfā) ve kör etme, üstü kapalı bir şekilde anlatma (taʿmiye) anlamına da gelir.

Rū-şinās: Şerefli (vecīh), bilinen (maʿrūf), ve itibarlı (muʿteber) kimse.

Ruvād: Revād şeklinde de kullanılır. 1.Yeşilliği bol olan ırmak kenârıdır. 2. Bulanık su. 3. İnişli yokuşlu, yumru yumru yerdir.

Rūy derdīvār gerd: "Bir köşede oturup münzevî oldu." demektir. **Der** yerine **bā** ile de kullanılır.

Rūy zerd kerden: Yüz kızartmak.

Rūy: İmâle ile olursa tunç anlamına gelir.

Rūy: Yüz. Zıttı, arkadır. Yâ'nın düşürülmesi de sâbit bırakılması da uygundur. Arapçada **vech** denir. Ama Farsçada **vech**, masraf ve harçlık anlamında kullanılır. Ve maaş alınan görev anlamında da kullanılmıştır. **Vech**, Arapçada cihet anlamına geldiği gibi Farsçada **rūy**, cânip anlamına gelir. **Rūy-ı ū bīned** dedikleri gibi. "Onun tarafını tutar." anlamına gelir. **Rūy-dehed, "**Bir şeye yönelir (teveccüh, iḳbāl) eder." demektir. **Rūy-bend,** yaşmak, peçedir. **Rū-pūş,** peçe, nikâb (burḳuʿ) ve duvak anlamına gelir. Geçişli olarak anlamı (maʿnā-yı lāzımīsi) gizleme (iḫfā) ve kör etme, üstü kapalı bir şekilde anlatma (taʿmiye) anlamına da gelir. **Rūy-numā,** yüz görümlüğüdür. **Rū-māl,** yüz silmekte kullanılan mendildir. **Rū-şinās, ş**erefli (vecīh), bilinen (maʿrūf), ve itibarlı (muʿteber) kimse anlamına gelir. **Rūy derdīvār gerd, "**Bir köşede oturup münzevi oldu." demektir. **Der** yirine **bā** ile de kullanılır. **Rūy zerd kerden,** yüz kızartmak anlamına gelir. **Eger rūy-sāzed,** alınırsa demektir. Aslı, **diger gūn sāzed**dir. **Berrūy-ı rūz-uftāden,** açığa çıkmaktan kinâyedir. **Rūz**suz da kullanılır. **Berūy-devīden,** yüze yapışmak anlamına gelir. **Devīden** yerine **cehīden** ile de kullanılır. **Metāʿ-ı rūy-ı dükkān,** dükkânın korunaklı yerlerinde tutulmasına gerek görülmeyen, çok kıymetli olmayan mal anlamına gelir. Kıymetli mallar, ya sandığa ya da bohça içine konulur. **Rūy,** imâle ile olursa tunç

anlamına gelir. **Dīmer,** Pehlevîcede yüz anlamına gelir. Râ'yı düşürüp **dīm** şeklinde de kullanılır.

Rūy-bend: Yaşmak, peçe.

Rūy-dehed: "Bir şeye yönelir (teveccüh, iḳbāl) eder." demektir.

Rūy-ı ū bīned: "Onun tarafını tutar." anlamına gelir.

Rūyine nāy: Tunçtan yapılmış **nāy**dır. **Nāy-ı rūyin** de denir.

Rūy-numā: Yüz görümlüğüdür.

Rūz-gār: Zaman, dünya, dehr.

-S, Ṣ, Ş- (ث, ص, س)

Sābūs: bkz. Esb-güş.

Ṣadderṣad: Kırmān'da bir belde.

Sāḳ (A): Baldır. Farsçada **ling** denir.

Saḳf (A): Damın iç yüzü, tavan. **Saḳf**ın dört tane basit ismi vardır: Biri **Versīc**dir. İkincisi, **āşkūb**dur. Tahfîf için sonunu düşürüp **āşkū** da denir. **Eşkū** şekline de rastlanılır. Ḥalīmī, "**Āşkūy** evin ya da direğin üzerinde yapılmış köşk, çardak anlamına gelir." demiştir. Üçüncüsü, **şitefttir. Āsmāne** anlamındadır. Dördüncüsü, k**erek**tir. Buhara civarının dilinde, evin damı yahut tavanıdır.

Ṣanc: Çengin Arapçalaştırılmış hâlidir (muʿarrebidir). Arp ya da harp denilen meşhûr bir müzik aletidir.

Sārī: Āmul şehrine yakın bir şehir.

Ṣārūc: Alçı. **Sārūc**dan Arapçalaştırılmıştır. Arapçada **nūre** denir.

Sāsī: Dilenci, **gedā**. Gerçekte gramer kurallarına aykırı olarak (ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās) **Sāsān** lafzıyla ilgilidir. Sāsān ailesinden bazıları, saltanattan ayrı düdüştüklerinde kendilerini korumak için dilenci kılığına girip,nesilden nesile bunu meslek edinip şöhret buldular. Nitekim Tevārīḫ'te yazılıdır.

Seḥāb (A): Bulut. bkz. Ebr.

Sebel: bkz. Tem.

Sebiyūsen: bkz. Esb-güş.

Sebiyūş: bkz. Esb-güş.

Sebuk-guẕār: Pâdişâhların, kendi memleketleri etrâfına gönderdiği elçidir. Bazılarına göre **uskdār,** bu kelimenin hafifletilmişidir (muḫaffefi).

Se-dere: Dokuz taş oyunu (dokurcun).

Sedkīs: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʻalāʾimü's-semā) denir. Baş tarafı şîn harfi ile, **şedkīs** şeklinde de geçer ve dâl yerine râ ile **serkīs** şeklinde de kullanılır.

Se-espe: Üç atı olan kimsedir. Sonundaki hâ, özgü kılma ilgisi (nisbet-i iḫtiṣāṣiyye) içindir. İki ya da üç atı olup, birisine binip diğerlerini yedek eden ulak için de kullanılması, yaygın mecâz (mecâz-ı meşhūr) kabilindendir. Bir mertebe daha ileri gidip genel olarak ulak anlamında da kullanılır.

Segāle: İt boku.

Seg-zen: Bir tür küçük oktur. Daha çok talimhânelerde kullanılır. Arapçada ismi **küṣṣāb**dır.

Sekārū: Poğaça.

Sema' (A): 1. Gök. **2.**Damın iç yüzü, tavan. bkz. Āsmān, Āsmāne, Çarḫ.

Semārūġ: Yumurta gibi başı yumru bir mantardır.

Seḳḳāṭe(A): Kapı ardında kilit üzerinde olan bir tahta parçasıdır. Kilidin üzerine düştüğünde kapı açılmaz. bkz. Kude.

Sepīdār: Kavak.

Sercīk: Serdâr, kumandan.

Sereṭān (A): Yengeç.

Ser-gerdān: Bir tür oktur. Peykân yerine bir kemik olur, yeleği vardır.

Ser-pās: Çomak.

Servîse: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (‘alā’imü’s-semā) denir.

Se-tā: Üç telli bir tanbûr. **Yunḳār** için de kullanılır. Bunun aslı, **se-tār**dır. Tār, tel anlamına gelir.

Setāġ: Sırtına eyer vurulup talîm görmemiş, binilmemiş at. Nüsḫā-yı Vefāyî’de ve Sāmî’de, doğurmayan, kısır kısrak anlamında zikredilmiştir.

Sevel: Deve tabanı.

Sevîst: Olup bitenden habersiz olma (**ġaflet)** ve yanılgı (**sehv).** Unutmaktan (nisyāndan) bir türdür. Tâ’yı düşürüp **sevîs** de derler.

Sıbḳūn: Demirden, beş parmaklı bir mızraktır (zıpkın). Balıkçılar kullanır.

Siberk: Sarı ağaç otu, zerdeçâl.

Sîbūs: bkz. Esb-gūş.

Sihr: Sığır.

Sikāl: Sikālîdenden (fikretmek, sormak, söylemek) emirdir. **Sikālîden**, **guften** anlamındadır.

Sîm-ḫudā: Gümüş sahibi.

Sipāh: Atlı çeri anlamına gelen çoğul isimdir. bkz. İspeh.

Sipāhān: İsfâhân şehri. **Sipāh**ın çoğuluyla adlandırılmıştır.

Sipāhî: Atlı çeri neferi. Anlam ilgisi kuran yâ (yā-yı nisbet) ile sipāha mensup bir nefer demektir. **Leşker,** atlı çeriyi ve piyâdeyi kapsar. **Sipāh**dan daha geniş anlamı vardır. **ʿAsker**, **leşker**in Arapçalaştırılmış hâlidir (muʿarrebidir). **Sipāhān,** İsfâhân şehridir. **Sipāh**ın çoğuluyla adlandırılmıştır. **Sipeh-rem,** bir Tûrân pehlivânıdır. **Sipeh-rem’**in tamlama olarak anlamı (maʿnā-yı terkîbîsi), “sipeh ondan kaçar ve ürker, korkunç” demektir.

Sipeh: Atlı çeri anlamına gelen çoğul isimdir. bkz. İspeh.

Sipeh-rem: Bir Tûrân pehlivânıdır. **Sipeh-rem'**in tamlama olarak anlamı (maʿnā-yı terkībīsi), "sipeh ondan kaçar ve ürker, korkunç" demektir.

Sipihr: Gökyüzü, âsmân.

Sipihr-i gerdān: Dönen felek.

Sīr: Sarımsak.

Sirīr: Gökkuşağı, ḳavs-i ḳuzeḥ. Türkçede **eleğimsağmal** (ʿalā'imü's-semā) denir.

Sīs: Çiğit renginde, benek benek olan attır. Sīs, aslında çiğit (çil) anlamına gelir ki yüzde susam (simsim) gibi benek benek olur. Arapçada **kelef** denir. Müşkilāt-ı Meşnevī'de Sīs'in, Şâm sınırında, iyi atları olan bir yer olduğu yazılıdır.

Sitām: Atın koşum takımı.

Siyeh-rūd: Tûrân ülkesinde bir çay ismidir.

Suʿd: Topalak otu, havlıcan.

Suḫan derreh guften: "Yolda, aceleyle gitmek"ten kinâyedir.

Suḫan ezniḳāb güyed: "Sözü kinâye ile söyler." demektir.

Suḫan ezperde güyed: "Sözü kinâye ile söyler." demektir.

Suḫan: Söz anlamına gelir. Arapçada **kelām** denir. Yaygın olarak **suḫan** şeklinde kullanılmakla beraber **seḫun** şeklinde de kullanılmıştır. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi bir kelime daha artırıp **seḫūn** kelimesini de bu anlamda zikretmiştir. **Kelām**, ister dile getirilmiş olsun isterse de kişinin aklına gelmiş; ancak söylenmemiş olsun, sözler için kullanıldığı gibi, Farsçada da **suḫan** her ikisi için kullanılır. **Suḫan-āferīn,** vasf-ı terkîbîdir. Söz icat etmeye kâdir olan, her duruma uygun konuşabilen kişi için kullanılır. Arapçada **belīġ** denir. **Īn suḫan teh dāred, "**Bu sözün altında bir incelikli söz ve düşünce vardır." anlamında kullanılan bir darb-ı meseldir. **Besuḫan resīd, "**Sözün anlamını idrak etti." demektir. **Dersuḫan tuvān şenāḫt, "**Herkesin murâdı sözünden belli olur." demektir. **Suḫan ezperde güyed, "**Sözü kinâye ile söyler." demektir. **Suḫan ezniḳāb güyed,** aynı anlama gelir. **Suḫan derreh guften,** "yolda aceleyle gitmek"ten kinâyedir. Şu

da bilinsin ki **suḫan**, genel anlamlıdır. Nesir için de nazım için de kullanılır. Farsçada nazım ve şiirin ismi, **çāme**dir. **Çāme-gū,** şâir, şiir okuyan anlamlarına gelir. **Besāvend,** şiir kâfiyesidir. Ve nâzımın, **"în suḫanem"** dediği sözde **suḫan**a, mîm eklenmiştir. **Mîm,** 1. tekil kişi ekidir. Aslı **em**dir. Bir kelimenin sonunda okunmayan hâ (hā-yı resmî) olursa elif sabit olur. Telaffuzda **bendeem, gufteem** gibi. Ve okunmayan hâ (hā-yı resmî) olmazsa elif düşer. **Çākerem, kerdem, suḫanem** gibi. Ve **îm,** kendiyle beraber başkaları adına da konuşan (mütekellîm-i maʿa'l-ġayr) yani 1. çoğul kişi ekidir.

Suḫan-āferîn: Vasf-ı terkîbîdir. Söz icat etmeye kâdir olan, her duruma uygun konuşabilen kişi için kullanılır. Arapçada **belîġ** denir.

Sūfçe: Ham karpuz.

Sur: Gönül genişliği, sevinç (feraḥ) ve neşe, şenlik (neşāṭ) gibi anlamlara gelen **sūr** kelimesinin hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir.

Surġîne-nāy: Boynuzdan yapılan bir tür zurna (ṣūrna)dır. Savaşta da kullanılır. **Nāy-ı surġîn** de denir. Bu kelimedeki **sur, sūr**un tahfîf edilmiş (muḫaffef) hâlidir.

Sur-nāy: Türkçede tahrîf edip **ṣūrna (zurna)** dedikleri sazdır. **Sur** ile **nāy**dan mürekkeptir. **Sur,** gönül genişliği, sevinç (feraḥ) ve neşe,şenlik (neşāṭ) gibi anlamlara gelen **sūr** kelimesinin hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir. Elifi düşürüp **sur-ney** de denir.

Sur-ney: bkz. Sur-nāy.

Şuṭūrlāb: bkz. Uṣṭurlāb.

Şullāb: bkz. Uṣṭurlāb.

Ṣūrna: bkz. Sur-nāy.

Suvel: Devenin tabanıdır. Ḥalîmî, **sūl** şeklinde kaydederek demiştir ki "**Sūl,** deve tabanıdır ki Arapçada **firsin** denir ve başka canlılar için de kullanılır.".

Suft: 1. Omuz. **2. Suften** (delmek) mastarından geçmiş zaman çekimi.

Sufte: Ucu sivri ve keskin peykân.

Süknder: Bir oyundur. Yere bir dâire çizilip oyunculardan biri dâirenin içine girer. Dâirenin dışındaki oyuncular, yakalanmadan dâirenin içindeki oyuncuya vurmaya

çalışırlar. İçerideki oyuncu, dâirenin dışına çıkmadan, kendine vuranların hangisine tekme atabilirse onu, yerine geçirir.

Supurī: Tamam, kâmil.

Suturg: Büyük, ulu, buzurg.

-Ş- (ش)

Şād-kāmī: Sevinmek.

Şān: Oğul balı.

Şāşe: Sidik, bevl.

Şāşek: bkz. Şevşek.

Şebbūr (A): Arapçada boruya, **būḳ** ve **şebbūr** denir. Farsçada bunu Acemleştirip (ta'cīm edip) **şiybūr** denmiştir. Cināsu'l-Cinās sahibinin, **Şeppūr** şeklinde zaptetmesi kelimeyi tahrîf etmektir.

Şeb-dīz: Kara yağız attır ve Baḥru'l-Ġarāyib'de, karamsı gök at anlamında kayıtlıdır. **Şeb-reng,** rengi boza çalan kara attır. Arapçada **edhem** denir. Şeb-dīz ile şeb-reng, anlamları yakın olduğundan birbirlerinin yerine kullanılırlar.

Şebeş (A): Dereotu (ṭuraḳ otı).

Şebgīr: Hamam böceği.

Şebkūk: Gece olunca yüksek bir yere çıkarak, sabaha kadar yüksek sesle duâ edip sabah olunca da duâ ettiği kimselerin kapılarında durarak, ihsân ricâ eden dilenciye denir.

Şeb-reng: Rengi boza çalan kara attır. Arapçada **edhem** denir. Şeb-dīz ile şeb-reng, anlamları yakın olduğundan birbirlerinin yerine kullanılırlar.

Şecereti Meryem (A): Çeng-i Meryem, dedikleri yaprakları beş parmak şeklinde bir ağaçtır. Hamile kadınlar doğurmakta güçlük çektiklerinde kullanılarak doğumun kolaylaşması sağlanır. Buna **dıraḫt-ı Meryem** de denir.

Şeġā: Ok kuburu, sadak, terkeş.

Şehd (A): Gömeç balı.

Şeh-rūd: Bir büyük nehrdir. **Şeh-rūd**, bir tür ney ve düdük anlamına da gelir. **ʿAceb-rūd** da denir.

Şenbelīd: Habbe cinsinden kokudur. Arapçada **ḥulbe** denir.

Şeş-tā: Altı telli bir sazdır. Türkçede tahrîf olunup **çeşte** dedikleri sazdır. Tanbûr anlamına gelmez. Tanbûr anlamında olan **çār-tā**dır. Bunların aslı, **şeş-tār** ve **çār-tār**dır. Ṭār, tel anlamına gelir.

Şeteft: bkz. Şiteft.

Şevşek: Tanbûra benzer, dört telli bir saz. **Şāşek** şeklinde de geçer.

Şīd: Güneş. Ādātu'l-Fużalā'da, aydınlık (**rūşen**) ve nurlu (**neyyīr**) anlamında da zikredilmiştir.

Şīde: Şīd ile benzetme ilgisi bildiren hâ (nisbet-i teşbīhiyye) harfinden oluşur. Güzellik bakımından, güneşe benzeyen nesneler için kullanılır. Birkaç anlamı vardır: 1. Sarı at demektir. Burada benzetme, renk bakımındandır. Yüz güzelliği veya hızı bakımından benzetilmiş olma ihtimâli de vardır. 2. Efrâsiyâb'ın oğludur. 3. Behrām-ı Gūr için yaptığı yedi imâret karşılığında, **Āmul** şehri kendisine câize olarak verilen bilge kişi.

Şikāfe: Telli sazları çalmak için kullanılan âlet. Arapçada **mıżrāb** denir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, **mısrāb** şeklinde de geçer. **Zaḫme,** bu da mızrap anlamında kullanılır. **Zaḫm** ile **hâ'**dan oluşur. **Zaḫm**, mastar ismidir, **ḍarb** anlamında kullanılır ve **hâ**, özgü kılma ilgisi bildirmek için gelmiştir.

Şil (H): Bir tür mızraktır, Hintçeden alınmıştır. **Ketāre** de aynı anlama gelen başka bir Hintçe sözdür. Bu kelime sözlüklerde, **ketāle** şeklinde de geçer.

Şīr-i mādiyān: At sütü.

Şiteft: Damın üç yüzü, tavan. **Saḳf** kelimesinin basit ismidir. **Şeteft** şeklinde de geçer.

Şīven: Mâtem.

Şiybūr: Arapçada boruya, **būḳ** ve **şebbūr** denir. Farsçada bunu Acemleştirip (taʿcīm edip) **şiybūr** denmiştir. Cināsu'l-Cināś sahibinin, **şeppūr** şeklinde zaptetmesi kelimeyi tahrîf etmektir.

Şīẕer: Herşeye bir kalıp ve bir şekil veren ve güzelce yaratan zât, Allâh (C.C.) (Ẕāt-ı Bārī).

Şuġ: Sığır boynuzu.

Şūje: Küçük kerpiç, **ḫiştek**.

Şūlek: Kara boz attır. Mecmaʿü'l-Fürs'te çabuk yürüyüşlü (tīz-rev) ve binicisini sarsmayan, rahvan (yorga) anlamında kaydedilmiştir.

Şücāʿ (A): Cesur, yiğit, bahadır. bkz. Kāv.

Şutur: Deve. bkz. Uştur.

Şutur-gurbe: Hem iyi hem de kötü tarafı bulunan şeyler için kullanılır. Arapçada, "mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru" (Ne ucuz deve, kedi olmasaydı.) dedikleri meselden alınmıştır. Aslı şöyledir: Bir bedevînin, kötü huylu bir devesi kaçar. Bedevî, "Bulursam bir dirheme satmazsam avretim boş olsun." diye yemin eder. Deveyi bulunca, ettiği yemine pişman olur. Boşanmanın gerçekleşmemesi için, hîle-yi şeriye edip devenin boynuna bir kedi asıp pazarda satılığa çıkarır. Fiyatını soranlara, "Deve bir dirheme, kedi ise bin dirheme. İkisini birden tek pazarlıkla satıyorum." diye cevap verir. Müşteriler bu fiyatı duyunca "mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā" (Ne ucuz deve. Boynundaki melun olmasa idi.) derlerdi.

-T, Ṭ- (ت ,ط)

Taʿalluḳ: Asılmak. bkz. Āvīḫten.

Taḫmār: bkz. Tükmer.

Tāl: Ebû-Cehil karpuzu. bkz. Ḥanẓal.

Ṭanbūr: Eğlencelik türlerden meşhûr bir sazdır. Farsçada ṭâ üstünlü; Arapçada ise ötreli okunur. Ḳāmūs'da tanbûrun, kuzu kuyruğu kâsesi anlamına gelen **dunbe-yi bere** sözünden Arapçalaştırıldığı zikredilir. Ona benzediğinden dolayı böyle adlandırılmıştır.

Farsçada hâlâ yaygın ve dillerde dolaşan ismi **çār-tā**dır. **Nāḳūr** ile ṭanbūr Arapça kelimeler olmalarına rağmen nâzım (Şâhidî İbrâhim Dede), bu iki kelimeyi Meşnevī-yi Şerīf'te geçmeleri bakımından Farsça farzedip **çeng** ve **şeş-tā** ile tercüme etmiştir. Ṭanbūr ile şeş-tā arasında fark vardır; lâkin şekilleri birbirine yakın olduğundan Tuḥfe-yi Ḥüsāmiyye'ye uyup anlamdaş kabîlinden îrâd etmiştir.

Tatarçe: Kendine özgü temreni olan bir ok çeşididir.

Tāvel: Henüz tosun olmamış, genç sığır. Mecma'ü'l-Fürs'te **tāvek** şeklinde de geçer.

Ṭavḳ-ı bahār: Gök kuşağı. **Ḳavs-i ḳuzeḥ.** Türkçede **ilegim şaġmal** denir.

Tekej: Üzüm çekirdeği. **Tekes** şeklinde de geçer.

Tem: Göz perdesi. Arapçada **sebel** ve **ġışāve** denir. Baḥru'l-Ġarāyib'de **tem**, hekimler yanında iyi bilinen, **ḳunāberā** (kaz ayağı) denilen ot anlamında yazılıdır. Mecâzen çeşm-i recâ ve ümîd anlamına da gelir.

Temür Ḳazek: Kur'ân-ı Kerîm'in (Furḳān) bir ismidir.

Tenbākū: Tütün. **Tenbāk** şeklinde de kullanılır. İçilen tütünün ismidir.

Teng-nāy: Sık, dar boğaz. Her türlü dar yer için kullanılması mümkündür.

Terbun: Katı, sert yer.

Ter-gedā: Yüz kızartarak dilenen, isteyen kimse.

Teş: 1. Bıçkı. 2. Büyük keser. 3. Balta.

Tevḳī' (A): bkz. Destīne.

Tevrāt: Hazret-i Mûsâ'ya nâzil olan kutsal kitap.

Tīr: On anlamı vardır: 1. Ok. Tüyü (yeleği) ve temreni olmayan oka da **tīr** denir. Yufka açmakta kullanılan oklavaya benzer. Arapçada o oka **ḳıdḥ** denir. Temreni olmayan oka **tükmer** denir. Buna **taḫmār** da denir. **Tīr-i pertābī,** uzağa atılan oktur. **Pertāb,** bir nesneyi uzağa atmaktır. **Tīr-i rūy-ı terkeş,** sadağın dışına rahatça çıkan iyi oktur. **Tīr-i hevāyī,** menzil okudur. **Tīr-i ḫākī,** nişân okudur. **Tīrek-zeden,** su ya da kan gibi bir şeyin, ok gibi fışkırıp yukarıya çıkmasına denir. Bilinsin ki okçuluk terminolojisinde on iki tür ok

vardır. Bunlardan beşi menzil okudur: Birincisi **gez**dir ki havaya atılır. Tüyleri (yeleği) yoktur. İkincisi, **tîr-i āzmāyiş**tir, yeleği vardır. Üçüncüsü, **ser-gerdān**dır. Peykân yerine bir kemik olur, yeleği vardır. Dördüncüsü, **pîşrev**dir. Yeleği gâyet ufaktır, peykân yerine bakkam ağacından ya da enli kemikten bir parça olur. Ve yedisi muhtelifdir: Birincisi **gez**dir ki yay çekmek için kullanılır. İkincisi, **tîr-i ṣanduḳ**tur. Yeleği olmaz. Üçüncüsü, **seg-zen**dir ki tâlimhâne okudur. Dördüncüsü, **tîr-i ḍarb**dır. Yeleği olmaz. Peykânı takıp çıkarabilmek için peykân yeri oyuktur. Beşincisi, **tîr-i terkeş**tir. Yeleği vardır. Altıncısı, **tîr-i nişān**dır. Yedincisi, **tîr-i ḳabaḳ**dır. Nişân okundan kabadır. **2.** İkinci semâdaki **ʿUṭārid** (Merkür, Debîr-i Çarḫ) yıldızıdır. **3.** Hisse, nasip. Bu üç anlam, Tuḥfe-yi Ḥüsām'da zikredilmiştir. **4.** Kılavuz, delîl. **5.** Bulanık, **tîre**. Mecâzen karanlık anlamına da gelir. **6.** Gemi direği. **7.** Kadîm İran'da, on iki aydan birinin ismidir. Tārîḫ-i Celālî'de, yaz aylarının ilkidir ki Tārîḫ-i Rūmî'de Haziran ayıdır. **8.** Güz (ḫazān, ḫarîf) mevsimidir. **9.** Kadîm İran tarihinde her ayın on üçüncü günüdür. **Tîr** ayının on üçüncü günü, Mecûsîler yanında bayramdır. Bu bayrama, **Tîr-gān** denir. Menuçihr ile Efrāsiyāb, Āmul şehrinden Māverā'ü'n-Nehr semtine bir ok atımı mesafeye kadar serhad ve sınır ederek sulh ettikleri gün, bu gündür. **10.** Uzun ve büyük, kalın (yoġun) direk. Gerek damda olsun, gerekse maʿṣarede (çeşitli şeylerin suyunu ve yağını çıkarmakta kullanılan alet, pres) olsun. Özellikle bir ucuna ağır bir taş asıp yağ çıkardıkları maʿṣare okuna **ġang** denir. Sonundaki harf düşürülüp **ġan** da denir. Uḳnūm'da **tîr**in beş anlamı daha zikredilmiştir: Birincisi, yıldırımdır. İkincisi, palan anlamına gelir. Üçüncüsü, gömlek eteğidir. Niʿmetu'llāh, bunu kaftan eteğinin çevresi diye tâbir etmiştir. Dördüncüsü, ateş közüdür. Beşincisi, okun peykânıdır. Niʿmetu'llāh, iki anlam daha artırıp pamuk kazma demiri (āhen-i penbe-ken) ve kavmin başı (ser-i ḳāvm) anlamına da gelir demiştir; ama kavmin başı (ser-i ḳāvm) tabirini ne için kullandığı anlaşılmadı. Ve diğer sözlüklerde **tîr**, kumar anlamında da yazılıdır ki tamamı on **tîr**dir. Her biri için belirlenmiş bir pay olur. Üçü boş olur. Bu çeşit oklarla oynanan kumar, Araplara mahsûstur. Bu oklara **aḳdāḥ** u **ezlām** denir. Farsçada kullanılmamıştır. Birinci anlamda, yani yayla atılan ok anlamında olan birkaç kelime daha vardır: Birincisi, **yeb**dir. İkincisi, **yāsec**dir. Üçüncüsü, **yaġlaḳ**tır. Kartal tüyünden yeleği olan bir ok türüdür. Bu iki söz, Farsça asıllı değildir. Dördüncüsü **seg-zen**dir. Bir tür küçük oktur. Arapçada ismi **küşşāb**dır. Beşincisi, **keybur**dur. Yassı temrenli ok anlamına gelir ve hâlâ kullanılmaktadır. Arapçada ismi **lecîf**tir. Altıncısı, **tatarçe**dir. Kendine has temreni olan bir ok türüdür. Yedincisi, **yek-endāz**dır. Bir atışta hedefe varan oktur. Sekizincisi, **Zuc**dur. Bir tür kısa

talîm okudur. **Keş,** dedikleri kurutulmuş yoğurt anlamına da gelir. Dokuzuncusu, **ḫadeng**dir. Aslında kayın ağacı anlamına gelir. Ondan düzülen oka **tīr-i ḫadeng** denir. Yaygın kullanımla her ok için **ḫadeng** denmesi uygun görülmüştür. Ayrıca kayın ağacından yapılan eyere de **zīn-i ḫadeng** ya da yalnız **ḫadeng** denir. **Kilk ü nāvek** dahi ok anlamında kullanılır.

Tīrāje: Gökkuşağı, **ḳavs-i ḳuzeḥ**. Türkçede **eleğimsağmal** (ʻalāʾimü's-semā) denir.

Tīrek-zeden: Su ya da kan gibi bir şeyin, ok gibi fışkırıp yukarıya çıkması.

Tīr-gān: **Tīr**, kadîm İran tarihinde her ayın on üçüncü günüdür. Aynı zamanda bir ay ismidir. Câhiliye Dönemi İranında ay ve gün adları birbirine denk geldiği günlerde bayram ederlerdi. Bu sebeple **Tīr** ayının on üçüncü günü, Mecûsîler yanında bayramdır. Bu bayrama, **Tīr-gān** denir. Menuçihr ile Efrāsiyāb, Āmul şehrinden Māverā'ü'n-Nehr semtine bir ok atımı mesafeye kadar serhad ve sınır ederek sulh ettikleri gün, bu gündür.

Tīr-i ṣanduḳ: Bir tür, tüyü (yeleği) olmayan oktur.

Tīr-i ḫadeng: Ḫadeng, aslında kayın ağacı anlamına gelir. Ondan düzülen oka tīr-i ḫadeng denir. Yaygın kullanımla her tür oka **ḫadeng** denmesi de uygun görülmüştür. Ayrıca kayın ağacından yapılan eyere de **zīn-i ḫadeng** ya da yalnız **ḫadeng** denir.

Tīr-i ḫākī: Nişân okudur.

Tīr-i ḍarb: Bir tür oktur. Yeleği olmaz. Peykânı takıp çıkarabilmek için peykân yeri oyuktur.

Tīr-i āzmāyiş: Bir tür oktur. Yeleği vardır.

Tīr-i hevāyī: Menzil oku.

Tīr-i nişān: Bir tür oktur.

Tīr-i ḳabaḳ: Bir tür oktur. Nişân okundan kabadır.

Tīr-i pertābī: Uzağa atılan oktur. **Pertāb,** bir nesneyi uzağa atmaktır.

Tīr-i rūy-ı terkeş: Sadağın dışına rahatça çıkan iyi oktur.

Tīr-i terkeş: Bir tür oktur. Yeleği vardır.

Tiryān: Kalbur.

Tīv: Güç, tâkat.

Tīz-vīr: Hafıza kuvveti keskin olan kişi.

Tūbe: Gökkuşağı, **ḳavs-i ḳuzeḥ**. Türkçede **eleğimsağmal** (‘alā’imü’s-semā) denir. Bazıları, **tūye** şeklinde rivâyet etmiştir.

Tuleng: Dilencilik. bkz. Gedā.

Tulengī: Dilenci, gedâ. Sonundaki yâ, nisbet içindir. **Tuleng**, dilenciliktir.**Tulne** de tuleng anlamına gelir. Baḥru’l-Ġarāyib’de “Tulengī, külhân cimrisidir ki dilenir.” yazılıdır. bkz. Gedā.

Tulne: Dilencilik. bkz. Gedā.

Tūm: Yuvarlak ve yassı temren.

Turāṯ (A): Mîrâs malı.

Tūsen: İtaat etmeyen, yavuz attır. Deve için de kullanılır. Mecâzen, insana da vasıf olur.

Tükmer: Temreni olmayan oktur. Buna **taḫmār** da denir.

Turs: Kazma, külünk tesir etmeyen sert yer.

Tuvānā: Güçlü.

Tuvānger: Tuvān ve **ger** kelimelerinden oluşur. Birinci parçası **tuvān**dır. **Tuvān**, **tuvānīden** mastarından emir çekimi ve mastar ismidir. **Tuvānīden**, kudret anlamına gelir. Türkçede, gücü yetmek anlamındadır. **Tuvānesten** dahi bu anlamdadır. Vâv’ı düşürüp **tānesten** demek, Māverā’ü’n-Nehr taraflarının dilinde görülür. Mollā-yı Rūm Meṯnevī’sinde, bu söz çokça kullanılmıştır. **Tuvān** kelimesinden bile vâv’ı düşürüp **tān** dahi denir. **Tuvān,** yaratılıştan sahip olunan güçtür. **Zūr** ise sonradan elde edilen güçtür. **Tuvān**, elden gelen (maḳdūr) ve mümkün anlamında da çok kullanılmıştır. Zenginlere ve mal sahiplerine **Tuvānger** denilmesi, kinâye yoluyladır. Zîrâ kudret, zenginliğe lazımdır. Nâzımın (Şâhidî), Tuḥfe-yi Ḥüsām sahibi gibi **bay** ile tercüme ettiği bu yolladır. **Bay,** Türkçede, zengin ve mal sahibi anlamlarına gelir. İkinci parçası **ger**dir. **Ger,** ilgi kurma edatıdır (edāt-ı nisbet). Eklendiği kelimelere çoğunlukla sanat anlamı

katar. **Āhen-ger, zer-ger, kefş-ger, kemān-ger** ve **sitem-ger** gibi. Arapçada, fāʿil ve faʿāl sîgaları gibi. **Ṣāyiġ** (kuyumcu) ve **ḥaddād** (demirci) gibi. Ve sanattan başka şeylerle ilgi kurmak (nisb-i ġayr-ı ṣınāyiʿ) için gelmesi az görülür. Arapçadaki **ẕū** (Arapçada kelimelerin başına gelerek, onların **sahip, -li** anlamlarını ifade etmesini sağlar) anlamını ifâde eder. **Tuvānger** gibi ki güç sahibi demektir. Arapçası, **muṣrī**dir ki servet sahibi (**ẕū-ṣerveh)** anlamına gelir. Ve **yārī-ger** gibi ki yardımcı (**muʿīn)** demektir. Arapçada **ẕū-iʿāneh** anlamındadır. Ve **gār**, **ger** gibi ki eser sahibi, etkileyici (müʾeṯṯir) demektir. Arapçada **ẕū-eṯer** anlamınaddır. **Gār** da ilgi edatıdır (edāt-ı nisbetdir), **ẕū** anlamında kullanılır. Çoğunlukla mastar isimlerine (ism-i maṣdar) eklenir. **Āferīdgār, perverdgār, āmuzgār, girdgār** gibi ki **Ḫālıḳ, Rabb, Ġāfir, faʿāl** anlamlarına gelirler. Ve **āmuz-gār**, hem öğretmen hem de öğrenci anlamında kullanılır. **Kār** şeklinde kâf harfiyle (kāf-ı ʿArabī) olursa **kilkār**, **cefākār, siyehkār**, **günehkār** gibi, **iş** anlamına gelir. **Ḫudāvend-kār**da olan **kār** dahi kâf harfi (kāf-ı ʿArabī) iledir. İş sahibi demektir. Niʿmetu'llāh, Ḥalīmī'yi taklit edip demiştir ki "**Kār**, abartma edatıdır (edāt-ı mübālaġa).". Mâzî çekiminin sonuna eklenir. Bir işi çokça yapan kişiyi (mübālaġa-i fāʿil) belirtmek için -**perverdkār**, **āferīdkār** gibi ki Rabb ve Ḥallāḳ anlamındadır- kullanılır. Bazen de emir çekiminin (ṣīġa-yı emr) sonuna eklenir. **Āmurzkār, āmūzkār** gibi ki Ġafūr ve çokça öğreten (keşīrü'l-ʿilm) ve çokça öğrenen (keşīrü't-taʿlim) anlamına gelir. Sūdī dahi Şerḥ-i Ḥāfız'da, **tuvānger** şerhinde başkalarını taklit edip demiştir ki "Tuvān, güçtür ve ger, işi yapanı gösteren edattır (edāt-ı fāʿil).". Türkçede **-ci** ekiyle karşılanan anlamı verir. **Kār**ın tahfîf edilmiş hâlidir. **Sitemkār** ve **sitemger**; **cefākār** ve **cefāger** gibi.

-U,Ū,ʿU- (ع, ا, او)

ʿŪd (A): Kopuz. Farsçada **ber-baṭ** denir.

Ulāġ: 1. Haberciler için hazır bekletilen at. **2.** Pâdişâhların kendi memleketlerinin etrâfına gönderdiği elçi. Bu anlamda kullanımı mecâzendir. Türkçede tahrîf edilip **ulaḳ** şeklinde kullanılır. Gerçekte **ulāġ**, habercinin bindiği attır.

Ulū'l-ʿazm (A): Teblîğden sonra kâfirlerle savaşmak ve cihad etmekle de görevli peygamberlerdir. Adetlerinde ihtilâf vardır. Yaygın görüşe göre beştir. Aḥzāb Sūresi'nin bu âyetinde zikrolunmuşlardır: "Ve iẕ eḫaẕnā mine'n-nebīyyīne mīṯāḳahum ve minke ve minNūḥin ve İbrāhīme ve Mūsā ve Īsā'bni Meryeme..." (Ahzab-7: Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem

oğlu İsa'dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.) Ve bir görüşe göre sekizdir. Nūḥ, İbrāhîm, Yaʿḳūb, Yūsuf, Eyyūb, Mūsā, Dāvūd ve Îsā'dır, ʿaleyhimü's-selām. Bu görüşün sahibi **ulū'l-ʿazm**e, **ulū'ş-şebāt ve'ş-şabr** anlamını yükler. Bazılarına göreyse on sekizdir. Enʿām Sūresi'nde üç āyette cümlesi zikredilmiştir.

Ūmāc: Hedef, nişân tahtası, pūte.

ʿUşfur (A): Aspur, yalancı safran ya da papağan yemi denen çiçek. bkz. Kājîre

Uşṭurlāb: Güneşi ölçen âlet **(mîzān-ı Şems).** Elifi düşürülüp **şuṭūrlāb** da denir. **Şullāb** dahi **şuṭurlāb** anlamında kullanılır.

-Ü- (ا)

Ümmi ḥubeyn (A): bkz. Āftāb-gerdek.

Uskdār: Pâdişâhların kendi memleketleri etrâfına gönderdikleri elçi. Ancak Meydānî Sāmî demiştir ki "Uskdār, habercide olan pâdişâh fermânıdır.". Bazılarına göre **uskdār**, **sebuk-guẕārın** hafifletilmiş (muḫaffef) hâlidir.

Uştur: Deve. Arapçada yaygın olarak kullanılan ismi **cemel**dir. Başındaki elifi düşürerek **şutur** de denir. **ʿArabāne,** bu da deve anlamına gelir. **Buḫtî, besrek** dedikleri devedir. Buḫt-ı Naṣṣar'la ilgili olarak ortaya çıknış bir kelimedir. Buḫt-ı Naṣṣar, Cahiliye Dönemi İran pâdişahlarından Behmen'in baş komutanıydı. Onun asrında, Yahûdîleri öldürüp Beytü'l-Maḳdis'i harap etti. **Naṣṣar**, Süryânîcede bir put ismidir. **Buḫt** ise çocuk anlamındadır. Veledü'z-zinâ olduğundan, annesi onu doğurduğu zaman o putun yanına bırakmıştır. Annesi babası bilinmediğinden, **Naṣṣar'ın çocuğu** anlamında, **Buḫt-ı Naṣṣar** diye isim verildi. Çağında, Arap devesiyle Acem devesini çiftleştirip ikisinden **besrek** deve elde etti. Tamlamanın birinci unsuruyla ilgi kurularak **buḫtî** denildi. **Bîsrāk,** buḫtî olan devedir. Yâ harfi düşürülerek **bisrāk** da denir. Luġat-ı Mirzā İbrāhîm'de **bisrāk**, bir iki yaşındaki devedir. Mecmaʿü'l-Fürs sahibi ise **bîsrāk**ın, annesinin Arap devesi; babasının iki hörgüçlü deve olduğunu nakletti. Şeref-nāme'de, sıpa anlamına da geldiği yazılıdır. **Lūk,** devenin bir türüdür. Türkçede dahi **lök** demekle meşhûrdur. **Cedr,** dört yaşı geçmiş olan devedir. **Heyūn,** iri gövdeli olan devedir. Ādātu'l-Fużalā'da binicisini sarsmayan, yorga deve anlamında olduğu yazılıdır. **Merî,** küçük yavrusu olan devedir. **Anbere,** tüyü dökülmüş devedir. Ḥalîmî ve Niʿmetu'llāh, **ebtere** şeklinde zaptedip "Tüyü dökülmüş devedir ki yük çekmeden kalmış anlamındadır." demişlerdir. **Suvel,** devenin

tabanıdır. Ḥalīmī, **sūl** şeklinde olduğunu belirtip demiştir ki "Deve tabanıdır ki Arapçada **firsin** denir ve başka canlılar için de kullanılır." **Hūşāzde,** suya kanmama hastalığına yakalanmış olan devedir. Su içse de kanmaz. Arapçada **heymān** denir. **Havīd,** deve semeri, havut anlamına gelir. **Uştur-ḫār,** deve dikenidir. Deve onunla semirir. **Uştur-ġāz,** deve tabanı denilen çiçekli bir ottur. Kökünden reçel yaparlar. **Uştur-vār,** deve yüküdür. Deve gibi, anlamına da gelir. Bu anlamda **vār**, benzetme edatıdır (edāt-ı teşbīh). **Uşture,** özgülük bildiren hâ (hā-yı taḫṣīṣiyye) ile acı bir ottur. Acı olduğundan deve onu yediğinde dudakları çekilir. Arapçada **mürār** denir. **Uştur-murġ,** deve kuşudur. Yaratılışı deveye ve kuşa benzediğinden iki ismi birleştirip ona isim ettiler. **İcfīl,** her gördüğü nesneden kaçan deve kuşudur. **Uştur-dil,** korkak kimsedir. Arapçada **cebān** denir. **Uştur-bīn,** uzak görüşlü (dūr-bīn), her işin sonunu düşünen (ʿaḳıbet-endīş) demektir. Zıttı **ḫar-bīn**dir. Zîrâ deve, yürürken boynunu uzatıp etrâfa bakar. Eşek ise önüne bakar, etrâfına bakmaz. **Uştur-gāv-ı peleng,** zürâfa (**zurnapā)** denilen canlıdır. İsmi Arapçada **zerāfe**dir. Türkçesi bundan galattır. Kaplan ile vahşi dişi devenin birleşmesinden doğan hayvanın erkeğinin, vahşi inek ile birleşmesinden doğar. Boynu, deve boynu gibi; ayakları, sığır ayağı gibi ve gövdesi, kaplan gövdesi gibi alaca olduğundan böyle isimlendirilmiştir. **Uşturek,** denizdeki dalga, talâzdır. **Şutur-gurbe,** hem iyi hem de kötü tarafı bulunan şeyler için kullanılır. Arapçada, "mā erḫāṣe'n-naḳate levlā es-sinnevru**"** (Ne ucuz deve, kedi olmasaydı.) dedikleri meselden alınmıştır. Aslı şöyledir: Bir bedevînin, kötü huylu bir devesi kaçar. Bedevî, "Bulursam bir dirheme satmazsam avretim boş olsun." diye yemin eder. Deveyi bulunca, ettiği yemine pişman olur. Boşanmanın gerçekleşmemesi için, hîle-yi şeriye edip devenin boynuna bir kedi asıp pazarda satılığa çıkarır. Fiyatını soranlara, "Deve bir dirheme, kedi ise bin dirheme. İkisini birden tek pazarlıkla satıyorum." diye cevap verir. Müşteriler bu fiyatı duyunca "mā erḫāṣe'n-nāḳate levlā el-melʿūnetu fīʿunuḳihā" (Ne ucuz deve. Boynundaki melun olmasa idi.) derlerdi.

Uştur-ġāz: Deve tabanı denilen bir ottur. Kökünden reçel yaparlar.

Uştur-ḫār: Deve dikeni. Deve onu yiyerek semirir.

Uştur-bīn: Uzak görüşlü (dūr-bīn), her işin sonunu düşünen (ʿaḳıbet-endīş) demektir. Zıttı **ḫar-bīn**dir. Zîrâ deve, yürürken boynunu uzatıp etrâfa bakar. Eşek ise önüne bakar, etrâfına bakmaz.

Uştur-dil: Korkak kimse. Arapçada **cebān** denir.

Uşture: Acı bir ottur. Sonundaki hâ harfi, özgülük bildiren hâ'dır (hā-yı taḫṣīṣiyye). Acı olduğundan deve onu yediğinde dudakları çekilir. Arapçada **mürār** denir.

Uşturek: Denizdeki dalga, talâz.

Uştur-gāv-ı peleng: Zürâfa (**zurnapā)** denilen canlıdır. İsmi Arapçada **zerāfe**dir. Türkçesi bundan galattır. Kaplan ile vahşi dişi devenin birleşmesinden doğan hayvanın erkeğinin, vahşi inek ile birleşmesinden doğar. Boynu, deve boynu gibi; ayakları, sığır ayağı gibi ve gövdesi, kaplan gövdesi gibi alaca olduğundan böyle isimlendirilmiştir.

Uştur-murġ: Deve kuşu. Yaratılışı deveye ve kuşa benzediğinden iki ismi birleştirip ona isim ettiler. **İcfīl,** her gördüğü nesneden kaçan deve kuşudur.

Uştur-vār: Deve yükü. Deve gibi, anlamına da gelir. Bu anlamda **vār**, benzetme edatıdır (edāt-ı teşbīh).

-V- (و)

Veḫşūr: Allâh'tan (C.C.) haber ulaştıran (teblīġ) kişi.

Veḫyā: Māverā'ü'n-Nehr bölgesinin sınırında bulunan bir tür sığır.

Vech (A): 1. Yüz. **2.**Cihet. bkz. Rūy.

Vech (F): 1. Masraf, harçlık. **2.** Maaş alınan görev.

Vedaʿ: Göz boncuğu. Eşek ve katıra ziynet ederler. bkz. Ḫar-muhre.

Venā: Yaban gügercini.

Verestān: Ümmet. Şeh-nāme'de **verestān**, genel olarak tâbi olanlar (etbāʿ) ve topluluk (cemāʿat) anlamında zikredilmiştir.

Vereşnān: Ümmet.

Verez-rūd: Māverā'ü'n-Nehr bölgesinin adlarından biridir. **Azā-rūḏ** da denir.

Versīc: Damın, **saḳf**ın basit ismidir. Damın iç yüzü, tavan anlamında kullanılır.

Versitān: Ümmet.

Vertāc: Güneş hangi tarafa dönerse o tarafa dönen bir çiçeğin adıdır. **Āftāb-perest**in basit ismidir. Mecma‘ü’l-Fürs’te vâv yerine dâl ile, **dertāc** şeklinde de zikredilmiştir. Ve Mecma‘ü’l-Fürs’te, Şeref-nāme’den nakledilir ki “Vertāc bir güldür ki suda biter ve yaprakları daima güneşe döner. Buna nilüfer de denir.”. Bazıları da **vertāc**ın ebegümeci olduğunu söyler ki Arapçada **ḫubāzā** ve Farsçada **penīrek** denir. Ḥalīmī sadece bu anlamı zikr etmiştir. Cāmi‘’de ve Ni‘metu’llāh’da, **güneyik çiçegi, ulu** ve **buzurg** anlamında da zikredilmiştir.

Veter (A): Kiriş. Yaylara ve diğer şeylere takılır. bkz. Zih.

Veyd: Kaybedilmiş.

Vezīden: Yel esmek.

Vīr: 1. Yâd, ḫāṭır. **2.** Fehim, idrâk.

Vīrā: Hâfızası kuvvetli kimse. Vasf-ı terkîbîdir, **vīr** ile **ā**ydan oluşmuştur. **Tīz-vīr,** hâfıza kuvveti keskin kimsedir.

-Y- (ى)

Yaġlaḳ: Yeleği kartal tüylerinden yapılan ok. Bu lafzın aslı Farsça değildir.

Yād: Anmak anlamında mastar ismidir. Arapçada **ẕikr** denir. Ẕikr, nefste bir hey’etdir ki insân onunla hafızasına aldığı şeylerin göz önüne getirilmesine kâdir olur. **Kerden** eklenerek kullanılırsa, **yād-kerden** gibi, zikretmek anlamına gelir. **Kerden** düşürülüp, düşmemiş gibi değerlendirerek (taḳdīrī mülāḥaẓa) dahi kullanılır. **Yād-gār,** bereketlenme sebebi olan hediyedir ki hatırlatan (müẕekkir) anlamına gelir. **Zişt-yād,** çirkin, hoş olmayan zikir (ẕīkr-i ḳabīḥ) anlamına gelir ki gıybetden ibârettir. Sıfat ile nitelenenden (mevṣūf) oluşmuştur. **Yād-ı Hindūstān kerd-i fīl,** darb-ı meseldir. Bir kimse unuttuğu nesneyi zikredip şevklendiğinde kullanılır. Unutulan nesneyi zikredip bir kimseye zikrettirirse, **ziHindūstān fīlrā yād-ı dād** denir. Mecâzen, o hey’etin yerine de -ki hâtırdır-, kullanılır. Bu anlamda çoğunlukla **giriften** ve **dāşten** ilavesiyle kullanılır. **Yād-giriften,** hâtırda tutmak, ezberlemek anlamındadır ve **yād-dāşten,** hâtırda saklamak, korumak (ḥıfẓ eylemek) anlamına gelir. **Yād-dāşt,** hâtırda korunan işlerdir. **Dāşt,** burda mastar ismidir. Edilgen sıfat-fiil (ism-i mef‘ūl) anlamındadır. Öyleyse bu incelemeden anlaşıldı ki **yād-kun,** ezber et anlamında degildir. **Ezber,** Farsça bir sözdür. Nâzımın

(Şâhidî) **yād-kun** yerine, **yād-gīr** yâhut **yād-dār** kullanması gerekirdi. **Vīr, yād**ın ikinci anlamına yani **ḫāṭır** anlamına gelir. **Vīrā,** hâtırda saklayabilecek hâfıza kuvveti olan kimsedir. Vasf-ı terkîbîdir, **vīr** ile **āy**dan oluşmuştur. **Tīz-vīr,** hâfıza kuvveti keskin kimsedir. **Yād-kerden**in (hâtıra getirme) zıttı, **ferāmūş-kerden**dir (unutma) ki Arapçada **nisyān** denir. **Ferāmūş,** unutulmuş (**mensī**) anlamında edilgen sıfat-fiildir (ism-i mef'ūl). **Ferāmūşīden**den alınmıştır. Sonuna mastar yapan yâ (yā-yı maṣdariyye) ekleyip **ferāmūşī** derler. Baḥru'l-Ġarāyib'in anlaşılması güç kelimelerinden (ġarāyib), bu mahalde yazılı olan ibâre şöyledir: "**Ferāmūş**, mastar ismidir. Unutmak anlamına gelir. **Ferāmūşī**, unutmaklık anlamındadır. İsme kaynaklık etmek (maṣdariyyet-i ism) itibâriyle elde edilen kelime de mastar ismi (ism-i maṣdar) kabilinden olur." **Ferāmūş-kerden,** unutmak **(mensī etmek)** anlamına gelir. Ḥalīmī, unutmak anlamında mastardır demiş ve bununla ilgili başka mastar zikretmemiştir. Mastarı **ferāmūşīden**dir. Bazen elifi düşürüp **fermūşīden** de denir. Ve bazen vâv'ı düşürüp **ferāmuşīden** dahi denir. Niteki ferāmūş kelimesinde de bu şekilde uygulanıp, gâh elifi düşürüp **fermūş** derler ve gâh vâv'ı düşürüp **ferāmuş** derler. Ve gâh buna bir tâ ekleyip **ferāmuşt** derler. Unutmanın bir türü olan habersizlik (ġaflet) ve yanılgı (sehv) için Farsçada **Sevīst** kullanılır. Tâ'yı düşürüp **sevīs** de derler.

Yād-dāşt: Hâtırda korunan işlerdir. **Dāşt,** burda mastar ismidir. Edilgen sıfat-fiil (ism-i mef'ūl) anlamındadır.

Yād-dāşten: Hâtırda saklamak, korumak (ḥıfẓ eylemek) anlamına gelir.

Yād-gār: Bereketlenme sebebi olan hediyedir ki hatırlatan (müẕekkir) anlamına gelir.

Yād-giriften: Hâtırda tutmak, ezberlemek.

Yād-ı Hindūstān kerd-i fīl: Darb-ı meseldir. Bir kimse unuttuğu nesneyi zikredip şevklendiğinde kullanılır.

Yād-kerden: Zikretmek. **Kerden** düşürülüp, düşmemiş gibi değerlendirerek (taḳdīrī mülāḥaẓa) dahi kullanılır.

Yāle: Sığır boynuzu.

Yām: Elçilerin bindiği binek hayvanı.

Yāre: Bilezik.

Yāsec: Ok. Bu söz Farsça asıllı değildir.

Yeb: Ok.

Yek-endāz: Bir atışta hedefe varan oktur.

Yek-espe: Bir atlı. Yolda arkadaşı olmayan kimsedir.

Yekrān: Doru ile sarı arası renkte olan attır. Şeref-nāme'de, yelesi ve kuyruğu beyaz at; başka sözlüklerde, kula (al ile kır arası renkte) at anlamında zikredilmiştir.

Yenbuʿ (A): Pınar. bkz. Çeşme.

Yeng: Âdet.

Yeşim: Değerli, yeşil bir taş.

Yeşk: Azı dişi.

Yezdān: Varlıkları mükemmel bir sûrette yaratan (Bārī) yüce Allâh'ın (C.C.) vasfıdır. Yaratıcı, ḫālıḳ anlamına gelir. Mānī-yi Naḳḳāş mezhebinde **Yezdān**, hayrın yaratıcısı; **Ehremen** ise şerrin yaratıcısıdır. **Mānī meẕhebi,** Ṣeneviyye'nin (düalizm, ikicilik) bâtıl dini ve faydasız âyînlerinin beş kolundan biridir. **Mecûsîlik**, Ṣeneviyyeden başkadır. **Ehremen'**den murat, çok hile yapan, kötü huylu, alçak İblîs'tir (**iblīs-i ḫasīs-i pür-telbīs)**. Bu lafızda üç kelime vardır. Biri **Ehremen'**dir. Biri **Āhermen'**dir. Bu ikisi eski şiirde zikredilmiştir. Üçüncüsü **Ehrīmen**'dir.

-Z, Ẓ, Ż, Ẕ- (ذ، ض، ظ، ز)

Ẕikr (A): Anmak. Ẕikr, nefste bir hey'etdir ki insân onunla hafızasına aldığı şeylerin göz önüne getirilmesine kâdir olur.

Zaḫm: Vurmak, **ḍarb**.

Zaḫme: Mızrap. **Zaḫm** ile **hâ'**dan oluşmuştur. **Zaḫm**, mastar ismidir, vurmak (ḍarb) anlamında kullanılır ve **hâ**, özgü kılma ilgisi bildirmek için gelmiştir.

Zaḫm-ı çeşm: bkz. Çeşm-zaḫm.

Zāde fî'ṭ-ṭanbūri naġmeten: Kendisine ihtiyaç duyulmayan bir nesne arttığında kullanılan bir darb-ı meseldir.

Zāhid-i kūh: Güneşin isimlerinden biridir. Kinâye yoluyladır.

Zebger: Fiske.

Zebūr: Hazret-i Dāvūd'a nâzil olan kitap.

Zeft: Büyük, ulu, buzurg.

Zehār: Kasık. Arapçada **ʿāne** denir.

Zem: Soğukluk, burūdet.

Zemî: bkz. Zemîn.

Zemîn: Yer. Gökyüzünün (āsmān) mukâbilidir. **Zem** ile yâ ve nûn'dan oluşmuştur. **Zem,** soğukluk, **burūdet** anlamına gelir. Kelimedeki **i** olarak okunan yâ (yā-yı ḫafîfe), ilgi kurma harfidir (ḥarf-i nisbet). Arapçada da yâ, ilgi (nisbet) için kullanılır; ancak bu durumda şeddeli olur. Ve nûn ilginin pekiştirilmesi (te'kîd-i nisbet) içindir. Eklenmesi de düşürülmesi de işitilmiştir. Tabiatı soğuk (bārid) olduğundan ötürü arz ile ilgi kurulup **zemîn** denilmiştir. **Zemî** şeklinde, nûn'suz da işitilmiştir. **Zemistān**da olan nûn da bu anlamdadır. Arzın çeşitli vasıfları vardır. Bunları, burada zikretmek uygun göründü. **Turs** kazma, külünk tesir etmeyen katı, sert yerdir. **Terbun** de sert yer anlamına gelir. **Dek,** bu da katı yer anlamındadır. **Rādad** inişi yokuşu olan sarp ve otlu yerdir. **Dağ,** üzerinde ot bitmemiş yerdir. Benzetme (teşbîh) yoluyla, üzerinde kıl olmadığından, kel başa **dağ-ser** denir. **Zerāġeng,** kumlu yerdir. Ama Luġat-ı Şehnāme'de, Uḳnūm'da ve Niʿmetu'llāh'da, katı ve sert zemin anlamına geldiği yazılıdır. Tahfîf edilip kâf'ı düşürülerek **zerāġen** de denir. **Kerder,** tepe tepe olan yerdir. Dağ eteği ve dere anlamına da gelir. Mecmaʿü'l-Fürs'te, kâf'tan sonra vâv ile **kevder** şeklinde de rivâyet edilmiştir. **Kevîr,** çorak yerdir (**şūre-zemîn**). **Kinderūş,** taşlı ve engebeli yerdir. **Kevre,** selin kazdığı yerdir.

Zend: Hazret-i İbrāhîm'e nâzil olan ilk on suhufun ismidir.

Zeng: Baş tarafı zâ (zā-yı ʿArabî) ve sonu gef (kāf-ı Fārsî) ile sekiz anlamı vardır. **1.** Pas anlamına gelir ki ayna ve demir üzerine konar. Arapçada **ṣada'** denir. Bu anlamda halk

jâ (zā-yı Fārsī) ile telaffuz edip **jeng** derler. Pas tutan ayna, demirden olan aynadır. **Mūr-yāne,** demir kurdudur ki demirin maddesini çürütüp yok eder (ifnā). Buna **mūr-çāne** de denir. **Zengār,** aslında vasf-ı terkîbîdir. **Zeng** ile **ār**dan oluşmuştur. **Reftār** u **guftār** gibi. İki anlamı vardır. Biri zikredilen pas anlamıdır ve biri de Türkçede tahrîf edip **cengār** dedikleri boyadır. **Zaġār,** nemli nesnelerin üzerinde oluşan pas ve küftür. Nemli yer üzerinde olan yemyeşil küf gibidir. Jâ (Zā-yı Fārsī) ile, **jaġār** şeklinde olursa yüksek sesle bağırma (**naʿra** vü **āvāz-ı bülend)** anlamına gelir. **2.** Sûdân milletidir. Arapçalaştırılmışı (muʿarrebi) **zenc**dir. Mecâzen ülkeleri için de kullanır. **Zengī,** zencî gibi ilgi kuran yâ (yā-yı nisbet) iledir. **Zeng-bār,** Sūdānlıların ülkesidir, **zeng** ile **bār**dan oluşmuştur. **Bār**, deniz kenarı (leb-i deryā) ve ırmak kenarı (kenār-ı cūy) anlamındadır. Esedī-yi Ṭūsī, garip bir rivâyet nakledip demiştir ki "Zeng-bār, Cezāyir-i Hind'de (Hind-i Çinî) bir yerdir. Tamamı taş ile kayadır. Orada asla, ekin ve zahîre olmaz. Deniz içinde bir günlük yolda bir dağ vardır. O dağda çeşitli meyveler ve nimetler vardır. Yılda bir kere Allâh'ın (C.C.) emri ile o dağ hareket edip deniz kenarına gelir. Zeng-bār halkı hemen bir yıllık zahîrelerini o dağdan alıp giderler." **3. Māh-tāb** anlamına gelir ki ayın ışığıdır. **4.** Çıngırak anlamına gelir ve bu üç türdür: Büyük, orta ve küçük. **Büyük çıngırak**, Arapçada ismi **cers**dir. Türkçede çan denir. Davar boynuna asılır. **Orta boy çıngırak**, haberciler ve kalenderler kullanır. Dizlerine asarlar. **Küçük çıngırak**, Arapçada ismi **cülcül**dür. Uşakların ve kuşların ayağına bağlarlar. Buna **zengule** de derler. **Zengule,** ortak isimdir. Musîkî ilminde bir makâm anlamına da gelir. İkisinin anlamına gelecek şekilde **zengūle** de kullanılır. **Jengule,** jâ (zā-yı Fārsī) ile olur ise sığır, keçi ve bunlara benzer çeşitli hayvanların çatal tırnağı anlamına gelir. Arapçada **ẓılf** denir. **5.** Dâire ve defin pullarıdır. **6.** Eli ele çalmak, **kef-zeden** anlamına gelir. **7.** Göz çapağı anlamına gelir. Arapçada **ġamas** denir. **8.** Keskin ve yakıcı, sūzende anlamındadır.

Zengāne: Erivân Kalesi yanından akan bir nehir.

Zerāġen: bkz. Zerāġeng.

Zerāġeng: Kumlu yerdir. Ama Luġat-ı Şeh-nāme'de, Uḳnūm'da ve Niʿmetu'llāh'da katı ve sert zemin anlamına geldiği yazılıdır. Tahfîf edilip kâf'ı düşürülerek **zerāġen** de denir.

Zerde: Sarı at. **Şīde** de aynı anlama gelir.

Zīc: Zih kelimesinin Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. İki anlamı vardır: **1.** Astronomi ile ilgili olarak yapılan yıldız ve gezegen gözlemlerinin kaydedildiği cetveller. Bu ilme, **ʿilm-i zīc** denir. **2.** Yapı ustalarının, yaptıkları binaların çeşitli bölümlerinin düz olması için kullandıkları ip. Arapçada **mıṭmar** denir.

Zidāy: (Zidūden> zidāy) Zidūdenden emirdir. **"Pası gider!"** demektir.

Zidūden: 1. Pas gidermek. 2. Temizlemek.

Zih: 1. Kiriş. Yaylara ve diğer şeylere takılır. Arapçada ismi **veter**dir. **Zih-kerden,** kirişi yaya geçirmektir. **Zih-gīr,** baş parmağa takılan okçu yüzüğüdür. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Kiriş tutucu demektir. **2.** Beğenme, takdîr etme kelimesidir (kelime-yi taḥsīn). **Zihī**nin tahfîf edilmiş (muḫaffef) hâlidir. **Zihāzih,** beğeni üstüne beğeni, âferin üstüne âferin demektir. **3.** Kaftanlara kenarlık olarak dikilen kürk şerit, **sencef.** Hâlâ Farsçada bu anlamda kullanılan kelime **ʿaṭf**dır. Arapçadan alınmıştır. 4. Yakanın kenarı, **ḥāşiye**si. **Zīḳ** şeklinde Arapçalaştırılmıştır (taʿrīb olunmuşdur). Her nesnenin kenarına da denir. Bir adı da **şerīte**dir. Ve ona benzer ne varsa, işkencede suçluların sırtlarından yüzülerek çıkarılan şerit şeklindeki deriye dahi denir. **Zih-liḫād,** pabuççuların (başmaḳcı), çizmecilerin (edikci), saraçların ve terzilerin, yiv yerine ve iki dikiş arasına dikktikleri şerittir. Sonundan dâl harfi düşürülüp **zih-liḫā** da denir. **Zih-bend,** kadınların süs eşyalarından bir tür gerdanlıktır. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. **Zīc,** kiriş anlamına gelen **zih**in Arapçalaştırılmış (muʿarreb) hâlidir. İki anlamı vardır. Birincisi, astronomi ile ilgili olarak yapılan yıldız ve gezegen gözlemlerinin kaydedildiği cetvellerdir. Bu ilme, **ʿilm-i zīc** denir. İkincisi, yapı ustalarının, yaptıkları binaların çeşitli bölümlerinin düz olması için kullandıkları ip. Arapçada **mıṭmar** denir. Aşmaʿī, bu anlamda Arapça mı yoksa Arapçalaştırılmış mı olduğunda tereddütlüdür. **Zīc,** Farsçada iki anlamda kullanılır: Biri nefes yolu; biri hezel ve latîfedir.

Zih-ā-zih: Âferin üstüne âferin demektir.

Zih-bend: Kadınların süs eşyalarından bir tür gerdanlıktır .Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir.

Zih-gīr: Baş parmağa takılan okçu yüzüğüdür. Vasf-ı terkîbîden nakledilmiştir. Kiriş tutucu demektir.

ZiHindūstān fīlrā yād-ı dād: Bir kimsenin unutmuş olduğu bir nesneyi hatırına getirebilecek bir şey zikredilirse kullanılan bir deyimdir.

Zih-kerden: Kirişi yaya geçirmek.

Zih-liẖā: bkz. Zih-liẖād.

Zih-liẖād: Pabuççuların (başmaḳcı), çizmecilerin (edikci), saraçların ve terzilerin, yiv yerine ve iki dikiş arasına diktikleri şerittir. Sonundan dâl harfi düşürülüp **zih-liẖā** da denir.

Zīn-i ẖadeng: Kayın ağacından yapılan eyer.

Zīḳ: bkz. Zih.

Zişt-yād: Çirkin, hoş olmayan zikir (ẕīkr-i ḳabīḥ) anlamına gelir ki gıybetden ibârettir. Sıfat ile nitelenenden (mevṣūf) oluşmuştur.

Zuc: Bir tür kısa talîm okudur. **Keş** dedikleri kurutulmuş yoğurt anlamına da gelir.

Zūd: Tez, **serī‘** anlamına gelir. **Zūdī,** hızdır. **Zūd**un sonundan dâl'ı düşürüp **zū** demek de yaygındır. **Zūdāzūd,** tez tez demektir. Pekiştirme (te‘kīd) için tekrar edilmiştir. Bu elifin şerhi Baḥru'l-Ġarāyib'in başında, Deḳāyıḳ'ta ve Düstūru'l-‘Amel'de, **şibh** tercümesinde ayrıntılı zikredilmiştir.

Zūdāzūd: Tez tez demektir. Pekiştirme (te‘kīd) için tekrar edilmiştir. Bu elifin şerhi Baḥru'l-Ġarāyib'in başında, Deḳāyıḳ'ta ve Düstūru'l-‘Amel'de, **şibh** tercümesinde ayrıntılı zikredilmiştir.

Zūdī: Hız, sür‘at. **Zūd**un sonundan dâl'ı düşürüp **zū** demek de yaygındır.

Zū-pīn: Çatal temrenli, kısa mızrak veya harbedir. Baḥru'l-Ġarāyib'de zıpkın (**sıbḳūn)** ve kısa mızrak anlamına geldiği yazar. Ve **Sıbḳūn** demirden beş parmaklı bir mızraktır. Balıkçıların kullandığı bir âlettir.

Zurnapā: Zürâfa denilen canlıdır. Farsçada **uştur-gāv-ı peleng** de denir. İsmi Arapçada **zerāfe**dir. Türkçesi bundan galattır. Kaplan ile vahşi dişi devenin birleşmesinden doğan hayvanın erkeğinin, vahşi inek ile birleşmesinden doğar. Boynu, deve boynu gibi; ayakları, sığır ayağı gibi ve gövdesi, kaplan gövdesi gibi alaca olduğundan böyle isimlendirilmiştir.

SONUÇ

Manzum sözlük şerhleri, özellikle leksikoloji alanında paha biçilemez kaynaklardır. Şârihlerin, kelimeleri şerh ederken, nasıl okunmaları gerektiğine dair verdikleri hareke kayıtları, kelimelerin tarih içinde nasıl ses değişikliğine uğradıklarını takip etmekte büyük fayda sağlamaktadır. Ayrıca kelimelerin kökenlerine dair verilen ayrıntılı bilgiler, etimologlar için emsalsiz değerdedir. Bu şerhlerde yeri geldikçe çeşitli bilgiler de verilmektedir. Yazıldığı dönemde yaygın olan örf ve âdetlerden tutun da kullanılan araç gereçlere, oynanan oyunlara kadar birçok alandan bilgilere, şerh metinlerinde rastlamak mümkündür. Bu bilgiler, konuyla alakalı bilim adamları tarafından çalışmalarındaki birçok eksikliğin giderilmesinde kullanılabilmektedir. Daha sayamayacağımız birçok özelliğiyle genelde şerh metinleri, özelde ise manzum sözlük şerhleri bilimsel metodlarla ortaya konulmayı beklemektedir. Bu alanda son yıllarda artan bilimsel çalışmalar bir literatür oluşturacak kadar artmış olsa da bu çalışmaların henüz istenen seviyede olduğu söylenemez.

Manzum sözlüklere yapılan şerhler içerisinde Şâhidî İbrahim Dede tarafından yazılan *Tuḥfe-yi Şāhidī*'ye yapılan şerhler ilk sırada gelir. Yazma eser kütüphanelerimizde pek çok nüshası bulunan ve 1264-1284/1848-1867 yılları arasında beş defa basılan eserin, bu özelliklerine bakarak manzum sözlüklerin en beğenileni olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Eser, yazıldığı tarihten Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar her seviyeden mektepte, medresede, dergâhta en çok okunan ve ezberlenen eserlerden biri olmuştur. Bir Mevlevî, aynı zamanda Mesnevî şârihi olan Şâhidî, Mesnevî okuyanların eserinden yarar görmelerini arzu etmiş, bir bakıma Tuḥfe-yi Şāhidī'yi Mevlevî ailelerin çocukları için nazmetmiştir.

Tuḥfe-yi Şāhidī, Ḥüsām b Ḥasan (Ḥüseyin) el-Ḳonevî'nin *Tuḥfe-yi Ḥüsāmī* adlı sözlüğüne bir nazire olarak kaleme alınmıştır. *Tuḥfe-yi Şāhidī* bir manzum giriş, beyit sayıları 5 ile 20 arasında değişen toplam 27 kıta ve bir hatimeden meydana gelir. Mesnevî tarzında yazılmış, asıl sözlük kısmından önce gelen 61 beyitlik girişinde besmele, hamdele, salvele ve sebeb-i telif kısımları vardır. Hatimesi de mesnevî tarzında yazılmış 6 beyitlik bir tarih kıtasından ibarettir. Sözlük kısmını oluşturan kıtaların toplam beyit sayısı 385'dir. Buna göre sözlük toplam 452 beyittir. Ancak yazma nüshalarında toplam beyit sayısı daha fazladır. Çünkü yazma nüshalarında Tuḥfe-yi Şāhidī'nin aslında olmayan, kıta başlarına sonradan eklenmiş takti beyitleri mevcuttur.

Tuḥfe-yi Ḥüsāmî'de nazmedilen Farsça kelimelerin önemli bir kısmı Tuḥfe-yi Şāhidî'ye alınmış, nadir olarak kullanılan kelimeler alınmamıştır. Tuḥfe-yi Şāhidî şârihlerinden ʿAbdülḳādir el-Baġdādî, Tuḥfe-yi Ḥüsāmî ile Tuḥfe-yi Şāhidî arasında bir karşılaştırma yaparak Tuḥfe-yi Ḥüsāmî'de olup da Tuḥfe-yi Şāhidî'de nazmedilmemiş 220 Farsça kelime belirlemiş ve şerhinde bu kelimeleri bir liste hâlinde vererek bunların hareke kayıtlarını ve Türkçe karşılıklarını yazmıştır.

Şāhidî, Tuḥfe-yi Şāhidî'yi yazdıktan sonra büyük bir ün kazanmıştır. Farsça ve Türkçe kelimelerin nazmında aruzun başarılı bir şekilde uygulanması, eserin şöhretinde önemli bir rol oynamıştır. Bu özelliğinden dolayı Osmanlı Devletinde gerek medreselerde gerek benzeri eğitim kurumlarında hem aruz, hem dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okutulmuş ve ezberletilmiştir.

Tuḥfe-yi Şāhidî'nin ezber yoluyla dil öğretiminde ve bunun yanı sıra temel vezinlerin belletilmesinde bir ders kitabı olarak okutulması nedeniyle pek çok şerhi yapılmış; şerh dışında tercümeleri, nazmedilen Farsça kelimelerin alfabetik tertibi, kullanılan bahir ve vezinlerin açıklanması, nazire ve tazminleri gibi değişik amaç ve içerikte kitaplar yazılmıştır.

Sayıları, son çalışmalarla birlikte 60'a yaklaşan *Tuḥfe-yi Şāhidî* şerhleri içerisinde en önemlilerinden biri, 17. yüzyılın tanınmış âlim ve müderrislerinden ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî'nin, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidî* adlı eseridir.

H.1030/M.1621 yılında Bağdat'ta doğan ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî, hayatının büyük kısmını Mısır'da geçirmiş, orada vefat etmiş ve defnedilmiştir. 18-19 yaşlarına kadar tahsilini Bağdat'ta yaparken, Farsça ve Türkçe dillerine, edebiyatıyla birlikte âşina olan Bağdâdî, çocukluk ve gençlik yıllarının ardından, Osmanlı-Safevî savaşlarından dolayı iç karışıklıkların hüküm sürdüğü Bağdat'tan ayrılarak Şam'a gitmiş (1049/1639) ve Bağdat'ta başlattığı tahsil hayatını, Şam'da sürdürmüştür. Burada, birçok kıymetli âlimden ders alan Bağdâdî, 1050/1640 senesinde, tahsilini tamamlamak üzere, Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitmiştir.

Bağdâdî, Ezher'in önde gelen âlimlerinden ulûm-i şerʿiyye, edebiyat, kelâm, felsefe, mantık ve akâid ilimleri okudu. Yâsîn el-Hımsî, Nûreddin eş-Şebrâmellisî, Şehâbeddin el-Hafâcî gibi devrin büyük âlimlerinden ders aldı. Yalnız, bu hocaları içinde en çok bağlandığı hocası, edebiyat, lugat ve diğer çeşitli ilimlerde şöhret sahibi olan ve bizzat kendisinin 90'ı aşkın eseri bulunan el-Hafâcî'dir. O'na o derece

bağlanmıştır ki Mısır'da, "el-Hafâcî'nin talebesi" diye tanınmıştır. Bu hocasından, edebiyat, tefsir ve hadis ilimlerinde icazet almış, el-Hafâcî vefat edince (1069/1659), eserleri ve sahip olduğu zengin kütüphanenin çoğu, Bağdâdî'ye kalmıştır. Zaten çok miktarda kıymetli eseri kütüphanesinde bulunduran el-Bağdâdî'nin kütüphanesinde, sırf Arap Bedevî şairlerinden bin tanesinin divanının bulunduğu rivayet ediliyor ki bu gün bile, bu divanların bin tanesini bünyesinde toplayan bir kütüphane yok gibidir. Böylece zamanının en büyük kütüphanelerinden birine sahip olan el-Bağdâdî, Türk ve İran dili ve edebiyatları yanında, Arap Dili ve Edebiyatında, şiir ve nesirde bir otorite kabul edildiği gibi, kendisinin diğer ilimlerde de şöhreti yaygındır.

Makâmâtü'I-Harîrî'yi ve bazı divanları ezberlemiş olan Bağdâdî, aynı zamanda bir tarihçi ve râvî olarak, Arapların eyyâmı (meşhur harpleri)'nı ve tarihlerini bilir; bilim, eğitim gâyesi ve ibret alınması maksadıyla naklederdi.

Gerek bu nakillerini, gerekse ilmî tenkidlerini en güzel ve âdilâne bir şekilde eda ettiğinden ötürüdür ki bazı kaynaklar kendisini 'bu ilimlerde yeni çağ âlimlerinin en iyisi' olarak tanıtırlar. Hatta, büyük şöhretine rağmen, hocası el-Hafâcî'nin dahi, birçok meselede onun bilgisine müracaat etmesi, Bağdâdî'nin engin ilmi derecesini, açıkça ortaya koymaktadır.

Anadolu'ya birkaç defa seyahatte bulunan Bağdâdî, ilk defa Zilkade 1077'de (Mayıs 1667) Kahire'den İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitti. Ancak fazla kalmadan tekrar Kahire'ye döndü. İkinci seyahatini, Kahire'de tanışarak yakın bir dostluk kurduğu Kethüdâ İbrâhim Paşa ile birlikte Şam üzerinden yaptı. Şevval 1084'te (Ocak 1674) Kahire'den ayrıldı ve İstanbul'a uğrayarak Edirne'ye geçti. Orada Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ile tanıştı ve *Şerhu Şevâhidi Şerhi't-Tuhfeti'l-Verdiyye* adlı eserini ona ithaf etti. Osmanlı devlet büyüklerinden yakın ilgi gören Bağdâdî, Sultan IV. Mehmed'in de takdirini kazanmış ve *Hizânetü'l-Edeb* ile İbn Hişâm'ın *Şerhu Bânet Suâd* adlı eserine yaptığı hâşiyesini ona ithaf etmiştir. Bu seyahatinde oğlu Ahmed ile birlikte IV. Mehmed'in Lehistan seferine de katıldı. Ancak bu arada ağır bir hastalığa yakalandı ve İstanbul'a uğrayarak Konya üzerinden Kahire'ye döndü (Şâban 1087 / Ekim 1676). Daha sonra üçüncü defa Anadolu'ya yaptığı seyahatte gözünden rahatsızlanarak İstanbul'dan deniz yoluyla Kahire'ye döndü (1680) ve iki yıl sonra orada vefat etti.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî, Fars edebiyatı alanında da söz sahibi olmakla birlikte asıl şöhretini nesir ve nazım yönleriyle ilgilendiği Arap dili ve edebiyatı üzerinde yapmış, bu sahada otorite kabul edilmiştir. Eserleri arasında başka edip ve şairlerin kitaplarına, özellikle 'şâhid beyit'lere yazdığı şerh ve hâşiyeler yekün tutmakta, ayrıca Arapçaya yaptığı bazı tercümeler de yer almaktadır.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî, *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidî*'de, toplamda 27 kıtası ve 452 beyti bulunan bir eser olan *Tuḥfe-yi Şāhidî*'nin, mesnevî tarzında yazılmış 61 beyitlik giriş bölümünden sonra gelen ilk kıtasının 10 beytini şerh etmiştir.

Eserin, aslında tamamlanmamış bir şerh olduğuna şüphe yoktur. Şârih, eserin dibâcesinde belirttiği üzere, uzun yıllar boyunca -büyük ihtimalle derslerinde kullanmak üzere- tuttuğu notları, bir gün bir araya getirmek düşüncesiyle biriktirmiş; ancak kendi kafasındaki eseri tam anlamıyla hazırlayacak kadar zamanı veya imkânı bir türlü bulamamıştır. Eseri incelerken şârihin sonraki kıtalarda şerh edeceği kelimelere dair planları olduğuna dair ifadeler vardır.

Eserin ilk kıtası hâricindeki kıtalarının, bu kıtalara ilişkin bilgilerin ve düşüncelerin yeterince olgunlaşması beklendiğinden, yazılmasının ertelendiği düşünülebilir veya şârihin, eser boyunca takındığı müdekkikâne ve iddialı tutum sebebiyle notlarını yetersiz bulmuş olabileceği de düşünülebilir. Fakat, bize göre en önemli sebep, şerhin hacminin, şârihin başta hesap ettiğinden çok daha büyük ve kapsamlı olmasıdır. Öyle ki, 27 kıtası ve 388'i sözlük kısmı olmak üzere toplamda 452 beyti olan bir eserin, sadece 10 beyitlik kısmının şerhi, ortalama 110 varakta yapılabilmiştir. Eğer şârih, aynı hassasiyetle eserin geri kalan kısımlarını da şerh etmiş olsaydı, en azından dört bin, beş bin varaklık dev bir eser yazması gerekecekti. Aslında ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî, bu eseri yazabilecek ilmî seviyeye ve kaynağa da sahipti; ancak ilerlemiş yaşının ve peşini bir türlü bırakmayan hastalıkların, onun bu dev projesini yarım bıraktırdığını sanıyoruz. Yarım kalmış hâliyle bile eserin, emsalleri arasında en iyilerden ve beğenilenlerden biri olması, eserin planlandığı şekliyle tamamlanamamış olmasından dolayı kültür ve edebiyatımızın ne denli büyük bir değerden mahrum kaldığını gösterir.

Eser, klâsik tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Hemen ardından şârih, alçak gönüllü bir şekilde kendini tanıtır. Bu kısımda dikkatimizi ilk çeken özellik, şârihin süsten uzak sade tarzı oldu. Örneklerini gördüğümüz diğer şerh

metinlerinin aksine el-Bağdâdî, süsten ve yapmacıklıktan uzak, sade bir tutum takınmakta, bir âlime yakışan ilmî bir ciddiyetle eserinde, gereksiz sözlere yer vermemektedir. Şârihin bu tutumunu, kendisinin âlimlik yönünün diğer yönlerine göre ağır basmasına bağlayabiliriz. Şârih eserini, sanattaki seviyesini ve hünerini isbat için değil; genelde Farsça öğrenmek isteyen herkese, özelde ise öğrencilerine faydalı olmak için yazmıştır. Bu nedenle de kendi çağında ilmini ispatlamış, Osmanlı sarayına kadar kendini kabul ettirip hürmet görmüş büyük bir âlimin verdiği eser, elbette ki *efrâdını câmi', ağyârını mâni* olacaktır. Şârihin bu tutumunu, eserin tamamında devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

Daha sonra *sebeb-i telif* bölümüne geçilir. Şârih, bu bölüme -geleneğe uygun bir şekilde- Şâhidî İbrâhîm Dede'nin medhiyle başlar. Onun, kendi çağında Farsça eğitiminin şâhı olduğunu, dilinin akıcılıkta akar su gibi olduğunu ve yaratılıştan liyakat sahibi olduğunu belirtir. Şâhidî'ye olan hürmetini, eserin ilerleyen bölümlerinde onu eleştirdiğinde bile devam ettirir.

Şerh kısmında, *Tuḥḥfe-yi Şāhidī'* nin birinci kıtasını oluşturan on beyit şerh edilmiştir. Şârih, evvelâ Şâhidî'den aldığı beyti yazar. Alıntılanan bu beyit, incelediğimiz nüsaların çoğunda sürh ile yazılmıştır. Daha sonra beyitteki sırasıyla, kelimelerin şerhine geçer. Kelimeler, müdekkikâne bir tarzda şerh edilir. Öncelikle kelime, birleşik bir kelime ise unsurları ayrı ayrı tespit edilir. Tespit edilen kelimelerin önce hareke kayıtları ve anlamları verilir. Birçok kelimede, kelimenin Türkçe karşılığının yanı sıra Arapçasının da verildiği görülür. Şârih, birçok yerde üç dili mukayese etmiş; herhangi bir karışıklığın ya da noksanlığın kalmaması için kelimeleri derinlemesine incelemiştir. Daha sonra kelimelerin sesteşleri ve bu sesteşlerin anlamları da verilir. Ardından anlamdaşları belirtilip açıklanır. Şârih, anlamını açıkladığı kelimelerin kökenlerine dair bilgiler vermeyi de ihmal etmez. Gösterilen her anlam özelliği bir şâhid beyit ile delillendirilir. Eserde 1350 adet şâhid beyit olduğunu düşünürsek, şârihin bu hususta ne kadar hassas olduğuna dair bir fikir edinebiliriz.

Şârih, şerh ettiği her kelimede, yeri geldikçe bazı konularla ilgili malumat vermeyi de ihmal etmez. Bazen bir deyimin anlamını, bazen melez bir hayvan türünün nasıl ortaya çıktığını, bazen bazı dinî inanışları vs anlatır. Eser, bu yönüyle ansiklopedik bir sözlük hüvviyeti taşır. Şârihin ilmî ciddiyetini bu tür bilgiler verdiği alanlarda da görürüz. Verilen bilgilerde, muhakkak kaynak gösterilir. Kendisi de onlarca eser telif

etmiş bir müellif olan şârih, kendisinden önce eser vermiş müelliflerin emeklerine saygıyı ve vefayı hiç elden bırakmaz.

Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī'de, 60 farklı eserden adları zikredilerek alıntı yapılmıştır. Çeşitli şairlerden alınmış 1350 beyit, *şāḥid beyit* olarak kullanmıştır. Bu beyitlerin tamamına yakını, şairleri zikredilerek kullanırken küçük bir kısmı şairi zikredilmeden verilmiştir. Ayrıca şârih, bazen alıntı yaptığı kişiyi belirtmiş ancak eserin adından bahsetmemiştir. *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'de adları zikredilerek 144 âlim ve şâirden alıntı yapılmıştır. ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî'nin faydalandığı kaynakların ve gösterdiği şâhid beyitlerin sayısı ve çeşitliliği, bize eserin kalitesi hakkında bir fikir vermektedir. Şerh edilen kısmın *Tuḥfe-yi Şāhidī*'nin sadece on beyitlik ilk kıtası olduğu düşünülünce şârihin ne kadar hassas ve derinlemesine bir şerh metodu izlediğini görebiliriz.

Şârihin *elsine-yi selâse*deki derin ilmi ile, kendisinden önce eser vermiş çeşitli lugat ve şerh müelliflerinin eserlerinde görmüş olduğu çeşitli hataları da çekinmeden ifade ettiğini görürüz. Bu tür ifadelerde, muhakkak herkes tarafından kabul edilebilecek kaynaklardan deliller ve örnekler getirir. Eserde çok fazla şâhid beyit kullanılmış olmasının sebeplerinden biri de budur. Şârih, bu eleştirilerinde, yapılan yanlışın derecesine göre *ġalaṭ etmek, sehv etmek, ḫalt etmek* vb ifadeler kullanarak yanlışlıkları gösterip doğru hâllerini ayrıntısıyla anlatmıştır.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî'nin şerhinde en dikkat çeken özelliklerden biri de şârihin, en ufak bir şüpheye mahal bırakmayacak kadar hassas davranmasıdır. Öyle ki alıntı yaptığı kelime, kavram ya da metinlerle ilgili olarak, eserin çeşitli nüshalarından metin mukayesesi yapmaktadır. Bağdâdî'nin zamanının en büyük kütüphanelerinden birine sahip olmasının ve bu vesileyle binlerce eserin elinin altında olmasının da bu özelliğinde pay sahibi olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç olarak ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādî'nin *Şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī*'sinin, maddelerinin derinlemesine incelenmesi, -yukarıda belirtildiği gibi- çok sayıda *şâhid beyit*le anlatılanların örneklendirilmesi, çok sayıda kaynağa müracaat edilip atıf yapılması, ilmî ciddiyeti ve verilen bilgilerin sağlamlığı vb bakımlarından, aynı türde yazılmış benzer eserlerden çok daha üstün olduğunu; tüm bu özellikleriyle birçok bilim dalı için değerli bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz.

DİZİN

A-Ā-ʿA

Āb 289
Ābā 86
Ābān 288, 289, 291, 293, 295, 300
ʿAbdü'r-Raḥīm Ḫān 312, 313
ʿAbdü'r-Rezzāḳ 212, 321, 369, 376, 403
ʿAbdü'r-Rezzāḳ Muḥammed 231
ʿAbdü'n-Nebī-yi Faḫrü'z-Zamānī-yi Ḳazvīnī 309
Ablaḳ 343, 349, 353
ʿAceb-rūd 232
ʿAcek 377
ʿAcem-rān 349
Ādātu'l-Fużalā 170, 266, 268, 270, 281, 284, 303, 330
Ādem 79, 100, 116, 202
Āferīdgār 123
Āftāb 118, 138, 153, 193, 216, 257, 268, 269, 270, 279, 282, 284, 287, 290, 392, 408
Āftābe 269, 270
Āftāb-gāh 268
Āftāb-gerd 268
Āftāb-gerdek 268
Āftāb-perest 268, 269
Aġācī 128, 320
Āgāhī 241
Aġız ṭanbūrası 372
ʿAhd-ı Sāmāniyye 235
Āhenger 122
Āheng-i Ḥicāzī 107
Āhermen 91, 92
Aḫgūze 85
Āḫşīcān 189
Aḥmed-i Kirmānī 228
Aḥmed-i Muḫtār 249
Aḫter-şinās 86
ʿAjek 377
ʿAlī Ṣābir 325
ʿAllāme-yi Şīrāzī 97, 131
ʿAmāre 143, 407
Āmeden 93
Āmidī 91
ʿAmʿaḳ-ı Buḫārī 104
Āmul 220, 252, 266
Āmūy 231
Āmuzgār 123
Āmūzgār 123
Ān 301, 389, 390, 391, 399
Anṭalīsūn 263
Anāhīd 284
Anbere 331, 332
Ānçi 391
ʿĀne 87
Ānek 389, 390
ʿAnk 317, 318
Ānki 391
ʿAnḳā 303, 378, 379
Aḳdāḥ u ezlām 253
ʿAḳıb 86, 201
ʿAḳreb 287
ʿAraż 231
ʿArabāne 327
Arġan 359
ʿArār 307
Aras 231
Ārd 237, 238
Ārd-bīz 238
Ārd-bīzen 238
Ārd-dūle 238
Ārde 238
Ārd-hāle 238
Ārdīne 238
Ārd-tūle 238
Arisṭō 270, 271
Arpenīj 85
Ās 278, 303, 318, 319
Āşafī 154, 166, 221
ʿAscedī 165, 274, 366
Ās-ı ḫar 319
ʿAsker 338
Aşmaʿī 247
Āsmān 72, 203, 209, 226, 250, 260, 265, 273, 277, 278, 279, 281, 293, 298, 310, 324, 346, 351
Āsmāne 85, 279, 280
Āsmān-vere 281
Āster 315
Āşkū 280
Āşkūb 279, 280
Āşkūy 280
Aʿşā 381
Aşḳar 343
ʿAṭāyī 294
Aṭlas-ı felek 246
Āvīḫten 110
Āy 93
Ayār 289
Āẕār 289
Ayārde 117
Āẕer 288, 289, 291, 292, 293, 295
Āẕerī 280, 330
Āyīden 93
ʿAyn 111
ʿAyyine 111
Āzfendāk 263
ʿAzīz-i Ḳaşaşī 123

B

Bā 363

Bābzen 86
Bāçeng giriften 373
Bāçengāl giriften 374
Bāçengel giriften 377
Bād 293, 297
Bādrem 363
Bād-reng 85
Baġdād 233, 343, 383, 391, 413
Baġl 315
Bahā'ü'd-dīn Muḥammed 399
Baḥru'l-Ġarāyib 99, 117, 128, 131, 142, 144, 145, 149, 155, 156, 192, 193, 202, 210, 228, 239, 243, 244, 260, 264, 274, 277, 300, 317, 332, 346, 348, 349, 350, 352, 354, 355, 359, 360, 361, 372, 374, 376, 403
Bānū 133, 134, 339, 410
Bār 98, 105, 320, 342
Bār-ḫudā 97, 98
Bār-ḫudāy 98
Bārān 229, 253, 265, 281
Bārānī 281
Bārbud 306
Bāre 81, 341, 343, 351, 358
Bāregī 358, 359
Bār-gīr 304, 353, 359
Bār-ı ḫarān 320
Bār-ı ḫudā 98
Bārī 95, 97, 99, 255
Bārmān 339
Baṭ 326
Bāū pāy giriften 203
Bāū pāy-dāşten 203
Bay 112, 122
Bāzinc 87
Bed-dil 413
Bedest-bāş 159
Bedr-i Şirvānī 390
Befc 85
Behle 175
Behmen 289, 292, 293, 294, 327
Behrām 194, 243, 246, 266, 283, 284, 286, 287, 293, 297, 299
Behrām-ı Gūr 266
Behrāmī 264
Beḫūn 284
Benā-gūş 212
Benāmīzed 89, 90
Benāyī 156
Benī İsrā'īl 114
Benkū 360
Bepāy-dāşten 203
Beraḫş 343
Berbaṭ 97, 210, 232, 235, 369, 371, 378, 379, 381, 383
Berbaṭī 379
Bercīs 257, 283, 284
Berg-i bīd 238
Berḫar-nişān 319
Berhūden 366
Berīd 316
Berimā 106
Berpāy-dāşten 203
Berperūşān 115, 116
Berrūy-ı rūz-uftāden 154
Berūy-devīden 155
Berzīger 135
Berzigerī 135
Besāvend 398
Besīse 375
Besuḫan resīd 396
Beşg 277
Betūrāk 380
Beyduḫt 284
Beytü'l-Maḳdis 328
Bezmāyūn 304
Bezrek 107
Bezr-i ḳuṭūnā 323, 360
Bī 363
Bīġāl 241
Biṭāne 315
Bīd-berg 238, 239
Bīdil 413
Bidūn 363
Bīhīzek 288
Bīhūd 362
Bīhude 145, 362, 363
Bīhūde 362, 363, 366, 367, 369
Bīhūde şuden 366
Bīhūden 365
Bīhūş 218
Bīhūşī 217
Bīl 239
Bilā 363
Bīle 239, 240
Bīlek 239, 240
Bīluft 284
Birẓe'a 357
Birẓevn 355
Bisḥāḳ-ı Eṭ'ime 238, 375, 376
Bisrāk 328, 329
Bīsrāk 328, 329
Borı-zen 386
Bōstān 94
Bū 227
Būd 207, 223, 224
Buden 223
Būden 223
Būdiş 225
Buḫārā 235, 281, 371
Buḫārī 222, 223
Buḫt 328
Buḫt-ı Naşşar 327, 328
Buḫtī 327, 328, 329, 342

Būḳ 87, 307, 383
Būk 226
Bun 86
Bun-i gūş 211
Būr 343, 344
Burc-ı gāv 301
Burc-ı Kemān 257
Burc-ı Sevr 301
Burden 112, 152
Būrek 182
Burîde-dum 316
Burîden 110
Burnā 87
Burūc-ı işnā ʿaşer 257
Būselîk 106
Buvād 226
Buved 225, 226, 227
Buvende 227
Buvîd 227
Buviş 225
Būy 80, 85, 87, 214, 225, 296, 303, 392, 411, 419
Buz 84
Buzġāle 84
Buz-gedā 124
Buzurcmihr 104
Buzurg 88, 101, 106, 349
Buzurg-bār 105
Buzurg-mihr 104
Buzurg-vār 104, 105, 267

C

Cām-ı Cem 175, 213
Cāmî 138, 152, 168, 174, 178, 199, 237, 340, 412, 416
Cāmiʿ 113, 115, 131, 144, 169, 191, 214, 217, 236, 269, 274, 287, 352, 353, 367, 368, 374
Cāvîzen 307
Cāvle 86
Cebān 334
Cedr 330
Cedy 285, 287
Celālü'd-dîn Ekber Pādişāh-ı Ġāzî 312
Celîd 276
Cem 86, 269, 312, 343, 352, 411
Cemālü'd-dîn ʿAbdü'r-Rezzāḳ 130
Cemel 327
Cemşîd-i Pelîd 288
Cem-zîver 343
Cenden 336
Cengel 377
Cengelî 377
Cenîb 350
Cerbîden 394
Cerîr 361
Cers 408
Cevāhiri't-Tefsîr 117
Cevzā 287
Ceyḥūn 231
Cezāyir-i Hind 407
Cibr'îl 352
Cināsu'l-Cināş 105, 136, 141, 243, 307, 345, 346, 384, 414
Cūş 293, 296
Cūy 71, 93, 176, 228, 229, 332, 345, 397, 407
Cuz 84
Cülāhıḳ 261
Cülcül 409

Ç

Çāc 260
Çāl 326
Çāme 85, 398
Çāme-gū 398
Çarḫ 103, 173, 182, 193, 197, 240, 255, 259, 260, 278, 280, 310, 321, 342, 351, 370, 389
Çārḫāye 97
Çarḫ-ı aṭlas 189
Çarḫ-ı felek 295
Çār-ṭabʿ 283
Çārperdî 347
Çār-tā 370, 377, 378
Çār-tār 377
Çeġāle 86
Çeġāne 378
Çek 84
Çemend 357
Çemlān 195
Çemş 143
Çeng 176, 207, 243, 256, 369, 370, 371, 372, 373, 376, 378, 379, 381, 387, 398, 409
Çengāl 373, 374, 375, 376, 377
Çengāl-ḫᵛest 376
Çengālî 376
Çengel 376, 377
Çeng-i Meryem 373
Çengul 377
Çeng-zen 398
Çeper 118
Çerḫ-i revān 225
Çerḫişt 85
Çerb-dest 85
Çerde 357, 358
Çereb 85
Çerendū 85
Çerme 343, 344, 347
Çeşm 72, 80, 104, 109, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 172, 193, 209, 215, 230, 235, 242, 258, 307, 333, 343, 358, 362, 365, 374, 388, 394
Çeşm-ḫāne 146
Çeşm-āġil 151
Çeşm-āġîl 150

Çeşm-ālūs 151
Çeşmār 147
Çeşmārū 148
Çeşm-āver 148
Çeşm-āvīz 149
Çeşm-beste 172
Çeşm-cehīden 151
Çeşm-derīde 151
Çeşme 81, 150
Çeşmek 149
Çeşme-yi sūzen 150
Çeşme-yi zen 149
Çeşm-i bārān 145
Çeşm-i bed 147, 148
Çeşm-i Frenkī 149
Çeşm-i gāvmīş 151
Çeşm-i giryān 154
Çeşm-i mūjān 143
Çeşm-lān 146
Çeşm-penām 147
Çeşm-perīden 151
Çeşmrā ābdāden 151
Çeşm-zaḫm 146
Çeşm-zed 148
Çeşte 377
Çevgān 91
Çīḫ 144
Çīn 117, 244, 307

D-Ḍ

Daġ 274
Daġ-ser 274
Dād u sited 87
Ḍaḥḥāk 305, 306, 308
Dālān 223
Dān 391, 392
Dānişmend 85
Daḳīḳī 100, 115, 116, 200, 258
Dārḫāl 86
Dārā 330
Dās u delūs 85
Dāş 86
Dāşt 401
Dāvūd 115, 116
Dāyire 380, 411
Defek 380
Deff 369, 379
Dehekī 202, 204
Dehen-i gāv 301
Dehle 86
Dehre 85
Dek 273
Delv 285, 287
Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ 88, 105, 113, 137, 141, 220, 228, 268, 273, 337, 344, 345, 363, 377, 389, 421
Derḫur 266
Dersuḫan tuvān şenāḫt 396
Derūne 262, 263, 264
Dervīş 96, 125, 127, 129, 201, 224
Deryūş 126
Desḫoş 170
Dest 80, 86, 137, 148, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 196, 199, 201, 219, 220, 228, 231, 246, 263, 277, 282, 366, 372, 398
Dest berdil-nihāden 167, 414
Dest berterkeş zeden 166, 167
Dest bezīr-i zenaḫ 220
Dest birūn kerden 168
Dest ü pā 176
Dest ü pā zeden 176
Dest ü pāy 176
Dest-şalībī kerden 171
Dest-ḫar 169
Dest-ḫoş 170, 172
Dest-ḫūn 182, 183
Destādest 162
Dest-āheng 166
Dest-āmūz 165
Destān 184, 219
Destāne 166
Destār 80, 163, 164, 165
Destār-ḫᵛān 164
Destārān 165
Destār-bend 165
Destārçe 163, 164
Destārçe sāḫten 164
Dest-ās 86, 179
Dest-āviz 166
Dest-bāş 159
Dest-bend 168
Dest-beste 167
Dest-burd 161, 162, 182, 204
Dest-dāden 162
Deste 176, 177, 178
Dest-efşān kerden 163
Dest-efşānden 162
Dest-efzār 165
Destek-zeden 172
Destek-zen 172
Dest-enbūy 179
Dest-endāz 165, 166
Deste-sāḫt 177
Deste-şud 177
Destgāh 158
Destgeh 158, 159
Dest-gir kerden 174
Dest-i ḫaṭar 182
Dest-i ḫar 322
Dest-i pesīn 183
Destīnc 179
Destīne 178

Destiyāne 178
Dest-kār 171, 172
Dest-keş 172, 173, 174, 259
Dest-māl 174
Dest-merdī 174
Dest-mūze 174
Dest-nebū 179
Dest-peymān 169
Dest-pīşīnrā bedel nīst 168
Dest-renc 170, 171, 172
Dest-res 159
Dest-sütūn-ı zenaḫ būden 167
Dest-şusten 171
Dest-şūy 171
Destūr 97, 104, 159, 160, 161, 370
Destūr-ı aʿẓam 104
Destvān 175
Dest-vāne 175
Destvār 175
Destvāre 175
Dest-yāft 159
Dest-yār 178
Dest-yāre 178
Dest-zeden 172
Dest-zen 171
Deştbān 133
Deşt-i Ḳıpçaḳ 359
Dey 78, 288, 289, 292, 293
Deybāder 293, 295
Deybādeyn 297
Deybādīn 293
Deybedeyn 298
Deybemihr 293, 296
Deymir 296
Deyn 293, 297, 298
Deyzec 347
Dezek 174, 175
Dezgāh 158
Dıraḫt-ı Meryem 373
Dicle 229, 233, 281, 391
Dīde 142
Diflī 322
Diger gūn sāzed 154
Dih-ḫudā 96
Dīhīm 86
Dil 79, 111, 153, 157, 159, 166, 191, 194, 197, 199, 217, 222, 235, 258, 294, 297, 340, 342, 358, 378, 383, 391, 393, 396, 402, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 418
Dil pür-dāşten 416
Dil-ārām 413
Dil-āver 413
Dil-ber 413
Dil-dāden 414, 415
Dil-dār 413
Dil-firīb 413
Dil-gīr 413
Dil-girifte 413
Dil-guşā 413
Dil-i dıraḫt 411
Dilīr 413
Dil-nevāz 413
Dil-nihāden 415
Dil-numūden 415, 416
Dil-rubā 413
Dil-sitān 413
Dil-sūz 413
Dil-şād 413
Dīm 155
Dīmer 155
Dīn 392
Dīn-i mecūs 91
Direfş 308
Diremne 86
Dīvān-ı Ḥāfıẓ Şerḥi 98
Dīvān-ı Kemāl 148
Dīv-i sepīd 238
Dīv-meşeng 307
Dīv-sīret 98
Diye 85
Diz 86
Dīz 348
Dīze 85, 347, 348
Dū 392
Dūd 207, 220, 221, 222, 223, 404
Dūd-ḫᵛār 223
Dūd-āheng 222
Dūde 222
Dūd-gend 223
Dūd-gende 223
Dūd-ı çerāġ ḫurden 222
Dūd-keş 222
Dūdle 85
Du-esbe 119
Du-espe 339, 340, 347
Du-espe āmed 340
Du-espe girīḫt 340
Dūġ 84
Dūġbā 85
Duḫ 86
Duḫān 220, 221
Duḫter-ender 85
Duhul 370, 384
Du-kārd 237
Dumru 369
Dunbe-yi bere 370
Dūr-bīn 318, 334
Durmelik 410
Dūste 178
Dūş 80, 150, 207, 208, 212, 305
Dūşādūş 212
Dūş-guẕārī 208
Duşḫīm 84
Dūşīden 213

Düdük 382
Dürr-i ʿAden 174
Düstūru'l-ʿAmel 139, 148, 155, 167, 169, 174, 177, 208, 217, 228, 251, 255, 319, 327, 393, 394, 395

E

Ebistā 117
Ebkārü'l-Efkār 91
Ebr 243, 253, 263, 265, 277, 280, 281, 282, 324
Ebreş 343, 349, 350
Ebr-i Nīsān 253
Ebū Ḥafş-ı Soġdī 355, 369
Ebū İsḥāḳ 196, 214, 330
Ebū İsḥāḳ-ı Ġazzī 184
Ebū Naṣr Ferāhī 282, 287, 288
Ebū Şekūr 162, 364
Ebū Yūsuf-ı Herevī 352
Ebū'l-Ḥasan-ı Rūdekī 235
Ebū'l-Ferec-i Rūnī 241, 275
Ebū'l-Mü'eyyed 129, 264
Ebū'l-ʿAbbās 130, 131, 402
Ebū'r-Reyhān Muḥammed bin Aḥmed el-Bīrūnī 214, 252, 300, 323, 360
Edhem 348
Edīb Ṣābir 117
Efrāsiyāb 157, 252, 266
Efşek 277
Efzār 191
Eger rüy-sāzed 154
Ehl-i dil 412, 413
Ehnūz 299
Ehremen 91, 92
Ehrimen 359
Ehrīmen 92
Em 398
Emīr Ḫusrev 211, 324
Emīr Muʿizzī 328
Emīr Naṣr ibni Aḥmed 235
Enbīş 85
Ender-gāh 299
Engelyūn 116, 117
Engule 85
Enīrān 293, 299
Enīsü'l-ʿUşşāḳ 141
Enverī 88, 89, 90, 92, 98, 99, 102, 105, 107, 156, 157, 158, 161, 168, 176, 189, 197, 203, 213, 223, 226, 235, 242, 246, 247, 250, 257, 263, 273, 278, 279, 281, 282, 283, 299, 303, 321, 324, 335, 342, 344, 355, 365, 369, 372, 379, 382, 398, 408, 417, 418, 419, 420
Erāk 84
Ermān 234
Ervend 233, 234
Ervend Şāh 234
Esb 300, 336, 337, 340, 348, 351, 352, 359, 360, 361
Esb ü ferzīn nihed 340
Esb-ġūl 360
Esb-engīz 340
Esb-güş 72, 360
Esb-i bād-pā 317
Esb-i nevbetī 352, 353
Esb-i yām 354
Esbīl 340
Esbiyūş 72, 360
Esed 287
Esedī 100, 129, 136, 168, 169, 190, 193, 194, 196, 206, 207, 212, 229, 235, 240, 256, 265, 271, 275, 329, 332, 346, 351, 354, 359, 366, 386, 395, 407
Eşīr-i Aḫsīketī 354
Esperīs 87
Ester 75, 300, 315, 319, 348
Eşkū 280
Eştād 293, 298
Eştūz 299
Evḥadī 175, 213, 259
Evāyil-i Gülistān 146
Evreng 86
Evzār 191
Eyāzī 143
Eylül 289
Eyyūb 115
Ezāteş-i dūdī nedīde 78, 221, 222
Ezber 388, 401
Ezdil āmeden 414
Ezhīc vīrāne rūd bernemīāyed 234
Ezraḳ 264, 343, 344
Ezraḳī 279, 408

F

Farġan 230
Farġar 230, 231
Faḫr-ı Rāzī 95
Fāne 84
Fār214
Fehe 84
Felāken 230
Felek 87, 134, 173, 183, 189, 190, 193, 197, 205, 213, 221, 225, 246, 255, 259, 260, 261, 277, 278, 279, 280, 283, 286, 287, 295, 312, 329, 345, 350, 352, 360
Felek-i şābit 283
Felek-i şevābit 283, 287
Felek-i aṭlas 283
Felek-i aʿẓām 283
Felekü'l-burūc 283
Felekü'l-eflāk 283
Ferālāvī 327, 350
Ferāmuş 404
Ferāmūş 72, 84, 400, 402, 403
Ferāmūşī 403
Ferāmuşīden 403
Ferāmūşīden 403

Ferāmūş-kerden 402, 403
Ferāmuşt 404
Fereb 231
Feres-nihāde-yi tust 340
Ferġanç 303
Ferhānc 86
Ferhānü'l-ḳalb 413
Ferheng-i Ḳavvās 117
Ferhiḫte 86
Ferîdūn 304, 305, 308
Ferken 230
Ferkend 230
Ferkenden 72, 230
Ferkendîden 72, 230
Fermūş 403
Fermūşîden 403
Fernās 85
Ferruḫî 143, 230, 240, 260, 378
Fervedîn 289
Ferverdgān 300
Ferverd-i cān 300
Ferverdîn 288, 289, 293, 297, 299
Fesliyūn 360
Feverdîn 289
Feyc 119
Feyżî-yi Hindî 409
Fiṭre 122
Fîlek 240
Firdevsî 89, 91, 100, 117, 118, 119, 123, 139, 164, 173, 181, 183, 184, 193, 194, 209, 218, 219, 225, 227, 229, 232, 233, 234, 238, 243, 247, 256, 257, 259, 260, 262, 264, 267, 269, 274, 275, 276, 285, 290, 291, 292, 294, 297, 298, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 323, 330, 337, 339, 343, 344, 345, 347, 348, 351, 354, 355, 358, 366, 378, 382, 383, 385, 398, 400, 401, 402, 406, 413, 420, 421
Firesb 84
Firistāde 117, 118
Firiste 117
Firsin 332
Fiyelk 240
Fuṣūl-ı ʿİmadiyye 95
Fulād 364
Fulāde 364
Furdecān 299
Furḳān 116, 117
Furuşk 87
Fürs-i ḳadîm tārîḫi 251

G-Ġ

Ġāfir 123
Ġafūr 123
Ġajġāv 303
Ġālūk 261, 262
Ġamas 411
Ġan 252, 253
Ġang 86, 252
Ġarv 84
Gāv 85, 213, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 321, 324, 333, 334, 336, 353, 386
Gāv-āhen 305
Gāv-ı ʿanber 303
Gāv-ı ʿassār 353
Gāv-bān 305
Gāv-çeşm 307
Gāv-çihr 305, 306
Gāv-dum 85, 307, 321, 386
Gāv-dūş 305
Gāv-ı deştî 301
Gāv-ı māde 301
Gāv-ı mîş 301
Gāv-ı ner 301
Gāvîzen 306
Gāv-meşeng 307
Gāv-mîş 307
Gāv-reng 305, 306
Gāv-rîş 307
Gāv-sāle 302
Gāv-seng 305
Gāv-ser 306
Gāv-şeng 305
Ġavvāş 331, 373
Gāv-zād 307
Gāv-zebān 306
Ġāyile-yi çeşm 147
Ġaym 281
Ġażyān 322
Gedā 72, 124, 125, 126, 131, 138, 145, 172, 396
Gedāy 112, 124, 125, 127, 128
Gedye 124, 125
Genc-i gāv 306
Gerdūn 150, 215, 255, 278, 310, 312, 329, 330, 344
Gerezmān 279
Germ-ābe 86
Gev 114
Gev-pāre 304
Gev-sāle 302
Gez 249, 250
Gezer 85
Girdgār 123
Girev 86
Gîtî 86, 98, 327, 336, 377, 402
Gîtî-ārāy 98
Gîv 184, 219, 348
Gocurāt 312
Ġonçe 86
Güderz 184, 345
Ġūl 323, 332, 360
Gumān-burden 86
Gūr 309, 310
Gūrāb 86
Gurîçe 84
Gurk 101, 304

Gurūhe 261
Gusesten 110
Güş 72, 80, 207, 208, 209, 210, 211, 214, 232, 323, 360, 364, 384, 385, 396
Güş-ḫaye 211
Güş-ḫez 211
Güş-ḫezek 211
Guşāden 109
Güş-dār 208, 209
Güş-dārānden 209
Güşe 212
Güş-guẕārī 207, 208
Güş-ı māhī 210
Güş-kerden 208
Güş-māl 210
Güş-pehn kerden 210
Güş-serāy 211
Guştī 87
Güş-vār 208, 209, 212
Guvājene 85
Ġuz 233
Gülistān 95, 97, 107, 111, 124, 146, 171, 187, 222, 407
Güvāhī 218

H-Ḥ-Ḫ

Ḫabāyīden 368
Ḫabezdū 86
Ḫᵛāce Belevī-yi Şīrāzī 312
Ḫadāy 99
Ḫadeng 92, 255, 256, 257, 414
Ḫadīş 134
Ḫaffāf 193
Ḫāfıẓ 98, 113, 119, 123, 126, 151, 158, 159, 163, 177, 179, 181, 199, 203, 207, 209, 210, 224, 225, 231, 235, 236, 248, 258, 266, 276, 277, 319, 357, 391, 396, 397, 401, 411
Ḫāḳānī 135, 148, 153, 164, 182, 188, 195, 200, 201, 210, 233, 238, 253, 254, 262, 272, 282, 301, 341, 342, 347, 352, 356, 357, 384, 386
Ḫakīm Ebū'l-Fetḥ 313
Ḫakīm Ebū'l-Fetḥ-i Geylānī 312
Ḫaḳḳ 89, 100, 112, 113, 114, 215
Ḫakkāk 142, 150
Ḫāla 86
Ḫaleb 404
Ḫālıḳ 123
Ḫalīmī 96, 99, 104, 113, 116, 121, 122, 123, 149, 179, 193, 196, 217, 269, 280, 300, 317, 331, 332, 367, 378, 403, 408
Ḫallāḳ 123
Ḫalluḫ 406
Ḫamel 287
Ḫāmī 87
Ḫamīdü'd-dīn-i Ḫᵛārezmī 176
Ḫamse-yi müsteraḳa 288, 299, 300
Ḫamza ibnü'l-Ḥasan 338
Ḫanẓal 322
Ḫancīr 85, 223
Ḫāne-ḫudā 96
Ḫāne-yi çeşm 146
Ḫar 86, 124, 300, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 357, 359, 414
Ḫarān-bār 320
Ḫar-ās 86, 318, 319
Ḫar-baṭ 321
Ḫar-baṭe 321
Ḫarbe 241, 243
Ḫar-bīn 318, 334
Ḫarbīvāz 326
Ḫarcīk 327
Ḫar-çāl 326
Ḫarçeng 326
Ḫārçeng 326
Ḫard 325
Ḫar-dil 318, 414
Ḫare 326
Ḫare-çūb 324
Ḫarek 323, 324
Ḫᵛārezmī 247
Ḫar-gāh 325
Ḫar-gedā 124
Ḫar-ġūl 323
Ḫar-güş 323
Ḫar ḫar 320
Ḫar-ḫaşe 320
Ḫar-ḫıyār 319
Ḫar-ı sefīd-reng 316
Ḫarīden 316
Ḫarīrī 160, 185
Ḫar-kemān 324
Ḫarkeş 84
Ḫar-kez 323
Ḫar-kurre 318, 361
Ḫar-kuş 319
Ḫar-muhre 149, 321
Ḫarnefs 327
Ḫar-pehlū 323
Ḫar-puşte 324, 325
Ḫar-reft ü resen burd 319
Ḫar-seng 321, 322
Ḫar-sūl 332
Ḫar-ṭāl 323
Ḫarūhe 86
Ḫar-vār 319
Ḫarvīle 321
Ḫar-zehre 322
Ḫar-zīn 324
Ḫāş 369
Ḫāşāk 84
Ḫāşiye-yi Müṭāla'a 161
Ḫaṭā 385

Hātifī 126, 129, 134, 160, 242, 245, 260, 281, 303, 327, 335, 372, 383, 384, 400
Havîd 332
Ḫāy 368
Ḫāye 86
Ḫāyegîne 86
Ḫāyesten 368
Ḫāyîden 368, 369
Ḫāyiş 369
Ḫayū 85
Ḫāżır-ı ḳandîl bāş 404
Ḫazîrān 251, 289
Heft āsmān 91
Hegerz 303
Helelum 195
Hem-dest 180, 181
Hemedān 234
Hemî 419, 420, 421
Hemîn 420
Hem-nām 87
Ḫermek 148, 149
Herūtūm 360
Heser 85
Ḫᵛest 376
Heştvîş 299
Ḫetenber 130, 131
Ḫevel 356
Heydeḫ 341
Heygîr 347
Heymān 332
Heyūn 330, 331, 332
Ḫezîden 211
Ḥımār 316, 323
Ḫıred 218, 401
Ḫışt 241
Ḫışte 130
Ḥişār-ı Nāy 388
Ḥicāz 106, 107
Ḥicr 360
Hilālî 109
Ḫîm 87
Hind 310, 385, 386, 388, 406, 410
Hindî 140, 358, 385
Hindū Şāh 182
Hindū 242, 358
Hindūstān 307, 309, 312, 401
Hinduvān 242
Ḫing 359
Ḫîrū 86
Ḫorāsān 235, 406
Ḫordād 288, 290, 293, 294
Ḫoş-āmed 94
Ḫoten 385
Ḫū 85
Ḫubāzā̆ 269
Ḫud 92, 93
Ḫudā 81, 93, 95, 98, 99, 101, 104, 128, 131, 133, 309, 338, 395
Ḫudā-ḫᵛān 99
Ḫudāvend 95, 96, 99, 134, 268, 327, 352
Ḫudāvendgār 99
Ḫudāvendkār 123
Ḫudāy 88, 92, 95, 97, 99, 111, 146, 159, 176, 217, 226, 417
Ḫudāygān 99, 144, 200
Ḫudā-yı ḫāne 99
Ḫudā-yı bār 99
Ḫudā-yı dih 99
Ḫudā-yı ked 99
Ḫudā-yı kişver 99
Ḫudā-yı sîm 99
Hūde 363
Ḫuld 215
Ḫulḳūm 386
Ḫur 105, 238, 265, 267, 269, 295, 378
Ḫūr 265, 293
Hūr 267, 268
Ḫurde 117, 200
Ḫurden 265
Ḫurmā-yı ʻbū-cehl 323
Ḫūrmek 149
Hurmus 285
Hurmuz 285
Hurmuzd 285
Hūrmuzd 285
Ḫurşād 267
Ḫurşîd 84, 105, 116, 143, 198, 240, 257, 267, 281, 283, 284, 301, 312, 337, 344, 345, 351, 352, 354, 365
Ḫurūhe 196
Ḫusrevānî 197, 223, 230, 265, 277
Ḫusrev-i Perviz 306
Hūş 207, 209, 217, 218, 219, 220
Huş 218
Hūşāzde 332
Hūş-dār 209
Huş-dār 218
Ḫūşe 287
Huşîvār 219
Ḫuşk-māz 86
Ḫuşk-rūd 229
Hūşmend 217, 218
Hūşmendî 218
Huşūmend 218, 219
Huşyār 219
Hūşyār 219
Ḫūt 285, 287, 291
Ḫuvācā 239, 280
Hümā-yı Hümāyūn 346
Ḫüseyn Ḳulî Mirzā 396
Ḫüseyn-i Kefevî 93, 97, 107, 124
Ḫüseynî 106
Ḫüseynü'l-Vāʻiẓ 117

I-ʿI

Iḳlıġ 369
Iḳlıḳ 258, 378
ʿIrāḳ 106, 107
Işıḳ 93

İ-Ī-ʿİ

İblīs 92
İbn Dureyd 335
İbn Yemīn 144, 259, 332, 354
İbnu'l-Muʿattiz 381
İbnu'r-Rūmī 207
İbrāhīm 115, 116, 117
İcfīl 334
İcfīlvār 334
İdrīs 116, 271
İfrīdūn 305
İġmāʿ 217
İḫtiyārāt-ı Bediʿ 322, 323
İkdīş 358
ʿİlm-i zīc 247
İm 388
Īm 398
ʿİmād-ı Kātibī 418
ʿİṣmetī 170
În heme āverde-yi tust 393
În murde beşīven neyerzed 393, 394
În rāh beTürkistānest 393
În suḫan teh dāred 395, 396
În yekī dīger 393
În 388, 389, 390, 392, 393, 395
İncīl 116, 117
Īnek gez ü īnek meydān 394, 395
Īnek terāzū 394
İnek 190, 345, 349, 389, 394, 395
Īrān 118, 119, 134, 232, 337, 408
İrd 293, 298
Īrevān 231
ʿĪsā 80, 115, 116, 201, 211, 316, 317, 332, 354
İşfahān 195, 338
İsfendār 292
İsfendārmuẕ 289, 292, 293, 294
İsfendiyār 384
İsfendmūẕ 299
İsfiyūş 72, 360
İskender bin Fīlkūs-ı Rūmī 289
İskender 271
İspāh 337, 338
İspāhān 338
İspeh 337
İsperīs 359, 360
İsperis 360
İsrāfīl 369
İʿtāḳ 122
İzā-rūd 234

Īzed 88, 89, 99, 209, 223, 290, 329, 402
Īzedī 89
Īzid 89

J

Jāj 362, 364, 366, 367, 368, 369
Jāj-ḫᵛar 366
Jāj-ḫāy 362, 366, 368
Jāj-ḫāyīden 369
Jāle 265, 276, 277
Jefek 86
Jengule 411

K-Ḳ

Kāb 309
Ḳāb 86
Kābīden 309
Kābine 142
Kābne 142
Kābul 118, 139
Ḳābūl 84
Kāflū 85
Kāhye 97
Kājīre 86
Ḳalb 411, 413
Ḳalmāş 364, 365
Ḳaltabān 283
Ḳamer 283
Ḳāmūs 102, 132, 141, 160, 185, 211, 214, 338, 347, 370, 372, 411
Ḳanberīs 85
Ḳānūnu'ş-Şānī 289
Ḳānūnu'l-Evvel 289
Kār 123
Ḳarş 373, 374, 377
Kārd beustuḫᵛān resīd 237
Kārd 176, 237
Kāriden 237
Ḳarīʿu'd-dehr 129
Ḳarken 230
Ḳārūn 171
Kāse-rūd 232
Ḳāsım-ı Günābādī 377
Ḳasr-ı Ḫavernaḳ 265
Kātibī 165, 390, 404
Ḳatre-yi duzd 272
Kaʿbe 397
Kaʿbe-yi cihān-gerd 272
Kav 308
Kāv 86, 308, 309
Kāvāk 84
Ḳavāʿidü'l-Fürs 94, 416
Kāve 308
Kāvīden 309
Ḳavs 257, 262, 285, 287

Ḳavs-i cülāhıḳ 261
Ḳavs-i felek 262
Ḳavs-i ḳuzeḥ 262, 263, 282
Ḳāyim berİḫt 341
Ḳāyim 341
Ḳāyim-endāz 341
Kāyine 142
Ḳayrevān 280
Keḫ 87
Kebāde 173, 259
Kebest 323
Kebestū 322, 323
Kebİse 288, 299
Kebūd 193, 344
Kebūter 96
Ked 97, 131, 133, 134, 136, 137
Ked-ḫudā 81, 97, 131, 133, 134
Ked-ābād 136
Ked-bānū 133
Kede 132, 133, 136, 137
Kedİver 134, 135
KediverÎ 135
Ked-vāde 135, 136
Kefcūk 85
Kefçelİze 85
KeflİZ 86
Kefşger 122
Keher 345
Kelām 395
Kelān 103
Kelef 349
Kelendere 86
Kelle-pez 202
Kelle-yi māçān 202
Kelpetre 365
Kemā 85
Kemāl-i Ġıyāṣ 265
Kemāl-i Ḫocendİ 121, 249, 309, 319, 371, 394, 415
Kemāl İsmā'Îl 146, 148, 151, 152, 153, 161, 162, 170, 171, 175, 180, 181, 189, 190, 193, 197, 202, 204, 206, 242, 246, 247, 255, 307, 318, 322, 323, 329, 340, 345, 356, 381, 388, 392, 400, 415, 416
Kemāl Pāṣā-zāde 88, 94, 105, 141, 220, 240, 416
Kemān 166, 173, 237, 240, 245, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 281, 324
Kemānçe 258, 378
Kemāndān 260
Kemān-dār 257
Kemāne 258, 259, 378
Kemānger 122, 257
Kemān-guhre 262
Kemān-gurūhe 261
Kemān-ı dest-keş 173, 259
Kemān-ı ḥalḳa 258
Kemān-ı Rustem 263
Kemān-ı Sām 263
Kemān-keş 257
Kemān-muhre 262
Kemend 84
Kemer-i Rustem 264
Kemerẕūn 264
Kenev-dāne 85
Ker 100
Kerden 399
Kerder 274, 275
Kerdgār 101
Kerek 280
Kerger 100, 101
Kerkem 264
Kerūger 100, 101
Keş 255
Keşef 86, 233, 372
Keşef-rūd 233
KeşİDen 109
Ket-ḫudā 97
Ketāle 243
Ketāre 242, 243
Ketel 352
Kevden 335, 336, 355, 356
Kevder 275
Kevel 356, 357
Kevest 323
KevİR 275
KevİZ 86
Kevn 93, 223, 224
Kevre 275, 276
Kevsāle 302
Keybur 254, 255
Keyk ü peşe 382
Keykenc 85
Keynūniyye 92
Keyūmerşiyye 92
Keyvān 242, 260, 279, 283, 284, 286, 287
Ḳıdḥ 248
KİC 317
Kihbed 86
Kilk ü nāvek 257
Kinderūş 275
KİR 86
Kirāmİ 87
Kirbasū 86
Kirm 85
Kirmān 195, 322
Kisāyİ 365
Kişver-ḫudā 96
Kitāb-ı Sİbeveyhİ 334
Kitāb-ı Teẕkiretü'ş-Şu'arā 309
Kitābü't-TefhİM fİŞınā'ati't-TencİM 252, 288, 300
Kizlik 237
Ḳopuz 369, 378, 379
Kū 86
Kūḫek 87
Ḳūḥ 85
Kuḥl-i Şifāhān 215

Ḳubās 270
Kucūl 190, 191
Kūçek 106
Kude 136
Kūh-i Elvend 234
Kūh-i Sehend 309
Kūh-i Serāb 309
Kūhistān 229
Kūh-ken 309
Kūje 316
Kuliçe 271, 272
Kullāb 374
Kulūc 87
Kumeyt 349
Kūn 86
Ḳunāberā 145
Kunce 316, 317
Kunde 86
Kur 233
Kurān 347
Ḳurbān 122, 260
Kuren 347
Kurenk 345, 346
Kūr-mūş 78, 215, 216
Kurnāy 384, 385
Kurre 300, 329, 361, 384, 385
Kurrec 361
Kurre-nāy 384, 385
Kurre-yi ḫar 329
Kurte 85
Kūs 107, 184, 382, 383, 384, 386
Kūse 264
Kūş 296
Kutel 351, 352
Kuvāre 86
Kūy 85
Küşşāb 254

L

Lāb 270, 271
Lāhōr 79, 80, 311, 314
Lāle 86, 257, 276
Lān 146
Laṭîfî 118, 128, 155, 156, 196, 205, 263, 285, 286, 289, 305, 317, 334, 356, 360, 391, 419
Leb 137, 138, 139, 156, 358, 407
Lebād 305
Lebāleb 138
Leb-i der 139
Leb-i deryā 137
Leb-i nān 138
Leb-i şîrîn 139
Lebîbî 320, 367, 398, 402
Lebrîz 138
Leb u seng 138
Lec 205
Lecîf 254
Lefc 139, 140
Leged 205
Lektār 85
Lerler 101
Leşk 277
Leşker 85, 159, 198, 266, 338, 346
Leşker-pijūh 85
Levîd 86
Ling 84
Lisānî 154, 166, 397
Lisānü'ş-şevr 306
Lūġ 86, 213, 214
Luġat-ı Ḥüseyn-i Vefâyî 375
Luġat-ı Esedî-yi Ṭūsî 331, 366
Luġat-ı Mirzā İbrāhîm 232, 273, 284, 329
Luġat-ı Niyāzî 358
Luġat-ı Şeh-nāme 260, 274
Luġatü'l-Vefâyî 116
Lūġîden 213
Luḫ 87
Luhrāsb 234
Lūk 329, 330
Lūrek 262

M

Māde-gāv 302, 303
Mādiyān 300, 360
Mādiyāne 361
Māh 116, 152, 207, 221, 223, 240, 251, 252, 265, 266, 268, 282, 284, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 337, 359, 407, 408
Māḫ 85
Māḫçî 359
Māla 86
Mān 72, 278
Manşūr-ı Şîrāzî 269
Manṭıḳu't-Ṭayr 147
Māneviyye 92
Māng 284
Mānî 91
Mānî mezhebi 91
Mānisten 72, 278
Mānivî 91
Maḳāme-yi İşneyn ve 'Işrîn 160
Mār-ı arḳam 246
Mār-İsfend 293, 299
Māverā'ü'n-Nehr 213, 233, 234, 252, 303
Māyūn 304
Māzenderān 379
Mażġ 368
Mecî' 93
Mecîr-i Bîlḳānî 253
Mecma'ü'l-Fürs 94, 100, 101, 106, 108, 116, 117, 127, 128, 130, 134, 135, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 149, 151, 155, 159, 164,

169, 171, 174, 176, 178, 191, 192, 193, 200, 201, 202, 204, 211, 214, 223, 230, 231, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 247, 248, 253, 254, 255, 259, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 280, 284, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 316, 319, 320, 321, 323, 329, 331, 332, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 352, 354, 357, 360, 363, 365, 366, 367, 369, 373, 378, 379, 382, 385, 386, 395, 404, 408, 411
Mecūs 92, 211, 300
Mecūsī 168, 252
Mefātīḥu'l-ulūm 247
Meh 180, 240, 265, 282, 283, 287, 288, 352, 420
Mehr 288
Mejīde 85
Mek 244
Mekīden 244
Mekke 316
Melāze 136
Menāẓıru'l-İnşā' 342
Mencīk 148, 178, 213, 252
Mend 218
Menuçihr 252
Merġezen 84
Merşiye-yi İmām Ḥüseyin 235
Merī 331
Merīşāniyye 92
Merḳabūniyye 92
Meryem 115, 373
Merze 214
Merzecūş 214
Merze-gūş 214
Merzencūş 214
Merzengūş 214
Mes 200
Mesīḥ-i yek-şebe 200, 201
Mesīḥiyye 92
Meşnevī-yi Şerīf 87, 108, 131, 316, 370
Mes'ūd-ı Sa'd 206, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 343, 378, 388
Metā'-ı rūy-ı dükkān 155
Meṭālib-i 'Āliye 95
Mevīz-āb 85
Mevīze 85
Mevlānā Hilālī 109
Mevlānā Kātibī 235, 390
Mevlānā Revnaḳī-yi Hemedānī 310
Mevlānā Şaydī 312
Mevliyān 419
Meydānī Sāmī 118
Meylī 237
Mezdekiyye 92
Mıṭmar 247
Mınṭaḳatu'l-burūc 283
Mızmār 380
Mī 416, 417, 418, 419, 420
Mīc-gūş 211
Mīġ 263, 264, 348
Mīġ-ı kemānver 263, 282
Mihr 268, 269, 291, 293, 296, 297, 363
Mihrān 233
Mihrgān 181, 296
Mije 155, 156
Mīje 156, 157
Mijegān 156
Mijek 156
Miḳrāż 237, 239
Miḳrāże 239
Milvāḥ 196
Mīm 398
Minūçihrī 232
Mi'rāc-ı Resūl 303, 324
Mīr 'Alā'ü'd-Devle-yi Ḳazvīnī 310
Mīr 'Alī 371
Mīr Ḥaydar-ı Kāşī 201
Mīr Ḫusrev 102, 108, 112, 121, 126, 130, 132, 135, 138, 144, 150, 158, 160, 161, 188, 202, 206, 210, 215, 216, 217, 222, 227, 228, 232, 242, 243, 255, 256, 270, 273, 282, 315, 326, 333, 339, 342, 372, 384, 385
Mīr Ḥüseynī 365
Mirriḫ 283, 284
Mīr Ṣābir-i Şifāhānī 310
Mirzā İbrāhīm 259
Mirzā Mü'mīn 410
Mirzā Sām 382
Misḥāt 239
Misḳāb 258
Miṭhare 269
Mi'yārü'l-Cemālī 131, 135, 136, 137, 140, 143, 147, 214, 230, 239, 240, 243, 342, 347, 366, 377, 406, 408
Mīv 86
Mīzān 287
Mīzān-ı Şems 270
Mize 155
Mollā-yı Rūm 87, 89, 102, 107, 111, 117, 119, 120, 124, 132, 140, 153, 162, 166, 170, 172, 179, 192, 202, 208, 209, 215, 226, 227, 228, 237, 244, 266, 267, 278, 292, 308, 318, 337, 349, 353, 356, 357, 361, 362, 364, 367, 370, 380, 387, 390, 405
Mordād 288, 290, 291, 292, 293, 294
Müçān 143
Mufliḥān 233
Muġlāk 130
Muḥammed 116
Muḥammed Ḥüseyn 312
Muḥammed bin Bedrü'd-dīn 105
Muḥammed Pāşā-yı Tebrīzī 221
Muḫtārī 214
Muḫteşem 102, 103, 166
Muhre 261
Muhre-yi zehre-yi gāv 307
Mūjān 143, 144

Muje 137, 155, 156, 235, 309, 310
Mujgān 137, 155, 156, 236, 242, 251
Muḳannī 258
Mūlū 386
Munc 334
Munḫul 238
Murār 333
Mūr-çāne 405
Murde 394
Murden 86
Murdeḳūş 214
Mūr-yāne 405
Mūsā 115, 116, 117
Mū-siturde 86
Mūş 207, 214, 215, 216, 382
Mūşek-devānī 216
Mūşek-i kūr 215, 216, 268
Mūş-ı deştī 214
Mūş-ı kūr 215, 216
Mūze 192
Mü'eyyedü'l-Fużalā 117, 130, 204, 230, 281, 304, 317, 320, 341, 343, 355, 377
Mü'min Mirzā 410
Münc 334
Münteḫab-i Baḥru'l-Ġarāyib 99
Müşkilāt-ı Meşnevī 308, 349, 367
Müşkilātü'l-Firdevsī 366
Müşkilātü'ş-Şeh-nāme 345
Müşterī 257, 283, 284, 287

N

Nā 381
Nā' 381
Naşşar 328
Nābūdmend 129
Nācaḫ 243, 244
Nādār 129
Nādaşt 129
Nādāşt 130
Nāhīd 86, 243, 283, 284
Nāle 86
Nān u Ḥelvā 399
Nārāmīn 323
Nāy 108, 190, 232, 307, 369, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388
Nāy-ı mūş 382
Nāy-ı nerm 381
Nāy-ı rūyin 383
Nāy-ı rūyīn 383
Nāy-ı rūyīne 307
Nāy-ı surġīn 385
Nāy-ı Türkī 385, 386
Nāyī 380, 387
Nāy-zen 380
Nebī 114, 115
Necef 309, 310
Nefīr 307
Nefrīn 84
Nek 390
Nem 84
Nemed 84
Nemūzec 111
Nergis 276
Nerīmān 169
Nermūre 84
Nerre 129
Nerregān 129
Netuvān 72, 80, 110, 121, 122, 145, 350, 406, 407
Nevā 106
Nev-bāve 85
Nevbetī 352, 353
Nevend 119, 354, 355
Nevende 355
Neverd 85
Ney 207, 221, 333, 372, 378, 379, 380, 382, 383, 385, 387
Ney-enbān 382
Ney-şeker 221, 333
Nihāle 86
Nihān 86
Nihāvend 106
Niḳāb 143, 257
Nikāb 176
Ni'metu'llāh 90, 96, 99, 103, 104, 113, 115, 116, 123, 125, 131, 134, 135, 136, 137, 144, 146, 171, 175, 178, 185, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 196, 200, 201, 202, 207, 210, 215, 217, 225, 230, 241, 253, 264, 266, 268, 269, 274, 317, 331, 346, 350, 352, 353, 359, 367, 368, 375, 377, 386, 389, 411, 413
Nīm-leng 260, 261
Nişābu'ş-Şıbyān 282, 287, 288
Nīsān 289
Nisyān 402
Nīşābūr 224
Niyāyiş 86
Niẓāmī 87, 96, 104, 106, 111, 112, 122, 133, 139, 140, 146, 148, 151, 158, 163, 164, 168, 170, 171, 172, 178, 179, 181, 187, 204, 208, 212, 222, 231, 232, 234, 238, 239, 241, 254, 261, 266, 271, 272, 273, 281, 302, 305, 306, 307, 321, 322, 324, 325, 328, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 348, 356, 358, 360, 361, 373, 377, 383, 385, 387, 395, 403, 404, 408
Nīze 237, 241, 242, 243, 244
Nīze-yi Tāzī 242
Nubī 75, 117
Nuġūşāk 84
Nūḥ 115, 226
Nuḫbetü't-Tuḥfe 254
Nuhunben 85
Numāy 108
Numūdār 112

Numūden 108, 415
Numūne 111
Numūnedār 112
Numūneş 111
Nūse 86, 264, 265
Nūşe 264
Nūşîrevān 104
Nuvî 117
Nuvîd 86
Nüsḫa-yı Vefāyî 230, 343, 347

Ö

ʿÖmer Ḫayyām 387
ʿÖrfî 79, 80, 155, 163, 167, 192, 218, 246, 267, 268, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 345, 388, 389

P

Pā 187
Pā-bend 200
Pāçāhe 192
Pāçāl 192
Pā-dāşten 204
Pā-dîr 195
Pā-efzār 191
Pā-gār 195
Pāhū 84
Pāje 192
Pālā 351
Pālād 350
Pālāde 351
Pālān 357
Palānî 357
Pālānî 357
Pālîk 192
Pā-mus 200
Pāşîne 201
Pāşne 86, 201
Pā-taḫte 192
Pātābe 192
Pātāve 191, 192
Pā-uruncen 207
Pāy 79, 137, 152, 159, 167, 170, 171, 173, 175, 176, 180, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 257, 278, 334, 346, 350, 356, 368, 376, 384, 398, 414
Pāy-āb 193, 194
Pāy-bāf 207
Pāy-bend 198
Pāy-best 187
Pāyçe 191
Pāyçe bālā-zed 202
Pāy-dām 195
Pāy-dār 204, 334
Pāy-dāşten 204
Pāye 187, 188
Pāy-efzār 191
Pāy-endāz 189
Pāy-evjāre 191
Pāy-feşurden 202
Pāy-gāh 158, 188, 189
Pāy-gār 194
Pāy-geh 189
Pāy-ḫᵛest 196, 376
Pāy-ḫest 196
Pāy-ı āb 180, 193
Pāy-ı buz-āgenden 204
Pāy-ı dîvār 186
Pāy-ı tersā 200
Pāyîden 205
Pāyisten 207
Pāy kem-āverden 202
Pāy-kūb 190, 398
Pāy-kūften 190
Pāy-māçān 79, 201, 202
Pāy-māl 173, 191
Pāy-merd 189, 190
Pāy-merdî 190
Pāy-muzd 190
Pāy-siper 197
Pāy-şîb 201
Pāy u per 194
Pāy-vend 198
Pāy-veş 207
Pāy zāġ kerd 202
Pāy zāġ kerden 204
Pāy zāġ şud 202
Pāy-zār 191
Pāy-zen 192
Pā-zehr-i gāv 307
Pāẓend 117
Pehî 322
Pejāvend 84
Pejej 85
Pej-māye 304, 305, 306
Pejūm 130
Pek ü lek 85
Peleng 214, 274, 334, 347, 357, 358, 374
Pend-nāme 218, 241
Penîrek 269
Per ü pāy 194
Pere 84
Peren 86
Per-mecîden 85
Pertāb 249
Perverdgār 101, 123
Perverd-i cān 300
Pervesennān 116
Peryūn 84
Pesādest 162
Peşe 84

Pey 185, 186
Peyġam 113
Peyġām 112
Peyġamber 112, 113, 114, 132
Peyġāmber 112, 113
Pey-ḫest 196
Pey-ḫeste 197
Pey-āb 193
Peyām 113, 114, 119
Peyem 113
Peyember 113, 114
Peyemmer 113
Peyenber 113
Pey-feşurde 203
Pey-i dīvār 186
Peyk 119
Peykān 213, 237, 238, 239, 242, 249, 253, 414
Peykānī 238
Pey-siper 197, 198
Pey-vend 198, 199, 200
Pey-vend gusīḫt 199
Pey-vendīden 199
Peyvend-kerden 199
Pīl-ġūş 86
Pīl-efkenden 341
Pīl-gūş 151
Pīnū 86
Pīrān 266, 351, 384
Pīrāsten 84
Pīrūz-ı Maşrıḳī 255
Pīs 322
Pīşrev 249
Puġāz 84
Pūġenc 85
Pūlād 241, 273, 344
Pūlād-ı Çīn 244
Puşturm 84
Pür-dil 413

R

Rabb 123
Rād 85
Rādad 274
Rafi'ī 297
Rāhevī 106, 107
Raḫş 263, 304, 349, 350, 356, 383
Raḫt 85
Rāh-zen 87
Rām 293, 297
Rān 86
Rāsen 336
Rāst 106
Rāsū 86
Rāy 84
Rāygān 190
Rebāb 232, 258, 323, 369, 370, 371, 378
Refī'ü'd-dīn-i Lübnānī 142
Reh 108
Rehāvī 106
Reh-numāy 88, 108
Reh-numūn 108, 111
Rehvār 87
Rehz 410
Rekve 85
Rengīn-kemān 262
Resūl 95, 96, 113, 114
Reş 297
Reşn 293, 297
Revād 230
Revān-ḫᵛāh 128
Revzen-i çeşm-i sūzen 150
Rey 174, 285
Rīj 85
Rikāb 347, 352
Risāletü'ṭ-Ṭūsī 135, 143, 149, 192, 213, 260, 274, 342, 366, 408
Risāletü'l-Engām 106
Rīş-i gāv 308
Riyāżī 154, 155
Ruḫ 85, 137, 140, 141, 157, 190, 221, 230, 238, 295, 299, 338, 349
Rūḫ 140, 142
Ruḫ-bīn 85
Rūḫ-çekād 142
Ruḫgīre 142
Ruḫ-rubā 141
Ruḫsār 141, 147
Ruḫsāre 141, 397
Rūḥ 85
Rūd 71, 79, 133, 153, 207, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 379
Rūd-ḫāne 133, 229
Rūd-āver 236
Rūd-bār 229
Rūdek 235
Rūdekī 134, 135, 141, 174, 177, 192, 195, 235, 252, 363, 369, 406, 419
Rūd-ı Āmūy 231
Rūd-ı Aras 231
Rūd-ı Fereb 231
Rūle 86
Rūm 406, 407, 409
Rūmḥ 241
Rū-māl 153
Rū-pūş 152
Rustem 123, 173, 183, 189, 263, 264, 267, 304, 348, 350, 400
Rū-şināş 153
Ruvād 230
Rūy 91, 137, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 181, 227, 237, 249, 283, 284, 345, 358, 383, 399, 415
Rūy zerd kerden 154
Rūy-bend 152

Rūy-dehed 152
Rūy-ı dil-numūden 415
Rūyine nāy 383
Rūyîne nāy 383
Rūy-numā 153
Rūy-şinās 153
Rüşdî-yi Kamî 138

S-Ṣ-S̱

Ṣāḥib-dil 412
Sābūs 360
Ṣada' 405
Ṣadderṣad 195
Sa'd Ebū Bekir Sa'd bin Zengî 407
Sa'dî 90, 92, 93, 96, 97, 101, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 120, 121, 125, 128, 137, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 158, 159, 162, 163, 165, 169, 170, 171, 176, 180, 185, 186, 188, 189, 190, 198, 199, 204, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 229, 239, 244, 249, 257, 268, 278, 281, 289, 290, 292, 316, 322, 327, 331, 336, 338, 340, 344, 353, 362, 372, 373, 374, 379, 387, 391, 392, 393, 396, 399, 402, 404, 405, 407, 412, 413, 415, 417, 420
Saḳf 279, 281
Sām 184, 263, 308
Sāmānî 127
Sām-ı Nerîmān 233
Sāmî 343, 366
Samsaḳ 214
Ṣanc 372, 381
Ṣandal 336
Santūr 378
Sārî 220
Ṣārūc 85
Sāsān 127
Sāsānî 127
Sāsî 127
Ṣaydane 214, 323, 360
Sebiyūsen 360
Sebiyūş 360
Sebuk-guẕār 118, 119
Se-dere 85
Sedkîs 263, 264
Se-espe 339, 340
Seg-āle 86
Seg-zen 250, 254
Seḥāb 262, 281
Seḥābî-yi Necefî 395
Seḫun 395
Seḫūn 395
Sekārū 87
Selmān 125, 145, 152, 155, 165, 173, 177, 180, 188, 199, 203, 209, 217, 245, 259, 276, 301, 348, 357, 393, 409, 414, 415
Selmān-ı Sāvecî 413
Semā 277, 278, 279
Semārūġ 85
Semen 276
Semend 349, 350, 354, 359
Semend-i nevend 354
Semerḳand 119, 234, 353
Semmi'l-ḫımār 322
Senāyî 99, 101, 112, 124, 127, 132, 133, 140, 160, 165, 169, 176, 180, 182, 186, 222, 224, 227, 229, 246, 285, 286, 315, 316, 320, 326, 332, 333, 334, 344, 359, 364, 376, 380, 405, 411
Sencef 246
Şeneviyye 91, 92
Sepîdār 85
Sercîk 327
Sereṭān 287, 326
Ser-gerdān 249
Ser-pās 85
Serv 257, 276, 342
Serverî 187, 217
Servîse 264
Setāġ 342
Se-tā 377
Se-tār 377
Sevel 84
Sevîs 404
Sevîst 404
Şevr 287, 301
Seyf-i Esferengî 191
Seyyîd Nesîmî 404
Seyyid Şerîf-i Cürcānî 161
Şıḥāḥu'l-Fürs 205
Sıbḳūn 243
Şıfāhān 106
Siberk 84
Sîbūs 360
Sifendār 293
Sifendārmuẕ 292
Sihr 302
Sikāl 94
Sikāliden 94
Sikender-nāme 270
Sîm-ḫudā 96
Sînduḫt 113
Sipāh 114, 119, 129, 184, 203, 232, 335, 337, 338, 351
Sipāhān 106, 338
Sipāhî 338
Sipeh 328, 337, 339
Sipeh-bed 339
Sipeh-dār 339
Sipehrem 339
Sipendār 298
Sipihr 104, 142, 197, 278, 339
Sipihr-i gerdān 87
Sîr 86
Sirāfîl 384
Sirîr 264

Sîs 349
Sitām 87
Sitemger 122
Siyāh-çerde 357
Siyāvaḫş 293
Siyāvaḫşkird 298
Siyāvuş 118, 123, 298
Siyeh-çerde 358
Siyeh-rūd 232
Suḫan derreh guften 397
Suḫan ezniḳāb güyed 397
Suḫan ezperde güyed 396, 397
Suḫan 95, 112, 157, 252, 330, 362, 364, 365, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 402
Suḫan-āferîn 395
Suḫandān 397
Şuṭurlāb 270, 271
Sūdān 407
Sūdî 90, 98, 123, 124, 224, 391
Sūfçe 85
Suft 212, 213
Sufte 213
Suheyl 291
Suhrāb 344
Sūl 332
Sulṭān Celālü'd-Devle Melikşāh-ı Selçūḳî 288
Sulṭān Maḥmūd Sübüktegin 146
Şullāb 271
Supurî 87
Şūr 369, 384
Sur 385, 386
Sūr 385, 386
Sūre-yi Aḥzāb 114
Sūre-yi En'ām 115
Surġîn 386
Surġîne nāy 386
Surġîne-nāy 386
Şūrna 385, 386
Surnā 386
Sur-nāy 370, 385
Sur-ney 385
Surūş 293, 297
Sūsen 342
Suturg 106
Su'd 85
Suvel 332
Sūzenî 100, 248, 250, 317
Süksek 359
Sükünder 84
Süleymān ibni 'Abdu'l-Ḥaḳḳ 185
Süleymān 162
Sünbüle 287
Şüreyyā 86

Ş

Şād-dil 413
Şād-kāmî 87
Şāh Muḥammed-i Nihāvendî 392
Şāh Nāṣır-ı Ḫusrev 126, 177, 197, 225, 231, 243, 366, 368
Şāh Sencer-i Selcūkî 233
Şāh Ṭāhir 405
Şāhî 138, 251, 397
Şām 349
Şān 86
Şāpūr 108, 245, 249, 258
Şāşe 84
Şāşek 378
Şebbūr 383
Şeb-dîz 345, 348, 349
Şebeş 86
Şebgîr 86
Şebkūk 128
Şeb-pere 215, 327
Şeb-reng 348
Şecereti Meryem 373
Şeġā 260
Şehābü'd-dîn-i Vergānî 146, 252, 329, 378
Şehd 86
Şehîd 143, 147
Şeh-nāme 89, 113, 116, 156, 260, 274, 418
Şehrîver 288, 290, 293, 294
Şeh-rūd 231, 232
Şems 270, 283, 330
Şems-i Faḫrî 111, 115, 116, 118, 127, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 139, 142, 144, 147, 150, 174, 178, 189, 190, 193, 195, 196, 200, 205, 211, 214, 217, 220, 223, 230, 234, 239, 243, 251, 253, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 269, 275, 277, 279, 285, 286, 289, 290, 303, 304, 306, 308, 309, 317, 320, 322, 325, 326, 330, 341, 342, 347, 349, 350, 352, 353, 359, 363, 364, 365, 367, 368, 374, 376, 379, 401, 406, 408
Şems-i Ḫocendî 135
Şemsü'd-dîn-i Ṭabsî 182, 389
Şenbelîd 85
Şeref-i Bāfkî 328
Şeref-i Rāmî 141
Şeref-nāme 172, 194, 243, 265, 269, 281, 329, 347, 411
Şerefü'd-dîn-i Şîrāzî 291, 292, 299
Şerḥ-i Ḳānūn-ı İbn-i Sînā 97, 131
Şerḥ-i Dîvān-ı Ḫāḳānî 201
Şerḥ-i Dîvān-ı Ḥāfız 224
Şerḥ-i Gülistān 93, 107
Şerḥ-i Şāfiye 347
Şest 251
Şeş-tā 369, 370, 371, 377
Şeş-tār 377
Şev 227
Şevende 227
Şevşek 378
Şeyḫ 'Aṭṭār 147

Şeyḫ Ebū İsḥāḳ 194, 266
Şeyḫ Fażlu'llāh 404
Şeyḫ Ḥasan Noyan 413
Şeyḫ Nāmī-yi Kirāmī 313
Şeyḫ Niẓāmī 313
Şeyḫ Sa'dī 94, 146, 147, 407
Şeyḫ Üveys 413
Şeyḫ Āẕerī 226
Şibh Tercemesi 228
Şīd 105, 266, 267, 345
Şīde 114, 266, 267, 345
Şifāyī 195, 222, 382, 409, 410
Şihāb 92
Şihāb-ı şāḳıb 98
Şikāfe 379
Şil 241, 242
Şil-i Hindī 242
Şil-i Keyvān 242
Şīrāz 312, 323
Şīr-i mādiyān 86
Şīş 116
Şiteft 280
Şīven 394
Şiybūr 383, 384
Şīẕer 99, 100
Şubaṭ 289
Şuden 93
Şuġ 304
Şüje 85
Şülek 346
Şutur 139, 150, 318, 327, 333, 334, 335, 336, 366, 367, 413
Şutur-bīn 318, 334
Şutur-dil 333, 367, 413
Şutur-gurbe 215, 335, 336
Şutur-lefc 139
Şutur-murġ 333
Şutur-vār 333

T-Ṭ

Taḫmār 248
Taḳvīm 247
Tāl 322
Tamāmī-yi Meşhedī 414
Ṭanbūr 370, 371, 377, 378, 379, 396, 398
Tānisten 120
Tār 377
Tārīḫ-i Celālī 251, 289, 299
Tārīḫ-i Melikī 289
Tārīḫ-i Rūmī 251, 289
Tārīḫ-i Süryānī 289
Tatarçe 255
Tāvel 302
Ṭavḳ-ı bahār 263
Ṭayyān 136
Tebrīz 233
Tehem 219
Tekej 84
Tem 84, 144, 145
Temmūz 224, 252, 268, 289, 290
Temür Ḳazek 117
Tenbāk 221
Tenbākū 221
Teng-nāy 388
Tengri 99
Teng-rūġan 86
Terāzū-yı Ḫurşīd 271
Terbun 273
Ter-gedā 124
Terkeş 166, 167, 239, 260, 261
Teşrīnü'ş-Şānī 289
Teşrīnü'l-Evvel 289
Tevḥīd 357
Tevrāt 116, 117
Teẕkiretü'ş-Şu'arā 382
Tilbe 86
Tīr 166, 237, 238, 242, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 281, 283, 284, 287, 288, 290, 293, 296, 310, 374, 380, 389, 414
Tīrāje 86, 263
Tīre 251
Tīrek-zeden 249
Tīr-endāz 249
Tīr-gān 252
Tīr-i ḫadeng 256
Tīr-i ḫākī 249, 258
Tīr-i ḍarb 250
Tīr-i şanduḳ 250
Tīr-i āsmān 250
Tīr-i āyāzī 242
Tīr-i āzmāyiş 249
Tīr-i çarḫ 255
Tīr-i hevāyī 249
Tīr-i nişān 250
Tīr-i ḳabaḳ 250
Tīr-i pertābī 248
Tīr-i rūy-ı terkeş 249
Tīr-i terkeş 250
Tiryān 86
Tīv 86
Tīz-vīr 402
Tolġa 93
Tūbe 263
Tuḥfetü'l-Aḥbāb 131, 139, 143, 164, 192, 231, 304, 340, 343
Tuḥfe-yi Ḥüsām 83, 84, 122, 217, 251, 301, 371
Tulne 128
Tulung 127, 128
Tulungī 127, 128
Tūm 241
Turāş 85
Tūrān 114, 134, 232, 339

Ṭūs 184
Ṭūsī 414
Ṭutraḳ 86
Tuvān 100, 120, 121, 122, 124, 127, 188, 195, 279, 396, 399
Tuvānā 121
Tuvānger 112, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 135
Tuvānīden 120
Tuvānisten 120
Tuvsen 342, 344
Tükmer 248
Türk 166, 232, 253, 266, 319, 358, 384, 385
Türkistān 260
Türs 273

U-ʿU

ʿUbeyd-i Zākānī 318
ʿŪd 378, 381, 382, 387
Uḳnūm 103, 113, 125, 135, 136, 137, 141, 171, 175, 178, 185, 188, 192, 193, 210, 221, 236, 241, 253, 266, 273, 274, 346, 350, 368, 411
Ulāġ 119, 353, 354
Ulaḳ 119, 340, 353
Ulū'l-ʿazm 114, 115
Ūmāc 85
Umīdī 97
Unmūẕec 111
ʿUnṣurī 99, 101, 118, 134, 141, 196, 197, 274, 323, 327, 351, 363, 418
Urdībihişt 252, 288, 289, 290, 293, 294
Urmuzd 285
ʿUşfur 86
Uskdār 118, 119
Uşṭurlāb 270
ʿUşşāḳ 106
Uştur 300, 327, 330, 332, 333, 334, 335, 361, 367
Uştur-ḫār 333
Uştur-ġāz 333
Uştur-bīn 334
Uştur-dil 334
Uşture 333
Uşturek 335
Uştur-gāv-peleng 334
Uştur-murġ 333
Uştur-vār 333
ʿUṭārid 79, 250, 283, 286, 389
Uvrmuz 285
Uvrmuzd 285, 293
Uvrmuzdī 286, 302
Uẕnu'l-fār 214
ʿUzyūn 85

Ü

Ülker 86
Ümīdī 97, 351

V

Vācibü'l-vücūd 95
Vāde 136
Vahşet 299
Vaḥşī 94, 146, 167, 169, 226, 249, 329, 414
Vālihī 208
Vaṣf-ı Burāḳ 202
Vedaʿ 321
Veḫşūr 113, 115
Veḫyā 303
Venā 85
Verestān 116
Vereşnān 116
Verez-rūd 234
Versīc 279
Versitān 116
Vertāc 269
Vesīletü'l-Maḳāṣid 99, 113
Veter 236, 244
Veyd 86
Veyse 157
Vezīden 86
Vīr 401, 402
Vīrā 402

Y

Yād 224, 398, 399, 400, 401, 402, 419
Yād-dāşt 401
Yād-dāşten 401
Yād-gār 399, 400
Yād-giriften 401
Yād-ı Hindūstān kerd fīl 400
Yād-kerden 399, 402
Yād-kun 401
Yaġlaḳ 253, 254
Yaʿḳūb 115, 201
Yāle 304
Yām 353, 354
Yāre 85
Yārīger 122
Yāsec 253
Yāsec-i Türkān 253
Yeb 253
Yek-endāz 255
Yek-espe 339
Yekrān 347, 349
Yeng 86
Yeşim 86
Yeşk 86
Yezdān 88, 91, 99, 273
Yunḳār 377
Yūsuf 95, 103, 115, 201, 355

Z

Ẓahîr-i Fāryābî 104, 150, 153, 187, 255, 276, 279, 287, 333, 362, 399, 407, 414, 417
Zaḫme 379
Zaḫm-ı çeşm 89, 146, 148
Zāhid-i kūh 272
Zāl 105, 119, 139, 194, 267, 292, 355
Zāl-i Zer 105, 194
Zāmiyād 293, 298, 299
Zāves 287
Zāveş 286
Zāvulistān 219
Zāvuş 286
Zāvūş 285, 286
Zeġār 406
Zebger 86
Zebūr 116, 117
Zeft 106
Zehār 87
Zehr-i çeşm 147
Zekāt 122
Zem 273
Zemaḫşerî 75, 316, 334, 335
Zemî 273
Zemîn 91, 93, 125, 226, 265, 273, 274, 275, 278, 306, 307, 324, 406, 419
Zemistān 273
Ẓemm-i Şu'arā 365
Zenc 406
Zend 117
Zeng 388, 405, 406, 407, 408, 409
Zengāne 231
Zengār 405, 408
Zeng-bār 407
Zengî 231, 407, 410
Zengule 410
Zengüle 106
Zerāġen 274
Zerāġeng 274
Zerāduştiyye 92
Zerāfe 334
Zerd-çerde 357
Zerde 344, 345, 349
Zerdüşt 117
Zerger 122
Zevāniyye 92
Zevāş 287
Zeynebî 331
Ẓılf 411
Zîc 247, 248
Zidāy 421
Zidūden 421
Zih 237, 244, 245, 246, 247, 262, 263
Zihāzih 246
Zih-bend 247
Zih-gîr 245
ZiHindūstān fîlrā yād-ı dād 72, 400, 401
Zih-kerden 244
Zih-liḫā 247
Zih-liḫād 247
Zîn-i ḫadeng 256
Zîḳ 246
Ẓikr 398, 399, 400
Zîr-efkend 106, 107
Zişt-yād 400
Zuḥal 196, 283, 284, 285, 287
Zuc 255
Zūd 79, 126, 207, 228, 269, 311
Zūdāzūd 228
Zūdî 228
Zū-pîn 243
Zūr 121
Zurnapā 334
Zühre 86, 143, 242, 283, 284, 287, 301, 324, 371, 379

KAYNAKÇA

SÖZLÜKLER

ARSLAN, Mustafa, *Menâzımü'l-Cevâhir: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Genesis Kitap, Ankara 2011.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* , Anka Yayınları, İstanbul,2004.

ÇAKMAK, Merete ve Mary IŞIN, *Anadolu Kuş Adları Sözlüğü*, Türkçe-İngilizce- Latince, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

ÇINAR, Bekir, *Miftâh-ı Lisân, Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, Ankara 2008.

DİHHUDA, Ali Ekber, *Lugat-Nâme*, Mukaddime, Tahran 1993-1994.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

DÜZENLİ, Mesut Bayram, *Tuhfe-i Se-Zeban: İnceleme, Tenkitli Metin, Tıpkıbasım, Sözlük,* Erguvan Yayınevi, İstanbul 2015.

GIYNAŞ, Kamil Ali, *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Asur Yayınları, İstanbul 2016.

GÖZİTOK, Mehmet Akif, *Çelebizade Ali İlmî ve Nazm-ı Bedî': Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Mim Yayınları, Erzurum 2016.

HÔYÎ, Hüsâmeddîn Hasan b. Abdülmü'min, *Tuhfe-i Hüsâm (Kadîmîterîn Lugatnâme-yi manzûm-i Farsî beTürkî),* Mukaddime, tahşiyye ve bâznevîsî: Hüseyin Muhammedzâde Sadîk ve Perviz Zâre' Şahmeresî, İntişârât-ı Tekdireht, Tahran1389.

İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük,* Muğla Üni. Yayınları, Muğla 2006.

KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2015.

KARABEY, Turgut ve Numan Külekçi, *Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Erzurum 1990.

KARSLI, İlyas, *Se Zebân: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, STS Kitap Kırtasiye Basın Yayın Dağıtım Dijital Kopyalama Merkezi, Rize 2013.

KARTAL, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî: Manzum Farsça Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

KILIÇ, Atabey, *Bosnavî Meḥmed Necîb, Sübḥa-i Ṣıbyān Şerḥi Hediyyetü'l-Iḫvān (İnceleme-Metin),* Laçin Yayınları, Kayseri 2007.

KILIÇ, Atabey, *Manzum Sözlük Mecmûası: Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026, Tuhfe-i Vehbî, Tuhfe-i Şâhidî, Sübha-i Sıbyân*, Laçin Yayınları, Kayseri 2007.

KILIÇ, Atabey, Mustafa bin Osman Keskin, *Manzume-i Keskin,* TDK Yayınları, Ankara 2009.

KILIÇ, Atabey, *Mustafâ bin Osmân Keskin: Manzûme-i Keskin*, Laçin Yayınevi, Kayseri 2001.

KIRBIYIK, Mehmet, *Miftâh-ı Lisân-Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2007.

Lutfullâh b. Ebu Yusuf el-Halîmî, *Lügat-i Halîmî,* (Hazırlayan: Adem Uzun), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

MUHTAR, Cemal, *İki Kur'an Sözlüğü, Luğat-ı Ferişteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1993.

Mustafa b. Şemseddîn el-Karahisarî, *Ahterî-i Kebîr,* Matbaa-i Âmire, İstanbul,1321.

Mutercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı'*, (hazırlayan: Mürsel Öztürk-Derya Örs), TDK Yayınları, Ankara 2000.

Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs-ı Okyânûs,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1304.

Ni'metu'llâh Ahmed, *Lügat-i Ni'metu'llâh,* (Hazırlayan: Adnan İnce), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

ÖLKER, Gökhan ve Hidayet Duyar, *Se-Zebân: Üç Dilli "Arapça-Farsça-Türkçe" Manzum Sözlük*, Palet Yayınları, Konya 2013.

ÖZTAHTALI, İbrahim İmran, *Lâmi Çelebi ve Lugat-ı Manzumu*, Gaye Kitabevi, İstanbul 2004.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Pîr Mehmed Gencî, *Lugat-ı Genc-i Le'âl Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, (Haz., Cemal Bayak), Kriter Yayınevi, İstanbul 2016.

REDHOUSE, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

STEİNGASS, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.

Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî: Metin, Dizin, Tıpkıbasım*, (haz. Ahmet Yenikale), Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2012.

Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî,* Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Şemseddîn Sâmî*, Kâmûsu'l-A'lâm,* Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

ŞİŞMAN, Rabia Şenay, *Esâmî: İkidilli Sözlük, Türkçe-Farsça Manzum Sözlük*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016.

ŞÜKUN, Ziya, *Ferheng-i Ziya*, 3 Cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1996.

TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler* , Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2010.

TULUM, Mertol, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara 2011.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* , Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmi Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Yayınları, İstanbul 1992.

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

ADAKLI, Emrah, *Mikyasu'l-Lisan Kıstasu'l-Beyan, Kütahyalı Abdurrahman Fevzi (Giriş-Metin 2-47s. -Terimler Sözlük Dizini-Sözlük-Tıpkıbasım),* (Danışman: Esra Karabacak), Yakındoğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamaış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa 2010.

AKKUŞ (Ölker), Perihan, *Mahmûdiyye Adıyla Bilinen Manzum Lügat (Metin-Sözlük),* Selçuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Semineri), Konya, 2004.

AKMAN, Sibel, *İbni Kemâl'in Dakâyıku'l-Hakâyık'ı ,* (Danışman: Tulga Ocak), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

ALKAN, Mustafa, *Mecmûa-Millî Kütüphane 2727 [Sübha-i Sıbyân,Tuhfe-yi Şâhidî, Tuhfe-yi Vehbî, Aruz Risalesi vs]: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım,* (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Ünversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2008.

ALPARSLAN, Ali, *Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi*, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1947.

ALPARSLAN, Selda, *Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârsiyye ve'd-Deriyye: Bir Sözlük Denemesi,* (Danışman: Abdülkadir Gürer), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

ARSLAN, Anıl, *Tuhfe-i Hüsâmî: İnceleme, Çeviri Yazılı Metin, Dizin,*(Danışman: Erdoğan Boz), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016.

ALTUN, Harun, *İlk Farsça-Türkçe Sözlüklerden Sıhâhu'lacem: Karşılaştırmalı İnceleme ve Kelime Dizini,* (Danışman: Fikret Turan), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.

AYAR, Mehmet Halit, *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-Nâme isimli Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlüğü,* (Danışman: Ayşe Farsakoğlu Eroğlu), Kahramanmaraş Sütçü İmam

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2016.

CİĞA, Özkan, *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin),* (Danışman: Sadettin Özçelik), Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2013.

ÇELİK, İzzettin, *Türk Edebiyatında Farsça Gramer Yazma Geleneği ve Kavâid-i Farisiyye,* (Danışman:Yusuf Çetindağ), Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.

ÇIPAN, Mustafa, *Muğlalı İbrahim Şâhidî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri), Dîvan ve Gülşen-i Vahdet,* (Danışman: Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.

ÇUBUKÇU, İsmail, *Menâzimü'l-Cevâhir: İnceleme-Metin-Sözlük,* (Danışman: Nesrin Altun), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2004.

DEMİRCİ, İlker, *Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük: Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Sözlük*, (Danışman: İbrahim Ethem Özkan), Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2012.

DEMİRCİ, Tuba, *Türk Edebiyatında Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri ve Özellikleri,* (Danışman: Nadirkhon Khasanov), Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.

DUMAN, Murat, *Se-Zebân: Metin, Gramer, 1b-18a,* (Danışman: Orhan Yavuz), Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Konya 2000.

EKEN, Ramazan, *Hasan Rızâyî'nin Kân-ı Ma'ânî Adlı Manzum Farsça-Türkçe Sözlüğü,* (Danışman: Kaplan üstüner) Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2015.

EKİNCİ, Hasan, *Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si,* (Danışman: İ. Halil Tuğluk), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adıyaman 2017.

ELBİRLİK, Tolga, *Tuhfe-i Hüsâmî (Çeviriyazı ve Dil Ögelerinin İncelenmesi),* (Danışman: Ferhat Karabulut), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2006.

ERÇAVUŞ, Deniz, *Hâfız-I Şirazî'nin Gazellerinde Mitolojik Unsurlar,* (Danışman: Asuman Gökhan), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2012.

FAROE, E. Charles, *Lütf Halimi'nin Bahru'l-Garaib'i,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1991.

GENÇ, İlhan, *Esrār Dede, Tezkire-i Şu'arā-yı Mevlevîye,* Erzurum Atatürk Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1986, s.195.

GÖRMEZ, Dursun, *Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, S.222-446)*, (Danışman: Âdem Ceyhan), Celal Bayar Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Manisa 2008.

GÜMÜŞ, Zehra, *Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdulbâkî Tuhfe-yi Mîr (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi)*, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.

GÜLENÇ, Halil, *Ferhengnâme-i Sadî (İnceleme-Metin),* (Danışman: Mahmut Kaplan), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2010.

İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin),* (Danışman: Turgut Karabey), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993.

KALKANDELEN, A. Hilal, *Ali Şîr Nevâî ve Farsça Divanının İçerik Açısından İncelenmesi,* (Danışman: Nimet Yıldırım), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2004.

KARACA, Abdullah, *Kemal Paşazâde'nin Dekâyıku'l-Hakâyık'ı (Metin-İndeks),* (Danışman: Adnan Karaismailoğlu), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2002.

KAYA, İbrahim, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (Sûdî): Kelimeler, Remizler, Kavramlar,* (Danışman: Sadık Armutlu), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 2008.

KAYGIN, Can, *Ferheng-i Murtazâ (Metin-İnceleme),* (Danışman: Mürsel Öztürk), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

KÖSE, İlham, *Bosnalı Sûdî (ö. 1600)'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: İnceleme, Çeviriyazılı Metin,* (Danışman: Üzeyir Aslan) , Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017.

KUTSAL, Nalan, *"Hayatî'nin Tuhfe-i Vehbi Şerhi Üzerine Bir Sözlük İncelemesi,* (Danışman: Muhammet Nur Doğan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

MELEKOĞLU, Ülkü Mihriban, *Se-Zebân: Metin, Gramer, 18b-33b,* (Danışman: Orhan Yavuz), Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Konya 2000.

ÖLKER, Gökhan, *Tuhfetü'l-Uşşâk (Metin-Sözlük)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans semineri), Konya 2004.

ÖZ, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler,* (Danışman: Adnan Karaismailoğlu), Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 1996.

ŞAHİN, Özlem, *Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî Adlı Eseri: 'Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fi-Lügati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye: İnceleme, Tenkitli*

Metin, Sözlük, Tıpkıbasım", (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2016.

ŞİMŞEKLER, Nuri, *Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrârı Tenkitli Metin-Tahlil),* (Danışman: Adnan Karaismailoğlu), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1998.

TOPAL, Mesut, *Dekâyıku'l-Hakâyık (İnceme-Metin),* (Danışman: İbrahim Kaya), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2013.

TOPÇU, Mürşide, *Işknâme, Tıraşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfüs (Metin-Çeviri-İnceleme)*, (Danışman: Nuri Şimşekler), Selçuk Üniversitesi Sosyal Billimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

ÜNLÜ, Zehra, *Mevlîd-i Şâhidi,* DTCF (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara 1967.

VERÇİN, İsmet, *Hafız Divanı'nda Yer Alan İlk Gazel Üzerinde Bir Açımlama Hermeneutiği Uygulaması,* (Danışman: Mürsel Öztürk), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.

YAVAŞ, Serap, *Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Danışman: Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 2013.

YAYLALI, Yasemin, *Emîrî Divanı,* (Danışman: Veyis Değirmençay), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013.

YAZAR, Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği,* (Danışman: M. A. Yekta Saraç), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011.

YILMAZ, Emel, *Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, S.1-221),* (Danışman: Kenan Erdoğan), Celal Bayar Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Manisa 2008.

YÖNTEM, Melahat, *Mevlîd (Şâhidî) Metin ve İndeks,* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), nr. 1132, İstanbul 1971.

YURTSEVEN, Necmettin, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*, (Danışman: Mehmet Akkuş), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

ZARARSIZ, Şeyma Nur, *Tuhfetü'l-Mülûk (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım),* (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2015.

ESKİ YAZILI ESERLER (YAZMA ve BASMA)

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-i Şāhidī,* Yazma, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Nu. 05 Ba 1201.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-i Şāhidī,* Yazma, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Nu. Mxt. 394b.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-i Şāhidī,* Yazma, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Nu. 3226.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Şerḥ-i Tuḥfe-i Şāhidī,* Yazma, İstanbul Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Nu. 685.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Taʿrībü'ş-Şāhidī,* Yazma, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Nu. A. F. 352(15).

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Taʿrībü'ş-Şāhidī,* Yazma, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Nu.19 Hk 4571.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Taʿrībü'ş-Şāhidī,* Yazma, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nu. XX(1895118.1).

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Taʿrībü'ş-Şāhidī,* Yazma, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Nu. 15 Hk 834/2.

ʿAbdülḳādir b. ʿÖmer el-Baġdādī, *Taʿrībü'ş-Şāhidī,* Yazma, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Nu. 15 Hk 1328.

Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb,* Âlem Matbaası, İstanbul 1309.

ʿAtfî Aḥmed-i Boşnavî, *Şerḥ-i Tuḥfe,* Yazma, Ankara Millî Ktp., Nu. Yz. A 469, yp. 2a.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbâ'a-yı Âmire, İstanbul 1914.

İbrâhîm Şâhidî, *Gülşen-i Tevhīd,* (Hazırlayan, Ahmed Niyazi), Tıbbiye Matbaası, İstanbul 1298.

Muṣṭafā ʿİsāmüddīn, *Gülşen-i Şāhidī,* yz., Konya, Yusufağa Ktp., Nu. 644, yp. 223b.

Mustafa Sâkıb Dede, *Sefīne-i Nefīse-i Mevleviyān,* Kahire 1283, s. 16.

Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs-ı Okyânûs,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1304.

Nādīde Aḥmed Ḥāfıẓ, *Şerḥ-i Şāhidī,* yz. TSMK, Bağdat Köşkü Nu. 391.

Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek ʿalâ Muʿcemi'l-Müʾellifîn*, c.V, s.295, Beyrut 1406/1985.

Şâhidî İbrahim Dede, *Şerḥ-i Gülistān*, Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nu. 979, 5255.

KİTAPLAR

Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hâşiye alâ Şerhi Bânet Suâd* (nşr. Nazif Hoca), (I), Beyrut 1980.

Âbidin Paşa, *Mesnevî Şerhi 1-2*, (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu), İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

AKSOYAK, İsmail Hakkı, "*Metin Şerhi", Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* , (Haz. Mustafa İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak), Grafiker Yayınları, Ankara 2002.

Ali Asgar Hikmet, *Camî, Hayatı ve Eserleri*, (çev: M. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul 1994.

ALTUN, Kudret, *"Tuhfe-i Kusûrî, Tazmîn-i Şâhidî (İnceleme-Metin-Sözlük) ",* Laçin Yayınları, Kayseri 2002.

ALTUN, Kudret, *Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pendnâme-i Attâr),* Laçin Kitabevi, Kayseri, 2004.

Âşık Çelebi (Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi), *Meşā'irü'ş-Şu'arā*, (Hazırlayan, Filiz Kılıç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.

BAŞ, Nuri, *Mana ve Mefhumlarıyla Mesnevî'den Parıltılar* , Meram Belediyesi Yayınları, Konya 2006.

BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

BİLKAN, Ali Fuat, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar* , L&M Yayınları, İstanbul 2006.

BOLELLİ, Nusreddin, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, Arap Edebiyâtı , Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* Meral Yayınevi, c. 1, İstanbul 1964.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi,* Altınordu Yayınları, Ankara 2016.

CAN, Şefik, *Cevâhir-i Bavâhir-i Mesneviye: Mesnevî'den Seçmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

CAN, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

CAN, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

CEYLAN, Ömür, *Böyle Buyurdu Sûfî (Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları),* Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* , Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

COŞKUN, Menderes, *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

ÇAĞIRAN, Önder, *Ferişteoğlu Sözlüğü Üzerine Bir Dil İncelemesi* , Bizim Gençlik Yayınları, Ankara 2000.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* , MEB Yayınları, İstanbul 1998.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi*, Cilt 1-3, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967 (1. Cilt)-1972 (3. Cilt).

ÇIPAN, Mustafa, *Muğlalı Şâhidî Dede(Hayatı-Sanatı-Eserleri),* Nur Basımevi, Konya 1986.

DEMİREL, Şener, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri* , Araştırma Yayınları, Ankara 2005.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, Mavi Yayınları, İstanbul 1997.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

ERGİN, Osman*, Türk Maarif Tarihi* , Eser Matbaası, C.1, İstanbul 1977

Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* , (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı,* (Hazırlayan, Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Gülşen-i Râz Şerhi*, MEB Yayınları, İstanbul 1972.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Hâfız Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, KB Yayınları, Ankara 2000.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik,* İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1983.

GÜLEÇ, İsmail, *İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Mesnevî -Mesnevî'nin İlk 748 Beytinin Şerhi-*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

Hafız-ı Şîrâzî, *Hafiz Divanı,* (çeviren: Mehmet Kanar), 2 cilt, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

HOCA, Nazif M., *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.

İbrâhîm Şâhidî, *Gülşen-i Tevhîd,* (Çeviren, Midhat Bahari Beytur), İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1967.

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014.

KAM, Ömer Ferit, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı),* (Haz.: Halil Çeltik), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.

KARTAL, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Kâtip Çelebi*, Keşfü'z-Zünûn,* 5 cilt, (tercüme eden: Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017.

KAVAKÇI, Yusuf Ziya, *İslâm Araştırmalarında Usûl* , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.

KAYA, Muhammet, *Akovalı-zâde Hâtem Ahmed b. Osmân, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî: İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*, Gece Kitaplığı Yayınları, Kayseri 2016.

KILIÇ, Atabey, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* , Turkish Studies Yayınları, Ankara 2007.

KILIÇ, Atabey, *Ahmed Hamdî Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin),* Laçin Yayınları, Kayseri 2007.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi I* , Cilt 1-2, (Haz.: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi II*, Cilt 3, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş), Gelenek Yayınları, İstanbul 2005 / Cilt 4, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş), Kitabevi, İstanbul 2005.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi III*, Cilt 5-6, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mehmet Demirci, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş, Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul 2005 / 2006 (6. Cilt).

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi IV*, Cilt 7, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul 2006 / Cilt 8, (Haz.: Sâfi Arpaguş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2007.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi V*, Cilt 9-10, (Haz.: Mehmet Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2008.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi VI*, Cilt 11-12-13, (Haz.: Dilaver Gürer, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2008 / (13. Cilt) 2009.

KORTANTAMER, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

KÜLTÜRAL, Zühal, Latif Beyreli, *Şerifî-Şehnâme Çevirisi (Metin),* 4 cilt, TDK Yayınları, Ankara 1999.

Latîfî, *Latîfî Tazkiresi* , (Haz.: Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi* , Dergah Yayınları, İstanbul 2014.

MENGİ, Mine, *Divan Şiiri Yazıları* , Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Mesud Lutfî Efendi, *Tuhfe-yi Lutfî (Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)* , (Haz. AhmetTanyıldız), Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2012.

Molla Camî, *Baharistan*, (çeviren: M. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul 1990.

Mollâ Câmî, *Ney'in Feryadı –Neynâme-,* (Tercüme ve şerh eden: Hoca Neş'et), (Hazırlayan: Üzeyir Aslan), Sufi Kitap, İstanbul 2007.

ONAN, Necmettin Halil, *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-yi Evliyâ*, (Derleyen: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZ, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

ÖZ, Yusuf, *Tuhfe-i Şâhîdî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1999.

ÖZEGE, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu,* 5 cilt, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1975.

ÖZTAHTALI, İbrahim İmran, *Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara 2005.

PEKOLCAY, Neclâ, *İslâmi Türk Edebiyatı Metinleri Tetkik Metodları,* Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1994.

PEKOLCAY, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı Tedkik ve Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahtarları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999.

PEKOLCAY, Neclâ, Selçuk Eraydın ve Mustafa Tahralı ve Mustafa Uzun ve M. Husrev Subaşı, *İslâmî Türk Edebiyatı Giriş*, Dergâh yay. İstanbul 1981.

RİYÂHÎ, Muhammed Emîn, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı,* (çeviren: Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat),* Bilimevi Yayınları, İstanbul 2001.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kâfiye)*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.

SEVGİ, Ahmet, *Molla Câmî'nin Erba'în'i ve Manzûm Türkçe Tercümeleri*, Gençlik Kitabevi Yayınları, Konya 2004.

Şâhidî İbrahim Dede, *Gülşen-i Vahdet*, (Hazırlayan: Numan Külekçi), Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

ŞENTÜRK, A. Atilla, Kartal, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* Dergah Yayınları, İstanbul 2012.

ŞİŞMAN, Bekir, Muhammet Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

TARLAN, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, FSM Vakıf Üni. Yayınları, İstanbul 2016.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

TULUM, Mertol, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul / Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme,* Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.

WELLEK, René ve Austin Warren, *Edebiyat Teorisi* , (Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel), Dergah Yayınları, İstanbul 2015.

YETİŞ, Kâzım, *Belâgattan Retoriğe,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.

YILDIRIM, Nimet, *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayınları, İstanbul 2015.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet, Ulemâ (XVII. Yüzyıl),* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyat der-İran (İran Edebiyatı Tarihi),* (çeviren: Hasan Almaz), Nüsha Yayınları, Ankara 2002.

Zemahşerî, *Mukaddimetü'l-Edeb,* (haz. Nuri Yüce), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

MAKALELER, TEBLİĞLER ve ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim, *"Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar-I"*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi , C. 3, S. 1, 1987, s. 7-9.

AKÇAY, Gülçiçek, *"Pend-nâme Şerhleri Üzerinden Klâsik Şerh Yöntemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış",* IX. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına), Kayseri, Erciyes Üni., 15-16 Mayıs 2014.

AKKUŞ, Metin, *"Metin Şerhi Geleneği, Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e",* Yedi İklim Dergisi , S. 32, Kasım 1992, s. 67-68.

AKSOY, Ömer Asım, *"Dürrü'n-Nizam-Nazmü'l-Cevâhir",* Başpınar Dergisi, sayı 29, 1941, s. 7-13.

AKSOY, Ömer Asım, *"Dürrü'n-Nizâm ve Nazmü'l-Cevâhir",* TDAY Belleten, 1960, s.145-171.

AKSOY, Ömer Asım, *"Hasan Aynî ve Nazm-ül-Cevahir"*, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, Gaziantep 1959.

AKSOYAK, İ. Hakkı, *"Metin Şerhi",* Eski Türk Edebiyatı El Kitabı , (Haz.: Mustafa İsen-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak), 1. Basım, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, s. 283-290.

ALTUNER, Nuran, *"Şâhin-zâde el-Mar'aşî 'Şeyh Alî Dilkesîr'in Tuhfetü'l-Vüzerâ' Adlı Eserinin Tanıtımı"*, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, Maraş-Der, İstanbul 2005, s. 143-153.

ARSLAN, Mehmet, İ. Hakkı Aksoyak, *"Gelibolulu Âlî'nin Şerh Muhtevalı Dört Risalesi: 'Me'âlimü't-Tevhîd', 'Dakâiku't-Tevhîd', 'Nikâtü'l-Kâl fî Tazmîni'l-Makâl', 'Câmî'nin Bir Beytinin Şerhi'"*, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, S. 6, Sivas 1998, s. 263-288.

ATEŞ, Ahmet, *"Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman münasebeti ile)",* Türkiyât Mecmuası , C.VII-VIII, 1942.

ATSIZ, Nihal, 1966, "*Kemal Paşa Oğlunun Eserleri"*, Şarkiyât Mecmuası, C. VII , İstanbul 1972, s. 83-135.

AY, Ümran, *"Osman Bosnevî'nin Manzum Farsça Türkçe Sözlüğü Lugat-i Manzûme",* 1. Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu, *15-17 Mayıs, 2012*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 683-732.

BİLGİN, Azmi, *"Eski Türk Edebiyatında Şerh",* 1. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler , C. 1, Kayseri 2001, s. 169-173.

BOZ, Erdoğan, *"Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsâmî'nin Bursa (İneybey) Nüshası",* Osmanlı Bursasında Dil Kültür ve Edebiyat Şöleni, 29-30 Mayıs 2013-Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2013, s. 69-74.

ÇAĞIRAN, Önder, *"Ferişteoğlu Sözlüğü Hakkında",* Kastamonu Eğitim Dergisi , C.8, No: 2, Kastamonu 2000.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *"Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler",* Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 348-65.

ÇETİN, Nihad M., *"Ahmedî'nin Mirkâtü'l-Edeb'i Hakkında"*, Türkiyat Mecmuası, C. XIV, İstanbul 1965, s. 217-230.

ÇINAR, Bekir, *"Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân'ın Şekil, Dil ve Üslup Özellikleri",* 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu C.1, Ankara 2007, s. 457-479.

ÇIPAN, Mustafa, *"Şâhidî İbrahim Dede Divançesi'nde Bulunan Mevlevîlikle İlgili Unsurlar ve Bir Gazelinin Şerhi"*, Muğla Üniversitesi, Osmanlı'nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu , Muğla, 6-7 Mayıs 1999.

ÇIPAN, Mustafa, *"Şâhidî",* TDVİA, c. 38, İstanbul 2010, s.273-274.

ÇÖĞENLİ, Sadi, *"Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu",* Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 38.

DAĞLAR, Abdülkadir, *"Hacı İbrâhim Efendi'nin "Şerh-i Belâgat"ı (Metin)",* Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007, s. 321-370.

DAĞLAR, Abdülkadir, *"Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dâir"*, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/2 (Osman Nedim Tuna Armağanı), Spring 2007, s. 161-178.

DAĞLAR, Abdülkadir, *"Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi",* Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007, s. 293-307.

DOĞAN AVERBEK, Güler, *"Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası",* Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 21, İstanbul 2018, s. 85-114.

DOĞAN, Muhammet Nur, *"Metin Şerhi Bakımından Klâsik Türk Edebiyatı Kaynaklarına Toplu Bir Bakış"*, I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu , Ankara 17-18 Ocak 1992.

DOĞAN, Muhammet Nur, *"Metin Şerhi Üzerine"*, Yedi İklim Dergisi, S. 63, Haziran 1995, s. 70-74.

DUMAN, H. Harun, *"Tuhaf Bir Lügat: Miftâh-ı Lisân"*, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 54, 1998, s. 82-88.

DURMUŞ, İsmail, *"İstişhâd",* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi , C. 23, İstanbul 2001, s. 396-397.

DURU, Necip Fazıl, *"Lütfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf'un Bahru'l-Garâyib Adlı Eserinde Muamma Bahsi",* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 25, Konya, 2011, s. 109-138.

DÜZENLİ, Mesut Bayram ve Muhittin Turan, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şemsî",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 9, sayı 42, 2016, s. 122-154.

DÜZENLİ, Mesut Bayram, *"Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız",* Turkish Studies vol. 10/12, Summer, 2015, s. 329-370.

EKİCİ, Hasan, *"Bosnalı Atfî Ahmed Efendinin Şerh-i Tuhfe'si ve Şerh Metodu",* KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S. 2, 2017, s. 19-36.

ERDEM, Mehmet Dursun, *"Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım",* International Journal of Central Asian Study, Volume 10-1, 2005.

ERDEM, Mehmet Dursun, *"Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması"*, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı , Yıl 9, S. 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.

ERDOĞAN, Mustafa, *"Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış"*, Celal Bayar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, Manisa 1997, s. 286-293.

ERKAN, Mustafa, *"Bahrü'l-Garâib",* TDVİA, c. 4, İstanbul 1991, s. 513-514.

FİLİZOK, Rıza, *"Metin Şerhi, Metin Tahlili ve Mehmet Kaplan",* Dergâh, C. 17, S. 194, 2006, s.10-11.

GENÇ, İlhan, *"Klasik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar",* Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, 2007.

GIYNAŞ, Kamil Ali, *"Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük:Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi c.8, sayı 41, Aralık 2015, s. 154-163.

GÖNEL, Hüseyin ve Murat Dalokay, *"17. Yüzyılda Yazılmış Bir Şâhidî Şerhi: Hulle-i Manzûme",* International Journal of Languages Education and Teaching, UDES 2015, s. 1407-1413.

GÖZİTOK, Mehmet Akif, *"Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî",* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] sayı 55, Erzurum, 2016, s. 127-148.

GÜLEÇ, İsmail, *"Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı",* Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Şerh/Annotation), Fall 2009, s. 213-230.

GÜLEÇ, İsmail, *"Klâsik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?"*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. 42, S. 42, 2010, s. 83-112.

GÜLER, Kadir, *"Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî",* International Journal of Social Science, sayı 49, Güz 2016, s. 157-174.

GÜLHAN, Abdülkerim, *"Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü'l-Leâl*', Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, ZİWT Vol. 2, No.2, 2010 s. 201-226.

GÜMÜŞ, Zehra, *"Şâhidî Şerhlerinden Tuhfe-i Mîr'de Geçen Bedenle İlgili Unsurlar",* Türk Kültüründe Beden Uluslararası Sempozyumu, 4-5 Nisan 2007, İstanbul.

GÜMÜŞ, Zehra, *"Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s.423-431.

GÜMÜŞ, Zehra, *"Pîrî Paşa-zâde Mehmed bin Abdü'l-Bâkî el-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidi Şerhi: Tuhfe-i Mîr",* Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, vol. 2/3, Fall 2007, 296-312.

HOCA, Nazif, "*Abdalqadîr b. 'Omar al-Bagdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları",* Şarkiyat Mecmuası IV., İstanbul 1961, s.119-145.

HOCA, Nazif, "*Abdülkâdir el-Bağdâdî",* TDVİA, c.1, İstanbul 1988, s.230.

HOCA, Nazif, "*Ḫizānetü'l-Edeb",* TDVİA, c.18, İstanbul 1988, s.180.

HORATA, Osman, *"Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmla İle İlgili Bazı Problemler",* I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu , İLESAM, Ankara 17-18 Ocak 1992.

İNALCIK, Halil, *"Klâsik Edebiyat Menşei: İranî Gelenek, Saray İşret Meclisleri ve Musâhib Şairler",* Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, (Editörler: Talat S. Halman ve diğerleri), Kültür ve Turzim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 221-282.

İNCE, Adnan, *"Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri",* I.Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM, Ankara 17-18 Ocak 1992.

İNCE, Yılmaz, *"Manzum Sözlükler ve 'Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelîmât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi"*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , C. 12, S. 2, Elazığ 2002.

KAPLAN, Yunus, *"Üç Dilli (Arapça-Farsça-Türkçe) Manzum Bir Sözlük: Lugat-ı Kerîmî",* Geçmişten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü, Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri *(19-21 Nisan 2017)*, Elginkan Vakfı, İstanbul 2017, s. 445-478.

KAPLAN, Yunus, Abdullah Demiral ve Hakan Yalap, *"16. Yüzyılda Yazılmış Farsça Türkçe Manzum Bir Sözlük: Nazmu'l-Esâmî"* II. Uluslararası Dil Eğitim ve Öğretimi Sempozyumu, Belgrad, 2016.

KARABEY, Turgut, *"Metin Şerhi",* I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, *"Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî",* Millî Kültür, sayı 74, Temmuz 1990, s. 60-61.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, *"Tarih Boyunca Türkler ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri",* Sosyal Bilimler Dergisi, c.3, sayı 1, Ocak-2013, s. 6-15.

KARTAL, Ahmet, *"Ahmet Remzî'nin Tuhfe-i Remzî İsimli Eseri",* Bilge, S. 28, Ankara 2000, s. 159-161..

KARTAL, Ahmet, *"Attâr'ın Tezkiretü'l-evliyâ İsimli Eseri ve Türkçe Tercümeleri",* Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz hatıra kitabı, (hazırlayanlar: M. Fatih Köksal, Ahmet Naci Baykoca), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2003, s. 383-405.

KARTAL, Ahmet, *"Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostan İsimli EserininTürkçe Tercüme ve Şerhleri",* Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi The Journal of Turkish Cultural Studies, S. 5, Güz 2001, s. 99-120.

KARTAL, Ahmet, *"Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri",* Bilig, S. 16, Kış 2001, s. 99-126.

KARTAL, Ahmet, *"Türk'ün Hâfız Sevgisi Yahut Hâfız Türk'e Ne Anlatır?"* Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar, Kriter Yayınevi, İstanbul 2008, s. 107-112.

KAYA, Hasan, *"Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı, 51, Ağustos 2017, s. 119-142.

KAYA, Hasan, *"Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü"* Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sayı.18, İstanbul 2017, s. 213-252.

KILIÇ, Atabey, *"Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu",* Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, C. II, S. 3, Yaz 2007, s. 333-39.

KILIÇ, Atabey, *"Aruz İmlâsı Üzerine Notlar",* Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6, 2008, s. 471-487.

KILIÇ, Atabey, *"Dağılmış İncileri Toplama: Şerh Tasnifi Denemesi"*, Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2007, s. 416-37.

KILIÇ, Atabey, *"Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin",* Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006, Denizli 2016.

KILIÇ, Atabey, *"Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin"* Turkish Studies, vol. 2/3, Summer 2007, s. 340-348.

KILIÇ, Atabey, *"Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler "*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları , Volume 4/6, 2009, s. 326-334.

KILIÇ, Atabey, *"Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler"*, I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003, Kırşehir; I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003 Bildiriler, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Günşen) Kırşehir, 2004, s. 331-345.

KILIÇ, Atabey, *"Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân"*, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2005, Urfa, (Haz. Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006.

KILIÇ, Atabey, *"Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân",* Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, Kayseri 2006/1, s.65-77.

KILIÇ, Atabey, *"Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin",* Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri, 12-13 Nisan 2001.

KILIÇ, Atabey, *"Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü'l-İhvân"*, Turkish Studies / Türkoloji Çalışmaları, C. 1. S. Temmuz- Ağustos- Eylül 2006, s.19-28.

KILIÇ, Atabey, *"Mesnevî Şerhleri Sözlüğü",* Sûfî Araştırmaları , c.3, S. 5, 2012, s.1-19.

KILIÇ, Atabey, *"Mevlânâ Müzesi Kitaplığı 4026'da Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında"* Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevihaneler Sempozyumu, 30 Eylül-1 Ekim 2006, Manisa, 2006, s. 161-170.

KILIÇ, Atabey, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1- İnceleme"*, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 1/2 Fall 2006, s.85-104.

KILIÇ, Atabey, *"Türkce-Arapca Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -2-" (Metin),* Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/1, Winter, 2007, s. 29-71.

KILIÇ, Atabey, *"Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)"*, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları , Volume 2/2 (Osman Nedim Tuna Armağanı), Spring 2007, s. 410-475.

KILIÇ, Atabey, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuḥfe-i Şāhidī (Metin),* vol. 2/4, Fall 2007, s. 516-548.

KILIÇ, Hulusi, Tahsin Yazıcı, Kâzım Yetiş, *"Belâgat",* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul 1992, s. 380-387.

KIRBIYIK, Mehmet, *"Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 11, Konya 2002, s. 184-200.

KOCA Salim, *Türklerin Göçleri ve Yayılmaları,* Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C. 3 İlkçağ, Ankara 2002, s. 651-663.

KONCU, Hanife, *"Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsi ve Bilinmeyen Bir Nüshası",* BİR: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. 6, İstanbul 1996, s. 137-43.

KORKMAZ, Seyfullah, *"Hacı Torun Efendi'nin Miftâhu'l Hayât İsimli Eseri Üzerine Bir Araştırma",* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, no: 30/1, Kayseri 2011, s. 363-372.

KORTANTAMER, Tunca, *"Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları",* Türklük Araştırmaları Dergisi , C. VII, İstanbul 1993, s. 337-365.

KORTANTAMER, Tunca, *"Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi"*, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. VIII, İzmir 1994, s. 1-10.

MENGİ, Mine, *"Metin Çalışmaları Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili",* II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni , Kayseri 10-12 Nisan 2006.

MORALI, Nesrin, *"Tuhfe-i Vehbi",* Tarih ve Edebiyat Mecmuası, XIV/8, Ağustos 1978, s. 84-86.

OKUMUŞ, Sait, *"Bosnalı Osmân b. Hüseyin'in Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Manzûme"* Osmanlı'dan Günümüze Bosna-Hersek Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, *09-11 Haziran 2010*, Tuzla, Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Tuzla, 2011, s. 509-521.

ÖLKER, Gökhan, *"Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-Uşşâk",* Turkish Studies, Volume 4/4, Summer 2009, s. 856-872.

ÖZ, Yusuf, *"Tuhfe-yi Vehbî Şerhleri",* İlmî Araştırmalar, sayı: 5, İstanbul 1997, s. 219-232.

ÖZTÜRK, Tuncay, *"Lebîb Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı: Metin"* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 10/1, Manisa 2012, s. 197-220.

PAKSOY, Zehra*, "Tuhfe-i Mîr'de Aruz İmlâsına Dâir Husûsiyetler",* Turkish Studies, vol. 3/6, Fall 2008, s. 521-535.

SARAÇ, M. A. Yekta, *"Şerhler" Türk Edebiyatı Tarihi,* (Editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 121-32.

SELÇUK, Bahir ve Mesut Algül, *"Çocuklar İçin Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Dürrî'nin Güher-Rîz'i",* Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature, vol. 1, iss. 2, Autumn 2015, s. 133-164.

SOYÇEKİÇ, Serap, *"Nâdîde Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî'si"* , Turkish Studies, Vol. 4/4, Summer 2009, s. 906-921.

ŞİŞMAN, Rabia Şenay, *"Farsça-Türkçe Sözlüklerden İlm-i Lugat (Metin)"* Turkish Studies vol. 11/4, Winter, 2016, s.899-974.

TANYILDIZ, Ahmet, *"Mesnevî'de Vezin Ve Kâfiyenin İmlâya Etkisi"*, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6, 2008, s. 576-587.

TAŞTAN, Erdoğan, *"Eşref Feyzî'nin Hoş-Edâ Adlı Manzum Sözlüğü",* 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 22-26 Mayıs 2017, Ankara 2017.

TÖKEL, Dursun Ali, *"Divan Şiiri'ne Modern Metin Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak",* Turkish Studies, C. II, S. 3, 2007, s. 536-555.

TURAN, Muhittin, *"Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü",* Turkish Studies vol. 7/4, Falli 2012, s. 2939-2992.

ÜNVER, İsmail, *"Arapça Farsça Kelimelerin İmlâsı",* I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM, Ankara 17-18 Ocak 1992.

ÜNVER, İsmail, *"Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler",* Türkoloji Dergisi , C. XI, Ankara 1993, S. 1, s. 51-89.

ÜZGÖR, Tahir, *"Metin Şerhi Usûlüne Dair*", I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992 .

VAROL, Hüseyin, *'Abdülkâdir b. 'Ömer b. Bâyezîd b. el-Bağdâdî el-Hanefî (İlmî Kişiliği, Eğitimciliği Ve Eserleri),* Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, c.1, Van, 1994, s. 145-160.

YAKAR, Halil İbrahim, *"Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî",* Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall 2007.

YAKAR, Halil İbrahim, *"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id",* Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 4/4, Summer 2009.

YEKBAŞ, Hakan, *"Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları",* Türkiyat Araştırmaları Dergisi , S. 23, 2008, s. 189-217.

YENİTERZİ, Emine, *"Metin Şerhi İle İlgili Görüşler",* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi , S. 5, 1999, s. 59-68.

YILMAZ, Ozan, *"Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü",* Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 5, S. 9, 2007, s. 271-304.

ZARARSIZ, Şeyma Nur, *"Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî'nin Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi: 'Tuhfetü'l-Mülûk'",* Hikmet: Akademik Edebiyat Dergisi 3/6 (2017): 161-176.

İNTERNET KAYNAKLARI

ELESKERGIZI, Teyyibe ve Cemile Sadıggızı, *"Hüsam'ın Geciken Armağanı",* (Aktaran, Cengiz Akyılmaz) Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1996, s. 225-231, (http://dergipark.gov.tr/tdded/issue/12721/154963)

Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arā-yı Mevlevîye,* (Hazırlayan, İlhan Genç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 153. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0)

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arā* (Hazırlayan, Aysun Sungurhan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html)

Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ,* (Hazırlayan, Rıdvan Canım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0)

https://dergipark.org.tr/tr/

https://ekitap.ktb.gov.tr/

https://islamansiklopedisi.org.tr

http://www.mesnevi.org

https://ganjoor.net

https://www.vajehyab.com

http://www.nosokhan.com/

https://sozluk.gov.tr/

http://www.kamus.yek.gov.tr/

http://www.yazmalar.gov.tr/

TIPKIBASIM

منفعول الیه مفصل اولیمشد رنته که بوبیده • واقعد رنته که می خار پوشد
بجای حریر • مزد کوشت هنگام لبستان شیر • وماضی او رزینه داخل
اولورسه حکایه حال ماضیه کچون اولور و با مضیحه دن تجردی واجبدر
می آمد و میرود کبی کلور ایدی واور ایدی دیکلدر رنته که عماد کاتبی دیمشدر
ست بنود لوح وقلم رانشان کن منشی غیب • نقوش مهر تو بر لوح دل رقم
میزد • پس ناظم آتیه ده • مبتدا دیمن بردی بکا عدل در داد • دیدکده
سهو قبیلندن نوبنده دخی حرف نفی نقدمی اکثریدر وغیر نفی الیه فصل
نادر در رنته که انوری یک بو قطعه سنده واقعد رنته عنصری کر شعر می صله
یافت • اونه زانبای چنین بر زمینست • مینست اندر زمانه محمودی •
ورنه هر گوشه وعنصریست • تتمه معلوم اولا که می اورزینه ها واتصاح
مزید اوقدر ایسه فعلک حدشذه اتصال واستمرار افاده ایدر مجموعی متصل
ومستمر معناسنه اولور کلمه مستقله حکمنده اولور غیر ماضیه داخل اولورسه
جائز در که فعله متصل یا زیله رنته که انوری دیمشدر ست رعدان وهمبار دهلوم
زفیض واهمیرایدزمین زر • لطیعه ده بوررست تو همیدان که هیچ نعمت وخواست
نبود هیچو تندرستی راست • وجائز در که فعلدن منفصل یا زیله رنته که انوری بوررست
بسیم نام تکو میخوری زبان بخش • برین بهاکه زغم دم بهم همین ماند • وجائز در
فعلدن مؤخر اولمه رنته که رودکی بوررست یاد یوی مولیان آید همی • بوی یار مهربان

لغت نصاب الصبیان

ایدیهمی • انوری ده بوررست بخیر بر تو دعا کردم همی شب و روز • باطبع
بر تو ثنا کرده ام همه سال • وماضی یه داخل اولورسه یه مرکبی حکایه حال
ماضیه افاده ایدر وفعله اتصالی اکثریدر رنته که سعد سلمان بوررست
خونش از استخوان میچکید • همیگفت وازهول جان میدوید • وهمچنین
حکم می تاکید کچون نوکر جائز در رنته که فردوسی بوررست خورشن بر دو
از بیم جان جای ساخت • بغار اندر اغم همی سگداخت • وانفصالی قلیل در
رنته که فردوسی بوررست همی گرز بارید همچون تگرگ • همی جای چاک آمد از
خود و ترگ • وفعلدن تاخری مسموع دکلدر بر همی بعضی وارد رکه اصلح
همین در ضرورت نظم ایچون نوز حذف اولمز رنته که فردوسی بوررست
همی تا بکردانی انگشتری • جهان زاد کرکون شود در آوری • وقائله
مذکور در که همی تقریر ایچون مقرر دیکلدیرده عجم هر دیر روز دوسنگ
انگشتری حینی ایدوکی تحقیقدن خالیدر وقتا تل زدای زدودن ده ایرادصح
فعل امر یا سی نیابل ایله دیکلدر بوکلمه ان شاء الله قطعه تاسوده شرح
اولنمشدر تمت قطعه الاصح
بعونه تعالی
م

قطعه صح

چو دل دهد بمه مهربان دهد ٭ دل نهادن تو طبین نفس ایدوب اختیار کو ستروب
رضا و بر یک مغناسنه در رنته که سعدی بویررعه نکند دوست زنهار از دوست ٭
دل نهادم هر آنچه خاطر اوست ٭ کمال اسمعیل بویررعه دل نهادم من
بیچاره بدرد دل خویش ٭ چکنم با غم او مینت جز این چاره مز روی دل نمودن
کو از یوز کو ستر مک دیکدر کمال اسمعیل بویررعه آمد صبا و غنچه دل باز هم شکفت
روی دلبه مسل خویش جگر نمود ٭ رویس حذف ایدوب دل نمودن دخی خور نته که
سکار بویررعه تو دل نمود کی غنچه با صبا بنگر ٭ که در دمش چو ببیند کنار بگشاید
کمال اسمعیل دخی بویررعه چو پسته با همه کس دل نمود کیست ترا ٭ ازان بود
همه سالت رخنه لبها باز دل پر داشتن صنم با فارسی ایله جمیع اولوب
اعراض ایلمک مغناسنه در بو تعبیر ترکیس و عربیده موجود در جامر بویررعه
کند کل چهره رخت خود را تصور ٭ وزان دارد ز کل غنچه دلی پر ٭ و دلک آخونه
او کلمه تا صیغه مخاطب معزز در اصلات در آخر با و سکر او کلمه کلاره لاحق او کور
الف تلفظ اولمیوب حذف اولنور بندهات و زوجات کبی با در سکر او لمیوب الف ساقط اولمق
چاکرت زوجت کبی و کذلک الف و نون جمع لاحق او لمیوب الف ساقط اولور
بنده مان و خواجه مان کبی و افعال ثلاثیه یه مخصوص بر اداه در مصدره و جوازده
داخل و لزام و نهیه داخل اولور سه تاکید افاده ایدر غرض بیده نون موکده کبی میزن
و می زن و می برند و می مزن و مبر زنند کبی با فصیحه ایله اداه نهی اولور زیرا

فالجدیب
تربوا تفلحوا

مقدم اولور کمال پاشازاده قواعد العرض آدلو رساله عربیه سنده انجق محذوف
الیاء او کلمه امره داخل اولور دیدوکی قواعد دخی رجد ر ترکیده مقابل کل کلمه سیدر
و بعض کلمه لر ایله کار غینه تبدیل امر دوب غل خورایت کل و ایتمه کل و اورغل
و اورمه غل کبی اما امر حاضر و نهیه مخصوص صدر امر غایبه لاحق اولمز ناظم میرزا نک
کلمه سنده اولان می لفظنه ترکی ترجمه استمدوکی ناقص ترجمه در و مضارعه داخل
اولور سه حالیت افاده ایدر مضارع حاله و استقباله محتمل اکن اکثر دخولی
ایله یا حاله مخصوص اولور یا حاله قریب اولور نته که بر شاعر دیمشدر
در فراقت می نویسم نامه و از دستم ٭ خامه خونین میکرید و خط خاک بر سر میکنید
بو بنده یعنی با فصیحه مقدم اولمز بلکه تاخیری واجب رنته که عطار بویررعه
مال و ملکت می بباید سوختن ٭ با دلستانی از نمت آموختن ٭ سعدی دخی بویررعه
شب تاریک و دستان خدای ٭ می تابد چو روز رخشنده ٭ قواعد العرنسده کاه
اولور که با او زرینه مقدم اولور بر زند دیدوکی سماعه محتاج در و مضارع
منفی اولور سه اکثر خوف نفی تقدم ایدر و تاخری جائز در نته که ظهیر فاریابی
بویررعه می نخواهد که من با دلک سعی ٭ در جهان با شمت شاکستر ٭
با فصیحه ایله دخی فصل اولنور می برند کبی لو ایکیدن غیری ایله فصل جائز در کلدر
و آنوری شعر بنده استفهامیه فصل واقع اولمشدر نته که بو بیده دیمشدر
کفتم نفاذ حکمش در تو مؤثر آید ٭ کفتا که می چکونی در ما و رای من هم ٭ و سبنه

اداه هیچ

کلوخ میشدر وکوکل بر لطیفه ربانیه در کرقلب صنوبری یه متعلقدر واول لطیفه
حقیقت نفسدن عبارتدر وحکما یاندیغی لطیفه ایله متمادر حافظ بویورر
ع سالها دل طلب جام جم از ما میکرد • وانچه خود داشت ز بیگانه تمنا
میکرد • وحکیم سنایی انکی قلبک نقاد قرینه اشارت ایدر ع دل کی بر عقل مهتری
دارد • نه کی شکل صنوبری دارد • دل کی منظر لیت ربانی • حجرهٔ دیو را چه
دل خوانی • ملا جامی دخی بویورر ع نیست این پیکر محقر وطن دل • بلکه هست این
نقش وطوطی دل • کر تو طوطی نقش شناسی • بجدانی نه نقاشی • صاحبدل
کمال انسانیتی اولان کسه درکه نفسنه مالک اولوب هوا وهوسنه تابع اولمیه
صاحب بوندهٔ مالک معناسنه در اصلده کسر یا ایله ترکیب اضافیدر وصف ترکیبی در
دیمک غلط درسعدی بویورر ع چو صاحبدل نکه دارند مویی • همه دشمن سرکشی
وازرم جویی • اهل دل اضافت ایله بو دخی او معنایه درنته کیم بویورر ع
معتدل شو که هر کرا اهل دلست • در جمیع امور معتدلست • دلارام ودلبر و
دلدار ودلربا ودلستان ودلسوز ودلغریب ودلکش ودلنواز
جلسی محابیه الحاق اولمغله درج وصف ترکیبی در معنای مرکب لرنظیر اولمله شرح
محتاج اولمندی دلکیر منقبض ودل کرفته اولان معناسنه در وصف ترکیبی دن
منقولدر ویعنت اده کوکل لغتی ایدیکه نسنه وقوتیچی معناسنه در دیمشدر
بو قول اوزرینه صحتر اولورسه وصف ترکیبی اولور دلشاد کوکلی شن وخرم

اولکن

اولان کسه درشاد دل دخی مسرور فرحان القلب معناسنه وسلاطین بغداد دن شیخ
حسن نویان اوغلنه مناکح منکوحه سی اسمیدر کی شیخ اویس والده سیدر سلمان
ساوجی آنی بخچه قصیده سنده بر جا ایله مدح ایتمشدر بر دل ودلبر وکاور یورکلی
وشجیع معناسنه در اما دلاور صفت غالبه در وصف ترکیبی دن منقولدر
بد دل جکرده شیاتر اولیان تورقی وجبان معناسنه درنته کرفردوسی بویورر
ع دلیران کشیدند شمشیر تیز • عنان را بدل داد بر راه کریز • شتر بدل
بودخی تورقی معناسنه درشتر بدخو دکراوصفی بیدل بویورکسر خوانی معناسنه در
وکوکلنی یورمش عاشق تاکم معناسنه در کوکلو نته کیم سعدی بویورر ع کر کسی وصف
اوغنی بیند • بیدل ازین سخن چه کوید باز • حر دل کوکل بویک ومخالف معناسنه در
کذا فی خناس بخناس از دل ندان کوکلدن قوپمق معناسنه درنته کیم طوسی بویورر
ع شیر توکه در سینه هم ساخته منزل • خواهم که بر دون آورمش نام دم از دل
تمام مسعود دخی بویورر ع ما نه پیکان خدنکت در دل بیحاصلم • خواستم از دل
برآرم برنیامد از دلم • دست بر دل نهادن جانه چیر ایتمک معناسنه درنته کیم
وحشی بویورر ع مکن بیکان آن طور کر آزرده سوزم از خویت • دست بر دل نهم و پای
کسم از کوی تو • دل دادن رضا ویرمک معناسنه درنته کیم ظهیر فاریابی
بویورر ع کر ضرورت از میان بکسردم دامن • چکونه دل دهم کز در تو
در کذرم • سلمان دخی بویورر ع خود دل کرا دهد کر دهد دل بر بیوفا • باری

نه بهیز زنگ در هر کاروانی ◦ نهر بانی میدارد و فغانی ◦ سنهانی دهی بوریه
خبر آمد که آمد کاروانی ◦ که پیدا نیستش قطعا نشانی ◦ بگوش و میان از نکید و
فرسنگ ◦ همر آمد حرف نا از زنگ ◦ نوع ثانی بیک لر و قلندر کر استعمال
ایدر در زدن اصرار نه که فیضی هندی بوریه آن شهنشاهی که از آواز نکه
بیک او ◦ مضطرب گردند شاهان تا چه فرمان میرسد ◦ نوع ثالث اسمی عربیه
جلجل در اوشاق قلاک و قوشلر کیا غه بغلار نه که حکیم شفایی بوریه مرا بود
زین پیش ای عزیزان ◦ ذکر چون جرّه باز تیز چنگی ◦ نهر صیدی که من افکندم اورا ◦
هامید یدم شتابی بر زنگی ◦ کنون آن باز زیبا دست و ماندست ◦ بدستم
تصمه و جغته زنگی ◦ بو کا زنکله دهی در اراضی کافایله نه که بنه شخار مومن
مرزا بجوزه بعید یه ازروی شرف کرده کلهدار دیو تمان ◦ وقف تو کل
زنکله ازن جلبر را ◦ یعنی دیو تمک رئیسی و کلهداری کیدیلک لازمه سر اولان
چقر اقلی کلاهه شرف یوزندن سکا وقف ایتمشدر و ایضا کر در ملک
کل منی سکیار سقط شد ◦ بانوی کله زنکله جبان کجی فرت ◦ در ملک مرزا
مومنک والده سی ایمیدر و مصراع ثانیدن مراد منکوحه سیدر بعضیلر بو بیتی
ایمیدر که کله بونده جماعه اولاکم زمه معناسنه در که عربیه نهر صوزر و
زنکله بر نوع چکرا عیدر که عظیم صداسی اولور بو ملک ال ایچنده دهی اولوریه
اصلا صداسنه رجلال کلمز دوه نک بوینجون نسا یکفره هندیجیون جماعت

طو بقاپوزه

طو بقاپوزه امرا یعنی اکر و آلده غزنک قوجا یوب سقط و عمل اولنده اولدیکیه
جماعه رخمه ایدر چکراغی اوتوریجی خاتونک زیه کندی زنکله مشترک در
علم موسیقیده بر مقام معناسنه ده کلور ایکینک معناسنه زنکوله دهی لغتدر
زنکله زا فارسی ایله اولوریه صغرک و کچی نک و بوکا بکزر سائر حیوانات
چنل طرناغی معناسنه در که عربیده ظلف صفور معناسی جامس دائره و دف
پولدیدر کذا فی القاموس و لغت نامه معناسی دس المالجالق کف زدن
معناسنه در کذا فی مجمع الفرس معناسی سابع کوز چیاغی معناسنه در که عربیه
غضن صفور کذا فی المنتخب معناسی تمکن و یا فتحی و سوزنده معناسنه در
کذا فیه ایضا دل یورک ایله کوکل بینده مشترکدر نته که عربیده ایکیسنه ده
قلب صفور یورک شکل صنوبری اولان قلب جسمانیدر که صدرک اصول
جانبنده اولور حافظ بیورر ◦ بیوفا نامه کاهی صبا زان طره بکشاید ◦
زتاب جعد مشکینش چه خونها فتد در دلها ◦ الحق بو معاده فتح دال
و تشدید لام ایله یعقوبا اولمشدر نته که قاموس صاحبی دیمشدر دل
بالفارسیه الفواد عربیه یا فقالوا دل بالفتح والتشدید و تموتها انتهی
مجازا هر نسنه نک وسطنه دهی دل اطلاق اولنور عرضا خاشاک کبی در دل
دریا کذر کنده دیدکلری کبی غالبا اوزدکی اورته سنده اولمغله دل در
صفور نعمت کثیر معناسنه وضعیه سنده قیاس ایدوب اوزدک معناسنه ده

مذکور پای معنا سه در نته که ملای روم بوریه بر دلت زنگار بر زنگار ها
جمع شد تا کو شد زا سرار ها • شاه طاهر ده بوریه کی ست ساقی سیمین بران
که بزداید • بصیقل می از آینهٔ دلم زنگار • و بری ترکیده نحریف ایدوب
جنگار چه کاری بویه در نته که حسین ثنا بوریه بدو صیقل رای عالم آرایش
بخاصیت توان یافت زنگ بر زنگار • زغالدر زا عرابی ایله وغین معجمه ایله اول
پاس و کو فدر که نمناک اولا نسنه را و زرینه قوز نمناک یر او زرنده اولا
یم پشل کوف کبر در رودکی بوریه نشان ز ریز مین فرسوده کردی •
زمین داده بر ایشان بر زغار ا • زا فارسی ایله اولور سه لغره و آواز بلند
معنا سه در معنا ثان طایفهٔ سودان در معربی زنج در فردوسی بوریه
زهر سو چو بر وی جهان تنگ شد • بر نهار از دشت زنگ شد • مجازا اقلیمیه ده
اطلاق اولنمش فخر معیا رجالیه لوکا اقتصار ایدوب بویه نظم
ایلدی • خدایگان سلاطین که صیت معدلتش کرفت روم و خراسان و
هند و خلخ و زنگ • زنگی زنجی کبی یا بسبت ایله در سعد بوریه
ملامت کن مرا چندانکه خواهی • که نتوان شستن از زنگی سیاهی • و شیخ سعدی
ممدوحی اولان سعد ک ایله کلستانه نامنه تالیف ایدوب یا بسنک جدی
اسمیدر نته کلستانده بوریه علی الخصوص کی دیباچه همایونش • بنام
سعد ابوبکر سعد بن زنگیست • زنگبار طایفهٔ سودان اقلیمیدر زنگ ایله

باردون ولیور

باردون مرکبه ر یا رلب دریا و کنار جبر معنا سه در نشانه بار رخنه تحقیق
او خوز ظهیر فاریابی بوریه بدین دو رو فنی زنگی کر التفات کند • زردم
تا بدر زنگبار بکشاید • و اسدی طوسی ر غریب روایت نقل ایدوب چمشید رگ
زنگبار جزائر هند ده بر بر در جلاسی طاش کی قایه در اصلا اکن و غلا انده اولمز
در کزلیجه بر کونلک یولدن بر طاغ وار در اول طاغده انواع میوه و اصناف
نعم موجود در یله ده بر که اللهک امری ایله اول طاغ حرکت ایدوب کنار دریایه
کلور فی الحال زنگبار جاغی بر یلیق خزینه لری اول طاغدن آلوب کیدر معنای
ثالث ماهتاب معنا سه در کی شعاع ماه در عماره بوریه خوشه چون عقد
دُر و برک چو زر • باده همچو عقیق و آب چو زنگ • کذای رساز الطوسی
و شمس فخری معیا رجالیده شعاع افتاب معنا سه در خوب بو بیتی نظم ایتدی
بخسروانی بریار خسرو ایران • کشاده در چمن زبان و کشیده جام چو زنگ •
و طبیب انجی لوکا اقتصار ایله ی مجمع الغرنده اکرچه شعاع ماه و آفتاب معنا سه در
حمیس اما همین از رقینک بو بیتی ایراد ایله ی • دمان لاله تو کویی همی کفوش
کند • همه وی سبزهٔ زنگبار کون شراب چو زنگ • انوری دخی بوریه
بوده بر یاد خواجه بیکره و کاه • جام سا قیت پر شراب چو زنگ • معنا رابع
چکراغی معنا سه در و لواویج نوعلر کبیر و متوسط و صغیر نوع اول عربی
اسمر حرس در ترکیده جاغ چوز طوار بو بینده اصیلور نته کی نطاحی بوریه

مقابل فراموش کردن ذکر که عبید زاکانی نیاندیشه که سعدی بویریه فراموشت
مکذاریاد در احوال که بودی لطفه مدفون و مدهوش کنون بیداری ای
ناچیز همت که خواهد کردنت روزی فراموش فراموش بمعنی معناسه
اسم مفعول ز فراموشیدن ماخوذ در آخرینه یا مصدر دیه لاحق بودب
فراموشی دیرلرنه که برشاعر چیشدیریه فراموشم مکن مقصودم اینست
فراموشی نه کار هوشیاریست بحرالغرائب اغراشیدنه بو محلده مسطور اولان
عبارتی بودر که نقل اولنور فراموش اسم مصدر در و تمق معناسنه فراموشی
او تمقلق معناسنه در مصدریت اسم اعتباری ایله حاصل اوه همان اسم مصدر
قبیلندن اولور انتهی فاتل فراموش کردن معنی اتمک معناسنه در حلیم او تمق
معناسنه مصدر در جمیش و لونمدن غیری لوکا مصدر دکرایتمامشد مصدرلی
فراموشیدمدرنه که ذکر اولندی کاه الغز حذف ایدوب فراموشیدنه دخی
خورزنه که عبدالرزاق بویریه تا نکویم کز از و تقصیریست یا زدل خدمت
تو فراموشیست ما نفی است مرا و را پیش که بسی از پیم و فعش کوشید
وکاه واوی حذف ایدوب فراموشیدنه دخی خورزنه که فراموش لفظنده دخی
لو تصرف اولنوب کاه الغ حذف ایدوب فراموش دیرلرنه که نظامی بویریه
کرچندان خفت خواهی در دل خاک که فراموشت کند دوران افلاک وکاه
واوی حذف ایدوب فراموش دخی دیرلرنه که سعدی بویریه ای که سرکز فراموشت

کنم هیچت از بنده یاد می آید وکاه بو کا بر تا لحاق ایدوب فراموشت
دخی دیرلرنه که نظامی بویریه زبانش کرد پاسخ را فراموشت نهاد از
عاجزی بر دیده انگشت غفلت وسهو که نیاندنه بر نوعدر اسم فاعلدن
سولسیت در ایکی سین مهمل و فتح اول و کسر و او ایله تا حذف ایدوب سوسیت
دخی دیرلر کذا فی مجمع الفرس حاضر قندیل باش بصیرت اوزره اول غافل اولمه
دیمه دن کنایه در نه که سید سیم علیه کتمک ایچون بشنجدنه اجازت استدکده
شیخ اولان شیخ فضل الله بو بیت ایله جواب ویریریه چشم بسفر
میروی از طلب ما نه نشین چشم طلب میرس حاضر قندیل باش کا بر دخی
بویریه در زیارتهشان تا روز میسوزم چو شمع دود آه من
ببین و حاضر قندیل باش زنک زاء عربی و کاف فارسی ایله سکر معناسی
وارد ر بر باس معناسنه در که آینه و دهر آوزر بنه قونور عربیه صدأ
خور بو معناده عوام زاد فارسی ایله تلفظ ایدر رسنای بویریه
مردم ترز محنت آرد زنک آینه ترشود بکیرد زنک باس طوتن آینه
دمر دن اولان آینه در سعدی نقش مویریه آهن را که موریانه بخورد نتوان
برد از و بصیقل زنک موریانه دمر قورد یدر که دمرک مادهسن ارضا و خورد
ایدر موریانه دخی خورد انمش موریخشده کلور زنکار اصلده وصف
ترکیبر در زنک ایله آردن مرکبدر فت رو کهنا کیر ایکی معناسی وارد ر بر

الغرا ضمیر متصل یدر ہمزہ سنگ حکم ماقبلی کسید یاد بوکلہ دخی ناظمک
فرمایاتندہ ذکر اگمش معناسنہ اسم مصدر در عربیہ ذکر کوزہ ذکر لفظندہ بر بیاندہ کہ
انسانک اکثر حفظ ایدوکی امورک استحضاریہ قادر اولمزسہ کہ انوری بویورمش
بیاد آن حقوق کہ مرا ثابت • زبانہا دارم از خلق تو شاکر • کردن ضمیمہ سر ایلہ استعمال
اولنور یاد کردن کبی ذکر ایتمک معناسنہ اولمیارسہ کہ سعدی بویورمش • چو عذر آمد
مکن یاد کسہ باز • تو عذرش پردہ روی کسہ ساز • ظہیر فاریابی دخی بویورمش
بر پیش ہر کہ از و یاد میکنم حرفی • نمیکند پس ازان تا تو اندازم زہر یادی • صیغہ مذکور
اولوب بتقدیر ملاحظہ دخی اولمغین رسہ کہ بہاء الدین محمد نان وحلوادہ بویورمش
یاد ایامی کہ با ما داشتی • کاہ جنگ از ناز و گاہی آشتی • یعنی یاد کنی یاد کار بر سبیل
تبرک اولدیغی کلمہ در کہ مذکر اولمیارسہ کہ برہان جمشید رسہ • دستم بزیر
خاک بخواہد شد ز تباہ • یار بی یادگار نماند خط سیاہ • کمال اسمعیل دہ بویورمش
شکر اینیز کہ نثار دست کنیم • جانم کہ دشتیم لطف تو یاد کار ہاشت یاد
سکونتہ ایلہ ذکر قبیح معناسنہ در کہ غیاث دہ عبارتندہ صفت ایلہ موصوف
مرکب رسہ کہ فرہنگ جہانگیری • کند ہر کہ او ہمت از چوزاد • بنزدیک ہر کس ہمان ارشتیاد
یاد ہندوستان کردن فیل ضرب المثالندہ بر کسہ اونتدوکی نسنہ ذکر ایدوب
متشوق اولدیغی ضرب ایدہ رسہ کہ برہان جمشید رسہ • زہی دای مبخاز رفتم
رجاک • دکر یاد ہندوستان کردن فیل • فراموش اولان نسنہ بر کسہ یہ ذکر ایتدیرمک

زہی دوستان فیل را یاد داد • خورنہ کہ ہا تمز بویورمش • کہ آن ہیچ دہ چو کس ندزاد •
زہی دوستان فیل را یاد داد • مجازا اول ہیئاتک محللہ دکہ خاطر اطلاق اولنور
نسنہ کہ حافظ بویورمش • چو با جیب بنشینی و باده پیمایی • بیاد آر میحان
باده پیمارا • بو معناده اکثر کرفتن و داشتن ضمیمہ سر ایلہ استعمال اولنور یاد کرفتن
خاطرہ طوتمق واز بلک معناسنہ در • یاد داشتن خاطرہ متعلق حفظ ایلہ
معنادر یاد داشت خاطرہ محفظ اولان امور در • داشت بو بنده اسم مصدر در
اسم مفعول معناسنہ در پس بو تحقیقدن معلوم اولدی کہ یاد یکہ یاد کدن مرکب
دکلدر زیرا لفظ فارسیدہ رانہ ثانی زیر حشو ذکر اولنور ناظمک کرک ادی
یاد کن بر بینہ یاد کیر یا خود یاد دار سویلیہ قائل ویرکسہ او وراہمہ ایلہ یاد
ایکنجی معناسنہ در کہ خاطر در نسنہ کہ فردوسی بویورمش • بپرسید نامش ز فرخ ہجیر
بدو گفت نامش ندارم بویر • ششم فخر ندہ بویورمش • ایا شہی کہ سزاوار دعا
میکویند • ز اہل فضل ہمانکس کہ عقل دارد و ویر • ویرا قوت حافظہ سر
اولمیانکسہ در کہ خاطرہ مقابلہ وصف ترکیبدر • ویرایلہ آیدن مرکبدر نسنہ کہ
ابو العباس بویورمش • یکی مرد ویرا بیاید بخست • کہ کوید بنوشیده ہا راز درست
تیز ویر کسکن قوت حافظہ سی اولان کسہ در نسنہ کہ فرخی بویورمش
کر فتند بس موبد تیز ویر • سخن کہہ و بینا دل و یاد کیر • لبیبی دخی بویورمش
یکی تیز ویرست و بسیار دان • کز و نیست اسرار کیتی نہان • یاد کردنک

کو پیش آینگ کز وا اینک میدان • کذا فی دستور العمل سخن سور مخشار رکه عربیه
کلام مکسور ضم سین و فتح خا ایله مشهور در رتبه کراسدی بوریلیه بس
جا بها کفته اند این سخن • بکن نکویی و بد را فکن • بر نکس وحی مستعلد رتبه کز نطق ای
بوریلیه فاتحه فکرت و ختم سخن • نام خدایت بر و ختم کن • مجمع اللغه
صاحبی بلغت مزبوره بوب سخون فتح سین ذکر ایتمشدر کلام لفظی یا نقشی که
خاطره خطور ایدوب تلفظه کلمانش اولسا شامل اولدوغی کبی فارسیده وحی
سخن ایکیسنه شامل در رتبه که بر شاعر ایچیدر بوریلیه بس کفته اند این سخن در جهان •
سخن کفته سمیست و ناکفته زر سخن آفرین وصف ترکیبی در اختراع کلام قادر
اولدیغی مکسنه در که هر مقامه مناسب تکلم ایده بلیغ معناسنه این سخن تازه دارد
بو سوزک تحسنده بر مضمر نکته و دقیقه وار در دیکلیه یرده ضرب المثل رتبه که
سحابی بوریلیه انکه کز بخشیم خویشتن ره دارد • در چشم کدا و شه نظر
کذ دارد • دریا خود و کوهر خود و غواص خود دست • بان عوری کن این سخن تازه
وارد بسخن رسید معنای کلام درک ایلیدی و یکدیر سعدی بوریلیه
چه خوشست همزبانی بجوان بخته دانی • که سخن بکفته باشی بسخن رسیده باشد •
در سخن توان شناخت هر یکسه نک مرادی سوزندن ظاهر اولور و یکدیر حافظ
بوریلیه بیان شوق چه حاجت که سوز آتش دل • توان شناخت ز نوری
که سخن باشد سخن آزموده کویدسوزی کنایه ایله سویلیه دیکدیر رتبه که حسین قلی خان

بوریلیه طنبور که رازدل من میکوید • کوش کن کوش کز پرده سخن میکوید •
ولیکن سخندانان سخن در پرده کویند • بروی یکدیکر بر پرده کویند سخن
از نقاب کوید مثلا رتبه کراسی بوریلیه در یکدیکه رتبه که صد عرض اظهار
کرد و رفت • رخساره بسته بود و سخن از نقاب کفت سخن در رتبه کفتن یولده عمله
ایله کنایه دن کنایه مراد ایدیلیکی جهتله رتبه که قاطع بوریلیه نیست مشتاق
کعبه صورت شهر • سخن کعبه کرنه در رتبه کفت • شاهد وحی بوریلیه دولت وصل
میسر کردد بر حسب وجهد • کر وصال کعبه میخواهی سخن در راه کوی • ولغیره بکوی فقر
قدم کر نهی روان برخیز • طواف کعبه اکر بایدت سخن در راه • معلوم اولدیکه
سخن عامدر نثره و نظمه شامل در فارسیده نظم و شعرک اسمی جامه در جیم فارسی ایله
وزنی بوریلیه بر دست و طنبور ایله کرفت • سرایندن جامه اندر کرفت •
جامه کو شاعر و سوخوان معناسنه در رتبه کز نه فرق بوریلیه یکی جامه
کور و یکی چنک زن • یکی باغی کو بد یکی بلبل سخن کز بسا و ند با عرب و سین مهمله
و فتح واو و سکون نون ایله شعر قافیه سیدر رتبه که بس بوریلیه هم باد و هم
خام و هم سست • معنی باز کو زنا بسا و ند • و ناظمک این سخنم دید و کمان
سخن میمه مضاف در میم متکلم وحده نک ضمیر متصلیدر اصلی ام در بر کلمه نک
که آخری ها در رسمی اولا الف ثابت اولور تلفظده بنده ام و کفته ام کبی و ها در رسمی
اولمایه اول الف ساقط اولور چاکرم و کردم و سخنم کبی دایم متکلم مع

ثانی جسته اولاً ملاحظه بوسودی مجموع اسباب حسن دل صاد و ظاهر
اولاً بهیات ایله تعبیر ایتمشدر حافظ بویورمش شاهد آن نیست که مویی و
میانی دارد • بنده طلعت او باش که آنی دارد • و آن بو وجهله آن مغناسنه
اسم اشارت در اما ایله استعمال اولنمق شرطدر باهر معینا ده اولورسه
اولسون قسم اولدوغی گبی نه که لطیفی بویورمش بدان خدائی که عقل و روان
وجان بخشید • بجز جناب رفیع تو می نزارم امید • و الصاقیه اولدوغی
گبی نه که کمالی اهمال بویورمش میگفت آفتاب من و رای شاه عقل • گفتش
بطلب گار تو اکنون بدان رسید • و بین این مغناسنه اسم اشارت قرینه
بوجهیله ایله اولمق شرطدر نه که دو او مغناسنه ضمیر غائب الیحق بایله مستعمل
اولمق شرطدر نه که سعدی بویورمش بد و گفتم که مشک یا عبیری • که از بوی
دلاویز تو مستم • این از فلکست از حسن نیست بو فلکدر مذبر
گلسنه نک صنعی ایله و گلدر گیگ پرده ضرب اوصور نه شاه محمد نهاوندی بویورمش
چون باز گفت شه محمد • گین بجه زشت کار من نیست • این از
حسن گلاه دوزست • حقا که در ین سخن سخن نیست • زن نیز جواب نیخته
گفت • گین از فلکست از حسن نیست این یکی دیگر بوده بر بلا در
دیگیگ پرده ضرب اوصور نه شیخ جمیل مش گفتی مداغ هجر بسوزانمت چگر •
صد داغ نهست بر جگرم این یکی گر این همه آورده تست بوسپ سنگ

قاچ حکدر دیگیگ پرده ضرب اوصور نه که سلمان بویورمش از تسلیم کل و ل
این دل من رفت بباد • آخرای باد صبا این همه آورده تست • گذاشی حسن العمل
این راه بر گستانست بویول سز خلاف مقصود دگر ایلتور دیگیگ پرده ضرب
اوصور نه که سعدی بویورمش ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی • گین که تو میروی
بترکستانست این همه بشیون نیرزد بوشی حقیر بو قدر حمیت از کجا بنه
دگمز دیگیگ پرده ضرب اوصور نه که عبدالرزاق بویورمش زبهر دنیا چندین
عنا گرمی گشند • که می نیرزد این مرده خود بدین شیون • برشوخی دیمشدرمش
غم مخور جان من ار فوت شود مال و منال • شاد می باش که این مرده نیرزد بشیون
مرده میشدر دیمشدر ماتم در اینک ترازو اینا نمز ایسک استخوان ایله دیگیگ پرده
ضرب اوصور نه که کمال خجندی بویورمش بحسن ارزانه میچرخلی و پروین •
اگر باور نشد اینک ترازه • جهت بدین جمع عبر ایله راجع المقدر و ترازو بوندن چشم
ایجنه استعاره تصریحیه در وجه شبه ظهور مقادیر در نه که موزونلک
مقادیری ترازو ایله معلوم اولور گذلک حسنک مقادیری چشم ایله معلوم
اولور دستور العمل صاحبی اینک ترازو گشته میدان دیمگدر دیدگی تر زعفتر
و بیتر تحریف ایدوب بویله روایت ایتمشدر سخن ارزانه میچرخلی و
پروین • اگر منکر شوند اینک ترازو اینک رگز و اینک امیدان گشته میدان
دیگیگ پرده ضرب اوصور نه کمال خجندی بویورمش لاف اگر زد زقدت سرو چمن •

نالم و دل چونای من اندر حصاری ◦ بستی گرفت همت من زین بلند جای
بوسوز وی از زبرایت کو کلکما آج یا بینی این سخنم یاد کن زنگ دلت میزداید
مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن کم بود این اوتوار علم او لورکا قولای
این قریه موضوع اسم اشارتدر و مشارالیه مصراع اخیر در که آخر قطعه در
آم دخی اگرچه این معناسنه در اما انجق اوج لفظ ایله مسموعدر بری مشتب و بری
امروز و بری استقبال در و قی قعده استعاشت دخی زیاده ایتمشدر آن بعیده
موضوع اسم اشارتدر ایکینک آخرینه کاف تصغیر الحاق ایدوب آنک و اینک
دیرلرنه که شمس الدین طیبی بویورر که کند و هر طلب تیر کشا و قدرش ◦
چرخ اشارت کندش سوی عطارد کانک ◦ اما اینک اگر حضوزده مشاهد اولان
امور اشارتنه مستعمل ترکیده همشته معناسنه در نه که عرفی بویورر که
که چو او بود و کنون همست و دگر خواهد بود ◦ این که او ماضی و حال اینک و آن
مستقبل ◦ یعنی کم عمر که بی ماضیده موجود ایدی یا شمدی انجلین وار در یا زمان
مستقبلده انجلین اولسه گرکدر زیرا زمان ماضی مرور ی متحقق اولمغله معلوم در که
انجلین ترکیبه وجوده کلمدی زیرا کلمش اولسایدی البته همشتهار بولوب مسموع
اولنوردی و زمان حال دخی همشته مشاهد در که نظیری بوقدر و زمان
مستقبلده محقق و کلدر که مانندی کل مجاز ا زمان حاضر معناسنه ده استعمال
اولنوز که اکنون معنا سید رنعمت للشد شمدی معناسنه ده کلور دیدوکی اوجرایق

ایله در نه که بنه عرفی بویورر که المنه تله که یارم به نسب منیت ◦ اینک
بشهادت طبیعم لوح و قلم را ◦ آنک دن الف ممدوده حذف نک دخی حضور
نه که ملای روم بویورر که نک فلان شه ازبرای زرگری ◦ اختیارت کرد
زیرا مهتری ◦ لسان عربیده اسم اشارت اصلا مضاف واقع اولمز فارسیده
مضاف اولیجی نکره اسم جنس معناسنه اولورشی و چیز معناسنه اشارتنه
دلالت ایتمکدن سلخ اوحضور آن تو و این من دیدکلری کبی سنک نسنک بنم
معناسنه در نه که ملای روم بویورر که گفت زاهد در سبو ما چیست
این ◦ گفت باده گفت آن کیست این ◦ گفت این آن فلان مرحل
گفت طالب را چنین باشد عمل ◦ مولانا کاتبی دخی بدر شروانی ایچون ده بویورشدر
که لقب کاتبی دارم ارید ا ◦ محمد رسید اسم از آسمانم ◦ مرا نام
باشد محمد تو بدری ◦ باکتست آن تراب در انم ◦ آن لغت مشترکدر
ایکی معناسی دخی وار در بری اسم موصول معناسنه در فارسیده اسم
موصولک مخصوص صیغه سی یوقدر ذوی العقول دن اولورسه که لفظ
انک الحاق ایدوب انکه حضور نه که سعدی بویورر که انکه نبات عارضش
آب حیات میخورد ◦ در شکرش نگه کند هر که نبات میخورد ◦ وغیر ذوی العقولدن
اولورسه چه لفظ الحاق ایدوب آنچه حضور نه که سعدی بویورر که بر آنچه
میکذرد دل منه که دجله بسی ◦ پس از خلیفه بخواهد گذشت از بغداد ◦

لغتنامه که خاقانی بپوررد شاهرکه دهصدهٔ کرنای فوجش
کوش کرپیران فلک راشنوایی • مبرخرد وهش بپوررد انگکند کوش
کرآوازاو • نائب کرنا بود ناراو • نای ترکی خط وخلق ترکمانرا منسوب
بروچی ارشون مقدار بپور در دودک کرد لکل وارد رنقاره بپوررد
چنانه آمدازنای ترکی خروش • کزازنای ترکان برآورد وجوش •
نای ثانی خلقوم مغاسنه در • ولهٔ ایضا همان نای ترکی برآورده شور •
بسازنوی ترکان برآورده زور • سرنای ترکیده تحریف ایدوب صورته
دیدکل سازدرسرایانای دن مرکبدر سرنوخ ونشاط معنا اولاسون در
محذف الف حذف ایدوب سرنی دخی خورکذا فی مجمع الفرس نای سرغین
بوینوزدن ولکور برنوع صورنه درجنکده مبنی استعمال اولنور نته که فرلوی
بپوررد برآمد خروشید نه آژنه نای • دم نای سرغین وهندی درای •
سرغینه نای دخی خورنته که اسدی بپوررد ازان چارصد رابه پرده سرای •
زدندی رزرکوس وسرغینه نای • لوبنده دخی سرسورض مخصص مجمع الفرس
سرایه سرغینه نای ترکی ایله ترجمه ایتمشدر مولوی ضم میم ولام ایله بودخی بو
بینوزدن اولکور برنوع صورنه درهندکوزه سی اکثر تیک بوینوزندن
ایدرلر وبعضیلر انچه ناقوسدرکه زاهد ترسا زده اولور چمشدر دیر
ایچینه آصیلور دمور حلقه ایله تحریک ایدرلر خاقانی بپوررد

مرابینند درسوراخ غاری • شده مولوزن وپوشیده چوخا • کاودم بودخی

بپوررد

بورینوع مغاسنه درکاوسرخشده مرورالیدی نعمت الله ده مذکوردرکه
بوری لفظ فارسیدر وفاعلنه بوری زن خورد نمشد رلوغربیدر ثالث
کرتیک مغاسنه درکه بوغازکاچ بوزیدر عربیده اسم حلقوم درکه موضع
تنفس ومجرای طعام وشرابدر نته که سنایی بپوررد اولین سده درره
آدم • یودنای کلوطبل شکم • ولهٔ ایضا نای وچنکی که کرپکان دارند •
موش اخودبرقص نکذارند • ملای رومده بپوررد آکل ماکول اعلمتدر
نای • غالب ومغلوب راعلمتدر ورای • نظامی بپوررد درنای
کلوم نان نکنجد • اکرزانکه فروبرم برنجد • سعدیه بپوررد نهاده پدر
چنکدرنای خویش • پسرنایی وچنکی آورده پیش • وصراحی بوغازینه
ده مشابهت ایله اطلاق اولنور نته که عرخیام دیمشدر درنای
قنینه غلغل می چه خوشست • وین زاری عود نالهٔ نی چه خوشست •
تنکنای صق بوغازدیکدر تجوز ایدوب هرطار موضعه اطلاق اولنور نته که
کمانی اسمعیل بپوررد به تنکنای دوچشمش درون وجادوی مست •
همیشه بردل هشیار من کمین دارد • عرق دخی بپوررد بحیرتم که چه صنعت
بکار برد که کرد • به تنکنای جهان وضع این بنا معمار • رابع هندا طراف
برقلعه اسمیر مسعود سعد آمده محجوب امیر نته که بوبیته دیمشدر

وصف سزاوی چوق مستعمل و بعضیلر الغ عربه قیاسیا یاسنی همزه ایدال
ایدوب نادخیمشدر نته که این المعتز بوبر بیت این النوع من قلب بهیم الی
ساق بهیج وحسن العود دان، بعضیلر دخی خمیشدر بیت اما تری الصبح
یخفی فی دجنته، کانما هو سقط بین اخشاء، والطیر فی عذبات
الدوح ساجعة، نقابوا اللحن بین العود والناء، کاه ایسه حذف ایدوب
نادخی خوشدر نته که کمال اسمعیل بوبر بیت یکی برکشیدیکه از تن چو چنگ
یکی کعب سوراخ کرده چونا، وکاه الف حذف ایدوب تر دخی یرلشدر نته که انوری
بوبر بیت تا زبان زخمه بود چنگ بحدیث آید عود، تا دهاس نغمه بود
چنگ بخروش آید، فی انسان طولم بوبر بیس درکه طولوم اوفوزب دودک
ایله چلغو شقاب بوبر بیت خالوت که کیک وبته در کوجه وسیار، مبنیات
باهنگ ز انسان بگذارنت، قید وبنده متقلد معرکه کیرکرک براولیوندرگ
برسازک آنکه اصول حوت بت وپیره آرایرق جلدیان بوبر وبتق
پیره سس اولدورن کسنه یه تقلید ایدر نامی موسیقی برنوع دودکدر کزا
فرمجح الفص نقلا عن زفانکویا اما برنوع ساز ایله تعبیر ایتمشدر دودک
اگرچه لفظ عربیدر شعرای فارسیه واقعدر مرزا سام تذکرة الشعراده پیره
نام شاعرک ترجمه سنه بویله ایراد ایلیه بیت دلم از عشق همچو دودک سنه
نالدام از عشق دودک سنه، تاش بوبر معناسنه درکه جنکده جلرلر لوموصاحه

دودک

دودک معناسنه اولمکله کبی الف حذف ایدوب نی نغمه فرد دیمکدر بیت بعزمید
کوس وبنالید نای، توکویی که عالم برآمد زجای، باقی ده بوبر بیت
فرو کوفتند از دو سونای وکوس، بر از فسته عالم چو روی عروس، نای و
تردید کلیز بوری ایله دودک مراد درنته که فردوسی بوبر بیت می بربط و نای و
نساختند، دل از بود نیها بپرداختند، توجد ان ایله نکاه رومیه نای
خوردنته که باقی بوبر بیت خروشیدنه کوس و رومیه نای، درآورد
بغداد یا نزاریجی، وکاه نای رومین خوردنته که فردوسی بوبر بیت
بغرمود تا خرش رازین کنند، دم اژدرد مهای رومین کنند، عربیده بوبر بیت
بوق وشتور خور علی وزن تنور شین معجمه وباء موحده ایله فارسیده بوق تعجیم
ایدوب شیبور خیمشدر کرشین وباء حطی وباء موحده ایله قطامی بوبر بیت
شغبهای شیبور آهنگ تیز، چو صور سرافیل در رستخیز، ولایضا رئیس
بانک شیبور زهره شکاف، بدرید زهره بپیچید ناف، جنانکه خاص صاحبی
باء فارسی ایله علی وزن تنور ضبط ایدوکی تحریفدر نکره نامی تشدید راوها
تخفیفیه ایله عجمه وترکه مخصوص بربویک بوری در ارشیدن صغرا ولور
مخرغ اسفندیار در میر خسرو بوبر بیت بغلغل در ارند کوس و رای
جهانه رکند از دم کره نای، باقی ده بوبر بیت فلک کر شد از نعره کره نای
زبانک دهل وهم لغزنده پای، بوتکی میتدنم وجه تسمیه ظاهر در تکین راوحی

کهی چغانه وطنبور وشوشک وعنقا ۰ کذا فی مجمع الغرائب عنقا سنتور ۰ دیکلری
ساز در مسعود سعد بوید ۰ به پیروزی و بهروزی نشین می خور بکام دل
بلجن چنگ وطنبور و رباب و بربط وعنقا ۰ شهاب الدین ورکانی زده بوید
از نغمه صریر خوشنوای من ۰ در نزم فضل زخمه عنقا برآمده ۰
رباب فتح را ایله عربیدر اقلیدس دیکلری ساز در فارسیده اسمی کمانچه در
کمانه دخی خور چغانه ربابه کوز بر ساز در مثالی مرد رکلدی وچلبی باب مناسبه در
حیشدر بو کلمه ده ناظمک مرد ایتدیکی مذر بربط جعفر وزن اوزره قوپوز دیدکلری
آلات طربدن مشهور بر ساز در عربیه عود خور وضمنا ثانیه ایله غلط در زیرا
بر ایله بط دن مرکبدر فارسیده کوکسی دیکلر اکا مشابه اولمغله تسمیه اولندی عربیده معنی
مستعمل در ناظمک مثالی نای شصت ایراد ایدوب خور اصلی کسر را ایله یعنی اضافت
ایله در نسخه فردوسی بوید ۰ بربط چو بالیست برساخته زود ۰ برآورد
مازندرانی سرود ۰ بتخفیف قصد ایتمغله تسکین را اولدی بو کلمه ده ناظمک مذر
بربطی یا بنسبت ایله عوّاد و قوپوز چالمغ مناسه در انوری بوید ۰
زهره کر در مجلس بزمش نباشد بربطی ۰ در سماع اخسران چون زاد فی الطنبور یار ۰ انوری
زاد فی الطنبور نغمه دیکلری مثللو اشارتدر که بر مستغنی عنه نسنه فزون اولدقده
ضرب مثل اولور خور شکافه کسر شین ایله اول آلت در که تللو سازلری انکله چالر
عربیه اکا مقراب خور ومجمع الوننه سین مهملایله مرد یدر شمس فخری بوید ۰

بهنگام

بهنگام حرب عود در بزمش ۰ کند از ماه نو شکل شکافه ۰ زخمه بودخی مضراب
مستغنی در خشم ایله یاد ن مرکبدر زخم اسم مصدر در ضرب مناسبه وها
نسبت لازمه اختصاصیه یعنی مثالی مبت عنقا ده مرور ایلدی ۰ دف عربیدر
تشدید فا ایله وفارسیده تخفیف ایله مستعمل معروف آلت لهو در ترکیده دمری
خور سعدی بوید ۰ کوش تو انذکه بنه عسر دی ۰ نشنود او از دف وچنگ و مرا
اسم فارسیده تورک در اما بو قطعه اخیره ده ذکر اولنمغ بر وده شخ اولمغ
لفظ عربیدر ماخوذ در اسم دخی دایره در و مشهور و مستعمل اولان بودر نسنه کر بر طاغ
حیشدر ۰ چون دایره آسمان بها دشمن میدارد ۰ کاهی بطپانچه بر خوشم میزند
فرمایکنم برویم اف نداد ۰ خاموش شوم بر آشتم میدارد ۰ دفکه نشانه در
طبل و پوته دخی خور نسنه لری بوید ۰ هر از زور و فر تو دف در سماع عشق
تیر امیدیکه چو یقین بر دفک زنیم نای خورت مضمنی وارد در بر دودک
مستغنی در که عربیده مزمار خور زن ایله استعمال اولمغ ونای چلبی به نای زن
ویا دنسبت ایله نایزده دیمکدر نه که ملک روم بوید ۰ آن یکی نای که نی خوش
میزند دولت ۰ نا کهان از شعشعه اش بانوی بخت ۰ نای بر مقصد نها دا و که رقص
کر تو بهتر میزنی بستان بزن ۰ نرم ایله وصف اولمغ خوب نای نرم خور که آواز
حزین ایله اولمغ سوزعرب جا یلشیده توصیف ایله استعمال اولمغ در نسنه کا اعشی حمیدر
۰ والنای نرم وبربط ذو نجة ۰ والقضیم یکل شجره ان یوضعا ۰

اوزه

شیرازی الجزا سنی ذکرا یتمند رحمه در میان قوتی بهم برگشته بود ◦
کز بانش عقل کل سرگشته بود ◦ چرب و شیرین بود دارطوا نبود ◦ پایش
از سر سر زیا پیدا نبود ◦ سر بسر اجزا او بی استخوان ◦ روغنش رفته چو
خون اندر رگان ◦ چرب و نرم و گرم و خوشخوار آمده ◦ محرم هر صاحب
اسرار آمده ◦ مرد صاحبدل چو در اثنای حال ◦ کرد از ترتیب و ترکیبش سوال
گفت اصلم روغن و حرمانوان ◦ ذوق شیرینی ز هر دربهر دهان ◦ آرده
روغن بزم لال آمدست ◦ نام مرا غنیب چکال آمدست ◦ از نمه سی سخن
ایله املغه بانسبت ایله چکالی دخی صور نه کز یه نسخاق بویورمشلر از برای
زاد راه این جهان ◦ خیز و چکالی بنه در توشه دان ◦ و لا یصا چنگ
چکالی مراد آرزو بدست ◦ کو شمالم میدهد هر جا که هست ◦ بحر الغرائب
بو معنا آنجق چکال خوشت مذکور در خوشت واو ر همزه ایله پست قافیه
سنده اولور پای خوشت سرخشنده رنج اولدی چکل اصل چکالدر
بو دخی بر تیحی حیوان طرناغی معناسنه در و بعضیلر قوش طرناغی معناسنه در
و بعضیلر قوش طرناغی بر بنه قوش بولرلی دیمشلر عبد الرزاق بویورمشلر
دور بنود کز بعد لشن مانز راد رعهد او ◦ از طبیعت کم شود صفا چکل کز دل
مسنایه ده بویورمشلر تیز کردست ای خردمندان ◦ کز به مرگ چکل و دندان
ضم کاف ایله ده لغتدر رنه کز همی فخر بویورمشلر بفکندز نهیب شاه جهان ◦

شیر چکال و کرکسان چنگل ◦ احتمالش بدان رسید که بردد ◦ تلخی سکر
از طبیعت زل ◦ و قایقده معیار العجار کبی انجق چکال چار باطرناغی و چنگل
قوشی طرناغی معناسنه اقتصار ایلمشلر ◦ باچنگل کز قس حمد یک و قرص
معناسنه در چنگل جیم عربی ایله اولور سه بیشه واو رمانی معناسنه در و نعمت الله
جیم فارسی ایله ضبط ایدوب غلط قیلمشلر چنگل جیم عربی و یا نسبت
ایله نسبنده اشتباه اولمان اوبا شاره اطلاق اولنور و علاج ایله افاقتدر
مائیوس اولان صاحبسوز دل و دیوانه معناسنه ده کلور ◦ شش
التی تلی رسازدر که ترکیبده تحریف اولنوب چشته کلمدیر طنبور معناسنه
دکلدر طنبور معناسنه چارتار در نه که ذکر اولنمشدر ◦ ستا اوچ تلی بر طنبور نوعی
دخی اطلاق اولنور نظم بویورمشلر ◦ ستا زن برآورده بانگ سرود ◦
سرودی نوآیین تر از صد درود ◦ بو ترک اصلی شش تار و چار تار و سه تار در
تار تل معناسنه در ◦ قطعه اخیره ده تارک سرشش ◦ ذکر اولمغله فارسیه
طنبورک اسمی عرک در عین مهمله و زا و فارسی و کاف عربی ایله کذا فی مؤید الفضلا
زاهجمی مزینه جیم عربی سرده لغتدر رنه که قاسم کوناباد بویورمشلر چو در رزم
عشرت نشینیم بجایی ◦ عجک سازم از جام کیتی نمای ◦ شوشک فتح شین معجمه
اولی و فتح ثانیه و کاف عربی ایله طنبوره مشابه بر نوع چار تار در ◦ شاشک
الف ایله ده لغتدر فرخی بویورمشلر ◦ کهی رباب زنی کاه بربط و که چنگ ◦

بعد التعریب ایکی معناسی وار در بری مذکور اولان ساز در وبری اول جفت جام
طاسیدر که بر بر بنه اورده قده صد اسی جقر اکثر مشایخ طریقت جمعیتلر مده
استعمال ایدر لر زنه که قاموسده مذکور در القصیح شی یتخذ من صفر یضرب
احدهما بالاخر و آلة یاوتار یضرب بها مرتب اسمی نا نامی معنا اول ایله
جمشد رمه صنیح ازغم ایل تنگ و ناموس • برهم زده دست وخورده
افسوس • چنگک فارسیده برمعنا دخی وار در بر تیحی حیوان پنجه سی در
کرک چار پا اولسون کرک قوش اولسون انوری بورمه چنگ سر در کشد
از بیم سیاست چو کشف • چه که در پنجهٔ شیر وچه که در مخلب باز • میر خسرو دخی
ایکی معناسنده توریه ایله بورمه ره نطع باز تیز آهنگ میزد • برقص
کبک شاهین چنگ میزد • وبحر الغرائبده چنگ قدیس بورنی ومنقار معناسنه
مذکور در مجازا انسانک پنجه سنه دخی چنگ دیمکله نه که سعدی بورمه
غواص کرا ندیشه کند کام نهنگ • هرگز نکند در کرا نا پچنگ • وله ایضا
برنج وسعی کسی نعمتی بچنگ آرد • درکس آمد ولی برنج وسعی بردارد • باچنگ
کرفتن چند کلمه در که عربیده قرص خورچنگ مریم یا پرا قدری لسان بارمق
شکلنده براغجد رعربیده پنجهٔ مریم خورنساء کوا مل صعوبت ایله لوغوفرقه
آز استعمال ایدوب سهولت ایله وضیع حمل ایدر لر نظامی بورمه
پرست از چنگ مریم شاه عالم • چنانه کابستان از چنگ مریم •

کذا فی مجمع العوص بوکا درخت مریم دخی خورنه که بنه نظام بورمه درخت
مریم چیزی از سر افتاد • رغم شد خویش درخت مریم آزاد • چنگال اودخی
پرتیحی حیوان طرناغی مغناسنه ورکرک قوش اولسون کرک چار پا اولسون سعدی
بورمه که از چنگال کرکم در ربودی • چو دیدم عاقبت کرکم تو بودی
ولا ایضا نه بلکی چنگر که عاجز شوه • برآرد چنگال چشم پلنگ • مجازا انسان
پنجه سینه ده اطلاق اولنور زنه که سعدی بورمه ست باز و بچهل
میفکند • پنجه بامرد آهنین چنگال • باچنگال کرفتن چند کلمه معنا در ج
عربیده قرص خور وقوش قاپاغنه مشابه اولان دمر دان وجر سوری اکلش
برمحل مغناسنه ده کلور که عربیده کلاب خور ترکیده دخی چنگال
خور بحر الغرائبده چنگال الحق کلاب مغناسنه وقوش قاپاغی معناسنه
مذکور در وجامعده الحق قوش بورنی مغناسنه مسطور در چنگاله
ایکی معناسر دخی وار در بری هدف ونشانه معناسنه در زنه که شمس
فخر بورمه ز تیر حادثه اجرام را غرض تن اوست • کر چشم شست
کماشیت جز سوی چنگال • نعت لقمه ده بو معناده چنم چیم ایله در
ولغت حسین وفائده خا معجمه وباء عربیه ایله مضبوط در انتهی
عربیده بسیسه دیدکلری در که باغ ایله ازلمش اتر انکدر که بال یاخود
اوزرینه قانوب برلر ترکیده الکا بنجور خور زنه که بسیاق الطعمه

100

وزن الجیم لفظا حذف واو ایلا وقصور و بلفظ عربیه بیوزدن اولان بوبی
معنادر کرصور وحی حضور جلد ارواح عالم الجن در قیامت کوشنده اسرافیل
نفخ ایدکده جلاسر آمده چوب هر برسر کذر کوده سنه وار عبد الرزاق
بیورر چو در شهد بنا قور جلد ارواح • چو جبل کل شود منتشر سور با معنی •
ملا رومده بیورر لیک بزم خصوصش از بانک رباب • هاسپچه شتاقان جبل
آن خطاب • نالهٔ نرنای و تهدید دهل • چیزکی ماند بدان ناقور کل • پس بکماند
کفته اند این انها • از دوار جرخ کرفتیم ما • بانک کردنهای چرخ این که
خلق • میرانیدش بطنبور و بحلق • طنبور انواع ملاهیدن مشهور بر سازدر
فتح طا ایله مستعمل و عربیده ضم ایله مضبوط در توجیر مستور سرخشده مرد ایله
قاموسده مذکور در طنبوک اصل تعریبی دنبه بره در یعنی قوزی قویروغی
کاسه سی کاشیه المغلیه تسمیه اولندی فارسیده حالا مشهور زبانزد اولان
اسم چارتار ناقور ایله طنبور اکرچه کلمات عربیه دندر لکن ناظم رحمه الله بوایکی
لفظی مشکوی شریعه واقع المغلیه الفاظ فارسیه دن فرض ایدوب چنک و
شش تا ایله ترجمه ایلدی لکن ناقور بو معناده اولمغله تجویز ایدوب چنک ایله
تفسیر ایلدی بوکلوفق ناظمک مشتهیدر کوردوکی غرابتدن در طنبور ایله
شش تا مابینلرنده اکرچه فرق وار در لکن هپسی تلری بربنه قریب اولمغله
تحفهٔ حامیه تعبیرینه تابع اولوب ترادف قبلندی ایراد ایلدی بوجهله

ع

شرح ایلیک وقت تبییضده خاطر فقیره لایح اولدی و بوندن اقدم تردد
اوزره اولوب بوولیه نزدیکش ایدم که ناظم رحمه الله ناقور و طنبوری الفاظ
ترکیه دن فرض ایدوب لف و نشر مرتب طریقی ایله چنک ایله شش تا کلدرمش
ترجمه ایتمشدر و جائز در که بر عکس اولا لکن خفی و کلدرکه چنک ناقور معناسنه
و شش تا طنبور معناسنه و کلدرمنه کرایکیسنک ترخندنه معلوم اولور
اللهم مکر ناقور لسان ترکیده چنک معناسنه اولمه سابقا یازدوغم
بولیدر لکن وجه اول ایله حالا اکتفا اولنوب احتیاجا اولندی محصل کلام
بو موضع مزلقه افهام در ممکن اولدوغی تسطیر اولندی والله اعلم
چنک ترکیه استعمالی مشهور المغلیه الفاظ ترکیه دن فرض ایدوب
ناقوره تفسیر واقع المشدر اما اصلده لفظ فارسی اولمغله شرح اولنمش
مناسب اولدی چنک آلات ملاهی و شعرده مشهور برسازدر میر
علی کاتب نستعلیق مشهور بیورر عمری دمشق و دکمنت
قدم سیخمه چنک • تا کرخط من بچاره بدین قانون شد • طالب من
همدمانان جانند ولی • در بخارا جکر از بهر معیشت خون شد •
کمال خجندی دخی بیورر اکر زهره شنیدی بانک چنکت • رباب و
بربط خود با تو میداد • اکر بودی نبی بر رسم تحفه • بنا خنصای تونی
میفرستاد • آغز طنبوره سینه دخی چنک کوز متوجی صبح در

98a

97b

نه که دود کی بورریه مهر خواهر زمن و بمهری ماده خواهر زمن و بهیده
بادرم بادعربی وفتح را همله ایله ومجمع النونده زا معجمه ایله مضبوط در
بودخی بیهوده گمی عام در قول فاسد و فعل باطل مغناسه در عنصری بورر
ته چه بابیا نه باز خورد کسیب شاه کامکار • جنگ ایسا نه عجز کشت و
سحر ایسا نه بادرم • شمس مخزنیده بورریه هر که جز مدح ذات او کوید
قول وفعلش تباه و بادرم است • ثراثر دخی بویله عام در انهته عن قریب
شرح اولنور قوله مخصوص اولان عشک بر قاچ اسم وارد ر بری فلاده
ضم فا ولام ایله نه که بوشکوره بورریه یک فلاده سخن نخواهم گفت
خود سخن بر فلاده بود مرا • حذف با ایله فلاده دخی خور نه که شمس مخزنیده
بورریه بجز دعای تو باشد سخن همه هذیان • بجز ثنای تو باشد حدیث
جمله فلاده • اصله فلاد قبیح و کریه معناسه در نه که اسناد بورریه
هر کرا دخترست خاصه فلاد • بهتر از کور نبودش داماد • باء نسبت
اختصاصیه ایله قول فاسده مخصوص اولدی و بری دخی قلماش در
فتح قاف وسکون لام ومیم ایله ملای روم بورریه با تو قلماشیت
خواهم گفت هان • صوفیا خوش بهین بگشا کوش جان • ولده ایضا
بند کز مشک سخن پاشیت را • واکمن آنبان قلماشیت را • میر حیدر دخی
بورریه خورشید ندید چشم خفاش • تا کی سخن کزاف و قلماش • کذا

فی مجمع الفرس وبری دخی کلیته در فتح کاف عربی وسکون لام وفتح با وفا
رسی وسکون تا و قرشت و را همله ایله نه که انوری ذم شعرا ده دیمشدر
بیت او ترا کی گفت این کلیته ها را جمع کن • تا ترا لازم شود چندین
حکایت کستری • قسم ثانی بیهوده گاه دن مشتق اسم مفعولدر بیهودن
بزودری کبر نسنه آتشدن مصدر مق معناسه در نه که شمس مخزنی بورریه
بیت گفتند بکار اکه تن وجان عدو سوز • گفتا که چه گفتست ما هنوز
ایچ نه بر بود • کسایر دخی بورریه نخواهم سوختن دانم • که هم اینجا بیهودم
مجمع الفرس صاحبی بر بود دن کو معنایه نقل ایتمشدر وشاه ناصر خسرو لک
بیت نیز ایراد ایلدی بیت چون زم کویم ما تو مرا در شت کمی • مسوز دست
جز آنرا که مر ترا بر بود • ولغت اسد طوسیده بولغت بر قوه منوبر
مصدر نده بیهوده شدن دخی مسموع ثراثر خای هر زه کوی
وبر فائده سوز بویله یمی معنا وصف ترکیبر در ثراثر ایله خای دن مرکبدر
ثراثر ایکی زا فارسی ایله دورت معناسیله وارد ر بری کنگر دیدکلری چوق وخلو
رانوند رکه رستمی آنی بر واندن تره دوغ ایدر لر کذا فی رساله الطوسی ومعیار
الجالی والسامی ومشکلات العروضی عسجدی بورریه ثراثر داری تو و
هستند بسی ثراثر خوران • وین عجب نیست که یازند سوی ثراثر خوان
فردوسی ده بورریه در ان عمر زبینی در خان ثراثر • زینش همه لاله زار است

دخی صح

و نلمشدر سابوس ایکی سین مهمله و ضم با عربی ایله بو دخی بر رقطونادر
بنگو فتح با عربی و سکون نون و ضم کاف عربی ایله و آخرنده واو ایله بو دخی
بر رقطونادر هر دو توم فتح با و ضم را مهمله و تا و فرنت ایله بو دخی اومقنادر
بونلر جمیعا مجمع الفوائد منقولدر فلیون فتح فا و سکون لام مهمله و کسر لام و ضم
یا مهمله ایله بو دخی بر رقطونادر لطیفی بویورمش بسوز عشق درمان هجر القانیست
لعاب فلیون او راشقانیست کذا فی بحر الغرایب مادیانی کتب لغتده انجق
فرق اولنمش کلر دیشی آت معناسنه مذکور و عربیده حجر کرحا مهمله و سکون
جیم ایله اما نظامی بیان اشکل دیشی سنه الملل ایتمشدر نه که بو بیتده جمیشدر
سه آخر الامر مادیان کوری • آمد فکند درمیان شوری مادیانه زیاده
با ایله او معنایه در کذا فی بحر الغرایب و غیره کره صنکاق عربی و تشدید
را ایله و تخفیف اصلده اینک و اشکک و سایر مرکوب اولان حیوانه یورمش
معناسنه در نظامی بویورمش هر آن رانض که سازد کره رام • کند
آهستکی با کره خام • ملا رومده بویورمش حجت کردن است و
اشتر را غرض • جوهر کره بزاید نه عرض • ولا یضا زانکه نقشی و زخرد
بی بهره • آدمی خوبستی خر کره • معرب اولوب با جیمه تبدیل اولوب
کرج شلمشدر • قال الصاغانی فی العباب الکرج مثال رکع معرب وهو با
لفارسیة کره مشی یتخذ مثل المهر یلعب به قال جریر • امسی الفرزدق

فی جلاجل کرج • بعد الاخیطل ضرة الجریر • فائده بر بر عبث نسنه یه بیهوده
دی همدخی بیهوده سوز سویلیجی زاژخای بیهوده بو دخی ناظمک
فریدالدینه زایکی قسم مرکب و بسیط قسم اول عبث و لغو و باطل در
کرک فعل اولسون کرک قول اولسون نه که ملا رومی بویورمش خود ترکاری
بود آنجا بیکاه • که به بیهوده کس این عرم راه • سعدیده بویورمش مجال سخن
تا نه بیز زبیش • به بیهوده کفتن میرفتد خویش • واوی حذف اتمکده
جائز در نه که سعدی بویورمش هر اکه تخم بدی کاشت و خشم نیکی داشت •
دماغ بیهوده بخت و خیال باطل است • و بایی حذف اتمک جائز در کلدر الا
ضرورت شعرده نه که ظهیر فاریابی دیمشدر بحضرت چو مرا
فرصت وداع نبود • کنون امید ملاقات از تو بیهوده است • اصلی هر
ایله هوده ون مرکب در بر نفی معجته و کلالت ایدر هر کله در ترکیده مز
و عربیده بعض مواد ده آذن بدون ایله و بعض آخرده بلا ایله تعبیر ایدر
وکاه ایکیسی ده ممکن در نه که فارسیده بی توشه رفتم تر کیده از فتسز کتدم
و عربیده سافرت بدون زاد او بلا زاد تر جمه سی جائز در بر بی اسمائه
مخصوص در افعاله داخل اولمز نه که مقابل اولکه باکه عربیک مع معناسنه در
بویله در و ایکیسی بسیط در ایکی حرفدن مرکب و کلدر خلافا لصاحب الکافیه
و هو وده حتی معناسنه در که مقابل لغو و باطل در و اوی حذف اتمکده جائز در

عالم با اوست • چشم میگوید با خنده ای دل خرم با اوست اگذش کسر همزه و سکون
کاف و کسر دال ابله لغت نیازیده اول آنذر که بر طرفی عربی و بر طرفی هندی
اوله واله مخصوص دکلد اکم تحذر حاصل او دلاله حواله زده الطلاق او نوز مجنس
معناسنه نظامی بوریر ﻉ نظامی اگدش خلوت نشین اوست • که نیمی
سر که نیم الکبین اوست • ولا یضا نکاری اگدش اوست این نفس دمساز ما بدر
هندو و ما در ترک طناز یاره • مطلقا آنذر کرک عربی او لسون کرک
او لسون یوک معناسنه اولکن بار لفظنه منسوب بدر فرهم بوریر ﻉ
یکی یاره کو جاندیجنک • نماید بر آن روی جنگی اینک بار کی فتح را ابله
بو وجهی مطلقا آنذر فرهم بوریر ﻉ چو برتیز رو بار کی بر نشست •
برفت اهرمز را با قوم پست • آخرنده کی یا نسبت مطلقا اچوندر
و کاف عجمی حرف توسل در یعنی هر کلمه نک آخری ها ، رسم اوله خواجه
وبنده کبی اکا یا نسبت یا ، مصدریه یا کاف تصغیر یا الف
و نون جمع لاحق او لورسه آخری مغیر اولماق اچون بر کاف ابله
او مقصده توسل و اتصالی او لوز عربیده نون وقایه مثابه سنده در بار کیر
بو دخی اول معنایه در وصف ترکیبی اون متقولدر سنام بوریر ﻉ بار کیر تو
تازی سبک روان • تو خر بدار لنگ دلاشه خران • بو اوچ کلمه عربیده مرکوب
و مطیه معناسن افاده ایدر اما ﻉ بار ذکر اولندوغی برده مفصل

شرح

شرح او لوز بونک اسم بسیطی ارغن در فتح همزه و سکون را مهمله و
فتح غین معجمه ابله و بو لغت دست فنجا قدر اسمیدر ﻉ جنانکه تاختند
ارغن سنگ سم • که در کشند از کر دشد ماه کم • مجرد ارغن بنوده
ایکی تفسیر او لنمغله لغت اته تحریف ایدوب بنت ابله تفسیر ایدوب دخی
اکا عطف تفسیر ابله دیدر جمع استدکلری لغت اکثر بو قبیلدندر و لهذا اثابه
اعتماد و اعتبار یوقدر خنک و سمند و سکسک و با اخی ﻉ هر بر سی
ذکر اولنوغی برده شرح او لوز اسپرس آت میدانی معناسنه در سمس
فخر نمیدید ﻉ زهره با دشاهرکه سطح فلک • بود بند کاهرتر اسپرس •
یا حذف او لنوب اسپرس دخی دخور کذا فی مجمع الفرس اسبغول عقاقیر دن
در برزقطونا دیدکلری دراسب ابله غولدن مرکبدر غول ضخیم معنیسنه
قولاق معناسنه در آت قولاغنه غلبه مشابه دن طولایی تسمیه اولندی
کذا فی صیدنه ابی الریحان البیرونی آسب کوس دخی خور اصل او زره
بو کلمه ده تصرف او لنمشدر تعریبده با فایه و کاف یایه قلب او لنوب
اشفیوس دنلمشدر و غیر تعریبده کاف یایه تبدیل ایدوب اسپیوس
دنلمشدر بو ندن الف حذف ایدوب سپیوس دیه خور بونک آخرینی
سین مهمله ایدوب برنون زیاده سیله سپیوس دخی خور
و یا با موحده او زرینه تقدیم ایدوب غین غیر زیاده سپیوس ده

بداندیش عرابی نوندی برین • اثیر اخسیکتی ده بوریت تفته زنا مهر
برین کونه دوزخی • کرده نوند مرچو سمند ربرو کذار • مجازا قاصد و
پیک معناسنه ده کلورنته که فردوسی بوید ریت نوندی فرستار نزدیک
زال • بدو کفت رزو هیچ جا دشمال • و برمکان اسمید دخی نته که فردوسی بید
ریت بجایر کجا نام او بدنوند • بدو اندرون کاهنهای بلند نونده بود خی
بورغانات معناسنه در کذافی مؤید الفضلا مجازا سریع الفهم وزیرک
معتاده کلورآخوندکی بانسبت تشبیهیه کچیدر یوسف بوریت
بشناس کی مردیست او بدانش • فرهنک وخرد دارد ونونده • کذافی بحر
الغرایب وابوحفص سغدی فهم وادراک معناسنه در جیب بیت مذکور
ایله استشهاد ایلدی کودن بفتح کاف عربی ایله آغر بورلشلو آمدر
بداصل اولده عربیده بزدون حمار انوری بوید ریت صدر امر القوت جاه تو
خاطریست • کاندر ازای سرعت او برق کودنست • خاقانی ده بوید
ریت جنبشی نماند پس من وزندان که بهر راه • چون رخش نیست پای
بکودن در آورم مجازا بطی الفهم ولانه اطلاق دخور نته که ملای روم بوریت
ایدوب این بلاذکودنی آمد ترا • که لمخردی فهم نکته ور مزا • کمال اسمعیل ده
بوید ریت بجز مزاز کرمت هر که هست محظوظست • لطیف طبع و
کرانجان وزیرک وکودن کول فتح کاف عربی و واو و لام ایله بودخی

آغر بورلشلو

آغر بورلشلوآت در لطیفی بوید ریت آه از کاهل وجموص وکول • آه از زشت
وناهموار هول • خول فتح خا معجمه و واو ایله حمقدکار معناسنه لفظ خزبوید
وقوجامش قوبون دریسنده اولان کوک معناسنه ده کلورنته که نظامی
بوریت میفکن کول کرچه خوار آیدت • که هنکام سرما
بکار آیدت • سلمان دخی توحید ده بوید ریت بهوشان جبه شنجاب
پوشید • کولها در پلنک وشیر پوشید • بومعناده متداولدر
ومعروفدر چمند فتح جیم فارسی ومیم وسکون نون وذال ایله بودخی
آغر بورلشلوآمدر کذافی مجمع الفرس پالانی بودخی ومعنایه در
خاقانی بوریت دلم رامنزلی پیشست واپس ماندکان ازپس •
که راهش سنکلاحست وسم افکندست پالانی • پالانه منسوبدر
پالان معروفدر عربیده برذعه حمار ملای روم بوید ریت آن خرکین
میان خاک وسنک • کج شده پالان بریده پالهنک • الفی حذف
ایدوب پلانی دخی حمار کذافی مجمع الفرس چرده فتح جیم فارسی وسکون
را مهمله ایله اول آمدر که بابا سی عربی وانسی غیر عربی اولان کذافی مجمع
الفرس وغیره بر معناسی دخی وار در الوانک اول مرتبه سنه مایل اولان
لونه دلالت ایدر مثلا سیاه چرده قره یه مایل قره یغز وزرد چرده
صاری یه مایل صاروشلیق دیمکدر حافظ بوریت آهنین چرده که شیرین

پای شدم ۰ نتوان راه رفت بی پالاد ۰ و بحضیر بهم آتی معناسنه در جیم
مالاده زیاده ۰ مالیدن خوزنه که فردوسی جیم ۰ چنان گفت پیران
ازان پس شاه ۰ که مالای شه بگیان با سپاه ۰ بفرمای کاسیم دهد
باز نیز ۰ چنان دان که بجسته جانست وچیز ۰ اسدی جیم بوید ر
۰ بزار اسپ مالای پیشش در دوید ۰ به بوستان ورزه کوزه کمند ۰
مجمع الفرس صاحب نوکلمه هم با دعوی هم تا ۰ فرشت الیه بودجی یدک
آت معناسنه در سوحالا متداول در امیدی بوید ر ۰ آسمان ست وبرانه
باره خورشید روان ۰ با چنبت کش تو رانده کُنل بر سر تل ۰
وحشی ده بوید ر ۰ مینست خورشید فلک بر طرف جرم هلال ۰ طبل بارست
ترا نعبیه بر زین کنل ۰ مجمع الفرسه یوکسک دابه وتل معناسنه ده
کلورا بو یوسف هروینک بوبتیز ایراد ایلدی ۰ ر رشیدی
کمند نور نظر ۰ از بلندی آن کنل بکمر ۰ کُنل فتح کاف ایله اولورسه
بحر الغرائبه وجامع ده طاغ آلمه سی وفتحه اسه ده طاغ اروکی
معناسنه مذکور در نوبتی بودجی یدک آت معناسنه در لغظ عربیدن
ماخوذ در نوبت ایله نیلک اعشاری ایله نوبته نسبت اولنمشدر خاقانی
بوید ر ۰ جبرئیل از بهر رکاب رویش ۰ نوبتی بر در سرای آرد ۰
شمس فخری ده بوید ۰ بر اسب نوبتی خداوند ملک جم ۰ پر و بن ستام

باشد وخورشید وه جناغ ۰ لغت الله حقیقتن بلیوب جیم دگر اسب
نوبتی اورته بارگیری که هر قاج کمسه اشتراک وجهیله آورلر که نوبت
ایله بنزر اهذا کلامه نوبتر خیمه وچادر معناسنه ده کلورانشه چادر
ذکر اولنه وعنبرده شرح اولنور الاغ اول آت درکه اولاقلر بچهیا
اوله جامی بوید ر ۰ ملک شهر حکم فرموده ۰ که بگیرند الاغ آسوده ۰
ومبدم میرسد یکی ۰ میکند سوی هر الاغ آهنگ ۰ مجازا اولاقه ده
اطلاق اولنور نه که ترکیده بولیه مشهور در ملای روم بوید ر ۰ هر است
کاری در سر قند او مهم ۰ حبست الاغی تا شود او مستتم ۰ سعدی وحی
بوید ر ۰ مثال اسب الاغند مردم سوی ۰ نه چشم بسته ونه گشته
هیچ کاو عصار یام ۰ مشتاه تحتیه ایله بودجی اولاق بدوکی طوار در
شمس فخری بوید ر ۰ از برای لجیان صیت تو در هر طرف ۰ بسته اجرام
سماوی زابلق ایام یام ۰ ابن یمین وحی بوید ر ۰ مرکب چرخ علیین نیارم هرگز
رفتن براه ۰ هرزه نم دیگری گیرد جواسب یام الاغ ۰ ولغیره
مهیا کرده فتح انگیز ایام ۰ بمژده مشیده خورشید را یام نوند مجمع الفرس
فتح نون وبجر الغرائبه ضمی ایله منصوط در یورغه آت معناسنه در
نه که فردوسی بوید ر ۰ سمند نوندش بهم راند کرم ۰ بر و بر هم آفرین
خواند کرم ۰ اسدی وحی بوید ر ۰ فرسته بر دل گرد دگر زین ۰

متصف اولد وغنه توضیح ایتمدر چار پردی شرح شافیه ده اول
باب ادغامده ذکر ایتمشدر عبارتی بودر که فعل اولنور انجاز الادغم
هوالذی یسمیه العجم دیره وذلک اذا لم یتصدق حقوته ولا رقته فکا
نهما لونان قد امتزجا انتهی ومجمع النونس سیاه رنگ اولان طوار معناسنه
مسطوردر فرهنگی بورهان بغرمود وتابرنهاد نذرین • بران دیره
پیل تن روزکین • آنه اختصاص بوقدرنه که برشاعر حمیدی دیر قطار
اشتر دیره صد وسی • که بارش طشت وطشخان بود وسی • فرهنگ بورهان
ده فرشی کجا بکرش دیره کرک • نشان سپهدار کیوستر ک • دیر ایله
بانسبت اختصاصیه دن مرکب دیر کیده یاغ دیه کلاری رنگدر
دیره اول لونه منسوب نسنه در شدیر قاره یاغ آندر وبحر الغرائب
قرآنرق کوک آت معناسنه مسطوردر فرهنگی بورهان دیر من ورستم و
اسب وشدیر وتیغ • نیارد بر وسایه کستر دمیغ • شنبک بورهان
قره آندر عربیده ادهم حضور سلمان بورهان دیر سواری دید برشنبکه
ازدور • چودر تاریکی شب شعله نور • شدیر ایله شنبک معناسنی قریب
اولمغله بربرینک یرینه استعمال اولنور نته که نظامی بورهان دیر
سوی عجم ران بشتین درعرب • زرده روز اینک وشدیر شب • ملای
روم ده بورهان دیر تا بدانی که همانم در وجود • گرچه از شدیر نرم صبح خود

بس

سیس ایکی سین مهمله ایله جفت رکنده بنک وبنگ اولان آندر شمس مخزن
بورهان دیر بزرگ وحزد وخاص وعام دارند اغطار تو • کیت و
ابلن وسیر وسمند واویش وکران • ولایضا ازکیت سیس گلوز کرده
رخ برقلها • برسمند عشرت وشادی کشیده تنگ تنگ سیس اصلده
جفت معناسنه درکه بورده سیم کیبنگ بنگ اولور عربیده کلف
گوز ومشکلات مثنویه مسطوردرکه سیس حدود ده مده برمکامدر که
ابوالمثل اولور رخش بحر الغرائبده منقولدر بگلوگلکون آت معناسنه در
واقوم ده بوزآت وچل آت معناسنه مذکوردر ونعت دیه ده ابرش
والاجه بگلی بوزآت معناسنه مسطوردر شمس مخزن بوصف ایله
متصف ایدی غلبه استعمال ایله اکا علم اولدی شمس مخزن بورهان دیر
کمین بنده شه بود روز رزم • اگر زنده کرد خداوند جشن •
ابرش دل آندر بیاض بنگ بر رعیری لون ایله بگلی اولدیغی بولغظ
عربیده شاعر بیدیر چو برابرش تند کنی سوار • بدر زیدی از نهیبش
کوهسار • پالاد باوفارسی وعربی ایله بدگ آندر که عربیده جنب حضور
کذافی مجمع الفرس وغیره شمس فخری بورهان دیر شهنشهی کشد بخت در
موکب او • چو نعره خنگ وسمند فلک دوصد بالاده • بحر الغرائبده مطلبه
معناسنه ده کلور خوب فولاد ونیک بوینتیر امرادانلدی سعد زره پیروست...

ران رهوار • نقاشی ده بود رس سوی عجم ران منشین در عرب •
رزده روز اینک و شد بر شب • شیده مثل شیدیه با نسبت تشبیه دان
مرکب رشید کوتش در نه که رشح اولندی فرد دسی بود رس نشست از بر
شیده راه جم • بنز دیک گو در نهاد روی • کدانی مشکلات الشهنامه
دو قافی تعاقب و جنس الجناس و تشبیه گوید و احتمال دارد سرعت سیر ده
یا حسن صورت ده اول گهر فتح کاف عربی و با ایله سیاه مائل طوریدر
خرمایی طوری خورد کرنگ ضم کاف عربی و فتح را مهمله و سکون نون
و آخری کاف عجمی ایله آل آمر کدانی مجمع الفرس ایکینک مثالی عرفی بود رس
مرا جو دیده بود اطبق چه اندیشم • کران کرنگ خواست و آنگه فنار •
و تمت ده کرنگ ضم ایله طورنه و کلنگ معناسنه و فتح ایله لشکر جمعی
اولده وغی یردر ترکیسی درنگ دیو بیان حوزه و متوکد حوز معناسنه
مذکور در بحر الغرائب ده ضبط اولنموب انجق درنگ و حوزه معناسنه
موجود در و اتوم ده انجق ضم ایله طورنه معناسنه مسطور در و جهانگیر
انجناس صاحبی حق ضبط ایتموب کرنگ لشکر و درنگی یرید رحیوب بویله
ابراهیم ایلدی رس هم مهجه لوادر آسمان غلاف • هم لشکر جلال تر الامکان
کرنگ • بویله کندی شعرینه یکز مصنوع عد کرنگ قولات معناسنه
حتی کلمه حیوب بویله ابراهیم ایلدی رس فارسی هست کنده نه فرس در دوم بزد

ابراهیم

ورک اگر سیاه کندش ورگرنگ • بویله حق کندر شود یر شولک ضم ش
معجمه و فتح لام و آخری کاف عربی ایله قره بوز آمدر کدانی بحر الغرائب اسد بویر
رس سپهدار برگرد شولک زجای کشیده یکین تنگ کشور گشای مجمع
الفرنده تیز یور و یکی و یورغه معناسنه در حبیب همایی همایون نامنده بویله
ایراد ایلدی رس در آورد بر شولک تیز پای • چو دریای آتش بر آمد ز جای • هیکز
فتح با و سکون با جلی و کسر کاف فارسی ایله اول قره آمدر که سرخه مائل الله
کدانی مجمع الفرس کران ضم کاف عربی و را مهمله ایله اول آمدر که طوری ایله
حاکی مابینده اولنغی حذف ایدوب کرن وغی خور کدانی مجمع الفرس ایضا
یکران فتح با و جلی و سکون کاف عربی و را مهمله ایله مثلث کدانی معیار الجمالی
و نسخة الوفائی تمس فخر بویر رس که شکار جو بار وی بار و نراغ و پلنگ
دوران در آری بر لشت با و با یکران • و شرفنامه ده اول طوری آت در که
یلیسی و قوریغی سفید اولا خاقانی بویر رس و اسپه در آور رکابی
در آور • کز وجوه صبح یکران نماید • رکاب قدحد رلعینی ترکی و برقدح
شراب کتور که صبح از رق شعاعندن شفق کبی سرخ و کلگون اولا
و سایر کتب لغت و قولات معناسنه مذکور در دیزه یاغز آتنه
اطلاق اولنور موتب دیزج در فتح دال ایله نکه فاموسده جیمدر
الدیزج مز اخیل موتب دیزه با لکسر و لما عربیه فتحه لکن نه لون ایله

با عدلش جهان • کوچو قائم در جهان ملک باد • انک افنای اوصاف
حسبی ایله حوق او لفظ ذکر مناسب اولدر • پیدخ فتح تا وسکون یا جملی
وفتح دال وخا معجمه ایله جنگ یراراتدرکه باش قوراولمش فخر بوررح
کدام باره نلرزد کز اینا ماند ثبات • بوقت انکه شود تنه سوار بر پیدخ
تا دیرینه یا موحده ایله دده لغتدر وجمع الفرسده کربا ایله ضبط اتمشلر
نا موجه در توسن رام اولمامش یاوز آندر وختنا دا فصحدر کزانی
مناظر الانشا انوری بوررح وی بکاه صلابت کوشش • توسن چرخ
زیر ران تو رام باد وه یه دخی وصف اولورنه کرخا قانی بوررح
غم بختی است وتوسن ومن بارکاروان • درجان بریست بختن توسن درآورم
مجازا انسانه ده وصفا اولورنه کمیر حمزه بوررح دل مردم انکاه توسن
بود • کزآزاد چون نمرد ونوسن بود • چوکردد کرفتار اندیشه • نداند بجز عاجزی
پیشه • ستاغ فتح سین مهمله وتا وقرشت وغین معجمه ایله بنامش آندرکه
مرتنه ایزر وضع اوضنب تعلیم کورمش اولدکزانی رساله الطوسی ومعیار
الجاحظی ثمن بوررح همسنکم بخشش ازکرم بیدریغ خویش • زر بدره
جامه زر بفتح کاف دیباستاغ • ونسخه وفائیده وسامیده فقر فقرق مصنف
مذکور درکه ظ فتحه جیم اولدر آندرکه یوزی وقارنی ودودرت
اباغز بیاض اولدایچی مصنف سعد بوررح آتش وآب وخاک

دباد شده • ابرش وخنک وبور وجمز یور • کذا فی مجمع الغرس نقلا عن مؤید الفضلا
ثم کفته الاحیا بده مذکور در کران ایل مرده جیم وکوز مغاسنه در
بور ضم باء عربی ایله طوری آندرکه عربیه اشقر درنه کرمصنف سعد بوررح
بور سرخ چرمه توازبس جنبش • کزدوش بر برجنبش وبر پهلو • برجنبش
ارقتسید رنطامی بوررح یک اسب بور ازرق چشم نوزاد • معطر کرد
جنبر یکیان بغداد • فردوسی حنفی بوررح چوپاسخ مداد مذنستور را
براکحیت آن باره بور را • بور اصله الوآندر فستقی رنکی ومطلق
آته بور حنفی حورنه کرسنایی بوررح چکونه کم باسر آن اسب تازی • کزنام
کاز چوب بودست بورم • سعدی بوررح دران میدان چرا نازد
بور خوش رو • ندارد توسن کرحمزه یک جو • وفایی بمقابلت باد فاسی
ایله ضبط اولنمش سهو در چرمه فتح جیم فارسی ایله پولاد در مرقر
آندرکه عربیه ازرق حورنه کرمجمع الغرس ده کبود ایله تعبیر اولنمشدر
نه کرفرخی بوررح بپوشید شهاب خفتان جنک • نشست
ازبر چرمه سنک رنک • وبحر الغرائبده بور آت مغاسنه مذکور در
زرده صاری آندرنه کرانوری بوررح مباد اچو خورشید نصرت
برآید • جز ازسایه زرده نیز کامت • کمال اسمعیل ده بوررح
زنقره خنک فلک منت عاجزان همت • کرکرد زرده خورشید زیر

ان لفظا اصفهانیا اوارد الی همه بالفارسیة کان سپاهان وهی جمع اسپاه وهو
اسم للجند نظامی بوریر ... چوسیب رخ نهم بردست شاهان • سپیدار ز
بر دسیب سپاهان • قاموس ده بواسم ایله مسمی اولدغنه ایکی وجه ذکر ایلدی
عباره بوردر که نقل اولنور اصفهان قد یکسر ثانیها وقد یبدل باؤها فاء فیهما
واصلها سپاهان ای لاجتماد لانهم کانوا سکانها اولانه لما آذاعاهم
غرود الی محاربته هم فی السماء کتبوا فی جوابه کسپاه آن نه که باخدا جنگ کند
ارید بهذا الجند لیس ممن یحارب الله انتهی ... سپهرم بردو بارمان پیشرو • جرنشد بدیشان زسالار تو
معنی ترکیبی سپه اندن فحر واوکر قوشیخ دیمکدر سپهدار ایله سپهبد
... ذکر اولندی عن برده سرخ اکثر یکسپه ها ... رسمی ایله برآتلو دیمکدر
بولده فقهای ولیه نه که نظام بوریر ... این کفت واز وغان برگرداند •
یکسپه شد و دو اسپه را راند • میرخرد دهی بوریر ... دکر روز کار شعر
برون تاخت مهر • یکسپه خوان شد بروی سپهر • دو اسپه ایکی آتی اولان
کمسنه در سه اسپه اوچ آتی اولان کمسنه در آخر دیکه بالنسبه اختصاصیه ایچون در
ایکی آتی یا اوچ آتی اولان اولاغه که بر یسنه بنوب ما عدا لسن یدک ایده
اطلاق مجاز قبیلندن در برمرتبه دخی تجوز ایدوب مطلقا اولاغه دخی اطلاق اولنمغه
نظامی بوریر ... دو اسپه زین با نوکس فرستاد • خمان کردن تاهر سخ خرد •

کمال اسمعیل بوریر ... بکوش جود تو تا که حدیث کان برسید • نه بسپه
خانه تو تا خشتی برآن آورد • دو اسپه کرکیت اولاق کرکب قاجدی
دو اسپه آمد اولاق کبی سرعت ایله کلدی دیکور سرعتده مثل اولمشدر جامی بوریر
... دل کو دو اسپه زغم جانش هم رکیت • عشقت عنان کشیده بسی
نومیکند • اسب انکیز معروف در ومهمان وقوتی معناسنده کلور
کذا فی مجمع الوسائل اسبیل علی وزن منذیل اول کسنه در آت اوغورلیه
سندیکی غیری بر پیله سرا ولمیه کذا فیه ایضا نقلا عن تحفة الاحباب اسب
وزین نهند لعب سطرنجیده آت ایله فرزطرحی ایله نه غالبا اولور دیکدر
سعدی بوریر ... که دایه که بر شیر نر زین نهند • ابوزید را اسب وزین
نهند • کذا فیه ایضا فرس نهاده دست مسک مغلوکدر دیمکدر نظامی بوریر
... چوران که فرس نهاده دست • یا هفت فرس باده دست • بیل افکندن
بوده لعب سطرنجه متعلقدر مات افکندن کنایه در نظامی بوریر ...
چو پیل افکند این حکم باج را • که پیل افکند هر یکی عوج را • بو بیله سطرنج باز
بر عذیله قایم انداز خوزنه که نظامی بوریر ... ملک را قایم آلهی تو •
قایم انداز پادشاهی تو • قایم عربیده کتیم دیدکلری سطرنج بازی نظیر در
وموید الفضلاء عاجز معناسنده کلور ... قایم برخیت
عاجز اولوب جنک ایتمدی دیمکدر خاقانی بوریر ... بس بقاتم برخیت

النهر ویروی الناقة لولا السفور شرد لاعرابی بعیر مذر لیبعثه بدرهم
ان وجده ثم ندم فربط فی عنقه هرا وجعل ینادی البعیر بدرهم والسفور
باهایین ویروی بالف ولا ابیعهما الا معا فقیل ذلک یضرب لمرغوب
عنه لایفارقه انتهی انوری بورر لف صدر امرا بقوت جاه تو خاطر بست
کاندر ازای سرعت اوبرق کودنست ۰ وانجا که در معارک مدحت بکاوشش
کویی چهار خانه دریا و معدنست ۰ کویند مردمان که بدش هست و نیک
هست ۰ آری نه شک وجوب همه لعل و خبد نست ۰ در بوستان کهفه
من کرچه جای جای ۰ با سرو و یاسمن مثل سیر و رامنست ۰ در خیر زمانه
شتر کربها بسیست ۰ کیتی نه یک طبیعت و کردون نه یک فنست ۰
با این همه چو نکری از شیوهای شعر ۰ اکنون با تفاق بهین شیوه امنست ۰
باری مراست شعر من از بهر جهت که هست ۰ کر نام قیمت و کر نامدو فنست ۰
کس دانم از کاکر کردنکشان سخن ۰ کو را صریح خون دو دیوان کردنست ۰
کودن بضم کاف عربی ایله آغیر و یاشلو بکدر و جندن بفتح جیم
عربی وسکون نون ایله صندل در وصندل آندن موبدر و راسن آنمق و زدن
دیکلری اودندر راسب ات معناسنه اسم جنس درارکله و دشتی
شاطر رسعدی بورر لف اسب لاغر میان بکار آید ۰ روز میدان
نه کاو پرواری ۰ اکرچه ظاهر ده بادعوی ایله در نته که ملای روم بورر

لف مرسکان را عید باشد مرک اسب ۰ روزی واز برد بی جهد کسب
اما اصلده باد فارسی ایله در نته که اسپه دن ظاهر در اسپه باملفوظه ایله
واکرچه اصلده باء رسمیه تخصیصیه در آنلو چری معناسنه اسم جمع در آخنده که
باء نسبت اختصاصیه ایچون ورود قایده اسپه آنلو معناسنه در حدیث
سهو در مجازر مرسل طریق ایله مقیدی مطلقی ده استعمال ایتمک باعث مطلقا
عسکره وچری یه اطلاق اولنور ملای روم بورر لف دیو شیطان از ملک
اسپهی ۰ سوی صف مومنان اندر رهی ۰ اکثر ها دن اول بر الف تاکید
نسبت ایچون زیاده ایدوب اسپاه دیرلر نته که نظامی بورر لف
برابر بازنشد با برک واسپاه ۰ نثار اف ندر خورشید و برماه ۰ واندن
اکثر که بعد از زیادة الف اولی سن حذف ایدوب سپاه دیرلر وکاه ایکیسن
حذف ایدوب سپه دیرلر نته که فردوسی بورر لف از ایران سپه بود
مردی هزار ۰ همه نامدار از در کارزار ۰ سپاهر بالنسبت ایله سپاه مستعمل نثر
دیکلر رسعدی بورر لف زر بده مرد سپاهر را تا بر نهند ۰ وکر ش زر
ندهی سر بنهند در عالم ۰ لشکر آنلو چری یه ویا ده پیاده طلر سپاهدن
اعم عسکر لشکر مقابلیدر سعدی بورر لف همان به کز لشکر جان بر دری
که سلطان بلشکر کند سروری ۰ سپاهان شهر مو و فدر جمع سپاه ایله تسمیه ایتمشدر
نته که حمزه ابن الحسن اصفهانی اسم مشتق من الجند تیه و ذلک

زحاسدان شترول مدار مردی بیم • که بر شکر نه بروید زنیخ شتر غار نه

اشتروار دوه یوکی دربار او دن متقدر و دوه کبی دخی دیمک اولور

وارآداة تشبیه در نه که میر خسرو بورید عزیزان کم خشم دلیلان خورند •

شتر وار خار مغیلان خورند اشتره با تخصیصه ایله برآجی اوتدر آجی اولمغله

دوه آنیدکده طوقلری چکیلور عربیده اکاهرار تحقیر ضم میم وایکی راء مهمله

تخفیف ایله اشترمرع دوه قوشیدر خلقه دوه یه قوشه مشابه

اولمغین ایکی اسم ترکیب ایدوب اکا اسم ایدیلر ظهیر فاریابی بورید عز

زنا تمام خصم تو چون شتر مرغیست • نه زور بازکشیدن نه قوت پرواز •

اجفیل کسر همزه و فا وسکون جیم ایله اول دوه قوشیدر که هرکور

دوکی لسه دن مجرد لفظ عربیدر کلس شوفار رسیده واقع اولمغله

ایراد اولندی نه که لطیفی بورید عز پادیاری کن بکایت پیل وار •

ورنه بکربزی رنیخ اجفیل وار • منهج بال ارسیدی شترد ل فوارق کمسه

درکه عربیده چنانکه تکور سنایی بورید عز برمیانه بود شه عادل

نبود شیر خونخوار شترد ل اشتربین دوربین وعاقبت اندیش دیمکدر

ضدی خربین در زیرا دوه یورکن بویین اوزاغه اطرافه باقر

والنگ همان اوکنه بقر اطرافه نظر اصلا نه که برساء تمیدر عز

چو عارف در ره خود نیست بین • شود این امتحان همواره خربین •

اشترکا دیمک زرنه یا دیدکلری جانور در اسمی عربیده زرافه در بحر

بوندن غلط در قیلان ایله وحشی ویشر وه اجتماعندن متولد اولان حیوانک

ارکلی وحشی ایمک ایله جمع اولمقدن متولد اولور بویوزدوه بویولی کبی

وایا قلری صغر ایاغی کبر وکوده سی کبی الاجه در قاز قزوینی

فی الاساس وفی کتاب سیبویه خلق الله الزرافة یدیها اطول من رجلیها

وهی مسماة بالجماعة لانها فی صورة جماعة من الحیوان وجاء بها ابن درید

مضمومة الزای وتشدید الفا وکونها عربیة اشترک دریاموجی وطلزیدر

یا تنی بورید عز روان شد سیاه پر آشوب سیل • دران اشترک همتران

چل چل • کذا فی کتاب الحیوان العلل اشتر کربه نیک دیدکلری مثل دن ماخوذ در اصلی بودر

بربد دیمک بردجغر دوه سی کریزان اولوب یمین ایدر بولور سم

بردر همه صاتمز ایسم عورتم بوش اولسون دوه بر بولدقده ایدوکی یمینه

پشیمان اولور طلاق واقع اولمامق لجون حیله شرعیه ایدوب کردنه

برکربه اصوب بازاره صاتمغه چورر بهاسن صورلره شتر بردر همه

دکربه بیک درهم الکیسن بر صفقه ایله صاتارین هیچ جواب ویرمیه

مشترلر بو بهایه اشتدکده ما ارخص الناقة لولا الملعونة فی عنقها

دیرایدی زمخشری امثالنده بو یله روایت ایتمشدر که ما ارخص الجمل لولا

زیر سبزه کردون همرکند رفتار • شهاب آذرین در کار دخی بورید
طنین کردون دشت • راه فکر توسیت • درای کردن لوکان کاروان
سخن • شیخ اذری دخی بوریدر • غرض سه روز شد اکنون که بنده از در
تو • فتاده در کل فکرم زبون چو استر لوک • لوکاک معنای آخری
دخی وارد در اینشائله ذکر اولنه دخی یرده شرح اولنمز • جدر فتح جیم
وسکون دال ایله دورت یاشی کچیش اولان دوه در شمس فخری
بوریدر • وجود اشرف ذرای دهر ابو اسحق • شکن سند جوان وبخت
وصد ربوه • کجاست در همه عالم شهر که همسنجز او • کمینه بخشش او
صد هزار جدر ربوه همیون فتح ها وضم مشناة تحتیه ایله کوده دار
اولان دوه در واداة العضلاوه یورغه دوه معناسنه مسطور در
فرخی بوریدر • بدستور فرمود تا ساروان • همیون آراستند صد کاروان • همیونان بجیزم کشیدن شدند • همه نامداران
بدیدن شدند • ولدایضا سخنها زهر کونه برساختند • همیون کتاور
برون تاختند • سعدی دخی بوریدر • ترا کوه پیکر همیون ببرد •
چه دانی که بر ماچه شب میرده مری فتح میم وکسر راء مهمله ایله اول دوه در
کچی یورسه اوله زینهار بوریدر • مرا تو کویی چندین چه کریم ونالی • چنانکه
کریوه ونالد ز هجر بچه مری • همی بنالم تا بار کویدم کمنال • همی بجویم تا دوست

لبوم

کویدم مکری • کذا فی لغات الاسدی الطوسی انبره فتح همزه وسکون نون
وفتح باء موحده وراء مهمله ایله تویه دوکلش دوه در کذا فی مجمع الفرس دقیقی
ولغت ایله فتح الف وسکون باء موحده وفتح مشناة فوقیه ایله ضبط اولنمش
قوه لق دوه در کوک چکه دن قالمش معناسنه در همشیره وجاریه غوامک
بوریدر ایله استشهاد اندی • بر کنار جویبار رستم بادام وسیب •
راست بندازی قطار نشستر اندر انبره • سول ضم سین مهمله وفتح واو ایله
وفتحتین ایله دوه طبانیدر ابن یمین بوریدر • ای آنکه می بر دلبسم نامه ترا •
محکم نهاد وکشته سولهاش لعل فام • کذا فی مجمع الفرس دقیقی وزنی ایله ایر یا
اید وک همیشه در که سول دوه طبانیدر که عربیده فرس ذکور وغیر جانور اوزره
دخی استعمال اولنور نته که منابر بوریدر • آن یکی عیسی وآن دکر خر سوار
این سوم خضر وآن چهارم غول همی کذشت • خصوصا لق اولان دوه در
صوالجوب قامز همان معناسنه کذا فی عجائب الغرایب بوید فتح باء وکسر
واو ایله دوه بویدی که اکر اوت ایله طولو ارپه تبسینه قورلو اسدی بوریدر
نظم • ورا جا برزنده پیل سپید • همان بر همیونان غوی بوید • شتر غاز
دوه دکیز در انکلیسمر • شتر غاز غین وزاء معجمتین ایله دوه طابنی
چکی براوتدر که کوکسنه رجل آید • رستمی بوریدر • بس کی داند مرترا
این قوم • بدل کاو ورعن شتر غاز • خطیر فاریابی دخی بوریدر •

بیرس شاهین بخانه ابط وچال • اوج کله بوشوار مرکبا تدان دکلدر بری
خرچنگ درکه ترکیده تیکج وعربیده سرطان خوزاصلی خارچنگ دربری خر
بیوار درکه براسه مغاسه درارهت لکه سب پره سرحنده ذکراولمقدر خر
نقش کله دندرم کب دکلدر وربی خرچیک چول وبیابان مغاسه در
عنصری بیورمش ای سرخوبان جهان از برم چیک • بیرش وهمت ذره
نماید خرچیک • فرلاوی وحشی جمیس ای برهمه مخه کان کیتی سرچیک •
کون توفرا خترنسیصه خرچیک • برچیک سردار مغاسه در اشتر
ضم همزه ایله دوه درعربیده اشهر اسم جمل در سعدی بیورمش بیشتران
سوارم نه چوخر زیر بارم • نه خداوند عیت نه غلام شهریارم • حذف الف
شتر وحی خوز عربانه بوحی دوه مغاسه در رهانقی بیورمش
خوبان عرب ترا نپرورد • بادیه عربانه باهم آورد • کذافی دستور العمل
بخت ضم باء معجمه ایله بسرک دیه کلور دوه در بخت نصره منصوردر
بخت نصره بهمن پادشاهک ملوک فرس حاشیه دندر سردار سپاهلرینک
ایدی امکعصی نه طایفه یهودی اهلاک ایدوب بیت المقدسی خراب
ایلدی نصر فتح نون وصاد مهمله مشدده ایله لغت سریانیده اسم صنمدر
وبخت ضم باء وسکون خاء معجمه ایله ولد مغاسه در ولد الزنا اولمغله آنه سی
طوغورورکن اول صنمک یانه براقدی والدینی معلوم اولمامغله بخت نصره ایله

نسبه اولندی عصر نده عربی دوه ایله عجمی دوه یه جمع ایدوب ایکیسنه بسرک
دوه متولد اولدی جزاولنه نسبت اولوب بختی دنلدی برشاعر دیمشدر
بر بسرک همیومان بختی هزار • همی هفته رخت برد وبار •
بسراک بختر اولان دوه در امیر معزی بیورمش پیوسته ازخشم و
دلم در آب وآتش میزنم • بربسراکی محکم سرکوه وصحراکام زن • نظامی
وحشی بیورمش همی توشه ره زشیرین اوشتر • روان کرد بر بسراکان
بور • حذف یا ایله بسراک وحشی خوزنه که شرف بافقی دیمشدر
ازدهان این ملمع اژدهای چارسر • بر سراین مست بسراک مهار انداخته •
ولایضا بود بسراک فلک مست وسر عربده دارست • داوشی یزدیکف کاف
تو رای مهار • وحشی وحشی جمیس خرخ عربده جوغافلک که برسرست •
بهوش باش که بد سرشت است این بسراک • ولغت مرزا ابراهیم بسراک
برایکی یاشلو دوه در اسد نیک بویتر اکا شاسبد دیمش وکر چار صد بختر
وبسراک • بصد وقها باژ دیسیم پاک • ومجمع العلوم صاحب نقل ایدیور
کم بسراک اول دوه در کرانه سنی ناقه دیو جی اولوب یا بسراکی اوکیلو
اولدوشرفاندوه کرتهٔ خرنعی صیحه وقوقی مغاسه دوه کلور مسطوردر
لوک ضم لام ایله دوه نکث برنوعدیر ترکیده وحشی لوک دیمکله مشهوردر
کمال اسمعیل بیورمش بر بسراک شاهنک ولوک ترکی زه • که

تلاش آکنده او لاف نسنه در که ترکیده اگا اشک حضور کسر شین ایله کمال
اسمعیل بیورر رباب وارشدم خوسوار وصف ایمو ازانکه
چرخ لی کوکمال نتوانزد بتعیین مقصد او تورنسه معین ذکر او تور مثلا
خوکمان اول یای آلتی درکه حلقه اولان یای انکله چله یه قور بلور نظامی
بیورر تز چوخ خوکمان ازکور بستی برو دستی چوکیمت
ازدرستی وخرزین اول سه پایه درکه ایری آت اوزرنده
کوتورکن اوزرینه قورلر انوری بیورر ازلی احیا دین چو
ابر بهاری برسرخرزین ندیده خنک توزین راه خوک تصغیر ایله ینه
اول معنایه درکرک اصمه اوزومی کوتورسون کرک غیرسنی امیرخسرو
بیورر زهره کشیده پیشش کاوخود وخرگ ذرا بکشاده از
برنیم بکداشته غنارا بونک اوچ معنا سی وار در برسی مصغر
خرد ورکی بغیر تبع معناسنه درکه اوزرنده آوجنه یارر کرو
اغاج یونزلو ورکی دوچک دیکلری بوچک درکه چکرک شکلنده اوزوم
ایاقلری وار درخه چوب بوکسک بنالر وکرار وقره قریا معنیجون
چاتد قلری اغاجلر درکه اوزرینه طوروب بنا ایدرلر ترکیده محروق
اولوب قره چاوتور خرلشته طاق ایوان معناسنه درنظامی
معراج رسولی بیورر زخرلشته آسمان درکه نشت زلین

ورمان

ورمان را ورق درنوشت نظامی ده بیورر هنر هرزیانرا درآرام
بزیر زنم طاق خرلشته برلشت شیر ولیاس جنگ دن ابرنوعدر ترکه
علی صابر بیورر درجوشن وخرلشته شد ستند شم ها کهن شاخ
درختان همه بانیغ وسنانند برسند که شاخ جسته شود سبته ترخم
درجوشن وخرلشته ازان گشته نهان خرکاه آشت ذکر ایله دوخر
پرده شرح اولنور معنای ثالث باتق واوزلو ایله الحق معناسنه در
نه کاسمس فخری بیورر باد با وقت سیر او بشتاب چنر خرلنگ
مانده اندر خر بونک اصلی خرد در آخرندن دال حذف اولنمشدر نه شعر
نه سمس فخری بیورر همه را خرد بود یکسر منیش نباشد دبو
لاخ وشوره وخرد خرده مثلو نه کاسمس بیورر پل بود بر دوسوی
آب سره با جمله کشتی ازان چیل چم خرده وبری بری اوزرینه جمع
اولمش نسنه معناسنه کلور نه کاسمس بیورر بس کی ببر تیز
سران خوان سد خرده سر زسران سران خرچال جیم فارسی
ایله رکوکچی قوشی درکه اکثر صوده اولور سمس فخری بیورر نه
با هنام کند هر زمان عقابی عقاب بعهد معدلت او کبوتر وخرچال
چال دخی بابنقه بر قوشدر قورغونه مشابه لحم اوردکلمنه
بکزر سمس فخری بیورر نه یکانه خسرو صاحبقران کم ازعدلش رود

جنکده استعمال ایدر لرزنه کرنطامی بیورر ع سبر آورد خوهره آورنشیر
دماغ ارزدم کاودم کشتسیر • خرنطبر نوع بوبک بطدر مبالغه
اشکه تشبیه اولنمشدر نه کم انوری بیورر ع از عقاب وبوشتش
کرنکوید به بود • کرچه در دریا تواند کرد خرنطه کارزی • مجازا احمق
ونادان معناسنه ده کلور نه کم انوری بیورر ع بنده باچند خرنطبت
امروز • همسچو خور در غلاب افتاده • خرنطه احمقه مشابه اولان
مسخره معناسنه در کذا فی مجمع الفرس خرشنک ایری طاشدر بعد ازان
بیورر ع زآفتاب کمال تو مهر یک ذره • زمنجنیق کمال تو خرخرشنک
خرشنک مذکورک اوغلی کمال اسمعیل ده بیورر ع مرا زدست خواست
سنک در قندیل • مرا زسنک دلانست راه بر خرشنک • نظامی ده بیورر
ع بلشکر بفرمود تا صد هزار • در آیند بر اوج آن حصار • بخرشنک
عضبان خرابش کنند • بسیلاب خنجر غرقش کنند • عضبان لوغ
منجنیق معناسنه در خرشنک مجازا طالب ومطلوب یابنده یا نفع
اولان کسنه معناسنه ده کلور خرزهره ستم بکار ودیکلری اغاجدر
عربیده فلی خور سعدی بیورر ع رطب ناورده چوب خرزهره
بار • چو بد کهم کسی همان چشم دار • واختیارات بدیعی ده مسطوردر
خرزهره لغت کمر مازه حنظل معناسنه در کذا ترکیده ابوجهل قربوزی

خور

خور حنظل بر فاج اوخی وار در بری پیس در کسر با فارسی ایله
نانی بهی در فتح با فارسی وکسر با ایله نالث تاء در مشناة فوقیه
واخری لام ایله رابع کبستو در فتح کاف وبا عربیتین وسکون
سین وضم تا قرشت ایله سمس مختص بیورر ع بیاغ آرزوی
دشمنانت • سراسر میوه دار وکبستو • واولی حذف ایدوب
کبست حق خور فردوسی بیورر ع چراکشت باید درختی پست •
که بارش بود زهر وبیخش کبست • شیرازیلر بایه واوه قلب ایدوب
کوست وحق در لر کذا فی الاختیارات البدیعیة خامس خرمای
بوجهل در خرطال اشک واوکوز در پسی طولوسی مقداری فجه در
عنصری بیورر ع دو بدره بگرفتم بفتح نا رامین • بفتح رومیه
صد بدره کیرم وخرطال کذا فی مجمع الفرس لکن بو لفظ عربیدر
خرپهلو اشک طبیعتلو کسنه در که سوزاکه تاثیر ایتمیه خرغول
عقاقیردن در رز قطونا معناسنه غول ضمه معجمه ایله قولاق مشابه در
اشک قولاغنه فی الجمله مشابه اولمغله تسمیه اولندی کذا فی صیدنة
ابی الریحان البیرونی خرگز وخرکوش بنه بری ذکر اولنوب وغر
بروده سرخ اوچار معناسنه در کرک دیکلری لسنه در که رلسنه
طوتوب عمادی اوله عربیده وحشی بوکا جاز خور مثلا سازلک

نیستی خرکره • خربین خوربین اولیان کسه درک علیسن ملاحظه اتمیه
نه که شتربین خوربین اولان کمسه زیرا شتر یولده کیدرکن
کردن بالایه قالدیرب اطرافه نظر ایدر واشک همان اوکه بقویر شاعر
دیمیشدر چو عارف در ره خود بیند شتربین • شود این الهان هموله
خودبین • خودبین کوکل بویله وتخیل معناسنه در خراسی دکرمز
اشکل در اسی دکرمز معناسنه در اصلی کسر راء اضافت الیه در کمال
اسمعیل بویله اسبی دارم بکدیی از خر خوتر • مانند خاس بلکه
زور خورتر • چندانکه هم پیش رود هم بجای • چندانکه هم پیش خواند
لاغرتر • واشک چوندر کوکه دکرمز معناسنده کلوچو معناده اصلی
آبی خر در اهنت آمیا شرحنه تحقیق اولمغله خرخیار اشک تربیر
خوار مطلقا بوکر معناسنه در اما اصلی یاشک بوکیدر واو اصلی
یا در واو یا دن منقلبدر برخرشتان حدقی بلدر دیکدر اصلی
تعزیر اینه کلمز اشکل بندر رحافظ بویله یار ب این نودولتان را
برخودشان نتان • کیمن هم خراز غلام ورزک واسته میکنه • خرفت
ورسن برده براز الیسی مراد اولمغله نسنه الیه برلازم کتیه ضرر اولمغله
کمال خجله بویله بستاند رقیتیم سر زلغت کفه رفت • نوشد خبر کهنه
کرخرفت ورسن برد • کذافی شنوار اصل خرکش ضم کاف ایله چوق

ایاقلو

ایاقلو بوجکدر کربره دوسکور یا پشور عربیه جماز قبان خوز فتح کاف
ایله اولورسه صوقمان معناسنه در اوک کبر کبیر مجمع العونسه
سرموزه وجرموق معناسنه مذکور در وخرموق مایلبس فوق
الخف اما کافی ایکی معناده ضم ایله ضبط ایتدیکه تخلیط در خرانبار
اشکاره بندر ودر بشتیبر اولمغله کسه در اصلی بار خراندر نه کربیی
بویله رمه یکی مواجره وبی شرم وناخوشی کسه ترا • هزار بار خرانبار
بیش کرده عسس • ودمس خرتر برنسنه اوزرینه ارکلوب جمیع اولمغله
معناسنه در حبیب بویله نظم ایتدیرمشدر رمه بجمع او دقصد دشمنانش
همیشه اندر اس وجان خرانبار • خرخر اصوات جمیره مشابه اولان
غوغائیدر آل معناسنه در سنایی بویله رمه ازلی رود وقبول عامه خودرا
خرمساز • زانکه کار عامه نبود جز خری با خرخری • ومؤید الفضلاء
ایکی قات اولمق ومجمع العونسده ایکی قات دیشه پشته دیوان
معناسنه دخی مسطوردر خرخشه مثله ترکیده تحریف اولوب قرغشه
شکور اغاجی بویله رمه ذرخوی ترا نیست بجز خرخشه کاری • مانا که بود
خوی بدت خرخشه زاری • خودیله صوت حماره مانند آواز بلند
معناسنه در کذافی مجمع العونس خرمهره کوز بوجغیدر عربیده ودع
خوز اسکه وقاتره زینت امیدر رحمه برنوع اکابکز بوبیدر رمه

خور ضرورت وزن انجیر میرخرد کشف قصر اله واقعدر نته که
میگذرد جامل وتبیس وی اند برون • جبه سپید استر رنگین
درون • ولا ایضا جبه خیر الثیاب البیض عالم را ببین • زانکه اورا
درته در آجر رنگین استرست • بر دیده دم بود خی فاتر معاشه در
زمان سابقا ما ولاقار قویر وغ کشک فاتر اره بزر ایدی بر دیگ
معتبر بفتح با اله مجاز اعربیه اولاغه ده بر دیگ خور هر دورت فوسخه
اولاغه فاتر امرتب ایدیر بر مرتبه دخی تخوز ایدوب اول خورت
فسخ اولنه مسافه یعنی اطلاق اولنور کذا فی الفائق للعلامة الزمخشری
خ ایکی قسمدر جامد ومشتق قسم ثانی خر بدن فعل امر در جز وصف
ترکیبی واقع اولور سنایی بویورمش تو زابلیس کمتری ای خر • زانکه تو
دین فروشی او دین خر • قسم اول اوج معناسی وارد ربری اشکدر
عربی حمار خور سعدی بویورمش خر عیسی اگر بمکه رود • چون بیاید
همنوز خر باشد • اشک اگرچه لفظ ترکیدر لکن مشتوی شرابخانه واقعدر
نته که بو بیته چیشمدر مش چند نقص کرد از حال اشک • دیدخفته
زیر آن خر بز کشک • کشک دخی لفظ ترکیدر قورومش جامور یا
خر فارسیه وحمار عربیه مشتقده وذم شنیعه مثل اولمغله لفظ
صریحندن استکراه ایدوب کنایه طریقیله در آز کوش والطویل الاذنین

تعبیر اولنور کوزه ضم کاف عربی واو فارسی اله خر سفید رنگ دیکدافع مجمع
الفرس فتحه ضم کاف وسکون نون وجیم عربیتین اله قورو غی کشک اشک در
ولوغاری الترشمش طواره دخی خور شمش فتحتین بویورمش هر کرمثل زندکر
ازوی حمور را، نسبت کند بعیسی کش هیچ کنجد را، ومؤید الفضلاده
فتح کاف وسکون ها موحده وجیم فارسی اله مضبوطدر وبحر الفوائده
هکبه وخر جین معناسنه دخی کلور حبیب الطیفی کوبمتر اله استشهاد ایلمیدر
مصدر کنجد نهاد آن بهارا، بنهاد بر اسب باد یارا، وفیه نظر زیرا
دیدوکه دلالت لوقدر کنج کسر کاف ومشتات تحتیه وجیم عربیتین
اله لوغی قورو غی کشک اشک دیو لوغاری الترشمش معناسنه در و
طبرها موحده اله ضبط ایدوب کوجک اشک ولوغاری الترشمش
طوار معناسنه در چمش وتفتح احمق ومخنث وبهره معناسنه دکلور
چمش وعلة العهدة عک فتح عطه وسکون نون وکاف عربی اله ارکک
اشک در سوزن بویورمش کویه که شوخ ایم خاید ولی خانک • خایند
علک باره خران از خوان عنک • عبید زاکانک دخی چمش مش این ابیر کرکخر
سحر میخزد • وزکبر خر عنک بتر میخزد • وقتر بهزار حیله میخفت دمی •
واکنون بهزار حیله بر می خزد • خر کره صیه دقورق اغز اشک لوریسر
مقناطیای رومم بویورمش زانکه نقشی زخر دلی بهره • آدمی خو

کیلانی از یکی از ارکان دولت قاهره شهریار کرخ اقتدار پادشاه غازی
مستعد گردید و از فیض مرتب آن صاحب عیار دانش از حضیض پستی
بمقام اوج بلندی رسید و اشعار آبدار او چون در مکنون رقمت و خزاید بهم
رساند و قصاید در مدح مرتی خود گفت چون میانهٔ حکیم مذکور و سپهسالار
عبدالرحیم خان خانان اخلاص و اتحاد روز بروز در تزاید بود بعون قریحهٔ قصید
در مدح خان خانان جسم نشان گفته بگجرات فرستاد مولوی نمود و
محذوم عمل نموده قصیدهٔ غرا در مدح خان سپهسالار منظوم ساخته بدان
ملک فرستاد و فتی که آن در آبدار بجیب خان ممدوح گردید صله لایح از انجا بجیب
او فرستاد الحق آن قصیده را بغایت خوب گفته و در اظهار اخلاص حکیم
ابوالفتح و عبدالرحیم خان خانان گوید ؎ ازان ندیده شناکو بمت که ما بینیم
ترا و او را یکتن بچشم روحانی ۰ و بر رای تو برخردمندان روشن ضمیر
ضیا کستر دانشمندان مبرهنست که مولانا عرفی بهیچ عیب بغیر از بی ادبی
ذاکسته چنانچه شیخ نامی گرامی شیخ نظامی را بد یاد میفرموده و سخنان
ایشان را بنظر درعز آورده و با آن همه دانش این بیدانشی بکار آورده
آری غرور و غفلت او را ازین معنی غافل کرده بود که نگیرد هر جا بزرگان
توان نقد بگزاف و نسبت با کابر ماننده بستان بیحاصلی نباید
کرد که خمار آن در دسر بر عاقبت می آورد ؎ عیبست عظیم بر گزیدن

حوزرا

حوزرا ۰ و زخلق جهان نیاده دیدن حوزرا ۰ از هر دو یک دیده باید آموخت
دیدن همه کس را و ندیدن حوزرا ۰ تا دیدهٔ از خود آنچه دید کرد همتوش
بجهل برسیده بود که در لاهور در سنهٔ تسع و تسعین و تسعمائه عالم
فاضل را غافلانه و بی عاقبتانه وداع کرد ؎ چه عجب گر بی ادب باشد
گر به پیری رسد عجب باشد ۰ لکن کسی که نعت سید المرسلین بغایت خوب
گفته و منقبت امیر المؤمنین بی نهایت مرغوب گفته و چند چیز
از زبان او در آخر عمر سر زد که دلالت بر معدرت عذر پروازی او
میکرده باشد یقینست که بخشایندهٔ آمرزگار بهمت او را بتصدیق
رسالت و بمحبت شفاعت از رشحات سحاب فیض و قطرات غمام
فضل خود محروم نخواهد بود رحمة الله علیه رحمة واسعة ۰ انشته وجه
اختصار اینچه عرفی ترجمه بس بود ز فضل او لندی و اوج سنه تاریخ و
فاتحه ز مصکی حیوانی جمع و ترتیب این کسه بود باعی حیوانی ترتیب
ابیات و کی تا ریخ ز تاریخ این درج نکات سحری و عجازی ۰ چند کلمه
متکفل ز رقم پردازی ۰ مجموعه طراز مقدس تاریخش گفت ۰ اول حیوان
عرفی شیرازی ۰ استر فاتر در عربی بمعنی حوز که آنرا بلهٔ اسکدان
متولد در سنهٔ سبع و ثلثین ۰ بوده مامات اسب و بابا خر ۰ تو شوتر
چو خوانمت استر ۰ استر مد الفاظ او لو رسه موده در عربی بمطابقه

شاه ولایت

بوقضیه بکرمی سکزیل فوتند رصکر ولیغ اولری زیر اسنه وفاتی تسع
وتسعین وتسعمائه امیدی نه کرسیادت ونقابت پناه میر علاء الدوله
قزوینی تاریخ وفاتنی بولر باعیده نظم ایتمشدر رباعی افسوس که زود عرفی
از عالم رفت • نادیده بکام دیز از عالم رفت • چندین سخن محض بود
ازان کیفت حزن • تاریخ وفاتش سخن از عالم رفت • وسنین عمری
اربعینه واصل اولمشدر سکنی بلده لاهوردده رحمت رب العالمینه انتقال
ایتدی بو کلمه مولانا عرفی یه مناسبت ایله ذکر اولنمغله کتاب مزبوردن
ترجمه سی علی وجه الاختصار نقل اولنمق مناسب اولدی عبارتی بودر
نقل او خوزستانی جهاز جمله پردازی مولانا عرفی شیرازی افصح الفصحا واملح الشعرا
عصر خود بوده اشعار او همه خوش لفظ ومعنی واقع شده درینوه استعاره کردن
ممتاز ودرفن تازه گویی بی انباز ست تکلف بر طرف اصناف منظومات
امثال واقران خود برطاق نسیان نهاده وعروس مضمون را از لباس الفاظ
مرغوب بزینت وآرایش دیگر داده ودرین زمان کسی برگوش او حرفی نمیتواند
زد ولیکن درساقی نامه چندانی کار نساخته وباتمام نرسانیده بتحقیق
پیوسته که آن مطلع دیوان نخسته پروری در ایام حیات خود دیوان
ترتیب نداد فاما بعد از فوت او یکی از خوستان او این حیوان که بحال در
مردست مرتب ساخته وعدد ابیات آن همکی از قصیده وغزل ومثنوی

وغیره قریب بدوازده هزار وبالفعل بیست وشش هزار بیت دیگر
در آب افتاده چنانچه درین غزل گفته بابیارت • عمر در شعر بسر برده ودر
عمر در باخته را باد در باخته ام • حقیقت حال آن عندلیب گلستان
راز از مخزن اصادق الفصل شیراز استماع نموده درین کتاب تحریر نموده
برارباب بصیرت پوشیده نماند که نام پدر عرفی خواجه علوی شیرازیست
ومولد خویش نیز درانجا واقع شده واین خواجه علوی در شهر مذکور در دفتر
خانهای شاهی بشغل انشا اشتغال حکام انجا اشتغال داشته ونام پسرش
محمد حسین بوده ودر صغر سن درمیان مردم مولانا صیدی ملقب گردیده
ودر اوائل جوانی بوادی شعر گفتن افتاده وهرچه ازو سر میزد خالی
از رتبه نبود یاران اهل شیراز باو عرفی تخلص داده اند وسبب برآمدن
او از شیراز آنست که در سن چهارده سالگی حسن او قبول نام عیاری
بهم رسانیده بود وآبله بخشیده چون سال عمر به بیست رسید آبله
سرشاری برآورد بعد از استداد او واستخلاص تغیری در چهره او بهم
نرسید چنانچه هر کس او را میدید ازو متنفر میگردید ومولوی ازین مقدمه
بغایت آزرده ودر هم بود از غور رجلی که در سر داشت بنابران از وطن
خروج کرده بهندوستان که خانه نشو ونمای نخسته سنجان ودار العیار
خود مدانست آمد وبسعادت خدمت افلاطون ثانی حکیم ابو الفتح

باخته ام
باخته ام

77b

گر مختر نشیند واجب همان کند • ریش کاو مثل ملای روم بود رمز
ای لب گنج اگان گنج کاو • کان خیال آمد پیش راشد ریش کاو • کاو که بود تا
تو پیش او شوی • خاک چه بود تا حیش او شوی • مشکلات مثنوی
مسطور در که ریش کاو نا که مسخره و تابع او ملعدن نخایه در اصله بروه
بتربر اوند رکیب صفوتو بروغی در لرصاب حکلی او لور صویر مرکب غایت
ایلرجایه ایدر • و دخی ندیم شانند رحصفوتو بروغنتر مرصع تاج آمد ر
انتهی کاو کفاعه ایلا او لور بر ایکی قسم رجامد و متی قسم اول شجاع و
بهادر مقاسه در کاوه ها • تخصیصیه ایله علم در اول بهادر اصفهانیه
که ضحاک ناپاک هلاکنه باعث اولوب فریدون پادشاه ایلی ایله سبب
خود جیی و فش رحمنه ذکر اچون ایکینک مثالنی شمس فخری بویرمش
کر کاوه حیت شوکت مردیش بشنود • بر خویشتن دکر نهد خ نام کاو •
الخ حذف ایدوب کو دخی دیمرلر نته کر فردوسی بویرمش لشاه جهان بر
رسام دکوان • هزار آفرین باد هم بر جهان • قلم نانه کاوید بر دنیا سم
مصدر دفعل امر در نانه مثالنر شمس فخری بویرمش • دیکر دکان جوی بهشت
جوداد • کر نیت بادرت بر و هر دو رانجاد • و آوی یا یه ایدال ادوب
کابده دور نته کر کمال الجندی بویرمش • خدایرکه کوه سهند آفرید • ترا
داد جیر چو کوه سراب • نه کوهکن چند کاو آیش • کهدا دوب یا زرکان

مطلب

78a

VA

مکاب • کاویه • و کابیدن قازمق و بحث ایلمک کر کسه بر ده اولسون کر
مسائل علمیه ده اولسون عرفی بویرمش • انسا طلبت در بن فصل کر بی
کاوش عقل • شاید ار باز نمود عقدهٔ مالا ینحل • و ایضا بکاوش مژه
از کور تا نجف بروم • اکر بهند بخانم کس و کر به تاز • معلوم اولا
عبد النبی فخر الزمانی قزوینی سنهٔ الف و ثمانیه و عشرین هندستانه
تالیف ایدوکی کتاب تذکرة الشعراده ساقی نامه سی اولان شعرایی
تتبع احوال لریله ساقی نامه لرین ایراد ایتمکله کتاب مزبوری میخانهٔ ایله
تسمیه ایتمشدر اول کتابده ایراد ایتمشدر که سنهٔ الف و سبع و عشرین ده
اشرف هندون میر صابر صفاهانی مولانا عرفیک امنیه سین خیر کاه
کوروب عظام رمیمه سن بتکده هندون نقل ایتمکه امر ایدوب
کعبه نجفده دفن اولنمشدر قده مولانا رفیع همدانی الهام ربانی ایله
مصراع ثانی بیت مزبوری کلمهٔ اخیره تبدیل ایله تاریخ ادوب بو قطعه
نظم ایلدی قطعه بیکانه کوهر دریای معرفت عرفی • که آسمان پی پرود
نصدف آمد • چو عمر وی بسر آمد بکر دش کر هفت • شکست بر صف دلهای
هر شعیف آمد • بکوش خرخ رساند حرف جانسوزی • که عزم ارتو
چو بر معوض تف آمد • بکاوش مژه از کور تا نجف بروم • فلکنه تر دعای
که بر هوف آمد • رقم زدانس تاریخ رفیع کلکم • بکاوش مژه از کور تا نجف آمد

کاوشنگ ریمز تند اورا ست کاف پرنیه غین معجمه ایله ده غاوشنگ سموعدر
اهشتن غاوشنگ ذکر ای ذغی برده شرح اوتوز کاوآهن صبان
دمریدر نظامی بیورر کنی اوزر زبر کاوبند دلباد زکاوآهن و
کاوجویدمراد لباد عربیدر بویندرغ التنده قودقلر کیچ بارچه بیدر
اصلی تشدید موحده ایله در کاورنگ افزیدون کرزیدرکه صوصوغنیکده
شکلنده ایدوب ضحاک زناپاکی انکله هلاک ایلدی کرزی دل صورتنه
ایدوکه باعث بوادله یکه فریدونک پژمایه آدلویر صوصغری وارایدی
که طفل ایکن انک سودی ایله پرورده اولمش ایدی ضحاک اپاک تعدی ایدوب
آنرقتل امدکده فریدون انک انتقامی ایچن اول صورتده اولکه کرزایله
هلاک ایلدیر فردوسی بیورر ومان پیش ضحاک رفت بجنگ زدی
برسرش کرزه کاوسر کاوچهر دخی بومعنایه در فردوسی بیورر
سرش را بدین کرزه کاوچهر بکوبم بکشنایش آرم نه مهر کاوسر
دخی بومعنایه در نکه فردوسی ضحاک بر واقعه ایله کوروب معبر
اکا تعبیر ایدوکی محلده بیورر یکی کاوپژمایه خواهد بدنک جهانجار
دایه خواهد بدن سه گردد آن اسم دولت توبتر بدان کین کشد کرزه
کاوسر صکره مطلقا کرز معناسنه اولدی نه کم شمس فخری بیورر
خلیدی بچشم اندرش کاویان شکستر بارک برش کاورنگ

کچ کاو

کچ کاوخسرو پرویزک سکرخوریشنک برلسنه اسمدر ومطرب اولنان
باربد احراع ایتدوکی اوتوز لسنه نک برلسیدر نظامی بیورر
چوکنج کاوراکردی نواسنج برافشاندی زمین هم کاودهم کنج
کاوزبان لسان الثور رشید وطواط اوت در کاوزبان بعض صغوراک
اوزنده یومرده صاریسنه زاغی صاری لسنه بونور خمیر کیبی بوسنق
اغزه آلدقلر برایله مفجد اولور بوکا بازهر کاو دهره زهره کاوذنب تورنبور
کاویزن اولشدر کاوزاد میراث نصیب اولدی دیکدر کنایه در نظامی
بیورر بهندستان پیری ازخوقتاد پدرمرده رابچین کاوزاد
کدانی مجمع الفرس کاودم صغوقوروغی صورتنده توجدن برنوع
بورید رجنگ کوتنه جلرارحالا لغز ایله مشهوردر عربیده بوق تورن
فردوسی بیورر سفیده چوزدنانی رویینه خم خروش آمد ازنای
کاودم کاوشنگ جویدن بونعدر عدس مقشره بکزر ترکیدر کاو
بورچی تورکاچوشنگ دخی تورکدانی مجمع الفرس کاوچشم اوکوز
نوزی حدیقه کلرچکیدرکه عربیده بهار وعرارتور کاورش ایله دیرعقل
معناسنه در جنانچه لغاس صاحبی کاوعربی ایله وصف ترکیبی درحدیقه دخی
وغلطه رقاع بیورر زمین بیرش غانش کاوپشت وکرچه هم کاو
کاومیشت کمال اسمعیل ده بیورر ازخشکی جلبخوان مرد کاوپرش

در پایهٔ ریختن صدای قلقل از کلوی صراحی طاهر میشود آنرا بنوای مرغ تشبیه کرده
سهر مهملتین ایله علی وزن مهر بودجی صغر معناسه در فردوسی بورر
چو برشاه تازی بگسترد مهر • بیاورد فرزه یکی ماده سهر • مجمع الفرس صاحب
مادهٔ گاو معناسه در رودکی غلطدن ناشیدر گوساله اصلی گاو وساله در
برمایش گچش صغر در که نرکیده لوزاغی دعربیده عجل صغر نظامی بورر
مادهٔ گاوی دران دور روزنزاد • زاد و گوساله الطیف نهاد • تاول
فتح واو ایله گنج صغر در که مسوز توسون اولوب اوکرنمامش اولا اوزرنده
بورر چنان نه بمعنی تاول کرده کار هگرز • بکوب رام شود بوغ راهند
گردن • هگرز آصلی هرکز در آندن مقلوبدر سمتر مخرنده بورر کاه
بخشش سائلان بخشد • گلها اب واسترو تاول • مجمع الفرس سه لام
پرینه گاو ایله مرویدر و غاچ فتح فا وسکون راء مهمله وعین معجمه ولغز
وجیم فارسی ایله مادهٔ گاو اغز اینک معناسه در گذانی مجمع الفرس نقلا عن
ادات الفضلا گاو عنبر دگرصنوی در رد آندن عنبر حاصل اولور
کربهنر بمال کند فخر رحیم • کوان چرش شمارا کاو عنبر ست • ما تغوض فی
معراج رسوله بورر زالطاف او ثور دگر شده • زبعد بخوشش
گاو عنبر شد • ماوحیا فتح واو وسکون خا معجمه ومشناة تحتیه ایله نوع
صغر در سرحد ماوراء النهر در اولور غزغاو ایکی عینی معجمه وسکون زاء

فارسی

فارسی وآخری واو ایله نوع صغر در رقوردغنمز سنجاغه پرچم توآنه قطار
ایدرلر سنه کلانوری آت وصغنده بورر پنگ پیات وغزغاو دم
کوزن سرین • عقاب طلعت عمقاشکوه وطوطی پر • بزمایون فتح واو
سکون زاء عربیتین ایله فرزند ونک صوصغر نیک ایسه در طفل ایکن آنک
سودی ایله پرورده اولدی سمتر مخرنی بورر کوسفند وفرزند وبار کیرتراء
زاحرام نخواند حشر وبزمایون • وموید الفضلا ده راء مهمله ایله دره در
مجمع الفرس ده مایون دخی کوز مسطور در حذف باوزایله بزمایه فتح
باوسکون زاء فارسیتین ایله بوجی اول معناسه در گذانی تحفة الاحباب
فرومایه بورر بکا وکشن نام بزمایه بود • زکاوان ورابرترین
پایه بود • وموید الفضلا گربادعبر ایله صغر بونوزدر دخی بوید
شنع کاو دونبال کرکه بست • بکوبال سرپور اکر دست • بالله یا بهتر
ولام ایله بوجی صغر بونوزی معناسه در گذانی تحفة الاحباب کوپاره
صغر سوسید اصلی کاو وپاره در قطیع البقر معناسه سمتر مخرنی بورر
کمترین بخشش زهت او • صد هزاران واهست وکوپاره • مجمع الفرس
کاف عربی ایله ضبط ایدوکی سهو در کاو وبالی صغر تماج معناسه در
کاو وخوش سود صغاجق ظرفدر کاو سنک اکبنجدر کاو کنده چیقطر
آلت در سین معجمه ایله لغة رطیبی بورر هرکه یار آمد چوکاوی برنخاست •

فارسی

مجوسک معتبر ایمید معنا ترکیبی سر جان بسلیر دیگر رئوسل مستی والده و غیک
وجس بودر مذکور اولکاریش کونده طایفه مجوس انواع اطعمه واشربه مرده لرینه
مهیا ایدوب زعم فاسدلرنجه جانلر کلوب غدالنور وآبان آیندنه صنکره
خمسه مسترقه اولمغله بعضیلرینه استیناء اولوب جمله مسترقه فروردین
جانلر اتیمکله مابینده واقع اولدی احتیاط اکونه خمسه مسترقه فروردجانه
اضافت ایدوب اون کون بیرام ایدرلر کذا فی کتاب التفهیم فی صناعة
التنجیم لابی الریحان محمد بن احمد البیرونی عبارتی بودر کرنقل اوکوز
الغرور دجان هر لایام الخمسة الاخیرة من آبان ماه وتفسیرها تربیة
الروح لان المجوس یصنعون فیها اطعمة واشربة لارواح موتاهم و
یزعمون انها تاتی فتتغذی بها ولما کان عقب آبان ماه خمسة
زایدة تقف بالاندرکاه تخیل الی بعضهم انها الغرور دجان فاوقع
الخلاف وکان ذلک بینهم فی المجوسیة فاخذوا بالکلیة الخمسة بین اجنابی
وحبلوا السادس والعشرین من آبان ماه اول الغرور دجان وآخرها
المسترقة فصار الغرور دجان عشرة ایام انتهی کلامه کاو اوکوز
استرقه خراشک اشتردوه اسب آت وماديان
قصغ وهم کره طای کاو وکاوه عجز الیه ادیج معنا سر واودر بر
صغر سقسقا اسم جنس ارکلک ودیشی یه واهلی یه ودحشی یه وصوصغر یه

اطلاق اوکار وعربیده دخی بقر ارکلک ودیشی یه واهلی یه ودحشی یه و
جامیسه اطلاق اوکار ترکیده دخی صغر بویله در تمیز قصد اوکار کاوز
کاو ماده کاو دیشی کاویش صوز ناظم بومجلده اوکوز الیه ترجمه ایدوکی
تحفه حسام عبارتنه تبعیت الیدوب قطعه ثالثه آخرنده صغر الیه ترجمه
ایدوکی ماوضع له سنه مطابقدر ثانی آسمانده برج ثور در فرحوسه
بود رس چو خورشید سر برفراز برج کاو • زهامون برآمد خروش خکاو
ثالث برنوع ظرف اولدرکه کاو صورتنه مشابه اولا ومجمع الغوص کاو
شکلنه اولان مراعی مغانه مذکور در سکمان بود رس می اندر کاوزر
چو زهره در ثور • فتح چنین انجم سیاره در ثور • خاقانی بود رس
چند خواهی زآهوی سیمین • کاوزرین که میخورد کلنار • والاصفهانی
آن لعل لعاب آزدهن کاو فرود بز • تا مرغ مراعی کند نغمه سرایی
از پیکر کاو آمد و در کالبد مرغ • جان پریان کرتن خم یافته رهایی
شاعر حوانی بیت مذکور ترجمه حمیدی در کاو نوبک بردن معنا سنه در
غیاث بود رکه نقل اوکار مراد از لعل لعاب ثرابست وکاو کوزه بزرکی را
میکویند ومرغ مراعیست وجان پریان باز ثراب راکفته زیرا
جان پریان از آتشست وثراب رنکک وحرارت آتش وارد میکوید
ثراب را ازکوزه در مراعی بریز تا مراعی چو مرغ نوا کند در وقت ثراب

اوصاف محابیب بیان شد

ولارا کذا المعجمة مسعود سعد بورزم ـ رورزشن است ازنگار و آرایش ۱ نادشین
ولارا دیرلر کوکل بزه یوب خوش اندو ویجام مکرای ۱ وقد تحذف النون نه که فردوسی بورزم ـ یکی گفت
اوتری ارامیدن دن ماضی دور بایار خود روزرش ۱ مرا غوانی بیارد بکس فرودین ضبط اولنی

ولارام کذا تحذف الثانیه دخی جایزدر مسعود سعد بورزم ـ فرودین است
ولارام دیرلر کوکل فرارا یدوب دکلندرد روز فرودین ۱ طرب وعیش راکند تلقین بهرام بفتح الموحدة
اوتری ارامیدندن ماضی دور رام بالراء المهملة باد بالباء الموحدة رافع بوجیده الکرسی جمع الهای

ولکشا ـ هیئة تابود انپیش رشن مهر وسروش ۱ چنانچه ازنس بهرام رام
ولکشا دیرلر کوکل اچمق اولدغندن باشد وباد ودیادین بفتح الدالین وکسر المثناتین التحتیین ویجوز
اوتری کشادندن ماضی دور حذف الالف فیقال دَیدِین دین بفتح الدال وآخره نون مسعود
سعد بورزم ـ دیدبین است ودین مردم ۱ آن شناسم که العلم مادة

ولربا خوردارد بکسر المهزة فردوسی بورزم ـ همیرفت سوی سیاوخش
ولربا دیرلر کوکل قیدوغندن کرد ۱ بما سپندارد روزارد ۱ سیاوخش کرد کرکاوز بیله سیاوش
اوتری ربودندن ماضی دور بنا ایدوکه شهردر اشتاد بفتح الهزة وسکون الشین المعجمة بعدها

ولبر مثناة فوقیه مسعود سعد بورزم ـ اشتادروز وتازه کل بوستان ۱
ولبر دیرلو کوکل الدوغندن اوتری ای جوست می ستان زکف جوستان آسمان نه مسعود سعد بورزم ـ
بردندن ماضی دور آسمان روزای جوماه آسمان ۱ بادده نوشرو دار دل راشادمان ۱
زامیاد بالزاء المعجمة وبعد المیم مثناة تحتیه نه مسعود سعد بورزم ـ

جهنم روز زامیاد نیاری زمن نوباد ۱ زیرا کوخشتر آدمی روز زامیاد
مارا سفند بالمیم وبعد الالف راء مهملة وکسر الهزة وسکون السین المهملة
بورزم ـ کیزبرنطع دهردربازیست ۱ رخ بهرام واسب مارا سفند
بهرام یکی منجم کوفور انیز آن بفتح الهزة وکسر النون شرف الدین شیرازی
بورزم ـ سال برهصد وده ازگرد هجرت این شمر ۱ گفته شد روزانیزار
زمه فرودین ۱ وایام خمسه مسترقه نک اساسی یونان در آهنود بفتح
الهزة وسکون الهاء وضم النون وبعد الواو ذال معجمة آشتوذ یا
الشین المعجمة وبالمثناة الفوقیة اسفندمذ بکسر الهزة وضم المیم وسکون
بفتح الواو وسکون الهاء وفتح النون المعجمة ویجوز موضع الهاء خاء معجمة
هشتوش بفتح الهاء وسکون الشین المعجمة والمثناة الفوقیة وکسر
الواو بوایام بوبرتب ایله صایلور خورداد بخی بل کبیسه بیله ریج جلالی
اعتبار ایله آخر صایلور والتقی کونه کبیسه خور والله اعلم بالصواب
ولوجمله مسترقه نک مجموعه اندرگاه خور ومجمع الفرس صاحب غلط ایدوب
اول خمسه یه فردجان خور دیمشدر لفظنه بیله خطا ایتمشدر لفظ صحیح
فروردجان در واصلی بردردجاندر علیمی بغی بحر الفوایده بو لفظه
لفظاً ومعنی خطا ایتمشدر دیمشدر که فروردگان خمسه مسترقه اسمیدر و
تحقیق مقام بوبدر که فروردجاندر آبان آینک صوک اونجی کونلریدر

دلستان
دلستان دیرلر کوکل الدوغندن اوتری
ستان دن ماضی دور

دلکش
دلکش دیرلر کوکلی الدوغندن اوتری
کشیدندن ماضی دور

دلشکن
دلکشن دیرلر کوکلی صیوب طاشری
یقدغندن اوتری شکستن دن ماضی دور

دلدار
دلدار دیرلر کوکل طوتدوغندن اوتری
داشتن دن ماضی دور

دلغریب نادر
دیرلر کوکلی الدندوغندن اوتری
فریبیدندن ماضی دور

بهرام و زمزه ایدر ارادی مثلا فرودین آنیک اون طغورنجی و ازدی بهشت
آنیک اوچنجی کونی و خرداد آنیک التنجی کونی و تیر آنیک اونی اوچنجی کونی
و مرداد آنیک یدنجی کونی و شهریور آنیک دوردنجی کونی و مهر آنیک اون التنجی
کونی و آبان آنیک اونبنجی کونی و آذر آنیک طغورنجی کونی و دی آنیک سکزنجی
کونی و اون توغوزنجی کونی و بهمن آنیک یکرمنجی کونی و اسفندارمذ
آنیک یکرمبرنجی کونی نیه یوقاری ذکر اولنمغله جمله الفاظ ضبط اتمک مناسب
اولدی اورمزد ضبط اولندی مسعود سعد بویورر ایام روز اورمزد
ایتا یگمار • برخیز و نازکم کن و آن جام می بیار بهمن ضبط اولندی نیه
مسعود سعد بویورر بهمن روزنت ارصنم دلستان • بنشین
با عاشق در بوستان اردی بهشت ضبط اولندی نیه مسعود سعد بویورر
ایام اردی بهشت روزنت ای ماه دلستان • امروز جشن بهشت
برنیت بوستان شهریور ضبط اولندی فرخی بویورر بشهریور
بهمن از بامداد • جهانداراب بار دار اسفندارمذ ضبط اولنمش
استاد عطایی بویورر روز اسفندارمذ بر تخت شد • تخت انور
ارفدوس بخت شد خرداد ضبط اولندی فرخی بویورر بروز فت
شادان بخرداد روز • به نیک اختر و فال گیتی فروز مرداد ضبط اولندی
مسعود سعد بویورر روز مرداد مژده داد بدان • که جهان

بطبع

بطبع بازجوان دیبادر بفتح الدال المهملة وسکون المثناة التحتیة و
بالموحدة وفتح الدال الثانیة مسعود سعد بویورر ایام دیبادرت
خیز و بیار ای نگارمی • و ترک مبیار که ترک خرد آذر ضبط اولنمش
مسعود سعد بویورر ایام خردمند سر و تابان ماه • روز آذرمی
جوآذر خواه آبان ضبط اولندی نیه مسعود سعد بویورر ایام آبان
ماهست و روز آبان • خرم کردن باید زرجان خور ضبط اولنمش
نیه مسعود سعد بویورر ایام روز خورست ای بدو رخ همچو خور • تافت
خور از چرخ فلک باده خوز ماه نیه مسعود سعد بویورر ایام ماه روز ای
بروز خوب چو ماه • باد لعل مشکبو بخواه تیر ضبط اولندی مسعود
سعد بویورر ایام نگار تیر با لاروز تیر • خیز و جام باده ده دلمن
زیر و جوشن بضم الجیم العربیة واصل کوشن مسعود سعد بویورر ایام
کوشن روز ای نگار مشکین خال • کوشن ربط بگیر و نیک فال دی بمهر
بفتح الدال وفتح الموحدة وکسر المیم وقد تحذف الموحدة مع الهاء
فیقال دیمر مسعود سعد بویورر ایام دی بمهرست مهربانی •
چیز مهربانی نیه مهر ضبط اولندی مسعود سعد بویورر ایام روز مهر
ماه مهر و جشن فرخ مهرگان • مهر نفزا ای نگار مهر جهر مهربان سروش
بضم السین المهملة وآخره شین معجمة رشن بفتح الراء المطلة وسکون الشین

ذکر اعلان اسامی شهور فرس بوجمله ذکر الجمله مناسب اولد رکه هر بریک لفظی
ضبط اید وب تاکه تحریفدن امین واعتماد قرین اولا فروردین بفتح الفاء و
سکون الراء المهملة وفتح الواو وکسر الدال ویجوز حذف احد الرائین سمی فروردین
لان هیشه تاکز نسرین وکل بهدر یزد • چون بوموسم اردی بهشت و
فروردین • همه فصول شما فروردین ویسانباد • مدام مجلس تو بادبر کام دنیرزان
وراء اولده حذف واخوزنه کله لطیف تیمندر لر بیاکاه فروز فروردین ماه
کرباغ وراغ چون خلد برین شود اردی بهشت بضم الهمزة وروی فتحها وسکون الراء
وکسر الدال والموحدة والهاء سعدی بیورر لر اول اردی بهشت ماه جلالی
بیل کویند • بر منابر قضبان خرداد بضم الخاء المعجمة فروس بیورر لر
خرداد کام ایزد دهان • دائما همیشه تر انجنت آباد باد تیر بکسر المثناة
الفوقیه سمی مختص بیورر لر اکر زمعدلت در تموز یاد کند • زاعتدال
جاودی بهشت کرهه تیر مرداد بضم المیم سعد بیورر لر والکه بعقلی
نغوذ بالله • مُرداد بافتاب مرداد شهریور بفتح الشین المعجمة وکسر الراء
المهملة فردوسی بیورر لر که شهریورت باد بپیروزکر • بنام بزرکی
وفرّ وهنر • حذف واو وخی لغتدر زنه کر شرف الدین شیرازی بیورر
لر بشهریرت سهیل آمد پدیدار • همی تابنده هستی جمله بیدار
مهر بکسر المیم فرخی بیورر لر همه مهر وآذر خجسته بواد • فروردین

برتو بسته بواد • وتغیره چو در برج شاهین شد ازخوت مهر • نشست
اول اردی سر ماه آبان بمد الهمزة وبعدها باد موحدة بر شاخ بمش لر
کرم خونم چو آب در مرداد • سرد آبهم چو باد در آبان آذر بمد الهمزة وفتح
الذال المعجمة مسعود سعد بیورر لر ای ماه رسید ماه آذر • بر خیز وبده
مر حوآذر دی بفتح الدال ملای رودم بیورر لر خلوت از اغیار باید
نه زیار • پوستین بهر دی آمد نه بهار بهمن بفتح الموحدة بر شاعر
بیورر لر ساقی زمان آذر و دوران بهمنست • خیمه زان رزلال
برزدان آهنست اسفندارمذ بکسر الهمزة سترق الدین شیرازی بیورر لر
در اسفندارمذ ماه اوفتد جمر • و ما للبر دمثل الجمر والجمر • حذف الف وخی
جایز در نته کر سعدی بیورر لر اکر کس بسفندارمذ نپاشد تخم • کدامی
خرفر وبکر سان بود مرداد • مذ حذف وخی لغتدر اسفندارمذ بعضهم
الفرد خی حذف ایتمک جایز در نته کر فردوسی بیورر لر همیرفت سوی باد کرد
کروه • تمام اسفندار در روز اردی • اسامی ایام شهر وخی بو نظر دن اورمزد
بهمن • اردی بهشت • شهریور • اسفندارمذ • خرداد • مرداد
دیبادر • آذر • آبان • خور • ماه • تیر • جهش • دی بمهر • مهر • مروشن
پرشن • فروردین • بهرام • رام • باد • دیبادین • دین • ارد • اشتاد
آسمان • زامیاد • مارسفند • ایران • کون • آلیه آی آدی موافق کلدکده

وخوشه سرطان، خانهٔ آفتاب شیر مدام، معنای ثالث عربیده شهر
دیماه کل مغاسنه درکه بیلک اون ایکی حصه سندز هر حصه درکه هر برسی
اوتوز کوندر ترکیده اکادخی آی حوز ناظم بو معنایی قطعهٔ رابعه
ذکر ایتمشدر دفارسیده بو حصه لرک هر برسنه مخصوص براسم واردر
ابونصر فراهی نصاب الصبیانده اسامیسن بو قطعه ده نظم ایتمشدر
زفروردین چو بگذشت سه ارد بهشت آید، بمان خرداد و تیر انگه که مرداد ت
همی باید، پس از شهریور و از مهر و آبان آذر و دی آن، که بهمن جز
اسفندارمذ ماهی نیفزاید، ناظم تونبرک بعضیسن بو منظومه ده ذکر ایتمشدر
معلوم اولاکه بوحساب فرسده ایکی اصطلاح اولدر بری اصطلاح
فرس جاهلیت درکه تاریخ قدیم دیمکله مشهوردر ابتدا اسی جمشید
پیدید زمانندن درسنه شمسیه ضبط ایتمک ایچون بیلی اون ایکی حصه
ایدوب هر حصه یه برفرشته نک اسمی ایله تسمیه ایتدیلر هر برسین
اوتوز کون طوتمغله سنه اوچ یوز التمش کون اولدی وآبان
آیندک آخرنده بشر کون مزید ایدوب اوچ یوز التمش بش کونه اولدی
وهر آیده یوز کرمی بیلدک ربع یوم دخی اعتبار ایدوب برآی
آرتوردیلر اول آیی بیهیرک ایله مسمی ایدوب آلتنجی آخرینه دک
بیرام ایتدیلر اول بیل اون اوچ آی اولور عجم لری وقانونلری مختل

اولمامق ایچون کبیسه اعتبار ایتمیوب بورسم مخصوص ایله وضع ایتدیلر و
یانلرنده هفته وکتبوع اولی مغلبه آیک اوتوز کونینک هر برسنه کندی
زعملرنجه فرشته اسامیسندن هر برسم وضع ایتدیلرکه خمسهٔ مسترقه
دخی هر برسنه برسم وضع ایتدیلر کذا فی کتاب التفهیم فی صناعة التنجیم
ودرسی اصطلاح فرس سلاطین سلجوقیه دن جلال الدوله ملکشاه سلجوقی
عصرنده مقومین بوذکر اولنان ایکی کبیسه اعتبار ایله فروردین
اولی نوروز کوندز طوتوب تورت فصلک هر برسنه اوچ آی تعیین ایلدیلر
ربیع فصلنه فروردین واردی بهشت وخرداد وصیف فصلنه
تیر و مرداد و شهریور وخریف فصلنه مهر و ابان و آذر وشتا فصلنه
دی و بهمن و اسفندارمذ دیو اصطلاحه تاریخ جلالی و تاریخ ملکی
نوروز تاریخ سریانیده دخی اسکندر ذی القرنین رومی عهدنده وضع
اولنمشدر هر فصلک مخصوص اسملر وار در بو کا تاریخ رومی ده نوروز
فصل ربیعه آذار و نیسان و ایار و فصل صیفه حزیران و تموز و
آب وخریف فصلنه ایلول و تشرین الاول و تشرین الثانی
و فصل شتایه کانون الاول و کانون الثانی و شباط وضع اولنمشدر
بو بیتده جمله سی ترتیب سابق اوزره مذکور در عد آذر و نیسان
ایارست وحزیران و تموز، آب و ایلول و کانون و شباط،

الفضلاء وافت هرزا ابراهیم برنا ء جمشید ﻫ نا دیبش مهروی
او مانک ، کرازشش دانک جش اوست یکدانک ، وایکنجه یلدرک تیردن
غیر اسمر بوتدر ، وناهیدک اصل اناهید در الف اسقاط اولدی ایکی
اسمر دخی وادر ربی بیدخت درعل درشم نجت وبرس ده بلیقت در
کسرا باعربه وضم لام وسکون فا ایله وکیمسنک اولی با عربی واخری تا فرشت در
کدانی مجمع النوس وده روبخی یلدرک اسمر چقدر جلایر لوبینک اولنکجه
وبشنجی یلدرک اسمر دخی وادر نجون در فتح نا عربی وضم خا معجمه
واخری نون ایله والتنجی یلدرک ایکی اسمی دخی وادر برسی اورمزد در
بضم الهمزه وسکون الواو والراء المهملة وضم المیم وسکون الزاء العربیة
والدال المهملة تسمایر ﻫ که کندا ورمزدت از سر زبد ، زین جهان
سیزان جهان نا پایدار ، ولاک هفتم دخی جایز در تنه که یه تسمایر بویر
ﻫ توتن وحولست خانه اورمزد ، جدی ودلو از حل تجویز مزد ، تطفیف
دخی جمشید ﻫ هر انکو زاد در ری در زدباشد ، اگرچه مادرش ارمزد باشد ،
آخرندن دال حذف دخی مسموعدر تنه کز خوس بویر ﻫ کهین بنده تو
بود اورمز ، که توچون بشناسی ومردم چویزد ، الف تا یه تبدیل ایدوب
هورمزد وبهرمزد وبهرمز دخی خور لونک تا سی سینه تبدیل ایدوب
برمس دخی خور تانی زاوشش در زا معجمه ایله علی وزان مدهوش

تنه کاشتر طرز بویر ﻫ اگر بناشد عمر تو چنین وقتی ، بر نیاید هیچ
اهل جهان فغان وخروشش ، بدر که تو توسن همکند کیوان ، بمدت توقفا خو
همکند زاوشش ، واوتانیه حذف فیده لعقد رنته که سنایی بویر ﻫ
فلک سیاه دست زاوشش را ، که دهنده است دانش وهوشش را ، فتح
واو ایله دخی آتش وزنده کلور نته که لطیفی بویر ﻫ خال او چون فلطی
بر آتشست ، یا بخور شید احتراق زاوشست ، سمنبر دخی بوینده
اولانده سهوا یوب عطار دمعاسنه در خوب بویمش نظم ایتدی
ﻫ کمترین منشی ورازاوشش ، کهترین چاوشی ورا بهرام ، واوی الف
اوزرینه تقدیم ده لعقد رنته که اورمزدی جمشید ﻫ حوالت راه ده
بهرام خس ، ترا بهره کرده سعادت زوشش ، جامع صاحب زاوس سین
مهملة ایله ده راوبت ایتمشدر وعلیه العهده ، ویدنجی یلدرک اسمر انجی کیوان
وبوسبعه سیاره نک فلک ثوابتده اولکلر اوزاکجه برجدر نه که ظهیر فاریابی
اساسین بویمش جمع ایتمشدر ﻫ چنبر حمل چنبر ثور وچنبر جوزا وسرطان
واسد ، سنبله میزان وعقرب قوس وجدی ودلو وحوت ، هر برسنه
مخصوص برج وادر دنته که ابونصر فراهی نصاب الصبیانده بواوج بیته
بیان ایلدی ﻫ حمل وعقربست با بهرام ، قوس وحولست مشتری رانام ،
ثور میزان جوفانه زهره است ، مرزحل را جدی ودلو مقام ، تیر جوزا

چو باران ابر بارد • آسمان بر سر خورشید کشد بارانی • تا نخورده بوی رز
کشیده ناز ان تیر باران ببر • کله های باران از خود زر ابر بولوت
معانسه در عربیه غیم وسحاب چوز سعدی بوی رز ابر اگر آب زندگی
بارد • هر گز از شاخ بید برنخوری • وموتوا قبل ان تموتوا • ابر مرد معانسه فکلور کرکیه آر وعربیه رجل چوز خوب نظام فرنگ
بوی تیل استنبولی • ای ان ابر عاصی چنین ریزم آب •
که نارد دگر دست در آفتاب مینع بودخی بولوت معانسه در انورس
بوی رز زن چو میغست و مرد ماه بود • مرد ابر تگی چو ماه بود • میز خرد
دخی بوی رز همی خورد بر جان رومی دریغ • بگردش در آمد چو پارسا
مینع مینع کا نور قوس قزح در خاقانی بوی رز آن مینع کا نورست
پیکانش • کا مذر سر اوست فعل طوفانی • محمد وحک یاس قوس قزحه
واو قزح ابره تشبیه ایتدی بو ایکی جمع اولدقده طوفان بلا یا غمز سر قرار
• تحقیقا الف حذف اولنوب • یعنی خداوج معناسی وارد در ری یاد
ایکی دن ایکیجی کوندیز ده گرانش عز قریب کلور تا فی نجوم سبع سیاره
دن معروف اولکله یلدز در • یلدز اسمی ابو نصر فراهی نصاب الصبیانده
بر بیده جمع اوب دیمش • کواکب • وتیر و ناهید زادان • جوخوشید و
بهرام و برجیس و کیوان • اسامی عربیه سن یعنی بر مرتبه اوزره ایله جمع ایدرز

قمرست وعطارد و زهره • شمس ومریخ ومشتری وزحل
ناظم بو منظومه ده بعضیسنی ذکر ایتمشدر • یولدز اراک • هر بر سیر بر فلکده
اولور قمر سما دنیاده اولور وعطارد ایکنجی فلکده اولور وبو تجلیر
تا زحل دک که بدیجی فلکده اولور و زحل فلکنک اما فوقی فلک ثوابتدر یلدز دخی
ساکندر حرکت ایتمز واکا فلک البروج ومنطقة البروج دخی خورز وفلک
ثابتک ما فوقی فلک الافلاک در که فلک اعظم وفلک اطلس دخی خورز
انوری بو بیتنده طوقز افلاکه ویدی یلدزه اشارت ایتمشدر
پاسبان سرای قدر تواند • نه فلک چار طبع وهفت اختر • وچار طبع دن
مراد ی چار عناصر در که ارض وماء وهوا و نار در • بو قطعه ده یدی سن
بجوالیه ذکر ایلدی • هفت مدبر مدبر فلکند • خوز اهل جله قاطعان
امید • قمر قلبتان وتیر دوروی • کرفتند بر سیه رخ شب سفید • آفتاب
کر گزش دست دهد • تیغ برون برد و نیابید • مرخ آن دیگران در زخم هم
• کروفرند و کهتر از خورشید • تیز کیوان ببیلت زرخیز • کبر بهرام
دلکش ناهید • و برکسه نک بجوخ یعنی بور باعید جمع ایلدی ربا عی
ای کحل چو مریخ و زحل بیکه وکاه • چون زهره عزد چو مشتری عزه بجاه •
چون تیر منافق سفید و سیاه • غماز چو آفتاب و نمام چو ماه • و
اوتلکی یلدزک بر اسمر دخی وار در مانک در سکونه نقل ایلکدن ادا

وحی بویلار در لصله بخلی وعزیمعنا سنه در نسخه کرسعدی بویریمه دختر که
اکنون کرفتست پای ۰ به نیروی تخصر برآید زجای ۰ وکر سیمان روزکار
بای ۰ بکردانش از پیچ بر بخلی ۰ نشیبها فلکه وحی اطلاق دلمند در نسخه که
ملاء روم بویریمه ماترا وجلواشکاران ترا ۰ بای برکرد دهر بهفتم زبرا ۰
انوری وحی بویریمه موکر کرفتواو فرزوس دیکرشد زمین ۰ موکر کرفتواو کردهر
دیکرشد اثیر ۰ آسمانک اسلم بسیطی سپهر در نسخه کرشاعر عیمس مه کفته حصار
نواور اسپهر ۰ کای فلک نوکهن دامهر ۰ آسمان کفتوز در نسخه کفضیلی
مایده کلور ظهیر فاریابی بویریمه رای تو برمحیط فلک حمیه زد چنانک ۰
کویر کرآفتاب دویا آسمان دوست ۰ کرزمان وحی آسمان یا عوشو معنا سنه در
آسمان کلف بشرح او کوز آسمانه طامک امیج بویزی در کرعربیه سقف
وعرش وسماء کوز انوری بویریمه ازآسمانه ایوان کسرا ازدر کاک ۰
ترا فخرست بهسانه درکاه ۰ ولغیره تاهم آسمان توان زدن ۰
آسمان بین وآسمانه مبین ۰ آسمانه در ونسبت لازمیه ولالت ایدن باء
تخصیصیه دن مرکب در نسبتدنه مراد مناسبتدر سقفک دورت
اسم بسیطی وار در بری ورسیج در فتح واو وسکون راء مهمله وکسر
سین مهمله وآخری جیم عربیه ایله نمس فخرز بویریمه بیین که قبه تعظیم
او کجا بلند ۰ کهست کیوان صد پایه زیرش از ورسیج ۰ تامز آنکوبدر

مد همزه وسکون شین معجمه وضم کاف عرم ایله از رقم بویریمه بادامدر و
وزیده زبهنای آشکوب ۰ ابرامدر وکذشته زبالا رقم دوان ۰ تخفیفا
آخرین حذف ادوب آشکوفی حوزنه خواجو بویریمه این جا بر طاق نشدست
آشکوی چرخ ۰ یک تا نجا نه ازخرم کربار اوست ۰ قصر همزه ایله لغتدر نسخه که
آذری بویریمه ازقبه بیت الحرمت عالم نشد ۰ ورسده خاک درت
ایوان نه آشکو ۰ کذا فی مجمع الفرس حلیمی آشکوب اوک یادرنک آوزنده
یا پیش کوشک وچار طاق معناسنه در چوب بویمیز ایراد ایلدی مه
تو بر کرا زعرف آشکوب ۰ دارم چرخ ۰ نزوان یافت یا یوان جد تو تنزیل ۰
خرز اولیه کذا فی مجمع الفرس دیه وکذا مناسبدر ثالث شقفت در کسر
شین معجمه وفتح ایلده مرویدر وفتح تاء قرشت اولی وسکون فا ایله در
آسمانه معناسنه در کذا فی مجمع الفرس رابع کرکدر کافین عرس وراء مهمله
ایله مع فتحتین لغت بخارادهسقف خانه در کذا فیه ایضا آسمان ورو
فتح واو وراء مهمله ایله کهکشان اعز جاجیر بویلو معناسنه در کذا فیه ایضا
بازان لوکلار وحی ناظمک فرمایتدیکی زمره معناسنه در سعدی بویریمه
اکر باران بکوهستان نبارد ۰ بسالی دجله کردد خشک رودی ۰ باریدن
ماخوذ اسم جنس در جمیع آسمانه شامل در باران بمعنی دهه
باشر اوزره اولان کلاهدر انوری بویریمه تاجه ایریشت کهانتان که

شکر شن از بکری همی • بیز علم علم تو بهر دشت و گردی • ابوالفتح روشنی
دهی بوبریحه از اضطراب و بهزمت دمی نیاساید • نهیب بانه در کوه
کر در و آتش • مجمع الغرس کو در کاف تصکر • و او ایله ده مرو دیر کویر
فتح کاف عربی ایله سوزه زمین بعیر خورق بر در تقریر اسدی بوبریحه
بیابانها ز وی رمان دیو و شیر • همه خاره و خاک و شخ و کویر کند روشن
سند روس و زرع او زره او تی کاف عربیدر و اخوی شین معجمه در طاشلو
و لشته پشته اولان بر در فردوسی بوبریحه براهیکه بدگند روشن و دراز
بشد با سپه در نشیب و فراز کوره فتح کاف عربی ایله سیل قازمق غیر در
شمس فخری بوبریحه باد و باقی همیشه تا باشد • کوه و دریا و کردو
کوره ژاله زاد فارسی ایله حدت معناسی وار در مرقطسره و طله در کرکسه
کوکنه بعنی حه یوشنیم اولسون دیکر حافظ بوبریحه باد بهار مرد و زد از بوستان
شاه • و زژاله باده در قدح لاله میرود • کرکسه کوز باشی اولسون نه دیکر
سلمان بوبریحه سهی سرو از دو در کش ژاله انگبخت • کلاب حیز بر بر کت
سمن ریخت • نامر قوا غو معناسه در عربیه جلید خوز فرصی بوبریحه
همه شارستانها زاری و نالا کشت • بجشم اندرون از آب چیز ژاله کشت • ظهیر
فاریابی خوبریحه جواهر کر بمدح تو نظم میکردم • سخت بر دل من
سرد کرد چیز ژاله لشکه و خی فتح لام و سکون شین معجمه و آخری کاف

عربیله قواغو و جلید معناسنه در کذافی مجمع الفرس ثالث طولو معناسنه در
کوکنه زیغو رابع اول طولو معناسنه در • او فوریب انکلمه صوده بولونر کر
ناظم او بعینه یکرمنجی قطعه ده ذکر ایتمشدر شمس فخری بو ایکی معنایی ذکر ایدوب
نظم ایتمشدر بحر ابو الفیض دست او یابد • در هوا چیز کهر شود ژاله
تا غلامان او شنا و کنند • پیکر آسمان شود ژاله • معنا اولکه ایکی اسمدن
وار در بری افشنک و جعفر و زنی او زره فاوشین معجمه و اخوی کاف عربی
ایله کذافی مجمع الفرس و بری لشنک در فتح با عربی و سکون شین معجمه و کاف
فارسی ایله نه کز حزوانی بوبریحه از نسیم بهار مژده دولت تو • بر رخ گل
در ثمین شد لشنک • و صمم با ایله او لور سه قو رجق صاچ معناسنه در
کذافی تحفة الاحباب و مجمع الفرس ایضا آسمان ایکی معناسی وار در بری فرصی آسمان
یکمری یدنجی کوندر زاهد ثمانین و بو مصراعدن صکره کلور و بری کوک معناسنه در
کعربیه سماء کوز حافظ بوبریحه آسمان بار امانت نتوانست کشید • و دلکدم
قره کار نام مزدیوانه زدند • اصل آسمان ایله ماذن مرکبدر آس و کرمز
معناسنه در انشاء قطعه ثمانیه ده شرح اولنمشدر • و مان مانستن دن ماخوذ در
مانند معناسنه مانستن بکزمک معناسنه در معمار ترکیسی و کرمه مشاء
اولمغین آسمان و دلدرنه کسمایه چرخ دلدرنه چرخ اصلیه چرخ یوق در
چولمه و غیر سیر استعمال امید رتشبیها فلکه اطلاق اولنمشدر کردوسی

ناصر ذاهد کوه در کذا فی مجمع الفرس ظاهرا کنایه از طرز تیغ ابدار رخاقانی بورزید

ساقی از قیفال خم میراند خنک ۰ طشت زرین آسمان بر فرق خاک ۰ زاهد

کوه اکسیر برفشاند ۰ زر و کلید چشمها بر هر دو فرق خاک ۰ تاسع قطره در در

کذا فی مجمع الفرس ایضا بوخر کنایه از تیغ ابدار در قطره بوذه عوید ر طلمه معناسه

عاشر کعبه جهانگرد در کذا فیه ایضا حادی عشر مرغذر نطامی بورزید

تو هر صبح رشک افروز ۰ روز را مرغ و مرغ را روز ۰ کذا فی لغات مرزا

ابراهیم زمین آسمان مقابل او کار بر در زم ابدار یا و نوشتن مرکب در زم

فتح زا ابدار بر و دوات و صوتی معناسه در و یا و خفیفه حرف نسبت راکه

عربیه و خر یا نسبت بخود را تا مشدده در وقف تاکید نسبت بخود ر

ای قرار و حذف شاهد موقوف ذر را رضه طبیعی تا برد او آورد غذا او ترا نسبت

ابدوب زمین رنگ در زمین خوانسار دخی مسموعدر نه کر میر خسرو بورزید

زایوان تا بایوان کادم رفت ۰ همه بر آسمان نه بر زمین رفت ۰ کذا فی الدقایق

زم بو معنایه وارد اوله وعنه بر کتابه مطلع اولدم ابو استنباط در رته

در قابل زستان اوه اولان دخی بو معنایه در انهم ذکر اولمش در عزیه

شرح اولنور ارهنگ اوصاف مختلفه سی اولوب انواعی بوذه ذکر اولنمق

مناسب کورندی فرس ضم تا و فرشت و سکون را ایله اول قاتر بر در کر

کلنگ و قارنه اکا تاثیر اتمیه کذا فی الاقنوم و بعضلاته و مجمع الفرس نطامی

بوذر

بوزرید بر و بسنه اش همچو پولاد و ترسر ۰ حدیث توسندی آن خود و سپر

ترن فتح تا و فرشت و سکون را ایله بوذخی قاتی بر معناسه در

کذا فی مجمع الفرس دک فتح دال و کاف خر ایله بوذخی قاتی بر معناسه در

انوری بورزید کر بزدان اقتدا کر دست سلطان و اهبت ۰ شاه والا برنهد

چون چنین تخت و دست و کاه ۰ کذا فی مجمع الفرس ایضا راد در را مهمله و ایکی دال ایله

اول او تلویر در کر ضرب اولوب اکثر و یوقش اولانه کر فرسر بورزید

فسیله براده همید اشتر ۰ شب و روز در دوشت نکذاشتر ۰ کذا فی مجمع

الفرس ایضا دغ فتح دال مهمله و غین معجمه ایله اول یردر کر اوزرنده اوت

بتماسن اول تشبیها کما قال الشاعر قل اوطا لمغبن دغ سرخور کذا فی مجمع الفرس ایضا

زراغنک فتح زا و عربی و را مهمله و فتح غین معجمه و سکون نون و خی

کاف فارسی ایله قوتلویر در کذا فی رساله عطوس و بحر الغرایب و الجامع و مجمع

الفرس اما لغات شهنامه ده و اقنوم ده و بعضلاته ده زمین سخت و

درشت معناسنه مسطور در عنجدی بورزید زمین زراغنک و راه دراز

همچو سکلاخ و همه شوره یکسر ۰ تخفیفا کاف حذف و لغت زراغن

دخی خور نه کر فرخی بیتده زمین زراغن چو سخت لنبک ۰ نه آرام

شیر و نه جای لنبک کر در فتح کاف عربی و ایکی را مهمله ایله پشته

اولان یر در و طاغ انکه و دره معناسنه در عنصری بورزید در شاکرد

مذکوره در شیده ها، رسمی ایلیا یکی معنای وار در ری آن او صاف مندرج
آنها اسب شرحه ذکر اولنور ثانی بر قاچ کمسنه نک ایمید رحیلدن
افراسیاب اظلور در حافظ بوریدر کجا رای بران لشکر کشش کجا شیده
ترک خنجر کشش و بر جلیک ایمید رکه بهرام کوره ایدوکی بری تجارت متقابله
سنه آمل شهرنه جایزه آلدی نظامی بوریدر تا شود شاد رشیده از بهرام
شهر آمل رشیده در انعام شیده نک معنای حسن وجمال ایله کولشه مشابه
اولان رشیده در خور ایله رشید مجموع مرکب اولوب بنه کوشش معنای مستقل در
نه که ملای رومی بوریدر قرب بر انواع مبادی بدر میوه خورشید
بر کهسار زر لیک قرب بهت باز رشیدرا کز ازان آگه نباشد بیدرا
عرفی دهلی بوریدر یکدرم وار نباید زر خالص بر ویز کر ضمیرش زر
خورشید در آرد بعمل نیز اکومحمد وحک ضمیری زر خورشید علاکوتوب
غل وغشدن خالی ومصفی ایدرسه بو درهم مقدار خورشید دن زر
خالص حاصل اولور محمد وحک ضمیری غل وغش دن پاک وکونشدن زیاده
تابناک اولدیغنه در فارسیه اسمیس بتر اوفیی مرکب ایدوب
بنه مفرد معنای اتمک نظاری وار در بزرگوار کمسنه که ذکر اولنوب
وزنهاد کیه که دول وحوش معنای در ویا لکزنده ویا لکزاده دول
معنایه در اینه ذکر اولنه ذکر برده شرح اولنور وزال زرکیه که راستم

والبور

والبدر یا لکز بهم زال خور ویا لکز بهم زر خور اینه زر کلمسی ذکر اولنه وغی
برده شرح اولنور واوسر خرشیده دخی رسم اولنور یا یی الف تبدیل ایدوب خرشاد
دخی خور کذائی مجموع الفوس یعنی دیمکدر که خرا صلی حزه در مرکب ایدیکی ماده رسمی
ساقط اولدی حزه لغت پهلویده نور معناسنه در نانی بهور در واو لفظه
ایله نه که فرخ بوریدر خداوند زماه وخداوند زهور خداوند نیل وخداوند
سعد بوریدر نور کیتی فروز خجسته بهور زشت باز نجیب ماه منک کور
اداة الفضلاده مسطور در بهور بر کیدر زور بیک ایله بر کره طلوع ایدر دنیک ایله
نور وغراب ایله دیمکدر بهور قوی بوغدن محقق وطومار ورخ وآسی
وکونش معناسنه در نالث مهر در اینه ذکر اولنه وغی بر یده شرح اولنور رابع آفتاب در
سعد بوریدر عمر مرفت وآفتاب تمعده اندکی مانده خواجه غزالی نوزه اصلی
آب یا در بعض صوفیه در یحی آب ایله یاب جزء مرکب وصف ترکیبی در فارسیه منقلب
آب بالطبع بارد وحرارتی عارض وهوا بالعکس اولمغله آبکیر دنمسی کونشه نسبت ایچون
هوایه نسبت اولدی کذا فی الدقایق واصلی آفتابه خرو فارسیه مرکب اولوب آب صبح
آنچه تحلیل وافنا ایتمک ایله تسمیه اولنمغله در آفتابکاه کونشلو اولان یردر
قشه اولور ترکیبه چوغاج خور آفتاب اولدی ترکیب عیب کلوب دیکلر
حابور در عربیه اسم جرباده وکتبه سیاه نام جیزه در آفتاب کرده مقطوعدیر جیزه
کذا فی مجموع الفوس آفتاب پرست لوجی جرباده معنا در ومشهور اولان کفتارهاد

در دونه آدو • و رابع توبه در ضم تا دوشت و با دعبر ایله و بعضلر یاء
موحده یا جعل ایله روایت ایتمشدر کذا فی مجمع الغرس خامس تیرازه در
کسر تا دوشت و آخری زا د فارسی ایله سادس رخش در ضم خا و فتح
اخیره دو ذکر اولنمشدر و غنی بر ده شرح آدخور سابع سندکیش در ایکی سین
مهمله ایله قندیل و زنی اوزره و اوّلی سین مجمه ایله ده مروه در و دال بر نقطه
راء مهمله ده فتحلر ایله کذا فی مجمع الغرس ثامن کرکو الموئید بوریه مبنع مانند
بنیه است و رایاد تداف • همت سدکیش درونه که بدان بنیه بندند •
ثمن شمر ده بوریه بهر سایل مثال در کنش • فلک بنا یاد اتحاد سدکیش
و نعت آلی ده فتح سین اوّل ایله مذکور در ثامن سر و لیه ایکی سین مهمله ایله
لکن اوّلی مقصور و سکون راء مهمله و کسر واو ایله کذا فی مجمع الغرس تاسع
سریر در کرسی و ایکی راء مهملات ایله کذا فی مجمع الانواب و مجمع الغرس عاشر
کمر ذوندر فتح کاف و میم و سکون راء مهمله و ضم ذال ایله کذا فی مجمع الغرس
حادی عشر کمرسنم در کذا فیه ثانی عشر کرکم در ایکی کاف مفتوح و سکون
راء مهمله ایله نه که بهرام بوریه فلک مجابه را مانند ازرق • مر
اورا چهر طراز خوب کرکم • ثالث عشر نوسه در ضم نون و سین مهمله
ایله و نون برینه قاف ایله نوسه و سین مهمله برینه شین معجمه ایله نوشه
مرو مده کذا فی مجمع الغرس فردوسی بوریه زمباران وابرق و نوشه

شاه • یکی جرکزد در میان دوراه • حسروان ده بوریه از نابکشت
میز چهر آب بوج موج • و زنوشه ایرجی چهر چوغ رنک رنک خورکوشش و
پیرزمین ژاله چه کوک آسمان یعنوره باران کل ابر بولت ماه آی
خور و اورسی ایله ایکی مستدرجاید و مشتق قسم ثانی خور دندن فعل امر در
انشت محلده مترجم اوخور خور طعام و یمک معناسنه ده کلور نته کراسدی
بوریه چه نازی بدیباد خرو سمور • چوخواهد تنت بد خور کرم و مور •
و شرقنامه ده قصر خورنق معناسنه و مجمع الغرس ده مزه و طعم معناسنه
مذکور در قسم اوّل ایکی معناسی وار در بری کوشش معناسنه در نته که
کمال غیاث بوریه معشوق فخر رنکه و غیرت خورست • جانش
فدا کنم کر بدین پایه در خورست • ثانی هر ایکی اونه برخی کونی اسمیدر
انشت ماه شرحنه ذکر اولنور اقنوم ده لایق و سزیک معناسنه ده
کلور مذکور در متن او لمیه که لایق معناسنه مستعمل اولانه در خور لفظیدر کیز
خور مستعمل دکلدر نته که مصراع تانیده در و نعت آتیه ده مشرق معناسنه ده
منطور در کوشش بر قیچ اسمی دخی وار در بری شنید در کسر شین معجمه
ملای روم بوریه در شب دنیا کر مجولست بشید • ناظر حق بود و
زو بوشش امید • شمس مخزنده بوریه جمال دینی و دین کما ینبغی او آنچ
تو یکی کز ذل تو نور بر دیکر شید • واداة الفضلاء روشن نیز معناسنه ده

کماندان صد اقدر کمانهای خواجه چی نظر قدر بوظرف فلک ایکی سهم سطحی وار در
بری قربان در نشه کمانهای جمش ع کمان کیانی رقربان کشید
غریوه ها ده بکیوان رسید • وبری نیم لنگ در فتح لام ایله نشه کمانچی
بویورر ط بوقت کمانزار خصم ور وزنام ونگ تو • فلک در کردن
آورزشغا ونیملنگ تو • شغاتر کش معناسنه درکمانی رساله اللوسر
وبحر الغرایب لغات شهنامه صاحبقرانی کماندان معناسنه درچوب
شهنامه دن بولنکی مجرا یراد ایلدی ط کمانزا برده کرد وآمد بجنگ •
بیفکند از خویشتن نیملنگ • ولکه سراپرده وخیمه وساز جنگ •
چاپان جوشن وترکش ونیملنگ • شمس فخری بوکلمه اصابت ایتمیوب
یای معناسنه درچوب بومعنی انشا ایلدی ط بیک تیر پای فلک
شل کند • اگر برکشاید بکین نیملنگ کمان کروه اول باید رکه انکله
فندق کبر یوالق آتیلور اصلی اضافت ایله کسرنون ایله درو کروه ضم کاف
فارسی وراء مهمله ایله یوالق معناسنه درمعربی جلاهق درضم جیم ایله
واول یایه قوس جلاهق خورغالوک ومهره رخی یوالق معناسنه درنشه کر
نقاحی بویورر ط خواست اول کمان کروه چو باد • مهره درکمان
کروه نهاد • صید راهره درفکند بکوش • آمد از تاب مهره مغز بجوش
کمان کهره بودخی بومعنایه درضم کاف فارسی ایله نشه کمش فخری بویورر

ط درکمان کهره غلامانش • بیکر اخران بود غالوک کمان مهره
بودخی بومعنایه در وهلاج یا بیرنکی سهم وار دیرکی درونه در فتح دال ایله
نشه کر دو دسی بویورر ط کمان تو کر در درونه مدبست • زبیم من
ای خیم جادو پرست • سهم خطر زده بویورر ط باز در بازوی تو وقت
کشادشست • قوس فلک بقوت بازو زه درونه • وبری نورک در
ضم لام وفتح راء مهمله واخری کاف عربی ایله کذا فی مجمع الفرس زنکین کمان
قوس قزحدر کر ترکیده الکم صاعق خورنشه کر خاقانی بویورر ط خیل سحاب
از هر طرف زنکین کمان کرده بکف • باران چو تیر بر هوف دست توانا
ریخته کمان سام بودخی قوس قزحدر نشه کر شمس فخری بویورر ط
کمترین طاق حشمت حمزه • درعلو حیف کمان سام بود کمان رستم
بودخی قوس قزحدر نشه کر انوری بویورر ط آنجا که درزه آرد دست
کمان بخشش • ابر از خجلت بیرد زه بر کمان رستم میغ کمانور بودخی
اومعنایه در انشا ابو نصر حسن ذکر ای حمد فارسیده قوس قزحک
اول اوج اسم دخی وار دربری انطلیسون در فتح عمزه وسکون نون وکسر
لام وسین مهمله ایله کذا فی مجمع الفرس ثمانی طوق بهار ثالث از قدح الکدر
مد همزه وسکون ذاء عربی وفتح فا وسکون نون واخری کاف عربی ایله
نشه کر لطیفی بویورر ط میغ حیف بنیه یا رحیف بنداف • از قدح اک حیف

جنگ • یا لکز خدنگ دخی دلوز نه کز بر جسته و بور ریب خونی شده نر یا صبح
ناوکشای • برشتی ترجمه آهوپای • برکل خود نقاب پرستی • سایه پرداز
پرستی • لاله را در قبا کشد بی رنگ • سرو را نیمه خز زند خدنگ •
گلک دناوک دخی اوق معناسنه در هشت بهری ذکر اولنمشدر دیو
شرح اولنور کمان فتح کاف عربیدر یایدر کرعربیده قوس قوز دیمکدر اولان
بروج اثنی عشر دن بر برج نه کز دخی بور ریب چوخورشید ازان برجش
آگاه شد • برج کمان برسر کاه شد • دیمکدر یک مخصوص برجه اشمدر
نه کز اولنور بور ریب نه بغز تو در کمان چرخ چنین • نه بطبع تو در جهان گیرتیر •
کمانگر یا شیجه در کمانش وصف ترکیب در یایی چکمه معناسنه در کمان چکرده
استاد اولمه کمانگر یو دخی وصف ترکیب در مطلقا یایی طوتمغی دیمکدر کرگسه
چکرده استاد اولمه صفت کرگسه اخطلوس سعدی بور ریب کرچه تیر از کمان
همیگذرد • از کمانه رمیده یاد نخورد • کمان حلقه قورلمش اولان حلقه یایدر
شاپور بور ریب نعل او چنین کمان حلقه ولی • کاچون بعرصه پیکار دل چکرده صوص
دویده غدر و گردش • کرده چندین تر بهای خاکی کار • کماچه مصغر در یایکیز
دیمکدر حافظ بور ریب زچنگ زلف کژش کس نیافت خلاص • نه از کمانچه
ابرو و نه ز چشم نجاح • وانطی در یایه اطلاق اولنمش ادنی ملابسته ایله در
کمانه نوبخی رباب معناسنه در کیمه معناسی دخی وار در بری مستقبل معناسنه در

دبری یرقاز یجی یعنی معدنلر و قویولر دکار یرلر قاز یجی معناسنه در کرعربیده
مقعر خور نه کز دقیق بور ریب چنانکه چشم بدید آورد کمانه نرسنک •
دل تو از گفت نوکان نرسد بدید آرد • شمر مخرز ده بور ریب بیرون آرد
هزاران بحر گلگش • بران صورت که منبع رکمانه • مجمع اللغه صاحبی مرزا
ابراهیمدن نقل امدوب دیمشدر کمانه اول تویدر کرمقبل اصفهانلر
غایت مهارتلرین کوسترمک ایچون صوبی نامدیه ایله ایر و ابن یمنک بو
بیتی ایراد ایلدی ای ایاسکم دوم در صفت جشمه نوشت • در بادیه
فکر فرو رد کمانه • کمان دستکش ملایم اولان یایدر نه کسلمان بور ریب
ملک لطفل بخت تست پر نابی که چرخ کوز نیشت • چنکمان دستکش در قبضه
فرمان اوست • یا لکز دستکش دخی نه کدست سرحس دکر اولمشدر
لونک اسم بسیطی کیاده در ترکیه فخی مستعملدر نه کاوجی بور ریب
جان جاک کیاده مردان • زور سنک دخیر کردان • چرخ قانر یدر
قوبلدی حلقه کبر اولده عنجر فلکه تشبیها چرخ دنلمشدر فرق بور ریب
شتر کر دچپ و دخم آور دراست • فغان از دل چرخ چاچی کاست
چاچ ترکستانده برشهر در ابو یایدر اکر منسوجیسنه نسبت اولنه کز فروکر
بور ریب چنان هم همه شهرها تا بتاچ • نوکفتر عروسیت باطوق
دتاج • چرخ کبر یفخی معناسی دخی وار در راست آسمان سرحس دکر اولمشدر

بعضر بریده او تو نیش در بهدر و چنبر مصحف خبر در بش حرفی که ها در
آخر نیه علی ایلیچ حنبره او لور که قاو نوز در و صورت بی دو دوست
صور در زیرا حرف تاکه دورت یوز در ساقط الوصیق صور قالو لیز
صور دن دم جنجیز باقی اول ثالث حصه و نصیب معناسنه در که سوزی
ش نشست زلف کمان ابروان و تیر قدان ۰ نامزد بهره و حظ و نصیب
و تیر مراد شست یو زده جم معناسنه در یو اوچ معنی تخت خامده مذکور در
رابع قولا و زد دلیل معناسنه در نته که شاهی یو ریر ش عالمی هیل شدند
از تیر قرکانت خیان ۰ در جمله شهر این نمان کیل عنی ایدیه تیر جسور اهل
صاحب تیر عنی ایدیر چرا غلا ر ربو لنمز دیکلیک یرده ضرب المثلدر جیده وکی تر تیقدر
خامس تیره معناسنه در که بو لا نقدر مظلم معناسنه او لیق مجاز در سادس
کمی در کی معناسنه در سابع قوس قزحیه او ن ایکی یک رلسنک اسمدر
و تاریخ حلالیه اول شهور صیف در که تاریخ رومیه حزیرانه راست گلیر
فرس قدیم تاریخی الیه تاریخ حلالی ماه شهریور مختصل ذکر او لنوز تامس
خزان و خریف فصلیدر ناظم بو معنایی قطعه اخیره ذکر ایتمیدر بو معانی
اربعه منالر سمش محزن بو ریر ش دوران زمان که عنان عضب بجنبانه
شود هیبت روز عدوت چو نیزه تیر ۰ زموج معرکه کردی عزم آن بجهد
کو باندش زدعا و ثنات لنگر و تیر ۰ اگر نعدلت در تموز یاد کنند ۰

زاعتدال

زاعتدال جو اردی بهشت کرد و تیر ۰ خزان موافق رای تر ابود جو بهار ۰ بهار
دشمن جاه تر ابود چون تیر ۰ تاسع قوس قدیمه هر ایکی اون ایکنجر کوندر بر تاهده واقع
اولمقده مجوس تابنده بیرام در یو بیره تیر کان جزء منوچهر ایله افراسیاب شهر آملدن
ماوراء النهر سمته رانوق تمینه دک سرحد و سنور ایکی صلح ایدیلدیکی یره منسوب در
کرانی کتاب التفهیم فی صناعة التنجیم لابی الریحان البیرونی اسمنه ش اون ایکنجی قطعه
نکت دور دنجی بیتده ایش رهنده ذکر اولنور عاشر اوزون و یوغون درک
معناسنه در کرکسعقده اولسون ارک معصره ده اولسون مقر تهاب تیز در کام یو ریر
همیشه ناکه فاضل و هشیار کاهن ۰ بتنگ تیر تفکر دماغ تقصیر جمعنی الیه منتهی
او قنیه که براو جینه آغزطاش اصوب یاغ جغرر عنک جزء فتح عین منجمد و سکون
نون و کاف فارسی الیه نه که تخیک جمعنی ش چند شو چند ندیم زدم ۰ کوش دو دوز
آردال ارعنک غم آخری حذف اولوب عن ضمه و نون تشدید نه که رودکی یو ریر ش
هر کل بژمرده بنگرد و زدهر ۰ مرک نعشار و همه در زرغن ۰ تمکن خرده یو ریر ش
مخالف تو زاسمان و تجمل نم دهد ۰ بقعر تا تهندش چو تخمه اندر رغن ۰ اقنوم ش
تیرک سی معناسنه جزء مذکور در بری صاعقه و بری بالاهم و بری داهی سیر عین
و نقوله یو سی قفقان تخنیک حوالی بازیر الیه تعبیر ایتمیدر و بری آتش کوزی
و بری یکانه تیر در و نقوله ایکی معنی فرمایدیو ب آهن بنه کن و سرقوم
معناسنه دخی کلور چیقدر اما سرقوم نه معنایه اولدوغی معلوم اولمدی و سایر

الرمح خيط البناء وهو المطهر فارسی وقال الاصمعی لست اری اعربیا هو
امر معرب ریحک بعد التعریب فارسیه یکی معنایهم الهدی بری راه
نفس و بری هزل والطیفه در کنانی مجمع الغرض ثانی مثالز سوزنی بوید
عیب مرد و سه شای تو خواهم نظم کرد ۰ والکه فردوسی آرد بره ریح و مسخره
تیر اون معنا سر وارد بری او قدر و ملکی و دمرنی او لیاره تیر خوز او قلفی
کبی کا انکله یونغه حوار و عربیه اول او قه قدح خوز کسر قاف بلا نه که برعم
جمهر ذو الفضل لا یسلم من قدح ۰ وان غدا اقوم من قدح ۰ ودر
اولیان او قه تکمر خوزستان او زبت و سکون کاف عربی و فتح میم و راء مهمله
ایله بوکا تکمار دخی خوزخا ۰ معجمه ایله کذانی مجمع العرض تیر پرتابی او زاغه آستن
او قدر کا حافظ بوید رح ببال و پرم وارزه که تیر پرتابی هوا کرفت
زمانی ولی بخاک نشست پرتاب رسنه او زاغه آنقدر نه که سعدی محرر
نکه کن چو سوفاری بشست ۰ نه انکه که پرتاب کردی ز دست ۰ پر زدی
ترکش قوتورون خارج اولان او قدر کا ایوسی دیر سا یوبرید رح
سیف حق تیر روی ترکشها ۰ حبش تیر احمد مختار ۰ تیر هوایی منزل او قدر
تیر خاکی نشان او قدر نه که کمال جنبدی بوید رح تیر خاکی نبود رسم
کز دور اندازند ۰ خاکیم مزرخود م چو رسند از چنین ۰ ترک زدن برسنه
اوقی کبی فشقوب یونغاریه حقیق کرکه صوا وسون کرکه تان اولسون

نه که وختی سوید رح سمه روی هوا تیره خونین فرو کیرد ۰ زنبکی تیغ
شیر ازا زند خنجر ترک ارسلان ۰ معلوم اولکه تیر اندازان اصطلاحنجه
تیر اون ایکی نوعدر بیتی منزل او قدر برخی کز درکه هوایه آتیلور ملکی یوقدر
نام تیر آزمایش در ملکی وار در ثالث سر کرد اولدر بیکان پرینه برنجک اولور
یکی وار در رابع پیشه دار در ملکی غایت او قدر ریکا زیرینه بقم الیه
اکل کبی اولور وید یس مختلف در بری کز در که یای چکمک ایچنه اولور دیر
تیر ضد وق در یکی الماز و بری سکزن در که تعلیم خانه او قدر و بری تیر
ضرب در یکی الماز و بیکان بری مجوف در عارت بیکان ایچون مجوف اولور
و بری تیر ترکش در یکی وار در و بری تیر شاندر و بری تیر قابلدر نشان
او قدر نه قادر معنای ثالی سماء ثانیه اولان عطارد دیدر
نه که انوری سوید رح ای زبرادر مدح فرزون دو بار صد ۰ وز تیر آسمان
بتاری چهار کم ۰ بعزت خورد و زاده نحلم سرود و سیر ۰ باجبر مصحف
و یحیی رو بهم ۰ با دانشمار عسر توحیدان بکام تو ۰ کا دیر بون زمور
بی خود و بیت دم ۰ مصراع اولده منادی عسر در و ثانیدن مراد عطارد در
زیرا تیر آسمان عربیده اسمی عطارد در حورت ناقص الیحی عطارقا لورو
خوند ۰ وزاده نخلدن مقصود عسل در زیرا نخلدن هم متولد اولور
وهم الف ماکولیدر و سیر دیار عجمده او زاغدر مقداری هر بیرده مختلف در

اگر گوید فت زهر ۰ افکند در گردن جانت زهر ۰ شاید اگیخی زهر در
ولہ ایضا لیک عشق عاشقان تن زه کند ۰ عشق معشوقان خوش و فربه کند
بعیر گریش کبر لاغر آید در ولہ ایضا خود جوان بودی و بخت و دولت و زه ۰
تو نمیرفتی سوی صف بی زره ۰ بعیر گریش کبر متین و محکم آید یک زه کردن
گریش یا یکچوبک در سعدی بوریرط مگذار که زه کند کمانرا ۰ دشمن که بر تیر
میتوان دوخت زه گیر باش بر معده اولان معروف بوزک در وصف ترکش
منقولدر گریش لهوتجی دیگدر رها قتی بوریرط پس از پیلوان دهندت
تکین ۰ که زنگیرا بلاست زا نکشتین ۰ معنای ثانی کلمه تکین در زهر دن
مخففدر سلمان بوریر تورید طرطوا ایرط چوانشست بخشا دخرو که ۰ زهر کوشه
جراست آوازه ۰ شاپوری بوریر ولقد ذرّه ط ایعنی بین که
در ولایت او کشته تیر و کمان زبس بکار زه تجنین اگر کسی کوید
آورد آب در دهان سوفار زه بازه تحسینا بعد تحنین دیگدر کمال اسمعیل بوریر
ط چو دست تو یازد بتیغ و قلم ۰ زه بازه برآید ز بهرام و تیر معنای ثالث
سنجف در که تقسانه دکر اسنار بوریر ط بر زه دلی سوزنیست مرا
بیش ازین نیست چیزی از دنیا ۰ حالا فارسیه بو معنایه متعارف و زبانه
زه اولان عطف در عربیدیر ماخوذ در نه که عود بوریر ط نه الطف فلک
نشود عطف دامنش ۰ بر قد کبریای تو دوزند اگر لباس معنای رابع یاقه

جلز

حاشیه کوکنار یدر زیق ایله تعریب اولنمشدر وزیق القمیص ما احاط بالعنق
انوری بوریر ط ای خداوندکار هرگز خدمتت سر در کشد ۰ از زه جیبش
فلک در کردنش افکنده قط ۰ ایضا واعدای ترا زه کریبان ۰ لوقیت لبان
مارا رقم کمال اسمعیل ده بوریر ط بر اسر که باشد بالای همت را ۰ ماه نو نشر
بود زه مهرش قواره باشد ۰ و هر نشنک حاشیه سینه و کنار یه دخی خورکا دشریته دخی خورلمیه
بکر زنه وارجه اسکنجه ده ارقه دن چکوده قلری قاپشه دخی خورنشه کر
فردوسی بوریر ط زیشت سپهبد زهی برکشید ۰ چنان کاستخوان
وی آمد بدید زهلخا دکسلام ایله وخا معجمه ایله دال نسنه در که بشقا قیلر
واد کجیلر وسراجلر و ترزیر یوزینه ویکی دکش ارامسنه دکر آخوندلر
دالی حذف ایدوب زهلخا دخی خورزه بند زینت نساء دن برنوع
قلاده در کذا فی مجمع الفرس وصف ترکیبی منقولدر زیج معنای ثانی کلمه
معتمد بر ایکی معنادر وارد ر بری مشهور اولان علم زیج در قال بعض الفضلاء
فی مفاتیح العلوم الزیج کتاب یحتوی علی سیر الکواکب و یستخرج منه التقویم
من عرف حساب الکواکب سنة سنة وهو بالفارسیة زه ای وتر و کثم عرب فقیل
زیج انتهی انوری بوریر ط بحکم دعوی زیج و کواهر تقویم ۰ شب چهارم
ذی حجه در سنه ثامنیم ۰ ثانی بتا ایله معناسنه در که عربیده مظهر خورا صمیر
بو معناده عربا موجب اولدوغندن ممتردد در قال بعض المحققین فی المعرب

فرشته ایله و کرم و بصیر دمرنده رکدانی الاقوم و نوشته نیزه رمح و مزراق
و حربه در کرتر کسید سکوکجور نته که آلهی شنده ایسنده جیقدر عه
سوزکده طغرو اوان شلامه آله ۰ کطوسیلور سکوصغر خواله ۰ بوکا ترکیب
کوندر دخی جور نیزه نک معروفی نیزک در جمع نیازک در قال الجوالیقی التیزک
اعجمی معرب و قد تکلمت به العرب الفصحاء و قد نما قال الکمیت عه
فبائس لقلب متهام کانه ۰ من الوحش یکبوه صدود و ایناز ک حشت
کسر خاء معجمه ایله نیزه معنا سنه در مطامی یور عه یکی حشت پولاد الماس نک
برآورد و دزبر دلاو تهنک ۰ حقیقت حشت نیزه نک یلماندیر ایشته
ذکر اولنوب عرض رده شرح اولنور بیغال کسر باء عربی و غین معجمه ایله بودخی
نیزه معنا سنه در کذا فی مجمع الغرس نقلا عن نسخة الوفائی مثل کرشین
معجمه ایله بر نوع نیزه در لغت هندیه در ابو الفرج رونی یور عه
نکدکار نیزه آیاری ۰ مثل هندی و نیزه تازی ۰ انوری عه یور عه
بزنک بهر مکافات عدوش ۰ رخمه زهر هلاهل کیوانست ۰ کمال اسمعیل ده
یور عه کوسن زبان کشاده کلابن سر فکنده ۰ در چشم غنچه پیکان
نماید آخته مثل کتاره فتح کاف عربی و تا و قرشت ایله بودخی لومعنا در
و لغت هندیه در میرخسرو یور عه سزآن چشم کردم که چو هندوان
رهزن ۰ همه را زنوک مژکان زده بر جگر کتاره ۰ ماتقدم یور عه

کتاره

کتاره در آورد و هند و کار ۰ کتاره کذار آمده روزکار کتاله را هم بر ینه
لام ایله ده لغتدر تته کرشتاه میرخسرو یور عه تا کل در کله جیقدر عه دس نهاد ش
اثر شاطه شدت و باد دلاله ۰ بوزنکی حمایش جیقدر ملایکه کرکه ۰ بدیر ایشت
سوی لاله کتاله جناس الجناس صاحب کتاره خنجر و صوغلوق معناسنه در دیدوکی مقدار
زوبین ضم زاء عربی و کسر باء فارسی ایله جیل دمرندر حربه در فرهوسی یور عه
کهنه جوزونت نوک زوبین بود ۰ مقت راکفن جنک ساعیس بود ۰
بحر الفوائد یه مشقوص و قصایزه معناسنه مذکور در و سعتون دمرندن اینش مرغلو
برنیزه در بالقجیر الکتیدر ناج فتح جیم ایله بودخی زوبین کبر جیل دمرندن مرغلو حربه در
کذا فی معیار جمالی شعر مختر یور عه برابر پرنیش ناهید راست جنک بگذار
بکین خصم بهرام را کجف ناج ۰ و شرفنامه ده قصایزه معناسنه در و بحر
الفوائد یه بصیر دمرندن حربه در برهان مجمع الفرس جیم فارسی ایله مضبوط در و ترکیب
ناجی دیه کلوری آلت سلاح معناسنه در کلور و ناجی اکنک غلطیدر میرخسرو یور عه
زپولاد چین ناجی ده منی ۰ بکردن برازبهر کردن زنی مک فتح میم ایله قصا
نیزه معناسنه در کرصید کاردینه آتر لر عربیده بوکا مطرد دخی کذا فی بحر الفوائد
و عیزه و مکیدن فعل امر دخی کلور ارشد ذکر اولنه کتاره عه شرح اولنوزده
کسر تا ایله بوکلدخی فاکلک مرادیدر تذکیر و تانیث معناسنه وارد ر ترکی کرکیدر کی
بایه و خیر سینه اولور عربیده اسمر و تمر در ملای رومی یور عه در هوای

علی حروف نوشته بدل طفل خود ، کز لک نسیاه نتوانسته زده ، که آن
مجمع الفرس و مشهور بفتح کاف و لام البته در قسم ثانی کاربرد لفظ دن اسم
مصدر در آن انگلت مغاسنه نه که میل خویش علی روی زمین بآسمان
عدل تو معوس احت ، کار زوی کشت و کارد در دل دهقانی کشت
آرد او مذکر عربیه طحین و دقیق خوز آرد بیز و آرد بیزان یکیست لک
مغاسنه در رکه عربی متخلل خوز آرد بالله بولاج آشی در آرد دو که مثله
دال آیه قلب ابدو ب آرد قوله و خی خوز نه که بسی ق الطعم شوز ، و انقد رعلی
آن آرد قوله رکه بمن لوت خوار کخت ، حیز ملتیا بجت و فز عذر بها بجای
آردینه مطلقا او نلواش در آرده و کرو ، مغاسنه در آخر نیکی پانست
لازنه انجو ندر پیکان او ق و مرندر پیکان انواع لعل و زبرجد در
کدان مجمع الفرس قافان بور علی بخون ساده ماذ انک و خاک سوده دارد
رخ ، مکر رخ نعل یکا نست و شکم لعل پیکان ، برک بید بید سیر اغر مشابه
برنوع پیکان زنه انتفاع بور علی بدی که خود دی دو سیدی ،
بر پیش برک بیشتر برک بیدی ، اضافه قلب ابدو ب بید برک علی خوز نه که
فرو بور علی یکی بید برکی نشانه به تیر ، که از بهم او تیر جست
بیرا خواجو فی جوز علی زرکش که بر وند شاه زاده ، چو آتش
بید برگ آب داده ، مقاسنه مقراض کز چنل برنوع پیکان در عربیه ماخوذ در

نسخه اصل

نه که نطاعی بور علی بهر مقراضه کو خیز صبح رانده ، عدو چنین صبح و تواضع
مانده ، که آن مجمع الفرس بیله بصر و مرغزر که از معیار بجالی و مجمع الفرس و
بحر الغرایب بسر فخری بور علی و فتح شبطان که زرا دارند ، در کان
مجاهدت بیل ، بیل آله با تخصیصیه سر مرکتبر ، بیل باغچه جیله و کنجیله
آلتر در ترکیده و خی بیل خوز عربیه اسمی مسیحاة در سعدی بور علی
سر چشمه شاید کردن بیل ، چو پر شد نشاید گذشتن بپیل ، و با تخصیصیه
نسبت تشبیهیه بخون در بیل شکلند و الغله بیله ایله تسمیه او حذف لهذا
با ربنه کاف تصغیر ایله بیلک ص خوز نه که شمس فخری بور علی ایا شهی که
بدوری بر وزگین و مصاف ، بر آسمان مه و خورشید را بیک بیلک ،
معیار بجالی ده و مجمع الفرس ده چنل و مرغلواوق معاسنه ذکر اینکلری
بیله سر خشده ذکر اینکلری ایله مرحوم در کمال پاشازاده ص چنل و مرغلو
اوق معاسنه دلیل مستشهاد ایدوکی بیتده عدد عاسنه دلیل بو قدر
و ایراد ایدوکی بیت بو در علی هلال عید را ماهست چرخ بیلک انداز از آن
که بگشاید از و روزه و خوش آرکشد ز دشمن ، با بیر فا قلب ابدو ب فیلک
خوز بو کلمه ده فتح یا ایله لغتدر نه که اسدی بور علی فلک آن خم چرخ
پر کرده ماه ، بر خم کوبتر ز صد گام راه ، فرخی ده بور علی بگوی بر شد و
اندر نهاله که منشست ، فلک پیش و زه کرده نیم چرخ کمان ، تم ضم تاء .

مسعود از آنزیاد در

فرخی

وتکبر اندیسه ضرب مثل امیر ارغاس بوریه مثل زد درین اگر فرزانه
بود • گربرنایدار هیچ ورنیارزود • رود دگ معمای ثانیه لغت
خراسانده اوشاق واوغلان درنه کمولانا کاتبی توریه طریق ایله مرشیه
امام حسین ده دیمشدر ره رود علیت تشنه وما را برآبی داد • در یاست
چشم وهرقطره برتر ازچشمه هاست • حافظ نیز بوریه خواهی که برنخیزد
ازدیده رود خون • دل در وفای صحبت رودکسان مبند • معمای
ثالث هرسازکه تلی وکرانشیدر نه کانوری بوریه یارب
آن رود بربطش بکبل ما تابتقتش روزگار سوخت • تاکرا بسماع
آن غرزن • باد بهمند مان کارشهد • واستاد الشعرا ابوحسن رودکی
عهد سامانیه ده ندیم امیر نصر ابن احمد ایدی وفن موسیقی ده وصنایع ادوار
واوتار ده ماهرایدی یونک مصنوعنه منسوبدر وبعضلر دیدرکه رودکی
اعمال بخارادن بربوضع آسیدر اوتار سبب صحبت وعشرت اهلیله
عشرت معناسنه کلورنه کاسد بوریه سپهبد چوآمد هم
انجا فرود • شد از رزم زی بزم وشادی ورود • معمار رابع
ابسیجق صوبله یوکی ویلکی یونیشقوزی وقوشدرکدانی مجمع
الفرس وجامع ده انه قارنده اولان اوغلان شاغر معناسنه مذکوردر
واقنوم ده انجق دره وسرود معناسنه ذکر اولنوب بوقیز ایراد ایلدیلر

معلم

54a

خودم

معاشرخوش ورودی بساز مخواهم • کرشرح عشق بکویم سخن دراز
حوا ولیکه رود بوجیتی اوغلان یاخود تر معناسنه در ومجمع الفرس صاحبی
برنوع ساز معناسنه ده کلورچوب جانفلک بوقیز ایراد ایلدیلر
مغنی کجایی بگلبانگ رود • بیاد آوران جشنروانی سرود • بود جنی وترساز
معناسنه در کاکلیکی رود آور اوچ تلی ساز در بربسیلندی وسیل
کتوردوکیدر وصف ترکیدن منقولدر شانی امق کتوریجی نانی اوشاق
کتوریجی بوایکی معناده وصف ترکیدر رشید وطواط بواوچ معنایه
بوربا عیده جمع ایلدی رباعی رویم زغمت چودشت رود آورشد •
مرکانم از سرشک رود آورشد • مانند توفرزند نیامد بجهان • تامادر
روزکار رود آورشد کاردیکی آردادن دمرنه یکان یکیش نیزه
سکوزه کرشن تیروکمان اوق ویای کاردایکی قسمدر جابد وشق
قسم اول بجاقدر ملای روم بوریه میکند اوتیز انهر توکارد •
اوسکی قطست وتوانبان آردکاردیاستخوان رسید تحقیق طاقت
قاملدر یکجا تعریب مثل درعربیه بلغ الکتاب العظم دیدکلرینک ترجمه سیدر
ترکیه یغی بجاقی کموکه طاشیندی صوزنه کملای روم بوریه باز خمارما
ازین نفس بلبد • کاردشن تا استخوان یارسید دوکاردمقراض درکاغذ
معناسنه کزلک کسرکاف عربی ولام ایله اوقدر بجاقدر ملاجام بوریه

ایمنی و بیم دنیا همبر کدیگر کنند ۰ رود آمو است بیم و ایمنی رود فرغانه
ارس فتحتین الی ارمن ولایتیست بزرگ عظیم نهر در عوام تحریف امیدوب عرض
دریا حافظ بوریرملت ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس ۰ بوسه
زن بر خاک آن وادی و آنگاه گل کن از نفس ۰ زنگانه بر نهر در ایروان قلعه سی
بانند نزد آقر نظامی بوریرملت چو زنگی بر آمد بزنگانه رود ۰ بر آمد بشهر رود
با بانگ سرود شهرود بود حی بر بویک نهر در بنه نظامی بوریرملت
همان شهرود و آب جنگوارش ۰ بنای حصرود و جای شکارش ۰ شهرود
بر نوع نامی و رود کی مغانسه ده کلور منوچهری بوریرملت بگرده راست
با مرغزار شهرود ۰ بگرده راست با بربط ربابا ما عجب رود بود حی
او مغانیه در میر خرو بوریرملت یکی گوش کرده بر رود رباب ۰ یکی
در عجب بود نوشد شراب ماکدانی لغات مرزا ابراهیم سیه رود و
کاسه رود توران زمین ده یکی جای اسمیدر فرهنگ بوریرملت
مبادا این بر و بوم را از دو رود ۰ کلات و سیه رود و با کاسه رود
و ایضا خبر شد بترکان کز ایران سپاه ۰ سوی کاسه رود اندر آمد
براه کشف رود بر جاپدر که انک اطرافنده سام زبان بر از دها
قتل الیس کشف قا بوبنه مغانسه در فرهنگ بوریرملت کشف رود
پر خفر و زرداب شد ۰ جهان جای آرامش و خواب شد کر ضم کاف

عبر از یه حد و د شروانده بر نهر در مقطعان شاه سنجر سلجوقی او در زینه غزوج
امدن ماوراء النهر طرفند ز غز ضم غین معجمه ایکه بر طایفه اتراک ایاک
و قطاع الطریق و شقاک رحد و د ولا یتلر نده بر نهر در ایکینک شامل
بوبیت خاقانی ده مذکور در ملت ۰ ما و صبا با ب کز نفس قد افلح کفند
چند تو فلاح و فتح را بر شط مغلطان بر مهران کسر میم ایلبوده بر نهر در خاقانی
بوریرملت نا به تبریزم چو چیزم چاصلست ۰ نیم نان و آب مهران رود
بس ارونده نهر بغداد اولان دجله در نته کز فرهنگ بوریرملت
اگر پهلوانی مذانی زبان ۰ بتازی تو ارونده را دجله خوان ۰ تونبک اوج
معنی دجی دار در بری تجربه و آزمایش در نته کز فرهنگ بوریرملت
بار مان وارونده مرد هنر ۰ فرازآورد کنج زر و گهر ۰ ارمان الک
وجمت مغانسه در ثانی لهراسب پدر نیک اسمیدر نته کز فرهنگ بوریر
ملت که لهراسب بدیو رارونده شاه ۰ که او را بدی آن زمان تاج و
گاه ۰ ثالث همدانده مشهور اولان کوه الوند در ورزرود ماوراء
النهر اقلیمیدر فرهنگ بوریرملت اگر پهلوانی مذانی زبان ۰ ورزرود را
ماوراء النهر خوان ۰ ازارود دجی و نور نته کز سمک عیاری بوریرملت
یکموی مبادا ز سر او کم کز جهان ز ۰ زان موی به از خلعت شهر قند و ازارود
از هیچ ویرانه رود برنمی آید بر فقیر حالته مناسب اولمیان عظمت

یونیکدی واق صور در جبر رود دن کوچکدر وجای اولان صوبک بیدر
نزکه ترکیده جای ایله ارمق بویلدر جای یونیک صور وارمق اندزه کوچکدر
لکن ارمق جای اولان صور در جای انک بیدر قوتر ودقه قوتر
جای صوزارمق قمر عربیه نهر جاری اولان صور در بزیده اطلاق
اولنور رود خانه مکان رود دیکدر رود ایله جویک فرق اسدنکب
براز در با وصفنده دیدوکی بیتده ظاهر در ع زدنبال او دهنت
هر جای جبر بهر جبر در رودکی از زهراوی اذکر حال واراده محل ایله یا
برعکس کی مجاز مرسل در برکسی برینک مقامنده حسنال اولنور نته که سعدی
بویور ع اکر باران بکوهستان نبارد بسالی دجله کردد خشک رودکی
سنایی دخی بویور ع زانکه داریم عزم رودابه بهم ویک حرف دوسه
همراه رود بار اولواق وارمق کناری وبر شهر در فوسی بویور ع
بوبنش برآمد برشهریار چوآهو بنزدیکی رودبار رواد فتح دضم
راد مهمله ایله بودخی ارمق کنارید کسبزه زار اولور بونک ایکی
معنای دخی وار در ری بولانق صو وری یومری یومری اولان
یردر که انشی یوقدر اولکذا فی مجمع الغرس فرکن فاور اهمله وکاف
عربی ایله علی وزن حیدر یکی قازلش ارمقدر کذا فی معیار الحمالی
ومجمع الغرس سنمش محقق بویور ع کسی کو روسی جسم اولنه ازرخ لغت

اهیسته نازه وجنبش بسان دوفرکن ، مجازا ایچنده جاری اولان صوبه
فرکن جوزنه کی حسروانی بویور ع هونرکن استروان از خود بده بردد رخم ،
رخم زدن فرکن بجلکی وکند ، فرکند صوبولیدر کرک سیل ان کرک غیرلان
اولا انکیسی وحی فرکندن الغطدن ماخوذدر کی ارمق قازمق مغاسنه در
وزحمت ومشقتله برابر مغاسنه ده کلور ونمط لغت خندق قازمق ویولق
وقویرمق مغاسنه ده مذکوردر ونسخه وفائیده فرغن کاف پرسیه غین
ایله ده مروبدر ومؤید الفضلاده فلکن مسطوردر ومجمع الغرسده فرکن فا
برسیه قاف ایله ده مذکوردر ظاهرا بوبلر تحریف کتابدن ناشیدر زیرا اتفاق
دلالت امیر فرغر بودخی حیدر وزنی اوزره فا وراء بین مهملتین وغین معجمه
ایله ارمق معناسنه کی ارمقدن ایروب جیقور اولنوب بویور ع ازاب دریا
کفتی همر بکوش آمد ، کرشهریاردریاتوبی وفرغر ، عبدالرزاق محمد فرغ بویور ع
نزد قدر تو آسمانها لیست ، پیش همت تو بحرها فرغر ، وتحفه الاحباده مرسل
معناسنه کی ایچنده ازاجق صوقالمش اولا ومجمع الغرس صاحبی صو مغاسنه دیدوکی
نظیر بر کلام فصحاده برقچ اسم نهر مستعمل اولوب مغیلیه بوبنده ذکری مناسب
کورندی اموی نهر حیجوند رحقیقتده حیحون بر شهر در از ع قطعه اخیره
محتمله شرح اولنور قرب فتح قاف وراء مهمله واخری باء عربی ایله بر نهر عظیم
کذا فی تحفه الاحباب المکنیک منالنی شاه ناصر حسرو بویور ع

مقام تنا در جاده اولد که معنا شاده مستعمل رنه که حافظ بوید رید
بود ایا که در میکده ها بگشایند * گره از کار فرو بسته ما بگشایند اکثر وای
حذف واوی تسکین امدوب بوکه ایله استعمال امد رکرنه که حافظ بوید رید
با صبا همراه بفرست از رحمت گلدسته * بوکه بویی بشنویم از خاک شیراز شما *
کثرة استعمال ایله کافی تسکین امدوب انکله کلمه واحده حکمنه امدوب
لعل معناسنه اولدی رنه که انوری بوید رید بیاد بوک و مکرحیند بگذرنم
عمر * مراخدای خداوست زندگانی نوح * شیخ آذری حی بوید رید
بگنج خانه تاریک مفلسی گشته * نهاده دیده امید بر دریچه بوک * ملای
روم دخی بوید رید چونکه بر بوکست جله کارها * کار دین اولی کزین یابی رها *
بود مضارع ایله امر غائب بینلر مشترکدر رنه که جمیع صیغ مضارع غائب
بوله در امر غائبه زیاده عامر اد الیجی ماقبل آخره بر الف مزید اولمقدار رنه که جمیع
امر غائبه که د عامر اد اول حال بوله در داراد و بواد و بکر لکن بواد کلمه سندن
کثرة استعمال ایله واو حذف اولنوب یالکز د و بو حذف ملتزم در بو حال
ایله یزغیر دخا اولمق قلیل در رنه که جسز و بیشد رید آلهی تا زمین و تا زمان
باد * بجکمت هم زمین هم آسمان باد * ایکی مصراعی بیله یاد بوخیاسنه در
و مضارع غیر غائب واحد متکلم نون الیجی دال ساقط اولور حکمکلمات
مضارعک حال بوله در رنه که ملای روم بوید رید آنرا به آید که شوم رشته تو کرده

یا بوم ایمن درین کهسار و تیه * میر خسرو دخی بوید رید تا بوی مسیح مهر
در هر سوی * از پی چار بر ده روشن روی * سنایی دخی بوید رید
علما جز امین دین نبوده اند * حق نیابد امان امین نبوند * و صیغه اسم فاعل ایله
امر حاضر مترو کدر سندن کلمه سندن اولان امر و اسم فاعل ایله استغنا
اولنمش امر حاضر شو و اسم فاعل علمنده شونده جور قیاس اسم فاعل بوئنده
و قیاس امر حاضر بوئمیر بوید رامادخوص جمیع امر غایبر استعمال امدوب
علی خلاف القیاس واوی حذف ایدوب بید حکمنه رنه که بوئمیه و اقع
اولدی مثل میان بسته دارید و بدارید * همه در پناه جهاندار بید
زود تر و سریع معناسنه در بوکلمه دخی تا ملک مزید اندن در زودی سر عتدر
و زود آخر مندر و الی حذف ایچک لغت شائعه در رنه که ملای روم بوید رید
دست او بگرفت سر گرت بعهد * کاتشه زود بیا بنمای جهد * و ایضا
واغر او کیر زود تر بیکان * تا رهی در واغر آخر زمان * لفظ گرمانی دخی بوید
رید گر ز انگبین بمرگ حبل میری * زود مگر که زنده کی نگیری * زود ازود
شتر تز دیگدر تا کید ایچون مکرر اولمشدر میر خسرو بوید رید رفت پنهان باغ
زود ازود * خام نهاد و پخته را بر نود * بو الفکاک حی بحر الغراب اولنه
و دقایقده و گستور العلماده شبه ترجمه سنده مفصل مذکوردر رود
بر قاج صحت سک واردر بری چای در حجر ایله فرق نودر که رود جویدن

مطلقا در وحامل مرده او لور وصف ترکیبی منقول رنطام مر بور رئیس
حجره باچهار سو آهنگ • بر دل او دیده چیز نباشد تنگ چوکش بود حن
بونون منقوطی وصف ترکیبی منقول رو حالا مستعمل رو ائی اسامه زیاد
مستعمل اولان بخاری در حکم شعاب بر کسره بجوار دوب بور ولی وصفیه
دیمشدر ئیس مانند بخاری جهنم لیکن • واولان کلیسیاست چیز واپیز
واولان تنک وتاریک اولان صوقفقدر دود دکندہ فتح کاف فارسی اله
ایس اله قوتش نسنه در دود دکندہ مشله خجیر خاء معجمه واو نون وجیم وراء
مهمله اله اکجیر وزنی اوزره بر نسنه آتشه چوشوب یاندقده توتونک
رایحه سیدر نسنه کهمخی بور ئیس چنانچه سوخت زنا غانی
خصمت • که بر بنا یادرو کر سوزیر ئیس خنجیر • حسرولی دخی بور ئیس
کذر دها کهاکر بر نامه • روزی از مطبخت بهم خنجیر چو دخوار
برقوشش ایمدیر کذافی مجمع الفرس بود بودندن فعل ماضی در بودن
عربیده کون معناسنه در ترکیده مقابل بوقدر لکن ماضیسنه ایله
ایله تعبیر اولنور باقی مشتقاتنه اولمق مادہ سندن تعبیر اولنور واوی
حذف ایدوب بدن دخی چوخ نسنه کانوری بور ئیس ازین بقیص
تواند بدن کال ترا • چوسالی وماه توفیق ایزد ذوالمنن • بوقدہ
عربیده کان بمعنی فعل ماضی مقصد ترکیده ایدیکی معناسنه نسنه کهفقط

بود

50

بور ئیس یا دیدیکاه سرکوی توام منزل بود • دیده را روشنی ادراک دوست
حاصل بود • وحدتی جایز دکلدر الا ظهور معنا ایله نسنه کهسنایر خزینه دار قدر
ملک مشکلت هست درسرای غرور • همچو آن هیچ فروشش نیمابور •
درتموز آن یخک نهاده به پیش • کس خرمدار نرو آن درویش یعنی درویش
بود سودای کسرچ حیوان خاطر ده بود نسنه کهفعله حرف مینیده حرف ایلیجی
حکایه حال ماضی افاده ایدر عربیده کان کبر افعال اولیجی یه کانه کبر دراولدی
معناسنه افاده ایدر دیدوکی برقچ وجهله ضبط درجلدن اوضح اولدی
معناسنه افاده ایدر دیدوکی اصلا افاده ایتمز بود سایر افعال ماضیه
کبر اسم مصدر دکلدر کون وجود معناسنه بود ونابود دیدکلری کبی
وجود وعدم معناسنه نسنه کهسنایه بور ئیس بود توخیز تراجاب آمد
عقل تو باتو در حجاب آمد ایسم مصدر علامتی اولان شین آخرینه الحاق
ایدوب بودش دیدکده دیر نسنه کهسنا ناظر خبر دیمک بور ئیس بیرونست
برنداز در مرک • چیز از در بودش اندر آی • تخفیفا الف حذف ایدوب
شینک ماقبلی مکسور اولمق اقتضاسیله واوی مکسور ایدوب بودش دخی
دیر نسنه کهفرض ایمک بور ئیس هر آن چیز کو ساخت اند ر بودش برآنست
جرخ سوار اوسی نعمت الله بود قرار کاه معناسنه دکلدر بود
فتح واو ایله مضارع غائبه دیکدر معناسنه کهترکیده اولور ایله تعبیر اولنمز

بمینو بنبید روانش سروش ، ولی ایضا بساری هزاری برآمد بهوش
نوازخند بمکش دست وچندین مکوش ، ساری آمل شهر زقریب برشهر در
ولبعضهم رستم کاندر فراق تورودی ، دست زیر زنخ برآید بهوش
شمس فخری کواوج معجز جمع اردوب دیمند ره نوهمچو شمعی وجمع تو
همچو پروانه ، کرخویش راکشف خویش افکند درهوش ، اگرچه چرخ دهد
مهلتش ولی آخر ، بدست سخت قهر تواش برآید هوش ، زنده کی شهی
چون تو سرچرا نامد ، کسرکاورا یکذره عقل باشد وهوش کمال باشد ازاو
دقایقه معنای اخیر وضع حقیقه قبیلند زاوله وعنه منازعت اوله بو
دیمند رکه هوشنگ زوالی ایله موتزه کفایت اونور بوکفایتک
اصلرجان معونه اوله وعن معانی وضعیه سندزه صانورنه که
اوک ایله اوصی که مقابلی چوندزه فرق یتمین هوشنگ معنازاوصی اولور
هذا کلام دود تونوندزکه عربیه دخاچورنه که برشلوه دیمش
ره ایان آرم که معجزحسن تونبود ، ازغنچه گلاب برآوردن خود تونبود
خود دن مراد استعمال اولنان تونون زخاند ربعضلر بوصنوزه تصحف
ایدوب جمشید ره دخان بیچیکده اول زینده ماه نورسم کویا ،
درون غنچه هرزمان زیبا اولور پیدا ، اول استعمال اولنان تونونک
اسمی تنباکودرنه که برشلوه جمشید ره قلیانزاب تونبره دوسکرلمه

فی ازدهست چونکه سیکردود ، برکردرخ تونورتنباکونیست ،
ابرسیه کی برکردفلیز سیکردود ، حذف واو ایله تنباک دخی مستعملدر
نه کرمحمد بناسرپری دیمیدره تاحال زعاجزوتواناصدلگد ،
شدکشته تنباک بلاک وننگ ، بازاری قتل عام عالم کویا ، جنگیزنکم
بعرصه آورده فلک ، اقتوم صاحبقران تونون وفورد معناسنده
دیدوکی خلط لغتین قبیلندزر براکود فورد معناسنه اولمق
لفظ عربیدر ازآتش جودی ندیده دخی برمشقت کورمدی
دیمکله برده ضرب مثل درآصفی سوریره تونیرکه نیست غدار
تومشک سوده هنوز ، منم کزآتش ندیده جودهنوز ، اوده یکی
معنایه وارور بری قوم وقبیله معناسنه درازره ذکراولندوغی
یره شرح اولنور وبرجی ایشدرکه سیاهرمکب آمدندر
آخرفه کی ها ، اختصاصیه درمیرجزدسوریره دیدارقلم
جراحت انگیز ، درجوده سرشته آتش خیز ، دود چراغ خوردن
زحمت ومشقت تحملدنزکایه درزنه کرسیاهی سوریره
هرکه اوخوزده نیست جود چراغ ، ننشیند بکام دل بفراغ
کلمه زآخرفه وجود چراغ بی فایده خوردن کارخردمندانه
نیست دیدوکی بومعنایه درجود آهنک تونون منفذیدرکه

آفتاب برآید، میرحسرو دخی بوریرلیه بود تاریکی شبهای دیجور، بچشم
کور موسشان سرمه نور، فقیر برایه فلقته مشاهده ایدم کوردم که
انک ایله صحن باغیده فوق الفوق قاندیلر آلهندا ترکیه کورپه صحن طوز
موشک دوائی ترکیه صمان الندن صویلور تنک دیه کلور معنایه درنه که
دحسرو بوریرلیه بتاراج برک درختان زهرهو، کندوزی آیموشک جوابنه
کنانی خود اهل هوش اوچ معنایه وارد ربری اوک دیه که عقل مقیده
عربیه آدن تمییز ایله تعبیر اولنور تمییز عقل صحیحک آرتیدیر که انکله خیر و شر دن
ونفع و ضرر دن فرق اولنور مقابل سهو سیدر که اوک کندیسنده
عربیه اغماء دیکورسمان بوریرلیه زمجلس بانک نوشانوش بزخانت،
مراندر سرنشست و هوش برخاست، هوشش غیر عقل اولدیغی بریرحسرو دیک
بوبیتلر ظاهر درلیه بعقل ارجمند مردم هوشمند درست، ندانندوی
زین خوه که چندرست، مجاز مرسل ایله عقل مستعار ده کلورنه که سعدی بیوریر
ترا دیده در سر نهادند و گوش، و هم چاکر کفتار و دل جای هوش، میرحسرو
دهنی بوریرلیه هوشی بمیخانه زورد و رخدای، وای بر بی طاعت آلوده
وای، ناظم تحفه خسام صاحبی کبر هوشی اوصاف ایله ترجمه ایدوکی تعریفی
ایجاز درنه که کنش فخری و حلیم و جامع صاحبی سرور و فتوتلو اوصاف ایله
تعبیر ایتمکله عقلک اسمی فارسیده خرد در ایسه الله مملوکلرک

شرح اولنور و ترکیده اسمی اوصی درنه که کوا هر بنده نامنی جمیعدر بیوریرلیه
دیمکله عاشق اولانه خوشوار دیمکی، که اینجه عاشقه صحیح اولدیغی، و عقلک
اسمی خرد و هوشک اوک و بیهوشک اولکی کبی معاسنه اولدیغی ناظم قطعه
بویله ایتمشدرنه که جمیعدر ع خرد عقلدر دیمکی اولکی کبی بیهوش، واوی حذف
ایدوب همش دخی طوزنه که عربی بوریرلیه عرض مشاب این رفعت
نه صحاست، هشدار که دم بر سر شغنت قدم را، هشدار بود نه هوش
طوت دیکلدر هشدار وصف ترکیبر دخی کلور هوشمند هوش ایله متصف
اولان کسه در هوشمندی هوش ایله اتصاف دیکلدر ومنداوات نسبتدر
انشاء محلی کلدکده شرح اولنور سعدی بوریرلیه بالای هرش زهوشمندی
فرو افتاده بمندی، اهوشمند مقلوبدیر که صاحب عقل دیکلدر نه که فردوسی هوشمند
بوریرلیه زنجر کرکتی دین روزکار، ترا دانای نامنو مند دار،
هوشیار هوشه مقارن و مصاحب دیکلدر اکثر مقابل اولان
اربع معاسنه کلور هشیوار دخی هشیار معلومدیر نه که فردوسی بوریرلیه
هشیوار و از تجربه کیوکان، که از درد بیخبر نکردد دژکان، معنای
ثانی لغت بهلویده موت و هلاک معاسنه درنه که فردوسی بوریرلیه
ور اهوش در زاولستان بود، بدست تهمتن بوریدستان بود، معنای
روح و جاز معناسنه درنه که فردوسی بوریرلیه که در آب هرکو برآورد و هوش

امر و اسم مصدر در خوشنویسان صاحق معاسنه در نسخه کافوری بورید
زشک خاره برآرد ز لفت هیبت خفتن ، زشیر شرزه بدوشند بدست خرشیر
او حدوثی جامد بورید ای در قهر دیگران کوشی ، بهر خود کاو
دیگران کوشی ، لوغید نر وحی ضم لام ایله لغت ماوراء النهر در سنین
معاسنه در کذافی رساله الطوسی لوغ اذن فعل امر و اسم مصدر در زنگه
منجیک بورید مز زجای تو بازگشت نجویم ، تات فلک جان وحاشیه ال وسع
نکد لوغ ، شمس فخری رده بورید ابو اسحاق باد اگر نوازش ، زبستان
طرب شیری کم لوغ ، لغت مشترکه دندا انچمن معاسنه ده کلور کذافی معیار
جمالی و مجمع الغرس موش صحن معاسنه در عربیه فارسخور سعدی بورید
گربه شیر است در گرفتن موش ، لیک موش است در خصایه ننگ ، موش شتر
بیان صحاند رکه ترکیب عرب لغوشتن وحی خور صحانک ایسر وحی مرزه در
تصدیم زا مجهه ایله وحی جایز در مرزنگوش گوش ایله مرزه دن مرکب بر نوع
معروف ریحانه مختار بورید فردوسی آن شکر آرای لعل عالیوی ،
کفیدم آن شبه کز در آن شاخ مرزنگوش ، معرب مرزجوش و مرزقوش و مرزنجوش در
صیدنه ابی ریحانه مسطور در که اصله مرزه کوش ایدی مرزه بعض لغاته
صحن معاسنه در انمک یا براء صحن تولاغه مشابه المغلو بو اسم ایله مستعمل اولمق
و لهذا عربیه لوکاذن الفارسخور دیدی و اسم عربیه تمشق در انمک سن

مهمله ایله وسیم و قاف ایله جعفر و زلی اوزره کذا فی القاموس و مجمع الغرس
صاحب مرزنگوش بر حچکیر کوک او تدر حبوب بیت مذکور بحیا یا راء ایله دی طابع
صاحب حکیم حچکر کاول لوک حچکیدر و حا نور حرز قورقوب قش تهمک معتاد در
حیدر و لغت قدر آق کل و حکیم و حا نور دن قورقوب و سترلک اولق
معاسنه مذکور در غرابت بونده در کر ضم میم ایله وزنا معجمه برینه و ایله
ضبط ایدوب مرحبم تولاغی معاسنه در حیدر کور موش و موشک کور ایکی
جانور اسملریدر بری کوشتیک دیدکلری کونر سچانه رکه برلری قاز عرب
اسمی خلد در ضم خا معجمه ایله ملاری ردوم بورید چشم ننهاد ست حق در کور
کو ندار د حاجت آن نیک دیدن ، میتواند زیست بی چشم و بصر ، فارغست
از چشم او در خاک تن ، جز بزودی او برون ناید ز خاک ، تا کند خالق
ازان روزی پاک ، بعد ازان بر آید و مرغی شود ، جمله ملایک جانب
کوهه شود ، میر خرد وحی بورید چو موش کور و مرغ شب مجنون از جهان
زیرا ، کو ببیار شتر کز بیت در کل صفاهان ، و بری یار اسه سمید اختیارات
بدیعیه مسطور در که مذکور لغت شیرازه شب پره معاسنه در زنگه
سعدی بورید نور یکتی فروز چشم اهور ، زشت باشد بچشم
موشک کور ، و ایضا زخور شید نهان شود موش کور ، کر جهلست آفتابرا
پنجه زور ، و ایضا ز غم و شمن ای دوست چه اندیشه دارد ، که موش کور کجا بد که

رشاخ درخت خویش ۱ گوش ماهی صدف در نسخه کمیر خسرو بویریه
هان شب یافت بخیم تاج شاهی ۲ که لولوی تورست از گوش ماهی ۳ ولا ایضا
جو لولو باشد اندر گوش ماهی ۴ سرشک ما بگن کردیده خواهی ۵ خلقانیه
بویریه یک گوش ماهی از همه کس بیش دمرا ۶ تا بحر سینه جیفه سودا
برافکند ۷ وبحر الغرائبه بلیان ماهی دیدکه بیاض ایت بوبخش معناسه
مذکور در کپ پالانه وقوسقونه وایت بویونلغه دکرار واقنوم وه مرجیم
قولاغی معناسه مسطوردرکه دکرده برو وقعت اره بویلکی کلام تلخیص الدی کوشمال
قولاق بورم معناسه در مال اسم مصدر در سعدی بویریه ۸ جوآهنک
برخط بود مستقیم ۹ کاز دست مطرب جوزه کوشمال محاز اناسب معناسه
مشهور در کوش سرای برخوشجه دکیوب فهم ایدن کسه در وصف
ترکیبی درشمس فخری بویریه ۱۰ دشمن درکهت که نشناسد ۱۱ لمن
داود را بانگ درای ۱۲ رشک عبیر شود اکر کرده ۱۳ مدحت را بصدق
کوش سرای کوش خنیه فتح خا معجمه ویا حطر ایله قولاغه کیرن فرق ایلقدر
کوشش خز بود جنی او معنایه در وصف ترکیبرون منقولدر خزیدن خا وزا
معجمتین ایله امکلمک وآهسته کتمک وقاران اورزه سورتمک
ولوصوده کزتمک معناسه در امیر خسرو بویریه ۱۴ بکوشها خود انکش
بیایی رفت بروان ۱۵ لسان کوش خز ار خود هزار دارد پای ۱۶ کوتحرک

جیوه

صیغه تصغیر ایله طویق وکب معناسه درکذا فی مجمع الفرس بن کوش خصاصت
ایله اطاعت معناسه در نسخه که سعدی بویریه ۱۷ امر طلبت بجان کوشم ۱۸ والقیاس هم
وکناه ضرورت از بن کوش ۱۹ مجوس اصله وهیچ کوش در نسخه که قاموس صاحب
دیمش مجوس کصبور رجل صفیه الاذنین وصغ ودنا ودعا الیه معرب هیچ
کوش انتهی کوشه وبناکوش وکوشوار ان شاء تعالی هریری ذکر اولنه ۲۰ عن
شرح الانور دوش ایکی قسمدر جامد ومشتق قسم اول ایکی معناسی وار در بری عن
کیچه معناسه در انهش ۲۱ نقلا ذکر اولنه عن برده شرح انور ثانی اومورده در
عربیده منکب دیمکدر سعدی بویریه ۲۲ هرکه زردید سر فرود آورد ۲۳
ور ترازوی آهنین خوش تست ۲۴ دوستادوش اومورا ومورده دیکدر نسخه که
نظام بویریه ۲۵ تا رسید ند هر جو خواهش ۲۶ در بیابانی از بخار بجوش ۲۷
اومورک ۲۸ براسم دخی وارد در سفت ضم سین وسکون فا ایله اسدی بویریه ۲۹
کی تاجدار آفرین کرد وکفت ۳۰ که زور ا بچین باید ویال وسفت ۳۱ عبد الرزاق
بویریه ۳۲ نه صبح بندد بر سر عماهای مقصب ۳۳ نه شام کیرد بر سفت قلو
آسوده ۳۴ وسفتن دال معجمه نظام ایکینی بوبیت جمع الدی ۳۵
تیری از جعبه سفته بکمان جست ۳۶ درزه آورد ودر کشید درست ۳۷
سفته بر سفت کور وشیر نشست ۳۸ سفت واز هر دو سفت بیرون جست ۳۹
سفته ضم سین ایله اوجی سوری وکسکین بکاید رقسم نامزد وشندیدن

بگاه خوشتر باز و زعدل خود برخود ۰ بکام دولت پای و بعز و حشمت باش
کمال اسمعیل و بوریحان جان بابا سیر و بکه بیستی ۰ همچنان تا بقیامت میرمانی
حاسی کو بگاف و کلنگ در عربی بمعنی انتظار و ترقب خوزستانکه اسدی بوریحان
مرا ایزد از بهر جنگ آفرید ۰ چه باید که جنگ آید اکنون بدید ۰ میر خسرو دهلوی بوریحان
صنگ گفت ار چه جانم نا صبوریست ۰ بپای امشکی فرداهم نه دوریست ۰
پایستن بمعنی بوعده نامه در کسر با خطر الیه ساوس طوسی و صقلی و رشکه
اسدی بوریحان زبانرا بپای زبدیش دوست ۰ که نزدیکتر دشمنست
سیرت امت ۰ پایباف و پابوش و پاابزن و پاانداز و پاانکه همه بمعنی ذکر
اولند و عنی بر دو شرح او نوشته کوش قولاق دوش او موزموش صحیح هوش او
دود تون لود یدی زود تنور رود جای کوش کاف فارسی الیه یکی معناسی واردر
برسی ذس الیه نیک اون دور دیگی کو نیدر اهنا که بو قطعه ده ماه سر خشت
ذکر او نوشته و برسی قولاق در نته که سعدی بوریحان کوش تو انکه همه عمر شنوی
نشنود آواز دف و چنگ و نای ۰ مولدین عرب کاف عربی الیه استعمال ایتمشدر
جلد دهان الروحی دیمشدر ۰ یا اصم الکوش تک ضامنه ۰ سمع انوف وصم
اکواش ۰ معنا آمده ۰ کوش بو معناسنده ۰ کلور مسطور در و علیه العمل کوش
کذاری فصلدیر که قولاغ یاب یاب سوبلیور حافظ بوریحان
کس نیاد بر او دم نزد از قصه ما ۰ مگر شاد صبا کوش کذاری بکند ۰

آخر الکتاب

والهی بوریحان بر فلک ناله من دوش کذاری میکرد ۰ چرخ را
از غم من کوش کذاری میکرد ۰ دستور العمل صاحبر آگاه انکه معناسنه در حمیدر
کوش کردن حفظ ایچون قولاق و روب دکلمک و اصغا معناسنه در
ملای روم بوریحان قابل این کفتها نشو کوش دار ۰ تاکه از زر سلامت
من کو شوار ۰ تنجز الیدوب مطلقا حفظ انکه معناسنه بعضی فقهه نته که نطق
بوریحان کلامی تک کیک را کوش کرد ۰ تک خویشتن را فراموش کرده ۰
داشتن الیه دخی استعمال اولنور نته که سعدی بوریحان و دنمان نخورند
و کوش دارند ۰ کویند امید بر که خورده ۰ حافظ دخی بوریحان
ای فلک العرش مرا دشمن مده ۰ وز نظر چشم مدش کوش دار ۰ سلمان دخی بوریحان
آسمان در حقه خود کوهری میداشت کوش ۰ ساخت امروزش برای
آفرینش کوشوار ۰ کوش دار اذن صغه ترکیبی اولور و هم امر اولور مثلا
اولی سلمان بوریحان چشم دار آخر دمی با ما که ما را کوشدار ۰ ایزد دانا جشم
بدانت اول از چشم رقیب ۰ و مثال ثانی فرخی بوریحان در آدم کم
تا سب افکنر هوش دار ۰ سلیح و هما و رود را کوش دار ۰ ملای روم
دخی بوریحان فقد ایما نرا اطاعت کوش دار ۰ تا زروی خی کردی
شرمسار ۰ کوش سین کبی ان قولاق تعبیر معناسنه در نته که حافظ
بوریحان دوشم زبس خوش آمد که می سرود ۰ کل کوش سین کرده

پای ماچان نوکر دیدم و بحر الغرائبیده اگرچه ماچان مذکور در لکن ذانجی
ایت و کوپک معنا سنه مشروحه در انشا اگه سگ سرخ شده ذکر او نمود
پای قم آوردن بر کسه حضنی نوزله قدمه ضرب مثل در پایچه بالا زد چه در
وخدمته مهیا اولد بر میر حمزه و ضعف راقمه بیورر ع ساخته طاوس
کلانگ نگار • پایچه بالا زده طاوس وار • پای زاغ کرد و پای زاغ شد
توصیه کردی دیدکس ضرب مثل در درویش دیکر بیورر ع طاوس وار
چیزه تو بجولان در آمدی • در باغ بس پری رخسان پای زاغ کرد •
پای فشردن ثابت قدم اولمقدر کمال اسمعیل بیورر ع پای
بفشارم و در عشق تو تمام بشت • شمع وار ار بودم آتش سوزان بر سر •
انوری ده بیورر ع هر جا که سیاه توپی فشرده • در سنگ نشان قدم
کرفته • ولایضا هر جا که صولت فشرده قدم • زور بازوی آسمان شکنه
زور • فزون صفی معناسنه در انشا امر ملکه مدح اولمق پای و پای کوش
انکله مقابله انمک دیکدر سلمان بیورر ع مصرع محیط ما تو بر وزی نکیرد
پای • پا و پای اشتن مثلی پایی دشتن و پای دشتن اقامت
واولمت و مشهور اینک معناسنه در حافظ بیورر ع پای دار اهل دین
قیام لیل چو شمع • که نور طلعت شمع از کرامت سحرست • پای مجنونه
نه همین سلسله سودا داشت • هر که جنکاوندی این سلسله را بر پا داشت

پای داشتن ثابت قدم اولمق کمال اسمعیل بیورر ع سهلست پای داری تو
در مقام وصل • چیزه دست بر دو عجز بینی بدار پای پایدار بودن وصف
ترکیبدر مقیم و ثابت معناسنه سعدی بیورر ع یار ناپایدار جوست بدار
دوستی را شاید این غدار • پای زاغ کردن یوصویه اورمق در ضروب
امثاله در دیکر بیورر ع طاوس وار چیزه تو بجولان در آمدی • در باغ
بس پری رخسان پای زاغ کرد • پای برا کندن سحر انکه در کنائی مجمع الغرض
نقلا عن موید الفضلا نظامی بیورر ع مراد رکوبت ای شمع نکویم • فلک
پای برا کندست کویم قسم ثانی که مستقر یابیدن فعل امر در یابیدن
آرتماسی وارد در برکی اما پاغ ایله بصیق در الصغیر بیورر ع بیابید یار مهربانان
بفرمکه در بر پایم نهان • ثالثی اپاغ ایله دیکدر نکه به الصغیر بیورر ع
هر که در پیش آیش بر میچید دندان بشد • هر که در پس میرود می یابد و دندان کند •
دیمک ایکی اسم واردر برسی لکد فتح لام و کاف فارسی ایله و حالا مخلد و برکا
بفتح لام و جیم عربی ایکه نکه سمک تعبیر بیورر ع کرکینه کشد رای وی از انجم و اطراف
برهم شکنه طارم افلاک بیک لج • وصحاح الونس صاحبی کرلام ایله تصحیح امده وکی سهله
مخالفدر ثالث قیام و استقلال معناسنه در زنه که به الصغیر بیورر ع
جو هرم کر بجولانتن بایم • عرضم کرد بدیکر بایم • رابع بقا معناسنه که حالت
اولی او زره ثبات دن عبارتدر زنه که مسعود سعد بیورر ع

کز قبیله حنا یا المنیل پویند و نلنند ر پویند نسیخت ضروب امثاله ندر
ترکیبه و ترجیس کوسنگ اوزدی حوز یعنی فاحدی نه کاسعدی بویر رل
جوان اگرچه قوی بال و پلین باشند ، بجنگ دشمن از هول بگسلد پویند ، نعمت
پابند برق و بگر معاسنه دخی کلور دیدو کی اثباته محتاجدر ، پامس
ضم میم الیه یا بند و ایچی نعلو معتاد در دقیق بویر رل خدایگانا پامس
بشهر بگیانه ، فرزون ازین نتوانم نشست دستوری ، واگر از بالغت
مانده پامس علائق الیه ایا بغی نا بگوا اولاذر نه قالدوعندنه حشنود
و نه سغرا یتمکه قدرتی موجود اولدیدکلری ایچی ذکر اولنان مبتدادر
شمس مخزنی دخی ضم میم الیه رجوب بویمیز نظم اتمیدی رل همچون حز
لنکست حسودش بوهل در ، افتاده و پر مار بمانده شده پامس ، لکن مجمع
الغرض صاحبنا عن الیه در دیدوکی وجهی وار در مس فتح میم الیه
قید و بند معتاد در انشاالله بدیشه حنه ذکر اولنور لکن پای الیه مرکب
اولدقده ضم میم الیه اولدغنی وجهنی بلدم پای رستا قدح مرکب
برنوعیدر بالجمله اولور خاقانی سویر رل خورده بر سم مصطبه
می ارغوانین مشربه ، فوت مسیح یکشنبه دریای برتمار یکنه ، مسیح
یکشنبه حن مراد اولدیدر که حضرت عیسی روحه برکچه آنی حبس
ایدوب یارینه بر دایته یر اول کچه عیسی روحه زیت المجده اکا تکلیف

ایلدیلر ایچوردیلر اول خود بهودی ایدی بی توقف ایچدی کذلک شرح
جوان الخاقانی پای شیب بر ضرب بعقه در خاقانی بویر رل
دست پا دهمت مردان کم کرده در زنبیل ، پای شیبی کان عقوبت جای شیطان کرده
کز ان مجمع الغرض پاسنه او کچه در که عربیده عقب در میر حیدر کار سویر رل
زیعقوب اگر بکنعان پاسنه ، بنه یکباش ولی پابرنه ، بومید نه یوسف
استخراج اولنور زیعقوب دن اگر عقب حذف ایدرسن که ردیف پاشنه در
برنیه سغر جل قوکه مرادف به در بوسبطه ایله که سغر جل دن رجل حذف ایده ایسز
که ردیف پادر فعه آمه قابوقلابی معناسنه دکلو نیس و پاشنه زیاده
پایله بوهنا به دیمیدر ، پای جان جیم فارسی ایله در ویس کهنکارک
ایکی قولاغی الیله طوتوب طورد و عرخابی تا دیدر طایفه در لباسنده
معروف در خاقانی سویر رل هوا میخواست تا بصف پا برتری جوید ،
کرفتم دست تا فکندم بصف پای ماچانش ، طای روم حز سویر رل بهر کریه
آدم آمد بر زمین ، تا بود کریان و نالان و حزین ، آدم از فردوس و از بالای
تهمت ، پای ماچان از برای عذرخت ، کذا فی مجمع الغرض و سایر کتب لغت
بوکلمه بوقدر لکن تحت اده باب سیم ده ماچان مذکور در و یا عجب
اطفال مکتب بر سر سبق پابش بلسه انکره کلمه یزدن بر پابش کتوردوکی
جریمه یک اسمیر و اول بابده کلمه ماچان حوز و اکر پا چه کتوردی ایسه کا

واو بسمر ایله اباغ ایله اوسلیش ویوشمش وپایمال اولان نسنه در بهرنه
اولور سه ریه مخصوص دکلدر نته کم طلبیدن فهم اولنور لطیفی بوریه
ای زآمد شد محبت ت • همه شومیر پایخوت ش • اسدی نقی بوریه
فراوان کس ایبل شد پایخت • بسی کس نکون ماذبی پاودست • سمسمی فخری ده
بوریه ابواسحاق ان شاه عادل کردند • بیاس عقوش زحل پایخت
نغمه ارقوه چاوغیر بنا اسکلاسی مناسنه ده کلور دیمکدر حسن بوزده
حسن دن ماخوذ در مجروح ایمک مناسنه در ایمک له نقص قصد اولنمه در
شرح اولنور کاه اولور بو مصدر مستقبلی ایله یاپیر استعمال اولنمز نته کم عنصری
بوریه ثنا دی وبقا بادت زمین بیش کویم • کاین قافیه تنک مے اینک
بیچیست • خروانی نغز دیمکدر له دخنه ومحکوم وبیچیده وکمراه کریان
نبیده دم ونالان لبحر کاه • شاه ناصر خسرو مغی بوریه بر فتیم
اکرچه درین کیشم • درمانده ایم بسته وبیچیده • عنصری ده بوریه
زبس کش بخاک اندرون کنج بود • ازو خاک پیچیده رنج بود • پایی اسپر
کرسین وفتح باء عجم ایله اباق ایله یاصلش وچکلش مناسنه در انوری
بوریه قدر او رامسپر پایی سپر • عزم اورا زمانه دست کران
کمال اسمعیل ده بوریه ای کی هردم زپای همت تو • تارک چرخ
پای سپر کردد • وله ایضا برزمین چون سایه کشتم پای سپر •

خرکاه مشهوم

خرکاه مشهوم چوخوشه پیزر • نقی کمک بو بیتنده مغی بولیور له
تشخیص خیر وشر اولور می اولده • کم لشکر خم بر بینی پای سپر ایلر • سپر
سپر وندن ماخوذ در اصل سپر لفظنده شرح اولنور پایی بند
قیدمناسنه در کر ایاغه اورمیلور کرک کوسنک اولر کرک غیر نسنه ایله اولسون
اضافه مقلوبه قبیلندن در اصل بند پای در سعدی بوریه ای کرفتار پای بند
عیال • وکر آسوده کی بند خیال • بعضی عیال قیدنه کرفتار اولان کیسنه اوده
امثال امر وب پای ومذدخی حوز الفی حذف امر وب بیوریه مغی حوز مجازا
اقربا به ومتعلقاته دخی بیوریه حوز نته کم سعدی بوریه له وه که کرمرده باز
کردیدی • بیان قبیله وبیوریه • سلمان مغی بوریه له حضرت دست
بر سرهای وزند • زخان ومان جدا وخویش وبیوزند • ومطلق اتصال و
ارتباط مناسنه ده کلور نته کم حافظ بوریه له سر بیوزند تو تنها نه دل
حافظرا • کیست انکس سر بیوزند تو در خاطر نیست • ملایی مغی بوریه له
باکسی بنشین که باشد باتو در کوهر کی • رشته بیوزند صحبت اتحاد کوهرست
کثرة استعمال ایله بوندن مصدر ایدوب بیوزیدن دنلمشدر بیوزیده صیغه
امر وبیوزند صیغه نهی استقبال اولنمشدر نته کم سعدی بوریه له
طلب کردم زدانا یان یکی پند • مرا کفتند یاد ان بیوزند • وبیوزیدن
اعجازی بری اربنه بنلامق وصنق اولان نسنه لری کنه لمک ورابطه اتمک

اقتضا ایدر نفس تحریف ایدوب مشتاق تحتیه بر نه نون ایله یازمشدر
یاجاه چوله لرک جوتوریدرکه طوقدقده ایقاری ایکیزه اولور یاجاق
درکاه مستعار در که اهل حرفت امر ایدر اشتر اوشلا چوله جقوری کبر کذا
فی بحر الغرائب لکن مجمع الفرس چوله جقوریه مخصوص در باب الف
اول حذف اولوب باب یعنی خور که لغت ترکیه در ایکی معنا سی وارد ر بری صوویر
واسفل اولر اصلی بابی در بر اضافت ایله کاسی معنی ویرر مثلا قوتورمیت
که مذیت سبب شرش یابب ۰ ولایضا بر وجه جنس کبی بابی کربر منی نهم ۰
تا غایه پایم ازبی پایاب میرود ۰ اسدی وطبیعی مجمع الفرس صاحب حوض مشاکله
کلور چونکه خاصیت بوبیتی ایله مستثنا ایدر ایله کل کسوکه برتخت آفتاب
بران ۰ زیم چشم نهان کشت درین پایاب ۰ نعمت اقنوم صاحبی ایله
برنیل شطرنجه مزیا یدوب ویله کا که پایاب انکلین حوضدر کرعبق اولیه
ویوقه جوصویر اوله وچیمه اعلی وبهرنسنه آخری ونهایتی معناسنه کلور ویله
تمامی طاقت وقدرت معناسنه ربونک اصلی بابیله بدن مرکبدر فرهنگ سورر
که کاین باره رابنیت پایاب ۰ درنکی کوید چرخ ازتاب اوه شمس فرمیورر
که جمال اولوالاسلام شیخ ابوالسعاد ۰ که چرخ رابنو وزیر زان او پایاب ۰
پای دپر طاقت وقدرتدر کسانیدر زیرا انسانکه قدرتی پایله و
قوتیله پر ایله بیر قنات ایله در فرهنگ سورر که ستوران بهم سازد وشان زال زر

جفت

ندارد هیچ جنبنده را پای و پرّ ما عکس ایله پر و پای دخی صور تنه که فرهنگ سورر که
چوایلاچ کوبر بجای آورد ۰ ولاورنخو و پر و پای آورد ۰ پایکار حذف و اثبات
ایله پایاق یولنر سوپورن خدمتکار در کذا فی اقرب الموارد فرهنگ سورر که
مدخلت بهرام شو پایکار ۰ بیاور که سرکش کشد بر کنار ۰ اصله مطلق خدمتکار در
اسدی سورر که کرفته خورشها همه کوه و دشت ۰ کشان پایکار آید استاد
دشت ۰ وحالا مکلّل کتخدا سز نک الی السنده اولان خدمتکار معناسنه مشهور در ایرانیا
که جوجه کسر و اغزا ایدر حکیم شفایی سورر که مومن هلام بازی چلان بکجا
رفت ۰ پاکاری صد در هم کرمان بکجا رفت ۰ هلام برادر نوذر و چلان
برادر واژه در اصفهانده وصد درهم کرمان بکجا رفت ۰ هلام برادر نوذر و چلان
دیدکلری دیرکه قرلش اغاجی یا خواب اولمغه یاقین اولان صوارای نکله
طایرلرنه که رودکی سورر که نه پادیر پاید قرا یستون ۰ نه دیوار خشت
ونه زاهن درای ۰ شعر فخری ده بعید که منیت جوارحص دولت را ۰
به زتا بید او دکر پادیر ۰ پایدام اولی قوشدرکه صیادلری طوزاغه
یا خلر غیری قوشلر آلی کورویه طوزاغه دوشکیچون خاقانی سورر که
کفتم بیارکاه ملائک توان رسید ۰ کفتا توان اکر نشود حرص پایدام ۰ وایاق
طوزاغی معنی سنده کلور اضافت مقلوبه قبیلندندر معنای اولک اسم بسیط
خرده در ضم خا ایله ایله عوسیده سمر طوزاغ در پانخست و پایخوست

دوزخ برابرست • رفتن بپایمردی همسایه در بهشت • یعنی اے جوید مجانی
او کوب دیشدر که پایمرد نصیب و بر که ایجون جزا نیک و اعمال جزا ره
وحشی خور دیشدر بلدم بولی نه کتابه ن نقل الدی پایمرد سکون یا وضم میم
واعجام زا الیه بر مصلحت بتو رمک مقابله سنده و دیرلین اجوت و ایاق تردیر
کمار تحصیل بورمک به پایمرد تراجان حمید همایک • نخوتیکه پایمم
برایکان برسان مار ایکان مغت و ایلاق معناسنه در پایکوپ
وصف ترکیبدر رقاص معناسنه در اسدی بورمک تراشا یدای
کلرخ سیمتن • که هم پایکوبست و هم نازین ما پایکوفتن مصدر یدر
بونک اسم بسیطی کوبل در ضم کاف عربی و جیم ایله رقص ایتمک و حالت رقصده
گوت اوینتمق معناسنه در شمس فخری بورمک کاه از بهر خنده مردم •
پایمال تمسخر و کوبل • پای افزار ایکی معناسنه وارد ر ترکی ایاق قابی
بعز پایپوش امیر خسرو بورمک سری را بی کلاه آزار نبود • برنجد پا چو پا افزار
نبود • مجمع الفرس صاحبی پای زار و پای اوزاره زا اخاسیله بو معنایه در جیم
نقل ایتمشدر ثانی جوالده طوقه قدره ایاغ ایله باصه قلری اغیلر در نعمت اسم
طولاق که بعض یرلرده ایاغ طولاری و پاتاوه جوز معناسنه وکلور حمیدر
افزار آلت و لوازم معناسنه در کرک اهل صناعتک اولکرک عزیزلرک
اولمغله یاده واوه مبدل ایدوب افزار دیمشلر خوز طعام لوازمندن ده

افزاخوز

افزاخوز انشاءالله خشک و خشنده ذکر اولنور جامع اللغاتده صاحب سراج دیدی
مهملتجه اوزره تقدیم ایدوب عکسن ایله ضبط ایتمشدر پایچه آنیات
وحذف یا ایله اوچ معناسی وارد ر بری دیر طونیک ایکی کاه اوطوغه کیندر
امیر خسرو بورمک ساخته طاوس ملایک نگار • پایچه بالازه طاوس
وار • ثانی موده طعام در سیف اسفرنکی بورمک نگار نگاره پرهنر که دل
سراچه اوست • تمام لذت عالم میانه پاچه اوست • ثالث تصغیر پای در
افنوم صاحب برهان معناسنه وکلور حمیدر مجمع الفرسده پاژه زا فارسیلر
پاچه معناسنه منقولدر پاتابه طولاغدر که ایاغه صارلور عربیده اسمی لفافه در
بایبرداده قلب ایدوب پاتاوه حنفی خوارزمی روم بورمک واسطه یکی
بودیاتابه • همچو پا اندر روش پاتابه • عرفی نفی بورمک بهر پاتاوه
خدام تو میرفت بخرج • کر نبود الطلس افلاک چنین مستعمل • پاخته بودخی
طولاق معناسنه در پازن بوزونک و قوچ دسی معناسنه در بوایکی
کچه نوآموزندر پالیک علی وزن ماریک کذا فی مجمع الغرس چارقدر که خام
کوندن دکوب ایاقده کیرلر کذا فی رساله الطوسی و بحر الغرائب و غیره جلاس
رودکی نک بو بیتی ایراد ایدیلر ملمع ارخز و پالیک آن جای رسیدی
که هر موزه چنین منکوحه اوست و اسب تازی • و تحفه الاصابده پالیک پاتاوه
معناسنه مسطوردر رودکی بیتنده موزه یه مقابل اولمغله بو معنای

مایه ربود ۰ بی‌خوار کند و بام امذود ۰ لبست کلمه‌ی ایله مرکب اولور انجق اسم
معنا اولور نه کر سعدی جمیع ایله اول ازیله و لکهر گفتار ۰ یا لبست آمدست و
بسر جوار ۰ و ایضا خواجه در بند نقش ابوالست ۰ خانه‌ی پای لبست ویرانست ۰
و یا ی نغلو و مقید از جعل معنا سنده کلور نه کر نظامی بویورمش ۰ که چون ملک
ایرانم آمد بدست ۰ نخواهم بیکجی شدن پای لبست ۰ لبست با عربی ایله در عجم ایله
دکلدر سروری گلستان خرسنده اگرچه بیت اول ده با عجمی ایله در دیدی
لکن بیت ثانیده صواب موفق اولوب با عربی ایله ضبط ایتدی نعمت ارته
پای لبست قره چاو و یا ی نغلو معنا سنده کلور صیحون و پای سر حنه
مضی غراب کوتره بمیدر که یا حذف ایله ایاغ و ایز و طپان و بهانه
معنا سنده و یای اثبات یا ایله بو معانیدن ماعدا کرو و بوقو و آقمد و دغا
معنا سنده کلور دیو وی اثبات محتاجدر پایه آخرنده کی یا نسبت تشبیه یجون
اولورسه یا غه مشابه اولان نسنه در که بر مثلی انک ازرینه مبنی اولا
پایه سر بر کبر ظهیر فاریابی بویورمش ۰ ستاره سجده برد طالع میرترا ۰
زمانه بوسه دهد پایه سریرترا ۰ و محض نسبت لازم ایجون اولورسه رتبه
و منزله معنا سنده در نه که امیر خسرو بویورمش ۰ کسی با وجود دولت
دهد پایه ۰ به از راستی نیست پیرایه ۰ و پایه سخنوران فضی بوقسیله در
سلمان بویورمش ۰ جوهر بر فراز نردبان رفت ۰ نزدیک پایه

قره چاو ستاره یه عرفان زمان افغان سکو نوتر طور

بر بالا توان رفت ۰ نعمت اقته بوده معنی غراب کتوروب دیمشدر ۰ پایه
بصمق و مرتبه و بهادر و دریچه و آغاج اوزدکی معنا سنده در ۰ پایکاه حذف
یا ایله ده اقوم ده و نعت اده حرب معنا سی وار در بری رتبه و منزله معنا سنده در
نه که سعدی بویورمش ۰ تشریف اکر مستعف شود خیال مبند ۰ که پایکاه تنعیش
ضعیف خواهد شد ۰ و ایضا توان شناخت بیک لحظه در شمایل مرد ۰ که تا کجا
رسیدست پایکاه علوم ۰ ثانی آخور و اصطبل معنا سنده در و حالا متعلدر
خاقانی ۰ کز پی میر آخوری در پایکاه خرس او ۰ آخشیجان جان رستم را کمر
ساختند ۰ آخشیجان عناصر اربعه در جمع آخشیج سعدی ده بویورمش ۰
قضا را یک شبی در پایکه بود ۰ سمندازرا در انجا جایکه بود ۰ ثالث مرد بان
پایه‌ی ثانی ۰ رابع مستراح و آبدولی خامس پیش خانه و او اوکی معنا سنده در
پای انداز ۰ اولوار بر پره تشریف ایتدکلرنده ایاغلری التنه فرش اولنان
پیشکش معنا سنده در نه که شمس فخری بویورمش ۰ سزد که در قدم دولت
پیای اندازد ۰ زمانه در کشد از چرخ اطلس و اکسون ۰ اکسون سیاه اطلس
پایمرد اسکون یا و فتح میم ایله معین و یار دم ایدیجی در کرک شفاعت
ایله کرک غیبت وجه ایله الوزی بویورمش ۰ فاضل روزی بعضی هم برد ۰ هر کرا
آن دست نبود پایمرد ۰ کار اسمعیل بویورمش ۰ تراغایت سلطان چو پایمرد
بود ۰ فلک چیزی حکم لوتسر نه پیچاند ۰ سعدی ده بویورمش ۰ حقا که بانعوت

معنای تامس جهت و جانب معناسه در زنه که فرخی میگوید ز یکدست رستم
برآمد زدشت ۰ زگرد سواران هوا تیره گشت ۰ ز دست دگر گیو گودرز
دلوس ۰ بپیش سپاه اندرون یک کوس ۰ و ایضا دیگر ۰ باده برآمد
زقلب سپاه ۰ ز یک دست دشمن ز یکدست شاه ۰ معنای تامس صدر مجلس
دیگر معناسه در زنه که فرخی میگوید ۰ نشستست بر دست رستم
سام ۰ کمر بسته بر دست خاص و عام ۰ دست عربی بمعنی الی الی
معنای سوار در بری صدر مجلس در زنه که ابو اسحاق غزنی گوید ۰
فرآله الدست ماعدا الوزیر سوی ۰ تحکیم حبته فی حال ایاه ۰ فهو الوزیر
ولا ازدکی شدة به ۰ مثل العوض لم یجر طلاه ۰ برشاعوض گوید ۰
یقولون لا والارزلون بارضنا ۰ وصارلهم مال وخیل سوابق ۰ فقلت لهم شاخ
الزمان وانما ۰ تفوزن فی اخری الدسوت السبابق ۰ ثانی سعود دست در
ثالث ثیاب ولباس ۰ رابع کاغذ و رقد ۰ قاموسده لبنی بودست
معنا مذکور در خامس جمله و مکرر در سادس و بنا مق بجنب در حوری مقامه
ثالث و عشرین ده دورت معناس جمع ادوب گوید ۰ کم قال نشدتک الله
انت الذی عارة الدست فقلت لا والذی جعلک فی هذا الدست ما انا بل
بصاحبک ذلک الدست بل انت الذی تم علیه الدست ۰ دست اول ثانی گوید ۰ و مالا
صدر مجلس در و ثالث جلد در و رابع لعبد غالب اولانه تم له الدست و منلوب

اولانه تم علیه الدست خور ۰ و عوام عرب یانند ۰ دست تجزه معنا در بوشعاده
موله در معرب و کلدرنه که سلیمان ابن عبد الحق فقط ایله ملقب اولان
براهل حیوان بجوادوب جمیند ۰ مانال فقط الدست من فعله ۰ غیر تمام
الوجه والتسخیط ۰ ولی عنه الدست علی رغمه ۰ وانقلب الدست علی الفقط ۰
دست ثانی صدر حیوان معنا در ۰ و دست اول و ثالث نوریه طرق الیه
تجزه و صدر مجلس معناسه در بعنت اما اقنوم صاحبنا تابع اولوب دست
ال و صدر مجلس وقوت و غلبه معناسه در جمیعش تقصیردن ماعدا
غلط ایتمیدر ۰ پای یا مک حذف و ثبانی ایله ایکی قسمدر عابد و مستنی اول
اما بغ معناسه در که عربیده اسمی رجل در حقیقتی اویق و بدنسز فدره در
مجازا فدره یعنی اطلاق اولنور الف حذف ادوب بی محض خور ۰ نه که سعدی گوید ۰
همه عالم کان و حنا زبان بشست ۰ بیاسود و از بانجا برزمین
چو بی نهاد و خور از بر زمین دید ۰ نشاطی در دل و جان خزین دید ۰ مجازا
هر نسنه نک طرف اسفله سنه پای خور ۰ نه که طرف اعلاسنه سر خور ۰ پای درخت
کبر اصل و عقدر ۰ نه که سعدی گوید ۰ درخت کز اکنون کرفت پای ۰
به نیروی شخصی برآید زجای ۰ و پای حوا کبر کراسی و تمل معناسه در زنه که
به سعدی گوید ۰ پای سر که طرح ظلم افکند ۰ پای دیوار ملک
خویش بکند ۰ مسابر معنی دیمکز حذف الف ایله ۰ از عیت شهر که

آخوندهٔ مشرع او نور معنا نامی جنس و نوع معناسنه در اکثر از ایهٔ استعمال
او نور نته که علای روم بویرر عط کفت صوفی چیز نیک کار نست زر • این چرا
تبغست و آن نکر ضرر • چونکه جلا از یکی دست آمدست • این چرا هیار و آن
مست آمدست • نظامی عفی بویرر عط شه از قصهٔ آرزوهای خویش •
سخنها زهر دستی آورد پیش • حافظ عفی بویرر عط ساقی ار باده ازین دست
بجام اندازد • عارفان را همه در شرب مدام اندازد • و ایضا کر تو زین دست مرا
بی سر و سامان دیدی • مزن با محبت زلف مشوش دارم • کاه او لور دست
حذف او نور نکه سعدی بویرر عط ازین مهیاره عابد فریبی • ملایک صورتی
طاوس نیبی • سلمان عفی بویرر عط قضا تا مهد اطفال فلک را سید هد جنبش •
نخوابانید ازین ماهی درین کهواره مینا • همدست هم جنس و جمع معناسنه
نته که مسایر بویرر عط یار ناجنس تخم خواب آمد • یار همدست پلمز آب آمد •
دوستان همچو آب و شیر ند • کاهیها پایه کیر کرند • کمال اسمعیل دیر بویرر عط
هر اکو جون خوان از شاخ بر بکند در آید • ز ریشه کون همدست با مهر کان آید •
جنسیت ده موافقت او لمغله موافق معناسنه ده کلور نته که کمال اسمعیل بویرر عط
بهر حال این کدر خاطر قضا همدست شد با او • بهر حال آنکار اندیشه قدر همدستان آید •
حافظ ده بویرر عط کی دهد دست این غزل ساز که همدستانش نوازند • خاطر مجموع
زلف پریشان نما • معنا نالث کره و مرهٔ معنا یکدست دو دست حور

بعیر بر دول و بر دفعه اکثر بر کل تمام او لیونه اطلاق اولنور نته که فرخی بویرر عط
چو صید از سر آید تا پدید روی • بدان سان سیار پدید کوی • نظامی عفی بویرر
عط ولاجه ازین بازی الکنجتین • بهر دست رنکی بر آمیخته ماشیل الدین
طبیر ده بویرر عط دست تو کز دست او آمد بجان حرص و نیاز ما جت
در یکدست نقد کیمیا در یا و کان • سنائی عفی بویرر عط در باختن قمار
با جست • در اول دست کینه دغا کیر • هنر دشاه عفی بویرر عط با بل نرم
جیز دست بردی • نفو د چرخ هفتم را به بورک • قمار با غالب اولدقده
سیر ایدنل • و رجوکی صدقه یه بورک خور دست حصر برا ولیوندر که هنر
حق اولمغله خوف و محاطر سر اولمه حضر لفظ عربیدر خوف معناسنه
دست خون برا ولیوندر که جان ایله رهن اولنه نته که خاقانی بویرر عط
در قعر زمانه فتادی بدست خضر • و امال کعبتین که حرصیت پس دغا
و لا ایضا این فلک کعبتین بی نقشست • هم ز بر دست خود قمار کند
دست پسین لعب اخیر در فرخی بویرر عط نک امشب بکوشیم دست
پسین • که داند که دیدار باشد خوارین • معنا رابع برقات شباب
و ملبوس معنا در که عربیدر حلو و بذله خور نته که فرخی بویرر عط
بکی دست جامه بپوشید و رفت • بدان سان که کفتم که جانش بکفت • و ایضا
نکسترد نیها شتر وار شست • ز زر بفت پوشیدنی هم سه دست

کمر دار آرد • و بری کتاب در کمرون و آخوی با ایله مجمع الغرسه آخوی با ایله
مضبوط رحیدالدین خوارزمی بورید این کتاب از بهر شاهان کم کف دست
منست • تا نیاید در بحور تو شاخ چنگ باز • دست و پا زدن چاپلوق
دسوی ان کتابه در نه کوسنایی بورید دست و پای بهبزن اندر جوی •
خیز بدریا رسی زجهر مکوی • یا لکوز دست و پا نفی استعاری اولور نه کم
بخشنایی همید رید انکو در خود بدست و پای رسد • کی توانذکه در خدای
رسد • دسته حورت معناسی وار در برخی دمد در کم عربیده حوزه
در نقطه حوزه نه کوسعدی بورید دیدم کل تازه چیند دسته • بر کبندی
از کیاه بسته • تا نی هر بسته نک پشاجق بریدر طولو لمک بکمز و
چوالکه تولی و کوتوسی کبی هر بر بسته خصوص ایله مضاف اولور دسته مشک
و دسته چوال کبی و حساب معناسنه مفی دسته تبر و دسته کاغد کبر اولور
بورید کر تشویج امن شود جز باغ تو • ایشاخ اش در تبر فتنه
دسته باد • تا نی کسناخ معناسنه در نه کرد رودکی بورید منست
از عجم کرکسناخم • کر تو کردی در اولم دسته سمان ده بورید
بنفشه دسته ازان میشود بمجلس باغ • کر در بهار بخود میرود فرو عگلین •
حافظ ده بورید در باغ زاشتیاق وصلت • کل ساخته دسته
خوبتن را دستور العمل حیر دسته شد مضطرب اولدی و دسته ساخت

فیزانوی

مضطرب ایته رحیب و ایکی بیت سابق ایله مستشهاد ایلدی رابع
یاری و معاونت معناسنه در شاه ناصر خسرو بورید بسته هوا
مبشر اکر خواهر • تا دیو مر ترا بکره نبسته • چون از فساد بازکشی دست
انکه کند صلاح ترا دسته • کذافی مجمع الغرس و دسته ضم دال ایله اولور
طاش و سنک معناسنه در کذافیه ایضا دستیار اصله الی یار و مدد
کره مطلق اعانت و یار دم معناسنه اولدی شمس فخری بورید
نیست هرد رماند کان فاقه را • جز امادی و عطایت دستیار • و کوزکیر
باش پهلوانان هر مرتبه آشغه اولان پهلوانلر کذافی الاقنوم و نعمت الله
دستیاقه در کذافی نهج الاته و دسته ایکی معناسی وار در برخی توقیع کر
پادشاهان محکم و قاضی نک نشانی در منجیک بورید که کند کار بتوقیع
تو ای مرد نیک خو • و کر سن نت سنه دان خط و ان دسته و بر ای
بلغرک در نه کذا فی بورید • تا چو چشم آغوش غیور ان شدم • محرم
دسته حوران شدم • جامی دحی بورید دسته و سته و ساعد
داده رونق • زر کره ده دو ماهی راملوق تعبیر بده یا بیمه تبدیل اولنوب
دستیچ دنلمند • حلیمی و غیره خوانا غی معناسنه در دیمش که عورتلر
با غلرلر و ستاس ان شاء الله آسیاده شرح اولنور و دست افشار در
زرشه خنده بیان اولنور و دست انبری و دستبوان شاء الله قطعه اخیره

رود انداز ره دین • با انگه دو چشم بسته بدستکشی • بر سوی سمیر دو بطن
تخمین • ثانی سائل و گدا معناسنده در کز صدقه المعذال اوزاد در بوایکی معناسنده
وصف ترکیبی در ثالث اسیر معناسنده در کذا فی الرشفنامه رابع فرنج معناسنده
عربیده کده الیه جوزنه کز تقاضای بورر • دستخوش کس نیم از بهر گنج •
دستکش میخورم از دست رنج ولد ایضا با یکدیگر عشق نه ماکرده ایم • دستکش
عشق نه ماخورده ایم • خامس کماده اولان یای در نه کز سلان معناسنده
پیش زور بازوی تو قوس فلک شد دستکش • زیر پای همت مالی جهان
شد پایمال • ذکر موصوف ایله کمان دستکشده جوزنه کز بر سلیمان
طفل بخت تست پرتابی کز حوض کوثر نیست • حق کمان دستکش در قبضه فرمان
اوست • بواوچ معنا وصف ترکیبی ان منقولدر مجازا کماده کبی طالم
وزالم و یوانش معناسنده کلورنه کز فور سور بورر • جو بید بشد رستم
از خوان خویش • بر آشفت بر مایه دستکش • وغلوب در لغوز معناسنده
کلورنه کز شاعر تمیم بورر • دستکش جفا کمن آب رخم کز نبض او • بی مدد شرخ
در عدن نمیکند • دستگیر کردن ایله یک معناسنده در دست مردی
سکون ایله شفاعت و اعانت معناسنده در کذا فی مجمع الفرس دست موزه
الدون معناسنده در کز عربیده قفاز جوز اضافه مقلوبه قبیلندن در
مجازا الت معناسنده استعمال اولنور جامی بورر • اول از قرع دست

موزه کند • پس سئوال نماز و زوزه کنده • کذا فی جرس العلل استعمال باغلق مجرده
وصف ترکیبی دن منقولدر ربونک اسم بسیطی در کز فرنج وال وزاده عربی ایله وکفا
عربی ایله ده مهمله ایله مروی در نه کز رودکی بورر • ای طره خوبان من
ای شهره ختن • لب را بسر دزدک بکن تا پک زنی • سمر فرنجه بورر •
تو بر حقیقت مقصود بعد خلق رسل • نه آن شهان که ندانند خود دکلند دزدک
وتعدد الله دزدک پاره و رقعه معناسنده مسطوردر دستوار اصلده ال
اوزونمغر دکلو عصا معناسنده در صکره مطلق عصا معناسنده استعمال اولندی
نه کز کماری معین بورر • وقت قیام همت عصا دستگیرمز • بیچاره انکه
او کند از دستوار پای • ولد ایضا درخت بر که موی سرش بر نخیته بود •
از ان سبب کز دونا کشت و دستوار کرفت • دستواره ال اوزونلغی مقدارنده
اولان بسنه در نه کز اوحدی جام جم بورر • چون خورشی نان دستواره
او • نظر ان کن بدست پاره او • دستوان حمامک طوری و جامه دری
معناسنده در کذا فی لغت اسه واقع نده طوغان الکی معناسنده مذکوردر
بو تقدیرجه واو بادن بدل اولور دستوانه طوغان الکی در کز عربیده
قفاز جوز وجمکده قول وقایه سی اولان قولجاغی معناسنده کلور طوغان
الکی نک ایکی اسمر غز وار در بری بهلوان در فتح باء عربی ایله نه کز شاعر
تمیم • زان بهلوانند پاک شاهان بر دست • تا دست لطیفشان

زبان تجواست ۰ همدست بیان او کرد راست ۰ وجامع صاحب الارمغانی
معنا دارکه آنرا نسخه تحفة الملکان عبارتدر واصطلاح فقیر قرطفه
وبرین قضا نلغه دیرلو دیبلدر دست خرج عورته اوغلانه موکوب الاجه
مسئله کچمک کناف حسنوا العمل سعدی بویورمش دست خرنام میبرم اما ۰
می نکویم که درکار است هنوز ۰ ملاحسرة بویورمش کفتم که بخوش میرسانم ۰
انلیه اکون صحو دست خرکن ۰ دست خوش عبرتیه ولادن کبرالده اونیا وقلری
ملایم نسنه درسکون تا ایلکسز ایده ماولور علای روم بویورمش چنده زکمال
دکان تنها کیر ۰ دست خوش سیاستی ناکردی خبر ۰ مجازا طلعه اولان کیسه یه
خورنه کرنظام بویورمش پی سپر جوع مخوار کان ۰ دست خوش بازی
سیارکان ۰ کمال اسمعیل ده بویورمش طبع زست وذوق خوش آری ۰
ازین قبیل ۰ دست خوش زمانه چوکوی معنیم ۰ تا سر چوکان ادیب
دسخوش ده خورنه کرعصمت حمیش ده عقلت برسر آمده ازکاینات واو ۰
هم بامیال شهوت وهم دسخوش هوا ۰ واداة الفضلاده دستمال معناسنه
مذکوردر دست رنج صنعتدرکه اندن کیمین حاصل اولورنه کرسعدی
بویورمش بیاموزفرزند محاورت رنج ۰ اکردست دارحق کزاروان بکنج ۰
کنافر مجمع الانس وقاریخ وکذا بین معناسنه دکلورنه کرسعدی بویورمش
بقنطار زر بخش کردن زکنج ۰ نیاشد چوقناطر از دست رنج ۰ ولایضا

چوردان

چومردان بربرنج وراحت رسان ۰ مخور جزبدست خود رنج کسان ۰
ولغة آبه یحتی واسطره معناسنه درحمیش وعلیه العمدة بوفقی وصف ترکیبی
منقولدر دست زدن معنی دال قرصحی معناسنه درقطعی بویورمش
فروهشته کیسوشکن برشکن ۰ یکی یاکوب ویکی دست زدن ۰ مجمع
الغرسده نادرم ولیشیان معناسنه مذکوردرنه کرتاسف ایدن ال اله
چاربر بوده وصف ترکیبی ان منقولدر دست شستن مایوس ونا امید
اولق معناسنه در بومضمون عربیده ترکیبده بعضی مستعملدر کلستانده هرکز
دست ازجان نشوید هرکه دردل دارد کوید دست سوی ال یوپاجک
صوکطعامدن صکره اولور کذا فی الاقنوم ونعت آت دست صلیبی کردن
ال قاوشدروب حذفنده طورمق کذا فی مجمع الغرس دستکار
ال ایشی معناسنه در کمال اسمعیل بویورمش چوذ آستین زدست کذشت
کارمن ۰ واودرنیکشت چنین دستکارداشت اضافه مقلوبه درصلی
کارد دستدر وال ایله اشلین یکسه معناسنه دکلور دستک زدن دست
زدن معناسنه درغیرال ایله اویجی وصف ترکیبی درعلای روم بویورمش
ازغریو ونعره ودستک زدن ۰ پرشده حمام قدزال الحزن ۰ دستکش
بلسان حبشی واردر بری اعالی وکوری مدان کسه درکه عربیده قائد الاعمی خورنه
نه کرشاعر حمیش ده فرصت میان انکه ازدی یقین ۰ بادیده دنیا

مرغ باشه مرغ دست آموز را • دست انداز اطاله یه نقدی و ظلم دیگر یا نفی و صف
ترکیبون منقوله رسمان بود یرعه خان ز ملک برانداخت رسم دست انداز •
که با بخشش نتوانست برگوتر زد مجسم نفی بود یرعه ترک من مستت و
دست انداخت بر وحشی رقیب • وه که شد ملک دلم ویران ز دست انداز او
دستانه و دستاهنگ ایکسی طوق معانسه در که چفت آلتدر مذر
کذا فی بحر الجواهر • دست آویز علاقه • ال بوش او لما عنچون ما حضر اولان
هدیه قلیه در علای روم بود یرعه همین چه آورد ید دست آویز را •
ارمغانی روز رستاخیز را • دست بر ترکش زدن برعجب ایش اشلمک
کنایتدر تاتار طایفه سی چپ قلرنه القرینی ترکشلرینه اور راق اتمغه
امیدلر اکا اشارت مراد در دیمکله آصفی بود یرعه زان کمان
ابرو ز چاک دل کشیدم تیر آه • در صف عشاق دستی باز بر ترکش زدم
لسانی نفی جواز ترکش ساز وصفنده بود یرعه سر تا قدم ار آستانه نور رخش
دستی عجب القصه بترکش زده است • کذا فی دستور العمل • دست بردن انسان
جانه جبر اینمک معانسه در نه که جلس بود یرعه لکن آن طور که آزرده شوم
از خویت • دست برد ل نهم و پای ننشم از کویت • دست ستون انمک بولنان
تحیردن کنایتدر که فلکی اولان کمسه حیرته طالوب الفی زنخنه طاقیق
امیدر نه که عرف بود رطبت • دست مجردات ستون نخ بود • انجاکه

فطرت تو زندسایبان علم • دست بسته عجز ایله متعرف و معروف اولان کسه دن
کنایتدر که الترینی قاوشدرب طور رنته که یه عرض بود یرعه با انکه دست
بسته میدان دانشم • کرنا مزد کنی بخف مزعفان علم • جون دستهاگوهر
مدحت بسلک نظم • سرهای جبیل راز برسنان علم • دست برون کردن الی
یرمدن خلع وقطع ایتمک معانسه در نه کا انوری بود یرعه با چنین دست مرا دست
برون کن پس ازین • کر قناعت نکند دست کشد پیش نیاز • دست بسته
ال اله و یروب دقیق ایتمکدر تمکسیده جوزان دیه کلری او یوندر اسدی بود یر
عه سهر برزن آوای ما مشکران • سهر کوشه دستبند یران • مجوس
ترک جزو نی بمک دیه کلری او یون معطلنه ده کلور نته که لعانی بود یرعه
ساعتی دستبند میکردند • برتمن ریسمان میکردند • بودخی صف ترکیبان
منقولدر • دست پیشین را بدل میت اول صوتن یکدر دیکر یره
ضرب مثل در حاجی بود یرعه زبان دیهر ازین بمثل نست • کوید
دست پیشین ابدل نست • ولا ایضا قتل مرخواهد رکیوعم زدیکر سوابل •
پیش دستی کن که نبود دست پیشین را بدل • کذا فی دستور العمل • دست پیمان
کابندان معجل مهر مقدم معتاد و سنار بود یرعه حیف ازین کنده پیر
کشتی جور • دست پیمان بادی ازلی جور • و مجمع الفرس صاحبی اولنمک معتاد
و اصطلاح معانسه در حبوب اسدیک بو بیتی ایراد ایلدی عه مرا و را زنهر

اگر نه نکو رو کرست، کمال اسمعیل فی بورید تا جهان رسم دستبرد نهاد،
دستبردی چنین نیارد داد، دست دادن تشبیر و امکان معنا نه در
نزکر ملای روم بورید رب حسب الی بنسلیتا آمدست، کرده
غیر را این ملک دست، دستا دست الدن الراولان نقد معنا نه در
بساط مت ویره مسیه دیکدر ایکینک مثالز ابوشکور دیمیرلر
سنده وداع کن هرگز جز دستا دست، کاپ دست طلاق آردو
الفت ببرد، دست افشاندن الی رقص تصفیق معنا نه در نزکر
ملار دوم بورید که ده دست افشان قدم میکوفتند، کاپسه صفدا
میروفتند، سعدی فی بورید قاضیا رما نشیند بر فشاند دست را
محتسب کرمی خورد معذور دارد دست را، دست افشان کردن مثل حافظ بلبل
بارمی خوان ساز د آغاز نماع، قدسیان از عرش دست افشان کنند،
دستار اصله وصف ترکیبی منقوله رایکی معنایه وارد ر بری صارق
دو دولبند معنادر و بو معنا ایله مستعمل عرف شیرازی بورید
کل حیات مز از نیسک کیمسه تیرو ده، اجل عمر زنده دانک بر سر دستار،
و بری یا غلق و محرمه معنا نه در سعد بورید سایه تی حرمت رفته دربار ده
رحمت بر نیاد ری دستار، دستارچه فی تصغیر ایله بو معنایه در نزکر
نظم بورید که کهی میز در تندی دست بر دست، که کهی دستارچه بر دیده مالست

دستارچه ساختن هدیه دوزمک و استعمالات ایتمک ایچون کرخانجی بورید
که ارسیم و زر و صراحی می، دستارچه بازد لبران، داد ان ایله
استعمال اولونور نه که نظامی بویورید که از طرفه تألف و چنبر دست، دستارچه
داد و طرف بربست، دستارخوان بزدن اولان خوردیه حالا مستعمل در نه که
انوری بورید که شنبه دستارخوان بود و زد و گزکم سر دستا، در وی نهند مرده کودی
تر زبن عجب، لیکن عجب زخواجه ازان آیدم همی، کو بر که دوی خشک نهد
بیست گز قصب، مجمع الفرس صاحبی تحفه الاحبابدن نوالر وزکر معنا نه
نقل ایدوب فرهنگ بوتنبیر ایراد ایلدی که بمن داد ریکونه دستارخوانز
کرارسی جبان آفرین ایخوان، وسایر کتب لغاته بو تکبیر معنا نه مسطور در
دستار بند هدیه و رشوه ویرن کسه در که بچه کوندر سعدی بورید که
چو قاضی بگرفت نوبت بجهل، کزو دز بدستار بندان خجل، دستاران شاکرانه
معنا نه در عنجدی بورید که بستی قصب اینه رنتای دوست بمشتی زر، یک
بوسه بده ما را مزور بدستاران، دست افزار آلت و کار ارباب صنایع
الا لوب الخلافیش اسلر کاتبی بورید که هنر سخاست دکر حلد دست
افزار نده، اکر زاهد انکشت خوبش صد هنرست، دست آموز اله کرکنش
جانور معنا نه در جله حیوانا نه اطلاق اولنمز وصف ترکیبی در منقوله در
سنبر بورید که نوکر فقال ایبوس بسته کرد از نهار نک، دانه دان

وحی نو معنا دن تفصل یده الی کذا دید کلری کبی تعبیر الونوزته کر سعدی
بیورر ملک وانراکه برمراد جهان منیت دست رس • درزاد بوم خویش
غریبست و ناشناخت • دست یافت قدرت بولدی ظفر بولدی
دست بابش قدرت واحتیاط ایله اول غفلت ایتمه دیکدر بخرد کبی مرکبدر
اصلده بادست وباخود در ایکیسنک مثالنر سعدی بیورر ملک
جور ولایت دل دست یافت لشکر عشق • بدست بابش که هر بادا دیغمیست
حافظ ده بیورر ملک کرت زدست برآید مراد خاطرما • بدست بابش
که حیزی بجای خویشتن است • مجمع العوض جبر بوایکی میستده اکاه بابش
وتقصیر یکمن دید وکی لازم معنا ایله تعبیر دستور قدرت وقوت
صاحب دیکدر کنجور وزر خورکبی مرکبدر ورزا یه اجراء قوانین ونفیذ
امور قدرت قاهره لرینی ومنفذ الطاق الونوزته کر سنائی بیورر ملک
هست اعضا چو شهر مشیر وران • عقل مستور و دل در و سلطان
خشم شحنه است وآز وعامل • آن یکی ظالم این دکر جاهل یا میر خسرو دهلوی
بیورر ملک شاه با یکه وخاصکان حضور • حاضر نزم کشت با دستور
مجاز اقانونه ورسمده الطاق اشعار نته کر باقی بیورر ملک چنین است
دستور این زمان بپیر • که زهرت دهد چو خیزد شیر • ومومی الیه
عمل اولنان قانون نامه یه ودفتره الطاق اولونوزته کر قاموس صاحب

ویعتبر الدستور بالضم الصنعة المعمولة للجماعات التی یقع منها تحریرا واصله
فارسی حوالی مقاله اثنین وعشرین منشی محاسب اوزرینه تفصیل ایدوب
محلده بیورر ملک واساطیر البلاغة تبصیح لتدرس ودوساتیر الخیانات
تنبیح وتدرس امافارسیده بو معنایه مستعمل اولمدیغنه اولمدیغنه مطلع اولدم
احتمالدر که تعریب اولندقده بو معنایه وضع ایتمش اولمه زیرا تعریف نقل
معنای اصلی شرط دکلدر جایزدر که قبل التعریب بر معنای اوله وبعده معنای
آخره وضع اولنه نه که محلنده مبینتدر وضم دال ایله اولمه وغنک وجهر
بوزر که فعلول فتح فا ایله لغت عربیه موجود دکلدر تعریب اتمکله بر اغلب
اوزانه موافق ایدرلر وسید شریف جرجانی حاشیه مطالعه دیدیکی
عکسنه ذاهب اولدی عبارتی بودر الدستور بضم اللام فارسی معرب
الوزیر الکبیر الذی یرجع فی جمیع احوال الناس الی رایه واصل الدفتر الذی
جمع فیه قوانین الملک وضوابطه انتهی ودستور اذن واجازت معناسنه
کلورنته کمیر خسرو بیورر ملک بصد نومیدی ازخود دوریم داد • برآهنگ
سفر حرتوریم داد واورنگ ونمونه معناسنه دکلور ودستور العمل
دیه کلری بو معنایه درکمال تسهیل بیورر ملک ای خداوندی کرفکر تو دستور
کنند • نقش بندان طرازان زنگ صور تاب • ودستبره غلبه
وقهر معناسنه در انوری بیورر ملک یکره این دست بر دنیا بیش • تا بداند

فطرت تو کنایه دکان علم ۱۲ روی اما الایا اولورسه توج معنی دراختیاری
محتمدر شرح اولنور دیمکدر اما لغت بهلویده بو معناسنه در
راء مهمله حذف اولنوب دیم یعنی جور کدانی مجمع النفوس مرکان مژه کلمه اولی
ناظمک مرادیدر مذکر مژه کرمیم اولکریکدر که عربیده هدب جمعی
بحر الغرائبده زاء عربی ایله ده کلور صکیب لطیفی تک بو معنی ایراد اولمش
آفتابم نیامدی بر مژه ۱۲ چه زنی عنبر کول ایمژه ۱۲ مادر سمی بر مژه کاف ایله
مرکک اتی جور وعلی خلاف القیاس الف ونون ایله جمع ایدوب مرکان
دیمشدر نته کانوری بویورمش دلم ارجای نشد تا که بخود بشتیم ۱۲
جامه بدریدم وانکه ازمن کان کرد بتاز ۱۲ زانکه تسکینی ده جایز ومشهور در
ملا بنائی بویورمش کلستانیت جزم دیده ام از عکس خارش ۱۲
زمرکان خار ها بکرفت براطراف نوارش ۱۲ بحر الغرائب صاحبی یعنی مرکان
صیغه جمع در کاه اولور وحدت مقامنده استعمال اولنور حبوب
لطیفی تک بو معنی ایراد اولمش بمرکانی دلم مجروح کردی ۱۲ بعمل
لب بکن درمان جسته ۱۲ مژه نک اصلی میژه در یاء ایله سهنامه ده
اصل اوزرینه حوق کلمشدر نته کم بو بیاتنده اصل اوزرینه کلمشدر
مش سیه میژه کردند هر جو راب ۱۲ زبان برکشادند در افراب ۱۲
ولا ایضا سیه میژه بر زکان ذرم ۱۲ فرو خوابنید و در هم شکنم ۱۲

30

ولا ایضا کنهکار کربود مهرابی بود ۱۲ بر از خنجر دل و میژه پر آب بود ۱۲
ولا ایضا در آید نور در فروبخت آب ۱۲ از ان میژه شبنم دیده خواب ۱۲
ولا ایضا بشد ولیه تا پیش افراسیاب ۱۲ زدر دلبر میژه ورخ پر آب ۱۲
دست فارسیده بر قباح معنا وادر بری عضو معروف در تحقیق
او موزدن بر مقدار وجه ذکر مجاز مرسل طریق الیه قدر ته ده اطلاق قابضه
نته کانوری حبیش مش حنزو در سمه انواع سخن دست هست ۱۲
خاصه در شیوه نظم خوش واشعار غرر ۱۲ آلت قدرت ومحل مکنت والمله
قدرته وامکانه دستکاه حور نته کم میر خسرو بویورمش بزرکی کسی
دهد دستکاه ۱۲ که دارد پناهنده را در پناه ۱۲ حافظ بعی بویورمش
دیده را دستکه دته وکهر چه نماند ۱۲ بجور وجفا نی وتدبیر شاری بکشند ۱۲
اوزرینه قدرت عطف بقید واقع اولورنته کر سعدی سعیدیمش
وانکر را دستکاه وقدرت نیست ۱۲ شلغم بخته مرغ بریانست ۱۲
ومحل شغل وتصرف ده دستکاه حور عوام اتراک تحریف ادوب
درکاه دیر لر انوری بویورمش باصطناع بیاراست دستکاه وجود
باستاد بیفزود پایکاه صدور ۱۲ نظامی ده بویورمش کیست درین
دستکه دیرپای ۱۲ کوملک الملک زنه جز خدای ۱۲ دست رس بعی قدرت
معناسنه در وصف ترکیبی منقول در ال ربنه سر معناسنه عربیه

جهت معشوقه کلمه وگی گویی قافیه رسیده روی بجانب معشوقه کلور روی او میبیند دیگر
گویی آنکه جانبین طور معشوقانه کرشاء جیش میر ریسیدار ی اگر تن اسیری افتد
بجفت • هرگه آید بمیان روی پسر می بیند • روی دهد توجه و اقبال
ایه دیگر زنه که کمال استعمال گوید میر هرگه از خلاصه رغبت تهمت پای برگیرد
هر دمش فتح دگر روی دهد چون بر کار • روی بید یا عشق و بچه در رو
پیش برقع و طواق معشوقانه در معشوقانه می اخفا و تقیه معشوقانه
کلور نه که جایز بور میر نیست حد چون بردن نام جو تو لی • بهر تو
یوش نام و کرامت خواهم • روی نگار یور کور نکلی در خاقانی بوید میر
جان پیشکشت سازم اگر پیش من آیی • دل روی نگاریت دهم اگر روی نیایی
رو مال یور سنجک مندیل در روشناس وجیه و معروف و معتبر که
معشوقه در علمای روم بور میر • روی هر یک می گمید ار پاس
بو گر گردی تو زخدمت روشناس • کمال استعمال ده بور میر • زسایه تو
شد ست آفتاب روشناس • که همنشین اهرمن بهمنین داند
روی در دیوار کرد • هر گونه در او تو ب منزوی شدن ظهیر فاریابی
بور میر • فلک بگاه تو افراشت پشت بر مسند • تستم بعدل تو آورد
روی در دیوار • و لعبره زشرم روی جمال تو آفتاب هیبوز • بهر طرف که
رو کرست روی در دیوار • و زیر نه یا ابیاده استعمال او نوز نه که آصفی

دیمیش میر آصفی روی مرآور د بجواب دعا • دور زار روی بتان وی
بدیواری کرد • روی زرد کردن یوز قرنق معشوقانه در نه که آصفی گوید
میر بهار عشق را جود و نهیت از چهره رو • بین طبیب این همه رو زرد
میکند • اگر روی سازد آنور ده نه که ظهیر فاریابی بور میر ظهوری
نشین ماه را در عقوبت بباز • اگر روی سازد چه شد گو بباز اصلی
دگر گونه سازد در بر روی روز افتادن آشکارا و لمعدان کنایه در
نه که کرسانی بور میر غم جگر سوزست منع چشم گریان چند کنم •
رازمن بر روی روز افتاد پنهان چون کنم • روز سر صفی مستعمل نه که ریاضی
بور میر بخشتم قصه خویش خود زدن خود با کسی هرگز • بر هر افتاد پیر
مردمان از اشک غازم • بر روی دو یدن یوزه یا پشق معشوقانه در
نه که ریاضی گوید میر دیدانکه من که چشم خونبار خود کنم • میدود
بر روی و میگیرد گریبان مرا • دویدن بر سینه چیدن ده مستعمل نه که
یسلمان بیند میر سالها ای اشک جاداری مرا در چشم خویش •
وقت فرقت کی روا داری که بر رویم جهی گذاری صوت فعل متاع روی
دکان ذی قیمت اولیس متاعد رکه دکان یوزنده وضع او لکوز و
ذی قیمت او لاز متاع بقچه ایله دکان لیچه یا صندق ده وضع او لنور
نه که عرفی بور میر ارزان متاع روی دکان کز نه مکنست • انجکه

صاحبی ضم خا ایله در روایت اید وب خورکه معنی خور دیمشدر اما تلمی تو ایله ایله خرمک
خرمهره در که کوز بونخی دیرلر اهسکه وقاره طغرا دیمشلر چشم آویز انکی
معناسی وارد ور بر بحر دفعه اولانسنه در تعوید کبر دیو بخی کبر دیمکه سعدی بیورر
بحر چشمان تو باطل بخشد چشم آویز ۱ مست چهید بیوشند کرده
مستور ۱ ثانی طلدن اولان رقعه در دفع کمسن یعنی آلت یوزینه اصرلر کدانی مجمع الفوز
چشمک انکی معناسی وارد ور بری کوزاد دیمشدر اولان وارد ور کدانی بحر الغرائب
وحالا چشمه زن دیمک ایله مشهور در مجمع الفوز عبر براوتدر دیمکه کاکه عربیه اقرآر
الکلب جحد ثانی کوزلک دیمکدر سکار دیمکدر بر دیده چشمک مزنم چهید
موسیم ایسه ۱ در روی تو بنگرم روی تو بنگرکه چشم چاید ۱ بوکه چشم فرنکی فغی خور
فرنک ولایتندن کلمکله ایله فرنکی نسبت اولنمشدر دیمکدر مسلم دیمکدر زبهر دیدن
روی تو روشن وجهام ۱ هرچند فرنکی نهاد بر در وبام ۱ چشمه بوبعضی لغتلرده واردر
برکی کاردر که عربیه عین دیمکدر منبع خور دیمکدر که سعدی بیورر هرکجا چشمه شیرین
مردم ودغ ومور کرد آیند ۱ ثانی اکه وچالدیر دیو کاسنه دلاکلر اکه دیمکدر
بالته وکسه دیو کیه ظهیر فاریابی بیورر سترنجشه سوزن بدر نخواهد شد ۱
حسود خام طمع کودرین هوس کواز ۱ بوبعضا ماهرچشم فغی خور دیمکدر که مهره
بویرر ور تماشای روی تست هوس ۱ روزن چشم سوزن توبست ۱
چشم اجل غضب بوزینه کوزه جیله یا لقمه دیمکدر که حکاک چیسر

انار

زنگ اله راسلام کردم خوش ۱ کردی من نظر بخشیا عنبل ۱ شمه فخری فغی چیسر
کرکند شهر اچشم شکار ۱ سحر کرچه نظر بخشیا عنبل ۱ بابی حذف اید وب چشمه کاه خور
چشم الوس ضم لام وآخری سین مهمله ایله بوده فی کوزاد جیله یقین معناسنه کدانی مجمع الفوز
چشم دریده یوزی کوزی آچیلش بیحیا معناسنه دیمکدر که قحطه بویرر
شوخ زکس بین کم بیش تو بشکفت ۱ چشم دریده اوب نکاه ندارد ۱ چشم
کاویش چکیب اسمه بر نظار بویرر غنج اچشم کاویش ناز ۱ مرغ کوش
پلکوشن براز ۱ چشم جهیدن چشم بریدن کوز سکرمک اختلاج عین معناسنه در
اهشاء قاعی هر بر یرمحلنده شرح اولنور چشم آب اون کوزی
نور لذر مک یوقی اهشاء آب شرح اولنور ۱ دارند عزیز بهر چشمی صد چشم
بر عزیز کی یانجه بیچاره فقی معزز ومکرم اولور دیمکدر ضرب المثلدر عربیه
ولا اجل عین الف عین نکرم مثلی کی ترجمه سیدر دیمکدر که کهال اسعیل بهدید
بر دیده نهم زبهر چشمت زکس ۱ دارند عزیز بهر چشمی صد چشم روی
یلک حذف واثبات ایله یوزدر که مقابل اینمک در عربیه وجه خور اما وضعه
وجهی مصرف وخرجلق معناسنه کهال اولنمشدر که سعدی بهدید
شب پراکنده چند انکه دیدم ۱ نبود وجه بامداد انش ۱ وظیفه راتبه
معناسنه در استعمال اولنمشدر که سلمان بویرر خورشید طلیعه
وزیر تو وجه من ۱ اکنون سه ماه رفت که تاخیر میکنند ۱ وجه عربیه

معنا سه ده بلور لوی چشم رسید جوزا کاکوزدکدی دیگدرنه که نظامی بوید
چشم کم رسید جالت ۰ نفرین که داد کوشمالت چشم زخم کوزدگک ضرری
دیگد اصلده زخم چشم دراضافت الیه زخم ضرب واورق معنا سه درنه که
شهاب الدین ورکاک بوید همیشه تا ابد الله هردایما دارا ۰ خدای عزوجل
زخم چشم زخم نگاه ۰ غالب آنست که دفع این نکند جورت اسم وادر ربی چشم نام در
فتح با فارسی ونون الیه چشم زخم دفع این حرز نویسند درنه که شهید بوید
بتا نگارا چشم بد ترس ازمن ۰ چرا نخواهر با خویشتن چشم نام ۰ سنه فخری
بوید هر که باحرز مدح او زاید ۰ بود حافظ بچشم نام ۰ مجمع الفنون صاحب
معیار بجالید زچشم وبام بنقل ایندو کل نسخ محرف اولد وغه بنا ۰ در
والا نزده اولان دورت نسخده چشم نام در با الیه واو الیه دکلدر نانی
چشمار در زمان عجم عروسه زهر چشم دفع اینک ایچون پیدا اینه کلری
بیکدرکه بر بوید کلکونه وآب زالیه چنا عروسه نظیر بر صورت دلپذیر
تصویر ایدوب البسه فاخره کدیروب انواع جواهر الیه مزین قلوب عروس کورنک
استینده اول الی کوستررلر بعض اول بیکر بالای بدن پرتاب
ایدوب بوتخه شکست اولور سه چشم مدبعض بوید شکست اطهون
دیر لرایدی اکرکه کون صاحبر اغنیادن ایسه یتاکران ایچون درون بوید
سیم وزر نقوادن ایسه حین وچرز تورلردی بوجهر شیخ عطار منطق الطیر

بویله بیانه الیدی شیخ سعدی بوید ۰ چوچشمار انکر خورند از نهیب ۰ کرانبلم
پنجه کز افتر نریزد ۰ کذا فی صحاح العلل چشم آور رفع بو معنایه درنه که کمال اسمعیل
بوید ۰ بجز دست تو بهر چشمها در ۰ شاید ار برکشد هزار چنبل ۰ مجمع الفرس
چنبر بوکلمک ضبطینده خطا ایدوب رایی واو وزر تقدیم ایدوب چنبل وجیب
بیت مذکور ایله استشهاد ایلدی ومعناسن بویله بیان ایلدوب دیمشلر که
چنبار وچیزی راکویند که برای دفع زخم چشم بربام خانه راست کنند
وبیت مذکور جوان کما لک ایکی نسخه سنه مراجعت اولندقده همان وجه اکمل
مسطور بولندی واشتقاقه مناسب اولان بابن بولدیغی زیرا آورمن تقاضنده
ایکی لغت وارور واوکی حذف واثبات بیاور وبیاور میاور ومیاور آینه
واورنده کبر ان شاء الله محلنده شرح اولنور ثالث چشم زدور نه که نظامی
بوید ۰ کر آیم جهان مدکه از چشم بد ۰ نه توخیره باشی نه من چشم زد ۰
بونک رمعنایی نفی واردر غمزه معناسنه نفی کلورنه که قهقاس بوید ۰
اهو صید یک عشوه خرد جان صید ۰ یک تا بصد ۰ چشم تو در یک چشم زدن
صد خفته تنها ریخته ۰ رابع خرمک در فتح خا معجمه وسکون را مهمله وفتح میم
وکاف عربی الیه بر بوتجقدر که سیاه وبیاض وکوک صرحه جر ۰ اولور کوزلک
ایچنه بویونه تعلیق ایدرلر نه که شیخ بوید ۰ ترسم چشمت رسد که
سخت خطیری ۰ چونکه نبینند خرمک بکلور ۰ کذا فی رساله الطوسی ومجمع الفرس

غلام برامن

الجنح حذف معنا سه در کر سواد و بیاض دن عبارتد رفیع الدین لبنانی بهوریر
ب غنق غلاله خورشید اغوان و حدت ، چو زهره لبست یا زی غبرین
بر چشم ، ایازی فتح همزه و یا حطی در اصهل و مجرا یاده مرویه رنقاب کبی بر
سیاه لشنه در کوزاور زبغلبور کذا فی مجمع الفرس ظاهرا عوتر لوز لریه قوقلر
بچه در چشم ، رسمی شین او زده تقدیم امد وب چشش بعض دیریر نه کسهید
و عیش ب یکتا زیانه خوزدی برجان ازان چو چش ، کر زد او بماندی مانند
زر دسیب ، کر دل بجای داری در پیش چشم ، کو چش ایغزه بکر و اندا زوب
حشم موزان ضم سم و زا، فارسی ایله کرشمه دار اولان کوزدکو عنج و لطافتی اولر
کذا فی رسته الطوس و معیار الجمالی و مجمع الفرس و تحفة الاحبابده موجان
جیم فارسی ایله خوز مسطور در فرخی بوریر ب خنگر گرفته لاکه شیر ابش از نفت
بنبید ، چنر کشته نرکس موزانش از خواب خمار ، عماره بعض عیش ب
و حشم نرکس بودیش خوب و خواب آلوه ، نامذ خواب و شدان نرکس کر
موزان بوه ، سمر قندیه بوید ب خدایکانا شعوم کر هست بحر حلال
حوا فراه بود هر کر خواند نشر مرجان ، کر شر بلولو و مرجان کر کند نسبت
چنا بود کر بنرکس تشبیه موزان ، مجمع الفرس صاحب آجلتر نرکس منا سنده
کلور و بیش در اتا بجا لغوایب صاحب موزان نرکس در کوزه اطلاق اولندوغی
استعاره طریقیله در دعیدر رجامع صاحب اکا تقلید امدوب نقت ایمش

اصل

اصل فرخی جمع ایتدی جلو سر اصلنی بلدی چنج کسر جیم فارسی و آخری خا معجمه ایله جلوز
کوزلو رکه کر بکی دکلو ب چاپغی اوکذا فی مجمع الفرس نقله میر خرد بوریر ب چنج کشده غمزه زنان
سازاو ، کو ربود انکه خوزیا نازاو ، تم فتح تا، فرشت ایله کوزیره مسیدر کو سبل خوز
و اسم عربیدر عرش وه در نته کر ابن بیمن بوریر ب نرکس نشان مهوری اندجین تو
بیند و کر چه در بصر شش افت تمت ، بحر الفوائده تم اطبا یا نده معروف اولان قنا ری
دیکلری وقت معنا سنه مسطور در چشم جا و امید معنا سنه ده کلور مجازا نه کر
سلمان بوریر ب یا شفیع المذنبین در خشک لبان رحیم ، ز راحسان تو مارا
چشم باران عنایت ، اکر تو داشتی مشتاقی ایله استعمال اولنور نته کر سعدی
بیور ب وفاداری مدار از چشمان چشم ، که هر دم مرکلی دیکر سر اید ، و له ایضا
هر انکه تخم بدی کشت و چشم نیکی داشت ، دماغ بیهده بخت و خیال باطل بست
چشمخانه کوزخانه غیدر کر حدقه مقامیدر شیخ سعدی نک اوائل کلستانده
سلطان محمود سبکتکین حکایه سنده مکر چشمان کبی اولر چشمخانه ایمیکر وید
ملاحظه میکر دعا بر تنده اولان چشمخانه بو معنایه در ملا حشری بوریر ب
چشم در چشمخانه خاک شده ، مانده یک مشت نشتر و مسمار ، خانه چشم
اضافت ایله ده خوزنته کر کما اسمعیل بوریر ب باران اشک خانه چشم خراب
کرد ، از بهر انکه از نمهرش بود فتحتاب ، چشم لان بو فتح چشمخانه معنا سنه در
کذا فی فتح اللان بو وه در اهل شام مجلنده شرح اضر چشم کوزاصلر

نظامی معنی برعجوزه وصفنده دیش ط و رخ خفیر جوز هندی ریشه
ریشه، چوحنظل هریکی زهری بشیشه، روخ زیاده واو ایله
کلمه دنته کرسنای بویر ط و برانداز دنقاب از روخ
جان افزای او ، رخت بردار دز کیهان حرمت لیل ونهار، مجاز مرسل
طریقی ایله یوزده رخ حمقه ومعنای ثانی دیرکن وعنان منقاد در
کذانی مجمع الفرس دنته که بیت عنصری ده کلور وجناس صاحبر فتح را ایله
ضبط ایتدوکی مسهور در قسم ثانی برمعنای جواب شطرنجدن اولان
معروف رخ عنصری بویر ط شطرنج کمال رانتوشاهر یارخ مراسب
جمال را رکابا یارخ رخ ثانی عنان ودزکن مهنسه در ومعنای
ثانی مشهور اولان طیر عظیمدکر هندستانده اولور کرکدن کوتوزنته که
قاموس صاحبی دیمشدر عبارتی بودر الرخ بالضم فراد وات الشطرنج
وطائر کبیر یحمل الکرکدن مرحوم کمال پاشازاده دقایقده ایکی ریده رخ
لسان فارسیده کرکدندر رخ رباعی اول قوشدر که کرکدنی قاپر
آلور والات شطرنجک بریزنی اسمدر دیدوکی ایکی وجه ایله مسهور در
بری بودر که رخ بواکی معنادده وضع فرس ایله دکلدر بلکه وضع عربی
ایله در واصلده تشدیدسز خا ایله در بری معنی بودر که رخ کرکدن دکلدر
بلکه کرکدنی کوتوزن قوشدر رخسار یکانک یوقاریدسیدر

عربیده اسمی رخمه در رخ ایله ساردون مرکبدر ان شاءالله ساره ایله شرح اولنور رخی
رخ کبی یوزه اطلاق اولنور واقوم صاحبی بکر معنا سنه در کلور دیدوکی اثنایه محتاجدر
حجاره ها بالتخصیص ایله یوزده وجه معناسنه در شرف امی انیس العشاقده لغت
خراساندر حبیب رودکی کفت بوبتینی ایراد ایلدی ط رخساره تورد عشاق دیدی
ما اکر نعت ترا دانذر بریم رخ کیره اول ملوک دیکه دورت قات بولنش اولکذا
فی مجمع الفرس روخ زیاده واو ایله لغت پهلویده اغزیق معناسنه در روخ چکاد
اصعده کرکه دایسندن جهت سینه دار بخ باشنده قل یتین کیمسه دز چکاد دتارک
سر دیمکدر شاهد بیانی ایله شرح اولنور چکاک دیمش ط ایله تنجم بردراو ،
این غربین سیاه روخ چکاد، شمشیر خونی ده بوریم ط عجب مداکه کون شهر
بیمولیت ، که شد رستمی تادیب شاه روخ چکاد چشم کوزدر فارسیده
کوزک اوچ اسم واردر بری دیده در ان شاءالله تعالی ذکر اولنه دغی بریده رخ
اولنور ثانی کابنه در کاف عربی وکسرهایله موحده ونون ایله واکثر ارباب لغت
یله جعلی ایله روایت ایتمشلر شمس فخری یوریم ط انی شنشاهی مهر چوخ را ،
هست روشن از وجودت کابنه، کذا فی نهج الخاقانی ومجمع الفرس صاحبر بانیده ایکی
کلمه بری کابنه درسکون موحده کومنعا سنه در وبری کابنه کسرهایله
فعل امر معناسنه در بکا کومزک آچ بندن یوزحویره دیکدر حبیب ضبط
ایلدی وتالیف مذکور اولان حشیم درکه حدقه وقیاغ وکریکدن عبارتدر دیمه

او جنبه وفی و برار و مغناطیس و مذانه زینه و کلیک و ذنانه لرینه وفی و برارد هذا کلام
فاتل و فایق الحقایق صاحب که لغت بهلویده خانه مغناطیس کلمه و کیند ز عاقل
او لمغیل تحلات ارتکاب ایدوب دیمیدر که مطلقا محل قرار در کرکه
او زرنده بنا او لنوب بیکده بنکده کبر کرک او لسون وادی کده کبر کده مخصوص
ایکیسنده بنا معتبر او لمدوغی کبر دنی جهانک مقرنه اختصاص یوقدر
انتهی لب طوداغ ورخ یکی چشم کوزدر یوز کریکه مرکان چهره دستان
ایاغ و کدیای لبطو دقدر که عربیده شفه محمد سعدی بیوریر لب ملاقیت
لب لعل آمدیرت را که در حدیث نیاید جو در حدیث آید مجاز اهر ایکی
کنار ز جوز لب و دیاکیه نه که ریه سعدی بیوریر لب همچنان در فکر آن
بیستم که گفت پیلبانی بر لب دریای نیل ولب بان انکمه و تلی نه که میر
خسرو بعدیر لب ای زوص آفتاب که دوری ز چشم ما ما را بلی بخش که
خسرو کدای لعلت لب لب بقی بوتیلدندر سلمه طول معناسنه در که ظرفک
کنار لرینه دک طولو اولدنکه شاهر بیوریر لب لب لبست زخم هکر بیاله ما
چنین شدست زروزازل حوالما لب لب او لوب نوکوارسه کبر بیکوند نه که
رسدی قی بوریر لب سلخ جانم ز بهر غصه لبریزست ومز تا نکردد مدعی
خوشدل تبسم میکنم لب و سنک ایکیسم اول دیکدر نته که جلی بوریر لب
بس کز اکوشش خمان در تو تنگ دارد ای خواجه ازین پس لب و سنگ

هر نا حوض دیمیش لب کفتم کم ابوسه بده زان دهان تنگ نوز بر دهنم
سنک حیای کل لب و سنک لب شیرین میخوشش دیکدر شاعر دیمیش لب
لب شیرین بباده دیرین چو رسانند کشت لب شیرین کذای حسن الفعل
لب در اضافت ایله قوپنیا عندیر و مجمع الغرمده تخفه الاحبابدن منقولدر که
لب بلکه معناسنه کلور که بویله اورر اعربیده لطمه خورد لغج قابه طودار
دوه طوداغی کبی بر که عضب ایله طوداق مرقشه لغج فروشت خصوصفتح
لام و سکون فا و جیم عربی نه که فرهنک سعیدیلب خرونشان زکابل همیر نشان
فروشت لغج و برآورده یال همشه طرز بوریر لب ستر راه عدم
پرسان همیرفت فروشته زهمش چو بشنو لغج نطاق دهنی زعجوزه
وصفنده بوریلش لب دهان و لبخش از بس شاخ شاخی بکوری
تنک می ماند از فراخی و معیار الجالیده لغج بوروندن جاری اولان صو
معناسنه ده کلور رخ رخ فارسیده دورت معناده مستعملدر
یکی معجم وضع فرس ایله در و تخفیف خا ایله در و یکی معنای وضع عربی
ایله در و تشدید خا ایله در و فارسیده تخفیف ایله استعمال اولنور
قسم اول بر معنا سر یکا قدر که یوزک نصفیدر کوزون زنخدانه دک
اسمی عربیدن خدر در هر یوزده ایکی یکاق اولور نته که ملای رومی بیوریر لب
عشق معشوقان دو رخ افروخته عشق عاشق جان او را سوخته

خداوند صعب سنه وه کلور دیمشدر ۱۰ وانفت انته کسر خا ایله ضبط ایلدی کدیور
معنی توسیلدن اولوب یا مزید در صاحب خانه معناسنه در اوی اولیانه
کدیور دیمکز نته کم عنصری بور یلب جاز اگرچه کده بی کران باشد ۱۰
هم از آیند گانش هر که ۱۰ رکدیوری ۱۰ کذا فی رساله الطوسی ومعیار الجاهر
ومجمع الفرس اما القوم صاحب کدیور خاتون معناسنا در حیث انته اکا تقلید ایتمیوب
عند بات قبیلندن کدیور ک ایکی معناسنا دخی وار در برسی بو در یکم یعنی
اکنجی وعارت معناسنه در نته که رودکی بور یلب در وصف او راصد کدیور
بیش بود ۱۰ آن بکا بده کارشان کشت ۱۰ میخر وبعض بور یلب
کدیور زباغ آرند ار دو تریج ۱۰ زین نامیش مرد باید بکنج ۱۰ کدیور کی انجیلک در
نته که خاقانی بور یلب مانده سازد از نبره بر صفت تو انکران ۱۰ بر زکری
کند بکا ۱۰ از قبل کدیوری ۱۰ و برسی روز کار و دهر معناسنه در شمس
مخزنی معناسنا اول بو معناسنا ثالث ایله بر بیتده نظم ایلدی یلب
اکر کوشنده ارض عدالت نبودی ۱۰ دکر در کدیور نبودی کدیور ۱۰ که واوه
اساس بیت معناسنه در نته کم شمس مخزنی بیورمشدر زنوع بس طلب اصل
کز بزای تبا ۱۰ درست باید کردن نخست که واوه ۱۰ کذا فی مجمع الفرس واوه رسم وقانون
معناسنه در کذا فی برهان الجامع کذا باوجاردق تحتنده اولان ۱۰ معناسنه در
کذا فی لاقوم ونفت انته که ضم کاف ایله اولور ایکی معناسنا وار در برسی کام معناسنا در که

انکله

ترکیبنده ملاق وعوسیده حنک حضور وبرسی قاپو اردینده کلید اوزره
برتخته پاره سیدر کلید اوزره دیشدکده قاپو آچلمز عربیده مغلاقه حضور
شمس مخزنی معیار الجمالی ۱۰ بو بیت حسب بو ایکی بیتی نظم ایلدی یلب
انکه اطفال امل را دایه کام ومراد ۱۰ جز بشهد وشکر شکرش نبکشاید کره ۱۰
کشته ایمن ساحت ملکت زدزدان آنچنانک ۱۰ خانها ایمن شده از خشت در با ۱۰
ومجمع الفرس صاحبی معناسنا اول تقریر ایتدکده کام او زرینه ملاذه عطف ایلدی
ملاذه دیمک معناسنه در واسدی همان ملاذه ایله بیان ایلدی ومعناسنا
ثانی تقریر نده نوعا تغایر وار در عبارتی بودر که بضم کاف چوبکی باشدکه
بکلیدان افتد تابی کلید در ۱۰ وانشوحین انکه طبان کفته یلب
در کلیدان سوز بسخت کره ۱۰ باز کردم درون شدم کبره ۱۰ انکچون که فتح کاف
ایله خانه معناسنا در ۱۰ واقوم صاحبی اکرچه فتح کاف ایله ضبط ایتدی معیار الجمالی
عبارتنی بعینها نقل ایدوب دیمشدر که کده کام یابند ودیکر جوهر یابند که
کلیدلره دراقتد جوز خواهند که دربندند نعت انه مقی بو کا
تقلید ایدوب فتح کاف ایله ضبط ایتدی لکن کام لفظی اوزرینه مشتبه
اولوب مراد معناسنه حمل ایدوب برانکی معنی دخی ارتروب دیمشدر که
کده اسم مکاندر میکده کبی وخانه زیرین ودیلکی که بوغازده اولور
شمس مخزنی بر قرکاه اولور هلاک امید وکام معناسنا که مراد در واکچک

حقی و ملیه که کدا وصف ترکیبی در اصل ده کاف عربی ایله که ایله آی دن مرکبدر
کدفتح کاف عربی ایله لغت بهلویده خانه معناسنا در علامه شیرازی شرح
قانون ده کدّ حذا ترکیبنده بولی تحقیق امیدوب دیمشدر که کدّ بالدّال
الغهلوی معناه البیت و حذا معناه الرّب و کدحذا معناه رب
البیت و قد یستعملونه بمعنی المدبّر فی الامور و تشدید دال ایله عربیدر
چالشق و امک حلک معناسنا در مثنویده برقاچ یرده واقعدر نته که
بیورر ع شیر پشمین از برای کد کنند و بو مسیله را لقب احمد کنند و ایضا
گر ز بند نم برآنی تو گرد و خود بمیرم من بتقصیری و کد که یعنی بارمی
ایله بو معنا یه درنته که میر خسرو بیمدع چو آمد کنون ناتوانی پدید
بدیگر که رخت باید کشید علاء الدوله یعنی بیمدع همت پیغمبر روشن کن
پیش خاطر آمدش آن کم شده تقریده ها و رسم جمیه تبدیل اولنمشدر نته که
قاموسده دیمشدر الکدّ ج محرکة الماء یعنی سوب کده ها ایله اولان
کده بر کلمه ایله مرکب اولورسه جزو اخیر واقع اولورنته که ملای رومی
بیستده در و ایضا اندرین دشمن کده کی ماندم سوی شهر و کوی تا
مر اندم حکیم سنائی یعنی بیمدع مثنویست این کی در هذا کده هذه زده
به ازان که بیم زده و نظامی مرحومیده تجوز ایتمیدر آن در زمان بقصهای
ایام و او در کده شده سرانجام بو تجوز خانه لفظنده بلد واقعدر

نته که

نته که دو جا خه حضور و با سر اولان کدمرکب اولورسه جزو اول واقع اولور
کدحذا و کدبانو کبی کدبانو اوی کوروب کوزدوب متصرف اولان
خاتوندر که ترکیبده بحریف امیدوب قادین جغدا یکیدنک مثالنی حکیم
سنائی بیورر ع مرد و زن را که حرص کان و کلوست نامشان
کدخدا و کدبانوست و ایضا مادران پیش خویش ازان مجاز دختران را
کنند لعبتان ع تاش چیزشوی خواستکار آید آن کدبانویش کار
آید تا چو کدبنست لعبت بی جان لعبت زنده پرور و پیش ازان
بانو ایکی کلمه دن مرکبدر برجمیان در کوزویجی معناسنه باغبان
و کشتیبان کبی و صحراء الرجل فراعی کوروب کوزدونه دشتبان جغد
و صعوتاجه کلمه مان جغد و قس علی هذا و بری و او در بو مقوله واو نسبت
لازمه جبلیه یه دلالت ایدر ف کتبه اولورسه واو ایله اولمزروز
مره استعمال اکثر بانو دیور نته که بانو نی بیمدع ع زایران و لوتران
دور شد جدا شدند آن حور با نور نیک کدخدا بانو نک اسم بسیطی
خدیش در فتح خا و تجه ایله رودکی بیورر ع نکو گفت فرخ بانان
خدیش مکن هرگز بخواهر نخویش شعر مخزنده بیمدع
فلک زحکمش خود سر نپیچد از آنک که سر نتابد از حکم کدخدای خویش
کذا فی جمیع کتب اللغة لکن مجمع الغرائب صاحب ضم خا ایله ضبط امیدوب

وبحر الغرائب دشنکی کلخان جریسی در کرمان دیلمور مسطور در و بری دشنبلوک در
ایکی کاف عربی ایله لکن اول کذا یه جهد که کیجه ایله بر بوکسک پره جهوت اوآز بلند
ایله دعا ایدوب صباح اولدقده دعا ایتدوکی نسمه ارک قایوارنه طوروب
احسان رجا ایدر سعد بوریله زهی جوفروشان کندم نمای
جهان کرد و شبکوک وحرمن کیای کذا فی مجمع الفرس وبری ده روان خواه در
یعنی طالب مادة الحیاة که اتمک در اناجی بوریله دران کوی پیری روان
خواه بود که دستش زهر کام کوتاه بود لطیفی معنی بوریله کر لطف خدا
رسد شود شاه انخوبدیش بود روان خواه وبری ده ترکان در فتح
نون ورا مشدده ایله لکن اسم جمعدر موزونی مسموعدر قیاس معزدی
نره در زنه که سمش فخری بوریله ازجهت برداشت آیکن سوال
کرد قارون خلق را تا تر کان اسدی طوسی معنی قریع الدهر ک بوبیتی
مثال کوتردی یله انکه این شعر ترکان کفتست زیر سیصد هزار تن
خفتست درویشک معنی برقاج اسمی وار در بری نا بود مند در
زنه که شاعر دیمش یله توکوتاه دستی و نا بود مند مزن دست
بر شاخ سرو بلند وبری ده ناداردر زنه که هاتفی بوریله
زنظاره آن هراسان سیاه چونا دار ازدیدن قرض خواه وبری ده
ناداشتری زنه که ابوالمؤید بوریله دل داشت پر زخون باشد

ساغر عیش او نکون باشد بونک بر معنا سر معنوار در اول کسه دیه جوزاکه
کذر اعضاسز قطع ایلیوب کذیر اولدره نه که میرخسرو بوریله
شوخ ناداشت زجلاد بیشر کوتر جزی بره این جان خویش کذا فی مجمع
الفرس نقلا عن مؤید الفضلاء وبری ده مغلاک در ضم میم وسکون
غین معجمه ایله شمس فخری بوریله پادشه در تنعم و دولت دشمنش
خواجسته و مغلاک جمال الدین عبد الرزاق مغی بوریله بعشمت
مقادیر رزق نز جهدست دلیلش ابله مرزوق وزیرکان مغلاک
وبری ده جشته در کسر خا وسکون شین معجمتین وتا وفرشت ایله ابو العباس
بوریله معذور کن ای شیخ که کستاخی کردم زیرا که غریبتم وبهارم
وحشته کذا فی مجمع الفرس وبری ده بژوم در فتح با وضم زا وکاف وسین
ایله کذا فی مجمع الفرس ایضا وبری ده جشنبر در فتح خا معجمه وتا وفرشت
وسکون نون وفتح با عربی ایله لکن اول فقیره یر که جمری اولمغین الفقر
فقیر یعنی مالدار لیق لافی اوره کذا فی معیار الجمال وتحفة الاحباب
وبحر الغرائب والجامع ولغت اسمی فخری بوریله بر دشت تو
بحر هر چند لافد ولی عقل داند که هست او جشنبر مانغت اسمی جامع صفاهر
ایله بخیل معناسنه در کلور دیمکله بونک مثالی ابو العباس بوریله
با وفا نیست ولیکن بستم تنگ زید اوچنان شد که خیال هیچ جشنبر نبود

شوست چنانک ، هرکرا شاعر گفتی تو بگفتی که گداست ، ملای روم نفی بود ر
ست از شما گی گدیه زر میکنم ، مرشمارا کیمیا گر میکنم ، سلطان نفی بود ر
ست ساحل عمان وانگه منت از سقای آب ، سقر پسلطان وانگه گدیه
از زمان گدا ، اقنوم صاحبی گدا صدف یا ایله یوخسول و دلخی و اثبات یا
ایله دلخی و خانه زیرین و جار دلق معناسنه در جیب نقوا نه گا مناسبت
اینشدر ، بو تعرقه اثباته محتاجدر ، و ناظم گدای یوخسول معناسنه دیدوکی جمع
ارباب لغته مخالفدر یوخسول معناسنه وضع اولنان درویش در که عربیه
فقیر و مسکین جمع نزنه که سعی بلیغ ایده ست کسن نیاید بخانه درویش ، که
خراج زمین و باغ بده ، تو انگر که غنی معناسنه در مقابل اولان بو درنته که
نیه سعی بلیغ بوره ست کر کسی خاک مرده باز کند ، نشناسد تو انگر از درویش
یا سنی و او و زرینه تقدیم ایدوب درویش نفی جوز نته که شاه نا صرخسرو
بوره ست بنگر که چه میگوید ت این سند گردان ، کفتا چنان از دیده حشمت
بینوش ، زین خانه الفقیر و ازین سعد کوشش ، بر گیر لا نزود و مرو لاغر و
درویش ، نعم مجاز اگدا یوخسول معناسنا کلو زنه که حافظ بوره ست
گدا چرا نزند لاف سلطنت امروز ، که خیمه سایه ابریست و بزمگه لب کشت ،
بطریق ایله تو انگره مقابل اولونمشدر که میرخسرو بوره ست تا شدیم از جهان
متاع امید ، ما گدایان تو انگر جاوید ، ملا هاتفی نفی بوره ست

گدایان

گدایان آن در تو انگر شدند ، همه دزده با مهر او نوشدند ، گدای دلخی ایکون
وضع اولنه و عندنا البته فقیر اولمق لازم و کلدر جاز در که نفس الامرده
مال ایله غنی ایکن جر ایله و در ویش فقیر ایکن جر ایله وضع اولنه و عندنا البته جر آر
اولمق لازم و کلدر جاز در که غنای نفسی اولوب فقر ایله قناعت ایده
کمی مجاز طریق ایله بری بر تنکه یه تعریف ایتمک جایز در گدا تنک براج اسمی
نفی وارد ر بری ساسید ایکی سین مهمله ایله حکیم سناسی بوره ست
خاک باشان دیکرند و باد بیابان دکر ، کی توان بر ساسیا نزال سامان داشتن
و له ایضا چه خیزد ز آول ملکی که در پیش دم آخر ، بود ساسی و بی سامان چه
سامانی چه ساسانی ، گدای مجمع الفرس حقیقده ساسان لفظنه علی خلاف
القیاس منسوب دیو بعض آل ساسان سلطنتدن جدا اولوب حفظ نفس ایچون
جرآر صورتنه گریوب لذا بعد ذلک آنی حرفت ایدیوب شهرت
بولدیلر نته که تواریخ ده مسطور در و بری ده تنکی ضم مثناة فوقیه
و لام و سکون نون و کاف فارسی ایله سمرقندی بعضیلر ست
اتنکی محرف صدق و صواب ، که بنجوید کسی ز آتش آب ، آخر نده کی
مانیت ایچوندر ، تنک و بلنجیک در حکیم سناسی بوره ست
راست خواهی بدین تنک خوشم ، این کشم به که با خلق کشم ،
تنکه و فی سکون لام و فتح نون ایله تنک معناسنه در گدای مجمع الفرس

پروردگار وامرزگار وکردگار کبی خالق ورب وغافر وفعال معناسنه
وآموزگار هم معلم وهم متعلم معناسنه درنته که عزیز فصحی دیمشدر
چرا زونیا موزد آموزگار ما همه دانش از کردگار ما روزگار که
تاریخ ماده است از روباد کار ما بود دیگر از اجوآموزگار ما زجه سی یعنی بوریب
زکیتی هنرمند وخامش تبر ما که پروردگار سیاوش تبر خطاب رستمه دزیرا
سیاوش بگ هرتی سی امدی وچیز نگار متقی وبادکار برمذکر لسنه دیمک در
وغیر اسم مصدر اولمه وغیر قلیل در روزگار کبی که دهر معناسنه در کارکاف
عربی ایله اولورسه کلکار وجفاکار وسیمکار وکینکار کبی ایش
معناسنه اولور خداوندکار ده اولان کار وهی کاف عربی ایله در ایش صاحبی
دیکدر کذا فی تحفه آنشاء الله کار کلهده شرح اولنور لغت آنده حلیم یه تقلید ایدوب
دیمشدر که کار اداة مبالغه در ماضینک آخرینه لاحق اولور مبالغه فاعل
ایچون پروردکار وآفریدکار کبی رب وخلاق معناسنه در وکاه
اولور که صیغه امر آخرینه آمرزکار وآموزکار کبی که غفور وکثیر العلم
وکثیر التعلیم معناسنه در لاحق اولور سودی فی شرح حافظ ده توانکر شرحنده
غیراره تقلیدا ایدوب دیمشدر که توان قدرت وکر اداة فاعل در
ترکیده جی معناسنه کاردن مخفف در ستمکار وستمکر وجفاکار
وجفاکر کبی معناسنه قدرت صاحبی اما بو مذهبه غنی والدار مقصود در هذا کلامه

حسین

حسین کفوی دخی شرح کلشنه غیراره اطاله لسان ایدوب که نصکره بو یله دیمشدر
که حق بودر که کار اداة نسبت اولوب جی معناسنه مراد اولور کاه حذف
الف ایله وحی استعمال اولنور بعض الفاظه مخصوص اولوب الف اثبات استمرار
آهنکر وزرکر کبی واثبات الف بعض الفاظه مخصوص اولوب حذف
الف ایله استعمال اولنمار کلکار کبر وبعض الفاظده حذف واثبات
ایکیسی بله جائز در ستمکار وستمکر کبی وبعض الفاظ کامکار وکینکار
وستمکار وجفاکار کبر کاف عربی ایله وکاف عجمیه ایله جائز ومستعمل در
وبعض الفاظ کاف عربی یه مخصوص در سیمکار کبی وبعض الفاظ کاف
عجمیه مخصوص در روزکار وپروردکار کبی انتهی کلامه سودی کبی جمله کلامی
نامحرر اولدیغندن ماعدا کلکار توزکلکار دیمزدیدوکی مرقوم در زیرا
صنایع کر ایله نسبت اولنور نته که بیان اولندی بونلک مثالنی حکیم سنائی
حدیقه ده تعبیر نام بابنده بوریله مرد ستا وثکلکر وحمال ما هرسه انزا دلیل
واین برمال ما کدای بو کلمه بعض ناظملک مزید اتندیکر کدای کاف عجمیه ایله
حذف واثبات الف ایله ولنجی معناسنه درکه قابو قابو کزوب ویلنور وحر
کدا ربنه باشه قاعه استین جرآر در وترکدا کنایه ایله استین و
ترکدا یوزقزوب استین یکمه در وکدیه فتح کاف ایله اسم مصدر
دیکمه معناسنه نته که کمال اسمعیل بوریله کدیه وضیعت که خود ذاتی

توانیدن قدرت مضاسنه در ترکیده کوچ تیک ایلا تعبیر او نوزنه که
سعدی بویورمش توانم انکه نیازارم اندرون کسی ۴ حسود رحمه کنم کو رخود
برنج درست ۴ توانستن یاحی بو معنایه در واوی حذف ایدوب تا
نستن دیمک لغت ماورا النهر در طای روم مثنوی سنده بو لغت حوق
واقعدر نه که بو میده بویورمش هیچ حرفت رایسین کاتبن عقلما
تا مذاو آموختن ای استا ۴ ایضا آه وزاری پیش تو بس قدر داشت ۴
من نتانستم حقوق آن گذاشت ۴ توان کلمه سندن بو حذف ایتمشدر
نه که بو میده بویورمش هین رو جلدی کن سود امیز ۴ که نتان
بمود کیو انا نگز ۴ توان اول کو حدر که خلق اولد زوال اول کو حدر که
کیم اولد ایشته بو ذکر اولنمشدر نه که شرح اولنور توان مقدور
و ممکن معناسنه جوق استعمال اولنمشدر نه که سعدی بویورمش
اکر زان نسخه با خود توان برد ۴ توان ارخشم ما روغار جان برد ۴
کهای مخنده ی ده بویورمش اینچنین صورت مطبوع زجان نتوان ساخت
در توان ساخت زقد تو روان نتوان ساخت حلیم او مقوله یرلرده توان
فعل مضارع یعنی تواند معناسنه در دیدوکی ترزیقدر توانا کو جلوده
توانکر کو جی یتر دیکدر نه که میرخرد بویورمش توانا چو پیش تو
شد ناتوان ۴ فزان کرچه دشمن بود ناتوان ۴ کرم کن چو دستت

توانکر ایرمز

توانکر ترمت ۴ که بخت ایش اخرشم زیارمت ۴ بو تیک قافیه سی ایله آچیلی ایله
معبوده مالدار وغنی یه توانکر دنلدوکی کمایلرق ایله در زیرا قدرت غنایه
لازم درنه که سعدی بویورمش آنکه کس توانکرت نمیکرداند ۴ او مصلحت تو
ازبهتر داند ۴ ایضا توانکر انا قعاست وندر دیمکدن ۴ نکاه وفکر
واعناق وهدی قبیلندن ۴ توکی دولت ایله زر کز نتوانی ۴ جزاین دورکعت
وان نیم بصدر یاسین ۴ ناظم نخجوانی صاحبقران کبی ایله ترجمه ایدوکی بو طریق
ایله در بای لغت ترکیده غنی ومالدار معناسنه در حلیمی همان معنی اصلیسی ایله شرح
وبرجه ای حی کز در کاف عجمی ایله اداء اولنمشدر نه کلمه یه لاحق اولور سه اکثر صفت
معناسنی افاده ایدر آهنکر وزرکر کفشکر وکمانکر کبی عربیده
فاعل وفعال صیغه لری کبی صانع وحداد کبی ونسب غیر صناع ایکون
کلمه سنی قبیل در عربیده ذو معناسن افاده ایدر توانکر کبی صاحب
توان دیمکدر عربیده مشعر در که ذو قوة معناسنه در وبایر کز کبی که
معین دیمکدر که عربیده ذو اعانه معناسنه درنه که نظامی بویورمش
ولیکن ترا بخت یار کز ست ۴ نشینت رهی وآسمان چاکرست ۴ وکارکر
کبی که مؤثر دیمکدر که عربیده ذو اثر معناسنه درنه که نظامی
بویورمش چو دستور این کونه بنود راه ۴ سخن کارکر شد نیرد فت شاه
کار وحی اداء اولنمشدر ذو معناسنا قبیل اکثر اسم مصدر در آفریدکار

بسوره سوزه توراة وحرف حرف زبور • بایه آیه انجیل وحرف حرف بنی
فرقانک برسمی بفتح ثم قرک در فتح تاء قرشت وضم میم وسکون راء مهمله و
فتح قاف وزاء معجمه واخری کاف عربی ایل کذا فی مجمع اللغوس عن موید الفضلا
عن فرهنگ قواس وانجیلک اسمی انگلیون در انشاء الله ذکر اولسنده عن
یرده نرح اولنور وحضرت ابراهیمه نازل اولان صحف عشر اولکی اسمی
زند وصحف عشر اخیرک اسمی بازند وتغییر مجموع صحفک اسمی اباردده و
استا وتغییر اجوار نیک اسمی حزده در انشاء الله نوعز قطعا اخیرده
زردشت ذکر اولنه وعزیر ده نرح اولنور نوندهعزیر صحفک اسمی فارسیده
یوقدر تتمه بادشاهدن بادشاه واران رسولک برقاج اسم وادر دیری
ایلی درکه مشهوردر لکن لغت حقنا بیدر فارسی محض دکلدر ودیری نوزنسنه در
کرنبن ایله دیری فرستاد درکذا فی المجمع وبحر الغرائب فردوسی بوررمز
مبل پر زکین شد برخ پر زچین • فرستد فرستاد زی شاه چین • ولا ایضا
فرستاده شاه ان بکابل رسید • وزو شاه کابل بخنها شنید • ولا ایضا
فرستاده نزد سیاوش رسید • چو آن نامه شاه ایران بدید • وشاه دیگر
کذای ملکتی نک اطرافنه واران رسولک فغور برقاج اسم وادر دیری چیرور
فتح جیم وباء فارسیتین ایله ولغوی راء مهمله ایله که هرمنزده مرتب طواری
اولور • ودیری ده اسکدار در ضم همزه ایله نسنه که عنصری بوررمز

نوکویی

نوکویی زاسرا ایشانی همی • فرستد بدو آفتاب اسکدار • پنتخرمی وحی
بوررمز ازبرای استهار صیت تو • خسرو اجرام باشد اسکدار • فرهنر
وحی بوررمز فرستاده شد اسکداری براه • پیش تخت خود ساخت کرا
سیاره کذا فی جمیع کتب اللغة اما میدانی سامیده دیشدرکه اسکدار
یکی اولان فرمان پادشاهی در • ودیری ده سبک کذار نسنه که لطیف
بوررمز ناکهانی سبک کذار رسید • کز ایران سپاه کشت بدید •
وعند البعض اسکدار بوندن مخففدر • ودیری ده نوند در نسنه که فرهنر
بوررمز نوندی فرستاد نزدیک زال • بدو گفت رو هیچ با دشمان
ودیری ده ایلاغ درکه ترکیده وتحریف اولنوب اولاق معنا نسنه که ملای روم
بوررمز داشت کاری درسر قصد او هم • جست ایلاغی ناتوده
او ستم • حقیقتده نوند ایله ایلاغ قاصدک بذوکی آتدر انشاء الله تعالی
اسب سرخ شنده بیاز اولنور ودیری ده دو اسبه در بوده وحی انشاء الله
اسب سرخ اشقر ودیری ده پیکدرکه ساعی وقاصد معنا حافظ بوررمز
صد نامه فرستادم وآن شاه سواران • بپیکی فرستاد وبیامی فرستاد
بوکلمه تعریب اولنوب فتیح اولدرخاصه جم ایله نسنه که شاعر دیمشدر رمز
الفتح علقمة الکبری خبرنا • ان الربیع اباه مروان قد حضرا توانکر
ایکی کلمه دن مرکبدر ربی توان در توانیدن فعل امر اسم مصدر در

ویعقوب و یوسف و ایوب و موسی و داود و عیسی و علیهم السلام نوشتهٔ
صبر او الوغی او الوانشتا و القصه مغاسنه حل ایدر و عند البعض اون بکر زور
سورهٔ انعامده اوچ آیده جوسی مذکور در خصوص ایله نبی مغاسنه و خشور در
علی وزن کنجور واو و خاء شین معجمتین و آخری راء مهمله ایله نبه که وقتیکه پیغمبر
بکی حال ازکه نشنه دی یکی از نامده فرزند • همیکوینده ناری که وحشورند یا کنده
کلمه اجزه فتح کاف عربی و سکون نون ایله فیلسوف و دانا مغاسنه در ضم
کاف ایله مرد مدبر تمیز مخبری یعنی پیغمبر ده جال نبی و دین نسبت تو در تمت
بوه نبیاء ان مانند امت و وحشور • کذا فی جمیع کتب اللغه لکن نعته طابع صاحب جهانگیری
مغتاد خی کلور همیشه • مرسل ایله که امت در اسمر زبرزبستان در علی
وزن نوعروسان با اول عربی و با ثانی فارسی و لکی راء مهمله و شین معجمه
ایله نه که وقتیکه پیغمبر شفیع یا نبی برشه مرا یا نبی ولت • حوصطفی برخوار
بربر و شرا • سمس مخبر دخی پیغمبر ده اکر دعوی کند رالیموت • شود
حوارئید و ماهیش ربرخوانی • بوکلمه ده دورت لغت دخی وارد ربری
بربرستان فتح با و فارسی و سکون راء و واو و فتح سین مهمله و تشدید نون
ایله کذا فی لغت الوفائی علی دخی بو لغتی روایت ایدوب وقتیکه بیت مذکوری
ایله استشهاد ایلدی و باقی قالان اوچ لغتی مجمع النوس صاحبر واو با بیده
ایراد ایلدی بربر و بربرستان فتح واو و سکون را و کسر سین و تا و فرشت

ایله و بربر و بربرستان اول حروف ایله علی وزن نکدان و بربر و بربرستان
بنه نکدان وزنی اوزره شین معجمه و نون ایله تمامه بو اوچ لغتی باء
موحده ایله واو برنبه روایت ایلدی شهنامه ده و بربرستان مطلقا
اتباع و جماعت مغاسنه مذکور در بنه که بو بیتده در لب بربرستش
بسر شبستان خویش • برخواهران و بربرستان خویش • و مرسل
اولان کتب الهیه در جمله سی علی وجه الاتفاق یو زاون دورت
کتابدر واون کتابده خلاف واردر الا صحیفه حضرت شیثه و اوتوز
صحیفه حضرت ادریسه و یکرمی صحیفه حضرت ابراهیمه و توراة حضرت
موسی یه و زابور حضرت داوده و انجیل حضرت عیسایه و فرقان حضرت
محمد یه علیهم الصلاة والسلام نازل اولمشدر مختلف فیه اولان صحف عشره
بعض علما فتنده حضرت آدمه نازل اولان صحفدر که اسمی الخلیون در بعض
آخر مانیده حضرت ابراهیمه نسبت ایدوب اکا نازل اولان اوتوز صحیفه در
سوتیله و بعضی حضرت موسایه توراتدن اول نازل اولدی دیو کذا
فی جواهر التفسیر للمولی حسین الواعظ برزم پیغمبر مزه صلی الله علیه وسلم
نازل اولان فرقانک اسمی نبی در ضم نون و کسر باء عربی ایله یا بی واوه
قلب ایدوب نوی ده حمزه نه که کلای روم بویرمش در نبی بشنو یا بیش
از خدا • آیت استفتهم ان بکلهما ادیب صابر دخی بویرمش

ع داد بپیغام حق بپیغمبر ، که بدیشان و مال او منکر ، غنی حذف امد یوب
بیام ده دیرا زنه که حافظ دیشد ر ع ایها اکر بکلش اجاب بکذرا
زخطا رعضه ده برجانان بیام ، وعند الافراد یکسند زنه الوحذف
امد یوب بپیغم وبیم دیک مسموع دکلد را ما وسیله المقاصد صاحبر ایکین
بلجایز کورمشدر ونعم الله ده همان بپیغم مسطور در اما عند الترکیب
مسموعدر زنه کرشا عود یشد ر ع بدانست کان روح بپیغمبر ست
که بهر پیمبر دان اندرست ، جامع صاحبر ایکی لغت دخی فرمد یدوب پیغمبر و
پیمبر روایت ایلدی اول ده یمی لونه وثانیده بابر پیمبر ابدال ایله
پیغمبر ، مغار ترکیسی سی خبر المتجی دیکدر انبیا علیهم السلام بپغامبر
دیلد وکی استدرنه الله تعالی دن خبر الله کلدی اعتبار ایله در یا
بالذات یا واسطه ایله ناظم طیم کیم انبیا یه تخصیص امد یوب دیشدر که
بپغامبر اول که حق تعالیدن قولدرنه خبر جی کوندرلمش اول ه والصحیح مخصوص
دکلدر زنه که عوبده رسول لام ایله معرف اولمیق مخصوص دکلدر الله دن
خبر تبلیغ ایدیجی مخصوصه وخشور لفظ در زنه که کلور ولهذا القوم ده
پیغمبر همان خبر وریجی والجی معناسنه مذکور در ونعم الله ده الجی
خبر جی معناسنه در دیمش کذلک وتابع لخفا یقده غیر انبیا یه اطلاق
اولندیغی عبارتر ظاهر در وبونکره مؤید سهنا ده الجی و خبر جی

معناسنه کلدوکی قتی حوقدر جلدون بو ابیاتده مذکور در ع
خیین کفت کاتذکار ایله یام ، پیمبر زنی بوسین دخی قتام ، ولا یضا پیمبر
قولی هم توبیل دیلر ، بهر کیسنه که بر سر از نشیر ، ولا یضا که پیغمبر شاه تورکان
سیاه ، کوی بر تنش باد رقتی سیاه ، ایل شیده کوید که استم نام
کس بلدیم تا کذارم بیام ، وحق الله تعالی اسامی سندر قال ارلطف
الحق یقال لموجد الشیء بحسب ما تقتضیه الحکمة ولذلک قیل فی الله هو الحق و
للموجود بحسب مقتضی الحکمة ولذلک یقال فعل الله کله حق ، وللاعتقاد فی الشیء
المطابق لما علیه ذلک الشیء فی نفسه نحو اعتقاد زید فی البعث حق و
للفعل والقول الواقع بحسب ما یجب فی الوقت الذی یجب نحو فعلک حق
وقولک حق انتهی پیغمبر نبی و رسوله واولوالعزم اطلاق اولنور و
ما بینلرنده تمایز قول اشهر ده بودر که بر اول انسان کامل در که کندیسنه
بر نبوت وحی اولنوب تبلیغه مامور اولمیه انبیا بنی اسرائیل کبی و رسوله
تبلیغ مشروطدر وانبیا عددی حوقدر و رسلک مجموعی اوچیوز اون دوتر
واولوالعزم اول رسللر که تبلیغده لشکر کفار کفتال نه وجهاده مامور
اولمرو عدد لرنده اختلاف وارد ر قول اشهر بش در سوره احزابک
بو آیتنده ذکر اولنمشدر وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ
وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وبر قوله سکز در نوح و ابراهیم

مناسب بواسب تحوّل وانقلاب معناسنه در دیر و بلای نگ مه کوریتی
ایله استنها وایدر کشادن وحی بویله در سعدی ولیجی آهنج معناسنه
ولازم ولیجی آهلق معناسنا در نته که سعدی بیورر له وبیند وحیاکه
بخشاید • کرد ول از عمر برگشند شاید • ورکشاید حیاکه نتوان بست •
کوبسو از حیات نیاودست • بریدن مغز بوقبیلدن در معدیسی کسمک ولازمی
کسمک معناسنه در نته که سعدی بیورر له بقول شمس تبان دوستب تکستی •
بیلن که ازکه بریدی و باکه پیوستی • کشتن وحی بونمنوال اوزره در سعدی
اوزنگ ولازمی اوزنگ معناسنه در نته که سعدی بیورر له
چودست ازهمه چیزی درگسست • علالت برون آید ازدست آنچنین
وحی بویابدن در سعدیسی اصحق ولازمی تعلق معناسنه در که عرس تعلق گیرد
نته که سعدی بیورر له علالی بدگمان هرکه دیگرکیست • دل خوارزم نه درکیش
آویخت • وکلستان دیباچه سنده وحی وامن کل بریخت وور دامنها آویخت •
دیدوکی بومعنایه در شرح گلستان بومقوله یرده عجب خیط فاحشلری
وار در وار سنمون ده اولان نمون نمودیدندن فعل امردر واسم
مصدر کلورنته که ملای روم بیورر له برزنج بر چار موبه نمون •
بهتر ازسی خشت بگذار اگر دکون • نمونش وحی اسم مصدر در کوسترمه
معناسنه نته که نظامی بیورر له گفت تا باشد ازنمونش رای

گفتن

گفتن آزما وساختن رخدای • نمونه وحی بوندن ماخوذ در جا تخصیصیله
اوزنگ معناسنه در عربیده اسمی عین در وعوام فتنده عینه صورر
مقابلی نموذج در فتح نون وذال معجمه الوقا موسیاجر انموذج یولینی
تخطیه ایتمشدر وغیرلیجا برکورمشدر نمونه نگ بر معناسی وحی وار در بحث
وقبیح معناسنه در شمس فخری اگی معناسن بومبیده نظم ایتمشدر له
ای خسروکی برمت شد خلد انمونه • جمشن نور رأیت خورشید نمونه
نمودار وحی اوزنگ معناسنه در نظامی بیورر له بچندین سال پیش
ازما بدین کار • رصد بستند وکردند این نمودار • بیرحتر وحی بیورر له
نمودار کنیتهای کهن • کنم روشن ازکیمیای سخن • اونگ اصلنده
اختلاف واردر عند البعض اصلی نمودار در عند بعض آخر نمودن ایله آردن
مرکب در نته که رفتار وکفتار ودیدار بویله مرکبدر بیم وحی پیغمبر
اولکم ویره مقدن خبر بای توانکر در یوخسه دیر لرکدای
پیغمبر اصلی پیغابر ایکی کلمه دن مرکب در بری پیغام وبری بر
کلمه سیدر بروندن امر در برون ایله نگ معناسنه اگرچه ضم ایله در لکن
اسم فاعل وامر مفتوح اولدوغی برین لفظندن مشتق اولان اسم
فاعل وامر نه مشتبه وملتبس اولمامغین در ولهذا اسم مفعول
اصل اوزره کلدی ویغام واسطه ایله اولان خبر در نته که سنائی بیورر

کرده نزدیک نظامی دختی بوده رحمه باد آن حزین چنین عذر خواهان ماروان
کرد این غزل را در سپاهان ملا رومی نوشته رحمه آه گر نزده رهاوی
عراق رفت از یادم دم تیغ فراق آه گر تیری زیر افکنده خرد خشک
شد کشت دل من دل بمرد انوری دیوانه رحمه غوکلهای خود همیخواهم
در نهاوند و رهاوی و عراق اما سعدی نیک نوشته آهنگ حجازی مقام
مذکور دکلر رحمه نمیداند که آهنگ حجازی فرو ماند زبانگ طبل غازی
بلکه آهنگ حجازی دل را در موسم حجه حجاج ذوی الابتهاج لبیک اللهم
لبیک صدا میدهد که آهنگ حجازی آن دل عیار تدروی الواقع بانگ طبل
وکوس و نقیر مانند اول صدا ایشد لمز حسین کهوی شرح گلستانه
دیده که عربیده غازی مال غزا و فارسیه جانباز معانسه در
نوشته اند طبل بازدن احرار در جمع مقامات میباشد نوشته حاج تخصیص
وجهی ندارد ایوب نوشته عقده نک طنبه متحیر ایم صکره آهالی اعجمک بزرگ
مسموع اولدیکه آهنگ حجازی حجاج صدا میدهد بزرگ کافی تصغیر
ایله جعفر و زلی اورزه اولوبه کمان تحمید و مطلقا تحمک مصغر در
کذا فی مجمع الانس وغیره رهنمای نوشته که ده ناظمک مثنوی شریف دن مزمیه
ایدیکی غوا نشنه در رهنمای یول کوسترمکی معتاد در که عربیده بادی
صوار نتکم میرخسه بوده رحمه کم شده کانیم درین شکنجه ره تو نمایی کم

توسیی رهنمای همسنون دختی بوده رحمه نه که تنا بوده رحمه
دنبال نظم مرده دیده کمر امکنت همسنون نیست ره تو ان را اصلی ایدر
انشاالله قطعه اخیره الوانسه شرح اولنور و نمای عمودندن امرد رعمودن
سعد سر ولا رند رسعدی الیحق کوستریلمک معانسه در که عربیده ارادة
حور نه که سعدی دیمشدر رحمه ارجعت حوستان برنجم کاخلاق جم
حسن نماند ولازم الیحق کورنمک معانسه که عربیده ارتشاة حور
نه که سعدی بوده رحمه ای که شخص مست چیزنمود تا در شتی هزنه بندی
ولا ایضا چنیم انه بیشه کرکنده باد عیب نماید سنرش در نظر اغربیده
فعل سعدی ولازم علی وجه الاشتراک چوقدر و مضمر لزوم ایکون افعال
وانفعال وتفعل صیغه لرایله تعبیر اولنور ترکیسه نوبرک صیغه لرینه همان صیغه
مجهول ایله بیان اولنور مطاوع ایله مجهول صیغه لر ترکیسه هر صیغه در مشترکدر
نوبنک امثالی قالمیسه چوقدر رکشتیدن یکی کرمتعدیسی چکمک معانسه در ولازمی
یکملک معانسه در که عربیده انجرار حور نه که سعدی بوده رحمه
میان شوهر و زن فتنه آنچنان فتاد که سر بشخه و قاضی کشید و سعد کفت
مولانا هلالی نوشته رحمه جانکن در دون پاک ضمیر کی عاقبت
زین شیوه کار قطره بدر و انکی کند اکثر ناس بوتحقیقدن بیخبر اولوب
بومقوله یرلرده فعل لازمی فعل مجهول در دیرلر و بعض تحمله حوشب بر فعل

اولوالعزم وکنه دون اولوالعزم ایدیکی معناسنه در دیدوکی نثر نقد رجلیس
اولوالعلمه مخصوص صدر دیدوکی مرحوم دررتبه که ظهیر یابی بیورر ملک
در ملک داول و در ملک شد بزرگ ۰ واکثاه ملک بازدهند بزرگوار
عمق بخاری دخی بیورر ملک شاهرکه تاج خدای جهان را سزا فرید ۰ جزاوندید
چشم سپهر بزرگوار ۰ نظامی نیز بیورر ملک تختهای بزرگوارش داد ۰ بریکی
درعوض هزارش شمرد ۰ وله ایضا امروز که روز بار باشد ۰ نوروز بزرگوار
باشد ۰ وله ایضا راز گویم بکسی خوار شوم ۰ با تو گویم هزار گوار شوم ۰ بزرگ
ایلدادن مرکب در واوک اصلی بار در واو با دن منقلب در تکه
خروار و کوشواره اولان وار بویله در و بار بزرگ معناسنه اولدیغنه
بارستن ذکر اولونزتبه که حکیم انوری نک شعر نده اصل اوزره کلشدر
ملک بزرگ بار خدایرکه کرفا کنند ۰ همه جهان زبزرگیش مشت خاکی شمرد
وله ایضا بزرگ بار خدایرکمنی و بخشتی ۰ وراشتر عبابه و مراشتر عبا
بزرگوار ایکی سزاوار معنی تسمیه سندن مرکب در وخانی خان صاحب محمد بن عبد
الدین الشهیر بالمنشی وصف ترکیبی دیدوکی غلط خفر اولمیه کرکفت
فارسیده بر معنایه دلالت ایدن ایکی سزاوار معنی تراوفیز ترکیب ایدوب کلمه
واحده جکسنه استعمال ایتدکلری موجود در جلادن خورشید درکه
کنش معناسنه در ایکی جزئی خوار ایله رشید هر بری به کوشش معناسنه

دیرمی ده زال زردرکه پیرمعناسنه در ایکی جزئی کی زال ایله نده در هر بری بر
معناسنه در انشاءالله زال ذکرا ولنسنده غنی بیرمر شرح اولنور کمال ایشانه در
وقاعده بودرکه فیقدان خاقل او لمغله طریق تقشفه سلوک ایدوب دیمشدرکه
بزرگوار در اولان واریاق معناسن افاده ایدر شاهوار دانه ایله بهوار
کبی کمعنای شاه لایق انجو ویوله یرارآت دیکدر بزرگوار ک معنای
ترکیبی سی اولو یه لایقدر اما اولو لغه لایق معناسنده استعمال ایدر اول
تقدیرده اصل بزرگی وارد رآندن اختصار اولنمش اولوریدکلاسترکه
ورفت دخی بزرگ معناسنه افاده ایتدیکی ذکر اولنسنده غنی بیرمر شرح
اولنور بزرگ بیرمعناسنه دخی وارد رعلم موسیقیده اون ایکی مقامک بریدر
جلسر بودرعشاق نوا بهسیک راست عراق صفاهان زیرافکند
دال حذف ایدوب زیرافکن بعض خوزبوکا کوچک دخی خوزبزرگ بنکوله
بوکا نهاوند دخی خوزراهوی بوکا راهوی دخی خوزحسینی حجازی کذا
فی تحفه الانعام مجموعی بوریاعیده مذکوردر رباعی عشاق راحسینی است
حوراست ۰ دربرده بهسیک راهوی دولت است ۰ حون کشته بزرگ در صفاهان
وعراق ۰ زنکوله حجاز وکوچک اندر یمامت ۰ مجمع العلوم صاحبی نهاوندی
شعر معناسنه تصحیح ایتدوکی غیر صحیحدر بوبیانده اغلب موجود در سعدی
بیورر ملک دربرده عشاق وصفاهان زعراقست ۰ از حجزه مطرب
فکری نوه

توان وقوت معناسه در نته کسوزانی ویمنند رل وراازدولت
سلطان سلطان زیادت شد • شکوه وحشمت ودولت نعیم وناز وکام وکر
وکرنانیه اد آنیسند رعیت نایند شوح وحضور گاه کراکر حوزا اصل اوزد
وکاه بروا و زیاده امدوب کرد کر حوز مجمع الغرس صاحبی کرکری ایکی لام ایلا کرکف
امدوب ارزنام خدا در ترجیب عصر نیک بومیتی ایراد ایندی رل
بفورانکی سایه افرش • بپوشش همیشه حیات ازارارشر • بروردکار
وکردکار وحی ایکی صفتدر انشا اقته هربری ذکر اولنمدوکل بشرح واقع
بزرک ضمنین ایلر تبه وه اولو وجلیل وعظیم معناسه در نته کرسعدی
بیعدرل بزرکش نخوانند اهل حزد • که نام بزرکان نشکند بزرد •
وخته وه بویک وکبیر معناسه کلور نته کربه سعدی بیورل عاقبت کرک
زاده کرک شود • کرچه بالا آدمی بزرک شود • حکیم سنایی بیورل
داشت پیلی بزرک هیبت • ازپی جاه وحشمت وصولت • قاموس
صاحبی حق تقسیم ایدوب دیمنند کربزرک کلمه اعجمیه معناسنا الکبیر
او العظیم لقب بنا الوزیر نظام الملک او تقسیم ایدوب دیمنند رتشکیک
ایکون وکلدر اکرچه جیم ایله تعریب ایلمنند راما عالم واقعدر نته کر
یه قاموس صاحبی دیمنند ربزرج علم موب بزرک معنای
اولمق مقابل حزد ور نته کر حکیم انوری بیورل ربربزکان زمانه

شده حزد آن سالار • برکربمان جنبانکشته لیمان مهتر • معنای نانک
مقابلی زمانمزده اولورسه یه حزد ور نته کر میرخسرو بیورل
کرچه حزدی کنون وبی تمیز • روز رآخر بزرک کردی نیز • جرم وجنایه
اولورسه یه حزد ور نته کر علام رومی بیورل هست پیروان قطره
حزد وبزرک • در صدف دربای حزدست وبزرک • محتشم بو میتی معنای
ثلاثه یه محتمل در رل نشان کم شش من نکوبزرک حزد وبزرک • سراغ
یوسف کمکز رنبنده وآزاد • معنای نانی کوچک ایله ده واقع اولورنته کر
محتشم بیورل واندران دایره در پهلوی آن هردوچنان • چرخ بسیار
بزرکست وبغایت کوچک • حقارت صفوه اعظم لازم اولمغله حقیر و
کوچک صوکی نته کرسعدی بیورل عدو راکوچک نباید شمرد • کرکو بکلان
دیدم ازسنک حزد • کلان فتح کاف عربی ایله قابه ویوبک ویوبرای
معناسه در کذافی الاقنوم ونقله بعض شعرا دیمنند رل ملا جلبی کی
طبل پر ولولد • یک خرکل یعنی نوصد خرکله • بینی وشکم کلان و
کردن کوتاه • کیدی مکر آفت به میزله • بزرکجهر بزرک مهرز
معتمد جمیل المحبه معناسنا بزرکجمهر حکیم دانای وفیلسوف دانانک
اسمیدرکه پوشیروانک وزیر مکرمی ودستور اعظم ابدی بزرکوار
یه بزرک معناسنه در بزرک کبر پرسنه یه وصف اولورنته کر

9b

و[لا] عالم مجد کہ بر ما رخدایان ملکست • مجد دین آن بسزا بر ملکان بر خدائی
بار او لو معناسنہ در بار خدای او لو افندی دیکدر بو کلمہ خفی
اولمیہ کہ خدا بر کلمہ اخری ایلہ مرکب اولسون غیر اللہ اطلاق ممنوع در نہ کہ
بیان اولندی • و خدا بیت مذکورہ اللہدن غیری احتمالی بوقدر
و بو مذکورات اضافۃ مقلوبہ قبیلندندر اصل اری خدای سیم و خدای
زر و خدای کشور و خدای خانہ و خدای کد و خدای بار در مضاف
الیہ تقدیم او لونوب خدا ایلہ مرکب قلندی نامسمار یہ یلتیس او لمیہ
خدایکان او لو و صاحب جودت معناسنہ در منتخب بحر الغرائب
صاحبر دیمشدر کہ کان لغت فارسیدہ اداۃ نسبتدر خدایکان جہان
حکمر جہانک مالکیتہ لایق و منسوب معناسنہ در انتہی المقصود و منہ
خداوندکار ان شاء اللہ خداوند مرحمتہ ذکر او لنور خداخوان قبیلدن
و کلمہ قسم اول دخی وصف ترکیبی در شہادت برمعنی مستبعد مستفاد در
خدای فتح خا ایلہ دال و لذت و طعم معناسنہ کذا فی الوسیلۃ المقاصد
و علیہ العمدۃ نعمۃ اللہ و غیرہ بحر الغرائب صاحبر جلیمہ یہ تقلیدا یدوب
خدای اصلدہ مالک و عزیز معناسنہ در اللہ تعالیدہ زغیریہ اطلاقی بالذات
و کلمہ بل بکلہ العرض در یکینک مابینندہ الجنی بو معنا ایلہ وقس اثبات
ایدوب بری مرکب و بری بسیط او لوغنی ایراد ایتمشلر معلوم

اولکہ

10a

اولاکہ ناظم رحمہ اللہ ایزد و یزدان و خدای کلہ لری الفاظ مترادفہ قبیلندن
طوتوب تکری ایلہ ترجمہ ایتمہ سی مسامحہ دن خالی دکلدر زیرا ترکیدہ تکری
ایزد کبر علی ذات شریفہ عربیدہ اللہ کبی خط جقا یدہ تکری دیمہ
صوفکاندن مقدم نون ایلہ تنکری رسم اولمشدی مقرر و بعض شعراء
فرس صورت خطیہ کوزہ کاف عجمی ایلہ تلفظ ایدرنہ کہ حکیم سنائی
بیورر ؎ گر نشہ بوی بجدہ گر بویند • تنگری تنگری ہی گویند •
حکیم انوری مغفور بیتندہ ؎ انکہ بر لوح زبانہا خط اول نام اوست • این
ہمیگوید الہ آن ایزد و آن تنگری • ذات باری نک براسمی دخی فارسیدہ
شیدہ کلمہ سیدر کہ شین معجمہ و دال معجمہ و آخری راء مہملہ ایلہ حکیم عنصری
بیورر ؎ تو یزدان داور عالم کہ از داد شریف آدم • بیارامند در عالم
جو مومن در جنت شیدہ کذلک مجمع الغرائب و برہان صفۃ ذات شریفہ سے
واردر بری گرو گر فتح کاف عربی و ضم راء مہملہ و واو و کاف ثانی
فارسیدر فاعل مطلق و صانع حق معناسنہ در نہ کہ اسدی بیورر
؎ کہ این کام بدہد کرو گر ترا • نشاہر مرا نام دیگر ترا • فوخسر
منوچہر ؎ نہ نام چو آید برین بوم و بر • زحکم کرو گر دگر نیابہ گذر •
واوی حذف ایدوب کرگر علی وزن حیدر نہ کہ وفق بورر ؎
چو پیکار کشتند فریاد جستند • ما بر ایشان بخشود و دادار کرگر • ما کرا صلدہ

بحر جنون احمد

8b

اولویت ایله کازادلور زیرا رسول فرزیسیله علم شریعه ابهام قصد اتمشدر
حلیم و تواضع و غیرها باری برینه تقلید ایدوب صورت اطلاق معنای ترکیبی
ملاحظه سیله جایز کوروب بیت مذکور ایله استشهاد اتمکله محل تأمل در
قسطاس که بسیط در مالک و متصرف معناسنه در خداوند کبر و بعید کلمه
بودن مستلزم اول بو معنی ایله اولمقده البته مملوک و متصرف انسان اولسنه ایله
ذکر ابلور مثلا بیم خدا جور کوشش صاحبی دیمکدر نته که نظام بیورر
هم بیم خدا و هم قوی پشت • خلق سوی او کشیده انگشت • ودهٔ خدا
کوی صاحبی دیمکدر نته که سعدی بیورر • هر که از دست رنج خویش خورد •
بهتر از نان دهٔ خدا و بره • وکشور خدا اقلیم صاحبی درنته که سعدی بیورر
• اگر کشور خدای کامرانست • وگر درویش جامه ژنده دانست • وخانه خدا
او صاحبی درنته که سعدی بیورر • خانه خدای کوید بر برج کبوتران •
بت پای بکش که بر دیم در قفس • که خدا بودخی او صاحبی معناسنه در
نته که سعدی بیورر • چون در او از آمد آن بر بط سرای • که خدا را لقمه
از بهر خدای • بر بیقم در کوش کن تا نشنوم • یا درم بکذار تا بیرون روم •
که خدا ده اولا که دای تا یقه او لنمق جائز در نته که شایع و مستعمل در اهل اللغه
که ای شرح انور کتاب طرائق ایله متناول و متروج اولمغله دخی لفظ خدا در نته که
امیدی دیمش • بر اینه که قد امیدی خود نامنده • از چار خایکی دسته

جاکنی نسخه

9a

جاکنی اتمده • چار خایه طوز و حدندن زیاده حرکت ایدن کسه بیکور
حسین کفوی کلستانک بو بیتنده • اگر کنجی کنی بر عامیان بخش •
رسد هر کشخدا یی سیر بخش • کشخدا دن مراد آغا و ناسد رویدر کی محل تأمل در
زیرا مذکور اولان بیکی معنانک برایسنه حمل اتمک ابلغ در فتأمل و امور
مدبر و متصرف اولانه دخی مجازا کشخدا دیور نته که علامه شیرازی شرح
قانون ابن سینا ده تنبیه ایتمشدر عوام بو معنا ده اولانی تخریف
ایدوب کاهیه دیر بار خدا دستور صاحبی و اذن و اجازت
مالکی معناسنه در بر اولویه اطلاق اولنور سعدی بو بیتی باری
عزه اسمه یه اطلاق ایلدی • ای بار خدای کیتی آرای • بر بنده بیر
خود بینی • وغیر ایسنه اطلاق نته که انوری دیمشدر • بار خدایا
بفضل بنده خود را • کر بتوانی ورنست باره باده • انشاالله بار محلی
کلدکده مستوفی شرح انور • سودی دیوان حافظ شرحنده خدایله
بار خدا فرقی ایتمیوب بو بیتده عجب غلط ایتمشدر • زرتیب
دیو سیرت بخدای خود بین هم • مکر آن شهاب ثاقب مددی کند خدا را
عبارتی بودر که نقل اولنور خدا افندی معناسنه در جانا مذر عبارتدر
قد ما شعرنده خدا افندی معناسنه چوقدر انوری بیورر •
خواجهٔ کل جهان انکه خدایش کردست • جاودان بر همه احرار جهانا بار خدائی

7b

یا ذات موصوف ایجون موضوع اسم جامد اولہ مثال اول خود و دراہ
و ماہ کبر و مثال ثانی مرد کبکی مردی ایلہ متصف اولمق و اولمادہ عربیدہ
رجل کبکی رجولیت ایلہ متصف اولمق و اولمادہ و اسم مشتق اسم فاعل و اسم
مفعول کبی وصف محضہ دلالت ایدن اسم جامد مرکب و غیر مرکب جزء
اول واقع اولمز و جزء ثانیسی فعل امر صورتنده واقع اولمق کرکدر و بوکا
تحقیقنده اختلاف وار در جمہور اینکده اسم فاعلدن مخفف در مرجوم
کمال پاشا زاده قواعد العربیہ سنده اصلده صیغہ امر اولوب مرکب
اولمغله وصفیت افاده ایدر اولدیغی حالده تحقیق ایتمشدر بو ایکی جزء علی هذا
الترتیب بعد الترکیب وصف ترکیبی جزء غیر بسیط اطلاقنه غلط دیو انشاء ترکیبه
سعی بریده واقع اولدیغنه تنبیه اولنور و جزء ثانی بو اطلاق مجازی مشهور در
قبیل اطلاق الجزء علی الکل و جائز در که جزء اول ایکی کلمه اولہ یا زیاده اولہ
وحشی اولمیه ر مثلا نیت خوش آمد بدر از خیه حال ۵ بی غرضی نیت
خوش آمد سکال ۵ خوش آمد جزء اول ر لطیفه و مدح معنا سکال
سکالیدن امر در سکالیدن کفتن معناسنه در ولایضا توهم عیبی
خوش آمد سکال ۵ نام نهادت بهتر ر مثال شیخ سعدی دخی بوستانده
بود ر مثلا نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین ۵
سخن در زبان جزء اول واقع اولمشدر کلستانده نغز و دین بدنیا و خوشدل

آنو

8a

خرند ۵ یوسف را فروشند تا چه خرند ۵ دیدکمز دین جزء دنیا جزء اول
واقع اولمشدر و فروشش امر در و الف و نون جمع ایجون یعنی دینی و دنیا یه تحلیل
ایتمکدر و شرح کلستان لوندہ خطا ایتمشدر کیمیی دین فروشان
بدنیا نقد بریده در دیمش و کیمیی دنیا فروشان وصف ترکیبی در
دیدکده فصکره فروشان دنیا ایله ترکیب اولنمشدر دیمش هیچ
بریسی ترکیب احوالدن خبردار دکل ایمش خدای وصف ترکیبی جعلی ایله
معنا سی کندو کلمجی یاکندو ایجی یعنی بنفسه لابغیره وجوده کلمجی و بذاته
خارجده موجود ایجی دیمکدر عربیده واجب الوجود معناسنه در نته که فخر
رازی مطالب عالیه سنده کوکتاشنده بو لفظی تحقیق ایدوب دیمشدر که
و قریب من هذا اللفظ یعنی من لفظ واجب الوجود قولنا بالفارسیة خدای
و اصل هذا اللفظ خود آی و هو مرکب من لفظتین احداهما خود و معناه
ذات الشیء و نفسه و الثانی قولنا آی و معناه جائی ای بنفسه و ذاته
لابغیره جائی و المراد من هذا المجی الوجود فصار قولنا خدای ای بنفسه و بعد
و ذلک هو اللفظ المطابق لقولنا واجب الوجود لذاته انتهی و غلبه استعمال
ایله ذات باری یه علم اولمشدر آمدن غیر یه اطلاقی مستعمد ر فصول عمادیه ده
مسطور در که لو قال علی وجه المزاح من خدایم برید به خود آیم کفر نیست ظاهر این
بود ر که ۵ آمد بر من که من سولم ۵ کفتم تو بر دکه من خدایم ۵ بو بیک قاضی

بدین دلیل هم قانونی درست کند که خیر هست نه یزدان و شر نه اهرمن
مانی مذهبی ثنویه نیک دین باطلی و آیین عاطلی نیک بشر فرقه سندن بر
فرقه در دین مجوس ثنویه نیک عزیز نه که آمدی ایکبار الافکار ده
دیمشدر که اما الثنویة فتفرق خمس الفرقة الاولی المانویة الثانیة
المزدکیة الثالثة المرصانیة الرابعة المرقیونیة الخامسة الکیومرثیة
واما المجوس فقد اتفقوا ایضا علی ان اصل العالم النور والظلمة کذهب الثنویة
واختلفوا وافترقوا فرقا اربعا الفرقة الاولی الکیومرثیة الثانیة الزروانیة
الثالثة المشیخیة الرابعة الزرادشتیة انتهی اهرمن دن مراد
ابلیس خبیث ترکیبی در لفظنده اوج لغت وار در بری اهرمن فتح
همزه وسکون ها وفتح را ایله در و بری آهرمن مد همزه وفتح ها وسکون
را ایله و یکیسی شو مستقدمه ده مذکور در ثالث اهرمن کسر را وزیاده یا ایله
نه کرانوری دیمشدر خدنکهای شهاب اندران تشنه کون
روان چو نور خود در روان اهرمن خدای نیک حذف واثباتی ایله
ایکی قسمدر بر قسمی مرکب و بر قسمی بسیط در قسم اول خود ایله آمدن
مرکب در برجوئی خود در بو وجهی ایکی قسمدر بر قسمی اداة در روزمره
لسان فارسیده و ترکیده مقام تقریر و تاکیده استعمال اولنور
گاه وسط کلامده اولورنه کر سعدی بو بیتده یا وفا خود نبود در عالم

یا مگر کس در این زمانه نکرد و گاه اولنمده اولورنه کر نه سعدی بو بیتده
گر خود عیسی بمادر این بنده درست یا هر یک سلطان بپسندد و نه درست آخر این
دال حذف اتمک جائز در و ناظم بو منظومه ده بو یله حوق استعمال ایتمشدر قسم
ثانی اسمدر بو وجهی ایکی معنایه کلور یا بری جبکده وقایت ایچون یا نه کیدکلری
تولغه در ترکیده ایشق وجهی حوز بو معنی اکثر واولملفوظ ایدر انتهی
قطعه اخیره ده شرح اولنور بری ذات و نفس مقامنده در ترکیده
کندو لفظندن عبارتدر سعدی بو بیتده رخ خود بهتری جوی و فرصت شمار
که با چون خودی کم کنی روزگار خدادن جزا دلان خود بو معنایه در
بر جزئی وجهی آی در کلمک و مجی مقامنده آیدندن یا آمدندن
ماخوذ در مجیدن مراد کون و وجود در یا خود شدن مقامنده اولکه
آمدندن ماخوذ اولا و بو معنایه وارد اولمق کثیر در نه کر سعدی بو بیتده
زین ارتب ارزه آمسته یا مرکوفت بر دامنش منج کون
خود ایله آی مرکب ایلیجی و اورتمیه خط دن حذف اولندی حسین
کفوی شرح کلستانده کرثت استعمال ایله خفت لفظ مقصود اولوب
واو حذف اولنمشدر دیه وکسنه نظر وارمز زیرا بو مقوله دوک
تلفظده اصلا وجودی یوقدر اللهم کر لفظدن مراد خط کلمه اولا
و بو نوع ترکیبه وصف ترکیبی حوز جزا اولی کرک در که زان محض الحمد

5b

بود رکه حرف اگر کسره یا او لورسه بیت مذکور عیوب قافیه دن سناد
ماقبل مع توجیه ایله که اختلاف حرکت روی دن عبارتدر معیوب اولور لکن علم قا
فیه ده مهارتی اولان یارانه خفی دکلدر روی ایکی قسمدر بری مجرد دیکر
حرف وصل اکا لاحق اولمیه کل و مل کبی و بولنمز حرکت ماقبل اتحادی واجب
واختلافی عیب و اول عیب سناد و توجیه ایسه ور روی مطلقدر رکه
اکا حرف وصل لاحق اولمه یا حرف اولورسه اولسون کلی و دلی کبی و بولنمز
حرکت ماقبل مختلف اولورسه جائزدر یا نه که تمثیل اولنمق و استشهاد
ایده وکی بیت دخی بو قبیلدندر وجزئیاتی قابل حصر دکلدر جمله دن
انوری نیک بو بیتنده واقعدر بی مهر جمال تو کلی نیست بی مهر
هوای تو دلی نیست پس امدی فتح زا واجب دکلدر جائزدر رکه مکسور اولدیغی
ملا رومی سویلر خلق حق افعال را موجدست فعل ما آثار خلق
ایزدست و جائزدر رکه مفتوح اولدیغی که بنه ملای رومی بویلیه بیتنده دیمشدر
خلق غره نوری که اولم بولدست لم یلد لم یولدان ایزدست ایزدی
یا نسبت ایله الحاق دیمکدر رکه فعل اولسون رکه صدقه و شکرانه
اولسون زردوسی شهنامه سویلر دکر ایزدی هرچه با ایزد بود
یکی سرخ یاقوت بدنا بود بنا میزد اصلی نام ایزد ترکیبه اضافه در
الف حذف اولنمشدر تعجب و استحسان مقامنده استعمال اولنور مقصود

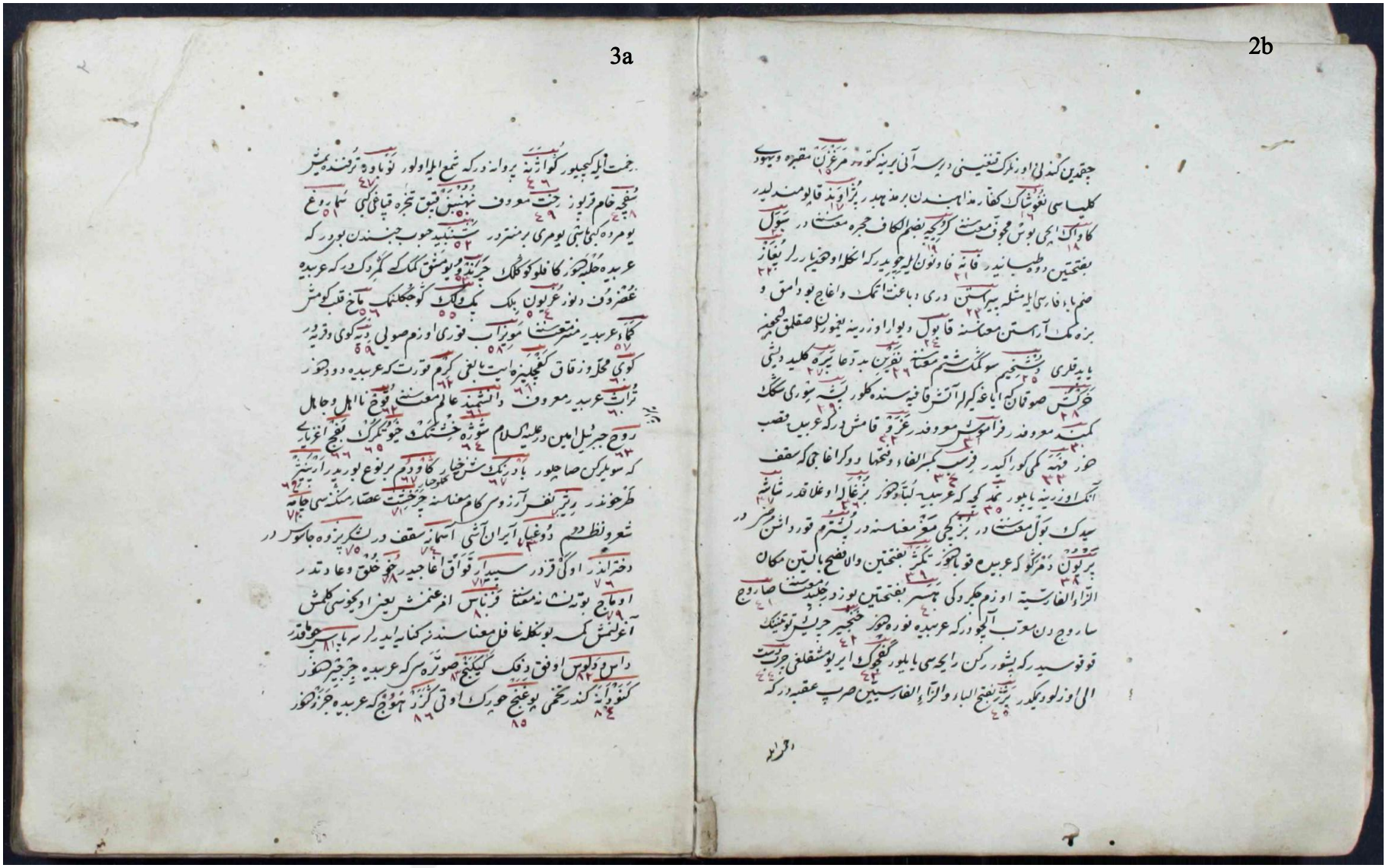
6a

دخم جشنی دفع یکمدر نام خدا دیه کلری کبی نته که انوری دیمشدر
مزین کرده محلسان نکاری بنا میزد زهی شیرین و زیبا شیخ سعدی
دخی دیمشدر زهی رویت بخوبی چشمه نور بنا میزد زروبت چشم حور
بعین ایکون ده کلمشدر یا حرف قسم اولورسه که شاعر دیمشدر
بنا میزد چه دلکش مزرعست این نه آب و کل همه جان و دلست این
انوری دخی دیمشدر بعمری درکنم یاری نیاید ور آید جز بکر خواری
نیاید بنا میزد زبستان زمانه زکل قسم بخز خاری نیاید سودی
بنا میزد لفظ بسیط در یعنی مفرد در مرکب دکلدر ویش الفه یا و زکوزدن
صفلسون مقامنده مستعمل در تحسین مقامنده ده مستعمل در بارک الله
مقامنده دیه وکی صدر کلامی مرجو در و نعمه الله بنا میزد آولوسانلو
وطولی المعنا کلورسه کی تر زیقه راصلنی نمکدن ناشیدر یزدان
پاکی غرا تمنک و صفدر یرادیجی و خالق مقامنده در نته که فرخی سویر
سبک او سوکند آن پاک دین بیزدان هفت آسمان و زمین
وله ایضا زپاک یزدان چنان آمد که مهر آورد هر کرروی تو دید مانی
نقاش هیچ نه یزدان خالق چیزه مخصوص و باهر من خالق شره مقصور
اولدیغی منصوص در نته که بیر شاعر دیمشدر کران و دعارض
مشکین فعل یزدانست زفعل هر نست آن خوزلف چوکان ن

خشکمار زنا بجوایله طورق دز قلعه بن دیب کون کوت رمو
کلنجک دیدکلری حانور در کوراب الغم صلغم شان اوغل یالی
میوه دکلک جیوغن ناک مغاسنه وهر دال کرامده میوه بتر شیوطاق
تیرازه الکم صاغل یعنی قوس قزح کسنده نومرق دیمک براودر
لونسه الکم صاغل برکن اوکر وتر تاکلسنده رد چاپک وقوتلو
وکریز حرو به تنبه که قوشجیلر انکله قوش اوقور قاب آشوغدکه
عربیده کعب دیرلر زنگ کوز چیاغیدر زنگر فسکه دار خال
دیکجک آغاج دخ حصیر فامسی تشبث عربیدر طوراق اوتیدر
فرشک خشک قافیه سنده کلور اورم دانه سی کوشک اوم صلغمدن
اولن کوچک صلغم لر کی اوشاقلره کوزیاسی معناسنا ضم لام ایله
حصیرسازی زنبار فاسی کی عربیده عاده کوزر کلوچ کوت ایمک که
کول اوزرینه قویلر سکارو یوغاجه دیدکلری ایمک دادیمسندن ورمه
المه یعنی ورپش آلش کشتی کورش طوتمق زنبار نازه بخت همام
آداش رهوار یورغه طوار اسپرلیس میدان راهزن بول اکسیک
رستاق آت جنس در بوی قوقو ورایحه کرامی اولو وعزیز بازرنج
تقدیم نون لیل صلغمی واوغلنراوینا منجوز بشکارینه آلصد قلری لسنه
خیم یاره وجراحت خامی کسمک وقوم یعنی بوق عربیدر بوری

معناسنه

معناسنه شاه کامی سونمک لک سپهر کردان فلک دوار سپری
تمام وکامل در وقوله فی التباجه قوسنک کری ایلر تازه نهالی
بیوسه طغرلیوب می کلمه شنی نومضمونی خسرو نظامی دن آلنمشدر مه
درختی کرجوانی کوتر بر خاست چوخشک وپیر کردد کی شود راست وقوله بعض
به یکی بر دوغه کم اولدا ولماک قویاسن بولی یومق ایدوی اب
نومضمونی مثنوی شریف ملای رومدن آلنمشدر مه کوزه نوکو بخود
بولی کشید آن جنبش را آب نتواند برید القطعه الاولی حرکتک
آویدر رایزد ویزدان خدای داعی بزرک اولویول کوسترجی
رهنمای ناظم رحمه الله استکمال خیر وبرکت واستتمام عایده
ومنفعت ایچون مشهور اولان حدیث شریفک مضمونه عامل اولمق
ترجمه سینک ابتدا سنی خلاق عالم وافرینده جعلت طارم خضرک
اسم شریفی ایله موشح ومزین ایلدی نه که دیباجه سینک ابتدا سنی
بویله بشلدی وایزد ایله یزدان ناظمک مشتوید ین کوتوروکی غرائبندندر
ایزد کسر همزه وزا ایله ذات واجب الوجود وعبادته مستحق اولان
معبود علم در عربیده الله کبر مرحوم کمال پاشازاده وفائق الخطاره بعده
زا مفتوح در حبیب بوبت ایله استشهاد ایتدی مه بجا آمدن وعده
ایزدی پزاد آن پسر پاک ودودر ایزدی مرحومک وجه استدلالی

2b

3a

1b

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین اما بعد ساکن
زاویهٔ خمول و تارک غوغای رد و قبول راجی توفیق رب هادی عبد القادر بن
علم الغیب لو وجعله تعبیر مرام و بوطرز ایله توجب کلام ایکه ایام شبابه کیمقدمه
هر فتح باب در تحصیل زبان فارسی به کوشش و در ادراک لغات و معانی مفرده و ترکیبات
برعدت تتبع لغاته و تفهم مزایا و نکاته صرف اولنمش ابتدا تعلقه منظومه
فائق اقران و مشهور دوران مولانا شاهدی که عصرنده معارف فارسیه شاه
عصر ایدی سلاسته آب روان کبر اولمغله طبیعته حیث کلش ایدی کثرت
تتبع ایله مهنده حاذق ضبط و تصحیحنده فائق اولمغی برطرز عجیب و اسلوب
غریب ایله شرح ایتمشدم اغلب لسانه فارسی مفرداتی خرنده مندمج و مرکبات
و ضروب امثالی مناسبت ایله ضمنده مدرج اولمشدی تکمله مهمات لغتده
طرح و مزید ایتدوکی الفاظی تنبیه و تقریب افهام ایچون هر کلمه تفسیرنده توجیه
وجیه و ترجمه لری بینده ترجیح و مقبول و مردود اولانی تصریح ایلدوم
یکرمی بل معتدله مسوده سی زاویه نسیان و کوشه هجرانده قالمشدی حالا کرتاریخ
ثمانیه وسبعین بعد الالف بعض اعزهٔ کرام اول اوراق بی التظامه واقف
اولمغی تبییضه اشارت و اقدام ایلدی اشارتنه اطاعت و بهسته عاسنه

2a

اجابت اولنوب تبییض اولندی لکن قبل الشروع ناظم تحفهٔ حامیه دن طلب
ایتدوکی کلماتی مسرد ایدوب بعده هر کلمانک شرحی آخرنده ذکر مشتهیدن
کمتر دکی مزید منقود و مسکوت عنه اولانر کلمات اکمل منظومه ده موجود
اولدوغی معلوم اولمق مشکوبندی قوله فی الدیباجة نذکلوا ایله آینه جواهر
الی آخر البیت الذی بعده کلماتی نفاسته جواهره تشبیه ایدوب مشبه بهی
مشبه اوزرینه اطلاق استعارهٔ مصرحهٔ مطلقه قبیلندر یعنی تحفهٔ حامیه
موجود اولن کلماتی جلاسن بوکتابده ایراد ایتدم الا نادر الاستعمال اولن
انظار ترک ایتدم خفی اولمیه که ایراد ایتمدوکی کلماتده الفاظ مستعمله جوقدر
نته که سرد زمان معلوم اولور و ترک ایتدوکی الفاظ مجموعی اکمیور یکرمی در
آی عربیده تدبر و تامل معناسنه یا هو با فارسی ایله دنکک و عصا معناسنه
ثم چه در شنبم معناسنه دوغ ایران در مخیض معناسنه آرانک عربیده سوک
اعاجل معناسنه لنک کرام و سکون نون ایله مالدر یعنی ساق معناسنه
چنک قاضی حجتی در تقویم ایدوب صک حجتی ثم فتح مثناة ایله کوزیوده سیدر
عربیده بل حمد خاتمک جوز جوب خورشید کوش در جز غیر
معناسنه در سبک کاف فارسی و فتح الباء و سکون الراء المهملة صاری و آنجدر
یمورده صالبغی در عربیده ارجوط جوز سکندر برا ویوندر دکمی
دایره جزوب اورتاسنده اویناندک برلیسی اولور دایره دن طشره

7226

ملك ان لم يكن واهبة فدولته ذاهبة
ذاهبة بالكسر المعطي لا بمعنى مستدبر فان ذا
بمعنى صاحب وذهبة اى ذهبية

كتاب شاهد القدرى ابن عمر البغدادى

قلموا اظفاركم بالسنة والادب
بميمنها خوانيس يسارها وضبسب وضبس
خرابس مختصر وواو وسطى الف با
ابهام مختصر سبابة
وضبسى الف ابهام وواو وسطى فا مختصر سبابة

استعينه الفقير الى الله الصمد
الحاج ابو العز العبد الوياشى
غفر ذنوبها

القادم بزار اى الرجل القادم بزار
القديم بزار اى الكلب القديم بزار

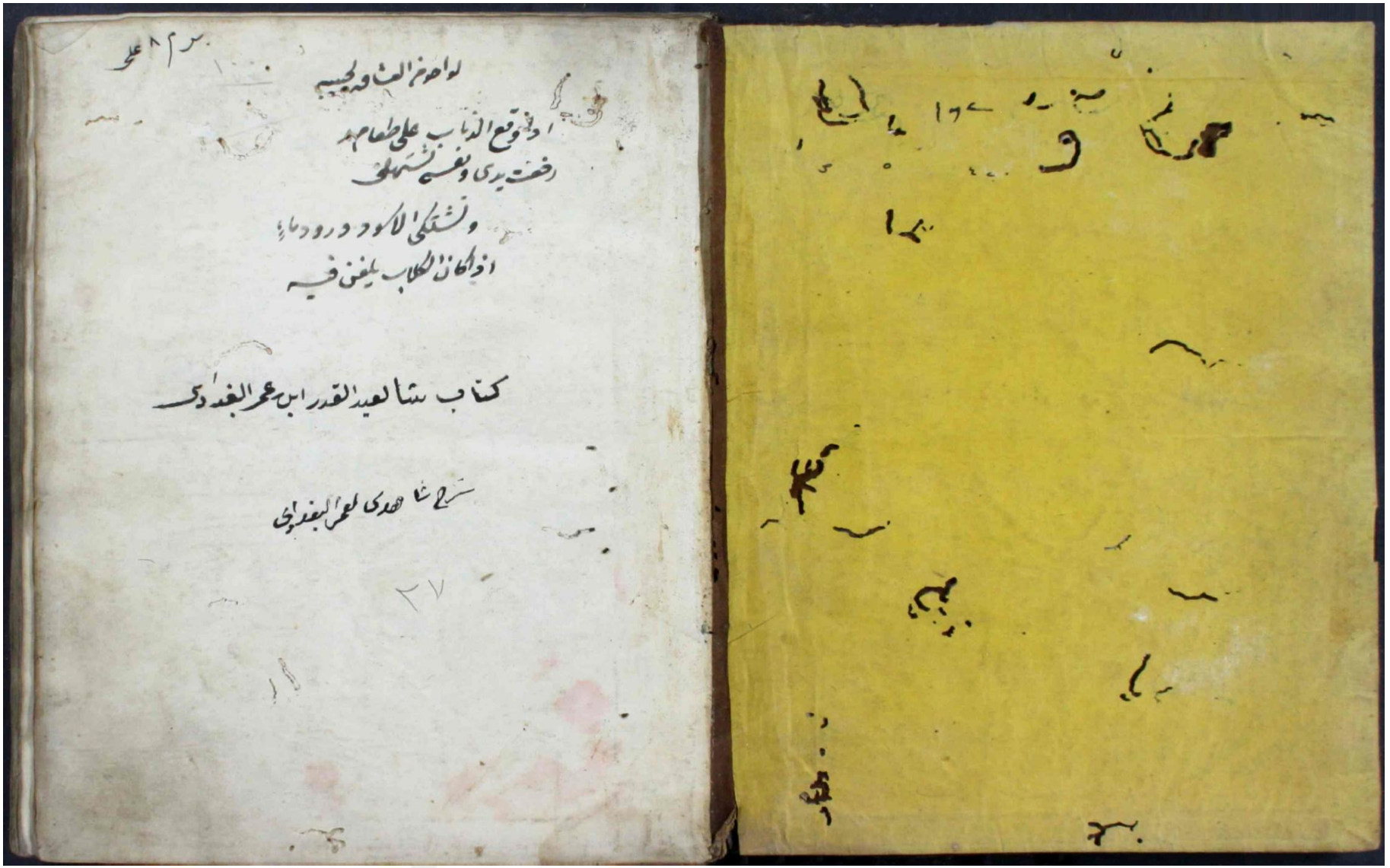
قال النبى صلى الله عليه وسلم لو ادرك موسى والخضر
احدهما وانا فى صلوة العشاء قرات
فيها بفاتحة الكتاب ينادى يا محمد لاجبته
لبيك ذكره البيهقى فى شعب الايمان

Süleymaniye U... Kütüphanesi
Kismi Ecdat 27.
... 7171
... 3226

تملك هذا الكتاب بعون الملك الوهاب
مصطفى من غلمان صدر عالى يوسف پاشا
يسر الله بالخير ما يشاء سنه سبع عشر
ومائتين بعد الف من هجرة النبى الشرف

١٢١٦

هذا الكتاب الحكومى

لواحة خالف وجيبه
او تقع الذباب على طعامه
رفعت يدي ونفسي تشتهيه
وتشتكي الاسود ورودها
اذا كان الكلاب يلغن فيه

كتاب شاه عبد القدر ابن عمر البغدادي

شرح شاهدي لعمر البغدادي

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Eyup BARLAK

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 20.08.1973/Akçadağ

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 533 714 46 71

email: eyupbarlak@hotmail.com

Yazışma Adresi: Bostanbaşı mah. Çiftlik cad. Sidelya Park Evleri, E Blok, Daire: 25 Yeşilyurt/Malatya

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Fırat Üni. Sos. Bil. Enstitüsü	2000
Lisans	Balıkesir Üni. Necatibey Eğt. Fak.	1997
Lise	Şehit Kemal Özalper ATL, Malatya	1993

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
1997- Halen	Millî Eğitim Bakanlığı	Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt.

YABANCI DİL

İngilizce